De Gids. Jaargang 5

bron
De Gids. P.N. van Kampen, Amsterdam 1841.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_gid001184101_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. DE GIDS

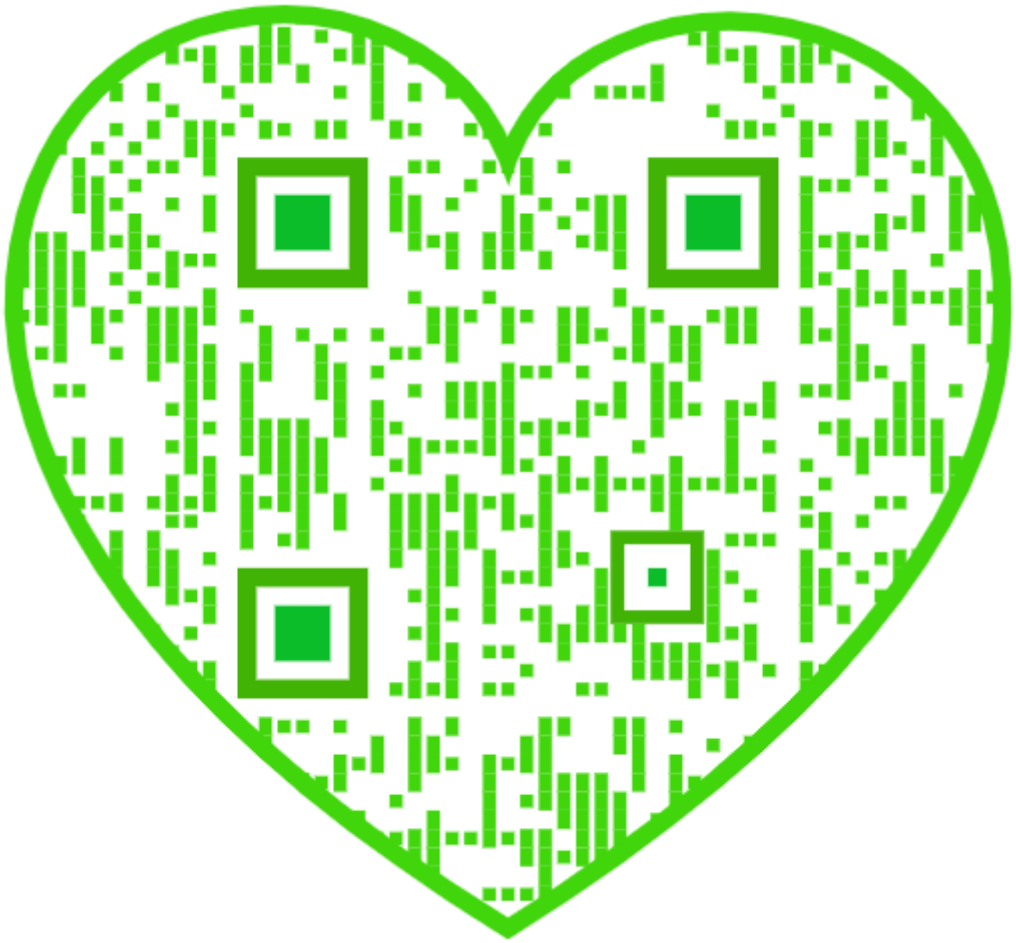

Boekbeoordeelingen.

Disputatio Theologica inauguralis de *το□ς □δελφο□ς* et *τα□ς □δελφα□ς το□ □υ□ίου*, quam - pro gradu doctoratus - in Academia Lugduno-Batava - publico ac solemni examini submittit *Abraham Hermanus Blom*, Roterodamensis. Lugd. Bat., S. et J. Luchtmans. 1839. 8°. 199 pagg.

Wij hoorden meermalen op onze Theologische dissertatiën de aanmerking maken, dat zij onderwerpen behandelden, die of te gewigtig waren, te zwaar voor de krachten van een, ook nog zoo geleerd of schrander jong mensch, of in tegendeel te weinig belangrijk, maar uitmuntend berekend voor de bekwaamheden van een goed student. Dit laatste is in ons oog verreweg het verkieslijkste. De student is dan veel zelfstandiger, veel vrijer en vrijmoediger in het bewerken van zijn stuk, dan wanneer hij b.v. een zeer betwist dogma gekozen heeft, en daarbij meestal, willens of onwillens, het oordeel van Professor wel volgen *moet*. Het is waar, men brengt hiermede der wetenschap niet dat voordeel aan, wat zij van eene nieuwe, opzettelijke behandeling van eenig dogma verwachten mag; de resultaten, die men op deze wijze verkrijgt, moeten nog door zoo vele bijvakken en hulpwetenschappen gehaald worden, dat er slechts eene geringe hoeveelheid bruikbare stof, en deze dan nog bijna onkenbaar, wordt ingezameld; maar men levert immers ook slechts eene dissertatie, een proefschrift zijner wetenschappelijke bekwaamheden, en de Schrijver wil slechts aan het publiek kennis geven, dat het vervolgens, zoo God hem lust en krachten laat, nog andere betere stukken van hem ontvangen zal. (Wij spreken niet van die studenten, welke om een hooghartig gemoed, eene hooghartige familie, eene hooghartige beminde, of iets dergelijks te bevredigen, maar van hen, die om der wetenschap zelve wille promoveren). En om zich dan in dat proefschrift, waarmede men

het eerst de geleerde kringen binnentreedt en zich aan de mannen van het vak even voorstelt, terstond bovenaan te plaatsen en een onderwerp te behandelen, waarover de oudste gedienden huiverend de schouders ophalen, - ziedaar, wat ons een weinig ongepast, men zou haast zeggen, verwaand en onbescheiden voorkomt.

De geëerde S., kweekeling der Leidsche Hoogeschool, is, naar het schijnt, met ons van dezelfde meening, want hij is gepromoveerd op eene Dissertatie, welke, na de lezing, dien indruk achterlaat, dat men wenscht een belangrijker onderwerp door zijne hand te zien uitgewerkt, naardien hij een punt van oppervlakkig zoo weinig gewigt zoo meesterlijk heeft uiteengezet, en toont niet alleen voor deze, maar ook voor edeler stoffen uitmuntend berekend te zijn.

Intusschen hangt zijn onderwerp inderdaad naauwer met het wezen van het Christendom en de Godgeleerdheid te zamen, dan men in den eersten oogopslag zou zeggen. Is het zeker, dat de Godheid zich in den persoon, het leven en bedrijf van JEZUS CHRISTUS zoodanig heeft geopenbaard, dat wie Hem gezien had, den Vader had gezien; dat ook CHRISTUS op die wijze den onzienlijken God heeft geopenbaard; dat Deze daardoor is verheerlijkt op aarde, en dat de menschen, door deze zuivere kennis van den eenigen waarachtigen God, het eeuwige leven kunnen hebben, - dan voorzeker mist niets, wat ons aangaande de betrekkingen van dien hoogstgewigtigen persoon JEZUS CHRISTUS geloofwaardig vermeldt wordt, die belangrijkheid, waardoor het een degelijk onderwerp van stichtelijke overdenking of wetenschappelijk onderzoek zijn kan. Dit alleen te zeggen, was reeds voldoende, om des S. keuze te regtvaardigen; maar er is nog meer in zijn voordeel. Onderwerpen, als het zijne, moeten bij voorkeur grammatisch-kritisch-historisch behandeld worden; zij geven weinig aanleiding tot logische of psychologische interpretatiën, en leveren niet onmiddellijk hunnen ingezamelden voorraad aan de kern der wetenschap, de Dogmatiek en de Moraal. Het is eene dier quaestiën, die, als het bijwerk in eene schilderij, eene opene plek in het gebied der wetenschap aanvullen, en aan het hoofd-idée somwijlen eene eigenaardige schoonheid en belangrijkheid bijzetten. Maar gelijk weinigen, die vervuld zijn van het hoofd-idée, zich gaarne met het bijwerk ophouden, des te meer verdienen zij lof, die ook dit noodzakelijke werk verrigten. In onze dagen houdt men zich weleens wat veel bezig met het hoofd-idée, en vergeet daarbij het bijwerk zoo zeer, dat het niet

alleen geen hoofd-idée der wetenschap, maar zelfs geen idée meer blijft. De persoon van CHRISTUS wordt zoo van alle kanten bezien en beoordeeld, dat sommigen er naauwelijks zich iets redelijks meer van voorstellen. En hierom vooral vinden wij de keuze van den S. gelukkig, omdat zij ons doet zien, hoe zeer er nog dringende noodzakelijkheid bestaat, om de studie van het hoofd-idée niet ten koste van het bijwerk te verheffen, of duidelijker, om te zorgen, dat het evenwigt van philologie en philosophie in het gebied der Theologie (bepaaldelijk der bijbelstudie) niet verbroken worde.

Wij bekennen het, den S. met bijzondere belangstelling in zijne dikwijls ingewikkelde redeneringen gevolgd te zijn, en mogten wij dan al niet ten volle van de geldigheid van al zijne betoogen overtuigd zijn, wij kunnen toch, vóór wij verder gaan, niet nalaten, zijn Werk der opmerkzaamheid van ons Godgeleerd publiek allezins aan te bevelen. Het verdient deze, zoowel om de keurigheid, als om de volledigheid der behandeling.

De Lezer vergunne het ons, dat wij bij de beoordeeling meest verslagswijze te werk gaan.

Des S. betoogde stellingen zijn hoofdzakelijk deze: 1°. De *broeders en zusters des Heeren* waren kinderen van JOSEPH en MARIA, uit hun huwelijk, na de geboorte van JEZUS, gesproten; 2°. De broeders hebben geheeten JACOBUS, JOSES, SIMON en JUDAS, maar het getal en de namen der zusters zijn onbekend; 3°. Deze JACOBUS, en niet de zoon van ALPHAEUS, de Apostel, is dezelfde met dien, van wien veelmaals in de Handelingen en de Brieven van PAULUS gesproken wordt; 4°. Deze JACOBUS en zijn broeder JUDAS (evenmin de Apostel van dien naam) zijn de Heilige Schrijvers der twee algemeene zendbrieven geweest; en 5°. Deze JACOBUS is de eerste zoogenaamde Bisschop van *Jeruzalem* geweest, en opgevolgd door zijn' neef SYMEON, den zoon van CLOPAS.

Deze vermeende resultaten trekt de Heer B. uit een geleerd onderzoek, hetwelk hij in twee Partes verdeelt: I: *Quinam οἱ ἀδελφοὶ et αἱ ἀδελφαὶ τοῦ κυρίου sint secundum sacros scriptores, exponitur*, en II: *Quid de iis narrent scriptores Ecclesiastici veteres, exponitur*. De Pars III: *Quid scripto mandaverit unus et alter τῶν ἀδελφῶν, exponitur*, is meer een aanhangsel van het vorige; zij behelst eene inleiding in de lezing der brieven van JACOBUS en JUDAS, en zou, hoe fraai ook bewerkt, onzes inziens, best achterwege hebben kunnen blijven, zonder de éénheid van het Werk te storen. Het is eene zeer goede *Appendix*, maar moest geene *Pars* geweest zijn.

De 1ste Pars, die de plaatsen van het N.T., welke tot het onderwerp betrekking hebben, uitlegt, wordt weder in twee *Sectiones* afgedeeld; Sectio I onderzoekt onpartijdig den zin dier plaatsen, en heeft ook twee onderdeelen of § §: 1°. Over de plaatsen, die van de broeders en zusters gezamenlijk; 2°. die van hen afzonderlijk, met name van JACOBUS, spreken.

Dit voorloopig onderzoek brengt den S. tot onderscheidene opmerkingen, belangrijk voor het vervolg, als: Dat de broeders en zusters des Heeren doorgaans als MARIA vergezellende voorkomen; dat zij altijd van de twaalf Apostelen onderscheiden worden; dat zij veranderd zijn van denkwijze omtrent JEZUS (Joh. VII: 3-10, vgl. Hand. I: 14); dat zij hoogstwaarschijnlijk hunne moeder MARIA na den dood van JOSEPH onderhouden hebben, omdat van dezen laatsten in het verhaal van JEZUS openbaar leven geene melding meer gemaakt wordt, enz.; dat JACOBUS altijd te *Jeruzalem* geleefd heeft, en aldaar eenen zeer grooten invloed, ja zelfs gezag, heeft uitgeoefend op de Christelijke kerk, zoodat hij, in geen minder aanzien dan de Apostelen, hun plaatsvervanger bij de hoofdgemeente te *Jeruzalem* genoemd kan worden, daar deze toch, uit gehoorzaamheid aan den last van JEZUS, veelal ter verkondiging des Evangelies afwezig moesten zijn.

Daarop volgt in de IIde Sectio (*Quinam fuisse intelligendi sunt*?) een beredeneerd betoog, dat deze in het N.T. genoemde *οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ κυρίου* geweest zijn eigenlijke broeders en zusters van JEZUS, t.w. zonen van JOSEPH en MARIA. Want, volgens §. 1 (*Exponitur sententia, quae probanda videtur*), het is de oorspronkelijke en eigenlijke beteekenis van de woorden, en er bestaat geene reden, waarom het in dit geval anders zijn moet. Natuurlijk wordt dit nu in het breede ontwikkeld. Een genetisch onderzoek naar de voortgaande vorming der taal leert den S., dat men oudtijds onder de vroegste Hebreën de uitdrukking: ‘broeders en zusters,’ minder juist, en vaak van nabestaande bloedverwanten, bezigde; maar dat er langzamerhand, hoe meer het aartsvaderlijke herdersleven verdween en voor het burgerlijke staatsleven plaats maakte, des te meer op een naauwkeurig gebruik dier uitdrukking gelet werd. Op dit hoofdbewijs laat hij nog *zes* andere positieve argumenten volgen, van welke, behalve die uit de Iste Sectio zijn overgenomen, het gewigtigste is, dat in het N.T. bijna bepaaldelijk van *οἱ ἀδ. αἱ ἀδ.* en *ὁ ἀδ*, met het lidwoord, gesproken wordt, - en *twee* negatieve, als: Zoo de *οἱ ἀδ. κ. τ. λ.* geene kinderen van JOSEPH en MARIA,

maar van ALPHAEUS geweest zijn, waarom mist JACOBUS dan in de lijst der Apostelen dezen vereerenden bijnaam? en: Zoo MARIA, de moeder van JACOBUS en JOSES, dezelfde was met MARIA, de moeder *τῶν ἀδ χ. τ. λ.*, waarom heet zij dan niet de moeder van JACOBUS en JUDAS, twee Apostelen? De S. hecht aan deze negatieve argumenten weinig waarde, naar onze meening te weinig, want het is hier minder eene zaak van grammatikale, dan van historische kritiek, en deze moet bijna altijd wel voor de helft hare bewijzen uit de ongerijmdheid van strijdige opvattingen ontleenen. Het is niet genoeg, dat men de eigene stelling goed en grondig met bewijzen staaft; maar men dient ook aan te toonen, dat alle andere opvattingen onzeker, ongegrond of ongerijmd zijn, wil men in een onderwerp, als het ter sprake zijnde, de hoogstmogelijke zekerheid hebben. - Met dat al heeft de S. ons genoegzaam overtuigd, dat men de *τοὺς ἀδ. χ. τ. λ.*, voor eigenlijke broeders en zusters van JEZUS houden moet. - Zij kunnen echter ook zijn: Kinderen van JOSEPH uit een vroeger huwelijk. Maar dit is zeer onwaarschijnlijk, en uit Matth. I: 25 en Luk. II: 7 schijnt wel voldoende te blijken, dat MARIA, na de geboorte van JEZUS, nog meer kinderen heeft ter wereld gebragt.

Tot zoo verre heeft de Heer BLOM zijn eigen gevoelen uiteengezet. Nu laat hij eene §. volgen, bijna even groot als al het voorgaande te zamen, waarin hij de gevoelens, die met het zijne in strijd zijn, zoekt te wederleggen. Dit alleen bewijst reeds, hoe voorzigtig hij voortgaat, hoe angstig hij vreest, niet waarheidlievend genoeg te zijn. Wij kunnen hem hier niet meer zoo volgen als vroeger, en melden alleenlijk, dat hij zijn gevoelen vooral tegen vier beweringen, elke door magtige Geleerden gehandhaafd, verdedigt: I. *οἱ ἀδ. χ. τ. λ.* beteekenen in het N.T. niet altijd dezelfde personen (GROTIUS, BEEKHUIS, PAULUS en anderen); II. *οἱ ἀδ. χ. τ. λ.* wordt wel van eigenlijke broeders van JEZUS, maar ὁ ἀδ. van zijnen neef JACOBUS gezegd (POTT, GABLER, WINER, e.a.); III. het is of hoogstwaarschijnlijk, dat *οἱ ἀδ. χ. τ. λ.* beteekenen *aanverwanten*, liefst *neven*, of het is ontwijfelbaar zeker (OLSHAUSEN, SCHNECKENBURGER, GABLER, THOLUCK, e.a.); IV. er kan over de geheele zaak niets zekers gesteld worden; blijkbaar is in dit punt de historie vervalscht (STRAUSS). - Zijne wederlegging is over het algemeen zeer voldoende. Meesterlijk zelfs zegeviert hij over de volgende redenering: ‘Het is ontwijfelbaar zeker, dat *οἱ ἀδ. χ. τ. λ.* zijn geweest *neven en nichten* van JEZUS, kinderen van ALPHAEUS en MARIA; want JEZUS,

stervende aan het kruis, beval zijne moeder MARIA aan de zorg van JOHANNES; dus moet deze MARIA of geheel geene, of zoo arme zonen gehad hebben, dat zij haar niet konden, of zoo slechte, dat zij haar niet wilden onderhouden, en wijl nu deze beide laatste gevallen niet te denken zijn, zoo blijft alleen het eerste doorgaan.' De S. voert hiertegen aan, dat MARIA in dien tijd, toen er een zwaard door hare ziel ging, voorzeker aan andere dingen behoeften had, dan aan voedsel en woning; dat zij inzonderheid opbeurenden troost noodig had, en dien bij niemand beter kon vinden, dan bij dien Discipel, wiens liefde tot JEZUS en wiens geloof in hem zoo innig, zoo zuiver waren. Bovendien, wanneer men uit dit feit wilde opmaken, dat MARIA geene zonen gehad heeft, dan zou men met hetzelfde regt daaruit kunnen halen, dat JOHANNES geene moeder meer had, wat evenwel strijdt met Matth. XXVII: 56.

Veel minder beviel ons de wederlegging van STRAUSS, die meer eene (om zoo te spreken) driftige opraping van bekookt en onbekookt, dan wel duchtige afdoende bewijzen behelst(1). De toon alleen en de heftigheid, waarmede het vulgus der Theologen STRAUSS gewoonlijk aanvalt, bewijst genoegzaam, dat hij in deze dagen onze gevaarlijkste vijand is. Maar zulk een vijand laat zich door geene bravoures verschrikken; kracht en vernuft moeten tegen zijne kracht en vernuft wel zijn opgewassen; inderdaad, het kost studie, moeite en meer dan gewone inspanning, om hem het hoofd te bieden. In het bijzonder meenen wij, dat zijn gevoelen omtrent het onderwerp dezer Dissertatie, dat er namelijk daarover uit het N.T. niets zekers kan worden opgemaakt, van veel gewigt is en wel eene onpartijdige wederlegging verdient. Men lette toch maar alleen op de moeite, welke BLOM zich geeft, met alles zoo fijn mogelijk uit te pluizen, anderen te wederleggen, enz., ten einde, mogt het zijn, er nog eenige bepaalde voorstelling van te maken, en oordeele dan, of STRAUSS in dit geval zoo ijsselijk absurd redeneert.

Een zeer belangrijk onderzoek volgt nu in de II^{de} Pars: *Quid de iis narrent scriptores Ecclesiastici veteres, exponitur*. Er worden hier de overleveringen en aloude opvattingen medege-

(1) Het eenige van de *zes* argumenten tegen STRAUSS, dat geldt, is, onzes inziens, het 3de: 'Hoc inprimis offendit, quod locum Gal. I. 19 primum excitavit, ut ostenderet, JACOBUM *τὸν ἀδ. τ. χ.* fuisse Apostolum, atque ideo PAULUM dissentire ab Evangelistis, dein autem, cum effecisse sibi videretur, *ἀδελφοὺς* illos intelligendos esse *censabrinus*, ex eodem loco probare studeat, JACOBUM illum excipi Apostolorum numero.'

deeld, waarvan gesproken wordt door het *Evangelium secundum Hebraeos*, HEGESIPPUS, de *Constitutiones Apostolicae*, de *Recognitiones* S. CLEMENTIS, de *Clementina*, de *Evangelia Apocrypha*, IRENAEUS, TERTULLIANUS, CLEMENS *Alex.*, ORIGENES, EUSEBIUS, EPIPHANIUS, CYRILLUS *Hieros.*, HELVIDIUS, BASILIUS, GREGORIUS *Nyssenus*, CHRYSOSTOMUS, THEODORETUS, OECUMENIUS, THEOPHYLACTUS, EUTHYMIUS *Zigabenus*, NICEPHORUS CALLISTUS, enz. Wij hopen en vertrouwen, dat deze mededeeling volledig moge zijn. Zij vertoont ons duidelijk den historischen gang van het gevoelen over de *οἱ ἀδ. χ. τ. λ.* In de vroegste Apostolische en onmiddellijk op deze gevolgde tijden dacht men niet anders, dan dat JACOBUS, een zoon van JOSEPH en MARIA, een eigen broeder van JEZUS was, en zoo ook van de andere *broeders en zusters des Heeren*. Maar hoe meer men, in vervolg van tijd, de Goddelijke natuur van JEZUS begon te verheffen, Hem van zijne menschelijke attributen zocht te ontdoen, en zijne moeder bij voorkeur *θεοτόκος* noemde, des te meer begon men ook MARIA als heilig, onbesmet en dus als levenslange maagd voor te stellen; wanneer echter de overlevering dadelijke melding maakte van kinderen van JOSEPH en MARIA, dan ontdook men deze tegenstrijdigheid, met te stellen, dat zij voorkinderen waren van JOSEPH uit een vroeger huwelijk. En dit aldus ontstane gevoelen is later verreweg het meest algemeene in de Grieksche en Latijnsche Kerken, en ook bij vele Protestanten geworden. Te blijkbaar is het echter van lateren oorsprong, dan de onmiddellijke overlevering, om veel geloof te verdienen. Nog later ontstond door CLEMENS *Alex.*, CHRYSOSTOMUS, THEODORETUS (anders vrij geldige autoriteiten) het thans onder de Protestanten meest heerschende gevoelen, dat de *broeders en zusters des Heeren* kinderen waren van ALPHAEUS en MARIA, wederom blijkbaar om geene andere redenen, dan omdat die schrandere Schriftuitleggers de stelling, dat zij voorkinderen waren van JOSEPH, als ongerijmd verwierpen.

Dit is het voornaamste, wat men over de zaak uit het naslaan der oudste kerkvaders trekken kan, en geeft, naar men ziet, weinig tot aanvulling der fragmentarische geschiedenis van de *ἀδελφοί*, maar veel tot staving van des S. gevoelen. Dit wordt bovendien merkelijk bevestigd door de opmerking, dat de Syrische en Aethiopische Kerken twee afzonderlijke heilige dagen vieren voor JACOBUS, den broeder van JEZUS, en JACOBUS, den zoon van ALPHAEUS.

Vindt men nu in de oudste oorkonden zoo weinige berigten over de *broeders en zusters des Heeren* te zamen, des te meer

melden zij van den eenen JACOBUS. Dien ten gevolge handelt de II[de] Sectio: *Quid de singulis prodiderunt*? bijna alleen over dezen. De Heer BLOM had reeds vooraf (p. 84, noot 2) de bekende plaats van HEGESIPPUS: *διαδέχεται τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῶν ἀποστόλων ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου Ἰάκωβος*, opgevat, als beteekenende: 'JACOBUS, de broeder des H., nam *met* de Apostelen de gemeente over,' niet, zoo als HIERONYMUS en bijna allen na hem: 'JACOBUS volgde de Apostelen in het bestuur der gemeente op.' Daarom heeft men hier dadelijk de verhalen omtrent het *ambt*, het *karakter* en den *marteldood* van dien ouden Christen. Velen stellen hem voor als *Bisschop* over een groot deel der Kerk; anderen als *Joodsch Hoogepriester*, beide met de insignia, aan die betrekkingen verbonden. Zulks bewijst den magtigen invloed, dien hij, volgens de oudste overleveringen, op de Apostolische Kerk heeft uitgeoefend. Zijn *Karakter* wordt ook door HEGESIPPUS aangewezen; maar men raakt verlegen met den bijnaam *ὠβλίας* (*ὅ ἐστὶν ἑλληνιστὶ περιοχὴ τοῦ λαοῦ*). De S. (p. 133-137) gist, dat het woord beteekent עוֹפֶל עַם , *Ophel* (locus Hierosolymorum prope templi portam Crientalem, quem valde munitum a JOTHAMO et denuo castellis instructum a MANASSE, Judaei ex captivitate in patriam reduces restituerunt, quia primarium munimentum erat templi et urbis sanctae) *populi; Ophel* pro quovis munimento. - Ook over zijnen *marteldood* blijft HEGESIPPUS de grondslag. - Eindelijk wordt deze Sectio besloten met het voor het overige ook bekende berigt, dat JACOBUS in zijne waardigheden te *Jeruzalem* is opgevolgd door SYMEON, den zoon van CLOPAS (*ἀνεψιὸν, ὥς γε φασὶ, γεγονότα τοῦ σωτῆρος*).

Hiermede is dan het eerste gedeelte der Dissertatie afgeloopen. Er volgt nu nog de Pars III: *Quid scripto mandaverit unus et alter τῶν ἀδελφῶν, exponitur*. Dat zij eene bloote inleiding in de bestudeerde lezing der Brieven van JACOBUS en JUDAS is, blijkt reeds dadelijk uit de inhoudsopgave der § §. (Sectio I. *De Epistola Jacobi*. §. 1. *Auctor*. §. 2. *Lectores*. §. 3. *Argumentum*. §. 4. *Indoles*. Sectio II. *De Epistola Judae*. §. 1. *Auctor*. §. 2. *Lectores*. §. 3. *Argumentum*. §. 4. *Indoles*). Wij zullen over deze wèlgeschrevene Inleiding niet verder uitweiden, want reeds hebben wij gezegd, dat dit Stuk eigenlijk als een aanhangsel, en geen integrerend deel der Dissertatie te beschouwen is. Alleen, wat de Heer BLOM in de beide eerste § §. der beide Sectiën betoogt, dat de Schrijvers der Zendbrieven niet de Apostelen van dien naam, maar de broeders van JEZUS geweest

zijn, hetwelk, na al het verhandelde, hem weinig moeite meer schijnt te kosten, behoort tot het wezen der Dissertatie, maar zoude eigenlijk in de 2de §. der Iste Sectie van de Iste Pars op zijne plaats gestaan hebben. De geëerde S. zelf schijnt te gevoelen, dat hij hier een vreemd grondgebied binnentreedt, dewijl hij in het korte proöemium voor deze Pars zegt: 'Nemo erit, puto, - quin simul perspiciat, hîc campum nobis patere adeo amplum, ut non tantum hujus disputationis fines longissime excedat, sed viris etiam doctissimis opportunitatem dederit vires suas periclitandi. - Qua propter rem ita instituere fortasse optimum sit, ut breviter - ea ordine exponam, quae mihi nunc probabiliora videntur, missis aliter statuentium sententiarum expositione, illustratione aut refutatione.'

Wij hebben onze beoordeeling verslagswijze moeten inrigten, vooreerst, omdat het gevoelen van den Heer BLOM van het onder de Theologen meest algemeen heerschende(1) en ook door ons vroeger aangenomene gevoelen afwijkt, als ook, omdat het hoofdwerk van de Dissertatie eene soort van doorgaand betoog is, hetwelk men moeijelijk anders in zijne geldigheid of ongeldigheid kan laten zien, dan door den gang er van mede te deelen.

Ons individuëel oordeel is spoedig uitgesproken; wij zijn in de hoofdzaak door den S. overtuigd, en erkennen den afloop zijner bewijzen voor geldig, wat natuurlijk zooveel zegt, als dat wij zeer hoog met zijn Werk zijn ingenomen(2).

(1) Namelijk:Hoe men ook over de αἱ ἀδ. χ. τ. λ. denke, JACOBUS ὁ ἀδ. τ. K. was in allen gevalle een der 12 Apostelen, en de zoon van ALPHAEUS; dit blijkt onder anderen middagklaar uit Gal I. 19. Zie dit weder verdedigd tegen WINER, door MATTHIES: *Erklär. d.Br. Pauli a.d. Gal.*, S. 23, 24.

(2) Slechts ééne aanmerking kunnen wij niet wederhouden. Het kwam ons voor, dat de zwarigheid, welke de voor den S. altijd moeijelijkste plaats Gal. I: 19 (1 Cor. XXV bewijst niets stelligs) veroorzaakt, door hem niet voldoende is opgeheven. Hij vreest het ook zelf, en is op dit punt over het geheel duister. Men gunne daarom aan onze eigene oplossing een oogenblik opmerkzaamheid. Zij is de volgende. In tegenspraak met den Heer B., houden wij het met WINER, dat alleen uit de woorden: *ἕτερον δὲ τῶν ἀποστολῶν οὐχ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου*, niet opgemaakt kan worden, dat JACOBUS, de broeder des H., een Apostel was. De woordjes *εἰ μὴ* beteekenen in het Holl.: *zoo niet*, en staan, in eenen zin als hier, altijd elliptisch voor *εἰ μὴ εἴη ὅτι*. Dus kan men ook zeer goed vertalen: 'Een' ander' der Apostelen zag ik niet, zoo [men] niet JACOBUS, den broeder des Heeren [voor eenen Apostel houde].' WINER: 'Sed alium Apostolum non vidi, praeterquam quod (*sed*) JACOBUM vidi.' Maar daarentegen gelooven wij, dat in vs. 7-9 JACOBUS, PETRUS en JOHANNES stellig als de *ἐνεργήθεντες εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς* worden aangewezen; dat dus deze plaats JACOBUS, even zoowel als PETRUS en JOHANNES, eenen *Apostel* noemt, en het *εἰ μὴ*, in de vorige, noodzaakt te vertalen: *Behalve, ten zij, dan*. Zoo blijft dus de zwarigheid nog dezelfde. Zij verdwijnt echter, wanneer men let op de verschillende beteekenissen, welke de alonde Christenen hechtten aan den naam *Apostel*. De eerste is bepaaldelijk die van een twaalftal leerlingen van JEZUS, welke Hem altijd, sedert zijnen doop door JOHANNES tot aan zijne hemelvaart, vergezeld hebben (Luk. VI: 13; Joh. XVII: 18; Hand. I: 21, 22, vgl. 25, 26); de andere is ruimer, vooral bij PAULUS, en houdt hen allen voor *Apostelen*, die door JEZUS CHRISTUS, of den Heiligen Geest onmiddellijk zijn afgezonden tot stichting, uitbreiding of bevestiging der Kerk (zie Gal. I: 1; Tit. I: 1; Gal. I: 6, 7; Rom. XI: 13; vgl. Hand. IX: 15 76; XIII: 2-4; XIV: 2, 14, waar ook BARNABAS ἀποστόλος genaamd wordt). Dus: JACOBUS, de broeder des H., heeft wel den naam gedragen van Apostel, maar behoeft daarom nog geen der twaalf geweest te zijn, tot welke de zoon van ALPHAEUS behoorde.

Men vindt, wel is waar, nog meer in de Dissertatie, dan waarvan hierboven melding is gemaakt; immers zij handelt in het algemeen over de *οἱ ἀδ. χ. τ. λ*, en is niet alleen geschreven ten bewijze der opgenoemde stellingen. Maar het door ons aangebaalde is het voornaamste, en inderdaad van belang voor de wetenschap; het overige is van geen zwaar gewigt, en zelfs door den minder geoefenden Theoloog er gemakkelijk bij te voegen.

En zoo meenen wij genoeg gezegd te hebben van eene Dissertatie, die zich allezins voordeelig onderscheidt, zoowel door kennis der aloude en der nieuwste Theologische Literatuur, als door logische afdeeling der stukken en door den geheelen logischen gang der bewijsvoering. De Heer BLOM heeft zijnen promotor niet genoemd; wij weten dus niet, welke Professor den voornaamsten invloed op de bewerking van zijn Stuk gehad heeft, maar meenen genoegzaam te bespeuren, dat meest alles oorspronkelijk werk van hem zelven is. Wij nemen dan hiermede afscheid van hem, in opregtheid betuigende, dat het ons verblijdt, kennis met hem gemaakt te hebben, ons vriendelijk aanbevelende, om door hem, zoo hij daartoe lust en tijd vindt, eens weder op zulke uitgewerkte stukken onthaald te worden.

September, 1840.

Anecdota medica Graeca e Codd. MSS. expromsit *F.Z. Ermerins*, Med. Doct. L.B., ap. S. et J. Luchtmans. 1840.

De Heer ERMERINS, reeds vroeger gunstig bekend door zijne Dissertatie: *De* HIPPOCRATIS *doctrina e prognostice oriunda*, geeft ons door het bovengenoemde Werk een vernieuwd bewijs van den voortdurenden ijver, waarmede hij zijne studiën in het vak der oude Grieksche geneeskunde blijft voortzetten. Daar hij zich namelijk vooreerst ARETAEUS tot meer opzettelijk doel zijner werkzaamheid had uitverkoren, zoo begaf hij zich verleden jaar naar *Parijs*, om eenige handschriften van dien Schrijver te vergelijken, en meende tevens van deze gelegenheid gebruik te moeten maken, om eenige andere handschriften van tot nog toe niet uitgegevene Schrijvers af te schrijven, en deze, ten minste wat THEOPHILUS betreft, met vroeger reeds in *Leiden* gemaakte afschriften van Codd. te vergelijken, ten einde deze Schrijvers dan in eenen behoorlijken vorm te kunnen uitgeven, en daardoor tot vermeerdering onzer kennis in het bovengemelde vak bij te dragen. Dit laatste voornemen nu heeft de Hr.E. volvoerd, door de uitgave zijner *Anecdota Graeca*, waarbij hij, op verzoek van de Heeren LUCHTMANS, eene Latijnsche vertaling gevoegd heeft. Wij zullen dus, naar ons inzigt, het best aan de ons opgedragene taak als Rec. voldoen, indien wij elk der vier uitgegevene Stukken afzonderlijk beschouwen; eerst eenige aanmerkingen over het Stuk zelf opteekenen, indien zulks noodig is, en vervolgens, den Schrijver op den voet volgende, elke plaats aanteekenen, waar wij van den Hr.E. in gevoelen verschillen; hierna zullen wij nog eenige algemeene beschouwingen voordragen aangaande de wijze, waarop de Hr.E. deze Stukken behandeld heeft, hetwelk vooral daarom van belang zal zijn, omdat hij zelf (Praef., pag. XV) ons schijnt uit te lokken, om dit Werk als eenen maatstaf te betrachten van hetgeen wij in het vervolg te verwachten hebben van de uitgave van ARETAEUS, waartoe hij zich steeds voorbereidt.

Het eerste Werk, dat de Hr.E. uitgeeft, is het boek van THEOPHILUS, *De pulsibus*, welks bestaan te voren genoegzaam geheel onbekend was; men had wel een onbeduidend boekje van PHILARETUS over hetzelfde onderwerp, hetwelk in de 15de en 16de eeuw reeds vier malen in het Latijn uitgegeven was, en hield dan PHILARETUS voor denzelfden als THEOPHILUS, maar juist dit gaf

de aanleiding er toe, dat, wanneer de eene of andere Schrijver in het voorbijgaan het handschrift van het boek van THEOPHILUS vermeldde, elke lezer meende, dat hier het Werkje van PHILARETUS bedoeld werd; thans kan men echter van het tegendeel overtuigd zijn, en die lust heeft, kan nu onderzoeken, wie PHILARETUS geweest is, en wanneer hij geleefd heeft; doch Rec. gelooft, dat men moeijelijk eenig bepaald punt zal vinden, waarvan men bij dit onderzoek zoude kunnen uitgaan, en het geheele Werk van PHILARETUS schijnt ook naauwelijks dezer moeite waardig. Wat nu het boek van THEOPHILUS betreft, zoo is dit een uittreksel uit de polsleer van GALENUS, en hoofdzakelijk ontleend uit het boek: *De pulsibus ad* TEUTHRAM, en het eerste boek: *De differentiis pulsuum*; THEOPHILUS wijkt alleen daarin van GALENUS af, dat hij, naar de leer van ARCHIGENES, eenen vollen en eenen ledigen pols aanneemt (pag. 25 en 31), welken men door het gevoel kan waarnemen, iets, dat GALENUS herhaalde malen met eenen grooten vloed van woorden zoekt te wederleggen. De Hr.E. schijnt dus ook begrepen te hebben, dat men, om het Werk van THEOPHILUS naar behooren te verklaren, met de XVI boeken van GALENUS over den pols bekend moest zijn, en hij geeft dan ook op vele plaatsen duidelijke blijken, dat hem deze niet geheel vreemd zijn; maar, hetzij hij deze boeken reeds vroeger gelezen had, en het nu niet noodig oordeelde, dit weder te herhalen; hetzij hij ze slechts vlugtig doorloopen heeft, het schijnt ons toe, dat hij zich de trouwens ook zeer ingewikkelde theorie van GALENUS niet genoeg eigen gemaakt heeft, en dat hij daardoor de plaats (pag. 41), waar de Schrijver over het onderscheid tusschen den *δίχροτον* en den *διαλε ίποντα χατὰ μίαν πληγὴν* handelt, niet begrepen heeft. De Schrijver begint namelijk volgenderwijze: *ὅτι ὁ μὲν δίχροτος τῶν δὶς παιόντων τὴν ἀφὴν ἐστιν ἄντιχρυς, εὔδηλον' ἀλλὰ τοῦτο χαὶ τοῖς διαλείπουσι χατὰ μίαν πληγὴν ὑπάρχει*; hier vertaalt de Hr.E. de woorden δ. *χ. μ. π.* geheel verkeerd door *intermittentibus unum ictum*, terwijl dezelve, volgens GALENUS, eenen pols beteekenen, waar de slagader, gedurende de *diastole*, een oogenblik rust, of ophoudt zich te bewegen, maar niet den zoodanigen, waarbij eerst een slag komt, vervolgens een tijd, genoegzaam even lang van duur als die slag, en waarin men niets voelt, en dan weder een slag. Dit blijkt ten overvloede ook duidelijk uit hetgeen de Schrijver in de vijf volgende regels zegt; deze heeft de Hr.E., hoewel goed vertaald, dus evenwel ook niet begrepen. Daarop vertaalt de Hr.E. de woorden: *ὥστε τῶν μὲν διαλειπόντων ἡσ υχίαν μέσην εἶναι τῶν πληγῶν*,

door *adeo ut in intermittentibus quies inter ictus sit intermedia*, terwijl het, om geene tegenspraak met het voorgaande op te leveren, klaarblijkelijk zijn moet: *adeo ut quies sit media ictuùm pars*. Kort daarna lezen wij: *διὰ τοῦτο τινὲς δύο σφυγμοὺς, εἶναι λέγουσιν, οὐχ ἕνα, τὸν δίχροτον· τινὲς δέ φασι τὸν δίχροτον τῆς συστηματικῆς χαλουμένης ἀνωμαλίας εἶναι*. Hier vertaalt de Hr.E. *δὲ* door *contra*; ieder intusschen, die de leer van GALENUS goed begrepen heeft, ziet, dat hier geene tegenstelling plaats kan grijpen, en dat zij, die den *δίχροτον* bragten onder de *ἀνωμαλία συστηματικὴ*, dezelfde waren, als, of een gedeelte uitmaakten van hen, welke den *δίχροτον* voor twee polsslagen hielden. Over het algemeen zij het geoorloofd hier aan te merken, dat de Hr.E., zoowel in dit boek van THEOPHILUS, als in de volgende Stukken, den *particulis* te weinig aandacht verleent, zoodat hij ze nu eens in zijne Latijnsche vertaling geheel overslaat, eenen anderen keer verkeerd vertaalt, of zelfs in het Latijn nieuwe er bijvoegt, die in den Griekschen tekst niet voorkwamen; ieder kenner van de Grieksche taal weet intusschen, welke belangrijke wijziging in de beteekenis van eenen volzin deze kleine woordjes dikwijls te weeg brengen; het zoude echter te veel van het geduld van den Lezer gevergd zijn, indien Rec. deze kleine misslagen telkens wilde opteekenen, en hij zal dus hier den Hr.E. het verdere bewijs voor deze aanmerking moeten schuldig blijven. Doch niet alleen de particulae, ook andere woorden zijn dikwijls in zijne vertaling overgeslagen, zonder dat wij daarvan de reden kunnen bevroeden; zoo zijn, p. 3, l. 13, *σφυγμοειδῶς*; p. 35, l. 6, ἀεὶ; p. 45, l. 21, *τοὺς τοιούτους*; p. 49, l. 16, φαίνεται; p. 63, l. 3, *σχληροτέρους*; p. 91, l. 14, *πάντες*; p. 111, l. 8, *ὥς φησιν ὁ συγγραφεὺς*; p. 115, l. 10, *που*; p. 119, l. 16, p. 165, l. ult. en p. 255, l. 9, *πάνυ*; p. 249, l. 11, *καὶ ἐλαίου*, en p. 265, l. 3, *αὐτῶν ὀστᾶ* uitgelaten.

Doch keeren wij tot THEOPHILUS terug, na vooraf nog vermeld te hebben, dat de Hr.E., om den tekst zooveel mogelijk te zuiveren, 1 Leidsch en 3 Parijsche handschriften gebruikt heeft, als ook, dat er, volgens zijn berigt, in *Parijs* nog voorhanden zijn (Praef., p. x) een boek over den pols van MARCISIUS en een dergelijk van CALLISTUS MERCURIUS; de Hr.E. zegt ons echter niet, of dit laatste hetzelfde is, dat SALVATOR CYRILLUS in 1812 te *Napels* uitgegeven heeft (CHOULANT, *Handb. der Bücherkunde für die ältere Medizin*, pag. 93), en dat ANGELO MAI op de laatste bladzijde der Voorrede van het 4de Deel zijner *Auctores Classici e Codd. Vaticanis editi*, weder volgens 3 andere handschriften uitgegeven heeft,

met een bijvoegsel, aantoonende, dat eigenlijk niet MERCURIUS, maar de Syriër ALI, die bij de Grieken ABITIANUS genaamd werd, er de Schrijver van is. Nu zal Rec. het boek zelf van THEOPHILUS met de vertaling nog kortelijk doorloopen.

Pag. 7, in fine, wordt eene plaats van HIPPOCRATES aangehaald. Rec. begrijpt niet, waarom hier de vertaling van FOËSIUS, die verre de voorkeur boven die van den Hr.E. verdiende, niet gebruikt wordt; voor het twijfelachtige woord *πεμφιγώδεες* neemt hij eene vertaling aan, welke GALENUS in zijne *Comment.* geheel verworpen had; bij de vertaling van de woorden *ἐξέρυθροι* en *ἔξωχροι*, wordt op de kracht van het versterkende voorzetsel ἐξ geene acht geslagen; dit alles is bij FOËSIUS beter.

Pag. 13, l. 1. Hier scheen Rec. de lezing van Cod. E. *στῆναι* beter dan de door den Hr.E. gevolgde *συστῆναι*.

Pag. 15, l. 9. Hier stond in de handschriften *τοὺς δύο ἥμισυ*. Het schijnt den Hr.E. ontgaan te zijn, dat deze uitdrukking beteekent: *twee en een half*; hij vertaalt hier wel zeer juist, maar wil den tekst verbeteren, en leest *τοὺς δύο καὶ τοῦ τρίτου τὸ ἥμισυ*, hetwelk klaarblijkelijk onnoodig is.

Pag. 23, l. 4, leest men: *ὁ δὲ κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις σύμμετρος μόνος ἐστὶ κατὰ φίσιν ἐν τοῖς ἑπτὰ καὶ εἴκοσι ἴδιον μὲν ὄνομα οὐκ ἔχων, λογῷ δὲ καὶ τοῦτον δηλοῦμεν*. De Hr.E. vertaalt *λογῷ* door *cogitatione*; dit zal wel *sermone* of *verbis* moeten zijn, vooral daar er onmiddellijk op volgt: *ἤτοι μέσον τσῦ μεγάλου τε καὶ τοῦ μικροῦ λέγοντες ἢ κατὰ φύσιν ἐν τῷ ποσῷ τῆς διαστολῆς τε καὶ συστολῆς*.

l. 15. Waarom gebruikt de Hr.E. hier voor *σφοδρὸς* het Latijnsche woord *fortis*, en niet *vehemens*, dat gebruikelijker en beter is?

l. 18. De Hr.E. vertaalt hier *βραδὺς* door *lentus*, en naderhand, pag. 26, l. 10, door *tardus*; het is toch beter, om bij kunsttermen de gelijkmatigheid in acht te houden.

Pag. 31, l. 20: *οὐ διαχόψας τὴν κἰνησιν*. Dit vertaalt de Hr.E. door *motu quippe uno ictu non absoluto*; dit zal wel moeten zijn: *non interrumpens motum*; deze plaats levert intusschen alweder een bewijs op, dat de Hr.E. de leer van GALENUS over den pols niet begrepen heeft.

Pag. 37, l. 16, wordt *πολλάχις* door *subinde* vertaald; dit had *saepe* moeten zijn. Evenzoo p. 47, l. 16.

Pag. 39, l. 2. Hier stond in de handschriften: *τὰς πλείστας*, de Hr.E. verandert dit in *τὰ πλεῖστα*, hoewel beide eenen even goeden zin opleverden.

l. 8 et 10: *τῷ τὴν ἡσυχίαν ἐπὶ μὴχιστον ἐχτετάσθαι ..... τῷ τὴν*

διαστολὴν εἰς ἐλάχιστον συνεστάλθαι. Hier veranderde de Hr.E. *τὸ*, zoo als in de handschriften stond, in *τῷ*; dit was evenwel overbodig, want in dergelijke gevallen is de accusativus even gebruikelijk als de dativus, eerstgenoemde natuurlijk *subaudita praepositione κατὰ*.

Pag. 49, l. 10, wordt *σεισμὸν* door *motum* vertaald.

l. 16: *δορχάδας*. Deze dieren heeten in het Latijn ook *dorcades*, en verschillen tamelijk veel van de *capris*; het zijn, volgens PALLAS, *Spicil. Zoölog.* (aangehaald door SCHNEIDER ad AELIANUM, *Nat. Anim.*, XIV, 14), de *Antilope Dorcas Linn*.

Pag. 51, l. 9: *ἄλλη μὲν ἀνδρῶν χρᾶσίς ἐστι καὶ ἄλλη γυναικῶν*. Hier stond in een handschrift *ἄλλη δὲ γυν.*; deze lezing schijnt Rec. verkieslijker.

l. 17: *γυμνασίων*. De Hr.E. zet hiervoor in het Latijn ook *gymnasia*; het schijnt Rec. echter dan alleen geoorloofd, dit woord in het Latijn onvertaald te laten, wanneer het de plaats aanduidt, waar de ligchaamsoefeningen gehouden werden, maar niet, wanneer het de ligchaamsoefeningen zelve beteekent, zoo als hier en kort hierna, l. 22, alwaar de Hr.E. dit woord te regt door *corporis exercitatio* vertaalt.

l. 15: *ἡ ἀνωτάτω*. Dit schijnt Rec. niet *princeps*, maar *primum laudata* te beteekenen.

Pag. 53, l. 20: *πολλοὶ γὰρ πολλάκις ἐδεήθησαν ἰατρῶν, ὧν ὑγιαίνοντερ οὐκ ἔτυχον*. Hier vertaalt de Hr.E.: *multi enim a medicis vel id expetivere, quod ne sanis quidem contingere solebat*; naar onze meening, beteekent het intusschen: *multi enim saepe rogarunt medicos, quibus sani non occurrerunt*.

Pag. 55, l. 1 en 7, wordt *τοῖς πολλοῖς* door *multis* vertaald; kwam het slechts éénmaal voor, zoo zoude men dezen groven misslag voor eene drukfout houden.

Pag. 59, l. 23. Hier wordt *φθορῶν* vertaald door *vitiis*.

Pag. 61, l. 4. Hier vertaalt de Hr.E. *σφοδρότητα* door *intensionem*, terwijl hij het op alle andere plaatsen in dit boek door *vim* overzet; in de gewone vertaling van GALENUS vindt men er *vehementia* voor; dit woord is zeker wel het beste van de drie.

l. 7 en 12. Hier vertaalt de Hr.E. *φόβος* door *terror*, terwijl hij het vroeger, pag. 53, l. 3, reeds beter door *metus* vertaald had.

l. 16: *βαρύς*. Indien men den zamenhang nagaat, kan het wel niet twijfelachtig zijn, of hier moet *βραδὺς* gelezen worden.

Pag 63, l. 16: *αἱ φρένες*. Dit woord zoude veel beter en duidelijker vertaald zijn door *septum transversum*, dan door *praecordia*.

Pag. 67, l. 1, wordt *ταχὺς* overgezet door *citatus*, waarvoor wij op alle andere plaatsen het veel betere woord *celer* vonden.

Pag. 69, l. 8 en 10: *καθ' ὅ μὲν..... καθ' ὅ γε*. Hier staat in een handschrift *δὲ*, in de plaats van *γε*; dit had de Hr.E. gerust in den tekst kunnen opnemen.

Pag. 71, l. 2-4. Rec. begrijpt volstrekt niet, waarom de Hr.E. hier den tekst veranderen wil; deze levert, ook zonder verandering, eenen zeer goeden zin op.

Pag. 73, l. 6: *βίαιος* (*σφυγμὸς ἐστι*). Dit vertaalt de Hr.E. door *aegre perficitur*; Rec. zoude zeggen *violentus*.

l. 13: *στόμαχος*. Talrijke plaatsen bij GALENUS, waarvan FOËSIUS (*Oecon. Hippocr.* in voce) de meeste verzameld heeft, duiden aan, dat *στόμαχος*, naar zijne meening, eigenlijk beteekende den slokdarm, maar dat men dit woord in zijnen tijd, hoewel verkeerdelijk, ook begon te gebruiken voor den mond van de maag, dien men thans *cardia* noemt; vroeger, ten tijde van HIPPOCRATES, had dit woord eene nog meer algemeene beteekenis, gelijk FOËSIUS (t.a.p.) ook al opgeteekend heeft; wat het echter op deze plaats beteekent, kan naauwelijks twijfelachtig zijn, want GALENUS zegt (*de pulsibus ad* TEUTHRAM, cap. 12, Tom. VIII, ed. KUHN, pag. 489, uit welke plaats THEOPHILUS hier geput schijnt te hebben): *Στόμαχος πεπονθὼς, σΰτως γὰρ καλείσθω καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐν τῷ παρόντι τὸ στόμα τῆς χοιλίας διὰ τὴν τῶν πολλῶν συνήθειαν*. Beide de door GALENUS aangeduide beteekenissen nu bleven naderhand evenzeer in gebruik, ja zelfs wordt bij Latijnsche Schrijvers het woord *stomachus* dikwijls voor de geheele maag genomen; bij de Grieksche Schrijvers echter is Rec. geene plaats bekend, waar dit woord op die wijze gebruikt wordt; maar men moet hierbij wel in acht nemen, dat de Ouden aan het lijden van den mond der maag veel meer kwalen en verschijnselen toeschreven, dan met den tegenwoordigen staat der wetenschap overeenstemt (zie b.v. GALENUS, *de loc. aff.* V, 6, Tom. eod., pag. 338). De Hr.E. vertaalt echter naderhand het woord *στόμαχος* nog dikwijls door *ventriculus*, hetwelk Rec. telkens met stilzwijgen zal voorbijgaan, hoewel hij niet kan nalaten op te merken, dat dit in den brief: *De hominis fabrica* (pag. 289, l. 2) zelfs gebeurt, wanneer de Schrijver spreekt van eenen *στόμαχος*, die 5 *παλαιστὰς* lang is, dat is dus, volgens den Hr.E., eene maag van 1¼ voet lengte.

Pag. 75, l. 7: *τετράφθαι*. Bij GALENUS (l.l. pag. 490) leest men hier *τετρῆσθαι*; daar dit woord nu zeer duidelijk, en *τετράφθαι* hier onzin is, zal men GALENUS wel moeten volgen.

l. 13: *διὰ τὸ καταπνίγεσθαι τὴν ἀρτηρίαν ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ*. Hier wil de Hr.E. *καταπνίγεσθαι*, zonder eenige noodzakelijkheid, in *καταθλίβεσθαι* veranderen; deze uitdrukking is echter volstrekt zoo vreemd niet.

Het tweede Stuk, dat de Hr.E. hier ter lezing aanbiedt, is LEONIS *philosophi Synopsis medicinae*, welk boek FABRICIUS en DUCANGE reeds kortelijk vermeld hadden, zonder evenwel iets naders omtrent den Schrijver er bij te voegen; de Hr.E. waagt zich ook niet op dit veld; Rec. meent echter eene plaats gevonden te hebben, waaruit men met eenige waarschijnlijkheid naar den leeftijd van LEO kan gissen, doch hierop hoopt hij bij de behandeling der bijzondere plaatsen, waartoe hij dadelijk overgaat, terug te komen.

Pag. 93, l. ult.: *ὑγρᾷ*. Dit beteekent eenvoudig weg *humidus*; het woord *succulentus*, dat de Hr.E. gebruikt, heeft eene meer bepaalde beteekenis.

Pag. 97, l. 16: *ταρίχια*. In de vertaling vindt men hiervoor *muria condita*; het Latijnsche woord voor *τάριχος* is echter *salsamentum*; ook is de beteekenis niet geheel dezelfde; onder *muria condita* kan men even goed vleesch of groenten, als visch verstaan, terwijl *τάριχος* en *salsamentum* bijna uitsluitend van gezoutene visch gebruikt wordt.

l. 21: *διοσπολήτιχον*. Dit zal wel moeten zijn *διοσπολίτιχον*.

l. 22: *παντελῶς*. Dit beteekent niet, zoo als de Hr.E. vertaalt, *protinus*, maar *omnino*.

Pag. 101, l. 10. Hier vertaalt de Hr.E. *ἑλώδης πυρετὸς* door *febris cum humorum redundantia*, terwijl hij, l. 13, dezelfde woorden veel beter door *febris uliginosa* overzet; buiten de door den Hr.E. aangehaalde plaats, vindt men de *febres τυφώδεις* en *ἑλώδεις* ook nog bij GALENUS vermeld, *Comment. in Aphor.* VII, 42 (Tom. XVIII a pag. 146, KUHN).

l. ult.: *φλογὸς* beteekent niet *ignis*, maar *flammae*.

Pag. 105, l. 5: *Ψυχρὸν*. Hiervoor leest men in het Latijn *gelidam*; zoude dit niet *frigidam* moeten zijn?

Pag. 107, l. 6: *ἕξις* beteekent meer dan het Latijnsche *adspectus*; letterlijk vertaald, is het *habitus*, maar men zet het dikwijls beter over door *constitutio*.

Pag. 109, l. 13: *φλεβοτόμῳ*. Hiervoor leest men in het Latijn *lanceola*; dat intusschen elke *φλεβότομος* geene *lanceola* was, kan men onder anderen opmaken uit ORIBASIUS, *Collect. medic.* VII, 10: ‘Venas incidimus quandoque punctim, quandoque caesim.’

l. 15: *ἀποφλεγματισμοῖς χρῆσθαι*. Ieder Lezer, die niet met alle bijzonderheden der Grieksche geneeskunde bekend is, zal, wanneer hij hiervoor in de vertaling leest: *pituita evacuanda*, begrijpen, dat er over inwendige middelen gesproken wordt; *ἀποφλεγματισμοὶ* zijn intusschen *kaauwmiddelen*; daarom vertaalt HENRICUS MATHISIUS BRUGENSIS bij ACTUARIUS, *Meth. med.* V, 11, dit woord ook: *medicamenta, quae commanducata pituitam eliciunt*. Nog erger dwaalt de Hr.E. af omtrent dit woord en het daarbij behoorende werkwoord *ἀποφλεγματίζειν*, wanneer hij in den brief: *De hominis fabrica*, pag. 282 (4), eene plaats verbeteren wil en lezen: *δὶ ἐνεμάτων ἀποφλεγματίζειν*; hoe toch kan een clysma tegelijk een kaauwmiddel zijn?

l. ult.: *῾ροδίνῳ*. Dit vertaalt de Hr.E. door *rosaceo unguento*, in de plaats van *oleo*, want GALENUS zegt (*De simpl. medic.* VI, Tom. XI, pag. 872): *ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων ἔνεστί σοι καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐλαίων, ὁπόσα τοῖς μύροις ὁμωνύμως λέγεται, γινώσκειν ἤδη, λέγω δὲ ῾ροδίνου τε καὶ μηλίνου καὶ κρινίνου καὶ ὅσα τοιαῦτα καρπῶν ἢ ἀνθῶν ἢ βλαστῶν ἢ φύλλων ἐναποβρεχομένων ἐν ἐλαίῳ γίγνεται· τούτων γὰρ ἕκαστον, ὅταν ἅμα τοῖς ἀρώμασι σκευασθῇ, μύρον ἀποτελεῖται*, en op eene andere plaats (ibid. II, 27, pag. 538): *ἔλαιον μὲν γὰρ ῾ρόδινον ὀνομάζονσιν τὸ χωρὶς τῶν ἀρωμάτων σκενασθὲν ὅτῳ δ᾽ ἐπεμβέβληταί τι καὶ τούτων, οὐκ ἔλαιον ἔτι τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ μύρον ἤδη προσαγορεύουσιν*. Daar nu GALENUS op de laatst aangehaalde plaats voorschrijft, *῾ρόδινον* zonder *ἀρώματα* te gebruiken, zoo is het wel denkelijk, dat de latere Grieksche Geneesheeren, als zijne trouwe volgelingen, ook hierin zijnen raad zullen gevolgd zijn.

Pag. 111, l. 16: *περισκνφισμὸν*. In eene aanteekening op deze plaats (pag. 299) zoekt de Hr.E. aan te toonen, dat *περισκνφισμὸς* en *περισκνθισμὸς* niet hetzelfde beteekenen; Rec. twijfelt intusschen aan de waarheid van deze onderscheiding; ten minste in het Boek, genaamd *εἰσαγωγὴ ἢ ἰατρὸς*, wordt de kunstbewerking, die volgens den Hr.E. *περισκνφισμὸς* is, onder den naam *περισκνθισμὸς* vermeld (KUHN, T. XIV, pag. 784, cap. 19).

l. 19: *χαμαιμήλων*. Rec. begrijpt niet, waarom dit kruid in het Latijn *chamomillis* moet genaamd worden; de etymologie, welke wij bij DIOSCORIDES (*Mat. med.* III, 144 ed. SPRENGEL) en bij PLINIUS, XXII, 21 lezen, zal toch ook wel in het Latijn gelden; ten minste PLINIUS zelf dacht er zoo over.

Pag. 113, l. 4. Wanneer de Hr.E. hier de woorden: *τῇ δὲ αὐτῇ ὑπάγεται ἐπιμελείᾳ* vertaalt door *eadem autem curatione pellitur*, blijkt het, dat hij de beteekenis van het woord *ὑπάγεται* niet gevat heeft; hetzelfde vindt men weder pag. 133, l. 16.

Pag. 115, l. 7. Of *ἰδιῶται* goed door *plebs* vertaald is, betwijfelt Rec zeer.

Pag. 121, l. 14. De Hr.E. vertaalt *σίνηπι* door *pipere*.

Pag. 123, l. 19: *ἱπερχαθαιρομένων* beteekent niet in het algemeen *nimis inanitis*, maar uitsluitend *nimis purgatis*.

Pag. 125, l. 15: *χλόνου*. Dat de Hr.E. dit woord verkeerdelijk door *convulsione* vertaald heeft, blijkt voor elken oplettenden Lezer uit den tekst zelven: wie toch noemt *convulsio* een gevoel, dat tusschen *horripilatio* (φρίχη) en *rigor* (῾ρῖγος) midden instaat?

Pag. 126 (2). Hier ontmoet men eene zonderlinge vergissing van den Hr.E., wanneer hij de *μαστοειδεῖς χαλούμενοι ἀποφύσεις, μέρος οὖσαι τοῦ ἐμπροσθίου ἐγχεφάλου* (*αἳ*) *ἐπὶ τὰς ῾ρῖνας χαθήχονσιν* voor de *sinus frontales* uitgeeft; indien hij de door hem zelven aangehaalde plaats van GALENUS uit het Boek *de Instrum odor.* nogmaals aandachtig naleest, twijfelt Rec. geenen oogenblik, of hij zal toestemmen, dat het de *processus mamillares s. clavati* zijn, waaruit bij de meeste zoogdieren de reukzenuwen ontspringen, of liever, die bij hen de plaats der reukzenuwen vervullen, welke VAN DER HOEVEN (D. II, pag 554) in zijn *Handboek der Dierk.* kortelijk vermeldt, doch waarover men meer lezen kan bij RUDOLPHI, *Physiologie*, Bd. II, S. 289. De apen hebben, wel is waar, dergelijke *processus* niet, en GALENUS schijnt bij het beoefenen der ontleedkunde voornamelijk apen gebruikt te hebben (*Anat. admin.* I, 2, Tom. II, pag. 222); maar het is naauwelijks te denken, dat deze dieren in zijnen tijd zoo menigvuldig waren in *Rome* of in *Klein Azië*, dat men dezelve alle oogenblikken konde bekomen, en het blijkt dan ook uit andere plaatsen (b.v. *De uteri dissect.*, cap. 3, ibid., pag. 891), dat hij somtijds evenzeer andere dieren, als varkens, koeijen, geiten, tot ontleedkundige demonstraties gebruikt heeft; het komt mij dus waarschijnlijk voor, dat GALENUS, toen hij het reukorgaan wilde onderzoeken, geenen aap heeft kunnen krijgen.

Pag. 129, l. 6. Hier schijnt in den tekst tusschen *χαὶ* en *πρὸς* iets uitgevallen te zijn, misschien wel *τῇ ἑτέρᾳ*; men kan LEO toch wel niet voor zoo onwetend houden, dat hij het vermogen, om de oogen naar beide kanten te bewegen, voor een uitwerksel van den *nervus opticus* zoude houden.

Pag. 133, l. 4: *ἐντὸς τοῖ βλεφάρου* beteekent *intra palpebram*, niet *in palpebra*.

l. 17: *ὄγχους* is in het Latijn *tumores*, niet *particulas*.

Pag. 137, l. 1: *ἀνοίγειν* wordt hier vertaald door *levare*.

l. 18: *πρίζοντες*. Daar er voor *zagen* geen Latijnsch werkwoord bestaat, had men eene omschrijving moeten gebruiken, b.v *quasi serra secare; secare* alleen was hier niet genoeg, en drukte het denkbeeld van den Schrijver niet uit

Pag. 141, l. 9, wordt *ἁπαλοῖς* vertaald door *emulgentibus*.

l. 10: *τῷ χηρινῷ*. Dit vertaalt de Hr.E. door *ceratum*. Rec. heeft, wel is waar, bij geenen enkelen Schrijver een *collyrium* kunnen vinden, dat bij uitstek *χηρινὸν* genaamd werd; maar er waren toch genoeg *collyria*, waarvan was een gedeelte uitmaakte (zie b.v GALENUS, *Comp. medic. sec. loc.* IV, 8, Tom. XII, pag. 741), en in elk geval verschilde het *collyrium χηρινὸν* zeker veel van de waszalf of *χηρωτὴ* (Lat. *ceratum*), welke GALENUS ons op eene andere plaats leert bereiden (*Comp. medic. sec. gen.* III, 4, Tom. XIII, pag. 622).

Pag. 143, l. 3. Hier wordt *γένηται* vertaald door *diffunditur*.

l. 13: *πρὸς τοῦτο*. Hier stond in het handschrift *πρῶτον*; dit heeft de Hr.E. veranderd in *πρὸς τοῦτο*, zoo het Rec. toeschijnt, zonder noodzaak.

Pag. 145, l. 8: *ὁ ἔσωθεν τοῦ χερατοειόδῆς χιτὼν*. In het Latijn leest men: *interna corneae membrana*; Rec. meent echter, dat het hier beteekent: *membrana intra corneam sita*.

Pag. 147, l. 23. Hier wordt *βλάψη* vertaald door *impedit*.

Pag. 155, l. 16: *ψυχρῷ χαυτῆρι*. Op pag. 220 en in de vertaling brengt de Hr.E. zijne meening uit, dat dit het een of ander bijtmiddel zal beteekenen; Rec. komt het echter waarschijnlijker voor, dat het een eenigzins bekoeld, b.v. rood gloeijend ijzer beteekent.

Pag. 159, l. 17: *μετὰ ῥυτοῦ*. De Hr.E. uit hier dezelfde dubbele gissing in zijne aanteekening onder aan de pagina, en in die op pag. 220, als PETRUS PETITUS in zijne aanteekeningen op ARETAEUS, *De caus. et sign. acut. morb.* I, 9, alwaar men leest: *δριμὺ δὲ τὸ ἀπὸ χριθέων χαὶ τὸ τῶν βρυτέων πόμα*; op eene andere plaats bij denzelfden Schrijver (*Caus. et sign. diut. morb.* II, 9) wordt er nog gesproken van *῾ρυτέων πόμα*; doch hier vermoedt PETITUS, naar ons inzien, te regt, dat er *βρυτέων* moet gelezen worden. Deze laatste plaats is nu waarschijnlijk dezelfde, die door den Hr.E. uit de editie van GOUPYLUS aangehaald wordt; daar Rec. echter deze editie niet bij de hand heeft, kan hij er zich niet stellig van verzekeren. Nu haalt de Hr.E. HESYCHIUS (*῾ρυτὰ τὰ στέμφυλα*) en PETITUS SUIDAS (*βρύτια τὰ τῆς σταφυλῆς πιέσματα ἅ τινες στέμφυλα λέγουσιν*) aan, om hieruit te bewijzen, dat *῾ρυτὸν* of *βρυτὸν δευτερίαν loram* zoude beteekenen; Rec. schijnt

het echter toe, dat dit er geenszins uit blijkt. Daarna haalt de Hr.E. (pag. 220) eene plaats aan van PSELLUS (*βρυτὸς πόμα ἐκ κριθῶν*), en PETITUS bewijst uit ATHENAEUS (X, pag. 447), dat *βρυτὸν* gewoonlijk *gerstewijn* en somtijds eenen dergelijken drank uit wortels beteekent; het schijnt Rec. dus veel waarschijnlijker, dat hier, volgens de tweede gissing van PETITUS en den Hr.E., *βρυτοῦ* moet gelezen worden, en dat daarmede *gerstewijn*, of, zoo men dit liever wil, *bier* bedoeld wordt. De eerste gissing had dus gerust kunnen wegblijven.

Pag. 173, l. 10: *τὰ κεραστικὰ*. Dit woord laat de Hr.E. onvertaald; Rec. meent, dat men dit wel door *miscentia* of *temperantia* zoude kunnen vertalen.

l. 13. Hier lascht de Hr.E. in de Latijnsche vertaling de woorden *ad anum* in, welke in den Griekschen tekst niet te lezen staan; men dient toch wel een onderscheid te maken tusschen uitleggen en vertalen.

l. 16: *διὰ ψιμυθίου καὶ σχοινίνου*. Hier vertaalt de Hr.E. *cum pumice et mastiche; ψιμύθιον* is intusschen *loodwit* (*cerussa*), zoo als uit de bereiding, door DIOSCORIDES (*Mat. med.* V, 103) opgegeven, duidelijk blijkt, en *σχοίνινον* is de olie uit *σχοῖνος* (*juncus*), d.i. volgens SPRENGEL (ad DIOSCORIDEM l. I, I, 16) *Andropogon Schoenanthus Linn*; ten overvloede verhaalt PLINIUS, XV, 7 ons nog, dat uit dezen *juncus* eene olie bereid werd.

l. 17: *ἔσωθεν δὲ παρέχειν τὴν διὰ χυλοῦ τῶν μήλων*. In het Latijn leest men: *intus vero exhibere oportet potionem cum malorum succo*; hoogstwaarschijnlijk wordt hier *τὸ διὰ χυλοῦ τῶν μήλων φάρμακον* bedoeld, welks bereiding GALENUS ons leert (*ὑγιεινῶν* VI, 15, Tom. VI, pag. 450), en dat tot de dikte van honig gekookt werd; *ἐν οἵᾳ* (*συστάσει*), voegt GALENUS er bij, *καὶ τὰ οτομαχικὰ τῶν φαρμάκων σκευάζεται*; een dergelijk middel noemt men evenwel eerder *linctus* dan *potio*.

Pag. 175, l. 3: *῾ροῦ συριακοῦ ἢ τυριακοῦ ἢ σαραφίνου ἢ σπαθήτου*. De gissing, volgens welke de Hr.E. hier *οἴνου* tusschen *ἤ* en *τυριακοῦ* inlascht, komt ons zeer waarschijnlijk voor; daar echter de Hr.E. met *σαραφίνου* geenen weg schijnt te weten, zoo sta het Rec. vrij, hierover zijne meening te zeggen. Bij STEPHANUS BYZANTINUS leest men: *Σάραπτα πόλις Φοινίκης Ὁ πολίτης Σαράπτιος καὶ Σαραπτία καὶ Σαραπτηνός*, zoodat men hier *σαραπτηνοῦ* zoude kunnen lezen. Wanneer men nu verder in aanmerking neemt, dat alle drie soorten van wijn, die hier en naderhand, pag. 203, l. 9, vermeld worden, uit *Phoenicië* afkomstig waren; dat, naar de waarschijnlijkste uitlegging van het woord ῾ρυτοῦ (pag. 159,

l. 17), de Schrijver aldaar van *gerstewijn* spreekt, en deze drank, volgens ARETAEUS en ATHENAEUS (op de aldaar aangehaalde plaatsen), in *Egypte* zeer gebruikelijk was; dat op pag. 181, l. 5, voorkomen τὰ ἀπὸ ξύθου (volgens de zeer waarschijnlijke verbetering van den Hr.E.) λεγὸμενα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ; dat verder LEO naderhand (pag. 199, l. 16) spreekt van χλύσματα αἰγυπτιαχὰ (hetwelk de Hr.E. (pag. 221) in ῾ρυπτιχὰ of στυπτιχὰ wil veranderen), zoude men haast beginnen te denken, dat hij in *Egypte* of in *Phoenicië* moet gewoond hebben, en in dit geval kan hij niet later geleefd hebben dan omtrent het jaar 640, alswanneer de Arabieren deze Landen veroverd hebben, dewijl er na dien tijd geene Grieksche boeken meer uit die streken voortkwamen. Intusschen lezen wij dadelijk hierna: ἢ ἅλιχα; nu heeft SPRENGEL (ad DIOSCORIDEM, *Mat. med.* II, 118) reeds opgemerkt, dat PAULUS AEGINETA, die onder de regering van CONSTANTINUS POGONATUS (668-685) het toppunt van zijnen roem bereikte, de eerste Grieksche Schrijver is, die het woord ἅλιχα gebruikt; dus wordt het aan den anderen kant weder waarschijnlijk, dat LEO niet lang vóór PAULUS geleefd heeft. Zoekt men eindelijk uit dit alles eene slotsom op te maken, dan komt men van zelf tot de gevolgtrekking, dat LEO wel in de eerste helft van de 7de eeuw zal geleefd hebben.

1. 12: τὸν Ἀνδρόνιον, τὸν πολυειδῆ. Het komt Rec. waarschijnlijk voor, dat ὁ Ἀνδρόνιος en ὁ πολυειδὴς niet één, maar twee verschillende *pastilli* zijn, terwijl de Hr.E., gelijk uit zijne vertaling blijkt, van het tegenovergestelde gevoelen is; volgt men intusschen de eerstgenoemde meening, dan moet men ook Πολυειδοῦ lezen, en dit woord voor eenen eigennaam houden; de reden nu, die hiervoor pleit, is, dat deze beide middelen dikwijls tegelijk tegen dezelfde kwalen aanbevolen worden (b.v. bij GALENUS, *Medic. comp. sec. loc.* III, 1, Tom. XII, pag. 611); ook wordt op twee plaatsen bij GALENUS derzelver bereiding op eene niet veel verschillende wijze aangetoond (*Medic. comp. sec. gen.* V, 11 et 12, Tom. XIII, pag. 825, 826 et 834); op de eerste plaats staan zij zeer kort achter een middel, waarvan gezegd wordt: ποιεῖ ἀρχομένοις φθισιχοῖς, σπληνιχοῖς, χοιλιαχοῖς, δυσεντεριχοῖς, en op de tweede plaats komen zij voor in een hoofdstuk; beginnende met de beschrijving van eenen *pastillus*, welks naam is: τροχίσχος Δαρε ίου ἑδριχός.

l. 16: μυροίνην. Dit woord vertaalt de Hr. E hier en pag. 199, l. 17, door *myrrha*, terwijl hij het, pag. 111, l. 17, reeds goed vertaald had door *myrthus* (de *h* alleen uitgezonderd, die in dit

woord te veel is); *myrrha* heet in het Grieksch σμύρνα (zie DIOSCORIDES, *Mat. med.* I, 87).

Pag. 181, l. 4: μίλτῳ. In de aanteekening (1) zegt de Hr.E., dat μίλτος hetzelfde was als λημνία σφραγὶς; dit is echter niet zoo; μίλτος is *rubrica* (*rood krijt*), waarvan men de beste soort verkreeg uit de stad *Sinope* (DIOSCORIDES, *Mat. med.* V, 111, en PLINIUS, XXXV, 6); σφραγὶς Λημνία daarentegen was eene soort van vette, roode aarde, welke men op *Lemnos* door de Priesteres van DIANA met eenige plegtigheden liet verzamelen, bereiden, en er dan het zegel dier Godin op drukken (GALENUS, *Simpl. medic.* IX; Tom. XII, pag. 169 sqq.). Het is waar, dat deze aarde ook somtijds μίλτος Λημνία genaamd werd; doch ook hiervan zegt GALENUS ons de reden (l.l. pag. 170): ἡ Λημνία σφραγὶς. οὕτω γὰρ αὐτὴν ὀνομάζουσιν, ὡς ἔφην, ἔνιοι διὰ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐτῇ σφραγῖδα, καθάπερ γε καὶ διὰ τὴν χρόαν ἔνιοι Λημνίαν μίλτον· ἔχει μὲν οὖν τὴν χρόαν τὴν αὐπὴν τῇ μίλτῳ, διαφέρει δ᾽ αὐτῆς τῷ μὴ μολύνειν ἁπτομένην, καθάπερ ἐκείνην:

l. 9 leest men in het Latijn voor προκύψη ἔξω: *extus conspicitur*.

l. 16: καὶ ἡ διάτρησις ἡ ἐν τῷ δακτυλίῳ δήλη ἐστί. De Hr.E. vertaalt hier *Natura etiam perforationis in ano cognita*; Rec. begrijpt niet, waar hier het woord *Natura* van daan komt.

Pag. 183, l. 8: ἀλείμμασι. Dit wordt door *frictionibus* vertaald.

l. 14: εἰς περιφερῆ. De Hr.E. zet dit over door *in superficie*; περιφερὴς beteekent intusschen *rond*, zoodat Rec. deze woorden liever zoude vertalen door *figura rotunda*.

l. ult.: διαφορητικοῖς. Door dit woord in het Latijn onvertaald te laten, wordt de Hr.E. onduidelijk; want, daar dit woord bij de oude Latijnsche Schrijvers over geneeskunde niet in gebruik is, zal iedereen, die alleen de Latijnsche vertaling leest, meenen, dat er hier van dezelfde middelen gesproken wordt, die in de hedendaagsche geneeskunde *diaphoretica* genaamd worden, d.i. de zweetdrijvende. Dat intusschen deze tamelijk veel van de oude διαφορητικὰ verschilden, kan men onder anderen opmaken uit GALENUS, *Simpl. medic.* V, 5, Tom. XI, pag. 720: ὅσα δὲ ξηραίνει, καθάπερ τὰ διαφορητικὰ; op andere plaatsen (*Comp. medic. sec. loc.* VII, 4 et 5, Tom. XII, pag. 924 en 928) vinden wij eene optelling dezer middelen, als κόστος, ἄμωμον καὶ τὸ καλούμενον μάκερ, ὁ Κυρηναῖος ὁπὸς καὶ ὁ Μηδικὸς (en voor de armen) δίκταμνον ἢ ἄκορον ἢ μῆον ἢ πύρεθρον ἢ καρδαμ ὠμου τε καὶ νάπυος ἶσον, verder: ἰσχάδων ἀφέψημα καὶ πίτυρον καὶ μελίκρατον ἐναφεψημένης ὀριγάνου καὶ ὑσσώπου ἢ θύμου ἢ καλαμίνθης ἢ γλήχωνος ἢ τῆς εὐώδους μίν-

θης ἥν ἡδὺοσμον ὀνομὰζουσιν..... καὶ νίρου δὲ ἀφρὸς ἢ καὶ αὐτὸ κεκαυμένον· ἰσχυρότερον δὲ τούτων ἐστὶ τὸ θεῖον ἄπυρον. Wanneer men nu nog hierbij in aanmerking neemt, dat de hedendaagsche *diaphoretica* tot de inwendige, en de oude δι αφορητικὰ tot de uit wendige middelen behoorden, zal men Rec. wel willen toestemmen, dat het beter ware, om hier de oude vertalers te volgen, en te zeggen: *discutientia* of *per halitum digerentia*.

Pag. 185, l. 5. Hier wordt in de vertaling het woord *venter* ingelascht, dat in den Griekschen tekst niet te lezen staat.

Pag. 187, l. 10: χρυσολαχὰνου. Dit vertaalt de Hr.E. door *bliti*; naderhand komt dit woord echter nog twee malen voor (pag. 249, l. 10, en pag. 255, l. 12), alwaar hij de ware beteekenis (*atriplex*) opgeeft.

l. 17: ζώῳ. Hiervoor vindt men in het Latijn *homini*; Rec. weet wel, dat hier waarschijnlijk van een' mensch gesproken wordt; maar de Lezers der Latijnsche vertaling mogten toch deze zonderlinge uitdrukking van den Schrijver ook wel opmerken.

l. ult.: κελεφία. Dit vertaalt de Hr.E. door *lepra*; dit laatste woord heeft reeds zoo vele beteekenissen gehad, dat Rec. bijna zoude raden, om het nooit weder te gebruiken; bij HIPPOCRATES beduidde het iets anders dan bij de latere Grieken (HENSLER, *Vom abendländischen Aussatze im Mittelalter*, pag. 59 en 60, 95 en 96, 259 en 260, 266 en 267); bij deze weder iets anders dan bij de Westersche middeleeuwsche Schrijvers; hier bedoelde men door dit woord al de ziekten en kwalen, welke het gevolg waren van die zware cachexie, die men in het Duitsch gewoonlijk *Aussatz*, en in onze taal *melaatschheid* noemt; in deze beteekenis is het zeker nog het best, dit woord te gebruiken, en deze heeft ook stand gehouden tot aan het laatst van de vorige eeuw, wanneer WILLAN weder eene nieuwe beteekenis er aan gegeven heeft; als de Hr.E. dus dit woord gebruikt voor het Grieksche ἐλεφαντίασις, d.i. den hoogsten graad van eene der 4 hoofdsoorten van de melaatschheid, vindt hij eene vijfde, tot nog toe onbekende, beteekenis van dit woord uit. Het was des te noodzakelijker, om hier een ander woord voor *lepra* te zetten, dewijl er naderhand, pag. 213, l. 1, een hoofdstuk, περὶ λέπρας, voorkomt; de Schrijver neemt hier natuurlijk dit woord in den zin der latere Grieken; nu laat de Hr.E. hier dit woord onvertaald, zoodat op de twee verschillende plaatsen, waar in de Latijnsche vertaling het woord *lepra* voorkomt, het telkens eene verschillende beteekenis heeft.

Pag. 189, l. 2: τῶν μορίων. In het Latijn vindt men hiervoor *corporis*.

l. 10: τήχτονται. In de aanteekening wil de Hr.E. dit woord veranderen in πήγνυνται; dit geeft ook werkelijk een' goeden zin; de verandering in τίχτονται lag intusschen veel naderbij, en komt even goed in den zin te pas.

Pag. 191, 1. 2: οὐρῶσι. Dit vertaalt de Hr.E. door *urina potum emittunt*; hier zegt hij dus meer dan de Schrijver.

l. 3: ὕδερος. Te regt merkt de Hr.E. hier aan, dat waarschijnlijk de woorden εἰς ἀμίδα uitgevallen zijn; het duidt intusschen eene vrij sterke onoplettendheid aan, wanneer de woorden ὕδερος εἰς ἀμίδα door *hydrops matellae* vertaald worden: dit is volstrekt ongerijmd; het moet zijn *hydrops ad matellam*.

l. 17: δριμύτητα. Δριμύτης is in het Latijn *acrimonia*, niet *acerbitas*; dit laatste woord komt overeen met het Grieksche στρυφνότης; dat deze woorden niet hetzelfde beteekenen, kan men onder anderen zien uit ARISTOTELES, *De anima*, II, 10, en uit GALENUS, *Comment*. I in *Lib. de nat. hom.*, Tom. XV, pag. 40.

Ibid.: τοῦ φερομένου οὔρου. Wanneer de Hr.E. deze woorden vertaalt door *advectae e renibus urinae*, zegt hij iets anders, dan er in het Grieksch te lezen staat, en, naar het Rec. toeschijnt, ook iets anders, dan de Schrijver bedoelt.

Pag. 193, l. 3: κατ᾽ ὀλίγον. Dit beteekent niet *parce*, maar *saepius parva copia*; in onze taal zouden wij zeggen: *bij beetjes*.

l. 10: ἀποθλίβειν. Hier vertaalt de Hr.E. *comprimere*, in de plaats van *deprimere*.

Pag. 195, l. 13: ἀραιωθέντος. Waarom de Hr.E. dit door het barbaarsche woord *illaxato* vertaalt, is moeijelijk te begrijpen, daar *laxato* genoegzaam was.

l. 17: δὶ ἰτεῶν. Het is Rec. ook een raadsel, waarom deze woorden hier onvertaald in den Latijnschen tekst overgebragt worden, terwijl dezelve op pag. 207, l. ult., naar behooren door *e salicibus* vertaald worden.

Pag. 197, l. 18: ὁμοίως καὶ ἡ στεατοκήλη, ὥσπερ τὰ στεατώματά ἐστι. Dit vertaalt de Hr.E. door *similiter atque steomata steatocele habet*; dit is echter niet juist; het had moeten zijn: *eodem quoque modo steatocele se habet quemadmodum steatomata*.

Pag. 201 (1). Hier zegt de Hr. E: *Antiqui enim credebant uterum per universum mulieris corpus capite et extremitatibus exceptis veluti vagari posse*. Toen hij dit schreef, zweefde hem waarschijnlijk ARETAEUS (*Caus. et sign. acut.* II, 11) voor den geest; maar daar hij de andere Schrijvers hierbij niet in acht

neemt, begaat hij eene dubbele onnaauwkeurigheid: 1°. Daar GALENUS (*De loc. affect.* VI, 5, Tom. VIII, pag. 425) de bovengenoemde meening met grondige, en STEPHANUS (*Comment. in* GALENI *Lib. de Meth. med. ad* GLAUCONEM I ed. DIETZ, Tom. I, pag. 328) met vrij dwaze redenen wederlegt, blijkt het, dat niet alle *antiqui* daaraan geloofden. 2°. Het hoofd en de beenen behoorden mede tot de deelen, waarheen de *uterus* gerekend werd zijne afdwalingen uit te strekken; want bij HIPPOCRATES, *Nat. mulieb.*, pag. 580, en *Morb. mul.* II, pag. 644, wordt een ziekelijke toestand beschreven; ontstaande ἤν ἐς τὴν κεφαλὴν τραπῶσιν αἱ ὑστέραι, en *Nat. mulieb.*, l.l. en *Morb mul.* II, pag. 657, een andere, waarvan de oorzaak is ἤν ἐς τὰ σκέλεα καὶ τοὺς πόδας τραπῶσι (αἱ ὑστέραι).

Pag. 205 (1). Rec. gelooft, dat de Hr.E. hier zijne tweede gissing, betreffende het woord πύγμα, wel had kunnen weglaten, ten minste, zoolang hij ons geene plaats van den eenen of anderen Schrijver weet aan te wijzen, waar πήγματα in den zin van στίμματα voorkomt.

Pag. 207, l. 11: Φύγεθλον is in het Latijn *panus*. Zie CELSUS V, 18, §. 19, en 28, §. 10.

l. 19: χειρουργῆσαι (δεῖ). Wanneer de Hr.E. dit door *incidendum* vertaalt, zoude men bijna denken, dat hij tot de ἰδιῶτας behoorde, van welke STEPHANUS spreekt (*Comment in Prognost.* ed. DIETZ, Tom. I, pag. 215): τὸ πλεῖστον τῶν ἰδιωτῶν χειρουργίαν τὴν διὰ τοῦ σιδήρου τομὴν καὶ μόνην καλοῦσι. Dezelfde onnaauwkeurigheid vindt men weder op pag. 211, l. 4.

Pag. 209, l. 16: μυξῶδες is in het Latijn niet *tenax*, maar *mucosum*.

l. 17. Voor ἐπι῾ρ῾ρεύση leest men hier in het Latijn *confluit*, in de plaats van *influit*.

Pag. 213, l. 8: λιχῆνος Rec. gelooft, dat overal, waar men in handschriften λιχὴν leest, zulks in λειχὴν moet veranderd worden; hij zoude echter hierop zoo zeer niet aandringen, indien niet onlangs ROSENBAUM (*Die Lustseuche im Alterthume*, pag. 270-278) een onderscheid tusschen λιχὴν en λειχὴν gemaakt, en daarop allerhande vreemde gevolgtrekkingen en vooronderstellingen gegrond had.

Pag. 215, l. 1. Hier vertaalt de Hr.E. κόπτοντα door *absu mentem*; het Grieksche woord duidt intusschen eene plotselinge werking aan, en het Latijnsche eene langzame.

l. 5. Hier haalt de Schrijver GALENUS aan: ἐν τῷ κατὰ τόπους; dit vertaalt de Hr.E. in *libris de morbis secundum locos*; de titel

van de aangeduide boeken is intusschen: περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους, en de hier bedoelde plaats Lib. I, Cap. 2, Tom. XII, pag. 381 sqq.

l. 20. Σπασμὸς. Men kan naauwelijks twijfelen, of hier niet σπάσμα moet gelezen worden; het zal den Hr.E. niet onbekend zijn, dat σπασμὸς *kramp* en σπάσμα het *verscheuren van eene spier* beteekende; de titel van het hoofdstuk wees hier van zelf den weg.

Pag. 217, l 12: βραχίονος. Wanneer de Hr.E. dit woord door *brachio* vertaalt, begaat hij eene fout, die bijna alle vertalers der oude Grieksche Geneeskundigen reeds vóór hem begaan hebben; deze beide woorden beteekenen namelijk niet hetzelfde; ὁ δὲ βραχίων, zegt RUFUS EPHESIUS (*Appell. part. corp. hum.*, pag. 68, ed. CLINCH), ἐπιμήκης ἐστὶ καὶ περιφερής· καὶ τὸ μὲν ἄνω μέρος ἔχει ὀγκωδέστερον ὅ καγεῖται κεφαλὴ βραχίονος, ὅπερ κατὰ τὸ ἡμίτομον ἔγκειται τῇ τῆς ὠμοπλάτης κοιλότητι. Βραχίων beteekent dus het *opperarmbeen*, dat bij CELSUS VIII, 1, *humerus* genaamd wordt: *Superius autem humeri caput rotundius quam caetera ossa, de quibus adhuc dixi verticillati scapularum ossi* (waar men zonder eenigen twijfel lezen moet: *vertici lati scapularum ossis*) *inseritur ac majore parte extra id situm nervis deligatur. At inferius duos processus habet: inter quos, quod medium est, magis etiam extremis partibus sinuatur*. Hierop volgt: *Quae res sedem brachio praestat, quod constat ex ossibus duobus*. Dit is genoegzaam, om te bewijzen, dat *brachium* in het Latijn beduidt, hetgeen men tegenwoordig somtijds den *onderarm* noemt, van den elleboog tot aan de hand. Bovendien beteekent *brachium* in het Latijn den geheelen arm, waarvoor in het Grieksch χεὶρ gebruikelijker is, gelijk onder anderen blijkt uit GALENUS (*Comment. in Lib. de fract*. II, Tom. XVIII, b, pag. 431): ὁποῖον μὲν γὰρ ἐν τῇ χειρὶ βραχίων ἐστὶ, τοιοῦτον ἐν τῷ σκέλει μηρός· ὁποῖος δὲ ἐν ἐκείνῃ πῆχυς, ἐν σκέλει κνήμη, en pag. 432: ὁποῖον μὲν γάρ ἐστι ἐν χειρὶ καρπὸς, τοιοῦτος ἐν ποδὶ ταρσὸς, ὁποῖον δὲ μετακάρπιον ἐν χειρὶ, τοιοῦτον τὸ πεδίον ἐν ποδί.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

Handboek der schoone Bouwkunst, door *J.J. Penn*, Architect. Eerste (Theoretische) Afdeeling. Met negen Platen. Breda, F.P. Sterk, Drukker en Uitgever. 1840. 178 blz.

In het korte Voorberigt zegt de Schrijver, dat hij onder schoone Bouwkunst dat gedeelte dier kunst verstaat, dat, afgescheiden van de kennis der materialen, en van de eigenlijke constructieleer, eene aesthetische toepassing van beide is. De grondslag tot het leeren hiervan vindt hij ‘in eene vlijtige studie der drie Grieksche ordes, want daarin,’ zegt hij, ‘ligt alles opgesloten, wat de kunstenaar noodig heeft; dat zijn de drie eenige zuivere bronnen, waaruit de Architect de kennis van zijn vak kan putten, de modellen, waarnaar hij zich rigten, welke hij altijd voor oogen hebben moet, en die hem tot gids behooren te verstrekken bij al, wat zijn geest schept en zijne hand uitvoeren wil.’

De Schrijver berigt verder, dat hij het voorregt had, eenige jaren lang in Pruissens hoofdstad, onder leiding van den voortreffelijken bouwkunstenaar WIETZ, en met de welwillende belangstelling van den grooten SCHINKEL, zijne architectonische studiën voort te zetten en te voltooijen. Van daar teruggekeerd, werd hij door kundige vrienden aangezocht, het te *Berlijn* in Collegie verhandelde publiek te maken; hij begreep, dat zij gelijk hadden te meenen, dat de mededeeling daarvan voor ons Land eenig belang konde hebben, en althans wel eene plaats zou kunnen vinden bij den niet zeer grooten voorraad onzer oorspronkelijke bouwkundige lectuur.

Wij ontvangen dus hier een bouwkundig Handboek, gegrond op de lessen, zoo als die op de bouwkunstige school te *Berlijn* worden geleerd; wij gelooven, dat dit reeds eene aanbeveling voor het Werk is; die school toch wordt als eene der beste inrigtingen van dien aard beschouwd, en de daar aan het hoofd staande bouwkunstenaar SCHINKEL verdient met regt den roem, die hem ook buiten zijn Vaderland wordt toegebragt. Wij hebben reeds gezegd, dat de Schrijver den grondslag der schoone Bouwkunst meent te vinden in de vlijtige studie der drie Grieksche ordes; wij hooren reeds de vraag opperen: ‘En waar blijven dan de *Toscana* en de *Composita* of *Romana*?’ Wij antwoorden: ‘Dat die zoogenaamde ordes niet Grieksch zijn, maar vindingen van Romeinsche bouwkunstenaars bij het verval der

kunst, en in het algemeen, dat de leer der ordes, sedert drie eeuwen gevolgd, niets anders is dan een systema, door de Italiaansche Bouwmeesters der 16de Eeuw geleerd, wel is waar, gegrond op de toenmalige kennis der overblijfselen van Romeinsche Bouwkunst en op de voorschriften van VITRUVIUS die, hoe onschatbaar ook, veel van de Grieksche Bouwkunst, als voorbeeld, spreekt, doch de regelen, slechts zoo als die in zijnen leeftijd gevolgd werden, onderwijst.' Het is bekend, dat de Bouwkunst uit *Griekenland* naar *Rome* kwam; dat zij hier verschillende wijzigingen onderging, en, bij eenige weinige aangebragte verbeteringen, hare oorspronkelijke reinheid verloor, hoewel zij steeds haren Griekschen oorsprong verried. VITRUVIUS beschreef haar, zoo als hij die vond; de Italiaansche Bouwmeesters volgden de bouwvallen uit zijnen en lateren tijd, en aan de door hen gegevene regelen heeft men zich tot nu toe gehouden. Intusschen zijn wij thans beter bekend met de schoone zuivere architectuur der Grieken, welke VITRUVIUS en de Italiaansche meesters meenden te volgen, dan zij. Slechts bijna honderd jaar is het geleden, dat de bouwvallen van *Paestum* gevonden werden, en men daarin een geheel ander karakter vond dan in de overblijfselen van *Rome*; en toen de nasporingen van STUART, REVETT en LE ROI naderhand de aandacht vestigden op de overblijfselen van *Athene*, die men haar sedert zeventien eeuwen, om slechts tot den tijd van VITRUVIUS te gaan, geweigerd had, bespeurde men, dat de voornaamste monumenten op de *Acropolis*, vooral de beroemde tempel van *Minerva*, tot dezelfde Bouwkunst als die van *Paestum* behoorden, en echter de Bouwmeester van AUGUSTUS van deze laatsten geene melding maakt, hoewel de plaats, waar die gebouwen gevonden worden, slechts tachtig uren van *Rome* verwijderd is. In het kort, de Italiaansche meesters namen de Romeinsche architectuur tot voorbeeld, wel wetende, dat die eene navolging der Grieksche was; VITRUVIUS wist dit evenzeer, maar onderwees de kunst, zoo als die in zijnen tijd werd uitgeoefend, en wij, zullen wij nog steeds slaafsche navolgers zijn van deze navolgers; zullen wij nog steeds bij VITRUVIUS en VIGNOLA zweren, terwijl wij het geluk hebben, de oorspronkelijke type te kennen, die voor hen verborgen was?

De Berlijnsche bouwkunstige school heeft zich van dezen dwang ontdaan; zij wijst hare leerlingen op de voorwerpen van Grieksche architectuur uit den besten tijd. Het onderhavige Handboek, op dezelfde leest geschoeid, handelt over de algemeene vereischten der gebouwen als inleiding; dan komen de geleden, versierselen, lijst-

werk, zuilenordes, en derzelver wezenlijke deelen ter sprake; vervolgens worden de drie Grieksche ordes afzonderlijk en uitvoerig behandeld, want aan de Dorische orde zijn 25 bladzijden besteed, aan de Jonische 52 en aan de Corinthische 36; men kan dus niet zeggen, dat er luchtig over heengeloopen is. Na dit alles zal men welligt den Schrijver van vooringenomenheid met de Grieksche architectuur beschuldigen, daar toch de Romeinen, zoo als reeds gezegd is, eenige verbeteringen hebben ingevoerd; dit laatste valt niet te ontkennen, en de Heer PENN, zoowel als de school, waar hij opgeleid werd, geven blijken, dit gevoelen te deelen, door het goede ter navolging aan te wijzen, waar het zich, ook buiten *Griekenland*, mogt bevinden Zoo wordt, bij de beschouwing der Corinthische orde, verwezen naar de meerdere volmaaktheid, welke de Romeinen daaraan gegeven hebben, en de studie dier overblijfselen ten sterkste aanbevolen. Ook wordt er hier en daar over de andere ordes gesproken; doch de Schrijver wenscht, dat men dit meer als eene historische herinnering van de vijf ordes van VIGNOLA zal beschouwen, dan wel als eene verdediging in naam der kunst.

Uit hetgeen wij reeds gezegd hebben, blijkt het genoegzaam, dat het onderhavige Werk onze goedkeuring wegdraagt; wij vinden toch hier geene bepaalde formulieren, of juiste opgaven van maten, die slaafs behoeven gevolgd te worden; de beoefenaar wordt steeds verwezen naar de schoone overblijfselen der oudheid, welker studie hem onophoudelijk wordt aanbevolen.

Dubbel welkom is ons dit Werk, omdat het niet alleen den leerling den weg kan wijzen, dien hij te bewandelen heeft, om de kunst, zoo vaak bij ons tot handwerk verlaagd, te beoefenen, maar ook den bouwkunstenaar, die het opregt met haar meent, tot een bruikbaar Handboek kan verstrekken. Wij hopen, dat het zal kunnen bijdragen, om den lust tot de studie der edele, ware bouwkunst aan te wakkeren, en te beletten, dat die zoogenaamde Grieksche bouwkunst, welke Grieksche vormen aanduidt, maar Griekschen geest mist, of die andere, welke men met den naam van *Renaissance* bestempelt, doch die eerder het voortbrengsel van verwarde hersenen is, verder bij ons navolgers vinden zal.

Wij zullen met genoegen de tweede afdeeling, het practische gedeelte, te gemoet zien, en dan welligt onze Lezers met het geheele Werk uitvoeriger bekend maken.

Over de aloude Vrijheid van Handel en Nijverheid in Nederland, door Mr. *D*.... Deventer, M. Ballot. 1840. 319 blz. 8°.

> ‘De Commercie met één woord is voor de Republicq als de opperste schaakel van een ketting; komt die opperste schaakel te breeken, de geheele ketting met al wat er aan vast is sal eensklaps moeten neederstorten.’
> WILLEM IV. - 1749.

De Schrijver van dit Werk is ons reeds bekend door een vroeger geschrift, te *Amsterdam* in den jare 1837 uitgekomen: ‘*Over de Belastingen, het beheer der Geldmiddelen, de Staatsonkosten en de Bezoldiging der Ambtenaren, staande de Republiek der Vereenigde Nederlanden*,’ waarvan wij destijds een verslag in de *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, D. XII, bl. 446-463, gegeven hebben. Niet minder belangrijk is het onderwerp van het onderhavige geschrift, hetwelk de vrijheid van Handel en Nijverheid, staande de Republiek der V.N., behandelt, waartoe de Schrijver, in aanmerking genomen, dat in onze dagen de herinnering van hetgeen vroeger bestond, door de groote veranderingen der laatste vijftig jaren, bij velen verduisterd is, of zelfs geheel verloren gegaan, aandrang gevoelde, hoezeer ook overtuigd, dat die taak boven zijne krachten verheven was.

Wij voor ons, alhoewel wij geenszins aan een onderzoek omtrent de vraag: Of en hoedanig alhier te Lande vroeger vrijheid ten aanzien van Handel en Nijverheid bestond? deszelfs belangrijkheid en nut ontzeggen, kunnen in het verloren gaan van vroegere herinneringen echter geene drangreden tot zoodanigen arbeid vinden, en vermeenen, dat het er verre af is, dat bij het tegenwoordige geslacht die herinneringen door de groote veranderingen, sedert bijna eene halve eeuw voorgevallen, zouden verloren gegaan zijn; ja, dat in tegendeel, gelijk overal elders, zoo ook in dezen, na de overspanning, door de Fransche omwenteling ontstaan, eene reactie geboren is, die zich zelfs, wat bijzonderheden betreft, ongeloofelijk verre uitstrekt; vandaar, om iets te noemen, onze Provinciale Hoven met al den aankleve van dien; de daaruit ontstane scheiding van *Holland*, enz., al hetgeen onzes inziens ten duidelijkste bewijst, dat de herinnering aan vroegere dagen bij ons Volk nog al vrij levendig gebleven is, zoo zelfs, dat men, wat bijzonderheden betreft, tot

het weder invoeren van vroeger bestaan hebbende inrigtingen is overgegaan[1].

Keuren wij dus uit dien hoofde dezen arbeid minder noodzakelijk en nuttig, wij komen daarentegen volkomen overeen met hetgeen de Schrijver aangaande deszelfs belangrijkheid zegt ten aanzien der ontelbare tegenstrijdige belangen, welke omtrent den Handel steeds hebben bestaan, en menigwerf den Staat in gevaar hebben gebragt; dat alles bestaat nog in onze dagen, en belooft dezelfde resultaten; op nieuw hooren wij van *Holland* en Landprovinciën, van de overmagt van *Amsterdam*, van provincialen, van stedelijken naijver gewagen, zaken, die men lang vergeten waande, doch welke, in stede van dien, milde bronnen van twisten voor de toekomst schijnen te zullen opleveren; van die zijde heeft derhalve eene aandachtige, maar vooral onpartijdige beschouwing van historische en statistieke daadzaken hare wezenlijke waarde, en verdient de beantwoording der vraag: '*Wat de voorbeelden der voorvaderen ons leeren, dat voor ons, hunne nazaten, nuttig of noodzakelijk zijn kan*?' ten hoogste onze aandacht en belangstelling. Gaan wij eerst het overzigt na, dat de Schrijver van de meeste verordeningen der Regering ten aanzien van Handel en Nijverheid geleverd heeft, ten einde later de resultaten te kunnen beoordeelen, waartoe hij meent gekomen te zijn.

De Schrijver heeft zijn Werk in vijf Hoofdstukken verdeeld, waarvan hij de drie eerste besteedt, om een verslag te geven der genomene maatregelen: vooreerst, voor zooverre zij strekken moeten tot behoud van den Staat en de bescherming der algemeene belangen van de ingezetenen; vervolgens, voor zooverre zij moeten medewerken tot instandhouding van alle takken van nijverheid en bescherming der onderling strijdige belangen; eindelijk, voor zooverre zij de belangen der ingezetenen zelve als zoodanig, en niet als nering doende, moeten bevorderen. - De uitvoering dier maatregelen en het publieke gevoelen over deze na het jaar 1794 vinden wij bijeenvervat in een vierde Hoofdstuk, terwijl in het laatste over den oorsprong en de verhouding der onderscheidene takken van nijverheid tot

(1) Zoo heeft men, onder anderen, bij de onlangs afgeloopene zitting van de Dubbele Tweede Kamer der Staten-Generaal, nog een verzoekschrift ingediend van inwoners der gemeenten *Dussen* en *Uitwijk* in *Noord-Braband*, met verzoek om hereeniging met *Holland*, waartoe zij volgens de vroegere verdeeling behoord hadden. *Staats-Courant* van 27 Aug. 1840.

elkander, in *Nederland* en de oorzaken van den hedendaagschen strijd over vrijheid van handel gesproken wordt. Met een kort besluit eindigt het Werk. Wij zullen iedere dezer afdeelingen, welke weder, naar gelang harer belangrijkheid, in een evenredig aantal paragraphen verdeeld worden, kortelijk beschouwen.

Het eerste Hoofdstuk, zeiden wij, bevat: *De maatregelen tot het behoud van den Staat en de bescherming van de algemeene belangen der ingezetenen tegen de bijzondere strijdige belangen van de verschillende takken van nijverheid en van bijzondere personen*; dit wordt uiteengezet in vijf paragraphen, waarvan de eerste *over de beveiliging van den Staat tegen deszelfs vijanden* handelt, en eene optelling der Placaten en Verordeningen bevat, waarbij de handel en toevoer van oorlogs- en levensmiddelen met den vijand verboden of verhinderd wordt; al welke voorzieningen wij grootendeels in art. 77 van ons in werking zijnde Wetboek van Strafregt terugvinden, hoewel met eene eenigzins minder gestrenge strafbepaling, daar men thans te vergeefs meer in onze Wetboeken het verbranden van dorpen, en het arbitrair straffen der personen, als straf, of zelfs als bedreiging zoeken zoude.

Dat ook voorzieningen, *om, in oorlogstijd, het verloopen van zeevaart, visscherij en handel te beletten*, genomen werden, leeren wij uit eene tweede §. kennen, hoewel men het in onze dagen ter naauwer nood zoude gelooven, dat men zulks uitstrekte zelfs tot het verbod aan alle ingezetenen, om met de inwoners van de steden of vlekken, bij den vijand gehouden, te handelen, penningen met wissel over te zetten of te ontvangen, noch eenige communicatie te houden met brieven of anderzins.

Uitvoerig wordt in eene derde §. over *de wapening ter zee tot bescherming der zeevaart* gehandeld, en aangetoond, dat men steeds van gevoelen geweest is, dat de uitrusting ter zee, de verdediging der kusten en zeemonden en andere oorlogskosten door den handel en de zeevaart, als de meest onmiddellijk belanghebbenden, moesten worden gedragen en *bijgeschaft* (zie p. 25 en 274); geschiedkundig wordt dit door extracten uit WAGENAAR toegelicht, en vervolgens, ter betere beschouwing der zaak, de lasten en beperkingen opgegeven, welke successivelijk op den handel en de zeevaart gelegd werden. Moeijelijk, zoo niet ondoenlijk, is het, den Schrijver voet voor voet bij een historisch overzigt te volgen: het zoude voor den vorm van dit Tijdschrift te omslagtig worden; alleen moeten wij eene enkele

aanmerking maken omtrent het punt der opbrengst van de lasten, hetwelk kort en gebrekkig wordt behandeld: het is waar, die lasten zijn nimmer bekend gemaakt; doch zoo dikwijls over Admiraliteiten en Zeewezen bij onze Schrijvers gehandeld wordt, vinden wij dienaangaande opgaven, welke, zoo zij al niet aanspraak kunnen maken op den naam van officiële staten en bescheiden, desniettemin over die punten een allerbelangrijkst licht verspreiden. Zoo meenen wij de opgave omtrent de inkomsten der drie Admiraliteiten van de *Maas, Amsterdam* en het *Noorder Kwartier*, op pag. 32 voorkomende, aldus te kunnen verbeteren: Inkomsten ƒ 1,774,363:2, uitgaven ƒ 2,330,149: 9:8, dus te kort ƒ 555,786: 7:8[1]. Vanwaar, voor het overige, de Schrijver de inkomsten der Admiraliteit van *Zeeland* op ƒ 21,000 plus minus schat, is ons onbekend: in de ook door den Schrijver meermalen aangehaalde *Heilzame Pol. Gronden en Maximen* worden zij op ƒ 400,000 vastgesteld: voorwaar geen gering verschil! Van dergelijke onnaauwkeurigheden zijn vele voorbeelden, en het spreekt dan ook van zelf, dat wij aan redeneringen en gevolgtrekkingen daarop gegrond, geene waarde hoegenaamd hechten kunnen.

Met een paar § §. over *de buitenlandsche agentschappen* en *handelsdirectiën*, en over de *gezondheids- of quarantaine-maatregelen* wordt het eerste Hoofdstuk besloten.

Men zal uit de korte opgave, die wij van dit eerste Hoofdstuk gegeven hebben, zich alreeds eenig denkbeeld kunnen vormen omtrent de wijze van bearbeiding van dit Werk; het levert dan ook geene aangename lectuur op, daar het voor een groot gedeelte bestaat uit aanhalingen en uittreksels van Placaten en Resolutiën, en er eigenlijk geen tekst) zouden wij het bijna noemen) aanwezig is; wij zullen dan ook onze Lezers niet vermoeijen met ons te volgen in de optelling der tallooze Verordeningen, Prohibitiën en Placaten omtrent de vreemdsoortigste onderwerpen, welke zij, zoo het hun goeddunkt, alle uit het Groot Placaatboek kunnen leeren kennen, en ons liever bepalen, om bij den inhoud der overige Hoofdstukken alleen kortelijk eenige weinige aanmerkingen mede te deelen.

In het tweede Hoofdstuk worden *de maatregelen* opgegeven *tot het behoud van alle takken van nijverheid en bescherming van derzelver belangen, tegen de strijdige bijzondere belangen van die takken onderling, en van de bijzondere personen, wel-*

(1) *Resol. van St.*, 1686, p. 405

ke daarin een bestaan zochten; en de *uitsluitende maatschappijen, zee- en windhandel, assurantiën, loterijen, visscherijen in zee, op stroomen en rivieren, binnenlandsch vertier en scheepvaart, rondventerijen, reglementen omtrent de zeevaart, bescherming der inlandsche neringen tegen vreemde mededinging* behandeld. Omtrent al deze onderwerpen worden de voornaamste verordeningen en bepalingen opgegeven, hoewel in de wijze, waarop de Schrijver is te werk gegaan, een aanmerkelijk onderscheid bestaat; zoo wordt het punt der uitsluitende maatschappijen niet dan ter loops, al wat visscherijen betreft, tot in het oneindige nagegaan; zoo wordt er melding gemaakt van Ordonnantiën, beroerende de wagens, mitsgaders het breeden van de wagenslagen, van een verbod van hutselen, dobbelen en kabelen aan wagenaars en schuitenvoerders, en meerdere dergelijke onderwerpen, welke meer tot policie- en inwendig bestuur, dan tot handel en nijverheid betrekking hebben, terwijl men van de gilden, die men als eene algemeene beperking erkent, van de tractaten van commercie, waarbij voordeelen en bescherming voor de inlandsche nijverheid werden bedongen, van de tarieven van regten, die mede ten voordeele der inlandsche nijverheid dienstbaar gemaakt werden, zich afmaakt en ontslagen acht door een: ‘dit onderwerp ligt echter niet in ons bestek.’ Voorwaar eene gemakkelijke wijze, om, ik zeg niet eene geschiedenis of wetenschappelijk grondige beschouwing) want de Schrijver heeft ons reeds in zijne Inleiding gewaarschuwd, dat hij dit niet leveren kon) maar om zelfs een overzigt van zijn onderwerp te geven. - Men vindt dit gemis echter vergoed door eenige curieuse uitvallen tegen de hedendaagsche handelsvrijheidkraaijers en verspreiders van Engelsche *Puffs*, zoo het heet.

Uit het derde Hoofdstuk leeren wij *de maatregelen* kennen, *strekkende voornamelijk in het belang der ingezetenen zelve, als zoodanig en niet als neringdoende beschouwd*; of liever, want hieraan wordt het grootste gedeelte, immers van pag. 130 tot pag. 219, gewijd, vernemen wij de pogingen, die ter bescherming der inlandsche graan- en veeteelt zijn aangewend; al hetgeen strekken moet tot staving der historische waarheid, dat alleen de inlandsche graanteelt ons Land van ouds tegen gebrek heeft beveiligd, en voortaan kan blijven beveiligen. Tot dit einde heeft de Schrijver uit VELIUS, WAGENAAR, de bekende *Recherches sur le Commerce* (Amst., 1778, bij M.M. REY uitgekomen): eerst kortelijk eenige daadzaken, deze materie

betreffende overgenomen, en vervolgens van p. 141-167 al de placaten, voor zooverre zij verbodswetten inhouden, extractswijze medegedeeld, terwijl een vijftal Tabellen, meerendeels ontleend uit de *Recherches*, de Tabellen van VON GULICH, en de Verzameling der Stukken omtrent de onbeperkte vrijheid van handel in granen, welker cijfers sprekende worden ingevoerd, dit een en ander nader moeten toelichten; het spreekt van zelf, dat de geschillen over den graanhandel, die gedurende het gansche bestaan der Republiek eene bron van twisten tusschen *Holland* en de overige gewesten hebben uitgemaakt, alsmede de verschillende lijsten van lasten op den in- en uitvoer, mede ter loops zijn behandeld en medegedeeld. - Het Hoofdstuk wordt besloten door eene optelling van reglementen, gemaakt ten voordeele en tot behoud der inlandsche nijverheid tegen vervalsching, bedrog en slechte bewerking: wij kunnen in de veelvuldige onderwerpen, die hier behandeld en opgegeven worden, niet treden, en vermelden alleen als eene bijzonderheid een daaronder opgenomen placaat omtrent ‘de bleyckneringe, waarbij verboden wordt servietten, ammelaekens en andere grove lijnwaden te bleeken na den laatsten Augustus en voor den 10^{den} April, ten einde het forceren, schenden en gekrenkt worden door stormen en winden te voorkomen, en de knechten en maagden vrij te waren voor de vele accidenten, zoo van doorbreken van handen en voeten, als ook andere inconvenienten, waardoor zij door het te vroeg uitleggen en te bleek brengen komen te wezen onderworpen.’ - ‘*Uit al hetwelk blijkt*,’ zegt onze Schrijver, ‘*wat de Regering te dezen opzigte vermeende tot hare verpligtingen te behooren*.’

Na aldus de meeste Verordeningen omtrent handel en nijverheid bijeenverzameld, en uit de Placaten en Resolutiën te hebben uitgetrokken en afgeschreven, leeren wij uit een vierde Hoofdstuk de uitvoering daarvan kennen, en zien wij, dat zij te allen tijde door hoogere en lagere ambtenaren op duizenderlei wijzen zijn gecontraveniëerd, ontdoken en gefraudeerd, en daardoor geheel het doel, waarvoor zij werden ingesteld, gemist hebben.

Het bekende geding van den Advokaat-Fiskaal KIEVIET, hetwelk tot de driejarige halve admodicatie van 1687 aanleiding gaf, wordt in zijn geheel medegedeeld, en bevestigt de treurige waarheid, dat het groote verval en confusie in Policie, Justitie en. Financie niet van heden of gisteren, maar steeds erfelijk in deze Landen geweest zijn. - Aan het slot van dit Hoofdstuk

leeren wij uit eene tweede §. het algemeen gevoelen over de verordeningen betrekkelijk handel en nijverheid, na de ontbinding der Republiek, kennen. Dit *algemeen* gevoelen, zoo als zulks genoemd wordt, is dat der Leden van de nationale Vergadering, zoo als wij het lezen kunnen in het dagverhaal van die Vergadering, waarin wij de geheele §. grootendeels woordelijk terugvinden.

Het vijfde Hoofdstuk eindelijk heeft tot opschrift: *Over den oorsprong en de verhouding der onderscheidene takken van nijverheid tot elkander in Nederland, en de oorzaken van den hedendaagschen strijd over vrijheid en handel*. Het eerste gedeelte daarvan, namelijk de oorsprong en verhouding der takken van nijverheid, is op dezelfde wijze als de vorige Hoofdstukken bewerkt, en levert uit de *Gronden en Maximen*, uit LUZAC, WAGENAAR, de *Recherches*, VELIUS, enz. verschillende opgaven en wetenswaardige bijzonderheden omtrent handel en nijverheid, doch die overbekend zijn, en weinig of geen nieuws bevatten. Bronnen te raadplegen, viel niet in het doel van den Schrijver: en dit gedeelte had dus, daar het omtrent de vroegere vrijheid van handel en nijverheid niets bevat, achterwege kunnen blijven, zonder de wetenschappelijke waarde van het Werk te benadeelen; wij behoeven het dan ook niet van naderbij te beschouwen, doch veroorloven ons alleen enkele plaatsen aan te stippen, welke, naar ons oordeel, erroneus en gewaagd zijn. Zoo vinden wij in eene noot op pag. 285 eene berekening, dat bij den handel en de vaart op *Indië* in 1608 slechts 10,000 menschen belang hadden, ten betooge van de stelling, dat de koloniale handel slechts eenen geringen invloed heeft op de middelen van bestaan der ingezetenen; welke plaats juist het tegendeel bewijst van hetgeen de Schrijver vermeent, wanneer men daarbij zich herinnert, dat het naauwelijks 12 jaren sedert den eersten togt van HOUTMAN, en zes jaren na de oprigting der O.I.M. was, toen, wel is waar, de beste zaken en grootste uitdeelingen gedaan werden, maar echter de vaart en handel op *Indië* nog geenen schijn van die uitbreiding had, welke hij naderhand heeft bekomen.

Eene tweede plaats is de volgende, voorkomende op pag. 286 in de noot. ‘Overigens levert de scheepvaart voor dit Land niets op, dan een vrij wisselvallig middel van geldplaatsing en een *middel van bestaan voor eenige kustbewoners en eenige handwerken*, die wel degelijk moeten behartigd worden, omdat hier te lande de nood te groot is, om eenig middel van

bestaan der bevolking, *tot het geringste toe*, te mogen veronachtzamen, maar waaraan geen meer bestendige tak van nijverheid mag opgeofferd worden.' - Zóó wordt er in 1840 nog in *Nederland* over zeevaart gedacht! Wij weten wel, dat men alles niet letterlijk zoo moet opnemen; dat Mr. D., op pag. 290 in nota, den handel dan ook geruststelt, daar het zijne bedoeling niet is, om hem maar eens ter zijde te willen *schuiven*, enz.; dat hij verder nog beweert, dat weinige Landen geschikter zijn dan het onze, om een evenredig groot aandeel in den handel te bezitten, zoo noodig daarenboven tot het *benutten* der koloniën; dan zulks neemt niet weg, dat, al is men al zelf zoo bekrompen om dit te denken, men dan toch dergelijken onzin nog niet mag laten drukken; wij dachten schier aan de verbijstering of monomanie, waarvan de Schrijver hen beschuldigt, die voor *Nederland* van eene onvernuftige uitbreiding van den handel droomen, bij wijze van monopolie of algemeene wereldmarkt, waarmede niemand gediend is. Dit tot een staaltje: meerdere zal de Lezer bij de lectuur ontmoeten.

Tot opschrift der tweede §. van dit Hoofdstuk vinden wij de woorden: *De hedendaagsche wanbegrippen over vrijheid van handel*. - Dit woord, dat, zoo als de Schrijver zegt, zoo veelomvattend is, en het daardoor zoo moeijelijk maakt, de daarmede bedoelde zaak met juistheid te behandelen, is hier in 15 bladzijden afgehandeld, waarvan nog een groot gedeelte uit het Rapport van CHARLES DUPIN aan de Fransche Akademie[1] en andere aanhalingen bestaat; zoodat het wetenschappelijke, oeconomisch-politische gedeelte dan ook in slechts zeer weinige woorden vervat is, veelal nog *loci communes*, doch die het betoog ten doel hebben, dat de nieuwe theorie nergens geschieden kan, zonder de bevolking op het bed van Procustus (men leze *Procrustes*), te leggen, en aanzienlijke landverhuizing, of het uitsterven door verhongeren en aanhoorige ellenden(?), ten gevolge van het vervallen of verminderen van eenmaal met moeite aangeleerde middelen van bestaan, te weeg te brengen. Dat alles, zegt Mr. D., volgt uit de prediking der nieuwe leer.

In het *Woord ten besluite* eindelijk wordt al het te voren behandelde kortelijk nog eens nagegaan, en beweerd, dat, al kan, door de algemeene en algeheele verandering van bijna alle zaken sedert eene eeuw, ook al de letter van vroegere veror-

(1) Conf. H.F. OSLANDER, *Ueber den Handelsverkehr der Völker*. 1840. II Band., p. 288.

deningen niet worden nageleefd, daarom echter de beginselen, waaruit zij zijn ontsproten, nog de beste en noodzakelijkste zijn. Hoewel dan ook omtrent sommige zaken geene verordeningen meer noodig zijn, '*omdat er eenheid en klem door onzen zoo zeer verbeterden regeringsvorm zijn daargesteld*;' hoewel andere belangen die niet meer dulden kunnen; hoewel vele placaten niet meer raadzaam zijn, kan en moet nog dezelfde leiddraad gevolgd worden, ten einde het onafhankelijke Vaderland in wezen te houden, en deszelfs inwoners bij werk en bestaan te handhaven. Daartoe, zegt de Schrijver, moet men dan ook de middelen willen, en hen, die tot handhaving dier verordeningen medewerken, zóó beloonen, dat zij op eene eerlijke wijze voor hunnen zwaren, gevaarlijken en hoogstonaangenamen arbeid een dragelijk leven kunnen genieten. Eene waarschuwing tegen misleiding omtrent de voorbeelden, door de nijvere voorouders gegeven, of dichterlijke uitboezemingen, al ware het over eene lading walvischtraan, pik en teer, te stellen in de plaats van geschiedkundige daadzaken en volkshuishoudkundige onderzoekingen, eene vermaning tegen het aannemen van leuzen of kreten; zonder bepaalde beteekenis, om ons daardoor van onzen gevestigden roem van bedaard overleg en van gezond verstand en andere meer materiële voordeelen te berooven, voltooijen het geheel van dit Werk.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden, Legenden, enz., door *O.G. Heldring*. (2de Stukje.) Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck. 1839. 100 blz. 8o.

In den jare 1839 gaven wij verslag van het eerste Stukje van dit Werkje. In dit tweede brengt de Schrijver ons op het kerkhof van zijne standplaats *Hemmen*, en doet ons tegenwoordig zijn bij het vinden en opgraven eener groote kist van rooden zandsteen, waarin de overblijfselen van een lijk en acht doodshoofden; - eene kist, blijkbaar van hoogen ouderdom, en gelijksoortig aan die, welke PALUDANUS op *Wieringen* vond, en die ook wel elders in ons Vaderland, schoon zeldzaam, worden aangetroffen.

De meeste oude kerken in de *Betuwe* (de Schrijver had er kunnen bijvoegen: Ook in andere gewesten van ons Land) zijn

uit drie zeer verschillende deelen zamengesteld, die meestal blijkbaar van verschillenden bouwtrant getuigen; het zoogenaamde *schip* van de kerk draagt veelal (te regt zegt de Schrijver: *veelal*) blijken van hoogen ouderdom; het *koor* schijnt er later bijgebouwd, en de *torens* dragen meestal de kenmerken van eenen jongeren bouwtrant. De Heer HELDRING maakt ons op dien drieërlei bouw opmerkzaam, en oppert de voor verder onderzoek vatbare gissing, dat het zoogenaamde *schip* der meeste kerken vroeger zou zijn geweest eene kapel, hetzij van Romeinschen oorsprong, hetzij uit de eerste tijden der Christenheid, en dat later, toen het *Catholicismus* zich meer en meer uitbreidde, het koor, en nog later de toren er zou zijn bijgevoegd.

Nu bezoeken wij met den Schrijver den *Oldenhof* en den *Hoogenhof* te *Heteren*, en vinden dáár, vooral bij den laatsten, sporen van oudheid; zwarte aarde, groote gehouwene steenen, scherven, penningen, enz. Alles doet weêr denken aan eene begraafplaats der grijze oudheid.

Met belangstelling verwijlen wij op de hoogte onder *Andelst*, bij onderzoek door den Schrijver, gebleken eene oude begraafplaats te zijn geweest. Daar de dubbele rivier de *Linge* die hoogte in drie heuvels deelt, waarvan één midden in den stroom ligt, en dewijl die rivier waarschijnlijk ten tijde van het verblijf der Romeinen hier te Lande is gegraven, moet die begraafplaats wel van hoogen ouderdom zijn, en wij klimmen op tot de eerste bewoners dezer landstreken.

Onder *Petten* vinden wij nog twee plaatsen, den *Hoogen hof* genaamd, die beide door hunne zwarte aarde, door gebrokene huis-offer- of begrafenisoverblijfselen, weder aan vroegere bewoning doen denken.

Onder *Raijink* bij *Elst* bevinden zich weder een *woerd* en een *höfke* bijeen; de eerste is kenbaar aan de zwarte aarde en de scherven van urnen; op het *höfke* (het *hof*) zijn in den zomer van 1839 vele merkwaardige overblijfsels van Romeinschen oorsprong, die hier beschreven worden, gevonden. Ook onder het dorp *Heusden* worden *woerd* en *höfke* gevonden.

Bij de *Marsch*, hetwelk vroeger tot de Utrechtsche zijde behoorde, maar, door den veranderden loop van den *Rijn*, Geldersch is geworden, heeft men ook *eene hooge weide* en *heuvelen*, met zwarte aarde, door menschenhanden gevormd.

Maar te *Kesteren*, waarschijnlijk een *castra* der Romeinen, vindt men op nieuws woerden, en ook eenen *Hoogen-Woerd*, en alles loopt ook hier zamen, om het vermoeden van den

Schrijver, dat die *woerden* begraafplaatsen zijn geweest, eene hooge mate van waarschijnlijkheid te geven.

Zoo doorwandelt de Heer HELDRING met ons de *Betuwe*, en wijst ons op de overblijfselen der oudheid, maar niet slechts onder den grond, maar ook op den grond; niet slechts in scherven van urnen en potten, in zwarte aarde en penningen, maar in den mensch zelven; niet in het graf der dooden, maar in het leven, in het nog steeds heerschende bijgeloof der bewoners dezer streken; in hunne vrees voor weerwolven, heksen, toovenaars en wat niet al. Waarlijk, het is bedroevend, de schilderij, die hij hiervan ophangt.

Wij hebben in ons vorige verslag reeds gezegd, dat de stijl van onzen Schrijver iets flaauws heeft, en dat Zijn Weleerwaarde van tijd tot tijd in gemoedelijke uitweidingen vervalt, die wel achterwege hadden kunnen blijven. Ook in dit Stukje treffen wij meermalen zulke uitweidingen aan. Wij rekenen hiertoe vooral het fragment uit eene aanspraak of preek, *de legging van den eersten steen der Gereformeerde Kerk te Heteren* ten onderwerp hebbende (blz. 127-133). Voor Lezers, wie het om de kennis der oudheid te doen is, zijn die uitweidingen onwelkom; en zij, die het Werk opnemen, om zich door de gemoedelijke taal des Leeraars te stichten, zullen weinig behagen scheppen in de vermelding der opgespoorde oudheden, waartoe toch wel voornamelijk dit geschrijf dient.

De Bijlagen, zijnde eene briefwisseling tusschen den Schrijver en den Heer C.H. CLEMENS over het bijgeloof, en iets over volksbeschaving en het lagere schoolonderwijs, zijn hier, naar ons inzien, ook minder op hare plaats. In deze dagen, waarin de gesprekken over het lager onderwijs aan de orde van den dag zijn, kunnen zij echter met *stichting* gelezen worden, vooral door hen, die het godsdienstig onderwijs en den *Bijbel als leesboek* op de scholen zouden wenschen ingevoerd te zien.

De Schrijver had, bij de uitgave van dit Stukje, plan, deze *Wandelingen* te vervolgen. Het jaar 1840 heeft echter geen nieuw Stukje opgeleverd. Is de Schrijver of wel de Uitgever van de verdere uitgave afgestapt? Wij weten het niet, maar wel, dat het ons leed zou doen; want de Heer HELDRING geeft menige bijzonderheid tot de kennis der oudheden en der oude gesteldheid van ons Land aan de hand. Dwalen wij niet, dan mist hij zelf echter genoegzame kennis aan hetgeen over Romeinsche, Germaansche en Noordsche oudheden, vooral in *Duitschland*, geschreven is; doch is hij al meer liefhebber, dan grondig ken-

ner, dan toch een liefhebber vol ijver en vuur, die menigen steen aandraagt, opdat anderen er een hecht gebouw van zouden kunnen optrekken. Hij verdient alzoo dank en aanmoediging.

A. Decemb., 1840.

Candore et Ardore.

Nederlandsche Muzen-Almanak voor 1841. 23ste Jaar. Te Amsterdam, bij J.H. Laarman. 170 bladz.

Ja, Mijnheer BRESTER! het is waar, al is de waarheid oud: *De beste stuurlui staan aan wal*! Maar weet gij waarom? deels om het epicurisch genot van het *Suave mari magno*, wanneer zij een' ander' zien worstelen met het element, dat hem te magtig is. Iets van dat genoegen verschaffen hun b.v. uwe troostelooze slotregels:

> En, gaat niet alles reê,
> Dan troosten we ons er meê:
> De beste stuurlui staan aan wal,
> Maar wij....wij zijn in zee.

Maar deels ook blijven zij op het land, omdat het hun voorkomt, dat de togt doelloos, de koers onzeker is; deels omdat hun raad meermalen in den wind werd geslagen, of bij de uitkomst zelve vruchteloos bleek.

Twintig jaren lang werd met meer dan verdiende belangstelling het Jaarboekje, dat wij aankondigen, ontvangen, en het was geen nijd, geene afgunst, geene gekrenkte eigenliefde, wanneer, vooral in de latere jaren, eene stem van afkeuring zich deed hooren. Een nieuw levens-element moest in den Muzen-Almanak ontwaken, wanneer het bundeltje, dat vroeger met toejuiching was ontvangen, niet voortaan alleen uit medelijden zou geduld worden. Bij den aanvang der onderneming droegen Dichters, die de middaghoogte van hunnen roem hadden bereikt, met ijver en liefde het hunne bij. Maar in twintig jaren is het publiek veranderd; de voordeelen, die tijd en omstandigheden aan hunne poëzij verleenden, zijn alle weggevallen; hunne manier is verouderd; vraag het aan hunne eigene verzen, of zij niet herhaaldelijk klagen over het gemis van jongelingsvuur en jongelingskracht, en het zou onbeleefd zijn aan hunne eigene bekentenis te twijfelen. Maar zoo die zelfde Dichters jaren later, in een' tijd aan hunne ontwikkeling

vreemd, van een publiek met andere behoeften, andere begrippen, andere gewaarwordingen, gehoor vergen, wat zal dan de verzamelaar doen, wien hunne verzen als een bewijs van welwillendheid worden opgedrongen? Zoo hij slechts de belangen der kunst raadpleegt, - afwijzen, al kostte het hem de helft zijner verzameling en de ongunst van mannen, wier krediet in ons Vaderland, het Vaderland der ancienniteit, met de jaren gewonnen heeft; maar zoo hij mensch is; zoo hij vriendschappen en verpligtingen heeft; zoo hij zelf tot eene vroegere periode van ontwikkeling behoort, en zijn roem, even als de hunne, een produkt van *dien* tijd en *die* ontwikkeling is, - dan aannemen, met beide handen aannemen, en des noods aan het jongere geslacht als voorbeelden, onovertroffene voorbeelden, aanprijzen.

Hoe prozaïsch het klinken moge, ik geloof weinig, althans niet in onze booze dagen, aan die poëzij der onsterfelijkheid, welke de leermeesteresse van volgende geslachten is. Zij is het voor aesthetische kunstminnaars, voor geleerde taalonderzoekers, voor welopgevoede kinderen eener in allen nadruk hoogere beschaving; voor dat, in vergelijking met de duizende schimmen, die om hen heen waren, geringe, hoogstgeringe aantal TIRESIASSEN, die zich zóó in tijden en omstandigheden weten te verplaatsen, dat zij zich naast de oorspronkelijke hoorders kunnen nederzetten, om des Dichters klanken op te vangen. Wij spreken niet van enkele geniën, zoo als iedere eeuw er slechts zeer weinige kent, die op den tijd den stempel van hunnen naam drukken, en welker rijke ader zich bijna onopgemerkt in duizende takken verdeelt, om overal bloei en leven te geven. Maar de meeste Dichters, zelfs zij, die niet ten onregte dien naam dragen, en met regt lof en lauweren en toejuiching inoogsten, wat zijn zij meer dan ondergeschikte bouwlieden aan dien nimmer voltooiden tempel van kunst en beschaving, waaraan het geheele geslacht, dat hen omgeeft, elk in zijne mate medewerkt? wat meer dan begaafde woordvoerders voor de rigting van ieder tijdvak, dat hen, even als hunne natuurgenooten, met ijzeren armen omklemt? Hunne individuële ontwikkeling is aan natuurwetten geboeid; de tijd van hunnen bloei verwelkt, terwijl de menschheid, die zij vertegenwoordigen, in rusteloozen voortgang en beweging blijft.

Ik meen met deze beschouwing het standpunt aan te wijzen, waarin ik het, op den eersten oogopslag vreemd schijnend, verband tusschen de vrije kunst en den aan zijne vaste wetten geboeiden

Almanaks-Kalender mogelijk reken. Ik wenschte wel, dat ieder Jaarboekje mij getuigenis gaf van de rigting, die de kunst en smaak eener natie in den loop der tijden nemen, en als het mogelijk ware, zou ik van den Redacteur verlangen, dat hij zelf aan het hoofd van den vooruitgang, of des noods, zoolang hij van zijne dwaling onbewust blijft, aan het hoofd der verkeerde, der scheeve rigting stond. Ik wenschte, dat hij onafhankelijkheid genoeg bezat, om geene Dichters, die zich zelve en hunnen tijd overleefd hadden, om bijdragen te plagen; om een heirleger van navolgers, die beneden hun voorbeeld blijven, te verwijderen, en de talrijke traineurs met pak en zak het geslagene en afgetrokkene legercorps na te zenden. Ik wenschte kleur en rigting; ik wenschte in de gisting en woeling te deelen, die eene nieuwe periode voorspelt, of, zoo alles krachteloosheid, matheid, verslapping, valschen smaak aankondigde, en dat alles als zoodanig tot bewustheid ware gekomen, - dan, om den roem der natie, om den eerbied voor groote voorbeelden, om de heiligheid der kunst, geen Muzen-Almanak, geen dichterlijk Jaarboekje meer!

Het was om deze reden, dat wij de jeugdige *Tesselschade*, ondanks vele onvolkomenheden, toejuichten en aanmoedigden. Het is om deze reden, dat wij haren vroegen ondergang betreuren. Was de belangstelling des publieks in haar niet groot genoeg, of kwam de treurige meening, waarvan wij hierboven in het laatste geval gewaagden, bij den verdienstelijken Redacteur tot overtuiging? Wij gelooven geen van beide. Wij rekenen haren ondergang voor de Nederlandsche Letteren een wezenlijk verlies, en zoolang wij geene andere oorzaak voor haren dood weten, vergunne men ons, bij den strijd onzer Jaarboekjes, aan een Japanneesch duël te denken, waarbij diegene overwinnaar gerekend wordt, welke zich zelven het eerst overhoop steekt.

Doch het was tevens om de bovengenoemde redenen, dat wij het berigt, dat de Heer BEETS zich met de redactie van den M.A. belast had, met blijde verwachting ontvingen. Wij willen den Heer IMMERZEEL geene onaangename waarheid zeggen, wanneer wij verklaren, dat in de laatste jaren zijn M.A. niet aan zijne roeping had beantwoord. Zijne verschooning ligt in hetgeen wij straks aanmerkten. Als Dichter blijve zijn roem onaangetast. Maar de man, die in zijnen *Hugo van 't Woud* zijne middaghoogte bereikt had, behoorde tot eenen anderen tijd, dan den onzen; had een ander publiek voor zich, dan het te-

genwoordige; zat gekneld in de verpligtingen tot eene andere school, dan de thans heerschende. Vandaar die kleurloosheid zijner verzameling, waarin, binnen kleine ruimte, de vloek over het nieuwe werd uitgesproken, en tevens aan het nieuwe, met alle beleefdheid, eene groote plaats bijgeschikt.

Ik weet wel, dat niet alle stemmen zich ten voordeele van BEETS vereenigen. Maar ik geloof, dat niemand zal ontkennen, dat zijn optreden als Dichter krachtig en stout was. Zijne Werken getuigden van eene zucht naar vooruitgang, die ook daar, waar zij niet in de conceptie zelve en in de gedachten zigtbaar was, zich des te meer in ijverige taalstudie, en daardoor verkregen meesterschap in de taal, aankondigden. De vele navolgingen van jonge Dichters; de hulde, hem door ouderen bewezen; de bittere kreet zelfs van beleedigde eerzucht, die tegen hem opging, bewezen, dat hij den tijdgeest in de snaren gegrepen had. En zoo iemand deze lofspraak van vooringenomenheid mogt verdenken, wij verwijzen dezen naar hetgeen van eene partij, welke eer ongunstig dan vriendelijk pleegt te zijn; van eenen man, wien niemand het regt om te oordeelen betwisten zal, in de *Stemmen en Beschouwingen* omtrent hem gezegd werd.

Is onze verwachting door den M.A., Jaargang 1841, bevredigd?

Het Vignet, dat voorleden jaar met eene soort van Grieksche Muze prijkte, ziet er dit jaar uitsporig romantisch uit. Een ruw gehouwen ridderbeeld tegen eene Gothische ruïne; wilde rozenstruiken, een bevallig landschapje, waarboven zich een onweder zamenpakt; een huisselijk tooneel in den smaak van METZU, en dat alles ondersteund door eene Zwitsersche brug, die aan alle Amsterdamsche noodbruggen de loef afsteekt, - maar maak zelf de beschrijving dier bonte titelprent, welke mij, zonder ouderwetsche verklaring, een raadsel blijft. Over deze *non bene junctarum discordia semina rerum* staat het portret van TER HAAR, een' Dichter, wiens JOANNES en THEAGENES te regt in ons Tijdschrift gehuldigd werd om eenvoudigheid, zoetvloeijendheid en bevalligheid; die de hem bewezene eer dubbel in dit Jaarboekje heeft verdiend, om de uitmuntende bijdragen, welke hij leverde, maar die zich nimmer op het wilde spoor der romantiek, voor zooverre wij weten, heeft gewaagd; wiens verzen zelve duidelijk de sporen dragen, dat zijne ontwikkeling zich aansluit aan den tijd, toen FEITH's en HELMERS en TOLLENS lierdichten hoog bij onze landgenooten aangeschreven stonden, en wiens verzen tevens, het zij naar waarheid gezegd, tot de uitmun-

tendste van die periode zouden behoord hebben. Dit verband, of liever dit gebrek aan verband tusschen titelprent en portret, gaf ons eenen ongunstigen dunk van de eenheid, van de zekerheid der rigting, die wij in de verzameling zelve zouden aantreffen. En wat vonden wij? Een vers van W.H. WARNSINCK, in de *vriendenrol van* A.N. VAN PELLECOM *van Kortenhoef* (gij kent den laatsten en zijne vriendenrol van vroeger), van dezen inhoud:

De klank van luit en cithertoon,
Mijn vriend! is slechts (?) door eenvoud schoon,
Waarop de waarheid drukt haar stempel.
Wel hem, die, door dàt schoon verrukt,
Nooit bloemen strooide in Phebus tempel,
Door wuften wansmaak afgeplukt.

Wel ons, mijn vriend! ja, heil ons, wij
Zijn van zoo snood een schennis vrij;
Ons reukwerk stijgt van reine altaren,
Ontstoken door geheiligd vuur,
En dáár weerklinkt de galm der snaren
Voor Kunst, voor Vriendschap en Natuur.

Wat zegt het, dat, bij zulk een lot,
De tijdgeest beuz'lende ons bespot?
Zijn lof heeft voor ons oog geen waarde.

Eene bezegeling dus der verzen van PELLECOM, als echte en ware poëzij, waarvoor wij zeker niet zouden wagen den Redacteur aansprakelijk te stellen. - Vervolgens een vers van VINKELES, eene lofrede behelzende van de bevalligheid der oude, vooral Grieksche poëzij, minder bepaald dan VAN LENNEP's *Aan de Zanggodin* in het vorige jaar, en daardoor ook minder aan berisping blootgesteld, beter geversifiëerd, echter niet vrij van die leemten, welke gebrek aan eigenlijke klassieke studie verraden, b.v.:

Of, voor Venus, de Uranide
Schenke aan Venus Pandeĕmos.

Voorts vol van verontwaardiging tegen de navolgers der Fransche Romantiek:

Aast de bij uit Neêrlands beemden,
Warsch van Neêrlands bloemengeur,
Op de distelstruik der vreemden?
Op de giftplant, bont van kleur?
Kiezen Neêrlands blanke zwanen,
Schuw voor Neêrlands waterbanen,

't Pestdampwalmend vreemd moeras,
Om, waar wolf en schakal huilen,
D' aangeboren toon te ruilen
Voor der raven schor gekras?

Wij vragen: Waar geschiedt dat? en wie zijn die Dichters? ZEEMAN's navolgingen van VICTOR HUGO zullen wel niet bedoeld zijn? Moeten wij aan VAN DER HOOP denken? of aan WARNSINCK's *Lorenzo en Blanca*? of aan andere, in ons oog betere, romantische Dichters? Het zou onbeleefd zijn, alweder bij den Redacteur, ja zelfs bij den Heer VINKELES, op het antwoord aan te dringen.

Intusschen zijn beide aangehaalde proeven voldoende, om aan te toonen, dat aan het poëtische idée, hetwelk wij zoo gaarne hadden gewenscht, dat den Heer BEETS bij zijne redactie had geleid, niet deszelfs volle regt is wedervaren. Wij mogen meer zeggen. De nieuwe Redacteur heeft den moed niet gehad, laat ons liever zeggen, niet getoond, verzen uit den bundel te verwijderen, die, aan eene vroegere periode hunne geboorte dankende, echter den naam huns Autheurs onwaardig waren. Wat zullen wij toch anders van H.H. KLIJN's *Philippine* kunnen zeggen? STARING is dood; maar in eenvoudigen, smakelijken luim kan deze nimmer zijn opvolger zijn. Wat zegt een vers als het *Meir van Geneve*, na de goede brokken, die zelfs zijn *Zwitserland* bevatte? PETRONELLA MOENS! eere zij der werkzame, der vrome, der voor velen zoo nuttige Dichteres; maar wanneer gij hoort, dat hier PHILANT en ZELMA en LORENZO en MINE optreden, dan weet gij meteen, dat door haar gedicht: *Een Dag in Mei*, de *Muzenalmanak* geen *Archiv des Zeitalters* geworden is. VAN LENNEP! - ik hoop niet, dat gij u herinnert, wat hij het vorige jaar in den M.A. leverde; maar ik weet het, omdat ik zijn vers recenseerde, omdat ik mij daarbij boos maakte, en omdat ik nog heden geenen rouw heb over alles, wat ik ten nadeele van dit stuk zeide - VAN LENNEP leverde eene ballade, waarin ik een en ander zou kunnen vinden, waarop de uitval van VINKELES toepasselijk ware: - een spook, niet zoo dichterlijk als WILHELM in BURGER's over en overgewerkte *Lenore*, en de verzen oneindig minder fraai. TOLLENS, BOXMAN, SPANDAW gaven iets, welligt om niet alles te weigeren. ROBIDÉ VAN DER AA, - ik ben anders niet gewoon hem naast onze Dichters van den eersten rang te plaatsen - maar zijne *Herinnering aan onze Moeder* behoort tot de beste verzen, die wij immer van hem lazen. De drie laatste coupletten mogen voor de eerste. onder-

doen; alles moge niet nieuw zijn van gedachte of uitdrukking, de toon des eenvoudigen hartelijken gevoels, die ons in de meesterstukjes van DE DECKER treft, en aan die van TOLLENS hunne onsterfelijke waarde geeft, is ditmaal goed door hem gevat en goed uitgedrukt.

Reeds vroeger had de Muzen-Almanak de gewoonte, onuitgegevene Stukken van overledene Dichters uit hun handschrift mede te deelen. Vroeger waren wij aan die gewoonte ettelijke Stukjes van BILDERDIJK verpligt; thans is deze Jaargang met een vers van den onsterfelijken BORGER verrijkt. Wat, toen van ginds en her vóór eenige jaren alle gedichten van BORGER verzameld werden, den voortreffelijken VAN DER PALM, op wiens zilveren bruiloft dit vers werd voorgelezen, bewogen heeft, het in zijne portefeuille te laten rusten, weten wij niet; maar het behaagt ons, hierin eene proeve van de bekende kieschheid des fijnen, verstandigen grijsaards te eerbiedigen. In waarheid, het medegedeelde vers van BORGER is niet fraai. Kwalijk geplaatst is, dunkt ons, hier de zwartgallig spottende toon, waarmede het aanvangt. Die toon moet ieder hinderen, die zich herinnert, hoe gevoelig, hoe treffend het door het verlies eener dierbare gade verbrokene hart zich in zijnen *Zang aan den Rijn*, in zijn *Iets aan mijn Kind* heeft uitgestort. Moet het luimig heeten, dan steekt het, hoe onwaardig het ook anders den naam van BORGER moge zijn, niet al te zeer af bij de overige verzen in dien trant, welke de *Muzen-Almanak* bevat. Van BRESTER gaven wij u reeds eene proeve; van KLIJN's *Verlorene Weddenschap* spraken wij reeds met afkeuring. *De ingebeelde Kwaal* van Q.J. GODDARD is ten minste nog vloeijend berijmd. TEN HAGEN's *Bedelen* mist alle waarheid, zoolang men tusschen bedelen en moeizaam werken onderscheid zal maken. En KOSTER! - Maar beneden alle kritiek is het *Liedje* van OOSTERWIJK BRUIJN. Hoe weinig wij ook vroeger met zijne Boertige Zangster mogten ophebben, verzen als *Mijn Nichtje*, in den *Almanak voor het Schoone en Goede*, als het *Liedje* in den *Muzen-Almanak* hadden wij van haar niet verwacht. Het is, om het bij den regten naam te noemen, Klappermans-Poëzij.

BEETS, wij herhalen het, staat als Dichter te hoog, om niet een ander denkbeeld van de eischen der kunst te hebben, dan waaraan de M.A. beantwoordt; om niet met weêrzin jegens zoo veel, dat middelmatig en minder dan middelmatig is, zoo veel rekkelijkheid te betoonen. Die toegeeflijkheid is schadelijk; de Almanak wint in omvang, wat hij in gehalte verliest. Onze

betere Dichters zijn niet langer keurig in de bijdragen, die zij afstaan; onze middelmatige gevoelen den prikkel der eerzucht niet, om hunne krachten tot het pogen van iets voortreffelijks in te spannen. BEETS had het voorbeeld, den drang zelf kunnen aangeven, om zijne kunstgenooten, die het meest op den heerschenden smaak invloed hebben, tot krachtigen arbeid te vereenigen. Wij vereeren hem, wij vereeren VAN LENNEP, POTGIETER, HASEBROEK, TER HAAR, TEN KATE, BEELOO, HEIJE als Dichters, aan welke onze Letterkunde hooge eischen mag doen, en echter is het er verre van, dat zij alle hier onze wenschen zouden hebben bevredigd. Van BEETS ontvingen wij onderscheidene bladvullingen, waarvan wij deze de beste rekenen:

Reciteren.

Laat schoone verzen glad van effen lippen vloeien,
Maar gil, noch galm, noch kwaak, noch bulder woest en luid;
Weerhoud uw arm en hand van haamren, zwaaien, roeien:
De molenwiekerij drukt geen verrukking uit.
Des Dichters hartstocht stijge, als opgezette baren;
Ja, zij ze een storm, een stroom, die alles met zich voert;
Gij, blijf uw kalmte, uw kracht, uw meesterschap bewaren,
En daar ge een ander schokt, schijn zelve niet ontroerd.

De overige, zelfs *Strijdlust* en *Napoleons Graf*, hebben in toon iets scherps, iets hards, iets magtspreukigs, dat wel het kenmerk van vele van BILDERDIJK's kortere Stukken, maar geenszins hunne verdiensten uitmaakt. De schoone gedachte van BYRON: *The Niobe of nations, there she stands*, is in de omwerking van BEETS kwalijk begrepen en te loor gegaan. Op NIOBE past niet:

Wie 't kroonegoud viel van d' onteerden hoofde.

Veel beter voldeed ons *Aleides Geboortedag* en *Jozef*, eene omwerking hoofdzakelijk van Gen. XLIX: 22-26, in den bekenden trant zijner *Oosterlingen*. Met genoegen merkten wij hier dezelfde eenvoudige getrouwheid in het overbrengen der Hebreeuwsche zegswijzen en beelden, denzelfden gespierden versbouw, dezelfde kracht van uitdrukking op. Waarom moeten wij ongunstiger oordeel over zijne *Jacoba van Beijeren* vellen? Het versje is voor het plaatje gemaakt, en de Dichter pijnigt zich, om een idée te vangen, dat, ware het uit de volheid zijns gemoeds opgerezen, geheel anders en veel dichterlijker zou zijn uitgewerkt.

Van VAN LENNEP's Romantische ballade gewaagden wij met een enkel woord. Uit het albumvers aan den Heer WISELIUS kan het nageslacht het betwiste punt bewijzen, dat in 1840 de Dichters VAN LENNEP en WISELIUS vrienden waren of werden.

Ook POTGIETER leverde weinig, - CORNPUT's *Profeetsy*, - en dat weinige is middelmatig, in vergelijking van wat wij regt hebben te verwachten. HASEBROEK schonk uitvoeriger bijdragen. Maar de hooggeschatte Dichter vergeve het ons, zijne VICTORIA behoort tot die rhetorische verzen, welke ons hoe langer hoe meer tegen de borst zijn. Van waar zij bij geheele drommen in onze Letterkunde ingebroken zijn, weten wij niet; maar zeker is het, dat hunne in het oog vallende kunstigheid de aandacht een' tijdlang boeide en verbijsterde. De kritiek kwam in den toestand van ESOPUS, die den vragenden wandelaar zijn bekend: *Loop*, antwoordde. En thans, met het oog op VICTORIA, moeten wij verklaren, dat die manier op haar toppunt gedreven en stellig van den goeden weg verdwaald is. Wij hadden gewenscht, dat de scherpe, maar geenszins onhandige parodie in den *Groninger Studenten-Almanak* van 1840 dieperen indruk hadde gemaakt. Thans moeten wij erkennen, dat die ‘belangrijke tegenstellingen, welke men diep moet indenken, om ze fraai te vinden;’ die ‘verrassende wending, indrukwekkende woordherhaling, zinrijke tegenstelling, verhevene profecy en krachtig slot, dat zeer veel te denken overlaat,’ door de daad geregtvaardigd zijn. Of is het anders dan woordenkunstelarij, wanneer twintig lange koupletten, onder allerlei wendingen, als om eene stroeve schroef, om het denkbeeld draaijen, dat VICTORIA onze eeuw beschonken heeft met de les:

> Niets schooner voor een vrouw, dan vrouw te zijn.

Waarom de voorstanders der Salische opvolging menschen heeten, ‘die naar Recht noch Orde vragen,’ weet Recensent evenmin, als dat hij gelooven kan, dat na VICTORIA's huwelijk:

> Den mannen viel 't sinds lichter, 't juk te dragen
> Van haar, die zelf weêr voor een' meester boog,
> En zusterlijk, meer dan voorheen, was 't oog
> Van gade en maagd voortaan op u geslagen.

Dan is zeker, ondanks den sentimentelen toon, ondanks de duisterheid en onzekerheid, waarmede de gedachte uitgedrukt is, *Het Woord* van denzelfden Dichter verre te verkiezen, een vers, dat voor het overige voor het plaatje gemaakt is. Regt lief en bevallig daarentegen is het versje: *Aan* GEERTRUIDE, *spinnende*. Wij ruimen er hier gaarne voor een paar koupletten eene plaats in:

> Rusteloos hoor ik uw spinnewiel snorren,
> Door uw rap voetjen tot vlugheid gespoord;

Onder 't vertrouwlijk geluid van zijn knorren
Rept zich de draad door uw vingertjens voort.
Lieve! nog lang trede uw voetjen het rad!
Lieve! nog lang worde uw handtjen niet mat!
. . . . . .
Nijverheid woont in uw kunstige vingeren;
IJver bevleugelt uw voetjen op 't rad;
Vlug, als ge uw draden in een weet te spinnen,
Wint gij uit nietige pluizen een schat.
Wel dan het huis, waar uw wiel eens zal staan:
Arbeid en kunst brengen welvaren aan.

O, mocht ik zoo, in de plaats der Godinnen,
Bij wie de web van uw leven berust,
Naar mijn verlangen uw levensdraad spinnen
En het gesponnene weven naar lust!
Maar hoe kwam 't zwart dan gemengeld door 't licht?
En, hoe deed immer de weefschaar haar plicht?

Om de verzen, die TER HAAR aan den Muzen-Almanak leverde, verdient zijn portret met alle regt vóór den bundel te prijken. Zijn: *Aan het strand te Katwijk*, is rijk aan poëtische gedachte en uitdrukking; misschien van beelden een weinig te overladen, te veel jagt naar verhevenheid, te veel in den toon, die met VAN ALPHEN, met FEITH en HELMERS verouderd is. Intusschen, het Dichtstuk heeft hooge waarde, en gaarne zouden wij daarvan eenige proeven aanhalen, indien wij die ruimte niet wenschten te sparen voor eenige koupletten uit zijne *Elegie aan een spelend Kind*, die, bij gelijke dichterlijke verdiensten, echter, om natuurlijkheid van gevoel en uitdrukking, verreweg den voorrang verdient. Treffend is de toestand der zesjarige weeze geteekend, wie het rouwkleed harer moeder een feestkleed is; voor wie het woord dood een wanklank, het gezigt des doods een afgrijzen is:

- Onnoozel lam! - Uw jeugd heeft niet berekend,
Wat schrikbre slag, zoo vroeg, uw schedel treft!
Wat wees te zijn, op 't zesde jaar beteekent!
't Is weldaad, kind, dat gij het niet beseft.

Ach, vroeg genoeg zult gij het vonnis weten,
Dat u 't genot van zooveel liefde ontzegt!
Uw rouw begint, als 't rouwkleed is versleten;
Die rouw wordt nooit geheel weer afgelegd! -
Ziet ge uw vriendin haar Moeder vleijend streelen,
Dan sluipt gij weg, of zit in 't eenzaam neêr;

Dan speelt gij niet, hoe dartel andren spelen,
Maar weent eu zucht: ‘ik heb geen moeder meer!’

Komt gij te huis in 's vaders arm gevlogen, -
Geen moederarm vindt gij meer uitgebreid!
Als 't wreede spel der liefde u heeft bedrogen, -
Gij vindt geen borst, waar gij vertrouwlijk schreit!
Siert eens de sneeuw der bruidskroon u de haren
Dan tooit een vreemde u op in feestkleedij;
Dan zult ge nog op 't beeld dier moeder staren,
En lispelt zacht: ‘Bid, zaalge, bid voor mij!’

Van TEN KATE ontvingen wij slechts één versje: *Een Lied in den ouden trant*. Wij heeten den Dichter in dien trant welkom. Niet omdat wij met de al te slaafsche nabootsing, die zich zelfs in het bezigen der oude spelling verraadt, veel ophebben, maar omdat hij, zullen zijne navolgingen het kenmerk der waarheid dragen, de romantische overspannenheid en de Duitsche nevelachtigheid, die zijne beste verzen ontsierde, voor Hollandsch gezond verstand zal moeten vaarwel zeggen. Hoe zeer hij zijne taal meester, hoe zoetvloeijend zijne versificatie is, toont op nieuws dit Dichtstukje; maar tevens hoe zeer hij zich voor het laatste zwak, dat wij in zijne verzen te berispen vonden, hebbe te wachten. Immers het denkbeeld is met den antieken vorm in strijd; nieuwerwetsch, Duitsch en duister. Hoeveel eenvoudiger, gezonder, en daarom aan den vorm te meer geëvenredigd is zijn *Lief Elsjen* in de *Aurora*. - Met onderscheiding moeten wij van de bijdragen van BEELOO spreken. Zijn *Waterkoning* is een fragment uit een Dichtstuk, naar welks uitgave wij verlangend uitzien. Als fragment geeft het den Lezer hoogen dunk van den gemakkelijken versbouw van het geheel; doch wij herinneren ons andere brokstukken gehoord te hebben, die, gemakkelijker uit hun verband te ligten, den Lezer nog meer van het talent des Dichters zouden overtuigen. Maar zijn *Voor anker, tusschen Texel en den Helder* rekenen wij tot de beste bijdragen uit den M.A. Op eene alleroorspronkelijkste wijze is hier eenvoudigheid met warmte van toon, stoutheid van gedachten met echt Dichterlijken humor vereenigd. Men oordeele uit enkele proeven:

Stil drijft mijn boot langs 't spiegelglad
Van d'onberoerden vloed,
't Zeil hangt bewegingloos en mat,
Geen togt, die 't zwellen doet.
Vergeefs van stroom en voordenwind

Een vlugge reis gehoopt,
't Schijnt, dat de nacht zijn vleug'len bindt
En 't gunstig tij verloopt.
Zie, 't zilver, dat uw roeiriem spat,
Vloeit rugwaarts weêr naar 't strand.
Wij drijven op 't weerstrevig nat;
Werp 't anker neêr in 't zand! -
. . . . . .
Daar nadert iets - 't zijn stemmen - hoort!...
Gelukkiger dan wij,
Drijft daar een vaartuig zachtkens voort,
Ons met den stroom voorbij.
Vaarwel, voor drie paar uren, slaap,
Verwacht aan gindschen kust,
En reik me een plank, o visschersknaap!
Waar 't matte hoofd op rust!
. . . . . .
Wat vuurgloed schemert om den kruin
Van gindschen heuveltop?
Dat is de toren van Kijkduin;
Ja, 'k stond daar gister op.
Hoe heerlijk was dat vèrgezigt
Langs 't statig golvend ruim;
De vloot, die ginds voor anker ligt,
De Haaks in 't brandend schuim!
En achter mij, aan 't Nieuwe Diep,
De schepping, die de vlijt
Uit stroom en plas te voorschijn riep:
Waard Neêrlands heldentijd!
Ontzettend is die werkzaamheid,
Die daar in stille vreê
Zich tot den oorlog toebereidt:
En toch - geen schip in zee!
. . . . . .
o Wisling! rezen hier voorheen
Ook geen paleizen op,
Wat zeekasteelen, groot en klein,
Doorkliefden 't ruime sop! -
Ginds was 't, waar voor ons starend oog
Het vuur van Kijkduin blonk,
Dat Tromps en Bankerts bliksem vloog,
En Ruiters donder klonk! -

Zeg, Schipper! zaagt ge daar geen damp,
Doorkruisd van sulfervuur?....
Zóó toonde, in dien ontzetbren kamp,
Zich heel het blaauw azuur! -
Mij dunkt, daar trekt de rookwolk op,

En, onafzienbaar groot,
Met Britsche en Fransche vlag in top
Vertoont zich 's vijands vloot.
En Neêrland, Neêrland biedt het hoofd,
En beeft niet voor zijn lot?
Neen, 't heeft aan Ruiters moed geloofd
En - aan de hulp van God. -
Hoort! onder 't dreunen van 't geschut,
Rolt statig 't klokgebom,
Dat van den donder 't zeestrand schudd',
Van psalmgezang de Dom!
. . . . . .
Daar wijkt voor Ruiter Robberts vlag,
Voor Bankert strijkt d' Estrée;
Voor Tromp vliedt de onversaagde Spragg,
En vindt zijn graf in zee.
Wat lijken dekken d' Oceaan!
Zijn golven went'len bloed;
Hoog wappert Ruiters glorievaan
Ver boven vlam en gloed! -

o Schipper! zaagt ge in 't uur der nacht,
Bij sterrenlicht als thans,
Dien heldenstrijd van 't voorgeslacht
Niet vóór u in zijn glans?....
De Schipper ziet mij zwijgend aan,
En schudt het graauwe hoofd:
''k Heb, Heerschip! nooit die taal verstaan,
Aan spoken nooit geloofd;
Ik heb een leger u gespreid,
't Is slapenstijd, - maak voort!
En wilt gij koffij? ze is bereid;
Maar - 'k heb geen melk aan boord!'

Van HEYE eindelijk ontvingen wij een regt aandoenlijk versje: *De Moeder en het Kind*; maar tevens drie Minneliederen, die ons om hunnen gekunstelden, vaak duisteren en overdrevenen toon, hare plaats en den naam des Dichters onwaardig schenen.

Wij kunnen niet alle Dichters noemen, die hier bijdragen leverden; en ook enkele Zuid-Nederlanders traden ditmaal op; maar hetgeen VERVIER en VAN DUYSE leverden, voldeed ons weinig. Milder was LEDEGANCK; zijne Elegie: *Het Graf mijner Moeder*, is in hare soort voortreffelijk, en geen der minste sieraden van den Almanak. Eene enkele proeve:

Wanneer zij nederzat bij haer zoo talrijk kroost,
Sprak zij tot ieder oog de zachte tael der oogen,
En ieder had haer zorg, en ieder had haer troost.

Aandoenlijk was 't tooneel van haer veelvuldig streven:
Een zuigling aan de borst, één spelende op haar schoot,
Één kwijnende in de wieg, met angst in slaep gedreven,
Terwijl ze aan andre nog haer gulden lessen bood!
Zij mogten één voor één om hare gunst verlangen,
Of komen al te zaem en hangen aen haer zij;
De kring in 't algemeen had gandsch heur hart ontvangen,
En nog dacht iedereen: ‘de voorrang is aen mij.’
Haer ziel was als de zon, die op de blaederen wiegelt,
Die tevens op heel 't veld en op elk bloemptjen lacht,
Die zich in de Oceaan en in het dropjen spiegelt,
Met even vollen glans, en even volle kracht.

De uitwendige uitvoering verdient lof. Van de plaatjes behaagde ons *Voor Anker*, naar eene schilderij van SCHOTEL, het best; minder voldeed ons LANGE's gravure naar PIENEMAN; zij is stijf en zwart; veel onbevalliger echter is nog die van ZEELANDER. Over het geheel achten wij de plaatjes in den vorigen Jaargang beter.

Wij besluiten onze beoordeeling, die zoo breedvoerig was, omdat wij van den nieuwen Redacteur veel eischen en veel verwachten. Zeker bevatte de vorige Jaargang nog veel slechtere verzen; maar ook thans is de middelmatigheid met alle kracht door de openstaande sluis ingebroken. De medewerking van oudere en jongere Dichters zou, gelooven wij, ijveriger en beter zijn, indien de nieuwe Redacteur met kracht dien stroom te keer ging; de Letterkunde zou meer aan den Almanak te danken hebben, indien zij meer kleur en rigting vertoonde. Naast ons ligt DA COSTA's voortreffelijk Dichtstuk: *Vijf en twintig Jaren*. Met welgevallen wenden wij ons, die walgen van het vele flaauwe en zwakke onzer Jaarboekjes, tot de stevige poëzij, die ons 's mans grooten Leermeester herinnert, en bij ons de overtuiging vernieuwt, dat kracht, al is zij ook tot eenzijdigheid vervallen, echter een levend, een noodzakelijk element der kunst blijft.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de Herziening der Grondwet. III^de^ *tot* VII^de^ *Aflevering*. (D.I, p. 77-354, en D. II, p. 1-180.) *'s Gravenhage*, J. Belinfante. 1840.

Wij hebben reeds vroeger deze onderneming met den welverdienden lof (*Gids* 1840, p. 371) aangekondigd. Die onderneming wordt met dezelfde naauwkeurigheid en met dezelfde breedvoerigheid voortgezet. Dit laatste is echter naar ons oordeel eene wezenlijke verdienste, daar het toch het doel der uitgave is, om *alles*, wat omtrent dit onderwerp in de Tweede Kamer verhandeld en overal in de Dagbladen verspreid is, bijeenverzameld te bewaren. De laatste Aflevering loopt niet verder dan tot de stemming in de enkele Kamer over de splitsing van *Holland*. Wij zien het vervolg met hooge belangstelling te gemoet, en wenschen dan ook daarin een naauwkeurig verhaal te ontvangen van het verhandelde in Committé-Generaal bij de stemming over het adres, en het voorgevallene bij de gedwongene sluiting der beraadslagingen, waarover de Heer GROEN VAN PRINSTERER in zijne onlangs uitgegevene *Adviezen* droevige bijzonderheden aan het licht heeft gebragt.

Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen, voor het Jaar 1841. *Met Platen. Elfde Jaar. Te Hoorn, bij* Gebr. Vermande; behalve het Voorwerk, 192 blz.

Welk denkbeeld zouden onze naburen zich van de Hollandsche blijgeestigheid wel moeten vormen, indien eens de meeste Stukjes, in dit Jaarboekje jaarlijks voorkomende, in hunne taal werden overgebragt? - Gelukkig zal dit wel nimmer het geval zijn. - *Maar dit Jaarboekje telt nu reeds zijnen elfden jaargang*. - Wij wenschen er den uitgevers geluk mede. Bewijst het iets voor de voortreffelijkheid van den inhoud? - *Maar voor* 60 *centen, Heer Recensent*! - Dat is waar, en er zijn velen, die voor weinig geld gaarne veel hebben, en alsdan minder op het geheel zien. Nu, voor deze is dit Jaarboekje uitmuntend, en het gehalte valt hier en daar ook nog al mede. Twee steendrukjes, waarvan een niet onaardig, hebt gij nog op den koop toe.

Boekbeoordeelingen.

Anecdota medica Graeca e Codd. MSS. expromsit *F.Z. Ermerins*, Med. Doct. L.B., ap. S. et J. Luchtmans. 1840.

(*Vervolg en slot van* bl. 27.)

Het derde Stuk, door den Hr.E. uitgegeven, voert den titel: *Tractatus de cibis*, en is een uittreksel uit een grooter boek: *De medicina*, opgedragen aan CONSTANTINUS POGONATUS. De namen echter, zoowel van den oorspronkelijken Schrijver, als van den maker van het uittreksel, zijn geheel onbekend; de Hr.E. merkt evenwel te regt aan (Praef., pag. XII), dat laatstgenoemde, naar de taal van het Stuk te oordeelen, veel later moet geleefd hebben, en er waarschijnlijk vele barbaarsche woorden in gebragt heeft. Minder juist is de aanmerking, dat de oorspronkelijke Schrijver een tijdgenoot geweest is van THEOPHILUS, STEPHANUS en PAULUS AEGINETA; men zoude vooreerst kunnen vragen, welke STEPHANUS hier bedoeld wordt (om van STEPHANUS van *Edessa* niet te spreken, die in de eerste helft der zesde eeuw leefde): STEPHANUS ATHENIENSIS, de Schrijver der Commentariën op HIPPOCRATES en GALENUS, STEPHANUS ALEXANDRINUS *Chemicus*, of STEPHANUS MAGNES? want volgens DIETZ (Praef. ad Tom. I, Schol. in HIPPOCRATEM et GALENUM, pag. XIX) waren dit drie verschillende personen. Daar DIETZ echter op dezelfde plaats beloofd heeft, dit punt nader te ontwikkelen, en zulks nu door zijnen dood wel achterwege zal blijven, zoo zal Rec. zich hiermede niet verder inlaten, maar trachten den leeftijd van STEPHANUS ATHENIENSIS op te sporen. DIETZ zegt (l.l.), dat hij uit sommige woorden meent te kunnen opmaken, dat STEPHANUS in de elfde eeuw onzer jaartelling geleefd heeft: deze grond is wel niet zeer stevig, maar er is geen betere. Naderhand (Praef. ad Tom. II, ejusd., op pag. X et XI) uit hij de meening, dat THEOPHILUS, dien men gewoonlijk voor den leermeester van STEPHANUS gehouden heeft,

veel eerder deszelfs leerling is geweest, en men moet dus hieruit opmaken, dat THEOPHILUS ook een man uit de elfde eeuw was. Doch al deze berekeningen van DIETZ zijn eerder met losse omtrekken geschetst, dan grondig doorwerkt, en men moet er dus niet te veel op vertrouwen; Rec. zal zich dus liever houden, alsof zij niet bestonden, en alleen de gewone overlevering volgen, naar welke THEOPHILUS van Keizer HERACLIUS (610-641) de waardigheid van *Protospatharius* verkreeg(1) en STEPHANUS, bijgenaamd ATHENIENSIS of ALEXANDRINUS, de leerling van THEOPHILUS, en tevens een der laatste onderwijzers in de geneeskunde aan die school van *Alexandrië* was; is dit zoo, dan vallen beide in de eerste helft van de zevende eeuw; PAULUS en onze Schrijver leefden daarentegen beide onder de regering van CONSTANTINUS POGONATUS (668-685) (omtrent PAULUS blijkt dit uit de getuigenis van ABULPHARAG, aangehaald door HECKER (l.l. pag. 198); Rec. is niet in de gelegenheid, om ABULPHARAG na te zien, maar over het algemeen kan men zoo goed op de aanhalingen van HECKER vertrouwen, dat hij deze als eenen genoegzamen waarborg beschouwt). De Hr.E. kan hier ook de onnaauwkeurige tijdrekening van SPRENGEL (*Chronol. Uebers.*, achter het aangehaalde Werk) niet gevolgd zijn, welke THEOPHILUS aanschrijft op het jaar 610, PAULUS op 634, en STEPHANUS op 640, want op die wijze kan onze Schrijver naauwelijks de tijdgenoot van THEOPHILUS genoemd worden, vooral daar de Hr.E. zelf zegt: '*Qui* (PAULUS) *etiam inferior quam hujus anonymi aetas fuisse videtur*;' dit maakt de zaak nog moeijelijker te begrijpen, en men zal dus wel met Rec. moeten instemmen, dat de tijdrekening van den Hr.E. een onoplosbaar raadsel is. Van het Werk, waarover wij nu spreken, was voor het overige maar een Codex voorhanden, die echter, naar het zeggen van den Hr.E., zoo vol fouten was, dat hij denzelven bijna niet lezen konde; en waarlijk, indien Rec. naar de weinige staaltjes oordeelen mag, welke de Hr.E. ons in de aanteekeningen, zoo onder den tekst, als

(1) Rec. weet volstrekt niet, hoe men hier aan Keizer HERACLIUS komt; bij FABRICIUS (*Bibl. Graec.*, Tom. XII, pag. 646), SPRENGEL (*Geschichte der Arzneykunde*, D. II, pag. 302) en HECKER (*Geschichte der Heilkunde*, D. II, pag. 185) wordt deze Keizer vermeld; HECKER echter en FABRICIUS noemen de Schrijvers, uit welke zij dit ontleenden, niet, terwijl SPRENGEL uit DUCANGE (*Glossar. med. et infim. Graecit.*, pag. 1416) eene plaats aanhaalt, waar men wel veel over de waardigheid van *protospatharius* kan lezen, maar niets over THEOPHILUS of Keizer HERACLIUS.

op pag. 304 en 305 geeft, voelt hij zich gedrongen te erkennen, dat de tekst hier, met behulp van AËTIUS, voortreffelijk hersteld is, en dat er uit eene bijna onverstaanbare wartaal een vrij leesbaar boek is te voorschijn gekomen. Enkele aanmerkingen, bij het lezen door Rec. gemaakt, zij het hem echter geoorloofd, hier voor te dragen.

Pag. 229, l. 3, wordt ἐνδυναμεῖ vertaald door *adauget*.

l. 10 vertaalt de Hr.E. χαῦνα door *turgidos*.

l. 16: φύσιν. Dit woord komt hier voor in den zin van διαχωρὴματα; daarop zegt de Hr.E. in de aanteekening onder aan de pag. (3): *Verisimiliter e* φύσαν, HIPPOCRATI φύσην *Ionice, originem duxit, ita ut temporis tractu* φύσιν *diverso quodammodo sensu dixerint*. Het komt Rec. veel waarschijnlijker voor, dat men in lateren tijd (εὐφημίας ἕνεκα) φύσις voor διαχωρήματα gezegd heeft, dan dat ooit te eeniger tijd de *flatus intestinales* denzelfden naam gevoerd hebben als de *alvus*.

Pag. 231, l. 18: ἐλαφροτέραν. Hier heeft de Hr.E. waarschijnlijk gelezen ἐλαττοτέραν, even als staat op pag. 227, l. 2; ten minste hij vertaalt *minus*, in plaats van *levius*.

l. 21: ποιεῖ ἐνυπνιασμὸν χαχὸν. Dit wordt vertaald door *noctem in somniis turpat*; zulks schijnt Rec. eene gezochte elegantie, terwijl hij het beter acht, om, waar zulks mogelijk is, altijd woordelijk te vertalen, en eenen Schrijver met geene meerdere bloemen op te sieren, dan die, welke deze zelf in zijn Werk gevlochten heeft.

Pag. 233, l. 3: πλασσόμενος, en l. 8: χαταπλασσέτω. Deze beide woorden worden hier gebruikt van het *kneden* van het brood, welke bewerking bij GALENUS (*de Consuetud.*, pag. 118, ed. DIETZ) door het woord μαλὰττειν uitgedrukt wordt; Rec. twijfelt, of men dit wel goed in het Latijn uitdrukt door het werkwoord *terere*, in plaats van *depsere*.

l. 17: θερμὴν. Dit zet de Hr.E. waarschijnlijk bij vergissing door *frigidi* over.

l. 21: ὕδωρ φρέατος. Hiervoor vinden wij in het Latijn *aqua puteana*; Rec. meent, dat het *aqua cisternina* beteekent.

Pag. 235, l. 5: ψώραν. Dit vertaalt de Hr.E. door *impetiginem*; het moet echter zijn *scabiem*, want bij PLINIUS, XX, I, lezen wij van de *cucumis sylvestris: Arida cum resina impetiginem et scabiem quae psoram et lichenas vocant* (*sanat*), en men zoude nu ligt denken, dat *impetigo* hier bij *psora*, en *scabies* bij *lichenas* behoorde; dit is echter niet zoo. De oude en grondig geleerde LEONICENUS (aangehaald door HENSLER, *De herpete seu formica*, pag. 4 (5)) zegt hieromtrent: Lichen *est*

morbus ille, qui latine dicitur impetigo, *vulgo autem* volatica. - *Quod malum Graeci λειχῆνας vocarunt, nos latino vocabulo docti* impetiginem, *vulgus* volaticam *nuncupat*. Zie verder ook HENSLER (*Vom abendländischen Aussatze*, pag. 56, 90 sqq. en 266, 267); er blijft dus in de aangehaalde plaats van PLINIUS niet anders over, dan dat men *psora* en *scabies* voor hetzelfde houdt. Ieder, die een weinig met de benamingen der chronische uitslagen bij de Ouden bekend is, zal wel begrijpen, dat wij met opzet hier CELSUS niet aanhalen, omdat deze, in andere opzigten zoo voortreffelijke, Schrijver op dit punt zeer verward en bijna niet te ontcijferen is, zoo als LEONICENUS en HENSLER t.a.p. reeds overvloedig aangetoond hebben (zie vooral het geheele boekje: *De formica*, en V.a.A., pag. 84 (25)).

l. 12: ὁ δὲ ἐρυθρὸς οἶνος ὑπάρχει παχὺς διὰ τὸ πλεονάζειν τὴν γεώδη οὐσίαν εἰς τὴν μέλαιναν σταφυλὴν διὰ τὴν στυφότητα ἥν κέκτηται. Dit vertaalt de Hr.E. door *rubrum vinum crassum est propter substantiam terrenam abundantem in nigra uva ob adstringendi vim quae in illo adest*. Het komt Rec. voor, dat het *subjectum* van κέκτηται is, ἡ σταφυλὴ, niet ὁ οἶνος; zoodat men dus lezen moet *illa*, in de plaats van *illo*.

l. 20: στυφίζων. Hiervoor leest men in het Latijn *austerum*. Daar de Hr.E. naderhand nog meermalen (b.v. pag. 257, l. 4) met de beteekenis der woorden στυφὸς of στυφίζων of στύφων (*adstringens*), στρυφνὸς (*acerbus*), en αὐστηρὸς (*austerus*) in de war schijnt te zijn, zoo zal Rec. hier eenige plaatsen uit GALENUS aanhalen, waaruit men het onderscheid in beteekenis kan leeren. *De medic. simpl.* IV, 7, Tom. XI, pag. 639, zegt deze Schrijver: στύφειν μὲν ἄμφω λέγεται τό τ᾽ αὐστηρὸν καὶ τὸ στρυφνὸν, ἐν δὲ τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον διαφέρει; ibid., cap. 8, pag. 647: τὸ τοίνυν αὐστηρὸν ὅτι μὲν ἐκλελυμένον ἐστὶ στρυφνὸν, ἀναμνησθῆναι χρὴ τῆς αἰσθήσεως, en *De alim. facult.* II, 21, Tom. VI, pag. 595, zich op deze plaatsen beroepende: ὅτι δὲ τὰ μὲν στρυφνὰ τῷ μᾶλλον στύφειν διαφέρει τῶν αὐστηρῶν, κοινὸν δ᾽ αὐτῶν γένος ἐστὶ τὸ στύφον, ἐν τῷ τετάρτῳ περὶ τῆς τῶν ἁπλῶν φαρμάκων δυνάμεως ἔμαθες.

Pag. 237, l. 1: τὰ περιττώματα. In het Latijn staat *residuas e digestione sordes; e digestione* is zeker overbodig.

l. 9: τοῖς χρῄζουσιν πολυσαρκίαν. Hiervoor leest men in het Latijn: *Qui magis nutriri debent*; dit is niet juist; het beteekent eigenlijk *quibus majori carnis copia opus est*.

l. 15: χωνεύει τὴν βρῶσιν. Dit zet de Hr.E. over door *cibus ut alat efficit*; het beteekent intusschen eenvoudig *cibum fundit* (*smelt het eten*).

Pag. 239, l. 13: τρωγλῖται. In de aanteekening op dit woord, onder aan de pag., wordt de vraag opgeworpen: Τρωγλίτης *et* πυργίτης *ergo eadem avis*? Het is Rec. aangenaam, den Hr.E. deze vraag te kunnen beantwoorden; dat τρωγλῖται musschen zijn, weet de Hr.E. reeds uit DUCANGE. Verder leest men bij AËTIUS (Lib. IX, cap. 3): *Caeterum passerculis quos pyrgitas a turribus et troglitas ab antris et cavernis appellant, similis est*. Hier zijn πυργῖται dus musschen, maar het zijn waarschijnlijk ook somtijds duiven, zoo als zou kunnen blijken uit GALENUS ὑγιεινῶν VI, 11, Tom. VI, pag. 435: ἐὰν δὲ ἀπορῶμεν ὀρείων ὀρνίθων, ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς τρεφομένων καὶ τῶν κατὰ τοὺς πύργους περιστερῶν νομάδων λαμβάνειν προσήκει; καθάπερ γε καὶ τῶν ἐν τοῖς πύργοις νεοττευόντων στρουθίων, οὕς ὀνομάζουσι πυργῖτας.

l. 20: ὄρνιθες οἰκίδιαι. Dit vertaalt nu de Hr.E. al te woordelijk door *aves domesticae*; ὄρνις beteekent dikwijls καθ᾽ ἐξοχὴν, eene *kip* of *hen*, vooral wanneer er het woord οἰκιδία of κατοικιδία bijgevoegd wordt. Zie STEPHANUS, *Thesaur. Ling. Graec.*, in voce.

Pag. 241, l. 11: τρίγλαι. Dit woord wordt hier onvertaald gelaten; op eene andere plaats (pag. 247, l. 9) wordt het naar behooren vertaald door *muli*, behalve dat er eene *l* te weinig in dit woord staat.

Pag. 243, l. 4: εὐχυμοτέρα. De beteekenis van dit woord is veel beperkter, dan die van het Latijnsche *praestantiores*, dat wij in de vertaling hiervoor vinden.

Pag. 245, l. 3: ὀπτηθέντες. In het Latijn leest men: *bene emolliti et bene cocti*; waartoe twee woorden voor één, vooral, indien geen van beide goed is? ὀπτηθέντες beteekent *tosti*, en buitendien, wie heeft ooit van gekookt, in plaats van gebakken brood gehoord?

l. 18: εἶτα τῶν ταύρων. Deze woorden worden in de Latijnsche vertaling overgeslagen.

Pag. 247, l. 6: κογχύλη. Dit vertaalt de Hr.E. door *murex; conchylia* was echter een algemeene naam voor de schelpdieren, gelijk uit PLINIUS IX, 36 blijkt: *Lingua purpurae longitudine digitali, qua pascitur perforando reliqua conchylia. Murex* was eene soort van *purperslak* (PLINIUS l.l.); het is wel mogelijk, dat bij onzen Schrijver κογχύλη eene bijzondere soort van schelpdier beduidt, maar de purperslak (*murex*) werd, zoover Rec. bekend is, nooit gegeten; dit zoude te kostbaar geweest zijn. Dat voor het overige *murex* en *conchylia* niet hetzelfde zijn, blijkt ook nog uit COLUMELLA VIII, 16, §. 7: *Eadem quoque* (limosa regio) *maxime idonea est c o n c h y l i i s , m u r i c i b u s , et ostreis purpurarumque*.

1. 7: χαρίδες, ὀχτάποδες, σηπίαι, μοσχῖται, χαλαμάρια. Hiervoor vindt men in de vertaling *carides, octipedes, sepiae; moschitae* (loligines?), *calamaria*; χαρίδες heeten echter in het Latijn *squillae*; χαλαμάρια in een middeleeuwsch Latijnsch woord, afkomende van *calamus* (*schrijfpen*), en beteekenende *inktkoker*; naderhand schijnt deze naam overgegaan te zijn op de dieren, die in goed Grieksch τευθίδες en in goed Latijn *loligines* genaamd worden, waarschijnlijk van wege den inktzak; vandaar heeten zij in het Fransch nog *calmars*; dit alles kan men breedvoeriger lezen bij DUCANGE, in beide *Glossar.*, in voce. Het ware dus beter geweest, voor χαλαμάρια het zuiver Latijnsche woord *loligines*, dan het middeleeuwsche *calamaria* te gebruiken. Zijn nu echter χαλαμάρια *loligines*, dan kunnen de μοσχῖται het niet zijn, gelijk de Hr.E. half schijnt te veronderstellen: wat zijn de μοσχῖται dan? Rec. gelooft, dat het de ἐλεδῶναι van ARISTOTELES (*Hist. Anim.* IV, 1, §. 15, ed. SCHNEIDER), of ten minste eene soort daarvan zijn, want bij CUVIER (*Règne animal*, Tom. III, pag. 12) leest men: Les Éledons d'ARISTOTE..... *La Méditerranée en produit une remarquable par son odeur musquée*. Le poulpe musqué. LAM. *Mém. de la Soc. d'Hist. Nat.*, in 4°, pl. 11; RONDELET 516. Zoude dit ook de μοσχίτης kunnen zijn? Men werpe mij niet tegen, dat de Moschus in de 7de eeuw nog niet bekend was, en dat dier daarvan dus ook zijnen naam niet konde ontleenen, want AËTIUS noemt dezelve reeds twee malen (Lib. XVI, cap. 113 en 116), en zelfs zegt DUCANGE (*Append. ad Gloss. inf. et med. Graecit.*, in voce), dat hij in een handschrift van AËTIUS een berigt omtrent deze stof gevonden heeft, dat bijna woordelijk overeenstemt met den aanhef van hetgeen men over den *Moschus* leest bij SYMEON SETH, die anders gewoonlijk voor den eersten gehouden wordt, welke er van spreekt (zie HECKER, *Geschichte der Heilkunde*, T. II, p. 303, en SPRENGEL, *Geschichte der Arzneykunde*, T. II, p. 326 en 750); de door DUCANGE vermelde woorden vindt men intusschen in de gewone gedrukte uitgaven van AËTIUS niet.

1. 10: αὖχος. De Hr.E. vertaalt dit door *ervilia*; zoo als DUCANGE echter op de door hem in de aanteekening onder aan de bladzijde aangehaalde plaats zegt, vindt men dit woord nergens dan bij onzen Schrijver; daar αὖχος nu op beide plaatsen, waar het voorkomt, hier en pag. 267, 1. 2, nevens de namen van peulvruchten staat, is het wel waarschijnlijk, dat dit woord ook eene peulvrucht beduidt; welke, is echter, zoo Rec. meent, geheel onbepaald, en het ware dus beter geweest, dit woord onvertaald te laten.

1. 12 en 19: φοίνικες. Uit drie andere plaatsen (pag. 257, 1. 4, p. 265, 1. 5, en p. 267, 1. 3) ziet men, dat de Hr.E. zeer wel weet, hoe de vruchten van den palmboom in het Latijn heeten, namelijk *palmulae*; het is dus moeijelijk eene reden te vinden, waarom hij hier eene omschrijving gebruikt, en zegt *palmarum fructus*.

Pag. 249, 1. 4: ἐλαιοδάφνια. Daar Rec. de beteekenis van dit woord voor onbekend houdt zoo ware het welligt niet onbelangrijk geweest op te merken, dat in de plaats van AËTIUS, die met deze plaats van onzen Schrijver overeenstemt (II, 254), tusschen καρδάμωμον (waarvoor onze Schrijver κάρδαμον zet) en βόλβου in, de volgende woorden te vinden zijn: καὶ ὁ ἔλαιος ἀσπάραγος καὶ ὁ τῆς χαμαιδάφνης καὶ ὁ τῆς ὀξυακάνθου, καὶ ὁ τῆς βρυωνίας; om die reden houdt Rec. ten minste het woord ἐλαιοδάφνια voor eene zamentrekking van ὁ ἔλειος ἀσπάραγος καὶ ὁ τῆς χαμαιδάφνης.

1. 14: χολερικοὺς ἀποτελεῖ. Dit vertaalt de Hr.E. door *biliosum vomitum ciet* (waarschijnlijk, door eene drukfout, voor *cient* (πεπόνια)). χολερικὸς komt niet dan zeer indirect, en langs eenen grooten omweg, van χολὴ (χολερικὸς van χολέρα, χολέρα van χολὰς (*intestinum*), en χολὰς van χολὴ), en χολέρα heeft door alle tijden heen geheeten eene ziekte, gekenmerkt door braken, buikloop en kramp in de kuiten (zoo drukt de Schrijver van het boek *Introd. s. Medicus* zich uit, Tom. XIV, pag. 736, ed. KUHN. Zie ook GALENUS, *Comment.* IV, in Lib. περὶ διαίτης ὀξέων, Tom. XV, pag. 885); daarenboven komt er bij HIPPOCRATES (διαίτ. ὀξ., pag. 404, ed. FOËS.) nog eene *cholera sicca* voor, en in onzen tijd heeft men aan eenen zeer zeldzamen vorm der *cholera asiatica* dien zelfden naam gegeven; het misbruik van het woord χολέρα, in den zin van χολὴ, en van χολερικὸς, in dien van χο λώδης, komt bij geenen enkelen Griekschen Schrijver voor, maar in sommige der Latijnsche boeken, die nog altijd op naam van GALENUS doorgaan, hoewel iedereen weet, dat dezelve blijkbaar onecht zijn (b.v. *de dynamidiis, de simplicibus medicamentis ad* PATERNIANUM, *de medicinis expertis*, enz.), zeer dikwijls, even als bij andere middeleeuwsche Latijnsche Schrijvers.

Pag. 251, 1. ult.: πεντάρτυμα. In aanteekening (6) meent de Hr.E. DUCANGE op eene vergissing te betrappen, omdat deze πεντάρτυμα (Append.) noemt *compositio s. confectio medica e quinque speciebus*, te regt, gelijk, naar het Rec. toeschijnt, uit de afleiding van het woord bijna van zelf blijkt, en de redenen, die de Hr.E. daartegen aanvoert, zouden dan ook alleen geldig zijn,

wanneer het tegen den geest der Grieksche geneeskunde streed, of stellig verboden was, om bij de zamenstelling van een geneesmiddel een ander reeds zamengesteld middel te gebruiken; het gevoelen van DUCANGE daarentegen was dan voor geene tegenspraak vatbaar, wanneer men eene plaats bij den eenen of anderen Schrijver kon vinden, waar de bereiding van het πεντάρτυμα aangetoond werd.

Pag. 253, 1. 11: σπληνὸς αὐξητικὰ. Hier wordt in het Latijn het woord *volumine* ingelascht, dat overbodig was.

Pag. 254, 1. 3. Waarom de Hr.E. hier, en naderhand nog dikwijls, in één woord *foenograecum* schrijft, terwijl het twee woorden zijn, *foenum graecum*, die elk afzonderlijk verbogen worden, begrijpt Rec. niet; hetzelfde valt aan te merken omtrent *rubicanini* (pag. 256, 1. 6), dat ook verkeerdelijk in één woord geschreven wordt.

Pag. 263, 1. 4: τὰ νευρώδη. Dit vertaalt de Hr.E. door *tendines*; waarom niet eenvoudig *partes nervosae*? Wanneer men eenen ouden Schrijver leest, hetzij in het oorspronkelijke, hetzij in eene vertaling in eene andere oude taal, moet men de woorden zoodanig verstaan, als die omtrent den leeftijd van den Schrijver gewoonlijk verstaan werden; de Hr.E. zegt nu te weinig, terwijl hij duidelijk tracht te zijn; wanneer hij zich dan volstrekt aan het nieuwere spraakgebruik wilde houden, had hij moeten zeggen: *Tendines, aponeuroses, ligamenta et nervi*, want deze alle zijn onder de *partes nervosae* der Ouden begrepen. Zie RUFUS, *Appell. part. corp. hum.*, pag. 43, en GALENUS, *De ossib. ad tirones*, cap. 1 (Tom. II, pag. 739).

1. 7: σὰρξ τῶν ὀστρακοδέρμων καὶ τῶν ἁπαλοσάρκων καὶ μῆλα ἄωρα. Hier wordt ἁπαλοσάρκων vertaald door *piscium mollis carnis*; Rec. begrijpt echter niet, waarom hier niet even goed het vleesch van andere dieren, dan van visschen kan bedoeld worden.

Pag. 265, 1. 9: τὰ μὲν ἄλλα ὀψάρια. Hiervoor vindt men in het Latijn *alii pisces*: τὰ ἄλλα is niet *alii*, maar *ceteri* of *reliqui*; ook ware ὀψάρια beter vertaald door *opsonia*; Rec. weet wel, dat het Grieksche ὄψα in lateren tijd hoofdzakelijk van *visschen* gebruikt werd, en ὀψάρια ook op deze plaats *visschen* beteekent, maar dit is toch met het Latijnsche *opsonia* evenzeer het geval, hoewel beide oorspronkelijk *toespijs* beteekenden, d.i. elk eten, behalve brood of μάζα.

Pag. 267, 1. 16: τυροὶ πάντες, ὀξύγαλα. Hiervoor vindt Rec. in de Latijnsche vertaling niets.

1. ult.: ὁ μούστος. Dit is in het Latijn *mustum*, geen *mustus*,

dewijl *vinum* in het Latijn *neutrius generis*, even als οἶνος in het Grieksch *masculini* is.

Pag. 269, l. 3: τὰ πτερύγια τῶν ὀρνίθων καὶ τῶν χηνῶν καὶ πάντων πετεινῶν. Uit het navolgende πετεινῶν blijkt, dat ὀρνίθων hier niet in het algemeen *avium*, maar *gallinaceorum* beteekent.

De Heer E. besluit zijne *Anecdota medica Graeca* met den ondergeschovenen brief van HIPPOCRATES aan Koning PTOLEMAEUS; hij verhaalt ons, dat er reeds eenige dergelijke brieven uitgegeven zijn, welke wel niet woordelijk overeenstemmen, maar toch in vorm en inhoud eene zekere overeenkomst vertoonen, en dat deze alle onecht zijn. Hij noemt namelijk op: 1°. Den brief van DIOCLES aan ANTIGONUS, dien men bij PAULUS AEGINETA en FABRICIUS vindt. 2°. Den brief van HIPPOCRATES aan ANTIOCHUS, *De sanitate tuenda*, alleen in het Latijn te lezen, in de uitgave der Werken van HIPPOCRATES door VAN DER LINDEN. 3°. Den brief van HIPPOCRATES aan MAECENATUS, *De sanitate tuenda*, welken men, op dezelfde plaats als de vorige, ook in het Latijn vindt. De Hr.E. meldt ons, dat er van dezen brief te *Leiden* nog een handschrift is, geheel verschillende van de gewone lezing; hij heeft daarentegen over het hoofd gezien, dat men de beide laatstgenoemde brieven in dezelfde taal leest bij MARCELLUS BURDIGALENSIS (STEPHANUS, *Medicae artis principes post* HIPPOCRATEM et GALENUM, pag. 245-247). 4°. Den brief van HIPPOCRATES aan PTOLEMAEUS, uitgegeven door BOISSONNADE, in zijne *Anecdota Graeca*. 5°. Een' anderen brief van HIPPOCRATES aan PTOLEMAEUS, *De hominis fabrica*, welken de Hr.E. nu voor het eerst in het Grieksch uitgeeft. Het schijnt hem echter ontgaan te zijn, dat deze brief reeds drie malen in het Latijn is uitgegeven: *a*) in de uitgave van HIPPOCRATES van FOëSIUS, van 1657, op de ongenummerde bladzijden, nevens het boek: *De remediis purgatoriis*, met de vertaling en de aanteekeningen van HEURNIUS, tusschen de *variae lectt*. en den *Index; b*) in de uitgave van denzelfden Schrijver door VAN DER LINDEN, achter het boek: *De natura hominis*. (Het spijt Rec. zeer, dat hij de uitgave van VAN DER LINDEN niet bij de hand heeft, en dat hij dit berigt dus heeft moeten putten uit FABRICIUS (*Bibl. Graeca*, T. I, pag. 856), want hij kan uit de woorden van FABRICIUS niet genoegzaam opmaken, of bij VAN DER LINDEN deze brief alleen in het Latijn of ook in het Grieksch staat.) *c*) in de uitgave der Werken van HIPPOCRATES en GALENUS, door CHARTERIUS, T. IV, pag. 705. Op alle drie deze plaatsen wordt echter PERDICCAS en niet PTOLEMAEUS genoemd, als de Koning, aan wien deze brief gerigt was, en NICOLAUS PETREJUS CORCYRAEUS als

de vertaler; het eerste heeft welligt de aandacht van den Hr.E. van dezen brief afgetrokken; dit is intusschen zeer jammer, want daardoor zoude hij, niettegenstaande de vier handschriften, die hij gebruikt heeft, om den tekst zoo zuiver mogelijk te leveren, op enkele plaatsen ook uit die vertaling eene betere lezing hebben kunnen vinden, terwijl voor het overige deze, zoo Rec. meent, in vele opzigten de voorkeur verdient boven die van den Hr.E. Rec. zal nu nog dezen brief doorloopen, en denzelven met zijn evenbeeld bij FOËSIUS vergelijken.

Pag. 281, 1. 10: οὐδέ γὰρ δύναται τὸ πῦρ χωρὶς ὕλης μεῖναι. Hiervoor leest men in het Latijn: *Neque enim ignis materia, qua alatur, carere potest; qua alatur* is geheel overbodig, vooral daar *materies* van geene andere stof méér gebruikt wordt, dan van hout, zoodat dit wel de oorspronkelijke beteekenis schijnt te zijn.

1. 17: ὀλιγόψυχοι. Dit vertaalt de Hr.E. door *animo objecto*; PETREJUS CORCYRAEUS beter door *pusillanimes*.

Pag. 283, 1. 3: ἀναπεμπομένης. Rec. zoude hier weder de vertaling van PETREJUS (*emissa*) boven die van den Hr.E. (*adscendente*) verkiezen; evenzoo leest men, 1. 14, voor παραπεμπομένου bij den Hr.E. *descendente*, bij PETREJUS *demissus*.

1. 6: καὶ χρὴ ψυκτικοῖς ἐλαίοις ἐμβρέχειν τὸν ἐγκέφαλον καὶ διὰ ῥινῶν καὶ δὶ ἐμέτων. De Hr.E. zegt, dat hij deze plaats niet begrijpt (aanteekening (4)), en daarom stelt hij de zonderlinge verbetering voor, op welke Rec. reeds opmerkzaam heeft gemaakt, toen hij over pag. 109, 1. 15, sprak. PETREJUS schijnt er anders over gedacht te hebben, en vertaalt: *Et cerebrum oleo quocunque frigidae qualitatis per aures vomitusque humectare oportet*; hieruit blijkt ten duidelijkste, dat hij, in plaats van ῥινῶν, ὤτων gelezen heeft, doch ook deze vertaling schijnt Rec. buitendien niet juist. PETREJUS schijnt te denken, dat hier slechts van tweederlei middelen gesproken wordt, om de hersenen te bevochtigen: *per aures* (*nares*) *et per vomitum*; Rec. meent daarentegen, dat er hier tot dit doel driederlei middelen voorgeschreven worden: 1°. Koude (dat is, naar het tegenwoordige spraakgebruik, *narcotische*) oliën, die op het hoofd ingewreven worden; 2°. Middelen, welke men aan den neus aanbrengt. Deze beide soorten van middelen worden door bijna alle oude Schrijvers, die over *phrenitis* geschreven hebben, gebruikt; het zoude te langwijlig zijn, dezelve hier alle aan te halen; 3°. Braakmiddelen. Deze worden, voor zooverre Rec. weet, door geenen enkelen

Schrijver over *phrenitis*, in die ziekte aanbevolen; maar, indien men in aanmerking neemt, dat de Schrijver zelf zegt (1. 17): ὅσα δὲ πάθη γίνονται ἐν τῇ κεφαλῇ ἐκ τοῦ στομάχου ἔχει τὰς ἀρχας; dat GALENUS (*de medic. comp. sec. loc.* II, 2, Tom. XII, pag. 536 et 537), τοῖς ἀπὸ στομάχου κεφαλαλγοῦσι, het braken voorschrijft, en dat, volgens denzelfden (*de venae sect. adv. Erasistrateos Romae degentes*, cap. 9, Tom. XI, pag. 243), braakmiddelen ἐναργῶς πληροῦσι τὴν κεφαλὴν (dit zal toch wel met vocht of vochtige dampen zijn, die de hersenen kunnen bevochtigen, waarom het hier den Schrijver schijnt te doen te wezen), zoo zal het welligt den Lezer minder vreemd voorkomen, dat er eens iemand onder de Ouden op den dwazen inval is gekomen, om *phreniticos* door braakmiddelen te willen genezen.

1. 7: ὁ δὲ λήθαργος πάθος ἐστὶ καὶ αὐτὸ τοῦ ἐγκεφάλου. Hier wil de Hr.E. (aanteekening (5)) lezen αὐτοῦ; de zin, welken de eene lezing oplevert, is echter even goed als die van de andere; dit was dus overbodig.

1. 15-17: καὶ ἔξωθεν ἀτμοῖς πυρὸς ἐκθλίβειν μᾶλλον ἢ καυτῆρσι κατὰ τῶν ὤτων. Hier vertaalt de Hr.E.: *Et extrinsecus exhalationibus ignis expellere potius quam cauteriis pone aures*; PETREJUS daarentegen: *Et extrinsecus isobrium contusum* (*herba est, quae et Maros et Origanus dicitur*) *ignis suffitu seu cauteriis per aures applices*, waaruit duidelijk blijkt, dat laatstgenoemde hier eene andere lezing voor oogen gehad heeft. Ééne uitdrukking verdient echter onze aandacht bij PETREJUS, namelijk *per aures*, waarvoor de Hr.E. heeft *pone aures*; κατὰ beteekent echter nooit *pone*; de in de hedendaagsche geneeskunde zoo algemeene gewoonte, om afleidende middelen achter de ooren aan te wenden, heeft waarschijnlijk den Hr.E. tot deze verkeerde vertaling gebragt; Rec. vat den tekst zoodanig op, dat de Schrijver hier voorschrijft een cauterium niet dadelijk op de ooren aan te brengen, maar op eenen geringen afstand daarvan heen en weder te bewegen, want hoewel hem geene enkele plaats bij eenen ouden Schrijver bekend is, waar eene dergelijke handelwijze aanbevolen wordt, was zij, volgens de toenmaals gewone denkwijze, geenszins ongerijmd. Wij lezen immers bij GALENUS (*Meth. med.* VII, 13, Tom. X, pag. 527, en *Comment in Aphor.* III, 24, Tom. XVII b, pag. 628 en 629), dat de hersenen ook door de ooren gezuiverd worden, en men kan zich dus gemakkelijk voorstellen, dat de Schrijver den ψυχρὸ ν καὶ ὠμὸν χυμὸν in de hersenen, die de verlamming te weeg bragt, ook langs de-

zen weg wilde ontlasten, en dat hij dus op de boven aangetoonde wijze eene uitvloeijing uit de ooren wilde te weeg brengen; intusschen schijnen ook Rec. de berookingen, die, volgens de vertaling van PETREJUS, daartoe gebruikt worden, veel geschikter, en men moet dus gelooven, dat deze ook hier weder eenen beteren Griekschen tekst, hoe die dan ook woordelijk geluid moge hebben, bezat.

1. 20: πέντε. Hiervoor staat bij PETREJUS *tres*; beide lezingen zijn intusschen even goed, want het hangt er maar van af, of men de *suturas squamosas* mederekent of niet. Zie GALENUS, *De ossibus ad tirones*, cap. 1, Tom. II, pag. 740-742.

1. 22: ὑγιὴς. PETREJUS heeft hiervoor *humidum*, en heeft dus zeker ὑγρὸς gelezen, hetwelk oneindig beter is, daar het met de leer van GALENUS overeenstemt, waarmede de lezing van den Hr.E. in strijd is; want volgens deze leer (*de usu partium*, IX, 1, Tom. III, pag. 684-691) waren er drie soorten τῶν περιττωμάτων τῆς τροφῆς in de hersenen, die in graad van zamenhang verschilden; de dikste soort vloeide naar beneden door den neus en het gehemelte af; vervolgens kwamen er nog twee dampvormige soorten, waarvan de eene zoo dun was, dat zij zich zelfs door de beenderen heen ontlastte; maar de derde soort, die tusschen beide in stond in dikte, moest zich door de naden heen wegmaken; waren er dus geene naden, dan bleef deze achter, en niets was natuurlijker, dan dat de hersenen daardoor vochtig werden. Men konde dus eenen mensch zonder naden in de hersenpan niet, καθ' ἐξοχὴν, gezond noemen, vooral daar hij nog bovendien in zijn nadeel had, dat de geneesmiddelen, die uitwendig op het hoofd aangebragt werden, niets geen nut deden, want deze werkten alleen dáárdoor, dat er iets van hen door de naden naar de hersenen binnendrong (GALENUS, *Meth. med.* IX, 23, Tom. X, pag. 933).

Pag. 285, 1. 1: ἁπλόθριξ. Hiervoor leest men bij den Hr.E. *capillos passos* (*habens*), bij PETREJUS juister: *recti crines; capilli passi* zijn *loshangende haren*, en deze kunnen even goed gekruld zijn als niet.

1. 4: σφυγμοῦ. Hiervoor schijnt PETREJUS φωνῆς gelezen te hebben, want hij vertaalt *vocis articulatae*; verder heeft hij maar drie soorten: *gravis, acuta et media*, zoodat het woord πινός zeker in zijnen tekst niet voorkwam; ook leest hij met twee Codd. van den Hr.E. πνεύματος voor πνεύμονος.

1. 7: πιότητα. Hier stemt de lezing van PETREJUS overeen met de door den Hr.E. verworpene van drie zijner Codices, want

eerstgenoemde vertaalt *qualitatem*; ook Rec. zoude hieraan de voorkeur geven.

1. 14: χυλοποιεῖται ἡ τροφὴ ἄνω εἰς τὸν στόμαχον. Dit vertaalt de Hr.E.: *Alimentum in superiori ventre in chylum* (het ware beter met PETREJUS het Latijnsche woord *succum* te gebruiken) *mutatur*; genoegzaam evenzoo PETREJUS, behalve dat hij het woord στὸμαχον niet vertaalt; εἰς duidt echter nooit hetzelfde uit, als het Latijnsche *in cum ablativo*, maar men gebruikt dit woordje meest voor eene beweging naar eene plaats toe; de Hr.E. heeft zich hier weder klaarblijkelijk van het spoor laten brengen door het verkeerde begrip, dat hij zich van de beteekenis van het woord στόμαχος maakt (zie hetgeen Rec. bij pag. 73, 1. 13, gezegd heeft); Rec. zoude dus vertalen: *In succum vertitur alimentum supra versus os ventriculi* (of *versus* GULAM, i.e. OESOPHAGUM).

1. 21: (τουτέστι τὴν φούσκαν). Dergelijke uitleggingen komen hiervoor en hierna nog dikwijls voor; de Hr.E. schijnt deze altijd in den tekst op te nemen, maar niet altijd in de vertaling; neemt hij ze echter niet in de vertaling op, dan was hare plaats ook veeleer in eene aanteekening onder aan de bladzijde.

1. 22: ὕδωρ. Het ware beter geweest, dit woord eenvoudig door *aqua* te vertalen, zoo als PETREJUS, dan door *humor*, zoo als de Hr.E.

Pag. 287, 1. 2 en 3: γεῦσις. Dit vertaalt de Hr.E. door *sapor*, in plaats van *gustus*, zoo als PETREJUS heeft; *sapor* beteekent de aangename of onaangename gewaarwording, welke men van de spijzen of dranken gevoelt; *gustus* daarentegen is de naam van eenen der vijf zinnen, doch dit woord wordt ook somtijds op dezelfde wijze gebruikt als *sapor*, maar niet omgekeerd.

1. 6 en 7. Van hetgeen hier te lezen staat, vindt men bij PETREJUS niets; zoude het dus in zijnen tekst niet gestaan hebben, of heeft hij het overgeslagen?

1. 9: φλεβῶν. Dit woord slaat de Hr.E. in het Latijn over.

1. 19: Καὶ μὴ ἀπιστήσῃς. Deze woorden slaat de Hr.E. in de vertaling over.

1. 21: ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ ἐὰν βιάσηται τὸ θηλύδριον αὐτῆς αἷμα ἐξέρχεται. Hier vertaalt de Hr.E.: *Similiterque mulier, ubi* GENITALIA *nimis intendit, sanguis ex illis profluit*; PETREJUS daarentegen: *Similiter autem et foeminae, si plus nimio lactare cogentur, sanguis elicitur*, waaruit blijkt, dat de Hr.E. θηλύδριον houdt voor *genitalia*, en PETREJUS voor *lac muliebre*; zoodra

men echter in aanmerking neemt, dat deze woorden dienen moeten, om het kort te voren (l. 17) gezegde τὸ δὲ γάλα αἷμά ἐστιν te bewijzen, ziet men dadelijk, dat laatstgenoemde gelijk heeft.

Pag. 289, l. 1: οἱ ἔμπροσθεν ὀδόντες διχαστῆρες οἵ (zoo zal men toch wel moeten lezen, voor οἱ) καὶ τομεῖς. Hiervoor heeft de Hr.E.: *Dentes anteriores cibum praecidunt et incisores quoque vocantur*; hoeveel beter vertaalt dit PETREJUS door *sunt anteriores autem dividentes, qui et secantes appellantur*?

l. 23: τὸν νοσοῦντα. Deze woorden zet de Hr.E. niet over.

Pag. 291, l. 6: Δεκεμβρίου. Te regt merkt de Hr.E. in zijne aanteekening onder aan de bladzijde (9) aan, dat dit de eenige plaats is, waar in den tekst niet telkens de Macedonische en de Romeinsche naam der maand achter elkander genoemd worden; hij houdt het er echter zeer juist voor, dat de oorspronkelijke Schrijver van dezen brief alleen de Macedonische namen der maanden gebruikt heeft, en dat een latere overschrijver er de Romeinsche bijgevoegd heeft. Om nu deze zaak een weinig op te helderen, geeft de Hr.E. ons in genoemde aanteekening eene vergelijkende tafel van beiderlei namen, zoo als die in de Verhandeling van STEPHANUS, *De mensibus et partibus eorundem* (*Append. ad Thes. Ling. Graecae*, pag. 226), te vinden is; deze tafel schijnt PETREJUS op de plaats, waarover wij nu spreken, ook gevolgd te zijn, met weglating van de Macedonische namen; maar naderhand, toen de Schrijver over de verdeeling van het jaar in jaargetijden, volgens de verschijnselen aan den hemel, begon te spreken, schijnt PETREJUS bemerkt te hebben, dat, indien men nu ook het tafeltje volgde, de Schrijver niet met de Natuur overeenstemde, maar dat alsdan elk natuurverschijnsel, als de *aequinoctia en solstitia*, eene maand te laat opgeteekend stond, zoo men niet liever onderstellen wil, dat de tekst van PETREJUS elk dezer verschijnselen eene maand vroeger stelde, dan die van den Hr.E. Deze intusschen heeft zich te regt aan zijnen tekst gehouden, en bij hem lezen wij dus, dat het *solstitium hybernum* op den 26sten Adynaeus of Januarij valt, enz.

Deze verwarring schijnt Rec. toe, ontsproten te zijn uit het verschillende gebruik, dat men van de Macedonische namen der maanden gemaakt heeft, en dat hij dus hier zoo kort mogelijk, naar aanleiding van IDELER, *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie*, zal trachten te ontvouwen. 1°. Het Macedonische jaar begon met Δῖος, welks begin, sedert de regering van ALEXANDER *den Grooten*, omstreeks het *aequinoctium auctum-*

nale, vóór dien tijd echter, twee maanden later inviel; de oude Macedonische maanden waren evenwel maanmaanden, zoo als IDELER onder anderen onwedersprekelijk uit de vergelekene datums van drie zonsverduisteringen bewezen heeft (Bd. I, pag. 396), en wanneer er geene schrikkelmaanden ingelascht werden, viel elk der vier hoofdpunten van het zonnejaar dus in elk volgend jaar ten naaste bij 11 dagen later, dan in het vorige; viel alzoo b.v. het aequinoctium in het eene of andere jaar juist op den 1sten Δῖος, dan kwam het in het volgende op den 12^{den}, en in het derde op den 23sten. Zoolang men derhalve deze tijdrekening gebruikte, kon het nooit iemand in de gedachte komen, om voor de *aequinoctia* en *solstitia* vaste datums aan te geven, en deze kan dus niet de door onzen Schrijver gebruikte zijn.

2°. Nadat CAESAR bij de Romeinen het zonnejaar ingevoerd had, vond zijne eenvoudige tijdrekening in *Azië* overal bijval; men nam haar echter niet geheel en al aan, maar veranderde de lengte der maanden alleen zoodanig, dat de som der dagen van een gewoon jaar 365 werd, terwijl men overal de oude namen der maanden aanhield, en sommigen het begin van het jaar onveranderlijk op denzelfden tijd lieten als vroeger. Bijna iedere stad of landstreek handelde intusschen hieromtrent op eene eenigzins verschillende wijze, en hieruit ontsproten vele verschillende tijdrekeningen, waarvan Rec. alleen twee zal aanvoeren, omdat deze, tot verklaring van onzen Schrijver, onmisbaar zijn. *a*) De Syriërs begonnen hun jaar met de maand Ὑπερβερεταῖος, geheel overeenstemmende met de maand October van het Romeinsche jaar, en tot opheldering van deze tijdrekening dient het tafeltje, door den Hr.E. aangehaald (IDELER, I, pag. 430). *b*) De Ephesiërs begonnen hun jaar met de maand Δῖος, op den 24sten September van het Romeinsche jaar, en dan volgden de andere maanden in dezelfde orde, als in het bovengenoemde tafeltje, in dier voege, dat Δῖος, Περιπταῖος, Ξανθικὸς, Δαίσιος en Γορπιαῖος 30; Ἀπιλλαῖος, Ἀδυναῖος, Ἀρτεμίσιος, Πάνεμος, Λῶος en Ὑπερβερεταῖος 31, en Δύστρος 29 dagen bevatteden (IDELER, Bd. I, pag. 419). Rec. nu gelooft, dat men deze tijdrekening tot verklaring van onzen Schrijver moet bezigen, want doet men zulks, dan krijgt men voor datums der *solstitia* en *aequinoctia* 20 December, 21 Maart, 20 Junij en 20 September; de eenige zwarigheid, die er nu nog overblijft, is, dat, volgens deze tijdrekening, de lengte in dagen der zes tijdvakken, waarin onze Schrijver het jaar verdeelt, meestal niet uitkomt; want volgens hem zijn deze achtereenvolgens 45, 92, 49

(in den tekst staat 48, maar de Hr.E. merkt te regt aan (pag. 296 (8)), dat het 49 moet zijn, altijd naar het Syrische jaar berekend), 42, 92 en 45 dagen lang, en, volgens de Ephesische tijdrekening, 45, 91, 50, 41, 92 en 46. Rec. gist echter, dat hij dit volgenderwijze moet verklaren: De Syrische tijdrekening heeft op den duur in *Azië* elke andere verdrongen (IDELER, Bd. I, pag. 431); het is dus ligt mogelijk, dat degene, die de Romeinsche namen der maanden in onzen tekst ingelascht heeft, in eenen tijd leefde, waarin de Ephesische tijdrekening geheel uit het gebruik geraakt was; dat deze tijdrekening hem dus geheel onbekend was; dat hij daarom de rekening van onzen Schrijver niet begreep, en dezelve dien ten gevolge meende te moeten verbeteren, en dat hij alzoo de getallen, zoo als men die, volgens de Ephesische tijdrekening, voor de lengte der bovengenoemde 6 tijdvakken vindt, en, zoo als Rec. nu veronderstelt, dat zij oorspronkelijk in onzen tekst gestaan hebben, in diegene veranderd heeft, welke men nu in den tekst leest, en die volgens de Syrische tijdrekening berekend zijn. Het zij Rec. nu nog veroorloofd, opmerkzaam er op te maken, hoe men, door middel van deze bepaling der tijdrekening van den Schrijver, ook eenigzins zijnen leeftijd bepalen kan. Uit het bovengemelde volgt ten minste dadelijk, hetzij men de Syrische of de Ephesische tijdrekening aanneme, dat hij na JULIUS CAESAR geleefd heeft; doch neemt men met Rec. de Ephesische voor de eenige ware tot opheldering van onzen Schrijver aan, dan kan men op dit punt nog verder doordringen. Ten tijde van JULIUS CAESAR (45 j.v. Chr. geb) rekende men, dat de *solstitia* en *aequinoctia* plaats grepen op 25 December, 25 Maart, 24 Junij en 24 September, zoo als IDELER (Bd. II, pag. 124 en 143) volgens VARRO, PLINIUS en COLUMELLA aantoont, hoewel zij eigenlijk op 23 December, 23 Maart, 25 Junij en 25 September voorvielen (IDELER, Bd. I, pag. 78); dit stemt dus niet met onzen Schrijver overeen. Maar ten tijde der kerkvergadering te *Nicea* (325 j.n. Chr. g.) bepaalde men, om hiernaar den tijd van het Christelijke paaschfeest te regelen, in *Alexandrië*, dat het *aequinoctium vernum* op 21 Maart plaats had (IDELER, Bd. II, pag. 234), juist denzelfden dag, dien onze Schrijver aangeeft (men vergiste zich intusschen weder éénen dag, want, zoo als IDELER aantoont (Bd. I, pag. 78), viel dit tijdpunt toen op 20 Maart), en deze kan dus niet wel veel vroeger dan die kerkvergadering geleefd hebben. Daar men intusschen na dien tijd altijd den 21sten Maart als den dag van het *aequinoc-*

tium vernum is blijven beschouwen, hoe slecht dit ook later met de Natuur overeenkwame, en daarnaar den datum van het paaschfeest geregeld heeft, ja zelfs het verlangen, om dezen eenmaal bepaalden dag als punt van uitgang bij de paaschrekening te behouden, de voornaamste aanleiding geweest is tot de verbetering der tijdrekening onder Paus GREGORIUS XIII in 1582 (IDELER, Bd. II, pag. 300 en vervolgens), zoo kan onze Schrijver ook wel later dan de 4de eeuw geleefd hebben, en het beste middel, om eenen tijd te vinden, later dan welken men hem niet stellen kan, zoude dan daarin bestaan, dat men den tijd nader zocht te bepalen, op welken de Ephesische tijdrekening in onbruik geraakt is; maar hiertoe ontbreekt het Rec. aan genoegzame bekendheid met de Schrijvers van dien tijd. Hoe dit echter ook zij, indien onze Schrijver niet veel vroeger dan de 4de eeuw na CHR. geb. geleefd heeft, blijkt hieruit, dat de brief niet alleen in zooverre onecht is, als HIPPOCRATES dien nooit geschreven heeft, maar ook nog daarin, dat die nooit aan eenigen Koning PTOLEMAEUS of PERDICCAS is toegezonden of opgedragen geworden, want noch in de 4de eeuw, noch na dien tijd, heeft er ooit een Koning van dien naam bestaan, en de door den Hr.E. (Voorrede, pag. XIII), naar aanleiding van BOISSONNADE, aangehaalde meening van LEMONIUS en BOIVINUS, volgens welke onze brief aan PTOLEMAEUS ALORITES, Koning van *Macedonië*, geschreven werd, kan dus volstrekt niet in aanmerking komen.

Pag. 293, l. 7: ἐνεστῶσαν. Dit woord vertaalt de Hr.E. door *proxime futura*, PETREJUS door *praesens*; om te bewijzen, dat laatstgenoemde gelijk heeft, zal Rec. alleen eene plaats van STEPHANUS ATHENIENSIS aanhalen (*Comment. in Prognost. Praef.*, pag. 51 en 52, ed. DIETZ): τρίττη δὲ ἡ σημείωσις· ἤ γὰρ τῶν παρῳχηκότων ἤ τῶν ἐνεστώτων ἤ τῶν μελλόντων· χαὶ τῶν μὲν παρῳχηκότων ἡ σημείωσις λέγεται ἀνάμνησις· ἡ δὲ τῶν ἐνεστώτων λέγεται διάγνωσις· ἡ δὲ τῶν μελλόντων λέγεται πρόγνωσις.

l. 11: ὑπὲρ τὴν τῆς ὑγείας δύναμιν. Hier vertaalt de Hr.E. *superior valetudinis potestati*; dit zal wel *potestate* moeten zijn.

l. 13: ἔχοντα. De Hr.E. vertaalt hier, alsof er in het Grieksch stond ἔχων, zonder daarvan melding te maken; Rec. verklaart echter ronduit, dat hij deze geheele periode van Σὺ δὲ εἴ τι tot aan παρέχω σοι niet begrijpt, en dat hij de vertaling van den Hr.E. tot nog toe voor de beste houdt, die men er van geven kan; zij heeft echter, buiten de verandering van ἔχοντα in ἔχων, nog eene andere moeijelijkheid, dat namelijk dit *participium* hier zoowel betrekking heeft op ὁποῖα ὠφέλιμα ὑπάρχει τῷ τῶν ἀν-

θρώπων γένει, als op ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς (hier schijnt ons echter de lezing van twee handschriften: ἀγαθῶς, beter), en dat het bij de ééne uitdrukking opgevat moet worden in de gewone beteekenis van *habet*, in de tweede daarentegen in die van *se habet*. PETREJUS kan ons hier niet helpen, want deze wijkt geheel van onzen tekst af.

Pag. 295, l. 7: τροφαῖς. Hier las de Hr.E. in twee Codd. τριφίοις, en in éénen τρυφίοις; in de vertaling nu gebruikt hij het laatste woord, want daar lezen wij *lautiori vitae genere*, en in den Griekschen tekst staat hiervoor het woord τροφαῖς.

Achter de vier behandelde Stukken heeft de Hr.E. nog eenen Index; Rec. zal zich wel wachten over dezen een oordeel te vellen, daar men de waarde van dergelijk Werk eerst na langdurig gebruik leert kennen; alleen zij het hem geoorloofd, op te merken, dat hij het woord κέντρον er niet in gevonden heeft, hetwelk, pag. 5, l. 23, in eenen zeer vreemden, en, zoo Rec. meent, geheel onbekenden zin, voorkomt, namelijk in dien van de as eens kegels.

Indien men nu het geduld gehad heeft, al onze aanmerkingen op het Werk van den Hr.E. te lezen, zal men welligt denken, dat de algemeene indruk, welken het op Rec. gemaakt heeft, ongunstig is geweest; het tegendeel is echter waar: het was hem een aangenaam gezigt, drie geheel onbekende Schrijvers, in eenen zindelijken vorm, van bijna alle gewone fouten der handschriften (enkele blijven er altijd over) gezuiverd, en, waar het noodig was, ook, door vergelijking met andere Schrijvers, verbeterd te zien verschijnen; hij beschouwt dit als eene belangrijke aanwinst voor de geschiedenis der geneeskunde, waarvoor men den Hr.E. veel verpligting heeft. De Schrijvers munten, wel is waar, niet uit door rijkdom van ondervinding, scherpzinnigheid van geest of grondige redeneringen, maar omtrent de geneeskunde der latere tijden van het Grieksche keizerrijk vloeijen de bronnen zoo schaars, dat men zeker den draad der overlevering had verloren, indien de Schrijvers van dezen tijd niet zulke trouwe aanhangers van GALENUS geweest waren. De Hr.E. heeft verder vele minder bekende woorden grondig verklaard of scherpzinnig naar derzelver beteekenis gegist (b.v. εἰκονίδιον, σφυρώματα, ματζάναι, τράφοις), en daardoor eene geenszins geringe kennis van het spraakgebruik der latere Grieksche geneeskundigen getoond; hij zal intusschen zelf moeten erkennen, dat het beter was, over die punten uit te weiden, waar Rec. van hem verschilde, dan zich in breedvoerige loftuitingen

te verdiepen, die, hoewel verdiend, toch altijd op den duur vervelend worden. Konde Rec. hem slechts overtuigen, dat er nog veel aan hem ontbreekt, eer hij eene uitgave van ARETAEUS kan leveren, die aan alle vereischten voldoet: eene uitgave, zoo als BERNARD ons eene van THEOPHANES NONNUS gegeven heeft; eene uitgave, voldoende aan hetgeen HENSLER bij de verklaring van oude Schrijvers verlangt (*Geschichte der Lustseuche*, pag. 201): ‘Es ist nicht Allen gegeben, sich vorher von sich selbst zu entledigen, wenn man einen Andern recht verstehen, ganz in ihn eindringen und ihn ganz, wie er war, darstellig machen will. Man muss erst desselben Zeit und Vorzeit und den Geist derselben inne haben und dann erst zu seinem Autor sich nahen, der in der Zeit lebte, die man nun kennt, und dann den Alten erst ganz kennen, den Geist desselben auffassen, ihn aus seiner Zeit und so aus ihm selbst erklären, und nun erst, voll von ihm und durchdrungen von ihm, den Sinn seiner Sätze suchen und den eignen Ausdruck dazu aus der Seele schöpfen, in der nur er lebt und webt.’ Daartoe ontbreekt het den Hr.E. nog aan gemeenzaamheid met de geneeskundige theoriën der Ouden; hetgeen hij daarvan weet, is nog niet volledig tot een zamenhangend geheel vereenigd, dat hij zich alle oogenblikken levendig voor den geest kan brengen; daartoe (Rec. durft het bijna niet zeggen, maar liefde voor de waarheid dringt hem er toe) ontbreekt het hem aan grondige kennis der Grieksche taal; elk kenner zal dit reeds uit enkele onzer aanmerkingen hebben kunnen opmaken: de uitgegevene Schrijvers leverden weinige moeijelijkheid op, wat den bouw der volzinnen betrof, doch, was dit enkele malen het geval, dan faalde de Hr.E. ook veelal. Wij twijfelen niet, of hij zal zich alles, wat hij nu nog mist, met verloop van tijd weten eigen te maken, en zal, zoo God hem een lang leven schenkt, eene uitgave van ARETAEUS leveren, die met alle mogelijke uitgaven, zoowel van dezen, als van andere Grieksche geneeskundigen, kan wedijveren; maar Rec. is slechts bevreesd, dat de Hr.E. zich te veel haasten zal en ons een gebrekkig Werk leveren, waar zijn ijver en zijne reeds verworvene kennis zoo veel goeds lieten verwachten. Laat hem toch bedenken, dat de voortreffelijke BERNARD in 1743 reeds voornemens was, NONNUS uit te geven (Praef. ad. DEMETRIUM PEPAGOMENUM, pag. IV), en dat deze eerst in 1794 uitkwam (jammer slechts, dat BERNARD zijne moeite besteed heeft aan eenen zoo weinig beduidenden Schrijver!). Ėénen raad voelt Rec. zich echter nog verpligt den Hr.E. te geven, als eenen algemeenen regel, om zich bij het

uitgeven van elken Griekschen Schrijver aan te houden: het is namelijk, dien, om zich nooit weder door den boekverkooper te laten overhalen, om eene vertaling te schrijven, of eene beter doordachte vertaling te leveren, want degene, die Rec. nu onder zijne oogen heeft, draagt duidelijke blijken van overhaasting: de Hr.E. schijnt vooraf geene bepaalde keus gedaan te hebben, of hij van het spraakgebruik der tegenwoordige geneeskundigen zoude gebruik maken, om zóó voor hen verstaanbaarder te worden, die niet dagelijks de oude Schrijvers nalezen, dan of hij het oude Latijn zoude gebruiken, om bij de gewone beoefenaars der oude geneeskunde niet dezelfde gewaarwording te weeg te brengen, alsof men hun HIPPOCRATES wilde afbeelden, de polsslagen zijner lijders met het oog op den secondenwijzer tellende; de laatste methode verdient, zoo Rec. meent, verreweg de voorkeur, maar een gemengd, of liever in het geheel geen stelsel is zeker de slechtste keus, die men doen kan, daar het de nadeelen der beide andere methoden in zich vereenigt, zonder één van hare voordeelen te verschaffen. In één opzigt slechts stemt de geest van de vertaling vrij wel met den geest der oorspronkelijke Schrijvers overeen: de Schrijvers namelijk spreken niet altijd zuiver Grieksch, en de vertaling is niet altijd zuiver Latijn.

Nu nog een enkel woord over het uitwendige van het boek; dit verdient allen lof: het is eenvoudig en zindelijk bewerkt, en de drukfouten zijn voor een Grieksch boek niet zeer talrijk.

U. CATS BUSSEMAKER.

Over de aloude Vrijheid van Handel en Nijverheid in Nederland, door Mr. *D.*... Deventer, M. Ballot. 1840. 319 blz. 8°.

> ‘De Commercie met één woord is voor de Republicq als de opperste schaakel van een ketting; komt die opperste schaakel te breeken, de geheele ketting met al wat er aan vast is sal eensklaps moeten neederstorten.’
> WILLEM IV. - 1749.

(*Vervolg en slot van bladz.* 39.)

Wij hebben onzen Lezers van den inhoud en de verdeeling van het Werk, voor zooverre het mogelijk was, eenig denkbeeld getracht te geven; dan zij zullen zelve inzien, dat het uit den aard der zaak niet dan gebrekkig heeft kunnen zijn, daar de

vorm, welken de Schrijver tot het bereiken van zijn doel heeft aangenomen, schier in het geheel niet vatbaar was, om daaruit in weinige woorden den inhoud zamen te vatten: wij hebben het echter wel eenigzins moeten doen, vooreerst, omdat wij aan den Lezer toch eenig verslag der verhandelde zaken geven wilden; vervolgens, om daardoor ons oordeel te regtvaardigen. Wij gaan dus thans hiertoe over.

Eene eerste aanmerking moeten wij maken op den titel, door den Schrijver voor zijn Werk gekozen. Deze luidt: '*Over de aloude vrijheid van handel en nijverheid in Nederland*:' en nu vragen wij, in hoeverre die titel juist is, in hoeverre de inhoud van het Werk hieraan beantwoordt? De Heer VAN SYTZAMA, wien onze Schrijver de eer toekent, het eerst *de openbare misleiding en het weefsel van verdichtselen* te hebben tegengesproken, alsof onze voorouders vrijzinnige beginselen omtrent handel en nijverheid zouden gehad hebben, heeft reeds vóór eenige jaren, tijdens de deliberatiën over de voordragt der Wet ter bevordering van den landbouw, getracht aan te wijzen, dat de nieuwe theorie van handelsvrijheid hij onze voorouders, zelfs in hunne beste dagen, niet bekend was: onze Schrijver is ontegenzeggelijk tot hetzelfde resultaat gekomen: waarom dus niet tot titel gekozen, b.v. *Gedachten en beginselen der voorouders omtrent vrijheid van handel en nijverheid*, of iets dergelijks, dat aan den inhoud zoude beantwoord hebben, terwijl, zoo als de titel nu is, de Schrijver een overzigt belooft omtrent iets, waaraan hij niet gelooft, en hetwelk hij aan het einde van zijn Werk overtuigend meent bewezen te hebben, dat nimmer bestaan heeft? Want dat men aan de woorden *vrijheid van handel en nijverheid* dien zin zoude moeten geven, welken de Schrijver daaraan op pag. 297 sqq. toekent, is onjuist: *handelsvrijheid* bestaat dáár, waar geene *stelselmatige verbodswetten* zijn: ik zeg stelselmatige, want het is overbekend, dat er verbodswetten kunnen wezen, die liberale beginselen en vrijheid van koophandel moeten herstellen en handhaven; maar zijn er beperkingen, zoo als de Schrijver bij onze voorouders vermeent te hebben gevonden, beperkingen voor de maatschappelijke vereeniging, en alzoo voor het volk noodzakelijk, volksmonopoliën, dan worden de woorden *vrijheid van handel en nijverheid* ijdele klanken, woorden zonder zin, ondingen.

Wij worden hierdoor als van zelve tot eene tweede aanmerking geleid, namelijk tot de vraag: Is het resultaat, waartoe de Schrijver gekomen is, juist? - Het Werk is blijkbaar uit-

sluitend gerigt tegen de hersenschimmige theoriën onzer dagen, tegen de wanbegrippen van vrijen handel en nijverheid, met terugwijzing op en aanprijzing van de beginselen, die onze voorouders te dien aanzien voorstonden. En wat was er van het oogpunt, waaruit zij de zaak beschouwden? De Schrijver zegt het ons zelf: het financiële, het verkrijgen van penningen, was in de eerste tijden van de Republiek het eenige doel, en eerst later, in de tweede helft der zeventiende eeuw, ten gevolge der maatregelen door *Engeland* en *Frankrijk* ter bescherming van eigene industrie genomen, is men genoodzaakt geworden ook de regten van in-, uit- en doorvoer uit een oeconomisch oogpunt te beschouwen. Het beginsel derhalve, dat toen de overhand begon te krijgen, was dat van wedervergelding (reciprociteit), en te meer wordt ons dit duidelijk, wanneer wij de jaren in aanmerking nemen, waarin de eerste beschermende maatregelen van 's Lands hoog Bestuur zijn uitgegaan. - Immers was het de tweede helft der zeventiende eeuw, waarin wij schier onafgebroken met de magtigste Staten van *Europe* in oorlog waren, en derhalve de nood, de zelfverdediging, alle andere beweegredenen zwijgen deed. Men deed toen, wat men later, ook in onze dagen, zoo vaak vergat; men rigtte zich naar de omstandigheden, en wijzigde voor eenen tijd de beginselen, die men tot dusverre had gevolgd: beginselen, waardoor het Land was ontstaan, en waaraan het zijne grootheid en rijkdom te danken had gehad. En dat dit alleen de oorzaak was, waarom men, van de tijden van DE WITT af, aan minder vrijzinnige beginselen het oor leende, is uit de bloote inzage der placaten, ook voor zooverre zij door den Schrijver zijn medegedeeld, allerduidelijkst. 's Lands Regenten komen er rond voor uit, dat het was: '*Om importante en pregnante redenen voor den dienst van den Lande, staende ende geduyrende den oorlogh, bepaaldelyk met het doel om den vyand te schaden, en nyverheid en handel te beschermen tegen de onrechtmatige proceduren ende vyandlycke agressien van den Koningh van Groot-Brittannien, soo binnen als buyten Europa*.' Allerwegen straalt dit door, en wordt het, daar doel en strekking bij de meeste dezer placaten worden opgegeven, al meer en meer kennelijk, dat het even zoovele afwijkingen waren van die beginselen, welke men meende, dat uit eene gezonde staatkunde voortvloeiden, even zoovele maatregelen, door de noodzakelijkheid tijdelijk ten voordeele der algemeene zaak voorgeschreven. De geschiedenis, - wij weten het, - laat zich uitleggen zoo als men wil, al naardat de

Schrijver zulks verlangt, of zoo als dit het meest met zijne inzigten overeenkomt. Op denzelfden dag, dat vóór weinige jaren de Heer VAN SYTZAMA in 's Lands vergaderzaal aantoonde: '*Dat er van de hedendaagsche marktschreijerij van Pruissen en Polakken, en eenige hunner bedienden en Advokaten bij de voorouders geen spoor voorhanden was*,' heeft men den Heer FRETS uit die zelfde placaten en registers hooren beweren: '*Dat de wetenschap van* SMITH *en* SAY, *de vrijheid van handel, bij ons meer dan eene halve eeuw vroeger geweten en betracht is*;' en toch meende ieder van hen, dat zijne wijze van zien de ware was, en waanden zij beide, dat alleen gebrek aan oordeel, aan onderscheiding, of de verblindheid en hartstogtelijke vooringenomenheid, tot tegenovergestelde gevoelens aanleiding konden geven; zoo zeer verschilt het oogpunt, waaruit men ziet, en ook onze Schrijver levert daarvan een nieuw voorbeeld op. Om onze voorouders te beoordeelen, en om met juistheid en onpartijdigheid na te gaan, welke de beginselen waren, die zij ten aanzien van handel en nijverheid volgden, is het niet genoeg, naar tijden volgorde, uit Placaatboeken en Geschiedschrijvers datgene af te schrijven en over te nemen, wat men tot bereiking van een voorgesteld doel of tot voldoening van bijzondere inzigten het geschiktst keurt; is het niet genoeg, of liever is het nutteloos, om op te geven, waarmede b.v. *Fransche boter, Fransche kaas, Fransche gerookte hammen*, bij in-, uit- en doorvoer, bij het tarief van 1725, in tegenoverstelling van *vreemde kaas, vreemde boter, vreemde hammen*, minder of meer belast waren; maar er wordt meer gevorderd: de placaten zijn en blijven de hoofdzaak, doch ook de omstandigheden, waaronder zij gegeven zijn (of het was in tijden van oorlog of vrede, van gebrek of overvloed); - de tijdperken, waarin zij werden uitgevaardigd (of het was onder eene stadhouderlooze, dan wel stadhouderlijke regering); - de natiën, tegen welke zij waren gerigt (of het was bij reciprociteit, al dan niet); - de voorwerpen, die zij betreffen (of zij van algemeen, dan wel van bijzonder gebruik, behoefte en nut waren); - de beweegredenen, die er in werden opgenomen; - de bewoordingen, waarin zij vervat zijn, en menigerlei andere omstandigheden en gezigtspunten, moeten daarbij in aanmerking genomen worden; en wanneer men dit alles met kennis van zaken, met juistheid en onpartijdigheid, onbevooroordeeld gewikt, gewogen en beschouwd zal hebben, eerst dan is het mogelijk, om op eenigen grond een gevoelen over de beginselen onzer voorouders omtrent deze zaak te kunnen uiten. Wij

ontveinzen niet, dat de taak moeijelijk wordt; dan ook het onderwerp is gewigtig en belangrijk, en wordt zulks nog meer, wanneer een bepaald inzigt, niet zoozeer liefde tot de wetenschap, of alleen lust tot eigen onderzoek, ons leidt. Wij zijn ons te zeer bewust van de zwakheid en geringheid onzer kennis en krachten, om eene beslissende stem te durven uiten; dan voor zooverre wij bescheidenlijk ons gevoelen mogen zeggen, komt het ons voor, dat het resultaat, waartoe een dergelijk onderzoek leidt, tot een geheel ander einde zoude voeren, dan waartoe de Schrijver gekomen is. Wij houden het er in tegendeel voor, dat onze voorouders, de tijden, waarin zij leefden en de omstandigheden, waarin zij verkeerden, in aanmerking genomen, over het geheel meer vrijzinnige beginselen hebben aangekleefd; - dat zij daardoor alleen tot dien trap van bloei en magt zijn gestegen, waarvan de Geschiedschrijvers gewagen; - dat de tijden, waarin zij daarvan, ten gevolge van oorlogen of andere bijzondere omstandigheden, zijn afgeweken, behooren tot die tijdperken, waarin de handel het minst bloeide, de nijverheid het meest kwijnde, de zaken het ergst verachterden; dat zij dan ook, zoo dikwijls de tijden het toelieten, zooveel mogelijk telkens tot die beginselen zijn teruggekeerd, en zij daarvan op nieuws weder de heilzame vruchten genoten hebben; - zoodat wij, wat eens een onzer regtschapenste staatslieden, met betrekking tot de vrijheid van graanhandel, zeide: '*Dat zij bij de natie bijna als een volksbegrip, bij het bestuur als een beginsel van Staat had gegolden*,' niet zouden aarzelen, evenzeer toe te passen op, en aan te nemen als de denkbeelden onzer voorouders omtrent vrijheid van handel en nijverheid in het algemeen.

Ook onder onze landgenooten, onze staatslieden, is dit ingezien en erkend geworden. HOGENDORP en VAN ALPHEN, om van andere onzer nog levende volksvertegenwoordigers niet te gewagen, waren er van overtuigd; en had onze Schrijver de moeite genomen, nevens de redevoering van den Heer VAN SYTZAMA, ook eene anthologie te leveren uit de redevoeringen zijner bestrijders, zijn Werk had dan voorzeker eene geheel andere gedaante bekomen. Partijdigheid en eenzijdigheid hebben hem bewogen, alleen den Heer VAN SYTZAMA af te schrijven: vandaar die locale kleur, welke van het begin tot aan het einde doorstraalt. Wil men weten, wat vreemden van ons zeggen, men leze de plaats, voorkomende bij G. VON GULICH, *Ueber die gegenwärtige Lage des Englischen und des Deutschen Handels*, etc. Göttingen, 1834, pag. 82:

‘Durch Besteurung ausländischer Fabrikate hatte man in Holland zwar schon im siebenzehnten Jahrhunderte mehrere Gewerbe in Schutz genommen. Doch war dieser Schutz hier weit weniger umfassend als in England und Frankreich; Holland, für welches Land der Handel, besonders der Zwischenhandel, auch selbst im siebenzehnten Jahrhunderte, wo hier viele Gewerbe blüheten, sehr viel bedeutender war als die letztern, konnte seinen Vortheil nicht in einem Prohibitirsysteme finden, durch welches jener Verkehr gefährdet werden musste. Der Fabrikation zweier der allerwichtigsten Stoffe, der baumwollenen und seidenen Zeuge, konnte dieser Schutz aber auch schon desshalb nicht zugewandt werden, weil Holland in grösserm Maasse noch als England und Frankreich mit denselben aus Ostindien versorgt, und der Indische Handel von den Holländern mehr als jeder andere Zweig des Verkehrs geschätzt ward. Die dortigen Besitsungen waren für sie bei weitem die wichtigsten Colonien. Aus diesem Grunde konnte sich auch in den vereinigten Provinzen das Colonialsystem nicht in der Maasse, als in England und Frankreich, wo Schutz für die inländische Industrie Hauptgrundsatz ward, und welche Länder besonders solche Colonien besassen, denen vorzüglich Europäische Fabrikate zugeführt wurden, ausbilden. Indess galt auch in Holland der Grundsatz, dass der Handel mit den Colonien nur den vereinigten Provinzen zustche. Und erst in spätern Zeiten ward hinsichtlich der westindischen Besitsungen von demselben abgegangen.’

Eene andere aanmerking geldt de stelling, dat een groot gedeelte der onkosten voor de wapening ter zee en verdere inrigtingen, ter bescherming en ten gerijve voor den zeehandel, gedragen moet worden door den zeehandel, dewijl, zoo als de Schrijver zegt, die kosten ook nu nog zoo onevenredig groot zijn, in vergelijking met de bevolking van het Land en de onmiddellijke voordeelen, welke de meerderheid dier bevolking daarvan kan trekken. De groote vraag: In hoeverre die kosten door de belanghebbenden alleen, dan wel geheel of gedeeltelijk door algemeene bijdragen, moesten worden goedgemaakt? wordt uit een kort geschiedkundig overzigt van het te dezer zake verhandelde vóór het ontstaan der Republiek toegelicht, en vervolgens beantwoord met het zeggen, dat er tijdens het oprigten der Republiek geen verschil van gevoelen meer bestond, maar als beslist werd aangenomen, dat zij, even als vroeger, door hen, die daarbij meest onmiddellijk belang hadden, en alzoo door

den handel en de zeevaart, moesten worden gedragen, of althans bijgeschaft. De staat van zaken is echter sedert die dagen veranderd, en het is er dus verre van af, dat de beginselen, welke door onze vaderen gehuldigd werden, ook nu nog evenzeer bij ons van toepassing zouden zijn. De handel met het buitenland, die hartader van den Staat, die eerste bron van welvaart, - want wij voor ons hechten aan die benamingen, al is het ook, dat de Schrijver beweert: '*Dat er aan het napraten dier onwetendheid geen einde is*,' en al zegt ook de *Recensent der Recensenten: 'Dat wij zoo lang en zoo bij herhaling ons hebben wijs gemaakt, dat wij eene zeevarende natie zijn, dat wij het willens of onwillens wel gelooven moeten*,' - de handel, zeg ik, was in vollen bloei, en droeg dus ook gereedelijk bij tot de groote opofferingen, die de menigvuldige oorlogen met *Frankrijk* en *Engeland* bij herhaling vorderden, deels omdat de Staat, wiens hechtste hoeksteen hij was, zulks eischte, deels ook omdat hij daarin eenen zekeren waarborg vond voor zijne welvaart en instandhouding; hij deed dan ook het Vaderland dikwijls onberekenbare diensten, en heeft het vaak, door zijne inspanning en medewerking, van den rand des verderfs gered. Maar thans den handel, bij den zoo geheel veranderden staat van zaken, bij den reeds minder voordeeligen toestand, waarin hij zich bevindt, nog bij uitsluiting te belasten met de wapening der zee, wordt én door de billijkheid gelaakt, én door de voorzigtigheid verboden. - Want tegenover de lasten, waarmede men hem zoude willen bezwaren, zouden toch eenige voordeelen moeten overstaan, en welke zijn die, welke de handel van de Marine in onze dagen heeft? De schatten, die gedurende de Belgische omwenteling aan de Marine zijn besteed geworden, hebben voornamelijk gestrekt voor de wapeningen op de *Schelde*, en zijn derhalve voor het geheele Vaderland aangewend geworden; de handel heeft daarvan geene bijzondere voordeelen genoten, en zelfs, toen hij bescherming behoefde, in 1832 en 1833, was de Marine bij onmagte, hem die te verleenen, en werden onze koopvaardijschepen in de Engelsche havens opgebragt. Evenmin geniet de handel eenige noemenswaardige voordeelen van de oorlogsschepen, welke jaarlijks naar onze Koloniën gezonden worden; de Koloniën zijn in de laatste jaren van zulk een algemeen belang voor het gansche Vaderland geworden, dat men zonder overdrijving zeggen kan, dat *Nederland* daarmede valt of staat: de tijdelijke voordeelen, die zij over het geheele Vaderland uitstorten, bepalen zich niet tot den handelsstand alleen,

maar, - de zoogenaamde landprovinciën zouden zulks ook kunnen getuigen, - verspreiden zich allerwegen; waarom dus den handel bij uitsluiting met de kosten dier weinige oorlogsschepen te bezwaren, welke hij in tijd van vrede niet behoeft, en die, in oorlogstijd, alleen niet genoegzaam zijn, om de Koloniën zelve te bewaren, veelmin bij magte, onze tegenwoordige schoone O.I. vloot veilig van en naar *Java* te convoijeren? Verre van, gelijk de Schrijver, de mogelijkheid van eigene verdediging der koopvaarders te ontkennen, wachten wij daarvan in tegendeel meer dan van de eventuële bescherming, welke zij van de Marine zouden kunnen ondervinden, vooral wanneer men den toestand in aanmerking neemt, waartoe men haar heeft laten vervallen. - Evenmin heeft de Nederlandsche handel eenige voordeelen getrokken uit de vier campagnes ter zee van Z.K.H. Prins HENDRIK der *Nederlanden*; of vindt hij eenige baat bij het exercitie-eskader, dat jaarlijks naar de *Noordzee* gezonden wordt? Wij misprijzen het niet, dat een Vorst uit het Huis van *Oranje* zich wijdt aan dien tak, waaraan eens het Vaderland zijne grootheid had te danken; neen, in tegendeel, wij vinden er eenen waarborg in voor de bedoelingen van het Gouvernement met de Marine; maar wij ontkennen, dat daaruit voor den handel nieuwe uitzigten zijn geopend, nieuwe bronnen zijn ontsproten, nieuwe verbindtenissen zijn aangeknoopt. Welke denkbare reden zoude er dus kunnen bestaan, om den handelsstand bij uitsluiting de kosten van deze of dergelijke togten op te leggen?

Wij hebben met dit weinige de onbillijkheid getracht aan te toonen; het onvoorzigtige, het onstaatkundige van eenen dergelijken maatregel, blijkt daaruit mede ten deele, voor zooverre wij zagen, dat een aanzienlijk gedeelte der kosten, aan de Marine besteed, aangewend wordt tot de verdediging des Lands, of strekken moet tot bewaring en veiligheid der Koloniën en voorziening in het bestuur. De verdediging des Lands behoort den Staat, en mag nimmer aan dezen of genen stand worden toevertrouwd, veelmin afhankelijk gemaakt van de meerdere of mindere welvaart van dien stand en van zijne meerdere of mindere gezindheid, om mede te werken tot behoud der algemeene zaak. - De geschiedenis is daar, om de rampen aan te wijzen, welke het Vaderland, ten gevolge van dit een en ander, gedurende het bestaan der Republiek, hebben getroffen; het zal niet noodig zijn, die bepaaldelijk hier op te sommen. De wapening te water behoort den Staat, en moet aan hem alleen verblijven, en waartoe men ook uit factiegeest of gehechtheid aan

het oude moge terugkeeren, laat ons in dit opzigt wijs zijn: wij hebben te wrange vruchten van het oude stelsel van Admiraliteiten geproefd. Want men bewere niet, dat, al draagt de handel de kosten, daarom evenwel het bestuur aan den Staat zoude behooren; wij leven in eene ijzeren eeuw, waarin het vertrouwen zeldzaam is, omdat het te zeer is misbruikt geworden; - draagt de handel de kosten, hij zal het toezigt vorderen, waarborgen eischen voor het wel gebruik daarvan, en bekomt dan langzamerhand als van zelf dien invloed, welken wij als het gevaarlijkste van het door den Schrijver voorgestane beginsel bestrijden. Wij moeten van dit punt afstappen, doch den Lezer ten slotte nog herinneren, dat de Marine op de Begrooting voor 1841 voorkomt voor ƒ 5,145,147,63½, en de regten van in-, uit- en doorvoer geraamd worden op nagenoeg gelijke som; terwijl ik durf beweren dat, in de bloeijendste jaren der Republiek, ter naauwer nood de gezamenlijke inkomsten van al de Admiraliteiten ƒ 2,500,000, jaarlijks gemiddeld, beliepen. Tot een staaltje, waartoe gebrek aan kennis van zaken of aan oordeel ons al niet kan vervoeren, deelen wij de volgende plaats mede, op pag. 313 voorkomende: '*En dan nog geniet de koophandel in dit Land veel meer dan in andere Landen. - In Pruissen en andere Staten komen de regten van in-, uit- en doorvoer ten bate van de schatkist, en strekken alzoo ter vermindering van de overige lasten der ingezetenen. Hier te Lande zullen dezelve wel nooit voldoende zijn, om de kosten der Marine en andere uitgaven voor den handel te bestrijden, zoodat de overige ingezetenen niet alleen dat ontbrekende door andere belastingen moeten aanvullen, maar nog andere lasten daarbij voegen, om al de kosten voor den vreemden handel goed te maken*.' - Wij weten zeer goed, zoo als de Schrijver zegt op pag. 294, in de noot: '*Dat er geen genoegzaam zeevolk in onze dagen zou te vinden zijn, om iets buitengewoons uit te rigten*;' wij zijn geene voorstanders *van het oude gezwets, het getromp en geruiter* van vroegere jaren, noch behooren tot diegenen, welke de verdediging te Lande willen weerloos laten; - maar beweren desniettemin, dat 's Lands belang gebiedend vordert, dat de zeemagt in dien toestand gebragt worde en blijve, dat zij in tijden van vrede voorzien kan in de dienst der zeegaten en in onze Koloniën, en in tijden van oorlog in staat zij, mede te werken tot het verdedigen van het Vaderland, zonder nog eenigzins te spreken van de bescherming, waarop de handel voor zijne eigendommen aanspraak zou kunnen maken. Wij gelooven derhalve, dat dit althans

op 's Rijks kosten behoort te geschieden. Wat voor het overige de verdere onkosten en inrigtingen betreft ter bescherming en ten gerijve van den zeehandel, deze komen ook nu reeds grootstendeels te zijnen laste. Het is hier de plaats niet in een bepaald onderzoek dienaangaande te treden: dan wij houden ons overtuigd, dat een weinig meerdere kennis van zaken den Schrijver hiervan gereedelijk zal overtuigen, en zijn gevoelen hierover wel zal wijzigen.

Wij houden hiermede onze taak voor genoegzaam afgehandeld. Voor zooverre zulks bij een Werk van bijna geheel historischen aard mogelijk was, hebben wij daarvan een kort verslag gegeven, en onze Lezers zullen daaruit en uit enkele aanmerkingen, die wij er aan hebben toegevoegd, alreeds hebben bespeurd, dat wij, welverre van ons zegel aan den arbeid des Schrijvers te hechten, daarover een ongunstig oordeel vellen moeten. De wetenschap heeft er niets bij gewonnen; - over geen der behandelde onderwerpen is eenig nieuw licht opgegaan; - van bronnen heeft de Schrijver niet dan zeer spaarzaam gebruik gemaakt, en waar dit dan nog is geschied, is hij oppervlakkig en zonder oordeel te werk gegaan; - van de meeste der verhandelde zaken hebben wij vroeger de herkomst aangewezen, en zoo de Lezer zich de moeite wil geven, de door den Schrijver opgegevene plaatsen na te zien, voor zooverre de citatiën juist zijn, (waaraan wij dikwijls reden hebben gehad te twijfelen), dan voorzeker zal hij veel dikwijls woordelijk terugvinden. Vroeger hebben wij reeds gelegenheid gehad op te merken, hoe de Schrijver vele zaken, die tot policie en inwendig bestuur betrekking hadden, als onderwerpen van handel en nijverheid beschouwd, en daardoor de grenzen over het hoofd gezien heeft, welke tusschen beide bestaan; vatten wij nu alles te zamen, zoo komt het ons voor, dat in dit Werk vele wetenswaardige zaken en bijzonderheden voorkomen, die waar en juist, doch overal elders verspreid te vinden zijn. De Schrijver heeft dus, naar ons gevoelen, geene andere verdienste, dan deze beknopt onder eenige hoofdrubrieken te hebben bijeenverzameld. Over des Schrijvers gevoelen omtrent de denkbeelden onzer voorouders aangaande vrijheid van handel en nijverheid hebben wij gehandeld; het stelsel van meer dadelijke bemoeijing der Regering, 't welk hij vermeent, dat vroeger bestond, heeft te vele en te kundige bestrijders gevonden, dan dat wij nu nog in 1840 ons zouden behoeven onledig te houden, met dit tegen te spreken; wilden wij er, buiten den

edelen VAN HOGENDORP, eenen enkelen noemen, het zoude de kundige J. VAN OUWERKERK DE VRIES zijn, die vóór weinige jaren in zijn Werkje: *Over Handel en Nijverheid*, eene proeve heeft geleverd, om de in- en uitheemsche belangen in overeenstemming te brengen (Amsterdam, 1834): wij kunnen hier ter plaatse in geene nadere beschouwing van dit merkwaardig geschrift treden, maar prijzen den inhoud daarvan aan allen, wie het onbevooroordeeld om waarheid te doen is, ook onzen Schrijver, aan; welligt wijzigt het zijne uitvallen tegen de *cosmopolitische theoristen, predikers der nieuwe leer en abstracte theoriën*, en ziet hij in, dat hij in zijnen radeloozen en blinden ijver te lomp, te onhandig, te onbescheiden is te werk gegaan, dan dat zijn Werk, zelfs in handen van onervarenen en onkundigen, het geringste kwaad zoude kunnen doen.

Wij eindigen ons verslag met de schoone woorden van VAN ALPHEN: '*Handelsvrijheid en godsdienstige vrijheid zijn de twee groote beginsels van het leven der maatschappijen, door het Christendom vernieuwd en aan het licht gebragt; het eene regelt de betrekkingen van den mensch met zijnen Schepper, het andere de betrekking van den mensch onderling op grond van gelijkheid van regt en verpligting; op dat principe is het Nederlandsche stelsel van vrijheid van handel gebouwd: gelijk regt voor kooper en verkooper, voor producteur en verbruiker; beide hebben gelijke aanspraak op bescherming, beide betalen de belastingen, en de tarieven van inkomende en uitgaande regten moeten niet anders zijn dan retributiën aan de schatkist voor de algemeene bescherming, veiligheid en bezit; alles wat bovendien geheven wordt voor speciale belangen, is onregt en bedrog. Geen verbod, geen hooge regten was de wijze regel onzer voorvaderen, die lang, door hun ongekunsteld en eenvoudig gezond verstand, in praktijk bragten, wat* ADAM SMITH *tot wetenschappelijke axiomata gebragt heeft, en bovenal in den vrijen in- en toevoer van levensmiddelen het heilig regt van den consumateur eerbiedigden op een gering aandeel van den zegen der Voorzienigheid in jaren van vruchtbaarheid*.'

W.E.J. BERG.

Reistogtje door een gedeelte van Schotland en deszelfs Hooglanden, door *S. van Baalen*. Met Platen. Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck. 1838.

Het jaartal van de uitgave dezer reisbeschrijving legt misschien onzen Lezers de aanmerking in den mond, dat de aankondiging vooral niet te vroeg komt. Zij is evenwel daarom niet overbodig te noemen: het boeksken toch is van dien aard, dat het wel verdient, ook na een tweetal jaren, eens weder vermeld te worden, om er de aandacht des publieks van nieuws op te vestigen, dat er eene aangename verpoozing in mag vinden, en vooral, naar des Schr. in het voorberigt uitgedrukten wensch, aanleiding welligt, om bij gelegenheid eens naar dat overheerlijke *Schotland*, rijk, zoowel aan geschiedkundige herinneringen, als aan verhevene natuurtooneelen, waarvoor het onnavolgbare genie van Sir WALTER zoo vele romaneske belangstelling heeft weten op te wekken, over te steken. Dat voorberigt, in eenen bescheiden', alles behalve aanmatigenden toon gesteld, geeft ons te kennen, wat wij te verwachten hebben: niets anders dan eenige aanteekeningen, door den Schr. op zijn togtjen gehouden. Het ware dus onredelijk, er eischen aan te willen doen, als aan eene opzettelijke reisbeschrijving; zeker, als ‘aanteekeningen, naderhand in ledige uren uitgebreid en beschaafd,’ onderscheiden zij zich zeer gunstig, en kan men den Heer V.B. den lof niet ontzeggen van het opmerkenswaardige der plaatsen, die hij bezocht, niet onoplettend te zijn voorbijgegaan en met oordeel en smaak te hebben gadegeslagen, en dit is voorzeker eene kunst:

> ‘Quiconque a beaucoup vu
> *Peut* avoir beaucoup entendu,’

zegt LA FONTAINE. Het geziene op eene onderhoudende wijze mede te deelen, is eene andere gave, den Schr. niet vreemd: althans Ref. doorbladerde het in eenen lossen, vloeijenden stijl geschrevene relaas, hier en daar doorvlochten met ophelderingen van geschiedkundigen aard of vermelding van legenden, die het verhaal tegen dor- en droogheid vrijwaren, met genoegen. Of niet echter de opsiering soms ook ten koste der waarheid geschiedde, en in hoeverre de berigten naauwkeurig waren (immers die uit verre landen komt, heeft goed liegen), hierover vermogt hij niet te oordeelen, en wilde dus liever het te geven verslag uitstellen, totdat hij door een persoonlijk bezoek der Schotsche streken

daaromtrent meer gegronde overtuiging zoude bezitten. Hij ging daarbij gedeeltelijk af op de aanwijzingen, in het boeksken gegeven, en moet bekennen, dat het hem in dit opzigt wezenlijke diensten deed, en hij des Schr. naauwkeurigheid niet leerde wantrouwen.

Wij willen het reisverhaal eens doorloopen. Na kortelijk zijnen overtogt van *Rotterdam* naar *Londen* en zijn verblijf aldaar vermeld te hebben, verlaat de Heer V.B. met zijne beide reisgenooten de groote wereldstad voor *York*. Op zijnen weg derwaarts gewaagt hij van *Stilton*, waar de door de Engelsche lekkerbekken zoo hooggeroemde *Stiltoncheese* bereid wordt. Hier vervalt de Schr. in eenen allerongelukkigst pathetischen toon: ‘Bij het voorbijrijden der koets,’ heet het, ‘die even als altijd met vier vlugge rossen bespannen, in galop de plaats doorrolde, liepen de kaasmakers allen de deur uit, gaapten het vliegend rijdtuig een oogenblik aan, en gingen weêr aan de kaas. Zalig hij, die zoo, kaas makende en de voorbijrijdende diligences nastarende, zich tevreden gevoelt; hoe gerust, hoe benijdenswaardig is zulk een lot!’ Wij gelooven niet, dat de Heer V.B., als het ZEd. eens categorisch wierde afgevraagd, op dien koop, van hoogere behoeften, ook al moest hij zich in de vervulling daarvan teleurgesteld zien, zoude willen afstand doen; maar mogt dit zoo zijn, wij hebben er vrede mede; ieder zijn meug, zeî de boer. Op de grenzen van *Lincolnshire* worden wij opmerkzaam gemaakt op de geboorteplaats van NEWTON, *Coultsworth* (lees *Colsterworth*), terwijl in eene noot MORERI's opgave, in zijnen *Dictionnaire Historique*, van *Woolstrop* (lees *sthorpe*), als daarmede in strijd, wordt vermeld. Hier heerscht dwaling: *Woolsthorpe* is inderdaad NEWTON's geboorteplaats; het is daarom op geene kaart te vinden, omdat het niet dan een zeer klein gehucht is, dat behoort onder het kerspel van *Colssterworth* (zie Sir DAVID BREWSTER's *Life of Newton*), zoodat de Schr. zelf *Woolsthorpe* bezocht heeft. Bij de voor het overige juiste beschrijving van *York's Minster* heeft het ons bevreemd, dat er geen enkel woord van het oudste en keurigste sieraad, daarin voorhanden, het zoogenaamde *Organscreen*, gerept wordt; bij den laatsten noodlottigen brand is dit uitnemend specimen van kunstsnijdwerk gespaard gebleven. Wat er van de citadel gezegd wordt, is wel lezenswaardig. Vervolgens gaat het over *Easingwould, Thirsk, Darlington, Durham* naar *Newcastle*. Hiervan heet het, waarmede wij ons beter kunnen vereenigen, dan met de Arcadische beschouwing van *Stilton's* kaasmakers: ‘Hoe meer

men *New-Castle* nadert, des te meer blijken van werkzaamheid bespeurt men alom. Tallooze ijzersmelterijen en mijnwerken vervullen den omtrek; de geweldige vuren der smeltovens, die hunne verbazende vlammen hemelhoog opzonden, en tot eenen aanmerkelijken afstand alle voorwerpen hel rood kleurden, deden eene heerlijke uitwerking tegen het zachte en heldere maanlicht; het was een heerlijk tooneel! Eindelijk reden wij *New-Castle* binnen. Ofschoon ik weinig van deze stad zeggen kan, komt zij mij voor, geene bijzonder rijk of prachtig aangelegde plaats te zijn; de haven is ruim en was op dezen oogenblik met tallooze schepen opgevuld; zij heeft eene bevallige ligging, voor een gedeelte langs eenen vrij hoogen bergrug, waardoor vele straten zeer steil en in het geheel niet berijdbaar zijn. Aan de andere zijde van de stad, waar de grond vlak is, ontmoet het oog, voor zooverre hetzelve reiken kan, uitgestrekte kolenmijnen, en is het gansche land doorsneden met kleine spoorwegen, tot vervoer der opgegravene stof naar de magazijnen in de stad. Landelijk schoon moet men hier niet zoeken; maar daarentegen staat men verbaasd over den ondernemingsgeest der menschen, want het zijn alle reusachtige inrigtingen, waaraan schatten hangen, die misschien schatten aanbrengen, maar die ook eene gestadige en naauwgezette oplettendheid, de grootste zorgen en eene onvermoeide arbeidzaamheid eischen. Hoe gelukkig is het land, waar door de groote kapitalisten zoo krachtig medegewerkt wordt tot de instandhouding der maatschappij; waar men niet schroomt zich in de menigte beslommeringen te begeven, die het ondernemen of voortzetten van groote inrigtingen ongetwijfeld vorderen, en waar men de voorkeur geeft aan een moeijelijk werkzaam maar nuttig leven, boven het genot der zorgelooze ledigheid,' enz.

Waarschijnlijk konde de Schrijver weinig van de stad zeggen, omdat hij er slechts bij donker doorreed; maar hij had dan ook liever moeten achterwege laten, dat zij hem niet bijzonder rijk of prachtig voorkwam. Immers hij schijnt onkundig van al de wonderen, sedert een zestal jaren in de hoofdstad van het Noorden van *Engeland* gewrocht, door de werkzaamheid en den ondernemingsgeest van eenen enkelen man, den Heer GRAINGER, die, als eenvoudig architect, van niet af begonnen, het door zijne volharding, en begunstigd door medeloopende omstandigheden, zoo ver heeft weten te brengen, dat hij, geholpen en geruggesteund door eene combinatie, op naam van den Secretaris der stad, den Heer CLAYTON, maar van welke men meent, dat de bekende, nu overleden

Lord ELDON, geboortig van *New-Castle*, een hoofdpersoon was, verreweg het grootste gedeelte der grijze stad heeft neêrgehaald, en als een Phenix uit hare assche schoon en prachtig heeft doen herrijzen; getuigen vooral *Grainger*- en *Greystreet*, welke laatste breeder is dan *Regentstreet* te *Londen*, en aan het uiteinde prijkt met Lord GREY's standbeeld op eene colossale zuil. Veel zouden wij hier nog kunnen bijvoegen over *Eldonsquare* en de vele en trotsche gebouwen, als door eene tooverroede ontstaan, ware het hier de plaats; wij wilden alleen met een paar woorden staven, dat onze Schr. te dezen aanzien wat te voorbarig oordeelde. Van *New-Castle* wordt de reis voortgezet naar *Edinburg* en de Lezer hier en daar gewezen op fraaije parken, merkwaardige burgten, tot eindelijk het gezigt op de schoone hoofdstad van *Schotland* het eerste hoofdstuk besluit. Wij kunnen juist niet zeggen, dat de schildering daarvan aan onze verwachting beantwoordde, maar ook die aanblik is onbeschrijfelijk; de ligging van *Edinburg* van den Engelschen kant af levert een schouwspel op, waarvoor geene woorden te vinden zijn. Wat de merkwaardige door natuur en kunst zoo uitmuntende stad belangrijks heeft, wordt thans in oogenschouw genomen: *Arthurs Seat*, de *Caltonheuvel*, de beroemde *Canongate*, het Paleis van *Hoylrood*, de Citadel, Universiteit, *Royal Institution*, enz., enz. Het tooneel valt onze Schr. bijzonder hard; dit kan evenwel niet anders, daar hij geen liefhebber schijnt te zijn van Schotsche liederen, die er zeker schering en inslag zijn. Hierin verschilt ZEd. van de groote meerderheid; immers van FRANKLIN reeds bezitten wij een onderzoek naar de vermoedelijke oorzaak, waarom de Schotsche liederen den kenner en ongeoefende evenzeer behagen, ja, zoo als hij zich uitdrukt, eenen geboren' Italiaan, zoowel als eenen Groenlander of Japanees, liefelijk voorkomen. Hij meent de reden gevonden te hebben, waarom de Schotsche liederen zoo lang hebben bestaan, en waarschijnlijk wel altijd zullen blijven bestaan: in eene gelukkige vereeniging van melodie en harmonie, of liever daarin, dat hunne melodie tevens harmonie is; elke *emphatische* noot toch (hij bedoelt, waarop de klem, het hoofdeffect nederkomt) is de tertz, quint of octaaf van de voorgaande, en klinkt dus te aangenamer, als daarmede in harmonie. Voeg hierbij het teeder gevoel en de opgewondene stemming, welke in die liederen doorstralen, en wij kunnen ons naauwelijks voorstellen, hoe men, onder het hooren voordragen van '*Jock of Hazeldean*' b.v., of '*Scots wha hae wi' Wallace bled*,' koel kan blijven; doch wij willen niemand

onzen smaak voor Schotschen zang opdringen. Met de beoordeeling van het karakter der Edinburgers en Schotten in het algemeen, waartoe de Schr., na een enkel woord over hunne leefwijze en copieuse ontbijten, overgaat, stemmen wij, wat de hoofdtrekken aangaat, in. Godsdienstigheid, of liever Godsdienstvertoon, wordt in waarheid door hen overdreven; nationale hoogmoed is een grondtrek; handelsgeest in hooge mate zal iedereen hun toekennen; de Edinburgsche beschaafdheid en etiquette is bekend; gastvrij zijn de Schotten ongetwijfeld, ofschoon wij met hunne gulheid niet zóó zijn ingenomen, en zouden durven verzekeren, om 's Schrijvers eigene woorden te bezigen, dat ‘een tijdhebber’ dezelfde voorkomendheid niet van hen zoude ondervinden, die eenen voorbijgaanden bezoeker wel is waar te beurt valt. Wij meenen goede redenen te hebben, om de Schotsche gastvrijheid en gulheid voor meer berekenend en van min degelijk gehalte te houden, dan die van hunne onbekrompene naburen, de Engelschen, die er althans niet hoog mede loopen.

Now for the Highlands. Stirling is de eerste bestemming, om van daar over *Callander* OSSIAN's nevelenland te betreden. Aan *Linlithgow* en *Falkirk* wordt de verdiende aandacht geschonken. *Stirling's* citadel, met hare alles overtreffende ligging, gold te regt een bezoek, dat niet dan aan de verwachting kan voldoen. Den Schr. ontging een overheerlijk wandelpad, dat van het laagste gedeelte der stad, de rots langs, waarop de citadel is gebouwd, er heenleidt, en waarop wij dus den Lezer, die welligt eenmaal de plaats mogt betreden, opmerkzaam maken. De weg van *Stirling* naar *Callander* wordt per as afgelegd, en voert alzoo eenen geruimen tijd door eene naakte vlakte, die niet veel bekoorlijks aanbiedt. Wij raden den Tourist, zoo zijne bagaadje hem zulks niet volstrekt verbiedt, hier ons voorbeeld te volgen, en *per pedes apostolorum* dien togt te volbrengen, en wel over *Drummondpark*, langs de oevers van de *Teath*: het oog verlustigt zich dan van het begin tot aan het einde in de zachtste en verrukkelijkste natuurtooneelen, en men heeft tevens nog het voorregt, het overblijfsel van een merkwaardig, reusachtig rad te zien, vroeger door Lord KAIMES opgerigt, om van eene aanzienlijke uitgestrektheid kleigronds eene laag veen, die haar voor landbouw ten eenemale ongeschikt maakte, af te spoelen, waardoor eene algeheele herschepping in vruchtbaar land werd te weeg gebragt; daarenboven komt de wandelaar vlak langs den bouwval van het beroemde en eerwaardige kasteel van *Doune*,

en het bevallige dorpje van dien naam, dat er digt bij ligt. *Callander* wordt veelal door de Engelschen als middelpunt genomen, waar men eenigen tijd zijn verblijf houdt, om van daar uitstapjes te maken. De Schr. hield er zich niet lang op, en bezocht dus enkel den woesten waterval bij *Bracklinnbridge* en den *Pass of Leny*; hij beschrijft ons den eersten in het breede, getrouw en gelukkig; de lezing geeft er een juist denkbeeld van, geholpen door het bijgevoegde plaatje, en stelt dit grootsche, maar vreesselijke spel der natuur hem, die het geluk had het mede aan te zien, op nieuw voor den geest. Van de oude *Clans* vindt men niet meer dan eene schaduw, en het zijn enkel hunne *Tartans* of bijzondere kleuren, die er nog eenen zweem van bijbehouden, en beletten, dat zij iets meer dan een enkel geschiedkundig bestaan bezitten; hiervan geeft ons des Schr. bezoek in eene hut van eenen STEWART van GLEN-FINGLASS, dat van dien kant wel belangrijk is, een bewijs.

Gaarne volgden wij het gezelschap verder, en verlieten hen niet bij den ingang der Hooglanden, op hunnen weg naar *Loch Katerine*, het fraaiste, en *Loch Lomond*, de koningin der Schotsche meren, doch wij mogen de ons toegewezene ruimte niet overschrijden, en eindigen dus met den raad, het boek zelf te koopen en te lezen, doch vooral om ons woord ter harte te nemen, dat een bezoek van Schotlands onbeschrijfelijk schoone en verheven woeste natuur eene heerlijke zaak is.

Aurora. Jaarboekje voor 1841, uitgegeven door Mr. *J.I.D. Nepveu*. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri.

Andermaal verrijst *Aurora* aan onzen letterhemel. Voldoet zij ditmaal beter aan de spreuk, die als motto prijkt: *Aurora Musis amica*?

Helaas! wij moeten het erkennen, zijne eigene pracht staat het prachtboekje in den weg. Reeds in het vorige jaar werd het Engelsche plaatwerk, niet alleen door ons, maar door al onze broeders van den Gilde, met hun anathema getroffen. Wij meenden, dat in het algemeen het schrijven en dichten bij en naar plaatjes der vrije ontwikkeling der kunst in den weg stond; maar zoo al onze Jaarboekjes, ja zelfs ons Tijdschrift, onder die ijzeren noodzakelijkheid gebukt ging, dan toch geloofden wij,

dat Hollandsche modellen minder gevaarlijk waren, omdat Schrijvers en Dichters dan Hollandsche situatiën, Hollandsche ideën voor oogen hadden, en hunne kunst nationaal kon en mogt blijven. En wat is, op de keper beschouwd, dat Engelsche plaatwerk? Geene enkele compositie van blijvende waarde: het plaatje tegenover *Lief Elsjen* beviel ons het beste, welligt omdat dit het eenvoudigste was; maar hebt gij behagen in die spookwitte burgten, in een valsch zonlicht, of in dien kroezen Engelschman, welke voor zijne eerstgeborene terugschrikt, als ware het lieve gelaat door de pokken misvormd, of in die Oostersche groep, met mollige divans en shawls van *Caschmir* en witgeblakerde minarets in het verschiet? HELVETIUS VAN DEN BERGH heeft in zijnen *Rijmepistel* uitvoerig genoeg alle bastaardgenres onzer hedendaagsche poëzij opgesomd. Één heeft hij vergeten, - de verzen voor plaatjes!

Één genre, Vriend, vergat ik nog, -
't Is maar een genretjen; - en toch
Het *dichten bij een plaatje* blijkt
Wel karelswerk, schoon 't maatswerk lijkt.

'Hoe?' zegt ge, 'in een' beleefden brief
Wordt ge uitgenood; - "'t *sujet* is lief,
Of vol van geest, of fiksch gedacht.
Een luchtig lied, een droeve klagt,
In 't kort, elk blijk van uw vernuft
Zal welkom zijn." - Wie, die dan suft?'

Geen mensch! - de botste grijpt zijn pen
En kijkt en peinst en kijkt weêr, - en
Hij bijt, als hij van kluiven houdt,
Zijn nagels stomp; - maar hij blijft koud!
'Er past geen feit bij dat bedrijf.
Wat heeft het plaatjen ook om 't lijf?
Zoo 't zus, niet zóó waar! - dat niet dus;
Het Slot? - de Nacht? - de Beek? - de Kus? -'
Hij werpt het van zich, ligt in 't hoofd;
Dan, zie! - Wie had het ooit geloofd? -
Daar valt, waratjen! hem iets in.
Het luidt wel vreemd, 't heeft schier geen' zin,
Maar hij magnetiseert zich wat,
En, hoor! de verzen rollen glad,
Totdat de stakker zich verbeeldt,
Dat hij zijn fantasie beveelt, -
Zoo als in dronken overmoed
JAAP LEG EENS AAN 't zijn blessen doet!

‘Dat is een *charge*!’ roept gij uit,
‘Van ouds toch zijn penseel en luit
Verbroederd, en PICTURA hiet
POËSIS zuster; - doet ze niet?
Der vormen schoon, der kleuren praal
Schetse ons de melodij der taal!’

Ei, vriend! verschoon mij van repliek
Op al die fraaije rhetoriek.
Loop liever de Almanakken door,
Tot straks ook aan de bruine Auroor
De beurt zal komen; zie! - maar hoe?
Gij flapt ze in arren moede toe! -
‘Slechts 't versje bij de schilderij
Van SCHOTEL is in harmonij.’
- Maar BEELOO zong op niemands beê;
En zijn oorspronkelijk *In Zee*
Weêrgalmde door den stillen nacht,
Eer hij aan prent of uitgaaf dacht!
Plaats zóó de zustren naast elkaâr:
Houd beide vrij, - houd beide waar;
Of wilt ge, dat zich de eene kromm'
Voor de ander, hang het juk dan om
De schouders van de mindre, die
Bij ons misdeeld schijnt van genie.

‘Dat meent ge niet,’ - dus vat gij 't woord
‘Het land, waar REMBRANDT 's licht in gloort,
Waarom de Zee van BAKHUIS bruischt,
Waarover 't woud van RUYSDAAL ruischt,
Waar VAN DER HELST ten feest u noodt,
Prijst nog te regt zijn' schilders groot.’

Auroor! maak dan uw Vaderland,
U zelve, uw meesters niet te schand'.
Ontleen den nagebuur geen' tooi,
Noch wring den geest in vreemde plooi,
Der wufte Mode ten gevall'!
Het doemt tot dwaasheên zonder tal
Loeg in wellustige DU - DU
Ons niet alreeds de Tering toe,
En werd *Verleiding* niet gewraakt
In 't Meisje, door een Vrouw geschaakt?
Uw arbeid geve uw' schilders stof!
Der burgren huis, der Graven Hof
In half vergeten middeleeuw;
De glorietijd van Hollands leeuw
Te land, op zee, in 't gloeijend Oost,

Vanwaar toch, dat ge die niet koost
Voor uw tafreelen, voor uw' zang? -
Ach! vreemde platen, vreemde dwang!

Ik weet niet, welke schutsgeest voor het verband tusschen nationale teekenkunst en dichtkunst waakt; maar zoo hij bestaat, onzigtbaar en onnoembaar, dan heeft hij zijne taak met heilige naauwgezetheid vervuld. Want rijker dan de *Aurora* is geen Jaarboekje aan verzen, die vreemd zijn aan nationale behoeften en nationale toestanden. I. *Bouwvallen* door BENNINK JANSSONIUS, waarin de Dichter, vrij onbestemd en zonder eenig resultaat, met Muzelmannen en pelgrims mijmert over de reuzenruïnes van het Oosten. II. RODERIK, de *Geestenmeester; Fantastisch verhaal*, door A.F.H. DE LESPINASSE, waarvan het motto de scherpste kritiek is:

... *non pero credibile*
A chi del senso suo fosse Signor.

Een dubbel verbond met den duivel, waarbij de oude hypotheekhouder aan den besten koop blijft, met verradene liefde, vrouwen- en zelfmoord, geheimzinnige verdwijning ten slotte. III. *De Redding*, door S.J. VAN DEN BERGH: eene weêrbarstige novice, daags vóór hare gelofte door haren ridderlijken minnaar, die in het Heilige Land de Saracenen bevocht, aan haar klooster ontschaakt. IV. *De wraak, een verhaal*, door A. WINKLER PRINS: ANGELA, ridder ROBBERT en EDWIN zijn de hoofdpersonen: een vader, wien het voldoen zijner ridderlijke veede het leven van zijnen eenigen zoon en diens bruid kost. V. *Hoe zij stierf*, door J.J.L. TEN KATE, met iets Mahomedaansch, iets Heidensch, iets Katholijksch; maar met weinig Christelijksch, en zeker niets Hollandsch. VI. *Agnes*; Sprake van den Meistreel EGGART, uit eenen middeleeuwschen Roman, door Mr. G.J. ROODE VAN ZUILICHEM, met eenen aanhef, uit VICTOR HUGO ontleend: een ridderlijk minnaar, dood binnen den burgt zijner *Châtelaine* ingedragen, waarop deze den sluijer aanneemt en in een klooster altoos haren geliefde betreurt. VII. *'s Ridders morgengroet*, door A. VAN DER HOOP, volgens verklaring des Dichters zelven, *het Spaansch van verre gevolgd*. VIII. *De ondergang eener wereld vol Liefde; een brief van Pachter* GERHARD *aan neef* JONAS, door O.G. HELDRING. Wij releveren slechts eenen enkelen trek. Pachter GERHARD bezocht eenen lombardhouder, om levenswijsheid op te doen:

'Ik tastte in den zak, om naar iets te zoeken, dat ik den man aan kon bied en. Wat vond ik? Het eerste, wat ik greep was een deeltje(?) van TOLLENS Liedjes van CLAUDIUS. In de verlegenheid bood ik ze hem aan en zeide: - wat zijn ze waard?

Hij nam het boekjen: zonder het in te zien, zeide hij: - scheurpapier! Vier centen het pond, het zal een half pond wegen: twee centjes, Mijnheer!

Nooit, ik beken het gaarne, gevoelde ik mij meer teleurgesteld; ik werd bleek als een doek. Ja, JONAS, al die schoone gedichten, al die zachte gevoelens, geheel dat Werk, waarvan de nieuwspapieren eens zeiden' (*arrige aures*!) 'HET KON TEGEN EENE GANSCHE BOEKERIJ OPWEGEN, dat Werk, dat mij zoo dierbaar was, hier op twee centen te hooren waarderen!'

IX. *Gekke Janne, Eene reisontmoeting in het Ahrthal*, door Mr. J.I D. NEPVEU: de geschiedenis eener Zwitsersche voormalige burgvrouw, door hare trotschheid oorzaak van den dood van haren echtgenoot en zoon, thans van hof en rang vervallen, walgelijk door een afzigtelijk kropgezwel, en voorwerp van den spot der inwoners en der medelijdende nieuwsgierigheid van vreemde reizigers.

Het zoude onbillijk zijn, ieder der opgenoemde stukken met deze algemeene veroordeeling af te schepen, en b.v. niet te erkennen, dat *de Wraak*, van WINKLER PRINS, door versificatie en uitdrukking, boven alle uitmunt, en dat, hoe overdreven ook LESPINASSE's verhaal zij, het eerste gedeelte, na de Inleiding, noch sierlijkheid mist, noch vlugt; maar wanneer al dat bonte, al dat Romantische, al dat Middeleeuwsch-Fantastische of Duitsch-Sentimentele, dat noch aan den tijd, noch aan de natie eigen is, ongeveer een derde van het Jaarboekje beslaat, dan meenen wij den Redacteur te mogen verwijten, eenen valschen smaak in de hand te werken, of de kracht en zelfstandigheid te missen, om eene bepaalde kleur en rigting aan de werkzaamheid zijner medearbeiders te geven. Denzelfden onvereenigbaren strijd van verschillende rigtingen, die zich in den *Muzen-Almanak* vertoonde, en waarvan alleen *Tesselschade* bijna vrij bleef, vinden wij in de *Aurora* terug. VAN DEN BERGH's *Rijmepistel*, waarmede het Jaarboekje opent, is bepaaldelijk tegen den valschen smaak gerigt, waartoe navolgingszucht enkele onzer jeugdige Dichters verleid heeft. Wij kunnen den geachten Auteur niet toegeven, dat hij juist altijd naauwkeurig den vinger op de zweer onzer dagen gelegd heeft: veel is er, dat van te algemeene strekking is, en de algemeene klagten der *Satirici*, van HORATIUS af tot BOILEAU en POPE toe, ons herinnert; maar zijne roede treft toch met genoegzame kracht Romances als *Roderik* en *Agnes*. Wat het idée van Poëzij betreft, zoo als hij het later ontwikkelt, dit gaat mank aan de algemeene onbestemdheid, waardoor zij tot een gebied verwezen

wordt, te verre buiten het menschelijk oog en het bereik van menschelijke herinneringen: b.v.

> Dan stijgt hij (de Dichter) met den tooverstaf,
> Dien hem 't genie in handen gaf,
> Vervuld van hoogren geest en zin,
> Den dampkring uit, den hemel in,
> En zingt er 't knielend Englenchoor
> Een hymne aan God den Schepper voor,
> Ontvangt de onsterflijkheid ten loon,
> En sleept de schepping voor Gods troon,
> En stort met haar aanbiddend neêr,
> En is geen mensch, geen stervling meer.

Ik wenschte, dat men éénmaal de groote woorden vergat, die tot ons overgewaaid zijn uit den tijd, toen er Profeten waren, en in onzen kritischen leeftijd tot de overtuiging kwam, dat de dichterlijke idealen niet anders zijn dan abstracties van gewaarwording en gevoel, dat hun scheppen scheppen van beelden (*Nachbilder*), en niet van voorbeelden (*Urbilder*), is: dat dit hooggeroemde scheppen weinig meer dan schikken is, en dat *hij* in alle opzigten de grootste Dichter blijft, die op de meest objective wijze zijne individuële gewaarwording en opvatting in het ontwerpen en het schikken zijner beelden weet voor te stellen. De Dichter sta boven zijnen tijd; maar hij is nimmer los van zijnen tijd: hij moet van zijnen tijd zijn, omdat individuële gewaarwording van hetgeen buiten zijn bereik ligt, ten eenemale onmogelijk is. De Heer VAN DEN BERGH glimlacht, dunkt ons, bij die vergezochte theorie; maar zijn Dichter, die aan het slot van den Rijmepistel optreedt, vervalt zelf in eenen toon, die het *tenue filum* van den koutenden rijmer al te kras afbreekt. Van den Schrijver der *Neven* wachten wij gaarne iets voortreffelijks; maar het door hem hier gekozene genre heeft in *Jan den Rijmer* (J.J.A. GOEVERNEUR) gelukkiger vertegen woordiger gevonden. Naar ons inzien, is hij verre beneden dit model gebleven.

Nimmer hebben wij eenige achting getoond voor de bekende spreuk: Dat er over smaak niet te twisten valt, en hier wilden wij in allen gevalle weten, welken toetssteen, bij het keuren van verzen, die beoordeelaar gebruikte, welke, in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, TEN KATE's versje in den *Muzen-Almanak* zóó verre boven dat in de *Aurora* verkoos, dat beide niet op éénen dag te noemen waren. Zoolang onze scherpzinnigheid tot het gissen naar dien toetsteen te kort schiet, kunnen wij niet anders dan ons op het oordeel onzer Lezers beroepen, en hun *Lief Elsien* van TEN

KATE, dat wij zonder aarzelen het beste dichtstukje uit de *Aurora* noemen, voor oogen leggen.

ELSJEN, lief ELSJEN, wat isser gebeurdt
Dat ghe u zoo vroegh uyt de vedertjens scheurt?
Dat ghe zoo vroegh in den dauw die er druppelt,
Springend en zingend *den velde* doorhuppelt.

Komtdy wat dertlen in 't geurige mosch?
Komtdy de vooghels verschalken in 't bosch?
't Roosjen beschamen door 't roodt van uw wangen
En met uw ooghjens de starren vervangen?

Zie! noch geen vlindertjen speelt door de blaên;
Vakerigh zien u de bloemekens aen;
Sluimerlogh gluurt met een schemerigh schijntjen
't Morgetjen heen door het blauwe gordijntjen.

‘Laat my noch slapen! ik ben noch zoo moe!’
Fluistert elk knopjen u knikkende toe....
ELSJEN, wie zal zich de zalige noemen,
Wien ghy uw hartjen beschenkt in die bloemen?

‘Zoetjens wat! zoetjens wat! 't is noch zoo vroegh!
Is dan de morgen niet langhe genoegh?’
‘Zoetjens wat! zoetjens wat!’ wisplen de winden,
Murmelt het beekjen en lisplen de linden.

ELSJEN, lief ELSJEN! 'k geloof dat ik gis,
Watter het doel van uw wandelingh is....
Zeg, en heeft gistre u voor 't eerst van uw leeven
LYCAS de Herder geen kusjen gegeven?

't Zonnetjen keek door de bladertjens heen;
't Zonnetjen klapte en uw vader verscheen,
Eer hem uw mondtjen zijn kusjen terugh gaf....
Toen was het zonnetjen Liefde te vlugh af.

't Kusjen intusschen en wildet ghy niet:
Vader 't ontfangen van kusjens verbiedt -
't Moet dus terugh, eer het onrust en rouw gaf...
Zonnetjen! heden is Liefde u te gouw af.

Is dat niet vrolijk en zangerig en lief? Is het slotdenkbeeld niet eene treffende navolging dier galante Sophistiek, welke de Italiaansche Minnedichters aan de Ouden ontleenden, en waarvan de eenige HOOFT zijnen Toskaanschen Gastheeren de greep afkeek?

Na het beste versje uit den bundel geroemd te hebben, mogen wij omtrent de overige kort zijn. TOLLENS gaf een gedicht *op den dood van een kind*. Op de geestige *Prijscourant* in den *Leidschen Studenten-Almanak* van 1841 vinden wij genoteerd:

H. TOLLENS..... prijshoudend.

Wij weten geene betere kritiek voor hetgeen hij in de Jaarboekjes leverde. Voorts vindt gij de namen van BOXMAN, DA COSTA, VAN LENNEP, die nergens behoorden aangetroffen te worden, dan waar zij de voortreffelijkste, of onder de voortreffelijkste zijn: LESTURGEON, DE KANTER, HECKER, MEPPEN, V. ZEGGELEN, de Belgische Dichters VAN DUYSE en BLIECK, GREB. Wanneer zullen de Dichters ophouden hun eigen spel te bederven, door paradoxen, die geene fantasie, geene kunst van uitdrukking, goed kan pleiten tegen het gezond verstand, als deze van den laatsgenoemden Dichter?

> Neen, zeg niet, gij die leeft in het prilste der jeugd,
> 'Thans smaak ik het zoet van de Lente en haar vreugd!'
> Al gevoelt gij het schoon der ontwaakte natuur,
> Al tintelt uw boezem van lust en van vuur,
> Al huppelt gij rond met de lamm'ren op 't veld,
> Al juicht ge in het choor, dat Gods wondren vermeldt,
> Al daauwt u een traan om Gods liefde op de kaken,
> Nog weet gij het niet wat de lente doet smaken.

Zoo aan de Poëzij der *Aurora* de namen van vele onzer voornaamste oudere en jongere Dichters ontbreken, voor het Prozagedeelte is hoofdzakelijk door den Redacteur en door Ds. O.G. HELDRING gezorgd. Van den eersten lazen wij geen beter verhaal dan *Tobias Morello* (de geschiedenis der moeder van JACOB CAMPO WEIJERMAN). Het geheel is los en gemakkelijk verteld. Onze hoofdaanmerking betreft den inhoud. Zullen onze schoonen behagen scheppen in eene herbergsmeid, die, haar geslacht verbergende, als serjant wonderen van dapperheid doet? Er behoorde meer talent toe, dan aan den Heer NEPVEU geschonken is, die situatie zóó in het licht te stellen, dat het stuitende daarvan door de belangrijkheid zijner hoofdpersone werd overschenen. Zoowel van de geheimzinnige afkomst van ELISABETH, als van den geheimzinnigen vreemdeling, dien zij bijna gedood had, ware meer partij te trekken geweest. *Gekke Janne* echter bevredigde ons veel minder. Het verhaal heeft niets boeijends, en is door den Heer NEPVEU in denzelfden langwijligen stijl verteld, dien wij reeds vroeger veroordeelden. Wij willen er niet op terugkomen. Onlangs gaf de Heer NEPVEU zijne vroegere verhalen afzonderlijk in het licht: wij zeggen hem dank voor de wederlegging onzer aanmerking op het onhistorische van zijnen *Lamoraal van Egmond*, ofschoon daarmede onze bedenking tegen zijn verhaal niet geheel opgelost is. Want wij zeiden, dat de Heer NEPVEU, blijkens zijn verhaal (waarin SANCHIO D'AVILA eene hoofdrol speelt), de voorstelling onzer Nederlandsche Geschiedschrijvers bij voorkeur volgde. En waarlijk, zoo

hij van te voren bedacht had, de berigten van STRADA en VAN DER VYNCKT te moeten volgen, dan ware hij veel verder dan de schilder KEYZER van zijnen tekst afgeweken. Doch wij zijn vijanden van dergelijke *Rechthaberei*. De schilder KEYZER is door het medegedeelde van den Heer NEPVEU volkomen geregtvaardigd, en onze aanmerking was onjuist en onbillijk. Maar waarom maakte de Schrijver, die op dit punt onze beoordeeling zoo zeer ter harte nam, zich de grieven, die wij tegen zijnen stijl inbragten, en waarvan wij de leemten als met den vinger aanwezen, bij de tweede uitgave niet ten nutte? Waren ook deze ongegrond en onjuist? Zoo de Heer NEPVEU dit meent, zoude ook thans de nadere ontwikkeling daarvan verlorene moeite zijn.

Zullen wij veel over Ds. HELDRING zeggen? Zijne weeke sentimentele manier heeft hem nooit, ondanks zijne talrijke geschriften, tot eenen eersten rang onder onze Prozaschrijvers kunnen verheffen, en die manier heeft hem in hare eigene krachteloosheid doen wegsmelten. Wij geven gaarne toe, dat het bezoek van eenen lombard tot duizende humoristische opmerkingen kan aanleiding geven; maar in het lot van ellendige *souvenirs*, of kostbaarheden, die tot den smeltkroes verwezen worden, alleen *den ondergang eener wereld vol liefde* te betreuren, is eenzijdig, overdreven en flaauw.

Van de Prozastukken is zeker dat van KLIKSPAAN: *Eene heele lieve Soirée*, het oorspronkelijkste in behandeling en het beste van stijl. Het is echter eene charge, en of, b.v. op bladz. 185, bij de beschrijving der familie VOORBERG, de kieschheid niet beleedigd is, daaraan zouden wij twijfelen. In de *Studententypen* slaagde dezelfde Auteur gelukkiger, en gaarne nemen wij deze gelegenheid te baat, om met onze Lezers *Aurora* den rug toe te keeren.

- Ten einde weder naar bed te gaan? - Neen; maar, om hunne aandacht op het genoemde geestige Werk te vestigen, en hun te verzoeken, vooral den *Klaplooper* en den *Student-Diplomaat* niet ongelezen te laten.

Schriften voor onderwijs.

Zumpt's *Latijnsche Spraakleer, verkort ten dienste der Latijnsche scholen en huiselijk* (*sic*) *onderwijs bewerkt, naar het Hoogduitsch en de Nederduitsche vertaling van* zumpt's *Lat. Grammatik, door* Dr k. elix, *onder toezigt van, en met eene Voorrede vermeerderd, door* k. elix, *Phil. Theor. Magister et Litt. Hum. Doctor. Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1839.

Er bestond behoefte aan eene Spraakkunst, waaruit de jeugd de beginsels der Latijnsche taal kon leeren, zoo als de tegenwoordige stand der wetenschap het vordert, op die logische wijze voorgesteld, welke juist het nut van taalstudie uitmaakt. Met al den lof toch, die aan VOSSIUS - soms zeer overdreven, maar zeer conservatief - werd toegezwaaid, moet ieder der zake kundige erkennen, dat er veel in staat, wat behoorde weggelaten te zijn; dat er veel niet in gevonden wordt, wat men nu regt heeft, in eene Lat. Gramm. te vorderen. Men kan zich hiervan overtuigen, door de onregelmatige keus van voorbeelden na te gaan, en door te letten op hetgeen er aangaande *modi* en *particulae* in geleerd wordt. En de meeste dergenen, die VOSSIUS zijn opgevolgd, kunnen even weinig op volledigheid en grondigheid aanspraak maken.

ZUMPT's verdiensten omtrent de Latijnsche taal zijn vele; dat men ze gewaardeerd heeft, bewijzen de herhaalde uitgaven. Even weinig als BUTTMANN, rekende het deze Geleerde beneden zich, eene Spraakkunst voor schoolgebruik te schrijven, waarin de resultaten van zijn grondig onderzoek, voor zooverre zij aan de schooljeugd bekend gemaakt moeten worden, opgegeven zijn. Ook deze beviel aan de Leeraars der Duitsche Gymnasiën, en den Hr. ELIX komt de lof toe, dit niet over het hoofd te hebben gezien, en opmerkzaam geweest te zijn op het nut, dat eene vertaling dezer beide voor onze scholen hebben kon. Vroeger werd door hem de groote *Spraakleer* vertaald; de onderhavige door den Hr. G. DROST; deze, ‘wiens ijver ik allezins roemen durf, doch wiens zedigheid *zich* niet veroorloofde, als Schrijver of Bewerker van dit uittreksel op den titel geplaatst

te zijn, zag niet minder met genoegen, dan de Uitgever zelf, dat ik deze *Rudimenta* in mijne bescherming wilde nemen, en beide hoopten, dat de vermelding mijns naams, reeds met eenigen lof in de schoolwereld bekend, zoude medewerken, om door een ruim debiet hen voor moeite en kosten eenigzins schadeloos te stellen. Hoe gering ik dan ook *mijnen* invloed vooronderstelde te kunnen zijn, zoo waren er trouwens drie gewigtige redenen, welke mij noopten het aanbod aan te nemen, om eene Voorrede of Inleiding voor dit Uittreksel te plaatsen.' Deze plaats hebben wij uit de Voorrede van den Hr. ELIX overgenomen. Zij is in meer dan één opzigt merkwaardig. Gij ziet er uit, wie de Vertaler is en wie de beschermer van dit Uittreksel, en daarenboven, hoe naauwlettend de Hr.E. op taal en stijl is, waarvan gij nog meerdere bewijzen kunt aantreffen, b.v. pag. v: 'Het doet ons leed, - liever haren werkelijken en verdienden naam te *moeten* verzwijgen, en het eerder aan de mindere sterkte van het gezigt van den geachten bewerker te *willen* toeschrijven, dat dit boek van fouten wemelt;' en pag. 111, waar onzen Geleerden de bitse aanmerking wordt toegeduwd (waartegen ik uit naam van een groot getal philologen de vrijheid neem te protesteren): 'Men kent den aard en den inhoud, ja de voortreffelijkheid van ZUMPT's Lat. Spraakleer in ons Land niet, of men wil dezelve niet kennen.' Wat zijn voorts 'de *spirituële* belangen der letteren,' op p. 1 vermeld? - Deze weinige plaatsen zullen misschien strekken kunnen, om de waarheid te bevestigen van des Hrn. E. gezegde: 'Dat hoezeer het uit het hoofd leeren vele taalkundige Schrijvers heeft gegeven, men echter bij ons nog steeds het gebrek gevoelt aan schrijfkundige taalkenners,' indien ik deze plaats regt versta.

De scherpe klagt over het niet waarderen van ZUMPT's *Grammatica* hier te Lande is gedeeltelijk ongegrond. Of weet de Hr.E., hoevele Duitsche exemplaren er hier in handen zijn? En kan hij het afkeuren, indien men liever het oorspronkelijke gebruikt, dan eene vertaling, die duurder is, en minder duidelijk? De uitdrukkingen omtrent BAKE en DORN SEIFFEN zijn onbescheiden.

Maar genoeg van de Voorrede; wij moeten nu de Spraakkunst zelve gaan beschouwen. Wij vermeten ons niet den arbeid van ZUMPT te beoordeelen, maar vergenoegen ons met de vertaling. Voor school- en leerboeken komt het ons niet zelden geschikter voor, eene vertaling te leveren, dan een oorspron-

kelijk Werk zamen te stellen. Het is waar, bij sommige oogst men er minderen lof mede in; maar is het niet waarschijnlijk, dat men beter en nuttiger werk zal verrigten, indien men eene *goede* vertaling uitgeeft van een Werk, dat de ondervinding heeft geijkt; dat men minder in fouten zal vervallen, dan wanneer men tracht zelf iets zamen te stellen? Evenwel, dan wordt tot de vertaling ook meer gevorderd, dan de vele Vertalers meenen, die onze leesgezelschappen van boeken, onze taal van germanismen, enz. voorzien. Is het niet met volle regt, dat men van ieder leesboek - hoeveel te meer van eene Spraakkunst - vordert, dat zij vrij zij van fouten, onjuiste uitdrukkingen, van onduidelijkheden; moet zij niet in goed Hollandsch geschreven zijn? Uit de Voorrede van den Hr.E. blijkt het, dat men hieraan in dit Werk geene moeite heeft gespaard. ‘De DRUK namelijk werd aan mijne pers toevertrouwd, en de *dagelijksche omgang met het voorwerp mijner liefde* stelde mij in de gelegenheid, alles nog daarbij aan te wenden, hetgeen tot deszelfs volmaking strekken kon, en mij in een ander opzigt thans onmogelijk geweest ware.’

Ik erken, dat ik de vertaling van den Hr. DROST met belangstelling ontving; dat ik zijne moeite op prijs stel; dat ik geloof, dat hij een nuttig werk verrigt heeft; dat ik hoop, dat een tweede druk spoedig moge noodig zijn. Maar hij zal het mij niet ten kwade duiden, vertrouw ik, indien ik in het belang der zaak hem eenige opmerkingen mededeel. Bij het doorlezen kwamen mij eenige §§. voor, die onduidelijk zijn, b.v. §. 142, 2, §. 159, §. 405, §. 467, §. 509, §. 512, en vooral de aanmerking aldaar, §. 524, §. 550. Gedeeltelijk moge dit aan de moeijelijkheid der aldaar behandelde onderwerpen zijn toe te schrijven, door eene minder woordelijke vertaling zoude het begrip, dunkt mij, gemakkelijker zijn gemaakt geworden. Ik houd mij overtuigd, dat, zoo de Heeren E. en D. in de gelegenheid waren, zij zich spoedig zouden verzekeren, dat de bekwaamste leerlingen der onderste klassen deze §§. niet goed zullen begrijpen. Dit woordelijk overbrengen heeft den Vert. nog in eene andere fout doen vervallen. Overal leest men: ‘In het Duitsch.’ Waartoe dit? Waarom is daarvoor niet in de plaats gesteld: ‘In het Hollandsch?’ te meer nog, daar dit den Vert. van den weg heeft afgebragt, en hem heeft doen vertalen ook daar, waar hij zich eene kleine verandering had moeten veroorloven.

Men oordeele uit §. 388, waar men leest: ‘Waartegen de

Duitsche verba, *ontbreken, helpen, ontvlugten, volgen*, als intransitiva met den derden naamval vereenigd worden, en *nabootsen* slechts de zaak in den vierden naamval, den persoon evenwel in den derden bij zich heeft: Ik boots uwe zedigheid na, en ik boots aan u na.' Dit is blijkbaar verkeerd. Zie ook §. 412. Uitdrukkingen als deze, §. 604: 'In het geval van eenen gezochten nadruk,' en §. 106: 'Waarin de taalkundige vergelijking door aanhechtings-lettergrepen zwarigheden ontmoet,' zal wel niemand denken, dat eene duidelijke voorstelling der zaak geven. Vervolgens bespeurden wij verscheidene verkeerde vertalingen, §. 395: 'Zoo als wij insgelijks om een langer tijdsverloop te kennen te geven, zeggen: "daarheen;"' §. 42, b, moest *bij uitzondering* (*besonders*) met *vooral* vertaald zijn, even als §. 154, b, 'twee onregelmatigheden - worden bij *uitzondering* menigmaal aangetroffen;' §. 386, Aanm.: '*Advolvitur genua*: werpt zich op iemands knieën' (sic); §. 401, '*derzelver*' voor *dezelfde*; §. 407, '*persuadetur mihi*, ik wordt *overreden*;' p. 218, '*supplicare alicui* tot *iemand*, d.i. *smeek aan hem*;' §. 551, ik *twijfel*, voor ik *aarzel*; §. 90, '*despicatui* en *derisui esse, om te lagchen* of *te spotten zijn*;' §. 466, staat *gerangschikt* voor *geconstrueerd*; §. 93, *utensilia, levensmiddelen* voor *gereedschap*; §. 171, '*edomo* en *perdomo*, versterken.'

Drukfouten schijnen een noodzakelijk kwaad te zijn; derhalve kan men niet anders dan verwachten, dat ook dit boek er niet vrij van is. Vele zijn er niet in, maar toch hebben wij er aangetroffen, die in eene Grammatica liever gemist worden, b.v. §. 93, *moeniae*, l. *moenia*, en *divitae*, l. *divitiae*; §. 157, *lectus erimus*; §. 376, *regum*, l. *regem*; §. 379, *nomen*, l. *novum*. Erger is die in §. 82, *ibus*, in plaats van *ubus*, l. *ubus*, in plaats van *ibus*.

Indien er eene tweede uitgave van komen mogt, zij deze een weinig goedkooper; zij zij in waarheid eene verbeterde. De Heer E. zal dan wel kunnen besluiten zijne aanmatigende Voorrede, die voor een schoolboek eene zeer ongeschikte plaats inneemt, weg te laten.

(*Vervolg in een volgend Nommer*.)

Provinciale Almanakken.

***Geldersche Volks-Almanak voor het Jaar* 1841. (*Zevende Jaargang.*) *Arnhem, bij* G. van Eldik Thieme (1841). Behalve den Kalender, enz. XX, 208 en 34 blz. in 12°. *Overijsselsche Almanak voor oudheden en letteren.* 1841. *Zesde Jaargang. Deventer, bij* J. de Lange. 1840. Behalve den Kalender, 299 blz. in kl. 8°. *Groninger Volks-Almanak voor* 1841. *Vijfde Jaargang. Te Groningen, bij* J. Oomkens. Behalve den Kalender, 198 blz. in 12°. *Drentsche Volks-Almanak voor* 1841. *Vijfde Jaargang. Te Koevorden, bij* D. Hemsing van der Scheer. Behalve den Kalender, 263 blz. in 12°.**

N°. 1. Blijft de veelgelezene Almanak der Gelderschen, en bevat ook veel goeds, veel behartigenswaardigs. Gij kent, geachte Lezer! den Redacteur als eenen man, van ijver brandende, om nuttig te zijn. - Ook die ijver straalt in den Gelderschen Almanak overal door. Jammer, wij zeiden het reeds meer, dat zijn stijl doorgaans zoo overgemoedelijk, zoo week, wij zouden bijna zeggen, zoo ziekelijk is, dat iemand, aan krachtiger, kernachtiger gewend, soms met weêrzin voortleest.

In den vorigen Jaargang (welken wij echter niet ontvingen) heeft de Heer HELDRING eene beschrijving gegeven van de armoedige kolonie *Hoenderloo* op de *Veluwe*. Hij had zijne Lezers doen opmerken, dat dit gehucht gebrek aan water en aan eene school had. Zijne stem was niet die des roependen in de woestijn. De aandacht was op dit plekje gevestigd; de Schrijver ontving weldra eenige niet onaanzienlijke giften, die hem in staat stelden het gehucht van putten te doen voorzien; het Bestuur trok zich de zaak mede aan, en de arme kolonie zal zich weldra ook in het bezit van eene school verheugen. Zóó stichtte de Geldersche Volksalmanak een wezenlijk nut.

Deze bijzonderheid leert ons het Voorberigt, waarin de Heer HELDRING nog gewaagt van ontdekte oudheden te *Valburg*, te *Herveld*, te *Groessen*, bij het *Loo*, te *Malburgen*, te *Horssen*, bij het *Heerenhul* en elders.

Over het algemeen levert deze Jaargang zeer weinig op voor de *oudheid* en de *geschiedenis* van *Gelderland*. Tot dat weinige behooren de Stukjes over het *Udlermeer en de Hunneschans*, en de *Wandelingen in de omstreken van Deil*. Met betrekking tot de bijzondere dialecten, vindt men hier eene *Veurlaezing van meister* MAORTEN BAORDMAN, *Over den Starrenhimmel, de rust der Jagers, een gesprek tusschen eene Hollandsche en eene Geldersche dienstmaagd*; maar vooral, als proeve van Tielsch dialect: *Een Winkelpraatje*, door S. geestig en naar het leven geschetst.

De Redacteur heeft, naar ons inzien, te veel plaats ingeruimd aan zoogenaamde *humoristische*, wij zouden bijna zeggen *Pseudo-humoristische* Stukjes, aan Parabels (gelukkig thans uit den smaak), aan sneeuwklokjes (sic), aan vlinders, aan rupsen, aan viooltjes, aan rozenstruikjes, aan herfstviooltjes, aan grafrozen en aan meer zulke *wisjewasjes*. - De Geldersche poëzij is dit jaar weder mager, en de Heer J.C. PERK (hij neme het ons, ter liefde van de kunst, niet kwalijk) kan ons evenmin in ongebonden' als in gebonden' stijl behagen.

Op blz. 197 treft men een niet zeer fraai Dichtstukje aan van wijlen D^{s}. I. SLUITER, die, schoon reeds vóór 100 jaren overleden, op blz. 196 wordt gezegd, voor die te *Eibergen* nog altijd een dierbare Leeraar en vriend (!) te zijn.

Onder den *Gelderschen hutspot* zal, naar ons inzien, menig Geldersman wat te veel *peterselie* vinden.

Een zeer uitvoerige staat der bevolking in de provincie *Gelderland*, op den 1sten Januarij 1830 en 1840, is voor de statistiek van dat gewest eene zeer welkome bijdrage. *Gelderland* telde op 1°. Januarij, 1840, 344,809 zielen, zijnde 34,019 meer dan op 1°. Jan., 1830.

Het *Iets over* Mr. A.C.W. STARING VAN DEN WILDENBORCH is even mager, als het zonderling geplaatst is tusschen het Voorberigt en den Kalender. Wij hopen, dat die Puikdichter in eenen volgenden Jaargang door eene fiksche, krachtige en zijner waardige hand zal geschetst worden.

Van de drie plaatjes heeft dat, door den Heer J.A.R. BEST geteekend en op staal gegraveerd, de meeste verdienste.

N°. 2. Misten wij in den Gelderschen Almanak genoegzame bijdragen voor de geschiedenis en de kennis der oudheden van dat gewest, zijn Overijsselsche broeder is uitsluitend daaraan gewijd. Het Stuk van den Redacteur, den Weleerwaarden Heer J.H. HALBERTSMA, waarmede dit Jaarboekje wordt geopend, getiteld: *Avoort, een grenspunt tusschen de Marken Notter en*

Noetzele (blz. 1-68), weten wij waarlijk geenen naam te geven. Het bevat eene menigte nuttige en juiste opmerkingen, maar ook veel *heterogeens*, en, zoo als het met *etymologische* geleerdheid gaat, veel willekeurigs. - Het eerste heeft de Schrijver gevoeld, daar hij ten slotte zegt: 'Ik heb - - overdadig opgedischt. Van hier zoo vele uitpadigheden, die, zoo zij niet onmiddellijk tot mijn onderwerp doen, er evenwel zijdelings toe behooren, en welke ik hoop, dat om den ijver, die mij verleidde, bij de vrienden van oudheid en letteren vergeving vinden zullen.' Om het tweede te bewijzen, zou meer plaats behoeven, dan dit Tijdschrift toelaat.

De Heer E. MOULIN levert, blz. 67-111, een vervolg der *Memoriën te Kampen*, en wel thans de *Memorie van Sinte Cunera*. Men weet, dat de heilige CUNERA, eene der weinige Heiligen van de *Noord-Nederlanden*, in de V^{de} eeuw eene gezellinne der heilige URSULA was en te *Rhenen* begraven ligt. Deze memorie werd in 1456 opgerigt; onder de namen der broeders en zusters uit de XV^{de} en XVI^{de} eeuw vindt men nog verscheidene van familiën, die nog in *Kampen* en elders bestaan; de *Kamper Courant* heeft er dezer dagen in N°. 372 eenige aangegeven.

De Heer P.C. MOLHUIJSEN leverde vier Stukjes: 1°. (bl. 112-124) als: *Bijdrage tot de geschiedenis der Hervorming in Overijssel*, eenige bijzonderheden omtrent de wijze, waarop de Reformatie in onderscheidene plaatsen van dat gewest (later dan elders) in de XVI^{de} en in het begin der XVII^{de} eeuw tot stand kwam. 2°. (blz. 125-140) Eene beschrijving van den *ingemetselden steen in den muur der St. Michiels- Kerk te Zwolle*, hem toegezonden door den Heer L. BETHMANN te *Hannover*. 3°. (bl. 141-156) Iets over den naam der plaatsen *Engeland* en *Engelanderholt* op de *Veluwe*, waarin hij o.a. bewijst, dat SLICHTENHORST en de Schrijver van den *tegenwoordigen staat van Gelderland* dwalen, door die namen af te leiden van Vorstin ELEONORA, dochter en zuster der Koningen van *Engeland* en gemalin van den Hertog van *Gelder*, daar die namen reeds in de IX^{de} eeuw worden vermeld. Hij wil, en niet zonder grond van waarschijnlijkheid, die namen afleiden van de *Anglen*, welke zich vermoedelijk in deze streken hebben opgehouden; en 4°. Een verhaal der *inhuldiging van Bisschop* FREDERIK VAN BADEN te *Deventer* (bl. 235-242), volgens de aanteekening van den Stads-Secretaris STAELBIJTER.

De Heer J. WEELING geeft (blz. 159-227) een vervolg zijner beschrijving der *Plechelmi-Kerk te Oldenzaal en iets over den*

H. PLECHELMUS, waarin men vele bijzonderheden aangaande *Overijssel* en Overijsselsche geslachten aantreft.

In de aanteekening op blz. 226 zegt de Schrijver, dat het eiland *Urk* in de vorige eeuw als eene buurt of wijk van *Amsterdam* werd aangemerkt. Hierin dwaalt hij; de heerlijkheid van *Urk* behoorde wel aan de stad *Amsterdam*, die haar in 1650 kocht, en een der Burgemeesteren was als zoodanig ambachtsheer. Maar het eiland had eene afzonderlijke regering, en stond in het kerkelijke altijd onder de classis van *Enkhuizen*.

Een klein Stukje over *de geschilderde glazen, op de havezate de Leemcuile eertijds aanwezig* (bl. 228-230), is eene bijdrage tot de kennis der wijze, waarop de vereeringen van glazen, met familiewapenen versierd, eertijds plaats vonden.

I.M.v.R. geeft (bl. 231-234) eene beschrijving van eenen *Overijsselschen gedenkpenning*.

In *Arriaan, Klikspoan* (bl. 243-252) deelt de Heer Mr. B.W.A.E. SLOET TOT OLDHUIS zijn vermoeden mede omtrent den oorsprong van het kinderliedje:

> ‘Arriaan, klikspoan!
> Durf neet over stroate goan,
> 't Hundeken zal um biiten,
> 't Katje zal um krabben,
> Dat kumt van al dat labben;

bij de Hollandsche jeugd mede bekend, schoon de eerste regel bij haar luidt:

> Klikspaan, halve maan!’

Een vriend, die dit Stukje met ons las, herinnerde ons, bij de aanteekening op bl. 245, dat de drijftol bij ARISTOPHANES zeer aardig gebruikt wordt, om te spotten met hen, die *waanwijs* en smakeloos vakken behandelen, waarvan zij geene kennis bezitten.

De Heer J. VAN DOORNINCK geeft *Iets over het verbeteren der handelscommunicatie van de Provincie Overijssel met Duitschland*, en eindelijk de Heer Mr. T.W. VAN MARLE eenige *Mededeelingen*.

Ziehier den inhoud van dit voor ons steeds belangrijk Jaarboekje opgegeven; doch neen, wij vergaten melding te maken van 24 regels poëzij van den Heer G. TEN BRUGGENCATE, Hz. Wat toch heeft den Redacteur bewogen, dit nietige Stukje, hetwelk nog wel eene vertaling is, in dezen Almanak op te nemen? Moet het strekken, om ons den toestand der poëzij in *Overijssel* te leeren kennen? - wij hopen neen. Want waarlijk, dan kunnen wij de dichtkunst in dit gewest gerust *dood verklaren*. Dit is zeker, dat die regels

allerellendigst en pijnlijk midden in het boeksken (bladz. 157) tusschen zoo veel geleerdheid geprangd zitten.

N°. 3. In den *Groninger Almanak*, die er dit jaar weder zeer goed uitziet, komen verschillende Stukjes in gebonden' en ongebonden' stijl voor; wij kunnen van alle geene melding maken. Onder die in gebonden' stijl vindt men in den Groninger tongval een *Koffie-lijd, parodie op* SCHILLER's *Lied der Glocke*, het platduitsch van Dr. BäRMAN *vrij nagevolgd* door Mr. J. HUIZINGA; ziehier eene proeve:

Trien, laat die 't gijn tweimaal zeggen,
Bran die nyt, maar bruuk dien schoet,
Most er 'n stukje botter ien leggen,
Ruir nog wat en smiet ze er oet.
Stien, krieg meulen oet spien,
Dou der boonen ien,
Mos as stof za fien ze maalen.
Knelske zel de room wel haalen.

Onder het *Proza* treft men hier verscheidene bijdragen tot de geschiedenis en de kennis der oudheden van dat gewest aan. De ijverige Mr. T.P. TRESLING leverde hiertoe 3 à 4 Stukjes. Het eerste en langste, FOCCO UKENA, is eene bijdrage tot de geschiedenis der partijschappen tusschen de *Schieringers* en *Vetkoopers*, en van den geest dier ruwe eeuw; een portret van dien edelman, hetwelk gezegd wordt van de XV^{de} Eeuw te zijn, versiert dit Jaarboekje.

Ds. W.G. REDDINGIUS geeft *Bijzonderheden uit een oud Protocol* van *Woltersum*, vooral voor *taalkennis en statistiek* belangrijk.

Met genoegen lazen wij het *Iets over eenige gewoonten op het land in de Provincie Groningen*, door X., eene bijdrage tot het *ceremonieel* der *Kraamkamer, Bruiloften* en *Begravenissen*.

Ook de Heeren TH. GOTFRIEDI, Dr. G.A. STRATINGH, Prof. TH. VAN SWINDEREN, Mr. J.S.G. KONING, Ds. P. ZUIDEMA, enz. enz., gaven Stukjes in Proza, die op de Provincie *Groningen* betrekking hebben, en zich wel laten lezen; zoodat de *Groninger Almanak* voor 1841 goed voor den dag is gekomen en ondersteuning verdient.

N°. 4. Wij zijn met N°. 4 verlegen; vriend A., die met zijne zaak ook verlegen schijnt, of wel vriend B., die zich weder verlegen vertoont over het gezegde van A., schijnt (blz. 60) van meening te zijn, dat de kritiek zich met *Provinciale Almanakken* niet moet bemoeijen. Maar de uitgever? Die zendt den Almanak ter beoordeeling. Wat zullen wij doen, hem of A. of B. believen?

De uitgever heeft er regt op: hij betaalt met een' Almanak!

Maar A. ziet er zoo schrikkelijk boos uit. Komaan! laat ons trachten beiden te voldoen: laat ons het geschrijf van A., al ware het om zijnentwil, beneden kritiek houden, en er verder niet meer van gewagen, hem verwijzende naar onze beoordeeling op bladz. 253 van den *Gids* van 1839, en den Almanak verder aankondigen. Wij vinden in dezen Jaargang het vervolg van het leven van Mr. PETRUS HOFSTEDE, waarin aan de verdiensten van dien uitstekenden man regtmatige hulde wordt gedaan. HOFSTEDE deed veel, zeer veel voor *Drenthe*, dat in onze oogen zoo bij uitnemendheid belangrijke gewest. - Zijn voorbeeld wekke den ijver van anderen ten nutte van tijdgenoot en nageslacht. Dit gedeelte van zijne levensschets beviel ons beter, dan hetgeen in den vorigen Jaargang is te vinden.

Ook *Het jaar* 1672, in den Jaargang van 1839 begonnen, en toen door ons geprezen, wordt door eene kundige hand voortgezet.

Het *Drentsche Volkskarakter* vindt in I. eenen uitvoerigen beschrijver.

Leverde wijlen de Heer G. VAN HASSELT, in 1805, *Stof voor eene Geldersche historie der Heidens*, de Heer P.C. MOLHUIJSEN, in den *Overijsselschen Almanak* van 1840, voor de geschiedenis dier zwervers in *Overijssel*, de Heer P. doet zulks hier, met betrekking tot de Provincie *Drenthe*.

Wij kunnen van elk Stuk geen afzonderlijk gewag maken; maar eindigen ons verslag met de betuiging, dat deze Almanak bij voortduring aan zijne bestemming beantwoordt, en door ons jaarlijks met genoegen wordt ontvangen.

Op 1°. Jan. 1840 was de bevolking der Provincie 72,484; op 1°. Jan. 1830 slechts 63,271; welk eene aanzienlijke vermeerdering in 10 jaren, en wat kan dat gewest bij een goed en wijs bestuur niet worden!

Meerdere Provinciale Almanakken ontvingen wij tot dus verre niet.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Aanteekeningen en Bedenkingen op het ontwerp van een Wetboek van Strafregt voor het Koningrijk der Nederlanden. Eerste Boek. Assen, bij T.J. van Tricht, 1839.

Met een enkel woord vestigen wij de aandacht onzer Lezers op een geschrift, reeds vóór een jaar, bij gelegenheid van het toen aangeboden ontwerp, in het licht gegeven. Men denke daarom echter niet, dat het alleen van tijdelijk belang was. In tegendeel, de inrigting van het boekje onderscheidt zich van de andere bij die gelegenheid uitgegevene geschriften door eene meer wetenschappelijke behandeling, en juist daardoor zal het ook eene blijvende waarde behouden.

Wij moedigen den voortreffelijken Schrijver tot verdere voortzetting, zoodra de gelegenheid er zich toe aanbiedt, ten sterkste aan. Wij zeggen met nadruk: *Zoodra de gelegenheid zich aanbiedt*; want wat mag toch wel de reden zijn, dat men het naauw aangevangen Werk reeds weder laat rusten? Terwijl wij dit schrijven, is het vervolg nog niet eens aan de Staten-Generaal voorgesteld. Het is alsof sommige menschen de invoering der eindelijk tegen hunnen wil aangenomene verbeteringen zoo lang mogelijk willen tegenhouden. Ook in dit opzigt verwachten wij veel van den Koning, die reeds getoond heeft, hoezeer hij den nationalen slakkengang haat.
A.

Nederlandsche Volks-Almanak voor 1841. (*Tiende Jaar.*) *Te Amsterdam, bij* J.H. en G. van Heteren. 1840. Behalve het Voorwerk, 184 blz. in 12°.

Meermalen is bij ons de vraag opgerezen, en ook reeds vroeger geuit, wat toch de Redactie van dit Jaarboekje eigenlijk onder het woord *volk* verstaat. Wij noodigen haar uit, om zulks eens bij eenen volgenden Jaargang te ontwikkelen; dan zullen wij ons eerst op het regte standpunt kunnen plaatsen, waaruit wij dit Werkje zullen kunnen beoordeelen.

Thans zullen wij ons bepalen met het aan te kondigen, en

te zeggen, dat hier, als naar gewoonte, proza en poëzij te vinden is. Stukjes van verschillend gehalte, niet veel uitstekends, niet veel geheel verwerpelijks. De Heer D. DORBECK, THZ. bestudere eerst meer de zeden en gebruiken, kortom de *kleur der tijden*, waaruit hij zijne verhalen ontleent, alvorens zich aan het in het licht geven van historische verhalen te wagen. In de XIV^{de} eeuw werd de titel van *Jonkvrouw* nog zoo kwistig niet als in onze dagen gebezigd, en toch zou een edelman thans zeker nog niet eens de dochter van eenen onadellijken, of, zoo als de Schrijver hem noemt, eenvoudigen Schout met dien titel begroeten; en ik geloof, dat de Westvriesche meisjes van die eeuw het voor geen compliment zouden hebben opgenomen, indien men haar *schoone waterbloemen uit* HOLLAND's *week moeras* had genoemd. De Westvriezen *Hollanders* te noemen, was destijds zeker aan de eersten niet welgevallig.

Meisjes, die haar bootje verlaten, om met hare geliefden te gaan kouten, raden wij het steviger vast te hechten, dan aan eenen *rozenstruik*, zoo als het maagdeken doet in het anders aardige liedje van J.P. HEIJE.

Wij maakten in dit Jaarboekje kennis met eene ons tot dusverre nog min bekende Dichteresse. Wij maken ons compliment aan Mijnheer haren echtgenoot, die Haar Ed. zulke gevoelens wist in te boezemen.

Waartoe *de Bultenbijter* te plaatsen in een boeksken, dat op kieschheid aanspraak schijnt te maken?

Eenige der hier voorkomende 4 steendrukjes zijn niet onaardig. Dat bij het versje van BRESTER: *Trek als 't nopt*, hetwelk ook zijne verdienste heeft, is door J.W KAISER geestig geteekend.

Boekbeoordeelingen.

Reis naar het Oosten, gedurende de jaren 1836 en 1837, door Dr. *Gotthilf Heinrich von Schubert*. Uit het Hoogduitsch vertaald. Eerste Deel. Amsterdam, bij Johannes Müller. 1839. 8°. Afbeeldingen van het Heilige Land, bestaande uit veertig Gezigten van belangrijke plaatsen, in de Heilige Schrift vermeld, naar de natuur geteekend door *J.M. Bernatz*; met Beschrijvingen door Dr. *G.H. von Schubert*, uit het Hoogduitsch vertaald. Amsterdam, Johannes Müller. 1839. fol. Bijbel-Atlas, voornamelijk ten gebruike bij de Bijbelvertaling van den Hoogleeraar J.H. van der Palm, door *G.H. van Senden*. (Met eene getuigenis van den Hoogleeraar J.H. van der Palm.) 1ste Aflevering. Te Leyden, bij D. du Mortier en Zoon. 1840. 2de Aflevering. 1840. 3de Aflevering. 1841. 4°.

Onder de nieuwste Reisverhalen, die over *Palestina* en de aangrenzende streken waren in het licht verschenen, noemde ik in een vorig nommer van dit Maandschrift(1) ook het Werk van den met roem bekenden Hoogleeraar te *München*, Dr. G.H. VON SCHUBERT, en sprak toen tevens reeds van de Nederlandsche Overzetting, die van het eerste deel dier Reize te *Amsterdam* was uitgekomen. Het Werk zelf, waarvan ik ter aangehaalde plaatse nog slechts twee deelen vermelden kon, is later met een derde, dat tegelijk het laatste is, aangevuld; doch van de Vertaling is tot heden toe niets meer verschenen, hoewel, naar het

(1) 1839. N°. 12, *Boekbeoordeel.* bl. 572, 3.

Voorberigt (bl. VIII), dit eerste deel *binnen weinige maanden* door het tweede gevolgd zou worden.

Omtrent de waarde, die aan VON SCHUBERT's Reisverhaal zij toe te kennen, kan wel bezwaarlijk het oordeel van allen eenstemmig wezen. Zij, wier wijze van zien en gevoelen volmaakt met die des Schrijvers overeenkomt, zullen het als een onovertrefbaar model, waarmeê zij tot dweepens toe zijn ingenomen, verheffen; en zij daarentegen, wien eene andere manier van beschouwen, vooral in het godsdienstige, eigen is, zullen, op zijn zachtst gezegd, ook veel te berispen vinden, en misschien zelfs wel de schaal der gebreken bijna geheel tegen die der goede hoedanigheden, in hunne schatting doen opwegen. Ik moet bekennen, meer tot deze laatste soort van beoordeelaars, dan tot de eerste, over te hellen; wel bewonder ik, door het gansche Werk henen, de veelzijdige kennis en groote geleerdheid des Schrijvers, en heb achting en bijna genegenheid opgevat voor den vromen man, van wiens godsdienstigen zin en beminnelijk karakter schier elke bladzijde het onbedriegelijk merk vertoont; doch tevens ontveins ik het niet, dat die zoo hoog gestemde toon en telkens terugkeerende bespiegeling mij op het laatst vermoeid en verveeld heeft, en dat ik op een aantal plaatsen ook gewenscht zou hebben, even sterk het gezond verstand van den Reiziger als zijn edel en godvruchtig hart te zien doorschitteren. Een man als VON SCHUBERT, zou men denken, kan toch wel nooit anders dan van een verstandige en wetenschappelijke zijde zich vertoonen, en over de streken, door hem bezocht, juist dat wat het belangrijkst is, mededeelen. Groot als beoefenaar der Natuurkundige Wetenschappen, waarin bij te *München* een Leerstoel bekleedt; beroemd ook als schrijver over onderwerpen uit het vak der bespiegelende Wijsbegeerte[1], en met de Werken der Ouden niet minder, dan met de geschiedenis der nieuwere Volken bekend, staat hij in allen deele op de hoogte, om fijn en naauwkeurig op te merken, scherp te onderzoeken, en met kennis van zaken te oordeelen. En waarlijk, waar men hem als topograaph of botanicus, als geoloog of als beoefenaar der natuurlijke historie, spreken hoort, daar wekt 's mans kennis en belezenheid de grootste belangstelling op, en volgt men met aandacht en genoegen zijne geleerde en grondige nasporingen. Doch

(1) Waartoe inzonderheid zijn boek, '*Die Geschichte der Seele*' getiteld, behoort, dat te *Stuttgart* in 1830 verschenen is (in twee octavo-deelen), en reeds in 1833 aldaar voor de tweede maal uitkwam.

die zelfde wetenschappelijke man behoort in het godsdienstige tot die overdreven-gevoelige en dweepend-vrome partij, die thans door geheel *Duitschland* verbreid, voornamelijk onder de *Beijersche* Protestanten heeft wortel geschoten. Als kweekeling en aanbidder van den edelen HERDER, werd zijn jeugdig gemoed, dat van zich zelf reeds teêrgevoelig en bewegelijk was, hoe langer hoe meer naar de rigting diens Leermeesters heengevoerd: de smaak, de verbeelding, de poëtische gloed van HERDER stortte zich over in de ziel van VON SCHUBERT, en latere lotgevallen, treffende wereldgebeurtenissen, omgang en gewoonte, alles heeft het zijne toegebragt, om hem allengs nog warmer voor die manier van zien en beschouwen in te nemen, en aan zijn gansche wezen en bestaan dien tint van zwaarmoedigen ernst en overspannen gevoeligheid meê te deelen, die ook over al zijne Schriften, en zeker het meest over deze *Reis naar het Oosten*, verspreid ligt. Doch wie, die slechts even het oogmerk kent, waarmede VON SCHUBERT dien togt ondernam, zal ten opzigte van het laatstgenoemde Werk iets anders zich als mogelijk kunnen voorstellen? Op zes-en-vijftigjarigen leeftijd trok hij, als uit het oord zijner *vreemdelingschap*, naar het *Land der belofte* henen, om vóór zijn dood dáár nog eens ruimer te ademen, en zich te verkwikken door de heerlijke balsemgeuren, die dáár bij elken voetstap de herinnering van het verleden hem te gemoet zou voeren. Kan men, dit eenmaal wetende, hier een streng-wetenschappelijk onderzoek naar *Azië's* zuidwestkust, of zal men noodwendig eene sentimenteele reis naar het Bijbelsche Oosten, een pelgrimstogt naar het Heilige Graf, naar de wieg en bakermat des Christelijken geloofs, verwachten? En echter, die vrome reiziger was tevens man van kennis, dorstende naar wetenschap, Geleerde van den eersten rang; zijne aanteekeningen kunnen dus onmogelijk een flaauw zamenweefsel van piëtistische droomen en smakelooze opmerkingen zijn, maar moeten integendeel in vele opzigten hoogst belangrijk en boeijend wezen, ja zelfs overal het echte kenmerk der wijsheid dragen, waar zij volstrekt in geen verband staan tot zijne denkbeelden over Godsdienst en Godsbestuur; zijn zij van deze het onmiddellijk uitvloeisel, of ook, komen zij maar eenigzins daarmede in aanraking, dan is er aanstonds groot gevaar, dat het verstand en oordeel des Schrijvers zich eenigermate verduistere, en men eene doorgaande overhelling tot kleingeestigheid, ja zelfs tot bijgeloof, bespeure. Geen wonder dan ook, dat vooral die gedeelten van het Reisverhaal het meest daarvan de sporen

vertoonen, waar de behandelde onderwerpen het gevoeligst de ziel van VON SCHUBERT schokten, waar de heiligheid der plaatsen het sterkst zijne verbeelding in vuur zette, of ook, waar de lotgevallen en ontmoetingen op de reize zelve zijn kinderlijk gemoed het ernstigst tot nadenken en vrome mijmering stemden. Het geheel is dus een mengsel, uit zeer verschillende, en bijna zou men zeggen, ongelijksoortige bestanddeelen zamengesteld: veel is er uit te leeren, vele bladzijden zou men missen kunnen; nu eens verheft zich het onderzoek tot ver boven het gewone, dan daalt het tot beneden zijne waardigheid; hier spreekt de Geleerde met helderheid en onovertrefbare zaakkennis, dáár de kleingeestige pelgrim, wien de kerkelijke overlevering bijna meer nog dan de zekerste bescheiden der Geschiedenis, ter harte gaat.

Uit het bovenstaande, geloof ik, zal mijn oordeel over de waarde van het vertaalde Werk, althans in het algemeen, vrij duidelijk zijn af te leiden. Dat het in onze taal wordt overgebragt, misbillijk ik geenszins, maar geloof toch, dat het door een zeker gedeelte van ons Publiek niet eeniglijk tot hun voordeel zal gelezen worden. De verstandige man zal, even als de bij, ook uit *deze* bloem slechts honig zuigen; doch wie maar eenigzins tot geestdrijverij of overdreven gemoedelijkheid overhelt, zal, vrees ik, door de lezing van dit boek niet helderder en vaster van geest, maar zeker nog weeker en onbestemder worden. Dan hoe dit zij, indien men het wenschelijk achtte, dat dit Reisverhaal ook in *Nederland* algemeen bekend en verspreid werd, dan was zonder twijfel de vertaling van hetzelve daartoe een onontbeerlijk vereischte. De stijl toch is van dien aard, dat men weinig of geene Geschriften van denzelfden inhoud zou kunnen aanwijzen, tot welker regt verstand meer inspanning, dan bij dit Werk, gevorderd wordt; zoodat ook velen onder onze Landgenooten, wien anders het Duitsch geen vreemde taal is, toch zeker niet zonder moeite den gang der denkbeelden hier in het oorspronkelijk zouden kunnen volgen, en de ware kracht van elk gezegde zich in de moedertaal vertegenwoordigen. De reden van deze meerdere ingewikkeldheid zal uit het vroeger gezegde reeds voor ieder duidelijk wezen: VON SCHUBERT's stijl lijdt aan die zelfde gebreken, die de kenmerkende eigenschap van alle Schrijvers zijn, wier gevoel niet door het verstand geleid en beteugeld wordt. Een verheven duister neemt niet zelden de plaats der heldere eenvoudigheid in, en kunstige speling verraadt de koortsachtige spanning der ziel, voor wie het gewone te flaauw en smakeloos geworden is. Het zou mij

weinig moeite kosten, hier een aantal plaatsen te noemen, waar zich de overdrevenheid en onbestemdheid van den Schrijver op het hinderlijkst gevoelen doen; doch ik behoef slechts naar de Inleiding, '*Wohin willst du*?' getiteld, te verwijzen, om hem, die het Werk gelezen heeft, een van de fraaiste misschien, maar zeker ook van de zonderlingste gedeelten te herinneren, waar wel de stijl veel schoons en sierlijks en wegslepends heeft, maar tevens al de kenteekenen van een duister gemoed vertoont, en in mijn oog althans, door eene ondragelijke weekheid ontluisterd wordt. Tot eene proeve echter, hoe VON SCHUBERT soms ook dáár, waar zijn godsdienstig gevoel geheel buiten spel blijft, al te verheven zijne denkbeelden voorstelt, of al te lang en te kunstig ze uitspint, diene de volgende plaats, waar hij in dit eerste deel zijner Reize (bl. 261 en 262 van den Duitschen tekst), bij de beschrijving zijner vaart op den Hellespont, aldus met onbehagelijke getrouwheid het vernuft van OVIDIUS nabootst: '*Immer genussreicher und reizender wird jetzt die Fahrt. - Da in der Meerenge des Hellespontes stehen sich die Kräfte zweier nachbarlicher Welttheile, wie die Vorposten zweier Heere nahe gegenüber; sie rufen sich wechselseitig Worte der Herausforderung zu. Das asiatische Ufer, in der unvergleichlich schönen Fülle seiner Lorbeer- und Terebinthenhaine, in dem Schmucke der Wein- und Kirschengärten, über deren niedre Hügel von Süden her der hohe Ida hervorblickt, ruft mit lauter Stimme zu der Nachbarin hinüber: "Siehst du mein Haupt mit Kränzen des Ruhmes umwunden?" - "Wunden", antwortet drüben das Echo aus den gähen Felsen des Chersonesus. Darauf fraget der noch jetzt von den Trümmern der* Mauer des Miltiades *umzäumte Chersonesus: "Siehst du die hehren Werke meiner Hünde?" und das Echo der asiatischen Küste antwortet: "Ende." Von neuem rufet das Blumengefilde Mysiens zu der Nachbarin hinüber: "Was hast* du, *mit Asiens Blüthen zu vergleichen?" - "Eichen", antwortet darauf der Wiederhall von Thraziens Halbinsel. - Wiederum erhebt Europas Küste die mächtige Stimme und rufet: "Welcher Ausgang bleibt dir, du Sklavin der Sklaven offen?" - Die Gegnerin antwortet: "Hoffen*."'

Het zal wel niet noodig zijn, thans nog met opzet van de moeijelijkheden te gewagen, die aan de vertaling van zoodanig een Werk, als de Reis van VON SCHUBERT is, verbonden zijn. De Heer VAN GILSE, aan wien wij, blijkens de onderteekening van het Voorberigt, deze Overzetting te danken hebben, heeft door

dien arbeid eene schoone proeve gegeven van zijne meer dan gewone bekendheid met het Duitsche taaleigen, en van zijn gelukkigen aanleg om de denkbeelden van anderen in eene vreemde spraak over te gieten. Dat hij veel tijd en moeite daaraan moet te koste gelegd hebben, zal wel niemand, die het zware der taak doorziet, en den goeden uitslag zijner poging daartegenover stelt, zelfs maar in de verte in twijfel trekken; doch men mag echter niet hopen, dat de moeijelijkheden, bij de vertaling van dit eerste deel ondervonden, hem zoo zeer zijn tegengevallen en zoo sterk hem hebben afgeschrikt, dat daaraan de vertraging, die wij boven reeds opmerkten, zij toe te schrijven. De kundige Geleerde ga moedig op de eenmaal ingeslagen en met roem betreden baan voort, en levere nu spoedig ons het vervolg en het einde van een Werk, dat, niettegenstaande zijne gebreken, toch zoo veel goeds bevat, en aan de Wetenschap zoo vele nuttige wenken en gewigtige opmerkingen aanbiedt. Ook is dit eerste deel in belangrijkheid met de twee andere niet te vergelijken: het brengt den Lezer niet verder dan tot *Bulak*, nabij *Kairo* gelegen, en van hier ving eigenlijk de reis door *Egypte*, en naar *Arabië* en *Palestina*, aan. Alles wat men dus over *die* streken wenscht te vernemen, komt in de beide laatste deelen voor: hier vindt men, eerst den togt van *München* naar *Weenen* beschreven, vervolgens de vaart langs den *Donau*, over de *Zwarte Zee* en door den *Bosporus*, naar *Konstantinopel*; dan die Hoofdstad zelve, zoo als zij vroeger de zetel was der Byzantijnsche Keizers, en zoo als zij thans die van het Opperhoofd der Otsmánen is; daarop de zeereis van *Konstantinopel* naar *Smyrna*; dan deze stad met hare in de Christelijke oudheid zoo hoog beroemde omstreken, waarin de Reiziger nagenoeg vier weken doorbragt, bij onderscheidene togten de overblijfselen van *Efese* en *Sardes*, het nog bloeijende *Magnesia*, en de tusschenliggende plaatsen bezoekende: van *Smyrna* werd de reis, weder ter zee, naar *Rhodus*, en van daar eindelijk naar *Alexandrië* voortgezet, zoodat dit deel met eene vrij ontwikkelde beschrijving der laatstgenoemde stad, zoowel gelijk zij oudtijds gebouwd was, als gelijk zij thans zich vertoont, en met het verhaal der vaart langs het *Mahmud-kanaal* en den *Nijl*, van *Alexandrië* tot *Bulak*, eindigt. Het ontbreekt hier dus niet aan zeer belangrijke punten, waarover de Schrijver, die met de voortgaande Geschiedenis der eeuwen naauwkeurig bekend is, niet zelden een aangenaam en verhelderend licht verspreidt: inzonderheid heeft mij de vaart langs den *Donau*, door den *Bosporus* en over den *Archipel*,

met belangstelling bezig gehouden, terwijl hetgeen over *Konstantinopel*, een gedeelte der Westkust van *Klein-Azië*, en over *Alexandrië* berigt wordt, allezins opmerkzaamheid verdient, en óf tot bevestiging, óf tot verbetering van vroegere opgaven strekken kan. Het behoeft echter geen betoog, dat de verdere togten door *Egypte*, naar het Schiereiland van *Sinaï*, naar *Palestina* en *Syrië*, nog oneindig meer stof tot gewigtige opmerking hebben aangeboden, en dat dus zij, die reeds dit eerste deel niet zonder genoegen en nut gelezen hebben, ook met verlangen het overige zullen te gemoet zien, en gaarne den gang des Schrijvers naar het eigenlijk oord zijner hijgende begeerte volgen zullen.

Het hoofddoel dezer Recensie is niet zoozeer, om over het Werk van VON SCHUBERT, als wel, om over de waarde van deszelfs *Vertaling* te oordeelen. Ik heb die in het algemeen reeds als zeer goed en loffelijk doen kennen, en zou thans, in bijzonderheden tredende, zoowel hare doorgaande getrouwheid, als hare duidelijkheid, zuiverheid en sierlijkheid, in het licht kunnen stellen. Liever echter wil ik den geachten Vervaardiger op eene andere wijze overtuigen, dat ik zijnen arbeid zeer aandachtig en naauwkeurig bezien heb: door hem namelijk de aanmerkingen mede te deelen, die mij onder het lezen, deels door vergelijking van het oorspronkelijk, deels buiten hetzelve om, zijn voorgekomen. Ik zal ze onder verschillende hoofdpunten rangschikken, en moet vooraf nog slechts verzekeren, dat het gemakkelijker is, bedenkingen van deze soort in het midden te brengen, dan, indien men zelf een zoo moeijelijke taak had op zich genomen, er niet veel meer nog, en misschien van meer gewigtigen aard ook, uit te lokken.

Vooreerst dan heb ik eenige plaatsen aangetroffen, waar in den Duitschen tekst zoodanige fouten begaan zijn, welker verbetering men in deze Overzetting met grond verwacht zou hebben, en niet dan ongaarne mist. Zoo leest men op bladz. 134 reg. 12 en volg., even als in het oorspronkelijk op bl. 136: *Schoon ook, onder het snel voorbijvaren, het oog zich soms naar den linker* (*Europischen*) *oever wendt*, enz. Het is uit de rigting, waarin de Reiziger den *Bosporus* doorvoer, duidelijk, dat hier voor *linker, regter* moet staan; en deze fout moet te dier plaatse daarom vooral verbeterd worden, wijl men anders gevaar zou loopen, het bijna onmiddellijk voorafgaande (op bl. 133 r. 23 v.) verkeerdelijk op te vatten: *Ginds, aan den linker kant* [dat is, *den Aziatischen oever*], *tegenover het waterrijke, Thracische* Bel-

grado, *verheft zich de* Reuzenberg, enz. - Op bl. 196 r. 32 vv., en eveneens in het Duitsch bl. 199, leest men: *In het vast vertrouwen op de ontwijfelbare waarheid dezer voorspelling, maakte reeds* MOAWIA, *de veldheer van* ALI, *den schoonzoon van* MOHAMMED, *in het* 34ste *jaar der Hedschra, het* 648ste *na de geboorte van Christus, zich op ter verovering der keizersstad van het oosten*; enz. Hetgeen bij eenig nadenken hier dadelijk in het oog moet vallen, is, dat het jaar 34 der Arabische tijdrekening onmogelijk het jaar 648 der Christenen zijn kan: het eerstgenoemde begon den 21sten Julij 654, en eindigde den 9den Julij 655. Doch de bedoelde gebeurtenis is buitendien hoogst onnaauwkeurig voorgesteld, daar men voor de uitgeschreven woorden het volgende moet in de plaats stellen: *In het vast vertrouwen - -, maakte reeds* MOAWIA, *de veldheer van* OTHMAN, *den derden Opvolger van* MOHAMMED, *in het* 32ste *jaar der Vlugt, het* 652ste *na de geboorte van Christus, zich op* enz. - Vooral in de *eigennamen* treft men vele hinderlijke fouten aan, die het zeer bevreemden moet dat in de overzetting niet verbeterd zijn. De meeste toch zijn in den oorspronkelijken tekst dáaruit te verklaren, dat VON SCHUBERT met de Oostersche talen in den grond geheel onbekend is, en dus bij het schrijven van namen, die uit deze moeten opgehelderd worden, door geen vast rigtsnoer geleid werd. De Vertaler daarentegen heeft ook dit gedeelte zijner studie met meer dan gewonen ijver behartigd, en zou daarom geacht kunnen worden, juist de geschikte man te zijn, om van dien kant het gebrekkige in zijnen Schrijver te verhelpen. Op bl. 17 r. 29 vv. (Duitsch, bl. 18) staat: *uit de puinhoopen dier oude wereldstad* [Babel] *zijn, om vele kleinere niet te noemen, drie aanzienlijke steden der latere oudheid opgebouwd en opgesierd: door de Grieken* Seleucia, *door de Parthers* Ktesiphon *en door de Perzen* Al-Maidan. Deze laatste naam (المَيْدَان) is het Arabische woord voor een *manége* of *rijschool*; de bedoelde stad daarentegen heet, gelijk bekend is, *al-Madáïn* (المَدَائِن). - Op bl. 108 r. 33, en eveneens op bl. 350, 356, 389, 426, 432, 434 en 461, staat overal, gelijk in het Duitsch, de naam, waarmeê de Mohammedanen hunnen *Voorganger in het openbaar gebed* aanduiden, verkeerdelijk door *Iman*, in plaats van *Imam* (إِمَام), uitgedrukt. - Op bl. 197 r. 15 v. (D. bl. 199) leest men den naam diens beroemden Heilige, die bij de derde belegering van *Konstantinopel* door de Arabieren, in het jaar

671 (51 der Vlugt), gevallen was, aldus, naar de slordige manier der Turken, geschreven: EJUB CHALAD BEN SAÏD ANSSARI; terwijl het naauwelijks noodig zal zijn te herinneren, dat hij in het Arabisch eigenlijk dus luidt: AIJUB IBN-CHáLID IBN-SAÏD AL-ANSáRI (ايوب بن خالد بن سعيد الانصارى). - Op dezelfde bladz. r. 21 (D. bl. 200) staat AK-SCHEM-SEDDIN, voor AK-SCHEMSEDDIN of AK-SCHEMS-EDDIN (آق شمس الدين); en op bl. 387 r. 27 v. en 441 r. 20 v. (in het Duitsch alleen op de laatste plaats, bl. 446) eveneens *had-schi's*, voor *ha-dschi's* of *ha-dji's* (حاجى). - Op bl. 441 r. 20 en 468 r. 32 (D. bl. 446 en 474) vindt men het Arabische woord, dat een *Heilige* aanduidt, in plaats van *Marbut* (مَرْبُوط), *Marabu* geschreven; en eindelijk staat op bl. 525 r. 9 en 526 r. 19 en 29 (D. bl. 514, 5, 6) bij herhaling het *Machmut-kanaal*, voor het *Mahmud* (محمود)-*kanaal*.

Doch *ten tweede* zijn er ook eenige plaatsen, waar hetzij de onduidelijkheid of onverstaanbaarheid van den zin, hetzij de minder juiste uitdrukking der eigennamen, niet aan den Schrijver zelven, maar alleen aan den Vertaler, moet geweten worden, en waar dus deze de woorden van het oorspronkelijk niet zóó naauwkeurig en gelukkig, als doorgaans hier het geval is, heeft teruggegeven. Zoo twijfel ik niet, of men zal zwarigheid vinden in hetgeen op bl. 13 r. 27 vv. gelezen wordt: *Want nog in onze dagen bewijst het oudste stelsel van sterrekunde*, door bijvoeging van deszelfs bestanddeelen bij *de graden breedte van deze streek der aarde* [de vlakte van den *Ararat*], *dat het hier moet zijn ontstaan*. Verstaanbaarder wordt het door vergelijking van het Duitsch (bl. 14): *denn noch jetzt verräth das älteste System der Sternkunde* durch die Anfügung seiner Elemente an *die Grade der Breite dieses Erdstriches, dass es von da seinen Ausgang genommen*. - Op bl. 17 r. 15 vv. staat: *Ook aan zulke werken der menschen ziet men, dat zij wel ontstaan uit eene werking, die, vergeleken met* datgene, *waardoor de voortgang wordt tot stand gebragt, van veel krachtiger en levendiger aard is*, enz. Men verbetere hier *datgene* in *die*, naar het Duitsch (bl. 18): *Auch bei solchen Menschenwerken wird erkannt, dass der Anfang zwar von einem Antriebe ausgehe, der, im Vergleich mit* jenem *der den Fortgang bewirkt*, u.s.w. - Op bl. 77 r. 33 vv.: *De banier, die de overwinnaar* [Prins EUGENIUS in 1716] *heinde en ver over het wedergewonnen land liet waaijen, verspreidde vrees en schrik over alle landen der Maho-*

medanen, vreugde en gejuich over alle landen van het Christelijk Europa, *van de* IJszee *tot aan de* Pyreneën. Zoo de Schrijver hier werkelijk van *al de landen der* MOHAMMEDANEN had gesproken, zou zijne taal niet van verregaande overdrijving zijn vrij te pleiten; doch in het Duitsch staat eenvoudig (bl. 79): *durch alle Länder der Osmanen*, dat is, *der* TURKEN. - Op bl. 90 r. 24 vv.: *De engte, waarvan de* IJzeren Poort *een gedeelte uitmaakt, is geenszins ontstaan door het geweld van den stroom, die zich eenen doortogt banen moest, maar door die* kristalvormende *krachten in de natuur, die, bij het groeijen van de tegenwoordige vaste deelen der aarde, uit de ongevormde klompen, de afzonderlijke stammen en groepen van het gebergte van elkander afzonderden en afscheidden*. In het Duitsch (bl. 92) staat veel begrijpelijker: *Der Engpass, zu welchem das eiserne Thor gehört, ist keinesweges durch die mechanische Gewalt eines da hindurchreissenden Gewässers entstanden, sondern durch jene* krystallinisch [dat is, *met scherpe kanten en ongelijke hoogten*] bauenden *Kräfte der Natur gebildet*, u.s.w. - Op bl. 109 r. 7 vv.: *Een smakelijk ontbijt vonden wij hier reeds voor ons toebereid, bestaande uit - - koeken, die, naar de gewoonte dezer landen, uit* een deeg van bladeren *en* van *het vleesch van lammerenstaarten worden toebereid*. In het oorspronkelijk (bl. 111) leest men: *Ein wohlschmeckendes Frühstück war hier schon für uns aufgestellt: - - der in diesen Ländern gewöhnliche, aus* Blätterteig [het Fransche *feuilletage*] *und dem Fleisch der Lämmerschwänze bereitete Kuchen*. - Op bl. 148 r. 9 vv.: *het bekken met opborrelend water*, waarin *men, naast de gebouwen der moskee, diep onder den grond afdaalt*, enz. In het Duitsch staat (bl. 150): *das Becken mit dem hervorsprudelnden Wasser*, zu welchem *man - - hinabsteigt*, u.s.w. - Op bl. 179 r. 1 vv.: *Wij traden door de Tuinpoort* [van het Serail], *in het Rozenhuis of* Gülchane, *waar* de pagies van den harem *zich eenmaal 's jaars, op den derden dag van het Bairamfeest, voor de oogen van den Sultan, in den wapenhandel oefenen*. Men zou dus hierdoor in het ongerijmde denkbeeld komen, dat de *harem* des Sultans door *pages* of *edelknapen* bewaakt wordt; in het Duitsch staat eenvoudig (bl. 181): *die Pagen des Hofes*. - Op bl. 329 r. 20 vv.: *Meer onmiddellijk in onze nabijheid strekte zich de zandsteen of liever* een heuvelachtige vloedland *uit, welks grootsche vormen nu eens de gedaante van burgruïnen, dan weder die van ver uitgestrekte wallen en muren nabootsten*. In het Duitsch vindt men (bl. 334): *näher gegen uns hin zog sich der Sandstein oder*

vielmehr der Hügelzug des Fluthlandes, *welcher in seinen grotesken Formen* u.s.w. Van een gelijken grond en geheel dezelfde vertooning spreekt de Schrijver ook op bl. 332 r. 5 vv. - Op bl. 408 r. 2 vv.: *Ééne taal echter ken ik, die uitgaat in alle landen; eene algemeene taal, die de eeuwige Wijsheid overal met de kinderen der menschen spreekt: te weten de taal* van den arbeid, *de beeldspraak, die door de zigtbare verschijnselen in de natuur wordt uitgedrukt*. In het oorspronkelijk staat zeer verstaanbaar (bl. 412): *Eine Rede aber kenne ich, welche ausgehet in alle Lande - -: das ist die Sprache* der Werke, *die Hieroglyphik der sichtbaren Gestaltungen in der Natur*. - Wat de *eigennamen* betreft, dat ook deze hier en daar in de Vertaling geleden hebben, door óf minder juist dan in het oorspronkelijk geschreven, óf daar, waar de Duitsche tekst er geene aanleiding toe gaf, verkeerd te zijn afgedeeld; - dit zij met de volgende plaatsen bewezen. Op bl. 69 r. 10 vindt men van *het* Bakonijer *woud* gewag gemaakt; men leze, gelijk in het Duitsch (bl. 71) geschreven staat: *het Bakonyer woud*. - Op bl. 173 r. 27 en 207 r. 14 is de naam van dien persoon, *die met luider stemme de Moslim's tot het gebed oproept* (مُؤَذِّن), door het woord *Müsin* uitgedrukt: de oorspronkelijke tekst heeft op beide die plaatsen (bl. 176 en 209) *Muesin*, gelijk de Vertaler ook zelf op bl. 324 r. 20 geschreven heeft. Dit laatste is zeker beter dan het eerste, dat blijkbaar ontstaan is door bij vergissing de twee hier afzonderlijk uit te spreken vokalen voor de Duitsche *ü* aan te zien; nog duidelijker echter zou men den Arabischen klank door *Moëzzin* of *Muëzzin* hebben teruggegeven. - Op bl. 181 r. 9 vv. leest men: *Vlak naast den ingang tot de poort van den tweeden hof is de steen* Binet-Taschi, *d.i. 'voordeel der rijschool', waarbij de vreemde gezanten en andere staatslieden, inboorlingen zoowel als vreemdelingen, wanneer zij tot Zijne Hoogheid den Sultan willen naderen, moeten afstijgen*. In het Duitsch (bl. 183) staat die eigennaam zeer goed *Binektaschi* geschreven; het is het Turksche بِنَك طَاشِى , dat niet, gelijk VON SCHUBERT zegt, *Vortheil der Reitschule*, maar eenvoudig *rijpaard-steen* beteekent. - Op bl. 199 r. 17 vindt men eveneens verkeerd *Seadeddid*, voor *Seadeddin*, zoo als het oorspronkelijk heeft (bl. 201), of liever nog, voor *Sa'deddin* (سَعْد الدين), geschreven. - Op bl. 235 r. 32 v. staat, met onjuiste verdeeling der lettergrepen, *Ali Kuschd-schi* te lezen;

het is het Turksche علی قوشیجی , en moet dus (indien men zoo wil) door *Ali Kusch-dschi*, of gemakkelijker door *Ali Kusch-dji* (of *Kuschi-dji*), worden uitgedrukt. - Eindelijk, op bl. 327 r. 20 vv. heeft de Vertaling: *terwijl - - de oude* Muderri's *of Professoren aan de Akademie bij de moskee van* MURAD, enz. In het Duitsch staat beter (bl. 332): *während uns die alten - -* Muderris *oder Professoren an der Academie bei der Muradsmoschee*, u.s.w. De Heer VAN GILSE toch heeft hier bij vergissing de laatste letter van het woord *Muderris* voor den uitgang van het meervoudig getal gehouden, terwijl zij wel degelijk tot den naam zelven behoort. Het is bekend, dat in het Arabisch de titel van zoodanig een Leeraar مُدَرِّس is, en dat men dus in onze taal, van meer dan één sprekende, *Modarrissen* schrijven moet.

Ten derde zij het mij vergund, den bekwamen Vertaler, wiens stijl zich over het algemeen door bijzondere zuiverheid onderscheidt, toch op enkele Germanismen en verkeerde zegswijzen aandachtig te maken, die het hem gemakkelijk zou geweest zijn, geheel te vermijden. Op bl. 3 r. 28 is het Duitsche *einen* begeisterten *Lobredner und Sänger*, door *eenen* bezielden *lofredenaar en zanger* vertaald: beter ware daarvoor ons *vurig* of *opgewonden* gebruikt. - Op bl. 18 r. 3 vv. leest men: *Roemrijker hebben die werken - - den strijd met de verwoestingen van den tijd* bestaan. Voor dit laatste woord plaatse men, naar ons spraakgebruik, *doorgestaan* of *verduurd*. - Op dezelfde bladz. r. 20 vv. staat: *Veel meer dan honderd geslachten van menschen zijn naast derzelver* [er wordt van de Piramiden gesproken] *schier* onverstoorbaar *gevaarte geboren*; al te getrouw is hier het Duitsche *unzerstörbar* behouden, terwijl het Hollandsche *onvernielbaar* zich aanbood. Op gelijke wijze is ook op bl. 215 r. 22 van een *verstoord* (in plaats van een *verwoest*) *paradijs*, en twee regels verder (zoo als ook op bl. 308 r. 10) van eene *onverstoorbare* (in plaats van eene *onvergankelijke* of *onuitroeibare*) *kracht* gesproken. - Op bl. 69 r. 23 is het Duitsche *Gegenkönig* door het bij ons niet bekende *tegenkoning*; en op bl. 114 r. 21 het Duitsche *die hartgekränkten Bewohner des Landes*, door *de zwaar gekrenkte* (in plaats van *de hard gedrukte* of *erg geplaagde*) *bewoners des lands* vertaald.

Ten laatste ben ik nog op sommige fouten tegen de Nederlandsche taal gestooten, die ik hier te eerder wil aanstippen, omdat zij ieder wel geschreven boek eenigermate ontsieren,

en men in het algemeen misschien mogt wenschen, dat onze Landgenooten op dit punt zorgvuldiger en naauwgezetter waren. Ik spreek volstrekt niet van zoodanige afwijkingen van de gewone spelling en geslachtleer, waarvoor de Vertaler óf goede gronden zou kunnen aanvoeren, óf zelfs ook maar, waarbij het kennelijk is dat hij met opzet zij te werk gegaan; doch bedoel eeniglijk zulke fouten, die hij, noch iemand, twijfelen zal met dien naam te bestempelen, of althans, die het uit *zijne* doorgaande schrijfwijs blijkt, dat hier alleen aan overijling te wijten zijn. Zoo staat op bl. 21 r. 11: *het lot* (lees *de loot*) *van den vruchtboom*; op bl. 48 r. 34 v.: *de boomen - - schudde* (l. *schudden*) *den last af*; op bl. 103 r. 14 vv.: *zagen wij - - de zwarte* (l. *den zwarten*) *pijn*; op bl. 154 r. 25 v.: *Die boom verheft zijn' hoogen* (l. *zijn hooge*) *kruin*; op. bl. 159 r. 24: *voor een enkele* (l. *enkelen*) *keer*; op bl. 171 r. 25 v.: *Doch wij hebben lang genoeg - - vertoeft* (l. *vertoefd*); op bl. 275 r. 18: *van allen, wie* (l. *wien*) *de eer toekomt*; op bl. 289 r. 17 vv.: *Ook wij lieten ons door - de wakkere* (l. *den wakkeren*) *leeuwerik niet beschamen*; op bl. 292 r. 1: *langs de treden van eene* (l. *eenen*) *trap*; op bl. 367 r. 12 v.: *De Turken gaven vroeger zulk een' ijverzuchtigen* (l. *een ijverzuchtige*) *voorkeur*; op bl. 379 r. 11 v.: *die persoonlijk bij de* (l. *den*) *Heer - bekend was*; op bl. 424 r. 22 vv.: *Verderop vonden wij - - de* (l. *den*) *calocasie-aronwortel*; op bl. 446 r. 8 v.: *waar onder ontzaggelijke* (l. *ontzaggelijk*) *groote pompoenen*; op bl. 464 r. 1 vv.: *Naast de Roomsche* (l. *den Roomschen*) *hiacint bloeide - - de Carischen* (l. *Carische*) *ranonkel*; aldaar r. 23 v.: *met bruine streepen* (l. *strepen*); op bl. 503 r. 27 vv.: *en keken wij naar de gesluijerde vrouwen, die hier met hunne* (l. *hare*) *mannen of zonen - spraken*; en op bl. 542 r. 5 v.: *De meeste* (?) *van ons - wilden echter liever te voet den weg naar den* (l. *de*) *stad afleggen*.

Het uiterlijk voorkomen van dit Werk strekt in alle opzigten den Uitgever tot eer; ook voor de correctie is over het algemeen naauwkeurig gezorgd, en slechts hier en daar ontmoet men drukfouten, waarvan ik enkele, die zinstorend en hinderlijk zijn, wil aanwijzen. Zoo leze men op bl. 84 r. 27 voor 1721, 1791; op bl. 104 r. 6 voor *Cataracta, Cataractae*; op bl. 182 r. 15 voor *daar, naar*; op bl. 300 r. 2 voor 1407, 1307; op bl. 330 r. 17 v. voor *even en welgemaakt krachtig, even welg. en kr.*; op bl. 336 r. 26 v. voor *lee-den, leef-den*; op bl. 503 strijke men, óf in r. 19 het woord *kwam*, óf in r. 21 de woorden *de haven binnenliep*, uit; en op bl. 17 r. 15

voege men achter den eigen naam *Is*, het uitgevallene *aan den Euphraat* bij.

Gelijk het oorspronkelijk Werk van eene *Kaart* vergezeld gaat, die aan het laatste deel is toegevoegd, zoo belooft ook de Vertaler in het Voorberigt (bl. VIII), dat het slot zijner Overzetting van een gelijk hulpmiddel tot regt verstand dezer Reize voorzien zal zijn. Het blijkt echter uit die plaats niet, of men zonder wezenlijke verandering die Duitsche Kaart denkt te volgen, dan of men plan heeft, meer of min daarvan af te wijken, en misschien wel, eene geheel *nieuwe* te laten vervaardigen. Het eerste zou zeker het gemakkelijkst, doch het laatste, geloof ik, verre te verkiezen zijn. Wat mij althans betreft, ik moet bekennen, dat ik reeds zeer spoedig, bij het lezen des Werks, de onvolledigheid der Kaart in die mate bespeurd heb, dat ik tot andere hulpmiddelen mijne toevlugt genomen, en, wat bij voorbeeld de *Donau*-vaart betreft, mij met veel beter gevolg van STIELER's *Hand-Atlas*(1) bediend heb. Ik wil niet zoozeer dáár op drukken, dat zij op een veel te kleine schaal is aangelegd: dit toch ware, van wege het groote vak dat zij te beslaan had, met moeite op eene andere wijs te verhelpen geweest, dan door, in plaats van op een enkel blad dit geheele terrein, de onderscheidene gedeelten van hetzelve op afzonderlijke bladen, voor te stellen. Doch het hoofdgebrek, dat men in die Kaart te verbeteren heeft, is, dat zoo menige naam, die in het Reisverhaal voorkomt, te vergeefs daarop gezocht wordt, en echter meestal met gemak te zijner plaatse had kunnen aangestipt worden; waarbij ik ten andere ook dit nog moet opmerken, dat het niet aan namen ontbreekt, die óf een weinig anders, dan in het Werk zelf, daar geschreven staan, óf zelfs door begane fouten eenigzins onkenbaar geworden zijn(2). In volledigheid dus en naauwkeurigheid beide kan dat beloofde toevoegsel, dat voor vele lezers onmisbaar zal wezen, zeer boven hetgeen men achter het oorspronkelijk aantreft, uitmunten; en ik twijfel niet, of de Uitgever, zoowel als de Vertaler, zal er prijs op stellen, dat ook van deze zijde niets, of althans zoo weinig mogelijk, aan dit belangrijk Werk ontbreke.

(1) AD. STIELER's *Hand-Atlas über alle Theile der Erde und über das Weltgebäude. Vollst. Ausgabe in* 81 *Karten*. Gotha, 1840.

(2) Zoo vindt men b.v. den naam van het eiland *Symi*, ten noorden van *Rhodus* gelegen, op de Kaart verkeerdelijk *Syoni*, en *Rahmanieh* (nabij *Alexandrië*), *Ramanich* geschreven. (*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

Natuurlijke Historie der Zoogdieren, met meer dan 250 Afbeeldingen, op 84 Platen, in gr. 4°; in 10 Afleveringen à ƒ 12, 50. Groningen, bij J. Oomkens. 1840. I-V Aflevering.

> ‘Een dingh is ons gelukt;
> Zij zijn op goed papier geschreven en gedrukt.’
> HUYGENS.

Indien het waar is, en wie betwijfelt zulks? dat de Natuurlijke Historie eene wetenschap is, welker beoefening voor alle standen der maatschappij, voor de jeugd even zeer als voor den meer gevorderden leeftijd, nuttig en aangenaam is; wie zal dan kunnen tegenspreken, dat elke poging, om deze wetenschap verder te volmaken en uit te breiden, of hare grondige beoefening op eene wetenschappelijke wijze meer te verspreiden, alle aanmoediging verdient? Onder die pogingen nu rekenen wij vooral ook de Plaatwerken, die, eene getrouwe voorstelling der dieren gevende, onzen kunstzin niet onvoldaan laten, doch tevens niet de hoofdzaak uitmaken, waarbij slechts een tekst aangelapt is; maar die dienen, om den wetenschappelijk geschreven' tekst aanschouwelijk te maken. Dusdanig ingerigte Werken bezitten wij reeds onderscheidene, terwijl er ook nog thans in ons Vaderland uitgegeven worden, die men met de beste uitheemsche mag vergelijken.

Zoodanig waren onze gedachten, toen wij het bovenstaande Werk in handen namen. Wij begonnen met naar den Schrijver onderzoek te doen, daar men, dezen kennende, reeds *a priori* besluit, wat men te verwachten heeft. Hier zouden wij echter kennis maken met den Heer Dr. FRIEDRICH STRACK, een' Zoöloog, wij bekennen onze onkunde, dien wij geenszins als ‘een bekend natuurkenner,’ zoo als in het Prospectus des Werks te lezen is, kunnen aanmerken, daar wij niet gelooven aan den Heer STRACK iets anders in onze wetenschap verschuldigd te zijn, dan het Werk, hetwelk wij thans eens beschouwen zullen.

Wij vroegen ons zelven: Is dit een Werk, geschikt om de grondige beoefening des onderwerps te bevorderen, en is het in staat, leering te verschaffen? Helaas, Lezer! wanneer gij deze vragen bevestigend beantwoord wilt hebben, of datgene, wat het Prospectus belooft, wilt vervuld zien, lees dan deze Recensie niet

verder, want gij zult u zeer in uwe verwachting bedrogen vinden.

Er moet bij onze Duitsche naburen al vrij wat van die *Bilder*, waarbij zij dan eenen tekst fabriceren laten, en alsdan onder den naam van *Naturgeschichte in Bildern* uitgeven, voorhanden zijn. Dit toch zien wij uit de zoo bekende *Wandtafeln*, wier afbeeldingen wij nu eens als zoodanig, dan weder met een tekstje voor oogen krijgen; dit zien wij uit die menigte afdrukken, welke als kinderprenten of ook wel bij massa's door den eenen of anderen speculerenden boekverkooper aangekocht worden, om ze daarna met een Hollandsch lapwerk in ons Land uit te geven. Waarom wij dit hier aanvoeren, zal straks nader blijken.

Wij zullen nu maar eens met het Werk zelf beginnen. De Platen maken hier de hoofdzaak uit, en de tekst is er slechts als eene verklaring bijgewerkt. Te regt zeggen dus de Duitschers: *Naturgeschichte in Bildern*; maar zeer verkeerd is derhalve de Hollandsche titel der vertaling, als zijnde het Werk alles behalve datgene, wat de titel belooft: eene *Natuurlijke Historie der Zoogdieren, met Platen*. - Wanneer dan nog, in dusdanige soort van Werken, de Platen goed zijn, dan is ten minste hunne hoofdzaak goed; doch wanneer ook de Platen slecht zijn, dan zal men geen nut, geen vermaak uit het Werk, noch wat de hoofdzaak, noch wat den toegevoegden tekst betreft, kunnen trekken.

De 5 eerste Afleveringen des Werks zijn verschenen, en wij zullen dus uit de helft daarvan geen gewaagd oordeel over het geheel vellen.

Te vergeefs hebben wij getracht op te sporen, welke rangschikking de Schrijver gevolgd is bij de behandeling zijns onderwerps. Eerst toch komen de Roofdieren, waaronder behandeld worden: Het Kattengeslacht, het Hondengeslacht, het Dassengeslacht, het Beerengeslacht, het Hyena'sgeslacht, de Stinkdieren, Wezels, het Ottersgeslacht; dan volgen de Buideldieren, de Egel, de Mol, de Spitsmuis, het Robbengeslacht, de Walrus; daarna de Knaagdieren, waaronder behandeld worden: de Eekhoren, Slaapmuizen, Bergmuizen, Muizen, Ratkonijnen, Vetdieren, Springmuizen, Hazen, het Stekelvarken, de Bever; hierop volgen de Tandelooze dieren, namelijk: de Luiaards, Miereneters, Schubbendieren, Gordeldieren; daarna komen de Handvleugelige dieren, nl. de Vledermuizen, en hierop volgen de Apen, met welker begin de 5de Aflevering eindigt.

Ziedaar, Lezer! getrouw de volgorde des Werks medegedeeld.

Bij de Apen dachten wij onwillekeurig aan het puntdicht van WITSEN GEYSBEEK:

> ‘t Was waarlijk een verdienste in uw verhandeling, dat Zij eindelijk toch een einde had.’

Welk eene wonderlijk natuurlijke volgorde is dit niet? Hoe geschikt is zij niet, om de in alles doorstralende aaneenschakeling tusschen de voortbrengselen der Natuur te leeren kennen? Hoe doelmatig is zij niet, om den minder geleerde duidelijk te maken, dat de Natuur geene sprongen doet? Arme Natuur! hoe wordt gij niet verknoeid, al schiept gij ook Priesters, die, uwer waardig, ons op eene uitmuntende wijze uwe werken leerden kennen! Gelukkig echter, dat, wat velen met moeite opbouwden, niet door zulk een Werk, als het onderhavige, weder ter nedergeworpen wordt, maar des te luisterrijker uitblinkt.

Doch, behalve deze wonderbare volgorde, is alles in het Werk zoo voldoende ingerigt, dat een minder ervaren Lezer zou meenen, dat b.v. de Buideldieren tot de orde der Roofdieren, en de Apen tot die der Handvleugeligen behooren. De echt Egyptische duisternis is ontstaan; doordien men de namen der Orden bij vele geslachten weggelaten heeft, terwijl men ze eenige malen plaatste. De leerling zal derhalve in eenen doolhof rondzwerven, zonder eene ARIADNE te vinden, die hem zal teregtwijzen.

Maar waarom, zal men vragen, heeft dan niet de Vertaler deze in het oog loopende gebreken verbeterd, en ons iets geleverd, wat bruikbaar was? Dit kan tweeledig beantwoord worden. Want óf de Vertaler was niet berekend voor zijne taak, óf hij was niet in staat, de voornaamste misslagen te verbeteren, doordien de Platen..... slechts overdrukken zijn van een Duitsch lapwerk; zoodat natuurlijk alles blijven en op elkander volgen moest, gelijk dáár geschied was, al ware ook het oorspronkelijke nog tienmaal slechter. Ja, Lezer! beide antwoorden zijn waar. Men is zoo vrij, ons overcomplete Duitsche prentjes in de handen te stoppen, voorzien van eene in het Nederduitsch vertaalde verklaring, welker Vertaler, bij eenige kennis der Natuurlijke Historie, vele gebreken des Werks nog had kunnen verhelpen.

Laat ons den tekst der verschenen Afleveringen, die 40 pag. bedraagt, eens doorloopen. Vooraf echter merken wij aan, dat men bijna overal nagelaten heeft, de Schrijvers te plaatsen achter de namen der dieren; waardoor dan ook de Babelsche verwarring nog vrij aanmerkelijk toeneemt, en dat wij hier slechts de afbeeldingen beschouwen in betrekking tot den tekst, zonder

nog na te gaan, of het afgebeelde dier wezenlijk het dier is, hetwelk men wilde afbeelden.

Op pag. 2 dan lezen wij: '*Plaat* 2. 1. De Leeuwin, *Felis Leaena*.' Zou men nu niet moeten gelooven, dat het vrouwelijke individu van de soort *Felis Leo* eene bijzondere *soort* ware? Deze nieuwigheid in een Werk, waar men vooral LINNAEUS en ook BUFFON nog schijnt gevolgd te zijn, is voorzeker geene verbetering, en het schijnt wel hieruit te blijken, dat de Schrijver onder die Philosophen behoort, welke de *Leeuwin* te veel verschillend achten van den *Leeuw*, dan dat men er ééne soort van zou kunnen maken?!! Wat voor het overige het karakter, de leefwijze, enz. van den *Leeuw* betreft, verwijzen wij b.v. naar SCHLEGEL's *Diergaarde*, enz. - Te regt zegt verder de Schrijver, dat er nog veel verwarring heerscht onder de Schrijvers nopens het op Plaat 2, fig. 3, afgebeelde dier. Deze verwarring toch kan men niet beter opmerken, dan op de plaats der klagte zelve. Want wij lezen aldaar: 'De once, *Felis Uncia* LINN. of *Panthera L'Once* BUFF.' Dit is geheel mis; want het moet zijn: *Felis Onca* LINN., of *Panthera* SCHREB., terwijl de *once* van BUFFON het volgende dier is, en BUFFON de *Onca* van LINNAEUS *Jaguar* noemt, welk dier, als eene andere soort, op Plaat 4, fig. 2, voorkomt. - Doch het volgende dier (Plaat 2, fig. 4), de *Felis Leopardus* (ook alweder een oudje; dus van) LINN., is dezelfde soort, die bij SCHREB. onder denzelfden naam voorkomt, terwijl de *Felis Panthera* ERXLEB. (die op Pl. 3 voorgesteld is) aan SCHREB.'s *Leopardus* gelijk is; zoodat dus Pl. 3 hetzelfde dier vertoont, als de laatste figuur der vorige Plaat. Daarenboven vindt men in de beste Werken het laatstgenoemde dier niet als een' inboorling van *Z.-Amerika* opgegeven. Klaagt nu de Schrijver niet met regt over verwarring, en heeft niet de Vertaler goed gehandeld deze klagt vooral niet weg te laten?

De *Cougouar* BUFF. is de *Felis Concolor* LINN. (Pl. 4, 1), terwijl op dezelfde Plaat als fig. 3, insgelijks onder den naam van *Felis Concolor*, voorkomt de *Jaguarette* MARCGR., of de *Tigris nigra* BRISS., welk dier echter niets anders is dan de zwarte variëteit van de *F. Onca* LINN. Wat men dus van de opgegevene woonplaats, enz. dezes diers denken moet, blijkt van zelf. Fig. 2 van Pl. 4 wordt opgegeven als de *Jaguar, Felis Onca* (zonder Schrijver. Zie boven). Dit is de *Felis mitis* van F. CAV., welke door SCHREB. *F. Onca*, en door BUFF. *Jaguar* genoemd wordt, waaruit ook BUFFON's verwarde bestemming blijkt (zie boven onder *F. Onca* LINN.). - De op Pl 4, fig. 4, als eene afzonder-

lijke soort voorkomende *Felis Fusca* zal wel de *F. Fusca* MEIJER zijn, die slechts eene variëteit is van *F. Leopardus* SCHREB. et LINN., en gelijk is aan *F. melas* DESMAR. De woonplaats, enz. wordt dus alweder verkeerd opgegeven. - Op pag. 5 lezen wij onder 3, dat *Felis Caracal* eene *verscheidenheid* is van *Felis Lynx*. Hier is men dus in het tegenovergestelde uiterste vervallen, daar toch *Felis Caracal* SCHREB., BUFF., CAV., enz. eene *soort* is, en de aldaar als *Serval* opgegevene *roofkat* niets anders is dan de Bengaalsche variëteit van *F. Caracal*. - Wij twijfelen, of het sprookje, dat ons pag. 6 opgedischt wordt, wel zulk een *axioma* zal zijn. Aldaar toch leest men: ‘Dat de kater (en niet ook de kat) na zijn derde jaar geene ratten of muizen meer vangt!’ - Uit dit een en ander zal men, naar onze meening, wel mogen besluiten, dat het eene niet gelukkige keuze geweest is, dit Werk aan te vangen met een geslacht, waar de soortsbepaling moeijelijk is, en bij zoo weinig kennis, als wij hier aantreffen, niet dan misslagen op misslagen gestapeld worden.

Onder de ontzettende menigte verscheidenheden van het Hondengeslacht worden vervolgens slechts 11 opgegeven. Zou het waar zijn, dat de Vossen (pag. 10) ‘'s zomers *daarom* de holen verlaten, omdat zij alsdan door het schurft en de vlooijen te zeer geplaagd worden?!’ - *Canis isatis* (Pl. 11, 1) is hetzelfde dier als *C. lagopus* (Pl. 11, 2), en niet eene andere soort. Het onderscheid bestaat slechts in den verschillenden leeftijd, het klimaat, enz. - Op pag. 11 wordt onder 5 de *Meles mellivorus* genoemd. De *Meles mellivor*A THUNB. wordt tot het geslacht *Gulo* gebragt en als *G. capensis* DESMAR. beschreven, en moest, volgens F. CAV., b.v. een afzonderlijk geslacht daarstellen. - Het gestelde op pag. 12, dat de *Meles taxus* ‘'s winters tot voedsel gebruikt het olieachtig vocht, hetwelk in het beursje nabij den staart (aars) afgescheiden (verzameld) wordt,’ zal men niet wel als *Physiologie* des jaars 1840 kunnen aanmerken. Wat beteekent verder op pag. 12 het *dubbel* ooglid van het Beerengeslacht? - De *Gulo arcticus* DESMAR. komt pag. 12 voor als *Ursus gulo*, gelijk hij oudtijds beschreven werd. Evenzoo wordt de *Procyon lotor* STORR. aldaar als *Ursus lotor*, zoo als LINN. schreef, behandeld. - Hoe is het verder mogelijk, ‘dat men van de *Ursus arctos*, die toch zelve eene soort is, vier *soorten* onderscheiden kan’ (pag. 12)? Lees dus *verscheidenheden*. - Na de Beeren treden de Hyena's te voorschijn, die toch wel wat laat optreden. Aldaar (pag. 14) leest men, dat de *Hyaena crocuta* in *Oostindië* woont. De woonplaats is *Afrika*, volgens de beste Schrij-

vers. - Pag. 15 (Pl. 15, 3) wordt de *Mangusta Ichneumon* OLIV. - FISCH, of *Herpestes Pharaonis* DESMAR., behandeld als *Viverra Ichneumon*, gelijk men het dier eertijds plagt te noemen. Wat *Viverra vulpecula* (Pl. 15, fig. 4) eigenlijk is, zouden wij niet wél zeggen kunnen. Dezelfde Plaat, fig. 5, beschrijft, onder den naam van *Viverra mangusta* (deze soortsnaam is eene fout of eene latinisatie van BUFFON's *Mangouste*, of ZIMMERMAN's *Viv. manguste*), de *Mangusta Mungo* (OLIV.-FISCH.), of *Herpestes Mungo* DESMAR.

..... Doch het lust ons niet, en wij achten zulks ook onnoodig, om, na slechts de 16 eerste pagina's kortelijk nagegaan te hebben, nog verder het Werk te onderzoeken, welks overige gedeelte volkomen in harmonie is met het begin. Wij maken van de minder belangrijke fouten in deze eerste 16 pagina's, b.v. pag 2, *antelopen*, voor *antilopen*; pag. 10, alwaar de *Wolvin* gezegd wordt 63 dagen *met jong* te gaan, voor *zwanger* te zijn, enz., geene melding, daar uit alles genoeg gebleken zal zijn, dat men ons een prulwerk in de handen geeft van eenen Schrijver, die, wie weet hoe lang, ten achteren is, en bewerkt door eenen Vertaler, die dat, wat hij verbeteren kon, slechts getrouw wedergeeft. Maar, gelijk wij reeds zeiden, die Duitsche overdrukken (wie weet, wanneer zij voor het eerst gedrukt zijn), welke hier de hoofdzaak verbeelden, dragen de voornaamste schuld van al het gebrekkige. Kon men dan nog maar zeggen, dat de Platen goed waren, dan ware althans nog iets goed. Doch zie b.v. eens Plaat 4, 6, 19, 28, 32, 33, 35, 36, 37, enz., en gij zult over de getrouwe afbeelding der Natuur en de kunstmatige uitvoering des plaatwerks even zoo voldaan zijn, als over het getrouwe en met den tekst overeenstemmende coloriet, daar men toch van aschgraauw leest, en rood vindt, en terwijl van schitterende en levendige kleuren gesproken wordt, alles zeer dikwijls flaauw en verkeerd gekleurd op de Platen aangetroffen wordt. Jammer dus, dat de niet geringe prijs van ƒ 12, 50 het Werk voor weinigen slechts geschikt maakt, om aan kinderen als prentenboek in handen gegeven te kunnen worden.

Doch reeds meer dan genoeg over dit kunststuk. Wij eindigen derhalve ons verslag met de woorden van LICHTENBERG:

‘Es giebt keine Art von Gelehrsamkeit, und keine Art literarischer Beschäftigung, die man nicht irgend einem Handwerke oder sonst einer Handarbeit vergleichen könnte. Wir haben im Reiche der Gelehrsamkeit Wegeverbesserer, ein sehr nützliches Geschäft, das wenig einbringt; Sclaven, die mit blutigem

Schweiss Zucker pressen und sieden, den andere Leute verschmausen; Leute, die Griechische Münzen einschmelzen, um modernes Zeug daraus zu giessen; Gassenreiniger; Bettelvögte; Ausrufer; Bader, die sich für Wundärzte ausgeben, u.a.m. Allein ich habe nie eine Gattung finden können, die so viel mit dem Kesselflicker gemein hätte, als die Leute, die unter dem Schein, ein nützliches Handwerk zu treiben, herumziehen, um die Leute zu betrügen und zu bestehlen.'

- N.

Symbolae Literariae. Edidere publici Gymnasiorum doctores Societate conjuncti. IV. Amstelodami, apud C.G. Sulpke et Diederichs fratres. cididcccxl. VIII et 210 pagg.

Toen ik in den *Letterbode* (1840, n°. 6), min of meer uit noodzaak, over het derde Deel der *Symbolae* een oordeel velde, dat zeer ongunstig uitviel, hoopte ik, dat de Commissie van Redactie, of van Verzameling en Uitgave (hoe zal ik de Heeren betitelen?) op wie het wat hard neêrkwam, den gegeven' wenk zoude begrijpen. Zij *wist*, dat ik uit ware belangstelling geschreven had, en zij konde des te beter verduwen, wat haar welligt in de berisping onverwacht, en in den vorm onaangenaam was. De Commissie heeft toen gezwegen. Slechts één der drie Leden, de Heer EPKEMA, heeft met vaardigheid, en, ik beken het, toen minder onbescheiden dan onbedacht, geantwoord. Hij beweerde, dat het onregtvaardig was, de Commissie aansprakelijk te rekenen voor hetgeen in de *Symbolae* gezondigd werd. Verder beriep hij zich op de Voorrede van het vierde Deel, dat weldra verschijnen zou. Thans is dit Deel in het licht gekomen, en nu eerst zal ik antwoorden.

In de lang gewenschte Voorrede van het vierde Deel kondigt de Commissie aan, dat zij *kortelijk* zal antwoorden, *omni opprobrio relicto*. Ik wensch van harte, dat deze opoffering aan de Commissie niet veel moeite gekost heeft; doch de verdediging is, door het opofferen van dit *opprobrium*, opgekort. Zij is alweder ingekrompen, *quia*, zegt de Commissie, *ejusmodi disceptationes literis plus detrimenti quam commodi afferre solent*. Dit is (met verlof) eene oude, afgezaagde, hier verkeerd toegepaste philisterspreuk. Kortheid en langdradigheid zijn eene zaak

van stijl; zij bepalen geenszins den graad van voordeel of schade, die aangerigt wordt. Ik twijfel, of de Commissie zich juist uitgedrukt heeft; maar ik ben overtuigd, dat eene *disceptatio*, in dit geval, hoogstnuttig voor de Letteren is. Er staat niets meer of minder bij op het spel, dan de eer der Geleerdheid in ons Vaderland.

De Commissie zegt vervolgens, dat zij de berispingen van anonyme beoordeelaars onbeantwoord zal laten liggen; immers heeft zij reeds in de Voorrede van het eerste Deel opengelegd, hoe zij daarover denkt. Dit heeft zij ook; maar zij zal niet ligt iemand overtuigd hebben, die weet, dat de waarde eener beoordeeling niet ligt in den naam, welke er onder geschreven staat, maar in hetgeen zij bevat. Doch ik ben dankbaar voor de eer, die mij te beurt is gevallen, en ik zal daarom geene groote kracht zoeken in uitdrukkingen, zoo als: *Aliquanto acerbius invectus est*. Misschien schuilt in *aliquanto* eene scherts, en dan heb ik er vrede meê; anders zou ik onheusch moeten worden, en verklaren, dat dit verwijt der Commissie eene *onwaarheid* is. Liefst leg ik aan de Heeren dit dilemma voor: óf zij kennen de kracht van *acerbe invehi* niet, óf zij hebben het door mij geschrevene niet goed verstaan. Ik zie te veel bescheidenheid in den toon der geheele Voorrede, om te kunnen gelooven, dat de strenge uitdrukking mijner teleurstelling, na eene vroegere vriendelijke aanmoediging, willens en wetens met den naam eener *invectio* door de Commissie bestempeld is.

Maar nu de verdediging zelve. Zij komt hierop neder: ‘De Commissie van Uitgave is niet verantwoordelijk, want op den titel der uitgegevene Deelen staat: *Edidere publici Gymnasiorum Doctores societate conjuncti*; deze zijn verantwoordelijk, ieder voor zijn aandeel, dat hij ondersteund heeft; niet de Commissie, aan wie *scripta colligendi et typis mandandi cura tradita est*.’ - Ik begin te vreezen, dat de Commissie mij plagen wil. Toen ik langwijligheid verweet aan vele der Stukken, die zij verzamelt, heb ik geene beknoptheid gewenscht ten koste van volledigheid en duidelijkheid.

Ik neem aan, dat de *Societas* uit vijftig Leden bestaat, door het Land verspreid. Deze kunnen bijdragen leveren, benevens nog andere Gymnasiale onderwijzers, aan wie dit regt toegekend wordt, zoo ik mij niet bedrieg. Wanneer er nu bijdragen aan de Commissie ter plaatsing toegezonden worden, ondergaan zij dan, vóór de plaatsing, eene beoordeeling, of worden zij maar zóó, *mir nichts, dir nichts*, met huid en haar gedrukt?

Het laatste zou ik alleen dán natuurlijk kunnen vinden, wanneer al de Leden der *Societas* onderling eene innige, diepe overtuiging hadden, dat zij alle even knap waren en even bevoegd, om, zonder toezigt, voor het geleerde publiek te schrijven. Maar de Commissie laat dit, in hare verdediging, geheel in het duister. Ik zal zelf antwoorden: Er heeft ongetwijfeld eene beoordeeling plaats. Noch de Commissie, noch de geheele *Societas*, kunnen zoo dwaas zijn, dat zij onvoorwaardelijk hare deur zouden openzetten voor allerlie, de Hemel weet welke, bijdragen. De *Societas* is eene vereeniging van individus tot één ligchaam. Zij zijn solidair verantwoordelijk bij de regtbank der kritiek van geleerdheid en smaak. Maar hoe zal zij de ingezondene Stukken beoordeelen? Kunnen al de Leden daartoe medewerken? Is het doenlijk, bij zulk een aantal en zulk eene verspreiding der Leden? Heeft zij eene geheime Commissie van beoordeeling? De Commissie van Uitgave zegt er niets van, en het is, uit het verband der verdediging, ook niet waarschijnlijk. Ik moet dus besluiten - en ik heb *grond* voor dit besluit - dat de Commissie van Verzameling en Uitgave wel degelijk de ingezondene bijdragen leest, en, wanneer zij bedenkingen heeft, daarover aan de *Societas* in hare Algemeene Vergadering rapporteert. In zulke gevallen nu zal de Vergadering wel, zoo als gewoonlijk, het praeädvijs der Commissie volgen. - Heeft zulk een rapport verantwoordelijkheid ten gevolge, of niet?

Ik wenschte, dat de Commissie mijne bedenking, in den *Letterbode* geuit, zóó zwaar niet getild had. Indien ik gezegd had: ‘Zij blijkt onbekwaam te wezen, om het gehalte der ingezondene Stukken te toetsen. De *Societas* moet eene andere Commissie benoemen van *ten minste vijf Leden*, bekwame mannen, die de *Societas* als de meest gevorderden en bevoegden in hare vereeniging erkent. Het is niet noodig, dat zij in ééne stad wonen. Deze moeten eene *wezenlijke* Commissie van Redactie uitmaken, die wel niet verantwoordelijk is voor het controverse der behandelde onderwerpen, maar in staat is te meten, wat beneden het peil der wetenschap is, en wat niet.’ Indien ik dit gezegd hadde, zou ik onbeleefd en indringend geweest zijn. Ik heb den Heeren Verzamelaars en Uitgevers slechts geraden, dat zij, ziende, hoe weinig de meeste der uitgegevene Stukken algemeen bevielen, hunnen post mogten nederleggen, en zich laten vervangen. Indien nu, in de uitdrukking van dezen raad, iets scherps en onbehoorlijks ontvallen is, neem ik het gaarne terug; maar de Commissie zou wél gedaan hebben, zoo zij mijne be-

doeling beter overwogen, en zich minder over de juistheid van eene of andere vergelijking bekommerd had.

De dwaling van sommigen, die de strekking der *Bibliotheca critica Nova* met die der *Symbolae Literariae* verward hebben, wederlegt de Commissie zeer goed. Wat de Heer COUSIN verhaalt, daaromtrent te *Leyden* vernomen te hebben, heeft de welwillende man mis verstaan. Dikwijls sneed hij, in zijne levendigheid, de beantwoording eener vraag met eene nieuwe vraag af. Hoe kon men hem alles duidelijk maken? Op welke hoogte hij stond, toont zijn gezegde, dat de *Bibliotheca Crit. Nova* was: *le seul ouvrage par lequel nous pouvions savoir à Paris ce qui se faisait en Hollande*.

Ik keer mij, met een vriendelijk afscheid, van de Heeren Verzamelaars en Uitgevers tot de Heeren Bijdragers.

Bl. 1-30. Een Lat. brief van den Heer A. EKKER aan zijnen zwager, den Heer P. EPKEMA, over VAN HEUSDE. Het is eene uitboezeming van bewondering en hoogachting voor den geliefden Leermeester. Wat zóó uit het hart geschreven is, ontwapent de kritiek, die op gedachten en uitdrukking iets aan te merken zou hebben. Of de Heer EKKER het regte standpunt gekozen heeft en kiezen kon, om de verhouding tusschen VAN HEUSDE en WYTTENBACH op te merken, is mij twijfelachtig. Men moet, in het *Specimen Criticum*, de Voorrede van VAN HEUSDE zeer aandachtig met den brief van WYTTENBACH vergelijken, om te zien, dat toen reeds de leerling van den meester afweek, hoewel zij, zonderling, éénen zelfden weg meenden te bewandelen. In hun verschillend gewijzigd enthusiasmus verstonden zij elkander niet omtrent het voorwerp hunner opgetogene liefde. VAN HEUSDE had *toen* reeds den aanleg, welken hij later ontwikkeld heeft, afwijkende van de Wyttenbachiaansche School. De *echte* levensbeschrijver, onbevangen door vooroordeelen, zal dit psychologisch moeten uitwerken; maar het is eene moeijelijke taak: zij staat in verband met de fijnste vraagstukken der studie. *Ik* wenschte, met mijne gemaakte opmerking, slechts eene vroeger geuite meening te wijzigen. VAN HEUSDE rijst er nog door in mijne hoogachting; eene consequente zelfstandigheid toont karakter; men heeft er eerbied voor, al is men van een tegenstrijdig gevoelen.

Bl. 31-70. Van denzelfden Heer EKKER: *De gymnasiis patriis, in primis de Gymnasii Rheno-Trajectini interiore ratione*. Een hoogstnuttig verslag van de inrigting en manier van onderwijzen in het Utr. Gymnasium, met ingevlochtene wederlegging van

de valsche, onbekookte, lompe beoordeeling, waarmede Prof. THIERSCH zich in zijn Werk: *Ueber den gegenw. Zustand*, enz. ten toon gesteld heeft. Wat Zijn Hooggel. in *Nederland* van Universiteiten en Gymnasiën gezien heeft, is door hem uit het portier der diligence bekeken, gelijk hem elders verweten is. Ik voeg er bij, dat hij half geslapen heeft. Zijne meer dan Fransche oppervlakkigheid is zelfs in *Duitschland* gekastijd. - De Heer EKKER verdient den dank zijner Lezers. Zijne bescheidene en welgeschrevene mededeeling is welkom, en zal voor de buitenlanders van belang zijn; daarom rekenen wij op de voortzetting van zijnen arbeid, die hij belooft.

Bl. 71-86. *De Gisberto Koenio*, etc. Het zeldzaam gewordene en door weinigen gelezene *Programma Academicum* van den Franekerschen Professor H. CANNEGIETER. Het is door den Heer W.H.D. SURINGAR, met een Voorrede en een Naschrift, tot herdruk ingeleverd, en men is er hem dank voor schuldig. Dat het leven van KOEN in dit opstel *vere* beschreven is, gelooven wij met den Heer SURINGAR; kleine onnaauwkeurigheden en de opgewondenheid van den stijl zijn waarschijnlijk het gevolg van den spoed, waarmede het Programma geschreven is, gevoegd bij de verslagenheid, welke de dood van den uitmuntenden KOEN veroorzaakte. Hij stierf den 11 ^{den} April, 1767. Het Programma verscheen den 16^{den}, en kondigde de begrafenis aan op den 28sten. Is dit laatste eene drukfout in het origineel, of in den herdruk? De Heer SURINGAR wenscht, dat de nagelatene brieven van KOEN, en van anderen aan dezen, verzameld en uitgegeven mogen worden. Wij zien de vervulling van dezen wensch, voor een gedeelte, te gemoet. Het zal dan welligt blijken, dat KOEN nog zeer zwak was in de Oude Letteren, toen hij de Akademie van *Franeker* verliet; maar sedert dien tijd, *te midden zijner schoolbezigheden, hard voortgearbeid heeft*, om zijn meesterstuk, de uitgave van *Gregorius Corinthius*, in het licht te kunnen geven. De merkwaardige plaats in eenen brief van VALCKENAER aan RUHNKENIUS, 1756 (*Epistt. mutuae*, ed. a G.L. MAHNE, p. 96 sq.), schijnt den Heer SURINGAR onbekend gebleven te zijn: *Benigne tu quidem optas, ut quis a disciplina nostra prodeat, qui scholiis in Apollonium Rhodium possit admovere manum, quae tanto tuo labore sibi descripseris: ἀλλὰ ταῦτα μέν ἐστιν ε ὐχαί. Ardor ille, quo ferebantur in literas nostrates, magis ac magis in dies sufflaminatur: vereor equidem, ne barbaries hic etiam imperium obtineat. Non optimae quidem frugis, nec prorsus tamen abjiciendum Corinthi, qui dicitur, de Dialectis libellum, qualem*

e Leidensi libro descripsi, iuveni cuidam nostrati tradidi, quem brevibus notis instructum aliquando curet typis describendum. Si quid habes istius generis non magni momenti, quo carere non nolis, poteris et huic et mihi mittendo gratificari: verum Scholiis ad Apollonium edendis prorsus est impar.

Bl. 98-100. Eene beoordeeling der Dissertatie van den Heer H. VOLLENHOVEN: Over de *Caeliana* van CICERO. Wij wenschen den Heer J.C.G. BOOT geluk met deze eersteling zijner Latijnsche kritiek. Zijn opstel is uitmuntend door tact en latiniteit. Zeer gelukkig is zijne correctie in c. 18: *Non satietate abiecisse, sed experiendo contemsisse*. Andere schijnen het minder, b.v.c. 3: *Qualis es, talem te esse existimes*, in welke woorden de Heer BOOT, na herhaalde overweging, niets zal willen veranderen. - C. 19: *Ingentem orationis facultatem*, in plaats van *genus orationis, facultatem*, cet. De Heer BOOT heeft hier aan drie dingen niet genoeg gedacht, vrees ik: Dat *ingens* geen geschikt epitheton is voor *orationis facultas*; dat CICERO aldus den grootsten lof zou toezwaaijen aan den jongeling CAELIUS, van wiens talent hij welwillend, maar uit de hoogte spreekt; eindelijk, dat bij *facultatem* eenvoudig *orationis* moet herhaald worden. Na zoo velerlei arbeid, aan de *Caeliana* besteed, is het Stuk nog niet gezuiverd.

Bl. 101-106. Eene korte, helder geschrevene, gunstige beoordeeling der Dissertatie van den Heer J.W. RÖMER: *In doctrinam Fr. Hemsterhusii de Natura Divina*. De beoordeelaar, de Heer J.G. OTTEMA, herroept bij deze gelegenheid zijne vroegere meening, dat HEMSTERHUIS, in de behandeling van dezen locus, tot het *pantheïsmus* van SPINOZA overhelde. De onderget. is niet metaphysicus genoeg, om te beslissen, of beide Heeren de waarheid gezien hebben. Is het eene onafhankelijk wijsgeerige behandeling van dergelijke onderwerpen, wanneer men de uitkomst der bespiegelingen toetst aan iets, dat men, *per petitionem principii*, als waar aangenomen heeft? Dit schijnt de methode van den Heer OTTEMA te zijn; doch is zulk philosopheren geene tijd- en krachtverspilling? - De beoordeelaar maakt vrij goede aanmerkingen op de latiniteit der Dissertatie.

Bl. 109-130. *Observationes ad quaedam loca veterum, scripsit* A. DE JONGH. Naar ons oordeel, behooren de dingen, door den Heer DE JONGH behandeld, tot de kern der philologische wetenschap; wij zullen er daarom iets breedvoeriger over spreken, en de tien plaatsen der Ouden, door den S. bekritiseerd, nog eens met hem bezien.

Herod. I, 64: οἱ δὲ αὐτῶν μετὰ Ἀλκμαιωνίδεω ἔφευγον ἐκ τῆς οἰκηΐης. WESSELING heeft Ἀλκμαιωνιδέων, in plur., willen verbeteren. De Heer D.J. verdedigt deze conjectuur met de juiste opmerking, dat HERODOTUS nooit eenen enkelen persoon met een enkel patronymicum aanduidt. Hij had er kunnen bijvoegen, dat MEGACLES, c. 59, ὁ τοῦ Ἀλκμαίωνος genoemd wordt; verder, c 60 en 61, viermaal enkel MEGACLES; hierna zou, op eenen grooteren afstand, het enkele Ἀλκμαιωνίδεω niet duidelijk geweest zijn. De taal van HERODOTUS, hoeveel episch zij ook behield, had het epithetisch gebruik der patronymica geheel verloren.

Id. I, 76: ἡ δὲ Πτερίη ἐστὶ τῆς χώρης ταύτης τὸ ἰσχυρότατον, κατὰ Σινώπην πόλιν ἐν Εὐξείνῳ πόντῳ μάλιστά κη κειμένην. WESSELING had reeds gezien, dat κειμένη moet gelezen worden. De zaak is duidelijk, en zij wordt door den Heer D.J. nog eens aangedrongen. Ik twijfel echter, of hij den zin der plaats goed verstaat. *Pteria* is hier niet de stad van dien naam, maar de landstreek; τὸ ἰσχυρότατον mag zij genoemd zijn om hare ligging en bergen. Wat beduidt nu de vertaling: *Pteria ibi iacet, ut, si comparare velis, potissimum comparanda sit cum Sinope, quae ad Euxinum iacet*? Er heeft hier geene vergelijking hoegenaamd plaats; κατὰ Σινώπην is: *In de buurt van Sinope; het gedeelte van Cappadocia Pontica, dat Pteria heet, is naar Sinope gekeerd*. Geheel parallel is II, 148: λαβύρινθον - κατὰ κροκοδείλων καλεομένην πόλιν μάλιστά κη κείμενον. HISELY heeft in zijne Verhand. over *Cappadocië*, p. 129, HERODOTUS volgende, gezegd: *Ex adverso fere Sinopes ad Pontum Euxinum sita*. Dat *Pteria* aan zee zou gelegen hebben, is niet wel te gelooven, en *ex adverso* is niet minder duister dan de oude geographie dezer landstreek. In de woorden van STEPHANUS BYZ.: ἔστι καὶ Πτερία πόλις Σινώπης, ontbreekt waarschijnlijk niet anders dan ἐγγύς, na πόλις. STEPHANUS is, in zijne compilatie, te kort van stof, dan dat er veel meer van zijne woorden kan verloren zijn.

AESCHYLUS Choëph., 742: τῶν δ᾽ ἑκάς κ. τ. λ. Deze plaats heeft de S. niet gelukkig behandeld. In het eerste vers corrigeert hij: οὐδ᾽ ἑκάς, wat den noodzakelijken zin betreft, onnoodig; deze ligt immers reeds in de gewone lezing. Op dezelfde wijze kan in het Holl. *noch van verre, noch van anderen*, het eerste *noch* weggelaten worden. Over deze eigenschap is door Commentatores en Grammatici genoeg genoteerd. De S. schijnt met den tekst van AESCHYLUS niet verder gekomen te zijn, dan tot op SCHÜTZ, wiens kritiek, bij veel vernuft en smaak, toch al te weinig nut gesticht heeft. De Heer D.J. zegt: Locus ergo vertendus: *non*

longinque, neque aliis extra, sed sibi ipsi vitam delere, haec sane cruentis sub terram diis canendi materia est. Waar blijft de S. dan met de voorafgaande woorden: *δώμασιν ἔμμοτον*? De duistere plaats wordt lam en onjuist door de interpretatie van den Heer DE JONGH. Moet, onder anderen, *ἑκὰς αἰῶν᾽ ἀναιρεῖν* beduiden: *Aan iemand, die verre af is, het leven benemen*? Indien dit ooit Grieksch geweest is, zeker nooit Aeschyleïsch. De schoone conjectuur van eenen ongenoemde herstelt alles. De S. gelieve ze na te slaan bij WELLAUER, en op het aldaar aangehaalde Scholion te letten.

SOPHOCLES, Oed. Tyr., 1432: *καὶ γὰρ σὺ νῦν τ᾽ ἂν τῷ θεῷ πίστιν φέροις*. HERMANN heeft vroeger *γ᾽ ἄν* willen lezen. De S. zou het niet aangenomen hebben, indien hij geweten had, dat HERMANN later de eenvoudige zamentrekking *ταν*, door ELMSLEI voorgeslagen, goedgekeurd heeft, en met regt. Voorts wil de S. achter het volgende vers, *καὶ σοί γ᾽ ἐπισχήπτω τε καὶ προτρέψομαι*, den zin laten eindigen, omdat hij, tegen het gevoelen van sommigen, deze woorden tot het voorgaande betrekt. Ik geloof, dat hij gedeeltelijk gelijk heeft; *ἐπισχήπτω* zou ik liefst op het voorgaande willen laten slaan, en het futurum *προτρέψομαι* op het volgende: *Dat raad ik u ook* (namelijk, aan de Godspraak te gehoorzamen), *en ik zal u het volgende vermanen: Begraaf* JOCASTE, enz. De disputatie van den S. is, te dezer plaatse, zeer zakelijk.

Id., Oed. Colon., 897. OEDIPUS had tot THESEUS gezegd: *πέπονθα δεινὰ κ. τ. λ.*; waarop deze vraagt: τὰ ποῖα ταῦτα; *τίς δ᾽ ὁ πημήνας*; *λέγε*? De Heer D.J. wil lezen: *τίς σ᾽ ὁ πημήνας*; hij beweert met regt, dat zulk eene sterke sibilatie niet ongewoon is bij de Tragici. Indien er stond, wat hij wenscht, zou niemand er tegen hebben; maar de verandering is onnoodig: *Concitata maxime oratio est* (zegt de S.), *a qua alienum est, per copulativam coniunctionem connectere interrogationes*. Zulke aesthetische opmerkingen zijn nuttig, mits zij met strenge empirie verbonden worden. Wat zal de S. uitrigten met plaatsen, zoo als Oed. Col., 543: *τί τοῦτο*; *τί δ᾽ ἐθέλεις μαθεῖν*; ibid., 1474: *πῶς οἶσθα*; *τῷ δὲ τοῦτο συμβαλὼν ἔχεις*; Oed. Tyr., 935: *τὰ ποῖα ταῦτα*; *παρὰ τίνος δ᾽ ἀφιγμένος*; Antig., 1174: *καὶ τίς φο νεύει*; *τίς δ᾽ ὁ κείμενος*; *λέγε*? Somtijds heeft het metrum hierop invloed gehad; maar de Grieken waren niet zuinig met hunne partikel *δέ*.

Antig., 323: *ἦ δεινόν, ᾧ δοκεῖ γε, καὶ ψευδῆ δοκεῖν*. De lezing, die gezag heeft, maar door MUSGRAVE en REISKE bestreden was, wordt door den S. gehandhaafd; doch er was, sedert die twee

Geleerden, ook niet meer over getwist. De zin is duidelijk; maar er ligt niet in, wat de Heer D.J. er in zoekt: *Miserandum est, ei, cui semel aliqua sententia fixa est, etiam falsam sententiam esse posse*. Hij vertaalt aldus, omdat hij hier aan *γε* eene intensieve kracht geeft; waarom niet liever de gewone restringerende? *Het is droevig*, zegt de Wachter tot KREON, *dat iemand, die zich, bij gebrek aan kennis der waarheid, met eene gissing moet behelpen, zóó den bal mis kan slaan*. Het is, of SOPHOCLES voorzag, dat er zóó vele droevige conjecturen zouden gemaakt worden, om zijnen bedorven' tekst te herstellen!

Ajax, 1396: *Αἴαντος, ὅτ᾽ ἦν, τότε φωνῶ*. De Heer D.J. is in de historie dezer plaats niet verder dan tot ERFURDT gekomen. Na dezen heeft HERMANN het voorgaande vers gecorrigeerd, en de correctie, liever corruptie, zelfs in zijnen tekst opgenomen; *χοὐδενὶ γ᾽ ᾧ τινι λῴονι θνητῶν* is het vreesselijkste geweld, dat men der syntaxis kan aandoen. De Heer D.J. zal er nu wel in berusten, dat het dwaze slotvers, hetwelk tot de vreemdste gissingen en uitleggingen aanleiding gegeven heeft, door W. DINDORF uitgemonsterd, en door WUNDER zelfs geheel weggelaten is. De rede van TEUCER eindigt volkomen goed met den paroemiacus: *χοὐδενί πω λῴονι θνητῶν*, waaraan niets behoeft veranderd te worden. Alle pogingen, om het volgende vers te redden, loopen op verwringing van zin en taal uit.

PLATO, Phaedr., p. 259 d.: *πολλῶν οὖν δὴ ἕνεκεν λεκτέον τι καὶ οὐ καθευδητέον ἐν μεσημβρίᾳ*. In deze bekende schoone plaats hindert den Heer D.J. het pron. *τι*; hij meent, dat daardoor de tegenstelling van het *spreken* en het *slapen* verzwakt wordt, en verandert *τι* in *τε*. De S. heeft dus niet bemerkt, dat zijne correctie hem juist doet vervallen in hetgeen hij wilde vermijden. De tegenstelling zou bijna geheel verdwijnen, en al de kracht zou op *ἐν τῇ μεσημβρίᾳ* nederkomen; het zou wezen: *Op den middag moeten wij spreken, en niet slapen*, wat PLATO niet bedoeld heeft. Het zou den Heer D.J. moeite kosten, voorbeelden te vinden, waarin de partikels *τε καὶ οὐ* eene scherpe tegenstelling aanduidden. Zonder *τε*, heeft *καί* somtijds de beteekenis van *ἀλλά*, zoo als hier. HEINDORF vergat dit, toen hij in den *Protag.*, p. 337 b., *εὐδοκιμοῖτε καὶ οὐκ ἐπαινοῖσθε* voor corrupt hield. De Heer D.J. sla de noot van STALLBAUM, en MATTHIAE ad EURIP. Orest., 547, na. In den *Phaedrus* is het: *Iets moet er gezegd worden, en geen middagslaap gedaan*. De S. had nog in het oog moeten houden, dat nergens door PLATO *λέγειν* gebezigd wordt zonder object.

CICERO, Lael. XXIV, 88: *Una illa sublevanda offensio est, ut veritas in amicitia et fides retineatur: nam et monendi amici saepe sunt et obiurgandi, et haec accipienda amice, quum benevole fiunt*. De Heer D.J. meent, dat men zoo groot eene moeijelijkheid in deze plaats niet zou gevonden hebben, indien men opgemerkt had, dat *nam* hier zoo veel is als *nempe* of *scilicet*. Het is waar, dat de meeste uitleggers, door eene verkeerde opvatting dier partikel, gestruikeld hebben. De Heer D.J. vergist zich evenwel, geloof ik. *Nam* is eenvoudig *want*; maar slaande op eenige verzwegene woorden, die men niet minder zou moeten aanvullen, al stond er *nempe* of *scilicet*, namelijk: *Cui saepe locus est*. De Heer D.J. kent immers de lijst dergenen, die over deze eigenschap geschreven hebben, bij KRITZ. ad Sall. Jug. XIX, 2. - WYTTENBACH is op het denkbeeld gekomen, dat *Sane ita sublevanda* gelezen moet worden (zie deze conjectuur in de uitgave van den Heer DE GELDER). Ik kan dit niet zoo vlot aannemen, als de geleerde Uitgever. WYTTENBACH deelde, in zijne Dictata, vele dingen mede, die hij nog niet genoeg beproefd had, en zeker niet zou uitgegeven hebben. Het komt er slechts op aan, *sublevanda* goed te interpreteren, zoo dit mogelijk is. BEYER heeft er zich door heengeslagen, met de uitlegging *caute subeunda*; doch van deze beteekenis is hij voorbeelden schuldig gebleven. Zij zijn er niet, vooral niet in CICERO, bij wien *sublevare* altijd *opbeuren*, eigenlijk of overdragtelijk *wegtillen, verminderen*, is. Waarom niet de uitmuntende emendatie van FACCIOLATUS, *subeunda*, in plaats van *sublevanda*, aangenomen? De geheele zamenhang bewijst hare noodzakelijkheid. ‘Alle andere offensiones (zegt CICERO) moet men in de vriendschap *evitare, tum elevare, tum ferre*; ze vermijden, of ze uit den weg ruimen, of ze verdragen als een noodzakelijk kwaad; maar er is ééne offensio, die men moedig ondernemen moet, namelijk de rondborstige berisping van den vriend.’ Het is duidelijk, dat *subire offensionem* hier van den *reprehensor* gezegd wordt, niet van den *reprehensus*.

CAESAR., B.G. III, 24, 5: *Quum sua cunctatione atque opinione timidiores hostes nostros milites alacriores ad pugnandum effecissent*. De losheid dezer constructie is door den Heer D.J. zeer goed toegelicht. Hij omschrijft *opinione tardiores* aldus: *Timidiores, quam eos fore nostri opinati fuerant*. Het is misschien beter, *opinio* in verband te brengen met §. 2, *veterem belli gloriam*. In dien zin gebruikt CAESAR *opinio* dikwijls, b v. II, 24, 4: *Treviri, quorum inter Gallos virtutis opinio est sin-*

gularis. In de behandelde plaats zou het dus zijn: *Versaagd, beneden hunnen roem van dapperheid, beneden hetgeen zij schenen te zullen zijn*, zoo als XXIV, 1: *Speciem atque opinionem pugnantium praeberent*. Dit laatste zou een steun kunnen zijn voor de conjectuur van R. STEPHANUS: *Opinione timoris*, indien het, palaeographisch, even mogelijk was, dat *timidiores* uit *timoris* kon ontstaan, als omgekeerd.

De Heer DE JONGH zal, hoop ik, even welgezind als ik zijnen arbeid beoordeeld heb, zijne kritiek op mijne tegenspraak ten toets brengen. Wat hiervan de uitkomst ook zij, hij veroorlove mij, hem aan te moedigen, maar tevens hem te waarschuwen tegen eene al te groote uitbreiding zijner kritiek. Het is niet mogelijk, zes hoofd-auteurs zoodanig binnen te hebben, dat men de geschiedenis hunner teksten tot op den dag kent; dat men gemeenzaam geworden is met de individualiteit van hunnen stijl, en met dezen eenigen maatstaf het verschil der lezingen en de kritiek van anderen beoordeelen, en zelf eene *blijvende* uitspraak doen kan.

Bl. 107-130. *Excursus duo ad loca Veterum, et disputatio etymologica, scripsit* A. DE JONGH. De eerste dezer *Excursus* onderzoekt de geloofwaardigheid van het bekende gesprek der drie Perziërs over de drie Regeringsvormen, bij HEROD. III, 80 sqq. Het onderwerp is belangrijk; maar de S. heeft, in de behandeling, de kracht zijner argumenten nog niet genoeg beproefd. Hij gelooft, dat die beraadslaging inderdaad plaats gehad heeft. Maar hoeveel overtuigends is er in redeneringen, als deze: ‘Het gedrag van DARIUS stemde met zijn monarchaal advijs overeen, want hij was driftig; hij wilde den regerenden Magus *terstond* van kant maken, en de zamenzwering niet verder uitbreiden.’ - Daaruit, zeg ik, zou men even goed kunnen opmaken, dat DARIUS een heet Republikein was. - ‘OTANES stemde voor de democratie; en ziedaar, hij wilde nog meer zaamgezworenen in het complot trekken, en toonde aldus zijne volksliefde.’ - Is de Heer D.J. ernstig? - ‘Dat er ook eene aristocratische opinie onder de zaamgezworenen bestaan heeft, blijkt hieruit, dat DARIUS, toen hij Koning geworden was, nog bang was voor die opinie. Hij liet INTAPHERNES, die door eene inbreuk op het koninklijke gezag bij hem verdacht was, ombrengen, nadat hij zich verzekerd had, dat zijne oude vrienden met INTAPHERNES niet zamenspanden.’ - Was het dan zoo onnatuurlijk, dat DARIUS tegen die oude vrienden op zijne hoede was, welke zoo ligt spijt konden gevoelen, omdat het koningschap hun

ontgaan was? - ‘OTANES (zegt de S.) had niet mede naar het koningschap willen dingen; maar vrijheid en onafhankelijkheid voor zich en zijn huis en nakomelingen bedongen, en die voorregten genoot het huis van OTANES tot op den dag van HERODOTUS.’ - Er is ongetwijfeld overeenkomst tusschen dit feit en den inhoud van het vroeger door OTANES gesprokene; maar hoevele traditiën zijn er niet verzonnen, om een vreemd feit te verklaren? Het onderzoek dezer belangrijke zaak is nog niet ten einde. De Heer DE JONGH heeft eenige goede argumenten in het midden gebragt; maar het is te verwonderen, dat hij eene plaats van HERODOTUS, VI, 43, is voorbijgegaan. *Nu zal ik iets wonderlijks vertellen*, zegt de man: *Toen* MARDONIUS *de kust van* Ionië *langszeilde, zettede hij al de Ionische tyrannen af, en democratiseerde hunne Staten; en dit zij gezegd tot diegenen onder de Grieken, die niet gelooven, dat* OTANES *in* Perzië *de volksregering heeft willen invoeren*. Het flaauwe argument, dat nader onderzoek verdient, en de opmerkelijke kritiek der Grieksche Lezers, die den historischen arbeid van HERODOTUS gaandeweg schijnt vergezeld te hebben, laat ik liggen; maar zóó veel wordt uit deze woorden duidelijk, dat HERODOTUS aan den *inhoud* van het gesprek, in het III^{de} Boek door hem medegedeeld, als aan eene waarheid, geloofde. Een voorbedacht verzinsel op *zulk* eene wijze tot waarheid te willen verheffen, lag buiten zijn karakter.

In den tweeden Excursus wordt gesproken over de vriendschap van PROXENUS en XENOPHON. Het Stukje is aardig opgezet, doch het is alweder zwak in argumentatie; maar ook het onderwerp was schraal, en misschien geschikter voor eenen der leerlingen van den Heer DE JONGH. - Zijne etymologische pogingen toonen aanleg voor deze liefhebberij. Welk redelijk philoloog kan zich van taalvergelijking onthouden, wanneer de gelegenheid zich daartoe opdoet? De mededeeling van zulke verstrooide opmerkingen kan misschien nut stichten, wanneer zij geloof wekken, als uitvloeisels dier algemeene taalstudie, welke thans hare grenzen steeds verder uitbreidt, maar nog bezig is, naar *vaste* beginselen te zoeken. De Heer D.J. schijnt niet onbekend te zijn met de tegenwoordige rigting der studie; maar zijne taalvergelijking, zal zij overtuigen, moet eene breedere basis hebben.

Bl. 191-204. *Analecta de Gabriële Faerno*, van den Heer J.C.G. BOOT. Uit de buiten *Italië* minder bekende uitgave der Brieven en Redevoeringen van JUL. POGGIO, door LAGOMARSINI, heeft de Heer BOOT eene disputatie van den Uitgever medegedeeld,

waarin FAERNUS tegen het vooroordeel zijner tijdgenooten en tegen de ligtvaardige beschuldiging van DU THOU verdedigd wordt; het bekende zoogenaamde plagiaat der 100 fabelen van FAERNO, uit de toen nog niet uitgegevene fabelen van PHAEDRUS. De zaak was eenvoudig en duidelijk. Wij danken echter den Heer BOOT voor deze mededeeling, die hij met eigene aanmerkingen gestoffeerd heeft.

Bl. 205-210. *Anecdota*. Twee Latijnsche brieven van J. CATS, en een van GRAEVIUS, aan VAN DER VORM, Rector van het Gymnasium te *Hoorn.* In het Latijn van CATS is dezelfde kalme rust, als in zijne Hollandsche Schriften. De brief van GRAEVIUS is van eenig belang; er wordt eene plaats van CICERO in uitgelegd, die voor VAN DER VORM moeijelijk schijnt geweest te zijn, en het toch niet was.

Welligt verwondert zich iemand over den sprong, dien ik van bl. 130 op 191 gedaan heb. Het is geenszins geschied uit minachting der Virgiliaansche Kritiek van den braven, voortvarenden EPKEMA. Maar ik durfde er niet aan. Ik had in den *Letterbode* (1840, N°. 6) gewaagd, de Heeren Schrijvers en Uitgevers ernstig te waarschuwen tegen eene breedvoerigheid, waarmede noch de wetenschap wint, noch de goede smaak voldaan wordt. De Heer EPKEMA kon zich van dit verwijt wel iets aantrekken, en dit heeft hij ook gedaan; maar op welk eene wijze? Bl. 136 zegt hij: *Quare ne legant hoc quidem qui supra vulgus sapient, aut sapere se existiment, acutae naris homines, quibus longa nimis ac taediosa illa videantur, non sibi scripta esse existimantes: - Quodsi tibi* (THIEBOUTIO) *tamen, aliisque, quorum apud me multum sententia valet, hoc non displicere senserim, istorum invidiam* [?] *etiam reprehensionemque facile feram*. - Wel EPKEMA!

Indien ik hier of daar in het neêrgeschrevene gedwaald heb, vraag ik er vergeving voor; van mijne belangstelling in de *Symbolae* hoop ik alweder een bewijs gegeven te hebben. Het Vierde Deel staat boven het Derde. Waarom zou een Vijfde niet boven het Vierde kunnen staan? Wij bidden de meergeoefende Leden der *Societas*, dat zij toeschieten en een handje helpen.

GEEL.

31 Dec., 1840.

Schriften voor onderwijs.

(*Vervolg van bladz.* 104.)

Handwoordenboek van Latijnsche Synonymen. Naar het Hoogduitsch van Dr. L. Ramshorn, *door* J.K. Badon Ghyben, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct., Conrector aan het Gymnasium te Arnhem. Arnh.*, 1839. 372 bl.

Woorden zijn de zinnelijke beelden onzer onstoffelijke begrippen en gedachten. *In* en *door* de taal verrigt de menschelijke geest zijne werkzaamheid; hoofdzakelijk denkt hij door woorden, *symbolice*; zijne *intuitiva*, of aanschouwelijke begrippen, zijn weinig in getal. Door woorden deelen wij onze gedachten mede, en ontvangen die van anderen. In de bestaande taal, in den voorhanden zijnden woordenschat eens volks, hebben de afgetredene geslachten hunnen geheelen, intellectuëlen rijkdom als in eene schatkamer nedergelegd tot een kostbaar erfdeel voor de nakomelingschap. Lucht en voedsel onderhouden het dierlijke leven; maar voor den geest is de taal meer dan beide. Hij ademt, en leeft niet alleen in en door de taal; maar zij is tevens de middelstof, in en door welke al zijne verrigtingen plaats hebben. In dien zin zijn taalkennis en wijsbegeerte, alle afgetrokkene wetenschap, naauw verwant en onafscheidelijk verbonden, op elkander eenen wederkeerigen invloed uitoefenende. Red de Wijsbegeerte zelve uit de eigen gespannen netten harer terminologiën bij de verschillende scholen; zuiver de Godgeleerdheid van het misverstand, dat zinnelijke uitdrukkingen, overgebragt op het onzigtbare, van eeuw tot eeuw voortplanten; zulk eene taalstudie zal vele afdwalingen herstellen, en ons der waarheid eenige schreden nader brengen. Men heeft hiertegen ingebragt (b.v.): ‘Dat liefde tot de Wijsbegeerte behoort,’ - d.i. dat, om in de Wijsbegeerte voort te komen, men *liefde* voor dezelve moet hebben - ‘zal ons het woord moeten leeren.’ - Maar wie heeft dat woord *φιλόσοφς*, wijsgeer, gemaakt? *Heeft het zijnen oorsprong niet aan den wijsgeer zelven te danken*? - ‘Men had b.v. de begrippen: *wijsheid, weten*, en men had, voor hetgeen men er onder

verstond, genegenheid, en maakte dus, bij verkorting, de woorden: wijsbegeerte, weetlust[1].'

Het antwoord is gereed: gij dwaalt in uwe redenering omtrent het verband van taal en wijsbegeerte, dewijl gij de taal alleen *in abstracto* beschouwt. *In abstracto* had de mensch *eerst* begrip van wijsheid en weten, en vormde *vervolgens* het woord wijsbegeerte; in het afgetrokkene is elk begrip *ouder* dan het woord, waardoor het uitgedrukt wordt. Maar omgekeerd is het bij eene *bestaande* taal; dáár zijn de woorden, zoovele er zijn, voor hem, die onder de bestaande taal wordt geboren, *ouder* dan de begrippen. In eenen engen kring zouden wij ons bewegen, arm zou onze taal zijn, indien wij verwezen waren alleen tot die denkbeelden, welke zich bij ons door eigen denken en eigene ervaring ontwikkeld hebben. Maar opgevoed onder menschen, reeds in het bezit zijnde van eene, betrekkelijk, rijke taal, hoorden, lazen wij van der jeugd af duizenden van woorden, voor welke wij eerst later, door het woord opmerkzaam geworden, het begrip vormden. Al ons leeren, studeren, wat is het hoofdzakelijk anders, dan dat wij ons in het bezit stellen der begrippen van de vroegere geslachten, wier beeldtenissen ons in de woorden der taal zijn nagelaten? Zoo leert b.v., en zal de taal altijd aan den nadenkenden taalbeoefenaar leeren, ook voordat er nog eenig begrip van wijsbegeerte bij hem zelven bestaat, dat het roersel, het beginsel, waarom men wetenschap wil, niet beschouwd werd, *bij de vorming van het woord*, te zijn *belang, vertoon*, of wat ook; maar eene innerlijke behoefte, verlangen, begeerte der ziel. Zoo leert de taal en zal altijd leeren, dat *studie* geen bedrijf, *student* geen leerling bij de eene of andere kostwinning is; maar dat men, *bij de vorming van het woord*, zich de beoefening der wetenschappen en letteren voorstelde als eene edele inspanning van den geest, uit eigen' wil en zin geboren; en wie er zich aan overgaf, als iemand, door liefde bezield voor het vak zijner studie. Zoovelen nu dit woord hebben verstaan en aangenomen, en naar mate zij het hebben verstaan en aangenomen, zoovelen, en naar die mate, hebben zij iets in de wetenschappen vermogt. 'Dieses wechselseitige Ineinandergreifen der *Vernunft* und der *Sprache*,' zegt BACHMANN, 'und das *Fortwachsen* der einen an der andern ist unstreitig der inte-

(1) DE GREUVE, *Wederlegging van* VAN HEUSDE's *eerste proeve van wijsgeerige navorschingen in de talen*. Gron., 1837, blz. 21.

ressanteste Theil in der Geschichte (im Studium?) der Sprachen: sie sind aber aus diesem Gesichtpuncte noch bei weitem nicht genug bearbeitet'[1]. Ook BILDERDIJK was op dit standpunt, toen hij van de taal, in het algemeen, zong:

> Die taal sluit meer, meer ziel, meer wijsheid in,
> Dan Platoos school, dan heel Atheen bevatten;
> Houdt Waarheid, ja, en echten hemelzin,
> En 't inbegrip der ons verleende schatten.
> Ken, stervling, ken geheel uw ziel in haar!
> Zij maakt u mensch; in haar berust uw wezen.
> Neem in uw spraak uw eigen zelfheid waar;
> Leer daar u zelf, leer daar uw God in lezen;
> . . . . . .
> . . . . . .
> De oneindigheid en 't algenoegzaam Één,
> En 't vaste spoor, waarin de tijden rennen;
> Zie alles beeld en spiegling en verband;
> In 't leefloos stof, den indruk van het leven[2].

In de hier bedoelde taalstudie beslaat de beoefening der *Synonyma*, of der in beteekenis verwante woorden, eene aanzienlijke plaats. Elke aannemelijke onderscheiding en bepaling van twee synonyme woorden is de aanwinst van twee begrippen, ieder, op zich zelf, juister omschreven, dan te voren het eene begrip was, toen het willekeurig door het eene of door het andere der beide woorden kon worden uitgedrukt.

Het aangekondigde Werk is eene vertaling van Dr. LUDWIG RAMSHORN, *Lat. Synonymik*. Leipz., 1831, 2 Th.; R.'s Werk zelf eene nieuwe bewerking, of navolging, van de *Synonymes Latins par* GARDIN DUMESNIL, van welke J.C.G. ERNESTI reeds in 1799 eene Duitsche vertaling in drie Deelen had geleverd. De Inleiding van RAMSHORN, 120 bladzijden groot, in welke over etymologie, over de uitgangen en beteekenis der verschillende rededeelen wordt gehandeld, is weggelaten in de vertaling; zoo ook de veelvuldige taalvergelijkingen, in een aantal artikels, met Hebreeuwsche, IJslandsche, Angelsaksische en andere woorden uit

(1) BACHMANN, *System der Logik*. Leipz., 1828, p. 383, enz. Lijdt het geen' twijfel, of wijlen de Hoogleeraar VAN HEUSDE heeft de wijsgeerige navorsching der talen, door eenige overdrevene uitdrukkingen, in een verkeerd licht geplaatst, even zeker is het, dat de *Wederlegging* van Prof. DE GREUVE het groote gebrek heeft, van de taal alleen *in abstracto* te beschouwen, en 'dieses wechselseitige Ineinandergreifen,' den grondslag van VAN HEUSDE's stelsel of meening, geheel over het hoofd te zien.

(2) BILDERDIJK, *Kreketz.*, 1, 97.

oude en nieuwe talen. Voor het overige heeft de Vertaler zich slechts ‘kleine afwijkingen’ veroorloofd, en wij hebben derhalve alleen met RAMSHORN's Werk te doen.

Bij het groote verschil, dat er heerscht in de bepaling, welke men van *Synonyma* geeft, ware het wenschelijk geweest, tot eene juiste waardering van het Werk, dat de Vertaler uit de Inleiding van het oorspronkelijke de bepaling der *Synonyma* hadde overgenomen. RAMSHORN zegt dáár: ‘De Synonymiek (eene aanwijzing, om de woorden eener taal, in beteekenis verwant, bij derzelver gebruik, van elkander te onderscheiden) houdt zich bezig met zulke woorden, die gedeeltelijk hetzelfde hoofdbegrip, door verschillende bijdenkbeelden, wijzigen; gedeeltelijk gelijksoortige voorwerpen aanwijzen, maar de bijzondere soorten daarvan onderscheiden; gedeeltelijk zulke begrippen uitdrukken, die op zich zelve verschillende zijn, maar, door de overeenkomst van hunnen inhoud, na aan elkander grenzen, en in het dagelijksche leven dikwijls verwisseld worden. In het eerste geval berust het onderscheid op het verschil der vormen van hetzelfde stamwoord; in de beide laatste op het verschil in de afstamming der Synonyma.’ - Zonder bij het omslagtige, het min heldere dezer bepaling stil te staan, schijnt men korter des Schrijvers meening te kunnen uitdrukken met de woorden van GUIZOT[(1)]: Synonyma zijn woorden met eene groote overeenkomst van beteekenis, en kleine, maar wezenlijke verscheidenheden: ‘*Termes dont le sens a de grands rapports et des différences légères, mais réelles*.’ Doch nu ontstaat de gewigtige vraag: Hoe die overeenkomst te bepalen naar de *afleiding*, of naar het *gebruik*? De overgenomene bepaling of omschrijving, en de afleidingen en vergelijkingen, in het oorspronkelijke ingevlochten, schijnen stilzwijgend aan te wijzen, dat RAMSHORN de afleiding tot rigtsnoer neemt; de aangehaalde Schrijvers wijzen intusschen op het gebruik. Hij schijnt alzoo de afleiding als de hoofdbron van verschil te beschouwen, en het gebruik als zich, in den regel, aansluitende aan de afleiding. Het eene is valsch, gelijk het andere. Woorden kunnen wij afbeeldingen onzer begrippen noemen; maar dan wordt *afbeelding* in eenen zeer ruimen zin genomen. Eigenlijke afbeeldingen sluiten in zich het denkbeeld van *gelijkenis* met het afgebeelde, terwijl de woorden daarentegen slechts met eenen

(1) *Nouveau Dictionnaire universel des Synonymes de la langue française, par* M.F. GUIZOT. Paris, 1809.

enkelen trek, door één punt van overeenkomst, door ééne eigenschap uit te drukken, het geheele begrip aanwijzen, of liever, als zoovele *Symbola*, voor den geest roepen[1]. Leger en *στρατός, exercitus, armée*, wijzen één en hetzelfde begrip aan, elk door slechts ééne van deszelfs eigenschappen uit te drukken: hier de zamenlegering, dáár de geoefendheid, ginds de toerusting en wapening. *Synonyma* derhalve naar de afleiding te willen vaststellen, is, met enkele uitzonderingen, onkunde verraden in het wezen der taal.

Wat betreft het tweede, de overeenkomst tusschen afleiding en gebruik, ook deze is, uit den aard der zaak, in de meeste gevallen hersenschimmig. Ons *begrip* en *bevatting* verschillen, naar de afleiding, even weinig, als *grijpen* en *vatten* zelve; naar het gebruik, verwart niemand ooit het eene met het andere, of vormt men ooit, naar gelijke analogie, de woorden *begrijping* en *bevat. De officiis*, I, 7, laat CICERO u de keus, of gij *beneficientia, benignitas* of *liberalitas* wilt zeggen; hem zijn zij gelijk. Naar de afleiding intusschen, ware ten minste *beneficientia* en *liberalitas* met een enkel woord kenmerkend te onderscheiden; het eene als *wel*dadigheid, het andere als het inbegrip der hoedanigheden, die den vrijen man, in eenen edelen zin, van den slaaf onderscheiden. *Humanus* en *menschelijk* staan gelijk in *afleiding*; in gebruik loopen zij uiteen; *over het geheel* - men drukke hierop: taalkunde is geene wiskunde, en kan het nooit worden - over het geheel ligt, naar het *gebruik*, tusschen beide beteekenissen eene wereld: dáár *humanus*, naar de begrippen der Ouden, al wat den mensch, in edelen zin, boven het redelooze dier verheft; hier, *menschelijk*, in den geest der Christenen vooral, het nietige wezen tegenover God; in welke tegenstelling er wordt gesproken van *menschelijke* wijsheid, *menschelijke* gebreken, en er bij den dood ons ‘iets menschelijks’ overkomt, daar het zich alleen, in den

(1) Now, if it be allowed, that in far the greater part of things not any of their natural attributes are to be found in articulate voices, and that yet thro' such voices things of every kind are exhibited, it will follow, that *words must*, of necessity, be symbols, because it appears, that they cannot be imitations. *Hermes, or phil. inquiry concerning univ. grammar, by* J. HARRIS. Lond., 1771, pag. 332, en aldaar, AMMONIUS, *in lib. de Interp.*, p. 17 b, over het verschil tusschen afbeelding (*ὁ μοίωμα*) en symbol. Hetgeen hij van het laatste zegt: *τὸ δέ γε σύμβολον - τὸ ὅλον ἐφ᾽ ἡμῖν ἔχει*, is, wat de talen betreft, geheel onjuist, onzes inziens; en wij hebben daarom het woord, maar in eene andere beteekenis, behouden.

zin van *niet wreed*, aan het hoofdbegrip van *humanus* aansluit, gelijk men wederkeerig in: *Nihil humani a me alienum, res humanae*, etc. in dit woord het heerschende denkbeeld van ons *menschelijk* wedervindt. Maar er kunnen woorden voorkomen, bij welke de afleiding den weg wijst voor het gebruik; men neme: *geestdrift, bijval* en andere. Dan kan, in eene nieuwe taal, de taalbeoefenaar het spraakgebruik, naar de afleiding, zoeken te leiden en te verbeteren; GIRARD, EBERHARD en anderen deden dit inderdaad. In eene oude taal kan zoo iets het geval niet zijn; zij is een gesloten geheel, een toevertrouwd goed, waaraan niets meer te leiden of te veranderen is. Het is eene *res constituta*, en niet *constituenda*. Niet, hoe hadden de Ouden de woorden moeten onderscheiden naar de afleiding, maar hoe hebben zij dit werkelijk gedaan? is de vraag, die men zich moet voorstellen, vooral, indien men een leerboek der oude klassieke taal wil leveren, en niet eene handleiding, om, analogisch goed, het oude Latijn naar de nieuwere behoeften te schikken; de taal *fortzubilden*.

Dr. RAMSHORN schijnt zich van het eene, noch het andere rekenschap gegeven te hebben. Zijne menigvuldige uitweidingen over etymologie toonen zelfs, dat hij, in wederspraak met deze beginselen eener gezonde taalstudie, bij voorkeur door de afleiding heeft willen geleid worden. Onzes inziens is dan ook het Werk een doorloopend bewijs van een duister inzigt des Schrijvers in het onderwerp, dat hij behandelde. De gebrekkige bepaling der Synonyma, die wij hebben nagegaan; de slordige wijze van definiëren, het geheele boek door; de woorden hier opgenomen, welke er niet behooren, alles maakt het boek den naam des Schrijvers en het tegenwoordige standpunt der philologie onwaardig. Men oordeele:

Blz. 9: '*Adolescens, pubes, ephebus, juvenis, puer, infans - adolescens*, die in wasdom toeneemt, van 15 tot 30 jaren; daarentegen *adulta virgo*, volwassen. *Pubes*, manbaar, wiens baard groeit van 14 jaar af' (manbaar, ook van mannen?), '*puer priusquam pubes esset*.' NEP. *Ephebus*, een jongeling van 18 jaren. '*Juvenis*, een jongman tot 45 à 50, *opp. Senex* en *Senior*, van 60 jaar af en ouder. *Puer*, een knaap, jongen, tot aan het 15de jaar. *Infirmitas puerorum est, ferocitas juvenum, gravitas jam constantis aetatis, senectutis maturitas*. CIC. *Pueri regii*. LIV., jonge Prinsen. *Infans*, een kind, dat nog niet duidelijk spreken kan, tot aan het 7de jaar. *Infantium puerorum incunabula*. CIC.'

Moeijelijk dunkt het ons eene meer verwarde en minder afdoende aanwijzing te geven. '*Adolescens*, die in wasdom toeneemt van 15 tot 30 jaren.' Neemt men dan vóór 15 ook niet in wasdom toe? Groeit men tot 30, namelijk in lengte? Moet men dit woord in het algemeen voor allen van dien leeftijd gebruiken, of alleen, wanneer men bepaald het oog heeft op den wasdom, even gelijk de meening van het volgende: '*Pubes, manbaar, wiens baard groeit* van 14 jaar af,' een *bepaald* gebruik schijnt aan te wijzen? '*Ephebus*, een jongeling van 18.' Niet ouder of jonger? '*Juvenis*, een jongman van 45 à 50.' Indien wij om de vijftig nog jonge mannen zijn, wanneer worden wij dan mannen, wanneer treden wij dan in de mannelijke jaren? '*Puer*, een knaap tot 15;' maar in het 14de jaar wordt men *pubes*. Men leze vooral CICERO's Schriften, en, voor deze woorden, inzonderheid *De Senectute*; men zal dan toestemmen, dat dit artikel ongeveer zoo moest luiden:

De Romeinen onderscheidden niet, gelijk wij, met betrekking tot den leeftijd, kind, jongeling, man, grijsaard; maar zij verdeelden den leeftijd in *drie* tijdperken: *pueritia, adolescentia, senectus. Quid enim? citius adolescentiae senectus, quam pueritiae, adolescentia obrepit*? CIC., *De Senect.*, 2. Overal wordt de *adolescens* den *senex* tegengesteld. Ald., *C.* 6, §. 20; 8, §. 25 en 26; 9, §. 29 en 30. Wanneer de *senectus* begon, leert CICERO ons zelf, *De Senect.*, 17, §. 60:.... *Cujus inter primum et sextum consulatum, sex et quadraginta anni interfuerunt. Ita, quantum spatium aetatis majores nostri ad senectutis initium esse voluerunt, tantus illi cursus honorum fuit*. Zoo noemt zich ook HANNIBAL, bij LIV. XXX, 30, *senex*, hoewel nog geene 50 jaar oud. Deze geheele verdeeling schijnt haren oorsprong te ontleenen aan de Romeinsche staatsinstellingen; men was *puer* tot 17 jaar, alswanneer de *toga praetexta* werd afgelegd; *adolescens* tot 46, het tijdstip, waarop men uit de *milites juniores* tot de *seniores* overging.

Voor zooverre de jaren aangaat, wordt *adolescens* en *juvenis* door elkander gebruikt, zonder eenig onderscheid, b.v. *defendi*, zegt CICERO, *rem publicam adolescens, non deseram senex. Phil.* II, 46, §. 118; hij, de *adolescens*, was toen een man van 44 jaar (WERNSDORF ad *Phillipicas*. I, p. 649), *Tusc.* I, 47, 113; *De off.* I, 34, 122; LIV. XXI, 4. Op meest alle plaatsen past daarentegen de onderscheiding, dat *adolescens* meer den jongeling en man aanwijst, als *jong*, in tegenstelling met den

senex; juvenis daarentegen als vol kracht en werkzaamheid, in tegenstelling met de zwakheid des ouderdoms, b.v. *De Senect.* 6, §. 15 en 17, en in de boven aangehaalde plaatsen. Vandaar, dat *juvenis*, als eertitel, te regt bij de nieuweren veelal gebruikt is voor aankomende jongelingen, gelijk bij de ouden *vir* met verschillende *epitheta* onze verschillende titels van eer en beleefdheid, zoowel voor den *adolescens* als voor den *senex*, verving (vergelijk L. DOEDERLEIN, *Lat. Synonyme*. Leipz., 1836, V, 12°, 156). Het Grieksche *ἔφηβος, ephebus*, is zeldzaam in het Latijn, en komt, buiten de spreekwijze: *Ex ephebis excedere*, misschien alleen voor in vertalingen uit het Grieksch, of wanneer er van Grieken of Grieksche zeden wordt gesproken; *ex pueris excedere* is van gelijke kracht - *pubes* is de vertaling van *ἔφηβος*, komt *en* zeldzaam, *en* nooit in de verdeeling van de levensperken voor. Het wijst bijzonder de huwbaarheid aan, en wordt ook *collective* meermalen gebruikt voor weerbare manschap, krijgsvolk, b.v. *Pro Milon*. Het adjectivum *infans* beteekent een kind, dat niet duidelijk, of in het geheel niet kan spreken; maar ook alleen, wanneer men nadruk op dit bijbegrip wil leggen. In den gewonen zin is, van de geboorte af, *puer* gelijk beteekenend met ons *kind, knaap, jongen*, het laatste ook in den zin van knecht.

Bl. 20: '*Amare*, beminnen uit welgevallen en neiging; *diligere*, uit achting, als een dierbaar of althans achtingswaardig voorwerp.' Niet onjuist, doch niet gelukkig uitgedrukt; voor het overige het *millies auditum*, van POPMA, *De diff. verb.*, af, tot de laatste uitgave van FACCIOLATUS, herhaald in verscheidene noten, waarmede, in den smaak van onzen MINELLI, de Duitsche uitgaven der Ouden, vooral van CICERO, te zeer worden bevracht. Men neme met deze inlichting b.v. CICERO, *De finibus*, ter hand, en verklare: III, 33, *infantem*; - *ut se ipse diligat*; eenige regels verder: *Omne animal, ac simul ut ortum est - se ipsum diligat*, etc. etc.; het sprakelooze kind - opdat het zich zelf hoogschatte. Elk dier, zoodra het geboren is, bemint uit achting zich zelf. *Or.* II, 40: *Ferae partus suos diligunt*: de wilde dieren dragen hunnen jongen eene groote achting toe. - '*Per favere, geneigt, günstig seyn - explicandum videatur*,' zegt SCHELLER er van, en sluit onmiddellijk met een '*haec sufficiant*[1].' Blijkbaar is de zaak deze. De Epicuristen bragten het roersel aller menschelijke handelingen

(1) SCHELLER, *Praec. stili bene Latini*, I, p. 343.

tot den wellust, *voluptas*, ηδονή, terug. Ook de zucht voor zelfbehoud, ieder schepsel met het leven ingeschapen, waardoor zoowel de worm, dien onze voet vertreedt, als het grootste roofdier, tegen dood en vernietiging kampt en worstelt, was bij hen *voluptas* (b.v. *De finibus*, 1, 9, §. 30). CICERO, zonder de goede zijde van het zuivere epicurisme te willen zien, bestrijdt hunne school overal in zijne Werken, omdat het meerdertal der volgelingen een, den Staat verderfelijke, aanhang van werkeloosheid en ondeugd was. De woordenkeuze moet hem hiertoe dienen. Wellust, het begrip der Epicuristen, is vreemd aan die ingeschapene zucht tot zelfbehoud, aan de liefde der dieren voor hunne jongen, enz.; *hierom* gebruikt hij, zelfs van dieren sprekende, *diligere*, om het lagere egoïstische begrip der Epicuristen hiermede niet te verwarren, waarvoor hij altijd *amare* neemt. Dit zoo gewijzigde gebruik dezer woorden bepaalt zich genoegzaam tot zijne wijsgeerige Werken, en nog wel het meest tot *De finibus*. Ook, *De Leg.*, 11, 2, heeft hij echter eene speling met beide woorden: als anti-epicurist gebruikt hij, op die plaats, *diligere* in denzelfden zin, waarin hij aan ATTICUS, als Epicurist, *amare* op dezelfde plaats in den mond legt. DOEDERLEIN, IV, 112, is deze bijzondere beteekenis stilzwijgend voorbijgegaan.

In art. 109 worden *ars, artificium, opus, scientia* tegen elkander vergeleken; *artes* en *dotes*, bij wijze van toegift, er bijgevoegd; art. 354, *disciplina, doctrina* en *praeceptum*. De reden van deze verdeeling der artikels is moeijelijk te raden. Indien *scientia* niet met *ars* werd vergeleken, kon men vermoeden, dat de Schrijver van de Duitsche begrippen: *Kunst* en *Wissenschaft*, was uitgegaan. Genoeg, van *opus*, kunstwerk, en *praeceptum*, voorschrift, schijnt eene enkele vertaling genoeg; maar *ars, scientia, disciplina, doctrina*, moesten met elkander worden vergeleken; *artificium, cognitio, institutio, litterae*, etc., als van verwante beteekenis, met het eene of andere der opgenoemde, mede in aanmerking genomen. Staan wij nu alleen bij *ars* stil. '*Ars*, de kunst als hebbelijkheid en door oefening verkregene vaardigheid,' is de bepaling, die er van wordt gegeven. In de eerste plaats is het duister, of er bedoeld wordt, dat *ars* twee begrippen uitdrukt: 1) eene hebbelijkheid, 2) eene door oefening verkregene vaardigheid; of wel één: hebbelijkheid zijnde, tegelijk eene door oefening verkregene vaardigheid. Doch in de tweede plaats is het moeijelijk met eenige kennis van het Latijn overeen te brengen, dat men aanneemt,

dat *ars* alleen synonym is met *artificium, opus* en *scientia*, daar de algemeene beteekenis van *ars* zoo uitgestrekt is, en de bijzondere acceptiën vooral bij CICERO duidelijk voorkomen. *Ars*, in den *algemeenen* zin, wordt gezegd van *alle* beroepen en bedrijven, die worden uitgeoefend; van alle middelen en deugden, welke ergens toe voeren of worden aangewend. Het bedrijf van werkman, zoutevischkooper, slagter, kok, vogelmester, visscher, parfumeur, koordendanser wordt zoowel tot de *artes* gerekend, *De off.*, I, 43, als de geneeskunde, bouwkunst, koophandel (aldaar); het bewerken der mijnen en steengroeven, landbouw en veeteelt, met één woord alles: *Quid enumerem artium multitudinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset? De Off.*, II, 4. Onder deze beroepen en bedrijven maakt CICERO eene verdeeling tusschen *artes liberales, honestae* en *illiberales* et *sordidae*. Alle bloote kostwinningen behooren tot de laatste; geneeskunde, bouwkunst, alles, waarin meerdere *prudentia* is, of eene *utilitas non mediocris*, tot de eerste, *De Off.*, I, 42, §. 151; *De Orat.*, III, 32. In meer bepaalden, wetenschappelijken zin geeft hij drie hoofdbeteekenissen aan *ars: a*) *wetenschap* en *letteren*, b.v. *Tuscul.*, I, 26, §. 64; *Pro Archia*, c. 1; *b*) *kunst, Nat. D*, II, 22; *c*) *theorie, De Off.*, I, 18, §. 60; inzonderheid de *theorie* der welsprekendheid, *De finib.*, IV, 3.

Uit de hoofdbeteekenis vloeijen tevens die voort, waarin *ars* overal, in goeden of kwaden zin, als middel, deugd, vond of list voorkomt. *Andria*, I, 44: *Quid tibi mea ars*; NEP. *Milt.* V: *Nova arte*; SAL. *Catil.*, cap. 2: *Imperium facile iis artibus retinetur*; ib., 3: *Insolens malarum artium*. - Het is moeijelijk te vatten, hoe een woord van dien omvang gekend zal worden uit R.'s omschrijving: ‘De kunst als hebbelijkheid en door oefening verkregene vaardigheid.’ Al de Synonyma, met *ars* verwant, min of meer afdoende, te behandelen, zou meer bladzijden vorderen, dan er bij R. regels aan besteed zijn. Dit is beknopt; maar beknoptheid houdt op verdienstelijk te wezen, en wordt een gebrek, zoo zij door opoffering der verstaanbaarheid, en dus van het geheele doel, wordt verkregen.

Omslagtig, niets afdoende tevens, is hetgeen men, bl. 25, van *anima, spiritus, animus* en *mens* vindt. Volgens het daargestelde: ‘*Anima*, de adem, als lucht, die men inademt; *de ziel*, als bezielende zelfstandigheid van ieder levend wezen,’ is het juist te zeggen: *Homo anima et corpore constat; spiritus*, naar de gegevene vertaling, ‘het inademen’, is met de andere niet synonym.

De geheele taal is beeldspraak, dat is: alle woorden, ook die, welke de meest afgetrokkene begrippen uitdrukken, zijn óf om de overeenkomst, óf om de betrekking, óf door onkunde van zinnelijke voorwerpen, op dezelve overgebragt. Dewijl de adem tegelijk met het leven ophoudt, beschouwde de mensch, in zijnen kindschen staat, *en* adem *en* ziel of levensbeginsel als één, en noemde het met denzelfden naam. Ook ons woord *ziel* komt van *zie-en*, trekken, ademen, gelijk *zijl*, waterloop of togt, en beteekent oorspronkelijk ademhaling (BILDERDIJK, *Geslachtslijst*, in voce). Bij het Latijn vertoont zich een gelijke gang in de ontwikkeling van het begrip. *Animus* werd gevormd van *anima, Tusc.* I, 9. Nadat eenmaal de begrippen zich ontwikkeld hadden, en het spraakgebruik meer gevestigd was, beteekende *anima* bepaald en alleen de adem; *animam efflare*, den adem uitblazen. *Spiritus*, de ademhaling, *Nat., D.* II, 55; ook *adem*, even gelijk wij dit zeggen, voor ademhaling; in éénen adem, *uno spiritu, De Orat.*, III, 47; een korte adem, *spiritus angustior, De Orat.*, I, 61. Overdragtig ook moed, gevoel van eigenwaarde, trotschheid, *vir ingentis spiritus*, LIV. XXI, 1. *Animus* is bij RAMSHORN ‘de menschelijke ziel, als gevoelende, begeerende, denkende zelfstandigheid, het gemoed.’ De ziel, als algemeene uitdrukking voor het geheel onstoffelijke deel van den mensch, zoowel voor zooverre hij denkt en oordeelt, *als* voor zooverre hij driften heeft, is *animus: Animus est in partes tributas duas, quarum altera rationis est particeps; altera expers. Tusc.* II, 21. Wordt 's menschen onstoffelijk deel als tweeledig beschouwd, dan is *animus* de ziel, voor zooverre zij door driften wordt beheerscht; de driften zelve, iedere in het bijzonder, inzonderheid *moed, gezindheid*. De ziel, alleen als rede of verstand, als denkvermogen beschouwd, is *mens*, b.v. *De fin.* V, 12, §. 34, tevens deszelfs bijzondere werkingen: overleg, beleid, geheugen of gedachten. CICERO neemt, over het geheel, dit onderscheid naauwkeurig in acht, hetzij hij beide te zamen gebruikt, *mens et animus* (ons verstand en hart; bij HOMERUS reeds *κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν, Tusc. Quaest.* edid. KÜHNER, p. 202 en 203), hetzij ieder afzonderlijk. Ten onregte schijnt GOERENZ te beweren, dat *mens* en *animus, separatim cum ponuntur, utrique utraque fere res tribuitur. Ad Academ*. II, 11, §. 34; *fingere animo*, in zijne verbeelding voorstellen.

Bladz. 47 wordt *bestia* opgegeven als *bepaald* het redelooze dier, in tegenstelling met den mensch; *bellua* als een monster,

een bovenmatig groot land- of zeedier. Hoewel deze onderscheiding ook elders voorkomt, b.v. bij SCHELLER, op nieuw bij DOEDERLEIN, is zij met zóó vele plaatsen in strijd, dat zij als willekeurig moet beschouwd worden. In tegendeel, *bellua* wordt bepaaldelijk als redeloos dier tegen den mensch gesteld, *De Off.*, I, 4, §. 11: *Sed inter hominem et belluam hoc maxime interest*; ald., 11, §. 34: *Illud proprium sit hominis, hoe belluarum*. SAL. *Catil.*, C.S.: *Alterum cum dis, alterum cum belluis nobis commune est*. Zulke bepaalde tegenstellingen bij twee verschillende Schrijvers zijn ons van *bestia* niet voorgekomen. *De Off.*, I, 30, §. 107, echter: *Qua anticellimus bestiis*, en ald., 16, §. 50: *Neque ulla re longius absumus a natura*, waar *equus* en *leo* onder de *ferae* als voorbeelden voorkomen. *De N.D.*, II, 122 en I, 98, wordt *bestia* en *bellua* bij afwisseling gebruikt. Overeenkomende met de aanwijzing van R., staat *bellua* dikwijls van een monster, groot land- of zeedier; maar dan meestal, zoo niet altijd, met de bijvoegsels *fera, immanis, vasta*. Ten andere wordt het ook van kleine dieren gebruikt, b.v. *De N.D.*, II, 39, §. 100: *Belluarum partem ad saxa nativis testis inhaerentium*. Men zeide ook niet *belluis*, maar *bestiis objicere*. Uit het een en ander schijnt te volgen, dat bij de Ouden het verschil der beteekenissen niet gevestigd was; maar dat men op goed gezag, door *bellua* alleen, zonder bijvoegsel, het redelooze dier kan uitdrukken.

Blz. 111: '*Stilus*, de ijzeren stift, van daar schrijfwijze, stijl; *stilus optimus dicendi effector et magister*.' Waartoe deze plaats hier: Oefening is het beste middel, om wel te leeren stellen? Zij brengt den Lezer in den waan, dat CICERO *stilus* voor stijl gebruikt. Reeds bij ERNESTI, *Technol. Lat. Rhet.*, had RAMSHORN kunnen vinden, dat *stilus* in dien zin eerst bij PLINIUS voorkomt (FACC, *Lexc.*, ed. 1833, in voce). Misschien stond hem de barbaarsche titel van SCHELLER's Werk: *Praecepta stili bene latini*, voor den geest.

Blz. 113: '*Eloquens* van den voldongen, kunstrijken redenaar;' beter bij CICERO: De geïdealiseerde redenaar, *De Orat.* I, 31, §. 94: *Disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem; eloquentia* daarentegen de welsprekendheid *in het algemeen*, maar als *gave* of *talent*. Doch als *vak: Ratio, ars dicendi*. Bij QUINCTILIANUS eerst: *Professor eloquentiae*, hetgeen CICERO denkelijk even vreemd in de ooren zou geklonken hebben, als het nieuwere *humaniorum litterarum doctor*.

Blz. 116: '*Docere*, onderwijzen, *om eens anders kennis te*

vermeerderen; erudire, van zijne ruwe schors ontdoen, beschaven; onderwijzen, *om een ander van zijne onwetendheid te bevrijden*.' Kan men iemands kennis vermeerderen, zonder hem van zijne onwetendheid te bevrijden, of omgekeerd? Verder: iemand van zijne onwetendheid bevrijden kan hier alleen beteekenen: *van onwetendheid*, of heeft geenen zin. De uitdrukking blijft echter ook dan nog gebrekkig op zich zelve, en als definitie is zij van geene waarde. *Doctus* en *eruditus*, in hetzelfde art., zijn genoegzaam onderscheiden; doch de opmerking van WYTTENBACH, *Ad Phaed.*, p. 217, 226, 312, is verwaarloosd. De omschrijvingen en onderscheidingen, waar of valsch, van *doctor, praeceptor* en *magister*, mede aldaar gevonden wordende, zijn voor het gebruik van geene waarde.

Bl. 135: '*Facultas, facilitas - facultas*, de doenlijkheid(?) van de zijde van het handelende subject, het vermogen, de gelegenheid, de mogelijkheid, om iets te doen; *facilitas*, de doenlijkheid, *passive*, van dingen, die doenlijk zijn; de gemakkelijkheid, gedienstigheid, die zich gemakkelijk laat overhalen.' Maar wie die beide woorden vertaalde, b.v. door *vermogen* en *gemakkelijkheid*, heeft dezelve ooit als Synonyma beschouwd.

Bl. 168: '*Homo, vir - homo*, de mensch als edeler, redelijker (voeg er bij: gevoeliger) wezen, in tegenstelling van (l.: met) het dier.' Ja, even als *mensch* in het Hollandsch. Alzoo geene definitie van eene Lat. Synonyme: *homo* tegenover *vir*; maar van het begrip *mensch*, zoo men wil. - '*Vir*, de man, in zoo ver hij door uitstekende eigenschappen onder de overige mannen uitmunt door kracht, moed, onverschrokkenheid, verdiensten.' Neen, de man, in zooverre hij zich, in eenen goeden zin, niet van andere mannen, maar van de *vrouw* onderscheidt, door welke *mannelijke* hoedanigheden, *virtutes*, dit ook zijn moge, in de eerste plaats door *moed*, gelijk *ἀνήϱ*, b.v.: HEIND. *ad Phaed.*; RÜHNK., *Dict. in Ter. Eun.*, I, 2, 74. - Waarom verklaarde R. de aangehaalde plaats niet, *Tuscul.*, II, 22, §. 53? *At vero C. Marius, rusticanus vir, sed plane vir, quum secaretur, ut supra dixi, principio vetuit se alligari: - Videsne igitur, opinionis esse, non naturae malum? et tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit: crus enim alterum non praebuit, ita et tulit dolorem, ut v i r; et, ut h o m o, majorem ferre sine causa necessaria noluit*. Als *man van moed* verdroeg hij de smart; als *mensch*, met gevoel voor pijn en lijden, wilde hij dezelve niet ondergaan, zonder vol-

doende reden. Zoo ook *Ad Quinct. fratr.*, II, 10 (SCHÜTZ, II, 130): *Quum veneris, v i r u m te putabo, si Salustii Empedoclea legeris, h o m i n e m non putabo; vir*, een man van moed, die tegen geene zwarigheden of vermoeijenissen opziet; *homo*, iemand, die smaak en gevoel, humaniteit bezit, ERN. *ad locum*.

Wij hadden nog aangeteekend: *ingenuus, liber, liberalis - interrogare, rogare, quaerere - invenire* en *reperire - litterae, humanitas* en *litteratura* (?) - *mirari* en *admirari - nomen vocabulum, vox* en *agnomen* (?) - *prudens, sapiens* en *cordatus - ohe jam sat est*! - niet als de eenige artikels, waarop aanmerkingen te maken waren; het meerendeel schijnt, hetzij dan om het valsche, of om het gebrekkige der onderscheiding, of wel om de onnaauwkeurigheid der uitdrukking, niet onberispelijk, maar omdat ons die het meest in het oog waren gevallen. In een wetenschappelijk Tijdschrift echter, niet enkel voor taalstudie bestemd, zijn wij misschien nu reeds te lang geweest. Tevens schijnt het, dat de gegevene proeven het Werk genoegzaam doen kennen, en de ongunstige uitspraak, in den aanvang der beoordeeling, regtvaardigen. Het blijft een raadsel, hoe REINHOLD KLOTZ over het Werk ‘im Ganzen ein sehr beifälliges Urtheil äuszeren’ kon, en den ‘ehrwürdigen Hrn. Verf.’ tot het maken van een uittreksel voor de scholen aanmoedigen[(1)]. Met HECUBA schijnt het oude Latium van 's mans boek te kunnen zeggen: *Non tali auxilio*!

Dr. H.J. NASSAU.

(1) *Neue Jahrbücher für Phil. und Paedag.* 1834. 10ter Band, 2tes Heft.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Amsterdamsche Studenten-Almanak voor het Jaar 1841. *Te Amsterdam, bij* J.D. Sybrandi.

Reeds voor twee jaren stond de Amsterdamsche Studenalmanak niet hoog - veel achteruitgang was dus niet mogelijk. Is hij dan vooruitgegaan? ook dat niet. Zoo wij hem met den Leijdschen vergelijken, komen wij tot het volgende resultaat: 1°. Dat de Amsterdamsche er niet zoo geweldig *polyglottisch* uitziet als de Leijdsche, waar gedichten in niet minder dan *vijf* talen voorkomen. De Amsterdammer is zediger - men vindt er slechts Hollandsch en Fransch. 2°. Dat de poëzij in beide even onbeduidend is. Het gedicht aan Mad. MATTHEY heeft bij eene vloeijende en aangename versificatie het voordeel, slechts één onverstaanbaar couplet op de vier (waaruit het bestaat) te tellen, en is, naar ons inzien, het beste uit den Amsterdammer. 3°. Dat, als gij enkele trekken uit *Bluffonosie* uitzondert, de geestigheid van den Leijdenaar aan zijnen jongeren broeder ontbreekt. De rubriek: *Losse Gedachten*, vroeger dikwijls vol *piquante* en *geestige* opmerkingen, missen wij dit jaar geheel.

Dat het Athenaeum in het afgeloopen tijdperk niet rijker aan lotgevallen was, is buiten de schuld der Redactie - doch dat dit weinige in erger dan Courantenstijl wordt verhaald, is *niet* te vergeven.

Boekbeoordeelingen.

Reis naar het Oosten, gedurende de jaren 1836 en 1837, door Dr. *Gotthilf Heinrich von Schubert*. Uit het Hoogduitsch vertaald. Eerste Deel. Amsterdam, bij Johannes Müller. 1839. 8°. Afbeeldingen van het Heilige Land, bestaande uit veertig Gezigten van belangrijke plaatsen, in de Heilige Schrift vermeld, naar de natuur geteekend door *J.M. Bernatz*; met Beschrijvingen door Dr. *G.H. von Schubert*, uit het Hoogduitsch vertaald. Amsterdam, Johannes Müller. 1839. fol. Bijbel-Atlas, voornamelijk ten gebruike bij de Bijbelvertaling van den Hoogleeraar J.H. van der Palm, door *G.H. van Senden*. (Met eene getuigenis van den Hoogleeraar J.H. van der Palm.) 1ste Aflevering. Te Leyden, bij D. du Mortier en Zoon. 1840. 2de Aflevering. 1840. 3de Aflevering. 1841. 4°.

(*Vervolg en slot van bladz.* 126.)

Hetgeen aan het hoofd dezer Recensie in de *tweede* plaats voorkomt, is eene zeer merkwaardige Bijlage tot VON SCHUBERT's Reisverhaal, die aan alle lezers van dit Werk ten sterkste mag worden aanbevolen. Ook op zich zelve bezien, verdient zij met grooten lof vermeld, en de aandacht onzer Landgenooten bepaaldelijk op haar gevestigd te worden. Zij bevat eene verzameling van veertig Afbeeldingen der belangrijkste plaatsen, door VON SCHUBERT op zijne reize bezocht, en door den bekwamen Schilder J.M. BERNATZ, die tot het gezelschap van dien Hoogleeraar behoorde, afgeteekend. De getuigenis des laatstgenoemden staat ons borg voor de naauwkeurigheid en getrouwheid der bewerking, en mij dunkt, ook het uiterlijk voorkomen zelf laat niet

den minsten twijfel te dezen opzigte over. Bij de oorspronkelijke uitgaaf, die te *Stuttgart* in 1838 aangevangen en in 1839 voltooid werd, zijn deze 40 Platen[1] in vier afdeelingen, die ieder tien derzelve inhielden, afgeleverd; en hare rangschikking was toen eenigzins verschillend van die, in welke wij ze thans, tot één geheel bij elkander gevoegd, aan ons Publiek zien aangeboden. De nu gevolgde orde is zonder twijfel te verkiezen, daar zij volkomen met den koers, door het Reisgezelschap genomen, overeenstemt, en dus het willekeurige, dat bij de vroegere schikking hier en daar in het oog liep, thans vermeden is. De Heer MÜLLER heeft, om dit voortreffelijk hulpmiddel, zoowel tot beter verstand van VON SCHUBERT's Reisverhaal, als tot een klaar begrip omtrent de tegenwoordige ligging en gedaante van vele voor den Bijbellezer hoogst merkwaardige plaatsen, meer algemeen ook onder ons te verspreiden, een aantal dier Afbeeldingen van den Stuttgartschen Uitgever aangekocht, en daarop dien zelfden Geleerde, dien ik als Vertaler der Reis reeds boven genoemd heb, uitgenoodigd, om de korte Beschrijving, die bij elk dier 40 Platen was bijgevoegd, uit het oorspronkelijk Duitsch in de Nederlandsche taal over te zetten. Hieruit is dat vreemd verschil van taal te verklaren, dat men tusschen het onderschrift der Platen zelve, en tusschen de Verklaring die er tegenover staat, opmerkt: het eerste is, gelijk zich nu gereedelijk begrijpen laat, *Duitsch* gebleven; de laatste, ten gevalle onzer Landgenooten, in het *Hollandsch* overgebragt.

Reeds bij eene vlugtige inzage dezer Verzameling moet het verwondering wekken, waarom zij in het oorspronkelijk onder den titel van '*Bilder aus dem heiligen Lande*,' en eveneens in de Vertaling onder dien van '*Afbeeldingen van het Heilige Land*,' zij uitgegeven. Met de benaming van *het Heilige Land* wordt immers geene andere dan die bepaalde streek aangeduid, die men eenvoudiger óf *Palestina* óf *het Joodsche Land* kan heeten? En dit zoo zijnde, is het onnaauwkeurige van dien titel wel niet te betwijfelen. Van de 40 Platen toch, die ons hier worden aangeboden, hebben niet meer dan 23 op plaatsen, in *Palestina* zelf gelegen, betrekking, terwijl de 13 eerste der Verzameling, waarop *Efese, Sardes, Heliopolis*, de *Sinaï*, enz.,

(1) Waarbij als toegift nog de *Platte Grond der Kerk van het H. Graf* (niet slechts, gelijk men in de *Lijst der Afbeeldingen* leest, van de *Kapel* van het H. Graf), en, bij wijze van titelplaat, ook de afbeelding van VON SCHUBERT's Reisgezelschap op hunnen kameeltogt door de woestijn, gevoegd is.

zijn afgebeeld, en eveneens de 4 laatste, die gezigten op *Damascus*, op de bouwvallen van *Baalbek* en op *Patmos*, bevatten, tot een veel ruimeren kring behooren, dan door die beperkte benaming wordt aangewezen.

Reeds boven zeide ik, dat het uiterlijk voorkomen der Platen mij toescheen de meest mogelijke getrouwheid aan te duiden: het eenvoudige en ongekunstelde der teekening moet ieder in het oog vallen, en krachtig voor die waarheid van voorstelling pleiten, die in deze soort van kunstwerken even zeldzaam mag gerekend worden, als zij eene onbepaalde waarde aan dezelve bijzet, of liever de eenige voorwaarde uitmaakt, waarop zij door de Wetenschap als ook tot *haren* kring behoorende erkend kunnen worden. Gelijk dus de hooge ingenomenheid van VON SCHUBERT met het talent en de voortbrengselen van BERNATZ, ons daarvan overtuigt, dat deze zijne medereizigers ten opzigte van het gelijken zijner schetsen volkomen bevredigd heeft, zoo zal wel niemand aan de latere uitwerking en voltooijing derzelve, zoo als zij hier door steengravure aan het Publiek zijn meêgedeeld, die kenmerken van echtheid ontzeggen, waardoor de getrouwe teekening naar de Natuur zich altijd meer of min van de verdichtselen der verbeelding, of ook van die tweeslachtige voortbrengsels, die half tot deze en half tot gene soort behooren, onderscheidt. Ik moet het aan anderen overlaten, de eigenlijke kunstwaarde dezer Platen te bepalen; doch, wat mij zelven betreft, wil ik gereedelijk bekennen, dat bijna alle om het zeerst mijne aandacht hebben tot zich getrokken, en dat ik de meeste als schoon en bevallig, zeer vele ook als uiterst belangrijk, meen te mogen aanbevelen. Onder de schoonste tel ik de afbeelding van *Smyrna* (N°. 3), *Heliopolis* (4), *Hebron* (14), *Bethlehem* (24), JOZEF's *Graf* (29), *Samaria* (30), *den Thabor* (31) en *Tiberias* (35); terwijl ik als belangrijk die van *Petra* (12), van *Jeruzalem* (16, 17, 21), inzonderheid die van den *Sinaï* (5), en boven alles nog het uitgewerkte panorama dezes bergs en der rondom hem gelegene hoogten (6, 7, 8), zoo als ook de overige afbeeldingen die tot datzelfde terrein behooren (9, 10 en 11), onderscheiden moet. Van alle eindelijk kan naar waarheid getuigd worden, dat zij over het Reisverhaal van VON SCHUBERT een aangenaam en onontbeerlijk licht verspreiden, en dat vele schilderingen, dáár in *woorden* uitgedrukt, eerst door de vergelijking dezer juist daarmede overeenstemmende tafereelen, regt duidelijk worden.

Wat de Beschrijvingen betreft, die aan elk der Afbeeldingen

toegevoegd, en door VON SCHUBERT zelven zijn opgesteld, men mag vooral dán eene grootere waarde daaraan toekennen, wanneer men in aanmerking neemt, dat deze Platen ook zonder de Reis zelve gebruikt kunnen worden, en men in dat geval noodzakelijk eenige aanwijzing behoeft, om tot het overzien der voorgestelde streek zich zelven op het ware standpunt te vestigen. Doch ook voor hen, die het genoemde Werk bezitten, en de daarin voorkomende plaatsbeschrijving naauwkeurig met de hier geleverde afbeelding vergelijken, is de afzonderlijke tekst, dien men tegenover deze laatste aantreft, niet altijd overbodig, maar strekt nu eens tot wezenlijk gemak van den beschouwer, en dan weder tot eene bepaalde en geheel noodzakelijke aanduiding van hoofdpunten, die men uit het Reisverhaal alleen nog niet zoo ligt onderscheiden zou. Het is echter te bejammeren, dat vooral in deze korte Beschrijvingen, die bij de meeste Platen nog geen halve, en alleen bij het Panorama van den *Sinaï*, meer dan een enkele bladzijde druks beslaan, alweder veel gevonden wordt, dat men zou kunnen missen, en hoogstgaarne voor een meer degelijk, meer zuiver-topographisch, berigt zou wenschen te verruilen. Waarom toch uit overdreven godsdienstigheid en bijna dweepende vooringenomenheid omtrent alles wat de Kerkelijke Oudheid betreft, hier op zoo menige plaats de kostbare ruimte verspild met geheel noodelooze herinneringen uit de Bijbelsche Geschiedenis, of, wat nog zooveel minder zich verdedigen laat, met het vermelden van de ongerijmdste sprookjes der Overlevering? Wil men ten minste één bewijs tot regtvaardiging van deze klagt zich zien aangewezen, men leze in de Verklaring der 15de Afbeelding (die *de Moskee boven de dubbele grot bij* Hebron voorstelt), het volgende: *Boven de dubbele grot te* Hebron, *die door* ABRAHAM *van* EPHRON den Hethiter *werd gekocht, en waarin* SARA *en* ABRAHAM, IZAÄK *en* REBEKKA, JACOB *en* LEA *werden begraven, en waarin zelfs, volgens de overlevering der Rabbijnen*, ADAM *en* EVA *zouden zijn ter aarde besteld* (!!), *had de Keizerin* HELENA *eene kerk gebouwd*, enz.; terwijl het niet moeijelijk zou wezen, deze ééne proeve met vele andere van denzelfden stempel te vermenigvuldigen, of liever, den doorgaanden toon van bijna al deze Beschrijvingen als veel te flaauw en onbeduidend te doen kennen, dan dat zij eigenlijk een zoo bekwamen en geleerden schrijver, als de Hoogleeraar VON SCHUBERT is, tot eer kunnen strekken.

De overzetting onderscheidt zich, even als die van het Reisverhaal, door zuiverheid en duidelijkheid: dat er een paar plaat-

sen in gevonden worden, waar de zin iets moeijelijks en duisters heeft, moet niet aan de vertaling, maar aan het oorspronkelijk zelf, geweten worden. Zoo zal men wel niet ligt begrijpen, wat de Schrijver in de Verklaring der 37ste Afbeelding (die het vlek *Magdala* voorstelt), met deze woorden bedoeld heeft: *Hier was de geboorteplaats van* MARIA MAGDALENA, *die, vol van dat zalige berouw, 'twelk niemand ooit kan berouwen, als zondares, zich aan de voeten van* JEZUS *vernederde; en die naderhand*, gelijk ook door haren naam MAGDALENA wordt aangeduid, *zoo hoog in eer 'verheven' werd, dat zij het eerst van allen den Heer na zijne opstanding mogt aanschouwen*. Beduidt dan de bijnaam *ἡ Μαγδαληνὴ* iets anders dan *de Magdaleensche*? Of heeft dezelve, naar VON SCHUBERT's meening, nog daarenboven een *verborgen* zin, die uit de beteekenis van het Hebreeuwsche stamwoord גדל (*groot zijn*), waarmede ongetwijfeld de naam van het vlek zelf zamenhangt, moet worden afgeleid? Ik gis, dat hij dat werkelijk gemeend zal hebben, en dus aan dien bijnaam dezelfde kracht heeft toegekend, als ware hij uit het Hebreeuwsche מַגְדִּילָה (*de grootgemaakte, de verhevene*) afkomstig.

Er zijn echter nog een of twee aanmerkingen, die mij onder het lezen zijn voorgekomen, en die ik hier den *Vertaler* wil mededeelen. De eerste betreft het slot der Verklaring van de 13de Afbeelding (*de berg* Hor), waar men voor de woorden: *de derde blaast het vuur aan, terwijl een vierde zich gereed maakt, om van zijn' kameel af te stijgen, en nog eenige andere* op komenden weg *zijn*, wel zeker door eene geringe omzetting (dat is, door herstelling van eene drukfout), aldus zal moeten lezen: *de derde - -, en nog eenige andere komenden* (of *aankomenden*) *op weg zijn*. - Ten andere is het mij geheel onverklaarbaar, waarom hier bij herhaling (en wel op drie plaatsen, namelijk in de Verkl. van Pl. 16 reg. 6, van Pl. 17 r. 17, en van Pl. 32 r. 13) aan het woord *minaret* (*toren eener Moskee*) het *onzijdige* geslacht is toegekend: ik herinner mij niet, ooit anders dan DE *minaret* gelezen te hebben, en vertrouw, dat de Heer VAN GILSE zelf, na eenig nadenken, het onjuiste der door hem begonnene schrijfwijs zal toestemmen. Waarom toch zouden wij dat woord, dat nog zoo geheel zijne Arabische form en uitspraak vertoont (مَنَارَة), niet datzelfde geslacht ook in onze taal laten behouden, dat in het oorspronkelijk zoo tastbaar aan hetzelve eigen is? - Eene aanmerking van zeer verwanten aard betreft

het woord *koepel*. Men vindt het hier overal - en ik beken, op geen gering gezag - *mannelijk* gebezigd (zoo als b.v. in de Verkl. van Pl. 16 r. 4, van Pl. 17 r. 17, 18, 20 en 21, enz.), terwijl alleen op ééne plaats (in de Verkl. van Pl. 9 r. 15) het *vrouwelijk* geslacht daaraan gegeven is. Waarschijnlijk is dat dáár, van de zijde des Vertalers, eene loutere vergissing; doch ik zou geen oogenblik twijfelen, deze laatste - met BILDERDIJK - als de ware, de eerstgenoemde als eene verkeerde schrijfwijs, aan te merken. Het Arabische woord قُبَّة (*kobba*) immers, dat aan ons *koepel* tot grondslag ligt, is *vrouwelijk*; en ook de verkleinings-uitgang, daaraan toegevoegd, heeft noch in het Spaansche *cupula*, noch in het Italiaansche *cupola*, noch in het Fransche *coupole*, dat geslacht doen veranderen. Gelijk wij dus van datzelfde Arabische woord, met het *artikel* vereenigd (القُبَّة , *alkobba*), ons *alkove* ontleend hebben, en dit daarom met regt ook *vrouwelijk* gebruiken, zoo schijnt het regelmatig en gepast te wezen, ten opzigte van het woord *koepel* ook geen ander dan het aangewezen beginsel te huldigen.

Na mij tot hiertoe met voortbrengselen der *Duitsche* Letterkunde, die op onzen bodem zijn overgebragt, te hebben bezig gehouden, is het mij een wezenlijk genoegen, thans tot de beschouwing van een Werk, dat in ons eigen Vaderland geschreven wordt, te kunnen overgaan, en met eene gunstige aanbeveling van hetzelve deze Recensie te mogen besluiten.

Men zal zich herinneren, dat voor ruim drie jaren dezelfde Geleerde, door wien nu de uitgave van dezen *Bijbel-Atlas* ondernomen en reeds tot op de helft voltooid is, ons eene *Kaart van Palestina*, vergezeld van eene *Aardrijkskundige Beschrijving* van dat Land, geleverd heeft, die ook in dit Maandschrift met de aan dien arbeid verschuldigde belangstelling is beoordeeld geworden(1). Aan het einde van dat verslag werd toen (op bl. 565 v.) ook gewaagd van een ander plan diens Schrijvers, dat voorloopig, en nog onbestemd, door hem in het Voorberigt tot het genoemde Werkje was opgegeven, doch dat in dien tusschentijd, door eene toevallige verhaasting, reeds tot geheele ontwikkeling en rijpheid gekomen, en zelfs op het punt geweest was van dadelijk ten uitvoer gebragt te worden. Een onvoorzien beletsel echter had juist toen de uitgaaf van dien

(1) 1839. N°. 12, *Boekbeoordeel.* bl. 557-566.

Bijbel-Atlas, zoo als hij door den Heer VAN SENDEN bewerkt zou worden en bij de Boekhandelaars S. DE VISSER en Zoon te *'s Gravenhage* zou uitkomen, niet alleen voor het oogenblik geschorst, maar scheen ook, bijna zonder eenigen twijfel, de verijdeling van dat geheele plan, althans *in dien bepaalden vorm* uitgevoerd, ten gevolge te zullen hebben. In de vooronderstelling hiervan dus, besloot ik het aangehaald verslag met de volgende woorden: *wij hopen, dat de Heer* VAN SENDEN [door die ondervonden teleurstelling] *niet zal zijn afgeschrikt, om zijne geographische studiën met den meesten lust en ijver te vervolgen; wel overtuigd, dat een langere tijd van voorbereiding niet dan voordeelig kan zijn voor het Werk, door hem ondernomen, en misschien ook niet te onregt ons verbeeldende, dat Zijn Eerw. later het ontworpen plan meer inkorten, en daardoor deszelfs volvoering overeenkomstig met de vorderingen der Wetenschap, gemakkelijker zal maken. Zoo toch de Aardrijkskunde van* Palestina *alleen, nog zóó vele zwarigheden* [als dáár waren aangewezen] *thans oplevert, hoeveel grooter is niet het aantal van die, welke met de Aardrijkskunde* des Bijbels, *dat is, met de beschrijving van alle landen en plaatsen, die in den Bijbel voorkomen, verbonden zijn! Men beginne met de eerste te verminderen, en zoo mogelijk weg te ruimen: eerst daarna breide men zijn werkkring uit, en wage zich aan die nog zwaardere taak*. Het blijkt uit deze woorden, dat ik het vervaardigen van eenen *Bijbel-Atlas*, zoo die op de tegenwoordige hoogte der Wetenschap staan, en een oorspronkelijk Werk, tot in de kleinste bijzonderheden met *conscientie* geschreven, zou uitmaken, voor eenen reuzenarbeid hield, bijna te groot voor de krachten van één mensch, of althans niet dan na een lange reeks van jaren, bepaaldelijk aan *die* studie gewijd, te volvoeren. Het is hier de plaats niet, om die meening, die ik thans nog, evenzeer als toen, ben toegedaan, geheel te ontvouwen, en de gronden waarop zij steunt uitéén te zetten: ook zal er wel niemand gevonden worden, die van de veelsoortige zwarigheden, aan zulk eenen arbeid verbonden, slechts eenig begrip heeft, en sommige derzelve door eigene ervaring van nabij heeft leeren kennen, of hij zal reeds uit zich zelven gereed zijn, om met het door mij gezegde volkomen in te stemmen. Een volledigen Bijbel-Atlas daar te stellen kan in vele opzigten met eene vertaling van den geheelen Bijbel vergeleken worden: gelijk het bijna onmogelijk is, dat één mensch die moeijelijke taak zóó naar behooren volbrengt, dat hij blijkbaar op *elk woord* even naauwkeurig zijne

aandacht gevestigd heeft, alsof dat *ééne* slechts het voorwerp zijner nasporing en oordeelkundige toetsing had uitgemaakt: zoo is ook de grondige behandeling en heldere oplossing van al de grootere en kleinere vraagstukken, die omtrent de Aardrijkskunde des Bijbels óf reeds door anderen zijn aangeroerd, óf telkens nog bij scherpe navorsching ontstaan, buiten twijfel een werk, waartoe zóóveel geduld, zóóveel scherpte en zóóveel geleerdheid, vereischt wordt, dat wij met moeite ons kunnen voorstellen, dat het, althans in *dezen* tijd nog, gevoegelijk door één enkel persoon, volkomen naar eisch, zou verrigt kunnen worden. En daar het nu in de Wetenschap als regel gelden moet, dat alles, wat in zijn geheel nog onuitvoerbaar is, eerst bij *gedeelten* bewerkt, en aldus de *grond* gelegd moet worden, waarop een later geslacht het gansche gebouw regelmatig en sterk kunne optrekken: zoo zal het wel buiten bedenking zijn, dat ook de Aardrijkskunde des Bijbels oneindig meer winnen zal door den naauwkeurigen arbeid van zulken, die op enkele bepaalde punten de *geheele* waarheid zoeken op te sporen en helder aan het licht te brengen, dan door de meer omvattende, maar uit den aard der zaak ook veel oppervlakkiger, Werken van hen, die dat onderwerp in al zijne uitgebreidheid op zich nemende, doorgaans op gezag van anderen moeten afgaan, en hoogstzelden slechts, door een langer en dieper onderzoek, vroeger bestaande leemten en gebreken verhelpen kunnen. Hierom dan gaf ik, ter aangevoerde plaatse, niet onduidelijk mijn wensch te kennen, dat de Heer VAN SENDEN, bij meer gezette en voortgaande beoefening van het geographische Vak, uit eigene overtuiging het eens verijdelde plan aanmerkelijk zou inkorten, en in plaats daarvan zich liever een beperkt gedeelte dier stof, en dat dan tot eene echt-wetenschappelijke behandeling, zou voorstellen. Het kwam mij zeker voor, dat wij in zoodanig geval ons van dien bekwamen en ijverigen Geleerde bijzonder veel goeds beloven mogten; terwijl ik aan den anderen kant het dáárvoor hield, dat, indien het vroegere ontwerp ware doorgegaan, wel aan het Vaderlandsch *Publiek* misschien een niet onbelangrijke dienst had kunnen bewezen, maar bezwaarlijk een blijvend gedenkteeken van oorspronkelijke geleerdheid, en alzoo van nationalen letterroem, had gesticht kunnen worden.

Met het bovenstaande is het oogpunt aangeduid, waaruit ik het thans geleverde Werk beschouwen wilde. Deszelfs uitgave is, op zeer geringe uitzondering na, geheel naar dat bestek ingerigt, dat ik te onregt mij verbeeld had, door het tusschen

beide gekomen beletsel vervallen te zijn: reeds weinige dagen, nadat ik die meening openlijk geuit had, werd ik de ongegrondheid derzelve gewaar, en vernam, dat, met verschil slechts van den naam der Uitgevers, het plan van den *Bijbel-Atlas* onveranderd tot stand zou komen. De Heeren DU MORTIER en Zoon te *Leyden* hadden de onderneming aan zich getrokken, en op deze wijs zou dus dat Werk, dat bepaaldelijk tot een geographisch aanhangsel bij de Bijbelvertaling van den Hoogleeraar VAN DER PALM strekken moest, nu dáár worden uitgegeven, waar deze in vele opzigten zoo hoogstbelangrijke arbeid zelf was in het licht verschenen. Weldra is met de uitvoering een begin gemaakt, en terwijl het geheel uit 24 Kaarten bestaan moet, die in zes Afleveringen, ieder van vier, zullen afgedeeld worden, is de eerste Aflevering reeds met de helft des vorigen jaars, de tweede drie maanden later, en de derde even na het begin van 1841, uitgekomen: de overige zullen elkander, voor zooveel eene goede uitvoering dit zal toelaten, geregeld om het vierendeel jaars opvolgen; en zoo bestaat er dus hoop, dat nog vóór de helft des jaars 1842 de gansche onderneming voltooid zal zijn. Bij elke Kaart (waarvan de grootte nagenoeg met het quarto-formaat der gezegde Bijbelvertaling overeenkomt) is een half vel *Beschrijving*, insgelijks in zeer groot quarto, bijgevoegd, zoodat bij iedere Aflevering tevens twee geheele bladen druks verschijnen, die bij de derde, om de uitgebreidheid van het onderwerp, nog met een half blad vermeerderd zijn. Voorts zal het Werk besloten worden met een volledig Register, dat niet alleen al de namen bevatten zal, die op de Kaarten en in de Beschrijvingen voorkomen, met naauwkeurige aanduiding wáár zij aldaar te vinden zijn; maar dat ook zal opgeven, of de plaatsing op de Kaarten geschied zij naar gronden van zekerheid, naar waarschijnlijkheid, of naar gissing. En eindelijk wordt nog eene Voorrede van den Schrijver toegezegd, benevens de getuigenis van den Hoogleeraar VAN DER PALM, die tot aanbeveling van dezen arbeid strekken moet[1].

(1) Deze getuigenis is door de Heeren Uitgevers reeds, als voorloopig, medegedeeld aan het slot van een Prospectus, dat door hen op den omslag van de tweede en derde Aflevering geplaatst is, en dus bestemd schijnt om even zoo bij de volgende herhaald te worden. Het begint met deze veel beteekenende woorden: *Wij bieden in dit* Kaartwerk *den beminnaren en beoefenaren der Heilige Schrift eenen Bijbel-Atlas aan, hoedanigen, wat naauwkeurigheid en volledigheid betreft, nog geen land bezit*; enz. De getuigenis van den Hoogleeraar VAN DER PALM, van welke men, den titel des Werks aanziende, zonder twijfel zich iets groots en gewigtigs zou voorstellen, is zeer kort en algemeen: eene *beoordeeling* van den *geheelen* arbeid is zij in geenen deele, en kon dat ook niet wezen; maar enkel eene uitdrukking van de beste verwachting, voornamelijk gebouwd op de overtuiging omtrent de kunde en naauwkeurigheid des Schrijvers, en gedeeltelijk ook op het zien der eerste proeve van zijn werk [dat is, gelijk de steller dezer Recensie er kan bijvoegen, van de drie eerste Kaarten].

Wat nu het *uiterlijk* des Werks betreft, het mag in alle opzigten voldoende, en zelfs fraai, genoemd worden: ieder, die aan de uitvoering eenig deel heeft, verdient dank voor de zorg er aan besteed, en voor de naauwkeurigheid die overal doorblinkt. Het velijn der Kaarten, en evenzeer het papier en de letter der Beschrijvingen, strekken den Uitgevers tot eer; hoewel misschien de laatstgenoemde iets kleiner had kunnen zijn, om daardoor, bij sommige Kaarten althans, voor de Beschrijvingen meer ruimte te hebben. Ook de steengravure en de afdruk der Kaarten laten weinig te wenschen over; maar inzonderheid behoort de *teekening* derzelve geroemd te worden, als die waarlijk eene zeldzame hoogte van zuiverheid, fijnheid en sierlijkheid, bereikt heeft: zij is het werk van den Heer D. MIDDELBERGH, Teekenaar bij het Kadaster in *Overijssel*, en mag voor eene sprekende proeve gelden, zoowel van zijne ongewone bekwaamheid, als van zijnen goeden en eenvoudigen smaak.

Het oordeel over de *innerlijke* waarde van den Atlas zou verschillend kunnen uitvallen, naar gelang men dien als een Werk, meer voor het *groote Publiek*, of voor de *Geleerden* geschreven, meer als een populairen, of als een zuiver-wetenschappelijken arbeid, beschouwen wilde. In het laatste geval zou vooreerst het kleine formaat der Kaarten moeten afgekeurd worden, dat niet alleen de duidelijkheid, maar vooral ook de volledigheid derzelve tegenwerkt: slechts op groote bladen kan een terrein in al zijne bijzonderheden uitkomen, en de ware ligging en betrekkelijke afstand der plaatsen geheel naar behooren worden aangeduid. Doch ten andere zou men dan ook meer zelfstandigheid en oorspronkelijkheid gevorderd, en meer eigene resultaten, gedeeltelijk door de lezing der nieuwste geographische Werken, en gedeeltelijk door de kritische bearbeiding van den Hebreeuwschen Bijbel gewonnen, verwacht mogen hebben. Zoo als ik echter boven reeds te kennen gaf, het zou volstrekt *onmogelijk* wezen, om in dien korten tijd iets meer, dan met oordeel gekozene en met naauwkeurigheid bewerkte kopijen, te leveren; en er kan dus geen zweem van twijfel zijn, als hoeda-

nig men dezen arbeid te beoordeelen hebbe. Hij is voor het *groote Publiek* bestemd, en heeft dus eigenlijk niet ten doel, de Wetenschap vooruit te zetten, maar hare vorderingen in eenen ruimeren kring bekend te maken; niet, wat gewoonlijk als waarheid geldt, op nieuw aan strengen toets te onderwerpen, en wat tot nog toe duister was, een schrede nader tot het licht te brengen, maar in een kort en eenvoudig bestek het noodzakelijkste en waarschijnlijkste voor te stellen, en voor den beschaafden Bijbellezer een genoegzaam hulpmiddel tot regt verstand dier Schriften te zijn. Uit dit oogpunt bezien, beantwoordt deze Atlas ten volle aan zijne bestemming, en is volkomen zijne plaats waard naast het voortreffelijke Werk, waaraan hij, met goedkeuring en genoegen van den beroemden Schrijver, wordt toegevoegd; zoo zelfs, dat men wenschen mag, dat ieder, die van die Bijbelvertaling zich bedient, althans zoo hij niet van andere hulpmiddelen tot toelichting der geographische plaatsen voorzien is, zich dit onmisbaar aanhangsel onverwijld ten gebruike zal aanschaffen.

Hetgeen mij voorkomt een der gunstigste en belangrijkste zijden van het plan dezes Werks uit te maken, is het *Register*, dat ik boven reeds beschreef zoo als het in de Voorwaarden van Inteekening ons beloofd wordt. Niet alleen toch zal het de vervulling zijn van eene wezenlijke behoefte, dat men daar naauwkeurig zal zien aangeduid, op welke Kaart (of Kaarten), en op welken graad van lengte en breedte, elke naam, dien men zoekt, staat aangeteekend - iets, dat vooral ten opzigte van *Palestina* wenschelijk is, omdat dat ééne Land hier op onderscheidene Kaarten, naar de verschillende tijdperken der Israëlitische geschiedenis, is afgebeeld, en sommige namen herhaaldelijk op alle, sommige slechts op één of twee derzelve, voorkomen[(1)] -; maar vooral zal zich de geleerde Schrijver dáárdoor verdienstelijk maken, dat hij de mate van zekerheid of twijfel, waarmeê hij iederen naam zijne plaats op de Kaart heeft aangewezen, door teekens (en in sommige gevallen ook, hoop

(1) Door aldus in het Register *al* de plaatsen aan te wijzen, waar één en dezelfde naam op de Kaarten van dezen Atlas gevonden wordt, zal de Anteur de beste gelegenheid hebben, om onnaauwkeurigheden, door hem begaan, zelf op te merken, en vervolgens ook in eene lijst van Verbeteringen daarvan aan den Lezer opgaaf te doen. Zoo is reeds op bl. 34 der Beschrijvingen, in de 6de aant., de fout hersteld, door welke op Kaart VIII de stad *Gath* veel te noordelijk geplaatst was (tusschen den 32sten en 33sten graad), terwijl zij op Kaart IV, IX en XI, vrij wat zuidelijker staat (tusschen 31° en 32°).

ik, door eene ontwikkelde opgave) zal aanduiden. Van de meerdere of mindere naauwkeurigheid en uitgebreidheid, waarmeê dit gedeelte des Registers zal bewerkt zijn, zal voornamelijk de waarde afhangen, die aan dit Werk, als populairen mededeeler van de thans voorhanden zijnde resultaten der Wetenschap, zij toe te kennen. Reeds het denkbeeld alleen is allergelukkigst, om op deze wijze het zekere van het onzekere te onderscheiden, zonder dat de Kaarten zelve door bijgevoegde vraagteekens eenigzins ontsierd, of althans in vele gevallen - het klein bestek derzelve in aanmerking genomen - overladen en verduisterd worden.

Op het plan van den Atlas, dat is bepaaldelijk, op het getal en de keuze der Kaarten, zal ik geene enkele aanmerking hier in het midden brengen: dat er van *Palestina* alleen *dertien* afbeeldingen (en daarenboven nog een afzonderlijke voorstelling van *Jeruzalem* en zijne omstreken) in zullen voorkomen, mag bij den eersten opslag wat overdreven en gerekt schijnen, maar heeft toch waarlijk eene nuttige zijde, en zal bij scherpe uitéénhouding van de onderscheidene tijdperken der Geschiedenis, de lezing des Bijbels zeer veraangenamen en ophelderen. Of niet de 13de Kaart, die *Armenië, Mesopotamië, Babylonië, Medië, Assyrië* en *Perzië*, omvatten zal, wat al te gedrongen zal moeten uitvallen, laat ik den Schrijver zelven ter beoordeeling over: ik vrees, dat het reeds te laat zal wezen, Zijn Eerw. hier in bedenking te geven, of aan dat groote vak niet minstens *twee* bladen moesten ingeruimd worden? Overigens zal zeker niemand zich beklagen, dat deze *Bijbel*-Atlas minder levert, dan zijn naam verwachten doet: immers de *vierde* Kaart der 5de Aflevering (*Palestina in de* 5de *Eeuw*), en eveneens de gansche 6de Aflevering (*Palestina ten tijde der Kruistogten; Palestina in de* 19de *Eeuw; Christelijke Wereldkaart*, N°. 1, en *Christelijke Wereldkaart*, N°. 2), moeten reeds geheel als onverpligte toevoegsels tot het Hoofdwerk beschouwd worden, en hadden zelfs niet ligt hier door iemand verwacht kunnen zijn. Ten volle echter mag het plan, om ook die aanhangsels te geven, worden toegejuicht; en allen dit nog zou ik den Schrijver verzoeken willen, dat, zoo hij toch eens besloten heeft, zijnen arbeid ook over het tijdperk der Kruistogten uit te strekken, hij niet enkel *Palestina* in die gedenkwaardige Eeuwen ons voorstelle, maar daarenboven het *gansche* terrein, waarop de hoofdbezittingen der Kruisvaarders gelegen waren; dat is, behalve het genoemde Land, vooral ook *Syrië* en een gedeelte van *Mesopo-*

tamië. Welligt zou daartoe nog een afzonderlijk blad, tusschen de 21ste en 22ste Kaart ingeschoven, aan de Inteekenaars, zeer te hunnen genoegen, kunnen aangeboden worden, of anders des noods, de 21ste Kaart zelve op zooveel kleinere schaal aangelegd, en aldus tot omvatting van dat grootere veld worden dienstbaar gemaakt.

Tot het *ontwerpen* der Kaarten heeft de Heer VAN SENDEN tot nog toe zeer goede modellen gebruikt, en ze ook met juiste berekening tot dien kleineren maatstaf, waartoe zij hier moesten herleid worden, teruggebragt. Over het algemeen mag aan dit gedeelte des Werks de lof van naauwkeurigheid ten ruimste worden toegekend, en mag men met grond verzekeren, dat wat in een zóó kort tijdsbestek en op zóó beperkte Kaarten kon gegeven worden, hier werkelijk op een voldoende wijs door den Auteur geleverd is. - Een even gunstig oordeel kan aan de *Beschrijvingen*, voor elke Kaart afzonderlijk opgesteld, ten deel vallen: naar het eerste plan van den Atlas zouden deze niet meer dan een quart-vel druks ieder beslaan, doch de tegenwoordige Uitgevers hebben wijselijk die verandering voorgesteld, of althans ingewilligd, dat zij juist het dubbel dier ruimte zouden innemen. De leest, waarop zij geschoeid zijn, is volkomen goed te keuren, en de verhaaltrant, daarin gevolgd, zelfs smaakvol en uitlokkend. Met veel tact en bekwaamheid heeft de Steller den draad der *Geschiedenis* doorloopend vastgehouden, en echter nergens het *hoofddoel* van zijn schrijven uit het oog verloren: zoodat met wegsnijding van alles, wat hier noodelooze plaatsvulling wezen zou, bepaaldelijk die feiten en gebeurtenissen worden aangestipt, tot welker regt verstand het raadplegen der Kaart noodzakelijk is. De meeste dezer Beschrijvingen zijn zeer gelukkig uitgevallen, zoo als zelfs die van Kaart VII (*Palestina onder de* 12 *Stammen verdeeld*), waarin het droogste onderwerp dat zich bedenken laat, hoe kort ook, echter onderhoudend behandeld is: van sommige verdient nog meer gezegd te worden, en met name die van Kaart XII (*Syrië en Fenicië*) is naar mijn oordeel meesterlijk uitgewerkt. Minder bevielen mij die van Kaart III (*Palestina's natuurlijke gesteldheid*), IX (*het Rijk van David en Salomo*), X (*het Rijk Israël*), en XI (*het Rijk Juda*); waarschijnlijk, omdat zij al te zeer met vlugtig aangestipte zaken of gebeurtenissen overladen moesten worden, en daardoor het gebrek van eenigzins dor en oppervlakkig te zijn, niet wel ontgaan konden. Doch vooral, dunkt mij, is er op de Beschrijving der *eerste* Kaart eene gegronde

aanmerking te maken, even als op het opschrift dier Kaart zelve. Zij stelt ons den geheelen Aardbol voor, en wel het oostelijk Halfrond in grooteren, het westelijk in kleineren vorm: de afbeelding is voorts volkomen ingerigt naar onze tegenwoordige kennis der verschillende werelddeelen, en het geheel, als naar gewoonte, in zijne 360 graden van lengte en breedte afgedeeld, en dienovereenkomstig met al zijne denkbeeldige lijnen doorsneden: - daaronder staat nu: '*de Aardbol, naar Genesis* 1.' Men zou van zelf geneigd zijn, hier eene vergissing aan te nemen, en bijna niet twijfelen, dat voor het voorzetsel *naar* ten minste *bij* bedoeld ware; doch als men de Beschrijving inziet, komt men tot een andere gedachte, en merkt duidelijk op, dat de Heer VAN SENDEN tusschen *zijne* voorstelling der Wereldkaart, en het verhaal in Genes. I voorhanden, wezenlijk eenig verband heeft zoeken daar te stellen: het is klaar, dat dat verband door het vernuft moest uitgedacht worden, en dus alleen naar den uiterlijken schijn en door kunstige wending bestaan kon: waaruit dan ook is voortgevloeid, dat reeds de aanhef dier Beschrijving niet van gedwongenheid is vrij te pleiten, en dat het geheel derzelve voor den opmerkzamen lezer de kennelijkste sporen van gezochtheid verraadt. Ik geloof gaarne, dat het weinigen gelukken zou, *beter* dan hier gedaan is, *dat* Hoofdstuk tot grondslag te leggen van eene algemeene en zuivere beschouwing der uitwendige gedaante en innerlijke groeikracht van den Aardbol; maar ik zie volstrekt niet in, dat het noodig was, daartoe dien leiddraad in de hand te nemen, en niet veel liever zijnen eigenen weg te gaan en geheel onbelemmerd zijne bewegingen in te rigten. Op die eerste Kaart, hier ongetwijfeld van het grootst belang, had eenvoudig als opschrift gepast: '*de Aardbol, ter Inleiding*;' en de Verklaring, er bijgevoegd, had niets anders ten doel moeten hebben, dan eene voorafgezonden ontvouwing der algemeene begrippen van aardrijkskunde: iets, dat ook nu wel met dezelve beoogd is, doch dat in dat geval, met onbeperkte vrijheid en zonder omwegen uitgevoerd, van zelf door plaatsbesparing ook nog iets breeder en vollediger had kunnen uitvallen. De eigenlijke *Bijbel*-Atlas zou dan met de *tweede* Kaart (*Volken-Kaart naar Genesis* X) zijn aangevangen, en de weinige regelen, waarmeê ook nu reeds de Beschrijving dier Kaart begint, zouden, zonder bijvoeging of verandering van een enkel woord, den overgang van de *Inleiding* tot het *Hoofdwerk* genoegzaam hebben aangeduid. Men oordeele, of men iets meer verlangen zou: *De*

juiste kennis, die onze eeuw omtrent de natuur, de gedaante en de beweging van den Aardbol bezit, is de vrucht van veel onderzoek en nadenken, die allengskens verkregen werd. De aardrijkskunde van vroegere eeuwen was zeer gebrekkig en hoogst beperkt. Daarenboven geven nog de aanteekeningen omtrent landen en plaatsen, in oude stukken voorkomende, op verre na geene juiste aanwijzing van derzelver ligging. - Te verwonderen is het dus geenszins, dat de oude aardrijkskundige vermeldingen, die, namelijk, welke in de eerste hoofdstukken van het boek Genesis worden aangetroffen, bedolven liggen in nevelen. Zij omhullen het Paradijs; enz.

Na aldus over de onderscheidene gedeelten van dit Werk in het algemeen mijn oordeel geuit te hebben, zou het mij niet moeijelijk zijn, meer tot bijzonderheden af te dalen, en de eene Kaart na de andere op die wijze in oogenschouw te nemen, dat ik tevens gelegenheid vond, om den geachten Schrijver beleefdelijk mijne aanmerkingen en twijfelingen voor te stellen. Doch vooreerst, zou dat nu nog, althans op vele punten, eenigzins voorbarig kunnen schijnen, daar immers het Register ons later zal aanwijzen, wat de Heer VAN SENDEN zelf voor *zeker*, wat voor niet meer dan *waarschijnlijk*, en wat voor *bloote gissing* gehouden hebbe; maar ten andere zou het ook onbillijk wezen, dit Werk, al ware het slechts van ter zijde, aan zoodanig eene toetsing te onderwerpen, als had de Schrijver vele jaren levens aan hetzelve besteed, en het als resultaat van de diepste en naauwkeurigste studie den *Geleerden* in handen gegeven. Voegzamer zal het daarom zijn, hier alles achterwege te laten, wat op verschil van meening omtrent de eigenlijke ligging van landen en plaatsen, of de juiste teekening van grenzen, zou nederkomen; en dus ook zelfs geen enkel woord over zoodanige zwarigheden, als bij voorbeeld de *tweede* en vooral de *zevende* Kaart (*Volken-Kaart naar Gen.* X, en *Palestina onder de Stammen verdeeld*) bij menigte aanbiedt, in het midden te brengen: - omtrent het geheel zij gaarne toegegeven, dat het - in zijn ware licht bezien - bijna *niets* te wenschen overlaat, en nogmaals zij met dankbaarheid erkend, dat het als aanhangsel tot onze verbeterde Bijbelvertaling, eene wezenlijke behoefte vervuld, en het meer populair gedeelte onzer Letterkunde gelukkig verrijkt heeft. Doch juist uit dat oogpunt beschouwd, wil ik dezen Atlas nu nog meer opzettelijk doorloopen, en den Heer VAN SENDEN op eenige fouten en vergissingen, daarin overgebleven, opmerkzaam maken, opdat het vervolg nog des te scherper door

hem worde nagezien en te zuiverder tot ons kome. Vooral toch in een dusdanig Werk, dat voor allerlei soort van lezers is ingerigt, moet men ten strengste tegen onnaauwkeurigheid en verwarring op zijne hoede zijn, en alles zoeken te vermijden, wat den min geoefende bij het gebruik kan hinderlijk wezen, en als duister of tegenstrijdig zijne aandacht nutteloos vermoeijen. Daartoe behoort, naar mijn inzien, het volgende:

Vooreerst zoekt men op de Kaarten te vergeefs sommige namen, die in de Beschrijvingen, bij dezelve gevoegd, voorkomen, en dáár echter het vaste teeken, waardoor de lezer tegen vruchteloos naslaan gewaarschuwd wordt, niet achter zich hebben: in zulke gevallen moet dus óf de Kaart onvolledig zijn, óf in de Beschrijving dat teeken bij vergissing zijn uitgelaten. Zoo staat op Kaart IV (vergel. bl. 15 a. reg. 25) de naam *Chesib* (of liever *Kezib*, כְּזִיב) niet aangeteekend; op Kaart IX noch X (verg. bl. 34 a.r. 21) het *Dal Refaïm*[1], en op Kaart IX noch XI (verg. bl. 38 a. in noot 5) het *land Hefer*; op Kaart X mist men *Pnuël* (verg. bl. 39 a.r. 19), en *Kedes* (bl. 42 b.r. 3), welke beide steden wel op Kaart VIII reeds vermeld waren, maar naar het plan des Schrijvers zonder twijfel ook dáár moesten voorkomen: op dezelfde Kaart X zou men ook te vergeefs *Abel-Beth-Maächa* zoeken (verg. bl. 39 b.r. 29 en bl. 42 b.r. 2), dat, wel is waar, van wege de meer verwijderde ligging ten oosten, door den Heer VAN SENDEN aan hetzelve toegekend, op *die* Kaart niet heeft *kunnen* geplaatst, doch bij welks vermelding dan toch opzettelijk naar Kaart IX had moeten verwezen worden, op welke, als zooveel kleiner van schaal, het tusschen de 54ste en 55ste lengte-graad gevonden wordt. Eveneens moet ik hier aanstippen, dat het *Migdol*, waarvan op bl. 20 a.r. 31 is gewag gemaakt, op Kaart V gemist wordt: wel vindt men op dezelve het meer bekende *Migdol*, ten noordwesten van *Sin* of *Pelusium* gelegen, aangeteekend; doch ik kan niet gelooven, dat de Schrijver daar werkelijk aan *deze* stad gedacht zal hebben: immers, als men Exod. XIV: 2 en Num. XXXIII: 7 naauwkeurig beziet en met elkander vergelijkt, kan er wel geen twij-

(1) Noch ook de stad *Jokmeam*, en evenmin het hoogsttwijfelachtige *Baäloth* (בְּעָלוֹת , of עָלוֹת? ?), welke beide op bl. 38 b., in noot 5, zonder bijgevoegd teeken vermeld zijn. Over *Jokmeam*, waarvoor dáár verkeerdelijk *Jokneam* geschreven staat, zal straks nog een enkel woord volgen.

fel wezen, of het dáár bedoelde *Migdol* moet ten westen van het noordelijk uiteinde der *Schelfzee* gezocht worden. - Door eene juist tegenovergestelde vergissing is op bl. 27 a.r. 40, bij den naam *Jarmuth* met het gewone teeken aangeduid, dat men die plaats op Kaart VII *niet* vinden zal: zij staat er echter te midden der overige, aldaar genoemde, steden op aangeschreven.

Als eene *tweede* aanmerking zij het mij vergund, den Auteur die fouten (of ongelijkheden) aan te wijzen, die zich op de *Kaarten*, met de Beschrijvingen vergeleken, hier en daar voordoen, en óf aan min naauwkeurige correctie, óf aan eene kleine onachtzaamheid bij het ontwerpen, te wijten zijn: het getal derzelve is zeer gering, en kan dus, als zoodanig, eer tot lof dan ten nadeele van dit Werk worden aangevoerd. Op Kaart II staat *Caslachiten*, voor *Casluchiten* (verg. bl. 7 a.r. 17), en *Sabechta*, voor *Sabtecha* (ald. r. 41); op Kaart IV en VII, gelijk ook bl. 25 b.r. 7, vindt men *Astharoth-Karnaïm* (en *Astaroth-Karnaïm*), terwijl de meer zuivere schrijfwijs *Asteroth-Karnaïm* (עַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם) op bl. 14 a.r. 21 wordt aangetroffen; eveneens is op Kaart IV en VIII minder juist *Askalon* geschreven: in het Hebreeuwsch heet die stad אַשְׁקְלוֹן , en beter is dus, op bl. 16 b.r. 21 en 23, haar naam door *Askelon* uitgedrukt; op Kaart VIII staat onnaauwkeurig *Beth-Jezimoth*, voor *Beth-Jesimoth* (בֵּית הַיְשִׁמֹת), gelijk de *Beschrijving* heeft, op bl. 26 a.r. 26; op Kaart X *Thaänah*, voor *Thaänach* (verg. bl. 38 b., in noot 5), en *Kir-Haresoth*, voor *Kir-Harèseth* (bl. 40 a.r. 42 en bl. 44 b.r. 3); en op Kaart XI *Elam*, voor *Etam* (zie bl. 43 a.r. 25). - Voorts behoort ook voor een gedeelte hiertoe, dat de naam der stad, die aan het noordelijk uiteinde der *Golf van Akaba* gelegen is, op Kaart VI en IX *Elath*, en op Kaart XI *Eloth*, geschreven staat, terwijl met dezelfde onbestemdheid, op bl. 38 a.r. 8 en bl. 45 a.r. 30 de laatstgenoemde, en daarentegen op bl. 52 a.r. 5 de eerste schrijfwijs zich voordoet. Het is wel waar, dat men dien naam ook in het Hebreeuwsch, dan eens door אֵילַת , en dan weder door אֵילוֹת , vindt uitgedrukt; doch in een dusdanig Werk zou het, naar mijn inzien, te verkiezen zijn, ééne vaste uitspraak te volgen, of zou men anders althans den lezer moeten waarschuwen,

dat die in het oog vallende ongelijkheid evenmin voor eene bloote vergissing als voor een wezenlijk verschil zij aan te zien. - En eindelijk kan ook hiertoe gebragt worden, dat op Kaart VI, vergeleken met bl. 23 b.r. 28 vv. en bl. 24 a.r. 20 vv., de Amalekiten noodwendig meer *noordoostelijk* hadden geplaatst moeten worden, *tusschen En-Mispat en de kust der Doode zee*; of ten minste, dat dáár ook eene *afdeeling* van dien wijd uitgebreiden Arabischen stam had vermeld moeten zijn. Later schijnen zij zich werkelijk meer zamengetrokken, en ongeveer op die hoogte zich gevestigd te hebben, waar zij op Kaart IX (*het Rijk van David en Salomo*) te regt, maar op Kaart VI nog veel te bepaald, en in strijd met de *Beschrijving*, staan aangeteekend.

Op het voorafgegane zal ik nu *ten derde* die plaatsen doen volgen, waar mij in de *Beschrijvingen* kleine onnaauwkeurigheden van denzelfden aard zijn voorgekomen, dat is, waar de *eigen namen* van plaatsen en personen verkeerd of minder juist zijn uitgedrukt. Op bl. 12 a.r. 27 staat *Zusiten*, voor *Zuziten* (זוּזִים), zoo als men op de Kaart zelve (IV) goed geschreven vindt; en één regel verder leest men, door eene gelijke vergissing, ook *Zamsummiten*, voor *Zamzummiten*, daar de Hebreeuwsche naam זַמְזֻמִּים is. - Op bl. 32 b.r. 32 staat *Benjamiten*, voor *Benjaminiten*, dat misschien slechts voor een schrijf- of drukfout moet gehouden worden. - Op bl. 38 b., in noot 5, vindt men den naam *Jokneam*, die dáár noodzakelijk in *Jokmeam* te veranderen is: door den eersten (in het Hebreeuwsch יָקְנְעָם) wordt eene oude stad aangeduid, die, aan den voet des *Karmels*, en dus in het erfdeel van ZEBULON, gelegen, op Kaart IV en VII staat aangeteekend; door den laatsten (יָקְמְעָם) eene stad, tot het grondgebied van EFRAÏM behoorende, die hier op geene der Kaarten voorkomt, en alzoo ter aangehaalde plaatse het daarvoor aangenomen teeken moest achter zich hebben. Zij wordt, behalve 1 Kon. IV: 12[1], nog slechts 1 Chron. VI: 68 vermeld. - Op bl. 42 b.r. 19 wordt de stad *Samaria* met de benaming van SCHOMERS *berg* omschreven: dit steunt gewis op 1 Kon. XVI: 24; doch bij nadere inzage dier plaats, zal het den Schrijver duidelijk zijn, dat hij niet SCHOMERS, maar SCHÈMERS, *berg* had schrijven moeten: in het Hebreeuwsch toch heet de man, van wien de

(1) Waar ook in de Bijbelvertaling van den Hoogleeraar VAN DER PALM verkeerdelijk *Jokneam* gedrukt staat.

Koning OMRI den grond, waarop *Samaria* door hem gebouwd is, heeft aangekocht, niet שֹׁמֵר of שֹׁמֶר , maar שֶׁמֶר . - Op bl. 46 b.r. 13 leze men voor *een - Assyrisch*, veel liever *een - Babylonisch* of *een - Chaldeeuwsch, leger*; en ter zelfder plaatse (r. 13 v. en 18 v.) voor JOJACHIM, vooral JOJACHIN (Hebr. יְהוֹיָכִין), om zoo te minder den zoon met den vader (JOJAKIM, יְהוֹיָקִים) te verwarren. - En eindelijk verdient ook aangemerkt te worden, dat op bl. 52 b.r. 10 v. het eerste woord van den naam *Bikath-Aven* verkeerdelijk *Bi-kath* is afgedeeld: na vergelijking van de schrijfwijze in het oorspronkelijk (בִּקְעַת), zal wel niemand twijfelen, dat men *Bik-ath* hebbe uit te spreken.

Ten slotte zal ik den Heer VAN SENDEN nog eenige bedenkingen mededeelen, die, het bijzondere plan des Werks volstrekt niet betreffende, meer in het algemeen tegen sommige gezegden en woorden gerigt zijn: ook het getal van zulke feilen is betrekkelijk zeer gering; en terwijl de voorstelling der zaken doorgaans naauwkeurig en helder is, moet ook de stijl, niet alleen als levendig, onderhoudend en krachtvol, maar tevens als zuiver en gemakkelijk, ten hoogste geroemd worden. - Op bl. 8 a.r. 22 vv. leest men: *Daarhenen* [naar *Arabië*] *waren eenigen van haar* [de familie ARPHACHSAD] *als nomaden, vooral onder* HEBER, *getrokken, wiens naam eenen over de rivier, den Eufraat, gekomenen beteekent*. Het woord עֵבֶר *zelf* kan die beteekenis niet hebben, maar wel het afgeleide עִבְרִי , zoo als ik vroeger in ditzelfde Maandschrift[1] reeds te kennen gaf. - Op bl. 13 heeft de Beschrijving van Kaart IV tot opschrift: *Palestina's oudste en oudere bewoners*. Zou het niet duidelijker geweest zijn, dit door omkeering dus te veranderen: *Palestina's oudere* (of *vroegere*) *en oudste bewoners*? - Op bl. 33 a.r. 9 vv. is er, dunkt mij, iets gedwongens in de woorden: *Maar terwijl* de paal *van het rijk ten zuiden aan de Schelfzee* zijne grens *moest vinden, zoude de Libanon nog de grendel niet zijn van* deszelfs [dat is, *des rijks*] *ingang ten noorden*. - Op bl. 39 a.r. 26 vv. staat van JEROBEAM: *Vreezende, dat dezelfde vereeringswijze de banden, door broedertwist verscheurd, ligtelijk weder konde aanknoopen, wenschende daarenboven zich bij de Egyptenaren aan te bevelen, liet hij twee* Apissen *vervaardigen*, enz. Maar was

(1) Verg. 1839. N°. 12, bl. 562 v.

dan de *Apis* der Egyptenaren een *beeld*, of was hij een *levende* stier? en zou niet misschien deze ééne tegenwerping genoeg zijn, om in JEROBEAM's stierendienst geene navolging van *Egypte* te zoeken? - Op bl. 47 b.r. 2 vv. is van *Jeruzalem*, op het tijdstip van deszelfs verwoesting door NEBUCADNEZAR, gezegd: *de laatste ure van* de Koningin van het Oosten *heeft geslagen*. Is dat niet wat te grootsche naam, die zich uit de Geschiedenis slecht laat regtvaardigen? - Op bl. 52 b.r. 5 vv. vindt men: TIGLATHPILEZER *toog op tegen Damascus. Hij bemagtigde ze en voerde* ze *gevankelijk weg naar Kir*, enz. Ons taalgebruik vordert, dat men daar voor het tweede *ze, hare inwoners* leze: zoo als er nu geschreven staat, is het een zuiver Hebraïsme, en al te letterlijke navolging van 2 Kon. XVI: 9. - Voorts heb ik enkele *woorden* aangetroffen, die óf zonder twijfel zijn af te keuren, óf die althans vreemd en hard genoeg mij toeschenen, om hier opzettelijk den Heer VAN SENDEN te mogen vragen, of hij wel met voordacht en op genoegzaam gezag ze gebruikt hebbe. Als zoodanig stip ik de volgende aan: op bl. 10 a.r. 19 wordt van Galilea's *hoogvlakte*, en eveneens op bl. 22 b.r. 41 v. van *de* hoogvlakte *van het voormalige Jordaanbed*, gesproken: ik twijfel zeer of dat woord tot onze taal behoort. - Op bl. 14 b.r. 4 staat *voorliefde*, in plaats van *voorkeur*; op bl. 16 a.r. 18 v., en eveneens op bl. 37 b.r. 35 en bl. 48 b.r. 2, *kustenvlakte* (voor *kustvlakte*?), gelijk ook, op bl. 48 a.r. 42 en bl. 50 b.r. 29, *kustenland* (voor *kustland*); terwijl op bl. 33 a.r. 28 v., bl. 47 a.r. 10 en bl. 51 a.r. 28, de nog vreemdere zamenstelling *kustenzoom* voorkomt, waardoor de Heer VAN SENDEN het denkbeeld van een *zoom kustland* (welke omschrijving hij zelf op bl. 10 a.r. 10 gebezigd heeft) heeft willen uitdrukken: op de laatstgemelde bladz. a.r. 23 staat, evenzeer tegen het taalgebruik, geloof ik, *kustzoom* geschreven. - Op bl. 23 a.r. 16 vv. leest men: *over de geheele bergachtige streek langs de oostzijde van de Doode zee met de* terugliggende (voor *daarachter liggende*) *hooge vlakten heerschte hij*. - Op bl. 42 begint de Beschrijving van Kaart XI aldus: *Gelijk de afgevallenen naar hunnen hoofdstam Efraïm zich noemden, zoo droegen de getrouw geblevenen aan de Godsdienst en het* regeringshuis (l. *regerend Huis*) *den naam Rijk van Juda*; en op bl. 47 a.r. 12 zou men misschien voor *de oevers van Syrië*, duidelijker *het Syrische strand* kunnen lezen. - Eindelijk ben ik op sommige fouten tegen de Nederlandsche taal, dat is bepaaldelijk, tegen hare geslachtleer en gebruikelijke schrijfwijze of zamenvoeging, gestoo-

ten, waarop het mij nog vergund zij, den geachten Schrijver opmerkzaam te maken. Op bl. 1 a.r. 2 vv. leest men: *Dit berigt - - herinnert dadelijk* aan *de betrekking*, enz.: men *herinnert* iets *aan* iemand, maar niet iemand *aan* iets. Op bl. 6 b., in noot 4, staat: *De* (l. *Het*) *purper*; op bl. 9 b.r. 39 vv.: *een - riviertje* -, in welk (l. *in hetwelk* of *waarin*) *nog eene beek van het westen vloeit*, enz.; op bl. 10 a.r. 8 vv.: *Het laatste heeft plaats aan de geheele westzijde, waar een zoom kustland de zee omgeeft. Deze is tot aan het midden der westkust zandig en smal*. Zij (l. *Hij*; immers *de zoom kustland*?) *wordt beperkt* enz.; op bl. 11 b.r. 10, bl. 19 a.r. 3 b.r. 23 en elders, *ten* (l. *te*) *eenenmale*; op bl. 20 a.r. 27 v.: *Intusschen* omgaat *hij de westelijke of Heroöpolitische golf niet* (l. *Intusschen* trekt *hij d.w.o.H. g niet* om), en eveneens op bl. 24 b.r. 8 vv.: *met oogmerk om het gebergte van het koningrijk Edom door te trekken en de Doode zee te* omgaan (l. *om te gaan*); op bl. 21 a.r. 18 vv.: *doch verder nog, dan* aan (l. *tot* of *langs*) *eene lijn, door de noordelijkste punten dezer golven getrokken, strekt zich Arabië uït*; op bl. 25 b.r. 13 vv.: *Zijn gebied - - liep, ten westen*, van af *de Doode zee* (l. *van de Doode zee af*) *tot aan* enz.; op bl. 29 a.r. 29: *Aldus - - zwaait hij* zijnen (l. *zijne*) *leeuwenbanier over zijnen stam*; op bl. 43 b.r. 34 v.: *zij vielen de Israëliten aan. Daar* deze (l. *dezen*) *nu op hun eigen behoud moesten denken*, enz.; op bl. 46 a.r. 37 vv.: *Het volk plaatst* JOAHAZ - - *op den troon; doch Farao* NECHO - - *neemt dezen als* gevangenen (l. *gevangene*) *mede naar Egypte*, enz. (verg. ook ald. b.r. 7); en op bl. 49 b.r. 40 vv.: [Het rijk] *Maächa had* - - hare (l. *zijne* of *deszelfs*) *hulpbende bij die der overige Syriërs gevoegd*, enz.

Ik wensch den Heer VAN SENDEN, bij het voortzetten van dezen nuttigen arbeid, den meesten voorspoed en de ruimste voldoening toe, en stel met genoegen mij voor, om na de voltooijing van het geheel, hier andermaal over dit Werk te spreken.

H.E. WEIJERS.

De zee, hare bewoners en wonderen, enz. door *W.J.A.W. Zimmermann*. Uit het Hoogduitsch vertaald door *G.A. Hondeyker*. 3de en 4de Stuk. Te Amsterdam, bij de Gebroeders Diederichs. 1839.

(*Vervolg van Jaarg.* 1840, *bl.* 388.)

In het derde Stuk van dit Werk handelt de Schrijver, in onderscheidene hoofdstukken, over de Noordsche zeeën, de kuststreken en derzelver bewoners, over eenige belangwekkende Natuurverschijnselen aldaar; beschrijft voorts eenige der voornaamste zeedieren, hunne levenswijze, vangst en dergelijke; wijdt acht bladzijden aan het ergerlijke *Matrozenpressen* der Engelschen, en eindigt met een woord over de ontdekking van *Amerika* en met eene zeer uitvoerige Verhandeling over COLUMBUS.

Na eenige woorden aangaande de beide polen te hebben in het midden gebragt, gaat de Schrijver over tot eene beschouwing van *Groenland*, waarbij hem vooral de Werken van EGEDE, KRANZ, SCORESBY, ROSS en anderen ten leiddraad dienden. Op eene korte beschrijving van de natuurlijke gesteldheid en het uitwendige aanzien van dat Land, laat hij eene meer breedvoerige volgen over deszelfs bewoners, hunne kleeding, levenswijze, zeden en gebruiken, waarbij, zoo als men ligtelijk denken kan, de vermelding hunner eigenaardige booten in geenen deele is vergeten; dat de Schr. de Groenlanders *Eskimo's* noemt, is zeer juist; maar daar hij in zijn Werk alleen van den Eskimo-Groenlander spreekt, zoude de min ervarene Lezer alligt op het denkbeeld kunnen komen, dat de woonplaats der Eskimo's uitsluitend en alleen tot *Groenland* beperkt ware, terwijl toch dit menschenras, bijkans op dezelfde breedte, om de geheele noordpool verspreid is en uit verscheidene stammen bestaat, welke wederom in familiën zijn afgezonderd, die veelal onder eigene benamingen bekend zijn, zoo als b.v. de Aleuten, de Kalalits of Karalits (die de eigenlijke Groenlanders zijn), de eigenlijke Eskimo's, die de noordoostkusten van *Labrador* bewonen, enz. - Het ware derhalve misschien wenschelijk geweest, dat de Schrijver zijne aanmerkingen over dezen volksstam, van het algemeene tot het bijzondere overgaande, meer ontwikkeld hadde, waarbij hem het voortreffelijke Werk over den mensch van PRICHARD van groote dienst zoude zijn geweest.

In het volgende Hoofdstuk wordt gehandeld over de Robbenvangst. De Geleerde, die niet in staat is, zoodanige bedrijven in persoon bij te wonen, kan natuurlijk niet anders dan de

verhalen der reizigers afschrijven, en bevatten deze geene handtastelijke onwaarheden, dan ligt het niet onder zijn bereik, deze aan eene naauwgezette kritick te onderwerpen. Geheel anders echter is het, wanneer het de natuurlijke geschiedenis der dieren geldt, welker vangst beschreven wordt. Dan mag men met regt verlangen, dat de Werken van Natuurkundigen geraadpleegd worden, ten einde onder het groote publiek, waarvoor toch geschriften, als het onderhavige, bestemd zijn, geene verkeerde begrippen worden voortgeplant. Tot ons leedwezen hebben wij in het Boek, hetwelk wij beoordeelen, te dien opzigte eene menigte onnaauwkeurigheden gevonden, welke wij niet met stilzwijgen mogen voorbijgaan, eensdeels, om er den Lezer opmerkzaam op te maken; anderdeels, om aan te toonen, hoe, ondanks de thans heerschende liefhebberij voor de Natuurlijke Historie, deze studie door velen met mindere grondigheid wordt beoefend, dan de meeste andere wetenschappen. - Hiervan vinden wij al dadelijk een voorbeeld in de beschrijving der Robben, welke de Schr. eenvoudig onder den naam van *Phoca vitulina* aanvoert, en daarbij eene afbeelding voegt, die stellig eene andere soort (waarschijnlijk *Ph. hispida*) voorstelt. Uit de gegevene mededeelingen zoude men moeten opmaken, dat de *Ph. vitulina* de eenige en gemeenste soort in onze Noordsche zeeën, en het voornaamste voorwerp der vangst was, en dat zij slechts zeldzaam onze kusten bezoekt. Juist het tegendeel. Deze soort is juist degene, welke in sommige streken van de kusten der *Noord* en *Oostzee* vrij menigvuldig gevonden wordt, terwijl de duizenden robbevellen, welke jaarlijks uit het *Noorden* naar *Denemarken* worden overgebragt, grootendeels tot andere soorten, en wel tot *Ph. Groenlandica, hispida, cristata* en *barbata* behooren.

In het vijfde Hoofdstuk laat de Schr. den zeebeer, of, wat bij hem synonym is, de zeekat (*Phoca ursina*), en den zeeleeuw (*Phoca leonina*) in *Groenland* voorkomen, en geeft hun zelfs inlandsche namen, ofschoon het algemeen bekend is, dat deze soorten, als tot het geslacht der Oor-robben (*Otaria*) behoorende, nog nooit in onze zeeën gevonden zijn, en, even als alle andere soorten van dit geslacht, slechts om de Zuidpool en in de Noordelijke Stille Zee worden aangetroffen.

Het zevende Hoofdstuk (*Spitsbergen*) bevat een breedvoerig berigt over den IJsbeer en verscheidene onderhoudende anecdoten van ontmoetingen der zeelieden met dit gevreesde roofdier. Onder andere Pooldieren, worden de wolven met den algemeenen naam van *Canis lupus* vermeld, en ook de veelvraat, omtrent

welk dier de Schr. uit zuiverder bronnen, dan gewoonlijk, schijnt geput te hebben, en hij de fabelen opheldert, die daarvan worden opgedischt. - Verder handelt hij ongemeen breedvoerig over de Kraak en de groote Noordsche Zeeslang, welke twee, half fabelachtige, wangedrogten (gelijk hij zich uitdrukt) de verschrikkelijkste bewoners zijn der Poolzee. Dit Hoofdstuk is een zonderling mengelmoes van verdraaide feiten en dichterlijke ficties, eene opeenstapeling van niet tot de zaak behoorende bijzonderheden, in één woord, het resultaat eener onbekookte belezenheid, aan welke zelfs het geringste spoor ontbreekt van wetenschappelijk onderzoek. Men weet waarlijk niet, wat men zeggen zal, wanneer men (bl. 70 en verv.) leest, hoe de Schr. de mogelijkheid van het werkelijk bestaan der bovengenoemde fabelachtige wezens door redeneringen tracht te verdedigen. Kluchtig inderdaad is de afbeelding, welke ons van de Zeeslang wordt aangeboden, en die, zoo als de S. zegt, het best met de gedaante van dit dier overeenkomt(!) ofschoon deze afbeelding niet anders voorstelt, dan den gewonen zeepaling (*Conger*), waarvan de vinnen een weinig veranderd en als met stekelachtige stralen voorzien, geteekend zijn. - Omtrent het ontstaan der fabel van de twee bedoelde wangedrogten willen wij slechts aanvoeren, dat de vreesselijke Kraak, in de natuur beschouwd, zich laat terugbrengen tot den gewonen Inktvisch (*Sepia*), door de Ouden *Polyp* genaamd, welke niet verward mag worden met de Polypjes der hedendaagsche Natuuronderzoekers. De groote Noordsche Zeeslang daarentegen is ongetwijfeld niets anders dan een gewrocht der verbeelding, omtrent welks ontstaan wij ons gereedelijk met de deswege door den Heer SCHLEGEL geüite meening kunnen vereenigen[1].

(1) Wij lezen in het *Essai sur la Physionomie des Serpens* (*Partie descriptive*, pag. 517) van dien Geleerde, dat hij op eenen stormachtigen dag, langs het zeestrand jagende, eensklaps, bij de Rijnsuitwatering te *Katwijk*, een zeedier zag zwemmen van eene buitengewone grootte. Bij nader onderzoek bleek het echter, dat het niet anders was dan eene menigte Dolfijnen of dergelijke zeedieren, welke, in eene regte lijn achter elkander zwemmende, op eenen afstand gezien, de golvende bewegingen van een lang monsterachtig dier vertoonden, hetwelk hij aanvankelijk voor eene zeeslang had gehouden. De Schr. teekent daarbij aan: ‘Mon opinion sur le grand serpent de mer se trouve appuyée par une observation, que je trouve dans l'ouvrage du célèbre ASCANIUS, ouvrage très-rare, que je n'aurais pas été la même de consulter sans la bonté de M. ESCHRICHT à Kopenhague, qui a bien voulu me procurer dernièrement un exemplaire.’ Feu ASCANIUS dit à l'article MARSOUIN, *Icon. culc.* V, Pl. 41: ‘En été les Marsouins s'approchent des côtes et des golfes. Ils se rénnissent souvent en pleine mer par troupes de plusieurs vingtaines et quand l'air est calme et serein, ils se rangent à la file les uns des autres pour jouer et faire des culbutes: ils ont alors l'apparence d'une chaine de petites éminences flottantes à fleur d'eau; quelques pècheurs du nord, en les voyant à de grandes distances, prennent ce rassemblement pour un animal immense et lui donnent le nom de serpent marin.’

Het doet ons leed, dat de Schr., in zijne mededeelingen omtrent den *Walvisch*, TILESIUS, en niet SCORESBY gevolgd heeft, van welken hij toch de afbeelding van dat dier ontleende. Men zou dan niet in de fout der vroegere Schrijvers vervallen zijn, en den eigenlijken Walvisch (*Balaena mysticetus*) eene lengte van 100 voet gegeven hebben, daar het thans toch stellig bekend is, dat dit dier ten hoogste 60 voet lang wordt; terwijl het de vinvisch (*Balaena Boops*, of *rostrata*, of *musculus*, enz.) is, welke, bij eenen veel geringeren omvang in de dikte, somtijds, ofschoon ten hoogste zeldzaam, de door den Schr. opgegevene lengte bereikt. De afbeelding van het geraamte van den zoogenaamden Walvisch is wederom niet van dat dier, maar van eenen vinvisch. Nadat de Schr. over de zeden van den Walvisch heeft gehandeld, spreekt hij over den Vinvisch, onder dezen naam, zonder nadere bepaling; vervolgens nog eens over hetzelfde dier, onder dien van *Botskop*, hetwelk, ofschoon de *Delphinus globiceps* zijnde, echter door hem *Bal. Roops* (BOOPS) wordt genoemd, onder welke benaming hij ook nog eene andere soort van Dolfijn (*D. Orca*) wil begrepen hebben. Om deze, waarlijk voorbeeldelooze, verwarring nog grooter te maken, wordt eindelijk de zoogenaamde *Noordkaper* als eene vierde soort van Walvisch aangevoerd, ofschoon het reeds sedert jaren bewezen is, dat dit woord slechts als eene lokale benaming voor den gewonen Walvisch gebezigd wordt.

De opsomming der overige ingebeelde walvischsoorten is ten eenemale onbegrijpelijk. Zoo komt de Cachelot onder verscheidene, en de Vinvisch nogmaals onder een half dozijn benamingen voor; die van *Physeter sulcatus* is ons geheel onbekend. De bouwstoffen, uit LACÉPÈDE, PALLAS en CHAMISSO te zamengeraapt, zijn hier in de bontste orde, of liever wanorde, door elkaâr gesmeten, waarvan echter de vraagbaak des Schrijvers, TILESIUS namelijk, de grootste schuld draagt. Ten opzigte der Dolfijnen in het kort, en der walvischvangst meer in het breede, heeft men, SCORESBY volgende, uit de beste bron geput, en alleen aan het einde de fout begaan, om den Cachelot als eene soort van Walvisch aan te voeren.

In het achtste Hoofdstuk verlaat de Schr. het gebied der Natuurlijke Historie en spreekt, ons minder aanleiding tot kritiek gevende, over de eigenaardige verschijnselen der *IJszee*, als: over de gedaante van het ijs, den poolnevel, den vorstdamp, de luchtspiegeling, het noorderlicht, de bijzonnen en de temperatuur. In het negende Hoofdstuk vindt men met een paar woorden gewag gemaakt van de aangewende pogingen, om tot de noordpool door te dringen, en tevens eene beschrijving van den zoogenaamden Mammouth of grooten Olifant der voorwereld, terwijl het tiende Hoofdstuk over de *Witte Zee* handelt.

Het 2de Boek draagt tot opschrift: DE NOORDER-OCEAAN, en behelst, even als het derde, over DEN ATLANTISCHEN OCEAAN, zeer lezenswaardige Verhandelingen, welke wij, ten einde te groote uitvoerigheid te vermijden, niet alle zullen opsommen. Het afschuwelijk matrozenpressen in *Engeland*, naar een verhaal van VON ARCHENHOLTZ, van 1790, vertrouwen wij, dat in de latere tijden wel eenige wijziging zal hebben ondergaan, ofschoon die gewelddadige menschenroof, tot groote schande der Britsche beschaving en hooggeroemde vrijheid, naar wij meenen, nog in de laatste dagen aldaar ter sprake is geweest. De op bl. 260 gegevene afbeelding is niet die der *Eidergans*, maar van de *Berg-eend*.

Het vierde en laatste Stuk biedt ons in zijne 4de Afdeeling een vervolg VAN DEN ATLANTISCHEN OCEAAN, in zijne 5de DE MIDDELLANDSCHE EN ZWARTE ZEE, en in nogmaals eene 5de, welke 6de zal moeten zijn, DE INDISCHE ZEE, en eindelijk in de 6de (7de) Afdeeling DEN STILLEN OCEAAN.

Ook dit Stuk bevat eene menigte belangrijke en wèl geschrevene Hoofdstukken; doch tevens eene menigte bijzonderheden, welke ruimschoots stof tot eene strenge kritiek zouden geven. Wij bepalen ons alleen tot de volgende.

Bl. 621. Leest men van Palm- en Kokosboomen: de Kokosboom is immers een palm? - Door *Siri* en *Pinang* verstaan de Maleijers niet de gewassen, maar het *Siri*-blad en de *Pinang*-noot, welke door hen, gelijk overbekend is, met bijmenging van kalk en gambier, gekaauwd worden.

Bl. 622. *Kajatenhout* is eene verbastering van het Maleische *Kajoe djatie*, lekhout.

Dat het *Ficute*-vergif door de Zuidzee-eilanders zoude gebruikt worden, om hunne pijlen mede te bestrijken (bl. 623), is nog niet zoo stellig bewezen; wel is het bekend, dat de bewoners van *Borneo* en *Celebes* het aan hunne kleine blaaspijltjes smeren.

Bl. 624. *Java* bezit evenmin Antilopen, als Babinoessa's en ook geene bijzonder groote, *zeer gevaarlijke* Apen. - Wat is het onderscheid tusschen Krokodillen en Kaaimannen? - Paradijsvogels komen daar niet voor; alleen, even als hier, de gedroogde huiden; doch wanneer de Schr., na de optelling van eenige diernamen, tot *Java's Fauna* behoorende, eindigt met te zeggen: *en een* HONDERDTAL *andere soorten van schepselen meer*, dan had hij daarvoor gerustelijk *eenige duizenden* kunnen schrijven.

De opgaven omtrent de bewoners zijn zeer oppervlakkig. Het grootste gedeelte dier bevolking bestaat ook niet uit zoogenaamde Maleijers en Javanen, maar, gelijk CRAWFURD heeft aangetoond, uit 9/10 Javanen en 1/10 Sundanezen. Uit de binnenlanden van *Borneo* zijn, met zekerheid, geene kroesharige Negers bekend - Waarom wordt hier allen van *Java*, en met geen enkel woord gerept van *Celebes*, de *Molukken, Timor*, enz.?

Dat een oude Pruis op het eiland *Mallicolo* zich de noodlottige schipbreuk van LA PEYROUSE herinnerde, moet zeker vreemd klinken, wanneer men nagaat, dat de Pruis BUBHART eerst in onze eeuw de *Zuidzee* bezocht, en zich omstreeks den jare 1808 op de *Fiedji*-eilanden gevestigd heeft, terwijl LA PEYROUSE's schipbreuk in 1788 op *Vanikoro* plaats had (bl. 640).

Waarom (bl. 651) den neusaap een *tamelijk regelmatig menschengelaat* toegekend? Zijn er in de Natuurlijke Historie nog geene sprookjes genoeg?

Op bl. 652 vinden wij onderscheidene verkeerde opgaven. De *opossum* (*Didelphis opossum*) leeft, gelijk men in elk Natuurkundig Werk lezen kan, in *Zuid-Amerika.* - *Cajapoeti* is *Kajoepoeti*, letterlijk *wit hout; Kaja* beteekent *Rijk*.

Aan wien toch mag de Schr. zijne zonderlinge schets omtrent de *Papua's* ontleend hebben? *Wie* zegt, dat die menschen klei eten? VON HUMBOLDT verhaalt zulks van de Otamaken bij de Orinoco; maar, naar ons weten, is iets dergelijks nog bij geen volk der oude wereld waargenomen.

Dan, wij moeten eindigen. Wij meenen, door onze beschouwing van dit Werk, genoegzaam te hebben aangetoond, dat het velerlei zaken en daaronder veel goeds bevat; doch de door ons gemaakte aanmerkingen, die voor vermeerdering vatbaar zijn, zullen tevens ten bewijze verstrekken, dat het, in ons oog, juist niet dien *onbepaalden* lof verdient, met welken het elders is aangekondigd. Niet alles is daarin met die naauwkeurigheid en dien wetenschappelijken ernst behandeld, welke in geschriften van dien aard een hoofdvereischte zijn. Misschien is zulks ook van éénen Schrijver niet

te verwachten, maar zal daartoe de zamenwerking van onderscheidene Geleerden noodig zijn. Vele misstellingen, onnaauwkeurigheden en latere ontdekkingen schijnen nog door den Vertaler te zijn verbeterd, teregtgewezen en bijgevoegd; doch daar deze meestal in den oorspronkelijken tekst zonder aanduiding zijn ingevlochten, valt het moeijelijk, met juistheid den dank te bepalen, dien wij hem daarvoor verschuldigd zijn. Van de vertaling komt het ons voor, dat de Heer HONDEYKER zich verdienstelijk heeft gekweten; doch wat de correctie betreft, deze laat zeer veel te wenschen over; het Werk wemelt van spel- en drukfouten, zóó erg, dat geheele bladen, uit handen van den letterzetter, zonder tusschenkomst van eenen corrector, ter pers schijnen gelegd te zijn. Wij waren begonnen met die drukfouten aan te teekenen; doch vonden het niet geraden, er mede voort te gaan. De uitgaaf is, zoo als men die van de Gebroeders DIEDERICHS mag verwachten. De houtsneêplaatjes echter zijn niet alle even fraai, en er verre af, van alle, tot toelichting, even noodzakelijk te zijn. Indien zij tot aanmerkelijk bezwaar van den prijs dezes Werks mogten aanleiding hebben gegeven, hadden wij hen wel willen missen; want wij wenschen dit Boek in veler handen, en zal zulks het geval zijn, dan moet het zoo min mogelijk kosten. Ouders en Onderwijzers mogen het doen strekken tot prijs en geschenk aan het opkomende geslacht, opdat het zich tijdig gewenne aan eene ernstige, nuttige en tevens hoogstaangename lectuur, waardoor het verstand verrijkt, het hart en de verbeeldingskracht, reeds van der jeugd af aan, wel gestemd, voor de verhevene indrukken der Natuur worden vatbaar gemaakt, en ontgloeid voor de groote Werken des Almagtigen Scheppers. En, bedriegen wij ons niet, dan zal menige Lezer en Lezeres van gevorderden leeftijd in deze *Zee van* ZIMMERMANN onderwerpen behandeld en zaken beschreven vinden, aan welker bestaan zij vroeger nimmer hadden gedacht.

Volks-handboek voor Huurders en Verhuurders overeenkomstig de beginselen der Nederlandsche Wetgeving; - door een Nederlandsch Regtsgeleerde. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff. 1839.

Onderscheidene letterkundige Tijdschriften hebben het voormelde Werkje geprezen; doch de Recensent van den *Gids* kan in

gemoede zijne goedkeurende stem daaraan niet schenken. Wij willen niet ontkennen, dat het den ongenoemden Schrijver niet geheel aan zaak- of regtskennis schijnt te ontbreken; doch juist daarom betreuren wij, dat hij geene betere en meer nuttige vruchten heeft geleverd. Niets is nadeeliger, ja gevaarlijker, dan de zoogenaamde *populariteit*, waar het wetenschappelijke vakken betreft, geenszins, omdat wij van oordeel zouden zijn, dat de beoefenaren der wetenschappen geprivilegiëerde casten zouden moeten uitmaken, en ten koste der Maatschappij begunstigd worden. - o Neen! De wetenschappen bestaan evenzeer om de maatschappij, als de maatschappij om de wetenschappen. Maar het is juist in naam van het *algemeene* belang, dat wij ons vonnis vellen. De ligtgeloovige, die zich door de schoone beloften van kwakzalvers tot het gebruik der dagelijks in de nieuwsbladen aangekondigde panacea laat verleiden, roept gewoonlijk eerst de hulp van zijnen arts in, wanneer het heillooze vergif de ligte ongesteldheid in eene rampzalige ziekte heeft herschapen; - de waanwijze, die, door het inwinnen van eenen enkelen raad, zoo vele moeijelijkheden had kunnen voorkomen, ondervindt vaak te laat, dat hij door zijne handboeken en waanwijsheid op het dwaalspoor gebragt is, en zich een verward, ingewikkeld, kostbaar, langdurig, bedorven proces heeft berokkend. Aan Recensent althans is het bij ondervinding bekend, hoe vaak de langdurigste en kostbaarste gedingen (die dus voor de beoefenaren der regtspraktijk het voordeeligste, maar voor de maatschappij juist het nadeeligste zijn) aan waanwijsheid of verderfelijken raad van handboeken of halfgeleerde vrienden hunnen oorsprong verschuldigd zijn.

Reeds *a priori* en uit een vast beginsel zijn wij dus verklaarde vijanden, zoowel van het Handboek, dat voor ons ligt, als van alle voortbrengselen van gelijken aard. Maar ook *a posteriori* staaft het beoordeelde Werkje de juistheid onzer stelling. Het bestaat uit twee gedeelten, waarvan het eerste in zeven hoofdstukken, zoowel algemeene bepalingen, als de bijzondere soorten van huur en verhuur behandelt, terwijl het tweede gedeelte hiertoe betrekkelijke modellen van akten behelst. De voorschriften, hier gegeven, zijn ten deele noodeloos en overtollig, ten deele gevaarlijk of zelfs geheel verkeerd. Wat de gewone gevallen en dagelijks voorkomende overeenkomsten van huur en verhuur aangaat, deze zijn zoo eenvoudig en algemeen bekend, dat elk particulier, ook zonder eenigen raad, zich zelven gemakkelijk helpen kan, terwijl de bestaande gedrukte formulieren van overeenkomsten

van huur en verhuur rijkelijk voldoende zijn, en niet dan met groot ongerijf zouden kunnen verwisseld worden tegen de breede en omslagtige formulieren, welke het Werkje aan de hand geeft. In moeijelijke en meer buitengewone gevallen wordt hetzelve volstrekt onbruikbaar. Het is niet te ontkennen, dat wij hier vele regelen vinden, welke op zich zelve juist en waar zijn; maar het is niettemin hoogstmoeijelijk, de toepassing daarvan op elk voorkomend geval te maken; *nam minimae circumstantiae variant rem*, en de bekwaamheid om altijd juist toe te passen, welke slechts de vrucht kan zijn van eene *grondige* regtskennis, vereenigd met *dagelijksche* regtsbeoefening, is den oningewijde niet gegeven.

Maar, indien wij reeds de op zich zelve juiste voorschriften, welke in dit Handboek vervat zijn, veroordeelen, omdat de gewone man die niet weet te gebruiken, hoedanig moet dan wel ons oordeel zijn over zoo vele verkeerdheden, die wij hier aantreffen? Zoo wordt in §. 26 geleerd, dat, zoo partijen (die eene huurovereenkomst aangaan) niet kunnen schrijven, of daartoe een tijdelijk beletsel hebben, daarvan melding moet worden gemaakt in de huurcedels. Het gevolg van dezen wijzen raad zal zijn, dat, wanneer A.b.v. eene huurovereenkomst sluit met B., en deswege eene huurcedel wil opmaken, B. slechts zal behoeven te verklaren, dat hij niet kan schrijven, en A. in den waan zal zijn, dat de melding dier onmogelijkheid, om te teekenen, met de teekening zelve gelijkstaat, en zich daarmede tevreden zal stellen. Maar hoe bitter zal A. teleurgesteld zijn, wanneer hij, eenmaal van de huurcedel willende gebruik maken, zich door B. hoort tegenwerpen, dat de akte hem vreemd is, en hij daartoe nooit heeft medegewerkt; dat de verklaring van *particuliere* personen, wegens de onmogelijkheid van B., om te schrijven, geen geloof verdient. Schromelijke verwarring van *openbare* en *onderhandsche* akten! In gene vervangt ja de verklaring, dat eene der partijen niet kan schrijven, werkelijk hare handteekening, doch alleen, omdat een openbaar ambtenaar, door het gewigt zijner betrekking, zijnen eed, zijne onpartijdigheid, door de schrikkelijke op valschheid gestelde straffen, de grootste waarborgen van geloofwaardigheid geeft. Maar met *onderhandsche* akten is het geheel anders gelegen. Waar toch zoude het henen, indien de verklaring van elken individu, die onbeëedigd en partijdig in de zaak is, en straffeloos al dergelijke verklaringen kan doen, voldoende was, om voor de handteekening van een' ander' in plaats te treden, waarvan het gevolg zoude zijn, dat ieder zich naar willekeur eenen titel, tegen wien hij wilde, zoude kunnen verschaffen?

Eene niet minder groote dwaling bevat §. 27. Het is bekend, dat, volgens het Fransche Regt (en het Nederlandsche heeft hieromtrent geene verandering te weeg gebragt, want hand- of onderteekening is slechts eene vertaling van het Fransche *signature*), zoowel hier te Lande als in *Frankrijk* de jurisprudentie bepaaldelijk is gevestigd op het punt, dat het plaatsen van een teeken of merk onder eene akte, zelfs wanneer dit in het bijzijn van getuigen geschied is, *geene* kracht heeft. Het is zonderling, dat de Schrijver, die zelf de geldigheid hiervan (in de Noot) betwijfelt, niettemin aanraadt, om zich van zoodanige merken te blijven bedienen, totdat de zaak door den hoogsten Regter zal zijn uitgemaakt. Recensent is van oordeel, dat, zelfs in de vooronderstelling van den Schrijver, dat de zaak als twijfelachtig (en niet als reeds uitgemaakt) moet beschouwd worden, het altijd verkieslijker is, den zekersten en veiligsten weg te bewandelen, waardoor alle processen, welker vermijding toch het hoofddoel van het Handboek is, onmogelijk worden, dan zich zonder noodzakelijkheid aan de wisselvallige kansen van regterlijke uitspraken bloot te stellen.

Hetgeen men in §. 36 leest, is eene werkelijke regtsgeleerde ketterij. Ingeval eenige eigenaars van een gemeen goed tot de verhuring daarvan wenschen over te gaan, doch de medeëigenaren daartoe niet genegen zijn, zouden zij, die verhuren willen, naar des Schrijvers raad, het regt hebben, om hunne medeëigenaren te dagvaarden, om reden van hunne weigering te geven, of eenen beteren of meer biedenden huurder aan te wijzen. Dit is met andere woorden gezegd, dat iemand kan *genoodzaakt* worden, om een *contract* aan te gaan, even als of niet een vrije wil en toestemming de hoofdvoorwaarde van alle contracten waren (zie o.a. Art. 1356 en 1357 *Burg. Wetb.*), en als of er, wanneer er oneenigheden tusschen de medeëigenaren van een gemeenschappelijk goed oprijzen, eenig ander middel tot opheffing daarvan bestond, dan de verdeeling van het goed.

De leer van den Schrijver in §. 55, dat aan eene gehuwde vrouw, uit kracht eener akte van scheiding (*lege*: eener door den Regter uitgesprokene scheiding van goederen, of van tafel en bed), geldiglijk eene betaling kan geschieden, strijdt lijnregt tegen de bepaling van Art. 163 *Burg. Wetb.* Want ook na de scheiding zoude hiertoe nog eene regterlijke magtiging worden vereischt (Art. 249 en 299 van dat Wetboek).

Het is Recensent niet regt duidelijk, wat de Schrijver bedoelt met *boedelredders* van eenen overledene (§. 57). Indien dit zijn de uitvoerders van uiterste wils-beschikkingen, dan is het onjuist

in het algemeen te zeggen, dat eene betaling, aan deze geschied, geldig is, vermits zij slechts bevoegd zijn, om *die* schulden te innen, welke gedurende hun bezit vervallen en opeischbaar geworden zijn, Art. 1060 *Burg. Wetb.*

Het is volstrekt onbegrijpelijk, waarom in het geval van §. 69, het bewijs door getuigen volstrekt wordt uitgesloten, en dus ook dan, wanneer het onderwerp des geschils minder dan drie honderd gulden bedraagt: Zie §. 70. De vernietiging eener bestaande huurovereenkomst met wederzijdsch goedvinden moet immers niet beschouwd worden als iets, hetwelk na de opmaking der huurcedels zoude gezegd zijn (zie Art. 1934 *Burg. Wetb.*), doch als eene geheel *nieuwe* overeenkomst, strekkende tot ontbinding der vroegere, en waarop dus alle gewone regelen van bewijs toepasselijk zijn. Even onbegrijpelijk is het, waarom, bij het 2de lid van voormelde §. 70, aan dengenen, die ontkent, het regt wordt toegekend, om op zijnen eed te worden geloofd. De Schrijver schijnt hier Art. 1604 *Burg. Wetb.* op het oog gehad te hebben; dit artikel is echter voor een geheel ander geval geschreven, en er bestaat dus geene reden, waarom hier van de algemeene voorschriften omtrent eedsdelatiën zoude worden afgeweken.

Een pandbeslag wegens onbetaalde huurpenningen zoude, volgens §. 248, reeds 24 uren, na gedaan bevel, mogen geschieden. Hoe is dit overeen te brengen met Art. 758 *Wetb. van Burgerl. Regtsv.*, hetwelk hiertoe den termijn van éénen (vrijen, zie Art. 8 van gemeld Wetboek) dag stelt?

Zonderling is het geleerde in §. 277, alwaar de verpligting van eenen pachter, om voor de landerijen als een goed huisvader te zorgen, gezegd wordt daarin te bestaan, dat men daarmede handele, als met zijn *eigen goed*. Hieruit volgt, dat, indien de pachter een dronkaard en verkwister is, die zijne *eigene* zaken verwaarloost, hij insgelijks, zonder de allerminste verantwoordelijkheid, de hem toevertrouwde pachthoeve verwaarloozen mag; immers hij handelt met het gepachte niet erger dan met het zijne. De dwaling des Schrijvers is daardoor ontstaan, dat hij niet heeft onderscheiden tusschen de *diligentia diligentis patrifamilias*, dat is de zorg, die een huisvader *behoort* aan te wenden, en de *diligentia quam in suis*, namelijk de zorg, welke men voor zijn eigen goed heeft. Met *deze* kan de depositaris volstaan, doch van den huurder wordt *gene* te regt gevergd.

§. 682 zoude in den waan kunnen brengen, dat, zonder het geven en aannemen van eenen godspenning, de huur van diensten werkboden niet als geldig konde worden beschouwd.

Recensent heeft te vergeefs gezocht naar eenige bepaling in het Nederlandsche Regt, welke den Schrijver konde aanleiding geven, om als een stellig voorschrift te durven opgeven, dat dienstboden, en dus ook zoodanige, die nooit eenig blijk van oneerlijkheid gegeven hebhen, vóór het verlaten van hunne dienst kunnen *gedwongen* worden, om, in het bijzijn van eenen beambte der policie, hunne kisten en koffers te doen nazien (§. 704 en 705). Het moge waar zijn, dat zoodanig ergerlijk misbruik hier en daar plaats hebbe; maar een voorschrift van dezen aard zal gewis in de Wetgeving van geene beschaafde natie gevonden worden.

Bij de lezing van §. 784, zoude de minkundige het denkbeeld kunnen opvatten, dat de afkeuring van den aanbesteder voldoende is, om den aannemer tot het herstellen van het werk te verpligten. De Wet laat echter niets aan de willekeur van den aanbesteder over, en, zoo er verschil is, dan moet de regter beslissen.

Niet alleen in *zaken*, maar ook in *uitdrukkingen*, is het beoordeelde Handboek zeer onnaauwkeurig. Als enkele voorbeelden uit de menigte, worden opgegeven §. 55, welke, sprekende van de vrouw van den *eigenaar*, echter bedoelt de *eigenaresse*; §. 392, alwaar gesproken wordt van eene *polis van verzekering*, hoezeer uit de volgende woorden van *inleggelden* en *jaarlijksche bijdragen* duidelijk blijkt, dat men een *bewijs van aandeel* in eene *onderlinge brandwaarborg-maatschappij* bedoelt. In §. 393 wordt gesproken van een voorregt *op*, in plaats van *voor*, onbetaalde pachtpenningen.

Indien de raadgevingen van den Schrijver op vele plaatsen verkeerd zijn, dan moeten die ook op andere plaatsen als niet zeer kiesch worden aangemerkt. Zoo wordt bij §. 234 aan hem, die huisraad ter stoffering van een huis levert, indien hij bevreesd is, dat dit huisraad, door middel van een pandbeslag, voor onbetaalde huishuur, mogt worden uitgewonnen, de raad gegeven, om een (quasi) *koop*contract te maken, en dit aan den huisheer te beteekenen; en in de Noot op bl. 189 en 190, alwaar de Schrijver gevoelt, dat het door hem aanbevolene beding, om op de wanbetaling der huurpenningen eene straf van tien ten honderd verhooging te stellen, ligt als eene verbodene interestbepaling zoude kunnen worden beschouwd, geeft hij derhalve den raad, om de tien ten honderd bij de hoofdsom te voegen (bekende kunstgreep der woekeraars), en wanneer de huurder op den juisten tijd betaalt, hem eene korting toe te staan, enz.

Eindelijk moeten wij nog opmerken, dat op vele plaatsen kunsttermen, regtsregelen en voorschriften gevonden worden, die voor den regtsgeleerde zeer duidelijk, evenwel voor den oningewijden burger volstrekt onbegrijpelijk zijn en het beste bewijs opleveren, hoe volstrekt onmogelijk het is, wetenschappelijke onderwerpen te populariseren. Men zie b.v. §. 95, 96, 147, 257, 258, 259, 260, 433, 434, enz.

En hiermede hebben wij de be- of liever veroordeeling van het Handboek volbragt. Onze uitspraak is gestreng, maar onpartijdig geweest. Immers persoonlijke aanvallen tegen Schrijvers zijn niet slechts verre van onze bedoelingen; maar daartoe konde zelfs hier niet de minste aanleiding bestaan, daar de Schrijver ongenoemd en ons geheel onbekend is. Slechts de zucht om, in het belang der maatschappij, het goede zonder vleijerij te prijzen, maar ook het kwade onbeschroomd en vrijmoedig te wraken, heeft ons bewogen, om het ligtgeloovige publiek tegen het onderhavige Handboek en alle andere prullen van dien stempel met den meesten ernst te waarschuwen.

Almanak voor het Schoone en Goede voor 1841. Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck.

‘Zou de Almanak,’ vroeg ons een vriend met schertsende toespeling op den titel van het aangekondigde Jaarboekje, ‘moeten bewijzen, dat, zoo niet het Goede, ten minste het Schoone bij het Proza de wijk heeft genomen?’ Inderdaad, hij had er eenig regt toe. Hoe zeer toch steken de verhalen van Mejufvrouw TOUSSAINT en OLTMANS af bij de over het geheel zeer middelmatige dichtstukjes! Maar om de aanmerking wèl te wegen, zou eene vergelijking met de *Aurora* vereischt worden. Ook dáár vindt gij Proza en Poëzij vereenigd, maar in geen van beide iets bijzonder voortreffelijks. Wij mogen derhalve Redacteur en Uitgever met hun weldadig gestarnte geluk wenschen, dat hun die uitmuntende bijdragen beschikte, waardoor hun Almanak de minste in prijs, de meeste in waarde geworden is.

Om onze lofspraak te regtvaardigen, maar tevens om niet onbepaald te prijzen, moeten wij in eene nadere beschouwing treden. OLTMANS opent den bundel met zijne Novelle GERTRUDE. Tot grondslag strekt het verhaal van HOOFT, *Nederl. Hist.*, XIV. Boek. Een edel Spanjaard ‘gehuyst ontrent *Rijssel* bij zekeren Voor-

spraak, schikte de dochter deszelven, een' overschoone maaght, om een hoek te krijghen; en pooghd' haar te verkrachten. Zij, onder 't worstelen, rukt zijn' dolk uit, en doorpriemt hem de lenden, met zulk een klem, dat z' hem velde, hem te kloek werd, en zijner armen ontslaaghen. Hij, ziende der doodt niet t' ontgaan, en hebbende, met groot berouw, zijn' zonde gebieght aan eenen Priester, de jonkvrouw *doen opspeuren*, en voor zijn bedde verschijnen, spreekt haar aan, met deze woorden. *In enklijk vergiffenis, op mijn uiterste, te bidden, en te verwerven van de geene, die ik zoo bijster verongelijkt heb, vind' ik mij niet gerust. De indraght, gedaan aan uw' eere, staat met eerlijke voldoening te boeten. U dan verplicht' ik mijn trouw: en gemerkt mijne misdaadt, en uwe vroomigheyt, mij aan u t' ontbruyk gemaakt hebben, aanveyrdt den naam, tytels, en teykens van gemaalinne, neevens de erffenis mijner goederen: opdat de luyden, als hun indachtigh wort, dat ik u met de meyning schendde, zich erinneren mooghen, dat u, de aanslagh op den zoo dapperlijk verdaadighden maaghdom, met het weleerlijk loon des huwlijx vergolden is*. Hierop verbond de Priester, bij bewillighing haars vaders, hen in den echt: en overleed strax de Hopman.' Men ziet: *la cosa è scabrosa*, een waardig monument uit die jaren van woestheid en geweld, strijdig met onze begrippen van eer en huwelijk. Met talent heeft de Heer OLTMANS eene opregte wederzijdsche liefde van den Spanjaard en het kloeke meisje, eene liefde, op achting voor wederzijdsche fierheid gesteund, ten grondslag van zijn verhaal gelegd. Het tooneel, waar GERTRUDE, gedurende de afwezigheid haars minnaars, zijne wapenrusting bewondert, is meesterlijk geteekend; ook de kritieke toestand is krachtig voorgesteld, zonder dat de kieschheid er bij lijdt. Minder gelukkig achten wij het vervolg van het verhaal geslaagd. De Spanjaard *is* reeds besloten, en tot boete en vergoeding bereid; de jonkvrouw *is* reeds opgespoord, en voor haar crucifix geknield, wanneer wij beide in het verhaal terugvinden. Het is of de Schrijver er tegen opzag, de verandering van beider verhouding door eene of andere psychologische of poëtische greep te regtvaardigen. En toch, al is niet iedere gissing gelukkig, zoo laat het tijdsverloop, nadat de doodelijke wonde is toegebragt, den Lezer van het eenvoudige geschiedverhaal ruim spel voor zijne fantasie, om de gewaarwordingen van beide partijen zich voor te stellen of te verdichten. Is het aan dat gemis te wijten, dat de taal van den stervenden OSORIO tegen zijne geliefde overgeslagen is in dien romantisch sentimentelen toon, welke zoo

zeer strijdt met het positieve, het karakteristieke, wij mogen bijna zeggen, het echt Spaansche van de aanspraak des stervenden Hopmans bij HOOFT, waar ‘naam, teytels en teykens’ van zoo veel gewigt blijken? Iets van dit denkbeeld heeft de Heer OLTMANS teruggegeven in de bede van den stervende, die zijne wapenbroeders bezweert, de eer der geliefde te handhaven. Maar over het geheel wordt het den Lezer niet duidelijk, wat den meesten invloed op de handelwijze van den Spanjaard heeft: Christelijke boete, opregte liefde voor GERTRUDE, of krijgsmanseergevoel? Elk dier motieven is door de onderlinge vermenging geparalyseerd.

Bij onmiskenbaar talent aan beide zijden, contrasteert echter de manier der beide Auteurs, van den Heer OLTMANS en Mejufvrouw TOUSSAINT, scherp en kennelijk. De eerste vindt een treffend, vreemd excentrisch feit, en zoekt door gewone beweegoorzaken, door ligtbegrijpelijke karakters, dit feit op te lossen; de andere onderstelt excentrische karakters, om eene schrikkelijke ontknooping te kunnen verdichten. Bij den eersten overweegt de ontknooping de intrigue; bij de laatste is de intrigue zelve even fantastisch als de ontknooping. Bij Mejufvrouw TOUSSAINT deelt zich de gloed der conceptie aan de wijze van verhalen mede. Stijl en taal zijn levendiger, sterker gekleurd, dikwijls krachtig en nu en dan koortsig. Bij OLTMANS zijn stijl en taal schaarsch op de hoogte van het feit; eenvoudiger, kalmer, maar ook nu en dan traag en mat. Ontbreekt bij Mejufvrouw TOUSSAINT nu en dan zuiverheid en juistheid, bij OLTMANS mangelt het meermalen aan verheffing en zwier. De gesprekken der handelende personen bij Mejufvrouw TOUSSAINT prikkelen en overprikkelen den Lezer; bij OLTMANS verdraagt hij die, omdat zij tot de handeling moeten leiden.

Het verhaal van Mejufvrouw TOUSSAINT, *Vergelding* getiteld, boeit onwederstaanbaar; men gevoelt zich voortgesleept naar het einde; maar ook welke hefboomen zijn er in werking gebragt! Een eerzuchtige grijsaard, die zijnen oudsten zoon vloekt, verbant, ja vermoorden wil, omdat de ongelukkige, van den bliksem getroffen, ongeschikt werd, voortaan de grootheid en de eer des Grafelijken huizes te handhaven; een jonger broeder, onwetend medepligtig aan de schuld des vaders, maar die moedwillig in den dood loopt, om het geschondene regt zijns broeders te verzoenen; de vader, gehuwd met de verloofde van den gestorvene, en tirannisch evenveel gezag vorderende op het hart der fiere schoone, als op den wil zijner onderworpene vassalen; jaloezij

en wantrouwen, haat, uit miskenning voortgevloeid, eindelijke ontmaskering van de boosheid des vaders, maar tevens dood van den lang vervolgden zoon door de hand eens getrouwen dienaars, die hem in zijne vermomming niet herkent, ziedaar den inhoud. Bij al de hulde, die wij aan de stoutheid van het plan, aan de kracht der voorstelling moeten toebrengen, vinden wij hier echter die heerschappij eener noodlottige magt weder, welke door blinden hartstogt, door toeval, buiten het bereik van het menschelijke begrip gelegen, haar vreesselijk spel drijft. Want zoo al de excentriciteit der karakters het feit verklaart, die excentriciteit is zelve noodlottig. Of wat is anders b.v. dat 'besluit' van den jongsten des broeders, 'zonder overleg of nadenken volvoerd, zoo schuldig, en toch uit zoo edelmoedig een beginsel voortgekomen?' Had de Schrijfster die voorbeeldelooze zelfopoffering psychologisch willen of weten te construëren, dan zou zij in het verhaal, niet, zoo als thans, op den achtergrond, maar op den voorgrond hebben moeten staan, en krachtiger invloed op het zamenstel des geheels oefenen, dan b.v. het geheime huwelijk van Sir RAFAËL, of de dubbele rol van MATTHEWS. Het verhaal behoort, bij al zijne verdiensten, tot de periode, tot den geest, waarin de bevallige Auteur hare *Engelschen te Rome* schreef. Wij achten de kunst hooger, die uit menschelijke kracht, menschelijk verstand, hare verdichtselen schept, dan die ze uit menschelijke verblinding te zamenweeft. Maar bescheiden leggen wij den vinger op den mond, sedert *het Huis Lauernesse* aan het publiek heeft verkondigd, wat er van het buitengewone talent der Schrijfster mag worden verwacht.

Reeds boven noemden wij de Poëzij van den Almanak zeer middelmatig. Wij hebben het oog op de onbeduidende dichtstukjes van MULLER, PERK, DE GREUVE, SMALT, GREB, TER GOUW, OOSTERWIJK BRUYN, DORBECK en ROBIDÉ VAN DER AA. Het versje van den laatste, waarmede hij den Almanak besluit, is eene proeve van onjuistheid in de denkbeelden. De teruggekeerde krijger, die het ouderlijke huis uitgestorven en dus waarlijk ruim genoeg moet vinden, wordt getroost met het denkbeeld, dat de Hemel

> - Voor wie geloovig leeft,
> Woningen in ruimte heeft.

Waarlijk, dat is *profaniteit* uitlokken; *profaniteit*, dien alarmkreet onzer letterkundig regtzinnigen. De kunst is, op zich zelve beschouwd, evenmin in staat het geoorloofde of ongeoorloofde van deze eigenschap uit hare eigene begrippen af te lei-

den, als zij dit omtrent *personaliteit* doen kan. De beslissing daarover verblijve, zoo gij wilt, aan de regtbank van zedelijkheid, smaak en beschaving. Maar is eenmaal hare uitspraak ongunstig, dan blijve liever de zaak verbannen, dan dat zij, onder eene passende vermomming, zich tusschen de kunst indringe. Althans LANGBEIN's *Philemon* heeft in de omwerking van TOLLENS het piquante verloren, en de halfslachtige vereeniging van de Christelijke kerk begrippen omtrent hemel en hel met de Godennamen van den *Olympus* is in ons oog *hybridisch*. Met dat al willen wij aan de vloeijende, losse, gemakkelijke vertaling allen lof geven. Of zeggen wij te veel, wanneer wij, ten bewijze, hoe zeer TOLLENS zijne zaak meester is, de volgende coupletten aanhalen?

PHILEMON bespiedt en genaakt al gestaâg;
‘Naar binnen! (riep PLUTO) voort, hondsvot! omlaag!’ -
‘Neen, heerschap!’ zeî de ander, een weinig aan 't beven,
‘Mijn reis is naar boven: ik kijk maar eens even.’

Op 't hooren dier woorden, krioelden terstond
De burgers der helle gepakt om hem rond,
En kreten wanhopig en snikten en schreiden:
‘Och! mogten wij, zalige schim, u geleiden!’

Daar waren er onder zoo schoon en zoo jong,
Dat heimlijk, uit deernis, een traan hem ontsprong;
En straks kwam de lust en de list bij hem boven,
Om PLUTO een paar van zijn zieltjes te ontrooven.

Hij wist, dat hij eertijds bij vriend en gezel
Bekend stond, als knap en gelukkig in 't spel.
‘Kom!’ dacht hij, ‘wat toef ik? terstond maar beginnen!
Laat zien, wat wij kunnen; die wagen, die winnen?’

‘Heer!’ sprak hij den Koning der duisternis aan:
't Is waar, ik was meenens naar boven te gaan,
Doch, daar het hier vol is van lustige knapen,
Mij dunkt, ik kon ook hier voortaan toch wel slapen.

Wat zegt gij? Ik dobbel om ziel en om lijf;
Verlies ik, welnu dan! gij hebt mij; ik blijf;
Win ik evenwel, dat wij naauwlijks gelooven,
Dan voer ik een zieltje van u meê naar boven.

‘Komaan maar (dacht PLUTO) wat waag ik er meê?
De Tartarus krielt van janhagel en vee.
Zoek steenen!’ zoo riep hij met schelden en vloeken,
En zonder verwijl ging een dobblaar ze zoeken.

Ook de vertaling van LESTURGEON, *Agneta*, naar het Deensch van OEHLENSCHLÄGER, is gellukig, en de inhoud heeft ons verlangen naar meerdere overbrengingen van den beroemden Dichter geprikkeld. Het versje van VINKELES, *Spoorwegen*, is kort, levendig en bevallig van uitdrukking. *Jongensmijmering*, door BEETS, begrijpen wij niet, of wij hebben er geen gevoel voor. Slechts een' enkelen onzer vrienden hoorden wij dat vers prijzen. Hij vond er *waarheid* in. Maar het kopijeren van de onzamenhangende onpoëtische mijmeringen van eenen onpoëtischen dorpsjongen, met daguerréotypische getrouwheid, schijnt ons, zoo al kunst, dan toch geene Poëzij.

In de Voorrede verschoont zich de Redacteur, dat hij, ten gevalle van het Proza, eenen grooten voorraad van bevallige (dichterlijke) bijdragen voor dit jaar moest terughouden. Met het eerste hebben wij vrede; de Almanak heeft er bij gewonnen; maar waarom dan Dichtstukjes geplaatst, waarop het bijvoegelijke naamwoord: *bevallig*, niet toepasselijk is? Of is hier grootspraak? Wij zouden het veel kloeker van den Redacteur vinden, indien hij openlijk aan zijne kunstgenooten schreef:

‘Mijneheeren! de Almanak is nu vol. Er staan verzen en versjes in van u en van mij. Ik hoop, dat zij het publiek mogen smaken. Maar, onder ons gezegd, de meeste zijn niet veel bijzonders. Uit behoefte, uit toegeeflijkheid voor u en mij zelven, heb ik dit jaar uwe en mijne bijdragen opgenomen. Laat mij derhalve (om de kanselphrase te gebruiken) u en mij zelven mogen opwekken, het volgende jaar wat vroeger aan onze bijdragen te beginnen, en ze met meer smaak, naauwgezetheid en studie te voltooijen. Zoo zij niet beter waren, en ik haar op nieuw eene plaats inruimde, zou die kwalijk geplaatste welwillendheid voor den roem van u, van mij en van mijnen Almanak verderfelijk worden.’

De uitvoering is smaakvol en onze aanprijzing waardig. De plaatjes zijn over het geheel dragelijk en welgeslaagd, indien men den geringen prijs van het Jaarboekje in aanmerking neemt. Het plaatje door LANGE, naar RAVENSWAAY, maakt eene zeer gunstige; dat met het onderschrift *Vergelding*, door denzelfden graveur, eene zeer ongunstige uitzondering.

Januarij, 1841.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

De Bruine Knaap, of de Gemeenten in de Verstrooijing. Een Verhaal van J.C. Biernatzky, *Pred. te Frederikstad aan de Eider. Uit het Hoogduitsch. Te Deventer, bij* J. de Lange. 1839.

BIERNATZKY is voor de Lezers van *de Gids* eene bekende figuur. Reeds een- en andermaal gaf dit Tijdschrift[1] eene uitvoerige en gelijkende beschrijving van zijne physionomie. Gij kent hem dus als eenen vurigen en enthusiastischen kop, gelijk gij misschien in het koude Noorden niet gewacht zoudt hebben, met eenen blos van jongelingsgeestdrift op het mannelijke gelaat, met eenen dweepachtigen gloed in de vrome blaauwe oogen, met eene bezielde en sterk, dikwijls te sterk, gekleurde taal op de lippen, in één woord als eenen theologischen ANDERSEN, om hem met eenen beroemden landgenoot te vergelijken, met wien hij meer dan het Vaderland gemeens heeft. Gelijk ANDERSEN er behagen in schept, zich zelven in de zwaarmoedige figuur van zijn Boek als eenen dichterlijken martelaar der maatschappij te teekenen, is het BIERNATZKY eigen, zich in den hoofdpersoon van zijne Werken als eenen Godsdienstigen ijveraar te malen. Vandaar dat frissche, warme, kloppende leven, dat beider gestalten bezielt; maar vandaar ook aan den anderen kant die eenzijdige rigting, die het gevolg eener ongetemperde subjectiviteit is. Beider kunst stelt zich betzelfde voorwerp ten doel: den mensch, in strijd met het leven; bij ANDERSEN, den genialen mensch, in strijd met de prozawereld (zijne eigene geschiedenis); bij BIERNATZKY, den Christelijken mensch, in strijd met de beproevingen en verzoekingen des levens.

Bij ANDERSEN blijft de strijd onopgelost, en klinkt de welluidende wanklank (wanneer ik zoo spreken mag) altijd door; bij BIERNATZKY verzoent de van boven reikende hand der Voorzienig-

(1) *De Gids*, III^{de} Dl., Boekbeoord., blz. 260; IV^{de} Dl., Boekbeoord., blz. 113.

heid de beide partijen. In zoo verre is de vrome weemoed des eenen veel verkwikkender en uitlokkender, dan de sombere melancolie des anderen. Doch ook BIERNATZKY heeft tegen zich, dat hij zijne rede meer aan den leiband van zijn gevoel laat loopen, dan den Leeraar van heilige en eeuwige waarheden vergund is. Hij bruist, hij stormt, hij weent, hij sleept weg, hij roert, hij schokt, of zoekt althans het te doen, maar hij overtuigt niet. ANDERSEN mist zijn doel, omdat zijne pijlen niet ver genoeg reiken; BIERNATZKY, omdat zij, te wild geworpen, voorbij het doel slingeren. Toch zijn beide oorspronkelijke en belangrijke figuren in de kunstwereld. Immers ook BIERNATZKY wijzen wij liever daarin eene plaats aan, dan hem in den kring der eigenlijk gezegde stichtelijke Schrijvers toe te laten. Daartoe is er in zijne Godsdienst te veel warmte zonder licht. Zeker zou het eene gewigtige en schoone taak zijn, de vruchten van zijn genie, indien er ons nog meer moeten worden aangeboden (de Schrijver zelf overleed in het afgeloopene jaar), in betere harmonij te brengen met de eischen van eenen gezuiverden smaak, en vooral van een gezuiverd Christendom. Doch het voorbeeld van zulke verbeterende overgietingen van vreemde kunstwerken schijnt door BILDERDIJK zonder vrucht gegeven. Onze Heeren Vertalers hebben het te druk, om, onder het kopijeren van hun voorbeeld, de gebreken, die hun oog er in ziet, te verhelpen. En, om opregt te zijn, er zijn slechts weinige handen, aan welke wij het zouden vertrouwen, BIERNATZKY's ‘hoogvliegenden arend,’ zoo als Mr. WEILAND het noemt, ‘hier en daar eene enkele slagpen uit te trekken, om hem wat lager bij den grond te houden.’ Doch uit dien hoofde verklaren wij dan ook de verdere vermenigvuldiging van BIERNATZKY's Werken in onze taal naauwelijks te wenschen. Voor de voldoening van den chronischen romanhonger deugt hij niet; voor zijne bekendmaking als letterkundige verschijning is genoeg gedaan; voor den man der wetenschap en der kunst springt hij te wild met beide om; voor zwakke hoofden eindelijk zou hij gevaarlijk kunnen worden.

Na het gezegde laten wij het den Lezer over, deze algemeene schets op den aangekondigden Roman over te brengen. Hij gelijkt in alles op zijne voorgangers. Hier ademt hetzelfde leven, maar heerscht ook dezelfde ziekelijkheid, of, zoo gij beter wilt, overmaat van leven. Een frissche, schoone, welige boom, maar met botten en uitwassen van wilde en onbesnoeide levenskracht, - ziedaar ook in dezen Roman het beeld van BIERNATZKY.

De Vertaling is - eene Vertaling. Sterk straalt het Duitsche karakter overal door. De uitvoering laat nog al iets te wenschen over.

***Jaarboekje van de Regterlijke Magt in het Koningrijk der Nederlanden voor* 1841 (*Derde Jaargang.*) *Te Gorinchem, bij* Jacobus Noorduyn. 188 en 48 blz.**

Dit nuttige en gemakkelijke Handboekje heeft weinige of geene veranderingen met den vorigen Jaargang ondergaan; alleen vindt men er thans ook eene opgave in van het regtswezen in de Nederlandsche *Oost-* en *Westindiën*. - De lijst der verbeteringen had nog grooter kunnen zijn. Zoo had b.v.

op blz. 9 en 10,	achter de namen M.A.M. 'S GRAVESANDE GUICHERIT en C.E. OVERGAAUW PENNIS, *te Delft* moeten staan.
op blz. 70 staat	Mr. A.J.C. MAAS, moet zijn Mr. A.J.C. MAAS VAN ZUIDSCHARWOUDE.
op blz. 76 staat	*onder Amstel*, moet zijn *Ouder Amstel*.
op blz. - staat	Dr. B.J.F. MARCUS, moet zijn Mr. B.J.F. MARCUS.
op blz. - staat	Mr. W. WILLINK JUNIORSZ., moet zijn Mr. W. WILLINK WM. JUNIORSZ.
op blz. 81 staat	*Ypendam*, moet zijn *Ilpendam*.
op blz. - staat	*Yp*, moet zijn *Ilp*.
op blz. 143 staat	R. DONKER CURTIUS, moet zijn B. DONKER CURTIUS, BENJZ.
op blz. 164 staat	K.L. KLUPPEL, moet zijn K.L. KLUPPELL.
op blz. 165 staat	H.P. SCHIMMEL, moet zijn H. POERAAT SCHIMMEL.
op blz. 169 staat	G. STEYN VAN HENSBROEK, moet zijn G. VAN STEYN VAN HENSBROEK.
op blz. 171 staat	F. Mr. R. RAMBONNET, moet zijn Mr. F.R. RAMBONNET.
op blz. 187 staat	Mr. F.M. LOTZE, moet zijn Mr. T.M. LOTZE; doch deze is reeds lang niet meer te *Paramaribo*.
Blz. 187,	wordt onder de beëedigde Klerken te *Paramaribo* nog genoemd P. VOS; deze is reeds meer dan twee jaren overleden.
Blz. 186,	Mr. B.J. GRAVENHORST is met verlof naar *Nederland*. Gedachtig aan het *gelijke munnikken gelijke kappen*, had het

	praedikaat *Jonkheer* o.a. nog moeten staan vóór de namen:
Blz. 20:	J.H.A. VON SCHMIDT AUF ALTENSTADT, JR.
Blz. 44:	Mr. G.A. MELORT.

Blz. 48:	Mr. D.F. VAN ALPHEN.
Blz. 67:	Mr. D. RUTGERS VAN ROZENBURG, JR.
Blz. 70:	Mr. L. VAN STYRUM.
Blz. 96:	Mr. P.J. VAN DER DOES DE BIJE.
Blz. 99:	Mr. J.P. STRICK VAN LINSCHOTEN, enz. enz.

Mr. D. VAN HOGENDORP, bl. 44, en Mr. A.O.E. VAN LIMBURG STIRUM, bl. 57, voeren den titel van Graaf; Mr. P.J. VAN PALLANDT, bl. 67, en J.E.R. VAN RADERS, bl. 186, dien van Baron.

Als mengelwerk vindt men hier het tweede vervolg van het belangrijke Stukje van den Heer Mr. G.W. VREEDE, over den *Hoogen Raad van Holland, Zeeland* en *Westfriesland*, en wel over het *Personeel*, de *Benoeming, Installatie, Jaarwedden*, den *Titel*, den *Voorrang* en de *Ontzetting* der Leden van dien Raad. De kundige Schrijver heeft met dezelfde onpartijdigheid, die wij vroeger in hem roemden, zijn Werk vervolgd. Vele van elders niet bekende bijzonderheden treft men hier aan, en alles draagt blijken van 's mans ijver en groote belezenheid. - Mogten de voormalige Provinciale Hoven van *Vriesland* en *Gelderland*, waarin zoo vele waardige mannen en bekwame Regtsgeleerden zaten, eenen even bekwamen beschrijver vinden. Maar mogten vooral onze tegenwoordige Hooge Raad en negen, weldra elf, Provinciale Hoven zich hunne voorgangers niet behoeven te schamen.

v.H.

Jaarboekje voor de Provincie Overijssel voor het jaar 1841. - *Gedrukt bij* J.J. Tyl *te Zwolle*. 150 en LXXXII bladz. in kl. 8°.

Dit Jaarboekje prezen wij meermalen; het geeft ons naauwkeurige opgave van het personeel, zoo van het algemeen-, als wel bijzonder van het gewestelijk-Bestuur. Men vindt hier ook de namen der verschillende ambtenaren, in de Provincie *Overijssel*, in de onderscheidene takken van administratie, enz., alsmede andere opgaven, welker kennis voor de bewoners dier Provincie nuttig of noodig is. - Fouten kwamen ons niet voor; want wij willen hiertoe niet brengen het verzuim, om bij sommige namen, vooral bij die der Leden van de Staten-Generaal, een * te zetten. Bij den Hoogen Raad had men dit, zonder mis te slaan, met uitzondering van den tijdens het uitkomen van dit Jaarboekje nog niet geïnstalleerden jongsten Advokaat-Generaal, bij allen kunnen doen.

De bevolking der Provincie was op 1° Jun. 1840, *zonder in-*

begrip der militaire garnizoenen, 196,934 zielen. Wanneer men dit getal, nog ruim 14000 beneden dat der Hoofdstad, nagaat, dan staat men verbaasd over de menigte personen, met adellijke titels prijkende, die in dit Jaarboekje voorkomen. - Men telt hier niet minder dan 46 Leden der Ridderschap, meest alle Barons; en hoe weinige Adellijken hebben het radicaal, om Leden van dat Staatsligchaam te zijn! Men kan dus nagaan, hoe groot het getal der edellieden in deze nog schaars bevolkte provincie is, mogt het getal van edele menschen er even groot zijn!

Gaarne zagen wij, wij zeiden het reeds meermalen, dat al die Provinciale Jaarboekjes door de uitgave van eenen goeden, naauwkeurigen Staats-Almanak overbodig werden. Maar dan zouden wij tevens wenschen, dat er in elke provincie een even bekwaam man als de Heer D. VAN SCHREVEN, Redacteur van dit Jaarboekje, bestond, die *zich verledigde*, om zulke voor de Statistiek en Staatshuishoudkunde belangrijke bijdragen uit te geven, als hier in de *Bijzondere Aanteekeningen* (LXXVI blz.) voorkomen. In bijzonderheden kunnen wij hier niet treden. Maar de Geologen zullen hier zeker met belangstelling vinden het *Iets over de Artesiaansche putboring te Enschedé*, waarbij eene aanwijzing der onderscheidene grondlagen. - De boring van deze put is op 219 Rijnl. voeten (68 ellen 75 dm. Ned.) gestaakt. Het verslag: *Over de tentoonstelling der voortbrengselen van Overijsselsche Nijverheid* hadden wij wel wat meer wetenschappelijk, en wat minder oratorisch verlangd.

v.H.

Verzameling van Albumversjes en Bloemenspraak. Te Groningen, bij **P. van Zweeden. 1840. 28 blz. in 12°.**

Nu zijt gij er uit, glad uit, gij halve, driekwart en achtste Poëten, die zoo vaak door uwe vrienden en vriendinnen geplaagd wordt, om voor hen of haar, ter plaatsing in het Album van hunne of hare, vrienden, vriendinnen, bekenden of halve, ja tot zestiende bekenden toe, een versje te vervaardigen, en die soms halve nachten slapeloos moet doorbrengen; gij zijt er radicaal uit, en de rust is u hergeven! Koopt deze verzameling, en gij kunt 70 Albumversbehoeftigen voorzien. En is het getal uwer cliënten nog grooter, welnu, eene enkele omzetting van *hij* en *zij*, van *hem* en *haar*, zal u voor de aanvrage van nog meerderen stof verschaffen. En vindt het Boeksken opgang, dan geeft de Uitgever welligt nog een 70tal. Met sommige zoudt gij zelfs eenen vriend, die banketbakker was, voor zijne ulevelletjes kunnen gerijven, of houdt gij versjes als:

De troost van een gevoelvol hart,
Wat 's zoeter balsem voor de smart?

Gij hebt u vrienden lief gehad;
Het schoonste meisje loone u dat!

en

Het leven heeft zijn lusjes
  En wij, wij klagen niet,
Bij druivensap en kusjes,
  Ontvlugt ons elk verdriet.

hiertoe niet geschikt?

Onder de beeldspraak, deed *de boterblom*, aan welke hier de beteekenis wordt gegeven van: *Wij zien elkander weder*, ons denken aan het kinderliedje:

Ik wou dat ik was een boterblom,
En in de groene weide stond, enz.

Ja, verzamelaar! hadt gij maar goed gevoeld, wat de eerste regel op bl. 6 u toeroept:

'Wat zegt zoo koud een taal bij 't gloeijend hart van vriend?'

Bijna niet een enkel versje verdient onderscheiding.

o Wat wordt er niet om het geld gedaan! *Anathema! Anathema*!

v.H.

***Studenten-Almanak voor* 1841. *Leijden, bij* L. Herdingh en zoon.**

Dat wij niet zeer hoog met den Leydschen Studentenalmanak loopen, hebt gij reeds uit onze aankondiging van den Amsterdammer kunnen bemerken. Intusschen, de gunstige antecedenten van den Leydenaar hebben regt op een breedvoeriger verslag, al kan onze beoordeeling - wij zijn geene voorstanders van achteruitgang - niet gunstig zijn.

Het *Mengelwerk* - want den gewonen Almanaksinhoud gaan wij met stilzwijgen voorbij - bevat, voor het poëtische gedeelte, eenen uit *loci communes* pijnlijk zaamgelapten Lijkzang op DRABBE; - eenige Engelsche, Fransche en Duitsche versjes, - waarvan wij best doen, alleen te zeggen, dat zij in geen' Hollandschen Almanak te huis behooren, - en verder vertalingen en oorspronkelijke Hollandsche verzen.

De vertalingen zijn verschillend van waarde. Het best is de *Bruiloftszang*, schoon ook deze slechts een flaauw denkbeeld geeft van het schoone en beroemde origineel van CATULLUS:

Vesper adest; Juvenes! consurgite - etc.

Minder verdienste heeft de *Dithyrambe* naar SCHILLER, terwijl

wij een gedicht als de *Troost des Zangers*, waarin onder anderen dit kouplet voorkomt:

> Worde ook ras door niemand
> Meer mijn naam gespeld: -
> Denkt toch vliet en woud nog
> Mijner, mijner 't veld.

de opname in den Almanak onwaardig achten.

En nu de oorspronkelijke Stukken. Hier vinden wij: *Fragment eener Ode*: wat zullen wij zeggen? - *Sunt verba ac voces praetereaque nihil! - Des Jongelings bede aan de wolken*, schoon niet ten eenemale verwerpelijk, verliest allen indruk bij de onwillekeurige herinnering aan BILDERDIJK's onnavolgbaar:

> ‘Gedaantloos wandelaar door de uitgebreide lucht.’

Veel beter is *Dichterroem*, schoon het in geest bij JAN DEN RIJMER niet halen kan, en de *persifflage* op het schrijven van Prijsverzen verouderd - en in dezen tijd een *hors d'oeuvre* is. De parodie op de *Ode aan de Ode* van den anders niet onverdienstelijken TEN KATE is uitstekend gelukt. Men hoore, p. 167:

> Nu verder. Nu de hoogste sport beklommen!
> ‘Nu de Ode!’ roept hij, en begint te brommen
> Dat de aard voor 't schor geweld te zamenkrimpt.
> De onschuldige! Hoort hoe hij haar beschimpt,
> Hoort hoe hij dreigt tot in de diepste kolken
> Haars afgronds door te dringen, of op wolken,
> Als waar 't te paard, haar haatlijk stof te ontvliên,
> Of zelve haar, gelijk een stip, te zien
> Verdwijnen, als hij haar in 't niet doet wentlen,
> Of door één schop ver uit haar aspunt kentlen.
> Beef reine zon! want zie hij dringt omhoog
> En dooft uw glansen door zijn tintlend oog;
> Beeft, sterren, beeft, hij wil met grootsche stappen
> In heilge drift uw heilge baan vertrappen;
> Beeft Seraphijnen, beeft! uw gouden vlerk
> Valt hem ten buit, als hij 't onmeetlijk zwerk
> Van de eene pool naar de andere af wil vliegen,
> Of eeuwen lang op neevlen zich laat wiegen:
> Beeft, beeft!.... doch 't is genoeg: geniet weer rust,
> Het vers is af - zijn dichtvuur is gebluscht.

Colma is eene oud Schotsche Romance, uit het genre, dat FEITH vóór vijftig jaar in de mode bragt, en waarmede KINKER reeds vóór vijftig jaar den draak stak. De *Gondelier* is niet zoo antiek - doch voor het overige weinig beter dan *Colma*.

Eindelijk, want van een paar kleinigheden spreken wij niet, vindt men, bl. 191, *Het Onweder*, een kindergedicht - O VAN ALPHEN!

Wij gaan tot het proza over. Schoon de bijdrage: *Pogingen om gezien te worden*, niet verwerpelijk zij, staat zij verre - zeer verre achter bij het geestige: *Redacteur te zijn*. Dit Stukje weegt al het onbeduidende rijkelijk op - en het droevig verhaal van het lijden eens Redacteurs zou welligt ons de pen uit de hand hebben geslagen, indien wij ons verslag er niet mede hadden besloten. - Besloten? Neen! wij moeten nog van *Het vermakelijk Schouwtooneel van Europa* gewagen, waar de volken onder de gedaante van dieren, met toepasselijke bijschriften, worden voorgesteld. Wij moeten den Auteur nog vragen, of voor *Nederland* de *Koekkoek* geen beter emblema, dan de *herkaauwende Os* zou zijn geweest? Wij moeten ten slotte onzen Lezers mededeelen het geestige:

Fragment eener Letterkundige Prijs- Courant, opgemaakt op Neêrland's Helicon bij het einde des jaars 1840.

HAZEBROEK	willig.
STARING	vast.
H. TOLLENS	prijshoudend.
V.D. HOOP	bestendige daling.
IMMERZEEL	flaauw.
BEETS	graag.
V. LENNEP	boven pari, langzame daling.
R.V. DER AA	zonder handel.
TEN KATE	fluctueus.
V. SOMEREN	zonder vraag.
V.D. BERGH	pari.
OLTMANS	gedurige rijzing.
OOSTERWYK BRUYN	met veel verkoopers.
GREB, SIFFLÉ, WARNSINCK, etc.	sedert langen tijd niet meer genoteerd.

De *Vriend des Vaderlands* (1841. N°. I.p. 15) maakt hierop de volgende gemoedelijke aanmerking: '*Wij raden den Vervaardiger aan, om zijnen eigenwaan te onderdrukken, en zich op nog zoo jeugdigen leeftijd niet te vermeten menschen te beoordeelen, in wier schaduw hij welligt nimmer zal kunnen staan*.'

Tot nog toe hadden wij steeds in de dwaling verkeerd, dat de *bedoelde* Heeren, ten aanzien hunner schaduw (ten minste

indien de *Vriend* daaronder hunne letterkundige waarde verstaat), tot het geslacht van PETER SCHLEMIHL behoorden.

Leijdsche Studenten-Almanak voor 1841. *Leyden*, H.W. Hazenberg en comp.

De blaauwe Almanak, die voor ons ligt, brengt ons tot twee resultaten - *vooreerst*: dat er voortdurend tweespalt heerscht aan *Leyden's* Hoogeschool, en *ten tweede*: dat de Letterkunde er niet bij wint. Van dit laatste vooral is deze Almanak een treurig bewijs. De prozabijdrage: *De Student en de Dochter van den Ambassadeur* is in allen opzigte een *akelig* verhaal. De poëzij - wilt ge eene proeve?

Aan Chloë.

Waarom zoo droevig
Mijn lieve meid?
Waarom uw oogjes
Zoo natjes beschreid?
Wat is u weêrvaren,
Welk onheil of leed?
Wat heeft u getroffen,
Zoo ijslijk en wreed?
Kom, droog uwe tranen,
Wees welgemoed!
Zoek troost in de liefde
Die alles verzoet.
De liefde giet balsem
In elke wond,
Wat ziekte moog treffen
Zij maakt weêr gezond:
En doen Amor's pijlen
Eerst zelve wat zeer,
Hij schenkt ons in kusjes
Een redmiddel weêr,
Om ons te genezen
Van hartzeer en pijn,
Waar vindt men een middel
Dat zoeter kan zijn!

Plaatsgebrek verhindert ons eene meer *uitvoerige* beoordeeling te geven. Wij gelooven, dat de Redactie van den Almanak er ons dankbaar voor zijn zal.

Boekbeoordeelingen.

Disputatio Theologica de Jesu, e virgine Maria nato, quam - examini submittit *Johannes Jacobus van Oosterzee*. - Trajecti ad Rhenum, typis mandaverunt Schultze et Voermans. MDCCCXL. XV et 230 pag.

STRAUSS heeft door zijn berucht, doch merkwaardig Boek, den Theologen handen vol werks gegeven. Gemakkelijk valt het over zijne beschouwing van JEZUS leven het vonnis der veroordeeling te strijken, en als systeem is de onvolledigheid en onzekerheid daarvan met grondige bewijzen aangetoond. Maar zijne kracht ligt vooral in zijne naauwkeurige en scherpzinnige behandeling van de bijzondere gedeelten der Evangeliegeschiedenis. Heeft men de onmogelijkheid van den monster-*Mythus*, dien hij uit zijn wijsgeerig stelsel afleidt, betoogd, dan kan het nog schijnen, dat deze zich in onderscheidene kleine *Mythen* van verschillenden oorsprong en verschillenden zin verbrokkelt; en is men geslaagd, ook hier de historische grondstof aan te wijzen, dan is het nog verre van zeker, dat mythe en geschiedenis niet nu en dan in elkander geweven zijn, en, om de natuurlijkheid harer vereeniging, slechts met behulp der fijnste kritiek te onderkennen en te onderscheiden zijn.

Wel eenzijdig, wel onvolledig, weleens te kwader trouw, maar echter met bewonderenswaardige scherpzinnigheid, heeft hij historische, dogmatische, exegetische Godgeleerdheid te hulp geroepen, om den historischen grondslag des Christendoms te ondermijnen; en den wachters, wien het vroeger genoeg was van de bolwerken den vijand af te slaan, kan het vaak voorkomen, alsof het verraad en de krijg thans binnen de muren zijn gedrongen. Hij heeft dus der Apologetiek geleerd, zoowel op elke bijzonderheid scherper toe te zien, als voor hare verhouding tot het geheel der Godgeleerdheid te waken. Daar-

om draagt zijn Boek, voor hem in eenen negatieven zin, vele vruchten; en de onderscheidene bijzonderheden, door hem ontleed en bestreden, leveren stof tot kleine, maar belangrijke onderzoekingen en monographiën. Reeds werden in dit Tijdschrift de Dissertatiën van de H.H. PRINS en BLOM met hoogen lof vermeld; het strekt ons tot genoegen ook thans eene aanprijzende aankondiging van die des Heeren VAN OOSTERZEE te kunnen leveren.

Haar inhoud is in andere Tijdschriften uitvoerig opgegeven: voor den wetenschappelijken Lezer in de *Godgeleerde Bijdragen* des vorigen jaars; voor het meer gemengde publiek in het *Maandschrift voor Christenen*, Deel IV, bl. 694 verv. Wij mogen dus met eene algemeene opgave volstaan, en willen door onze aanmerkingen aanwijzen, in hoeverre, naar ons inzien, aan de eischen der wetenschap is voldaan. Vooraf gaat, als inleiding, de geschiedenis van het Leerstuk omtrent de geboorte des Heilands uit de maagd MARIA. 'De studie der Godgeleerdheid mag,' zegt de Schrijver te regt, '*historisch* heeten. De wijze toch, waarop onze tijdgenooten dit Leerstuk behandelen en voorstellen, kan niet juist beoordeeld worden, ten zij wij doorgrond hebben, langs welke wegen ons Leerstuk tot zijnen tegenwoordigen vorm gekomen is, en hoe zich, in den loop der tijden, de Leer der Christelijke Kerk daaromtrent hebbe ontwikkeld. Ook is het van belang, over eene zaak, waarvan het N.T. zoo spaarzaam melding maakt, hen te hooren, wier leeftijd zich aan dien der Apostelen aansloot. De weêrzin van vele Geleerden, tegen dit Leerstuk aan den dag gelegd, zal ons verklaarbaarder zijn, wanneer wij zien, hoe de eenvoudige overtuiging der Apostolische Kerk vaak door menschelijke dwaasheden werd ontreinigd, en langs dien weg zullen wij vinden, op welke wijze wij tot de Apostolische eenvoudigheid kunnen terugkeeren.'

Wij moeten deze redenering hoogstonbestemd noemen; het is eene voorafspraak, zoo als er vele zijn, waarin de Spreker nog niet regt weet, wat hij wil. Wat is de *tegenwoordige staat van het Leerstuk* anders dan de wijze, waarop onze tijdgenooten het behandelen en voorstellen? Is zelfs de *tegenwoordige staat van een Leerstuk* niet eene zeer onzekere bepaling, daar het ligt mogelijk is, dat een of ander Leerstuk in den eenen of anderen tijd met minder ijver onderzocht en behandeld is, of in zijne ontwikkeling pal staat voor aanverwante vraagstukken, welker oplossing dan eerst onder behandeling komt? Wij zou-

den dus altoos liever de kerkelijke overtuiging, zoo als die in de Symbolische Boeken vervat is, tot het punt kiezen, waarvan wij uitgingen en waarop wij terugkwamen. Hoe wij voorts langs den weg der Dogmengeschiedenis wederkeeren tot den Apostolischen eenvoud, is ons evenmin duidelijk. De Dogmengeschiedenis brengt ons in de meeste gevallen tot een onverschilligheidspunt terug, waarin elk Leerstuk nog in algemeene vormen met eene onrijpe en onontwikkelde overtuiging werd aangenomen Onrijp en onontwikkeld: want de eerste stoot, door een meer wetenschappelijk onderzoek gegeven, doet de schijnbaar eenstemmige meening uiteen springen, en orthodoxie en ketterij staan tegen elkander over. Het eenvoudige is niet altoos het zegel van een helder begrip, maar even vaak het bewijs, dat strenge navorsching nog niet begonnen is. Met dat al stellen ook wij bij een onderzoek, als dat van den Heer VAN OOSTERZEE, de Dogmengeschiedenis op hoogen prijs, juist omdat wij door haar een Leerstuk uit zijnen eenvoudigen vorm tot velerlei ontwikkeling zien geraken; omdat wij de verhouding daarvan tot het Godsdienstige geloof en den zedelijken zin van ieder tijdvak der Kerk leeren kennen; omdat alle Leerstukken onderlinge verwantschap hebben, en dat de grenzen en de vorm van ieder afzonderlijk zich rigten naar de gedurige ontwikkeling der overige, en omdat wij alzoo de ware beteekenis van het Leerstuk in het systeem der Christelijke Leer leeren kennen. Ten tweede: Om den historischen aard van de verhalen omtrent JEZUS geboorte te bewijzen, heeft de Heer VAN OOSTERZEE zich, bl. 135, beroepen op het gevoel, waardoor wij bij het lezen worden aangedaan (*Totaleindruck*). Ieder zal mij toestemmen, dat zulk een bewijs uit zijnen aard hoogstsubjectief is; dat die aandoening afhankelijk is van de wijze, waarop zulk een verhaal ons van kindsbeen af voorgesteld is, en door anderen dagelijks voorgesteld wordt. Welnu, om ons boven deze subjectiviteit te verheffen, door onze meening aan die der verschillende eeuwen en der verschillende denkwijzen te toetsen; om voor onze subjectieve gewaarwording een steunpunt te vinden in den *Totaleindruck*, dien zulk een verhaal gemaakt heeft op hetgeen wij voor de ware Kerk houden, ziedaar eene tweede vrucht der Dogmengeschiedenis, die tevens van Apologetisch belang is, zoo als de eerste van Dogmatisch.

Wij zijn hier zoo uitvoerig, niet om den Heer VAN OOSTERZEE met een ongunstig voorteeken te verschrikken, alsof onze beoordeeling zoo stap voor stap, elk zijner denkbeelden zal ontleden, maar omdat wij hier aanstonds stooten op die onbestem-

de, min juiste, min grondige voordragt zijner meening, welke wij meermalen aantreffen, en die, zoo wij gelooven, een hoofdgebrek in zijn anders verdienstelijk Stuk is. Wil men eenige proeven, hoe de Schrijver dikwijls woorden voor zaken geeft, ja zich als met woorden zoo dik maakt, dat hij niet tot de zaak kan doorkruipen, men zie b.v.p. 124: 'Canonicas nostra de re narrationes *miracula* continere fateor. Apocryphae vero *portenta* continent.' Pag. 130: 'Num divinae omnipotentiac terminos ponere possimus, eidemque quid efficere queat praescribere, aut consuetam hominis originem magis explicare, quam extraordinariam? Sed nequaquam *physiologica* (?) ratione rem sanctissimam indagemus! Neque ejus indoles hoc sinit, neque Sospitatoris infinita sublimitas.' Pag. 147: 'Cum nostrae narrationes stolidae curiositati parum satisfaciant, permulta silentio praetereuntes, in iis, quae exponunt, facilius fidem habemus.' Ik geloof, dat dergelijke uitspraken homiletisch veel effect doen; de wetenschappelijke onderzoeker echter verlangt meer bepaaldheid, meer naauwkeurigheid, meer juistheid. Nog elders, pag. 197, vinden wij eene lofspraak op die *docta inscitia* omtrent de dingen, *quae Magister Optimus docere non vult*. Met alle achting voor den grooten Geleerde, die de spreuk nederschreef, vinden wij haar kwalijk geplaatst, waar men zich tot het onderzoek van een onderwerp als het onderhavige aangordt; ja, zullen wij ronduit onze meening zeggen, er ligt te veel philisterachtigs in, dan dat wij haar gaarne uit den mond onzer Godgeleerden hooren.

Het resultaat van het historisch onderzoek des Schrijvers is, dat de Leer omtrent de geboorte des Heilands uit de maagd MARIA, na veel tegenstrevens ondervonden te hebben, na op verschillende wijzen bedorven te zijn, staande is gebleven; dat zij door de Christenen bijkans te allen tijde is aangenomen; door Joodsch-Christenen, Doketen, Joden en Heidenen verworpen; door Scholastici en Dogmatici uitvoeriger ontwikkeld; door de Wijsgeeren, naar gelang van ieders stelsel, verdedigd of bestreden. Dit is zoo ten naastebij de geschiedenis van ieder historisch Leerstuk, en liet zich *a priori* verwachten; en de verdienste van den Heer VAN OOSTERZEE zou gering zijn, zoo hij niet tevens naauwkeurig, juist en beknopt de hoofdmeeningen omtrent dit Leerstuk had opgeteekend. Dat hij dit deed, wil Recensent gaarne toestemmen, en door het geringe aantal aanmerkingen, die hem bij de lezing voorkwamen, bewijzen.

Pag 4: 'Constat,' zegt de Schrijver (primis Christianis), 'his-

toriae Christi partem, quam nos tractamus, haud ignotam fuisse.' Vergeefs zoekt men het bewijs, ten zij men aanneme, dat de Evangeliën van MATTHAEUS en van LUKAS toen reeds in den vorm, waarin wij die hebben, verspreid waren, dat later bewezen moet worden, en niet gemakkelijk te bewijzen is. Dubbel stout is dus vooral de gevolgtrekking des Schrijvers: 'Deze opmerking is van groot belang: Want alzoo zijn de Christenen niet door dogmatische, maar historische gronden tot die erkentenis gekomen. Immers toen leefden nog MARIA en de Apostelen, *en ieder kon door navraag g e m a k k e l i j k onderrigt worden omtrent de geboorte van* CHRISTUS.' Alsof alle Christenen MARIA en de Apostelen hadden gezien; alsof die navraag zoo gemakkelijk was bij de verstrooijing der Gemeente en der Apostelen, die, volgens de ruimste overlevering, reeds twaalf jaren na den dood des Heeren volgde; alsof de juist op dit punt minst geloovige *Ebioniten* niet van die Palestijnsche Christenen afstamden, welke het naast in den omtrek der gebeurtenis leefden!

Pag. 12 zegt de Schrijver: Dat de Joden de moeder des Heeren STADA noemden, en zijnen vader PANTHERAS, bijgenaamd JOSEPH, en beweerden, dat JEZUS uit overspel was verwekt: dat CELSUS deze lastering van hen overnam, maar daarentegen beweerde, dat MARIA van den timmerman, met wien zij verloofd was, werd verstooten, als verleid zijnde door eenen Heidenschen soldaat, PANTHERAS. - Wij gelooven, dat dit een en ander minder naauwkeurig is. De Joden noemden de moeder des Heeren insgelijks MARIA, en STADA (סטדא) is geen *nomen proprium*, maar een *appellativum*, en beteekent *overspeelster* (HUËT, *Demonstr. Evang.* Prop. IX, Cap. IX: 5). CELSUS geeft in geene der beide plaatsen, waarin van deze fabel gesproken wordt (ORIG., *c. Celsum*, L. I, p. 22, 25, edit. SPENC.), te kennen, dat hij eenigzins afweek van de Joodsche overlevering. Wel komt ergens in de Joodsche Boeken PANTHERAS als de wettige echtgenoot van MARIA voor; doch de meesten noemen hem haren verleider. EPIPHANIUS, *Haer.* 78, 7, zegt, dat JACOB, de vader van JOSEPH (Matth. I: 16), den bijnaam PANTHER droeg, en bij JO. DAMASCENUS vinden wij deze geslachtslijst van MARIA: LEVI, PANTHER, BARPANTHER, JOACHIM, MARIA. Nu noemen ook de Apokryfe Boeken MARIA eene dochter van JOACHIM. JOSEPH en PANTHER schijnen dus werkelijk twee verschillende personen te zijn geweest, en de beschuldiging der Joden wint in vinnigheid, zoo zij JOSEPH tot den echten man van MARIA, PANTHER tot haren verleider maakten. CELSUS kan derhalve zeer wel de Joodsche lastering in haren oorspronke-

lijken vorm hebben overgenomen. Over een en ander verdient de geleerde aanteekening van THILO, Ad *Evang. Nicod.*, p. 526, nagelezen te worden.

Pag. 10: Onder de opgave der meeningen van de Gnostieken omtrent het behandelde Leerstuk missen wij ongaarne den naam van APELLES, die zich van de Marcioniten en Valentinianers door eene meer duidelijke voorstelling onderscheidde, en ten minste aan CHRISTUS, niet zoo als de overigen, een schijnligchaam toekende. Volgens hem was het een wezenlijk menschelijk ligchaam, maar uit reine en verhevene grondstoffen zamengesteld; in zooverre ook hij het vleesch als zondig beschouwde, moest hij voor het overige zich aan de meening van VALENTINUS aansluiten en alle verwantschap met het ligchaam van MARIA ontkennen. Zie TERTULLIANUS, *De Carne Christi*, c. 6; WALCH, *Kezereien*, I, p. 531; MATTER, *Histoire du Gnosticisme*, I, 419.

Pag. 15: De Schrijver haalt de fraaije woorden van ORIGENES, *c. Celsum*, I, p. 26, aan: *Ἆρα ὁ χαταπέμπων ψύχην χ. τ. λ.* Tot regt verstand dier plaats, had hij echter het gevoelen van ORIGENES zelven omtrent het voorbestaan der zielen en haren val moeten vermelden. ORIGENES redeneert met CELSUS *ex concessis*, omdat deze zich voordeed als der Pythagorische en Platonische wijsheid, evenzeer als hij zelf, toegedaan.

Pag. 18: Om een meer vast steunpunt voor het eigenlijke dogma te erlangen, hadden wij gaarne gewenscht, dat de Schrijver het oog op de Katholijke Symbolen en de bewoordingen, waarvan zij zich bedienden, had gevestigd. Later, p. 53, besluit hij als Kerkleer op te geven het gewone artikel: ‘Ontvangen van den H.G., geboren uit de maagd MARIA.’ Maar die verdeeling en onderscheiding van ontvangenis en geboorte, op zich zelve onschriftmatig, hadden hier of in de volgende §. eenige opheldering vereischt. Het *Niceesche Symbolum* miste die verdeeling, en in het *Apostolische Symbolum* schijnt zij niet algemeen, en eerst ten gevolge der nadere ontwikkeling van het Leerstuk, ontstaan te zijn. Kort en goed is over den oorsprong en de bedoeling dier bewoordingen gehandeld in de (P. KINGII) *Historia Symboli Apostolici*, p. 107 sqq.

Pag. 20: Nevens HELVIDIUS en JOVINIANUS had hier vooral BONOSUS van *Sardica* vermeld moeten worden. Wel schijnt deze niet bepaald over dit onderwerp geschreven te hebben; maar de ondere Schrijvers plaatsen hem met de bovengemelde op ééne rij, en volgens BAUMGABTEN-CRUSIUS (*Chr. Dogmeng.*, 1ste Abth., p. 250) zal de beschuldiging van *Adoptianisme*, zijnen aanhan-

gers opgedicht, niet anders dan eene gevolgtrekking geweest zijn uit het bekende stelsel des meesters omtrent eene geheel menschelijke geboorte des Heilands.

Pag. 23: Bij de vermelding der *Collyridianen* zou men niet uit de woorden des Schrijvers kunnen opmaken, dat deze minder eigenlijke ketters waren, dan wel eene dweepende sekte, bepaaldelijk van *Thracische vrouwen*, die de moeder des Heeren met heidensche plegtigheden vereerden.

Pag. 31: Wij loopen hoog met den schranderen ANSELMUS, maar vreezen echter, dat de Heer VAN OOSTERZEE hem te zeer prijst. De vader der Scholastiek was te afhankelijk van zijnen AUGUSTINUS, om zich verre van het stelsel diens Kerkvaders te verwijderen. De plaats, door den Schrijver aangehaald, is van belang, omdat zij bewijst, dat in het Katholijke Geloof de meening omtrent de absolute onzondigheid van MARIA niet was opgenomen. Het zijn dan ook niet de woorden van ANSELMUS, maar van BOSO, met welke hij disputeert. De eigenlijke meening van ANSELMUS schijnt deze te zijn: MARIA is rein, omdat zij de moeder van CHRISTUS geworden is; want door het geloof in Hem is Zij vóór Zijne geboorte van de erfzonde gereinigd. 'Virgo illa,' zegt hij, 'de qua (CHRISTUS) homo assumptus est, fuit de illis, qui ante nativitatem ejus per eum mundati sunt a peccatis, et in ejus ipsa munditia de illa assumptus est.' *Cur Deus Homo*, II, p. 92, 2, D., en: 'Etiamsi in tota Virginis essentia peccatum esset; tamen ad hujusmodi conceptionis munditiam, per fidem munda fieri posset.' *De Concept Virg.*, p. 103, 1, D. Eene nieuwe spitsvondigheid dus tegenover die van PASCHASIUS en de voorstanders der onbevlekte ontvangenis!

Wij mogen uit de door den Schrijver opgegevene geschiedenis het resultaat afleiden, dat het Kerkelijke leerstelsel te allen tijde de geboorte van JEZUS uit de maagd MARIA door de kracht des Heiligen Geestes heeft aangenomen. Wij mogen er bijvoegen, dat alle gezindheden deze zaak als een wonder geloofd en voorgesteld hebben; zoodat niet alleen de ontvangenis *door*, maar ook de geboorte *uit* eene maagd (*Conf. Helv.* II, 11, *Maria semper virgo, Form. Conc.*, pag. 586, ed. TITTMANN, '*de virgine, inviolata ipsius virginitate, natus est*') aangenomen is geworden. Zoo wij nog iets meer van de historische inleiding des Heeren VAN OOSTERZEE verlangd hadden, het zou een dieper indringen geweest zijn in de verwantschap, waarin die Leer tot andere Leerstukken, dan tot dat van den H. Geest, als *tertia Numinis persona*, gebragt is. Vooral had het Nestorianismus eene nadere be-

schouwing verdiend. De Protestantsche, zoowel de Luthersche als Gereformeerde, Geloofsbelijdenissen hebben zich tegen deze meening als ketterij verklaard (*Form. Conc.*, p. 586; *Coll. Lips.* ed. AUGUSTI, p. 396; *Decl. Thorun.*, p. 415). Men beschouwde namelijk dit punt van hoog belang in het stelsel omtrent *de vereeniging der beide naturen in J.C.*, en wilde hare onafscheidbaarheid bevestigen door de verklaring, dat van het eerste levensbeginsel des Heilands af geen oogenblik was aan te wijzen, waarin de Goddelijke natuur afgescheiden van de menschelijke was.

Dat de Leer van de geboorte van CHRISTUS uit de maagd MARIA in het begin der tweede eeuw des Christendoms door de regtgeloovigen aangenomen, en door ketters, zoo als de Ebioniten, bestreden werd, is uit het historisch verslag voldingend gebleken. Rustte dat geloof op overlevering? was die overlevering geloofwaardig? hebben wij haar in haren oorspronkelijken vorm in de Evangeliën van MATTHAEUS en LUKAS? ziedaar de vragen, welke de Apologetiek moet beantwoorden.

De Schrijver begint met de grammatikale verklaring der bedoelde plaatsen van MATTHAEUS, I, 18-25; LUKAS, I, 26-38. Zij bevatten eigenlijk alleen den grondslag voor het eerste lid van het dogma, de *conceptio ex Spiritu Sancto*. De geheele omvang van het Leerstuk strekt zich over de grenzen dier plaatsen uit; en vandaar, dat ook in den loop der Dissertatie de geslachtsregisters, de ontmoeting met ELISABETH (waarom ook niet LUKAS, II, 22?) ter sprake komen. Wij hebben op de resultaten der Exegese weinig aanmerking. De Schrijver heeft de Commentatoren met vlijt nageslagen, en de beste uitleggingen gekozen. Nieuws vonden wij nergens, en het is ons voorgekomen, alsof de eigenlijke Exegese niet de sterkte des Schrijvers uitmaakte. Het is een doorgaand kiezen tusschen de autoriteiten van anderen, waarbij de Schrijver zegt, wat *hem* het waarschijnlijkste dunkt, zonder dat nader aan te dringen, of de grammatikale noodzakelijkheid, waarom hij zóó koos, aan te wijzen. Met een enkel woord wordt b.v. de moeijelijke vraag over de beteekenis van *συνελθεῖν* afgedaan. Ook wij gelooven, dat de uitleggers onregt hebben, die hieronder de *consuetudo tori* verstaan; zoo het toevoegsel *ἐκ πνεύματος ἁγίου* ontbrak, zouden wij hen gelijk geven; want de bewoordingen zouden dan de strekking hebben, om het wonderbaarlijke der zaak vóór de echtelijke gemeenschap van MARIA en JOSEPH aan te duiden. Thans schijnen de woorden *πρὶν ἤ* alleen den tijd te moeten aanwijzen, waarop de gewigtige ontdekking plaats had. Wanneer echter

anderen, even als onze Schrijver, de woorden enkel beperken tot *zamenwoning*, dan gelooven wij, dat de door KYPKE en anderen uit ongewijde Schrijvers bijeengebragte plaatsen deze beteekenis niet staven. *Συνελθεῖν* drukt daar de voltrekking van het huwelijk in zijnen ganschen omvang uit. Zie de door KYPKE aangehaalde plaats van DIONYSIUS HALICARNASSENSIS, PLUTARCH., *in Cleomene*, c. 1, *ibique* SCHOEMANN. Wij zouden dus, zonder het een en ander af te scheiden, vertalen: *priusquam contraherentur nuptiae.* De zaak verkrijgt daarmede voor onze voorstelling dezen vorm: Weinig tijds, voordat het huwelijk tusschen JOSEPH en MARIA stond voltrokken te worden, ontdekt de eerste de zwangerschap zijner verloofde. Op bevel des Engels neemt hij haar echter tot zich (ook *παραλαμβάνειν* zou ik, ondanks het beweerde door FRITZSCHE, in eenen ruimeren zin verstaan, dan *recipere in aedes*), d.i. voltrekt het huwelijk. Maar: *οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως*, enz.[1]. Te regt vergeleek ELSNER hier het voorbeeld bij EURIPIDES, *Electr.* 43. Het is voor het oogenblik de vraag niet, hoe zich dit met LUKAS, II, 5 laat rijmen, maar alleen om den grammatikalen zin te doen. - Vs. 18 bestrijdt de Schrijver het gevoelen dergenen, die *δίκαιος* door *zachtmoedig, goedertieren* vertalen. Hij dwaalt echter, wanneer hij meent, dat deze verklaring zich op 1 JO I, 9 moet steunen. Het Grieksche spraakgebruik zelf laat die opvatting toe, en de naauwkeurige FRITZSCHE aarzelde niet daaraan zijn zegel te hechten. - Van denzelfden uitlegger wijkt onze Schrijver in de verklaring van *θέλων* en *ἐβουλήθη* af. Deze toch vat het eerste in den zin van *δυνάμενος* (*morali significatione*) op. Zijne uitlegging voldoet ons evenmin als die van DE WETTE, welke de Schrijver volgt, volgens welke *θέλειν inclinare, βούλεσθαι sibi proponere* beteekent. Wij gelooven *θέλειν* en *βούλεσθαι* dus te moeten onderscheiden, dat *θέλειν* meer objectief betrekking heeft tot het doel, dat men wil, *βούλεσθαι subjectief* tot de geneigdheid, het overleg, ten gevolge waarvan, de wijze, waarop men wil. Vandaar, dat *βούλεσθαι* meer *wenschen, verlangen, verkiezen* betee-

(1) Alle uitdrukkingen komen mij voor, in deze *pericope*, van een werkelijk voltrokken huwelijk ontleend te zijn, hetzij het aan de behulpelijke uitdrukking van MATTHAEUS, hetzij het aan den aard der overlevering mangele. De kunstgreep, waarmede FRITZSCHE *Μαριὰμ τὴν γυναῖκα σου* redden wil (Cf. ad vs. 20), is, dunkt mij, in strijd met vs. 19: *Ἰωσὴφ δὲ, ὁ ἀ ν ὴ ρ αὐτῆς.* Hetzelfde geldt omtrent *ἀπολύειν, παραλαμβάνειν* en de andere woorden, waarvoor de uitleggers, na lang en vlijtig zoeken, analoge plaatsen hebben uitgevonden, die de beteekenis verflaauwen.

kent, zoodat FRITZSCHE te dezen opzigte zegt: '*ἐβουλήϑη* non simplicem *voluntatis* vim, sed *voluntatis inter duo fluctuantis* habere.' Niet *willende* haar te schande maken, *besloot* hij, *verkoos* hij, enz.

De plaats van LUKAS, I, 26-38, wordt vervolgens door den Schrijver behandeld. Wij moeten dadelijk aanmerken, dat de Schrijver zich zijne taak niet ligter gemaakt heeft, doordien hij, vs. 27, de woorden *ἐξ οἴκου Δαβὶδ* op JOSEPH terugbrengt. De Heer AB UTRECHT DRESSELHUIS heeft onlangs eene andere uitlegging voorgestaan. Wij durven niet beslissen, maar moeten opmerken, dat er, langs dezen weg, weinig historische grond voor de afstamming van MARIA uit het geslacht van DAVID meer overblijft. Maar vs. 32 dan? Wij zullen zien.

Het antwoord van MARIA op de boodschap des Engels, *πῶς ἔ□αι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω*, komt Recensent voor, wel eene nadere beschouwing te verdienen, omdat het ons tot het regte inzigt in den aard des verhaals kan leiden. De pathetische uitweiding des Schrijvers, p. 78, voldoet even weinig, als de laffe uitlegging van PAULUS, *Exeget. Handb.*, I *Th.*, I *Abth.*, p. 111, verwerpelijk is. Voorondersteld, dat MARIA aan JOSEPH uit het geslacht DAVIDS verloofd is; voorondersteld, zoo als wij bijna zeker uit vergelijking van MATTHAEUS mogen opmaken, dat hun huwelijk aanstaande is, dan heeft de groet des Engels niet zoo veel bevreemdends, als MARIA's antwoord schijnt uit te drukken. De woorden: *συλλήψῃ ἐν γαστρί, καὶ τέξῃ υἱὸν* drukken in het algemeen eenen toekomenden tijd, zonder nadere bepaling, uit, en konden als eene heilvoorspelling voor het aanstaande huwelijk gelden. Is JOSEPH bovendien uit het huis DAVIDS, dan liet zich ligt opmaken, dat hij de Vader van den beloofden grooten Koning zou worden. Het antwoord van MARIA ziet er echter zoo uit, alsof er in het geheel geene verloving plaats heeft, en zij, verlaten en alleen, even weinig kans heeft om moeder te worden, als de onvruchtbare en in jaren reeds gevorderde ELISABETH. Zoo Recensent wèl ziet, is er hier, evenmin als in het antwoord des Engels, vs 37, eenige de minste bijgedachte aan JOSEPH; ja deze schijnt, gelijk hij bij MATTHAEUS hoofdpersoon is, bij LUKAS geheel buitengesloten te zijn, zoo niet vs. 27, *μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα Ἰωσὴφ*, aan hem herinnerde. De oorspronkelijke overlevering heeft dus óf bedoeld in de aankondiging des Engels de beduidenis te leggen, alsof de voorspelde gebeurtenis reeds dadelijk eenen aanvang van uitvoering nam, óf zij heeft alle betrekking tusschen MARIA en JOSEPH op den achtergrond geplaatst, en de eerste geheel geïsoleerd

tot het voorwerp van een wonder gemaakt, zoo als de moeders van ISAAC, SIMSON, SAMUËL, JOANNES. In het eerste geval is de overlevering onvolledig, zoo als wij haar bij LUKAS vinden, omdat de woorden des Engels niet uitdrukken, hetgeen zij moeten; in het laatste heeft zij vreemde bestanddeelen in zich opgenomen, de verloving namelijk met JOSEPH, v. 27; in beide gelooven wij, tot de erkentenis te moeten komen, dat wij in het berigt van LUKAS niet den oorspronkelijken vorm des verhaals vinden. Te zeggen, dat LUKAS, vs. 27, als bij anticipatie de verloving opgaf, helpt niet volkomen; gewoonlijk stelde men daarvoor bij de Joden eene tijdsruimte van tien maanden; eene verloving dus van MARIA, gedurende hare zwangerschap, zou niet alleen op zich zelve meer dan bevreemdend zijn, maar bovendien zich moeijelijk met het verhaal van MATTHAEUS laten rijmen. Heeft de Schrijver vroeger regt gehad, met *ἐξ οἴκου Δαβὶδ* op JOSEPH te betrekken, dan zou bij beide vooronderstellingen de uitdrukking, vs. 32, *θρόνος Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*, nog grootere moeijelijkheid opleveren; want van de afstamming van MARIA uit het geslacht van DAVID bleef dan nergens een spoor over, of het zou alleen, in den allerpraegnantsten zin, in de woorden des Engels moeten liggen. Wij wijzen op deze moeijelijkheid, zonder haar voorshands te durven oplossen: zij zou den Schrijver ook welligt voorgekomen zijn, indien hij scherper en voorzigtiger ieder woord en iedere uitdrukking had gewogen. Doch wij zouden ons zoo doende op het gebied der hoogere kritiek verliezen, werwaarts wij nu eerst geroepen worden, den Schr. te volgen.

(*Vervolg en slot in een volgend Nommer*.)

Geschiedkundig Overzigt van de Besturen, die vóór de herstelling van Nederland in 1814 elkander in *Drenthe* zijn opgevolgd. Door *J.S. Magnin*, Archivist bij het Gouvernement van Drenthe. Eerste Stuk, loopende van den vroegsten tijd tot het jaar 1046. Te Groningen, bij J. Oomkens, Boek- en Steendrukker. 1838. X en 160 blz. in 8°; en Tweede Stuk, eerste gedeelte, loopende van het jaar 1046 tot het jaar 1395. 1839. 185 blz. in 8°.

Wat verstaat gij door Vaderlandsche Geschiedenis? - ‘De geschiedenis van het Land, waarin wij wonen.’ - *Hoe wordt*

die geschiedenis verdeeld? - 'In vijf tijdvakken.' - *Noemt mij dezelve*!

'Het 1ste begint met de komst der Batavieren hier te Lande tot aan het begin der Gravelijke Regering, van den jare 100 vóór, tot 923 na CHRISTUS geboorte.

Het 2de bevat de Gravelijke Regering, of van het begin van deze tot de afzwering van *Spanje*, en loopt van het jaar 923 tot het jaar 1581.

Het 3de bevat den Stadhouderlijken en Stadhouderloozen regeringsvorm, en alzoo de jaren 1581 tot het jaar 1806.

Het 4de bevat de Fransch-Koninklijke en Keizerlijke Regeringen, van den jare 1806 tot 1813.

En het 5de begint met de verheffing van Prins WILLEM *van Oranje*, eerst tot *Souvereinen Vorst*, en daarna tot *Koning* dezer Landen tot op onze dagen.'

Hoevele Graven waren er? - '27 Graven en vier Gravinnen, van welke zestien Graven en ééne Gravin uit het *Hollandsche*, drie Graven en ééne Gravin uit het *Henegouwsche*; insgelijks drie Graven en ééne Gravin uit het *Beijersche*; twee Graven en ééne Gravin uit het *Bourgondische*, en drie Graven uit het *Oostenrijksche* Huis zijn geweest.'

Hoevele Stadhouderlooze tijdperken kent gij?

'Drie: het 1ste begint met den dood van Prins WILLEM II, in den jare 1650, en loopt tot de verheffing van WILLEM den III, in 1672.

Het 2de neemt een' aanvang met den dood van WILLEM III, in het jaar 1702, en loopt tot de aanstelling van WILLEM IV tot Stadhouder, in het jaar 1747.

En het 3de begint met het vertrek van Prins WILLEM V, in 1795, tot de vestiging van het Fransche Koningrijk, in 1806.'

Ik wed, geachte Lezer! dat *zoo* of *zoo omtrent* de antwoorden zullen zijn van de knapste Schoolonderwijzers in *Holland*, en welligt ook elders, door Provinciale en Stedelijke Commissiën geëxamineerd en geadmitteerd tot het geven van onderwijs in de Vaderlandsche Geschiedenis, aan wie gij de vijf door mij voorgestelde vragen zult doen; en hebt gij eenen zoon, die geen botterik is en ter schole gaat, gij moogt tevreden zijn, indien hij die vragen op die wijze beantwoordt; want hij bewijst hierdoor het geleerde goed te hebben onthouden. - Want leeren de beste der Schoolboekjes over de Vaderlandsche Geschiedenis niet hetzelfde? - Wordt dit alles niet in de meeste onzer Handleidingen tot die geschiedenis geleerd? Ja, ik zou Hoogleeraren in

het vak kunnen noemen, die geene andere verdeeling op hunne Collegiën over de *Vaderlandsche Geschiedenis*, over de *Geschiedenis der Nederlanden* aan de hand gaven. En toch gij, *Friezen*! gij, *Gelderschen*! gij, *Noord-Brabanders*! gij, *Neder- en Overstichtenaren*! waar blijft dan uwe geschiedenis? Of behooren uwe Provinciën niet tot het *Vaderland*? Zijt gij geene *Nederlanders*? Want dat de opgegevene verdeeling onzer geschiedenis[1] niet op uwe gewesten van toepassing is, zal ieder, die van die geschiedenis iets meer weet, dan hij in de meeste Schoolboeken of op de meeste Collegiën leert, gereedelijk toestemmen.

Het ontbreekt ons nog, en wij verwachten, dat in dit gebrek nog in vele jaren niet *behoorlijk* zal worden voorzien, - het ontbreekt ons nog aan eene goede, algemeene geschiedenis van de gewesten, welke thans het Koningrijk der *Nederlanden* uitmaken. WAGENAAR, de bij al zijne gebreken verdienstvolle WAGENAAR, kon in zijnen tijd, kon in zijnen stand, bij het opstellen eener Vaderlandsche Geschiedenis, wel niet anders dan *Holland* voor oogen hebben; *Holland*, dat gewest, hetwelk door bevolking, door ligging, door handel en daaruit voortvloeijenden rijkdom, maar vooral door het bezit van den zetel van het Bestuur, zoodanig een overwigt had bekomen, dat de naam van *Holland* dien der *Vereenigde Nederlanden*, vooral buiten'slands, bijna geheel had verdrongen, zoodat de namen der overige Provinciën aldaar bijna niet meer genoemd werden. En onze latere Historieschrijvers, ja vele nog van onzen leeftijd, en vooral de Onderwijzers, vinden het gemakkelijk WAGENAAR te volgen, en die Geschiedkundigen, om met den geestigen ALBERT te spreken, gewoon om aan het *touwtje af, op* en *om* te *rijden*, totdat zij hun *cirkeltje* hebben beschreven, leeren der jeugd de *Geschiedenis van Holland* als de *Geschiedenis van het Vaderland* te beschouwen. En toch gij, *Friezen*, ja zelfs *West-Friezen*! welke belangstelling koestert gij b.v. voor die Hollandsche Graven van het eerste, van het Hollandsche Huis? voor die Vorsten, welke uwe vrijheid, hetzij gewaande, hetzij wezenlijke, gedurig belaagden, en u eindelijk ten onderbragten, even als zij zulks de zwakkere dynastiën in en nabij hun Graafschap, zeker tot groot voordeel

(1) De Hoogleeraar Mr. B.H. LULOFS heeft, in zijn *Kort Overzigt van de Geschiedenis der Nederlanden*, met regt eene geheel andere verdeeling gevolgd. Zijn Werk verdient ook in dit opzigt alle aanprijzing. Eene naar ons inzien juistere verdeeling heeft ook de Heer J.M. SCHRANT gemaakt in zijn *Kort Overzigt van de Geschiedenis der Nederlanden* (Gend, 1824); doch dit Werkje bevat ook de nu afgescheidene Zuidelijke Provinciën.

der landzaten, wij erkennen dit volgaarne, gedaan hadden? Welk belang stelt gij, *Stichtenaren*! gij, *Gelderschen*! gij, *Noord-Brabanders*! in die moedige en strijdbare Hollandsche Graven, tegen welke uwe voorouders zoo vaak het zwaard zich aangordden en in zoo menigen afwisselenden kamp streden? En toch, er zijn, die de *dankbare* herinnering aan de Graven van het *Hollandsche Huis*, dat Stamhuis van helden, *nationaal, Nederlandsch* zouden willen hebben. *Hollandsch* kan, *Hollandsch* moest het zijn; *Zuid-Hollandsch* en *Kennemersch*; maar *Nederlandsch*?... Neen, de geschiedenis van *Holland* is niet bij uitsluiting de geschiedenis van *Nederland*, niet bij uitsluiting de Geschiedenis des Vaderlands!

Er zijn dan ook van tijd tot tijd, maar vooral in de laatste jaren, Geschiedschrijvers opgestaan, die aan de bearbeiding der geschiedenis van andere gewesten van ons Land hunne vlijt hebben te koste gelegd. Voor de Geschiedenis van *Friesland, Utrecht, Gelderland, Overijssel* en van *Noord-Braband* zijn in de laatste jaren zeer vele bouwstoffen geleverd, en zijn wij er nog meerdere te wachten. Uit die bouwstoffen zal eenmaal, maar in 's Hemels naam nog niet, een bekwaam Geschiedschrijver, een HUME, een HEEREN of een VON MULLER, indien er ooit een HUME, een HEEREN, een VON MULLER onder ons zal opstaan, eene *Algemeene Geschiedenis der Nederlanden* kunnen opstellen. Intusschen werke hij, die zich hiertoe geroepen gevoelt, en het waarlijk is, voor de jeugd, en schrijve een, voor zooveel nu reeds kan geschieden, goed Schoolboek, waarin niet meer de *Vaderlandsche Geschiedenis* tot de enge grenzen van eene enkele Provincie, van *Holland*, worde beperkt.

Van niet ééne Provincie was tot dusverre de geschiedenis minder bewerkt, dan van *Drenthe*; van *Drenthe*, dat in zoo vele opzigten belangrijke gewest. Of mag ik dat gewest voor de geschiedenis niet belangrijk noemen, hetwelk reeds bij dien naam bekend was, toen de namen *Holland, Zeeland, Groningen* en *Overijssel* nog niet bestonden? dat gewest, hetwelk, waarschijnlijk nimmer door de Saksers overheerscht, geene slavernij kende, en langer dan eenig ander de oude Germaansche zeden, instellingen en gebruiken heeft bewaard? Mag ik dat gewest niet belangrijk noemen, hetwelk, hoezeer nog schaars bewoond, grooter van omvang dan de Provincie *Utrecht*, nog voor zoo vele ontwikkeling vatbaar is, en hetwelk in de laatste veertig jaren heeft getoond, wat het voor *Nederland*, onder een wijs en goed Bestuur, zou kunnen worden?

Niet dat wij behooren tot de lofredenaars der bepalingen van onze Grondwet, die, in onze eeuw, van *Drenthe* (en ook van andere gewesten) eene afzonderlijke Provincie hebben gemaakt. Neen, wij behooren tot de zoodanigen, die gaarne hadden gezien, dat men die oude verdeeling in Provinciën, bij het grondvesten van onzen Staat, in 1814 en 1815, hadde achtergelaten, en daardoor niet weder de deur hadde opengezet voor dat kleingeestige *Provincialismus*, van hetwelk onze voormalige Staat zulke wrange vruchten heeft geplukt; een *Provincialismus*, hetwelk, als elke *kastegeest*, doodelijk is voor algemeen welzijn. Wij betreuren die verdeeling ook uit financiële en andere gezigtspunten. Want het gevolg hiervan toch is, dat b.v. *Drenthe*, welks gansche bevolking bijna niet meer dan een derde van *Amsterdam* uitmaakt, en de bevolking van *Rotterdam* niet overtreft, eenen afzonderlijken *Gouverneur*, met al den bij- en aanhang en nasleep van hooge en lage Provinciale Ambtenaren; een afzonderlijk Provinciaal Geregtshof, met eenen President, Vicepresident en zeven Raadsheeren (met hoevele geregtszaken?), met al de kostbare gebouwen, voor al die Inrigtingen benoodigd, heeft bekomen. Maar laat ons tot de geschiedenis terugkeeren.

De geschiedenis van *Drenthe*, ja, zijne betrekking tot den Staat, was in de vorige Eeuw schaars, en bij weinige, en dan nog slechts oppervlakkig bekend. De steller van het artikel *Drenthe*, in het *Vaderlandsch Woordenboek* van J. KOK, meende (1785) verpligt te zijn, zijne Lezers te waarschuwen, dat dit landschap *door velen verkeerdelijk voor een gedeelte van Overijssel* werd gehouden. Veelal werd dit landschap beschouwd als een wingewest, als een overwonnen Land; als een Land wel ondergeschikt aan den Staat der Vereenigde Nederlanden, maar niet als een Lid der Unie; en het had dan ook (de jaren 1580 en 1581 uitgezonderd) geene stem of zitting in de Vergadering der Algemeene Staten. En kon dit wel anders? De Staat bestond uit de *zeven Vereenigde Nederlanden*; en tot die *zeven* behoorde *Drenthe* niet. Want, hoezeer in 1580 in de Unie opgenomen, werd het later weder daarvan afgescheurd, en ofschoon in 1594 door MAURITS herwonnen, kon het echter het *jus postliminii* niet bekomen.

Behalve in den *tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden*, is ons geene afzonderlijke beschrijving en geschiedenis van *Drenthe* bekend. Het Deel, hetwelk dat landschap behandelt, verscheen eerst in 1795, en, hoezeer het veel verdienste bezit en blijken draagt van door eene bekwame hand te zijn opgesteld, is echter

de eigenlijke geschiedenis er het minst bewerkte gedeelte van. De *oudheden en gestichten* van *Groningen, Groningerland* en het Land van *Drenthe* (1724), eene vertaling der *Historia Episcopatuum foederati Belgii* (*Episcopat. Groningensis*), van H.F. VAN HEUSEN, door H. VAN RIJN, en vooral de aanteekeningen, zijn voor de Kerkelijke Geschiedenis van *Drenthe* zeer belangrijk. Hoe weinig WAGENAAR in zijne *Vaderl. Historie* van dit gewest melding maakt, blijkt uit den *Bladwijzer* (XXI^{ste} Deel), alwaar, blz. 61, het artikel *Drenthe* slechts weinige regels bevat, minder nog dan menig artikel over eenen Amsterdamschen Burgemeester. De Werken van J. PICARDT (1660), van H. CANNEGIETER (1757), van J. VAN LIER (1760) handelen uitsluitend over de oudheden van dat gewest, terwijl de in 1818 en 1819 uitgekomene Werkjes en Brieven, over den toenmaligen toestand van *Drenthe*, de materiële en physieke gesteldheid, en niet de geschiedenis tot onderwerp hebben. De sedert 1837 uitkomende Drentsche Volks-Almanak leverde eenige bijdragen tot die geschiedenis.

Maar de Heer MAGNIN heeft zich aangegord, om ons de geschiedenis van *Drenthe* te leveren. Hij is als een wakker en bekwaam man opgetreden; wat hij leverde, was goed en lofwaardig. Als *Archivist* bij het *Provinciaal Gouvernement*, viel het hem gemakkelijker, dan iemand anders, inzage van Stukken te bekomen, tot zijnen arbeid benoodigd, en hij heeft een nuttig gebruik van die Stukken gemaakt.

In 1835 leverde hij eene zeer uitvoerige en goede Historische beschrijving der *voormalige Kloosters in Drenthe*, een Werk, hetgeen meer levert dan de titel zou doen verwachten, en het thans door ons aangekondigde zal, geheel afgewerkt, de geschiedenis van het gewest bevatten; want de geschiedenis van het bestuur van een Land is immers de geschiedenis van het Land zelf?

Na eene goede en welgestelde Inleiding, waarin de Schrijver de oude regeringswijze in *Drenthe* schetst, en over het wapen dier Provincie en hare verdeeling in 23 burgerlijke gemeenten spreekt, wordt in het I^{ste} Stuk (bl. 45-106), hetwelk tot het jaar 1046 loopt, de geschiedenis van dit gewest behandeld van de vroegste tijden af tot aan het tijdstip, waarop het tot een afzonderlijk Graafschap werd verheven en de tijdelijke Bisschop van *Utrecht* tot Graaf van *Drenthe* werd aangesteld. - De Schrijver heeft dit gedeelte van zijnen arbeid, zeker niet het gemakkelijkste, voortreffelijk bewerkt. Uit den aard der zaken moet hier veel op gissingen berusten, veel bij gevolgtrekking

worden opgemaakt. Maar hij gaat hierin op eene wijze te werk, dat men met zijne gissingen, altijd gematigd en bezadigd, en in zijne gevolgtrekkingen, steeds op goede gronden steunende, meestal kan instemmen en berusten. Hoogstwaarschijnlijk waren de inwoners van het landschap, thans *Drenthe* genoemd, ten tijde van TACITUS *Friezen*; het Land kwam later onder de heerschappij der Franken, en maakte alzoo een deel van dat Rijk uit. Met veel juistheid wordt door den Heer MAGNIN de betrekking van ons Land, vooral dat der zeven Friesche Zeelanden, van welks *vierde, Drenthe* een gedeelte uitmaakte, tot het Frankische Rijk aangewezen. Duidelijk en klaar is hetgeen hij omtrent het burgerlijk bestuur in de Graafschappen (bl. 75-89) in het midden brengt. - Later, bij de verdeeling van het Rijk onder de zonen van LOTHARIS, maakte *Drenthe* een deel van *Lotharingen*, en vervolgens van het Duitsche Rijk uit. Reeds in 821, in een charter, bij den naam van *Drenthe* (*Threant*) bekend, werd het nog in 943 *landschap* (*pagus*) genaamd, en was alzoo een onderdeel van een Graafschap; maar in Stukken van 1040 en later wordt het een Graafschap (*Comitatus*) genoemd (bl. 121).

In 1024 schonk Keizer HENDRIK II het landschap *Drenthe* aan de Kerk van *St. Maarten* te *Utrecht*. Niet dadelijk echter, maar in de toekomst (*deinceps habendam*), bij wijze van overleving (*survivance*). Eerst in 1046 vervulde Koning HENDRIK III de belofte, door Keizer HENDRIK II aan voornoemde Kerk gedaan, en stond alstoen aan Bisschop BERNOLDUS het Graafschap in en over *Drenthe* af, hetwelk, na het overlijden van Hertog GOSELINUS, te zijner beschikking was gekomen. Sedert dien tijd waren de tijdelijke Bisschoppen van *Utrecht* Graven van *Drenthe*, en bekwamen aldaar het wereldlijke bestuur, even als zij reeds vroeger, en wel sedert de IX^{de} Eeuw, het kerkelijke en geestelijke gezag aldaar hadden uitgeoefend. Op zeer aannemelijke gronden betoogt de Schrijver (bl. 88 en volg.), dat tot dit landschap eertijds ook heeft behoord de hoek van het tegenwoordige *Overijssel*, welke ten noorden van het *Meppeler-diep* en van het *Zwarte Water* ligt, en alzoo het Land van *Vollenhove*, en dat mitsdien de rivier *de Reese* of *Reest*, tot aan hare geheele uitwatering toe, de zuidelijke grens van *Drenthe* is geweest.

Het Eerste Stuk van het II^{de} Deel is in 5 §§. verdeeld. In de eerste handelt de Schrijver voornamelijk over den twist der Utrechtsche Bisschoppen met de Groningers, vooral met de Leden van het aanzienlijke geslacht GELKING aldaar, en met de kasteleins, later Heeren van *Coevorden*. Het verwondert ons, dat in deze §.

geene melding wordt gemaakt van de *Overijsselsche Cronycke*, te vinden in het II^{de} Deel der *Analecta* van G. DUMBAR. De Heer MAGNIN brengt den slag bij *Ane*, waar Bisschop OTTO VAN DER LIPPE sneuvelde en RUDOLF VAN COEVORDEN eene volkomene overwinning behaalde, en welke slag door BEKA als in 1225, door HEDA en door anderen in 1226, ja door sommigen in 1218 wordt gemeld te zijn voorgevallen, te regt tot het jaar 1227. - Hij had, als bewijs hiervoor, de gronden kunnen aanhalen, door A. MATTHAEUS opgegeven in de Aanteekeningen op den door hem uitgegeven *onbekenden Schrijver der Utrechtsche zaken* (*auct. incert. de reb. Ultraj*), bl. 185, maar vooral het Stukje over dien slag, geplaatst in het *Utrechtsche Tijdschrift voor Geschied, Oudhed.*, enz. (1835), bl. 547 en volgg. *Coevorden* werd in de XIV^{de} Eeuw door den Bisschop aan REYNOLD III verpand, en had sedert dien tijd een eigen afzonderlijk bestuur, schoon de Heeren van *Coevorden* steeds eenen grooten invloed in *Drenthe* bleven behouden, zóó zelfs, dat zij in de XIV^{de} Eeuw het wereldlijke bestuur aldaar aan zich hadden weten te trekken.

In de tweede §. wordt gehandeld over de Heeren of Ridders *van Eelde*, die jaren achtereen *Schulten van Drenthe*, ook *Schulten van Eelde* werden genoemd, en met de *Schulten van Coevorden* en *Groningen*, in verschillende akten, als Stedehouders, immers als Ambtenaren van den Graaf-Bisschop, voorkomen.

Vooral belangrijk is de derde §., waarin over het aandeel wordt gesproken, hetwelk het *Volk* in *Drenthe* op het bestuur van het Land had. Meer dan ergens elders, was hier een *democratisch* inmengsel. Dat volk bestond uit eigengeërfden (eigenerfden); de adellijken waren hier niet boven de onadellijken bevoordeeld, en de adel en de geestelijkheid hadden, als ligchamen van Staat, geen aandeel aan het bestuur. Het volk werd vertegenwoordigd door hunne gemagtigden, *Etten* genaamd. Deze *Etten* handelden voor en in naam van het gansche volk, en gebruikten als zoodanig het zegel van *Drenthe.* Zij waren, onder leiding en voorzitting van den stedehouder van den Graaf-Bisschop, regters in burgerlijke zaken. Dit een en ander wordt door den Schrijver met vele brieven en bewijzen gestaafd.

Behalve de heerlijkheid *Coevorden*, bestond in *Drenthe* nog eene andere heerlijkheid, welker bestuur geheel van dat landschap was afgescheiden, de heerlijkheid van *Ruinen*, welker toestand, in de XI^{de}, XII^{de}, XIII^{de} en XIV^{de} Eeuw, in de 4de §. wordt vermeld. - De ingezetenen van *Ruinen* en *Ruinerwold* waren dienstpligtig aan hunnen Heer, en bezaten mindere voorregten en

vrijheden dan de bewoners van het overige *Drenthe*. Zij waren hierom dan ook, tot de Staatsomwenteling van 1795, bij de laatsten steeds in minachting.

De heerlijkheid van *Coevorden*, wij zagen het boven, was alleen door verpanding in de handen van de Heeren van dien naam, wier magt en aanzien zoo was toegenomen, dat zij zich ook als Heeren van *Drenthe* gedroegen, en gedurig vijandelijkheden tegen den Bisschop pleegden en met zijne vijanden heulden. Bisschop FREDERIK VAN BLANKENHEIM besefte het gewigt, dat er in gelegen was, om die heerlijkheid terug te bekomen, en met het overige *Drenthe* te vereenigen. Hij bood aan REYNOLD, den vierden Heer van *Coevorden*, het geld, hetwelk diens voorzaten eertijds aan het bisdom hadden opgeschoten, tegen afstand van de heerlijkheid *Coevorden* en het Ambtmansschap over *Drenthe*, terug. Doch deze, steunende op zijne magt, wees dit aanbod van de hand, en zocht zich in het bezit van *Coevorden* te handhaven, en het gelukte den Bisschop niet, dan na eenen kostbaren veldtogt, den magtigen Heer ten onder te brengen, en alzoo het kasteel, de stad en de heerlijkheid *Coevorden* weder met *Drenthe* te vereenigen, in welk landschap hij in 1395 als Landheer werd gehuldigd. Dit alles leeren wij uit de vijfde §., waarmede dit gedeelte van het II^{de} Stuk wordt besloten.

Het Werk is goed uitgevoerd en de correctie naauwkeurig. Op weinige drukfouten hebben wij gestooten; wij brengen hiertoe in het I^{ste} Stuk:

Blz. 60: KORLOMAN, voor KARLOMAN.

117: *in nominae*, voor in *nomine*.

Op bl. 137 van het II^{de} Ged., I^{ste} Stuk, aant. 131, staat: A. VERWERDA, voor A. FERWERDA.

Op bl. 63 van het I^{ste} Stuk lezen wij: *Omtrent de list, door den Koning* KAREL *zullende zijn in het werk gesteld*, enz., voor: *omtrent de list, welke door Koning* KAREL *zou zijn in het werk gesteld*, of *wordt gezegd te zijn in het werk gesteld*, enz. - Het bijvoegelijk naamwoord *kopyëel*, door den Schrijver, II^{de} Stuk, bl. 114 en 115, gebruikt, zouden wij niet aanbevelen.

Op blz. 91 van dat I^{ste} Stuk vinden wij in eenen brief van den jare 943 melding gemaakt van de jagt op de *Elo* en *Schelo*, de *Elk* en *Schelk*, over welke dieren de Hoogleeraar H.C. VAN HALL eene Verhandeling heeft geplaatst in den *Recensent ook der Recensenten* van het jaar 1840, blz. 506 en volgg. van het *Mengelwerk*.

In de aanteekening (23) op bl. 22 van het II^{de} Stuk wordt

gezegd, dat HENDRIK VAN BORCULO een zoon was van Graaf HERMAN VAN LOEN en diens eerste vrouw EUFEMIA. - Volgens VAN SPAEN (*Oordeelkundige Inleiding tot de Historie van Gelderland*, I^ste^ *Deel, blz.* 366), die hier wel had mogen worden geraadpleegd, was hij een zoon uit het eerste huwelijk van Graaf HERMAN met SOPHIA.

Op bl. 87 van het II^de^ Ged. wordt melding gemaakt van den *Biscopesberghe* (*Bisschopsberg*), waar eertijds elke nieuwe Bisschop als Heer van *Drenthe* door het volk werd gehuldigd. Wie denkt hier niet aan het huldetooneel, nog vóór weinige jaren, en welligt nog, in de nabijheid van *Heemskerk*, niet verre van *Nootdorp*, zigtbaar, waar de Graven van *Holland* als Heeren van *Kennemerland* werden gehuldigd? Maar op of bij dien *Bisschopsberg* was ook de plaats, waar het *Drentsche* volk voor den Regter werd gedagvaard, en waar het gerigt werd gehouden. In de nabijheid van dien berg of heuvel vindt men het dorp *Havelte*, oudtijds *Westerhesselen* genaamd, en het gehucht *Hesselte. - Hesselen, Hesselte*, zijn verwant met *Hasselen, Hasselt, Haslo, Hazel, Hasselinga*, enz., alle namen van onderscheidene plaatsen. Wijlen de geleerde Mr. F. BINKES heeft in zijne belangrijke Verhandeling *Over eene nederzetting of volkplanting der Friesen in Zwitserland*, geplaatst in het I^ste^ Deel van den *Vrijen Fries* (blz. 1-64), op blz. 38 het vermoeden te kennen gegeven, dat door die laatste namen plaatsen werden aangeduid, waar men gewoon was *gerigt te houden*. In *Drenthe* vindt men ook nog *Oosterhesselen*. Zoude men daar en te *Westerhesselen* gerigt hebben gehouden? *den heymael* hebben *gehegen*? Wij bevelen dit punt den Heere MAGNIN ter overweging en nader onderzoek aan

De Heer MAGNIN plaatst de Stukken, Charters en Brieven, door hem medegedeeld, in of ook wel onder den tekst. Dit maakt de lezing minder aangenaam, en veroorzaakt, dat zij, die niet gewoon zijn oude Stukken te lezen, verpligt zijn telkens geheele bladzijden over te slaan, en hierom weleens het Werk spoedig uit de hand leggen. Wij hadden wel gewenscht, dat de Schrijver, in navolging van VAN SPAEN, *Inleiding tot de Histor. van Geld.*; van MEERMAN, *Gesch van Gr.* WILLEM II; van NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de Gesch. van Gelderl.*, enz., al die oorkonden te zamen achter het Werk had gevoegd. Maar vooral zou hij velen aan zich hebben verpligt, indien hij van sommige verouderde of min bekende woorden, op het voorbeeld van gezegden Heer NIJHOFF, eene verklaring had gegeven.

Wij zien met belangstelling het vervolg van dit Werk te gemoet, tot welks voltooijing wij den ijverigen Schrijver den noodigen lust en aanmoediging toewenschen.

Wel en Wee. Zangen der Liefde. Koevorden, D.H. van der Scheer. 1839. 12°. VI en 96 blz.

Eene circulaire der Redactie van *den Gids* ligt voor mij; het is eene heusche aanmaning, om de recensiën in te zenden van - en van - en van -.

Laat ons zien, waarvoor wij te boek staan.

- - - - - - - - *Uitgegeven in* 1838.

Mea culpa, - maar een Zangspel uit het Duitsch, welks vertooning in de oorspronkelijke taal ik ter nood uithield, Mijneheeren! wat wilt gij, dat ik er van zegge? welk regt heb ik, er den Auteur hard over te vallen? *Ce qui ne vaut pas la peine de le dire, on le chante*, is alom waar, al heeft 'die leelijke BEAUMARCHAIS' het gezegd; en ten onzent hebben vertaalde zangstukjes met vertaalde dagbladartikels die eigenaardigheid gemeen, dat men het beide kan aanzien, uit welke taal zij zijn overgezet.

Mag ik voortgaan?

- - - - - - - - *Uitgekomen in* 1838.

Het is waar, ik had de Mengeldichtjes vroeger ter hand moeten nemen, en er, ik weet niet wat, van moeten leveren; want een Poëet, die in zijne voorrede bekent, dat 'zoo velen slechts aan den voet van den Parnassus ronddwalen, zonder ooit *deszelfs* kruin te bereiken, en iets van het verblijf der Muzen te zien,' maar des ondanks voor deze, zoowel als voor hem, 'de vrijheid verzoekt, om hunne gewaarwordingen in maatgezang uit te drukken,' wat eischt gij, dat ik met hem doe? - beoordeelen - veroordeelen - eene kritiek van het slechte leveren, - waaruit niemand eigenlijk iets leert, de Auteur welligt het minst van allen? Immers, hij heeft zijn publiek vooruit in twee soorten verdeeld, zijne bewonderaars en zijne belagers natuurlijk. 'Gij derhalve, wien het niet gegeven is in te dringen in de geheimen der kunst, of hare orakelen te verstaan! gij,' zegt hij, 'ontvangt deze weinige bladen met toegenegenheid;' onder deze wilt gij immers niet, dat ik mij reken? 'En gij, verhevene kunstregters, die van uwe hoogte op deze zwakke pogingen

nederziet! laat het bij eenen medelijdenden blik berusten!’ onder deze wil ik mij zelven niet tellen.

Wanneer het niet zoo honderd malen gedaan was, ik haalde de bekende scène uit den *Misanthrope* aan; - nu volsta de verwijzing.

- - - - - - *Uitgegeven in* 1837 en 1838.

Een derde en een vierde Deel, hoe kunt gij op eene beoordeeling aandringen?

> Dem Verdienste seine Kronen;

wij zouden ook ditmaal het talent prijzen, waaraan de Dichter zijne vermaardheid verschuldigd is; maar wij zouden ons tevens andermaal niet kunnen wederhouden, den herdruk van *alles* af te keuren. Waartoe echter ons op nieuw bloot te stellen aan de verdenking, aan de beschuldiging van eenen naijver, die ons vreemd is; aan die van eene vete tegen eenen man, dien wij de eer niet hebben persoonlijk te kennen? Liefde voor de kunst zou ons ook dat doen getroosten, zoo wij het gebiedende van den eisch, het gevaar van het voorbeeld inzagen. Doch, voorbeeld tegen voorbeeld, geeft TOLLENS onzen jeugdigen Dichters een ander, een beter; zijne eigene, strenge kritiek over zijne verzen van vroegeren tijd bekreunt zich aan geene zijdelingsche teregtwijzingen van in hun vermeend belang gekrenkte boekhandelaars - hij zelf waakt naijverig voor zijnen *roem*. Wij zien dien gaarne handhaven en uitbreiden; zoo iemand, hij heeft er regt op, hij, wiens keurigheid ons de fraaije schets van BOILEAU herinnert:

> Mais un esprit sublime en vain veut s'élever
> A ce degré parfait qu'il tâche de trouver.
> Et toujours mécontent de ce qu'il vient de faire,
> Il plait à tout le monde et ne saurait se plaire,
> Et tel, dont en tous lieux chacun vante l'esprit,
> Voudrait pour son repos n'avoir jamais écrit.

Wij zijn waarlijk nog niet aan het einde van de lijst.

Qui fit, Maecenas? *Dichterlijke Nanuts-voorlezing door Mr.* A.W. ENGELEN. *Te Groningen, bij* W. VAN BOEKEREN. 1839.

Hulde aan den fraaijen versbouw; hulde aan de geestige toetsen, hier en daar aangebragt; hulde aan het mannelijk-rondborstige, dat alles, wat van deze hand komt, onderscheidt! En wanneer de Dichter ons ten goede houdt, dat wij hem dien lof zoo laat toebrengen, dan ga hij nog eene schrede verder, en vergunne ons de bescheidene vraag: ‘Waarom hij schier enkel voor zijn' Nanut verzen schrijft?’ Er was een tijd, waarin wij hem ge-

roepen achtten tot dichterlijker taak, dan het prediken van tevredenheid met het bestaande, de les:

‘dat niets op aarde, in voorspoed of gevaar,
Ons hoop of vrees verwek', of ons verwond'ring baar;
Hij die met kalm gemoed en onverwrikt vertrouwen
't Gewoel der mieren op deez' aardhoop kan aanschouwen,
En koude en hitte draagt, en storm en zonneschijn,
Hij zal tevreden en daardoor gelukkig zijn.’

En wij kennen den man, die zich op het gebied der Geschiedenis zoo werkzaam toont; - die ons zijne uitstapjes in den vreemde zoo smaakvol verhaalt; - die, wanneer het gerucht waarheid spreekt, zoo gelukkig verdicht, - gaarne meer ijvers toe, dan het Horatiaansche *nîl mirari* belooft. Doch waarom de poëzij dus veronachtzaamd; waarom niet meermalen op haar altaar geofferd; waarom niet andermaal de ongewijden van haren drempel geweerd? De Zanger van den *Dichterlijken Brief* heeft te grootsche verwachtingen opgewekt, dan dat wij er geenen prijs op zouden stellen, hem die in het belang onzer Letterkunde te zien verwezenlijken.

Maar de Lezer wordt, en niet zonder regt, ongeduldig over *my new way to pay old debts*; wij zijn tot het laatste op het aanklagtslijstje gevorderd:

Wel en Wee. *Zangen der Liefde*.

Der Liefde toegewijd,
En door Uw teedren naam geheiligd,
Zij 't offer, dat we U bien, beveiligd
Voor 't grimmen van den Nijd.

De nijd? de verdienstelijke Auteur zal dien, immers wij hopen het, van ons niet vreezen, schoon hij, met eenen schijn van regt, over onze onverschilligheid zou kunnen klagen. En toch, het zou slechts een schijn zijn. Wij willen er ons niet op beroepen, dat het bundeltje ons eerst laat van de Redactie ter hand kwam; wij bekennen gaarne, dat wij het reeds vroeger lazen; dat wij opzettelijk eenige maanden tusschen de eerste en tweede lezing lieten verloopen. Waarom? De gave, die ons uit menig Stukje in het Boeksken toeblonk, had onze oude zucht voor zijne lievelingsdichtsoort verlevendigd; Minnedichten, Hollandsche Minnedichten, dachten wij; - de Auteur is welligt geroepen, om aan te vullen, wat ons in dat genre ontbreekt. Luister even, Lezer!

***Wit en Rood*.**

Hoe min ik de lelie,
Wanneer zij verheven
Zich tooit met het feestkleed,

Uit zilver geweven.
   Vorstin van den hof,
Wat straalt gij den luister
   Van SALOMO dof!

Doch schoon is ook 't roosjen,
Wanneer 't uit de zijde
Der purperen zwachtels,
Zoo lachend en blijde
   Het knopjen onthult,
Door 't schittren der stralen
   Van Febus verguld.

Doch lust my 't met kransen
Haar boezem te sieren,
Dan zullen geen lelies
Die enkel doorzwieren,
   Of rozen alleen; -
Dan weef ik de lelies
   En rozen ineen.

Doch genoeg, om u te bewijzen, dat de ongenoemde Auteur meer bezit dan alledaagsch talent; - de gedachte is bevallig; - de verzen zijn zangerig; - genoeg, zeggen wij, voor dat doel; ons rest te verklaren, waarom wij niet, als onze broeders van den gilde, na nog een paar aanhalingen, met dezen of genen goeden raad aan den Auteur, eene toejuichende beoordeeling besloten.

Niets zou gemakkelijker zijn geweest. Het Boeksken bevat zes en dertig Minnedichtjes, en deze zijn, als alle verzen, van alle Poëten, van meerder of minder gehalte; ook heeft de Zanger, zoo als het ieder gebeurde, die een' bundel of een bundeltje uitgaf, zich beurtelings aan platheid of bombast, aan gezwollenheid of lamzaligheid bezondigd. Wij gelooven echter niet, dat de Auteur iets bij eene kritiek van dien aard, *voor het vervolg*, zou hebben gewonnen - wij willen hopen, dat zij hem zoomin als ons zelven zou hebben voldaan.

Wat viel er dan te doen?

Zoo wij billijk wilden oordeelen, vóór het uitbrengen van eenig vonnis, naar een helder bewustzijn te streven, op welke laagte of hoogte het Minnedicht in onze dagen in *Nederland* staat; - onder een ernstig onderzoek, zou het ons van zelf duidelijk worden, op welke vereischten wij regt hebben aan te dringen, voor welke scheeve rigtingen het pligt zou wezen te waarschuwen. Houd het ons ten goede, dat wij ietwat apodictisch de resultaten dier waarlijk pleizierige studie zullen me-

dedeelen, - of wilt gij, neem onze verzekering aan, dat wij gaarne ons gevoelen over het Hollandsche Minnedicht met bewijzen zullen staven, wanneer de Redactie ons voor dat doel een plaatsje in hare Mengelingen wil afstaan.

Een vlugtige omtrek zijner geschiedenis is alles, wat wij hier geven mogen. HOOFT bragt, bij zijne wederkomst uit *Italië*, de beste theorie van het Minnedicht mede; HOOFT paste die op ons Hollandsche leven, op onze Hollandsche zeden, op onze Hollandsche schoonen toe; - hij vond sympathie in den kring van VISSCHER en SPIEGHEL; - TESSELSCHADE luisterde aandachtig bij de voorlezing zijner versjes; TESSELSCHADE kweelde ze; hij mogt zich overtuigd houden, dat hij geslaagd was. Waardoor onderscheidde het zich? Door *waarheid van toestand*, door *aanschouwelijkheid van schildering*, door *onvervalscht, menschelijk gevoel*. STARTER en BREÊRO begrepen het als hij, en sloegen voor het lagere leven den eigen' toon aan: OSTADES onzer erotische poëzij, maar die de kunstkenner hooger schat, dan de latere gemanierde VAN DER WERVEN! REAEL en VAN BAERLE, ZEVECOTIUS en JONCTYS, het is, of zij beurtelings den zanger der *Heilige* VENUS de grepen afzien, zonder daarom hunne oorspronkelijkheid te verloochenen. Geene poëzij zal bij de onze in rijkdom van Minnedichten, van waarlijk Hollandsche Minnedichten, mogen halen, wanneer deze dichtsoort meer en meer volkstoestanden afspiegelt, volkskracht, volksgeest, volkszin getrouw wedergeeft. Het Minnedicht, dat wij bij uitnemendheid het onze zullen heeten, zal even dartel als dichterlijk, even schilderachtig als schalk, even vrolijk als vrij zijn.

Wat ik u bidden mag, neem in die stemming, in dien zoeten waan had ik schier geschreven, dit bundeltje niet ter hand; gij zoudt het onvoldaan ter zijde leggen; gij zoudt den Dichter onregt doen. Onder den titel van *Genot*, levert hij ons een lief Stukje; laat mij het afschrijven:

ô De vreugd
Van uw jeugd,
Die de lente geniet;
En de zucht
Van genucht,
Die uw boezem ontvliedt:

En de roos,
Die altoos
Op de wangen U bloeit,
En de taal,
Die 't koraal
Van uw mondtjen ontvloeit:
En de lach,
Die 't gezag
Van den strengste verbreekt,
En omhoog
In uw oog
Even vriendlijkjens spreekt:

En uw voet,
Die zich spoedt,
Als gewiekt, over 't veld,
En in spel
De kapel
En het koeltjen verzelt:

't Is my borg,
Dat geen zorg
Aan uw zieltjen nog knaagt,
En geen smart
U het hart
In uw jeugdtjen belaagt.
En zoo iets
Met verlies
U bedreig van dat zoet;
Laat de Min
Tot U in,
En 't verlies is vergoed.

Voortreffelijk! doch wat is er geworden van de weelderigheid, waartoe een onderwerp als dit onze oudere Dichters zou hebben verlokt; van de waarheid, hadden wij liever moeten zeggen, waarmede een BROEKHUYZEN b.v. de geneugten der Minne aan het einde zou hebben geschilderd, gezwegen van het meer aanschouwelijklevendige, dat hij der teekening in de eerste coupletten zou hebben bijgezet, schoon hij ze in zangerigheid welligt niet zou hebben overtroffen? Wat is er van dat weelderige, van het onvervalschte, menschelijke gevoel der gezonde, krachtige, minnende jonkheid geworden? zoudt gij met meer regt vragen, zoo gij, als wij, het Boeksken hadt gelezen en overgelezen. Doch wij hebben onzen omtrek der geschiedenis van ons Minnedicht nog niet ter helfte voltooid; een vlugtig overzigt van deze zal u genadiger over den ongenoemden Auteur doen oordeelen.

VONDEL's hoog dichterlijke bruiloftstoon, een vloed van vierige poëzij, had slechts bij de uitstekendste zijner tijdgenooten medegevoel en wedergalm gevonden; CATS zegevierde, door zijn in Leerdicht verkeerd Minnedicht, ook op dezen. Was het wonder, dat in een' tijd, die den predikstoel in een twistperk voor godgeleerde haarkloverijen zag ontaarden, de praktische philosophie van den laatste, ongeveer op de hoogte zijns tijds, welligt er eer beneden dan er boven, meer ingang bij den grooten hoop vond, dan de verhevene kunst van den eerste, die studie vooronderstelde, welke smaak eischte, die louter zin voor het schoone was? Wij geven ons hier bloot, om van de ergste letterkundige ketterij te worden verdacht; doch men herinnere zich, eer men ons veroordeele, onze belofte, ons van die blaam te zuiveren; wij hebben er hier geene ruimte toe. HEINSIUS en WESTERBAEN aarzelden tusschen beide, maar helden tot CATS over; CAMPHUYZEN's vrome waarschuwing vond allengs meer ingang; JAN LUYKEN eindigde met zich te schamen, dat hij het menschelijke in den mensch had gezongen. Beklagenswaardige bekrompenheid, die in deze beklagenswaardiger dweepzucht haar toppunt bereikte! Wij zouden haar eene uitzondering achten, zoo het gevoelen van het algemeen met het zijne niet had ingestemd. Immers, enkele liefhebbers mogten het Bocksken voor

geen goud aan den zich zelven veroordeelenden Auteur ter vernietiging weder willen afstaan, meer dan de heffe des volks vond het met den Dichter *zondig*. Hoe zou het dier menigte ingevallen zijn, den vromen man gerust te stellen, dat ieder waar geschilderde toestand zedelijke vruchten draagt, wanneer de schilder niet opzettelijk den indruk van dezen trachtte te vervalschen? Hoe zou zij aan het begrip zijn gekomen, dat de kunst in dit opzigt hare roeping vervult, door naar harmonij tusschen geloof en natuur te streven; dat zij hare taak afwerkt, door de schildering van den strijd tusschen deze, welker getrouwheid den zedelijken zin zou bevredigen, zoo de uitslag het in die dagen al niet deed, zoo zelfs heden de driften zich nog niet gewillig in het gareel van de Godsdienst vlijen? Alle voorstelling van dien aard werd afgekeurd door den Leeraar eener gemeente, die de hartstogten zocht te verloochenen, waar zij die niet kon overwinnen; de schildering van deze werd dienstbaar gemaakt aan eene bekrompene zedelijkheid door den Volksdichter, die welligt zelf nooit verliefd was; en het is ons, of wij nog eenen weêrgalm van die zegepraal der nuttigheidsbent hooren, wanneer wij bij onzen Dichter dit onware couplet aantreffen:

> En Tijd en Lot vereen zich vrij;
> Wat zinken moog of vallen,
> Ons blijv' Geloof en Hope by,
> En Liefde 't meest van allen.
> Geen andre beê dan om dier kracht;
> Zoo, wat mij moog ontmoeten,
> Doortreed ik moedig de aardsche nacht,
> Tot 'k eenmaal voor Zijn zetelwacht,
> Den Vader zal begroeten!

Onwaar, dewijl de waarlijk verliefde, bij het zingen der bekoorlijkheden zijner schoone, in goeden, menschelijken zin, te aardsch is, om zoo hoog te steigeren; onwaar, dewijl de beelden, die zijn verschiet stofferen, bruiloftsweelde, huisselijk heil, ouderenzaligheid, kwalijk met dien aardschen nacht stroken; onwaar, dewijl het begroeten van den Vader der Liefde, bij eenig doordenken, niets zoo gemeenzaams zal hebben voor den zondigen mensch.

Waarheid van toestand, aanschouwelijkheid van schildering, menschelijk gevoel, hoe huldigen wij deze bij POOT, dien laatsten Hollandschen Dichter der liefde, voor wien de Goden van den Olympus, voor wien MARS en VENUS gevallen zijn, maar die zijns ondanks geen' afstand wil doen van al de poëzij, al de liefde, welke er in DIANE bij ENDYMION schuilt! Ik vind niets in dit

bundeltje, dat er in natuurbeschrijving bij halen mag, of het mogt de aanhef van dit Stukje zijn:

Rozen.

1
Ontsluit niet uw bladen,
Als de uchtendstond gloeit
Met purperen glansen,
En 't Zefirtjen stoeit.
Ras doven uw geuren,
Ras welken uw kleuren,
Door 't vinnige stralen
Van 't zonlicht verschroeid.
2
De windtjens, die zweven
Om bloesem en blad,
Ontvoeren begeerig
U 't eêlst van uw schat,
En dragen op d'adem
Uw kwistigen wadem,
Die wierook en balsem
Van 't Oosten bevat.
3
Omzwachtel uw knopjens
Met zijden fluweel,
En kwist niet uw geuren
Aan 't Zefirgespeel;
Maar, als weder de avond,
Verkwikkend en lavend,
Zijn schaduw ons brengt in
Het beukenprieel:
4
Ontsluit dan uw bloesem,
Ontplooi dan uw' knop,
En beur als Vorstinne
Uw hoofdtjen dan op:
En, om in de dalen
Dan eenig te pralen,
Besprenkel de daauw u
Met zilveren drop.

Meesterlijk inderdaad! en wij schreven het geheel af, zoo er nu eene even dichterlijke voorstelling volgde van de lieve bruid, die het roosje van haren stengel zal breken, om er op haren hoogtijd mede te prijken. Waarlijk, de strafpredikatiën tegen het zinnelijke moeten wel indruk hebben gemaakt, dat onze Dichter zich hier vergenoegen kon met een paar woorden, dat slechts ontluikende en volstrekt geene verdorrende bloemen een waardig sieraad zijner MARIA zouden zijn. Doch zoo wij de gisping niet hebben teruggehouden, wij mogen, wij willen het nog minder den lof doen, dat wij nergens in dit Boeksken de herders en herderinnen ontmoeten, die het vervelende tijdvak van POOT op VAN HAREN, - dien Zanger van het echt Hollandsche KEETJE, van de onvergelijkelijke ROZEMOND, - van POOT op FEITH en BILDERDIJK aanvullen.

ONNO ZWIER! hoe dikwijls hebben wij gewenscht, dat gij grooteren invloed op uwen tijd hadt uitgeoefend, dan door twee groote Dichters na u te worden bewonderd,

zonder hen tot navolging uit te lokken; dat gij een jonger geslacht in edelen wedijver hadt ontstoken! Onze kunsttheoriën, weinige als er zijn, die den naam verdienen; onze verhandelingen, talrijk als haar talloos getal is, vloeijen over van de verzekering, dat de herleving onzer poëzij van het zingen van IJssel- en Amstelzwaan

dagteekent. ‘Ondankbare!’ zult gij mij welligt toevoegen, wanneer ik wensche, dat zij onze kunst zelfstandiger, meer Hollandsch hadden ontwikkeld! Doch al zoudt gij andermaal zeggen, dat mijn beweren naar den mutsaard riekt, ik kan dien wensch bij ons Minnedicht niet onderdrukken. Gij zult u met eenige weinige woorden ten bewijze moeten vergenoegen; ik gevoel bij dit gedeelte van mijn onderwerp weinig lust, er een uitvoerig opstel over te beloven.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

Christophilus. Christelijk Jaarboekje voor 1841. Proza en Poëzij, bijeengebragt door onderscheidene Godsdienst-Vrienden. Met 4 Plaatjes. Eerste Jaar. Nijmegen, J.F. Thieme. 1840.

Wie juicht niet van harte elke goede poging toe, om Christelijk geloof en leven te bevorderen; en wie twijfelt nog, of ook de uitgave van een Jaarboekje, opzettelijk hieraan toegewijd, eene goede poging tot dat goede doel wezen kan? De Jaarboekjes zijn in zwang; zij komen vooral onder de hoogere standen in veler handen; daar zijn het meest onze jongelingen en meisjes, onze jonge mannen en vrouwen, die ze ontvangen; zij worden uitgeleend en in de oogenblikken van verveling - helaas! dáár te huis - bij herhaling opgenomen; zij verhuizen ligt mede uit de stad naar het Land, en reizen mede in schuiten, op wagens en booten.

Maar neen, zegt gij, juist om die oogenblikken van verveling en die schuiten en wagens, juist om dit gebruik der Jaarboekjes, geen Christelijk Jaarboekje! Ei, lieve Lezers en Lezeressen! is het daarom, dat gij zoo vele *onchristelijke* Boekjes van uwe Fransche Vrienden u aanschaft? Wat mij betreft, mij zijn die oogenblikken van verveling, mij is zelfs de ledigheid in schuiten en op wagens niet zeer bekend; maar mij dunkt, juist wanneer men zoo gemakkelijk op zijne kanapé nederligt, of zoo zorgeloos voortreist, sluipt de booze, de logenaar en verleider zoo gemakkelijk uit een Boek het onbewaakte hart binnen. Wilt gij een Christelijk Jaarboekje, als een meer ernstig en eerwaardig Vriend, met meer onderscheiding ontvangen, het is betamelijk, en wat verhindert u? Maar zelfs om dat andere ge-

bruik zon ik het niet weren. Of wat verhindert Hem, die de tijden en gelegenheden in Zijne hand heeft, ook dat te gebruiken tot heiliging van Zijnen naam in de harten? Hoe menigeen werd door Hem gevonden, terwijl hij Hem niet zocht. En gij kent de geschiedenis van den Ethiopischen Kamerling.

Neen, wij zagen met belangstelling en ingenomenheid ook onder ons, op het voorbeeld, in vele andere Landen gegeven, een Christelijk Jaarboekje aangekondigd. En toen het ons door toevallige omstandigheden eerst onlangs ter aankondiging of beoordeeling in handen kwam, was onze eerste gewaarwording spijt over die late ontvangst.

Na de lezing van den CHRISTOPHILUS, spijt ons die late ontvangst nog meer. Want *aankondiging* komt nu niet meer te pas; en dus één van beide: beoordeeling, of terugzending aan de Redactie. Ongaarne uiten wij over het Werk van Schrijvers, die onverpligt het publiek wilden nuttig zijn, een ongunstig oordeel. Ongaarne keuren wij de uitvoering af van eene onderneming, die wij op zich zelve goedkeuren, welker bedoeling wij toejuichen. Maar aan den anderen kant is het niet heusch, wat wij zelve ongaarne doen, aan anderen over te laten; en vordert de kritiek bovenal aanwijzing van het gebrekkige, zal zij van eenig nut zijn. Wij beoordeelen dus, en bij het oordeel, dat wij moeten uitbrengen, haasten wij ons met de gedachte, dat het op den aankoop van het Boekje voor dit jaar geenen invloed meer uitoefent, en misschien iets kan bijdragen, om eene plant, welker krachtigen frisschen bloei wij wenschen, uit den grond, waarin wij vreezen, dat zij spoedig zal verkwijnen, in betere aarde te doen overbrengen.

Een woord over den Titel: CHRISTOPHILUS, *Christelijk Jaarboekje*, enz. enz. Waarom niet alleen de Graeco-Latijnsche Titel, en dan *Jaarboekje voor* 1841, en niets meer? Het epitheton *Christelijk* zegt te weinig en te veel Te *weinig*, daar het wel de strekking van het Boekje aanduidt, maar niet de bedoeling, van zich geheel aan Godsdienstige beschouwingen te wijden. Te *veel* voor de Lezers, in wier handen wij het wenschen, en die misschien om dat epitheton, en die *Godsdienstvrienden*, het Boekje niet hij voorkeur kiezen uit de Jaarboekjes, die hun ter keuze worden toegezonden. - Doch gaarne geven wij in dit opzigt ons oordeel voor beter.

Maar de inhoud: *Proza* en *Poëzij*, zegt de titel. Van de een en veertig Stukjes zijn er 26 op rijm; maar Poëzij? Zelfs TER HAAR leverde drie bijdragen onder deze rubriek; maar nimmer

zagen wij van hem zoo veel middelmatigs bijeen. Het zijn enkel vertalingen, en in de keuze was hij niet gelukkig. Zijn *Gebed van Eugenius*, naar het Latijn, is het beste, en kon met een paar goede oorspronkelijke een drietal vormen. Nu gelooven wij niet, dat een van deze drie korte Stukjes uit het hoofd zal geleerd worden, gelijk zeker met zijn *moederloos kindje* uit den *Muzen-Almanak*, ofschoon uit meer coupletten bestaande, dan deze drie te zamen, reeds door vele geschied is. Schoon is het *Wiegelied des doods*, naar het Deensch van SANDER, door V.ST.; vooral het begin:

> Mijn wieg is zoo ruim, en zoo warm en zoo stil,
> Zoo zacht voor den moede, die sluimeren wil.
> De lente, zoo vaak zij heur hoogtijd komt vieren,
> Komt zeker zijn rustplaats met leliën sieren;
> De nachtegaal zingen, bij 't zwijgen der nacht:
> ‘Slaap zacht! slaap zacht!’

Ook in *de Eenzaamheid*, door TEN KATE aan BYRON ontleend, is een poëtisch denkbeeld, poëtisch voorgesteld. Nog zouden wij een paar coupletjes van V. SCHAICK (*zoo spreekt de Heer*), en eene *Ontboezeming* (uitboezeming), naar het Fransch van REBOUL, door BIERMAN, kunnen noemen; maar dan ook verder van geene Poëzij uit den *Christophilus* meer durven spreken.

En het Proza? Wij kunnen niet elk der Stukjes afzonderlijk vermelden, schoon wij, bij het lezen, onze opmerkingen op ieder aanteekenden. Maar over het algemeen behooren zij tot het alledaagsche en zeer gewone. Niet één, dat door eenen diepen blik in het Evangelie, in het menschelijk harte, in het leven, in de Geschiedenis, of door eene nieuwe verrassende voorstelling van het bekende boeit. Niet één, waarin zich eene vrucht van Theologische studie voordoet. Van Exegese geen spoor. Op het gebied der Kerkgeschiedenis komen wij slechts even, in eene kleine, maar lieve biographie van CLAUDE BROUSSON, door RADIJS; op dat der Kerkelijke Archaeologie slechts even in *de laatste dag, Legende uit de eerste Eeuw des Christendoms*, door V. SCHAICK. Deze twee laten zich dan ook met genoegen lezen, ofschoon het laatste te lang is; maar voegen wij bij dezelve: *Eene stille in den lande, of karaktertrekken uit het leven van* MARGARETHA SIBILLA HOORNAART, *vrouw van* WILLEM SLUITER, dat, schoon weinig belangrijk op zich zelf, door de eenvoudige uitdrukking van een zacht en teeder gevoel roert, - dan hebben wij uit de Prozastukjes alles genoemd, wat ons, zelfs bij aandachtige lezing, kan boeijen.

Wij kunnen ons oordeel over den *Christophilus* in weinige woorden zamenvatten. Aan het Boekje ontbreekt studie en stijl. De onderwerpen, die er behandeld worden, zijn over het geheel de eerste de beste, die zich voordeden (*de Bijbel; Hagar en Ismaël; de voortreffelijkheid van het geloof aan het Evangelie; de nederigheid der Vrouw; de overeenkomst tusschen het licht der zon en dat des Evangelies; de dood van Mozes; de Winteravond; het scheepje op het Meer van Genezareth; de verpligting van den Christen, om den tijd op eene nuttige wijze te besteden*, enz.); zij zijn niet door studie, door wetenschappelijk onderzoek aan de hand gegeven, of althans door zulk een onderzoek bepaald of gewijzigd. De behandeling is dan ook meest de oppervlakkige beschouwing van den eersten aanblik. De stijl is veelal kennelijk ieders gewone, niet voor dit onderwerp, niet voor dit Boekje met zorg en studie gewijzigde schrijftrant. Ten voorbeelde zij het eerste Stukje. Het is een opstel van RADIJS over *den Bijbel*, en het behoort, na de drie geprezene Prozastukjes, volgens ons oordeel, tot de beste. In dat opstel nu wordt, na eene inleiding, op 17 bladzijden gesproken over *den oorsprong, de lotgevallen en zonderbare bewaring, den inhoud, de volstrekte noodzakelijkheid* en *zegenvolle werkzaamheid van den Bijbel*; gesproken op die breede woordenrijke wijze, welke den anders zuiveren en welluidenden stijl van den Schr. kenmerkt; gesproken alleen in redenering en betoog, bijna zonder eene enkele *bepaalde* historische herinnering.

Ons smart onze teleurstelling; wij schrijven dus liever niet meer; en *prudenti sat est*. Mogten wij in een volgend jaar eenen CHRISTOPHILUS zien verschijnen, die aan het eenvoudig redelijk geloof van zijnen *goeden* broeder de degelijke vorming van een hooger onderwijs pare, opdat Hij vooral onzen jongelingen niet slechts een welwillend, maar een voor hunne vorming belangrijk vriend, reisgezel, ja leidsman op den weg ten leven zij. Hij trede dan weder in een even smaakvol gewaad, door teekenen graveerkunst nog met meer zorg getooid, de wereld in, en geve een nuttig en aangenaam onderhoud, wanneer het wezen kan, voor minder prijs, al ware het daarom ook met minder woorden.

Schriften voor onderwijs.

(*Vervolg en slot van bladz.* 159.) *Leerboek der Grieksche taal. Door* J.C.H. de Gaay Fortman, *Ph. Th. Mag. Litt. Hum. Doct. Amsterdam, bij* C.G. Sulpke. 1840. 8°. IV en 283 pag.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat men ook hier meer en meer de noodzakelijkheid inziet, om het Grieksche onderwijs in overeenstemming te brengen met de vorderingen der wetenschap elders, die sedert de laatste twintig jaren geheel van gedaante is veranderd. Het aangekondigde Werk levert een nieuw bewijs, dat men niet bij de bloote overtuiging en klagten bleef staan, maar ook den arbeid niet schroomde, om in het gebrek te voorzien. Het Werk des Heeren FORTMAN, met zoo veel grondige studie, vlijt en oordeel zamengesteld, na te gaan, zal den Recensent eene aangename taak zijn; ook daar, waar hij zich met de voorstelling des Schrijvers niet kon vereenigen, betuigt hij zijnen dank voor juiste wenken, in vele punten ontvangen.

In de bescheidene en korte Voorrede geeft de Schrijver zijn doel op. Hij wil niet slechts een Schoolboek, maar ook een Handboek voor meergevorderden leveren. ‘Alle vormen en spreekwijzen, die in Grieksche Schrijvers van HOMERUS tot ARISTOTELES voorkomen, zijn daarom opgenomen, zonder in redeneringen te treden over derzelver (hunnen) oorsprong, of over de twijfelachtige vormen in het breede uit te weiden. Het zuiver Attisch dialect is ten grondslag gelegd. De veranderingen, in de gewone methode gemaakt, zijn vooraf beproefd; de syntaxis zal in een tweede Stuk volgen.’ (Waarom is dan op den titel niet *eerste Stuk* geplaatst?)

Tot zooverre de Heer FORTMAN. Schoon Referent mede oordeelt, dat men in een Leerboek zich hoofdzakelijk bij de uitwendige vormen moet bepalen, en dieper onderzoek voor meergevorderden overlaten, kan hij toch niet ontveinzen, dat het hem aangenaam zou geweest zijn, hier en daar de gronden opengelegd te zien, op welke de geachte Schrijver heeft gebouwd, Een Leerboek is immers ook voor onderwijzers ingerigt, en deze mo-

gen in gewigtige punten opheldering verwachten. Vooral is dit bij verschil van zienswijze onontbeerlijk, zoo als uit ons verslag nader zal blijken.

De Grieksche taal heeft dit voorregt boven alle andere vooruit, dat zij eeuwen lang gesproken en geschreven werd, zonder dat men haar een harnas van spraakkunstige regels aantrok; zelfs het Sanskrit, dat nu den dictatorsstaf in het gebied der taalstudie schijnt te zwaaijen, staat daarin verre achter; naauwelijks hoort men van Werken en Schrijvers, of reeds komt de Grammaticus PANINI te voorschijn, om met Argusoogen de gangen der taal te besturen; de Priesters en het Hof maakten zich van haar meester; zij werd het volk vreemd, en weldra tot een kunstig uitgewerkt stelsel gevormd, meer voor de denkbeelden der Priester-Kaste geschikt, dan voor uitdrukking van het frissche volksleven vatbaar. Niets van dien dwang in het Grieksch; de welige groei, door de Natuur aan de planten geschonken, is niet rijker in verscheidenheid, of bevalliger in losse ontwikkeling, dan het opschieten der tallooze takken en stammen uit het kleine aantal wortels, waaruit de Grieksche taal is ontloken. Hoe meer grondgebied het Hellenenvolk innam, des te grooter werd ook de ontwikkeling der taal; want iedere stad bijna behield en volmaakte haar eigen dialect, hoewel geenszins op gelijke wijze. Men kent de vier hoofdtongvallen, tot welke *latere* geleerdheid het overgroot aantal dialecten heeft getracht terug te brengen, schoon eigenlijk alleen de Attische taal als een uitgewerkt en gesloten geheel mag beschouwd worden. En toen deze tongval zich langzamerhand als de heerschende verhief, dacht men nog niet eens aan eene Spraakkunst; eerst de ondergang der Grieksche vrijheid, en de gewelddadige vermenging van Oosten en Westen door ALEXANDER en de Diadochen, maakten de behoefte openbaar. Want nu schoot er zoo veel onkruid op, dat, zonder verder opzigt, de planten zelve gevaar liepen te verstikken. ARISTOTELES en de Stoïci lieten het eerst hunne aandacht op de taal vallen, nog meer uit een bloot wijsgeerig oogpunt; maar de Alexandrijnsche Geleerden gingen verder. Het hekwerk der accenten kwam te voorschijn, en men begon namen uit te denken voor de woordvormen en hunne veranderingen; in het kort, de *Grammatica* stond als wetenschap daar. Of men niet een weinig laat begonnen is, moge twijfelachtig zijn; zeker heeft het gevolg niet in alle opzigten aan de verwachting voldaan.

Wat is nu eigenlijk de Grammatica der Grieksche taal van HOMERUS tot op ARISTOTELES (liever zouden wij hier bijvoegen, tot

op den ondergang van het Atheensche blijspel, den doodslag voor het echt Attisch, en tot op ARISTOTELES, als de oorzaak, dat het poëtische element, tot nu toe ook in het proza heerschende, zelfs in de Redenaars, meer en meer verloren ging.)?

Nergens is het groote verlies van Schrijvers meer te beklagen, dan juist in dit tijdvak; want hoe zal men uit de geringe overblijfsels eene afzonderlijke Grammatica der onderscheidene tongvallen zamenstellen, zoo als b.v. door THIERSCH met het Homerische dialect is gedaan? En toch zoude een dergelijk onderzoek hoogstwenschelijk zijn.

Is het dus wel noodig voor een Leerboek der Grieksche taal, zich angstvallig bij het tijdvak van HOMERUS tot op ARISTOTELES te bepalen in het kiezen van woordvormen, vooral daar toch de veel latere Atticisten, PLUTARCHUS en LUCIANUS, voorzeker niet uit de scholen zullen geweerd worden? Men legt zich zelven daardoor banden aan, die weleens knellen. Doch ter zake.

Er is geen Inhoud bijgevoegd, zoodat het overzigt van het Werk in het opzoeken eenigzins lastig is. De Schrijver heeft zijn Werk in vier afdeelingen gesplitst: 1. *Ὀρθογραφία*. 2. *πτωτικά*. 3. *ῥῆμα*. 4. *μόρια*. Waarom hierbij geene vertaling gegeven is, begrijpen wij niet, omdat anders elke Grieksche term ook in het Latijn of Nederduitsch is opgegeven. De grammatische namen, in het Grieksch overal bijgevoegd, zijn een belangrijk aanvulsel, dat nog te dikwerf in andere Werken ontbreekt. Of het echter noodig is, den leerling reeds terstond schrik aan te jagen, door vormen, als *ἰῶτα ὑποκατωγραφόμενον, χαταχρηστιχαί προσῳδίαι, περιττοσύλλαβος χλίσις*, enz., die hij vooreerst nog niet begrijpen kan, zullen wij daarlaten; de leermeester kan ze in het begin overslaan, en voor hem is het dikwerf een welkom hulpmiddel. Achter deze vier afdeelingen volgt nog een aanhangsel over de woordafdeeling en tongvallen, benevens het *digamma Aeolicum*.

De eerste afdeeling, over de letters, accenten, zamentrekkingen, enz, is duidelijk en kort behandeld; de stof liet hier geene verandering van de gewone wijze toe. Is het echter juist, wanneer onder de accenten (προσῳδίαι) ook de twee Χρόνοι worden opgegeven? Immers deze worden in het gewone schrift nooit gebezigd, en onderscheiden zich daardoor zeer van de andere accenten, de πνεύματα, de τόνοι en de leesteekens. De leerling bekomt, zonder nadere opheldering, een verkeerd denkbeeld in de χρόνοι, en op pag. 4 inzonderheid had niet verzuimd mogen worden, nader aan te toonen, dat zij slechts kunstteekenen zijn.

Bij de Spiritus is bij de *υ* vergeten op te merken, dat het Homerische *ὔμμε* eene overoude uitzondering op den regel is, terwijl bij de *ϱ* de tegenwoordige schrijfwijze *ϱϱ* zonder spiritus en *῾Ράριον* had kunnen vermeld worden. Waarom heeft de geachte Schrijver niet met een woord gewag gemaakt van de beide bekende wijzen van uitspraak van het Grieksch, vooral daar hij over de manier spreekt, door de Romeinen in het schrijven van Grieksche eigennamen gevolgd?

De voorbeelden, gekozen om het verband van accent en lange lettergreep in de uitspraak aan te toonen, zijn zeer juist te pas gebragt. Kort en duidelijk is mede de geheele accentenleer voorgesteld. Referent houdt het evenwel voor beter, eerst aan meergevorderden dit ingewikkelde en vrij onvruchtbare gedeelte der Grammatica te verklaren. Wij zeiden onvruchtbaar; maar de nieuw-Grieksche taal der hedendaagsche Hellenen bewijst, dat de uitvinding der Alexandrijnen ook veel kwaad heeft veroorzaakt. Welk eene langdurige worsteling tusschen het tyrannisch accent en de lange lettergreep! Schoon het eerste in vele woorden bijna heeft gezegevierd, is het evenwel merkwaardig, dat toch ook in vele woorden de laatste het accent gedwongen heeft zich op de lange lettergreep te verplaatsen, b.v. *ἁγία* is thans *ἁγιὰ* geworden, zelfs in *Aja* verbasterd, en dit is het geval met de meeste oud-Grieksche woorden op *ία*, die thans vrij algemeen *ιὰ* geaccentuëerd zijn. Dat reeds bij de oude Grieken het accent in hetzelfde woord in alle tongvallen op verre na niet gelijk was, toonen de voorbeelden, door MATTHIAE aangehaald, *Gr. Gramm.*, I, pag. 89, en de Schrijver zegt het zelf in het aanhangsel, pag. 254. Zoude het over het algemeen niet nuttig zijn, eene kleine historische ontwikkeling bij de Grammatica te voegen, waar zulks bijna onmisbaar is, zoo als bij de accentenleer?

Bij het behandelen van de verandering der medeklinkers, vreest Referent, dat er weleens voorbeelden ter verklaring genoemd zijn, die van latere dagen dan het opgegevene tijdvak zijn, b.v. pag. 14: *ἐνλαχχεύω* (inkerkeren (?)), de nominat. *πείρινς* (wagenstel? welke vorm zeker zijn bestaan alleen aan de metaplastische casus te danken had). Zelfs bij *Τίρυνς* zou Referent uit STEPH. BYZANT. vermoeden, dat de nominativus *Τίρυνθος* althans ook evenzeer in gebruik is geweest als de vorm *Τίρυνς*, dien HOMERUS niet kent. Of *πνύξ* voor *πύχνς* staat? Ik zou liever aan *πνίγω* denken.

Bij de *χρᾶσις* zijn vormen aangehaald, die mede bevestiging

behoefden. *Κῷνος*, voor *χαὶ οἶνος, οὐ τᾶρα*, voor *οὗτοι ἄρα* vooral, in zulk eene schrijfwijze? Ook zijn de tongvallen hier niet in acht genomen. De Atheners zeiden evenzeer *ὦνηρ*, als *ἀνήρ*; ook *ᾦνδρες*? De vorm *τᾶδρες* is Laconisch. In het aanhangsel komt de Schrijver hierop terug.

Deze aanmerkingen ontnemen evenwel niets aan de waarde des geheels; zij mogen den geachten Schrijver slechts een bewijs geven, met hoeveel genoegen wij hem in zijne ontwikkeling gevolgd zijn.

De tweede afdeeling, *πτωτιχά*, behandelt de declinatie's, adjectiva, pronomina en numeralia in eene zeer geleidelijke orde en op eene duidelijke, misschien te uitvoerige wijze. Bij elke declinatie is de *χρόνος* en de *προσῳδία* der naamvallen gevoegd; de uitgangen *α* en *αν* der eerste declinatie zijn bij subst. wel altijd lang, wanneer de genitiv. *ας* is; met de adject. is dit echter aan vele uitzonderingen onderhevig; niet alleen *δῖα, μία* en *πότνα*, maar ook *ποτνία*, en het subst. *μοῖρα* zelfs, om geene andere en latere voorbeelden aan te halen (vooral uit de Anthologie), maken dezen regel niet tot eene onveranderlijke wet. Waarom is op sommige woorden, zoo als *φιλ-ια, λ-υρα, ὕλη, ν-ιχη*, enz., de *χρόνος* gezet, terwijl *σατράπς, θεατής*, enz. dien ontberen? De Schrijver is ook gewoon den klinker vóór de *ζ* als kort te teekenen, schoon hij zelf aanmerkt, dat hij door positie lang wordt; waarom is dan de *χρόνος*, schoon oorspronkelijk kort, doch nooit kort gebruikt, aldus geteekend? De aanmerking, op *πρόχους* te maken, pag. 28, heeft de Schrijver zelf voorgekomen, door op pag. 58 de uitzondering op te geven.

In de derde declinatie zouden wij gaarne den maatstaf weten, naar welken de Schrijver zijne voorbeelden heeft gekozen; eene vrij bonte verzameling van óf geheel poëtische, óf hoogstzeldzame met dagelijksche en platte woorden, ligt als een *σύρφαξ* door elkander. Voor het gebruik is het geheel te groot, en maakt het Boek noodeloos uitvoerig; op volledigheid kan het ook geene aanspraak maken; of *ὑσμίς*, pag. 40, bestaat, is zeer twijfelachtig. *τὸ ψίθυρ*; *ὁ, ἡ ἔχτωρ*; *ὁ σῆρ*; *ὁ, ἡ ἀβλής, ἡ δέλλις, ἡ μέρμῖς, ἡ ἄ᾽ρ΄ρωξ, ἡ ψίξ*, enz. hadden gerust kunnen wegblijven. Bij de woorden op αξ ware het niet overbodig geweest op te geven, dat *οἴαξ* en *θώραξ* altoos in gen. lang zijn. Soms is er in de vertaling eene fout geslopen, misschien drukfeilen, zoo als *χώμυς, een boschje*, hetwelk *bosje*, namelijk bundel of handvol graan of voeder had moeten zijn. Drukfouten, als in *ἡ πρύτανις*, voor *ὁ πρ.*, zijn hoogstzeldzaam. Referent herinnert zich niet

ooit een Grieksch Werk gezien te hebben, waarvan de correctie zoo weinig te wenschen overliet.

In de adjectiva schijnt de Heer FORTMAN bijzonder de poëtische vormen der woorden te geven; *χυδήεις, πετρώεις, ἀερόεις* en alle woorden op *εις* in dier voege komen uiterst zelden in den nom. mascul. voor, en worden meestal aangenomen, om den vrouwelijken uitgang *εσσα* te verklaren. Een en twintig dezer vormen aan te teekenen, is zeker te uitvoerig. De leerling zou in het denkbeeld geraken, dat deze vormen de meest dagelijksche uitdrukkingen zijn. Het lijstje op pag. 69 en 71 is zeker te rijk. Hoe kan *τροπίας bedorven* beteekenen? Voor *ἀνδροδάμας* gebruikt PINDARUS, althans in het vrouwelijke, *ἀνδρόδαμος*. De vormen *χαλλιώτερος, ἐσχατώτατος* enz. mogten bezwaarlijk bij Schrijvers vóór ARISTOTELES te vinden zijn; later zijn zij menigvuldiger.

De pronomina en telwoorden geven geene stof tot aanmerkingen; misschien zijn zij, in vergelijking met de derde declinatie en adject., wat kort behandeld.

Wij komen tot de derde afdeeling: *῾ρῆμα*. Hier betreedt de Heer FORTMAN eenen nieuwen weg, vooral in de afleiding der tijden, waarbij wij een weinig uitvoeriger moeten wezen. Vooraf gaat het gewone voorwerk over tijden en wijzen; de aanvoegende wijze wordt in twee gescheiden, optativus en subjunctivus; maar de verklaring is ons niet helder geworden. Want wanneer het gezegde op pag. 90 voldoende is, wat is dan de optativus der hoofdtijden? Of houdt de Schrijver *τύπτοιμι* en *τύπτω* beide voor conjunctivus? Men moest uit het hier gestelde zulks opmaken, schoon de Schrijver dat waarschijnlijk niet bedoelde. In allen gevalle is de meening hoogst duister voorgedragen. Zeer naauwkeurig, en ook op de gewone wijze, wordt het augment en de reduplicatie voorgesteld. Doch bij de kenletter neemt de Schrijver, op voetspoor van BUTTMANN (die het ook bij de declinatie heeft aangewend), een *zakelijk deel*, of eenen *wortel*, en eenen *uitgang* aan, b.v. *λυ, τιμα, ἀλειφ* en den uitgang *ω, εις, οίμεθα*, enz. (Een' stap verder, en wij zouden tot de Sanskritwortels komen; Referent wil zich niet in den labyrinth der vergelijkende taalstudie verliezen, maar het Boek van KÜHNER, *Ausführliche Grammatik der Griechischen Sprache*. Hanover, 1834, heeft hem eenen afkeer van alles ingeboezemd, wat eenigzins naar *versanskriten* kan leiden, althans in het onderwijs op scholen). Dit is nu met de wortels des Heeren FORTMAN wel het geval niet, daar zij slechts tot meer gemak zijn aangenomen, om het onveranderde

gedeelte des werkwoords van de veranderende syllabe te onderscheiden. Of men *ἀλείφ, φαν, τυπ* eigenlijke wortels kan noemen, zullen wij daarlaten; Referent had hier gaarne eenen wetenschappelijken grond aangetoond gezien. Na de kenletters, worden de tijden in hoofd- of stamtijden en afgeleide verdeeld; de eerste zijn: praes. *ω*, perf. *κα* (of spiritus asper *χα* en *φα*), perf. pass. *μαι*, en aorist. 1, pass. *θην*

λυ - ῳ, λυ - σω, λελυ - κα, λελυ - μαι, ἐλυ - θην;

de afgeleide zijn, die dezelfde kenletter met deze tijden gemeen hebben. Het perf. pass. is hier eigenlijk bijgevoegd, omdat men er verlegen mede was, en *μαι* kan toch niet goed eene kenletter wezen, welke *Σ* voor het fut. *K*, of *ἅ* voor het perf., en *Θ* voor aorist is. Waarom mag nogtans *μαι* niet, evenzeer als *θην*, de eerste letter tot kenletter verheffen?

De leerling heeft zich aldus vijf vormen in het hoofd te prenten. Vervolgens worden de werkwoorden in *zeven* klassen verdeeld: 1. *Καθαρὰ*; 2. *περισπώμενα*; 3. die, welke eene der stomme tongletters *τ, δ, θ* vóór *ω* hebben; 4. die, welke de stomme lipletters *π, β, φ* vóór *ω* hebben; 5. die op dezelfde wijze *κ, γ, χ* vóór *ω* hebben; deze drie heeten *ἄφωνα*; 6. *ὑγρά*, en 7. de werkwoorden op *μι* (Met hetzelfde regt mag men dan de werkwoorden op *μ* weder in 3 klassen scheiden, zoude Referent oordeelen; ten minste zoo men *καθαρὰ* en *περισπώμενα* als twee klassen wil beschouwen, moeten ook *ημι, ωμι* en *υμι*, als zoovele klassen, logisch ingedeeld worden).

Referent kan niet anders dan deze wijze langdradig vinden; bij BUTTMANN is het getal der klassen slechts vijf; doch ook dit bezwaart het reeds zoo moeijelijke Grieksche werkwoord te veel. Men kan voor leerlingen bij dit gedeelte, naar mijn inzien, niet te eenvoudig zijn; de twee hoofdklassen op *ω* en *μι*, en de afleiding van alle tempora uit éénen hoofdtijd, het praesens, moge, uit een wetenschappelijk wijsgeerig standpunt, veel willekeurigs en onverklaarbaars behelzen, deze wijze van den Heer FORTMAN is althans niet minder willekeurig, en alleen naar het gemak berekend. Hier vooral zoude Referent, al ware het in eene noot of bijlage, de redenen gaarne opgegeven zien, die den Heer FORTMAN daartoe bewogen. Zoo als dit schema van conjugatie nu voor ons ligt, kunnen wij niet overtuigd zijn, dat het, meer dan het Wellersche systeem, op wijsgeerige taalstudie rust, terwijl het in alle opzigten veel omslagtiger en vermoeijender is. Vergelijk MATTHIAE, *Gr. Gr.*, Deel I, pag. 313. Bij de wijze van WELLER hangt het geheele weefsel der Grieksche conjugatie als aan

eenen nagel, en men kan alle plooijen en naden gemakkelijk ontvouwen en nagaan; bij de manier des Schrijvers neemt men vijf knoppen, en spreidt er het ellenlange doek aan uit. *Variis modis bene fit*, doch daar het niet mogelijk schijnt het Grieksche werkwoord tot Sanskritsche regelmatigheid te brengen, komt Referent de eenvoudigste wijze de beste voor. De ondervinding moge de deugdelijkheid der gemelde afleiding gestaafd hebben, Referent kan op dezelfde gronden betuigen, dat het hem meermalen gelukt is, volgens de gewone wijze, in eenen vrij korten tijd aan zijne leerlingen een denkbeeld van de Grieksche vervoeging te hebben gegeven.

Dat daargelaten, is de verdere ontwikkeling van het conjugatiestelsel allervoortreffelijkst; naauwkeurig wordt alles opgegeven; de tempora secunda van de stamtijden afgeleid, en geen vorm van eenigen tijd verzuimd. In bewerking overtreft dit gedeelte nog verreweg de behandeling der declinatie, maar is voor schoolgebruik waarschijnlijk te uitvoerig. Heeft de leerling eenmaal het stelsel goed gevat, dan zal het *παραδεῖγμα* hem geene moeite kosten.

Pag. 126 bevat eene zeer volledige lijst van alle activa, die een futurum in den vorm van medium hebben. Wenschelijk ware het geweest, dat ook hier nu en dan een Schrijver genoemd wierde, bij welken een zoodanige vorm voorkomt, zoo als de Heer FORTMAN anders dikwijls doet. Prozaïsche en poëtische vormen liggen mede ook hier te zeer door elkander. De vorm *χολῶ* bij ARISTOPH. is niet van *χολάζω*, als att. fut., maar eenvoudig van *χόλον* komisch gevormd.

Rijk in zeer goede aanmerkingen is het negende Hoofdstuk, pag. 133, over de bijzonderheden van de afzonderlijke klassen. Elke dezer klassen wordt vervolgens op dezelfde naauwkeurige en grondige wijze behandeld. Dat er, bij den zoo grooten overvloed, weleens eene drukfout (*πεϑίω* voor *πείϑω*), enz. is ingeslopen, en enkele woorden juister vertaald hadden kunnen zijn, en dat er, door al te groote zucht naar volledigheid, verba als *χοΐζω*, een belagchelijk Aristophanische vorm, opgenomen zijn, is niet te verwonderen. Men mag den Schrijver veeleer dankbaar zijn voor de zorgvuldigheid, waarmede hij dit alles heeft nagegaan en uitgewerkt. Deze Grammatica overtreft daarin alle nog hier te Lande bestaande, want zij geeft alles, wat de uitvoerigste Duitsche oplevert, zonder noodeloozen omhaal. Waarom is echter bij de werkwoorden op *μι* niet aangemerkt, dat deze vorm misschien nog ouder, althans even oud, is als de vorm op *ω*?

Het is eigenlijk aan *ἵστημι, δίδωμι*, enz. te wijten, dat men aan het Sanskrit dien invloed op het Grieksch toeschrijft, dewijl, zoo als bekend is, in deze taal alle werkwoorden in *parasmaipadam* op *ami* in den eersten persoon uitgaan. De overeenstemming is zeker merkwaardig genoeg.

De *ἀνώμαλα* onderscheidt de Schrijver in drie soorten: 1. de eigenlijke, als *εἰμὶ φημὶ, εἶσα*, enz.; 2. diegene, welker praesens door verbuiging van den uitgang versterkt is; 3. die meerdere (eenige) tijden of personen missen, *ἐλλιπῆ*. De eerste en laatste zijn eigenlijke *ἀνώμαλα*; maar daar de tweede soort toch hoofdzakelijk bij het praesens alleen met de daarbij behoorende tijden bepaald is, kan men ze bloot als nevenvormen van het uit het gebruik geraakte stamwoord beschouwen, zoo als *δύνω, βαίνω, βλαστάνω, γηράσκω, κυρέω*, enz. Men kan ze ook bij de *ἐλλιπῆ* brengen. Zij vormen als het ware eene soort van overgang. Waarom niet aangemerkt, dat de vormen op *ανω* altijd kort zijn, behalve *ἵκανω, κίχανω*, en bij HOM. *φθάνω*?

Nu volgt er, pag. 190-232, eene zeer goede en vrij volledige lijst der *ἀνώμαλα* en *ἐλλιπῆ*; wij zullen ons niet vermoeijen, om angstvallig na te gaan, of er ook misschien de eene of andere kan vergeten zijn; maar Referent kan verzekeren, dat geen enkele van eenig gewigt ontbreekt. *Ἀπέκιξαν* bij ARISTOPH., op pag. 209 aangehaald, beteekent echter niet *doen gaan* of *voortstooten*; de geachte Schrijver gelieve slechts even de plaats te vergelijken, en hij zal zien, dat er veeleer aan *afblazen, doen vallen* moet gedacht worden. Het is een moeijelijke vorm. Wij misten hier de Aeschylische vormen *κοννῶ* en *λίπτω. Λιάζομαι*, liever *terugwijken, zich onttrekken*, dan *zich wegbuigen* of *terugdeinzen*. Bij EURIPIDES zelfs is het eenvoudig *zich begeven naar iemand*. Vreemd is de verwisseling van *μαίομαι* en *μάσσομαι*, pag. 213. Deze vormen moeten scherp gescheiden worden; *μαίομαι* is *zoeken*, maar *μάσσομαι slaan*, zoo als uit *ἐζέμασσετο* bij HOM. genoeg blijkt. De vormen *μεμαὼς*, enz. zouden wij liever met *μαίνω* in verband brengen. Zoo dunkt ons, dat *νάσσω* en *νέω*, in de beteekenis van opstoppen, ophoopen, weinig meer dan dialectisch verschillen. Feesten, pag. 220, zal wel veesten moeten zijn. Waarom is alleen bij *ὄλλυμι* de *χρόνος* opgegeven? Immers alle vormen op *υμι* hebben, evenzeer als dat woord, de lange *υ*. Bij *πέτομαι* misten wij den vorm van THEOCRITUS, *ἐκπεποτᾶσαι*, die wel na ARISTOTELES is, maar door den Schrijver toch dikwijls aangehaald wordt. Het act. *πύθω, doen verrotten* (bij HOMER. *πίσει*), ontbreekt mede. Uit de frag-

menten der comici zoude men de lijst van *ἐλλιπῆ* misschien nog kunnen aanvullen.

De vierde Afdeeling, *μόρια*, is even volledig en naauwkeurig bewerkt. Slechts bevreemdde ons de naam *bijschikkende* en *onderschikkende* van de voegwoorden, dewijl *schikken* in zoodanigen zin een Germanisme is; waarom niet liever: *bijplaatsende* en *onderplaatsende*, of *voegende* of *stellende*, enz.?

In een aanhangsel spreekt de Heer FORTMAN eerst van de woordafleiding, patronymica, diminutiva, adjectiva, verba, enz. Vervolgens over de dialecten in haar ontstaan, in de declinatiën, conjugatiën, enz. Alles wordt besloten door eene opgave van de meeste woorden, waarin het *Digamma aeolicum* in gebruik schijnt geweest te zijn. Referent heeft het met het uiterste genoegen gelezen, en schoon hij hier en daar in gevoelen van den Schrijver verschilt, is dat van te weinig belang, om vermeld te worden.

Aan het einde van ons verslag meenen wij te durven verzekeren, dat het Werk des Heeren FORTMAN het voortreffelijkste is, wat tot nu toe in ons Vaderland voor Grieksch schoolonderwijs is uitgegeven. Naauwkeurigheid en duidelijkheid zijn in acht genomen; minder omslagtigheid bij de uitvoering ware wenschelijk geweest. Evenwel in onderwerpen van dezen aard geldt altijd de spreuk van EVENUS PARIUS, en gelukkig is het verschil niet zoo groot, dat niet, met eene kleine wijziging, elk onderwijzer de manier des geachten Schrijvers zou kunnen gebruiken. Onze aanmerkingen hebben op het geheel des Werks geenen invloed; de meeste kunnen, bij eene tweede uitgave, die spoedig noodig moge wezen, aangewend worden; dwaling is evenzeer van mijnen kant mogelijk. Spoedig hopen wij, dat het tweede Stuk ons eene even goed doorwerkte en duidelijke Syntaxis moge schenken, om in eene behoefte te voorzien, die dagelijks meer merkbaar wordt. De letterdruk is wel wat fijn in het kleinere schrift, en de bladzijde een weinig te vol, waardoor het gemakkelijk overzigt belemmerd wordt; anders is de uitvoering goed, en de correctie voorbeeldig.

Linguae Graecae Syntaxis Contracta. Leovardiae, apud G.T.N. Suringar. 1840. kl. 8°. 24 bladz.

Dit Werkje maakt, na het bovengenoemde, eenen pijnlijken indruk, en het is te wenschen, dat men in *Duitschland* dit niet op nieuw als eenen maatstaf van Nederlandsche philologie beschouwe. Waarlijk, de Heer OTTEMA, die in het Voorberigt

als bewerker zich noemt, moet eenigen moed bezitten, om een verouderd boekje voor den dag te halen, dat wijlen de zamenstellers van vóór meer dan eene eeuw thans niet meer voor het hunne zouden erkennen. Is het geene beleediging voor de nagedachtenis van mannen, als WELLER, VERWEY, enz., niet verder te gaan, dan zij het pad hebben opengesteld? Deze beroemde Geleerden dachten er anders over, en zochten wel degelijk te volmaken en uit te breiden, wat zij van hunne voorgangers hadden geleerd. Het in plaats stellen van voorbeelden uit klassische Schrijvers voor paradigmen uit het N. Testament is niet genoeg. Voor het overige zijn de deugden en gebreken van het karakterlooze Werkje reeds breedvoerig opgesomd in den *Vriend des Vaderlands*, XV^{de} Deel, 11de Stuk, 1841; Recensent verschilt evenwel zeer van zijnen collega in dat Tijdschrift, in het vinden der hoofddeugd; dat het in het Latijn is behandeld, is juist ten hoogste af te keuren. Of gaat de stelling nog door, dat wij alle Grieksche woorden door het kanaal der Latijnsche taal moeten ontvangen? Voorwaar, zulk een tertium is hier geheel overbodig, want het is alsof men, bij gezonde oogen, eenen bril, hoe beslagen ook, verkiest te gebruiken. Laat ons het gebrek, dat in de physieke wereld overvloedig genoeg voorkomt, niet op het gebied der studiën overbrengen. Nog is ten onzent te zeer het denkbeeld heerschend, dat Grieksch wel een aardig aanhangsel, eene liefhebberij voor de studerenden is, terwijl het Latijn te veel als hoofdzaak beschouwd wordt. Vroeger mogt dit waar zijn, thans geldt bijna het omgekeerde. De Heer OTTEMA werke dus voor het vervolg niet op de kreeftenmanier; maar schikke zich naar de eischen des tijds en de behoefte der tegenwoordige maatschappij, voor welke het Grieksch steeds van het uiterste belang zal blijven tot vorming en als voorbeeld, terwijl het Latijn in invloed vermindert.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

***Flora Frisica of Naamlijst en kenmerken der zigtbaar-bloejende planten van de Provincie Friesland; benevens eene schets van derzelver verspreiding, en aanwijzing van de geneeskrachtige, oeconomische en technische gewassen; voorafgegaan door eene korte beschrijving van de natuurlijke gesteldheid des Frieschen bodems; door* J.J. Bruinsma, *Apotheker te Leeuwarden. Te Leeuwarden, bij* W. Eekhoff. 1840. VIII en 189 blz. 8°.**

De Heer BRUINSMA heeft eene moeijelijke taak op zich genomen. Eene *Flora* te schrijven over een klein gedeelte van een Land, eene provinciale *Flora*, is in den tegenwoordigen tijd eene met vele zwarigheden verbondene zaak, nu men meer verlangt dan eene enkele optelling van gewassen volgens het eene of andere systema; moeijelijker nog wordt die taak, wanneer men eene Friesche *Flora* wil schrijven, een vervolg op de te regt vermaarde *Flora Frisica* van den vlijtigen en scherpzienden Hortulanus te *Franeker*, D. MEESE.

De Schrijver is onder de Vaderlandsche Plantenkundigen met roem bekend, en de kennis der inlandsche gewassen is hem voor zijne vlijtige nasporingen, vooral in *Friesland*, haren dank schuldig. De verdienstelijke Hoogleeraar der Kruidkunde aan 's Rijks Athenaeum te *Franeker* heeft welwillend onzen S. ondersteund, en ontvangt daarvoor in de opdragt den hartelijken dank des Schrijvers.

In de *Inleiding* geeft de Schrijver eene korte geschiedenis der Friesche *Flora*. MEESE heeft in zijne *Flora* 415 *phanerogamische* gewassen doen kennen; de Heer BRUINSMA telt 721 soorten op; uit welke vergelijking de Lezer al terstond zal opmerken, dat onzen Schrijver eenen regt verdienstelijken arbeid ondernomen heeft.

Vooraf gaat eene *Korte beschrijving van de natuurlijke gesteldheid des Frieschen bodems*; zij schijnt ons met zorg te zijn

zamengesteld en voor het grootste gedeelte opgemaakt uit eigene waarnemingen. Het noordelijke en westelijke gedeelte bevat het *alluvium*, hetwelk zich aan de noordzijde minder, aan de westzijde verre landwaarts uitstrekt. Het oostelijke deel der Provincie bevat het *diluvium*. Men merkt daar in eene westelijke rigting onderscheidene zandruggen op, waarvan de S. er vijf beschrijft. Het middelste gedeelte bevat de lage landen, met de meren en andere groote waterplassen. - Wenschelijk ware het geweest, dat deze naauwkeurige beschrijving door scheikundige bepalingen der voornaamste grondsoorten, van het zeewater, enz. verrijkt ware.

Daarna vindt men de *naamlijst* en *kenmerken* der *phanerogamische* gewassen der Provincie, gerangschikt naar het Linaeaansche stelsel, waarbij achter de genera opgegeven is, tot welke afdeeling des natuurlijken stelsels zij behooren; en dit is ook het eenige, wat men van natuurlijke methode in deze *Flora* aantreft. Wij ontveinzen niet, dat wij dit zeer betreuren; want, naar ons begrip, zoude zoodanige rangschikking, vooral in eene *Flora* van een naauwkeurig onderzocht gewest, in verband met eene geographische en topographische beschrijving, regt belangrijk geweest zijn. En hoe gemakkelijk ware het geweest, door eene voorop geplaatste *Clavis ordinum et generum* het determineren der Friesche planten voor de beoefenaars der Botanie in dat gewest gemakkelijk en daardoor uitlokkend te maken! Zoo als die naamlijst thans voor ons ligt, komt zij ons weinig geschikt voor, om aan beginnende beoefenaars der Plantenkunde tot gids te verstrekken bij het onderzoek der Vaderlandsche gewassen.

Wij zijn overtuigd, dat onze vriend BRUINSMA ons deze aanmerking ten goede zal houden, en wij hopen, dat Z.E. onze overtuiging zal willen deelen. - Eveneens hadden wij van eene *Speciaal-Flora* verwacht, dat daarin waarnemingen, in de Natuur over den bouw der planten gedaan, opgeteekend waren; wijzigingen namelijk en afwijkingen in de verschillende organen; want vooral daardoor worden zoodanige *Speciaal-Flora's* belangrijk voor de zuivere wetenschap.

Hoogen lof verdient de naauwkeurige opgave der groeiplaatsen, waarbij men ligtelijk opmerkt, dat de Schrijver zelf het grootste gedeelte der planten in de Natuur heeft aangetroffen. Het getal dan ook der door den Heer BRUINSMA aan de *Flora Frisica* toegevoegde burgers is allezins belangrijk, en menig zeldzaam gewas wordt daaronder aangetroffen.

Sommige der in deze *Flora* vermelde gewassen hadden wij liever niet onder de *indigenae*, maar onder de gekweekte vermeld gezien, b.v. *Castanea vesca* L. *Aesculus Hippocastanum, Chaerophyllum Sativum*.

Met veel genoegen en leering maakte Rec. kennis met het belangrijke Hoofdstuk *over de verspreiding der gewassen op de onderscheidene gronden in de Provincie Friesland*. De Schr. verdeelt de Friesche pl. in *waterplanten, zoutwater-* of *zeeplanten, zoetwaterplanten* (pl. in meren, rivieren en vaarten; pl. in slooten), *water- en landplanten, landplanten, lage-veen-planten, oever-planten, strand-planten, planten op kleigronden, planten op bouwlanden, planten op weilanden, planten aan de wegen, duin-planten, boomen, heesters, struiken en bosch-planten, Heidevelden- en hooge-veen-planten, zandplanten, planten op steenachtige en woeste plaatsen, woekerplanten, in groepen en afgezonderd levende planten*. Verder gewaagt de S. van de *geneeskrachtige pl., vergiftige en schadelijke gewassen, oeconomische en technologische pl.*

Aan het einde vinden wij eene vergelijkende Tabel van de familiën, de geslachten en soorten der Noord-Nederlandsche en Friesche gewassen; in deze phytogeographische becijfering wordt het aantal van alle Nederlandsche Phanerogamen = 1213, dat der Frieschen = 721 gesteld, van welke laatste 167 Monocotylen, 554 Dicotylen.

Mogt de ijverige S. de *Flora* zijner Provincie met zoo veel vlijt en vrucht blijven beoefenen, dan zal hij bij voortduring zich verdienstelijk bij de Vaderlandsche Plantenkunde maken, en zijn naam zal naast dien van den voortreffelijken MEESE bewaard blijven in hare geschiedrollen.

MIQUEL.

Rotterdam, Maart, 1841.

***De Germaansche en Noordsche Monumenten van het Museum te Leyden; kort beschreven door* L.J.P. Janssen, *Conservator bij het Museum van Oudheden te Leyden. Met twee Platen. Te Leyden, bij* s. en J. Luchtmans. 1840. 70 bladz.**

De beschrijving der gedenkstukken, in het Museum van Oudheden te *Leiden* bewaard, is gewis eene nuttige onderneming, niet alleen ten gerijve des publieks, dat die verzameling uit nieuwsgierigheid of belangstelling bezoekt, maar nog meer ten bate der mannen van de wetenschap, die nasporen, vergelijken en beoordeelen. Welkom was dus dit Stukje, dat vooreerst de

Germaansche en Scandinavische of Noordsche oudheden, te *Leiden* aanwezig, vermeldt. Zal echter zoodanige opgave voor de wetenschap nuttig worden, dan moet zij meer zijn dan eene naakte naamlijst; de afkomst, het karakteristieke en het merkwaardige van elk stuk behoort er bij aangegeven te worden, en in sommige omstandigheden nog meer, zoo als de Schrijver zelf op bl. 6 zijner Voorrede opmerkt. Hij heeft dan ook aan die eischen beantwoord, en, de beschrijving der voorwerpen in drie klassen: 1°. Beelden, 2°. Wapenen en kleeding, 3°. Huisraad, verdeelende, van elk stuk eene beknopte beschrijving gegeven, met vermelding der afkomst, en verwijzing naar andere soortgelijke voorwerpen, elders bewaard en door anderen beschreven. Het Leidsche Museum, ofschoon in dit opzigt minder rijk dan eenige buitenlandsche Kabinetten, bevat echter het een en ander, dat allezins verdient nader gekend te worden; hiertoe behooren in de eerste plaats de zes Germaansche beeldjes, in het Museum voorhanden, ofschoon zij niet alle van gelijke zeldzaamheid zijn, en N°. 3, de Sicamberkop, welligt van Romeinschen beitel is. Niet minder belangrijk zijn verscheidene voorwerpen uit de afdeelingen N°. 2 en 3, waaronder sommige uit de Wittewijvenbelt te *Barchem*, bij *Lochem*, zijn opgedolven, vele uit de Hunnebedden in *Drenthe*, en bij *Deurne* in *Noord-Braband*; terwijl een aantal gelijksoortige uit *Denemarken* en *Duitschland* afkomstig zijn. Wanneer men al die voorwerpen, in de Wittewijvenbelt gevonden, bijeenverzamelt, en dan zoowel wapens als urnen aantreft, komt men natuurlijk tot het denkbeeld, dat de zucht der Christenen in de middeleeuwen, om onder de bescherming der Heiligen en in hunne nabijheid te rusten, reeds onzen Heidenschen voorouderen eigen was, en dat zij gaarne hun gebeente bij de verblijfplaatsen der witte wijven, die welligt *augescente superstitione* vergood werden, deden begraven; want, gelijk reeds meermalen opgemerkt is, waar witte wijven spoken, vindt men gemeenlijk Germaansche oudheden begraven.

Onder de Germaansche potten, hier beschreven, munten, door zeldzaamheid en merkwaardigheid, vooral uit N°. 76, een potje van graauwe aarde, met een zeer duister opschrift, dat half Germaansch, half Runisch schijnt, maar waarvan de afkomst ongelukkig niet bekend is. Ware het in *Drenthe* gevonden, dan zou het nog een zwak argument opleveren ter gunste van het aanwezen van runen op Nederlandsche monumenten, dat door wijlen Dr. WESTENDORP voorgestaan, maar door W. GRIMM tegengesproken is; doch dit bewijs zou altijd zwak zijn, eensdeels, omdat de

stijl, volgens den Schr., het meeste met den Romeinschen overeenkomt; anderdeels, omdat men meer Romeinsche voorwerpen in Germaansche graven vindt. Even merkwaardig is N°. 132, zijnde een fragment eener kan van graauwe aarde, in eene wierd bij *Groningen* ontdekt, mede met eenige overblijfselen van opgekrabde figuren, waarvan eene met eene rune overeenkomst heeft; voorts N°. 133, een reukfleschje van wit glas, in eenen grafheuvel in *Drenthe* ontdekt; N°. 181, een schuitje van graauwe aarde, uit een Hunnebed in *Drenthe*, en eenige andere voorwerpen, die wij niet alle kunnen aanhalen, en waaronder ook twee Zweedsche runenkalenders behooren. Deze twee laatste klassen bevatten 223 nommers, en daaronder zijn de meeste in ons Land ontdekt; maar hetgeen vreemd is, bijna geene in *Overijssel*, den eigenlijken zetel der Saksers hier te Lande. Is dit aan gebrekkige nasporing of aan andere omstandigheden te wijten? In de laatste jaren heeft men evenwel het een en ander aldaar opgedolven; waar berust dit dan? Ook *Holland, Zeeland* en *Friesland* leveren schier niets op: *Utrecht* daarentegen, en vooral *Noord-Braband, Gelderland* en *Drenthe*, het meeste; de gesteldheid van den grond en de meerdere bevolking der eerstgenoemde gewesten verklaren, naar onze meening, dit verschijnsel nog niet genoegzaam. De Heer JANSSEN heeft bij zijne beschrijving twee tafels met afbeeldingen in omtrek gevoegd, waardoor hij het nut van dit Werkje nog vermeerderd heeft, dat wij aan allen, wien de archaeologie ter harte gaat, gaarne, indien dit nog noodig is, aanbevelen. En nu nog een paar vragen aan den geachten Schrijver: 1°. Is het wel zoo geheel zeker, dat de Slaven zich nimmer in onze gewesten gevestigd en er overblijfselen nagelaten hebben? De overleveringen omtrent de Slaven, Wilten en Hunen zijn toch zoo veelvuldig, en verhalen zoo vele bijzonderheden, dat eene twijfeling geoorloofd is. 2°. Zou het niet mogelijk zijn van sommige voorwerpen, welke uit andere verzamelingen zijn aangekocht, b.v. uit die van den Heer VERSTEEGH te *Amsterdam*, de afkomst naauwkeuriger op te sporen? het belang van dit punt verdient de moeite daaraan te besteden. De Heer JANSSEN, die reeds zoo veel voor de wetenschap gedaan heeft, houde deze bedenkingen in nadere overweging, en verpligte, zoo mogelijk, de belangstellende Lezers door de vervulling dier wenschen.

Druk en papier zijn uitmuntend, gelijk men het van de Uitgevers gewoon is.

Uit het Gedenkboek van eenen Dorpspredikant. Levenservaringen - Aanteekeningen Te Winschoten, bij H.V. Huisingh. 1840.

The proper study of mankind is Man. Deze beroemde spreuk van POPE, als motto boven het aangekondigde Werk geplaatst, doet er den geest genoegzaam van kennen. De eerwaardige Schrijver, die, met de kundigheden van zijnen stand, eene meer dan gewone studie van de wijsgeerige menschkunde vereenigt, doet zich als een scherpzinnig waarnemer van den innerlijken mensch voor. Als zoodanig heeft hij, gedurende den tijd zijner dertigjarige ambtsbediening, aanteekening gehouden van de voornaamste ontmoetingen, die hem in zijne betrekking voorkwamen. Misschien hadden deze evenwel nooit het licht gezien, zonder het voorbeeld, door HARRISON in zijne *Tales of a Physician* gegeven. Doch de lezing van dit Boek bragt den Schrijver op het denkbeeld, eenige zijner ontmoetingen in denzelfden trant te bewerken. Het aangekondigde Werk is de vrucht van dezen inval.

Ziedaar de *historia libri*. En nu het Werk zelf?

Zeker zou de Lezer zich bedriegen, indien hij meende uit deze opgave zich het Boek te kunnen voorstellen. Want terwijl hij zich herinneren zal, dat HARRISON (of WARREN) in zijne *Tales* meer de man van de kunst, dan van de wetenschap, meer de Romanschrijver-Dokter, dan de Dokter-Romanschrijver is, vinden wij hier de verhouding omgekeerd. Zoo hebben wij b.v. achter ieder Stuk eene partij aanteekeningen, die niet alleen van pastoralen, maar zelfs meestal van anthropologischen aard zijn. Dit geeft het Boek iets tweeslachtigs, dat eenen dubbelzinnigen indruk maakt. Maar vooral verwachte men hier niet den boeijenden verhaaltrant van den Engelschen Schrijver, of zelfs maar een streven daarnaar te vinden. De Schrijver is nederig genoeg, dit zelf te erkennen. Maar waarom dan het Boek uitgegeven?

Men hoore (Voorrede, bl. VII):

‘Ik ben mij zeer wel bewust, dat deze ervaringen, noch inwendig, wat *derzelver* stof aangaat, de hoogste waarde bezitten, noch uitwendig, met betrekking tot *derzelver* vorm en stijl en voordragt, zich in de meest aantrekkelijke gedaante vertoonen, en dat *honderd anderen* veel belangrijkere, en deze in eene schoonere gedaante, zouden kunnen voordragen; maar blijven niet wel de schoonste paarlen op den bodem liggen, en vergenoegt zich niet de visscher met ook de geringere aan het licht te brengen, om ook met dezelve den boezem der maagd te ver-

sieren? Daarenboven, zoo dacht ik, zoude misschien iemand door het gegeven voorbeeld kunnen worden uitgelokt, om hetgeen hij meer belangrijks en van hoogere waarde bezit, ten beste te geven, en datgeen te doen, waartoe wel de wil, maar niet het vermogen bij mij was.'

De verontschuldiging is zonderling, en toch wordt zij meer bijgebragt. Gelukkig, dat de lading beter is, dan de vlag, waaronder zij vaart. Het Boek, zoo als het voor ons ligt, heeft zeker als aesthetisch Werk zeer beperkte waarde. Maar daarentegen is er veel, dat men hier niet verwachten zou, en, ofschoon hier mogelijk minder op zijne plaats, het gebrek aan letterkundige verdiensten gedeeltelijk vergoedt. Zeker zal het door jonge Predikanten, voor wie het meer bijzonder bestemd is, met nut gebruikt kunnen worden. Intusschen vinden wij geene reden, naar nieuwe mededeelingen uit des Schrijvers Gedenkboek (?) te wenschen. Liever hopen wij, dat zijn doel bereikt worde: om door zijn voorbeeld grootere talenten op te wekken. Doch allerliefst zagen wij noch hem, noch iemand eene andere opwekking volgen, dan de roeping der Natuur, die van niemand, dan van zich zelve het sein wacht.

***Leven en Sterven. Uittreksels uit het Dagboek eens Geestelijken. Naar het Hoogduitsch. Amsterdam*, J.C. Sepp en zoon. 1839.**

Een klein onbeduidend Boeksken, van zeer betrekkelijke waarde. De medegedeelde ontmoetingen hebben over het algemeen weinig om het lijf. En van den stijl moge dit tot een proefje strekken:

'Toen antwoordde ik haar: Ik zal mijne hartelijke blijdschap niet ontveinzen, dat gij, die u somtijds met kostbare parelen opschikt, ook die parel, wier glans nimmer vermindert, als uw schoonste sieraad draagt. Moge de glans dezer parel u eenmaal op het pad voorlichten (NB.), langs hetwelk uwe onsterfelijke ziel, ontslagen van de boeijen des ligchaams, het koningrijk der hemelen zal ingaan.

De menschen zenden den duiker naar den bodem der zee, waar hij met eene koene hand de schelpen van de puntige rots afbreekt. Die ééne kostbare parel is ook op den bodem verborgen, op den heiligen bodem van ons hart, vastgeworteld in ons zijn en leven. Dat niemand ons haar ontrukke, dit moet onze grootste zorg zijn!

De menschen schikken zich met Oostersche parelen op, daar

in deze een helle, doorstralende glans ligt opgesloten. Die ééne kostbare parel is ook eene Oostersche, van het Oosten tot ons gekomen, van den voet des Olijfbergs, aan den oever der Galileesche Zee. Daar leefde en stierf eens Hij, die ons eene kostbare parel uit het eeuwige Oosten, tot hetwelk Hij is wedergekeerd, heeft aangebragt. Hare heldere en lichtende glans blinkt over bergen en zeeën, door nevels van dwaling en zonde, en licht op nieuw in het geloovige hart,' enz.

o Die Vertalers!

De Chinees-Wereldburger, door Olivier Goldsmith, *Schrijver van 'de Leeraar van* Wakefield.' *In twee Deelen. Naar het Engelsch. Te Dordrecht, bij* van Houtrijve en Bredius. 1840.

The Citizen of the world behoort tot de Boeken, die verdienen zelve wereldburgers te zijn. Het genie van den Schrijver des onovertrefbaren *Vicar of Wakefield* schittert daarin in al zijnen glans. Zijn humor speelt, schijnbaar onwetend, als een kind met de parelen, uit de diepte zijner wijsheid opgedoken.

The Citizen of the world is een van de Boeken, die nooit verouderen. Hoevele jaren het reeds geleden is, dat deze schetsen geschreven werden, nog klopt daarin het leven der werkelijkheid. Het is geen spiegel, maar de spiegel van ESOPUS (bij BILDERDIJK), dien de Chinees ons voorhoudt; de innerlijke mensch beeldt er zich in af. Uit de Natuur geput, zijn zijne schilderijen onveranderlijk als de Natuur.

De Citizen of the world is een van die Boeken, die aan geene natie behooren. Het Boek werd voor Engelschen geschreven en teekent Engelschen, doch geene Engelsche menschen, maar den mensch in *Engeland*. Verander dus *Sir* in *Monsieur*, en het Boek is Fransch; in *Meinherr*, en het is Duitsch; in *Mijnheer*, en het is Hollandsch. Het was dus een diefstal aan ons Vaderland gedaan, het dit Boek zoo lang te onthouden. De herstelling van dit gemis doet den Vertaler en den Uitgevers eer aan. Wij rekenen op het beschaafde publiek, om die uitspraak te bevestigen.

Zeeuwsche Volks-Almanak voor het jaar 1841. (*Zesde Jaargang.*) *Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. LXXX, VIII en 160 blz. in 12°.

Het voorwerk van dezen, ons dit jaar zeer laat toegezondenen, Almanak is weder van groot nut en van groote bruikbaarheid, vooral voor de bewoners van *Zeeland*. Men vindt hier o.a. eene

opgave van het *verschil tusschen den waren en middelbaren tijd; dagtafel der watergetijden voor Westkappel; middelen van vervoer in de Provincie Zeeland*, enz.

In het Mengelwerk treft men hier voor de kennis van geschiedenis, oudheid, zeden en gewoonten, weder welkome bijdragen aan van de Heeren J. WAS, JZ, E.B. SWALUE, J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, A. MOENS VAN BLOOIS, B. HARTOG, enz. Die *over het Slot en de Heeren van Baarland*, en *over Romerswal*, leeren ons min bekende bijzonderheden over deze in de Vaderlandsche Geschiedenis bekende plaatsen en geslachten kennen. De meeste der hier voorkomende Dichtstukjes hadden wel ongedrukt, ja, zoo gij wilt, ongedicht kunnen blijven. De Badgedichtjes van B.PH. DE KANTER zijn echter niet onaardig. De dunne, ligt omkrullende, omslag van dezen Almanak maakt, dat het altijd spoedig een slordig Boeksken wordt.

***Alphabetische Lijst van de woorden en spreekwijzen, taalkundig opgehelderd in de Werken van* Mr. Willem Bilderdijk; *opgemaakt door* A. de Jager, *Lid van de Maatschappij der Nederl. Letterk. te Leiden. Te Rotterdam, bij* W. Messchert. 1839. 80 blz. in 8°.**

De Heer DE JAGER heeft met dezen gansch niet gemakkelijken arbeid den taalbeoefenaren eene groote dienst gedaan. BILDERDIJK toch heeft - wie zal het ontkennen, men moge ook nog zoo *Antibilderdijkiaansch* zijn - voor onze taal veel, zeer veel gedaan, en voor hare beoefenaren vele geheel nieuwe gezigtspunten geopend. - Men vindt in het aangekondigde Werkje meer dan *zes duizend* woorden en spreekwijzen, in eene alphabetische orde geplaatst, met aanwijzing, waar zij door BILDERDIJK worden opgehelderd. De Heer DE JAGER heeft hiertoe 46 Werken van dien Geleerde geraadpleegd. Alles komt bij dusdanigen arbeid op naauwkeurigheid aan, en deze, voor zooverre wij dien arbeid met de aangehaalde plaatsen hebben vergeleken, is overal behartigd. Trouwens, wie zou iets anders van den arbeidzamen en naauwgezetten Verzamelaar verwachten? De Uitgever heeft, tegelijk met dit Werkje, rondgezonden een Prospectus van een aanbod, tegen verminderden prijs, der nog voorhanden zijnde exemplaren van de *Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, nieuwe dito, verklarende Geslachtlijst, en het Letterschrift* van BILDERDIJK. Wij herinneren zulks onzen taalbeoefenaren.

Boekbeoordeelingen.

Over den invloed van het gevoel voor het schoone op de zedelijke volmaking des menschen, door *S.P. Scheltema*, Stadsgeneesheer te Arnhem. Te Arnhem, bij G. van Eldik Thieme. 1840.

Wanneer iemand deze Verhandeling leest, nadat hij de zoogenoemde recensie daarvan in de *Vad. Letteroefeningen* gelezen heeft, dan valt het hem moeijelijk, niet eenigzins verontwaardigd te zijn. Wij spreken niet van het gunstige of ongunstige maar van de oppervlakkigheid en onbeduidendheid van dat oordeel. Waarlijk, Stukken, als dat van den Heer SCHELTEMA, hetwelk wij hier aankondigen, verdienen, als zeldzame voortbrengselen van ons (zou ik het niet zeggen mogen?) onphilosophisch Land, eene heusche ontvangst en grondige behandeling, opdat de wetenschap er bij winne.

Onze beoordeeling gaat van die meening uit, terwijl wij vertrouwen, dat de Schrijver, als waarheidlievend onderzoeker, onze aanmerkingen zoo welwillend opnemen zal, als wij ze ter nederstelden.

In de eerste 18 bladzijden wordt over den aard en het wezen van het gevoel voor het schoone gehandeld. Het oude: *Qui bene distinguit, bene docet*, kwam ons hierbij dikwijls voor den geest. Wij zouden het anders beschouwd hebben. In de noot, op bladz. 5, 6, spreekt S. van eene ‘kracht vóór alles en boven alles’; - goed! Laat haar ons *ziel* noemen; de naam doet hier minder af. Zij werkt door werktuigen, en ontvangt indrukken *door zenuwen*. De lagere, zinnelijke organen zijn onmisbaar voor de ontwikkeling en werkzaamheid der hoogere. Een doofstom en blindgeboren kind - wat zoude men daarvan maken kunnen? Maar schoon nu de grond- of hoofdkracht ééne zij in den mensch, de werktuigen zijn onderscheidene, en gewis bij alle menschen een weinig anders, even als hunne geheele

uiterlijke gedaante. Vanhier punten van overeenkomst en van verschil, zoowel in het stoffelijke als in het geestelijke. De Schrijver wil echter alleen van het geestelijke of hoogere spreken, in tegenoverstelling, ja, met uitsluiting van het zinnelijke, dat hij *lager gevoel* noemt. o Hoe moeijelijk zou het hem zijn, hier grenzen te stellen!

Hij houdt verder het gevoel voor het schoone, ware, goede voor ééne grondkracht, en met regt; want de mensch is één, en al dat analyseren van zijn geestig wezen, als ware het een cadaver, hoogstbedenkelijk. Zoude niet de medicus in den Heer S. hierop wat ongunstig geïnfluenceerd hebben, even als de regtsgeleerdheid op de Godsdienstige meeningen van sommigen?

Met des Schrijvers redenering, op bladz. 7 en 8, kan Rec. zich het minst vereenigen. Hoe! mag men zeggen, dat ‘het hooger gevoel, *geheel gevormd*, uit het inwendige voorkomt,’ en zich door studie niet vermeerderen laat; terwijl het omgekeerde het geval zou zijn met het ken- en denkvermogen? Wij meenen veeleer, dat het eene, zoowel als het andere, als *aanleg* in den mensch bestaat, en op ontwikkeling, verfijning, versterking wacht. En omdat men nu niet *dezelfde* middelen voor dien verschillenden aanleg behoeft te hebben, gelijk b.v. studie voor het kenvermogen, zal men daarom zeggen, dat zij *in wezen* verschillen, tegenover elkander staan? Neen, het eene, zoowel als het andere, kan toenemen, doch langs onderscheidene wegen, elk naar zijnen aard; zoodat iemand, die b.v. het hoogere schoonheidsgevoel door mathematische oefeningen wilde versterken, handelen zoude als iemand, die versterkingsmiddelen voor het *oog* op het *oor* appliceerde.

Laat ons dus liever zoo redeneren: Elk welgeorganiseerd mensch bezit een hooger gevoel voor het ware, goede en schoone. Het is hem medegegeven als een geschenk, waardoor hij mensch is. Die grondkracht is bij allen eenigzins anders, doch niet meer dan ook aller ligchamen iets van elkander verschillen; zoodat hierdoor, in beide opzigten, allen, bij veel gelijks, eenige afwijking van elkander hebben, waaruit die zoo bewonderenswaardige eenheid en verscheidenheid ontstaat, door welke wij tot een ander geslacht dan dat der dieren behooren.

Die grondkracht, zwak en teeder als het ligchaam, in den beginne, wordt sterker, heeft behoefte aan voedsel en leiding; maar, even als voor de onderscheidene ligchaamsdeelen, b.v. voor de maag en de longen, ander voedsel verlangd wordt, zoo verlangt ook het gevoel voor het ware iets anders, dan het ge-

voel voor het schoone, en het gevoel voor het goede en groote wederom iets anders.

Maar zoude nu de titel der Verhandeling wel juist gedacht zijn? Is niet de staat van volkomene ontwikkeling dier eene grondkracht, in driederlei verschillende rigtingen, onze zedelijke volmaaktheid zelve? En kan iemand, die geheel eenzijdig ontwikkeld wordt, wel gezegd worden op den weg ter volmaking te zijn? Wij zouden dus van den Heer S. een veel beter Stuk hebben ontvangen, daar Z.Ed. er de bekwaamheid wel toe bezit, indien hij den titel b.v. *dus* gekozen had: Over de eenheid van het hooger gevoel voor het ware, schoone en goede, en over de gelijkmatige oefening van dat gevoel in deszelfs verschillende, doch onderling verwante rigtingen, als de voorwaarde, waarop de mensch zijne zedelijke volkomenheid bereikt. Het geheel zoude dan meer klaarheid en bepaaldheid gekregen hebben.

En nu de vraag, waarmede S. zijn tweede Stuk begint: ‘Hoedanig is het verband (de betrekking?) tusschen zedelijke volmaking en het gevoel voor het schoone?’ Wij zouden haar beantwoorden: ‘Zoodanig, dat de volmaking van het gevoel voor het schoone *een deel* van onze zedelijke volmaking is; zoodat met de juiste ontwikkeling daarvan, zonder daarbij het overige te verwaarloozen, 's menschen bestemming bereikt en geluk uitgewerkt wordt.’

Dit leidt ons tot des Schrijvers nader onderzoek van de vraag: Wat is onze zedelijke volmaking? Hij behandelt dit van blz. 18 tot 62, schoon hij daarbij ook reeds over het verband tusschen het gevoel voor het schoone en de zedelijke volmaking spreekt.

Veel schoons en waars hebben wij in dit Stuk gevonden; maar dikmaals kwam de wensch bij ons op, dat het eenigzins anders mogt gerangschikt zijn. Immers, gelijk het daar nu staat, is het, voor ons althans, wat verward. Ook misten wij, uit dien hoofde misschien, eene klare en vaste bepaling van de zedelijkheid en zedelijke volmaaktheid, hoewel de ideën van den Schrijver omtrent de liefde, en de tot zedelijkheid vereischte normale werkzaamheid van het hooger gevoel, door het verstand geleid en bestuurd, het *juiste* van zijne meening omtrent de zaak genoegzaam te kennen geven.

Van wege de orde der denkbeelden, en de excursen, die S. soms maakt, is het echter vrij moeijelijk hem te volgen, zonder hem bijna geheel af te schrijven. *Zedelijkheid* of *zedelijke volmaaktheid* is dan bij ons, gelijk reeds vroeger aangemerkt is,

de toestand van volmaakte ontwikkeling onzer hoogere vermogens; terwijl *zedelijke volmaking* het streven naar en het vorderen tot dat doel geacht mag worden, bladz. 24. De oefening van onze lagere vermogens is hiertoe noodzakelijk, als gevende de middelen en de krachten daartoe, schoon zij er altoos een ondergeschikt deel van uitmake.

Uit dit oogpunt kan men nu geregeld voortredeneren, en dan komt alles, wat de Schrijver over zedelijkheid en zinnelijkheid, vleesch en geest, neiging en pligt zegt, uitnemend te stade. Bijzonder doeltreffend is zijne taal, op bladz. 54, 55, omtrent *de liefde*, als het beste ontwikkelingsmiddel voor al, wat groot, goed en edel in den mensch is. Ook zijne inzigten in den aard van onze zinnelijkheid en in het verderfelijke van hare opperheerschappij (bladz. 29) zijn gegrond en behartigenswaardig. Intusschen moet men hier vooral op het oog houden, wat S., bladz. 58, aangaande de *vroegere* ontwikkeling van het zinnelijke zegt, vóór het alsdan nog niet aanwezige (wij zouden zeggen nog niet ontwaakte, *belebte*) morele gevoel. En dit ontwaken van het morele gevoel kan men des menschen wedergeboorte of tweede geboorte noemen, alswanneer hij zich dan door een hooger beginsel, en niet meer alleen door het zinnelijke deel van zijn wezen besturen laat.

Wat S. omtrent *genie* zegt, is zeer vereerend voor het genie; maar zoude het niet wat willekeurig uitgedrukt zijn? Indien genie wezenlijk is: Een zeer sterk gevoel voor het goede, ware en schoone, verbonden met een helder verstand, enz., zoude KRUG dan wel ooit gezegd hebben: ‘Dat men weet, hoe genie en deugd zelden zamengaan.’ Genie zouden wij dus liever bepalen als eene sterke *eenzijdige* rigting van het hooger gevoel, of van die grondkracht van ons geestelijk wezen; zoodat zij, met verbreking van het tot deugd vereischte evenwigt van hare krachten en werkzaamheden, dikwijls in zoogenoemde ondeugd of onzedelijkheid vervalt. Zoo althans meenen wij, dat KRUG en vele anderen het zich voorstellen.

Vele en treurige zijn de *dwalingen*, tegen welke de Schr. vooral in dit Stuk te velde trekt. Hij doet het met eene warmte, die zijn hart vereert. Konde hij slechts met zijne woorden, even als HERCULES met den Alpheus en Peneus, dien stal van AUGIAS reinigen! Daartoe behooren echter eeuwen, en de vereenigde krachten van velen. Intusschen is elke bijdrage, die er voor geleverd wordt, van belang: een steentje aan het gebouw der eeuwigheid.

Tot dusverre hebben wij weinig gezien, hoedanig de invloed zij van het gevoel voor het schoone op des menschen volmaking. Dit bevestigt onze aanmerking omtrent de min naauwkeurige onderscheiding en bepaling van den Schrijver, reeds in zijn eerste Stuk. Had hij slechts meer in het oog gehouden, dat de ontwikkeling van het gevoel voor het schoone een *deel* van 's menschen zedelijke volmaking is, en dan aangetoond, hoe die ontwikkeling heilzaam op de ontwikkeling van het overige werkt, dat in ons geoefend en volmaakt worden moet, hij zoude er bij gewonnen hebben.

Zijn laatste Deel, waarin hij kortelijk aanduiden wil, 'hoe, ook van de praktische zijde beschouwd, de invloed en overeenkomst van het gevoel voor het schoone met de zedelijke volmaking des menschen kan blijken,' zal ons nu nog een oogenblik bezig houden.

SCHELTEMA geeft in deze woorden te kennen, dat hij eenigzins gevoelt, wat wij reeds opmerkten omtrent de onbepaaldheid van zijne redenering. Immers, hij zegt te willen handelen, niet alleen *over den invloed*, maar ook over de *overeenkomst* van het gevoel voor het schoone met de zedelijke volmaking des menschen.

De Geschiedenis leert dan, dat poëzij en muzijk bijzonder geschikt zijn tot aankweeking van edele gevoelens en ware grootheid, doch te beter, naar mate beide minder gekunsteld, eenvoudiger zijn. KANT en BOUTERWECK hebben hetzelfde opgemerkt. De schoone Natuur heeft mede zulk eenen invloed op het hart, die slechts bij sommigen verzwakt wordt door gewoonte of slaafschen arbeid, waardoor *alle* hoogere zielsvermogens doorgaans lijden.

De bedenkingen, welke tegen deze waarheid met schijnbaren grond ingebragt worden, lost S. op door de opmerking van het nadeel: 1°. Eener te groote opeenhooping en langdurige zamenwoning der menschen; 2°. eener eenzijdige (wij zouden er bijvoegen te gekunstelde) beschaving. Hieruit laat zich het verschijnsel, dat de zedelijkheid niet altoos met het gevoel voor het schoone gelijkmatig voortgaat, genoegzaam verklaren.

Ter zake is ook de redenering des Schr. over het naauwe verband tusschen ligchaams- en geestontwikkeling. Noodzakelijk moeten beide evenredig met elkander geoefend worden. En naar mate men dit meer uit het oog verliest, wordt de mensch meer vervormd, dan gevormd.

Ook in dit Stuk geeft S. eenen wenk over de kracht der lief-

de tot verfijning, versterking en verhooging van het gevoel voor het schoone, gepaard met eene waarschuwing tegen de verkeerde middelen, welke onkundigen daartoe weleens gebruiken. Maar hoe rijmt daarmede, wat de Schr. kort daarna zegt: ‘Het kind moet niet moraliteit leeren, maar het morele gevoel behouden, bewaren, hetzelve in zijne oorspronkelijke kracht en zuiverheid laten?’ Dit punt in quaestie schijnt Rec. op woordentwist uit te loopen. *Moraliteit leeren* is zeker eene ongeschikte uitdrukking; - maar door eene verstandige oefening en volmaking van het gevoel voor het goede zal toch de moraliteit wel altoos winnen; en, wanneer wij dat winnen nu *leeren* noemden, dan mogten wij al een verkeerd *woord* gebruiken, het denkbeeld, de waarheid, zou niet ligt ontkend worden.

Met het *pium votum*, waarmede de Schr. zijne Verhandeling eindigt, vereenigt zich zeker gaarne ieder menschenvriend, die ook maar eenigzins voor het welzijn van zijne natuurgenooten warm is.

En nu ten slotte: Hoeveel schoons en waars wij in het beschouwde Werk van den Heer S. aangetroffen hebben, het zoude hooger staan in wetenschappelijke waarde, bijaldien hij juister onderscheiden en geregelder ontwikkeld had. Het kon dan wel een heerlijke Commentarius geworden zijn op het bekende ‘*didicisse fideliter artes*,’ caet., met *deze* vrije vertaling van het eerste lid: ‘De ontwikkeling van het gevoel voor het schoone, enz.’ Altoos verheugt het ons, dat de Schr. in dit genre eene proeve geleverd heeft, en wij hopen, dat hij ons eerlang nog meer vruchten van zijnen geest aanbiede, opdat metterdaad bewezen worde, dat wij tot geene geheel onphilosophische natie behooren.

Disputatio Theologica de Jesu, e virgine Maria nato, quam - examini submittit *Johannes Jacobus van Oosterzee*. - Trajecti ad Rhenum, typis mandaverunt Schultze et Voermans. MDCCCXL. XV et 230 pag.

(*Vervolg en slot van bladz.* 219.)

De verhalen, aldus door den Schrijver taalkundig uitgelegd, worden in zijn tweede Deel uitvoerig tegen ingebragte bedenkingen verdedigd. De echtheid der beide eerste Hoofdstukken

van MATTHAEUS en LUKAS komt het eerst ter sprake. Hunne onechtheid, dat wil zeggen: dat zij niet van dezelfde hand afkomstig zijn, die het geheel dier Evangeliën in zijnen tegenwoordigen vorm bragt (juist is dit begrip door den Schrijver, bl. 96, bepaald), is onbewijsbaar op de aangevoerde gronden van uitwendige bewijzen, en van inwendige, uit verschil van stijl, uit den aard der verhaalde zaken ontleend. Zelfs zij, die de verhaalde zaken bestrijden, geven de echtheid der bedoelde Hoofdstukken toe: *Nisi eos excipere velis, qui, recentissima aetate, de totius* MATTHAEI *authentiâ dubia protulerunt*. Maar juist dit zijn de lastigste antagonisten, die door geene magtspreuk weggeblazen worden. ‘Ex Evangelio autem *Naziraeorum* (*Nazaraeorum*) atque *Ebionitarum* nihil potius depromserim ad Capita nostra *vel* defendenda *vel* rejicienda. Ab altera enim parte de illorum Euangeliorum origine, indole, nexu cum nostro MATTHAEI Evangelio pauca certo constant, ab alterâ vero, nondum probarunt adversarii in *Nazaraeorum* certe Evangelio capita nostra desiderari.’ Deze manier, om de zaak af te doen, is zeker gemakkelijk, maar weinig wetenschappelijk. Het strekt den Schrijver niet tot eer, geene enkele poging te hebben gedaan, om hier eenige resultaten voor zijn onderzoek te winnen; verscheidene uitdrukkingen doen ons vermoeden, dat hij niet regt bekend was met den staat der quaestie.

Zoo hij door het Evangelie der *Nazareërs* of *Ebioniten* bedoeld heeft het zoogenaamde Evangelie der Hebreën, dat HIERONYMUS te *Beroea* afschreef en vertaalde, dan geldt de vraag niet de beide eerste Hoofdstukken, maar alleen de voorafgaande geslachtslijst. Uit de aanhalingen van HIERONYMUS blijkt, dat enkele gedeelten uit het tweede Hoofdstuk van MATTHAEUS niet ontbraken. EPIPHANIUS noemt het Evangelie der Nazareërs, dat is het Hebreeuwsche Evangelie van MATTHAEUS, *πληρέ□ατον*, en laat er op volgen: *οὐκ οἶδα δὲ, εἰ καὶ τὰς γενεαλογίας τὰς ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἄχρι Χρι□οῦ περιεῖλον, Haer*. 29, p. 124, D. Dezelfde Kerkvader zegt vervolgens van het Evangelie der Ebioniten, *Haer*. 30, p 138 D.: *παραχόψαντες τὰς παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογίας, ἄρχονται τὴν ἀρχὴν ποιεῖσθαι, ὡς προεῖπον* - met den doop van JOHANNES. Maar wanneer men de genealogiën afsnijdt, dan blijft er nog veel over, eer men aan den doop van JOHANNES komt. Sneden de Ebioniten ook dit van hunnen MATTHAEUS af? De Kerkvader schijnt het gemeend te hebben. Maar hetgeen den goeden man onder de oogen werd gelegd, waren brokken uit een ander apocryf, denkelijk Grieksch geschrift der Ebioniten, van dusgenaamde

Petrinische afkomst. Deze zaak is boven allen twijfel gesteld door CREDNER, *Beiträge zur Einleitung*, Band I, S. 339 flgg., een Boek, dat wij nergens bij den Schrijver aangehaald vinden, wiens belezenheid in de hoogere kritiek zich niet veel verder dan HUG, BERTHOLDT, OLSHAUSEN en de inleidingen van KÜHNÖL schijnt uit te strekken.

Wat bevatte dan het *Evangelie der Hebreën*, of, om ons veiliger uit te drukken, de schriften der Joodsch-Christenen omtrent JEZUS kindschheid?

Van de Nazareërs zegt EPIPHANIUS: *ἔχουσι δὲ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον πληρέ□ατον Ἑβραι□ί*. Van de Ebioniten, *Haer*. 30, p. 137, C.: *ἐν τῷ παρ αὐτοῖς Εὐαγγελίῳ κατὰ Ματθαῖον ὀνομαζομένῳ, οὐχ ὅλῳ δὲ* (sic) *πληρε□άτῳ, ἀλλὰ νενοθευμένῳ καὶ ἠκρωτηριασμένῳ, Ἑβραϊκὸν δὲ τοῦτο καλοῦσιν, ἐμφέρεται, κ. τ. ε.* Men kan de verzoeking niet wederstaan, om *ὅλῳ καὶ πληρε□άτῳ* te lezen, en toch schemert achter dat *πληρέ□ατον* van EPIPHANIUS de meening door, alsof dat zoogenaamde Hebreeuwsche Evangelie van MATTHAEUS eens heel rijk, heel volledig, meer dan het Grieksche was. En dat is ook zoo. De plaatsen, door de Kerkvaders aangehaald (zie bij GRABE, *Spicil. Patr.*, I, p. 25 sqq), bevatten een en ander, dat in onzen MATTHAEUS niet wordt aangetroffen. Die aanhalingen hebben beurtelings iets van MATTHAEUS en iets van LUKAS. Zie CREDNER, t.a.p., S. 342, 383. Wij mogen er bijvoegen, en het bevreemdt ons, zulks niet door CREDNER aangedrongen te vinden, dat het raadselachtige Evangelie een en ander omtrent de besnijdenis van JEZUS *moet* bevat hebben; een berigt, dat wij ook wederom slechts bij LUKAS, II, 21, terugvinden. EPIPHANIUS, *Haer*. 28, p. 113, C.: *Χρῶνται* (*Cerinthiani*) *τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ ἀπὸ μέρους, καὶ οὐχὶ ὅλῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν γενεαλογίαν τὴν ἔνσαρκον, καὶ ταύτην μαρτυρίαν φέρουσι ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, παλὶν λέγοντες* (Matth. X: 25) *ὅτι, ἀρχετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος· τὶ οὖν; φασί, περιετμήθη ὁ Ἰησοῦς, περιτμήθητι καὶ αὐτὸς* Hetzelfde verhaalt hij vervolgens van de *Ebioniten*, p. 151, A.

Bevalten de schriften der Nazareërs of Ebioniten oorspronkelijk de genealogie? EPIPHANIUS zegt uitdrukkelijk, dat zij ze wegsneden. Zij behoorden dus aanvankelijk tot het Evangelie, waarvan zij zich bedienden. Dezelfde Schrijver beschuldigt de Ebioniten, dat zij hun Evangelie hadden vervalscht en verminkt, en de bewijzen, die hij voor de eerste beschuldiging bijbrengt, l.c., p. 138, A., 146, B.C., zijn zeker vrij afdoende. Bovendien, CARPOCRATES en CERINTHUS beriepen zich op die ge-

slachtslijst, om te bewijzen, dat JEZUS een gewoon mensch en een zoon van JOSEPH was[1]. Aan de geslachtslijst sluit zich het verhaal van MARIA's zwangerschap en den droom van JOSEPH aan. Werd dan dit gedeelte door CERINTHUS en CARPOCRATES verworpen, zoo als PAULUS meent, *Exeget. Handb.*, a.a.O., p. 140? Wij antwoorden, dat het ons waarschijnlijk voorkomt, dat *a.* een dergelijk verhaal, doch *b.* in eenen anderen vorm in hunne Evangeliën zij aanwezig geweest. *a*) Van de Nazareërs zegt EPIPHANIUS, *Haer*. 29, p. 123, A.: *περὶ Χοῦ οὐχ οἶδα εἰπεῖν, εἰ καὶ αὐτοὶ τῇ τῶν προειρημένων περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον μοχθηρίᾳ ἀχθέν-*

(1) Een scherpzinnig Schrijver, die in de *Godgeleerde Bijdragen*, Dl. XIV, p. 260 verv., het verhaal van JEZUS geboorte kritisch onderzocht, maakte uit de woorden van EPIPHANIUS, l.c., p. 138, op, dat die Kerkvader meende, dat CERINTHUS en CARPOCRATES niet uit *hun* Evangelie, dat hetzelfde was als dat der *Ebioniten*, maar uit dat van MATTHAEUS hunne bewijzen ontleenden. De onzuivere stijl van den Kerkvader, gevoegd bij de omstandigheid, dat de Schrijver de plaats slechts uit eene aanhaling kende, bragt hem op het dwaalspoor. Duidelijk zegt de Kerkvader van de Ebioniten, p. 127, C.: *Δέχονται - το κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον. τούτῳ γὰρ καὶ αὐτοὶ, ὡς καὶ οἱ κατὰ Κήρινθον χρῶνται μόνῳ. καλοῦσι δὲ αὐτὸ κατὰ Ἑβραίους*. - Zie de hierboven aangehaalde plaats omtrent de *Cerinthianen*. Wanneer gedachte Schrijver uit het *οὗτοι δὲ ἄλλα τινά διανοοῦνται* de gevolgtrekking maakt, bl. 275: 'Dat de Ebioniten nog iets anders (dan CERINTHUS en CARPOCRATES) leerden, hierin overeenkomende, dat zij *beiden* de geslachtregisters misten, en JEZUS voor den zoon van JOZEF hielden, hierin verschillende, dat de latere Ebioniten JEZUS toch voor meer dan een bloot mensch hielden; maar niet, dat CERINTHUS en CARPOCRATES zich daarin onderscheidden, dat zij de geslachtregisters wel bezaten.' dan heeft hij de bedoeling van EPIPHANIUS niet begrepen. De ijverige Kerkvader heeft die dan ook, naar zijne gewoonte, omslagtig, onjuist en verward uitgedrukt. In haar verband is zijne meening deze: Het is vee, die Ketters! alles is bij hen even scheef en bedorven. Wat de eene niet bedenkt, bedenkt de andere. Eerst hebben CARPOCRATES en CERINTHUS, die, even als de Ebioniten, het Hebreeuwsche Evangelie van MATTHAEUS gebruiken, uit de geslachtslijst den menschelijken oorsprong van CHRISTUS bewezen. Maar nu hebben de Ebionieten een ander loopje verzonnen. Zij strepen de geslachtslijst door, laten den CHRISTUS eerst bij den doop van JEZUS zich met Hem vereenigen, en zeggen nu: Die JEZUS is de CHRISTUS, op de gewone wijze uit eenen man en eene vrouw geboren. Maar elders heet het weder, dat hij geen mensch is, hetgeen zij bewijzen uit Matth. XII. 49, 50. 'Men ziet hieruit,' besluit de Kerkvader, 'hoe vol bedrog die EBION is, en hoe hij zich als een echt monster in allerlei gestalten kan voordoen.' Hoe intusschen bij de Ebioniten de eene overtuiging met de andere kon zamengaan, had de Kerkvader, indien hij gewild had, kunnen begrijpen uit de bepaling, welke zij zelve van den CHRISTUS gaven, en waarover hij, p. 27, sprak, en later op p. 140 nog eens handelt.

τες ψιλὸν ἄνθρωπον νομίζουσιν· ἤ, χ αθὼς ἡ ἀλήθεια ἔχει, διὰ πνεύματος ἁγίου γεγεννῆσθαι ἐχ Μαρίας διαβεβαιοῦνται. Maar HIERONYMUS verzekert uitdrukkelijk, dat de Nazareërs *credunt in Christum filium Dei, natum de virgine Maria. Ep. ad Augustinum* 112. *b*) Onder de plaatsen, uit het Evangelie der Hebreën door HIERONYMUS aangehaald, lezen wij de woorden: *Descendet super eum omnis fons Spiritus Sancti*. Deze woorden, met name het *futurum descendet*, zijn niet te verwarren met hetgeen hij vervolgens aanhaalt uit hetzelfde Evangelie: *Quum adscendisset Dominus de aqua, descendit fons omnis Spiritus Sancti super eum, et dixit*. Zij schijnen eene aankondiging te behelzen, waarvan de vervulling later opgeteekend is, en zij kunnen als wijziging beschouwd worden der woorden bij LUKAS I: 35: *πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπί σε*. Bekend zijn uit hetzelfde Evangelie de plaatsen, waar de H. Geest JEZUS *moeder* genoemd wordt, een noodzakelijk gevolg van het vrouwelijke geslacht, waartoe het woord Geest in het Hebreeuwsch behoorde. Daartoe ook heeft de zonderlinge voorstelling van ELXAI, volgens EPIPHANIUS, *Haer.* 30, p. 141, C., betrekking. Het lag dus in den aard der zaak, dat de plastische voorstelling van het aandeel des H. Geestes in de geboorte van JEZUS, zoo als dat bij LUKAS I: 35, voorkomt (zie PAULUS a.a.0.S. 111), met de eigenaardigheid van het Evangelie der Hebreën strijden moest. De gevolgtrekking: *διὸ χαὶ τὸ γεννώμενον ἐχ σοῦ ἅγιον χληθήσεται υἱὸς Θεοῦ*, kon slechts in den zin bij hen verstaan worden, waarin ook de Boeken der Joden, volgens de juist hier ter plaatse bij bijna alle uitleggers aangehaalde woorden, verklaarden: ‘Omnes, qui sciunt se sanctificare in hoe mundo, ut par est (ubi generant), attrahunt super id, Spiritum Sanctitatis, ex loco omnis Sanctitatis, et exeuntes ab eo illi vocantur filii Jehovah.’ Hoedanig verder die voorstelling in de zoo geheimzinnige boeken der Joodsch-Christenen geweest zij, is niet te zeggen; maar zoo onze gissing eenigen grond van waarheid heeft, dan heeft hun Evangelie ook hier zijn eigenaardig karakter vertoond, door, waar het van onzen MATTHAEUS afweek, tot LUKAS te naderen, echter altoos met merkelijk verschil van dien Evangelist.

Eerst langs dezen omweg van nasporing had de Schrijver tot het resultaat kunnen komen, dat hij, p. 4, reeds voorbarig aannam: ‘MATTHAEI et LUCAE narrationes - tam antiquae sunt et *ab omnibus receptae*, ut de sententia antiquissima genuinum testimonium edant.’ Zelfs is dit resultaat in twijfel te trekken. Want terwijl wij de geschiedenis in de hoofdzaak erkend

en aangenomen vinden, ontdekken wij echter de sporen eener traditie, die in de bijomstandigheden beurtelings nadert tot het verhaal der beide Synoptici, beurtelings daarvan afwijkt. Zoo heeft JUSTINUS MARTYR het verhaal van de Wijzen uit het Oosten min of meer in overeenstemming met MATTHAEUS. Slechts deze plaats uit JUSTINUS geeft de Schrijver onder zijne uitwendige bewijzen op. CREDNER echter had hem in het aangehaalde Werk, p. 152 verv., nog een aanzienlijk lijstje concordante plaatsen kunnen leveren, waaronder die uit de *Apol.* I, p. 54, *ed.* THIRLBY, op eene merkwaardige wijze LUC. I: 31, 32 met MATTH. I: 20, 21 verbindt. Eene andere aanhaling toont weder toenadering tot LUKAS, afwijking van MATTHAEUS omtrent de woonplaats van JEZUS ouders, *Dial. cum Tryph.*, II, p. 306. Doch niets van dat alles bij onzen Schrijver; ook hier wordt de knoop doorgehakt met de verzekering: 'Ad quaestionem, utrum JUSTINI *ἀπομνημονεύματα* eadem fuerint cum nostris Evangeliis, cum WINERO et HUGIO affirmando respondendum videtur'(1).

Beter voldeed ons over het geheel het betoog van den Schrijver, dat de verhalen der Evangelisten omtrent JEZUS geboorte geene mythen zijn, maar verhalen van wezenlijk gebeurde zaken. De grond, door anderen, even als door onzen Schrijver, tegen STRAUSS aangevoerd, dat de Joden geene verwachting hadden van de geboorte van hunnen Messias uit eene jonkvrouw; dat zelfs

(1) De beantwoording der vraag: Welke waarde aan die onderscheidene berigten zij toe te kennen? is van langeren adem. Omtrent hunne verhouding tot onze Evangeliën zijn echter eenige resultaten der hoogere kritiek op te geven, b.v.: Het bestaan van een Hebreeuwsch Evangelie van MATTHAEUS wordt door de Kerkvaders (vooral door PAPIAS) zoo stellig verzekerd, dat daaraan niet te twijfelen valt. Dat Evangelie verschilt echter in inhoud en vorm van hetgeen de Nazareërs als zoodanig aan EPIPHANIUS en HIERONYMUS vertoonden. Hun Evangelie, bepaaldelijk dat van den laatste, schijnt niet anders dan eene Hebreeuwsche omwerking van een Grieksch origineel te zijn, uit MATTHAEUS en LUKAS bijeengebragt, maar met andere toevoegselen verrijkt. Onder die toevoegselen zijn er van ouden apostolischen oorsprong, waarvoor wij de analogiën bij de oudste Kerkvaders terugvinden. Andere toevoegselen zijn óf door de kettersche Ebioniten ingeschoven, óf behooren tot andere heilige Boeken, waarvan zich deze sekte bediende. Van het Evangelie, door HIERONYMUS gevonden, is onze Grieksche MATTHAEUS zoo verschillend, dat deze niet voor eene vertaling daarvan kan worden gehouden. Even onwaarschijnlijk is het, dat dit Evangelie eene vertaling van den ouden echten MATTHAEUS zou zijn. Men ziet hieruit, hoe zeer de redenering des Schrijvers over de authentie en geloofwaardigheid, p. 138 verv., van MATTHAEUS als onvoldoende mag beschouwd worden.

Jes. VII: 14 door hen niet op den Messias, maar eerst *post eventum* door de Christenen daarop werd te huis gebragt, is onomstootelijk. - *A priori* kon dus die verwachting omtrent den Messias niet ontstaan. Eenigzins moeijelijker is de vraag: Of hetgeen CHRISTUS naderhand van zijne betrekking tot God en zijne geestelijke verwantschap met den Vader leerde, niet door eene dergelijke voorstelling kon worden verzinnelijkt? Wij gelooven, tot beantwoording dezer bedenking, door ons vroeger onderzoek iets te hebben bijgedragen. Want ten eerste bleek ons uit de voorstelling der Ebioniten, dat de aanneming eener bovennatuurlijke geboorte, volgens de Joodsche begrippen, niet noodzakelijk was, om de verwantschap van JEZUS en God te verklaren. Het was hun genoeg, zoo zij aantoonden, dat de CHRISTUS uit den Hemel, de Zoon Gods zich met den mensch JEZUS bij zijnen Doop vereenigd had. Ten tweede: Wanneer wij bedenken, dat in de oorspronkelijke taal der overlevering de H. Geest JEZUS moeder geheeten hebbe; dat het woord zelf eene vrouwelijke beteekenis had, ligt het geenszins zoo ras voor de hand, de verwantschap van JEZUS en God te verklaren, door den H. Geest als ware het de plaats van Vader te doen vervangen. Het is een bezwaar, dat wij tegen de oorspronkelijkheid van het verhaal van LUKAS inbrengen. Volgens onze meening, was de zin der overlevering deze: JEZUS is door Goddelijke wonderkracht in het leven geroepen, zoo als ISAAC en JOHANNES uit de onvruchtbare en bejaarde; zoo als ADAM door die zelfde hoogere kracht tot eene levende ziel was geworden. Om nog eens tot opheldering eene meening der *Ebioniten* aan te halen, EPIPHAN., *Haer.*, 30, p. 127: *Τινὲς ἐξ αὐτῶν καὶ Ἀδὰ μ τὸν Χριζὸν εἶναι λέγουσι, τὸν πρῶτον πλασθέντα τε καὶ ἐμφυσηθέντα ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιπνοίας*[1].

(1) De meergemelde Schrijver in de *Godg. Bijdrag.*, van wiens Stuk de Heer VAN OOSTERZEE zich (te regt) beklaagt, geen gebruik te hebben kunnen maken, schrijft, bl. 297: 'Wij verwonderen ons, dat men de genoegzame reden' (voor JEZUS geboorte door den H. Geest uit MARIA), 'die toch voor de hand lag, zoo geheel heeft voorbijgezien. - JEZUS immers was, volgens het Evangelie, *de Zoon van God*, die zich zelven vernietigde tot een' mensch, en bestond eer ABRAHAM was, vóór de grondlegging der wereld; hoe kon nu een menschelijke vader de oorzaak van zijn bestaan zijn? Hij kon alleen uit den H. Geest ontvangen worden, zou hij zijn, die hij was, *de Zoon van God*.' Dogmatisch waar en goed! Wij meenen echter, dat die hoogere zin oorspronkelijk niet in de bedoeling van het verhaal kan gelegen hebben. Ook MATTHAEUS wijst er op, als op een wonderteeken, met zijn *τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ, κ. τ. λ.* MARIA's *πῶς ἔ□α ι τοῦτο*, Luc. I: 34, heeft de strekking, om het wonderbaarlijke der zaak in het licht te stellen, waarvan echter de voorstelling van den Engel: *διὸ καὶ τὸ γεννώμενον, κ. τ. λ.*, een weinig schijnt af te wijken, en een vreemd begrip in te schuiven, terwijl het *οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ Θεῷ πᾶν ῥῆμα* ons weder tot de oorspronkelijke beteekenis terugvoert. Vandaar drukt ook JUSTINUS hoofdzakelijk op de *δύναμις Θεοῦ*, hier zigtbaar, *Apol.*, I, p. 54, *δύναμις Θεοῦ ἐπελθοῦοα τῇ παρθένῳ, ἐπεσχίασεν αυτὴν καὶ χυοφορῆσαι, παρθένον οὖσαν, πεποίηκε*. Hetzelfde denkbeeld maakt begrijpelijker, hoe de verwantschap tusschen JOSEPH en CHRISTUS oorspronkelijk naast zijne bovennatuurlijke geboorte kon voorondersteld en aangenomen worden. De geboorte van JEZUS was een werk der Goddelijke Almagt, maar dat, eens voltooid, de menschelijke verhoudingen van dezen niet verbrak.

Het ontstaan van JEZUS door een wonder werd als gegeven aangenomen, zonder daaruit bepaaldelijk zijne geestelijke en zedelijke verwantschap met den Allerhoogste te verklaren.

STRAUSS en anderen hebben niet alleen uit Joodsche begrippen het ontstaan des verhaals getracht af te leiden, maar ook analogiën uit het Heidendom te hulp geroepen. De Schrijver wederlegt de door STRAUSS beweerde verwantschap, door aan te merken: ‘Constat istas fabulas e Polytheismo ortas esse, nostram vero de JESU ortu divino traditionem Monotheismi fundamento esse superstructam. Ex illo autem fabulae, tamquam e stirpe rami, laete nascuntur: ex hoe non ita.’ Waartoe al die beeldspraak, en niet liever duidelijk gezegd, waar het op neêrkomt? Waarom van het Heidendom (zie de noot) als oorspronkelijke natuurdienst geredeneerd, en niet liever slecht en regt afgegaan op den vorm, waaronder het zich vertoonde? Voor zooverre het Heidendom polytheïstisch was, kende het zijnen Goden geene absolute volkomenheid toe; het bragt hen nader aan de menschen, wier vormen en hoedanigheden zij slechts bij uitnemendheid bezaten. De Koning of de stichter van een Rijk was de zoon van JUPITER; de krijgsman van MARS; de Dichter, de Wijsgeer, de Kunstenaar van APOLLO, van MERCURIUS, enz. Bij de Joden was de Godheid van de menschen door eene breede kloof gescheiden, als het zwakke van het sterke, het oneindige van het beperkte, het heilige van het onreine en bevlekte. Had het Christendom dat monotheïstisch idee verlevendigd, dan viel het minder te verwachten, dat daaruit een mythe zou ontstaan, die eene geboorte uit God vooronderstelde. Evenmin was eene dergelijke toenadering tot Heidensche begrippen in het Jodendom te verwachten, dat toen vooral vasthield aan het geloof aan den Onzigtbare en Heilige. Bij de Heidenen was juist de geestelijke, zedelijke verwantschap de grondslag voor de meening omtrent God-

delijke afkomst. Hier daarentegen staat, naar onze meening, de Goddelijke wonderkracht op den voorgrond, die in den schoot der jonkvrouw den CHRISTUS tot het aanzijn riep. Wat voorts de Heer VAN OOSTERZEE bijbrengt, tot verklaring van de analogie met PLATO's geboorte volgens SPEUSIPPUS: *Tunc temporis inprimis opinionem invaluisse qua insignium hominum natales ad Deos referentur*, is, gelooven wij, uit de lucht gegrepen. Evenzoo beteekent het: *Animadvertendum ipsas personas quibus origo illa divina tribuebatur partim fuisse fictitias partim pessimae indolis homines*, zoo als DOMITIANUS, weinig. Niet in de vooronderstelling, dat zij verzonnen personen waren, maar dat zij werkelijk bestaan hadden, leidde men hunne geboorte van de Goden af; en waren zij boos en schandvlekken der menschheid, niet als zoodanig noemde men hen zonen der Godheid, maar de laffe vleijerij dier dagen prees uit baatzucht het slechte goed, het lage verheven. *Denique ex hac fonte nostrarum narrationum forma minime explicari potest*. Het zij zoo; maar men bedenke, dat men met een' antagonist als STRAUSS te doen heeft, die u zal antwoorden: Maar ziet gij dan niet, dat de vorm van uw verhaal daarin juist met de Grieksche overleveringen zamenstemt, dat beide bepaaldelijk voor die geboorte *uit eene maagd* ijveren? PERICTIONE, PLATO's moeder, was gehuwd; maar SPEUSIPPUS verhaalde van haren echtgenoot, *χαθαρὰν αὐτὴν γάμου φυλάξαι ἕως τῆς ἀποχυήσεως*. DIOG. LAERT., III, 2. AMPHITRYO en ALCMENE zijn gehuwd; maar haar vader deed zijn' schoonzoon zweren, dat hij haar ongerept zou bewaren, tot hij van zijnen krijgstogt terugkwam, APOLL. II, 4, 6, 4. Ook de fabel van DANAE nam die wending, dat haar vader van den aanvang af haar in den metalen kerker sloot; verg. *Schol.* APOLL. R., vs. 1691, met SOPH., *Antig*,. 957 sq.

De Heer VAN OOSTERZEE gaat vervolgens over tot eene vergelijking van de verhalen onzer Synoptici met de verhalen uit de Apocryfe Evangeliën der kindschheid, ten betooge, dat STRAUSS onregt had, met deze verhalen aan te halen als een bewijs, dat die onzer Evangelisten evenzeer kunnen verdicht zijn. Die verhalen zijn, volgens onzen Schrijver, navolgingen der onze, waar zij verschillen, opgesierd en onwaar, met kennelijke bijoogmerken opgesteld, en onderling in strijd. Dat betoog is geleidelijk, en eindigt in eene lofspraak op onze Evangeliën, wel wat rhetorisch, maar toch hier niet ongepast.

Hetgeen de Schrijver ter verdediging van ons verhaal aanvoert, ten opzigte der Engelverschijningen en het wonderbare der gebeurtenis, waarin STRAUSS nieuwe kenmerken voor het mythische

vond, is over het geheel goed behandeld. De Heer VAN OOSTERZEE verdiept zich niet in de quaestie over het bestaan van Engelen, een punt, dat op een ander gebied uitgemaakt mag worden, en waarover, bij verschil van grondbeginselen met STRAUSS, niet te twisten valt. Hij ontveinst de zwarigheid niet, die het optreden van GABRIEL (een' persoon uit de latere Engelenleer der Joden) bevat, en besluit te regt, dat, zoo al die verschijning eens Engels oneigenlijk te verklaren, of later toevoegsel tot het verhaal zij, daarmede niet bewezen is, dat het geheel een *mythe* zij. Wij prijzen die soberheid, en zien het gaarne, wanneer onze Apologeten volgens de les van HESIODUS begrijpen, hoeveel meer de helft is dan het geheel. Ook de strijd van het verhaalde met de wetten der Natuur kan geenen grond opleveren, om het verhaal als onhistorisch te beschouwen, ten zij men *a priori* alle wonderen verwerpe. Wij hadden hiermede kunnen volstaan. Maar in eene zonderlinge noot haalt de Schrijver het gevoelen van HASE aan: ‘Eine jungfrauliche Geburt ist als unmöglich nicht zu erweisen,’ ten bewijze, dat zelfs de bestrijders van het verhaal de mogelijkheid van het gebeurde niet durven ontkennen. De Schrijver zij voorzigtig met dergelijke aanhalingen, die aan zijn betoog oorspronkelijk vreemd zijn, en in den gang zijner redenering niet passen. Recensent althans begrijpt de woorden van HASE niet, en hoeveel eerbied hij ook voor dien in vele opzigten genialen Theoloog hebbe, zij herinneren hem de verbazing, waarmede hij eens in den HUTTERUS *Redivivus* van denzelfden Schrijver las: *Dass die Möglichkeit eines Bundnisses mit dem Teufel nicht durchaus geläugnet werden kann*. Over het geheel hebben die argumenten *a priori*, meest uit willekeurige definitiën van *natuurlijk* en *bovennatuurlijk*, van *mythe* en historische waarheid afgeleid(1), weinig kracht. Al die deduc-

(1) STRAUSS heeft het zeker verdiend, omdat hij zelf niet altoos edelmoedig is. Maar te dikwijls hebben zijne tegenstanders getracht hem met hunne dialektiek eene vlieg af te vangen, en dan vooral het onvolkomene zijner definitie van *mythe* aangegrepen. Niet onaardig, en eenigzins ook op onzen Schrijver toepasselijk, is hetgeen STRAUSS ten opzigte van eenen NEANDER zeide, 3te Aufl., Ister Th., p. 135: ‘Es kann nur bedauert werden, dass auch NEANDER die Einsicht in die mythische Natur wenigstens einzelner evangelischer Erzählungen schon von vorne herein durch die verkehrte Vorstellung sich verbaut hat, als könnte der Mythus nicht (und zwar schon in seinem Ursprung) einfach, prosaisch, seyn. Wer im Wald keine Bäume finden will, der darf uur bei sich feststellen, was ein Baum sei, müsse roth aussehen: dann findet er gewiss keinen, ausser etwa hie und da im Herbst.’

tiën uit de vatbaarheid van den tijd, van het volk, van de zaak voor het al dan niet vormen van mythen, vervallen, zoodra de kritiek *a posteriori* die mythen door naauwkeurig grammatisch onderzoek weet aan te wijzen. Zoo bewijst b.v. wel hetgeen de Schrijver zegt omtrent het doel der Evangelisten, dat deze niet willens en wetens een mythe geschreven hebben, maar nog niet, dat zij hetgeen oorspronkelijk mythe of mythisch opgesierd was, niet als historisch opgevat en als zoodanig overgeleverd hebben. Dat de Joden niet meer in de jeugd hunner geschiedenis verkeerden, maar wel degelijk historische begrippen hadden, blijkt zeker uit FL. JOSEPHUS en de Boeken der Maccabeën; maar die zelfde tijd baarde de droomen van Rabbijnen en Esseën; dat zelfde tijdvak omving onze Apocryfe Schriften, het vierde Boek van ESDRAS en de Legenden van HENOCH, MOZES en JESAIAS. Hetzelfde tijdvak zag den staatkundigen AUGUSTUS zijn volk en de wereld in bijgeloof voorgaan, en de Epicuristen alle Godsdienst bespotten. Het zag bij de Peripatetici het Euhemeristisch ongeloof in vollen bloei, en tegelijk de Grieksche en Romeinsche wereld van bedriegers, als SIMON den toovenaar, en talrijke Theurgen, overstroomd. Chronologische en genealogische ontwikkelingen geven zeker aan een mythe geene zeer dichterlijke kleur; maar lees eens APOLLODORUS of PAUSANIAS, om de overtuiging te hebben, dat zij er niet volstrekt mede verschillen. En zoo de genealogiën van LUKAS en MATTHAEUS onderling strijden; zoo er, gelijk waarschijnlijk is, nog eene derde te ontdekken valt, met geene van beide overeenkomstig, wat hebben wij dan gewonnen? De mythe, in den zin van STRAUSS, is bestreden en wederlegd; maar de strijd wordt woordenstrijd, ten zij men bewere, dat alles tot in de meeste bijzonderheden letterlijk zoo overgeleverd, als het gebeurd, en opgeschreven werd, zoo als het overgeleverd is, ten zij men strak ontkenne, dat geene individuële begrippen, geene gevolgtrekkingen *a posteriori*, geene latere reflectie, de beschouwingen der oorkonden hebben gewijzigd, en die beschouwing in de overlevering als tot een feit kunnen hebben verligchamelijkt. Strenge exegetische kritiek kan ons hier slechts op het spoor leiden, en met welgevallen keeren wij ons tot de derde sectio, de *geloofwaardigheid der verhalen*.

Een woord over de bronnen der verhalen: Of de vraag, konden onze Evangelisten de waarheid schrijven? Denkelijk, zegt de Schrijver, heeft MATTHAEUS zoowel de geslachtslijst als de *pericope*, 18-25, van de bloedverwanten des Heeren zelven ontleend. Maar: ‘Ipsam hanc tabulam genealogicam, in tesserade-

cadas tripartitam, MATTHAEI publicani manum fuisse expertam negare non auserim (ausim).' Een rationalist kan waarlijk niet meer verlangen! - *Quidni pio* MATTHAEI *animo confideremus, qui certe nil conscripserit, de quo ipsi non probe constiterit*? Antwoord: - omdat wij MATTHAEUS niet zoo van nabij kennen, en niet eens weten, of ons Evangelie den naam van MATTHAEUS Evangelie te regt draagt. 'Maar,' vervolgt de Schrijver, 'de traditie, die MATTHAEUS volgde, is denkelijk van JOSEPH's zijde afkomstig, zoo als die naar LUKAS van MARIA!'

Zeggen wij de waarheid, de overlevering, volgens MATTHAEUS zet JOSEPH; die, volgens LUKAS, MARIA op den voorgrond; maar laat ons hier stilstaan. Het is waarlijk, of onze Exegeten meenen, dat JOSEPH en MARIA zich later gescheiden hebben, en dat men nu partijen over de zaak in geschil hooren moet! Was MATTHAEUS (voorondersteld, dat hij de Schrijver van ons Evangelie is) om den wille van CHRISTUS gedreven, de waarheid omtrent CHRISTUS geboorte te vernemen en mede te deelen; was JOSEPH (zoo als het denkbeeld (*aias, neges*) bij onze Theologen insluipt) vreemder aan CHRISTUS dan MARIA; was MARIA eindelijk de bron, waarheen onze Uitleggers en Apologeten, als laatste autoriteit, alles verwijzen, waarom volgde dan MATTHAEUS, de Apostel des Heeren, liever de overlevering, zoo als zij van de zijde van JOSEPH afkomstig was? Of meent men, dat het familiearchief van weêrszijden eenen tijd lang afgesloten gelegen hebbe, totdat het eenen Historieschrijver behaagde, deze aan dit, gene aan het andere de hand te slaan; dat, hetgeen JOSEPH, MARIA, de broeders des Heeren wisten, in de oorspronkelijke Christelijke overlevering, niet als van zelf zich tot een geheel moest vereenigen? dat zelfs, voorondersteld, er bestonden zulke familieaanteekeningen, de Evangelist, die JEZUS als den CHRISTUS vereerde, en als zoodanig der wereld wilde verkondigen, zich door de letter (*publicani instar*!) gebonden zou rekenen, zonder dat zijn hooger en later verkregen inzigt eenigzins de ontvangen voorstelling wijzigde? dat eene dusdanige overlevering niet in de onderlinge mededeeling der Christenen *levendig* gebleven zij, en juist omdat zij *levendig* was, aan uitbreiding en verkorting, aan opsiering en zoo gij wilt verbastering, blootgesteld geweest zij, liever dan tot de doode correctheid van Egyptisch hieroglyphenschrift terug te zinken? Men vergunne ons ten minste te gelooven, dat MATTHAEUS geen *novum, recens, indictum ore alio* uit een bepaald familiearchief van JOSEPH hebbe opgedolven; maar verhaald heeft hij, hetgeen hij gehoord had, voor zooverre het met

het doel van zijn Evangelie strookte. Maar het geslachtregister vooronderstelt eenig meerder onderzoek? Daarover nader, wanneer wij tot de vergelijking der beide synoptici zijn genaderd.

Over LUKAS en zijne bronnen is in eenen vroegeren jaargang van ons Tijdschrift gesproken. De Heer VAN OOSTERZEE beroept zich op de Hebreeuwsche kleur van het eerste hoofdstuk, om eene Hebreeuwsche bron voor onzen Evangelist aan te wijzen. Dat gevoelen is welligt door niemand met meer schranderheid en uitvoerigheid ontwikkeld dan door onzen geleerden landgenoot, Prof. E.J. GREVE, *Verzameling*, p. 137, verv. Met dat al zij men voorzigtig. HUG, *Einleitung*, 2er Th. en CREDNER, a.a.O.S., 374, hebben bewezen, dat de Joden veelal Hebreeuwsch dachten, en Grieksch spraken. Ja, wij hebben reeds aangewezen, en wenschen er nader op terug te komen, dat die verhouding tusschen denken en spreken op de voorstelling van LUKAS omtrent de boodschap des Engels invloed had geoefend. Wij vinden de hypothese van den geleerden AB UTRECHT DRESSELHUIS, omtrent de verwantschap van berigten van JACOBUS, den broeder des Heeren, en het Evangelie van LUKAS, hier herhaald. Nog berouwt het ons niet, daarover (*Gids* 1840, blz. 601 en verv.) onze meening gezegd te hebben. Maar het berouwt ons, dat schrijvende, niet bedacht te hebben, dat wij het Protevangelium van JACOBUS in onze uitgave der Apokryphen van het N.T. van THILO konden naslaan. Wij hadden dan aangetoond, dat een Evangelie der kindschheid van JACOBUS op geenerlei grond steunt. Van den ouden JACOBUS kende, wel is waar, de oude Christenheid dusgenaamde geschriften; de door de Ebioniten gebruikte *Ἀναβαθμοὶ Ἰακώβου*, EPIPH., *Haer*. 30, p. 140, C., die in geen verband hoegenaamd met de geschiedenis van JEZUS stonden; de *βίβλος Ἰακάβ ου*, waarvan ORIGENES melding maakt, *Comment. in Matth*. XI. p. 223, maar op zulk eene wijze, dat dit Boek zeker voor hem den vorm van een Evangelie nimmer gehad heeft. Maar wie de inleiding van THILO naslaat, leert daaruit, dat de verdichter van ons zoogenaamd *Protevangelium* JACOBI niet eens den moed had, zijnen arbeid als het werk van den Apostel en den broeder des Heeren voor te dragen; dat later in de HSS. het bijvoegsel *ἀδελφοθέος* is ingeschoven, en dat de Schrijver, waar hij in zijn' eigen' persoon spreekt, zich op eene wijze uitlaat, die zelfs het voornemen van een dergelijk bedrog niet laat vooronderstellen. Zie *Protev. Jac.*, C. 25. THILO, *Praef.*, p. LX sqq.

In den omtrek van het verhaal treffen wij, met betrekking tot bijomstandigheden, drie wezenlijke punten van ver-

schil aan. Men vergunne ons hier een weinig van de orde des Schrijvers af te wijken, en voorop te zetten, hetgeen hij eerst in zijn *Caput posterius* (*Apologia Negativa*) behandeld heeft. Het eerste punt zijn de geslachtregisters, die bij LUKAS en MATTHAEUS zoo zeer verschillen. Inderdaad is de overeenstemming niet anders te redden, dan door de kunstgreep van HUG, het te hulp roepen van eenige *leviraats* huwelijken, eene kunstgreep, die de Schrijver te regt al te stout en gezocht noemt. In allen gevalle is zij echter veeleer te veroorloven dan de meermalen voorgeslagen uitlegging, welke de Schrijver omhelst, dat LUKAS de geslachtlijst van MARIA, MATTHAEUS die van JOSEPH mededeelde. Dat is inderdaad een vergrijp tegen alle Exegese. De wet der consequentie eischt, dat wij *ὢν ὑιὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλὶ, τοῦ Ματθὰτ* enz. gelijkmatig vertalen, en alleen de woorden *ὡς ἐνομίζετο* in parenthesi brengen. Plaatsten wij, gelijk de Schrijver, p. 162, doet, de geheele zinsnede *ὢν - Ἰωσὴφ* tusschen twee haakjes, dan zou de beteekenis worden: JEZUS, de *zoon van* HELI (maar, volgens de algemeene meening, *was* IIij die van JOSEPH, en niet van HELI, zoo als hier volgt). Om de bedoeling van onzen Schrijver uit de woorden te krijgen, zou men dan ten minste moeten verdeelen: *Ιησοῦς, ὢν* (*ὡς ἐνο μίζετο ὑιὸς Ιωσὴφ*) *τοῦ Ἡλὶ*; maar dan werd de zin weder: JEZUS, die de zoon van HELI was (maar gehouden werd voor dien van JOSEPH), uit kracht der tegenoverstelling van *εἶναι* en *νομίζεσθαι*. Men ziet in welke verwarring ons de willekeur brengt der Exegese, die eenmaal het gebaande spoor verlaat. Om te staven, dat JEZUS *van* HELI kan beteekenen: JEZUS, *de kleinzoon van* HELI, voert de Schrijver, Luc. III, 38 aan: *Hanc vocem* (*τοῦ*) *alium etiam, quam patrem naturalem spectare posse apparet, ubi Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ dicitur*. Maar die verbindtenis bewijst, dat de bedoeling deze is: Er kan van God tot ADAM geen tusschenpersoon, geene tusschenschakel in de genealogische keten gedacht worden, bij gevolg ook niet tusschen *Ἰησοῦς, τοῦ Ἡλὶ*, indien men dus volgens den Schrijver moest construëren. Vergelijken wij voorts, dat LUKAS overal spreekt van de Davidische afstamming van JOSEPH, den zien wij geene zwarigheid, om aan te nemen, dat men, volgens de natuurlijke uitlegging, verbinden moet: *Ἰησοῦς ὢν* (*ὡς ἐνομίζετο*) *υἱὸς Ιωσὴφ, τοῦ Ἡλὶ, χ. τ. λ.*

De Schrijver zegt, dat de Apokryfe traditie, volgens welke MARIA eene dochter van JOACHIM heet, *nulla pollet auctoritate*. Wij gelooven het met hem, en echter vinden wij welligt sporen eener poging uit de vroegste tijden, om ook MARIA's afstamming van DAVID te bewijzen, waarop bijzonder gewigt gelegd werd,

ten einde het regt van JEZUS op den troon van JUDA te staven. JUSTINUS MARTYR dringt sterk op die Davidische afstamming aan, en het is uit vergelijking van *Dialog c. Tryph*, p. 222, II, p. 393, *edit*. THIRLBY, niet onwaarschijnlijk, dat hij eene andere genealogie dan de onze onder de oogen heeft gehad. Zie CREDNER, a.a.O., S. 212, 213. Bezien wij vervolgens de geslachtlijst van MATTHAEUS, dan zien wij een in het oog vallend streven, om de geslachten in veertienen af te deelen, waarin alleen het derde deel te kort schiet, en onzes ondanks worden wij tot het besluit gedrongen, dat de geslachtlijsten, zoo als wij ze voor ons hebben, niet al het vertrouwen van echte documenten verdienen; dat zij onderling in strijd zijn, en die strijd welligt uit tusschenvoeging, verbetering, wijziging naar andere Stukken, die voor ons verloren gegaan zijn, ontstond.

Een tweede verschil, dat onzes inziens niet opgelost kan worden, betreft de verhouding van JOSEPH en MARIA, ten tijde van JEZUS geboorte. Waren onze, bl. 216 verv., gemaakte aanmerkingen juist, dan kan het niet ontkend worden, dat, volgens MATTHAEUS, JEZUS staande het huwelijk van beide, volgens LUKAS, vóór het huwelijk geboren is, Luk. II, 5. Welke overlevering is de waarschijnlijkste? De beantwoording dier vraag staat met eene andere in verband, die door den Schrijver, p. 153 sqq., is behandeld. ‘Met het verhaal van LUKAS,’ hebben sommigen gezegd, ‘laat zich de twijfel van JOSEPH bij de ontdekking van hare zwangerschap niet overeenbrengen. MARIA moest haar wedervaren aan JOSEPH medegedeeld hebben, en hij, de brave man, zou niet tot zulk eene schandelijke achterdocht vervallen zijn, dat eerst eene Engelverschijning hem tot andere gedachten kon brengen.’ - Het staat STRAUSS waarlijk slecht, dat hij, om zulk een verschoonlijk mistrouwen in het wonderbare, p. 198, JOSEPH den naam van een braaf man zou willen onthouden hebben! - Onze Schrijver antwoordt te regt, dat het niet zeker is, dat MARIA de boodschap des Engels *niet* aan JOSEPH heeft medegedeeld, ofschoon het hem, om het *εὑρέθη*, Matth. I, 18, waarschijnlijker voorkomt, dat MARIA niet zelve de gewigtige ontdekking hebbe gedaan. De Engel beroept zich bij JOSEPH geenszins op de vroegere verschijning aan MARIA. Buitendien schijnt het, dat zij zoo spoedig mogelijk *Nazareth* heeft verlaten, om ELISABETH te bezoeken. - Het verwondert ons, dat men, bij dit zoeken naar harmonie, niet den eenigen natuurlijken uitweg gevonden heeft tusschen het dilemma: MARIA heeft de zaak *niet*, of heeft de zaak *wel* aan JOSEPH medegedeeld. Die uitweg toch was van vele zijden aan de hand gedaan. In het

Protevangelie van JACOBUS beschuldigt JOSEPH MARIA hevig, bij de ontdekking van hare zwangerschap. Deze antwoordt: *οὐ γινώσχω, πόϑεν ἐςὶ τοιτο ἐν τῇ γαςρί μου*. Zij had de boodschap des Engels geheel vergeten. Zonderling en regt Apokryph! Maar zeker had die overlevering daarin regt, dat zij, na de ontdekking van MARIA's zwangerschap, eene verklaring tusschen de verloofden als noodzakelijk vooronderstelde. Niets is natuurlijker, en niets strookt meer met het karakter van een regtvaardig man, zoo als JOSEPH, dan door navraag het nadere te vernemen. Zoo wij dus willen pogen tusschen beide overleveringen eenige overeenstemming te brengen, zien wij er geene de minste zwarigheid in aan te nemen: Aanvankelijk ontdekte MARIA het haar gebeurde aan JOSEPH niet, en niet voordat hij, door navraag, zich van de toedragt der zake moest vergewissen.

Gaan wij nu nog een' stap verder met onze poging tot harmonie, dan kan, geloof ik, niemand ontkennen, dat het verhaal van MATTHAEUS er zoo uitziet, als ware het huwelijk aldra voltrokken geworden, ware niet de bovennatuurlijke tusschenkomst tusschenbeide getreden. Het bevel des Engels moet, uit den aard der zaak, kort op JOSEPH's ontdekking gevolgd zijn. Bereken nu, dat de verloving reeds vóór MARIA's ontvangenis plaats had (LUKAS getuigt het duidelijk); dat, na de driemaandsche reis van MARIA, het huwelijk op het punt was voltrokken te worden; dat echter, volgens LUKAS, bij hare verlossing, MARIA nog slechts de verloofde van JOSEPH was, dan wordt, willen wij beide Evangelisten in overeenstemming brengen, tegen het aanvankelijke plan der gelieven, het huwelijk, ondanks de ontdekking des Engels, nog meer dan een vijftal maanden verschoven, nadat de tijd der verloving verstreken was. Eilieve, waarom? Omdat JOSEPH niet als vader van den geborene zou kunnen optreden? Maar eenstemmig doet alle overlevering hem als zoodanig voorkomen; door hem wordt JEZUS geslacht tot DAVID teruggebragt. ‘Observandum autem est’, zegt de Schrijver, p. 163, ‘JESUM JOSEPHI filium *adoptatum* certe fuisse; talis autem filii originem ad patrem adoptivum Judaeos referre solere.’ Hij had verder kunnen gaan; JEZUS was niet alleen de *aangenomen*, maar, door het opvolgend huwelijk, de *wettige* zoon van JOSEPH. De vaak aangehaalde analogiën van ISAAC, SIMSON, SAMUËL, JOANNES zijn hier van vele beteekenis. Ook daar was, tot hunne vorming, Goddelijke scheppingskracht tusschenbeide getreden, toen de natuur alle verwachting, ja bijna de mogelijkheid van hun ontstaan, had afgesneden. Die Goddelijke Almagt was *daar* medewerkende, ge-

lijk *hier* alleen werkende oorzaak geweest, en, eigenlijk gesproken, kon, schoon in beperkter zin dan hier, het bestaan dier Godsmannen van hunne vaders niet geheel afgeleid worden. Zelfs de aangehaalde plaatsen uit Rabbijnsche Schriften (zie BERTHOLDT, *Christol. Judaeor.*, §. 20) laten, voor zooverre wij ze kennen en kunnen beoordeelen (want wij bekennen hier liever onze onkunde, dan stoutweg te beslissen), die opvatting toe, dat de Heiligen meer nog door Gods Almagt, dan door de natuurlijke vereeniging van man en vrouw, in het leven zijn geroepen. Het is deze verhouding, die door de voorstelling van MATTHAEUS op den voorgrond treedt, en die het niet alleen begrijpelijk, maar ook noodzakelijk maakt, dat JEZUS staande het huwelijk met MARIA geboren werd. Het verklaart, hoe de Ebionitische ketters voor het gevoelen van JEZUS geboorte uit JOSEPH steun konden vinden in de overlevering, die aanwezig was; terwijl hunne ketterij een' veel heviger' vorm zou verkrijgen, en stoutweg de Evangelische mededeeling moest verwerpen, indien het verhaal, volgens LUKAS, het oorspronkelijkste en het meest aangenomene ware geweest. Wanneer wij de verhouding der beide verhalen van MATTHAEUS en LUKAS vergelijken, dan bevinden wij, dat het verhaal van MATTHAEUS onafhankelijk voor zich zelf bestaat, in zich zelf en door zich zelf zich tot een volkomen geheel afrondt; want de Boodschap aan MARIA hebben wij hierboven slechts bij MATTHAEUS als voorondersteld aangenomen, ten einde aan te wijzen, hoe men harmonie tusschen beide verhalen kan verkrijgen. Dat van LUKAS daarentegen is niet zoo in zich zelf afgesloten; het heeft bestanddeelen uit het andere verhaal ontleend. JOSEPH staat er op den achtergrond; het verhaal van LUKAS, dat met zigtbaar doel geschreven is, om het wonderdadige der ontvangenis en geboorte in het licht te stellen, had des noods niet eens de minste vermelding van JOSEPH noodig gehad. En toch is die kunstig in het verhaal gevlochten. Waarom? Omdat de Engel bij LUKAS verzekert, dat de beloofde zoon op den troon zijns vaders DAVIDS zou zitten. Nu leidde de overlevering oorspronkelijk deze uitspraak van JOSEPH's regt op dien troon af. Wij vinden dan ook bij Luk. I: 27, dat MARIA verloofd was met eenen man, genaamd JOSEPH, uit het Huis DAVIDS. Maar daaraan denkt MARIA in het verhaal zelf weder niet. Getuige hare bevreemding op die aankondiging, waarin weder het doel van LUKAS, om het hoogstwonderbare in het licht te stellen, doorblinkt. JEZUS moest te *Bethlehem* geboren worden; maar het tooneel van LUKAS is *Nazareth*. Buiten harmonie met de eigen-

lijke strekking zijns verhaals, en omdat de oorspronkelijke traditie het medebragt, gaat JOSEPH met MARIA naar *Bethlehem*: *διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ*. Bij MATTHAEUS daarentegen (en dit is de derde strijdigheid, die wij in de bijomstandigheden der verhalen niet kunnen oplossen) behoort JOSEPH te *Bethlehem* te huis. Het is eene noodzakelijke gevolgtrekking uit Matth. II: 22. In het verband des verhaals bij LUKAS kon het geheeten hebben: MARIA ging op naar *Bethlehem*, omdat zij uit het geslacht DAVIDS was. Maar hier stond andermaal de gevestigde overlevering in den weg. Om JOSEPH's wille behoorde zij te *Bethlehem*. Zelfs het *ἐξ σἵκ ου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ* zou de opvatting kunnen lijden, omdat JOSEPH uit het geslacht en uit de geboorteplaats van DAVID was. Vergelijk JUSTINUS M., *Dial. cum Tryf.*, II, p. 366. De zelfstandigheid derhalve van de overlevering volgens MATTHAEUS; de zamenvoeging van onderscheidene bestanddeelen bij LUKAS, die echter niet zoo plaats heeft, of de naden worden zigtbaar, brengen ons weder tot het resultaat, dat zich meestal, bij vergelijking dier Evangelisten, aan ons opdeed (zie *Gids*, 1840, bl. 607), dat de mededeelingen van MATTHAEUS den oorspronkelijken vorm des verhaals getrouwer wedergeven, terwijl bij LUKAS een streven zigtbaar wordt, om de onderscheidene overleveringen te verbinden, en naar de eischen der geschiedenis te schikken. De verhouding van beide althans is hier deze: MATTHAEUS heeft tot de volledigheid van zijn verhaal de overlevering van LUKAS niet noodig; LUKAS daarentegen voor het zijne wel die van MATTHAEUS. Het zijne bevestigt dat van MATTHAEUS; het omgekeerde geval heeft niet plaats.

Zoo wij, ten gevolge van ons onderzoek, tot het resultaat gekomen zijn, dat het feit, de bovennatuurlijke wording van JEZUS, in de oudste Oorkonden erkend en aangenomen is; dat wij het in zijnen oorspronkelijken vorm bij MATTHAEUS vinden, terwijl bij LUKAS toevoegselen en wijzigingen aanwezig zijn, die noch met MATTHAEUS, noch onderling geheel overeengebragt kunnen worden, dan beperkt zich onze eisch aan de Apologetiek vooral tot het verhaal van den eerste. De andere punten van tegenspraak, door den Schrijver behandeld in zijne *Apologia Negativa*, zijn dan ook gemakkelijker op te lossen. Zoo JEZUS staande het huwelijk van MARIA geboren werd, en hare bovennatuurlijke zwangerschap als een wonderteeken beschouwd werd, dat slechts in zekeren zin de verhouding van den geborene tot JOSEPH verbrak, dan is het ongeloof van JEZUS broeders gemakkelijker te verklaren; ware Hij vóór het huwelijk, volgens LUKAS, geboren,

Hij, de zoon van God in den verhevensten zin, zij slechts die van JOSEPH, dan was de afstand tusschen Hem en hen zoo groot, dat hun gedrag inderdaad onverklaarbaar zou blijven. In de IV^{de} Thesis deelt ons de Schrijver zijn gevoelen ingewikkeld mede over Joh. I: 31. Maar al verklaart men de uitspraak des Doopers: *Ik kende Hem niet*: namelijk als den Messias, dan blijft deze onwetendheid altoos te vreemder, om de verbinding, waarin weder bepaaldelijk LUKAS de geboorte des Doopers en die des Heilands brengt; ja, ik geloof, dat de meening dergenen daarmede vallen moet, die bij de familie des Doopers de oorkonden zoeken, waaruit LUKAS zijn verhaal ontleende. De beschouwing der tijdgenooten, die JOSEPH JEZUS vader noemden, is dan in onze oogen geen volstrekt dwaalbegrip(1). Maar vooral verklaart zich op deze wijze, waarom JEZUS zich zelven nimmer op die geboorte beroepen heeft, tot staving zijner Goddelijke afkomst. Die vraag valt dan geheel zamen met de andere: Waarom beriep zich JEZUS nimmer op de wonderteekenen, aan Hem geschied? Waarom niet op de Wijzen uit het Oosten? Op de openbaring aan JOHANNES bij zijnen doop? Zijne geestelijke verwantschap met den Vader bewijst Hij, volgens JOHANNES, door zijne gelijkheid van willen en werken, van weten en oordeelen; en moge daarmede zijne bovennatuurlijke geboorte in een geheimzinnig verband staan, in de oorspronkelijke voorstelling was hier niet het Zoonschap van God aangewezen, in den zin, waarin wij dat in het Evangelie van JOHANNES verklaard vinden. Uitmuntend is door den Heer VAN OOSTERZEE aangewezen, dat de Schrijvers van het N. Testament, de Evangelisten uitgezonderd, over het geheel van die wonderdadige geboorte hebben gezwegen. Van zijn standpunt heeft hij, tot oplossing dier bedenking, bijgebragt, wat hij kon. Volgens onze voorstelling echter, gelooven wij, dat het gewigt dier bedenking grootendeels vervalt. Al ware de bovennatuurlijke geboorte van CHRISTUS niet opgeteekend,

(1) Het is mij aangenaam, dat een Schrijver, wiens vernuft en kunde wij, ondanks alle verschil van gevoelen, huldigen, uit een gansch ander standpunt uitgaande, langs eenen gansch anderen weg tot hetzelfde resultaat kwam. Wij bedoelen Mr. I. DA COSTA, *Voorlezingen over de Verscheidenheid, enz. der Evangeliën*. Dl. I, bl. 364, schrijft hij: ‘De Heere wordt niet bloot naar de openbare *meening*, maar in Israëlietisch wettigen, waren en wezenlijken zin, *de zoon van* JOSEPH genoemd (Luk. II: 48; Joh. I: 46; VI: 42), omdat Hij, wel niet *door* JOSEPH, maar toch in zekeren zin (en als naar de Wet van een hoog, heilig *leviraat*, dat van den H. Geest) *aan* JOSEPH verwekt was tot een' erfgenaam van zijn huis.’

dan nog kon Hij met regt, in de hoogere beteekenis, de Zoon Gods heeten, en die bovennatuurlijke geboorte had niet dien zigtbaren invloed op CHRISTUS openbaar leven, leeren en handelen, dat zij daardoor als van zelve op den voorgrond werd geplaatst.

Onze wijze van zien moet noodzakelijk van die des Schrijvers verschillen, waar hij over het dogmatische belang van dit leerstuk handelt. Intusschen geldt dit verschil meer den vorm, dan den inhoud onzer overtuiging. Immers aannemende, dat JEZUS door een wonder in het leven geroepen is, zouden wij het wonder als krachteloos, zonder invloed op den gang van de natuurlijke orde der dingen moeten beschouwen, indien zich de gevolgen daarvan in zijn wezen en zijn niet hadden geopenbaard. Wanneer dus de Schrijver aanneemt, dat die bovennatuurlijke geboorte *noodzakelijk* was, *opdat* CHRISTUS onzondig zou zijn, dan keeren wij liever die stelling dus om: *Onder de gevolgen* der bovennatuurlijke geboorte *behoorde* zijne onzondigheid. Te regt toch beweert, naar ons inzien, SCHLEIERMACHER, dat, iedere andere werking der Goddelijke Almagt genoegzaam; dit wonder daarentegen op zich zelf ongenoegzaam zou zijn, *om* de kracht der erfzonde volgens haren natuurlijken gang te verbreken. De redenering des Schrijvers grondt zich op de Augustiniaansche theorie der erfzonde (p. 209); maar een aanzienlijk deel der Christenen, zelfs zij, die de algemeene zondigheid des menschen aannemen, verschillen in de aanwijzing van den oorsprong van dien toestand. Dat stelsel is meer een gevolg van reflectie over als waar erkende daadzaken, dan door de duidelijke letter der Schrift geleerd. En om hieruit *het doel* des Allerhoogsten met de bovennatuurlijke wording van J.C. te verklaren, wordt stelliger zekerheid vereischt, dan onze dogmatische meening. De redenering des Schrijvers wankelt dan ook tusschen de opvatting van den Heiligen Geest, als enkel *Goddelijke kracht*, en als bron *van reinheid en heiligheid*, in den lateren zin van het N. Testament. Verg. vooral p. 225, III. Aan den anderen kant geven wij gaarne toe, dat, zij ook de wijze hoe ons onbekend, die bovennatuurlijke oorsprong op het leven van CHRISTUS zijnen invloed gehad moet hebben, dat, bij het aannemen van het noodzakelijke en ondoorgrondelijke verband tusschen het physieke en morele in den mensch, de buitengewone wijziging in het eene niet zonder gevolg op het andere kan gebleven zijn, en dat althans de bewustheid van zijnen wondervollen oorsprong zich in CHRISTUS denken en willen geopenbaard heeft. Verder hierin door te dringen, dunkt ons gevaarlijk; ja zelfs meenen wij reeds

te ver te gaan, wanneer wij, zoo als de Schrijver, *ééne* eigenschap van CHRISTUS, zoo als de onzondigheid, bij voorkeur daaruit afleiden, en niet liever het geheel van zijn wezen daartoe terugbrengen(1).

Tot dat geheel behooren twee eigenschappen, die in de oude strenge dogmatische stelsels aan de menschelijke natuur van CHRISTUS zijn toegekend, zijne dusgenaamde *onpersoonlijkheid* en zijne *onsterfelijkheid*. Nog veel minder willen wij op de eerste meer dialectische, dan wezenlijke eigenschap, of op de laatste, die weder met de min of meer eenzijdige opvatting van het verband tusschen dood en zonde zamenhangt, en althans op geene bijbelplaats rust, nog veel minder, zeggen wij, willen wij op deze eigenschappen, dan op zijne *onzondigheid*, in verband met het wonder zijner geboorte, drukken. Maar wij hadden toch liever gehad, dat, zoo de Heer VAN OOSTERZEE eenmaal de dogmatische noodzakelijkheid van CHRISTUS wonderbaar ontstaan had willen betoogen, hij die gewone methode gevolgd ware. Wij zeggen niet, dat hij beide zaken geheel uit het oog verloren heeft; want wanneer hij in zijn *momentum historicum* het verband tusschen de opstanding en de geboorte van CHRISTUS, p. 203 (op eene inderdaad fraaije wijze!), aantoont, dan schaaft zijne rede hierbij langs het laatste punt heen; wanneer hij, p. 199, zegt: *Singularem prorsus hominem* CHRISTUM *jure dicimus*; dan raakt hij het eerste met

(1) Wij hebben reeds te veel ruimte van dit Tijdschrift gevergd, om ons hier verdere uitweiding te veroorloven, en verwijzen dus naar hetgeen SCHLEIERMACHER, *Chr. Glaube*, Th. II, p. 70 folgg., tegen de dogmatische beteekenis van dezen locus heeft geschreven. Zijne gronden zijn, onzes inziens, door den Heer VAN OOSTERZEE niet wederlegd. De beroemde man echter geloofde de hoofdzaak uit de Evangeliesche verhalen, niet, en het is uit zijne redenering blijkbaar, dat hij JOSEPH voor den natuurlijken vader van JEZUS hield. Ten gevolge van het onderzoek van den Heer VAN OOSTERZEE en van eigene overweging, gelooven wij, dat, wat de hoofdzaak, JEZUS bovennatuurlijke geboorte, betreft, de zaak historisch *geconstateerd* is, en wij mogen dus *a posteriori* gevolgtrekkingen aannemen, die hij *a priori* in zijn stelsel niet toeliet. Wij moeten alzoo de bovennatuurlijke ontvangenis van J.C. als eene schakel en eene eerste schakel beschouwen, in *die rij van wonderen*, waardoor Hij krachtiglijk bewezen is de Zoon Gods te zijn, zonder uit dit feit *afzonderlijk* eenige meerdere dogmatische gevolgtrekkingen, dan uit het gebeurde bij den Doop of op den Berg af te leiden. Wanneer LUKAS hierom bepaaldelijk zegt: *ὅτι υἱὸς θεου κληθήσεται*, meenen wij daarin eene afwijking van de oorspronkelijke overlevering, ja eenen strijd met de Johannesche leer te ontdekken, ten zij men hierop niet meer drukke dan de Joodsch-Rabbijnsche leer, onderstelt die de kinderen, door vrome onders, onder Goddelijke medewerking, verwekt, *Kinderen Gods* noemde.

den vinger aan. Maar liever dan van een *momentum historicum, dogmaticum, ethicum* te spreken, had hij al die gevolgtrekkingen onder eene hoogere eenheid behooren te besluiten. Bij hem ware dit het *momentum dogmaticum* geweest. Immers is het zigtbaar, dat, wanneer hij dit in drieën splitst, CHRISTUS *ὁ ἀναμάρτητος, ὁ ῾ρῆματα τῆς ζωῆς αἰωνίου ἔχων* (intellectuële onfeilbaarheid), *ὁ ἀμνὸς ἄμωμος καὶ ἄσπιλος*, de twee laatste begrippen niet met het eerste kunnen *gecoördineerd*, maar daaraan *gesubordineerd* moeten worden, of alle drie onder een algemeen begrip bevat. Dat begrip is door den hierboven aangehaalden Schrijver uit de *Godg. Bijdragen* uit zijn standpunt treffend aangewezen. Voor ons zou de hoofdzaak het *momentum historicum* geweest zijn, namelijk om de volgende ontwikkeling van JEZUS, waarin zich in het natuurlijke, verstandelijke en zedelijke, Goddelijke hoogheid en ware menschelijkheid zoo treffend vereenigd vinden, te verklaren, en de innerlijke gelijkvormigheid en waarheid van JEZUS verschijning op aarde aan te wijzen.

De gevolgtrekkingen der Katholijke Theologie, vooral met betrekking tot MARIA, laat de Schrijver buiten het spel. Te regt; zij lagen niet op zijnen weg, en ongeroepen stellingen te bestrijden, voor welker invloed geene vrees bestaat, is te ver gedreven ijver. Of men moet alarm willen roepen, wanneer een dichterlijk gemoed voor een oogenblik met behagelijkheid rust op de romaneske voorstelling van vroegere eeuwen. Wèl is het blinde ijver, om alsdan Auteur en Boek bij het kerkelijke publiek aan te klagen, en de trouwe kudde te waarschuwen voor de scheerling, die onder de klaver groeit. Wanneer de voortreffelijke Schrijfster van *het Huis Lauernesse*, in haren uitstekenden Roman, haren eerbied voor MARIA betuigt, ‘als de vrouw, die het gewijde middel heeft mogen zijn van al dat eeuwig heil, dat wij hopen en verwachten,’ dan gebruikt zij bijna de woorden, waarmede NESTORIUS zich voor zijn gehoor tegen de beschuldiging verdedigde, de moeder des Heeren te verguizen; en men moet meer dan Nestoriaan zijn, om bang te worden voor de gevolgtrekking, dat de persoon van MARIA stof oplevert voor Dichterlijk ideaal. Puriteinsche rondkoppendrift alleen kan uit het gebied der Poëzij verbannen wenschen, wat niet strikt met hare dogmatische stelregels strookt. Wanneer de Theologie zoo gebiedend op het terrein der Aesthetiek heerschen wil, dan zou het, volgens regt van wedervergelding, billijk zijn, dat de Aesthetiek eenen strooptogt op het gebied der Godgeleerdheid waagde. Denkt gij, dat de wederlegging van D^{s}. PRINS niet meer Aesthetische kette-

rijen zou vertoonen, dan de Roman van Mejufvrouw TOUSSAINT, Theologische? Denkt gij, dat het lange vertoog ééne zoo fraaije bloem van welsprekendheid zou opleveren, als de geincrimineerde plaats van den Roman is: ‘O! het was het zuiverste, het schoonste, het liefelijkste denkbeeld dier zintreffendste aller eerediensten, de verhevenste moederliefde, bij wat de reinheid het meest eerbied waardigs heeft, de grootste moedervreugd nevens de bitterste moedersmart, de schoonste moedertrouw bij de treurigste moederlijke verlatenheid, moedertrots en moederschande, moederlijke opoffering en moederlijke zegepraal, en dat alles vereenigd op het voorhoofd van eene maagd, en het is een God, die de Zoon is van die maagd?’

Misschien noemt iemand onze uitval hier ter plaatse ongepast. Misschien is zij het ook; want niets is vruchtbaarder dan het kwade voorbeeld, en zeker doet zij in ongepastheid nog onder voor de uitval, onlangs tegen *het Huis Lauernesse* gedaan, in het *Maandschrift voor Christenen van den beschaafden stand*, Jaarg. 1841, N°. 4.

Keeren wij nog eens terug tot den Heer VAN OOSTERZEE. Zijne Dissertatie draagt blijken van vlijt en studie; maar hij schijnt niet genoeg op de hoogte der wetenschap te staan, om het vraagstuk, dat hij behandelde, voldoende op te lossen; buitendien mist zijne dialektiek fijnheid en juistheid; zijne methode beknoptheid en strengheid van behandeling. Zijn stijl is verre van zuiver Latijn. Onze enkele aanhalingen deden dit reeds zien en door het bezigen van schaarsch voorkomende uitdrukkingen, zoo als: *impraesentiarum, meditullium etc.*, bedekt hij het gebrek aan genoegzame oefening niet. Toen wij, bij den aanvang der Recensie, eene ‘aanprijzende aankondiging’ beloofden, meenden wij dit, omdat wij het hoopten. Zoo de gang van een naauwkeurig en niet gemakkelijk onderzoek Recensent tot een ander resultaat heeft gebragt, dan verzoekt hij den Schrijver, de gedane belofte te beschouwen als een bewijs, dat alleen de kracht der waarheid hem tot eene ongunstige uitspraak over zijnen arbeid heeft gedwongen.

Redevoering over de staatkunde hier te lande na den Utrechtschen vrede; een waarschuwend voorbeeld voor onzen tijd; uitgesproken in de openbare Vergadering der tweede klasse van het Kon. Ned. Inst. van Wet., Lett. en Schoone Kunsten, op den 16den November 1840, door Mr. *J.C. de Jonge*. 's Gravenhage en Amsterdam, Gebr. Van Cleef. 1841. 28 blz. *Joannis Rudolphi Thorbecke*, Oratio de Simonis Slingelandtii Rempublicam Emendandi Studio, quam habuit die VIII Februarii A°. MDCCCXLI, quum magistratum Academicum deponeret. L.B., P.H. van den Heuvell. 1841. 35 pagg.

Het is tot vervelens toe meermalen betoogd - eene enkele maal ook wedersproken, - dat de Geschiedenis eene leermeesteres voor de volken, een spiegel voor volgende geslachten is. Maar niet altijd wordt het verledene tot juiste beschouwing van het tegenwoordige aangewend. Eenzijdige opvatting, - miskenning van het verschil der tijden, - het weleens *a priori* opgevatte voornemen van deze of gene geliefkoosde waarheid te zien, en voor andere de oogen te sluiten, benevelt te dikwijls het zuivere en onbevlekte beeld der Historie.

Er is - bedriegen wij ons niet - tweederlei wijze van het verledene op het tegenwoordige toe te passen. Wij nemen een tijdperk ter vergelijking, - wij kiezen daaruit de gelijke of gelijkschijnende omstandigheden, - wij komen natuurlijk tot gelijke resultaten. Heden treft ons de overeenkomst van het tijdperk na den Utrechtschen vrede met onzen huidigen toestand. Toen uitputting na den oorlog, - toen eene ledige schatkist, - toen verdeeldheid, provincialismus en overdrevene zucht naar bezuiniging, - even als nu. Wij trekken er de lessen uit: *Heb slechts moed en vertrouwen! Bezuinig niet te veel*! Morgen zullen wij de Batavieren uit hunne vergetene terpen oproepen. Hunne eenheid, waardoor zij onder CIVILIS het gezag der Romeinen met goed geluk weêrstonden, zal een waarschuwend voorbeeld worden voor onzen tijd. Wij zullen (conservatieven als wij zijn) er de zedeles uittrekken, dat vertrouwen in onze regeerders ons groot

en magtig en gelukkig maken zal, - en het *Eendragt maakt magt* zal, als de toepassing onzer Verhandeling, door de zalen van het *Trippenhuis* weêrgalmen!

Het is waar, ook die wijze van beschouwing kan nuttig zijn en tot het voorgestelde doelwit voeren. Maar hoeveel talent, hoeveel gave van opmerking, hoeveel scherpe kritiek wordt daartoe vereischt? Of is het genoeg enkele losse en onzamenhangende trekken op te zamelen, en daaruit een beeld naar uw goedvinden zamen te stellen? Neen! zal die studie vruchten dragen, zoo beginne men met zich geheel te verplaatsen in den tijd, dien men ten voorbeelde aanwenden wil. Bij de punten van vergelijking, dringe men in den geest van het volkskarakter, in den aard van den regeringsvorm, in de betrekking tot andere Staten door. Met evenveel naauwkeurigheid ontlede men het verschil van onzen verledenen en onzen tegenwoordigen toestand. Men overtuige zich van de waarheid, dat nergens, - noch in de stoffelijke, noch in de zedelijke wereld, - volkomene gelijkheid mogelijk is, en dat het oogenschijnlijk minstbeduidende verschil dikwijls de geheele kracht aan het voorbeeld ontneemt. Eerst dan zal die wijze van beschouwing tot zekere gevolgtrekkingen kunnen leiden.

Maar er is eene andere - eene meer wijsgeerige opvatting en toepassing der Geschiedenis. Wij maken door aanhoudende studie, door onafgebrokene beoefening, den geest van het verledene ons eigen. Wij nemen dat verledene in ons op, zonder dat wij met angstvallige naauwkeurigheid den toestand van vroegere eeuwen in de onze overplanten. Wij gebruiken het als een middel tot ontwikkeling en beschaving. Zoo zullen wij, bij grondig nadenken, algemeene beginselen en waarheden ontdekken, en onwillekeurig zal het resultaat dier studie ook op onzen tijd van invloed zijn.

Doch wij mogen dit denkbeeld niet verder uitbreiden. Het verschil tusschen kunstige (om niet te zeggen *gekunstelde*) vergelijking en wijsgeerige beoefening der Geschiedenis kwam ons van zelf voor den geest, bij de lezing der beide door ons aangekondigde Redevoeringen. Bij den Heer DE JONGE naauwkeurige, weleens eenzijdige, vergelijking en toepassing; - bij Prof. THORBECKE nergens *opzettelijke* overbrenging op onzen tijd, schoon de waarheden, die wij er uit kunnen afleiden, op elke bladzijde helder en duidelijk in het oog vallen. Bij den Heer DE JONGE bijna algeheel voorbijzien van het hoofdgebrek aan het behandelde tijdvak eigen: flaauwheid, stilstand, angstvallige vrees

voor verandering; - bij Prof. THORBECKE juist scherpe kritiek van dat gebrek, juist beschouwing van SLINGELANDT, als in eeuwigen strijd met het laauwe en flaauwe geslacht zijner eeuw. Bij den Heer DE JONGE, het resultaat, dat zich onwillekeurig opdringt: ‘Angstvallige voorzigtigheid; -’ bij Prof. THORBECKE: ‘Ontwikkeling en vooruitgang.’ En mogten wij den indruk teruggeven van het beeld, dat de Staatkunde der beide Geleerden, na de lezing hunner Redevoeringen, in ons achterliet, het zou bij den Heer DE JONGE dat van den braven, gemoedelijken, maar weinig energieken Hollander (helaas! den *Type-Hollander* onzer dagen) zijn; - een' van hen, - van wie een voortreffelijk Staatsman en tijdgenoot zeide, dat zij zoo vele middelen tot redding van het Vaderland bijbrengen, dat het Vaderland eindelijk onder al die redding te gronde gaat, doch die (voegen wij er bij) zelve geen' gevaarlijken sprong zullen wagen; - bij Prof. THORBECKE, dat van den man, die zijne eeuw vooruit - neen! bij wien zijne eeuw ten achter is, en op wien wij, zonder overdrijving, de fraaije beschrijving kunnen toepassen, welke hij zelf, met het oog op SLINGELANDT, ons geeft: ‘*Cum eorum pigritia cernimus omni aevo contendisse excelsi animi ingeniique viros, qui, minus recte credo, aetatis suae cursum antevertere vulgo dicuntur. In his enim, quoniam erant sui, nec pulsu tantum agebantur externo, vivevat vigebatque propria tempori suo, quae in aequalibus jacebat consopita, virtus agendi. Verius aetatis suae principes dicendi, qui reservatum ipsi munus, adversantibus cunctis, explere, quamquam frustra, niterentur*.’

Doch de Lezer heeft regt, om, zoo al geen verslag, ten minste iets meer over den inhoud der beide Verhandelingen te vernemen. Wij maken met die van den Heer DE JONGE een begin.

De Schrijver plaatst ons bij den aanvang dadelijk op zijn standpunt van vergelijking, - noemt onderscheidene trekken daarvan op, - en bepaalt zich dan uitsluitend tot de *Staatkunde* hier te Lande, na den Utrechtschen vrede gevolgd. Hij beschouwt die uit drie oogpunten; *vooreerst*: Die Staatkunde deed het Gemeenebest alle gewigt als politieke Mogendheid verliezen; *ten tweede*: Zij had den noodlottigsten invloed op den inwendigen toestand des Vaderlands; *eindelijk*: Zij berokkende het verval van Land- en Zeemagt. Het Stuk eindigt met eenige wenken voor onzen tijd, bepaald, om ons niet aan de behandeling der algemeene staatkundige belangen te onttrekken; - om niet te wanhopen aan het herstel onzer geldmiddelen; -

om de vestingen van den Staat en Land- en Zeemagt niet te doen vervallen.

Wij moeten al aanstonds eene aanmerking maken op de punten van vergelijking, waarvan de Schrijver uitgaat. *Nederland* - zegt de Heer D.J., - was verpligt geweest een kostbaren oorlog te voeren; - het was genoodzaakt jaar op jaar schulden te maken; - het was - speelbal van de trouweloosheid der Mogendheden, gedwongen, na luisterrijke overwinningen, met schulden beladen, een nadeeligen vrede te sluiten. Alles even als nu! Ja! indien wij bloot de feiten in het afgetrokkene beschouwen. Maar *toen* was *Nederland* tot dat alles, ondanks zich zelf, gedwongen; - *thans* is onze toestand het gevolg van onze eigene vrijwillige en onnoodige inspanning, van doelloozen tegenstand, van eigene verkeerde Staatkunde. Men gevoelt, hoeveel invloed dit door den Schrijver miskende verschil op de beschouwing en beoordeeling van bijzonderheden hebben moet. Doch ook in een ander opzigt komt het ons voor, dat er hoofdpunten aan de vergelijking ontbreken. *Nederland* na den Utrechtschen vrede behoorde nog tot de groote en invloed hebbende Staten. Het had die stelling niet door eene verkeerde Staatkunde moeten verliezen. Alles juist! Maar mogt de Schrijver hier ten eenemale de verandering in het Statenstelsel van *Europa* voorbijzien? Het stelsel van staatkundig evenwigt ging te niet, - dat van de voogdij der groote Mogendheden kwam na NAPOLEON's val in de plaats. De deelneming van de mindere Staten aan de groote Europesche belangen veranderde geheel van aard. Handhaving zooveel mogelijk van onafhankelijkheid, uitbreiding van handelsbetrekkingen, inwendige versterking trad nu als doel in de plaats van dat staatkundig oppergezag, hetwelk wij in vroegere eeuw mogten en moesten najagen. Maar wij vragen daarom: Is de enkele vergelijking dier twee tijdperken, - is de voorstelling van het eene als waarschuwend voorbeeld voor het andere juist, wanneer men dat verschil geheel voorbijziet, en de gesteldheid van het Europesche Statenstelsel niet met breede en kenmerkende trekken schetst? Hetzelfde geldt omtrent de binnenlandsche Staatkunde. Eeuwige twisten tusschen de Statenpartij en de voorstanders van den Stadhouder, die nu eens met de overwinning van de eene, dan met die van de andere eindigden, en verwisseling van gezag, in plaats van verbetering, ten gevolge hadden, waren het kenmerk van dien tijd. Doch is nu dat tijdperk geschikt, om, zonder diepere ontwikkeling, dan die de Schrijver ons geeft,

te worden vergeleken met onzen leeftijd, waarin Stadhouder en Republiek nog slechts bestaan als flaauwe herinneringen aan een afgesloten tijdvak?

Doch - hoe men hierover denke - bevreemdend is het, dat de Spreker juist ééne zaak miskent of voorbijziet, welker belang in het oog springt. Wij bedoelen den toestand, den geest, het karakter der natie, in verband met de bestaande instellingen hier te Lande. Het is waar (en de Schrijver ontwikkelt dit voortreffelijk), het verschil van *Nederland* vóór en na den Utrechtschen vrede was verbazend. Maar billijk hadden wij hier een onderzoek naar de oorzaken mogen verwachten. Het staatkundig stelsel! zal de Heer DE JONGE ons toeroepen. Wij geven het toe, doch vragen juist: Waaraan dit stelsel was toe te schrijven, en of het niet de uitdrukking was van dien geest van laauwheid en stilstand, welke zich na den Utrechtschen vrede begon te openbaren, en in de laatste jaren zijn toppunt bereikte? En is dit waarheid, zoo vergunne men ons de bedenking te maken, of de S. niet te veel aan resultaten is blijven hangen, en te weinig tot oorzaken is opgeklommen - oorzaken, die hem tot andere gevolgtrekkingen en andere waarschuwingen zouden hebben geleid? Iedere natie heeft hare jeugd, en bereikt een toppunt, om dan allengs weder te dalen. Na langdurige inspanning volgt bij de volken, even als bij de individuën, veelal afmatting en magteloosheid. Welligt was dit ook na den Utrechtschen vrede het geval. Welligt vindt men hierin de aanleiding, dat de kwade zijde van ons volksbestaan zich meer en meer begon te ontwikkelen, en de deugden van het krachtige en jeugdige voorgeslacht te verdringen. Angstvallige bezorgdheid - gebrek aan moed - vasthouden aan het bestaande, zonder oordeel of verstand, alleen omdat het bestond, werden de heerschende trekken. Door onze instellingen te ontwikkelen, hadden wij veel kunnen voorkomen. Algeheele stilstand toch is meestal onmogelijk. De geheele wereld is beweging. Wie niet vooruitgaat, gaat achteruit, want zijne tijdgenooten snellen hem voorbij. Beweging is den volken ingeschapen! Ontbreekt hun eigene zelfstandigheid en kracht, zoo worden zij voortgesleept door anderen; of eene tegennatuurlijke beweging, die weldra op hunnen ondergang uitloopt, treedt in de plaats van nationale ontwikkeling. Ook hier had hetzelfde plaats. Men zag op tegen den arbeid, en de Republiek viel niet alleen ten gevolge van de Staatkunde na den Utrechtschen vrede, - niet alleen door de revolutie van het laatst der voorgaande eeuw, - neen, de oorzaak lag dieper, lag in het

verbasterde volkskarakter, - lag in de versletene en niet in tijds gewijzigde instellingen, en de Franschen, om de uitdrukking van Prof. THORBECKE te bezigen: *Simulacrum illi Reipublicae sustulerunt, quae suâ imbecillitate jam corruerat*.

Men gevoelt, dat, bij deze wijze van beschouwing, de Schrijver nog andere lessen en andere waarschuwingen had kunnen geven. Niet dat wij de zijne minachten; want, al gelooven wij niet, dat *Nederland* op dit oogenblik geroepen is, om deel te nemen aan de groote politieke gebeurtenissen en belangen, het zij verre van ons, dat wij ook hier geene waakzaamheid zouden verlangen, of het belang van Land- en Zeemagt zouden miskennen! Maar had de Heer DE J. bij dit alles niet den raad mogen en moeten voegen tot eene meer zelfstandige en voortdurende nationale ontwikkeling? Ware dit niet beter geweest, dan de oude troostgrond onzer O.I. bezittingen, - een troostgrond, zoo geschikt om weêr bij in te dommelen, - dan het gewagen van maatregelen, tot stand gekomen ter verbetering van ons volksbestaan? Of behoort de Schrijver tot de gelukkigen, die gelooven aan Hollandsche nationaliteit? Indien laag te vallen op den vreemdeling, wiens ondeugden wij navolgen, wiens energie wij niet kunnen bereiken, - indien het teren op den roem van een dapper voorgeslacht, - indien het onophoudelijk roemen op eigene deugden, eigene daden, eigene braafheid, nationaliteit heeten moet, voorzeker, wij zijn het nationaalste volk ter wereld! Maar indien men iets hoogers en beters bedoelt, - een' volksgeest, vrij van eenzijdigheid en op zelfstandige ontwikkeling berustende, - helaas! men toone ze ons in ons volksbestaan. Het jaar 1830 en de strijd met *België* zal men ons welligt willen tegenwerpen, en de daden van onzen tijd, - het verbranden der flotille voor *Antwerpen* en andere, - als bewijzen van het onverbasterde volkskarakter willen aanvoeren. Wij laten die heldendaden in al hare waarde: - maar protesteren tegen de stelling, alsof volkshaat tegen *België*, en de scheeve positie, waarin wij daardoor geraakten, hetzelfde zou zijn als Hollandsche nationaliteit. Of was het een nationale toestand, waarin wij na 1830 verkeerden? Was het nationaal, overal met het despotisme te symphatiseren? Was het nationaal, den moedigen verdediger van *Ierlands* vrijheid, trots den vinnigsten Tory, eenen muitenden volksmenner te schelden? Was het nationaal, den zegezang aan te heffen, toen de Russische vanen op *Warschau*'s muren verkondigden, dat de opstand van het verdeel-

de, maar niet vernietigde *Polen* op nieuw was ten ondergebragt?

Wij zouden onwillekeurig ons verder van ons doel verwijderen; - ons rest nog een oogenblik de aandacht op Prof. THORBECKE's Redevoering te vestigen.

Geheel anders, hooger, meer wijsgeerig, is dadelijk het standpunt, waarop de Redenaar zich plaatst. Behoud gaat in de natuurlijke wereld gepaard met doorgaande verandering, *ita ut succedente temporis momento eadem res sit et tamen nova*. Maar de menschelijke kunsten schijnen nu eens te rusten, dan weder met geweldige vaart voort te gaan. Zoo ook de Staatkunde. Vooruitgang en beweging zijn noodig: *Nullum est tempus quod vacare mutandi agitatione sine injuria possit; nulla conditio, quae non ad aliam continuo tendat*. Maar *wij* blijven staan bij het oude, - doen niets, - verzetten ons tegen verbetering, - en in de plaats van verbetering volgt omwenteling; want, zegt de Spreker: *Suum unicuique aetati inest principium movendi; quod si deseratur, existit sequenti aetate motus confusio. Rerum perpetuitas non desidia, sed moliendi gignendique alacritate conservatur. Quam mobilitatem velut detestabilem pestem exsecrantur, qui non ipsi parere aliquid, sed ante partis acquiescere volunt*. Enkele uitstekende mannen van hunnen tijd zijn met dien doorgaanden geest in strijd. Het is zulk een strijd, dien de Redenaar in SLINGELANDT zal schetsen!

Na den Utrechtschen vrede kwamen al de gebreken onzer staatsinrigting als een heir voor den dag. Het gezag van WILLEM III had de wankelende Republiek nog staande gehouden; - dat gezag was door de benarde omstandigheden vergroot. Maar zelfs dit telkens toevlugt nemen tot het eenhoofdige bewind in hopelooze tijden was een gevolg van flaauwheid en moedeloosheid. De Stadhouder was (zoo als de Hoogleeraar het elders uitdrukt) de *Deus ex machinâ*, waartoe men zijne toevlugt nam, om aan loomheid en werkeloosheid bot te vieren, daar de moed tot wezenlijke verbetering, die slechts op goede Wetten berusten kon, ontbrak[1]. Doch WILLEM III was de man niet, om met het oog in de toekomst de hand te slaan aan de verbetering van het Gemeenebest. Had hij dat gedaan, met regt zou hij den naam van tweeden stichter der Republiek hebben mogen voeren. Maar dat lag niet in zijnen aard. Dapper in

(1) Geestig zegt SEUME in zijne *Apokryphen*: ‘De natie, die alleen door een eenig man kan en moet gered worden, verdient zweepslagen.’

het veld tegen den vijand, waagde hij het niet de nog gevaarlijker wonde te peilen. De kwaal, door WILLEM's strenge regering tijdelijk bedekt, hernam, aan zich zelve overgelaten, nieuwe krachten.

Het Gemeenebest eischte dus eene betere inrigting. *Vel optimum reipublicae genus, nisi constanter elaboretur, mox transit in deterius. - Ordinare Rempublicam, hoc est longe providere in posterum. Quodsi adhuc patriae forte liberum non fuisset, quid nunc, ab amplissimo theatro, ubi universae Europae res agebatur, discedenti, ut modeste secum viveret, ipsi obstabat*?

Wij hebben een uitvoerig verslag van den aanhef der Redevoering medegedeeld, zoowel om een voorbeeld te geven van de helderheid en zuiverheid der voorstelling, als om tevens den vrijeren blik aan te wijzen, waarmede de Heer T. zijn onderwerp beschouwt, in vele opzigten geheel verschillend van dien des vorigen Schrijvers. Het hoogere standpunt, waartoe Prof. T. opklimt, deden wij straks reeds opmerken. Bij den Heer DE J. vinden wij het tijdperk na den Utrechtschen vrede als ware het geïsoleerd voorgesteld; - bij onzen Schrijver wordt het in verband gebragt met den geheelen toestand der Republiek en de daaraan eigene gebreken, die, tot nog toe minder duidelijk gebleken, thans, bij den weder tot rust gekeerden Staat, dringend herstel en verbetering behoefden. Bij den Heer DE J. wordt bijna uitsluitend de flaauwe buitenlandsche Staatkunde gegispt, en de ondergang der Republiek grootendeels toegeschreven aan haar aftreden van het staatstooneel; - bij Prof. THORBECKE wordt juist dat tijdvak van rust voorgesteld als de geschiktste tijd, waarin men het kranke ligchaam inwendig had kunnen versterken. Maar wij mogen niet verder gaan. Nog een enkel kort woord over de behandeling van het eigenlijke onderwerp des Hoogleeraars.

SLINGELANDT's poging tot herstel was tweeledig: zij gold óf *Holland* alleen, óf de Unie. Wat *Holland* betreft, de financiën waren in de schrikkelijkste verwarring, - herstel werd dringend vereischt; - doch hoe tot afdoende maatregelen te geraken, want de minderheid was door de meerderheid niet gebonden? Dit kwaad zocht SLINGELANDT tegen te gaan. Vergeefs! Men hield loomheid voor wijsheid. Men zeide, dat de Republiek *toch nog* bestond, alsof men over middelen tot herstel hadde kunnen raadplegen, indien zij reeds gevallen ware[1]. Geen minder

(1) Wij hebben meermalen opgemerkt, dat de Redenaar bijna nooit den toestand der Republiek met onzen toestand *opzettelijk* vergelijkt - doch dat zijne voorstelling zóó is, dat de algemeene waarheden, ook voor onzen tijd van belang, als van zelve in het oog vallen. Ten voorbeelde strekke de volgende plaats, die zoo geheel op het voorgevallene met de verandering der Grondwet toepasselijk is: *Ejusmodi ignavorum hominum argutiis, quae mentem aequalium ab emendando alienam, in causis autem ignaviae praetexendis solertem, probabant, Slingelandtius ita respondere solebat, ut emendationis necessitas clarius elucesceret. Ostendebut enim, eos libertatis nomen obtendentes, ipsam libertatem destruere. Nemo facile unquam magui elatique vir ultra id, quod erat constitutum, progredi visus est, quin continuo imbecilli et meticulosi homines clamitarent, illum nativa rei praesidia convellere. Quasi tueri sit mutationem arcere, et non potius institutum cum ratione mutare*.

bezwaar was hierin gelegen, dat de Afgevaardigden geene vrijheid tot stemming bezaten, maar in alles ruggespraak met hunne Committenten moesten houden. Vandaar overwegingen zonder einde! Ook hierin trachtte S. te vergeefs naar verandering. Uitvoerig ontwikkelt de Hoogleeraar dit alles door het voorbeeld zoo der Burgerlijke als der Strafwetgeving. S. wilde eenen tijd bepaald hebben, binnen welken de zaken moesten worden afgedaan. Ook dit mislukte. Met de uitvoering der Wetten was het eveneens. De inrigting van het Kollegie van telkens afwisselende Gedeputeerden was zoodanig, dat slechts het persoonlijke belang der Regenten, niet dat van den Staat, er bij in aanmerking kwam. Het herstel der stadhouderlijke waardigheid was voor de meesten een schrikbeeld. Hunne flaauwheid (en SLINGELANDT voorzag dit) zou juist dat herstel ten gevolge hebben, zonder den Staat te redden.

Ook der Unie ontbrak het aan eene goede inrigting. Zij vermogt niets zonder de goedkeuring der Leden; - zij nam geen besluit, dan met algemeene stemmen. SLINGELANDT maakte hieruit op, dat de Unie slechts *in naam* bestond. Besluit en uitvoering waren niet eens behoorlijk vaneengescheiden; wanneer men eens tot een besluit gekomen was, ontstonden bij de uitvoering weder dezelfde bezwaren. In de diplomatische betrekkingen - in de zaken van de krijgsmagt - overal openbaarde zich dit gebrek. De Unie had regten in naam - bij de uitvoering wilde niemand gebonden zijn. Er was geen gemeenschappelijke band of dwang. SLINGELANDT zag dit. Hij beweerde, dat de Unie van Utrecht niet voor dien tijd geschikt was, - dat zij niet eens werd nageleefd. Maar de pogingen tot verbetering, zoo ten tijde van de buitengewone Vergadering van 1716, als later aan-

gewend, mislukten: *Obstabat illi mollis nostratium animus et ad agendum timidus est spe semper idonei temporis delitescens*. En wat was de uitslag? De Republiek hield stand tot het einde der voorgaande eeuw, en stortte toen, van alle levenskracht beroofd, bij den eersten schok ineen.

Wij mogen niet verder gaan, noch den Spreker volgen in zijne krachtige voorstelling, hoe, na den val der Republiek, vreemde instellingen moesten worden ingevoerd, bij gebrek aan nationale ontwikkelling, of hoe SLINGELANDT's mislukte pogingen slechts daarhenen strekten: *Ut populum haberemus imperiumque vere liberum*. Wij moeten nog met een woord over den stijl der beide Stukken spreken.

De stijl van den Heer DE JONGE is zuiver, geleidelijk, duidelijk, doch tevens alledaagsch, ontbloot van kracht, door niets eigenaardigs onderscheiden; - een stijl, in harmonie met de wijze van behandeling; - in harmonie, zoo ge wilt, met de plaats, waar verhandeld werd. Die van Prof. THORBECKE kent gij uit de enkele proeven, welke wij mededeelden. Even als zijn Hollandsch, is ook zijn Latijn gedrongen, krachtig, - wel eens afgebroken. Geen woord te veel, - maar ook ieder woord, dat men er bijvoegde, zou het piquante, het treffende, het eigenaardige doen verloren gaan. Zelfs aan de meest afgesletene zaken weet de Heer T. door zijne voordragt eene frissche kleur te geven. Men zie slechts zijne korte schets van VAN DER PALM, zijne aanspraak aan den Heer KAISER, of het slot der Oratie. De geheele Redevoering is een nieuw bewijs, hoe ook onderwerpen van den nieuweren tijd in goed, zuiver, fraai Latijn kunnen worden behandeld.

En nu ten slotte: Ons oordeel over de beide Redevoeringen was zeer verschillend. Wanneer wij den Heer THORBECKE het *tot wederziens* toeroepen; wanneer wij hem aanmoedigen, om zijnen voortreffelijken arbeid ook in onze moedertaal algemeen verkrijgbaar te stellen, hebben wij aan den Heer DE J. eenen anderen wensch, - dezen: om ons liever op de vruchten zijner geschiedkundige nasporingen, dan op Redevoeringen te onthalen. Wij dragen hem achting en eerbied toe als uitstekend Geleerde, als ijverig Geschiedonderzoeker; hij heeft in dit opzigt eenen grooten, en, wat meer zegt, eenen welverdienden naam. Maar is dit genoeg, om zich te wagen op het veld der politieke beschouwingen, en te offeren aan de dwaze verhandelzucht onzes tijds? De Schrijver verontschuldigt zich zelven met zijne ongewoonheid, om in het openbaar te spreken. Wij mogen vragen:

Wie dwong er u toe? Ja, wij gaan verder; - wij beweren: de Heer DE J. staat als Schrijver en Geleerde te hoog, - hij *mag* en *moet* te veel gevoel van eigenwaarde bezitten, om in eene Vergadering van het Instituut met het afgesletene aanloopje eener *captatio benevolentiae* te beginnen. Zoo hij (en het is geene schande) zich tot Verhandelingen over Staatkunde niet geschikt acht, welnu, hij verhandele niet meer! Noch het Vaderland, noch de Letterkunde, noch de voor het overige zoo welgevestigde roem des Schrijvers zal dáárbij verliezen.

Bedenkingen tegen de scheiding der geneeskundige gestichten en bewaarplaatsen voor krankzinnigen, aangenomen bij het Wetsontwerp van 1840, door *G.E.V. Schneevoogt*, Doctor aan het Buitengasthuis te Amsterdam. Te Amsterdam, bij Johannes Müller. 1841.

Al wie geen voorstander is van halve maatregelen, leze dit Geschrift, en ondersteune de denkbeelden, die daarin worden geopperd. Het geschrift behelst waarheid; welnu, zal men zeggen, dan behoeft het geene ondersteuning, want de waarheid steunt zich zelve; het is waar. Maar in oud en grijs *Nederland* houdt men van halve maatregelen, en daarom heeft in oud *Nederland* ieder voorstander van goed werk ondersteuning noodig.

De Schrijver van dit Stukje negeert de doelmatigheid van het thans voorgedragene Wetsontwerp, in zooverre het middelen voorslaat, die onuitvoerlijk zijn.

De scheiding der krankzinnigen in bewaarplaatsen en geneeskundige gestichten is ondoenlijk, dat is, behoudens de wetenschap, de menschelijkheid en de billijkheid. Immers, noch de vorm, noch de complicatie, noch de duur der krankzinnigheid, geven vaste regelen aan de hand, waarnaar men de verdeeling der krankzinnigen in geneeskundige gestichten en bewaarplaatsen, dat is in geneeslijke en ongeneeslijke kan uitvoeren.

De menschelijkheid verbiedt het, want zij verbiedt eenen persoon in eene bewaarplaats aan geneeskundig toezigt en behandeling te onttrekken, van welken men niet stellig kan bepalen, dat hij ongeneeslijk is.

De bewaarplaatsen toch zijn afzonderlijk, zijn geheel van de geneeskundige gestichten gescheiden; zijn, volgens het ont-

werp, overal, waar men thans de oude slechte inrigtingen wil laten voortbestaan.

Ook uit een administratief oogpunt is deze voordragt verwerpelijk, want alle scheiding geeft meer kosten en minder toezigt.

Zij is dus onwetenschappelijk immoreel en onvoordeelig. Daarenboven, de Wet geeft geene bepaling van eene goede bewaarplaats voor krankzinnigen; of is daartoe ieder hok genoegzaam, en ieder grendel toereikend? De Wet geeft ook geene bepaling van eene goede geneeskundige inrigting; of is het genoeg, dat de Koning, of liever de persoon, die het oor en het vertrouwen des Konings heeft, zegge: Dat is eene bewaarplaats, en dat is eene geneeskundige inrigting? *Stat pro ratione voluntas*. Of zal men het Utrechtsche gesticht tot model geven? Een model kan het waarlijk niet zijn. Men heeft het geprezen; men prijst het nog; men prijst het te regt; want het is het beste in ons Land: *Ce n'est pas jurer gros*. In het Land der blinden is Eenoog Koning. Het Utrechtsche gesticht heeft het gebrek van te staan in de stad; van dus te hebben een klein terrein; van te zijn uit stukken en brokken bijgebouwd; van niet te hebben een' medicus, die zich geheel daarmede bezig houdt. De gevolgen daarvan zijn onvolledigheid in vele opzigten, miserabele kleine tuintjes, waar de zieken tot ligchaamsoefening op banken zitten te lezen, plaatsjes met grint en dergelijke ongeregelde bouw. Eene soort van alleenheersching van den Oeconoom. Alles beter dan hokken, dan kloostergebouw, dan grendels, traliën en cipiers met stokken; maar alles dingen, die in eene nieuwe inrigting kunnen en behooren vermeden te worden; waarvoor vaste bepalingen behooren te bestaan, opdat men geene dwaasheden doe, gelijk thans in *Zutphen* staan te gebeuren, waar men in het laagste gedeelte der stad, in eenen modderigen, stinkenden tuin achter eenen hoogen wal, in een oud gasthuis, een nieuw gebouw wil zetten, dat veel geld zal kosten. Zie, het is toch wat erg, dat men in 1841 zulke dingen doet! Is de grond buiten de stad dan zoo duur; is er nergens in die schoone landouw een aangenaam en verheven punt te vinden, waar men een genezingsgebouw, eene bewaarplaats en een gebouw voor de reconvalescenten met eene annexe boerderij op een twintig morgen gronds plaatst?

Het is, alsof men door deze Wet slechts wil regeren, zonder zelf gebonden te zijn; alsof men zich zelven iedere willekeurige inrigting heeft voorbehouden, en tevens de magt genomen, om te supprimeren, wat men goedvond. Want welke rekenschap vraagt deze Wet aan hen, die zeggen zullen: Uwe inrigting

deugt niet, en moet worden gesloten, maar wij zullen er eene bouwen, die goed zal zijn; dat zal goed zijn, omdat *wij* het goed zullen noemen; dat andere zal niet deugen, omdat *wij* het zullen afkeuren; maar nergens eene algemeene bepaling, noch voor eene goede bewaarplaats, noch voor eene goede geneeskundige inrigting.

Wij lezen hier op pag. 32: 'Hoe REIL en HAIJNER voor eene bewaarplaats verlangen een groot terrein, gelegenheid tot velden anderen arbeid, tot uitspanning, tot afzondering, enz.' Als men dit in eene bewaarplaats verlangt, wat zal men dan niet in een geneeskundig gesticht verlangen? En hoe zou het dan ooit mogelijk zijn, eene van onze tegenwoordige bewaarplaatsen tot zoodanige goede te veranderen?

Plaatst men daarentegen de bewaarplaatsen in de buurt van de genezingsgestichten, dan zullen zij onder één oppertoezigt met de laatste kunnen staan, en hetzelfde terrein daarmede deelen. De Geneeskundige zal zijne incurabelen kunnen blijven observeren, en ze weder terugnemen, indien er blijken van verandering worden opgemerkt. Door deze inrigting vervalt ook de lastige bepaling, dat de zieke, na drie jaar in het genezingsgesticht geweest te zijn, moet worden weggezonden naar de bewaarplaats. Wanneer de bewaarplaats met het genezingsgesticht op hetzelfde terrein ligt, ofschoon op eenigen afstand; wanneer beide onder hetzelfde oppertoezigt staan, dan zendt de Geneesheer zijne incurabelen vroeger of later naar de bewaarplaats, blijft ze observeren, en neemt ze terug, als zijn toestand daartoe reden geeft. Al de omslag, al de onzekerheid, al de zorg voor den Geneesheer is geweerd; al het nadeel voor den patiënt opgeheven.

Zoo werkt men op vele plaatsen buitenslands, gelijk de Schrijver opgeeft. Zoo had men hier in *Gelderland* kunnen werken, wanneer men gedane aanwijzing had willen volgen. Zoo kan men nog werken in andere provinciën, wanneer men deze en andere aanwijzingen volgen wil. Maar men wil zich liever monumenten van schande oprigten, bewijzen van onkunde en willekeur aan den dag leggen. Men geeft veel geld uit, en voorziet toch niet doelmatig in de behoefte. Maar men is geheim met zijne uitgaven en met zijne plannen, in plaats van door openbaarheid de kritiek en dus het goede uit te lokken. Men zwijgt op bedenkingen en aanmerkingen, omdat men schijnt te vreezen, zich op het terrein van publieke discussie te begeven.

Echter schijnt dit de weg niet, welke door den onbevooroordeelden man van goede bedoelingen gevolgd wordt

Het is hier de plaats niet, om in meerdere bijzonderheden te treden over de halve maatregelen, welke men thans door het Provinciaal Bestuur van *Gelderland* in zaken van het krankzinnigengesticht ziet uitvoeren.

Ook zijn wij niet genoeg bekend met hetgeen over het thans aanhangige wetsontwerp is verhandeld, om dienaangaande eenig gevoelen te uiten. Wij lazen met groot genoegen eenige bedenkingen van den Advocaat METMAN, en meenen, dat men ook daaruit, even als uit de hier aangekondigde bedenkingen van den Heer SCHNEEVOOGT, menige doelmatige wijziging zal kunnen ontleenen.

Vreemd is het ons voorgekomen, dat *en* het wetsontwerp *en* de Heer METMAN geene eigene aanvrage om opneming in een krankzinnigengesticht toestaan aan personen, die óf minderjarig, óf onder curatele zijn. Immers, wij zouden vragen: Waartoe die bepaling? Minderjarigheid en curatele maken onbevoegd tot vrij handelen in de gewone maatschappij, omdat de geestkracht nog niet ontwikkeld of de wilskracht verkeerd gewijzigd moet zijn; maar hier geldt het juist personen, wier geestkracht en wilskracht óf verkeerd gewijzigd, óf niet ontwikkeld is, en die derhalve plaatsing in het gesticht vragen; dus staat de meerderjarige geheel gelijk met den minderjarige, en met dengene, die onder curatele staat; dus is minderjarigheid en curatele geene onbevoegdheid, om zich als krankzinnig aan te melden.

Daarenboven, er wordt immers een attest van eenen Geneesheer gevraagd, en er heeft immers nog nader onderzoek plaats voor den staat van den lijder, die dan, indien er geene redenen tot opneming worden bevonden, weder wordt ontslagen?

Ook kan het vreemd schijnen, dat in geen geval de krankzinnige zelf zal worden gehoord. Men zou dit facultatief moeten laten, daar toch in sommige gevallen wel de noodzakelijkheid of de billijkheid dit zou kunnen vorderen.

Dat er een attest van den Oeconoom wordt gevorderd en berigten van de oppassers, nevens het gevoelen van den Geneesheer, is, volgens den Heer SCHNEEVOOGT, en vernederend voor den Geneesheer, *en* ondoelmatig; want, gelijk hij te regt opmerkt, men moet op het attest van den Geneesheer kunnen vertrouwen, en de getuigenis van den Oeconoom zal meestal de kopij zijn van het gevoelen des Geneesheers, of, zoo het dat

niet is, dan heerscht er tweespalt, en dus onzekerheid, en derhalve zou de krankzinnige zelf moeten worden gehoord.

Wij willen hier onze aankondiging eindigen; de algemeene belangstelling, die zoowel door deze als door andere geschriften wordt aan den dag gelegd, doet ons gunstige verwachtingen voor de toekomst koesteren. Het is waar, de belangstelling op het papier heeft nog niet veel uitgerigt, en METMAN zegt zeer waar: ‘Men is, in weêrwil van die belagchelijke pogcherijen op deelneming in het lot onzer medemenschen, geen' stap voorwaarts gegaan.’ Wiens schuld is het? Het scheen waarlijk, alsof het Bestuur er toe gedwongen moest worden, en alsof het niet dan met tegenzin zich met deze zaak heeft bemoeid. Ja, het scheen, alsof ieder, die daarover zich liet hooren; alsof ieder, die de behoefte en de gebreken aanwees; alsof ieder, die verandering, die verbetering, die *handeling* eischte, werd tegengewerkt, en den haat des Bestuurs op zich laadde, zoo ook van hen, die in deze zaak zich zelve uitsluitend bevoegd achteden.

Mogt zoodanig egoïsme en zoodanige jaloezij geene nieuwe hinderpalen in den weg stellen aan het spoedig uitvoeren van goede maatregelen. Waarlijk, het is meer dan tijd, dat men de kranken helpe, en de goede bedoelingen niet langer miskenne van hen, die helpen willen en helpen kunnen.

Arnhem, 6 Mei, 1841.
Dr. SCHELTEMA.

Wel en Wee. Zangen der Liefde. Koevorden, D.H. van der Scheer. 1839. 12°. VI en 96 blz.

(*Vervolg en slot van blz.* 237)

FEITH was de voorstander der sentimentaliteit, en wendde zich om modellen tot de Duitschers; BILDERDIJK, de bewonderaar der Ouden, vertolkte ons hunne meesterstukken; het Minnedicht van schier alle Hollandsche Zangers dier dagen droeg blijken van beider invloed. BELLAMY schreef te weinig, en onder dat weinige te veel, hetwelk louter van zijnen tijd was, om hem lang de hooge plaats te verzekeren, die wij anders den Dichter van *Roosje*, den gevoeligen Zanger der liefste van *Damon*, gaarne zoude laten behouden. Het Duitsch-Hollandsche Minnedicht, waarin FEITH nu eens KLOPSTOCK trachtte na te volgen,

dan weder HALLER, GLEIM, STOLBERG op zijde streefde, werd niet inheemsch; aan BILDERDIJK zou de eerekrans toekomen, zoo hij niet met denzelfden ijver *Latijnsche Rhetoriek* als Grieksche Poëzij had gehuldigd; zoo zijne *Odilde* niet de blijken droeg, hoeveel dichterlijker hij zich zelven vond, dan zijne geliefde; zoo zijne *Verrukking* zelve niet bewees, dat WIELAND gelijk heeft, wanneer hij ook op Minnedichten het woord van HESIODUS toepast:

> Dwazen, onbewust hoe 't halfje meer en beter is dan 't heel.

Waarlijk, Lezer! zoo gij voortgaat het hoofd te schudden, zult gij mij uitlokken tot eene vergelijking van dat hooggeprezene Dichtstuk en een schalk Volksliedje op denzelfden toestand; wij zullen dan zien, welk der beide het meest aan de opgegevene vereischten voldoet! Ons oordeel moge streng schijnen, vergeef het eener liefde voor de kunst, die zich door geenen naam verblinden laat, neen, welke het den man - wiens ongeëvenaard talent ANACREON op zijde streefde, en THEOCRITUS schier achter zich liet, - eenen man, die de weêrgalooze *Kusjens* dichten kon, niet mag ten goede houden, dat hij in *Mijn Verlustiging* en in de *Bloemtjens* theoriën laschte, die met alle gezond verstand den spot drijven - dat hij onze Hollandsche poëzij niet zoo ver bragt, als het hem ligt zou geweest zijn haar te brengen.

Hij vond min of meer gelukkige mededingers en navolgers; den lof der onderscheiding onder de eerste kennen wij gaarne aan WISELIUS toe; ons Minnedicht bleef er echter verre van aan die alle eenen zweem van echte nationaliteit te hebben dank te weten. Wij zongen nog altoos *na*. Doch eer wij tot eene bastaard-erotische poëzij overgaan, welke uit den vreemde bij ons insloop, moeten wij even dit Boeksken ter hand nemen, om te zien of de geest van BELLAMY, of die van FEITH of van BILDERDIJK ook in *Wel en Wee* doorstraalt.

Van den eerste? Neen, want wat een enkel Stukje, het beste uit het Boeksken, gelijks heeft met *De vier Getijden* van den Zanger van FILLIS, levert een vleijend bewijs op, hoeveel hooger de Dichter van *Wel en Wee* staat. Van FEITH dan? Wij aarzelen, wij zien het nogmaals in, wij zeggen volmondig neen; immers, eene enkele zwaluw maakt geen' zomer, en *Afzijn* gelijkt er meer op door middelmatigheid dan door manier. Of het moesten uit een ander Stukje coupletten als deze zijn:

> Schoon het zielbetoovrend schoon
> Van uw zachtgebloosde koon,
> Van uw teêrverlokkende oogen,
> Waar de reinste liefdegloed,

Door uw boezemvlam gevoed,
Uitstraalt in zijn Alvermogen:

Schoon uw dartelgolvend hair,
't Kusjen van uw lippenpaar,
Waar ik Hemellust in smaakte,
't Zuchtjen, aan uw borst ontgleen,
Door den stroom der zaligheên
Aan my-zelven my ontschaakte:

Schoon mijn hoofd in zwijmellust
Eens aan 't hart U heeft gerust,
Als het mingenot van beiden
Zachtkens wegsmolt in elkaâr...
O! 't is uit, en wreed, voorwaar!
Dat wy nu reeds moeten scheiden.

Immers, wij bedriegen ons niet, wanneer wij de gedachte voor Feithiaansch houden, schoon de uitdrukking, vooral de laatste regel van het tweede couplet, zuiver Bilderdijkianisme is?

Om tot dezen over te gaan, de rhetorische prachtmanier van BILDERDIJK is in het gansche bundeltje schier nergens zoo overdreven nagevolgd, - zoo scherp geparodiëerd, zouden wij zeggen, als wij ons geene verzen van Vrouwe KATHARINA WILHELMINA herinnerden, door haren gade goedgekeurd, in welke ons evenzeer een juwelierswinkel toeschitterde, - als in het volgende couplet:

De nacht besteeg heur praalkaros
En hing, geroerd en stom,
Heur rijkgestikten staatsiedosch,
Het sluimrend aardrijk om;
Hoog schittert aan d' azuren trans
De agaten lamp der Maan,
Als voerde zy de rijkste in glans,
Het heir der starren aan.

Echter zouden wij dit niet hebben bijgebragt, zoo wij ons aan geene andere Bilderdijksche eigenaardigheden hadden geërgerd; een dichterlijke zelfstudie, die in dichterlijke zelfbezinging, die in dichterlijk zelfbeklag eindigt; eene onware, onmannelijke, onpoëtische levensbeschouwing, als in het Stukje *Aan Celestine*, of de volgende regels uit het versje *Bianca*, waarin niets ons aanleiding geeft den Dichter weg te cijferen, en er eene andere individualiteit voor in de plaats te stellen:

Nooit heb ik vreugd van 't lot verwacht;
Genot of smart was me onverschillig;

Al wat my 't bracht, het bracht my 't willig, -
Ook toen 't my U in de armen bracht.

of het gebiedende begin van *Zachtheid*:

Geen zwaard past in een maagdenhand
Noch stormhoed om heur vlechten:
Haar blik mag aan geen oorlogsbrand,
Noch bloedige eerkrans hechten.
Heur ziel bezwijme en ril van schrik,
Waar de oorlogsdonders knallen,
En 's levens gloed ontvlied heur blik,
Waar krijgstrompetten schallen!

Waar de Oorlogsgod zijn vaan ontrolt,
En rondzwiert met vernieling,
Door bloed en over lijken holt,
En roof paart aan ontzieling,
Volg' nooit een vrouw de krijgstrompet:
In 't boezemprangend wapen
Geen eerlaurier met bloed gesmet,
Betaamt om vrouwenslapen.

Oud-Hollandsche schoonen! hoe zoudt gij, trots al uwe koenheid van aard, uwe ooren hebben afgewend van eenen Dichter, die begreep, dat hij u dit alles moest leeren; en gij, *Heere van Zuylichem*! hoe zoudt gij den geesel uwer satyre hebben doen voelen aan eenen Poëet, die een mooi meisje niets anders wist te vertellen, dan zijne eigene jammeren!

Het is echter slechts billijk hier te getuigen, dat BILDERDIJK waardiger voorwerpen van studie heeft nagelaten, dan den trant der stukjes, welke wij hier gispten; wien heugt zijn *Grijsaarts-Liefde*; wien zijn *ter huwelijk van* PETER *en* CELIE niet? waarom waagde onze onbekende Zanger geene enkele proeve ter schildering van eenen toestand uit ons volksleven, waarvan hij een model had kunnen vinden in *de Vloek*?

Wij hebben de kwade zijde der maniervolging aangetoond; wij zouden onbillijk zijn, zoo wij het ook niet de goede deden. Wij schreven *Wenschen* af, zoo het korter ware, zoo de dictie, wij zeggen niet iets vloeijenders, maar iets vluggers had; wij kiezen:

Gy.

Vraagt Gy van mijn rieten halmen
Zwakke galmen,
Saamgesmeed in harmony...
Slechts één toon ontvlucht mijn snaren,
Die weêrklinkt langs veld en baren;
En dat toongeluid zijt Gy!

Wat me omgeef by dach of nachten,
In gedachten
En in droomen om my zweef:
'k Hoor dien toon rondom me zuchten,
In het ruischen van de luchten
Door de groene lindendreef.

In 't gemurmel van het water,
In 't geklater
Van den bergstroom door het woud,
Hoor 'k uw zoeten naam herhalen,
En in elke bloem der dalen
Wordt uw beeld door my aanschouwd.

Wuiven zwoele zuiderluchten
My heur zuchten
En haar' geurig' adem aan...
'k Lep, in 't geurge van dien wadem,
't Koelend tochtjen van uw adem,
Met den schat van 't Oost belaân.

Even verliefd als zangerig, dunkt ons!

Wij hebben straks van een bastaardsoort van Erotische Poëzij gesproken; wij bedoelden er niet dat Duitsche genre mede, waarvan men ook in dit bundeltje proeven vindt, b.v. *Vaarwel, Zucht, Weemoed*; luister even naar een paar coupletten uit het middelste:

En toch, zoo was die zaligheid,
Die 'k aan heur kloppend hart mocht smaken,
Een droom, die zoet my heeft gevleid,
Maar wonden nalaat by 't ontwaken!
Helaas! ik voel het, *al te ras*
Draag ik verteerd door liefdesmarte,
De erinring van een weelde in 't harte,
Die HEMELSCH en niet EEUWIG was.

Vergeet mijn hart dien stillen zucht,
En dat geheiligd *smachtverlangen*,
Dat hoog verheemlend mingenucht,
Die roos op 't blank satijn der wangen,
Dat vonklen van haar liefdeblik,
Dat lachjen om haar lipkoralen,
Al dronk geen God uit HEBES schalen
Gewijder nektarteug dan ik.

Ach, de idealen zijn daarheen,
En smartlijk is 't ze na te staren!
My rest slechts eindeloos geween

By 't klaaglied der ontstemde snaren;
   En als de Dood mijn lippen kust,
Dan vinde ik eens in rijker gaarde.
Wat ik *hier vruchtloos zocht op aarde*:
   Het Vaderland van liefde en rust.

Het is of de taal zelve zich weêrbarstig tegen den Dichter verheft, zoodra hij zijn Hollandsch gezond verstand geweld aandoet, om den wille van Duitsche *Gemüthlichkeit* - ik zou bijna durven beweren, dat ons verliefd zijn tusschen het nuchtere van het eerste en het *schwärmerische* der laatste inligt; ziehier b.v. een stukje, waarin het mij toeschijnt, dat beide elementen, het Hollandsche en het Duitsche, beurt houden. Het eerste couplet zou ik voor ons mijnen; hoe duidelijk zijn de omtrekken; hoe aanschouwelijk is het tooneel!

Liefde.

Niet wanneer mijn blik u groet,
Waar de Weelde en Overvloed,
Hupplend voor uw luchte voet,
   Loof en bloesem spreien,
En Ge in 't golvend feestgewaad,
Met een lachjen op 't gelaat,
Blinkend als de Dageraad,
   Ziel geeft aan de reien.

Het tweede zou ik onzen naburen willen laten; hoe onbepaald is de uitdrukking; hoe duikt de voorstelling in den nevel van een heilig donker weg!

Niet wanneer Gy 't woest gerucht
Van een lager kring ontvlucht,
Laafnis zoekt in reiner lucht,
   En in 't zoetst genieten,
't Zilver van uw speeltuig tokt,
't Zoetst akkoord der snaar ontlokt
En den boezem diep geschokt,
   Met U weg doet vlieten.

Doch wij mogen dus niet voortgaan; ook is voor den Dichter, wanneer hij ons niet miskent, en in onze uitvoerige kritiek een blijk ziet onzer opregte belangstelling, de wenk genoeg; - het publiek zal ons welligt reeds vervelend vinden. Echter mogen wij niet zwijgen van het Bastaard-Minnedicht bij uitnemendheid, van de andere zijde des Kanaals tot ons overgewaaid, de Erotische Poëzij van MOORE en BYRON in hunne minst galante stem-

ming. Immers is in die versjes de gewone verhouding omgekeerd; het is geene hulde, aan de schoonen toegebragt, het is een laster van de gebreken der kunne; in plaats, dat de Dichter, op de knie gebogen, het offer zijner bewondering eerbiedig aanbiedt, dwingt hij het meisje voor hem op de knieën te zijgen, den mond open te doen, en zich in de keel te laten zien; bij wijlen zelfs het scalpeermes in haar teeder hart te laten omwroeten, tot elke ader blootligt, elke pees trilt. Het genre heeft grooten opgang gemaakt, minder omdat het nieuw was, dan dewijl het in de individualiteit van beide meesters nu eens eene weêrgalooze zoetvloeijendheid van dictie, gepaard aan eenen onuitputtelijken rijkdom van beelden, dan weder al het wegslepende van genialiteit, vereenigd met al het treffende van een waarachtig gebroken gemoed, tot bondgenooten had. Het is ten onzent, als elders nagevolgd; - het verdrong voor eene wijl het gezonder *genre*, door den Dichter der *Roosjens* gehuldigd, die de man zou geweest zijn het te doen vallen, wanneer hij ons oorspronkelijke, in plaats van vertaalde Minnedichtjes had gegeven; wanneer hij de hand aan de luit onzer Ouden had willen slaan; - het gaat elders als ten onzent onder; wie uwer, die er over klaagt? Er steekt oneindig meer waarheid in het allerzinnelijkste Minneliedje, dan in die kopijen van eenen exceptionelen toestand: Engelsche miltzucht, die zich in paradoxen lucht gaf; Iersche ligtzinnigheid, die gevoel huichelde.

Wij waarschuwen daarom onzen jeugdigen Dichter tegen het nagemaakte Byroniaansche:

Ook ik, ook ik heb vroeger vaak geweend,
Toen nog de Jeugd me op 't voorhoofd was gezeteld
En, van den glimp der Wareld ongespeend,
Ik 't vreugdig hart met droomen heb geketeld.
Toen weende ik ook, - maar zalig was die traan
En zoet het nat, dat parelde op mijn wangen,
Want eindloos scheen me 's Levens rozenbaan,
En 'k weende toen van onvoldaan verlangen.

Maar thands? - O, 'k heb die welbron toegestopt,
En 't vocht geperst in adersprank en buizen,
Hoe vaak ook 't hart, door weemoed afgetobt,
Een traantjen voelt naar de oogen opwaart bruizen. -
Want, smart alleen is 't deel van ons geslacht.
En zou mijn ziel dien parelschat verspillen,
En, als het Lot ons aangrimme of veracht',
Om de Aarde en 't Lot aanhoudend schreien willen?

Wij waarschuwen hem evenzeer voor eene vruchtelooze wedijvering met MOORE:

De praalgloed wijkt, waarvan het roosjen blinkt,
Wanneer Zefir de ontplooide wiek gaat reppen,
Om nektardaauw van de open gaard te scheppen,
En d' aâm der bloem wellustig binnen drinkt;
Maar aan zijn wiek blijft steeds de walm nog kleven,
Waarmeê hij thands het ruim der lucht vervult: -
Zoo, Toonkunst, roept uw stem voor ons in 't leven,
Wat reeds de Tijd met scheemring heeft omhuld.

Maar meer dan dat, meer dan een blij voorheen
Ons bood aan heil, is 't dat we uw invloed danken,
Wanneer een maagd aan d' adem uwer klanken
Den zilvertoon eens Serafs huwt in een.
Dan rijst het beeld der blijdschap van 't Voorleden,
En sluit zich aan nog zaalger Toekomst aan,
Die, saamgevloeid in een gezegend Heden,
Reeds hier ons 't licht der Heemlen op doet gaan.

Waarlijk, bewijzen te over, dat de Dichter noch in de ware stemming van den eerste verkeert, het eenige, wat Lord BYRON's wrevel en haat dragelijk maakt, noch het talent van den laatste bezit, om eener gedachte, die op zich zelven iets bijzonders is, door de inkleeding waarde te geven, insekten in amber gekast, zoo als de vrienden van TOM MOORE zeggen. Wij hebben geene ruimte over, om, ter staving van ons gevoelen, nog *Misleiding* aan te halen; wij vleijen ons, dat de Dichter niet aarzelen zal zijne DOLOROSA en ELMINA even scherp af te keuren, als wij; leelijke romantiek, in den leelijksten zin des woords.

Het is slechts billijk te erkennen, dat wij in het bundeltje geene proeven aantreffen van verzen, door SCOTT zoo scherp, maar tevens zoo waar, gekarakteriseerd: '*Sonnets which a prurient genius, like* Master LITTLE, *sings* virginibus puerisque, - *sentimental slang, half lewd, half methodistic, that debauches the understanding, inflames the sleeping passions, and prepares the readers to give way, as soon as a tempter appears*.'

En nu wenschen wij ter proeve iets mede te deelen, dat ons geheel voldoet; zal het de bevallige aanhef van het stukje *Aan eene Bruid* zijn? Neen, wij zouden de laatste coupletten onvermeld willen laten. Het versje *Aan de Lente* dan? Het heeft meesterlijke regels, maar het geeft geen volkomen denkbeeld van het talent des Auteurs. De *Klinkdichten*? doch sonnetten zijn struikelblokken, geene laddersporten voor de ver-

maardheid! *Mijn Zangen*? het thema is zoo oud; *Schoonheid, Onschuld*? het lievelingswoord des Dichters: *achtbaar* mogt er ons in verrassen; maar neen, dat doet het niet; de versjes hebben verdienste, en echter wordt onze keurigheid nergens zoo volkomen bevredigd als in het

Lied.

Stil en lieflijk is 't in 't dal,
Waar de witte lelies bloeien,
En de zilvren beekjens vloeien,
Met welluidend golfgeschal.

Als in 't vorstlijk hoogtijdskleed,
Met heur mantel van scharlaken,
Roos en lelie op heur kaken,
Ons de Lente tegentreedt;
Als de koeltjens milder suizen;
Als de golfjens zoeter bruizen,
En 't gevederd choor ontwaakt,
De eerstling van zijn zangen slaakt;
Als de dartle maagdenscharen
Bloesems tot de bruidskroon gaaren,
Voor de trouwe Zielsvriendin;
Als in 't wieglend loof der blaâren,
Alles juicht van Lust en Min:
Wil ik HAAR bespiên in 't dal,
Waar de witte lelies bloeien,
En de zilvren beekjens vloeien,
Met welluidend golfgeschal.

Stil en plechtig is 't in 't Huis,
Dat de Heer zich heeft verkoren,
Waar het lied der vroome chooren
Rijst in heilig toongeruisch.

Als de heilge klepel klept,
En boetvaardig neêrgebogen,
Met van ootmoed glinstrende oogen,
Zich de schaar ten tempel rept;
Als van hoogren gloed bevangen,
In den toongalm der gezangen,
't Hart der vroomen, los van 't stof,
Smacht naar hooger, reiner hof;
Als in Zijn gewijde blaâren,
Zich de Heer wil openbaren,
En ons trekt naar hooger sfeer;
Als de op nieuw gesterkte scharen

Biddend juichen Hem ter eer;
Wil 'k HAAR knielen zien in 't Huis,
Dat de Heer zich heeft verkoren,
Waar het lied der vroome chooren
Rijst in heilig toongeruisch.

Weg is Weelde en Lentelust,
Als van praal en gloed verstoken,
In heur weduwkleed gedoken,
Zich Natuur in sluimer sust.

Maar wanneer in 't bar getij,
't Bleek gebrek uit kluis en stulpe
Dorst naar laafnis, schreit om hulpe,
Krimpend voor zijn dwinglandy;
Als de luide klachten stijgen,
Of een bang en somber zwijgen
Spreekt van wreeder zielsverdriet;
Hebt ge dan een Maagd bespied,
Die ter redding aangevlogen,
Harten onder 't leed gebogen,
Opbeurt by den drang van 't lot,
En by 't liefdrijk tranendroogen
Met de Deugd verzoent en God:
ô Zoo zie ik HAAR met lust,
Als van praal en gloed verstoken,
In heur weduwkleed gedoken,
Zich Natuur in sluimer sust.

Needrig is het dak van riet,
Waar de beuk zijn breede takken
Statig op ter neêr laat zakken,
En geen zon heur stralen schiet.
Doch vervult zich 't ideaal,
Dat ik van mijn kindsche dagen;
Trouw en rustloos na bleef jagen,
(Weelde zonder perk of paal!)
Als met purper op de wangen,
My de Schoone van mijn zangen,
Met een lach of met een lonk
Voor mijn needrig lied beschonk,
Als by haar de vlam ontwaakte,
Die reeds lang mijn boezem blaakte,
Met een zoete en heilge smart,
En zy tot mijn kluis genaakte
Met een teeder *pooplend* hart;
Schooner niets dan 't dak van riet,

Waar de beuk zijn breede takken
Statig op ter neèr laat zakken,
En geen zon heur stralen schiet.

Uitmuntend! roept gij met ons uit.

Er zijn ongeveer twee jaren verloopen, sedert het Boeksken werd uitgegeven, en nu nog zulk eene uitvoerige beoordeeling, zegt men misschien; mogt zij den Dichter een bewijs zijn, welke verwachting wij van hem koesteren, het publiek een blijk, hoezeer ons het Minnedicht ter harte gaat! Vindt gij iets wonderspreukigs in die verwachting? Twee jaren tijdsverloop zullen den Dichter onze gisping dragelijker, onze hulde streelender doen zijn, dan de eene of de andere hem vroeger wezen kon; - twee jaren zullen hem, die nog in den gulden leeftijd der liefde is - immers zoo wij ons niet bedriegen - overtuigd hebben, dat vele zijner stukjes meer uit het hoofd, dan uit het hart zijn gevloeid; - twee jaren tijdsverloop, hoeveel kan hij in deze hebben gedacht en gevoeld, genoten en geleden, waardoor onze raad nu meer ingang zal vinden dan vroeger; waardoor hij er meer partij van zal kunnen trekken! Mogt de uitkomst ons regtvaardigen, hoe zouden wij ons zelven, der jonkheid, der poëzij geluk wenschen. Hij heeft den gelukkigsten aanleg voor het Minnedicht, eenen openen zin voor het Schoone, eene benijdenswaardige heerschappij over de Taal; wij zouden ons broederlijk verheugen, zoo wij tot zijne ontwikkeling mogten bijdragen. Wij hebben hem aan den strengen toets onderworpen, wat hij zijnen voorgangers verschuldigd is, wat hem zelven toebehoort; niet in den kleingeestigen zin van letterdieverij, neen, in dien, waarin wij allen gevormd zijn door onze lektuur, onze studie, onze sympathiën. Het schijnt ons toe de pligt der kritiek te zijn, ons van tijd tot tijd, door een overzigt van het verledene, door eene vergelijking, zoo als wij beproefden, de strekking van het heden te verklaren, die zoo mogelijk te wijzigen en te louteren. Gelukkig intusschen de Auteur, wien daarna, zoo als den onzen, de lof toekomt, dat zijne beste stukjes in *geest*, en niet in *trant* de groote meesters naderen; dat een paar zijner oorspronkelijke tot de verdienstelijkste van het genre behooren. Waarom zouden wij hem niet aanmoedigen, waarom hem niet opwekken? wij kennen niemand, wien wij het met meer regt mogen doen.

Het eerste van alles hebben wij op *waarheid van toestand* aangedrongen; hij bezinge liefde, louter liefde, maar liefde in hare oneindige verscheidenheid van verschijnselen in ons Vaderland,

het is in dien zin, dat wij hem de studie onzer Ouden aanbevelen, die alles voorwerp van kunst achtten, wat voor idealisering vatbaar was; die het volk niet ter prooi lieten aan ontuchtige straatdeunen van rijmelaars, die op weg waren het Hollandsche Minnedicht een karakter van waarheid en oorspronkelijkheid te geven, waardoor het invloed kon uitoefenen op de zeden, die het veredeld afspiegelde. Wij noemden *aanschouwelijkheid van schildering* eene tweede verdienste, en bij die gedachte zweefden ons de in geene kunst nog overtroffene Grieken, zweefde ons de Anacreontische Poëzij voor den geest, die overvloeit van bevallige situatiën, in welke alles iets teekenachtigs heeft, dat reeds op zich zelf uitlokt, die er door de groepering en het licht en bruin eene dubbele waarde aan geeft. Onze derde eisch was *onvervalscht, menschelijk gevoel*, sympathie voor de natuur, zin voor het schoone, en hetzij de Minnedichter het lage, of het middelbare, of het hooge leven kieze; hetzij zijne luite schalk of somber klinke; hetzij hij het wel of het wee van den hartstogt schildere, die alle andere overtreft, die alle andere in zich sluit, die iets Goddelijks is in den mensch, zijn zin voor het zinnelijke zal zich allengs tot eenen zedelijken zin veredelen, mits hij onverpoosd en met alle krachten naar harmonie streve tusschen Natuur en Kunst!

‘Tot wederziens!’ roepen wij onzen Dichter toe.

Boekbeoordeelingen.

Beschrijving van nederlandsche historie-penningen, ten vervolge op het Werk van Mr. *Gerard van Loon*. Uitgegeven door de Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten. - Vierde Stuk. - Te Amsterdam, bij Ipenbuur en van Seldam, Drukkers van het Instituut. 1840.

'*Die vakken van Vaderlandsche Letterkunde, Geschiedenis en Oudheidkunde, welke opwekking behoeven, te onderschragen, aan te moedigen, voor te staan, en in het ware licht te stellen, ziedaar de voornaamste pligten van de tweede afdeeling dier Instelling, welke in het algemeen van wege het Rijk is geroepen, om niet alleen als raadgeefster, maar ook als handhaafster, ten aanzien der Wetenschappen, Letteren en Kunsten op te treden. Hierin toch ligt het eigenaardig verschil dezer Instelling met die van vele andere Maatschappijen, dat uitbreiding of volmaking, en niet zoozeer eigene oefening of verlustiging, haar ten doel strekt. De Klasse is dan, van het begin van haar bestaan, bijzonder oplettend geweest, om de aandacht van het Openbaar Bestuur te vestigen, en zich zelve te bepalen op zoodanige voorwerpen, die, door den gang der tijden en door anders gewijzigde omstandigheden, voor het Vaderland schenen te zullen verloren gaan*'[(1)].

Was het wonder, dat de Nederlandsche Gedenkpenningen, die, sedert den verdienstelijken arbeid van VAN MIERIS en VAN LOON, onbewerkt nederlagen, de opmerkzaamheid der Klasse trokken?

(1) Inleiding, 1ste Stuk, bl. 1.

De eerste vrucht nu van hare bemoeijingen in dit opzigt verscheen in 1821[1] onder den aan het hoofd dezer vermelden titel; een tweede Stuk zag het licht in 1824; het derde volgde in 1827.

Bekend is het, dat men hierbij niet aan een eigenlijk gezegd vervolg van het Werk van VAN LOON te denken heeft. Men vergenoegde zich met de Gedenkpenningen te beschrijven en in plaat te doen brengen; vulde het jaar 1716, waarmede VAN LOON eindigt, aan, en gaf in de voorzeide 3 Afleveringen, over het tijdvak van 1716-1746, de afbeelding van 219 penningen, penningplaten, enz., niet ingelascht in een doorloopend verhaal van het in dat tijdsverloop voorgevallene, maar vergezeld van eene beschrijving of verklaring, door het denkbeeld, op den penning figuurlijk uitgedrukt, onder woorden te brengen, de op- en omschriften af te schrijven en te vertalen, met bijvoeging hier en daar van eene geschiedkundige aanteekening en aanhaling veelal van de overige Werken, waarin men den behandelden penning beschreven vindt, of bijzonderheden dienaangaande voorkomen.

Het Werk des Instituuts heeft alzoo met dat van VAN LOON niets gemeens, dan dat het eerste begint, waar het laatste eindigt. - En echter, wie kan zich van eene onderlinge vergelijking onthouden, daar niet alleen de behandelde stof, maar zelfs de ti el, aan VAN LOON doet denken? En schijnt niet juist het Instituut tot eene onderneming, als die van VAN MIERIS en VAN LOON, boven allen geschikt? Wie toch heeft tot het bekomen van lokale inlichtingen, van weinig voorkomende boekwerken en gelegenheidsstukjes, van de Gedenkpenningen zelve, in één woord van al, wat den Numismatischen Geschiedschrijver onontbeerlijk is, zoo ruime gelegenheid als het Instituut, door het aantal van deszelfs Leden en Correspondenten, wier betrekkingen zich tot het meerendeel der plaatsen en Geleerden in het Rijk uitstrekken? - Velen hebben het dan ook betreurd, dat de Klasse zicht binnen zoo enge grenzen beperkt en op een zoo nederig standpunt geplaatst heeft; bij enkelen is zelfs de vraag gerezen: Of zij, eene afdeeling van het hoogste onzer geleerde Genootschappen, en met de bescherming en ondersteuning der Hooge Regering begunstigd, met het voorbeeld van

(1) Wij zagen exemplaren van het 1ste Stuk, met het jaartal 1822; het titelblad zegt niet, of deze van eenen tweeden druk zijn.

VAN LOON en VAN MIERIS voor oogen, zich gevoegelijk tot eenvoudige beschrijving bepalen kon[1]?

Doch hooren wij de Klasse zelve. - Zij '*wil*,' zegt zij, '*en kan slechts, uit den aard harer roeping, en uit hoofde der middelen, haar gegund, bewaren, aanwijzen en afbeelden, ten einde aan anderen te dienen tot zoodanig gebruik, ten beste van Geschiedenis, Oudheid-, Letter- of Kunstkennis des Lands, als men bruikbaar zal rekenen*.' Bovendien, '*de tijden, de smaak en schrijfwijze zijn*' - sedert VAN LOON en VAN MIERIS - '*merkelijk veranderd*,' en alzoo had hun voorbeeld '*weinig aanlokkends voor de Klasse*'[2].

Wat ook op dit een en ander aan te merken moge zijn, het is voor het tegenwoordige evenmin onze bedoeling, om op het algemeene plan des Werks terug te komen[3], als om de drie eerste Stukken aan de proef der kritiek te onderwerpen. Verscheidene aanmerkingen, die wij in den loop der beschouwing van het vierde Stuk zullen te berde brengen, mogen echter ook op de voorgaande hare toepassing vinden; terwijl het gezegde voldoende is, om de door de Klasse aangenomene wijze van behandeling te doen kennen. Dit wilden wij met een enkel woord herinneren, eensdeels, omdat daarmede sommige in het vervolg te maken aanmerkingen meer of min in verband staan, en anderdeels, omdat het ons eene soort van behoefte was in het voorbijgaan te doen gevoelen, dat wij met die wijze van behandeling geenszins zijn ingenomen.

(1) Zie b.v. de woorden van den Heer SERRURE, in den *Messager des Sciences et des Arts de la Belgique*, 1836, pag. 303, of in het *Tijdschrift voor Algemeene Munt- en Penningkunde*, Dl. I, bl. 913.

(2) Zie de Inleiding vóór het eerste Stuk, bl. 12 en 13; verg. die vóór het vierde Stuk, b. 4.

(3) Men veroorlove ons niettemin eene enkele bedenking. Zoo er al over den *wil* niet valt te redetwisten, dan toch staat het vrij te onderzoeken, of eene openbare instelling hare *roeping* in het ware licht ziet. Omtrent deze zochten wij te vergeefs bepalingen, die de beperkte beschouwing der Klasse wettigen; in tegendeel bleek ons uit §. 7 van het *Reglement voor het Koninkl. Nederl. Instituut*, van 6 April, 1816, dat ook *Vaderlandsche Geschiedenis* binnen den kring harer bemoeijingen ligt, waaruit wij meenen het besluit te mogen opmaken, dat hare roeping het beschrijven derzelve, in verband met de gedenkpenningen des Vaderlands, niet in den weg staat. Wat hare *middelen* betreft, indien de Klasse daarmede geldelijke middelen bedoelt, gelijk uit het voorafgaande schijnt te volgen, vragen wij in gemoede, of het, aangenomen, dat én de Rijkssubsidiën én het debiet ongenoegzaam zijn, om de kosten te dekken, ook van dien kant niet wenschelijk zou zijn, dat een ander plan gevolgd en aan het Werk meerdere belangrijkheid ware gegeven?

En nu tot het vierde Stuk, aan het hoofd dezer vermeld.

De Klasse geeft, behalve eene Inleiding en de bladwijzers, 141 (naar gewoonte) zeer ruim gedrukte bladzijden tekst, waarvan 3 bijvoegselen en verbeteringen behelzen, benevens 7 platen, waarop 104 penningen zijn afgebeeld.

Sedert het derde Stuk verscheen, zijn 13 jaren verloopen. Zal men ons veel vergend, onbillijk noemen, zoo wij ons in de vrucht van dat tijdsverloop uitstekende hoedanigheden beloofden? - Het is waar: '*Iedere oefening, zoowel van kunst als van beroep, eischt eenen gezetten tijd*.' Wij stemmen het toe: '*aan noodzakelijken arbeid mag geen tijd onttrokken worden, die bij uitsluiting daaraan toebehoort*'[(1)]. Is nu inderdaad de noodzakelijke arbeid der Leden, die zich met de beschrijving hebben belast, zoo veelvuldig, dat de tijd moet worden '*uitgekocht*,' om '*met de vereischte naauwkeurigheid en beradenheid*' in 13 jaren een betrekkelijk zoo gering toevoegsel tot het aangevangene Werk te leveren, dan zeker hebben de belanghebbenden bij hunnen penningkundigen arbeid reden, om op eene stiefmoederlijke bedeeling te rekenen. Maar wordt er werkelijk zoo veel tijd gevorderd, om jaarlijks iets minder dan *elf* bladzijden zamen te stellen? Maakt niet de Klasse te veel ophef van de moeijelijkheden, aan de onderneming verknocht? Wij zijn bereid toe te geven, dat het '*opvragen, opsporen en verzamelen der penningen*' zelfs voor de Klasse eenig bezwaar medebrengt; doch zij houde het ons ten goede, zoo wij in het '*vergelijken, beschrijven, rangschikken der penningen, en het bepalen, tot welke gebeurtenis in de Vaderlandsche Geschiedenis dezelve betrekking hebben, het nazien der platen en drukproeven*,' enz., niet die verbazende moeijelijkheid zien kunnen, welke zij ons zoo herhaaldelijk herinnert[(2)]. - Wat toch kost het vergelijken aan wie de verschillende exemplaren in handen heeft, vooral, wanneer men slechts ter loops van de verschillen gewaagt, zonder de varianten in de verzameling op te nemen, een principe, waaraan de Klasse tot overdrijving toe getrouw is gebleven? De *beschrijving* moge, bij duistere voorstelling, zwarigheid opleveren; doch al wie met het penningschrift eenigermate gemeenzaam is, zal gereedelijk erkennen, dat, behoudens weinige uitzonderingen,

(1) Inleiding vóór het vierde Stuk, bl. 1.
(2) Verg., behalve bl. 1 der Inleiding vóór dit vierde Stuk, de Inleid. vóór het eerste Stuk, bl. 12, en die vóór het tweede Stuk, bl. 1.

de penningen der latere tijden, bij kennis der feiten, gemakkelijk te verklaren zijn; en bovendien, hoevele hulpbronnen staan, bij het in dit vierde Stuk behandelde tijdsgewricht, den Penningkundige ter dienste, zoo bij het *beschrijven* als het *bepalen* der penningen! - En wat de *rangschikking* aangaat, men behoeft het Werk des Instituuts slechts vlugtig in te zien, om de overtuiging te bekomen, dat de Klasse zich in dit opzigt niet aan enge banden gelegd heeft. Wij zwijgen van de correctie, enz., maar voegen hierbij slechts de vraag: Waartoe zoo vele verontschuldigingen over het lang achterblijven van dit vierde Stuk? Waren deze noodig, dan had de Klasse volstaan met hare laatste, den ongunstigen toestand des Vaderlands in de laatstverloopene jaren; doch zij, die beter dan iemand het gegronde of ongegronde der overige (*tijd en moeite*) kan beoordeelen, had, bij een weinig nadenken, den ongeloovigen glimlach der Lezers kunnen vooruitzien.

Deze aanmerkingen, waartoe ons de tijd, sedert de uitgave van het derde Stuk verstreken, en de verontschuldigingen, door de Klasse bijgebragt, aanleiding gaven, kunnen als voorloopig worden beschouwd, voor zooverre wij daarop nader terugkomen, en tevens doen vermoeden, dat wij ons in onze verwachting omtrent den dertienjarigen arbeid der Klasse bedrogen zagen. Zoo is het ook; en toch waren onze eischen (den nu eenmaal door de Klasse ingeslagen' weg in het oog gehouden) niet overdreven; wij vorderden weinig meer dan datgene, wat de Klasse zelve wel als moeijelijkheden, maar *eo ipso* als vereischten beschouwt. Wij bepalen ons tot eenige hoofdpunten.

In de eerste plaats verwacht men te regt in een Werk als het onderhavige, dat met de meestmogelijke juistheid bepaald worde, aan welke gebeurtenis elke penning zijn aanwezen te danken heeft; dat men in dit opzigt met de stiptste naauwkeurigheid te werk ga. Beantwoordt het Werk der Klasse in allen deele aan dit vereischte? Neen! - Tot voorbeeld kiezen wij de penningen, door haar toegepast op de erfelijkverklaring der stadhouderlijke waardigheid in de mannelijke en vrouwelijke linie, Nommers 242 tot 248.

Het *Gub. Haer*. op den eersten (N°. 242), en de titel *Erfstadhouder van Holland en Westfriesland* op den vierden (N°. 245) verbieden allen twijfel. De overige echter schijnen ons toe, ten onregte door de Klasse tot het *Erf*stadhouderschap te zijn gebragt. Immers ligt het in den aard der zaak, dat dan, wanneer zekere waardigheid eene andere natuur aanneemt, en deze

verandering den bezitter eenen nieuwen titel verleent, ten minste die nieuwe titel op den ter herinnering vervaardigden penning zal voorkomen? Het bijvoegelijke *haereditarius* nu vinden wij op geen' der gezegde penningen, terwijl geenerlei andere aanwijzing de bepaling der Klasse regtvaardigt. - Maar de bijna gelijktijdige beschrijvingen, door de Klasse aangehaald? - Deze zijn soms lijnregt met hare stelling in tegenspraak, en verdienen, onzes inziens, te minder een onvoorwaardelijk vertrouwen, omdat zij niet zelden onderling in strijd zijn.

Wat N°. 243 aangaat, vindt zich de Klasse door hare eigene aanhalingen uit den *Europischen Mercurius* en de *Nederlandsche Jaarboeken* wedersproken; beide brengen den penning tot het Stadhouderschap, niet tot het Erfstadhouderschap, waartoe dan ook geen enkele grond aanwezig is(1).

Zonderling inderdaad luidt de toepassing van N°. 244, in verband met de aanteekening op dien penning. Niet slechts de mededeeling van den Heer VAN ORDEN, maar de Klasse zelve, maakt gewag van het vuurwerk, door de Leidsche Studenten ter eere van den Prins afgestoken (hetwelk, gelijk bekend is, reeds in Junij plaats had), en verwijst verder naar de Werken, waarin uitvoeriger berigten voorkomen '*over de vreugdefeesten te Leiden, ter gelegenheid van de verheffing van den Prins tot de* (NB.) *stadhouderlijke waardigheid*.' Nog meer! Zij schrijft eene plaats af uit den *Europischen Mercurius*, waaruit blijkt, dat de Gedeputeerden der Studenten op den 26sten *October* aan Zijne Hoogheid een' gouden gedenkpenning hebben aangeboden, dien zij op de verkiezing van Zijne Hoogheid hadden doen slaan. En welke verkiezing nu? Voorzeker geene andere dan die, welke den Prins de stadhouderlijke waardigheid opdroeg(2); of zouden hem de Studenten eenen penning hebben aangeboden op de erfelijkverklaring zijner waardigheden in de mannelijke en vrouwelijke linie, voordat daartoe bij de Staten besloten was? De provincie *Overijssel*, die in dezen aan de andere het voorbeeld gaf, bragt haar besluit eerst uit op den 7^{den} November; dat der provincie *Holland* volgde nog 9 dagen later. Men moge dan al in de Studenten geene buitengewone beza-

(1) Uit de vereeniging der voorzijde van dezen met eene later vervaardigde keerzijde, is de hiervoren vermelde medaille op het Erfstadhouderschap (N°. 242) ontstaan.

(2) Verg. ook het *Nederlands Wonder-Toneel, geopend in de jaren* 1747 *en* 1748, te Leiden, 1749, Dl. I, bl. 172.

digdheid vooronderstellen, hen, zonder genoegzame gronden, van eene zoo belagchelijke voorbarigheid te verdenken, schijnt onbillijk. Voor het overige zouden wij - indien men ons eene gissing wil veroorloven - in bedenking geven, of welligt het afgietsel, door de Klasse vermeld, gemaakt kan zijn naar het voor den Vorst vervaardigde en aan hem aangebodene exemplaar; en de afgebeelde penning - volgens de aanteekening van den Heer VAN ORDEN - onder de Studenten zal zijn uitgedeeld? Wat hiervan ook zij, de bedoeling des pennings of der beide penningen is, onzes inziens, door de Klasse - vreemd genoeg - verkeerd begrepen(1).

De drie overige penningen (N°. 246, 247 en 248) vereischen weinig woorden; geen titel, geene dagteekening, niets, dat aan de erfelijkverklaring van het Stadhouderschap doet denken(2). De benaming toch: *Dictator perpetuus*, op N°. 246, schijnt niet in dien zin te moeten worden verstaan, blijkens den penning op de verkiezing van den Prins tot Stadhouder van *Zeeland*, op den 25sten April; zie N°. 223(3).

Maar - zal men ons tegenwerpen - niets gaat zekerder dan de getuigenis des makers, en heeft niet de Klasse, althans bij N°. 243 en 246, beide door M. HOLTZHEY bewerkt, den *Catalo-*

(1) Te dezer gelegenheid in het voorbijgaan nog een proefje van de naauwkeurigheid der Klasse in hare aanhalingen. Het randschrift (*sic*) op de voorzijde van het afgietsel (verschillende van de voorzijde van N°. 242) luidt, zegt zij: W.C.H. FRISO PRINC. ARAUS. ET NASS. GUB. REIP. FOED. CREAT. MDCCXLVII, en laat daarop volgen: '*Zoodanig luidt mede het Randschrift van deze Medaille, welke, als aan den Prins aangeboden, in den Europ. Mercurius t.a.p. beschreven is.*' Wie hier volkomene overeenstemming verwacht, zal zich, bij nader onderzoek, bedrogen vinden. Het door den *Mercurius* medegedeelde Randschrift is: W.C.H. FRISO ARAUSIAE ET NASSAVIAE PRINC. REIPUBLICAE FOEDERATAE GUBERN. CREAT. MDCCXLVII. De Penningkundige zal het verschil niet onbeduidend noemen.

(2) Omtrent den penning, door de Klasse onder N°. 246 afgebeeld, zij nog aangemerkt, dat het bovenaangehaalde *Wonder-Toneel*, Dl. I bl. 171 volgg., denzelven op het-*nog niet* erfelijk verklaarde Stadhouderschap toepast.

(3) Hetzij men *Dictator perpetuus*, met de Klasse, overzette door *eenig Opperbevelhebber*, of, met het *Wonder-Toneel*, door *Stadhouder*, altoos is de kracht van het woord *perpetuus* over het hoofd gezien. Immers wij mogen niet vooronderstellen, dat men het bijvoegelijke *perpetuus* door *eenig* zou hebben willen vertalen; maar gelooven, dat men aan *Dictator* niet ten onregte den zin van *eenig Opperbevelhebber* gehecht heeft. - Het Dictatorschap bij de Romeinen was eene tijdelijke betrekking; de bijvoeging van *perpetuus* moest te kennen geven, dat FRISO de hem opgedragene waardigheid *perpetuo*, d.i. levenslang, zou bekleeden.

gus der Medailles, vervaardigd door M. *en* J.G. HOLTZHEY, in haar voordeel? Wij hebben dit zeldzaam voorkomende Boek niet met het Werk der Klasse kunnen vergelijken; maar aangenomen, dat zij in dezen door hare aanhaling wordt ondersteund, dan nog blijft onze overtuiging onveranderd. In gevallen als het onderhavige, moet de penning zelf de zaak uitwijzen, en, wat den *Catalogus* betreft, is het overbekend, dat die eerst eenige jaren later (in 1755) het licht zag, hoofdzakelijk met het doel, om het debiet der door de HOLTZHEY's als handelsartikel vervaardigde penningen te bevorderen. Zou het bevreemdend kunnen geacht worden, zoo de debitanten de vrijheid genomen hadden (te begrijpelijker na gezegd tijdsverloop), om eenige der in de opgewondenheid van het oogenblik in al te grooten getale op het Stadhouderschap vervaardigde penningen daarna op het Erfstadhouderschap toe te passen, ten einde, door uitbreiding van het belang, het debiet te vermeerderen? Het is in ons oog buiten kijf onvoorzigtig, de voorhanden zijnde bronnen blindelings te volgen; men behoort hare waarde vooral te onderzoeken, en bovenal den penning zelven niet uit het oog te verliezen.

Dit zij genoeg over het eerste vereischte. Wij hebben ons kortheidshalve bij een enkel voorbeeld bepaald; aan stof zou het niet ontbreken, indien het ons lustte, de Klasse voet voor voet te volgen.

Een tweede hoofdvereischte noemen wij behoorlijke rangschikking, goede orde. - In de herhaalde verontschuldigingen der Klasse ligt, zoo wij ons niet vergissen, de erkentenis van schuld. Zij schrijft die in sommige opzigten op rekening van de inrigting des Werks. Maar kan dit als verontschuldiging gelden? Waarom eene inrigting aangenomen, die wanorde medebrengt? Waarom die inrigting niet gewijzigd of veranderd, nu de gebreken daarvan zoo in het oogvallend gebleken zijn? Inderdaad, het Werk der Klasse, zoo als het in zijn geheel voor ons ligt, is een chaos, en ware het niet, dat de Klasse de woorden *orde, rangschikking*, enz. meer dan eens gebezigd had, men zou in de verzoeking komen, om te gelooven, dat deze, waar zij heerschen, aan het toeval te danken zijn.

Stond het aan ons, om, met behoud van het hoofdplan, door de Klasse aangenomen, de wijze van uitvoering, met andere woorden, de inrigting van het Werk, te bepalen, dan zouden wij iederen penning met de daarbij behoorende verklaring op een afzonderlijk blad doen afdrukken; deze bladen konden

door de bezitters voorloopig worden gerangschikt, en naderhand bij gedeelten tot banden worden bijeengevoegd, volgens later door de Klassen uit te gevene volglijst, naauwkeurig bewerkt en eerst dan af te leveren, wanneer een genoegzaam tijdsverloop was verstreken, om te vooronderstellen, dat de verzamelaars ruim tijd gehad konden hebben, om door hunne mededeelingen het ontbrekende aan te vullen.

Wij achten het overbodig voorbeelden tot staving van het bovengezegde bij te brengen; al wie het Werk des Instituuts heeft doorbladerd, en met KLIKSPAAN van meening is, dat de penningen alleen geslagen worden met het doel, om te worden gerangschikt, zal moeten erkennen, dat de Klasse edelmoedig genoeg geweest is, om den *liefhebbers* het genot der Chronologische rangschikking niet te ontrooven. En de Platen! Het schijnt ondoenlijk, daarin met studie grootere wanorde te brengen! Nemen wij eene op goed geluk. Plaat XXVI valt open. Van de linkerhand beginnende, is de volgorde deze: N°. 282, 275, 274, 278, 276, 277, 287, 279, 285, 281, 280, 288, 289, 284, 283, 286. Begin waar gij wilt: altijd verwarring!

Een derde hoofdvereischte is volledigheid. Het is ons aangenaam der Klasse in dit opzigt meerderen lof te kunnen toekennen. Het vierde Stuk geeft, voor zooveel wij kunnen nagaan, een vrij volledig overzigt der Numismatiek van het behandelde tijdvak; wij leerden er verscheidene penningen uit kennen, die ons tot hier toe onbekend waren. Alleenlijk misten wij den penning op den slag bij *Lafeld*, voorkomende in het ook door de Klasse gebruikte Werk van FLEURIMONT, *Médailles du règne de* LOUIS XV, N°. 75. Deze veldslag, waaraan ook de Nederlandsche krijgsmagt deel had, behield voor het oogenblik de vesting *Maastricht*, was de aanleidende oorzaak tot het beleg van *Bergen op Zoom*, en staat alzoo met de gewigtigste belangen der Republiek in het naauwste verband.

Wij kunnen evenwel ééne aanmerking niet terughouden. De Klasse noemt het hare roeping: *te bewaren, aan te wijzen en af te beelden*; zij drukt daarop sterk en bij herhaling, en heeft zich van wege die roeping ongehouden - of onbevoegd? - gerekend, de taak van Geschiedschrijfster op zich te nemen. Wij wenschten daarom te meer, dat zij deze hare roeping in den ruimsten zin had begrepen, en zich niet slechts tot het *aanwijzen* van enkele verschillen had bepaald, maar de meer aanmerkelijke tevens zigtbaar *bewarende*, d.i. *afbeeldende*, die van minder aanbelang voor het minst duidelijk en naauwkeurig had

omschreven. De Klasse echter heeft het anders begrepen, ja zelfs zich - waarom, weten wij niet - bekortingen veroorloofd, die inderdaad in dwalingen ontaard zijn. Zoo laat b.v. de Klasse, denkelijk wegens schijnbare gelijkheid, de voorzijde van N°. 301 achter, verwijzende naar de voorzijde van N°. 248, ofschoon de laatste door NATTER, de eerste door VAN SWINDEREN vervaardigd is. Zoo vergenoegt zij zich met aan te teekenen, dat men de N°. 255 ook rond (zonder ster) aantreft, en doet het alzoo voorkomen, alsof de ronde - wiens stempel voor het overige in meer dan één opzigt van den afgebeelden verschilt - mede op den doop van den jongen Prins geslagen was, niettegenstaande, zoo uit de *Nederlandsche Jaarboeken* als uit den *Europischen Mercurius*, op de door de Klasse aangehaalde plaatsen blijkt, dat hij ter gelegenheid der geboorte vervaardigd werd. De ronde wordt bovendien nog in verschillende grootten gevonden. Even onjuist vermeldt zij, dat de keerzijde van N°. 241 in grooteren vorm voorkomt met de voorzijde van N°. 246; die grootere keerzijde moge overeenkomst hebben met de keerzijde van N°. 241, zij is geen variant daarvan, en had als derde keerzijde van N°. 246 moeten worden afgebeeld.

Het zou niet moeijelijk zijn onze aanmerkingen en voorbeelden met een aantal andere te vermeerderen; doch wij moeten te groote uitvoerigheid vermijden: het gezegde zal voldoende zijn tot staving onzer uitspraak.

Dan te dezer plaatse doet zich nog een ander punt ter overweging voor. Al dadelijk bij de eerste inzage van dit 4de Stuk trok het onze aandacht, geene penningen, op de *Zuidelijke Nederlanden* (thans *België*) toepasselijk, aan te treffen. Wij waren nog in het onzekere omtrent de redenen, die tot deze gewigtige nieuwigheid aanleiding konden hebben gegeven, toen wij, bij het lezen der Inleiding, de oplossing van het vraagstuk vonden in de volgende zinsnede: '*Nu toch voortaan de Noordelijke van de voormalige Zuidelijke Gewesten des Rijks zullen gescheiden zijn, heeft men hier bij dit Stuk en zoo ook in het vervolg de afbeelding en beschrijving van zoodanige penningen meenen te moeten achterwege laten, welke meer uitsluitend op die Zuidelijke Gewesten betrekking hebben, en in welker mededeeling men tot hiertoe met de meeste onpartijdigheid was te werk gegaan. De Klasse, als zoodanig* (dus de Klasse als Klasse?!), *moest de groote beslissing der zaak eerst afwachten*.' Mogt hier iemand vragen, of dan nu partijzucht, zich verschuilende achter de traktaken van 1839, deel heeft aan het achterwege la-

ten der gedenkpenningen van de *Zuidelijke Nederlanden*, dan verzoeken wij hem niet overijld te oordeelen. Neen, zoo te handelen, was voor de Klasse '*pligt en lag in den aard harer roeping* (?) *en betrekking met andere Leden, ook die der Zuidelijke Gewesten*.' - o Roeping! op u moet ieder schicht, tegen de Klasse gerigt, als op een ondoordringbaar schild afstuiten! Doelt de Klasse ook hier op §. 7 van het bovenaangehaalde Reglement, waar wij lezen: *De tweede* (Afdeeling der tweede Klasse) *is bestemd voor de* VADERLANDSCHE *Geschiedenis en Oudheden*? Zoo ja, is dan niet de Klasse in de beschouwing harer roeping benaauwd, bekrompen? Wij, die met hare pligten en roeping niet van nabij bekend zijn, wagen hier geene stellige uitspraak. Maar wij bedriegen ons zeer, of men zou, bij plaatsing der bewuste penningen, uit het Zuiden geene vindicatie te vreezen hebben gehad. Of moeten de zoo even aangehaalde woorden te kennen geven, dat men wel *a priori* het voornemen had de penningen van *Zuid-Nederland* ter zijde te stellen; maar daaraan geen gevolg heeft durven geven, zoolang de afscheiding slechts *facto* bestond, de zuidelijke broeders *jure* nog *Medeleden* des Instituuts waren, en alzoo die handelwijze te hunnen aanzien beleedigend zou zijn geweest? Wat hiervan zij, den Noord-Nederlandschen Verzamelaars is zeker geene dienst gedaan met het weglaten van penningen, die dan toch, naar de wijze van zien der Klasse zelve, gedurende 24 jaren Vaderlandsche waren[(1)], die VAN LOON, en voorzeker de meesten met hem, zouden hebben opgenomen. Hij althans beschouwde als *Nederlandsche* de penningen der zuidelijke provinciën, niettegenstaande derzelver scheiding van de noordelijke, en beschrijft niet de Klasse de *Nederlandsche Historie-Penningen, ten vervolge op het Werk van* Mr. GERARD VAN LOON? Is het eene juiste redenering, niets Nederlandsch, niets Vaderlandsch te noemen, dan datgene, wat betrekking heeft op streken, die op het oogenblik, waarop men spreekt of schrijft, binnen de grenzen des Rijks begrepen zijn?

En hoe nu zal de Klasse handelen met de penningen, gedurende de inlijving van *Noord-Nederland* in het Fransche Keizerrijk geslagen, toen met de onafhankelijkheid zelfs de naam verloren was; toen geen Vaderland (in den zin, dien het Instituut aan dit woord schijnt te hechten) bestond? Of heeft het jaar 1813 aan deze het karakter van Vaderlandsche bijgezet, gelijk

(1) Men herinnere zich, dat dit vierde Stuk het tijdvak van 1747 tot 1752 behandelt.

het jaar 1815 (in de redenering der Klasse) die hoedanigheid schonk aan de penningen, te voren in de zuidelijke gewesten geslagen? Hoe, wanneer de traktaten van 1839 gezegde penningen wederom deden ophouden Vaderlandsche te zijn, zullen dan die zelfde traktaten geenen invloed hebben op het lot der tijdens de vereeniging geslagene medailles, of vallen ook deze, voor zooverre zij speciaal op het tegenwoordig *België* toepasselijk zijn, door de gebeurtenissen van 1830 tot 1839, buiten de rubriek der Vaderlandsche? Hoe, indien volgende tijden eene niet gewenschte, maar niettemin mogelijke hereeniging aanbragten?

Eenen vloeijenden stijl, elders te regt gevorderd, kan men in een Werk als het onderhavige niet verwachten, en het is minder der Klasse, dan wel aan het onderwerp te wijten, dat het voor ons liggende geschrift in dit opzigt niet uitmunt. Na de verklaring echter der Klasse, dat de schrijfwijze van VAN LOON voor haar weinig aanlokkends heeft, baart het bevreemding, dat de stijl van den *Catalogus* der HOLTZHEY's, van de *Nederlandsche Jaarboeken* en van den *Europischen Mercurius* meerderen bijval verwerven kon. De Klasse heeft, wat zij daaruit putte, minder verbeterd en beschaafd, dan zij had kunnen en moeten doen.

Klaagde men vroeger over den hoog opgevoerden prijs van het penningkundig Werk des Instituuts, die klagten zijn door de uitgave van het 4de Stuk niet weggenomen. De tot dusverre in het licht verschenen afleveringen, houdende gezamenlijk (de inleidingen en bladwijzers medegerekend) 104½ blad druks en 323 afbeeldingen, kosten ƒ 29, 80. VAN LOON heeft, blijkens de *uitrekening*, achter het 4de Deel geplaatst, een gelijk getal bladen en afbeeldingen voor ƒ 12, 65 geleverd(1). Maar het Werk van VAN LOON vond zoo ruime deelneming! Geen wonder, het bragt zijne aanbeveling mede. Valt der Klasse minder deelneming te beurt? Wij kennen den omvang van haar debiet niet; maar gesteld, dat het antwoord bevestigend zijn moest, dan bedenke men slechts, dat alleen belangrijkheid algemeene belangstelling

(1) Wij hebben hier den prijs van het geheele Werk van VAN LOON niet tot maatstaf van vergelijking genomen, omdat uit de gezegde *uitrekening* niet met zekerheid blijkt, of het bij de *Conditiën van Inschrijving* aangekondigde getal bladen en afbeeldingen iets meer, of wel evenveel gekost hebbe. Hoewel wij ons, op grond der berekeningen van VAN MIERIS, geregtigd houden het laatste te gelooven (want de grootere verdiensten der gravures van dezen verklaren genoegzaam het geringe verschil in den prijs), wilden wij echter de verdenking afweren, of wij ons van iets onzekers in ons voordeel zouden willen bedienen.

kan opwekken; zou men de schuld op de onverschilligheid des publieks kunnen schuiven? Heeft de Klasse het publiek op de proef gesteld? Wij aarzelen niet met *neen*! te antwoorden, en er bij te voegen, dat wij zelfs onder de penningverzamelaars meer dan éénen kennen, die, geene verhouding ziende tusschen den prijs en de innerlijke waarde van het Werk, het óf niet, óf slechts gedeeltelijk hebben aangekocht. Doch genoeg hiervan. Zoo al VAN LOON meer koopers vond, de Klasse geniet daarentegen de ondersteuning der Hooge Regering[(1)], en het verschil van prijs is al te belangrijk. Want aangenomen eens, dat de Klasse, uit hoofde zoo van het mindere debiet - wij vooronderstellen dit in het belang der Klasse - als van de hoogere druk- en graveerloonen, de berekening van VAN LOON billijkerwijze kan verdubbelen, ook dan nog bereiken wij met dezen verdubbelden maatstaf den hoogen prijs niet, waarop de Klasse haar Werk gesteld heeft; er blijft nog een overschot van ƒ 4, 50[(2)]. De inrigting trouwens van dit Genootschap schijnt mede te brengen, dat van al de heterogene, door hetzelve uitgegevene, Werken aan ieder Medelid een exemplaar worde uitgereikt[(3)]; de gratis uitdeeling der Numismatische voortbrengselen is dus niet tot de penningkundige Leden of die der tweede Klasse beperkt. Zou ook deze omstandigheid op den prijs eenigen invloed uitoefenen, daargelaten nog de mogelijkheid, dat juist die maatregel het debiet benadeelt?

(1) Zie Inleid., eerste Stuk, bl. 6, verg. met de Inleid., tweede Stuk, bl. 1; derde Stuk, bl. 2; vierde Stuk, bl. 6.

(2) Wij kunnen niet nalaten aan te merken, dat de inhoud van 104 bladen van VAN LOON tot dien van een gelijk aantal bladen van het Werk der Klasse staat, als 2 tot 1 (men ziet hieruit, dat het ons streven niet is de Klasse hard te vallen); - dat VAN LOON afgewerkte gravures, de Klasse daarentegen omtrekken geeft, die niet alleen de vergelijking met gene niet kunnen doorstaan, maar die zelfs, in hare soort, over het geheel beneden het middelmatige blijven; de platen, die COUWENBERG en SLUYTER voor het vierde Stuk sneden, beantwoorden weinig aan den goeden dunk, welken wij van die Graveurs hadden opgevat; - eindelijk, dat VAN LOON altijd zoo voor- als keerzijde afbeeldt, terwijl de Klasse niet zelden slechts ééne opneemt, met verwijzing voor de andere naar eene gelijkende of nagenoeg gelijkende. Mogt men dien ten gevolge vermeenen, dat onze berekening der Klasse meer dan ééne verdubbeling toegeeft, wij zullen de eersten niet zijn, om die gevolgtrekking te bestrijden.

(3) Het geposeerde steunt op het gezag van het *Tijdschrift voor algemeene Munt- en Penningkunde*, Dl. I, bl. 444.

Hiermede zouden wij van het vierde Stuk kunnen afscheid nemen, ware het niet, dat ons, bij het doorbladeren, enkele bijzonderheden aan bedenking onderhevig, of onnaauwkeurigheden waren voorgekomen, waarover ten slotte nog een woord. Wij protesteren echter tegen de gevolgtrekking, alsof wij verstaan konden worden, daardoor aan al het overige het zegel van goedkeuring te hebben willen hechten; wij schreven geene doorloopende beoordeeling, en hebben alzoo niet alles, waarop aanmerkingen zouden te maken zijn, aangeteekend.

N°. 223: '*Draagpenning, van boven met een oog*.' Men geeft hier de uitzondering op als regel; de penning moge gedragen, of, gelijk vroeger wel geschiedde, als kamersieraad opgehangen zijn, zulks was oorspronkelijk zijne bestemming niet. Deze aanmerking past op nog enkele andere penningen, in dit Stuk voorkomende.

N°. 225. Het omschrift op de keerzijde van dezen penning luidt: *Viv Prince en Princess van Oranien Stathoud. van Hol.*; dat op de keerzijde: *en angenaame reegh van onse staat van 't orange blaad*. Ten aanzien van het laatste, gaat de Klasse uit van de stelling, dat de vervaardiger heeft willen rijmen, en toont voorts, met aanhaling van KILIAEN en BILDERDIJK, taalkundig aan, dat *reegh* hetzelfde is als *rij, reeks; zoodat welligt* - zegt zij verder - '*deze de bedoeling is van het Omschrift op de Vooren Tegenzijde, te zamen gelezen: Lang leve de Prins en de Prinsesse van Oranje! De verheffing van den Prins, tot Stadhouder van Holland, plaatst hem in de aangename en luisterrijke reeks zijner doorluchte voorvaders, die onzen Staat bestuurden! De aangename reeks van bladen, aan den Vorstelijken Oranjestam, wordt thans door 's Prinsen verkiezing, als door toevoeging van een nieuw blad hersteld en aangevuld! Mogt* (*ook dit kan bedoeld zijn*) *eerlang de hoop verwezenlijkt worden, dat die reeks van opvolgers ook verder vervolgd worde en alzoo het Oranjeblad welig bloeije*!' Wij konden ons niet wederhouden deze in meer dan één opzigt merkwaardige plaats geheel af te schrijven, en aan de opmerkzaamheid der Lezers aan te bevelen. Ons is het voorgekomen, dat de Klasse het door den vreemden maker bedorvene en mishandelde omschrift te veel eer door haar onderzoek heeft aangedaan; want de penning is ontwijfelbaar van vreemd - Engelsch? maaksel. - Wij zijn reeds bij voorraad nieuwsgierig naar de aanstaande uitlegging van het volgende om- en opschrift: WILLIAM Y^{e}. BETERUS GEBOOREN Y^{e} 8 MAART 1748 TSHAGE - PRINS VAN ORANIC ERISSTADHOUDER CAPTIJN

ADMERAAL & GENERAAL VAN DE VERCENIGDE NEDERLANDE RIDDER VAN DE KOUSEBAND & & & ANNO 1748. 8 MAART.

N°. 228. De woorden VII *Provinciarum* bewijzen, dat de penning niet op de verkiezing in ééne afzonderlijke Provincie doelt, en evenmin, onzes inziens, op het *vooruitzigt* op de verkiezing in al de Provinciën. De verheffing van FRISO, door de netelige landsomstandigheden uitgelokt, ging met zoo veel spoed door, dat binnen den tijd van 16 dagen de vier Provinciën, waarin de Prins het stadhouderlijke gezag nog niet bekleedde, de besluiten uitbragten, waarbij hem die waardigheid werd opgedragen. Het meerendeel der penningen zal dus geslagen zijn, nadat de Prins reeds in 7 Provinciën Stadhouder was. Gelijk nu vreemdelingen niet zelden onder de benaming *Holland* geheel ons Land verstaan, zoo ook plegen inlanders, de Provincie Holland als de voornaamste aanmerkende, het gedeelte voor het geheel te nemen; bovendien waren vele der Graveurs Hollanders, of in *Holland* gevestigd. Voor deze opmerkingen verdwijnt - zoo wij ons niet bedriegen - de schijnbare tegenstrijdigheid, die wij in N°. 228, 231, 234, 235, enz. aantreffen, zonder dat men de toevlugt behoeft te nemen tot de vooronderstelling, dat men in de voorbaat was en op vooruitzigten zinspeelde.

N°. 238: '*Archithalassiarcha*,' voor *Archithalassus*.

N°. 255 en 262: *Tandem exoratus dedit* (sc. Deus), wat al te vrij vertaald door: '*Eindelijk door gebeden verkregen*' (t.w. de jonge Prins). - Ontleende de Klasse, gelijk meer dan waarschijnlijk is, deze overzetting aan hare bronnen, dan schreef zij af zonder nadenken. Wij bepalen ons tot dit ééne proefje van vrije vertaling.

N°. 272 is geen inlandsche penning, en doelt, onzes inziens, niet op den vrede tusschen *Spanje* en de *Nederlanden*, maar op den daarop gevolgden vrede tusschen den Keizer, de Vorsten des Duitschen Rijks, *Frankrijk* en *Zweden*. De Klasse, anders zoo bezorgd, om al wat vreemd is te weren, had dezen penning gerust achterwege kunnen laten.

N°. 274: '*Het Pallas-beeld, uit den Hemel ontvangen, waarvan het behoud van Griekenland gerekend werd af te hangen*.' Bedoelde niet de Klasse het behoud van *Troje*?

N°. 280 en 281 zijn van vreemden oorsprong; de eerste is blijkbaar uitsluitend op *Duitschland* toepasselijk. Het woord *ordo* zouden wij liever door *reeks*, dan door '*tijdperk*' overzetten.

N°. 282: *Proceres Tetr. Neom.* wordt verklaard: '*Proceres Tetrarchae Neomagenses*,' en vertaald: '*De vier regeringsleden*

van Nijmegen.' Men leze: *Proceres Tetrarchiae Neomagensis*, en vertale: *de Regering van het Kwartier Nijmegen*. - Het medegedeelde vers is geen' halven cent waard, en zal den koopers van dit vierde Stuk op 24 à 25 cents te staan komen.

N°. 293-295 houden wij voor Nieuwjaarspenningen.

N°. 300: '*Voorzijde dezelfde als van* N^{o}. CCLVII,' lees: N°. LXXVII.

N°. 305 is een Nieuwjaarspenningje, gelijk er meer voorkomen, alleen bestemd om als geschenk te dienen, en zonder betrekking op eenige merkwaardige gebeurtenis of op eenigen aanzienlijken persoon. De stempel bevat dan ook slechts de drie eerste cijferletters; de vierde werd ingeslagen. De Klasse vond er eenen met het jaartal 1752, en plaatste dien met herinnering - denkelijk wegens het schip op de voorzijde - aan de bemoeijingen van WILLEM IV, ten opzigte van handel en zeevaart.

N°. 322: Een familiepenning, voor het algemeen ten eenemale onbelangrijk; wij hadden, in plaats van dezen en van de Nommers 272, 280, 281 en 305, liever eenige belangrijke varianten geplaatst gezien.

Wij eindigen, om niet al te wijdloopig te worden, ofschoon de stof op verre na niet is uitgeput. Onze beschouwing plaatst den arbeid der Klasse in geen voordeelig licht. Het doet ons leed, zoo te moeten oordeelen; gaarne hadden wij haar welverdienden lof toegezwaaid, doch..... hetgeen wij nederschreven is onze overtuiging.

Als penningverzamelaar, is de steller van vorenstaande opmerkingen, niettegenstaande al de gebreken van het Werk, der Klasse dankbaar voor hare Bijdrage tot de kennis der Numismatiek; - als Nederlander moet hij het betreuren, dat zij zoo weinig aan eigen' roem schijnt gedacht te hebben. Hij vleit zich echter met het vooruitzigt, dat zij, bij voortzetting van haar penningkundig Werk, daaraan eenige meerdere zorg zal wijden. Zij kan - hiervan is hij overtuigd - en zal - hoopt hij - beter leveren. Moge dan een vijfde Stuk zich door naauwkeurigheid - want daarop komt het inzonderheid aan - gunstiger onderscheiden, de kritiek ontwapenen en algemeenen bijval, algemeene belangstelling en algemeene deelneming waardig zijn.

April, 1841.

Bedenkingen tegen de Verloskundige Tabelle. Te Heerenveen, bij F. Hessel. 1840. 87 pag. 8°.

Deze welgeschrevene, zeer gematigde, zeer duidelijke en zeer juiste bedenkingen las Rec, met groot genoegen. Rec. bewonderde het geduld van den Schrijver, die over eene zoo ongerijmde vordering zoo omstandig, zoo geregeld en zoo bedaard kon uitweiden.

Maar het was een nuttig Werk, dat is, het doel was nuttig; of de gevolgen nuttig zullen zijn, wij hopen het, wij verwachten het; het zou eene beleediging voor onzen tegenwoordigen Koning zijn, niet te verwachten, dat het gezond verstand en het edele gevoel bij hem ingang vonden, en wij mogen geene vrees, geen wantrouwen koesteren, voordat wij eene andere poging van dien aard zagen falen.

De Schrijver had gemeend, dat de eene of andere uit den kring onzer achtenswaardige en meer bejaarde Geneeskundigen zoude opstaan, en niet zonder reden; maar hij bedroog zich, men zweeg, men rekte zijn geduld nog eens uit, en bevond het taai genoeg, om te blijven zwijgen. In ons Land, waar de zwijgers voor de wijzen gehouden worden, heeft het zwijgen trouwens veel waarde. Eene negatieve qualiteit, Mijnheer! heeft in het algemeen bij ons veel waarde; - ik zou denken, dat men aan iemand, die noch deugden, noch ondeugden heeft, bij ons al vrij hooge waarde moest toekennen; - zoodat wij op den weg der fatuiteit moeten trachten voort te gaan, wanneer wij crediet willen behouden bij plaatselijke, gewestelijke en landelijke Auctoriteiten, en als eerzame burgers willen leven in het Land van melk en boter.

Maar er zijn er, die spreken willen en spreken kunnen, en die toch zwijgen, omdat, zeggen zij, het spreken niet helpt, en men zich slechts gehaat maakt. Zoo dit waar is, moeten zij zich evenwel niet laten terughouden; want het goede moet gedaan en de waarheid moet gezegd worden, al ware het te vergeefs. Ieder, die dat doet, heeft *zijn* werk volbragt, *zijne* middelen gebruikt, heeft het *zijne* gedaan, en hij moet niet vreezen voor het toornige gelaat van de Auctoriteiten, en voor de persoonlijke nadeelen, die hem daardoor zouden kunnen treffen. Sterk door de goede zaak, en open door verachting van alle gevaar, treedt hij op ten strijde, en wacht gerust de argumenten van zijne partij. Hij vreest niet te worden overtuigd van mistasting, hij wenscht het, en viert den triomf van zijne tegenpartij mede,

wanneer die de triomf der waarheid is; maar hij veracht de intrigue en de magt, en hij wijkt niet, waar deze op hem indringen, waar deze de eenige argumenten van zijne wederpartij zijn.

De ongenoemde Schrijver vraagt eerst naar het doel der Tabelle, welke op het einde des vorigen jaars aan de Verloskundigen werd toegezonden, ten einde te dienen tot een verslag wegens verrigte verlossingen in het jaar 1840. Deze vraag splitst zich als van zelve in twee deelen, namelijk: Was het een wetenschappelijk doel, of wel: Was het een maatregel van geneeskundige policie?

In het eerste geval: Wat kan men, tot voordeel der wetenschap, uit de jaarlijks behoorlijk ingevulde Tabelle leeren?

Kan zij dienen als statistieke opgave? Neen! want de registers van den Burgerlijken Stand zijn veel naauwkeuriger.

Kan men voor de wetenschap algemeene regelen uit deze opgaven afleiden? Neen! want daartoe zijn de opgaven niet uitgebreid genoeg; immers, van zoo vele bijzaken hangt de wetenschappelijke waarde eener waarneming af, dat daarvoor geene rubrieken en geene plaats in eene Tabelle kunnen aanwezig zijn. En daarenboven, men laat waarlijk de massa zóó niet allerhande bouwstof te zamenbrengen, om er wetenschap uit te leeren. De massa is, in den regel, daartoe niet geschikt; zij levert slechte materialen, en wie construëert daar iets goeds van? Wij mogen reeds van geluk spreken, wanneer een wetenschappelijk hoofd de door hem zelven in tal van jaren waargenomene zaken weet te bereiden tot een lichtontstekend en wegwijzend geheel. Dit schijnt onze Schrijver nog niet eens te hebben bedacht. Voor het overige ontwikkelt hij omstandig en wetenschappelijk de zwarigheden, welke zich in den weg stellen tegen het opmaken van eenig wetenschappelijk resultaat uit al de rubrieken van de Tabelle. Voorts blijkt het, dat er voor wetenschappelijk doel nog andere rubrieken hadden moeten worden bijgevoegd, b.v. de dag, waarop de verlossing heeft plaats gegrepen, en de ligging, waaronder het kind geboren wordt; de ontijdige verlossingen, die door de kunst zijn te weeg gebragt; het heerschende ziektekarakter, enz.

Uit een en ander besluit de Schrijver, dat noch de aard der verlossing, noch de afloop van het kraambed, noch de behandeling van moeder en kind, uit de Tabelle met genoegzame zekerheid kunnen worden gekend.

Dus kan er met de Tabelle geen wetenschappelijk doel zijn beoogd.

Nu komt de vraag in overweging, op pag. 35 en volgende: Of de Tabelle ook kan zijn een maatregel van geneeskundige policie, dat is, of zij kan dienen, om de Verloskundigen bij hunnen pligt te bewaren?

Zal dit doel bereikt worden, dan moeten de Tabellen een duidelijk en volledig overzigt geven van de handelingen des Verloskundigen en van de omstandigheden der verlossing. Het is intusschen reeds gebleken, en blijkt hier nog nader, dat én duidelijkheid én volledigheid moeten ontbreken, en wel door de inrigting der Tabelle zelve.

De Schrijver geeft nu de punten op, waarin een Verloskundige dwalen kan. Hij kan nalatig zijn in het verleenen van hulp; hij kan de hulp ontijdig aanwenden; hij kan verkeerde middelen aanwenden.

Er is op de Tabelle geene plaats, waar de redenen moeten worden vermeld, die den Verloskundige belet hebben, tot eenen meer gunstigen uitslag mede te werken.

De tijd, waarop de Verloskundige moet tusschenbeide treden, kan slechts uit de volkomene bekendheid met de omstandigheden, die de verlossing vergezelden, bepaald en beoordeeld worden. Die bekendheid met de omstandigheden kan uit de Tabelle niet verkregen worden; bij gevolg kan het al dan niet tijdige der hulp uit de Tabelle niet blijken.

Ten derde. De Tabelle vraagt niet, welke geneesmiddelen zijn aangewend, en ook niet, hoe men van werktuigelijke middelen heeft gebruik gemaakt.

De Tabelle kan dus niet de gebreken in de behandeling aanwijzen, en wel in geen opzigt. Maar al kon zij het, geen Verloskundige zou zich zelven aanklagen, en ieder zou genoeg kennis bezitten, om allen schijn van schuld van zich af te keeren; immers, hij is doorgaans de eenige tegenwoordige deskundige, en draagt de zaak voor in het licht, waarin hij ze zelf zag, en ook van anderen wenscht beschouwd te zien.

Eindelijk, de Regering kan niet dwingen en straffen, want zij kan geene regels voorschrijven, hoe men in ieder speciaal geval handelen zal; en ieder speciaal geval staat als zoodanig op zich zelf, is nieuw, is bijzonder, geeft andere zwarigheden en vereischt andere hulpmiddelen.

En zoo zijn wij, op pag. 60, gekomen tot het besluit, dat het doel ook niet kan geweest zijn, om door de Tabellen de Verloskundigen bij hunnen pligt te bewaren.

Dus was deze maatregel der Regering doelloos.

Nu vraagt de Schrijver: Was zij ook nadeelig?

Ja! want zij is geschikt het groot aantal misbruiken te vermeerderen, welke er in de geneeskundige staatsregeling zijn ingeslopen. Zij veroorzaakt bedrog, ontevredenheid, verzet tegen en minachting van de Regering. Maar vooral, zij veroorzaakt meineed; de Vroedkundige, die gezworen heeft, de geheimen van zijn vak niet te openbaren, wordt hier gelast deze geheimen *wel* te openbaren.

Deze bedenkingen worden besloten door een regtskundig betoog, dat de invulling der verloskundige Tabelle regtens ongeoorloofd, althans niet noodzakelijk is.

En toch wordt het niet invullen der Tabellen met straffen bedreigd, en toch is het invullen van de Tabelle in lijnregten strijd tegen de Wet, die nog zwaardere straffen op het openbaren der geheimen van het vak heeft vastgesteld.

Dit betoog is geschreven door eenen ongenoemden Jurist, eenen vriend van den Schrijver, en schijnt ons allezins juist toe.

Het geheel is zeer lezenswaardig, en bevat eene duidelijke uiteenzetting der punten, die wij slechts konden aanstippen.

Mogt onze tegenwoordige Koning deze en *meer andere* zotheden vernietigen, zoodat er geen spoor van overblijft, en men geenen grond vinde, om óf aan het gezond verstand, óf aan den goeden wil der Regering te twijfelen.

Dr. SCHELTEMA.

Arnhem, 14 April, 1841.

Beatrijs, eene Sproke uit de XIII^{de} Eeuw, uitgegeven en opgehelderd door *W.J.A. Jonckbloet*. 's Grav., bij A.D. Schinkel. 1841. XII en 74 bl. 8°.

Sedert HUYDECOPER, CLIGNETT en eenige weinige andere voortreffelijke mannen in ons Vaderland de aandacht hebben gevestigd op de beoefening der Oud-Nederlandsche Taal- en Letterkunde, zou men verwachten, dat een Werk, zoo uitmuntend aangevangen, met evenveel ijver en goeden uitslag voortgezet en voltooid zoude zijn. Maar deze verwachting is geheel teleurgesteld, en men schijnt in *Nederland* te dezen opzigte in eenen slaap te verkeeren, die te regt als verderfelijk beschouwd mag worden. Het is ons oogmerk niet, hier het belangrijke van de genoemde wetenschap breedvoerig aan te toonen; het valt niet in ons bestek, en reeds velen hebben dit naar waarde gedaan.

Maar men kan toch niet nalaten met den Heer J. eene billijke verontwaardiging te gevoelen, dat ons Land hierin zoo verre bij andere Landen achterstaat, en dat, terwijl Belgische en Duitsche Geleerden, als om strijd, de voortbrengsels onzer oude Letterkunde opsporen en aan het licht brengen, deze in hun eigen Vaderland miskend en verwaarloosd blijven. Ook in dit opzigt blijft men bij ons aan verouderde dwaalbegrippen vasthouden, die aan de wetenschappelijke ontwikkeling onzer Natie hoogstnadeelig zijn. Althans de uitspraak van vroegere dagen is ook nog op onzen tijd volkomen toepasselijk:

‘Wat isser menich mensch gezint op vreemde Landen,
En zoekt men weet niet wat omtrent de vreemde stranden,
Die noch met stillen geest niet eens en heeft bedagt,
Wat uit zyn eygen hof kan worden voorgebragt.
Wat isser menich mensch geneygt te liggen maelen,
Op eenigh selsaem woordt in onbekende taelen;
Die nimmer onderzoekt, en noyt en overleyt
Hoe geestigh Neerlandt singt, hoe deftig Neerlandt zeyt.’

Loffelijk is dus elke poging, om deze laauwheid tegen te gaan; loffelijk elke bijdrage, om het vak onzer Voorvaderlijke Taalen Letterkunde *als wetenschap* op te wekken en te doen bloeijen, en wij kunnen dus niet anders dan dank zeggen aan den bearbeider van het Werkje, waarvan wij hier een kort verslag willen geven.

De Heer J., reeds gunstig bekend door zijn aandeel aan de uitgave van VAN WIJN's aanteekeningen op JAN VAN HEELU, alsmede door zijne bewerking van het derde Boek van L. VAN VELTHEM, levert ons in dit Stuk eene *Sproke*, naar zijn gevoelen uit de 13de Eeuw, en den naam dragende van BEATRIJS. Deze Sproke behelst het verhaal van een wonder, door de H. MARIA aan eene non gewrocht, en behoort tot die soort van gedichten, waarmede de Sprekers of Kamerspelers hunne aanzienlijke toehoorders vermaakten.

De Middeleeuwsche kleur van het verhaal daargelaten, verdiende het gedicht met regt eene uitgave, zoowel door de bijzonderheden, die het ter opheldering van toenmalige zeden en gebruiken bevat, als door de zuiverheid van taal, stijl en versbouw. Ik kan niet nalaten hier de volgende proeve af te schrijven (vs. 328 volgg.):

Dus quamen si den telt ghevaren
Smorgens aen een foreest,
Daer die voghele hadden feest.

Si maecten soe groet ghescal,
Datment hoerde over al.
Elc sanc na der naturen sine.
Daer stonden scone bloemkine
Op dat groene velt ontploken,
Die scone waren, ende suete roken.
Die locht was claer ende scone.
Daer stonden vele rechte bome,
Die ghelovert waren rike.

En hoe regt naïf is niet de volgende aanspraak van BEATRIJS aan haren minnaar (vs. 377 volgg.):

Lief, ic hebbe u soe vercoren,
Men mocht mi dat niet leghen vore
Dat ic uwes soude vergheten,
Waric in hemelrike gheseten
Ende ghi hier in ertrike,
Ic quame tot u sekerlike.
Ay God, latet onghewroken
Dat ic dullijc hebbe ghesproken!
Die minste bliscap in hemelrike
En es hier ghere vrouden ghelike;
Daer es die minste soe volmaect,
Datter zielen niet en smaect
Dan Gode te minnen sonder inde;
Al erdsche dinc es ellinde,
Si en doeghet niet een haer
Jeghen die minste die es daer.
Diere om pinen die sijn vroet,
Al eest dat ic dolen moet
Ende mi te groten sonden keren
Dore u, lieve scone ionchere.

Van den ouderdom van het gedicht zegt de Heer J. het volgende (bl. VI): ‘De tijd, waarin ons Fabliau gedicht zij, blijkt niet; doch het moet noodwendig vóór 1347 vervaardigd zijn, zoo als lager (bl. VII) zal blijken. Ik meen echter het tot het einde der 13de Eeuw te mogen opvoeren, zoo om den versbouw in het algemeen als om sommige uitdrukkingen, die op een hoogeren ouderdom dan dien van den Codex schijnen te wijzen.’ Het ware wenschelijk geweest, dat de Uitgever deze uitdrukkingen hadde opgegeven; althans Rec. heeft in het gedicht niets aangetroffen, dat, naar zijn oordeel, een' hoogeren ouderdom dan het begin der 14de Eeuw aanduiden zou. Maar gaarne erkennen wij, dat dergelijke tijdsbepalingen eene ongemeene scherpte van opmerking en fijne taalkennis vereischen, en wij

vertrouwen, dat de Uitgever genoegzame gronden voor zijne meening zou kunnen bijbrengen.

Het gedicht is door den Heer J. verrijkt met eene Voorrede, eenige Aanteekeningen en eene Verklarende Woordenlijst. In de Voorrede wordt over het Stuk zelf, over den inhoud, stijl, enz. daarvan gehandeld, alsmede over het HS., waaruit BEATRIJS geput is. Met genoegen merkten wij daarin des Schrijvers belangstelling in onze Vaderlandsche Letterkunde en hare beoefening op, en hopen met hem, dat het *Cedamus*! voor immer weêrhouden moge worden.

De Aanteekeningen zijn grootendeels van oudheidkundigen aard, en leveren eene proeve, hoeveel men uit onze oude Schrijvers, bij een gepast gebruik, ontleenen kan ter opheldering van vroegere zeden en gewoonten. De Heer J. toch heeft enkel een aantal plaatsen nevens elkander gezet, en daaruit vele belangrijke wenken getrokken, die eene nadere behartiging en uitwerking ten volle verdienen. Merkwaardig is vooral de Aant. over de Middeleeuwsche zedelijkheid, die over de kleederdragten van dien tijd, en inzonderheid die over het dagelijksche leven onzer Voorvaderen, en wij zeggen gaarne met den Schrijver (bl. 65): ‘Mogt deze wenk het oog van kundigen op deze studie der oude Schrijvers vestigen, en zij zullen ons een schat opleveren tot nog toe niet gekend of genoeg gewaardeerd.’ Wij houden ons overtuigd, dat deze taak aan den Heer J. zelven het best zou toevertrouwd zijn. Eene enkele algemeene aanmerking meenen wij echter hier ter plaatse te moeten maken. De meeste toch der aanhalingen, waarmede de Heer J. zijn gevoelen bevestigt, zijn getrokken uit onze oude Ridderromans, die men echter wel in het oog moet houden, dat veelal uit het Fransch vertaald zijn. En daarenboven heeft de Schrijver verscheidene Oud-Hoogduitsche plaatsen bijgebragt, die ons toeschijnen van twijfelachtig gezag in dezen te zijn. Wel stemmen wij volkomen toe, dat onze oude Schrijvers gewoon waren hunne helden in het gewaad te kleeden van den tijd en het Land, waarin zij schreven; maar dan is dat gewaad der Ridders uit den Ferguut, Walewein e.a. nog altijd Fransch, van die uit Wigalois e.a. Hoogduitsch, niet Nederlandsch. Want ofschoon het verschil van zeden en gebruiken destijds tusschen die volkeren nog zoo groot niet zal geweest zijn, het heeft toch voorzeker bestaan, en men behoort dus van deze bronnen een voorzigtig en oordeelkundig gebruik te maken, om niet in dwalingen te vervallen. Men kan toch wel niet vooronderstellen, dat onze Dichters de Werken, die

zij vertaalden, geheel in Nederlandsche vormen overbragten, iets, dat ook, door de vergelijking met den Franschen tekst, stellig tegengesproken wordt. Moge de Schrijver, bij een nader onderzoek, dezen wenk overwegen, en, zoo die gegrond is, behartigen!

Wij onthouden ons den inhoud der gemelde Aanteekeningen breedvoerig op te geven, maar voegen liever hierbij nog eene losse aanmerking. Op bl. 46 volgg. namelijk maakt de Heer J. uit eene plaats bij DUCANGE op, dat de Ridders soms maar ééne spoor droegen. De woorden zijn: '*Uns esperons dorez, qui sont attachez à une cordelette autour de la jambe*.' Maar hier wordt geenszins van ééne spoor gesproken. *Uns esperons* is toch geheel iets anders dan *un espéron* en beteekent *een stel, een paar sporen*, gelijk ook bevestigd wordt door de woorden *qui sont*, enz. En deze spreek wijze laat zich zeer goed verklaren, daar toch de beide sporen slechts één geheel uitmaken, zijnde de eene, zonder de andere, onvolkomen.

De verklarende woordenlijst, waardoor de Heer J. zijne BEATRIJS voor ons tegenwoordig publiek toegankelijk heeft gemaakt, is vrij volledig en met kennis en oordeel opgemaakt. Een enkel woord, dat wel opheldering verdiende, misten wij er in, als b.v.: *Niet een bast*, vs. 956, in denzelfden zin, waarin *niet een twint, niet een stroo, niet twee sleen* e.a. zoo dik werf voorkomen.

Becronen. Vs. 890 leest men:

> Die Abdisse spracker toe:
> 'Houtse wel, ic saelt u lonen,
> Dat ghys u niet en selt *becronen*.'

d.i., dat gij er u niet over beklagen zult. Ofschoon deze beteekenis met die van ons hedendaagsch *bekreunen* naauw zamenhangt, is zij echter gewijzigd, en kennelijk oorspronkelijker. Het woord is afkomstig van *kronen*, d.i. *zuchten* (zie KILIAAN en VAN HASSELT op *groonen* en *kreunen*, en verg. het Engelsche *to groan*). Zoo lezen wij bij M. STOKE, B. X, vs. 325:

> Sonder stoet ende sonder slach
> Ende sonder weder *cronen* iet.

En zoo ook in de Heim. d. Heim., 1843 en elders.

Hone, in den zin van *bedrog*, als vs. 767:

> Dat wetie nu sonder *hone*.

Deze verouderde beteekenis had moeten opgegeven, en daarbij aangehaald zijn: HUYDEC. op M. STOKE, B. I, vs. 886.

Voor het overige draagt deze woordenlijst alle blijken van

kunde en belezenheid. Een paar vlugtige aanmerkingen houde de Schrijver ons ten goede.

Op bl. 68 lezen wij: '*Blye*, vs. 109, *kleur*. In Oud-Nederd. stukken kwam dit woord ons niet voor.' Hier was de Heer J. niet indachtig der plaats van M. STOKE, B. II, vs. 857:

> Mijn here Famant en keerde nie,
> Om al sijn dreghen, sinen *blie*.

waar HUYDECOPER het verklaart door 'een gestadig, onveranderlijk wezen, houding of gebaar.' Beter had hij gezegd: 'eene onveranderlijke gelaatskleur,' want ook in de aangehaalde woorden uit de BEATRIJS is de beteekenis van *kleur* te algemeen, als zijnde het ook aldaar bepaaldelijk op het gelaat toegepast. Van BEATRIJS namelijk en haren minnaar wordt gezegd:

> Si saten soe een langhe stonde,
> Dat ict ghesegghen niet en conde
> Hoe dicke verwandelde hare *blye*.

Wat de afleiding van *smale* als liefkozende vrouwennaam betreft, als ware het van *smal*, klein, dus kleine, teedere (*mignonne*), het komt ons twijfelachtig voor, of *smal* niet eerder, volgens de regelmaat onzer taal, in het Vr. *smalle* dan *smale* gehad hebbe. Voor het overige leest men hetzelfde woord in den Ferguut, vs. 2188:

> Ik en herberge nemmermeer
> In dorpen, in steden, no in poert,
> Vore die *smale* dat ic hebbe gehoert
> Werwaert dat si gevaren si
> U nichte.

Prof. VISSCHER verstond dit niet, en noemt het *zinstorende drukfout*(!), terwijl hij het in *diesmale* verandert. Waarlijk, dit is wel eene *zinstorende verbetering*!

En hiermede bevelen wij de BEATRIJS aan ons publiek aan, in de hoop, dat een ruim debiet den Heer J. een blijk moge geven, dat er nog ijver voor Vaderlandsche onderwerpen in Nederland heerscht. De door ons gemaakte aanmerkingen mogen ten bewijze strekken, dat wij het Boek met aandacht en belangstelling lazen, en het zou ons verheugen, indien de Heer J. daarin iets vinden mogt, dat hem dienstig scheen bij verderen arbeid in dit vak van studie, waartoe wij hopen, dat hem nimmer tijd, gelegenheid, noch aanmoediging mogen ontbreken.

Twijgen, uit een ouden stam opgeschoten. Door Dr. *E. Halbertsma*, met aanteekeningen van Dr. *J.H. Halbertsma*. Uit het Friesch vertaald door *J.J.A. Goeverneur*. Te Deventer, bij J. de Lange. 1841. 113 blz.

De uitgave van deze verzameling is inderdaad een even vereerend als verblijdend verschijnsel voor de jeugdige (nieuwere) Friesche Letterkunde, die slechts den ouderdom van nog geene twintig jaren bereikt heeft. Ofschoon de taal der oude Friesen, als *spraaktaal*, haar bestaan, ook ondanks allerlei omwentelingen, op het land bleef handhaven; - ofschoon Taalgeleerden hare waarde ten opzigte van het Nederduitsch erkenden en in het licht stelden, - behalve onzen GIJSBERT, die nog alleen taalkundig gezag scheen te hebben, was er nogtans voor het volk bijna niets gedaan, om het achting voor de eerwaardige moederspraak in te boezemen. In tegendeel, wat vóór 1820 in het licht verscheen, was zóó beneden allen smaak en letterkundige waarde, dat de nietigheid daarvan op de taal scheen af te spiegelen; vandaar, dat er eene blaam van minachting op haar rustte, die nimmer van haar scheen te kunnen worden afgewischt.

En evenwel is dit binnen weinige jaren gelukt, omdat niet de taal zelve, maar de manier, waarop men haar gebruikte, de vorm, waarin men haar kleedde, en de onderwerpen, welke men daarin behandelde, de schuld van deze algeheele verachtering droegen. De aankondiging van eene nieuwe uitgave van den vergeten' Dichter GIJSBERT JACOBS, door de Heeren TEN BROECKE HOEKSTRA en EPKEMA, welke laatste die taak volbragt; - het *Wassenberghsfeest* in 1821; de uitgave van de eerste kleine *Lapekoer fen Gabe Skroar*, door de Heeren E. en J.H. HALBERTSMA in 1822; - het *Gijsbertsfeest* in 1823: zietdaar de eerste opwekkingen en aansporingen van der Friezen nationaliteit. Nu zag men in, hoe laag Taal en Letterkunde gezonken waren, en hoe pligtmatig het was, pogingen aan te wenden, om beide te verheffen. POSTHUMUS en SALVERDA deden zich weldra hooren; - het Provinciaal Friesch Genootschap voor Geschiedenis, Oudheid en Taalkunde werd opgerigt (1827); - BOWRING kwam in *Friesland*, en gaf, door zijne belangstelling, den opgewekten lust nieuwe sporen; - en de tweede, veel vermeerderde, *Lapekoer* van 1829 voltooide de overwinning op den publieken geest, die zoo lang door onkunde en onverschilligheid bevangen was. Van nu af aan werd het Friesch

de taal van lust en smaak, en in alle rangen en standen, bij den adel en bij het landvolk, gelezen; zoodat de derde, weder veel vermeerderde druk van de *Lapekoer* van 1834 (in twee uitgaven), benevens de overige losse Stukjes van de Heeren HALBERTSMA, bestendig bij het algemeen eenen even grooten bijval vonden, als de geleerde onderzoekingen in de *Hulde aan* GIJSBERT JAPIKS, de *Fragmenten omtrent de* VAN HARENS en de *Letterkundige Naoogst* door Geletterden met belangstelling werden ontvangen.

Een dier latere kleine Stukjes van de Heeren HALBERTSMA, bestemd, om den opgewekten volksgeest voedsel te geven of levendig te houden, waren de *Twigen uwt ien alde Stamme*, waarvan de Heer GOEVERNEUR gepoogd heeft eene vertaling in het Nederduitsch te geven. Nog slechts aan weinige der menigvuldige Proza- en Dichtstukjes uit de *Lapekoer*, enz. was deze eer te beurt gevallen. De reden daarvan is niet moeijelijk op te sporen. Wegens de schijnbare overeenkomst tusschen het Friesch en het Nederduitsch, moge zulke eene overbrenging gemakkelijk schijnen; het is er verre van af, dat zij dit zijn zoude. Behalve de eigenaardige manier van uitdrukking eener schrijftaal, die tegelijk spreek- of spraaktaal is, hebben de Heeren HALBERTSMA op eene meesterlijke wijze de kunst in praktijk gebragt, om den mensch - zoo als hij, in *Friesland*, op het land denkt en handelt - in de taal weder te geven, met al de kleine huisselijke bijzonderheden van het dagelijksche leven, met al de deugden en gebreken van het krachtige volkskarakter, met al die vooroordeelen en kleingeestigheden, zoowel als de onnoozele of schrandere eenvoudigheid van den onverbasterden landbewoner. Vanhier die aanschouwelijkheid van schildering, die waarheid van toestand, die geestige en zoo dikwijls satirieke beschrijvingen en zamenspraken, waarvan men de voorwerpen meent te zien of te hooren.

Dat alles, met zoo groote verborgene kunst en eenvoudigheid voorgedragen, over te brengen in eene taal, welke niet de spraak der menschen is, die men wil schilderen; - die uit het leven gegrepene voorstellingen over te gieten in eene taal, welker deftige toon en gegrammaticeerde manier van uitdrukking zoo dikwijls een breidel was voor de uiting van natuurlijk eenvoudige gevoelens - wie gevoelt niet, hoe moeijelijk zulk eene taak was, die zoo ligt wèl de juiste omtrekken der beelden, doch geenszins de eigenaardige kleur der oorspronkelijke schilderij kan wedergeven?

Of nu de Heer GOEVERNEUR aan deze vereischten eener vertaling voldaan heeft, - dit te beoordeelen, zou de taak zijn van hem, die door de Redactie van dit Tijdschrift verzocht werd, van deze vertolking verslag te geven. Gaarne willen wij ons gevoelen hieromtrent met evenveel bescheidenheid jegens den Vertaler, als gestrengheid ten aanzien van het belang der wetenschap uiten. Zoo zeer wij ons over de vertaling zelve verheugen, en van deze poging eene meerdere bekendheid onzer landgenooten met de Friesche Letterkunde mogen verwachten, even zeer verblijden wij ons te kunnen betuigen, dat de Vert. zich, over het geheel, uitmuntend van zijne taak heeft gekweten, en blijkbaar aan de overwinning van groote bezwaren veel moeite en kunst heeft besteed. Maar die Vertaler? - het is ook de Dichter van het *Vliegend schip*, van die vier Stukjes Kindergedichten, welke het publiek reeds naast die van VAN ALPHEN gebruikt, - en die reeds zoo menige andere voortreffelijke vertaling leverde. Van hem konden wij een meesterschap over de taal verwachten, hetwelk een eerst vereischte is, om in deze overbrenging gelukkig te slagen. Maar ook daarom willen wij hem de aanmerkingen op zijn Werk niet onthouden, ten einde hij daarmede zijn voordeel moge doen, indien zijn voornemen kon ten uitvoer gebragt worden, om nog eens de geheele of liever de gedeeltelijke *Lapekoer* onzen landgenooten mede te deelen.

Het eerste Stuk van dezen bundel: *De Winter in het Waterland*, had reeds in den Heer VAN LEEUWEN (*Friesche Volks-Almanak*, 1841) eenen Vertaler gevonden. Blijkbaar heeft de Heer G. deze vertaling *niet* gekend; en al ware dit ook zoo, dan heeft zijne vertaling boven de genoemde dit vooruit, dat hij eene overbrenging van de kunstige en bijna onvertaalbare episode: *Het vogeltje Vergeet! Vergeet*! heeft kunnen volbrengen. Men hoore slechts den aanhef, bij vergelijking met het oorspronkelijke:

Ik haw ris fen uws âld oärre hjeard,
Fen it fuwgeltje Forjit Forjit;
As immen siekkreunich ellindich stjeart,
In nimmen meer nei syn kiermjen hjeart,
Den stjoert Goads ingel ta treast him yet
Dy ljeawe fuwgel Forjit Forjit.

Bij GOEVERNEUR:

Een vogeltje vliegt er - zei grootje mij vaak -
Dat heet, naar zijn zang is: Vergeet! Vergeet!
Als iemand in ziekte en ellendigheid steunt,
Als niemand zich meer om zijn kermen bekreunt,

Dien zendt Gods Engel tot troost in 't leed
Den lieven vogel: Vergeet! Vergeet!

Zoo hier, in den eersten regel, als elders, bemerkt men wel, dat de eenvoudigheid van uitdrukking verloren is gegaan; evenwel geeft de Dichter daarvoor somtijds ruime vergoeding, door het aanbrengen van nieuwe schoonheden of noodzakelijke bijvoegsels. Bij naauwkeuriger kennis van de taal, moest de Heer v.L. natuurlijk het oorspronkelijke meer woordelijk wedergeven; terwijl de Hr. G., meer den zin en de bedoeling, dan wel al de woorden vattende, in zijne overbrenging vrijer is. Wij zouden te uitvoerig worden, wanneer wij daarom wilden aanwijzen, waar de Vert. beneden het oorspronkelijke gebleven is. Liever willen wij aanwijzen, waar hij, bij mangel van naauwkeuriger taalkennis, zich vergist en verkeerdelijk vertaald heeft.

Zoo is, op bl. 3, *loopen*, voor *rijden* of schaatsrijden, een Groninger Provincialisme, en even verkeerd als *schrobben* en *schuren*, voor *screppen* en *scoërren*, dat eigenlijk reppen en schreppen, scheuren en halen, of druk bezig zijn beteekent. Dat *boaden* of bodenloon, hetgeen zoowel op vrouwelijke als mannelijke bedienden of dienstboden slaat, is dus ook verkeerdelijk door *knechtenloon* overgebragt. *Overstuur* en *Grinsland*, op bl. 4 en 5, zijn der Vert. welligt zelve in den weg geweest, terwijl de slotregels:

Om Sinte-Maartens grijzen kop
Wat *nader* te bekijken

naauwkeuriger overgebragt waren door:

Ja, Sinte-Maartens grijzen kop
Moest men zelfs ook bekijken.

Op bl. 15 is *ter kermis gaan* voor: *to keamer gean*, eene vergissing voor: *ter herberg gaan*, daar *keamer op gean*, zoowel in de kermis als op Zondag, het ten dans geleiden uitdrukt. - In een der treffendste koupletten stootten wij op de woorden:

‘'t Valt ons zwaar, het u te zeggen,
Maar.... 't is met de meid voorbij.’

dat v.L. beter uitgedrukt heeft door:

‘'t Is verschriklijk om te zeggen,
Maar ze is weg: och! dood is zij!’

Een weinig verder is de uitdrukking:

Digt aan d' ouden torenkant,

zeker niet taalkundig juist. - Het slotvers is ongelukkig veel zwakker dan het oorspronkelijke, daar het dichterlijke beeld van den Engel des doods, die op het ijs zijne prooi naar het graf wenkt, geheel verloren is gegaan; v.L. behield het.

Door, op bl. 21, *loeken* of *trekken* door *binden* te vertalen, is het oorspronkelijke denkbeeld mede geheel verloren gegaan. o Dat ‘lieve lastige rijm!’

Op bl. 25 zou ik *hiem* liever door huis of werf, dan door *heem* vertaald gezien hebben; evenzoo is *wikel* geen *wesp*, maar een vogel (eene soort van valk) van dien naam. Het is: scherp zien als een *wikel* - niet als eene *wesp*. - ‘Zich in een *greppel* (bl. 27) afspoelen’ gaat evenmin door; of mag in het Nederduitsch het verkleinwoord van *sloot* niet gebruikt worden? - Op bl. 28 heeft ‘het krieken van den morgen’ een der naïfste denkbeelden van eenen onnoozelen minnaar vervangen. De zin van het oorspronkelijke is: ‘Daar heb ik ze nu eens de oogen uitgestoken, misleid of bedrogen,’ enz.; zijne huisgenooten namelijk, die, door zijn uitblijven, in den waan moesten zijn, dat hij zijn doel bereikt had, en den ganschen nacht bij het meisje geweest was.

Drie verkeerde opvattingen komen op bl. 31 voor. Het denkbeeld:

> Hij had al menig jaar gepraat
> Van sterven, baar en drager,

ligt geheel niet in het karakter van den persoon, en nog minder in de woorden, die beter omschreven werden door:

> Wat wenschte al dikwijls naar zijn dood
> Zoo menig schrapend zwager.

(schoonzoon Fr. of bloedverwant, Holl.).

Hast net staat bijna gelijk met eene geheele ontkenning, en moest liever door *niet*, dan door *pas* overgebragt zijn. - *Hy freget om de kaeyen* - niet *aan zijne vrienden*, maar aan zijne huisgenooten, tegen dat inhalige vrienden mogten komen, of dat de dienstboden daarvan misbruik zouden maken.

Eene der meest in het oogloopende fouten is, bl. 32, de regel: *Een testamentje wou hij ook*, voor: *In testamintje moast er eak*, daar de Heer G. zeer goed bekend is met het kenmerkende gebruik in de Friesche taal om substantiva in verba te veranderen, dat in het Nederduitsch meer zeldzaam, doch niet ongewoon is. Hij kon dus zeer wel gezegd hebben:

En testamenten (d.i. testament maken) *wou hij ook*.

Bij dat testament verkreeg de dienstmaagd des testators geen weideland *bij* de kerk, - neen, hij besprak dit *aan* de kerk, waardoor de lezing - nog door eenen bijgevoegden regel verzwakt - geheel anders wordt.

Den regel, bl. 35:

Ien earme sweager WAERSSEN *s'al*, heeft de Vert. niet begrepen,

en verkeerdelijk *wisten ze al* vertaald. *Warzen, wersen* of *wirzen*, ook *warnen*, is een zeer oud en veelbeteekenend werkwoord, dat in de *Oude Friesche Wetten*, bl. 291, bij STARTER, bl. 97, bij BAERDT, bl. 380, en allermeest bij GIJSBERT de beteekenis heeft van: afkeeren en afkeerig zijn, van weigeren en wederstaan, en van versmaden en ontkennen, in welken zin ook KILIAAN het heeft, terwijl in het Nederd. *wars* en *iemand warzen* duidelijke sporen van overeenkomst zijn. De zin van dezen regel is dus: Zij wederstonden reeds eenen der schoonzoons, wiens regt, om in den boedel gelijkelijk met de anderen toe te tasten, zij betwistten en ontkenden. Daarom wou hij pleiten.

In de *Murk* is de vertaling van *dikke* Beint, voor *groote*, evenmin naauwkeurig als welluidender. Het is toch geene vergissing voor *grou*, dat *dik* beteekent, zoo als in *Groustins*?

Het Vaart-uitdiepen, dat *vaartslatten* beteekent, is dus geene goede vertaling van *It Feartflaggen* of vaart schoonmaken, enz. van het vlag of kroos en andere aangroeisels. - Ook zijn *fiif inkelgounen* geene vijf enkele guldens, maar vijf Achtentwintigen, die in *Friesland* beide de namen van *Goud-gulden*, en ook van *Inkel-goune* dragen. Bij PETER VAN THABOR vindt men ze insgelijks genoemd en verklaard. - *Ynte syn master* diende niet door *meester* vertaald te zijn, maar door doctor of geneesheer, of heelmeester, die op het land veelal nog enkel *de master* genoemd worden.

Bij al den lof, die den Vert. toekomt wegens de losheid en natuurlijkheid, waarmede hij dit ongekunstelde en somtijds regt aardige reisverhaal heeft overgebragt, moeten wij hem ook herinneren, dat de namen van vele Friesche steden en dorpen op drieërlei wijzen gesproken en gespeld worden, enz. in het landfriesch, stad-friesch en Nederduitsch; b.v. *Waarkum, Wurkum* en *Workum; Belsum, Belkum* en *Berlikum*, enz. Hij moest dus ook die eigennamen vertaald, en niet *Marmelswoude*, maar *Murmerwoude*; niet *Boärnwerd*, maar *Bornwerd*, en niet *Iezuntmer-zyl*, maar *Irnsumerzyl* geschreven hebben. Evenzoo *Heeg* voor *Heech, Sicke* voor *Sicce, Tryn* voor *Trien, Tjerk* voor *Tsjerk*, enz.

Het laatste vers: *Het Jongske van Sexbierum* (eene overlevering uit de jeugd van den Frieschen Admiraal TJERK HIDDES DE VRIES) is wel niet vrij van dergelijke kleine gebreken, doch is over het geheel zóó fraai overgebragt, dat wij den Heer GOEVERNEUR daarvoor, gelijk voor dezen ganschen bundel, onzen minzamen dank toebrengen. Wij wenschen, dat uit het debiet van

dit net uitgevoerde Boeksken de belangstelling onzer landgenooten moge blijken, en dat hij aangemoedigd moge worden, om op eene dergelijke wijze eene bloemlezing te geven uit de *Lapekoer fen Gabe Scroar*, ten einde de even eenvoudige als natuurlijke en geestige vruchten der nieuwere Friesche Letterkunde meer onder onze landgenooten bekend mogen worden.

Leeuwarden, 24 Mei, 1841.

W. EEKHOFF.

Egmond in 1004 en 1021, door *W.J. Hofdijk*. Alkmaar, bij H.J. van Vloten. 1840.

Niets geeft heerlijker aanleiding tot ontwikkeling van oorspronkelijkheid, maar niets ook wekt meer de kunstbedervende zucht tot navolgen op, dan de poëzij. Doorblader de meeste der honderde bundels, die in de laatste halve eeuw het licht zagen: wat vindt gij er meer in, dan een kreupel nahinken van groote mannen of groote toongevers, wier hoogte men dacht te bereiken door het kopijeren hunner gebreken? Het was zoo gemakkelijk, zich zelven tot Dichter op te blazen! Men had slechts het *a b c* en den klank der vokalen te kennen, om de lier te grijpen. Het minstbeduidende gelegenheidsvers gold als zendbrief van den Helikon. Ook wemelde het ten onzent van verhevene wezentjes, voor wie het firmament nog te laag, het heelal te eng was; die van de eene sfeer in de andere vlogen, zich van de eene hemelweelde in de andere baadden, en dan, in verlorene oogenblikken, het nietige menschdom tot brandpunt kozen voor de ontboezeming van hoogstdeftige variaties op thema's, als:

> o Zon! o zon! wat zijt gij schoon!

of:

> Natuur! Natuur! hoe heerlijk zijn uw werken!

dingen, die iedereen wist, maar die, als men ze van iemand hooren mogt, die zelf verzekerde, dat hij zich ver boven het stofgewemel ophield, eene tint van authenticiteit verkregen. Het groote publiek was *en extase* over poëzij, die zoo geheel *à sa portée* was. '*Zóó kunnen het Hollanders alleen*!' juichte men, en geen buitenlander, welke dit betwistte; en de kritiek, broodeetster en stemme des Volks, had geene handen genoeg tot het vlechten van lauwerkransen voor den Vaderlandschen kunstroem, totdat men, eindelijk eens naar het troetelkind opkijkende, al die kransen in eene pruik van dorre bladeren veranderd zag. Van

toen af daalde menige onsterfelijkheid tot de blijvende waarde van het stevig drukmediaan neder. Elke wilg ontving eene gebarstene lier. Het was eene eklips van Poëten! BILDERDIJK, DA COSTA, TOLLENS, STARING, mogten op eigene lauweren roem dragen; maar bleven hunne talrijke onpoëtische navolgers niet op denzelfden afstand van die voorbeelden, als de talrijke nazingers van FEITH en HELMERS beneden de Dichters, welke zij tot hun ideaal kozen? Konden zij, om iets tot de nakomelingschap over te brengen, zich boven den dwang van hunnen tijd verheffen? Alsof een navolger zich verheffen kon! Smaak is er noodig, smaak, die boven alles door ernstige, veelomvattende, vergelijkende studie moet worden gewijzigd; smaak is er noodig, opdat de verzenschrijver door zelfbeproeving wete, of hij meer de vormen, dan den geest der groote voorgangers voorgesteld hebbe; of hij tot het geheim hunner magt zij doorgedrongen, dan of hij alleen hunne tooverformulieren naspreekt; of, bij het verloop van mode en behoefte, zijn Werk al dan niet in den dwarlstroom zal verzinken. Wacht u op meer eklipsen, geduldige bewonderaars, die in bijzondere spelling, kunstig woordgekoppel en zangerige trippelmaat kenmerken van echte poëzij blijft zien!

Toen KLOPSTOCK's *Messiade* in *Zwitserland* verscheen, wilde ieder zoon der vrijheid eene *Messiade* dichten. Wat heeft *Zwitserland* er bij gewonnen? Bergen misdruk voor zijne komenijswinkels; en voor zijnen kunstroem? Misschien het weinig bekende Dichtstuk van zijnen vermaarden Physiognoom, waaraan men, slechts als curiositeit, naast KLOPSTOCK's meesterstuk een plaatsje gunt.

De Heer HOFDIJK ergere zich niet aan deze *préambule*. Het was geenszins onze bedoeling, iets daarvan op hem toe te passen. Wij wilden hem slechts gelegenheid geven, om dit zelf te kunnen doen, in zooverre hij daartoe termen mogt vinden.

Het voor ons liggende Dichtwerk bevat twee verhalen van gebeurtenissen, die in 1004 en 1021 op het slot *Egmond* voorvielen, voorafgegaan door eene vriendschappelijke opdragt aan den Heer E. MASTDORP. De vraag: Of men zich door het opdragen van Werken al dan niet bezondigt of bespottelijk maakt? schijnt thans een geschilpunt onder de Geletterden te zijn geworden. Wij zullen den Schrijver over zijne opdragt niet hard vallen, en hem slechts den welgemeenden raad geven, om *de onwaardeerbre togen zijner verbeeldingskracht* (pag. IX) wat spaarzamer te genieten. Zij bedwelmen zoo ligt!

> U wijde ik, wat ik op mijn snaren
> Uit vroeger eeuw *hertoov'ren* mocht.

Mijnheer HOFDIJK! Poëzij is geene goochelarij of zwarte kunst!

> Gij zaagt in 't kinderhart de vonken
> Van wat des jong'lings borst doorblaakt,
> Wen hij, van hemelweelde dronken,
> 't Genot der woelige aard verzaakt,
> En, heengezweefd op stoute wieken
> Der poëzij, het stof ontvaart;
> Als 't nest ontstijgend arendskieken,
> Dat door de onmeetbre ruimte waart. (pag. XI.)

Een oogenblik, Mijnheer HOFDIJK! Indien wij u, uit beleefdheid, niet tegenspreken, dat gij tot zulke meer dan alledaagsche kunsten in staat zijt, dan moeten wij immers ook het regt hebben, meer dan alledaagsche poëzij van u te verwachten? Merkt gij nu, hoe gevaarlijk die *togen* zijn?

Voor het overige erkennen wij met genoegen, dat die opdragt evenzeer voor des Schrijvers talent als voor zijn hart getuigt.

De feiten, die het onderwerp der beide verhalen of legenden uitmaken, missen belangrijkheid en poëzij. Er behoort talent toe, om zulk gemis door *conceptie* en *détails* te vergoeden. Het eerste is eene *horreur*, zoo als er meer zijn, belangrijk alleen, zoo als vele antiquiteiten het voor de liefhebbers zijn, omdat zij van onder middeleeuwsch puin is opgedolven. Maar de Heer HOFDIJK had de ontdekking van KATHARYNE's misdrijf niet enkel van een zoo flaauw toeval, als het vergeten van eene beurs, moeten afhankelijk maken. Toen de Heer DORBECK, na PLEMPER VAN BALEN, in een anders vrij onbeduidend verhaal hetzelfde feit behandelde, deed hij ten minste door een' bedelaar den Heer VAN EGMOND op het verzuim opmerkzaam worden. Hoe ligt ware het een grooter talent gevallen, die ontmoeting geheimzinniger te maken, den bedelaar b.v. gedurig hooger en hooger gift van den vromen Ridder te doen afvragen, totdat de uitgeputte beurs hem dwong naar huis te keeren, wilde hij zijne gave op den altaar brengen. Het tweede verhaal is nog onbeduidender. Van MEIRWIJCK is hoegenaamd geene partij getrokken. HELENA's optreden bij het gevecht mist al het verrassende, wat zij, bij het wankelen van de strijdkans, had kunnen opleveren, indien haar plan en hare aankomst niet zoo gedetailleerd door den Heer HOFDIJK waren beschreven; indien zij bij het kampend krijgsvolk, en niet vooruit in de wapenzaal, slechts bij haren zoon de gedachte aan den gestorven' WALLEGIER VAN EGMOND had opgewekt. Elders intusschen is de Heer HOFDIJK beter geslaagd. Enkele malen, zoo als, en wel vooral, in de beschrijving van het gevecht (pag. 59

en volgg.), toont hij waarlijk Dichter te zijn. Zoo gaarne hadden wij meer blijken gevonden van zijnen goeden smaak en kiesch gevoel. Vooral bewijzen zijne vergelijkingen, hoe zeer hem de eerstgenoemde eigenschap ontbreekt. Men neme eens deze proeve van de uitwerking van een bekend beeld:

> Voorwaar, het zinnebeeld der ziel
> Is wel de teedre Vlinder, die
> Op vlugge wiekjens rondzweeft over
> De heerlijke aard, langs bloem en loover. -
> Maar, waar de schoone harmony,
> Die haar ineen doet smelten met
> De heilge deugd, verloren raakt; -

- De ‘heilge deugd’ is zelve die harmonij, Mijnheer HOFDIJK!

> Waar zij, verward in ondeugds net,
> Voor ongetemde zondenlust
> Haar reinen oirsprong gants verzaakt,
> Tot eens die *tocht*, waar 't bloed van *gudst*,
> In eigen vuilen *poel verdooft*: -

- Is het mogelijk de metaphora's meer door elkander te haspelen? -

> Daar is zij - jammervol! - gelijk
> Den Vlinder, die, te wreed beroofd
> Van 't dons, dat op haar vlerkjes kleeft,

- de Dichter wil zeggen van de vlerkjes, met het dons annex -

> - Waardoor zij boven de aarde zweeft -
> Onmachtig in het *drassig slijk*

- *epitheton ornans* uit den ‘goedhartigen stijl!’ -

> Ter neder stort, vertreden door
> Den voet van hem, die met verwonderd oog
> Haar straks nog volgde, toen ze omhoog
> Het schittrend vleuglenpaar ontplooide
> En opwaart zweefde in vollen gloor
> Der reine schoonheid, die haar tooide;
> Maar thands verachtlijk op haar blikt
> Als ze in 't onrein (zie boven!) moeras verstikt.

Waarlijk, die reeks van onjuiste dictie wordt waardiglijk besloten met de voorstelling van dien barschen wandelaar, die door zijne verachtelijke blikken den vlinder in zijn' stervensnood grieft. Eene kat, die hem martelde, ware nog gepaster!

Allerongelukkigst is de vergelijking van *Friesland's gevallen trotsche heldenzonen* bij eene *geknachte* (geknakte) *bloem* (pag. 75). Ware het nog een gevelde eik geweest! Wij zagen eens, in een onuitgegeven versje, *eene gevallen vrouw* met *een gebroken touw* vergeleken. Lach niet, Mijnheer HOFDIJK! De rijmelaar moest

rijmen, en gij zijt Dichter; en al kan zelfs de Dichter met het weêrbarstig rijm weleens zoo overhoop liggen, dat hij genoodzaakt wordt, meer naar klanken, dan naar woorden te zoeken, zoo kon dit echter hier toch het geval niet zijn, daar gij de geringe moeijelijkheid, om op *kracht* te rijmen, reeds door eene kleine, kunstige woordverwringing overwonnen hadt.

Pag. 14 en 15 beschouwen wij als een tusschenberigt, waarin met den slag gewaarschuwd wordt, dat het Boek niet voor vrouwen geschreven is.

Pag. 6:

> En waar een land op schoonheid roemt,
> Daar mag

(met permissie aan elken *Oud-Nederlander*, om er zijne provincie voor in de plaats te zetten; dan heeft iedereen er wat aan.)

> Noord-Holland zijn genoemd.

Een ondichterlijke bluf.

Pag. 17:

> Hoe merkloos is de grensmuur niet,
> Die vreugde scheidt van zielsverdriet.

Ulevellen-devies.

Pag. 17:

> Tevreden, kalm en welgemoed,
> Zelfs van geen kwellend voorgevoel
> Bestreden, had des Burchtheers *voet*
> Het stille slaapvertrek betreden.

Pag. 18:

> Het oogenblik, dat *pas verging*,
> En 't *oogenblik* van 't schriklijk *heden*.

Pag. 21:

> Slechts even *zag* des maanlichts *glans*
> Op 't eenzaam *lijkgesticht* ter neêr.

Pag. 66:

> Zijn teugel greep, en hem *verwaand*
> Tot de overgave had vermaand.

Ongelukkiger kon men de taal niet aan het rijm opofferen.

Pag. 70:

> En 't *rillen* van de ontzette leên
> *Drong door de harnasplaten heen*,
> En deed het ijzer *raatlen*, dat
> *Om 't siddrend lijf gespannen zat*.

(NB. om een vrouwenlijf.)

Pag. 11:

Het nectarvocht,
Dat WALGER slechts genieten mocht,
Maar nooit eens andren *vuilen mond*
Benatten mocht, *noch waar gegond*.

Plat en flaauw.

Pag. 6:

> Een schaar van klaavrend rundvee.

d.i. klaveretend.

Pag. 12:

> Dat *gij* mij weêr hier vinden *zou*.

Pag. 64:

> De *wrake zijner* nam begin.

Pag. 65:

> Hij rukt zijn *beuklaar* van den band
> Des zaalknops, en met vaste hand
> Zwaait hij het stevig wapen, dat
> Zoo menig neergebliksemd had.

Maar *beuklaar* is *schild* (*bouclier*), niet hetgeen de Dichter bedoelde, de *strijdaxt*.

Al deze regelen bewijzen, dat, wil men met eenig succes door de *onmeetbre ruimte waren*, en daarna een echt dichterlijk verslag van zijne bevinding geven, men zich vooraf van de noodige taalkennis behoort te voorzien.

De *kunstelooze* woorden van den Schildknaap (pag. 34) zijn al te kunsteloos; zoo mede, en plat er bij, de volgende regels, pag. 6:

> Dat boezemzwoegen, door den prang
> Van 't keurslijf slecht verhuld.

Pag. 68:

> Want was er een der Friezen, die
> Werd neêrgeveld, daar traden drie
> In zijne plaats.

Pag. 69: Op aangehouden bede had de dappere Edelvrouw met hare krijgers post gevat in de achterhoede, dat, zoo de nood daar meerder wederstand gebood, een versche magt gereed zijn zou, wen die benoodigd was; of waar een deel mocht wankelen, dan dáár ras bij te springen[1].

Pag. 70:

> En 't scheen heur bloed, te zwaar belaan,
> Met zulk een schrik, niet voort kost gaan.

Om billijk te zijn, moeten wij erkennen, dat het Dichtstuk schoonheden bevat, die tegen het gebrekkige opwegen. De versificatie moge hier en daar wat stroef zijn, in de voorstelling is gang en duidelijkheid. Eigenlijke bombast kunnen wij den Schrijver niet te laste leggen, schoon zijne verbeelding hem

(1) Opdat onze Lezers eenig pleizier van deze beoordeeling zouden hebben, gunnen wij hun het genoegen, het rijm en den rhythmus dezer prozaïsche regels uit te vinden.

weleens wat ver wegvoert, en hij, in zijne hoogere sferen, de wezenlijke wereld soms te veel uit het oog verliest. '*Ik wenschte*,' schreef een der geachtste medewerkers aan dit Tijdschrift, '*dat men eenmaal de groote woorden vergat, die tot ons overgewaaid zijn uit den tijd, toen er profeten waren, en in onzen kritischen leeftijd tot de overtuiging kwam, dat de dichterlijke idealen niet anders zijn dan abstracties van gewaarwording en gevoel; dat hun scheppen scheppen van beelden* (Nachbilder), *en niet van voorbeelden* (Urbilder) *is; dat dit hooggeroemde scheppen weinig meer dan schikken is, en dat* hij *in alle opzigten de grootste Dichter blijft, die op de meest objectieve wijze zijne individuële gewaarwording en opvatting in het ontwerpen en het schikken zijner beelden weet voor te stellen. De Dichter sta boven zijnen tijd; maar hij is nimmer los van zijnen tijd; hij moet van zijnen tijd zijn, omdat individuële gewaarwording van hetgeen buiten zijn bereik ligt, ten eenemale onmogelijk is*.' Hadden vele onzer Dichters dit zoo begrepen, hun gezond verstand toegelaten eene scherpere lijn tusschen het verhevene en het belagchelijke te trekken, menige schoone gedachte ware niet in het *onmeetlijk ruim* verloren gegaan, of, bespottelijk geparodiëerd, naar beneden komen rollen. De Heer HOFDIJK overwege het belangrijke der les, die in de aangehaalde regels ligt opgesloten, en herleze dikmaals het zoo schrandere als geestige opstel van Professor GEEL over *poëzij en arbeid*, vooral dat gedeelte, waarin Z. Hooggel. eene grondige taalkennis als onmisbaar vereischte der poëzij voorstelt, daar '*hoe dieper gedacht en rijker de form der taal is, des te rijker en dieper des Dichters gevoel zal kunnen spreken*.' Wij moeten nog de vrijheid nemen, Zijn Ed. in bedenking te geven, om, uit eerbied voor het kiesch gevoel onzer schoonen, welker toejuiching hem niet onverschillig kan zijn, bij het behandelen van onderwerpen als dat van het eerste verhaal, gordijntjes te hangen voor tafereelen, die eene al te natuurlijke en levendige schildering vereischen. Dichterlijke vrijheden mogen niet te ver buiten het gebied van het zedelijk welvoegelijke dringen.

Ten slotte vertrouwen wij, dat de Heer HOFDIJK in onze beoordeeling, hoezeer over het algemeen minder gunstig dan wij zelve wenschten, blijken moge vinden van onze belangstelling in zijn dichterlijk talent. Wij weten, dat de eenigzins aanmatigende zelfverheffing, die hij zich nu en dan veroorlooft, minder aan zijn karakter, dan aan dichterlijke vervoering te wijten is, en derhalve niets ontnemen kan aan de achting, die

hij als mensch verdient en geniet. Moge hem, als Dichter, eenmaal onvoorwaardelijke lof te beurt vallen!

P.T.L. HELVETIUS VAN DEN BERGH.

Het Nederlandsche zendeling-genootschap in 1841. Uitgegeven van wege het Bestuur des Genootschaps. Te Rotterdam, bij M. Wijt en Zonen, Drukkers van het Nederl. Zend. Gen. 1841.

Na de lezing van dit Werkje, achten wij het onzen pligt, daarop met nadruk de aandacht van ons Nederlandsche publiek te vestigen.

Wij hebben den gang van het Protestantsche Zendingswerk in de wereld eenigzins nagegaan, en wij gelooven, dat de tijd nabij is, dat dit weinig gekende en veel miskende werk zich voor de oogen van het beschaafde *Europa* stellen zal als een groot werk, als eene der belangrijkste verrigtingen van de eerste helft der 19de eeuw. Het verkreeg eene uitbreiding; het had hier en daar eene uitwerking, die weldra de oogen der Europesche Volken en Gouvernementen op dat Zendingswerk zullen vestigen, hetwelk men tot hier toe misschien, als een welgemeend, maar ijdel pogen, weinig achtte. En in de Geschiedenis ziet men eerlang als aanvankelijk beschaafde Christennatiën Volken optreden, die de wereld zich nog immer als Heidensche barbaren dacht, en welker geschiedenis zal aanvangen: ‘In het jaar 18... ging een Engelsch, toog een Duitsch Zendeling naar.....’ Dan zullen velen vreemd opzien, en vragen: Was dat Zendingswerk van zoo veel aanbelang? Was het dan niet, gelijk men zeide, en gelijk wij hebben nagezegd, eene dwaze en onberadene onderneming van dweepachtigen ijver? Is het gebed, dat wij in de bedestonden alleen door de schamele gemeente lieten opzenden, zóó verhoord?

Wat toch in *Hindostan* en op de eilanden der *Zuidzee*; wat onder de Volken benoorden de *Kaap de goede Hoop* en in de binnenlanden van *N.-Amerika* werd tot stand gebragt, kan niet lang meer verborgen blijven. Reeds hebben de berigten niet slechts van Zendelingen, maar van reizigers, geleerden en zeevaarders in *Engeland, Duitschland* en *Amerika* hier en daar eene algemeene aandacht op het Zendingswerk gevestigd. En in

de nieuwere. Kerkgeschiedenis heeft het reeds zijne plaats ingenomen.

Hierom verblijden wij ons, dat ons Nederlandsch Zendelinggenootschap thans, behalve door zijne Maandberigten, door dit Boekje opzettelijk voor het publiek optreedt, en zegt, wat het deed en doet, wat het is en wil. Het toont daardoor zijnen tijd te kennen. En heeft ons Tijdschrift eenigen invloed verkregen, om de aandacht, vooral van de hoogere standen, te vestigen op hetgeen hunne aandacht verdient, zoo verwijzen wij die met belangstelling naar dit Werkje.

Het is goed geschreven; het spreekt in eene hoogstbeschaafde taal, bescheiden en zonder ophef, maar met den ernst en de waardigheid van het geloof, dat zich bewust is voor eene goede en heilige zaak te spreken, die het voorwerp van aller deelneming en belangstelling wezen moest, en nog te weinig in hare waarde werd erkend. In dit opzigt zullen onze Lezers te gereeder onze getuigenis gelooven, wanneer wij hun uit het Voorberigt als Schrijver noemen den Theol. Doctor en Predikant te *Rotterdam*, P.H. HUGENHOLTZ. De inhoud en bedoeling staan in den Titel uitgedrukt. Wat het Nederl. Zendeling-Gen. in 1841 is en wil en behoeft, dat spreekt het uit. Daartoe zegt het: Wat het Genootschap vroeger deed, bl. 1-11. Waar het nu werkzaam is, bl. 12-25. Hoe het werkt, in welken geest, door welke middelen, bl. 25-30. Wat het Genootschap nog meer wenscht te doen, bl. 30-34. Wat aan hetzelve voor de toekomst hope geeft, bl. 34-39. Wat het Genootschap daarbij van onze Chr. landgenooten begeert, bl. 40-47.

Velen ook, die in de Zendingszaak niet geheel vreemdelingen zijn, zullen hier veel vinden, wat hun nieuw is; allen, wat hen, als ons, overtuigen kan, dat het Genootschap, gedurende de 43 jaren van deszelfs bestaan, niet vruchteloos heeft gewerkt. Te dezen opzigte verwijzen wij slechts naar hetgeen over de Menahasse voor *Menado* op *Celebes*, met deszelfs 4 Zendingsposten, 56 Scholen en Drukkerij gezegd wordt. En betreffen de bedenkingen, die van verschillende zijden vaak tegen het Genootschap worden gemaakt, meest den geest en de middelen, waardoor het werkt, men leze nu ook, wat het Genootschap zelf hieromtrent mededeelt; en neemt men hierbij de groote moeijelijkheid van het werk in aanmerking, en let men hierbij op hetgeen het Gen. nog meer wenscht te doen, zoo gelooven wij, dat het Werkje ook in dit opzigt niet onbevredigd zal laten. Wij lezen daar onder anderen: ‘Het is echter het Genootschap niet genoeg,

dat de Zendeling CHRISTUS predike door woord en wandel. Hij zoude daardoor alleen op den volwassen' Heiden kunnen werken, bij wien de kracht der vooroordeelen, de liefde voor de aloude zeden en gebruiken zijner Voorvaders, het ontzag voor zijne Priesters, en vooral de heerschappij der zonde reeds zoo groot is, dat het zeer bezwaarlijk valt hem voor het Christendom te winnen. Neen! aan de jeugd moet inzonderheid zijne zorg en zijn arbeid zijn toegewijd, en de oprigting en instandhouding, het bestuur en de verzorging van scholen, en de opleiding van Onderwijzers uit de inboorlingen zelve moet hem inzonderheid ter harte gaan. Het Genootschap is daarvan levendig overtuigd, en verheugt zich, Zendelingen te bezitten, die deze overtuiging met hetzelve deelen. Het rekent onder de voornaamste vruchten, welke deszelfs pogingen, onder Gods zegen, reeds dragen mogten, de *zeven duizend een honderd zeven en vijftig* kinderen, die in 1839 voor de Zendelingsscholen waren opgeschreven, die daar lezen en schrijven, zingen en cijferen leeren, en er te gelijker tijd met den Bijbel, met God en den Zaligmaker worden bekend gemaakt en afgemaand van Heidensch bijgeloof en zonde. Het stelt op die scholen te hoogeren prijs, omdat er de Maleitsche taal door de inlandsche jeugd wordt aangeleerd, eene voor het Gouvernement zoowel als voor het Christendom hoogstgewigtige zaak. Het Gouvernement verlangt, dat de Maleitsche taal op al de eilanden, aan deszelfs gezag onderworpen, de heerschende taal worde, opdat het zijnen wil overal in die taal kunne doen verstaan. En daar de Bijbel in het Maleitsch vertaald is, en er geene overzettingen in de verschillende talen en tongvallen der bijzondere eilanden en streken zijn te wachten, zoo is het voor de uitbreiding van het Evangelie niet minder gewigtig, dat allen zoo veel mogelijk met het Maleitsch bekend worden. Het Genootschap besteedt dan ook aan die scholen jaarlijks vele duizenden, en legt alleen aan de Kweekschool voor inlandsche Onderwijzers op *Amboina* ieder jaar meer dan ƒ 4000 te koste. Het zorgt, bij de opleiding der Zendelingen, dat zij, door herhaald bezoek, met de inrigting van goede scholen en met eene goede leerwijze worden bekend gemaakt, en in staat gesteld, om het opzigt over scholen te houden, en zelve aan het onderwijs deel te nemen. Het heeft bij de drie Zendingen van *Amboina, Timor* en *Celebes* eene drukpers met Maleitsche letters beschikt, ten gebruike der Zendelingen, die de behandeling der pers in het Vaderland geleerd hebben. En daarenboven maakt het gebruik

van de Maleitsche drukkerij, welke de Boekverkoopers M. WIJT EN ZONEN, te *Rotterdam*, hebben ingerigt, en die ons, met de bekwame hulp van onzen Medebestuurder, D^{s}. LENTING te *Zeist*, reeds onderscheidene Maleitsche Schoolboeken en Traktaten leverde.'

Ook uit hetgeen het Genootschap van onze Christen-landgenooten begeert, is de geest, waarin het werkt, te kennen. Het wenscht, dat de zaak des Genootschaps bij elke Protestantsche Kerk de zaak der Gemeente en dat zij de zaak onzer natie worde, in zooverre het Protestantsche gedeelte haar vertegenwoordigt en haar kenmerkt door eigendommelijk karakter. - Die inzigten, die wenschen juichen wij toe. De Gemeente bedenke, dat de uitbreiding van het Christendom in de wereld, evenzeer als deszelfs bewaring, ontwikkeling en bevestiging in de Christelijke Kerk, eigenlijk hare taak is. De Zendeling-Genootschappen vestigden zich naast haar, en vatteden het Werk aan, dat haar toestand haar belettede zelve te werken. Maar op haar rust dan de pligt van eene krachtige ondersteuning en medewerking. De natie bedenke, of zij hare betrekking tot een belangrijk deel der Heidenwereld in de Koloniën van den Staat alleen mag bezigen als een middel, om zich met schatten te verrijken, en of zij niet als Christennatie bepaald geroepen is, die betrekking te bezigen voor de uitbreiding van het Koningrijk der Hemelen, dat de Heer ook door haar wil doen komen tot aan de verste Landen der aarde.

Doch wij zouden, zoo voortschrijvende, van de Redactie te veel plaats, van onze Lezers te lang hunne aandacht voor onze aankondiging vergen. Nog slechts twee opmerkingen. Het Genootschap geeft, als uitgaven in het laatste jaar, eene somma van ƒ 61, 506, 62, als inkomsten eene somma van ƒ 47, 131, 62 op, en verklaart, dat het zal voortgaan met in dit jaar nog veel meer uit te geven. Dit baart misschien bij velen bevreemding. Men is onder ons gewoon te rekenen, en van ieder, en dus ook van elk Genootschap, te eischen, dat men zijne uitgaven naar zijne inkomsten bepale. Wij zijn niet geroepen, hierin het Nederl. Zendeling Genootschap te verdedigen. Doch wij mogen niet nalaten op te merken, dat wij zulk een te kort bij ieder Zend.-Gen. vonden, dat met goeden uitslag werkt. En het ligt in den aard der zaak. Al werkende breidt zich de werkkring uit, en de uitgebreidere werkkring vordert nieuwe Zendingsposten, nieuwe Scholen, enz. Aan stilstaan, om eerst geld te verzamelen, is in dit werk niet te denken. Maar het zij dan eene krachtige drangreden voor velen, om ruim en mild in de behoef-

ten te voorzien, die de gelukkige voortgang medebrengt. - En nu onze laatste opmerking. Het kan, bij de lezing van dit Werkje, der aandacht niet ontgaan, dat de meeste namen der Zendelingen hunne afkomst uit den vreemde verraden. Wij noemen slechts enkele van degenen, die hier voorkomen: HOLTZ, LINEMANN, RÖTTGER, RIEDEL, SCHWART, HERRMANN, MATTERN, BÄR, FINN. En onder de Hollandsche namen zijn er slechts weinige, die in het Vaderland eenigzins bekende namen zijn. Wat hieruit omtrent den Zendelingsgeest onder onze natie te besluiten is, behoeven wij niet aan te wijzen. Ons bevreemdt het niet, dat wij niet vele en niet eenige onzer aanzienlijke jongelingen onder die Zendelingen aantreffen. Niet velen zijn voor die groote heerlijke taak berekend, en de offers, die zij vordert, zijn zwaar. Wie denkt hier niet aan Matth. XIX: 20, 21? Maar *dit* toch verwondert ons, dat wij van niet één' hunner lezen: ‘Hij studeerde vroeger aan onze Akademie te...., en werd Kandidaat tot de Heilige Dienst.’ *Dit* hopen wij, dat onder de vele Kandidaten voor de Evangeliedienst bij onze Protestantsche Gemeenten er enkele wezen mogen, die, bij geschiktheid voor het groote en moeijelijke Zendelingswerk, zich zóó geheel aan de dienst des Heeren hebben toegewijd, dat zij eene zekere spoedige uitzending onder de Heidenen kiezen boven eene onzekere, misschien lang verbeide plaatsing bij eene Vaderlandsche Gemeente.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Reis naar Italië in het voorjaar van 1835, *door* Dr. Wolfgang Menzel. *Uit het Hoogduitsch. Dordrecht, bij* H. Lagerweij 1838.

Er zijn bijna drie jaren verloopen, sedert de uitgave van deze reis, en weinig minder tijd, sedert zij ons door de Redactie van dit Tijdschrift ter beoordeeling werd toegezonden. Wanneer wij nu eindelijk een beknopt verslag van dit Boek geven, dan, geschiedt zulks alleen, om aan het herhaalde verzoek der Redactie te voldoen, niet om nogmaals de aandacht van het lezend publiek op een Werk te vestigen, dat de reeks der onbeduidende reizen in *Italië* vermeerdert, en beter onvertaald ware gebleven.

Dr. MENZEL, zoo als hij op den titel van zijn Boek, eerlijk genoeg, zelf bekent, bezocht *Italië in het voorjaar*. Die tijd is kort, om een uitgestrekt Land te bereizen; hij is te kort voor iemand, die gebrekkig toegerust is met de noodige kennis, om zulks met vrucht te doen. Dat dit het geval was met Dr. MENZEL, valt niet moeijelijk te bewijzen. Men vindt hier veel geschrijf over de kunst - en toch is de Schrijver geen Archaeoloog, of kunstkenner. Ten bewijze halen wij aan, hetgeen op bl. 111 voorkomt over den HERCULES *Farnèse*, in vergelijking met den *Torso*; het eenzijdig oordeel over de oude beelden, op bl. 192; de misvatting van den Venetiaanschen APOLLO, wien hij zich voorstelt in het gezelschap der Muzen, en zijne beoordeeling van den LAOCOON, die hem niet bevalt, omdat hij niet weet, *hoe men zich aan eenen schreeuwenden ouden man vermaken kan*, bl. 193, alsof *vermaken* het eenige doel der kunst ware. Ware het noodig, dan zouden wij ook menige gewaagde en valsche stelling uit het vijftiende Hoofdstuk ten toets kunnen brengen; - maar genoeg hiervan. - Philologische en geologische opmerkingen zijn gelukkig schaarsch; want de uitval tegen de *Tusculanae* van CICERO, bl. 139, en de aanmerking, dat de rotswand van *Amalfi* overoude lava is, bl. 130, geven geen

hoog denkbeeld van de klassieke en natuurkundige geleerdheid des Schrijvers.

Wij zouden deze bezwaren nog met eene menigte andere kunnen vermeerderen, welke bij eene vlugtige lezing - want tot eene naauwgezette studie ontbrak het ons aan lust - door ons zijn aangestipt; maar zullen kort zijn, omdat onze aanmerkingen den Schrijver toch niet bekend zullen worden, en te laat komen, om eene vertaling te ontraden.

Zoo keuren wij af: het onbillijk oordeel, dat MENZEL velt over de verdiensten van S. CARLO BORROMEO, bl. 24, en zijnen uitval tegen de Pausen, omdat aan den beroemden waterval van *Tivoli* een ander bed is aangewezen, bl. 242. Moest men dan de bezittingen en het leven der inwoners van *Tivoli* in de waagschaal stellen, om het schilderachtige van het oord niet te storen? - Zoo bejammeren wij 's mans smaak, wanneer hij *San Carlino* den besten schouwburg van *Napels* noemt, bl. 88. - Zoo verklaren wij, dat hetgeen, bl. 110, over de *Papyri* gezegd wordt, alles behalve waarheid bevat; - zoo heeft de scherpe kritiek der *Pieterskerk* ons verwonderd uit de pen van iemand, die de bastaardmanier van KLENZE hoog roemt, bl. 4. Veel van hetgeen op de *Pieterskerk* wordt aangemerkt, schijnt gegrond; maar den koepel te vergelijken bij eenen aap, die op eenen beer zit, dat is toch wat erg. - Hetgeen de Schr., bl. 238, zegt over het doellooze der opgravingen achter het Kapitool, verdient geene wederlegging voor ieder, die slechts in de verte bekend is met de belangrijke ontdekkingen van de laatste jaren op het Romeinsche Forum; evenmin is het noodig te zeggen, dat de bestemming van het huis te *Pompeji* met het phallusteeken, als bordeel, bl. 105, niet meer geloofd wordt, sedert men weet, dat de phallus tot amulet diende, ter bezwering van den invloed van nijd en afgunst.

Intusschen ontkennen wij niet, dat er in deze reis goede aanmerkingen gevonden worden. Tot het beste rekenen wij de schets der antieken-visscherij in den *Tiber*, naar KOCH, en het achttiende Hoofdstuk, hetwelk beknopt en goed de Paaschweek te *Rome* beschrijft. Maar wij herhalen het: Waartoe een Boek vertaald, dat tot motto verdient:

Sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mala plura.

In de Italiaansche namen wordt veel gedwaald. Zoo leze men bl. 131: *Scalatojo*, voor *Scalgatore*; bl. 132: *latte*, voor *late*; bl. 222: *Sciarra*, voor *Scarra*, en *Rospigliosi*, voor *Ruspiglioni*. - De kerk *aan Minerva*, bl. 150, heet *S. Maria sopra*

Minerva, en de schilder FIESOLE, bl. 174, is ANGELICO DA FIESOLE, die door de Roomsche kerk zalig gesproken is.

De stijl verheft zich niet boven het middelmatige; de vertaling is niet vrij van Germanismen, b.v., bl. 138: *Eene uitvlugt*, l. *uitstap*; bl. 164: *vormelijk*, voor *plegtig*; bl. 178: *helaas! was deze reeds lang - verbruikt*, voor *jammer maar, dat deze*, enz.

'o Boeken! Boeken!' roept Dr. MENZEL uit, bl. 116, 'ware het niet beter, dat er in het geheel geene bestonden?' Ja, antwoorden wij, indien alle Boeken waren, zoo als het uwe.

L.....

J.B.

***Verslag der historische nasporingen, op gezag van het Gouvernement, in den jare* 1838 *in Frankrijk gedaan, door* Mr. L.Ph.C. van den Bergh. *Te Arnhem, bij* Is. An. Nijhoff. 1839. 95 blz. in 8°.**

De Heer Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER gaf eene mededeeling aangaande eene door hem in 1836, in het belang van het huisarchief des Konings, volbragte reis in *Frankrijk* en *Duitschland*, geplaatst in het derde Stukje van het eerste Deel der *Bijdragen voor Vaderl. Geschied. en Oudheidk.*, verzameld en uitgegeven door I.A. NIJHOFF (blz. 153-174); het bovenaangekondigde Werkje is een waardig tegenhanger daarvan. - De Heer Mr. L.PH.C. VAN DEN BERGH, als beoefenaar der Vaderlandsche Geschiedenis en oude Letterkunde gunstig bekend, bezocht in den zomer van het jaar 1838, op last van het Gouvernement, *Frankrijk*, ten einde aldaar, in de bibliotheken en verzamelingen van archieven, nasporingen voor onze Geschiedenis en Letterkunde te doen, en hij geeft van die reis hier een zeer lezenswaardig, belangrijk en aangenaam verslag. Laat ons hem op die reis volgen.

In het departement *du Nord* is de Vlaamsche taal nog niet verdwenen, maar het is de taal van vroegere eeuwen, in uitspraak en verbuiging door de Fransche verbasterd. Wij gaan naar *Rijssel* (*Lille*), 'waar,' zoo als de Schrijver zegt, 'rijke schatten voor de Nederlandsche Geschiedenis berusten, en waar de geleerde bewaarder dezer oorkonden (D^{r}. LE GLAY), verre van die als een gesloten heiligdom te beschouwen, de inzage daarvan vergunt aan allen, die in dezelve belang stellen.' Deze schatten waren dan ook reeds aan VAN MIERIS, aan MEERMAN, aan A. KLUIT bekend, die afschriften daaruit bekwamen. Zij waren bijna voor altijd verloren geweest, want de

Minister GARAT schreef aan den bewaarder ROPRA, ten gevolge der Wet van den 24sten Junij, 1792, die het verbranden van alle papieren, welke van eenige titels van adeldom melding maakten, gelastte: ‘Je ne vois dans les papiers de l'ancienne Chambre des Comptes de Lille *rien à conserver* - je pense qu'il vaut mieux substituer à ces *vieilles et ridicules paperasses* la Déclaration des droits de l'homme. C'est le meilleur titre qu'on puisse avoir.’ Moedig en edel is het antwoord van ROPRA aan den Burger-Minister, en het archief bleef behouden(1).

Men vindt hier o.a. twaalf duizend charters, deels oorspronkelijke, deels gelijktijdige en meestal authentieke afschriften, betreffende de Graven van *Vlaanderen* en Hertogen van *Bourgondië*. De Heer VAN DEN BERGH geeft een duidelijk en zeer wetenswaardig verslag van hetgeen in die verzameling door hem voor *Nederland* belangrijk is opgespoord. - Zes oorspronkelijke en waarschijnlijk nog onbekende charters van Graaf FLORIS V zijn hier voorhanden, en eene menigte van de volgende Vorsten, zoo van *Holland* als van *Gelderland*, enz. Hoogstgewigtig zijn de, tot dusverre ongebruikte, archieven en brieven, die hier omtrent het ontstaan der Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten worden gevonden. Maar niet minder het aanzienlijke getal brieven van onderscheidene Vorsten van *Europa*, van het laatst der XV^{de} tot het begin der XVII^{de} eeuw. Veel licht verspreiden zij over verscheidene duistere of verkeerd voorgestelde punten der Geschiedenis.

Doch niet slechts de Rijsselsche Departementsarchieven, maar ook het stedelijk archief en de bibliotheek aldaar bezoeken wij met den geleerden reiziger, hoezeer wij er weinig voor ons belangrijk aantreffen.

Van *Rijssel* verzellen wij den Schrijver naar *Douai, Kamerijk* en *Atrecht*, en bezoeken aldaar al hetgeen voor het doel zijner reis merkwaardig kan zijn, en trekken vervolgens met hem over *Amiens* naar *Parijs*.

Hier bezoeken wij de *Koninklijke Bibliotheek*, waar wij zestig handschriften over onze Geschiedenis aantreffen, en eene menigte gedrukte Werken in onze taal van de XV^{de} en XVI^{de}

(1) De Heer Archivarius LE GLAY bereidt eene uitgave van den geheelen Inventaris van dezen, gedurende meer dan vier eeuwen, bijeenverzamelden schat, waartoe eene inteekening is geopend, onder anderen bij den Boekhandelaar DOORMAN te 's Gravenhage. *Even als de Heer* VAN DEN BERGH, *meenen wij dit aan de opzigters der boekerijen in de Nederlanden te moeten aanbevelen*.

eeuw; wij gaan naar de Boekerij van het Arsenaal, die twee en twintig Nederduitsche handschriften en eenige zeer zeldzaam gedrukte Nederlandsche volksromans, alle uit het midden der XVI^{de} eeuw, bezit.

Van dit alles nu geeft de Heer VAN DEN BERGH een goed, duidelijk en leerrijk verslag, en in vijf Bijlagen eene lijst der belangrijkste Stukken, zoo gedrukte als ongedrukte, door hem in de bezochte verzamelingen gevonden.

De Schrijver zegt, dat hij een gedeelte van het door hem op deze reis verzamelde ter uitgave voorbereidt; wij zien dit met belangstelling te gemoet, en wenschen den ijverigen, arbeidzamen man hiertoe kracht en gezondheid. Nu reeds danken wij hem voor het hier geschonkene, hetgeen reeds veel oplevert, dat wetenswaardig is.

Wij hebben in dit Werkje op weinige of geene fouten gestooten; alleen meenen wij, dat op blz. 8, reg. 7 en 8, in plaats van *in het westen* en *in het oosten, ten westen* en *ten oosten* moet gelezen worden.

Candore et ardore.

***Geslacht-Tafel der Koningen van Europa van* 1500-1840, *en overzigt der Staten, regerende Vorsten en Staatsvormen in* 1840, *door* Mr. G. Dorn Seiffen, *Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw. Breda*, Broese en comp. 1840. 64 blz. in 8°.**

Dit Boeksken deed ons denken aan een Werkje, in 1768 te *Amsterdam* uitgekomen, getiteld: *Vermakelijk wapenkundig, geographisch en historisch Spel, betreffende de voornaamste heerschende Staten in Europa, en dienende om de jonge lieden, inzonderheid die van een meer als* (NB.) *gemeene geboorte of educatie zijn, de wapenkunde, geographie en historie, gelijk als spelender wijze, te leeren, door* J.H. KNOOP, zijnde eene navolging van het voor den Dauphijn van *Frankrijk* door den Abt DE BRIANVILLE vervaardigd *jeu d'armoiries*, in 1672 te *Lyon* uitgekomen, hoezeer het Werk van KNOOP voor zijnen tijd meer geeft en uitvoeriger is, dan het thans aangekondigde van den Heer DORN SEIFFEN. De laatstgenoemde zegt in zijn Voorberigt, dat tot het vervaardigen van dit Werk meer naauwkeurigheid en geduld, dan wel eigenlijke studie moest aangewend worden. Dit laatste zijn wij volkomen met hem eens, maar zien juist niet in, dat er zoo veel geduld bij noodig is geweest; met behulp toch van de in 1722 en 1729 uit het Hoogduitsch in onze taal overgebragte 666 *geslacht-rekenkundige Tafelen*, van den

Hamburgschen Rector der Latijnsche School, JOHAN HUBNER, en van het voor zijnen tijd uitmuntende, door S. DE VRIES vertaalde, Werk: *De doorlughtige Weereld*, in 1700 door F. HALMA, *more suo*, keurig, in drie Deeltjes, uitgegeven; maar vooral met behulp van den te *Weimar* jaarlijks uitkomenden *Genealogisch-historisch-statistischer Almanach*, of van den sedert 1764 bestaanden *Almanach de Gotha*, van welken de geleerde D^{s}. EMANUËL CHRISTOPHELL KLUPFER tot 1776 Redacteur was, kan men een dusdanig Werkje, naar ons inzien, met nog al weinig moeite bijeenbrengen. Vóór eenige weinige jaren kwam bij de Wed. G.A. DIEDERICHS EN ZOON te *Amsterdam* (zonder jaartal) een Boeksken uit, met den titel *Amphiktyon*, hetgeen met dat van den Heer DORN SEIFFEN veel overeenkomst heeft, maar in vele opzigten nog beter en uitvoeriger is, daar het ook de Vorsten van minderen rang vermeldt, en hetwelk wij willen gelooven, dat gezegde Heer niet kent. De titel van het aangekondigde Werkje beantwoordt niet volkomen aan den inhoud, en het Werkje zelf is zeer onvolledig; want men vindt hier wel, behalve *een overzigt van de huwelijksverbindtenissen en afstammelingen van Veertien Koningen*, ook die der *Keizers* van *Oostenrijk* en *Rusland* vermeld; maar de Koningen van *Hanover, België, Griekenland, Hongarije* en *Noorwegen* zijn daarentegen onvermeld gebleven, terwijl die van *Polen* tot 1795 worden opgegeven. Het tijdvak van 1500 tot 1840, op den titel voorkomende, heeft slechts op weinige der Tafels betrekking; eenige beginnen vroeger, andere veel later. Met die van *Beijeren, Wurtemberg* en *Saksen* wordt eerst met 1806 een aanvang gemaakt, waarschijnlijk omdat in dat jaar die Rijken eerst Koningrijken zijn geworden; maar de *Nederlanden* werden zulks niet vóór den jare 1815, en toch zijn de Graven van *Nassau* van 1504 af vermeld. Over *Turkije* wordt geen woord gesproken. De Schrijver heeft eene zeer willekeurige volgorde in acht genomen, en daar er geen Register in het Werkje wordt gevonden, is het zoeken nog al lastig. Hier en daar heerscht eenige duisterheid. Zoo is het, b.v., bij de eerste lezing niet zeer duidelijk (blz. 58), of KATHINKA ALEXEÏOWNA de tweede gemalin van PETER *den Grooten*, of van diens zoon ALEXEÏ was. Op blz. 40 wordt van den zoon van NAPOLEON gesproken op eene wijze, alsof hij nog leefde en nog Koning van *Rome* was; waarom hier niet bijgevoegd: ‘Later *Hertog van Reichstadt* en sedert overleden?’

Onze tegenwoordige Koningin wordt, onder de kinderen van Keizer PAUL (blz. 61), alleen ANNA, niet ANNA PAULOWNA genoemd.

H.M. is onder den naam van ANNA PAULOWNA bekend; de laatste naam had alzoo op blz. 27 niet tusschen twee ( ) moeten staan. Onze tegenwoordige Koning komt op blz. 27 en 61 alleen onder de namen WILLEM FREDERIK, niet onder die van WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK voor.

Onder de Prinsen van *Spanje* zult gij te vergeefs zoeken naar Don FRANCESCO DA PAULA, broeder van FERDINAND VII, en alzoo oom van de tegenwoordige jonge Koningin, en Pretendent-Regent van *Spanje.* Ook de kinderen van Don CARLOS en die van Prins OSCAR van *Zweden* zijn onvermeld. Maar het lust ons niet, meerdere onnaauwkeurigheden aan te stippen.

Het *Overzigt der Staten, regerende Vorsten en Staatsvormen* is zeer kort, en beslaat slechts 3 bladzijden. Wij misten hier o.a. de vermelding van het *Venetiaansch-Lombardisch Koningrijk* en van *Illyrië*.

Van den Heer Mr. DORN SEIFFEN, Ridder, Correspondent van het K.N. Instituut, had men iets beters mogen verwachten, vooral daar er geene dadelijke behoefte aan een soortgelijk Werkje bestaat.

Het leven en de lotgevallen van **John Davys.** ***Naar het Fransch van*** **Alexander Dumas. 2** ***Deelen. Te 's Gravenhage, bij de*** **Erven Doorman. 1840. 2 Deelen, te zamen 555 bladz. in 8°.**

De Heer DUMAS heeft zich, met dezen Roman, op een grondgebied begeven, hem geheel vreemd, daar het zeemansleven, hoe menigwerf en hoe juist ook beschreven, zoo veel eigenaardigs, zoo veel exceptioneels bezit, dat het voor den oningewijde wel altoos hoogstmoeijelijk blijven zal, aan zijne tafereelen de eigenaardige tinten mede te deelen. Dit op den voorgrond gesteld zijnde, mag men zich verwonderen over de wijze, waarop hij zijne taak heeft volbragt. Dat de *Fransche* Schrijver een *Engelsch* tafereel gekozen heeft, komt ons als een bewijs voor van zijne voorzigtigheid, om de kritiek van zijne eigene landgenooten te ontgaan op zoodanige plaatsen, waar hij minder gelukkig in zijne voorstellingen is geweest.

Voor hem, die zelfs in den Roman waarheid verlangt, zal dit Boek weinig waarde hebben, daar deze daden en lotgevallen van eenen achttienjarigen knaap de grenzen der mogelijkheid, ten minste zeker die der waarschijnlijkheid, ver te buiten gaan. Maar voor de beminnaars van het avontuurlijke, fantastische, sterk gekleurde, is hier ruim gezorgd.

Dat de vertaling zeer veel te wenschen overlaat, schoon men

hier en daar goed overgebragte woorden, en zelfs volzinnen, betrekkelijk zeezaken, aantreft, is eene waarheid, welke het ons smart niet te kunnen ontkennen. Eenige weinige voorbeelden daarvan, uit de groote menigte gekozen, mogen als bewijzen dienen.

Dat een Koopvaarder met twee *steenmortieren* gewapend is, en dat zelfs een Grieksche roover vier en twintig steenmortieren op het potdeksel heeft staan, gaat wel alles te boven, wat wij ooit van dien aard geks gelezen hebben. Had de Vertaler draaibassen, en, in plaats van: een *verlengde*, een lange achtponder geschreven (want men lapt aan het geschut zoo maar geene verlengingen aan), dan had hij waarschijnlijk des Schrijvers bedoeling overgebragt. - Een anker van 6 à 7 duizend pond is mede voor een' Koopvaarder geene kleinigheid, en zou beter op een linieschip passen, waar men ten minste volks genoeg heeft, om het te ligten. - Op die zelfde bladz. 29 van het tweede Deel wordt, tot regt verstand voor de niet zeevarende Lezers, de volgende zonderlinge beschrijving gegeven: ‘De kabelaring is een touw, dat zich om den windboom van de gangspil rolt, en dat (bij het klaar maken tot anker ligten) toen slechts tot bij het groote luik aan het kabeltouw vast was, waar de seisings waren losgemaakt; van daar liep de kabelaring naar de andere zijde van het schip, en was aan de kluis vastgehecht; het kabeltouw daalde in het ruim af, waar het met een ankerstuk om den grooten mast vast zat.’ Het zal wel niet noodig zijn iets meer tot bewijs bij te brengen van ons ongunstig oordeel omtrent de vertaling in dit opzigt, en dit is te meer jammer, omdat zij voor het overige niet kwaad is, en vooral, met de gewone vertalingen vergeleken, veel lof verdient. Het *bonzende* hart, dat wij een paar malen aantroffen, strekt ten bewijze, dat de Werken van FOKKE SIMONSZ. uit den smaak beginnen te raken. Het verbrijzelen van diamanten, bl. 218, vordert vrij wat meer kracht, dan wij aan eene vrouw, al is het ook de zuster van ALI, Pacha van *Janina*, kunnen toeschrijven; en of de sneeuw van den *Pindus*, bl. 220, witter is dan gewone sneeuw, weten wij niet, maar wel, dat deze laatste toch wit genoeg is, om er de Albanische kleeding mede te vergelijken, en dan nog zich aan overdrijving schuldig te maken. - De uitvoering van deze Boekdeelen verdient lof. Het vignet, dat voor beide Boekdeelen geplaatst is, verheft zich, wat de teekening betreft, niet boven het zeer middelmatige.

***Catharina Herman en de Watergeus. Twee Verhalen, door* J. Honig, jzn. jr. *Te Amsterdam, bij* C.L. Schleijer. 1840. *Lucrèce Bernardin* (,) *een oorspronkelijk Romantisch Tafereel uit den jongstverloopen tijd, door* J.H. Sterren. *Amsterdam*, G.L. Koopman. 1840.**

‘Verwacht niet, dat een VAN DEN HAGE of VAN LENNEP u hier Romantische Verhalen leverde. Wij gevoelen te zeer onze geringheid, om slechts van verre hen na te streven. Trouwens, wij beoogen geenen roem; wat u in deze bladen wordt aangeboden, zijn slechts de pogingen van iemand, die gaarne zijne ledige uren aangenaam en nuttig wil doorbrengen, en het zal zijne schoonste belooning zijn, wanneer hij ook anderen met deze proeven zulke oogenblikken kan verschaffen.’ (Voorberigt van den Heer HONIG, bl. II.)

‘De smaak van het lezend publiek zal beslissen, in hoeverre dit Werk geschikt is, om een niet geheel onaangenaam onderhoud in ledige oogenblikken aan te bieden. Wanneer hetzelve *slechts* deze bestemming erlangt, zal des Schrijvers doel *geheel* bereikt zijn.’ (Voorrede van den Heer STERREN.)

Mijneheeren HONIG en STERREN! Hebt gij weleens op het uithangbord vóór *De Gids* gelet? Wees anders zoo goed er eens naar te zien. Daar vindt gij een' wandelaar naar eene opgaande zon gewezen, welke achter eene groote en schoone stad verrijst. Die voorstelling verbeeldt het licht, dat de kritiek over de stad der kunst en der wetenschap doet opgaan.

Maar gijlieden, Mijneheeren! die er openlijk voor uitkomt, dat gij u niet op weg naar die stad bevindt, maar op het tegenovergestelde pad, naar de marktplaats van het tijdkortingzoekend publiek, - indien het niet onbeleefd is - hoe komt gij in het gebouw verdwaald, waar het beschrevene uithangbord uitsteekt?

Ik wil het voor eene vergissing houden, en mij vergenoegen met u vele Lezers, die veel tijd hebben, toe te wenschen. Of deze in uwe Werken eene ‘nuttige en aangename lektuur’ vinden zullen, kan ik, die ze niet als eene tijdkorting in ledige oogenblikken, maar als eene gezette taak, met een kritisch oog en doel gelezen heb, niet beoordeelen. Maar daarvoor sta ik in, eene schadelijke lektuur zal zij voor niemand wezen. En zoolang het publiek voortgaat, dergelijke tijdkorting te behoeven, zal ik gaarne zien, dat, bij gebreke van eenen ‘VAN DEN HAGE of VAN LENNEP’, uwe pen in de bestaande behoefte voorzie. Alleen, dat gij en ik elkander liever niet ontmoeten. Onze wegen loopen al te wijd uiteen.

Boekbeoordeelingen.

De invloed van het Christendom op het regt, zijnde eene Proeve tot onderzoek en beantwoording der vraag: Of en in hoeverre de Christelijke Godsdienst derzelver invloed heeft uitgeoefend op het Regt en meer bijzonder op de Burgerlijke Wetgeving, door Mr. *T. van der Feen*, Advocaat en Commissaris der Stads-Bank van Leening te Amsterdam. 's Gravenhage en Amsterdam, de Gebr. van Cleef. 1841. 149 bl. in 8°.

Bij de verbazende menigte Geschriften van praktischen aard, die in den tegenwoordigen tijd de regtsgeleerde Letterkunde in *Nederland* verrijken, verdient het buiten twijfel opmerking, wanneer nu en dan een regtskundig Geschrift van zuiver wijsgeerige strekking of bloot historisch onderzoek in het licht verschijnt. Hoe weinige onderwerpen, aan het Romeinsche regt ontleend, ziet men thans door onze bekwame Letterkundigen behandeld, - hoe zelden eene stoffe uit de philosophische regtswetenschappen ter ontwikkeling verkozen! Hier een paar Akademische Proefschriften, den leeftijd der ANTONIJNEN herdenkende, - dáár een enkel vertoog, Romeinsche Regtspleging en Romeinsche Zeden voor onzen geest terugroepende, - ginds een paar vragen opgeworpen, welker beantwoording met belangstelling wordt te gemoet gezien; - ziedaar schier alles, wat u de wijsheid der Ouden herinnert, ten zij daaraan herdacht worde, om het onderscheid der tegenwoordig geldende begrippen van die der vaderen te herinneren, of om op haar te wijzen als een voorbeeld, ook thans niet te veronachtzamen. Nogtans willen wij deze opmerking niet als eene klagte beschouwd hebben; niets is natuurlijker, dan dat, na de invoering eener nieuwe Wetgeving, aller aandacht daarop gevestigd, veler blik daarop gerigt is; alleen drukt het gezegde den billijken wensch

uit, dat eene enkele proeve, nu en dan aan het licht gebragt, om de Regtsgeschiedenis van vroegere eeuwen te ontwikkelen, of de lessen der Oudheid gade te slaan, met welwillendheid worde ontvangen, en niet, als voor eene praktische toepassing onvatbaar, ter zijde worde geschoven.

Wij zullen wel niet meer behoeven te zeggen, dat het ons verheugde, toen wij de uitgave van het bovengemelde Werkje in de Dagbladen zagen aangekondigd. Het onderwerp is hoogstbelangrijk, en de Schrijver een man, in onze regtsgeleerde wereld met lof bekend. Hoog - wij bekennen het - was onze verwachting gespannen; waarom moesten wij ons daarin teleurgesteld vinden? Eene bescheidene beantwoording dezer vraag ontvange de Schrijver welwillend; alleen liefde voor de wetenschap heeft ons genoopt de hier volgende bedenkingen aan het geletterde Publiek mede te deelen.

Vooreerst dan: Was het onderwerp nieuw? bewandelde de Schrijver een schier onbearheid veld? Deze vraag is niet van ondergeschikt belang: eene eerste proeve tot opheldering van waarheden, vroeger niet gekend, of althans achteloos voorbijgezien en nooit gewaardeerd, verdient altoos toejuiching; hij daarentegen, die zich op nieuw aan eene menigwerf bearbeide stof waagt, behoort verder te gaan, dan zij allen te zamen, of zijn Werk zal door velen als overbodig worden beschouwd. Nergens maakt de Heer V.D.F. in zijn geheele Werkje van die mannen melding, welke vóór hem zich met de opzettelijke beantwoording derzelfde vraag hebben bezig gehouden. Waren hunne Werken hem onbekend? Niet mogelijk! roepen wij met den Tooneeldichter uit; want wie kent niet de voortreffelijke *Dissertationes de effectu religionis Christianae in Jurisprudentiam Romanam*, van CORNELIS WILLEM DE RHOER, in 1776 te *Groningen* uitgegeven, en waarvan het te betreuren is, dat slechts een eerste fasciculus het licht heeft mogen zien? Daarenboven ligt voor ons eene Verhandeling van H.O.H. DE MEYSENBUG, *De Religionis Christianae vi et effectu in Jus Civile*, bij de Hoogeschool te *Göttingen* de eer der bekrooning waardig gekeurd, en aldaar in 1828 in kwarto gedrukt, welke ook niet zonder vrucht had kunnen worden geraadpleegd. Eindelijk nog heeft de Heer CHARLES POUHAËR te *Rennes* eene afzonderlijke proeve over dit onderwerp geschreven, getiteld: *De l'influence du Christianisme sur le Droit*, en geplaatst in de *Revue de Législation et de Jurisprudence* van WOLOWSKI, T. IX, Paris, 1839, p. 59 volg.

Het is er dus verre af, dat men zoude kunnen beweren, dat de Heer V.D.F. een nieuw en onbebouwd veld zoude hebben betreden; trouwens, dit ware ook dan reeds eene gewaagde stelling geweest, wanneer geene der genoemde monographiën het licht had gezien, daar overal in de Werken over Regts- en Kerkgeschiedenis het hier behandelde punt wordt aangestipt. En hoe kon het anders? Slaat men het oog op den naauwen band, die bij de volkeren der Oudheid Godsdienstige en burgerlijke instellingen vereenigde, zoude deze, bij de uitbreiding van het nieuwe licht, plotseling zijn verbroken? Herdenkt men de les des Dichters, dat Wetten zonder zeden ijdel zijn, moest dan niet de Wetgeving veredeld worden, wanneer het licht der zuiverste zedeleer in de harten der aardbewoners nederdaalde? Dan, geven wij ons niet aan voorafgaande bespiegelingen over, en wenden wij ons liever tot onzen Schrijver.

De Heer V.D.F. vond de eerste aanleiding tot het schrijven van zijn Werkje in eene opmerkelijke plaats van onzen beroemden landgenoot MEIJER, waar het hem voorkwam, dat deze den invloed miskende, dien de Christelijke Godsdienst op het belangrijkste gedeelte der maatschappelijke zamenstelling, de Wetgeving, heeft uitgeoefend. Onze Auteur schreef dit in den beginne toe aan zeker vooroordeel, bij MEIJER overgebleven uit, en ontstaan door de bij jeugdige jaren ingeprente beginselen zijner Godsdienst. ‘Maar (zoo vervolgt V.D.F., bl. 3) toen ik eenen man van niet minder uitgebreide kennis, rijke geleerdheid, scherpzinnig oordeel, bovendien een' Christen, een beroemd Kanselredenaar en Hoogleeraar aan de eerste Hoogeschool van ons Vaderland, den grooten E.A. BORGER, in eene zijner Leerredenen, een bijkans gelijkvormig vonnis hoorde vellen, ontstond bij mij de waarlijk niet laakbare twijfel, of ik de uitspraak van den geleerden MEIJER niet verkeerd had beoordeeld, en dezelve dus onvoorwaardelijk als waarheid behoorde aangenomen te worden?’

Onzes erachtens heeft de Heer V.D.F. aan de beide door hem gelezene plaatsen eene te sterke uitlegging gegeven, en heeft noch MEIJER, noch BORGER geloochend, dat de Christelijke Godsdienst invloed heeft uitgeoefend op het Regt en de burgerlijke Wetgeving. Immers, wanneer MEIJER zegt: *Les Institutions judiciaires de l'Europe, selon notre opinion, ne se sont pas ressenties des conséquences immédiates de cette conversion générale* (*du Christianisme*). *Ce n'est pas que nous prétendions révoquer en doute l'influence, que le Christianisme a exercée sur*

les moeurs et les usages des nations: - ce n'est pas que nous admettions que ce changement de moeurs ait été indifférent à toutes les parties de la législation: mais nous n'avons guères reconnu d'effets directs de l'introduction du Christianisme sur les Institutions, dont nous nous occupions[1]; wanneer (meenen wij) MEIJER dit zegt (en juist hierop doelt de Heer V.D.F.), zoo is zijne denkwijze geenszins in volstrekte tegenspraak met die van onzen Schrijver. Het moge waar zijn, dat de Godsdienst, die MEIJER beleed, niet toeliet, dat hij over onderwerpen, als het onderhavige, zoo onbevooroordeeld besliste, als de juiste waardering vordert; - maar wij vragen het: zou ook niet het tegenovergestelde mogelijk wezen, en de innige verkleefdheid aan de leer, ons van kindsbeen af ingeprent, en welker waarde wij dagelijks meer leeren gevoelen, ons niet kunnen verleiden, om aan het Christendom eene geschiedkundige uitwerking toe te schrijven, die het nooit gehad heeft, en die de Goddelijke Leeraar nimmer beoogde? Maar daarenboven, MEIJER ontkent niet eene uitwerking des Christendoms; hij ontkent alleen eene onmiddellijke, regtstreeksche uitwerking; en wanneer men dit niet voorbijziet, zoo zal men moeten toegeven, dat die vraag, door V.D.F. op bl. 5 voorgesteld, niet dezelfde is, als die op den titel van zijn Boek staat te lezen; zoo zal men erkennen, dat, om MEIJER's stelling te wederleggen, het bewijs moet worden geleverd, dat de veranderingen in de Wetgeving, na de invoering van het Christendom ontstaan, geene gevolgen zijn der voorafgaande wijziging en omkeering in zeden en denkbeelden, aan het nieuwe licht verschuldigd.

En wat heeft BORGER, de onvergelijkelijke BORGER, gezegd of geschreven, dat de Heer V.D.F. *een bijkans gelijkvormig vonnis* noemt? 'CHRISTUS *vermijdde met opzet het grondgebied der Burgerlijke Wetgeving*[2].' Zietdaar de woorden des Kanselredenaars, waarop onze Auteur verwijst. Inderdaad, het is moeijelijk te begrijpen, hoe de Heer V.D.F. dit in verband brengt met den invloed der Christelijke Godsdienst op het Regt. Onze Schrijver zelf haalt kort daarna de karakteristieke plaats van BORGER aan, waar deze zegt: *Verzachting van den slavenhandel, afschaffing der menschenoffers, mindere wreedheid der oorlogen, verbetering van regeringsvormen, versterking der hu-*

(1) J.D. MEIJER, *Esprit, Origine et Progrès des Instit. Judic.*, T. I, Introd., p. LXV.

(2) E.A. BORGER, *Leerredenen*, I^{ste} Druk, D. I, p. 388.

welijksbanden, natuurlijker grensscheiding der ouderlijke en kinderlijke regten, waardiger begrippen van eerlijkheid en deugd, heeft de invloed van het Christendom op het maatschappelijk geluk te weeg gebragt[1]. Waarlijk, het zijn twee verschillende vragen, die onze Schrijver als in éénen adem beantwoordt; iets anders is het, in CHRISTUS eenen Burgerlijken Wetgever te aanschouwen; iets anders in het Evangelie lessen te ontwaren, welker kracht de harten van menschen, den geest van volkeren herschiep, en op de achtereenvolgende Wetgevingen krachtdadig werkte. Wij willen trachten, deze onze denkwijze toe te lichten, door onze aanmerkingen mede te deelen op de drie vragen, door V.D.F. op bl. 33 van zijn Werkje geopperd:

I. Wat CHRISTUS en Zijne Apostelen omtrent verschillende onderwerpen van het Burgerlijk Regt hebben aangewezen?

II. Wat de vroegere Wetten ten aanzien van zoodanige onderwerpen bepaalden?

III. Welke veranderingen, na de bekendwording en verspreiding van het Christendom, daaromtrent hebben plaats gehad?

Van bl. 33-59 geeft de Schrijver in de eerste plaats een systeem der Burgerlijke Wetgeving, geheel uit uitdrukkingen van den Heiland zamengevat, naar de orde der Instituten. Het hier geleverde kon dus gevoegelijk tot opschrift dragen: CHRISTUS als Burgerlijk Wetgever beschouwd; en echter al die lessen, al die bevelen zijn enkel zedekundige voorschriften, welke wel met de Burgerlijke Wetgeving in aanraking komen, maar welker bedoeling geenszins was de bestaande Wetten te wijzigen; dit lag verre buiten de bedoeling van den Stichter des Christendoms, wiens Koningrijk niet van deze wereld was. Gaat men niet te ver, door, na de ontwikkeling van zoodanig systeem, te beweren, dat in de Evangeliën *wetten* en *bevelen* zijn voorgeschreven, ten aanzien van *alle* (!) overeenkomsten, van beschikkingen bij het leven, of ter zake des doods, betreffende koop en levering; geslotene huur van arbeiders; het nemen van renten en het geven ter leen; eindelijk omtrent misdrijven en quasi-misdrijven[2]? In tegendeel, waar de bestaande Wetgeving aan de burgeren de vrije keuze laat in hunne handelingen, mits bepaalde voorschriften in acht nemende, daar leerde de Heiland, hoedanig, naar de Christelijke zedekunde, die keuze behoort te worden ingerigt; dus, CHRISTUS gaf bevelen, waar de Burgerlijke Wetgeving juist ophield te gebieden. Een enkel

(1) Ibid., p. 387.
(2) V.D. FEEN, bl. 56.

voorbeeld ter opheldering zij voldoende. In JACOBUS Zendbrief (vs. 4) lezen wij het verbod, om den werklieden hun loon te verkorten. Is dit een gebod van Burgerlijke Wetgeving, betrekkelijk de *locatio conductio operarum*, of, gelijk V.D.F. zegt, de geslotene huur van arbeiders? Wij gelooven het niet; het is alleen eene zedeles, die de Wetgever vooronderstelt, en waarop de Apostel te regt aandrong, als de rust des maatschappelijken levens bevorderende. Doch waar CHRISTUS bevelen gaf, die de toen bestaande Wetgeving geenszins vooronderstelde ja, die met de aloude instellingen in sommige opzigten minder strookten, daar was het niet, om den Keizer te onthouden, wat des Keizers was, maar om in de harten zijner volgelingen de zaden te strooijen, waaruit eenmaal ook de Wetgever van latere dagen heerlijke vruchten zoude plukken.

Dit, wat den inhoud betreft der geboden, in de Evangeliën vervat; - wilde de Heiland welligt door den vorm zich als een' aardschen Wetgever, in den zin des woords, doen kennen? Onze Schrijver zegt: '*Ik zegge u, geeft, zijt*, een nieuw gebodt *geve* ik u: zijn alle uitdrukkingen van willekeur (?), magt en bevel; en wat den gewonen vorm van afkondiging betreft, mist men dien zoo geheel? Voordat CHRISTUS de wereld verliet, werd door Hem verklaard: *Mij is gegeven alle macht in hemel ende op aerden; gaet henen in de* GEHEELE WERELT, PREDICKT *het Evangelium* ALLEN CREATUREN, *leerende haer* ONDERHOUDEN *alles wat ick u geboden hebbe*. Is dit niet eenigermate gelijk aan het *mandons et ordonnons*, het *lasten en bevelen, dat deze alomme zal worden gepubliceerd*?[(1)]' Of wij dwalen, óf deze vergelijking is ten eenemale onjuist. De Goddelijke Leeraar rigtte den vorm van Zijn onderwijs volkomen naar de behoeften van het oogenblik in, naar de eischen van het onderwerp, hetwelk Hij behandelde. Daar, waar het het hoogste beginsel Zijner geheele Leer gold, de Christelijke liefde, daar kon geene eenvoudige raadgeving voldoende zijn, daar diende een uitdrukkelijk bevel te worden gebezigd; daar, waar Hij zorgde, dat het verhevene doel Zijner komst op aarde mogt worden bereikt door de uitbreiding Zijner leere, daar gaf Hij nadrukkelijk het gebod: Predikt het Evangelie allen creaturen.

Zagen wij boven, dat de Heer V.D.F. op schier *alle* onderwerpen des Burgerlijken Regts in de Schriften des Nieuwen Testaments ziet gewezen, zoo kan het geene verwondering baren, dat

(1) V.D.F., bl. 58.

de beantwoording zijner tweede vraag (bl. 59-70) eene geheele *Historia Juris Civilis Ante-Christiani* is geworden. Hier geeft ons de S. veel te veel en veel te weinig. Te weinig, omdat men op twaalf bladzijden onmogelijk eene zoodanige geschiedkundige schets, die eenige waarde bezit, kan leveren; omdat verder alle tijden en volkeren door elkander zijn gemengd. Te veel, omdat dit geheele vertoog kon worden gemist, indien, bij de beantwoording der derde vraag, telkens op het averegtsche der vroegere instellingen werd gewezen; omdat er zaken in worden vermeld, die in geen het minste verband met de bedoeling des Schrijvers staan. Zoo leest men, bl. 63, van de Romeinen: Tusschen eenen Patriciër en eenen Plebejer vermogt geen huwelijk te worden gesloten, en in de noot wordt de bekende plaats der twaalf Tafelen aangehaald: *Patribus cum Plebe coñubi jus nec esto*. Wat doet dit hier ter zake? Heeft eerst het Christendom hierin verandering te weeg gebragt? De Schrijver had welligt juister zijne schets bepaald tot den toestand der Burgerlijke Wetgeving, kort voordat het licht onzes Geloofs den Romeinschen Wetgever zoude bestralen.

Over het algemeen belangrijk is de geschiedkundige uitweiding, bl. 71 tot 88, over de betrekking des Christendoms tot de Romeinsche Keizers vóór CONSTANTIJN[1], ofschoon wij ook dit gedeelte voor een *hors d'oeuvre* houden. Of moest juist hier de briefwisseling van PLINIUS en TRAJANUS[2], nopens dit onderwerp, vertaald worden opgenomen? Doch wij willen zelfs den schijn van vitlust ontvlieden, en tot dat gedeelte van het Boeks-

(1) Gebrek aan kritiek geeft echter ook hier weder menigvuldige stoffe voor aanmerkingen. Van de kennis, die men te *Rome* van CHRISTUS droeg, sprekende, noemt de Schrijver alleen de bekende plaats uit TACITUS, *Annal.*, XV, c. 44, en gaat de betwiste woorden van SUETONIUS (*Neron.*, c. 16) met stilzwijgen voorbij, aan welker verklaring de Geschriften van HEUMANN, WIRTH en HILSCHER zijn gewijd. - Eveneens zegt onze Auteur, bl. 79: '*Wat het verhaal aangaat, dat* TIBERIUS *het voorstel zoude gedaan hebben, om* CHRISTUS *onder de Romeinsche Goden op te nemen, zoo is het geoorloofd de waarheid daarvan te betwijfelen*,' waarbij wel had mogen worden opgemerkt, dat nog onlangs eene tegenovergestelde meening is verdedigd door BRAUN, *De Tiberii Christum in Deorum numerum referendi consilio*. Bonn, 1834.

(2) Hoe dikwijls deze briefwisseling reeds vóór eene eeuw gedrukt was, kan men zien uit FABRICIUS, *Bibliotheca Latina*. En wat is daarover niet, sedert SEMLER's en HAVESAAT's strijd, geschreven en gestreden! Onze S. had hier nog ettelijke voor zijn doel belangrijke opmerkingen kunnen vinden bij TZSCHIRNER, *Graeci et Romani scriptores cur rerum Christianarum raro meminerint*, Comment. I, Lips. 1824, p. XI.

ken ons wenden, hetwelk bepaaldelijk aan den titel beantwoordt, en de ruimte beslaat van bl. 90 tot het einde.

De S. verdeelt hier de geschiedenis van den invloed des Christendoms in twee tijdvakken, waarvan het eerste tot CONSTANTIJN loopt, en het laatste met dezen eenen aanvang neemt. Hierdoor wordt het moeijelijk, het verband in het oog te houden; want wil men nu b.v. het aangemerkte nopens den toestand der slaven gadeslaan, zoo dient men achtervolgens te lezen bl. 38-40, bl. 59-61, bl. 91-93 en bl. 106, 107. Wij brengen dit geenszins te berde, om des Schrijvers handelwijze te berispen; in tegendeel, het is ontegenzeggelijk, dat de invloed des Christendoms op de instellingen des burgerlijken levens eene geheel andere rigting erlangde, toen het Hoofd van den Staat zelf die Godsdienst omhelsde, of liever, nadat deze de heerschende Godsdienst van den Staat geworden was. Doch hierin moeten wij wederom van den Schrijver verschillen, dat hij in het eerste tijdperk veel aan den invloed der Christelijke Godsdienst toeschrijft, wat, onzes inziens, daarmede in geen verband kan gebragt worden. De Heer V.D.F. zelf stemt toe, dat die invloed vóór ANTONINUS PIUS al zeer gering moet geweest zijn, en toch zien wij weder eene schets der *Historia Juris Romani*, van AUGUSTUS af, geleverd! Wij willen in onze beschouwing de beide tijdperken van den Heer V.D.F. vereenigen, en zijne resultaten over elk onderwerp afzonderlijk nagaan, voor zooverre zulks bij de enge grenzen eener beoordeeling doenlijk is.

Der vroegere volgorde getrouw, begint onze S. met den Slavenstand. Dat de slavernij, als geheel strijdig met de beginselen der Evangelieleer, waarvan de liefde het eerste gebod is, door haren invloed de aloude kracht moest verliezen, is ontwijfelbaar; maar dat reeds vroegtijdig deze werking zoude zijn ondervonden, dit is, mijns bedunkens, aan geregte tegenspraak onderhevig. Onder ANTONINUS PIUS (zegt de Heer V.D.F.) vindt men den geest van het Christendom werkzaam omtrent den staat der slaven; maar dat deze Keizer het regt, om de slaven te dooden, hunnen meesters ontnam[1], en het verkoopen van slaven, met het doel, om hen met de wilde dieren te doen vechten[2], verbood, dit komt ons voor een gevolg te zijn geweest van de toenemende algemeene beschaving; dit was voortbouwen op de grondslagen, door AUGUSTUS en TRAJANUS ge-

(1) L. 1, §. 2, D. *De his, qui sunt sui rel alieni juris*
(2) L. 42 D. *De Contrah, emt.*

legd. Met evenveel regt, als hier de Christelijke Godsdienst wordt genoemd, zoude men met anderen op de Stoïsche wijsbegeerte kunnen wijzen. Want even als PAULUS aan PHILEMON verzocht, om den weggeloopenen slaaf te beschouwen, niet als eenen dienstknecht, maar als eenen geliefden broeder, evenzoo had ook SENECA geleerd, dat alle menschen van nature gelijk zijn; en gelijk de slaaf, die aan zijne zedelijke verbetering arbeidde, een vrijgelatene des Heeren mogt genoemd worden, zoo was hij ook, volgens CHRYSIPPUS, meer voor eenen levenslangen loonbediende, dan voor eenen slaaf te houden. Doch met een en ander kan men ligt te ver gaan; en men zoude onzen Schrijver kunnen afvragen, hoe de voortdurende kracht van het *SC-tum Silanianum* met dezen invloed des Christendoms bestaanbaar zij? Te regt ook merkte onze DE RHOER op: *In nonnullis, quae huc spectare alioquin possunt, magno opus est judicio, ne falso religioni unice adsignemus, quae ex mutato Reipublicae Romanae statu derivanda praecipue sunt*. - Dat echter, sedert CONSTANTIJN, de Christelijke Godsdienst op de behandeling der slaven aanmerkelijken invloed moet hebben uitgeoefend, zal wel niemand ontkennen[(1)]; toen de beginselen van broederlijke liefde en gelijkheid voor God de harten vervulden en aan de zeden eene veranderde rigting gaven, moest dit van lieverlede op den toestand dier ongelukkigen eene gunstige uitwerking hebben, en werd die middellijke invloed, gelijk MEIJER dien aanwees, meer en meer zigtbaar. *Le Christianisme* (zoo drukt POUHAËR, t.a.p., bl. 65, zich uit) *parle aux coeurs, il change les moeurs et les hommes. Et quand cette révolution intérieure et silencieuse est accomplie, la révolution extérieure et sociale s'opère aussi, mais d'elle-même, sans secousses et sans bruit. Les apôtres se contentèrent de rendre au coeur de l'esclave la liberté morale et le sentiment de la dignité humaine et de bannir de l'esprit du maître la violence et la hauteur*.

Echter is er een oogpunt, waaruit de Christelijke Godsdienst bij uitsluiting moet gezegd worden het lot der slaven te hebben verbeterd, en juist hierop vind ik, tot mijne verwondering,

(1) Te regt zegt dus ook C.F.C. WENCK, DIVUS PIUS *s. ad Legg. Anton. Pii Comment*. Lips, 1804, p. 81: '*Caeterum, quod post* CONSTANTINI *tempora domini esse coeperunt mansuetiores, id tribuendum est Christianae religioni, quae, praeter innumera alia beneficia, hoc etiam commodi civitatibus praestitit, ut hominum aequalitate diligenter commendata, iniquiorem eorum, qui duro et intolerabili jugo essent oppressi, conditionem, quantum fieri posset, levaret et tolerabiliorem redderet*.'

in het Boekje van den Heer V.D.F. nergens gewezen. CONSTANTIJN vermeerderde de middelen, waardoor de vrijheid konde worden verkregen, en bij de oude vormen werd een nieuwe gevoegd, uit den schoot der Kerk ontsproten. *Aux anciennes formes solennelles du droit Romain, succède une forme nouvelle et toute chrétienne*, manumissio in sacrosanctis Ecclesiis. *C'est aux pieds des autels, c'est en présence de la croix libératrice, que les fers de l'esclave étaient brisés; et le clergé, qui le plus souvent avait inspiré au maître cette généreuse pensée, présidait encore à son accomplissement*. POUHAËR, t.a.p., bl. 66. Vgl. DE RHOER, bl. 122 vlg.

Op de beschouwing van den invloed, dien het Christendom zal hebben uitgeoefend op den toestand der slaven, laat de Heer V.D.F. zijne beschouwingen over het huwelijk volgen. Van bl. 93-96 vindt men vrij wat veranderingen opgesomd, die door de Romeinsche Keizers vóór CONSTANTIJN *den Grooten* in de huwelijkswetten gemaakt zijn. Op slechts zeer weinige dier veranderingen moet, onzes inziens, de verspreiding des Christendoms eenige werking hebben gehad; de meeste der toen ingevoerde instellingen hadden even goed in vroegere eeuwen kunnen zijn daargesteld, terwijl het daarentegen ook in latere tijden gebleken is, dat geheel tegenovergestelde beginselen bij Christenvolken zijn gehuldigd. Dat toch b.v. MARCUS ANTONINUS en COMMODUS de trouwbeloften begunstigden, heeft dit eenige betrekking tot de Christelijke Leer, is dit eenigermate het gevolg van de uitbreiding dier Leer? Maar juist in de Christenstaten van onze dagen vinden de trouwbeloften weinig ondersteuning. Dat PAPINIANUS, ingeval van echtscheiding, de voortduring des huwelijks bevestigt, bij berouw van dengenen, die den eersten stap tot echtscheiding gedaan heeft, is dit een uitvloeisel van het licht, aan de gewijde bladen ontleend? Maar de Christenwetgevingen dezer eeuw verbieden, dat tusschen personen, wier huwelijk, om welke reden ook, door echtscheiding is ontbonden, immer eene wettige hereeniging plaats grijpe. Inderdaad, wanneer men hier denkt aan eenigen dadelijken invloed van het Christendom op het Regt, - en hierover wenschte de S. te handelen, bl. 5 - zoo zullen noodwendig ook de beginselen, ten huidigen dage met betrekking tot de aangevoerde onderwerpen gehuldigd, moeten strijden met de Leer des Evangelies.

De wijzigingen, door CONSTANTINUS in de huwelijkswetten te weeg gebragt, worden, bl. 108 en 109, met eene pennestreek aangeduid. Onze DE RHOER vond hier meerdere zwarigheden,

daar zijne geheele zesde Verhandeling, meer dan honderd bladzijden groot, aan dit onderwerp is toegewijd. Ook onze S. wijst op de middelen, door CONSTANTIJN gebezigd, om het verbreken van trouwbeloften te keer te gaan, en te regt, want hier is de invloed der Kerk zigtbaar; de redenen worden echter door den Heer V.D.F. niet ontwikkeld, zoodat wij verpligt zijn, onzen Lezer, die hier de werking der Geestelijkheid wenscht na te gaan, naar DE RHOER, bl. 216 vlg., te verwijzen.

Na het huwelijk beschouwt onze S. de *patria potestas*, bl. 96-99, bl. 109, 110. Het is niet moeijelijk aan te toonen, hoe ook hier geheel verkeerdelijk aan het Christendom een invloed is toegeschreven, dien het nooit heeft uitgeoefend. Zoo zegt de S., bl. 96: ‘Het regt van leven en dood behoorde, naar de oude Wetgeving, tot de vaderlijke magt; doch dat regt werd benomen door HADRIANUS, die zulks met verbanning strafte, omdat (zegt hij) de vaderlijke magt bestaan moet in liefde, niet in wreedheid.’ Denkt de Heer V.D.F., dat de door het Christendom gepredikte Leer, hetzij regtstreeks, hetzij zijdelings, eenigermate op de handelwijze des Keizers gewerkt hebbe? Maar ZEd. had zelf kort te voren den brief medegedeeld van HADRIANUS aan den Consul SERVIANUS[1], waarin deze de meest averegtsche begrippen nopens den aard onzer Godsdienst ten toon spreidt; terwijl zijne landgenooten hem ook wel niet beter zullen hebben ingelicht, gelijk men mag vooronderstellen uit de wonderlijke beschrijving, die van de Christenen gegeven wordt door ARRIANUS, den eenigen tijdgenoot des gemelden Keizers, die van hen melding maakt, en hen voor gek verklaart[2]. - Ja, wij gaan verder; wij gelooven, dat, zelfs ten tijde van DIOCLETIANUS en MAXIMIANUS, ook een zijdelingsche invloed des Christendoms op de Rescripten der Keizers hoogst twijfelachtig is, en dat eerstgemelde, ofschoon hij in den beginne de Christenen niet tegenwerkte, geene de minste overtuiging van de voortreffelijkheid onzes Geloofs, van welke zijde ook beschouwd, had bekomen[3].

Doch - op die wijze voortgaande, zouden wij dit verslag

(1) Deze brief is door VOPISCUS, uit de Boeken van PHLEGON, eenen vrijgelatene van HADRIANUS, bewaard, en medegedeeld in het leven van SATURNINUS, c. 8.
(2) EPICTET., *Dissert.*, IV, c. 7, T. I, p. 618, edit. SCHWEIGHAEUSER.
(3) Vgl. J.C. SICKEL et C. WEIS, *Diocletianus et Maximianus, s. de Vita et Constitut. D. et M.* Lips., 1792, p. 46 *sq.*

de grenzen eener beoordeeling van een Geschrift, als het onderhavige, ongetwijfeld doen te buiten gaan, en wij hooren ons reeds als het ware door menigen Lezer het *sat prata biberunt* toeroepen. De Heer V.D.F. zal het ons niet ten kwade duiden, dat onze overtuiging van de zijne verschilde, daar wij de gronden voor ons gevoelen niet hebben teruggehouden, en eerbied voor onze Godsdienst en haren Stichter ons, gelijk hem, onder het schrijven bezielde. Mogt door onze bedenkingen een ander meer ervaren Regtsgeleerde op nieuw tot een onpartijdig onderzoek worden uitgelokt: het onderwerp is even aangenaam te behandelen, als der aandacht waardig. Zeker heeft ook hier zoowel algemeene beschaving als Christendom langzaam gewerkt, en is beider invloed allengskens meer en meer zigtbaar geworden; want te regt schreef Paus GREGORIUS *de Groote* omstreeks het jaar 600 aan den Abt MELLITUS: *Duris mentibus simul omnia abscidere, impossibile esse non dubium est: quia is qui locum summum adscendere nititur, necesse est ut gradibus vel passibus, non autem saltibus elevetur*.

Mr. J. DE WAL.

Winschoten, Junij, 1841.

Korte herinneringsregelen voor jonge verloskundigen. Vrij naar het Engelsch, door *H.H. Hageman, Jr.*, Doctor in de Genees-, Heel- en Verloskunde te Amsterdam. Te Amsterdam, bij H. Frijlink. 1841. In Lilliputtersfolio, 53 bl.

> ‘Infelix, habitum temporis hujus habe!’
> OVIDIUS.

Eene wonderlijke reformatie schijnt langzamerhand in de geneeskundige wetenschappen plaats te zullen vinden. Afbrekende, wil men opbouwen; hetwelk een ieder in zeker opzigt goed zal keuren, wanneer dit op eene geschikte wijze geschiedt. Weldra zullen de klassieke folianten der geleerde en arbeidzame voorvaderen tot stof teruggekeerd zijn; weldra zullen wij de bewijzen hunner vlijt en kennis zien verdwijnen. Dan zullen geene Boeken, zelfs door ligchamelijken omvang alleen, den minder weetgierige afschrikken! Wie toch zal thans Boeken schrijven, welker lezing maanden tijds zou vereischen, thans, nu de geest des tijds schijnt te vorderen, dat men de beoefening der wetenschappen

zoo aangenaam en gemakkelijk mogelijk make, dat men minder eene grondige kennis trachte te verwerven, dan eene oppervlakkige en onvolkomene. Vandaar dan ook die onderscheidene populaire geneeskundige Werken; vandaar die niet weinige *pontes asinorum*; vandaar die menigte *Memoranda's*, waarmede vooral *Duitschland* het zoo gastvrije *Nederland* overstroomt. Men was begonnen met Miniatuuruitgaven van Dichters en Prozaïsten; men vond goeden aftrek; want gemak en weinig geld behaagt iedereen. Welaan! dachten de Industriëlen van de groote fabrijk te *Weimar*, laat ons eens zien, of men de geneeskundige wetenschappen ook niet in een modern gewaad kan steken! En ziedaar! de algemeene Anatomie, de Speciële Anatomie, de algemeene Pathologie, de Aetiologie, de Toxicologie, de Semiotiek, de Pharmacopoeën, de Oogheelkunde, werden achtervolgens in den modernen vorm gegoten, d.i. zij werden zoo kort en bondig zamengebragt, dat de leergrage zijn kostelijk Handboek in zijnen vestzak steeds bij zich dragen kan! Het schijnt, voorwaar, als wilde men thans, nu de wetenschappen alle zoo zeer vooruitgegaan zijn, eene satyre maken op de groote wegwijzers onzer wetenschap, die in hunnen tijd, bij mindere uitbreiding der wetenschappen, de zaken honderde malen breedvoeriger moesten behandelen, om niet oppervlakkig te zijn, en de vorderingen der wetenschap te schaden. Hoe doelmatig toch en hoe nuttig moeten die moderne handleidingen niet zijn, daar zij, op eenige pagina's soms, wetenschappen behandelen, die, ieder voor zich, meer dan een menschenleven ter leering vereischen! De gedeelten onzer wetenschap, die thans nog geen Handboek in vestzakformaat bezitten, zullen voorzeker weldra dit geluk deelachtig worden, zoodat men hoop mag voeden, weldra de *Medische Herinnerings-Bibliotheek* compleet te bezitten, niet alleen in de oorspronkelijke uitgave, maar zelfs ook nog vertaald, waarmede men ook reeds aan het werk is. *O tempora! o mores*!

Wij willen ons echter thans bepalen tot het laatste geschenk der Miniatuurmanie: een verloskundig Werk, in *Lilliputtersformaat*, van 53 bladzijden, hetwelk zijn aanzijn verschuldigd is aan den Engelschen RIGBY. - Zou men inderdaad niet meenen, dat wij allen niet GULLIVERS, maar *Lilliputters* zelve zijn? Dit zou men bijna moeten besluiten uit den kost, dien men ons opdischt. Is het niet te bejammeren, dat de wetenschap, na eene beoefening van eenige duizende jaren, in 1841 het zoo ver gebragt heeft, dat men haar in *Lilliputterschen* vorm den Geneeskundigen aanbiedt! Wij hopen evenwel niet, dat onze magen tot het

verteren van *Patagonischen* kost reeds ongeschikt zullen zijn. - Wie weet, of men weldra de wetenschappen niet opsluit in Boeken, die door middel eener *loupe* bestudeerd moeten worden; men zou immers dan het gemak nog meer bevorderen, en veel minder tijd- en plaatsroovend zijn.

Doch ter zake! Er kan hier eigenlijk geene kwestie zijn van hetgene *niet* in het onderhavige Werkje gevonden wordt. Want wilde men dit opsommen, men zou een dik boekdeel moeten schrijven. Maar wij moeten spreken over de wijze, op welke het voorgestelde behandeld wordt. Te meer achten wij dit niet ondoelmatig, omdat wij de verzameling der *Memoranda's* niet alleen vlijtig gebruikt zien, maar ook dit zelfde reeds beginnen op te merken ten opzigte van het onderhavige Werkje, vooral onder hen, die weldra hun leven aan de praktische kunst zullen toewijden. Qualitatief zal derhalve zulk een Werkje goed moeten zijn, zal het niet *ook* op deze wijze der wetenschap schaden, en der menschheid nadeelig zijn.

Laat ons dus kortelijk het Werkje doorloopen.

Op pag. 4 wordt gezegd: ‘Dat vrouwen, die des morgens aan misselijkheid lijden, zelden eene miskraam krijgen.’ Zou dit door de ondervinding, als algemeen waar, geleerd worden? Wij twijfelen hieraan.

Pag. 5: ‘De paarsachtige kleur van de *vagina* vindt men ook bij onbezwangerde vrouwen.’ Wat wil dit zeggen? Waarschijnlijk spreekt de S. van den natuurlijken toestand dezer laatsten. Doch wij gelooven niet, dat men het slijmvlies, in den onbezwangerden en niet ziekelijken toestand, paars kan noemen.

Aldaar: ‘Dubbele slagen van het hart der vrucht.’ Is dit zooveel als: het dubbel geluid, door den hartslag te weeg gebragt?

Pag. 6: ‘*Gedurende den arbeid* zijn..... het ontbrekend hoofdgezwel.... zekere teekenen van den dood des kinds.’ Zal men uit dit teeken zeker besluiten, en bij deszelfs aanwezigheid het leven, doch bij afwezigheid, den dood des kinds steeds aannemen? Dit gelooven wij voorwaar niet.

Pag. 8: ‘Als de blaas rijst, haalt zij het benedenste gedeelte van den *uterus* naar boven.’ Onnaauwkeurig; want dit geschiedt slechts middellijk.

Pag. 10: ‘De soort van buitenbaarmoederlijke zwangerschap, ‘door BRESCHET beschreven,’ namelijk de *graviditas extrauterina interstitialis*, wordt hier als bestaande voorgesteld. Doch de nieuwere tijd heeft te regt aan het als zoodanig bestaan der *interstitieele* zwangerschap doen twijfelen. Voor het ove-

rige is niet BRESCHET de eerste, die, in 1826 (in *Répert. gén. d'anatom. et de phys.* I.), deze soort beschreef, want CARUS beschrijft reeds 3 gevallen in zijn Werk van 1822 (*Zur Lehre von Schwangerschaft und Geburt*, caet. I, 50). Nog veel minder is BRESCHET de eenige, die dergelijke gevallen bekend maakte. Daarenboven moet men onderscheiden tusschen *interstitieele* en *tubouterinaire* zwangerschap; welke onderscheiding hier niet gemaakt wordt, en over welke laatste soort eigenlijk de genoemde Schrijvers, benevens vele anderen, handelen.

Pag. 12: ‘Waar zwakte bestaat, is tevens prikkelbaarheid aanwezig,’ enz. Uit het verband dezer stelling schijnt te volgen, dat men bij zwakte steeds *verhoogde* irritabiliteit aantreft; dat men dus geene *torpide* zwakte vindt. Deze stelling zou echter, naar ons inzien, den jongen Verloskundige zeer nadeelige begrippen kunnen doen opvatten nopens de *asthenie*, welker wezen zoo breedvoerig uiteengezet is door de Pathologen, die ten tijde van en na BROWN leefden, en door dezen hiertoe opgewekt waren.

Pag. 14: ‘Het breken der vliezen stuit na de vijfde maand de bloedvloeijing; vóór dit tijdperk wordt zij er door verlengd.’ Moet men hieruit (door het verband der aangeh. plaats) niet besluiten, dat, door het breken der vliezen na de vijfde maand, de *metrorrhagie* ophoudt, doordien men, de vliezen brekende, eenen *abortus* verwekt? Is het echter den Verloskundigen geoorloofd, eenen *abortus* te verwekken van een kind, hetwelk men weet, dat nog niet in staat kan zijn buiten het moederlijke ligchaam voort te leven? Dit immers zullen velen met ons niet gaarne verdedigen willen.

Wanneer de S. dus gezegd had: ‘Na de 7de maanmaand (p.m. 6⅓ zonnemaand),’ dan zou de praktische gevolgtrekking uit zijne stelling voor de menschheid en wetenschap nuttig en niet schadelijk geweest zijn. - Hoe verder ‘vóór de vijfde maand de bloedvloeijing door het breken der vliezen verlengd wordt,’ begrijp ik niet.

Pag. 15: ‘Zoodra men bemerkt, dat de arbeid begint, moet er buikopening gemaakt worden,’ enz. Is dit altijd noodzakelijk? Wij gelooven het niet. Zoo de S. gesproken had van gevallen, waar, sedert eenigen tijd, de buikopening achtergebleven was, dan zou een ieder zijne stelling beamen.

Aldaar: ‘Valsche weeën..... hebben geen' invloed op den moedermond;’ natuurlijk geen' voordeeligen invloed, maar toch wel eene nadeelige, vertragende werking.

Aldaar: ‘Hoe eiwitachtiger en ruimer de slijmafscheiding is,

des te koeler..... zijn de zachte deelen;' het is evenwel onder allen bekend, dat de vermeerderde slijmafscheiding en de vermeerderde warmte in eene directe rede tot elkander staan. Dit geldt ook ten opzigte van pag. 35.

Pag. 16: 'Men steunt het *perinaeum* met de linkerhand.' Waarom ook niet met de regterhand, hetwelk toch in vele gevallen gemakkelijker en minder lastig zal zijn?

Pag. 18 en 40: 'Hoe spoediger het kind aan de borst gelegd wordt, des te spoediger trekt zich de baarmoeder geheel en al zamen.' Staat dit als een axioma vast? Wij zouden het beter achten, het kind aan de borst te leggen, wanneer de *uterus* zich geheel gecontraheerd heeft; te meer, omdat de zogafscheiding gewoonlijk niet terstond na de bevalling zich instelt, en ook, omdat wij niet inzien, hoe, door het *zoo spoedig mogelijk* aanleggen des kinds, de contractiën van den *uterus* opgewekt zullen worden.

Pag. 19: 'Stuit- of voetligging.' Is dit dan hetzelfde? Dit wordt hier echter geleerd! Hoe juist!

Aldaar: 'In het regelmatig bekken komt het hoofd voor in eene der beide schuinsche afmetingen, met het achterhoofd naar de linker voor- of naar de regter achterzijde (*eerste en tweede achterhoofdsligging*);' wat zegt gij, Lezer! van deze naauwkeurige uiteenzetting?

Aldaar: 'In de tweede ligging is het achterhoofd eerst naar de regter-heiligdarmbeensvereeniging gekeerd, en draait van daar naar de regter-voorzijde.' Wel zoo! zou er geene oorspronkelijke tweede achterhoofdspositie bestaan?

Pag. 20: 'Knie- en voetliggingen behoeven niet van stuitliggingen onderscheiden te worden.' Zie! dat heet eerst nuttige 'herinneringsregelen voor jonge Verloskundigen' schrijven! Hoe waar is het beginsel zelf, en hoe overeenkomstig met den hedendaagschen staat onzer wetenschap is de praktische gevolgtrekking dezer beginsels!

Pag. 22: 'Echter is het gebruik van de tang dikwijls noodig, waar het hoofd nog niet door den ingang is gekomen.' Tegen dit Fransche denkbeeld zou men nog al het een en ander inbrengen kunnen. Om echter geene te groote ruimte aan dit Tijdschrift te ontnemen, moeten wij kort zijn.

Op pag. 24 en 35 wordt het gebruik van den hefboom als 'noodzakelijk,' in sommige gevallen, voorgesteld. Wij houden het er voor, dat die noodzakelijkheid niet zeer groot zal zijn.

Aldaar: 'Waar bekkenvernaauwing in eenen hoogeren graad

bestaat, is het raadzaam, de tang als proefmiddel te gebruiken.' Waarom hier geene maat opgegeven, daar toch alles op deze aankomt? Zal men dus bij eene *Conjugata* van 2½ dm. de tang aanleggen? Hier zou men echter, volgens den S., dit moeten doen. Hoe doelmatig!

Bevat (pag. 25) de keering ook het 'afhalen des kinds bij de voeten?' Vooreerst rept men hier niet van keering op het hoofd, enz. Ten tweede is het 'afhalen' niet *versie*, maar *extractie*. Keering immers is slechts de kunstmatige verandering van de ligging des kinds. Als zoodanig wordt zij dikwijls volbragt, terwijl men het geboren worden aan de natuur overlaat, waar geene redenen tot haast bestaan. Vereischen de omstandigheden evenwel haast, dan zal men niet alleen de *versie*, maar ook de *extractie* doen, zelfs bij eene ligging des kinds, welke, in gewone gevallen, door de natuur alleen zoude volbragt moeten worden. Ten onregte dus spreekt de S. van keering en extractie, als van zaken van gelijke beteekenis. Voor het overige noemt men hier ook 'de keus van de hand willekeurig (pag. 26)!'

Op pag 28 'maakt men bij de onthersening eene opening in de hersenen,' in plaats van in de schedelholte; behandelt men de indicatiën dezer operatie zoodanig, dat men de *perforatie* of *sectio caesarea* naar verkiezing kan aanwenden, dat men zoowel een levend, als een dood kind mag perforeren? Wat heilzame leer, wat naauwkeurige onderrigting voor den jongen Verloskundige!!

Met het gebruik van 'den stompen haak,' op pag. 29, zal wel bedoeld zijn dat van den scherpen.

Pag. 31 volgg.: 'Het verkeerd voorkomen van het kind (armof schouderligging),' enz. Zijn er dan geene andere verkeerde liggingen? De S. schijnt van gevoelen te zijn, dat men ook hier met SCHUBERT zegge: '*Die Heilkunst kann nur durch Vereinfachung vervolkommnet werden*!' Wij vreezen echter, dat deze vereenvoudiging hier niet op hare plaats is.

Op pag. 38 wordt 'de werking der buikspieren' voorgesteld, als onder anderen belemmerd wordende 'door groote jeugd.' Hoe dit geschiedt, is mij niet duidelijk.

Pag. 40: Hier zegt de S., dat bij bloedvloeijingen, terwijl de *placenta* nog in den *uterus* is, men zamentrekkingen in den *uterus* verwekke. Zeer goed! De middelen, die de S. hiertoe opgeeft (waarbij trouwens de MOJONSCHE Injectie ook wel genoemd had mogen worden), zijn insgelijks zeer goed. Doch het inbrengen van de hand, om de *placenta* weg te nemen, ten einde zoo doende de

bloedvloeijing te doen ophouden, en den *uterus* tot zamentrekking te brengen, hieromtrent zou men veel kunnen aanvoeren met FRORIEP en anderen, ofschoon de ondervinding aan sommigen ook schijne geleerd te hebben, dat het wegnemen der *placenta*, als zoodanig, de vloeijing doet ophouden. Hoe dit ook zijn moge, wij zouden, in een Werkje als dit, de zaak liever wat meer omzigtig voorgesteld zien, ten einde de jonge Verloskundige niet zoo maar terstond de *placenta* verwijdere, alle andere hulpmiddelen onaangewend latende.

Pag. 43: ‘Laat de vliezen zoo lang mogelijk heel (!!); zoolang dit het geval is, loopt de navelstreng geen gevaar.’ Zoo als deze zinsnede daar in haar verband voorkomt, meent de minder ervarene, dat de navelstreng, bij niet gebrokene vliezen, niet uitzakken kan, terwijl de S. zal willen zeggen, ‘dat de navelstreng alsdan geen gevaar loopt, om gedrukt te worden.’ Verder raadt de S. aan, om, bij uitgezakte navelstreng, de verlossing *of* met de tang te beproeven, *of* door middel van keering te volbrengen. Waarom ook niet gezegd, dat men eerst beproeven zou, de uitgezakte streng terug te houden, hetwelk toch in sommige gevallen voldoende is?

Pag. 44: ‘Waar de streng slap is en niet klopt, kan alles aan de natuur worden overgelaten.’ Is dit altijd de pligt van eenen voorzigtigen Verloskundige? Is het niet mogelijk, dat, even vóór zijne aankomst, het kloppen opgehouden heeft? Zal men dus niet voorzigtig handelen, althans in sommige gevallen, de verlossing kunstmatig te volbrengen? En zou men dit zelfs niet behooren te doen, wanneer, bij niet kloppende navelstreng, het hoofd reeds zeer diep ingedaald is?

Pag. 49: Is het wel waar, dat ‘de kraamvrouwenkoorts zelden anders dan epidemisch voorkomt?’

Pag. 52: ‘Waar het *meconium* langer dan 24 uren in de ingewanden blijft zitten, veroorzaakt het veel kwaad,’ enz. Zou dit wel altijd het geval zijn? De S. meent het, en raadt daarom aan, om maar terstond met de evacuërende kuur aan te rukken, en den (vermeenden) vijand te verdrijven. Het is jammer, dat men ook hierin de Goddelijke natuur miskent, de arme jonggeborenen reeds terstond kwelt, en de denkbeelden der ouderen wederom in het leven terugroept. Waarlijk, men mag hierop het gezegde van ARNDT wel toepassen: *Oft habe ich mich gewundert, wie die heilige Natur wahr und recht ist, und so vieles noch leidlich zurechtschiebt, was Menschen absichtlich und überklug verrückt haben*!

En hiermede willen wij van dit Werkje afstappen; misschien

is er reeds meer dan genoeg gezegd, om te bewijzen, dat het weinige, wat men ons aanbiedt, verre is van goed en bruikbaar te zijn. Het doet ons dus leed, dat de Heer HAGEMAN, die reeds zeer goede Verloskundige Werken vertaalde, niet beter aan de behoeften, zoo zij in dit opzigt bestonden, voldaan heeft. Z. Ed. zegt immers in het Voorberigt:.... 'Wij geven dus eene, naar de behoeften van onzen tijd en van ons Land gewijzigde, vertaling van RIGBY's *Memoranda for young Practitioners in midwifery*.' Wij zouden die wijzigingen gaarne vermeerderd, en het geheele Werkje wat uitvoeriger gezien hebben, wanneer het toch zijn moet, dat *Memoranda's* vertaald worden. Men had dan wel wat meer te schrijven en te drukken gehad, doch men zou iets ontvangen hebben, hetwelk wel weinig, maar toch goed was.

Dr. L.A. COHEN.

Proeve van onderzoek omtrent het Armwezen in ons Vaderland, en naar de meest doeltreffende middelen, die verder ter verbetering van het lot der Armen zouden kunnen aangewend worden, door *G. Luttenberg*, Secretaris der stad Zwolle en Lid van het Bestuur der Stadsarmeninrigting en van andere instellingen aldaar. Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink. 1841. 142 blz. en Bijlagen.

> 'Was der Meusch leisten soll, muss sich als ein zweites Selbst von ihm ablösen, und wie könnte das möglich seyn, wäre sein erstes Selbst nicht ganz davon durchdrungen?'
> GÖTHE, *Wilhelm Meister's Lehrjahre*.

De denkwijze van verstandige lieden te leeren kennen omtrent onderwerpen, die, op zich zelve allergewigtigst, ons daarenboven sedert lang na aan het harte gaan, heeft iets zoo aantrekkelijks, dat het uitzigt daarop reeds een wezenlijk genoegen verschaft.

Behoeven wij nog te zeggen, dat de aankondiging van bovengemeld Werk van den Heer LUTTENBERG ons verheugde. Hoewel wij den geachten Schrijver persoonlijk niet kennen, zijn wij echter dikwijls in de gelegenheid, andere zijner Werken op te slaan, en bewonderen dan steeds zijne naauwkeurigheid, zijne arbeidzaamheid, zijne juistheid. Dat hij daarbij vooral het

nut zijner medemenschen, en zijner landgenooten in het bijzonder, op het oog heeft, daarvan levert zijne *Proeve van Onderzoek* een nieuw en treffend bewijs.

Wij hebben die dan ook met belangstelling gelezen, en verzoeken de Redactie van *De Gids* vriendelijk een plaatsje voor de slotsom onzer beschouwing in te ruimen.

Thans ter zake.

Het geheel is verdeeld in vijf Hoofdstukken, in § §. uitgewerkt, met een *Voorberigt*, eene *Inleiding* en *Bijlagen*.

Uit het Voorberigt zien wij, dat eene prijsvraag van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, de aanleiding tot dit geschrift is geweest. De S. oordeelde het beter geen antwoord in te zenden, maar de vraag uit te breiden, het onderwerp belangrijker te maken, en daarover zijn gevoelen aan het publiek kenbaar te maken. Eene opoffering van zijn eergevoel aan den wensch om nuttig te zijn!

Het eerste Hoofdstuk bevat een *kort onderzoek naar den toestand van het Armwezen in het tijdvak van* 1815 *tot en met* 1838; waarvan de slotsom is, dat de armoede van 1819 tot 1830 toegenomen, van 1831 tot 1836 verminderd, van 1836 tot 1838 weder vermeerderd is.

Het tweede Hoofdstuk handelt over *de voornaamste oorzaken, die eenen nadeeligen invloed op het Armwezen hebben uitgeoefend*, waaronder voorkomen: *toeneming der bevolking, - gebrek aan werk, - laagte der arbeidsloonen, - misbruik van sterken drank, - verwaarloosde opvoeding der jeugd, - kwalijk bestuurde weldadigheid, - slapheid der Policie op sommige plaatsen*.

Het derde bevat een onderzoek *naar de voornaamste oorzaken, die eenen gunstigen invloed op den staat van het Armwezen hebben gehad*. Deze bestaan *in meer algemeene welvaart, - en werking der onderscheidene instellingen van weldadigheid*, die onder bijzondere rubrieken afzonderlijk worden opgegeven.

Het vierde Hoofdstuk behelst een *kort overzigt van het behandelde in de drie vorige Hoofdstukken*, terwijl het vijfde tot opschrift heeft: *Aanwijzing van de middelen, die verder ter verbetering en opbeuring van den stand der Armen zouden kunnen aangewend worden*, waarin de S. voornamelijk aandringt op het vasthouden aan de reeds aangenomene beginselen, en het uitbreiden en in verband brengen der onderscheidene bestaande instellingen. Dat beginsel is de verbetering der zedelijke en Godsdienstige opvoeding der minvermogenden; waarom de S. dan ook, behalve vele andere nuttige wenken, voornamelijk

op het onderwijs en de opvoeding van behoeftige kinderen wijst. De bestaande instellingen van bewaar-, leer-, werk-, industrieen teekenscholen moeten bovenal uitgebreid en in verband gebragt, en vooral het Godsdienstig onderwijs naar een vast plan, op gezette dagen en uren, door Leeraren en Onderwijzers der gezindheden, waartoe de kinderen behooren, verzekerd worden.

De S. eindigt met de verbetering en opbeuring van den stand der behoeftigen aan te bevelen, door haar te beschouwen als *eenen maatschappelijken en Godsdienstigen pligt*, welks vervulling niet alleen strekt ter bevordering van het tijdelijke, maar ook van het eeuwige geluk van anderen.

Bijlage A. wijst den *staat* aan *van het getal der bedeelden van de huiszittende armen, in verhouding tot de bevolking in de onderscheidene gewesten in het tijdvak van* 1817 *tot* 1838, en

B. van de *verhouding van het getal van ondersteunden in de daar genoemde instellingen van weldadigheid tot de bevolking des Rijks, berekend per* 1000 *zielen*.

Wij zullen thans onze aanmerkingen mededeelen. Zij zijn niet vele; maar hier en daar moeten wij toch in gevoelen van den S. verschillen. Te regt werd tot titel gesteld: *Proeve van Onderzoek omtrent het Armwezen in ons Vaderland*; - want het Werk levert, wat de titel belooft, en ook niet meer. Er valt derhalve dienaangaande eigenlijk geene aanmerking te maken, en toch moeten wij erkennen, dat het ons leed doet, dat de belofte niet wat ruimer gesteld, en daaraan evenwel voldaan werd. Het Werk draagt wel genoegzame sporen, dat de S. de zaak grondig onderzocht heeft, theoretische kennis en ondervinding paart in het behandelde onderwerp, door de resultaten, waartoe hij gekomen is: - maar het zijn ook alleen de resultaten, die medegedeeld worden, zonder dat in het algemeen de gronden zijn aangewezen, waarop zij berusten. Alles, wat tot het onderwerp behoort, is wel behandeld, maar op de wijze, zoo als in eene *Proeve* veelal geschiedt, - oppervlakkig; het mist die grondigheid, welke in een Werk, als het onderhavige, zoo wenschelijk is. Wij betreuren dit te meer, omdat de S. ons zoo geheel berekend voorkomt, om niet alleen eene *Proeve van Onderzoek*, maar een zeer *grondig Onderzoek* te leveren, én om zijne bekwaamheden, ons ook uit andere Werken bekend, én wegens de bronnen, waartoe het blijkt, dat hij toegang heeft. Thans zal de Proeve een groot nut doen; maar als hoedanig? Als eene aanleiding tot dieper, zakelijker onderzoek, - als een

grond, die óf door den S. zelven, óf door anderen, ontgind en behouwd moet worden. Het is hier, zoo als GÖTHE ergens zegt: '*Vielseitigkeit bereitet eigentlich nur das Element vor, worin das Einseitige wirken kann, dem eben jetzt genug Raum ist*.'

Wij meenden deze onze gedachten niet te moeten terughouden, omdat zij misschien kunnen opwekken en aansporen tot nadere beschouwingen omtrent het Armwezen in ons Vaderland. In den loop van hetgeen wij hier nog hopen te laten volgen, zal voor het overige nog wel een en ander voorkomen, dat tot staving van het reeds gezegde zal kunnen strekken. Wij zijn echter dankbaar voor hetgeen de Heer L. bereids gedaan heeft.

Het resultaat, waartoe de S. in Hoofdstuk I over den toestand van het Armwezen van 1815 tot 1838 gekomen is, verheugt ons; maar hoezeer wij omtrent de wijze, waarop het verkregen is, niets hebben in te brengen, valt het ons moeijelijk, de juistheid daarvan geheel en al aan te nemen. Het is te gunstig, naar mate van hetgeen wij met oogen aanschouwd hebben; want ook wij zijn in de gelegenheid, om armoede van nabij te leeren kennen, en bij die instellingen, waarover wij kunnen oordeelen, moeten wij bekennen, dat het getal bedeelden jaarlijks belangrijk is toegenomen. Dit, gevoegd bij de klagten van zoo vele anderen, heeft bij ons de bedenking doen ontstaan, of niet de verschillende vereenigingen van bijzondere personen veel kunnen medegewerkt hebben, om de staten, van gouvernementswege opgemaakt, te verligten; immers die vereenigingen zijn in de laatste jaren zeer vermenigvuldigd, en hare resultaten komen, voor zooverre ons bekend is, niet op de officiële staten voor. Op gelijke wijze doet men een veelvuldiger beroep op de weldadigheid der burgers, bijna bij alle gelegenheden, en hetgeen daarbij verleend en uitgereikt wordt, is waarlijk van geene geringe beteekenis. Een en ander doet bij ons het denkbeeld ontstaan, dat veel tot het gunstige resultaat, waartoe de officiële staten aanleiding geven, heeft bijgedragen, dat de zeer vermeerderde giften van bijzondere personen en vereenigingen, welker uitkomsten onbekend zijn, die van grootere instellingen hebben doen verminderen, waarvan de uitkomsten opgeteekend worden.

De S. heeft, zoo als wij gezien hebben, eerst behandeld, wat ten nadeele, - daarna, wat ten voordeele van het Armwezen gewerkt heeft, en eindelijk onderzocht, wat nog ter verbetering daarvan kon aangewend worden. Zoo wordt mede onderzoek gedaan naar den aard, de strekking en werking der bestaan-

de instellingen, o.a. van de administratiën der huiszittende Armen, enz.

Het is ons voorgekomen, dat het gevoelen van den S. omtrent hetgeen *zijn moest*, te veel op den voorgrond staat bij de behandeling van hetgeen werkelijk *is*, waardoor reeds vele zaken in Hoofdstuk III ter sprake komen, welke in Hoofdstuk V óf weder behandeld, óf althans uitgewerkt worden. Dit heeft twee ongunstige zijden; want vooreerst geeft het weleens aanleiding tot herhalingen, en ten anderen eene zekere verwarring in het onderzoek omtrent bestaande instellingen. Over het algemeen zouden wij zeggen, dat dit Hoofdstuk minder gelukkig bewerkt is.

Te regt belooft de S. den aard, de strekking en werking der bestaande instellingen te zullen onderzoeken. Maar de belofte wordt niet overal nagekomen. Ware dit geschied, dan moest ieder Lezer in staat zijn te verklaren, hoedanig elke instelling was ingerigt, - wat het doel daarvan was, - hoedanig daaraan is beantwoord.

Daar het Werk slechts eene Proeve van onderzoek is, zouden de zaken in groote, maar juist geteekende trekken behooren vermeld te worden, en daardoor zou des te helderder uitgekomen zijn, wáárin die instellingen goed, wáárin zij verkeerd gewerkt hadden. Dit is er echter verre af. Een enkel voorbeeld zal genoegzaam zijn. Bl. 78, F. *Het fonds ter aanmoediging en ondersteuning van de gewapende dienst*. ‘Eene instelling, in 1815 opgerigt, welke zoo krachtig als doelmatig bijdraagt tot het verleenen van onderstand aan voorwerpen, waarvan vele anders stellig ten laste der armenkassen zouden komen.’ Weet gij nu, Lezer! wat de aard, strekking en werking is van dit Fonds? Men werpe mij niet tegen, dat deze instelling van meer ondergeschikt belang is, dan andere, waarover hier gesproken wordt. Want de juiste omtrekken van hetgeen door *administratiën van huiszittende armen*, - door de *Maatschappij van Weldadigheid* verstaan, gewerkt en verkregen wordt, zijn evenmin aanwezig; men kan daaruit iets opmaken, maar slechts gebrekkig en ten deele.

Eene Proeve verschilt van het Werk, even als eene schets van de teekening. In de eerste vindt men hetzelfde hoofddenkbeeld, juist, maar slechts in groote trekken geteekend, dat in de teekening zelve meer in zijne bijzonderheden wordt uitgewerkt.

De S. houde ons mede ten goede, dat wij zijn gevoelen niet deelen kunnen omtrent de toepasselijkheid der Wet van 28 No-

vember 1818, op de Diakonijen, voornamelijk ten gevolge van latere Besluiten, in 1822 en vervolgens genomen. Wij moeten bekennen, dat de Besluiten van 1822 en vervolgens, omtrent het domicilie van onderstand, ons niet bekend zijn. De schuld ligt daaromtrent misschien aan ons; maar wij hebben zoodanige Besluiten niet gevonden. Maar al bestonden die, is dan daarom de Wet van 28 Nov. 1818 toepasselijk op Diakonijen? Wij gelooven het niet.

De Wet zelve spreekt blijkbaar slechts over Burgerlijke Armbesturen, want in art. IX wordt gezegd: ‘Dat door de bepalingen dezer Wet niet wordt gederogeerd aan de bestaande reglementen en verordeningen op het stuk van onderhoud, alimentatie en onderstand, door Diakoniën en alle andere administratiën van godsdienstige gemeenten aan derzelver behoeftige gemeenten te verleenen.’ Kan nu het beginsel bij eene Wet omtrent het domicilie van onderstand, ten opzigte der Burgerlijke Armbesturen aangenomen, bij een Besluit toepasselijk worden gemaakt op Kerkelijke Armbesturen? Wij weten, dat er onder de vorige Regering eene groote verwarring van denkbeelden bestond omtrent de onderwerpen, die bij Wet, of die bij Besluit moesten geregeld worden; ja, dat den eenen dag bij eene Wet hetzelfde onderwerp behandeld werd, dat men den volgenden bij een Besluit gewijzigd vond; wij weten, dat, hoe meer men zich van 1813 verwijdert, de Besluiten hoe langer hoe menigvuldiger, de Wetten hoe langer hoe zeldzamer werden; maar wij weten ook, dat dit een gevolg is van subjectieve beschouwingen, dat een onderwerp, te regt bij eene Wet geregeld zijnde; niet door een Besluit kon gewijzigd worden, maar dat in dat geval de Wet blijft bestaan en het Besluit nietig en van onwaarde is. Dit gevoelen hebben wij altijd voorgestaan en verdedigd, ook vóór 1840, en wij blijven daarbij, want wij zijn van deszelfs juistheid overtuigd.

Evenmin kunnen wij ons geheel vereenigen met hetgeen hier ter plaatse, en ook elders, in het Werkje gezegd wordt omtrent de gehoudenheid van alle Kerkelijke Armbesturen, tot het doen van rekening en verantwoording aan de Hooge Regering, en van hetgeen ontvangen, en van hetgeen uitgegeven, en waaraan het besteed is. Wij voor ons zijn van meening, dat zoodanige verantwoording slechts dáár bestaat, waar de gemeente ondersteuning behoeft en toelage ontvangt; dáár voorzeker bestaat een regt, om te onderzoeken, of men, en zoo ja, wat men noodig heeft, en of het gegevene wél wordt besteed; maar gemeenten, welke zich zelve geheel onderhouden, die bestaan uit een

fonds, door de gemeenten zelve bijeengebragt, daar zie ik niet in, op welken grond men zoo vele inlichtingen zou kunnen vragen, als van wege de Hooge Regering worden voorgesteld; - met welk regt, in één woord, rekening en verantwoording kan geëischt worden.

Zeer juist is het ons voorgekomen, dat de S. de verbetering van den toestand der behoeftigen stelt in de verbetering hunner zedelijke en Godsdienstige gesteldheid, en alzoo met alle kracht aandringt op het verschaffen van die middelen, welke tot eene goede opvoeding en een geregeld onderwijs noodig zijn. Het is, zoo als GÖTHE in WILHELM MEISTER's *Lehrjahre* zegt: '*Jeder hat sein eigen Glück unter den Händen, wie der Künstler eine rohe Materie, die er zu einer Gestalt umbilden will; aber es ist mit dieser Kunst, wie mit allen; nur die Fähigkeit dazu wird uns angeboren, sie will gelernt und sorgfältig ausgeübt seyn*.' Zeker eene schoone gedachte. Maar hoe juister zij is, des te meer moet zij strekken tot opwekking, om een' ieder, en dus ook den behoeftigen, de gelegenheid te verschaffen, van zich te ontwikkelen. Zoodanige ontwikkeling toch is nuttig, is noodzakelijk tot zijn geluk, tot zijne welvaart, en het is de pligt van elke Regering, alle middelen aan te wenden, die aanleiding geven, om het hoogste geluk op aarde te smaken, waarvoor de mensch vatbaar is.

Zeer aanprijzenswaardig voorzeker is het plan, door den S. omtrent het onderwijs gemaakt (bl. 113 en verv.), en daarom te meer hebben wij bij deze plaats een oogenblik stilgestaan. Want alzoo is dat toezigt, dat onderwijs heilzaam voor de kinderen in de eerste plaats, maar ook voor hunne ouders en het geheele gezin. Zoo worden de ouders van de zorg voor kleine kinderen gedurende den dag ontheven, en kunnen dien tijd ten nutte der hunnen besteden, terwijl het den kinderen niet aan het noodige toezigt ontbreekt. Zoo wordt voorzien in de behoeften van hunnen geest, want zij leeren, wat tot de ontwikkeling daarvan noodig is, terwijl het Godsdienstig onderwijs in geenen deele op den achtergrond staat, maar geregeld gegeven wordt, zonder dat de Leden van verschillende gezindheden behoeven te vreezen, dat hunne kinderen in verkeerde stellingen en begrippen zullen opgeleid worden; want een ieder zou het onderwijs ontvangen bij die gemeente, tot welke hij behoort. Eindelijk zouden de kinderen iets ten nutte van het gezin aanwenden, en tevens kunnen leeren, om in hunne toekomende behoeften te voorzien, door de werk- en industriescholen.

Men ziet, er kan bij ons te Lande nog zeer veel gedaan worden, en wenschelijk ware het, dat men liever wat minder aan bedelaars en luiaards gaf, maar iets meer afzonderde, om dergelijke inrigtingen te helpen bevorderen en te ondersteunen. o Die verkeerd aangewende weldadigheid!

Op bl. 129 en verv. wordt sub N°. 6 en 7 gesproken over het *gebrek aan middelen van bestaan, over de laagte der arbeidsloonen in evenredigheid tot de prijzen der noodwendigheden*, en daarbij de begunstiging van inlandsche fabrijken, de vermindering van belastingen, vooral op de eerste levensbehoeften, en de vermeerdering der inkomsten aangeprezen, door aan brave en kundige werklieden een hooger loon te geven. Het eenige, waaromtrent wij ons hier met den S. kunnen vereenigen, is de aanprijzing, om zooveel mogelijk de belastingen te verminderen, hoewel niet om dezelfde reden als de S. Het zij ons vergund hierbij een oogenblik stil te staan.

Als oorzaak van armoede zouden wij minder aanwijzen de laagte der arbeidsloonen, dan wel gebrek aan werk. Het is toch eene erkende zaak, dat de arbeidsloonen zich regelen naar de prijzen der eerste levensbehoeften; er moge eene tijdelijke onevenredigheid bestaan, maar op den duur is zij niet denkbaar. Hierin stemmen meest alle Schrijvers, die Staatshuishoudkundige onderwerpen behandeld hebben, overeen, - immers sedert de Staatshuishoudkunde ook als wetenschap is begonnen beoefend te worden. Dit nu als waarheid aangenomen, kan men niet zeggen, dat de laagte der arbeidsloonen oorzaak is van armoede, want zoolang deze in evenredigheid staan tot de prijzen der eerste levensbehoeften, kan men wel niet overhouden, niet sparen, maar bestaat er toch geen gebrek, dan alleen, wanneer door deze of gene omstandigheid het werk moet gestaakt worden; dan is de armoede onmiddellijk voor de deur. Het ligt in den aard der zaak, dat hier geene sprake zijn kan van lieden, die, hoewel in den mannelijken leeftijd, hun ambacht echter niet verstaan, want deze zijn eigenlijk aan leerlingen gelijk te stellen, en deze kunnen welligt minder verdienen dan zij behoeven; doch dit is niet in het algemeen toe te schrijven aan de laagte der arbeidsloonen, maar aan eigene onkunde, aan eigene onhandigheid.

De gevolgtrekkingen, die wij hieruit meenen te moeten maken, zijn: 1°. Men moet trachten de oorzaken weg te nemen, die strekken kunnen, om de middelen van bestaan te verminderen. Dit kan niet geschieden door begunstiging van inlandsche fabrijken, zoo als de S. wil; want dan ontneemt men

A. 50 percent, om B. 25 te geven, terwijl het doel daarenboven niet bereikt wordt; want het strekt slechts, om de nijverheid hoe langer hoe meer op een dwaalspoor te brengen, waarvan het einde zijn zou tallooze rampen en veel grootere armoede, dan ooit te voren, zoodra zij namelijk met geweld weder op den regten weg moet teruggebragt worden. Maar hiertoe kan ten krachtigste medewerken eene vermindering van belasting; want bij verminderde belasting worden de prijzen der eerste levensbehoeften geringer, en, bij vermindering dier prijzen, dalen de arbeidsloonen. Ziedaar de tweede gevolgtrekking. Bij vermindering der arbeidsloonen, die echter slechts in evenredigheid van de prijzen der eerste levensbehoeften dalen, en dus geene armoede veroorzaken, neemt de *productie* toe, vermeerderen derhalve de middelen van bestaan, en neemt de armoede af; want er is meer gelegenheid om door arbeid het noodige onderhoud te vinden, en de behoeftige kan zich meer aanschaffen, daar hetgeen hij noodig heeft, goedkooper is geworden. De derde gevolgtrekking is, dat verhooging van arbeidsloonen niet wenschelijk is. Immers, zij kan geene andere oorzaak hebben, dan het toenemen van de prijzen der eerste levensbehoeften, ten zij door de tusschenkomst der Regering, die alsdan voorzeker hier af te keuren zijn zou; en al zijn die arbeidsloonen hooger, welnu, wat baat het? men kan er zich daarom niets meer voor aanschaffen; want al wat men te koopen heeft, is duurder in prijs, ja! wat meer zegt, hoogere arbeidsloonen zouden de grootste armoede ten gevolge hebben, omdat dan de prijzen van alle voortbrengselen stijgen, en de consumtie daarvan zeer verminderen zouden. Stilstand van hetgeen vroeger in werking was, zou hiervan het gevolg zijn, en menigeen, die nu, hoewel met moeite, zijn onderhoud verdient, zou met de armen over elkander zitten, en de hoogte der arbeidsloonen betreuren. Zeer lezenswaardig is daaromtrent, hetgeen men leest in JAN HOPKENS, *Gewigtige waarheden in den vorm van vertelselen*, van Mevr. MARCET, uitgegeven door Prof. H.W. TYDEMAN. Utrecht, 1840, bl. 10 en verv.

Daarom echter keuren wij niet af, hetgeen de S. aanprijst, om aan kundiger en ijveriger handwerkslieden meer loon te geven dan aan anderen, hoewel zij ook zoogenaamde volle knechts zijn. Maar wij merken daaromtrent aan, vooreerst dat dit reeds veelvuldig geschiedt, en meer en meer veld wint, en ten andere, het zijn in den regel niet de kundigen en ijverigen, die armoede lijden, maar de min kundigen, de luijen. Hetgeen de S. dus voorstelt, voorziet wel in de behoeften van enkelen, maar ver-

mindert de armoede in het algemeen niet. Het is echter eene wenschelijke zaak, en wij prijzen deze handelwijze gaarne met den S. aan.

Prof. GEEL maakt in zijn Werk: *Onderzoek en Phantasie*, bl. 203 en verv., eene klassificatie in den stijl; wat dien der *Proeve* aangaat, zou ik hem den goedhartigen stijl noemen, want hij is goed, eenvoudig, duidelijk, en men vindt slechts hier en daar een germanisme, zoo als de uitdrukking: *in verbinding*; wij voor ons zouden voor het woord *uitwijzens*, op bl. 2, liever *blijkens* bezigen.

Wij nemen afscheid van den S., met de overtuiging, dat hij een zeer nuttig werk geleverd, en der maatschappij eene dienst bewezen heeft. De Regering heeft reeds blijken gegeven, dat zij die waardeert: wij verheugen er ons hartelijk in, en wenschen slechts, dat de S. zoo veel genoegen van zijne *Proeve* moge genieten, dat hij aangespoord worde, om het veelzijdige, daarin voorkomende, nog verder uit te werken. Mogten hem daartoe de lust en de krachten gegeven worden!

Amsterd., Mei 1841.

Dixi.

Proeve van Javaansche poezie uit het Javaansche heldendicht de Brâtâ-joedâ, of de strijd der Barâthâs; eene voorlezing, door T. Roorda, Hoogleeraar te Amsterdam. Leeuwarden, G.T.N. Suringar. 1841. 51 blz. 8°.

Javaansche poëzij! - een geheel nieuw verschijnsel aan den hemel onzer Letteren, dat, in deze eerste proeve uitgegaan, zoo wij hopen, de voorbode zal zijn van een rijk en veelvuldig licht, en eindelijk de smetten zal uitwisschen, die ook in dit opzigt ons Nederlanders aankleven.

Het is eene treurige en beschamende waarheid, dat *Nederland*, reeds eenige eeuwen in Oostindië gezeteld, de uitbreiding van bezitting en magt schier uitsluitend voor materiële belangen heeft aangewend. Niet alleen heeft men zeer lang van die nieuwe en rijke wereld slechts ontvangen en genomen, zonder onze beschaving, Godsdienst en maatschappelijke voorregten daaraan mede te deelen, maar nog is zelfs de tijd niet geheel voorbij, dat men in *Oostindië* slechts bronnen voor den handel zoekt,

alleen beursprodukten verlangt, zonder zich om de nadere, ook voor de stoffelijke belangen zoo noodzakelijke, kennis dier talrijke volkeren, hunner taal- en letterkunde, godsdienstvormen, zeden en geschiedenis veel te bekommeren. Terwijl in *Europa*, sedert het begin dezer eeuw, de wetenschappelijke belangstelling in alles wat zuidelijk en oostelijk *Azië* betreft, met ongeloofelijken ijver is ontwaakt, en zelfs bij hen, die geen' duim gronds in *Azië* bezaten, het helderste licht over vele gedeelten van dit zoo belangrijke werelddeel is opgegaan; sedert de beoefening der Zuiden Oost-Aziatische Letterkunde de Europesche poëzij met nieuwe sappen doordrongen, nieuwe bloesems en vruchten heeft voortgebragt, is *Java*, om van het overige *Oostindië* te zwijgen, te dien opzigte ons bijna nog geheel vreemd gebleven. Slechts de Engelschen - die eere mogen wij hun niet onthouden - hebben den korten tijd van hun bewind over *Java*, door krachtigen ijver en belangstelling in de kennis dier volken, onsterfelijk gemaakt, en de, hoe gebrekkig ook, nog onovertroffene Werken van CRAWFURD en RAFFLES hadden met het voorbeeld van den wetenschappelijken ijver der Engelschen in *Bengalen* een' aanstoot gegeven, die iets beters moest doen verwachten, dan den doodslaap der traagheid, die sedert alle belangstelling onder de Hollanders schijnt te hebben uitgedoofd.

Die klagten, schoon dikwerf herhaald, zijn op zich zelve vruchteloos. Iets beters heeft de Hooggel. Schr. van het aangekondigde Stukje gedaan; hij heeft zich aangegord, en - niettegenstaande zijne talrijke en uitgebreide studiën en werkzaamheden, een treffend voorbeeld voor vele onzer gemakkelijke, en alles, wat het overerfde te buiten gaat, met geringachting of afkeer behandelende Geleerden, - de zeker niet gemakkelijke taak van de aanleering en beoefening der Javaansche Taal en Letterkunde op zich genomen. Van den daartoe ingeslagen' weg, de daartoe dienstige hulpmiddelen, de hierin te verwachten vruchten, van alles wat tot verkrijging van zulk eene grondige en veelomvattende kennis, als hier niet schittert, maar doorstraalt, noodig is geweest, zwijgt de Schrijver; hij deelt ons eenige vruchten zijner studiën mede, in het eenvoudige gewaad eener *Voorlezing*, onder den nederigen titel van: ‘Proeve van Javaansche poëzie, uit het Javaansche heldendicht de Brâtâ-joedâ, of de strijd der Barâthâs.’

Wie kent, al is het slechts bij name, VYÂSAS's beroemd Epos, de *Mahâbhârata* niet, dat, het eerste in rang na de *Râmâyana*, als wilde de menschelijke geest in reusachtige scheppingen de natuur van *Indië* op zijde streven, honderd duizend dubbelverzen

telt? Dit gedicht, nog niet in zijn geheel uitgegeven, is vooral door zijne schoone Episoden beroemd geworden, waarvan sommige, vooral de liefelijke vertelling van *Nalas en Damajanti*, door de meesterlijke vertolking van FR. RÜCKERT, der nieuwere Duitsche Letterkunde reeds ten sieraad strekken. Dit gedicht, op Javaanschen bodem overgeplant en geheel genationaliseerd, wordt ons hier nader bekend gemaakt, terwijl de Hooggel. Schrijver daarvan het hoofdonderwerp: *De strijd der Barâthâs*, nader ontwikkelt, en eenige gedeelten, die tot den strijd van den eersten dag behooren, in woordelijke, Jambische vertaling mededeelt.

Het kan niet missen, of deze *Proeve* moet de hoogste belangstelling opwekken, daar zij voor velen eene nog geheel nieuwe poëtische wereld zal openen, en door hare getrouwe overbrenging alleen in staat stelt, nader met de wijze van beschouwing en dichterlijke uitdrukkingen der Javanen bekend te worden, zoo als zich die in hun bloeijendst tijdvak, naar men wil, vóór meer dan zeven eeuwen hebben gevormd(1). Zeker is het verschil van Westersche vormen te groot, zijn beelden en voorstellingen nog te vreemd; misschien zouden wij zeggen, het onderwerp te weinig aantrekkelijk, om den smaak van ons groot publiek te streelen en te bevredigen, en liever hadden wij daartoe, in plaats van het hoofdonderwerp des gedichts zelven, de mededeeling van eenige Episoden, die ook in de Javaansche navolging daaraan niet zullen ontbreken, gewenscht. Maar ondankbaar zou het zijn, daarom de hier aangebodene kostbare gave niet hoog te waarderen.

Van den inhoud der voorlezing of des gedichts willen wij niets mededeelen, daar wij allen, die belang stellen in Letterkunde, of wie slechts de nadere kennis van *Java* ter harte gaat, dringend aansporen, zich zelve met deze *Proeve* bekend te maken. Alleen kunnen wij ons leedwezen niet ontveinzen, dat geene aanteekeningen eenige nadere ophelderingen, en voor allen, die in Javaansche Letterkunde belang stellen, zoo gewenschte mededeelingen geven. Gaarne hadden wij over een en ander het gevoelen van de Hooggel. Schrijver uitgedrukt gezien; en zoo eene voorlezing daartoe geene gelegenheid aanbood, de stof zelve riep daartoe ruimschoots, en vorderde wel eenige meer uitgebreide opgaven.

Zoo zegt de Schrijver niets aangaande den tijd dezer navol-

(1) Men stelt de overbrenging of bewerking der *Mahâbhârata* in het *Kawi*, omstreeks het jaar 1117. Verg. *Asiat. Research.*, Vol. 13, p. 146.

ging, en laat hij het tamelijk onzeker, in hoeverre de *Brâtâ joedâ* eene vertaling of vrijere bewerking, geheele of gedeeltelijke overbrenging is der oud-Indische *Mahâbhârata*. Zelfs de vertaling van den naam *Brâtâ-joedâ* door *strijd der Barâthâs*, of *telgen van Bârâth* is niet zoo algemeen aangenomen. Sommigen hebben het eerste woord in den zin van *weg* opgevat, en verklaard: *De vaart ten strijde*. Anderen, naar den voorgang van den Sultan van *Sumanap* (RAFFLES, II, p. 75: 'Then begun the war called *Bróto Yúdho*, because it was a contest for their *just rights*') hebben aan eene afleiding van *roto, gelijk, even*, gedacht, en vertaald: *Gelijkheidsoorlog*. Anderen houden het eerste woord voor overeenkomstig met *bhârat* in den Sanskrit-naam, schoon ook dáár de beteekenis niet duidelijk is. Gaarne hadden wij iets meer vernomen van de drie bekende omwerkingen van dit gedicht, van den vorm der verzen, waarin het is uitgedrukt, als ook van den oorsprong van het *kawi*, waarover de Schrijver, bekend met die taal zelve, en in het bezit van vele hulpbronnen, ongetwijfeld meerdere ophelderingen en grondiger oordeel zal kunnen geven, dan de beroemde W. VON HUMBOLDT in het doorwrochte, als de kostbare vrucht zijner uitgebreide studiën nagelatene, Werk: *Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java*, vermogt.

Vreemd komt ons hier het gebruik der *â* voor, waar de uitspraak gewoon is de doffe *ô* uit te drukken, gelijk b.v. het hier geschreven *Brâtâ joedâ* gewoonlijk *Brôtô joedhô* wordt uitgesproken. Eene korte aanwijzing dier klankbeteekenis ware welligt niet overbodig geweest. Eenige eigenaardigheden in de spelling, b.v. *tonelen*, p. 3, 12; *oorspronglijk*, p. 23; *den knods*, p. 46, enz., zijn welligt den Corrector te wijten. Ook meenen wij, dat vormen, als *onverstaanbaarder*, p. 7, en *verstaanbaarste*, p. 8, welluidendheidshalve niet zijn aan te bevelen.

Wij zeggen den Hooggel. Schrijver hartelijk dank voor zijne schoone en eenvoudige, maar niet minder doorwrochte *Proeve*, en hopen, dat hij spoedig ook van deze zijne schatten meerdere gaven ons zal willen mededeelen. Mogt het hem gelukken, naar het voorbeeld van den hierin zeker eenigen F. RÜCKERT, wiens voetspoor hij ook naar deze *Proeve* ligt zou kunnen drukken, de zangen van *Empoe-sedáh* of andere dichtvoortbrengselen van het ook hierin zoo rijke *Java* onder ons nationaal te doen worden! Van hem alleen kunnen, zoo wij gelooven, *Nederland* en *Europa* de ontginning dier rijke mijn, de ontdekking eener geheel nieuwe en hoogstgewigtige Letterkunde, verwachten. Zijn voorbeeld wekke

bij velen de belangstelling en de beoefening der Javaansche taal op, opdat eindelijk ook deze smet van traagheid en onverschilligheid aan ons Vaderland worde ontnomen.

Haarlem, Julij, 1841.

M.

Waarheid èn droomen, door *Jonathan*. Haarlem, Erven F. Bohn. 1840. 260 blz. in 8°.

Bijna twee jaren geleden kwam het hier aangekondigde Werk in het licht. Het werd gelezen, herlezen, aanbevolen, geroemd. Hetzelfde jaar der uitgave zag een' tweeden druk verschijnen. Zulk eene zeldzame eer was het beste bewijs, dat het Boek populair was, dat het aan eene behoefte, welke ook, moest voldoen.

Populariteit is eene deugd en een geluk. De Schrijver, die haar mist, moge in de goedkeuring van weinigen, in de hoop op een beter tijdvak, eene schrale bevrediging vinden; tot de oplossing van het raadsel zijns tijds draagt hij weinig bij; het publiek sluit zich af voor hem, gelijkerwijs hij voor het publiek; de heilzame wrijving van werking en terugwerking bestaat voor hem niet. Evenwel schijnt het, alsof die deugd niet altoos in praktijk te brengen is, dat geluk niet voor allen bereikbaar kan zijn. Ja, zonder verdere omwegen zou ik durven beweren, dat een humorist wel het allerminste populair kon zijn.

Ik wil over het moeijelijke woord en zijne geheimzinnige beteekenis niet uitweiden; maar zoo ik naga, wat allen Schrijvers, die humoristen heeten of willen heeten, gemeen is, dan is Oorspronkelijkheid hunne kenmerkende eigenschap. Zelfs zij, die CLAUDIUS of JEAN PAUL (beide zijn vooral de modellen onzer germaniserende humoristen) kopyeerden, zoeken in hunne navolging eenen schijn van oorspronkelijkheid, welker wezen hun bestaan als kopijisten verloochent. Oorspronkelijkheid is schaarsch, want oorspronkelijkheid is eene gave. Allereerst en allermeest zal zij in de gedachten moeten gelegen zijn; want eene van de gedachte afgescheidene oorspronkelijkheid in vormen is naauwelijks denkbaar. Of vooronderstelt dit niet eene reeks van vormen buiten ons, tot wier schepping wij niets hebben bijgedragen, waarvan wij dus afhankelijk zijn en blijven, al willen wij, door ze anders te schikken en te verbinden, dan ieder ander mensch, door ze des noods onderst boven te keeren, onze onafhandkelijkheid bewijzen? Van-

daar geloof ik, dat onze humoristische Schrijvers ons zooveel meer paradoxen dan gedachten geleverd hebben.

Slechts weinigen is de gaaf verleend, om, bij oorspronkelijkheid van gedachten, die magt over de taal te bezitten, welke daaraan bij de menigte ingang verschaft; slechts weinigen weten de fijngesponnen draden te grijpen, die de neigingen hunner Lezers met de hunne te zamenverbinden. Ja, men mag zelfs vragen of daar, waar de oorspronkelijkheid der uitdrukking uit de oorspronkelijkheid van den kwijze ontstaat, die populariteit in het geheel bereikbaar is? Gij werpt mij STERNE tegen; maar hoevele van zijne bewonderaars hebben den capricieusen gang van gedachte en stijl in alles begrepen, of van iedere vlaag van luim de innerlijke noodzakelijkheid doorgrond? Hoevele van die bewonderaars hebben slechts ingestemd met de lofspraak, door mannen van gezag aan den onsterfelijken YORICK geschonken, en misschien voor zich zelve gewenscht, zelfs ten prijs van zijnen roem, nimmer een STERNE te zijn?

Intusschen jaagt er menigeen naar den naam van humorist, en het publiek verlangt niets liever dan een humoristisch Boek.

Vraag mij niet, wat de reden van die zonderlinge drift is. Ik zou misschien iets onaangenaams zeggen, wanneer ik tot mijne vorige stelling terugkwam, en beweerde, dat men het humoristische meer in den vorm, dan in de zaak zocht; dat het al te vaak humour heet, wanneer men het deftige in een hansworstenpak kleedt, de Poëzij hare vlerken uittrekt en op krukken zet, der wijsheid eene rinkelbel in de hand geeft, en het gevoel op den troon der rede zet. Doe dat, Volksschrijver! uw onbarmhartige meester, het publiek, schrijft u voor, iets te schrijven in den geest van A., of in den trant van B. Het belooft u daarvoor den eernaam van humorist, al zegt uw geweten ook, dat gij het niet zijt, omdat gij niet oorspronkelijk en niet onafhankelijk waart.

Ik neem niets van die scherpe uitdrukkingen terug. HILDEBRAND heeft, in zijne *Camera Obscura*, een Hoofdstuk, *Onze Humoristen* getiteld. Lees daar de talrijke soorten, die hij optelt, en gij zult zien, dat hij geoordeeld heeft als ik, en dat het publiek en de Schrijvers zelve alleen in den vorm, waarop zij hunne gedachten uitdrukken, den humour zoeken. Gij kunt die lijst nog vermeerderen, en des noods, naar eene andere klassificatie, den Fransch-, Duitsch- en Engelschgezinden humour er bij voegen; gij hebt vooral de vrome humoristen niet te vergeten, eene soort, die veel opgang maakt, omdat onze natie ten minste uitwendige vroom-

heid op prijs stelt, eene soort, die lacht onder het bidden, en bidt onder het lagchen; die een gesprek zal aanknoopen over eene vloermat, om met den sterrenhemel te eindigen.

Ter zake tot den Schrijver van JONATHAN!

Ik heb in het Boek vijftig, en misschien meer schoone plaatsen gevonden; nu eens oude gedachten, nieuw en verrassend uitgedrukt, dan weder dingen van het dagelijksche leven, door den stralenkrans der Poëzij omschitterd; eene enkele reis, eene proeve, ik durf zoozeer niet zeggen van karakterkennis, dan wel van takt om het menschelijke gevoel in sommige toestanden zuiver waar te nemen en zuiver voor te stellen. Met eene echt dichterlijke stemming vat hij de verschijnselen des levens; want Dichter is hij, en de twee hoofdbestanddeelen van Poëzij, vernuft en gevoel, schitteren ook zelfs daar, waar gij ze niet wenscht. Voeg daarbij de smijdigheid van zijnen stijl, de zoetvloeijendheid en keurigheid van zijne taal, de schilderachtigheid van zijne uitdrukking, en -

Ik zou wenschen, dat hij geen Boek als JONATHAN geschreven had!

De *Haarlemsche Courant* kende ik uit de *Tesselschade*, en zij beviel mij bij uitstek; ik stemde in met den lof, waarin Recensenten en publiek zich vereenigden. Wel ging zijn op- en digtvouwen van de Courant mij wat al te plegtig, en ik zou hem hebben willen toefluisteren: Dat is overdreven, en gij meent het niet; laat zoo iets voor den *ehrwürdigen Pfarrer von Grünau*; wel zou ik gezegd hebben: De onedele en platte stijl van den Haarlemschen Courantier bevalt mij minder, om de groote daden Gods te verkondigen, dan de taal van BOSSUËT, van GIBBON of van VON MÜLLER; maar de Schrijver is dichterlijker dan ik; wij hebben ons zelve niet gemaakt; zijne fantaisie heeft geene rukken noodig, zoo als de mijne, om hoog te zweven; ik zou hem die idiosijnerasie vergeven hebben. - Ik kende kortom den Schrijver; ik zag slechts hem in het substraat der gedachten, en beschouwde ze als waar en werkelijk gevoeld en schoon uitgedrukt. Misschien had ik hem nog voor iets gewaarschuwd; maar eerst later werd mij dat gevaar duidelijk.

Hoe fraai die *Haarlemsche Courant* ook zij, de wijze van voorstelling, niet zoozeer de inhoud, was nieuw. Kon, ik bij het bewonderenswaardige talent van stijl, den wensch onderdrukken, dat de Schrijver de levensvragen van onzen tijd, van de beschaving, van de kunst, van de zedelijkheid, met evenveel talent had behandeld? Welk een heerlijk Boek zou hij kunnen leveren, waren de gedachten even belangrijk en oorspronkelijk, als de wijze, waarop hij ze voorstelt, fraai, verheven en vernuftig is!

De Schrijver heeft een boek gemaakt van beschouwingen, op de wijze van de *Haarlemsche Courant*. Het zijn de *Waarheid en Droomen*. De groote vraagstukken, waarover ik zijne meening wilde vernemen, zijn er niet in opgelost; geen nieuw kunstidée, geen punt van wetenschap of Godsdienst vind ik er in toegelicht. Ik had ook slechts regt, om het te wenschen, niet, om het te vergen. De meeste onderwerpen waren, even als de *Haarlemsche Courant*, uit het dagelijksche leven gegrepen, en wanneer de Schrijver daarbij zijne eigene individualiteit zoo scherp in het licht had gesteld, als de *Haarlemsche Courant* scheen te beloven; wanneer de rijkdom van luim en gevoel over de overige even overvloedig als over deze Proeve waren uitgestort geweest, dan zou ik verre geweest zijn van het spreken over die dagelijksche onderwerpen beuzelen te noemen. Ik zou mij verheugd hebben, eene zoo behagelijke individualiteit te hebben leeren kennen; het Boek ware eene bijdrage tot menschen- en karakterkennis geweest; ons proza zou zich verheugd hebben over een nieuw gedenkstuk van onze vorderingen in taal en stijl.

Maar jammer voor het Boek, jammer voor mijne verwachtingen! - de Schrijver is zich zelven niet gelijk gebleven. Was hij niet rijk genoeg om geheel *zijne* gedachten te geven? Ik geloof, ja; maar al ware zijn Boek er een vel druks dunner door geworden, om den wil zijner oorspronkelijkheid (die zoo ligt besmet wordt) had ik wel gewild, dat hij *Muzijk* en een gedeelte van zijnen *St. Nicolaas-Avond* had teruggehouden. Op beide hebben, dunkt mij, LAMB (in zijn *I have no Ear* en *On the Behaviour of married People*), op het laatste ook, voor een gedeelte, POTGIETER in zijn' *Jul-Afton* (*Noorden*, Dl. I) invloed geoefend. Doch dit laat ik daar. Op eene ergere klip leed des Schrijvers oorspronkelijkheid schipbreuk.

Ik veroordeel het geenszins, dat de Schrijver groote sympathie voor CH. LAMB, den beroemden Schrijver der *Essays of Eliah*, gevoelt. Ook ik acht dien keurigen Essayist hoog. Er kunnen omstandigheden buiten ons bestaan, die buitendien eene uiterlijke overeenkomst te weeg brengen; maar dat de Schrijver om die sympathie zijne individualiteit verloochend heeft, en een' denkbeeldigen persoon, in den trant van CHARLES LAMB, tot den held van *zijne* gedachten maakte, dat misprijs ik. Vandaar een strijd tusschen den Schrijver zelven en de kunstfiguur, waaronder hij zich voorstelt, een strijd, dien hij van LAMB had moeten leeren te vermijden.

LAMB is vol van individualiteit en vol van waarheid. Ik neem

bijna aan de geschiedenis zijner ontwikkeling, zijnen persoon uit zijne *Essays of* ELIAH zamen te stellen, omdat hij zelf de ELIAH zijner *Essays* is. Overal vindt gij den ouden gepensioneerden klerk van het Zuidzeehuis terug; zijne aandoeningen van het tegenwoordige zijn gereflecteerd in duizend herinneringen van het verledene; zijne oude patronen, de Acteurs, die hij van kindsbeen af zag en bewonderde; zijn hartelijk geliefde COLERIDGE; zijne oude schoolkennissen; zijne bloedverwanten; zijne zuster BRIGITTA, leven voor u door zijne naauwkeurige teekening; zijn huis en huisraad, gij zoudt het kunnen naknippen; zijn staat - gij zoudt een bod op zijne erfenis kunnen doen, zonder zeer bekocht te zijn.

Met ELIAH heeft JONATHAN kennelijke trekken gemeen. Hij is ongehuwd, ruim gevorderd op *zekeren* leeftijd; rijk is hij niet, echter niet zoo arm, of hij kan eenen ongelukkige weldoen; in zeden en leefwijze is hij eenvoudig, en een beminnaar van het eenvoudige; hij leeft met eene zuster, had vóór jaren eene ongelukkige liefde, waaraan hij met weemoed herdenkt.

‘Hola, Mijnheer de Recensent! kunnen niet twee humoristen trouwe zusters en ontrouwe geliefden hebben?’

Tot uwe dienst! - Verder slechts, en wij zullen zien, dat JONATHAN kopij, en ELIAH waarheid is. Wat is JONATHAN's stand? Is hij koopman of geletterde? - Ik weet het niet. Woont hij in de stad of buiten? Ik weet het niet; de *Haarlemsche Courant* en *het Schaap* schijnen op het land, de *St. Nicolaas-Avond* onder den invloed der stad geschreven. En de vraag is niet onbeduidend; want met zijne *Huisklok*, met zijn *Portret*, met zijn *Album*, heeft JONATHAN zich zoo geïdentiseerd, dat ik het niet waag, hem van die bestanddeelen van zijn Ik te scheiden, en hem te veroorloven, eens naar buiten te gaan.

Ik zou nog willen vragen van zijne ouders, op welken leeftijd hij die verloor? Of zijn vader, of zijne moeder hem het eerst ontviel? Ik heb dat alles noodig, om zijne *Huisklok*, zijn *Album*, zijn' *Stamboom* regt te begrijpen. - Maar uit niets wordt mij de onzekerheid, waarin zich de Schrijver op die vragen bevinden zou, duidelijker dan uit zijn *Legaat*. Hier is hij zelf over zijne oude brieven aan zijnen vriend ROB; welk eene gelegenheid, om zijne geschiedenis, de geschiedenis zijner denkwijze, te vertellen! Gij verneemt niets dan eenige algemeenheden; de gedachten die hij u in de bloemlezing uit zijne brieven mededeelt, behooren alle tot het tijdperk eener dichterlijke jongelingschap, en verschillen tevens weinig van de levensbeschouwing des ten minste vijftigjarigen, zoo als die doorgaans in het boek wordt voorgesteld. Is dat waarheid?

De stijl, waarin JONATHAN zijne gedachten mededeelt. - Ik ben zoo straks onbekrompen geweest in de lofspraak, aan de verdiensten des Schrijvers te dien opzigte toegebragt. Die stijl is echter niet zoo karakteristiek als die van LAMB; die stijl is niet in rust; ik zou bijna zeggen, het is een *militante* stijl. Geef mij een woord, dat mijne meening beter uitdrukt. In LAMB's stijl zie ik den weêrglans van de Auteurs, die hij liefheeft, en in die sympathiën vind ik weder de individualiteit van ELIAH. In den stijl van *Waarheid en Droomen* vind ik den stijl van den Schrijver, en niet van JONATHAN. Moge de Schrijver ook wenschen, dat hij, op de jaren van JONATHAN, die dichterlijke vlugt behoude, welke slechts aan jongeren leeftijd behoort, hij kan niet wenschen, dat de vijftiger overdrijve, hetgeen den jongeling te vergeven is. Of herkent gij niet meer eene bekende stijlcaricatuur, dan de taal des mans, dien het titelvignet u voorstelt, in de woorden tot zijn *Portret*?

‘Kind! kind! lach mij zoo niet aan! Gij hebt geen erger vijand dan den man, die voor u staat. Hij heeft een doodslag aan u begaan! Hij heeft uwe onnoozelheid vermoord! Uwe onnoozelheid, die zoo teêr, die zoo zacht, zoo aanminnig, zoo bevallig, die een wellust van menschen en Engelen was! Maar hem kon zij niet bewegen. Onmeêdoogend heeft hij haar gedood. Hoe zij hem ook aanschreidde, hoe zij hem ook tegenkreet, hij heeft haar opgeofferd. Niet op eens, maar langzaam, zonder dat men iets van het aangedane geweld bemerkte. Maar toch zoo zeker, dat zij nu wel geheel gestorven is, en in zijn ligchaam rust, als een doode in het graf. Kind, lach mij zoo niet aan!’

Voorzeker mag eene bevallige bloem, eene geestig aangebragte krul eenen vijftiger versieren; maar ook hier is maat te houden en valsche opschik te vermijden. Ik mag het lijden, dat JONATHAN, bij zijn' lust voor een goed vuur, den winter prijst, ‘omdat ieder zijn eigen Hore kan zijn, en den zonnewagen zoo digt bij zijn gestarnte kan rollen, als hij verkiest;’ maar, wanneer hij zich kort te voren eene ‘brandnetel in Gods hof, een' onweêrssteen, door eene noodlottige vergissing van een warme star op aarde verdwaald,’ noemt, dan misprijs ik die overdrijving, en vind geene eenheid meer tusschen JONATHAN en zijnen stijl.

Met de opregtste naauwgezetheid heeft de Recensent zich de reden afgevraagd, waarom het den Schrijver behaagd heeft, zich in den persoon van JONATHAN te verhullen? hij heeft er geene reden

voor kunnen vinden, genoegzaam om den Schrijver te verontschuldigen. Zoo vaak hij in de enkele détails onderscheidene schoonbeden, zoo in uitdrukking als gedachten, aantrof, vroeg hij zich af, waarom de Schrijver den moed niet had, die als de zijne voor te dragen, zoo niet onder zijnen naam, dan ten minste onder *zijnen* persoon? Al wat hij tot antwoord vond, was, dat voor het publiek in den mond eens ouden meer gezag schijnt te liggen, dan in den mond eens jeugdigen Schrijvers; dat ginds ondervinding voorondersteld wordt, die men in de opmerkingen van dezen meent te moeten missen. Wat kon hij anders, dan den Schrijver beklagen, die zich naar zulk een publiek voegde; wat kon hij anders, dan zich zelven in de overtuiging bevestigen, dat de ouderdom des Schrijvers geen slecht Boek goed maakt; dat wezenlijk talent iederen Auteur meer regten geeft dan de datum van zijne doopecêl?

Indien de Schrijver van *Waarheid en Droomen* zich zelven had teruggegeven, hij had misschien niet zoo spoedig - want zijne gedachten hadden dan naar eene wezenlijk bestaande aanleiding moeten wachten - misschien niet zoo veel - want oorspronkelijkheid is zeldzaam en kostbaar - geschreven. Indien de Schrijver van zijnen JONATHAN eene kunstfiguur had willen maken; indien daarvan een' mensch geworden was met deugden en gebreken, maar echter zóó gevormd, zóó ontwikkeld, dat zijn gevoel een regt van oordeelvellen verkreeg, ook dan waren wij den Schrijver dankbaar geweest; zijne kunst zou nog hooger, nog volkomener, nog objectiever zijn geweest.

Uit het bovengezegde omtrent het gebrek aan harmonij tusschen de gedachten van den Schrijver zelven en zijnen denkbeeldigen JONATHAN blijkt, dat hij, volgens onze meening, die hoogte niet bereikt heeft; maar bereken eens, hoeveel daartoe noodig was, om verschoonend te oordeelen. Ik durf niet beslissen, of het gevaarlijker is, sympathie voor het karakter, dat men voorstellen wil, al dan niet te hebben. In het eerste geval geeft men zich te ligt toe, uit zijn' eigen' boezem eenen valschen trek te brengen in het beeld, dat men voorstelt; in het andere - GOETHE is, dunkt mij, meesterlijk geslaagd, toen hij zijne *Bekenntnisse einer schönen Seele* nederschreef. *Conceptie* had hij zeker van den toestand, dien hij voorstelde, misschien eenige sympathie; maar om dien zóó naar waarheid voor te stellen, dat hij de bewondering van den gemoedelijk dweependen NOVALIS opwekte, daartoe behoorde studie, ernstige studie. Het Boek zegt het u, hoe zeer LAVATER en STILLING bestudeerd zijn. Opmerker als hij

was, moest hij waarnemen, hoe hun geest zich in het vrouwelijke gemoed nuanceerde, moest hij het karakter van vrouwen bestudeerd hebben, zoo als AMALIA van GALLITZIN (de *Diotime* van onzen HEMSTERHUIS). - Ook voor den Schrijver van JONATHAN, wilde hij de levensbeschouwing van eenen Hollander op gevorderden leeftijd voorstellen, waren dergelijke Werken te bestuderen, als ons VAN ALPHEN en OCKERSE hebben nagelaten, mannen, beide van dichterlijk gestemden geest, zoowel als de Schr. van JONATHAN; mannen, beide vatbaar en gevoelig voor iederen indruk van hunnen woeligen leeftijd; voorstanders beide van de grootste belangen der menschheid, van Christendom, Vrijheid en Verlichting; als jongelingen en grijsaards ijverende voor goeden smaak, voor de veredeling van den kunstzin hunner natie, welker taal zij zelve trachtten op te voeren tot die hoogte, welke hun geëvenredigd scheen aan de ontwikkeling, die zij beoogden.

Het *Dagboek van* E.C.W. van den eersten, de *Vruchten en Resultaten* des laatsten, verschillen onderling genoeg, dat uit het bestuderen en vergelijken van beide niet te vreezen stond, dat de Schrijver eene kopij van een' van beide geleverd zoude hebben. Zelfs eene figuur, moeizaam uit beider bestanddeelen te zamengebragt, had niet in den geest des Auteurs kunnen vallen. Hier had zijne eigene fantaisie hem den weg gewezen, om een origineel te scheppen; maar hier ook was zwaardere taak voor hem bewaard. Hij moest Romanschrijver worden, zoo niet voor zijn publiek, dan toch voor zich zelven; hij moest eenen achtergrond ontwerpen van levenservaring en lotwisseling, waardoor hij de stemming regtvaardigde, waarin hij zijnen held verplaatste; waaruit deze gedurig de verwen voor zijne gedachten, beschouwingen en droomen ontleende. De taal eindelijk - hij had voorzeker meer verstand, meer studie, dan gevoel of fantaisie aangetroffen bij de Schrijvers, die wij hem ter studie aanprezen - maar daarvan vloeide zijne eigene ader rijk genoeg; hij had slechts - neen niet *slechts*; welligt lag hier nog het moeijelijkste van zijne taak - die uitstortingen des gemoeds moeten doorzeven door het vooronderstelde levenstijdperk, door de vooronderstelde levensondervinding, om zóó toestand en gewaarwording, beschouwing en uitdrukking, tot die eenheid te verheffen, welke de kunst vordert.

Onze eischen zijn hoog; de Schrijver oordeele, of wij ze lager kunnen stellen; hij volge daarin eigen' smaak en oordeel, niet de toejuiching des publieks.

Dr. JONATHAN SWIFT was te eeniger tijd Kapelaan van Lady BERKELEY. Tot zijne vaste taak behoorde het, dagelijks zijner hooge beschermster een hoofdstuk uit Dr. BOYLE's *Overdenkingen* voor te lezen. Het Boek was in de mode; het werd bewonderd; het was in de hoogere kringen doorgedrongen; maar de lektuur verveelde SWIFT. Ongemerkt weet hij zich van het Boek meester te maken, en tusschen de bladen lascht hij, in hetzelfde formaat, een opstel van zijne eigene hand in. Het uur der voorlezing slaat; SWIFT opent de *postille*, en leest der verbaasde Lady zijne *Overdenkingen over een' bezemsteel* voor. ‘Verwonderlijk!’ roept de Lady, ‘wat die Schrijver al niet weet te maken van de geringste en schijnbaar gemeenste zaken!’ SWIFT gaat voort: ‘Dien kalen stok, die ginds in dien verlaten' hoek verachtelijk weggeworpen ligt, zag ik eens schoon en bloeijend, als een sieraad van het bosch; hij was vol sappen, vol bladen, vol twijgen; thans bootst de kunst der menschen vergeefs de natuur na, door dezen bundel verdord rijs aan zijnen krachteloozen stam vast te hechten. - Waarlijk, de mensch op aarde is een bezemsteel!’ enz. enz. - Zoo de Lady ooit ingenomen was geweest met BOYLE, thans kende hare bewondering voor dien lievelingsschrijver geene perken. Maar SWIFT had zijn doel bereikt. De lofspraken der Lady over het heerlijke opstel bereikten eindelijk de ooren van even ijverige Lezeressen van den Engelschen *Essayist*. Zij vonden het in haar Exemplaar van BOYLE's overdenkingen niet. SWIFT's list was ontdekt, en de voorlezing hem voortaan kwijtgescholden. De geschiedenis voegt er bij, dat Lady BERKELEY goedhartig of schrander genoeg was, haren Kapelaan het bedrog te vergeven.

Wij hebben nog aan onze Lezers een en ander in bedenking te geven omtrent den humour, dien wij gaarne den *vromen humour* zouden noemen.

Onze bedenkingen hebben eene zijdelingsche betrekking tot JONATHAN. Zijn Boek is stichtelijk, en als zoodanig gewild en getrokken bij ons publiek. Mag ik erkennen, dat, waar het Boek stichtelijk is, het juist op die plaatsen niet humoristisch is? Sla ze na, en zie, dat de Schrijver hier meer fantastisch dan vernuftig, meer dichterlijk dan luimig is. Zijne Godsdienst, zoo als hij die voorstelt, verliest zich meer in beschouwing, dan zij zich in praktischen geest openbaart; zij stemt meer tot sombere mijmering, dan tot vrolijke werkzaamheid. De Schrijver ge-

voelde het zelf; in zijnen vriend ROB heeft hij ons een ideaal van vrolijke vroomheid willen schetsen. Deze echter is in eene charge overgegaan, en vertoont onmiskenbare sporen van *affectatie*. Wat is anders de vraag: ‘Of hij stervende nog tegen den dood zal hebben gelagchen?’ Waarlijk meer, dan van eenig menschelijk of Christelijk gevoel kan gevergd worden. - Die sombere, eenigzins week Godsdienstige stemming is, geloof ik, niet de bodem, waarop de humour welig wast. Er bestaat misschien een luimig voorstellen van Godsdienstige gedachten, waar die het produkt zijn van studie of ernstige diepdenkendheid. Die soort van humour bezat LICHTENBERG voor zijne wetenschap; bij Theologen ken ik ze schaarscher; enkele malen vindt gij ze bij LUTHER, en misschien naderde, ondanks zijne duisterheid, J.G. HAMANN het naast aan dat ideaal. Er is eene luim, die berust op werkelijke, innig blijde gewaarwordingen, waarbij de vrome zich, als van het bezit der hoogere genade bewust, gelukkig gevoelt. Trekken van dien humour vindt gij vooral bij den mystieke terug, bij LAVATER, bij STILLING; zij is, of grenst aan dien gelukkigen toestand, waarop de levensbeschouwing van ASMUS berust. Waarom zouden wij, onder onze Hollandsche Schrijvers, de brieven aan ERASTUS, van den eerwaardigen KAKEBEEN, vergeten? Maar die gelukkige stemming der ziel moest voorondersteld zijn, zal de humour niet met zich zelven in wederspraak komen. Zijn regt berust op het regt des *zuiver menschelijken gevoels*; maar de sombere, in zich zelve gekeerde beschouwing, die het begrip van zonde steeds op den voorgrond stelt, zal de eerste zijn, om dat regt te wederspreken. Volgens onze meening, ligt er in dien stichtelijken humour altoos iets hybridisch, zoolang het bewustzijn van genade daarbij niet tot helderheid komt; of alles bepaalt zich tot speling van vernuft met den inhoud der geloofswaarheden of de dogmen der Godgeleerdheid.

Niemand verdenke ons van ultrapietisme; maar zoo dikwijls wij een stichtelijk Boek om zijnen humoristischen vorm, of een humoristisch Boek om zijne stichtelijke strekking hoorden aanprijzen, rees de bedenking bij ons op, of daarin niet een offer gebragt werd aan den Tijdgeest, die, voor diep onderzoek te traag, voor diep gevoel te schuw, zich tevreden stelt met eene Godsdienst, die in de dagelijksche huishouding niet te lastig, in den dagelijkschen omgang niet te vreemdsoortig is; die zich bij uiterlijke zedigheid, bij weeke gevoeligheid bepaalt, en in waarneming der vormen, en fantaiseren over de gedachten, zich oplost. Wij deelen deze bedenkingen aan het publiek mede, opdat het inzie,

dat de kunst ook hier, zoowel als elders, eenen grondslag van waarheid, van ondervinding, van gedachten moet hebben, zal zij zich niet in een ledig spel van vormen, die broos en voorbijgaand zijn, verliezen.

Wij nemen hiermede afscheid van het Boek, waaruit wij hoogen dunk van het talent des Schrijvers hebben opgevat. Op dien hoogen dunk grondden zich onze aanmerkingen; want wij zouden het bejammeren, zoo zijn arbeid in den maalstroom van tijd en mode onderging, omdat, ondanks de schoonheid der vormen, diepe studie, wijsgeerig nadenken, helder bewustzijn van eigen plan en van de eischen der kunst ontbraken. Nog noemen wij zijn Boek een belangrijk verschijnsel in de geschiedenis van het Hollandsche Proza. Wat mogen wij niet van den Schrijver verwachten, zoo de toejuiching van het publiek hem ten spoorslag zij, ten einde voortaan niet slechts door den stijl van zijn schrijven de gunst des publieks te bejagen, maar, om den inhoud, zich zelven het regt te kunnen toekennen op algemeene goedkeuring en bewondering?

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Brieven van A. von Haller *aan zijne Dochter over de gewigtigste waarheden der Openbaring. Naar het Hoogduitsch, door* L. Bousquet. *Amsterdam, bij* S.J. Prins. 1840.

Aan onze Godgeleerden is deze kleine populaire Apologie van het Christendom in het oorspronkelijke bekend. Zij heeft in de geschiedenis hare waarde, om den tijd, waarin zij verscheen, en om den persoon des Schrijvers. Vooral als getuigenis van den Geleerde, die niet tot de scholen der Theologen behoorde, maar eenen grooten naam had onder de Natuurkundigen, was zij een even belangrijk als verblijdend verschijnsel. En zij stond destijds op de hoogte der wetenschap; zij voldeed in den kring, voor welken zij bestemd was, aan de toenmalige behoeften.

Thans wordt zij, door eene zeer goede vertaling, in *Nederland* den beschaafden en nadenkenden Christenen van dezen tijd in handen gegeven. Behoudt zij ook voor deze nieuwe en latere bestemming hare waarde? Zooveel dit mogelijk is.

Maar dus slechts ten deele. Het kan niet anders, of de stem van eenen VON HALLER moet in dezen nog bij velen veel afdoen. Zijn betoog paart aan eenvoudigheid en beknoptheid, zaakrijkheid en warmte. Met de voornaamste der vroeger aangenomene en nog erkende bewijzen staaft hij op eene waardige wijze de waarde, waarheid en Goddelijkheid van het Christendom. Hij bestrijdt daarbij bedenkingen, die nu evenzeer tot onzen tijd behooren.

Zietdaar zoovele redenen, om deze veertien wélgeschrevene en wélvertaalde en wéluitgegevene brieven aan te bevelen. Desniettemin kunnen wij de vertaling van dit Boekje niet met ingenomenheid aankondigen. Wij achten iedere Apologie, die niet genoegzaam overtuigt, bedenkelijk en gevaarlijk. Hier vooral is de eisch: Alles of niets. En wij gelooven, dat v.H. voor zijnen tijd aan dien eisch heeft voldaan, maar zijn Werkje juist daarom voor onzen tijd niet voldoet. Verscheen er ooit eene Apologie, ja, is er eene denkbaar, die niet geheel het voortbrengsel van haren eigenen tijd zij? Kan zij overtuigen, wanneer zij in hare bewijzen niet de resultaten opneemt der laatste onder-

zoekingen, die meest altijd de vrucht waren der laatste bedenkingen, en in hare verdediging niet bepaaldelijk de tegenwoordige rigting en strekking der denkbeelden volgt? En de Vertaler herinnert ons zelf, dat v.H. reeds vóór ruim 60 jaren zijne aardsche loopbaan heeft voleindigd. Vanhier, bij voorbeeld, dat de waarheid der Evangelieschriften, om welke zich de strijd onzer dagen meer en meer geheel zamendringt, in zijn Werkje ook met geen enkel woord besproken, maar als voldingend bewezen, ja zelfs met de *Goddelijkheid der H. Schriften*, als *tot volkomene bevrediging en overtuiging van alle opregten en onbevooroordeelden voldingend bewezen* (bl. 119), stilzwijgend wordt aangenomen. - Eer het wetenschappelijk onderzoek over dit punt, zoo als dat in onzen tijd is aangevangen, tot eenige vaste resultaten heeft geleid, moet men zelfs geene nieuwe Apologiën schrijven, veelmin oude vertalen. Onze beschaafde, zelfs geleerde Christenen hebben ook tot zoo lang aan STIRM's *Verdediging van het Christendom* genoeg.

Deze ééne bedenking maakt alle andere overbodig, maar verpligt ons aan den anderen kant tot de herhaling, dat deze brieven op zich zelve veel schoons en goeds bevatten. De hooge waarde van het Evangelie voor de zondige wereld, tegenover de ongenoegzaamheid van alles, wat het menschelijke vernuft of het menschelijke geweten tot voorlichting en verzoening heeft uitgedacht; de heerlijkheid en belangrijkheid van Gods Openbaring, door de vereeniging van het Goddelijke en menschelijke in JEZUS; de vele sprekende kenteekenen zijner Goddelijke zending, worden duidelijk en overtuigend voorgedragen. Te regt wordt de Goddelijkheid van het Christendom geheel uit de Goddelijkheid van J.C. afgeleid. En dringt de Schrijver, bij de voorstelling van het voortreffelijke in J. leer, niet genoeg tot de beginselen door; vat hij de zedeleer niet genoeg in verband met de geloofsleer op (5de Brief); blijft zijne ontwikkeling van de verzoeningsleer te veel in het onbepaalde en oppervlakkige zweven (12de Brief), zijne beschouwing is altijd in den grond waarheid, omdat zij van eene juiste voorstelling van J.C. uitgaat.

Ongeloovigen of opzettelijke bestrijders van het Evangelie zijn door geene menschelijke Apologiën te bekeeren; aan twijfelaars, of wie tot twijfeling neigen, zouden wij V. HALLER's brieven, als *uit* den tijd, niet in handen geven; tot bevestiging in een nog nimmer geschokt geloof, bevelen wij die vrijmoedig en met belangstelling aan.

***De inhuldiging der Nederlandsche Vorsten, bijzonder van den Hertog van Braband, in verband beschouwd met die van den Koning der Nederlanden, door* Jhr. Mr. H.B. Martini van Geffen. *Te 's Hertogenbosch, bij* H. Palier en Zoon. 1840. 56 blz. in 8°.**

De vóór weinige maanden plaats gehad hebbende inhuldiging van eenen nieuwen Koning heeft den Schrijver van het bovenstaande Werkje aangespoord, om iets over de inhuldiging der vroegere Nederlandsche Vorsten, bijzonder van den Hertog van *Braband*, op het papier te zetten, en hij heeft hiertoe grootendeels gevolgd het belangrijke Werk van wijlen den geleerden J.J. RAEPSAET, *Recherches sur l' origine et la nature des inaugurations des Princes Souverains des Pays-Bas*. Zij, die dit Werk niet bezitten, en toch iets omtrent het ontstaan dier vroege inhuldigingen willen weten, zullen deze weinige bladzijden met eenige vrucht kunnen lezen. - Wat de Schrijver (bl. 41-49) omtrent de inhuldiging onzer Koningen er bijvoegt, is zeer oppervlakkig. - Bij het betoog, dat onze Staten-Generaal, volgens de tegenwoordige Grondwet, verpligt zijn te onderzoeken, wie de door die Wet bedoelde opvolger is, en dat zij dien moeten huldigen en erkennen, wordt, zonderling genoeg (bl. 47 in de aanteekening), het gezag van KLUIT, *Afzwering van* PHILIPS, aangehaald, welke Geleerde wel nooit aan onze Grondwet kan hebben gedacht. De Schrijver zegt op bl. 49, ‘dat de inhuldiging van den kant der Staten-Generaal, welke het geheele Nederlandsche Volk vertegenwoordigen, eene grondwettige vernieuwing (*novatie*) is van reeds bestaande verpligtingen jegens den Koning.’ Indien hij het door hem hier gebruikte woord *novatie* in eenen regtsgeleerden zin opvat, zou hiertegen, naar ons inzien, nog al het een en ander in te brengen zijn. Zoo neen, begrijpen wij niet, waartoe de vertaling van het woord *vernieuwing* door *novatie* hier te pas komt.

Op bl. 1 noemt de Heer MARTINI hen, die aan NIMROD *het Bestuur opdroegen* (*sic*), onze stamouders; wij meenden, dat men met dien naam, strikt genomen, alleen het eerste menschenpaar kon bestempelen, en dat eene massa van stamouders nog al vreemd klinkt. - De vertalingen van plaatsen uit CAESAR en TACITUS, die de Schrijver in §. 1 van het eerste Hoofdstuk geeft, zijn vrij stijf en hier en daar onduidelijk. Hij had beter gedaan, voor zooverre TACITUS betreft, de vertaling af te schrijven, die VAN WIJN in het eerste Deel der *Historische en Letterkundige Avondstonden* heeft gegeven.

Achteraan heeft de Heer MARTINI eenige eeden, bij onderscheidene huldigingen gebruikelijk, gevoegd.

Toen in den jare 1766 Prins WILLEM V de waardigheden van *Erfstadhouder*, van *Erfkapitein-Generaal* en *Admiraal der Unie* aanvaardde, schreef de Heer Mr. J.A. VAN THYE HANNES eene doorwrochte Latijnsche Dissertatie over de *Inhuldiging der Nederlandsche Vorsten* (*De inauguratione Principum Belgicorum*), welke hij het volgende jaar te *Utrecht* in het licht gaf. Deze letterarbeid zal bij hen, die de Latijnsche taal verstaan, evenmin door het geschrijf van den Heer MARTINI verdrongen worden, als het Werk van den Heer RAEPSAET bij hen, die de Fransche taal magtig zijn.

Taalkundig Magazijn, of gemengde bijdragen tot de kennis der Nederduitsche taal; bijeenverzameld door A. de Jager, *Lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*. III^{de} Deel, 2de en 3de Stuk. *Te Rotterdam, bij* T.J. Wijnhoven Hendriksen. 1839.

Wij hebben de aankondiging dezer twee Stukken te lang vertraagd; wij hadden hiermede willen wachten tot de komst van het 4de Stuk, en alsdan dit derde Deel in zijn geheel willen aankondigen; doch dit Stuk is tot dusverre niet bij ons ingekomen. In de bovenvermelde Stukken treffen wij o.a. aan:

Eene *derde proeve van oud-Nederduitsche taalkunde uit den Karolingischen tijd*, door (wijlen) den Hoogleeraar A. YPEY. Met genoegen vernemen wij uit het narigt van den verzamelaar, dat de Hoogleeraar J. CLARISSE, die, even als de verzamelaar, ook bij deze proeve reeds aanteekeningen heeft gevoegd, zich heeft belast met de overzetting en opheldering van het overige gedeelte van het door VON DER HAGEN gemeen gemaakte fragment. Het is bekend, dat de Heer HALBERTSMA in den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren*, voor 1838, eenige bedenkingen en teregtwijzingen heeft medegedeeld op de beide vorige proeven. Bij de aankondiging van dit Jaarboekje, is over den arbeid des Heeren HALBERTSMA in dit Tijdschrift gesproken. De Heer DE JAGER, schoon lof toezwaaijende aan die bedenkingen, toont echter aan, dat de Heer HALBERTSMA zich aldaar, bl 281, vergist, zeggende, dat de Hoogleeraar YPEY de eerste zou zijn geweest, die hier te Lande de opmerkzaamheid op die Psalmen gevestigd heeft, daar zulks vroeger (in 1829) is gedaan door den Hoogleeraar KINKER, in zijne *Beoordeeling* der Spraakleer van BILDERDIJK.

Twee Fragmenten, waarschijnlijk van eenen Ridder Roman of

van eene Pastorelle, met eene inleiding en aanteekeningen door den Hoogleeraar J. CLARISSE. Ieder Fragment bevat 32 regels of verzen. De Heer CLARISSE brengt ze tot de XIII^{de} of XIV^{de} eeuw, en zij zijn zeker niet van lateren tijd. Wilt gij eene proeve der taal, zichier:

'Hier vormaels[1], bi clene[2] tiden,
Was menich orloge ende striden
Dor[3] haren[4] wille, na minen wane;
Tusschen die grieken entie troiane.
Daer menich ridder goet[5] om starf[6],
Ende gedochte[7] menich warf
Anxene[8], pine, swaer v'driet.
Maer dese[9] en was die eerste niet,
Noch die achterste[10] oec sal wesen,
Daer groet v'noy[11] af es geresen[12], enz.'

Later heeft de Hoogleeraar CLARISSE de door hem gebruikte kopijen met de originele kunnen vergelijken, en hiervan verslag gegeven in het hier mede aangekondigde 3de Stuk.

Iets over de namen der maanden, door den Heer Mr. J.H. HOEUFFT, hetgeen, ook na het hierover door den Heer Mr. J.D. MEIJER geplaatste in het eerste Deel der *Verhandelingen van de* 2de *Klasse van het K.N. Instit.*, door velen met genoegen zal ontvangen worden, en op nieuw ten bewijze verstrekt van 's mans grondige taalkennis.

Een stukje *Over het gebruik van het werkwoord* laten *in de gebiedende wijs*, door den Heer DE JAGER, hetgeen alles, wat voor en tegen het gebruiken van *laat ons* en *laten wij* is gezegd en geschreven, op eene gepaste wijze aanvoert, doch het pleit, naar ons inzien, nog onbeslist laat.

In het 3de Stuk bekleedt eene groote plaats (van blz. 325 tot 390) eene zeer uitvoerige Verhandeling *over de Twentsche vocalen en klankwijzigingen*, door J.H. BEHRNS, Lector aan 's Rijks Athenaeum te *Franeker*. De geleerde Schrijver vergelijkt verschillende woorden van den *Twentschen tongval* met het *Gothisch, Angelsaksisch, Friesch, oud-Nederlandsch, oud-IJslandsch, oud-Duitsch*, enz., en heeft hierdoor eene belangrijke bijdrage tot taalkennis geleverd.

In eene *Proeve eener Etymologie der woorden, die* huid *beteekenen*, levert de Heer N. BEETS tevens eene proeve van zijne

1 Hier vormaels, d.i. voorheen, in ouden tijd.
2 Korte poozen.
3 Om.
4 Harent (wil).
5 Goed, d.i. vroom, dapper.
6 Door aan zijn eind kwam.
7 Gedoogde, verduurde, verduren moest.
8 Angsten.
9 De Trojaansche Krijg.
10 Laatste.
11 Verdriet en schade.
12 Uit ontstaan is.

niet geringe taalstudie, en logenstraft hierdoor de zoodanigen, die hem weleens gebrek aan taalbeoefening en taalkennis hebben verweten.

Voor het overige vindt men in beide Stukken verschillende opmerkingen, mededeelingen, enz. over woorden en spreekwijzen onzer taal, van de Heeren SIEGENBEEK, W.C. ACKERSDIJCK, GÖRLITZ, enz.

Het geheel blijft een aangenaam en nuttig geschenk voor onze taalbeoefenaren.

Waterleiding te Amsterdam, door H.A. Bake. *'s Gravenhage, de Erven* Doorman. 1841. 23 blz. in 8°.

In de *Nieuwe Amsterdamsche Courant* (*Algemeen Handelsblad*) van den 25sten Junij, 1841, N°. 3005, vindt men van dit Werkje een zóó uitvoerig en naauwkeurig verslag, dat wij elke verdere aankondiging overbodig zouden hebben geacht, indien men daarom niet zoo beleefdelijk had verzocht. Maar wat zullen wij er nu ook veel meer van zeggen, dan dat het, op eene duidelijke en bescheidene wijze, het plan van den Schrijver aanwijst en ontwikkelt, de middelen en voordeelen aantoont en tot de daarstelling opwekt; wij houden het plan des Heeren BAKE voor zeer uitvoerbaar, en de uitvoering voor *Amsterdam* zeer wenschelijk. Daar de Nieuwsbladen ons dezer dagen verzekeren, dat aan een gelijksoortig plan van den Heer W.C. BRADE gevolg zal worden gegeven, mogen wij ons vleijen, dat men *Amsterdam* eindelijk van goed zuiver water zal voorzien, hetgeen ons te meer verheugt, daar wij in het spoedig slagen eener *Artesiaansche putboring* weinig vertrouwen hebben, en vreezen, die nog in geene jaren, *met goed gevolg*, in ons Land tot stand te zullen zien gebragt. Mogt men het voorbeeld van *Berlijn* volgen, alwaar, luidens de hedendaagsche berigten, weldra aan eene waterleiding zou worden begonnen, die op 700,000 Rthlr. is begroot. De Heer BAKE raamt zijne onderneming tusschen de twee en drie millioen gulden.

Wij mogen echter niet nalaten, de aandacht van onze Lezers en van het Stedelijk Bestuur van *Amsterdam* te vestigen op een *nieuw plan, ter daarstelling binnen Amsterdam van steeds vloeijende bronnen en fonteinen van versch zoet water*, door N.N. vermeld in opgemeld Dagblad van den 9den Julij, 1841, N°. 3017, zonder echter voor alsnog op te geven, waarin dit plan bestaat. - Doch in die onzekerheid bevelen wij de plannen van

de Heeren BAKE en BRADE ter behartiging aan, en alzoo ook de lezing van het hier aangekondigde Werkje.

Marchant de Beaumont, *Beautés de l'Histoire des Pays-Bas septentrionaux* (*depuis l'arrivée des Bataves jusqu'à ce jour*), *revues, redigées et augmentées à l'usage des Instituts Neêrlandais, par* D. Buddingh. (*Seconde édition*). *Zalt-Bommel*, Jean Noman et Fils. 1839.

Waartoe der Nederlandsche jeugd de geschiedenis van haar Vaderland in eene vreemde taal, en volgens het verhaal van eenen vreemde, te leeren? Hebben wij dan geene Schoolboeken over de Vaderlandsche Geschiedenis in onze moedertaal genoeg? - o Mogten wij er kunnen bijvoegen *goede*! - Maar het Werk van BEAUMONT is niet beter dan menig Nederduitsch, en waartoe het dan voor onze jeugd op onze scholen overgebragt? - Van partijdigheid is het geheel niet vrij te pleiten. Hoor, wat er op pag. 179 ten opzigte der veroordeeling van OLDENBARNEVELD, DE GROOT, HOGERBEETS en LEDENBERG wordt gezegd: ‘Certain de n'être plus arrêté désormais dans ses entreprises, le Prince (MAURICE) fit nommer, pour juger les prisonniers, une Commission de vingt-quatre *membres des États-Généraux, tous leurs ennemis ou leurs dénonciateurs*. Durant vingt jours on interrogea le *Grand-Pensionnaire*, sans tirer de lui aucun aveu capable d'asseoir la prévention d'un crime. Le soin, que l'on prit d'anéantir aussitôt toutes les pièces de cette inique procédure, et les non-signées qui sont encore gardées, prouvent trop bien que les juges *écoutèrent leurs passions haineuses*, et non le cri de leur conscience et les lois.’ - Dat een Franschman, die de Schrijvers moest volgen, welke hem in handen kwamen, op soortgelijke wijze in 1817 (toen kwam dit Werkje het eerst te *Parijs* in het licht) schreef, laat zich begrijpen; maar dat een Hollander dit in 1839 tot onderrigt voor de Nederlandsche jeugd laat herdrukken, is onverklaarbaar. Weet de Heer D. BUDDINGH dan niet, dat de Resolutiën van *Holland* ons met zoovele woorden leeren - dat ‘alle ende elck van de Heeren genomineerde Rechters, by veel redenen, sochten, hen van dese last te excuseren.’ - Welnu, hij leze dit dan eens in de *Bijvoegsels en Aanmerkingen* op WAGENAAR's *Vad. Gesch.*, Deel X, blz. 99. Wij durven hem haast niet raden, eens *de ophelderingen aangaande de rechtspleging van* OLDENBARNEVELD, door Mr. I. DA COSTA, te lezen, want dat geschrijf is waarschijnlijk bij hem reeds *a priori* verdacht van partijdigheid; maar hoe de meening des Heeren DA

COSTA ook over de regtspleging zelve moge zijn, waarover wij thans ons oordeel niet behoeven te uiten; zeker is het, dat men aldaar zal vinden (bl. 114-122) eene naar waarheid gestelde opgave van de vier en twintig gedelegeerde Regters, onder welke een NICOLAAS KROMHOUT, een ADRIAAN JUNIUS, een AREND MEINARDSZ. FABRICIUS, een JOHAN VAN DER SANDE, zich bevonden. Waaruit is het immer gebleken, dat zij vijanden en aanklagers van OLDENBARNEVELD waren? Maar wil de Heer BUDDINGH het geschrijf des Heeren DA COSTA verwerpen, welnu, hij leze wat de Hoogleeraar A. KLUIT in het III^{de} Deel, bl. 138 en volgende, van de nooit genoeg bestudeerde *Historie der Hollandsche Staatsregering* zegt, en hij zal, vergissen wij ons niet, zich overtuigen, dat het op zijn minst hoogstonvoorzigtig is, aan de jeugd iets als stellig op te disschen, wat nog zeer betwistbaar is. Waarom dan niet liever in een Werkje als dit, getiteld: *Beautés de l'histoire*, de ontvlugting van DE GROOT uit *Loevestein* uitvoeriger vermeld, waarvan alleen hier wordt gezegd: 'GROTIUS se sauva, caché dans un coffre, employé à lui apporter les livres qui servaient dans sa prison, à ses études.' Van MARIA VAN REIGERSBERGEN, van ELSJE VAN HOUWENINGEN geen woord.

Maar wij hebben nog iets tegen deze Fransche voordragt van onze geschiedenis; het is, dat zij der jeugd namen en kwaliteiten verkeerdelijk voorstelt. Overal wordt, b.v. om bij de aangehaalde plaats te blijven, VAN OLDENBARNEVELD, BARNEVELDT, - DE GROOT, GROTIUS, - HOGERBEETS, HOOGERBEETZ, enz. genoemd. Van OLDENBARNEVELD is het steeds: *le Grand-pensionnaire*; zoo noemen hem de Franschen, maar wij Hollanders noemen hem *'s Lands Advokaat*, gelijk zijn titel was. Dat DE BEAUMONT aan de Fransche jeugd leert, dat HUGO DE GROOT Pensionaris van de stad *Leiden* was, kunnen wij hem vergeven, maar dat de Heer BUDDINGH, dit t.a. pl. voor de Hollandsche jeugd overschrijft, is onverantwoordelijk, en doet ons weinig waarde hechten aan zijne verklaring in het Voorberigt voor zijne eerste uitgave van 1834: 'Qu'il a amélioré ce livre là où il l'a jugé de propos,' en aan de *soins scrupuleux*, waarvan hij in het *avant-propos* dezer 2de uitgave spreekt. - Op bl. 181 vinden wij *enfens* voor *enfans*.

Naar ons oordeel, had het Werk van DE BEAUMONT voor het gebruik onzer scholen in ons Land niet behoeven gedrukt of herdrukt te worden. Maar die herdruk? - Bewijst hij niet, dat het publiek met ons van oordeel verschilt? - Hij bewijst, dat de onderwijzers de exemplaren van de eerste oplage door hunne scholieren hebben laten verbruiken! - Bewijst hij iets meer?

Boekbeoordeelingen.

Bijdrage tot de kennis der heerschende oogziekte in het Nederlandsche leger, en de behandeling er van in het Militaire Hospitaal te Breda, van Julij 1836 tot Julij 1839, door *L.P.J. Snabilié*, Doctor in de Geneeskunde, Ridder der Militaire Willems-Orde, Chirurgijn-Majoor bij het Militaire Hospitaal en Garnizoen te Breda, Lid van onderscheidene Geleerde Genootschappen. Met Platen. Breda, F.P. Sterk. 1840. VI en 143 bl. 8°.

De onderhavige oogziekte boeit bij voortduring de aandacht der Genees- en Heelkundigen; onder hen zijn het vooral de Militaire Artsen, die, als de meest bevoegde Regters, het onderzoek daaromtrent voortzetten. Ook onze veelgeachte kunstgenoot, de Heer SNABILIÉ, wilde de gelegenheid, die zich in het hospitaal te *Breda* aanbood, om deze oogziekte naauwkeurig waar te nemen, en de ectrotische Methode te beproeven, niet laten voorbijgaan. ZEd. deelt ons in dit Geschrift de uitkomst eener driejarige observatie en behandeling mede; verhaalt in het Voorberigt, dat de cauterisatie in *Frankrijk, Engeland, Duitschland* en *België* bij voortduring goede resultaten opgeleverd heeft; doet hier hulde aan onzen verdienstelijken KERST, door wien deze behandeling in *Nederland* ingevoerd, en op wiens aanbeveling zij door den Schrijver aangewend is. In weerwil der gunstige resultaten van de cauterisatie in de hospitalen te *Utrecht, Breda* en *'s Bosch*, zijn er evenwel vele militaire en andere Artsen, die nog niet kunnen besluiten tot deze heroïeke behandeling over te gaan, met eenen oud praktischen grimlach er over heensprekende, wanneer men deze snaar aanroert. Dit zal evenwel de zegepraal van het goede niet beletten, en zonder twijfel zal deze

behandeling, die Ref. nog dikwijls de gelegenheid heeft te beproeven, eindelijk het volle burgerregt erlangen.

De Heer SN. deelt ons in dit Geschrift de uitkomsten mede, door de cauterisatie van het jaar 1836 tot 1839 verkregen, en biedt deze Verhandeling aan zijne kunstbroeders, en vooral aan jonge militaire Artsen, ter behartiging aan. Het Werkje is in de volgende zeven Hoofdstukken verdeeld:

1°. De aard der ziekte.
2°. De verschijnselen.
3°. De oorzaken.
4°. De genees-heelkundige behandeling.
5°. Ziektegevallen en complicatiën.
6°. Voorbehoedingsmaatregelen.
7°. Conclusiën.

Wij zullen trachten den Schr. in elke Afdeeling bepaald te volgen, en zijne denkbeelden nader te ontwikkelen.

Bij de beschouwing van den aard der ziekte, gaat de Hr. SN. te regt bare geschiedenis stilzwijgend voorbij; wij zeggen hem daarvoor dank, daar zij genoegzaam bekend is door hetgeen RUST en anderen daarvan medegedeeld hebben, en nieuwe bronnen moeijelijk of niet te vinden zijn. Aan benamingen ontbreekt het niet; de Schrijver telt er zestien op, welke bewijzen, dat men het omtrent den aard en den oorsprong der ziekte niet algemeen eens is. Dat meestal van den *beginne af* de tepelvormige ligchamen (granulatiën) op het bindvlies der oogleden gevonden worden (pag. 3), kunnen wij niet toegeven, daar ons genoegzame voorbeelden bekend zijn, waar de ziekte als eenvoudige *conjunctivitis catarrhalis* begon, en eerst na verloop van zes tot veertien dagen het *corpus papillare* ziekelijk te voorschijn kwam. Dit brengt ons van zelf tot het onderzoek van des Schrijvers meening, dat deze ziekte namelijk geene gewone catarrhale ophthalmie zij, maar als *morbus sui generis* beschouwd moest worden (pag. 374). De stelling, dat zij zich niet, gelijk andere catarrhale aandoeningen, vooral in het voor- en najaar, bij regenachtig en vochtig weder openbaart, maar ook des zomers, bij eene drooge hitte, en zelfs in eenen hoogeren *graad*, te voorschijn komt, schijnt ons geen bewijs te wezen voor de *niet* catarrhale geaardheid dezer oogziekte. Het is toch bekend, dat geen jaargetijde voor het ontstaan dezer ziekte vrijwaart, vooral in ons Land, waar men noch des zomers, noch des winters, noch in het voorjaar, noch in het najaar, voor catarrhale aandoeningen van het eene of andere orgaan gewaarborgd is; waar de tem-

peratuur soms driemaal op den dag verandert; temperatuursafwisseling, waaraan vooral de soldaat blootgesteld blijft. Dat men niet zelden in den zomer eene groote hoeveelheid dezer ophthalmiën waarneemt, moet, zoo wij gelooven, meer gezocht worden in toevallige omstandigheden, b.v. het kamperen der manschappen, het exerceren op opene plaatsen, de militaire wandelingen, van welke de soldaat bezweet terugkomt, zich aan de pomp wast, en spoedig afkoelt, omstandigheden, die niet alleen tot de ophthalmie, maar ook tot meer andere catarrhale affectiën aanleiding geven. Nog minder kunnen wij den Schr. toestemmen, dat het eene eigenaardige atmospherisch-epidemische ziekte zij (pag. 5). Dit wordt, volgens onze meening, wederlegd door het verschijnsel, dat zij soms slechts in eene enkele kamer in de kazerne heerschende is, terwijl de manschappen in alle andere vertrekken en in het geheele garnizoen er vrij van blijven. Zij kan, even als de dysenterie, epidemisch worden; evenwel behoort het tot de zeldzaamheden, dat deze oogziekte als epidemie heerscht; tegenwoordig komt zij in *Nederland* slechts sporadisch voor. Te regt houdt de Schrijver deze ophthalmie voor *besmettelijk* (pag. 10). Volgens onze meening evenwel, is zij dit slechts in de hoogere graden, wanneer het tot de pyorrhoëe gekomen is. Even als bij alle andere smetstoffen, moet ook hier vatbaarheid plaats hebben. Opeenhooping van vele menschen in bekrompene vertrekken is de meest begunstigende omstandigheid voor de werking van het contagium; de ondervinding bevestigt zulks ook voor deze oogziekte. Ref. kan zich met den Schrijver niet vereenigen, wanneer deze van een *miasma* spreekt, als oorzaak van deze ziekte (pag. 9); zulks is geheel strijdig met de aangenomene begrippen van *miasma* en *contagium*. Het eerste ontwikkelt zich niet uit het levend dierlijk ligchaam, maar wel uit het Plantenrijk. Zoo b.v. spreekt men wel van een *miasma paludosum*, doch nimmer van een *miasma typhosum*. De Schrijver schijnt aan het *contagium in distans* den naam van *miasma* te geven (pag. 10), eene beteekenis, die er in het algemeen niet onder verstaan wordt. Dat de afgescheidene stof des te schadelijker is, naar mate die meer etterachtig en dik is, daarmede stemmen wij volkomen in. Over den aard en het wezen dier ziekte sprekende, haalt de Hr. SN. de meening van PLAGGE aan, die deze ophthalmie voor eene soort van *febris gastrica* houdt (pag. 12), en de quinine met veel vrucht wil toegediend hebben. Zonder deze beschouwing in haar geheel te willen verdedigen, zoo herinnert Ref. den Lezer,

hetgeen hij elders reeds medegedeeld heeft omtrent de goede werking van de quinine met opium in alle hevige graden dezer ophthalmie, in verband met de cauterisatie. Door geen ander middel gelukte het hem beter, de zoo hevige nachtelijke pijnen te bestrijden. Wij zullen, bij de behandeling, gelegenheid hebben, nader hierop terug te komen. Bij de symptomatologie (pag. 14) neemt de Schrijver twee graden dezer ziekte aan; door anderen worden er drie, door weder anderen vier onderscheiden. In het algemeen zijn de graden eener ziekte zeer afhankelijk van de subjectieve beschouwing der waarnemende Geneesheeren; zulke graden bestaan wel, doch niet zoo beperkt, als men weleens in de genees-heelkundige Werken leest. Dáárover zijn het de meeste Schrijvers eens, dat de eerste of ligtste graad van weinig aanbelang, eene gewone catarrhale ophthalmie is, en dat het lijden slechts van gewigt wordt, wanneer het tot etterafscheiding komt. Bij den chronischen vorm zijn vooral de granulatiën niet uit het oog te verliezen. Het beeld van deze ziekte, in haren acuten en chronischen vorm, wordt door den Schrijver geheel *ad naturam* geschilderd; men verbeeldt zich regt levendig in eene tamelijk donkere oogzaal te zijn, en men ziet de gezwollene oogleden, uit welke de purulente stof dadelijk vloeit, wanneer men ze slechts een weinig opligt. *Horribile visu*! - Wij volgen den Schrijver tot het derde Hoofdstuk, de leer der oorzaken (pag. 24). Hij komt hier, gelijk alle anderen, die vóór hem dit onderwerp behandeld hebben, zeer in het naauw. Van de oude historie der Fransche en Engelsche troepen, die ons de ziekte zouden overgebragt hebben, wil hij niets weten, en meent met regt, dat hierover reeds genoeg getwisten geschreven is; en toch, wanneer men in haar iets anders wil zien dan eene gewone catarrhale ophthalmie, welke, onder zekere omstandigheden, in blennorrhoea overgaan kan, dan kan men dit sprookje wel niet laten varen, zonder gevaar te loopen het eigenaardige, het *sui generis* dezer ophthalmie, te verliezen. Immers zoo doende wordt zij van haren *nimbus* ontdaan, en hoezeer men zich ook moeite geeft zulks tegen te spreken, komt zij in de rij der gewone alledaagsche *conjunctivitides catarrhales* en *blepharo-ophthalmoblennorrhoeae*, gelijk Ref. in zijne Klinische Bijdragen, 1839, en in zijn in het jaar 1841 verschenen Werkje: ‘Die sogenannte ägyptische contagiöse Augenentzündung. *Leipzig*, bei F.A. BROCKHAUS,’ duidelijk meent bewezen te hebben.

Al wat de geachte Schrijver over de *causae occasionales* en *praedisponentes* dezer ophthalmie vermeldt, laat zich op de ge-

wone *conjunctivitis catarrhalis* toepassen; en wanneer men in aanmerking neemt de eigenaardige leefwijze van den soldaat, zijne kleeding, die toch veel verschilt van de kleeding der burgers, het exerceren op opene togtige pleinen, het veelal korter en ondoelmatiger afsnijden der haren, vooral van achteren, den toestand van sommige kazernen, dan behoeft het waarlijk niet te bevreemden, dat er catarrhale oogziekten in de armée zijn, en zal men zich in tegendeel verwonderen, dat er niet nog meer zijn. Bij het Hoofdstuk over de voorbeschiktheid tot deze ziekte (pag. 30) zien wij al spoedig, dat jong en oud, militair en burger, sterke en zwakke, scrophuleuse en gezonde gestellen, blaauwe en bruine oogen, er door kunnen aangedaan worden, hetgeen ook wederom voor de meening van Ref. pleit, dat het niets dan eene gewone catarrhale ophthalmie is. De recidieven zullen vooral bij scrophuleuse en syphilitische dyscrasiën menigvuldig zijn. De uitgangen dezer oogontsteking zijn de volgende (pag. 32 en 33):

1°. Genezing.
2°. Consecutieve ontsteking van den geheelen bulbus.
3°. Granulatiën.
4°. Ontaardingen der cornea.
5°. Bersting van het oog.
6°. Vlekken.
7°. *Staphyloma totale et partiale*.
8°. *Synechia anterior et posterior*.
9°. *Ex- et entropium*.
10°. *Atrophia bulbi*.

Bij welke uitgangen Ref. nog wilde gevoegd hebben *Amblyopia amaurotica*, die niet zelden na de hoogere graden dezer ophthalmie overblijft. Men ziet weder, dat dit de uitgangen van alle andere oogontstekingen zijn, en niets kenmerkends voor dit lijden opleveren, zelfs niet de granulatiën, die, volgens Fransche Schrijvers, ook bij de *ophthalmia neonatorum* en *gonorrhoica* voorkomen. De prognosis (pag. 33) is afhankelijk van de ligchaamsgesteldheid, den graad, het tijdperk, het verloop en de complicatiën; de scrophuleuse en syphilitische dyscrasiën zijn zeer gevaarlijk; de epidemische vorm zal in het algemeen gevaarlijker zijn dan de sporadische.

Wij komen eindelijk tot de therapie (pag. 35). Dit Hoofdstuk is door den Schrijver *con amore*, en met veel kennis van zaken behandeld; men kan terstond ontwaren, dat het geen theoretisch geschrijf, maar het resultaat eener veeljarige naauwkeurige on-

dervinding is. Hij beschouwt, bij de behandeling, de twee hoofdmethoden, de *antiphlogistische* en *abortieve* of *ectrotische*. Ref. is het met den Schrijver volkomen eens, dat de antiphlogistische geneeswijze, *more majorum*, ons hier meestal in den steek laat, en houdt derhalve de uitvinding der ectrotische geneeswijze van deze en met haar verwante vormen van oogziekte (*ophthalmia neonatorum, gonorrhoica*, in één woord alle blennorrhoeae van de oogleden en van den oogbol) voor eene der grootste, die de Geneeskunde van onze eeuw aan te wijzen heeft. De Heer SN. somt de verschillende verklaringen op, die door de Schrijvers gemaakt zijn over de wijze, *hoe* de lapis infernalis hier werkt, en helt tot het gevoelen over, dat de levenskracht der weefsels, waarmede hij in aanraking komt, eigenaardig er door gewijzigd wordt (pag. 38). Dit is zeker de beste verklaring. Wie weet, of het *causticum* hier niet als een *antiphlogisticum* te beschouwen is, door de bij de ontsteking zoo buitengewoon uitgezette capillaire vaten, in welke het bloed stilstaat, de *stagnatio, obstructio vasorum* (de aloude definitie van BOERHAAVE) wederom tot zamentrekking aan te sporen? Het mikroskoop toch heeft ons geleerd(1), dat het bloed, bij de ontsteking der *vasa capillaria*, stilstaat, de bloedbolletjes eene andere gedaante aannemen, zich tot groote geagglomereerde massa's te zamenhoopen, en dat zulk een groote bloedbol uit 20 à 30 kleine zamengesteld is (GLUGE's *Entzündungskugeln*), die door eene witachtige zelfstandigheid verbonden zijn. Dat, bij eenen zoodanigen toestand van het bloed, ook de vaten, die het bloed bevatten, buitengewoon uitgezet, hunne zamentrekking verhinderd, de zenuwen van het ontstokene deel gedrukt, de *vasa lymphatica* en *venosa* in hare *imbibitio* gestoord moeten worden, kan niemand betwijfelen. Wat doen wij, om dusdanigen toestand te doen ophouden? Wij verminderen de geheele bloedshoeveelheid, de *vis a tergo*, en vermeenen op die wijze den tegennatuurlijken staat der vaten weg te nemen; bereiken wij hiermede ons doel? Zijn wij, door de algemeene en plaatselijke vermindering der bloedshoeveelheid, in staat, den verloren' tonus der capillaire vaten, welke als zetel der zoogenaamde ontsteking beschouwd worden, wederom te herstellen? Of wij zetten bloedzuigers in de omgrenzende deelen, die hoegenaamd geenen anatomischen zamenhang met het abnorme verstopte ontstokene deel hebben, en vermeenen

(1) Dr. GLUGE, *Anatomisch microscop. Untersuchungen zur allgemeinen und spec. Pathologie*. Erstes Heft, pag. 12. Minden, 1838.

zoo doende de ontsteking te verwijderen, de vlam te blusschen. Te regt steekt MAGENDIE, in zijne *phénomènes physiques de la vie*, bijna op iedere bladzijde den draak met de Geneesheeren, die het oude sprookje van een brandend vuurtje bij de zoogenaamde ontsteking nog steeds aankleven, en niets weten te doen, dan den 'alten Kehraus,' gelijk de geestige KRÜGER-HANSEN zulks noemt, aderlating, bloedzuigers, enz. aan te wenden. De ectrotische methode, in den acuten graad der zoogenaamde slijmvlies- en huidontstekingen, met vrucht gebezigd, geeft ons welligt den sleutel tot eene andere therapeutiek, en bewijst, dat hetgeen wij *apparatus antiphlogisticus* noemen, in vele gevallen onzin en verkeerde behandeling is, doordien men veranderingen in de organen en weefsels verwekt, die de tegenovergestelde uitwerkingen hebben, als welke men er mede bedoelde. Het mikroskoop, op de pathologie aangewend, zal eens de heerlijkste resultaten opleveren, en eene geheele revolutie in den ouden Augiasstal te weeg brengen, dien men therapie noemt. Zoo is ook de behandeling[(1)] van het *erysipelas phlegmonosum*, en de acute gewrichtsontstekingen, door het bestrijken van het heet ontstokene deel met Tinct. Iodii, door JOHN DAVIES aangewend, tot de ectrotische geneeswijze te rekenen. Doch wij keeren tot den Schr. terug, en willen met hem hopen, dat de Geneesheeren, die met oogblennorrhoeën omgaan, de antiphlogistische behandeling, waardoor zij tijd verspillen, en in het algemeen weinig nut doen, doch veelal onheil verwekken, mogen verlaten, en, door het onbevooroordeelde lezen van het onderhavige Geschrift, hunne vrees, het kind der onwetendheid, opgeven, en de ectrotische methode in hunne praktijk toepassen mogen. De Schrijver zegt, dat men in *Engeland, Frankrijk, Duitschland, België* en de *Nederlanden* eens is omtrent het nut der ectrotische methode. Dit moet Ref. ZEd. tegenspreken, met betrekking tot *Duitschland*, waar een der eerste Ophthalmologen, in een sedert kort over deze ziekte verschenen Geschrift, JÄGER, *Die Aegyptische Augenentzündung*. Wien, 1840, met geen enkel woord van deze methode gewag maakt. - Zeer naauwkeurig vindt men de beschrijving van de behandeling dezer oogziekte, in den acuten en chronischen toestand, van pag. 40 tot 50. De Heer SN. vereenigt zich met de door Dr. KERST (*Bijdragen tot de behandeling der purulente ophthalmie*. Utrecht, 1836), en Ref. *Klinische Bijdra-*

(1) *Selections in Pathology and surgery*. Vergel. SCHMIDT's *Jahrbücher*, VI, 1841, pag. 352.

gen tot de Genees- en Heelkunde. Utrecht, 1839, pag. 292-312) geuite denkbeelden. De door Ref. zeer geprezene toediening van sulphas quinine met opium in groote giften, in den hevigsten graad dezer ophthalmie, ter bestrijding der nachtelijke pijnen, schijnt de geachte Schrijver nog niet tot onderwerp zijner waarnemingen gemaakt te hebben. Wij kunnen hem zulks in gemoede aanbevelen, en het zal ons aangenaam zijn, bij de eene of andere gelegenheid de uitkomsten er van te mogen vernemen. Uit het (pag. 52 en 53) gegevene verslag blijkt, dat de Heer SN. in primo Julij, 1836, tot primo Julij, 1839, 1127 oogziekten behandeld heeft, waarvan 1074 hersteld, 22 met gedeeltelijk of geheel verlies van een of beide oogen het Hospitaal hebben verlaten, en op primo Julij, 1839, 31 in behandeling bleven. Onder de behandelde lijders waren er 673 met den acuten graad, en 134 met den chronischen en complicerenden graad der onderhavige oogziekte behebt. - Er volgen nu, van pag. 54-72, 17 ziektegevallen, welke tot staving der opgegevene behandeling dienen, en zelfs den grootsten twijfelaar van de deugdelijkheid der ectrotische methode in stadio acuto dezer ophthalmie moeten overtuigen. De Heer SN. beschrijft vervolgens de complicatiën der *ophthalmia bellica*: 1°. met *scrophulosis* (pag. 72-87); 2°. met *syphilis* (pag. 87-130). Wij missen hier eene, 3°. vooral bij oudere soldaten voorkomende, complicatie, namelijk met *arthritis*, of ook *rheumatismus arthriticus*, waardoor niet zelden de hardnekkigste verduisteringen van het hoornvlies te weeg gebragt worden, waar het inwendig gebruik van sublimaat in klimmende giften, en van het *vinum semin. colchici* geïndiceerd is. In de verhaalde ziektegeschiedenissen van scrophuleuse en syphilitische ophthalmiën konden wij geene *complicatiën* met de onderhavige oogziekte ontwaren, en er wordt van geen een' verhaald, dat bij hen het pathognomicon van deze oogziekte, de granulatiën, reeds vooraf aanwezig waren, of later er bijkwamen. Ref. is derhalve van gevoelen, dat deze geheele beschrijving der scrophuleuse en syphilitische ophthalmie, hoe vlijtig dezelve ook bewerkt zij, hier gevoegelijk achterwege had kunnen blijven, daar beide deze oogontstekingen in elk Handboek over oogziekte breedvoerig beschreven zijn. Men moet toch tegenwoordig zoo veel lezen, dat het een waar genoegen is, wanneer het Boek niet meer bevat dan het onderwerp noodzakelijk vereischt. Bij de behandeling der *ophthalmia gonorrhoica*, heeft de Schrijver de cauterisatie met veel nut gebezigd. Aangaande de prophylaxis, heeft de Schrijver alle pun-

ten aangehaald, welke hier van gewigt zijn; vele zullen wel *pia desideria* blijven. Bij de conclusiën (pag. 138-140) hadden wij gaarne gewenscht, dat de Schrijver de waarneming, welke ZEd. zeker niet ontgaan kan zijn, aangehaald had: dat deze ophthalmie, alhoewel van vreemden oorsprong, gelijk men in het algemeen aanneemt, niettemin dagelijks van zelve ontstaat, en zich uit de catarrhale ophthalmie ontwikkelt, zonder dat eenig contagium aangetoond kan worden.

Het Werkje wordt besloten door 3 algemeene Staten, het mouvement der oogzieken in het Militaire Hospitaal te *Breda* behelzende van het jaar 1836 tot 1839; de 2 bijgevoegde Platen moeten ons het beeld der *ophthalmia bellica* voor oogen brengen. Pl. II, Fig. I, vertoont eene ligt ontstokene conjunctiva aan het eerste ooglid, terwijl de granulatiën slechts in den omtrek der *caruncula lacrymalis* afgebeeld zijn. Fig. II is een gezond oog; wij veroorloven ons ten slotte aan te merken, dat het veelvuldig plaatsen der Latijnsche namen achter de kunsttermen hinderlijk bij het lezen is. Een ieder weet, dat aanwijzingen *indicationes*, langdurig *chronisch*, ontstekingwerende behandeling *methodus antiphlogistica*, enz. is, en die het niet weet, moet zulke Boeken niet lezen. Ontaardingen (*desorganisationes*) is geen Latijn; men zegt *degenerationes*.

Dit Geschrift, met echt praktischen geest en met groote vlijt bewerkt, zij aan elk, die zich met het tegenwoordige standpunt der *ophthalmia bellica* bekend wil maken, aanbevolen, en wij verzoeken den Schrijver dringend, in het belang der Wetenschap, zijne verdere waarnemingen over deze oogziekte op de eene of andere wijze bekend te maken; want nog heeft de ectrotische methode niet algemeen gezegevierd; het getal der ongeloovigen is groot, en slechts de hoeveelheid van gelukkige resultaten, door eenen geachten en waarheidlievenden Schrijver bekend gemaakt, zal het publiek van hare deugdelijkheid overtuigen. Moge ons de Schrijver de weinige aanmerkingen ten goede houden, zij ontspringen uit ware liefde tot de Wetenschap, en behelzen onze meening over dit onderwerp. Bijaldien Ref. in alle deelen met den Schrijver overeenstemde, zoo kon men ligt op het denkbeeld komen, dat de Chir.-Majoors eene *Société d'admiration mutuelle* opgerigt hadden. Dit is toch niet het geval.

Dr. GOBÉE.

Levensschets van Frans Antoni Bosse, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, laatstelijk Rector aan de Latijnsche school te Leiden (,) met eene bijlage over het onderwijs van nieuwere talen en wetenschappen op de Latijnsche scholen (,) en aanteekeningen. Te Haarlem, bij de Erven Vincent Loosjes. 1841.

De geleerde Schrijver, J.F. BERGMAN, heeft deze Levensschets uit den *Kunst- en Letterbode*, waarin zij gewis door velen reeds gelezen is, afzonderlijk doen afdrukken, en haar, met een aantal van 76 aanteekeningen, die met 7 bladz. bijvoegselen en verbeteringen vermeerderd worden, verrijkt, uitgegeven onder bovenstaanden titel. Wanneer men het levensberigt aangekondigd ziet van eenen overleden' onderwijzer, ontstaat ligtelijk het vermoeden, dat het zijnen oorsprong verschuldigd is aan de dankbaarheid van eenen leerling. Hier echter wordt dit vermoeden gelogenstraft; de Heer B. heeft, blijkens het Voorberigt, gemeend, aan het Latijnsche Schoolwezen in ons Vaderland dienst te doen, met eenen man als BOSSE voor te stellen als *het model van een goed Latijnsch Schoolonderwijzer*, hiermede waarschijnlijk willende zeggen: BOSSE, *als Rector eener Latijnsche School, ter navolging*; of BOSSE, *als toonbeeld voor den Onderwijzer eener Latijnsche School*.

Hierdoor plaatst zich de Schrijver op een standpunt, dat de gestrengste kritiek uitlokt. Een model, voorgesteld aan alle Rectoren, Conrectoren en Praeceptoren van Latijnsche Scholen in *Nederland*, een model, zóó geschikt geacht, om door alle Onderwijzers nagevolgd te worden, dat hij, die het voorstelt, eene dienst zoude bewijzen aan het geheele Latijnsche Schoolwezen in ons Vaderland, zulk een model mag en moet naauwkeurig bekeken, scherp onderzocht en eindelijk alleen uit het oogpunt van deszelfs bruikbaarheid beoordeeld worden. Dat het den naam draagt van eenen geachten overledene, die in zijnen tijd uitmuntend ‘Latijnsch Schoolonderwijzer’ kan geweest zijn, mag den beoordeelaar niet ontwapenen. Den naam heeft de Schrijver aan het model gegeven; voor zijne rekening kome de verkrachting van het *de mortuis nil nisi bene*, ingeval het voorgestelde ontoereikend mogt bevonden worden. De kritiek ziet hier niets dan het model, in verband met het doel, waartoe het aangeprezen wordt.

Maar de Schrijver heeft aan zijne voorstelling eene uitbreiding gegeven, welke de groote quaestiën omvat, die in latere jaren ten aanzien van Gymnasiën, Latijnsche Scholen en Instituten behandeld zijn geworden. ‘Ik heb,’ zegt hij, ‘over vele punten, ons Latijnsche schoolwezen en onderwijs betreffende, BOSSE's gevoelen, dat meerendeels ook het mijne is, vrijuit en onbewimpeld voorgedragen.’ Hij heeft dit namelijk op zulk eene wijze gedaan, dat hij 1°. niet *meerendeels*, maar *altijd* eenstemmig met BOSSE toont te zijn; 2°. meer dan eenmaal het doel van zijn Werkje, dat, volgens den titel, geen ander scheen te zijn, dan BOSSE te doen kennen, uit het oog verliest, om zijne eigene meening op den voorgrond te plaatsen, en 3°. deze niet verdedigt (want daartoe ontbreken redenering en betoog), maar *ex tripode* afkondigt, waarbij het niet ontbreekt aan scherpe uitvallen, regtstreeks of zijdelings, tegen hen, die van andere gevoelens zijn.

Het is blijkbaar, dat de Schrijver de gelegenheid, welke deze herinnering aan BOSSE hem aanbood, opzettelijk heeft willen gebruiken, om de laatste veranderingen in het Latijnsche Schoolwezen, de herschepping van sommige scholen in Gymnasiën, en de opkomst der Instituten, te gispen en af te keuren. Niemand voorzeker kan hem het regt hiertoe betwisten; maar de toon, waarop het geschiedt, is geheel en al verwerpelijk. De polemische is doorloopend heerschend, en niet zelden gezocht, zoodat aanleidingen tot strijden dikwijls als in de verte, en niet dan middellijk schijnen gevonden te zijn. Hierdoor verkrijgt het geheel eene onvriendelijke physionomie, en maakt eenen onaangenamen indruk op den Lezer, die telkens als ware het op zure vruchten onthaald wordt. In dit opzigt steekt het donker af bij - om thans bij het laatste produkt van soortgelijken aard te blijven - hetgeen in den *Kunst- en Letterbode* van 4 Junij gezegd wordt van AGATHON SCHNEITHER, gelijk ieder zal toestemmen, die de voorstellingen van ééne en dezelfde zaak in de twee levensschetsen met elkander vergelijkt. Ik kan mij niet wederhonden, al komt het hier ook slechts in het voorbijgaan te pas, de wijze, waarop van beider deelneming aan geleerde Genootschappen gesproken wordt, te doen opmerken, om het raauwe van BERGMAN's pen tegenover het zachte der andere te doen uitkomen. Toevallig schijnen beide de overledene Rectoren Leden van slechts één Genootschap te zijn geweest. Dit wordt van SCHNEITHER dus uitgedrukt: ‘Het Utrechtsch Genootschap bad hem reeds vroeg onder zijne Leden opgenomen;’ van BOSSE in de

volgende bewoordingen: ‘BOSSE's uitstekende verdiensten zijn in geenen deele erkend, noch op prijs gesteld geworden. Een' Akademischen leerstoel zoude hij met eere bekleed hebben; maar die stond niet voor hem open, en om dien door gunstbejag te beklimmen(1), zoude hij geen voet verzet hebben. Een geletterd Genootschap zoude hij geenszins oneer hebben aangedaan; en echter, hij was geen Lid van eenige Nederlandsche letterkundige of wetenschappelijke vereeniging hoegenaamd, ja, zelfs niet eens van die in zijne woonplaats gevestigd; hetzij, dat geen van alle die geleerde ligchamen hem ooit de aanbieding van het lidmaatschap waardig gekeurd, hetzij, dat hij alle dergelijke aanbiedingen vrijwillig van de hand gewezen hebbe. Geheel buiten zijn weten, door toedoen van een Indisch Ambtenaar, tot Lid benoemd van het Batavia's Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, stelde hij op een hem van zoo ver af toegewaaid eerbewijs letterlijk niet den minsten prijs. Aangezocht om deel te nemen in het voor eenige jaren opgerigte Genootschap voor Leeraren aan de Nederlandsche Gymnasiën, meende hij, op zijnen leeftijd, zich daarvan te mogen verontschuldigen. Hij was niet van die menschen, die zich daarom te meer gelukkig rekenen, omdat zij wat meer titels en krullen onder hunnen naam kunnen schrijven.’

Welk een korzelige, nijdige toon! Hoe onredelijk is het, de geleerde Genootschappen in ons Vaderland, en met name dat van Nederlandsche Letterkunde te *Leiden*, te gispen, dat zij hun lidmaatschap niet aanboden aan eenen man, van wien het laatste vooral, uit hoofde der nabijheid, weten konde, dat hij er ‘letterlijk niet den minsten prijs op stelde!’ En hoe bits worden zij hier bejegend, die op de titels hunner Werken de bewijzen uitdrukken van de achting, in welke tijd- en landgenooten hen houden! Voor het genot van die achting mag geen beschaafd man ongevoelig zijn, en hoe men ook denke over het al dan niet ten toon spreiden van titels, zeker is het, dat hoogachtenswaardige, geleerde, zedige mannen die niet altijd verborgen houden.

Wil men nog een proefje van den stekeligen schrijfstijl? Men leze den aanhef, in welken BOSSE boven vele Schrijvers geprezen wordt, als weinig geschreven hebbende. En ook hier noodigt de overeenkomst in dezen van SCHNEITHER met BOSSE tot eene vergelijking van beider levensschetsen. Die des eersten luidt aldus: ‘Er staan voor den kundigen beoefenaar der letteren en weten-

(1) Is dit een zoogenaamde zet of steek onder water voor Professoren?

schappen twee verschillende wegen open, die hij betreden kan, om met den schat zijner verkregen kennis nut te stichten. Hij deelt de vrucht zijner onderzoekingen in geleerde Werken mede, of hij wijdt zich aan de vorming en opleiding van anderen, die door hem zich den toegang tot kennis en wetenschap zien geopend. Moge hij door dit eerste zich zelven roem verwerven en zijnen naam wijd en zijd verbreiden, door het laatste is hij der maatschappij en der wetenschappen vooral niet minder nuttig, schoon de kring doorgaans beperkter is, waarin men aan zijne verdienste regt laat wedervaren, en schoon haar dikwijls het loon wordt onthouden, waarop zij billijk aanspraak kan maken. Tot het getal van hen, die op de laatstgenoemde wijze werkzaam zijn, behoorde SCHNEITHER.' Geheel anders laat BERGMAN zich over hetzelfde onderwerp hooren: 'Het valt Geleerden, die *veel geschreven* hebben, doorgaans ten deel, dat, bij hun verscheiden, lang en breed van hunne geschriften gewaagd wordt; terwijl daarentegen zij, die weinig of niets in het licht gaven, even als hadden zij niets verrigt, den Geleerden waardig, vaak in de vergetelheid wegzinken. Te regt, voorzeker, indien in dat *veel schrijven* juist het *kenmerk* ligt des *waren Geleerden*; maar niet, indien *grondige* en *keurige letterkennis*, hetzij bij monde of in geschrifte, juist op de regte tijd en plaats te pas gebragt, verre te verkiezen is boven oppervlakkige *halfgeleerdheid* en onbeduidende *veelschrijverij*. Het lust ons daarom, eenige regelen toe te wijden aan de nagedachtenis van eenen man, wien voorzeker niemand, die hem gekend heeft, en die in staat is hem te beoordeelen, eene plaats onder de Geleerden ontzeggen zal, maar die toch van zijne geleerdheid weinig of geene sporen in druk achtergelaten heeft. Wij bedoelen den gewezen Leidschen Rector FRANS ANTONI BOSSE.'

Hoewel het in de aangehaalde plaats niet onopgemerkt, en ongeprezen mag blijven, dat de Heer BERGMAN eer doet wedervaren aan die klassen van Geleerden, tot welke hij niet volstrekt behoort, is het echter in het oog vallend, dat reeds de aanhef van de levensschets, in den uitval tegen *halfgeleerdheid* en *veelschrijverij*, blijken dragen moet van den strijdlust zijner pen. Indien iemand alle personen en zaken wilde aanteekenen, tegen welke in dit kleine Geschrift strijd gevoerd wordt, die neiging tot den kamp zoude zich door het geheele Stuk op eene wijze vertoonen, die waarlijk niet van belagchelijkheid vrij te spreken ware. Hij zoude onder andere, behalve de *halfgeleerden* en *veelschrijvers*, die wij reeds op de eerste bladzijde ontmoeten,

ook nog aantreffen: *Den geest der eeuw* (bl. 4, noot); *den thans heerschenden smaak van alles in het Nederduitsch te doen overzetten* (bl 17); *bijzaken, waarmede men het Latijnsche Schoolwezen bezwaart* (bl. 20); *Fransche Scholen en Instituten* (bl. 21); *redevoeringen van Rectoren bij de schoolpromotiën* (bl. 23); *menschen, die zich gelukkig rekenen, titels onder hunnen naam te kunnen schrijven* (bl. 25); *velen, die zich niet ongenegen betoonden ter naäping van vreemde nieuwigheden* (bl. 37); *hen, die gewillig den nek buigen onder het juk van de modetaal* (bl. 44); *Litt. Hum. Doctores, die voor secondants en ondermeesters spelen* (bl. 101). *veelbedrijvigheid en nieuwsgierige bedilzucht* (bl. 109); *Praeceptoren aan stedelijke Gymnasiën, die onderwijs geven in de hedendaagsche talen* (bl. 120, noot 71, alwaar de Schr. een' bekenden Geleerde op het oog heeft); *het geven van meer dan éénen prijs, met toevoeging van eenen gelukwensch of felicitatie* (bl. 121, noot 72). Met al het aangeteekende wil ik niet geacht worden steeds met den Schrijver van meening te verschillen; in tegendeel, meer dan eens is zijn oordeel juist, zijn pogen loffelijk, zijn strijden zegevierend; maar wanneer men de genoemde voorwerpen, die, bij naauwkeurig zoeken, nog vermeerderd konden worden, als bestreden wordende, in eenen kring vereenigt, moet men toch erkennen, dat de batterij, die allen, als uit een middelpunt, bestookt, hartelijk en met lust bediend wordt.

Dit over den vorm. Tot de zaken, in het Boeksken vervat, overgaande, zal ik eerst het model, door den Schrijver aangeprezen, als zoodanig beoordeelen; daarna een en ander, dat in de bijlagen en aanteekeningen beweerd wordt, aan naderen toets onderwerpen. Bij het eerste blijve op den voorgrond gesteld, dat het bij deze beoordeeling niet te doen is, om BOSSE, gelijk hij in zijnen kring en in zijnen tijd werkzaam was, te prijzen of te laken, maar alleen om, met hoogachtend voorbijgaan van den overledene, het bruikbare van het model voor onze tegenwoordige scholen in overweging te nemen.

Reeds bij den eersten blik, dien men op het model werpt, komt het vreemd voor, dat het zooveel meer negatiefs dan positiefs bevat. Trachten wij beide op te sommen, wij vinden voor het laatste, dat BOSSE een sodalitium gesticht had van oude leerlingen (eene bijzonderheid, die wel verdiend had niet in het voorbijgaan behandeld te worden) (bl. 7); dat hij den Latijnschen tekst van LUCRETIUS, ter dienste van eenen Duitschen Geleerde, met eenige oude handschriften vergeleek (bl. 8); dat hij grondig en naauwkeurig onderwees (ibid.), hetwelk aangedrongen

wordt, minder door een beroep op de schriftelijke getuigenis van bevoegde beoordeelaren, dan wel op de eigene ondervinding van al wie ooit BOSSE's onderwijs met vrucht genoten heeft (bl. 13), en aangewezen in bijzonderheden, vakken en gang van onderwijs betreffende, van bl. 14-20. Tot het negatieve zouden wij kunnen brengen, dat BOSSE zich waarschijnlijk nooit een' ouden Griekschen of Latijnschen Schrijver ter bewerking voorgesteld (bl. 8), of zich door uitgegevene Geschriften veel bekend gemaakt heeft (ibid.); dat hij zich aan alles, wat niet regtstreeks met zijn beroep in verband stond, zoo zeer onttrok, dat zij, die hem niet in geheel zijn doen en laten kenden, het weleens voor stroef en eigenzinnig hielden, hoewel het slechts eene edele zelfverloochening was (!) (bl. 23); dat hij bij de schoolpromotiën nooit als spreker optrad (ibid.); dat hij bijna geene menschen zag (bl. 24) en buiten de schooluren, ten zij hij eene wandeling deed, meestal te huis was, bezig met privaatles te geven, of met schoolwerk nazien, of met lezen en schrijven, naar eigene verkiezing, maar die dan toch altijd meer of min aan zijn hoofdwerk ondergeschikt was (bl. 24); dat zijne verdiensten niet algemeen zijn erkend geworden; dat hij geen' Akademischen leerstoel bekleed, geen lidmaatschap van eenig Nederlandsch geletterd Genootschap bezeten, geen deel genomen heeft in dat voor Leeraren aan de Nederlandsche Gymnasiën; geen behagen schepte in al dat gewoel der geleerde wereld; zich niet vooraan plaatste op de spreekgestoelten van openbare vergaderingen; niet schitterde in letterkringen en beschaafde gezelschappen.

De opsomming van al dat negatieve kan, ja, dienstig geacht worden, om eenen man in zijne individuële manier van zijn te doen kennen; maar in een model is zij eene berisping voor hen, die eene meer maatschappelijke strekking aan hunne levenswijze geven. Het is, alsof de Docent aan eene Latijnsche school zich aan alle maatschappelijke vereenigingen onttrekken moest, wilde hij zijne ambtsverrigtingen getrouw waarnemen. In de handelwijze nu van BOSSE ligt te dezen aanzien het goede en het verwerpelijke zoo dooreengemengd, dat het noodig is, het ware en het valsche wel vaneen te scheiden.

Het is pligt voor elken mensch, zich bij al zijne bemoeijingen zijne eigene zaak als hoofdzaak voor oogen te stellen, zich voortdurend voor haar geschikt te houden en haar zijne beste krachten te wijden; doch het is te dien einde niet noodig, zich aan alle vereeniging met andere menschen te onttrekken. Zou b.v. de Rector van eene stedelijke Latijnsche school deze bena-

deelen, wanneer hij zich van tijd tot tijd liet overhalen tot het houden van eene Redevoering in eenen geletterden vriendenkring, of op eenige andere wijze de hand bood aan gemeenschappelijke werkzaamheden, die geene dadelijke betrekking op zijne school hadden? Ja, zou het hem niet tot pligt kunnen toegerekend worden, wanneer de kleinheid zijner stad hem tot eenen der belangrijkste maakt van de weinige geletterde inwoners? Er zijn, dunkt mij, binnensteden, waar het den Rector met regt ten kwade geduid kon worden, zoo hij zich ‘aan alles onttrok, wat niet regtstreeks met zijn beroep in verband stond.’ Ik behoef wel niet te zeggen, dat overdrijving in dezen moet vermeden worden, of ook, dat de wenk, hier door den Schrijver gegeven, menigeen' zeer nuttig zijn kan; het is mijne taak niet, de grenzen af te bakenen; ik wensch alleen het model als zoodanig te beoordeelen, dat hier stoffe tot berisping oplevert, te meer, daar wij onder de werkzaamheden van BOSSE, buiten den schooltijd, ook de zoodanige aangeprezen zien, tegen welke jonge Docenten veeleer gewaarschuwd moesten worden. Daaronder tel ik het geven van privaatles en het nazien van schoolwerk.

Het geven van lessen buiten den schooltijd is een kwaad, waaraan zich te onderwerpen, in den vlijtigen huisvader loffelijk en pligtmatig is, wanneer de talrijkheid van zijn gezin, rampen of andere oorzaken hem in zijnen post alleen geen toereikend onderhoud doen vinden; en wie zou niet elken Geleerde, zoowel als ongeleerde, hoogachten en prijzen, die met de hem verleende gaven woekert, ten voordeele en gerijve van vrouw en kinderen? Doch dit verhindert niet, dat 1°. het geven van privaatlessen niet kan gerekend worden tot het Latijnsche schoolonderwijs te behooren; 2°. dat het daaraan nadeelig is, doordien het in tusschenuren vermoeit, afmat en van eigene oefening terughoudt den man, die, eigenlijk gezegd, geheel aan de school toebehoort, en zich dus wel *of* met studie, *of* met ontspannende bezigheden, maar niet met op nieuw inspannenden arbeid moest belasten.

Evenzoo is het ook gelegen met het nazien van schoolwerk. Met weinige uitzonderingen, is dit onderwijskundig doelloos, wanneer het niet in tegenwoordigheid van den leerling zelven geschiedt, want het moet zóó ingerigt worden, dat het tevens een lesgeven is. Moet het dienen, om het getal fouten, waarnaar de prijzen gerigt worden, te bepalen, dan behoort het zeker tot het schoolwerk van den Docent, als zijnde een gevolg van de inrigting der school. Maar in plaats van zulks tot model

aan te prijzen, ware het beter geweest, het verkeerde aan te toonen van alles, wat op onze Latijnsche scholen met het geven van prijzen zamenhangt, en hoe het te bejammeren is, dat de Gymnasiën hunne disciplinaire instellingen niet op eenen meer opvoedkundigen grondslag gebouwd hebben.

Willen wij verder ons model in de school zelve werkzaam zien; verlangen wij te weten, hoe BOSSE's school ingerigt was, en ook welke denkbeelden hij had aangaande de verdeeling in klassen, wij ontmoeten hier beide. BOSSE wilde het Leidsche Gymnasium in vier scholen of hoofdklassen verdeelen, bestuurd door even zoovele onderwijzers. De laagste zou verdeeld zijn in drie orden; de derde en tweede elk in twee orden; de vierde school echter (die van den Rector), even als de eerste, in drie, ieder van een half jaar. Doch dit plan werd niet aangenomen; de schoolinrigting bleef gelijk zij was, en zij komt den Heer BERGMAN doeltreffend genoeg voor, om haar in bijzonderheden te doen kennen. ‘De school was dan verdeeld in zes klassen, ieder van twee *ordines*; bovendien had de zesde of laagste nog eene *ordo novitiorum*. Er waren drie onderwijzers, voor de twee klassen een, doch, om den meerderen toevloed van leerlingen op de lagere klassen, was het onderwijs in dier voege verdeeld, dat de Rector de drie eerste klassen had, de Conrector de vierde en vijfde, en de Praeceptor alleen de zesde, met de eerstbeginnenden.’ Is het gering aantal onderwijzers hier niet in het oog vallend? Hoe kan de Rector zes ordines tegelijk bezig houden, de Conrector vier, de Praeceptor twee, benevens de pas aangekomenen? Ik weet wel, dat men van ouds her die moeijelijkheid afsneed, door het tijdelijk bijeenvoegen van meer dan ééne ordo of klasse, of ook door die leerlingen, met welke men zich niet konde bezig houden, schriftelijk werk te laten doen, hetwelk zich dan zoodanig ophoopte, dat men wel genoodzaakt was, het te huis na te zien. Maar hoe kan men in onzen tijd nog met eene organisatie te berde komen, volgens welke een enkel onderwijzer belast wordt met zes verschillende ordines? Voeg daarbij, dat dezelfde man ‘eens in de week de scholen van zijne beide ambtgenooten bezocht en onderzoek deed naar de vorderingen en het gedrag der leerlingen.’ Wat werd er in dien tijd van zijne zes ordines? Werden deze naar huis gezonden, of bleven zij zonder opzigt?

Wat hier voorts van het onderwijs gezegd wordt, is zeer goed. Zoo b.v., dat niet al de Schrijvers, voor eenen halfjaarschen (!)

cursus bestemd, tegelijk en door elkander, maar achtervolgens de eene na den anderen behandeld werden. Ook verdient behartiging, dat het Grieksch niet ten koste van het Latijn beoefend werd; dat BOSSE veelal de aandacht vestigde op die Stukken der Ouden, welke van denzelfden of gelijksoortigen inhoud zijn, en het gebruik, dat de beste hedendaagsche Schrijvers en Dichters van de Ouden gemaakt hebben, niet veronachtzaamde. Dit gedeelte leest men met genoegen.

Eene kleine aanmerking kan ik echter hier niet terughouden. Op bl. 12 wordt namelijk de *repetitie* niet genoeg onderscheiden van *lectio cursoria*. 'De behandeling,' - dus leest men - 'van den Schrijver was tweederlei: eene *lectio stataria*, waarbij op alles, beide woorden en zaken, zoo veel mogelijk acht gegeven werd, en eene *lectio cursoria*, waarbij men, als ware het *ter loops*, om wat meer *in korten tijd* af te doen, te werk ging; welke laatste, vooral op de hoogere klassen, ook tot *repetitie* van het te voren bewerkte diende.' De *lectio cursoria* is niet, *om* wat meer in korten tijd af te doen, hoewel dit er een noodzakelijk gevolg van is; maar om den leerling, bij de praeparatie, een vlugger vatten van den zin zich eigen te leeren maken, om de werking van zijnen geest van het *woord* - hierop toch maakt de *lectio stataria* opmerkzaam - over te brengen op den *volzin*, in het verband der volzinnen met elkander. De praeparatie tot de *lectio cursoria* is eene oefening, welke den leerling de regels der etymologie en syntaxis doet toepassen, zonder dat hij zich bepaaldelijk van elke derzelve rekenschap geve, of zich haar opzettelijk herinnere; eene hoogstbelangrijke oefening, die eenigermate de overgang van theorie tot praktijk kan genoemd worden, en de voorbereiding tot de onbegrijpelijk vlugge werkzaamheid van den geest, welke, in duizend omstandigheden van het dagelijksche leven, ons naar grondstellingen doet handelen en redeneren, en gebruik doet maken van vele verkregene of overgenomene denkbeelden en kundigheden, zonder met bewustheid bij die alle stil te staan. *Repetitie* daarentegen is het behandelde, besprokene, geleerde, zich weder voor den geest terugroepen. Zij wekt voornamelijk het herinneringsvermogen op, en heeft, ten strengste genomen, geen zielkundig nut dan dat der versterking van het geheugen, terwijl hare voornaamste strekking objectief is. Zij wil zaken doen kennen, door de reeds verkregene kennis daaraan dieper in te prenten. Terwijl opwekking tot zelfwerkzaamheid het voorname doel is der *lectio cursoria*, is zij slechts een verwijderd en on-

dergeschikt doel bij de *repetitie*. Beide de oefeningen zijn dus onvereenigbaar, in zooverre het hoofddoel de oefening kenschetst en bepaalt. Wanneer men eene herlezing wil doen dienen tot eene ‘repetitie van het te voren bewerkte,’ moet zij wederom *statarisch* zijn. Is zij dit niet, zoo wordt zij eene proeve van onderzoek, of de leerling den zin der woorden en volzinnen niet *begrepen*, maar *onthouden* heeft. De *lectio cursoria*, die alleen kan gebezigd worden bij Stukken, welke de Docent nog niet met den leerling besproken heeft, *zij* is het uitsluitend, die het bewijs oplevert, dat de leerling vast genoeg is in vele regels, en, bij zekeren woordenschat, ook phraseologie genoeg bezit, om den loop der denkbeelden van eenen Schrijver vlug en vaardig op te vatten.

Het mangel aan zielkundig onderscheiden, dat hier aanleiding gaf tot verwarring van zaken, heeft den Schrijver almede op den dwaalweg gebragt ten aanzien van een niet onbelangrijk voorwerp van onderzoek, hetwelk sedert eenige jaren druk is besproken geworden, de vergelijkende schatting namelijk en betrekkelijke waarde van Latijnsche Scholen, Gymnasiën en Instituten. De beoordeelaar van het onderhavige Werkje moet bij des Schrijvers denkbeelden hieromtrent opzettelijk stilstaan, omdat derzelver mededeeling zijn hoofddoel schijnt geweest te zijn, blijkens vele regtstreeksche en zijdelingsche gezegden, halfbedekte en duidelijk uitgedrukte oordeelvellingen, verspreid door het geheele Boeksken.

Druk besproken mag deze zaak wel genoemd worden, vooral in de woonplaats van den Schrijver, welke ook die van BOSSE was. In geene stad van ons Vaderland zijn er zoo vele vlugschriften over verschenen dan te *Leiden*. Geestig geschreven zijn die brieven van PHILALETHES[1], in welke het Gymnasium en het Instituut, ten aanzien van enkele bijzonderheden, behoorlijk tegen elkander gewogen worden; de onbekende Heer B. heeft zich in die correspondentie willen indringen met eenen brief[2], die, zonder iets ten voordeele van Instituten te behelzen, de Latijnsche Scholen scherp hekelt; doch PHILALETHES heeft hem geen regtstreeksch antwoord toegezonden, en B. heeft verder gezwegen. Daarop verscheen: *Het Gymnasium als stedelijke inrigting beoordeeld*[3], waartegen de Heer W.G.B. zijne stem ver-

(1) Leiden, bij HAZENBERG en C^{o}., 1838.
(2) Leiden, bij P.H. VAN DEN HEUVELL, 1838.
(3) Leiden, bij denzelfden, 1839.

hief[1], een wederantwoord[2] uitlokkende, waarvan de toon, den gebelgden man verradende, het staken van het geschrijf aan bezadigde beoordeelaars wenschelijk deed voorkomen. Nog mag hiertoe gerekend worden de Redevoering[3] van den Heer A.J.J. BAKE, toen, wel is waar, nog te *Leeuwarden*, doch kort daarna Rector te *Leiden*, op welke redevoering zich onze Schrijver almede beroept, wanneer hij (bl. 101, noot 50) ‘beweert, dat het geven van onderwijs in de oude talen op Fransche Scholen en Instituten voor solide letterstudie verderfelijk, en voor Litt. Hum. Doctores, die daar voor secondants en ondermeesters spelen, vernederend is[4]. ’

Het is niet te ontkennen, dat deze vlugschriften veel goeds bevatten, hetwelk zeer dienstig is tot toelichting van de zaak. Ondertusschen houden zij zich te veel met het concrete bezig, met de inrigtingen, gelijk zij bestaan, zonder ook tevens onderzoek te doen naar datgene, hetwelk eigenlijk het kenschetsende van

(1) De Brochure, getiteld: *Het Gymnasium als stedelijke inrigting beoordeeld*, beantwoord door W.G.B. Leiden, bij C.C. VAN DER HOEK, 1839.

(2) Aan den Heer W.G.B., den Schrijver van het *Gymnasium*, enz. Leiden, bij P.H. VAN DEN HEUVELL, 1839.

(3) In het eerste Stuk der *Symbolae Literariae.* Amst., bij V.D. VINNE, 1837.

(4) Een volzin, beleedigend voor menigen bekwamen jongeling, die, bij gebrek aan eene beurs of andere ondersteuning, op de Hoogeschool zijne studiën niet over den termijn kan rekken, of ook het beneden zich acht zulks te doen; wanneer hem zoodanig eene ten deel gevallen is, het beneden zich acht zulks te doen, alleen om dezelve te behouden. Wanneer een jeugdig Geleerde den tijd, die tusschen zijne promotie en eene vaste standplaats verloopt, ten nutte van zich zelven en anderen, aan een instituut besteedt, mag hem dit niet tot oneer aangerekend worden, ook dan niet, wanneer hij zich aan eene school verbindt, in welke de oude talen slechts als bijzaak beschouwd worden, en aan eenen man, die in rang, wetenschap en kennis beneden hem is. Op hem toch rust de schuld niet, dat hier een onnatuurlijke staat van zaken geboren wordt, welke allerminst voor het onderwijs doeltreffend kan heeten. De Instituteur, die het onderwijs in de oude talen in zijne school meent te kunnen invoeren, zonder eigene kennis, en alleen door een contract aan te gaan met eenen Litt. Hum. Doctor, toont in dezen een te gering denkbeeld te hebben van de waarlijk groote onderneming, en geen begrip van den omvang der zware taak; hij begaat eene onvoorzigtigheid jegens zich zelven, door eene verpligting op zich te nemen, van welke hij de uitgebreidheid evenmin overziet, als bij in staat is de gevolgen van het eventuëel mislukken der vreemde poging voor zijne leerlingen te berekenen. Maar de Geleerde, die in zulk eene school en bij zulk eenen Instituteur zich eenen werkkring verschaft, indien hij voor het overige zijne pligten vervult, is even achtenswaardig als hij, die bij de zekere inkomsten, aan eene openbare school toegelegd, het meerder aanzien geniet, dat in de oogen van velen van elke vaste betrekking afstraalt.

elke der drie genoemde soorten van scholen uitmaakt. De Schrijver van: *Het Gymnasium als stedelijke inrigting beoordeeld*, met wien ik, ten aanzien van vele door hem behandelde punten, even eenstemmig denk, als zijn Recensent in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van November, 1839, zoude waarschijnlijk dieper zijn doorgedrongen, dan hij nu gedaan heeft, zoo hij zijn Stuk afgewerkt had, en niet halverwege staan gebleven ware. Hij had zich, wel is waar, alleen het Gymnasium ter beoordeeling voorgesteld; maar die beoordeeling kon niet uitgewerkt worden, zonder er het principe van het instituut tegenover te plaatsen. Dat principe, welk is het?

Onze Schrijver spreekt van *lagere scholen*, ‘in welke *kundigheden van algemeene behoefte geleerd worden*, van *middelbare scholen* voor den *beschaafden stand*, en van *Latijnsche scholen*, als van *speciale inrigtingen*, bij uitsluiting, voor aanstaande *Geleerden*.’

Gewoonlijk worden op die wijze de scholen geklassificeerd naar de voorwerpen van onderwijs. Men zegt, dat eene Fransche school, als behoorende tot het middelbaar onderwijs, voor de nieuwe talen en de wetenschappen, eene Latijnsche uitsluitend voor die is, welke tot de kennis der Oudheid behooren. Men verdeelt alzoo de vakken van onderwijs als handelswaren onderling; ik verkoop deze, gij gene! Men vijzelt zijne goederen tegen elkander op. De Latijnsche school zegt: ‘Ik heb alleen koopwaren van de beste soort; ik leg mij uitsluitend toe, om de weinige, die ik aanbied, in hare grootste zuiverheid en voortreffelijkheid te leveren; ik doe niet als gindsch Gymnasium, dat geen' bepaalden tak van handel heeft, en meer een magazijn gelijkt, in hetwelk ieder voorbijganger, haastelijk een voor het oogenblik noodig voorwerp zoekende, geholpen kan worden; de handwerksman vindt er eene schaaf, de koopman een geliniëerd Grootboek, de zeeman een kompas, de militair een paar epauletten; maar al die zaken zijn, naauwkeurig beschouwd, van de minste kwaliteit.’ Deze klagt der Latijnsche school wordt door het Gymnasium beantwoord: ‘Wat zou men zich nog tot iets uitsluitends bepalen, sedert onze naburen ons met hunne bazars in de oogen schitteren? Hoe gemakkelijk voor een gezelschap reizigers, dat zij niet noodig hebben zich door de stad te verspreiden, om te vinden, wat elk voor zich wenscht te koopen! Ik doceer al het mogelijke, en welke ook de bestemming zij van kind of jongeling, van mij kunnen allen zich bedienen. Fransche scholen en instituten, zegt men, volgen óf het eene, óf het andere voorbeeld.’

Ik wensch echter aan het einde dezer aankondiging de vraag te stellen: Of er, bij de opleiding van den jeugdigen mensch in eene inrigting van gemeenschappelijk onderwijs, niet nog iets anders in aanmerking mag genomen worden? Indien de Gymnasiën en Latijnsche scholen elkander het objectieve terrein betwisten; indien de laatste de eerste van nieuwigheidszucht en afvalligheid beschuldigen en met het smaakvolle woord *poespasschool*[1] bestempelen; indien zij tevens den instituten aanmatiging voorwerpen[2] en, onder het vriendelijke beeld van den Rector als Generaal, die eene vesting kommandeert, het onderwijs der oude talen als het terrein der vesting beschouwen, dat met het kanon schoongehouden moet worden, terwijl de instituten op behoorlijken afstand, eerbiedig en met ontzag, verwijderd behooren te blijven[3], stellen zij zich dan niet op een al te laag standpunt[4], en verbeurt hij niet alle regt, om als beoordeelaar op te treden, die van de openbare school niet verlangt, 'dat zij zich met de eigenlijke dusgenaamde opvoeding belaste[5]?'

Ik wil mij hier niet inlaten met den twist tusschen Latijnsche scholen en Gymnasiën, noch ook het terrein, dat zij tot den kamp gekozen hebben, betitelen. Maar derzelver voorstanders en verdedigers moeten niet willen beletten, dat particuliere inrigtingen, indien zij daartoe genoegzame kracht in zich zelve

(1) *Levensschets*, bl. 22.

(2) Aldaar, bl. 49: 'Evenmin als het de Fransche scholen en instituten past, zich tot den rang van Latijnsche scholen te verheffen.' Vergelijk ook bladz. 21, benevens de 50ste Noot, die voor hem, welke de zaken te *Leiden* kent, dáárom grappig klinkt, dat het tot nu toe de vraag is, naar welke der aldaar bedoelde scholen *de groote hoop* gezonden wordt?

(3) A.J.J. BAKE, *Bedenkingen aangaande den tegenwoordigen toestand onzer Latijnsche Scholen*, bladz. 51.

(4) Kan men den Schrijver wel een verheven paedagogisch standpunt inruimen, die aan de Latijnsche scholen eenen hoogeren rang toekent, dan aan de zoogenaamde Fransche, en zich laat ontvallen: 'Het is *beneden de waardigheid* van eene Latijnsche school zich tot eene Fransche te *verlagen*?' Ik ontveins niet, dat de vakken van onderwijs, naar mate zij wetenschappelijker worden, en meer uitsluitend der geleerde wereld toebehooren, het aanzien der school verhoogen; maar evenmin als het denkbeeld *verlagen* te pas komt tusschen den eersten en den geringsten Staatsdienaar, evenmin kan de man van echte humaniteit de gedachte koesteren, dat eene Latijnsche school zich zoude *verlagen*, wanneer zij iets van de zoogenoemde *Fransche scholen* of instituten overnam en navolgde.

(5) De Brochure, getiteld: *Het Gymnasium*, enz., beantwoord door W.G.B., bladz. 28.

bezitten, zich boven dat bekrompene terrein verheffen, om alleen uit een zuiver opvoedkundig beginsel werkzaam te zijn.

Het beginsel van het instituut, beter *huis van opvoeding en onderwijs* genoemd, is geen ander dan dit: De leerling worde in die vakken onderwezen, welke ten deele hem zijne bestemming doen naderen, ten deele boven anderen bevorderlijk zijn aan de harmonische ontwikkeling zijner zielsvermogens; hij worde zóó onderwezen, dat zijn verstand en zijn hart gelijkelijk gevormd, en Christelijke beginselen in zijn gemoed geplant worden. Kennis en wetenschap staan in het huis van opvoeding hoog, zeer hoog aangeschreven; maar zij zijn niet het hoogste, zoo als op de Latijnsche school. Deze verheugt zich, wanneer zij onder hare leerlingen eenen met uitstekende verstandelijke vermogens begaafden ontdekt, alleen omdat zij in hem den toekomstigen Geleerde ziet. Om hem hiertoe te vormen, spant zij alle krachten in. Latijn, Grieksch, oude Geschiedenis en Aardrijkskunde, Antiquiteiten, zijn uitsluitend de voorwerpen, waarmede zij hem bezig houdt. Op deze rigt zij zijnen geest, spant zij zijnen leerlust. Zijne ambitie wordt geprikkeld, zijn ijver aangevuurd door openbare loftuitingen. Voor het publiek wordt hij boven zijne medeleerlingen verheven; met zware boekgeschenken wordt zijne alles overwinnende vlijt beloond; het *uitmuntend, voortreffelijk, veelbelovend* verzelt zijnen naam in Boekzaal en Couranten; het getal Grieksche themata, door hem zonder fouten gemaakt, wordt aan het groote publiek medegedeeld, zonder dat de zedelijke werking van dit alles eenige bekommernis wekt, en niet de jongeling, maar de *geleerde* jongeling, treedt uit de Latijnsche school te voorschijn, om tot een anker voor haren roem te strekken, terwijl al die leerlingen, wier studiën mislukten, niets van haar te eischen hebben. Het huis van opvoeding daarentegen houdt de letteroefeningen der leerlingen in verband tot de zedelijke ontwikkeling, verheft de verstandelijke vermogens niet ten koste der zedelijke, schuwt overprikkeling, van welke zijde ook, en houdt zich bij voorkeur met de taak bezig, van sluimerende vermogens te wekken, eene taak, van welke de resultaten zoo weinig schitterends opleveren! Deze taak, boven het vermogen der Latijnsche school, en dus wijsselijk door haar van de hand gewezen, maakt een niet onaanzienlijk deel uit der bemoeijingen van het huis van opvoeding, hetwelk den mensch, alzijdig ontwikkeld, begaafd met alle kundigheden, welke juist dat alzijdige mogelijk maken, en gevormd tot eene Christelijke denkwijze, wenscht op te leveren.

Onze Schrijver, zoowel als sommige dergenen, die sedert eenige jaren de defensie der Latijnsche scholen op zich genomen hebben, toont geene paedagogische strekking aan zijne denkbeelden te geven. Bij hen en anderen komt de redenering eenvoudig hierop neder: De Latijnsche scholen moeten het onderwijs in de oude talen regtens *aan zich* houden, en er zich *uitsluitend* aan toewijden. Het laatste neem ik thans niet in overweging; maar het eerste houdt óf den aanmatigenden eisch in, dat het onderwijs in de oude talen niet als middel tot een opvoedkundig doel mag aangewend worden, óf de ongerijmde grondstelling, dat het voor de aanvankelijke ontwikkeling van den menschelijken geest overtollig is, en door dat der nieuwe talen zou kunnen vergoed worden.

Het opvoedkundig principe van het instituut, als huis van opvoeding, eischt, dat het gebied der menschelijke wetenschap, voor zooverre de beginselen aangaat en met berekening van den invloed, dien deze op 's menschen vorming en op de aanvankelijke opleiding tot het lidmaatschap der burgermaatschappij hebben, aan die opleiding dienstbaar gemaakt worde. Het kan dus evenmin de oude talen als de nieuwe, evenmin de wiskundige als de historische wetenschappen ontberen. En daar dit principe als zoodanig gemakkelijk te verdedigen is, kan men geene beschuldiging tegen het huis van opvoeding maken, dan dat het welligt ontrouw wordt aan het principe; beneden deszelfs roeping blijft; geene toereikende hulpmiddelen heeft; onvolledige kennis uitdeelt; slecht onderwijst en niet opvoedt, of, om binnen de grenzen van het tegenwoordige onderwerp te blijven, dat het de leerlingen, die slechts halfwetens zijn, in den waan brengt, dat zij grondig en degelijk onderwijs genoten. Ik zal mij niet vermeten de bestaande instituten en huizen van opvoeding te dezen aanzien te beoordeelen. Ook doet het niets ter zake, of er werkelijk zijn, die aan alle opvoedkundige verpligtingen voldoen. Ik heb alleen op de noodzakelijkheid willen aandringen, om zich, in den tegenwoordigen strijd, tot de beschouwing en vergelijking van beginselen alleen te bepalen, ten einde dat losse en uit de lucht gegrepene redeneren over scholen en onderwijs, hetwelk meer dan vroeger aan de orde van den dag is, te voorkomen en af te snijden. Het beginsel der Latijnsche school is grondige opleiding tot de kennis der Oudheid. Zij neemt het kind over van de middelbare school[1];

(1) Wanneer men de berekeningen nagaat, welke sommige Schrijvers hier ten aanzien van den leeftijd, waarop die overgang geschiedt, maken, en van hetgene het kind op denzelven voorondersteld wordt te weten, valt het gebrek aan schoolondervinding bij hen spoedig in het oog.

vooronderstelt, dat het daar zekere hoogte bereikt heeft; vooronderstelt alverder, dat het het daar geleerde uit zich zelf of door middel van lessen zal aanhouden[(1)]; doch zij laat het bij die vooronderstelling, en prent haren kweekeling geene andere liefde in, dan die tot de Oudheid. Hierin ligt bij uitsluiting haar werkkring. Het beginsel van het Gymnasium is, doch het is moeijelijk, een beginsel aan eene inrigting toe te kennen, die geene eigene rigting aanneemt, en eigenlijk niets doet, dan aan alle burgers de gelegenheid aanbieden, om hunne kinderen te doen onderwijzen in die talen en wetenschappen, welke ieder voor zijne bijzondere bestemming meent noodig te hebben. De Latijnsche school wil de gestrengste uitsluiting en concentratie op een enkel punt. Het Gymnasium de ruimste, zooveel mogelijk alzijdige werking, eene onbepaalde agglomeratie. Het principe van het huis van opvoeding is onderwerping van al het objectieve aan de subjectiviteit des leerlings; heerschappij van het doel der opvoeding over de stoffe van het onderwijs. De Latijnsche school neemt de Geleerdheid in bescherming, en zorgt voor den oudvaderlandschen roem in de oude Letteren. Het huis van opvoeding leidt den mensch, door vele vakken van menschelijke wetenschap, op tot een veelzijdig ontwikkeld maatschappelijk wezen, en door het Christendom tot eenen dienaar in het

(1) Prof. TYDEMAN, aangehaald door BERGMAN, bladz. 45. Ik voor mij wenschte wel eene verdeeling van den dag te kennen, die het mogelijk maakte voor een kind van 13 tot 15 jaar, in zijne tusschenuren: 1°. Het dagelijksche werk voor de Latijnsche school, 2°. Godsdienst, 3°. Nederduitsch en Vaderlandsche Geschiedenis, 4°. Fransch, 5°. Engelsch, 6°. Hoogduitsch, 7°. Nieuwe Geschiedenis, 8°. Aardrijkskunde, 9°. Rekenen en schrijven (om van de Kunsten niet te gewagen) bij te houden. Dit is klaarblijkelijk onmogelijk. Soms redt men zich met te zeggen, dat het lager en middelbaar onderwijs voor dit alles moet zorgen, en dat de Latijnsche school regt heeft om te vorderen, dat de leerling, bij zijne intrede, genoegzame kennis aan die vakken verkregen hebbe. Deskundigen echter doorzien de dwaasheid van die stelling. Neen, men moet er rond voor uitkomen: de Latijnsche school eischt dat alles niet; zij bemoeit zich met geene voorwerpen van studie, dan die tot de kennis der Oudheid opleiden. Gelijk het den steenhouwer onverschillig is, of zijn leerling het boekbinden verstaat, zoo is het der Latijnsche school onverschillig, of de hare met de nieuwe talen bekend is. Dit volgt uit het principe der Latijnsche school, en kan haar dus niet kwalijk genomen worden. Maar loopt het dan niet uit op verwarring van zaken, wanneer hare verdedigers zich bemoeijen, om aan te toonen, dat hare leerlingen, ten aanzien van de nieuwe talen, enz., niets behoeven te verliezen?

Rijk der Waarheid. Beider doel is edel, beider ideaal schoon, beider werkkring den Vaderlande nuttig. Maar laat de Latijnsche school het huis van opvoeding, dat een grondig onderwijs in de oude talen voor de geheele ontwikkeling van vele zijner leerlingen noodig acht, niet langer beschouwen als een inkruipsel op haar grondgebied; want wat staat hooger: de school, die zich dienstbaar maakt aan de opleiding tot solide Geleerdheid, of zij, die de opleiding tot solide Geleerdheid dienstbaar maakt aan opvoeding?

P. DE RAADT.

I. Camera Obscura van *Hildebrand*.

> Non lusisse pudet, sed non incidere ludum.
> HORAT.

Haarlem, Erven F. Bohn. 1839. 251 bladz. in 8°. II. Studenten-typen; door *Klikspaan*. Leyden, H.W. Hazenberg en Comp. I tot XII. 376 bladz. III. De Nederlanden. Karakterschetsen, kleederdragten, houding en voorkomen van verschillende standen. 's Gravenhage, Nederlandsche Maatschappij van Schoone Kunsten, Bestuurder J.J. van Ryckevorsel. 1841. 12 Afleveringen. 96 blz. IV. Nederlanders door Nederlanders geschetst. Aflevering 1-8. Amsterdam, 1841. Uitgave van J.H. Laarman. 64 bladz.

Ik zou gaarne, naar aanleiding van de Werken, aan het hoofd dezer bladzijde vermeld, een woord in het midden brengen over *den Kopijeerlust van het Dagelijksche Leven*, dien karakteristieksten trek van de Letterkunde onzes tijds; - wilt gij mij vergunnen met eene aanhaling uit den *Correggio* van OEHLENSCHLAEGER te beginnen?

De bedoelde plaats is geene andere dan het tweede tooneel van het vierde bedrijf des Treurspels. Het feit valt voor te *Parma*, in eene galerij van schilderijen, die de eigendom zijn van eenen aanzienlijken Edelman, OTTAVIO geheeten. Het tooneel is - gelukkig ledig. Maar daar komt hij op, de held van het stuk, de drieëndertigjarige ANTONIO ALLEGRI, de schilder uit het dorpje *Correggio*, die zijnen lichtenden *Nacht* al heeft gepenseeld, en echter den langen weg uit het vlek te voet moest afleggen. Erger nog. Hij heeft een schilderstuk op den rug, dat hij te koop komt aanbieden, want de man is echtgenoot en vader, echtgenoot en vader, wiens gezin hongert..... ‘Arme

Kunstenaar!' roept gij uit; zeg des ondanks: 'Gelukkige!' bid ik u, - of hebt gij nooit eene Madonna van CORREGGIO, hebt gij nooit zijne MARIA gezien?

'Vermoeid,' zegt OEHLENSCHLAEGER, 'vermoeid zinkt hij op eenen stoel neder;' en nu vergunne de Redactie van *de Gids* ons eenige regels ruimte voor zijne naïve ontboezeming:

ANTONIO.

'Hier ben ik er eindelijk, maar hoe moede! Het is ook zoo heet, en de weg zoo lang, en de zon brandt zoo! - Wat is het hier frisch en luchtig; zie, die grooten der aarde hebben het toch goed; het staat aan
hun in koele, hooge paleizen van steen te wonen, die do zonnestralen buitensluiten of het uitgeholde rotsen waren. Hoe hoog is dat ewelf, hoe
trotsch zijn die bogen! Breede zuilen werpen hier en ginds hare schaduwen,
en in den gang koelen kille fonteinen, al ruischende, muren en lucht af! - Goede God! wie zoo wonen mogt! - En wie weet hoe spoedig het
mijn deel zal zijn? - Wat valt het ligt die breede, koude, marmeren trappen op te stijgen! Er staan antieke bustes in de nissen, hoe statelijk,
hoe rustig blikken ze op mij neêr.'

(*Hij ziet rond.*)

'Een zaal, ha, die zal prachtig wezen.'

(*Hij springt op.*)

'Ei, wat zie ik, vol schilderstukken? Hoe, het is de galerij! Heilige Moeder Gods! ik sta midden in den tempel, en ik weet er niet af!'

(*Hij vouwt zijne handen.*)

'Hier hangen dan de onsterfelijke werken der Italiaansche Meesters; hier
zullen ze blijven hangen, of het schilden, heerlijk beschilderde wapenschilden
waren op het graf van gesneuvelde helden: teekenen hunner daden! Groote God! welke zal ik het eerste beschouwen? Landschappen, wilde
dieren, helden, Madonna's? Mijn blik zwerft om en rond als een gelukkig
bijtje over honderde schoone bloemen. Van louter zien, zie ik niets; slechts
de tegenwoordigheid mijner lievelingskunst gevoel ik, het is of ze mij met
reuzenkracht aangrijpt. o, Laat mij schreijen, laat mij knielen in den tempel
mijner voorvaders!'

(*Hij knielt een wijle, en rijst dan op, en beziet de schilderijen met naïf genoegen.*)

'Zie, dáár hangt een mooi stuk. Maar neen, - mooi is het toch niet, - alles kan ook niet even verdienstelijk zijn -. Maar, wat zie ik? of dat keurig is! Nu, heb ik ooit iets dergelijks gezien: daar staat eene oude
vrouw en schuurt haar keteltje in een keuken, naast haar zit hare kat te
slapen, en hier blaast een blonde jongen zeepbellen uit dat kort eindje.

Het is mij nog nooit ingevallen, dat men ook zulke dingen schilderen kon!'

Het is eene gelukkige greep, dunkt mij, om eenige ideeën over kunst te geven, CORREGGIO in eene galerij van schilderijen te brengen, CORREGGIO, die zich ter naauwer nood zijn talent bewust is, CORREGGIO, die nog zoo weinig van de onderscheidene scholen

weet. Werp mij niet tegen, dat het een anachronismus is, *hem* bij zulk een stuk te doen stilstaan; al beweest gij, dat de eerste Vlaamsche keuken ruim vijftig, ruim honderd jaren na CORREGGIO's dood werd geschilderd, ik zou nog OEHLENSCHLAEGER gelijk geven, dat hij hem het eerst bij dien laagsten trap der kunst deed wijlen. ‘Laagste trap!’ herneemt uwe nationale eigenliefde verbaasd, en ik fluister u in antwoord toe: ‘Kopijeerlust des Dagelijkschen Levens!’ doch voeg er luide bij: ‘Maar toch kunst, wanneer gij talent genoeg bezit, om dat te idealiseren; wanneer uw open zin er de natuur met liefde in waardeert en geniet; wanneer gij er van getuigen moogt, wat de Italiaansche Meester van die proeve onzer schilderschool getuigt:

ANTONIO.
En echter, hoe blinkt alles in die keuken van zindelijkheid, het is een
lust om te zien. Als men er door de holle hand op tuurt, dan is het of
men het zonnelicht, door de wijnrankblaren om het vensterke geslingerd
heen, in dien koperen ketel ziet weerkaatsen! Wie heeft het toch geschilderd?
Zou de naam er niet onder staan?’
(*Hij zoekt en leest.*)
‘“Een onbekende Vlaming.”’ ‘Een Vlaming? wat is dat voor een landsman?
Zou Vlaanderen ver, heel ver van Milaan liggen? Maar daarboven hangen grooter stukken: tafels met bloemen, glazen met wijn, en half afgeschilde
citroenen, honden, keur van vogels, o die zijn heerlijk, ha, ha, ha!’

Frons de wenkbraauwen niet, Lezer! dewijl de Deensche Dichter ook den *Stillen Levens* regt laat wedervaren, dewijl hij daarvan gewaagt *na* de hulde der nabootsing, onzer alledaagsche natuur toegebragt. Ik zou kunnen beweren, dat zuidelijke schoonheidszin ligter bevredigd wordt door eenen bloemenkrans, dan door eene oude vrouw. Ik geloof niet, dat gij neen zoudt kunnen zeggen, wanneer ik u vroeg: Of er niet tegelijk meer aanlokkende en meer ware Poëzij schuilt in wild en gevogelte, hetwelk onwillekeurig beemd en woud voor den geest roept, en ons de weelde der jagt herinnert, dan in een jongsken, dat bellen blaast, die ironie op de ijdelheid des menschelijken levens, door kinderlippen te voorbarig verkondigd? Liever dan u dus te kwellen, wil ik u verzoenen, door eene aanhaling van den man, die ook OEHLENSCHLAEGER's meester was:

Das alles sieht so lustig aus,
So wohl gewaschen das Bauerhaus,
So morgenthanlich Gras und Baum,
So herrlich blau der Berge Saum!
Seht nur das Wölkchen, wie es spielt
Und sich im reinen Aether kühlt!

Fände sich ein Niederländer hier,
Er nähme wahrlich gleich Quartier,
Und was er sieht und was er malt,
Wird hundert Jahre nachgezahlt.

Wie kommt dir denn das alles vor?
Es glänzt als wie durch Silberflor;
Durchscheinend ist 's, es steht ein Licht
Dahinter, lieblichstes Gesicht.
Durch solcher holden Lampe Schein
Wird alles klar und über rein,
Was sonst ein garstig Ungefähr
Tagtäglich, ein Gemeines wär, -
Fehlt 's dir an Geist und Kunst-Gebühr,
Die Liebe weisz schon Rath dafür.
GOETHE.

Een *salto*, maar niet *mortale*, hoop ik, brengt ons van de vroegere Nederlandsche Schilderschool op de Schetsen en Types der Letterkunde onzer dagen over; doch ik heb mijn gevoelen door dat woord *sprong* al half verraden. Immers, het is niet louter de tijdsruimte, welke ons van METZU, NETSCHER en VAN MIERIS scheidt - dat drietal idealiserende kopijisten van ons huisselijk leven - welke mij tot die uitdrukking verlokte. Het hemelsbreed onderscheid valt niet enkel aan de twee eeuwen toe te schrijven, die er verliepen, sedert BROUWER, OSTADE en JAN STEEN de geneugten van wijn en min voor een krachtig volk tot uitspatting toe schetsten en schilderden. Er zou ruk noch schok worden vereischt, om van gene tot deze te komen, zoo de types evenzeer het gevolg waren van inheemsche ontwikkeling, als zin voor de natuur, die hen omringde, liefde voor de schoonheid, welke zij zagen, voelden, begrepen, zich in de schilderstukken van het voorgeslacht afspiegekle. Het is reeds vroeger in dit Tijdschrift opgemerkt, dat de Hollandsche Poëzij der zeventiende eeuw in STARTER's en BREERO's hare levenslustige Schilders had. Eene met zorg bewerkte studie, welken invloed de slechts halfoordeelkundige navolging der Ouden op VONDEL's Dichtstukken uitoefende, - een volstrekt niet lofredeachtig onderzoek, waarom REMBRANDT, door zijn streven naar oorspronkelijkheid, soms zoo gemeen en dus ter nood betrekkelijk waar werd - beide zouden van de innige overeenstemming getuigen in de Hollandsche Genieën van dien tijd, tot in de gebreken toe. Tusschen de Doelenstukken van GOVERT FLINK en VAN DER HELST's geschonden' Schuttersmaaltijd laat zich menige beeldtenis, door PIETER CORNELISZOON HOOFT geleverd, ophangen; ja,

het is, of zij er alle in harmonie van uitdrukking door winnen. De eene kunst dier eeuw leert mij de andere begrijpen, waarderen, genieten, van het laagste tot het hoogste! Ik dees CAMPHUYZEN in de vertrekken van PIETER DE HOOGHE; hetzelfde kalme licht blinkt mij uit beide tegen. Ik begrijp de Kusjes van REAEL uit de Nymphen van POELENBURG. De Heer *van Zuylichem* is te huis in de kluchten der *Vlaamsche Bent*. JAN LUYKEN heeft TENIERS bestudeerd, eer hij de *Duytse Lier* besnaarde. En de zee? De triomfen van WILLEM VAN DE VELDE blinken ons aan uit de zegezangen van VONDEL; - LUDOLF BAKHUIZEN en ANTONIDES VAN DER GOES, aan wiens *IJstroom* geeft gij de voorkeur?

In onzen tijd - - -

Ik ga u teleurstellen, want de loop mijner redenering deed u eenen heftigen uitval tegen onze hedendaagsche schilderschool verwachten - alsof op de jongste Haagsche Tentoonstelling noch Duitschers, noch Franschen, noch Belgen hadden geëxposeerd!

Het verwijt zou ietwat onbillijk zijn; schilderen is ten onzent een beroep. De liefhebbers verlangen geene gedachte in een stuk - ‘dat vermoeit zoo!’ En onze kleeding! Zij heeft weinig uitlokkends voor het teekenstift. Hare kleuren eischen geen achtste der verwen, die het palet aanbiedt. Is het wonder, zoo de meeste hedendaagsche genrestukken flaauwe navolgingen der Ouden worden, zijn, blijven, flaauw vooral, dewijl het sprekend-ware om den wil van het keurig-kiesche ontbreken moet? Doch het is hier de plaats niet daarover uit te weiden. Ook heb ik de Schilderkunst, heb ik onze vroegere school vooral slechts als bondgenoote opgeroepen, om de Letterkunde te beschamen, nu deze zich, in navolging van vreemden, op hunne manier, aan een genre wijdt, dat ten onzent, vóór eeuwen, door hare oorspronkelijker zuster reeds met gelukkig gevolg werd beoefend. Vindt gij de uitdrukking te hard? Hebt gij dan nooit opgemerkt, dat onze Letterkunde schier altoos aan den leiband loopt, wel meer of min op haren eigenen draai, maar toch aan den leiband? *J'excepte les exceptions*; maar met WALTER SCOTT is de Historische Roman begraven, en CHARLES DICKENS, den held van den dag, treft gij nog meermalen elders aan, dan op den Inhoud van *het Leeskabinet*, welks schutblad toch dikwijls genoeg met dien naam prijkt. Het Tijdschrift, waarin wij deze gedachten plaatsen, gaf ons, zoo wij ons juist herinneren, het eerst eenige Fragmenten zijner *Pickwickisten*, naar ons oordeel zijn verdienstelijkst, zijn oorspronkelijkst Werk, waarin zijn hu-

mor zich het gelukkigst uitte: SAM en de oude WELLER zijn benijdenswaardige figuren. Ook eenige zijner *Schetsen* vonden ruimte in *de Gids*; zij waren voor deze en gene te sterk gekarikaturiseerd, waarschijnlijk ook voor den zin der Redactie, die het bij weinige proeven liet berusten, en zich in den smaak des volks bedroog. Of is het niet alles DICKENS, wat de klok slaat, tot in de nagelatene papieren van Jufvrouw STAUFFACHER toe? o Wonderbare wisselzin! - DICKENS had zijnen tijd begrepen; de Goden, de Vorsten, de Helden hebben uitgediend, het burgerlijk-alledaagsche, uwe en mijne historie, ziedaar, wat bevallen moest! Geen grootsch plan meer, maar beurtelings treffende of aardige *détails*, - afwisseling, des noods, ten koste van de eenheid des geheels, - verscheidenheid, door lachwekkende overdrijving van het goede, door het opvoeren van monsters, als RALPH en QUILP! Alles, tot zelfs de wijze van uitgeven, moest een offer zijn aan den geest des tijds. Maandelijks, wekelijks, eenige blaadjes, en in deze eene *piguante scène*, of de gang des verhaals die medebrengt of niet, zij moet er in; het fragmentarische is de vloek van den vorm; maar wat is niet fragment in onze dagen? De billijkheid gebiedt, dat wij ook de goede zijde van den letterkundigen BAÄL niet verzwijgen. Ter vergoelijking van dit alles, bezit hij groote juistheid van opmerking in kleine karaktertrekken, veelzijdigen zin voor maatschappelijke toestanden, eenen bewonderenswaardigen stijl, waaraan onze vertalers slechts zelden regt weten te doen, en, hoogste lof! een vurig geloof aan het goede, aan het onsterfelijke, aan het Goddelijke in den mensch! Het is vooral om die laatste, onwaardeerbare eigenschap, dat ik geen' moed heb hem te verwijten, dat hij de Kunst van haren vorstelijken zetel heeft afgerukt, om haar, - laat mij de woorden van Professor GEEL mogen bezigen: - ‘een festijn te laten geven in een gaarkeuken!’ Het was welligt zijn tijd, die hem, zijns ondanks, medesleepte; de behoefte aan iets nieuws; den langzamen, ten deele weêrstanen, maar toch onloochenbaren invloed der jonge Fransche Letterkunde op de Engelsche. Of is de Schrijver van *Crichton* niet tot *Jack Sheppard* gezonken? Of heeft BULWER ons niet onlangs medelijden afgevergd voor eenen boef?

Ook werd de Schetsen- of Typesmanie door de ten minste zamengeschakelde of aaneengereide opvoering der burgerlijke personaadjes van DICKENS nog niet bevredigd. Alles moest voorwerp van kunst - ten minste van beschrijving - worden; de radicalen in de Litteratuur beweerden, dat er over ieder wel een

artikel te schrijven viel. Och ja! En wiens eerzucht voelde er zich niet door gestreeld? *The Heads of the People* werden bij duizenden en tienduizenden verkocht; tekst en illustratie wedijverden in levendigheid en aanschouwelijkheid. *Les Français peints par eux-mêmes* bewezen, hoeveel sympathie *une mine à exploiter*, bij de Franschen vindt. Laat ons er bijvoegen, dat hun veelzijdig talent van stijl ten minste de kans aanbood er een kunstgenre van te maken. Maar ook de Belgen waagden zich op de koord, - wien verbaast het, dat wij ten leste mede aan den dans moesten? Ik heb er mij dikwijls over verwonderd, dat men ons zoo lang met rust liet; maar, helaas! wij doen er boete voor, - wij springen thans ook, en wel op twee plaatsen tegelijk, dat het een' aard heeft: het was uitstel, *with a vengeance*!

I. *De Camera Obscura van* Hildebrand. 1839.

Onze lange inleiding over den *Kopijeerlust des Dagelijkschen Levens* zou haar doel hebben gemist, zoo het iemand, na het lezen der vorige bladzijden, thans inviel te vragen: ‘Waartoe eene beoordeeling twee jaren na de uitgave van een Boek, dat verdienden opgang maakte, dat herdrukt werd?’ Mogt die stem zich echter doen hooren, wij zouden haar niet wederspreken, wij zouden den zin slechts aanvullen met: ‘Een Boek, dat, trots onze aanmerkingen, eenen derden druk zal beleven, al was het alleen om de verdienste van den stijl!’ En wij vleijen ons, dat de verbaasde begrijpen zou, dat wij louter uit liefde voor de kunst eenen blik op het genre werpen; dat wij, zonder tot dezen eersteling in dien trant op te klimmen, geen billijk oordeel over de volgende proeven konden uitbrengen, dat zoowel de vorm als de geest van de *Camera Obscura* studie waardig zijn, al leiden beide niet tot even bevredigende uitkomsten.

Mogt een onzer Lezers er op aandringen, hem van een verslag te verschoonen, hij stelle zich gerust, wij hebben geen plan er ons zelve mede te kwellen. Een *goed* verslag eischt *proeven*, - het Boek, dat voor ons ligt, is zoo bekend, dat wij slechts zullen aanhalen, waar wij bedenkingen opperen; de billijkheid verpligt er ons toe.

Een woord over den titel, over de verklaring van dezen door den Schrijver gegeven, leide ons tot de opstellen. ‘*Camera Obscura*,’ zeide men in den beginne, ‘alsof het iemand gegeven ware louter weêrkaatsing te zijn.’ - ‘*Camera Obscura*,’ beweerde een schalk, ‘waarom niet *Daguerréotype*, die spiegelt nog ge-

trouwer af, die geeft nog juister weêr?' Zoowel de schalk als het publiek hadden gelijk; maar de Schrijver had gepoogd er zich over te verontschuldigen (bl. 247), door te verwijzen naar de volgende plaats:

'De schaduwen en schimmen van Nadenken, Herinnering, en Verbeelding vallen in de ziel als in eene Camera Obscura, en sommigen zoo treffend en aartig, dat men lust gevoelt ze na te teekenen, en met ze wat bij te werken, op te kleuren en te groeperen, er kleine schilderijen van te maken, die dan ook al naar de groote Tentoonstellingen kunnen gezonden worden, waar een klein hoekjen goed genoeg voor hen is. Men moet er evenwel geen portretten op zoeken, want niet alleen staat er honderd maal een neus van Herinnering op een gezicht van Verbeelding, maar ook is de uitdrukking des gelaats zoo weinig bepaald, dat een zelfde tronie dikwijls op wel vijftig onderscheiden menschen gelijkt.'

ANONYMUS, *in libro inedito* (tegenover den titel).

Wij zullen ons fluks een paar aanmerkingen op die plaats uit het onuitgegevene Werk van den Naamlooze veroorloven; eerst nog eene getuigenis, en wel van HILDEBRAND zelven, over zijn Werk; gij treft die in de opdragt aan:

'Gij weet hoe en wanneer ik deze opstellen heb bijeen gekregen. Zij zijn bedacht in verloren uren, tusschen de wielen en op het water, op wandelingen en in vervelende gezelschappen. Zij zijn geschreven in oogenblikken, waarin een ander zijn piano opensluit, of een pijp rookt, of over Don CARLOS praat. Zij werden in gezellige uurtjens voorgelezen, onder vrienden, alleen onder vrienden. Nu ze dan bijëen vergaderd zijn, en aan het publiek worden overgegeven, hoop ik dat het publiek ze als zoodanig zal beschouwen. Al wie nu niet van HILDEBRAND houdt moet ze maar niet lezen.'

Het publiek heeft die *modestie d'auteur* niet naar de letter opgenomen, en het deed wel; - ondanks die laatste spijtige aanmerking, houden wij van HILDEBRAND om den wille van zijn talent, schoon wij hem de sympathie, waarop hij in de laatste woorden aanspraak maakt, niet onvoorwaardelijk beloven. Het schort echter noch aan het onjuiste van den titel, noch aan het min naauwkeurige der kunsttheorie van ANONYMUS.

Een goede naam voor een Werk van dien aard is een verduiveld moeijelijk ding; LEIGH HUNT heeft eene geestige schets gegeven van de zwarigheden, er aan verknocht. Het was bij gelegenheid, dat hij een Weekblad Mengelingen in het licht

zond; waarom zouden wij den Lezer die proeve van Iersch vernuft onthouden? ‘Ik was in mijne radeloosheid,’ vertelt hij, een vriend gaan bezoeken, die alles voor een Boek kan doen, alles, behalve het een titel geven! Ik trof er een groot gezelschap aan, dat het met hem vergeefs beproefde. Eindelijk verkeerde hij, op de manier van RABELAIS, de hopelooze onderneming in een grap; ieder zou opgeven, wat hem het eerst inviel. Hoe wij schaterden om de dwaasheden, die elkander nu opvolgden. Soms stak er zin in de keus, trots al de ongerijmdheid, wanneer mijn Boek b.v. den naam zou dragen van: Drie Stuivers Reflectie, of: Iedereen zijn eigen Spiegel, - de Adviseur, of: Wien zal ik een handje helpen in het Stellen? - Nonsens, het Vervolg hierna. - Anderen wekten, louter door kracht van tegenstelling, den lachlust onweêrstaanbaar op, als: De Krokodil, of: De plezierige Reismakker; - Chaös, of: Aangename Mengelingen; - De Voetknecht, of: Bloemen van Vernuft; - Bijgeloof, of: De opgeruimde Verlichter; - Bloed, eene Verzameling van luchthartige Opstellen. Weêr anderen waren niets dan buitensporig dol: De vermakelijke Voorvader; - De Ossenlende door een Leek; - De Tandpijn, of: Herinneringen van alleronaangenaamsten Aard; - Gedachten bij het opnemen van eenen Snuiter; - De Piano-Forte van PAULUS AEMILIUS; - Het Kaartspel van de Zeven Slapers; - De Arabische Duizend en Eene te paard gestegen, - en wat gij nog dollers denken kunt. HILDEBRAND heeft, het zij tot zijne eer gezegd, meer gegeven dan zijn titel beloofde; kunstenaar, als hij is, gevoelde hij, dat bloote nabootsing, napenseeling, navolging, hem beneden zijne roeping zou doen blijven; - doch wij mogen ons zelven niet vooruitloopen.

Een woordje tot den ANONYMUS. Hij wil Neuzen der Herinnering zetten op Gezigten der Verbeelding, alsof dit niet iets gedrogtelijks moest geven, alsof niet alles in de Natuur harmonisch ware, tot zelfs het leelijke toe. Hij beweert, dat ‘één zelfde tronie wel op vijftig onderscheidene menschen gelijkt;’ er eenen zweem van heeft, ware nog iets geweest. Wij prezen straks den kunstzin des Schrijvers; waarom nam hij dan deze onjuiste plaats over? Het valt niet moeijelijk de oorzaak te gissen, - hij wenschte *toepassing* te vermijden.

Verdicht ten onzent uit de dagen, die gij zelf hebt beleefd, wat gij wilt; wanneer gij het tooneel binnen de enge grenzen van ons Vaderland plaatst, zal men straks de vriendelijkheid hebben u de originelen aan te wijzen, waarnaar gij werktet, al kent

gij die originelen noch van gezigt, noch bij naam. Prettig verschiet! Er op te worden aangezien, dat ik u ten toon heb willen stellen, Mijnheer A.! die mij nooit leed hebt gedaan, dien ik evenmin het opzet had te grieven; - kon ik het helpen, dat gij al aan uw derde of vierde politieke geloof zijt, nu eens *plus royaliste que le Roi*, dan weder *de Grondwet, niets dan de Grondwet, maar de Grondwet geheel*, al naar de wind waait? - Nog aardiger! Mevrouw Z., die u anders zoo heusch plagt te ontvangen, is koel en vreemd jegens u, en gij zijt dom genoeg, om haar in eene vlaag van vriendschappelijke vertrouwelijkheid te vragen: Wat u toch in hare opinie benadeelt? - Zijt gij dan de eenige, die niet weet, dat gij, in eene klagt over het weinig gezellige onzer gezelschapskringen, meer van de vrouw, van de welopgevoede, van de vermogende, van de aanzienlijke vrouw hebt geëischt, en dat Mevrouw Z. - zij en geene andere - de vrouw was, die gij op het oog hadt? - o Die miskenning uwer beginselen, grievendst, waar gij dacht u van hare waardering zekerst te mogen achten! Gij zijt kunstenaar; ge buigt u voor den staf der kritiek; gij waagt het ook uwe opmerkingen over uwe lievelingsstudie mede te deelen. - Allengs vervreemden uwe vrienden, uwe kennissen ten minste, van u; gij hebt bij hen op belangstelling gerekend, gij treft, in plaats van deze, slechts eigenliefde aan, eigenliefde in hare honderde nuances, van de zwakte, die nog eene wijl welwillendheid voorwendt, tot de kracht, die u bar terugstoot, zelfs als gij met warmte het bewonderenswaardige prijst. Wie gaf u het regt te gelooven, dat allen in uwe overtuiging zouden deelen, de overtuiging: dat geen Auteur ooit onderging door de Kritiek; dat slechts wij er ons zelve onder helpen; dat hij het minst gevaar loopt te verdolen, die eener waarschuwende stem in tijds het oor leende! Wat er u het regt toe gaf? Uw letterkundig geweten, dat het u als pligt voorschreef; hetzelfde letterkundige geweten, dat u troost over de geraaktheid van Mijnheer A., en de verbolgenheid van Mevrouw Z.; het was liefde voor uw Land, liefde voor het gezellige leven, liefde voor de kunst, die er u toe aanspoorde.

Wij zijn van zelve tot de verklaring genoopt, waarom wij niet onvoorwaardelijk met HILDEBRAND sympathiseren. Het Boek heeft tal van verdiensten, en wij zullen daaraan straks onbekrompen regt doen, maar er faalt voor ons gevoel eene hoofdverdienste aan, welke wij zoo gaarne bij en boven die alle zouden huldigen. Het is geen Lid der Nuttigheidsbent, dat hier spreekt. Ik weet, dat ik geen regt heb van den Auteur te vergen, dat

hij gispe, hervorme, afbreke, het beste misschien, wat er bij ons te doen is. Het valt mij niet in van hem te eischen, dat hij zich mede beijvere de Wetenschap vooruit te brengen, de Kunst eenen stap verder te doen gaan. Hij heeft in dit Boek slechts willen teekenen, en hij deed het voortreffelijk, en met warmte; maar welke warmte? - o Dat eene Liefde als die voor de taal, door zijn Werk zoo heerlijk verkondigd, zich over alles had uitgebreid, hoeveel schoonere vruchten zou het dragen, dan wij er nu aan dank mogen weten, hoe talrijk zij zijn!

Eene uitweiding over de opstellen zelve verduidelijke mijne gedachte.

HILDEBRAND heeft de goede gewoonte zijne geschriften te dagteekenen; het is of de Auteur ons eenen blik op de geschiedenis van zijn gemoed vergunt. Wij zien *hoe* de geest zich ontwikkelde van iemand, ‘die zuinig moet wezen met de jaren, dewijl hij nog zoo jong is’ (bl. 39), en, trots die jeugd, zoo veel voortreffelijks leverde. *Een Beestenspel* schijnt, volgens het jaartal 1836, bl. 24-34, de eersteling zijner opstellen te zijn geweest; het is eene dichterlijke gedachte, in pracht van taal uitgedrukt, schrikbarend overladen, in den stijl van VICTOR HUGO, maar des ondanks iets belovende, mits de jaren die weelderigheid zouden temperen. Een weinig meer philosophie, en de Schrijver zou zelfs niet gewenscht hebben de beesten in den paradijsstaat te zien (bl. 25), dewijl men tot in zijne wenschen toe redelijk moet zijn, dat is tevreden met de wereld, zoo als Gods Bestuur ons die geeft. Wat zou onze Natuurlijke Historie der dieren, zoo als zij nu zijn, winnen bij eene aanschouwing der dieren, zoo als zij toen waren? Een weinig meer philosophie, en hij zou niet hebben geschreven: ‘De Anatomie, gelijk alle analyse, is schadelijk aan de Poëzij,’ bl. 32; hoe verder onze wetenschap het brengt, hoe juister onze dichterlijke beelden zullen worden; of kan, mag iets indruk op mijn gevoel maken, dat mijn verstand als onwaar heeft leeren kennen? Maar het geheel kondigde een nieuw talent aan, eene groote heerschappij over de taal, en wij zijn niet zoo overrijk aan vernuften, dat wij ook op zulke gaven geenen prijs zouden stellen. *Varen en Rijden*, 1837, volgde; het was een groote stap voorwaarts. Het huwt oorspronkelijkheid van schrijfstijl aan getrouwheid van teekenstift. Het maakte grooten opgang, maar geenen grooteren dan het verdiende. Onze Trekschuiten, onze Diligences, onze Stoombooten, werden nooit tegelijk zoo luchtig en zoo geestig, zoo waar en zoo breed geteekend. En liep er hier of daar wat idio-

syncrasie in het gedurig afkeuren onder, de Auteur maakte al die uitvallen goed door de humaniteit van het slot: ‘Maar nu houdt gij mij (ik zie het wel!) na de lezing van dit alles, voor een ontevreden, knorrig, ongemakkelijk mensch, voor eenen ellendigen pessimist, daar geen spit meê te winnen is, voor een akeligen Smelfungus, die niet reist dan met het land en de geelzucht, waardoor elk voorwerp dat hij ontmoet miskleurd en verdraaid wordt; - ik moet zoo billijk jegens mijzelven zijn van te verklaren, dat ik een geheel ander karakter heb. In tegendeel, ik behoor tot de opgeruimde, vrolijke, zich vermakende schepselen, en schik mij in alles, mits ik aan alles een belachelijken kant mag zoeken, en daarover uitvaren en schertsen’ (bl. 184). Waarom niet, wanneer er, zoo als in dit Stukje, harmonie is tusschen den vorm en den geest? beide zijn even gezond. Zoo wij ons niet bedriegen, verschenen daarop *Vooruitgang*, 1837, - *het Water, Begraven, eene Tentoonstelling van Schilderijen*, en *de Wind*, 1838, - den Lezers van dit Tijdschrift bekend, en sedert in *Proza en Poëzij* opgenomen. Van die allen hadden wij slechts het vierde, de historie van AEGIDIUS PUNTER, en de beschrijving van *ons* PIETJEN gaarne in dit Boek aangetroffen, meer om het talent van den stijl, dan om den geest van het Stuk; want ik zou er naauwelijks op durven toepassen, wat HILDEBRAND op bl. 249 van de *Camera Obscura* schrijft: ‘Zoo het Boek u bevalt, (mijn vriend!) dan durf ik wel hopen dat het meerderen bevallen zal. Het zou dan vol zijn van geestige, maar vrolijke en goedaartige opmerking, die niet aarselt zich zelve in te sluiten; van dien welwillenden lach, die niets heeft van den grijns; het zou dan een toon van aangename gezelligheid hebben, waarbij men zich op zijn gemak gevoelt, en die den Lezer zou boeien en bezig houden, en naar willekeur stemmen tot heldere genoechelijkheid en ongemaakten ernst! Het is maar een wensch, vriendlief!’

Het jaar 1838 is in dezen bundel alleen vertegenwoordigd door *Genoegens Smaken* (uit de Correspondentie met AUGUSTIJN), niet de gelukkigste bijdrage tot het geheel. De Schrijver wil eenen wijsgeerigen toon aanslaan; maar hoe komt het, dat het mij in dit opstel, als bij meer plaatsen van dien aard in het Boek, te moede is, alsof zijne philosophie diepte mist, alsof hij zelf niet weet, waarheen zij ons brengen moet? ‘- De Poëzij, AUGUSTIJN! is overal, maar die, die men opmerkt in de werkelijkheid, is beter dan de aangeworvene of aangewaaide’ (bl. 194). Even waar als goed, maar rijm dit nu eens met: - ‘Dat is het

geluk der kinderen, dat ze niet onderzoeken of beproeven, of er ook een verdrietige kant is aan hetgeen hun voor genoegen wordt aangerekend; of het de moeite waard is in hun schik te zijn. Een vlieger oplaten - plaisir hebben; een zak vol knikkers - plaisir hebben; uit rijden gaan, een dag vacantie, een avond opblijven - plaisir hebben; zie daar hun logica. Als men ouder wordt is het: kan, moet, wil, zal, durf, denk ik, door dit of veeleer door dát, geheel of gedeeltelijk, of te kort of te lang, of waarachtig of schijnbaar genoegen, ware vreugde, genot of slechts tijdpassering te hebben; - óf, is alles maar illusie? Dat moet niet wezen: dat is goed als men oud en af is' (bl. 195). Hoe? Liefde voor onderzoek is immers even natuurlijk in den volwassene, moest het ten minste zijn, als lust uit onwetendheid in het kind? Een' stap verder, HILDEBRAND! - 'Het komt er slechts op aan, te weten wat men jouissance noemt, en welke faculteit men laat zwijgen, als een andere spreekt.' Uw AUGUSTIJN moge bekennen, dat gij hem geteekend hebt; maar wanneer mijne onbeduidendheid nu de Hollandsche Kermissen gemeen vindt, dewijl ons volk bij publieke feesten schaars aardig-vrolijk, dikwijls grof, soms liederlijk is - gij hebt in de Rotterdamsche Kermis geene gelukkige keuze gedaan, gij geeft het zelf toe - ben ik dan verpligt vermaak te huichelen ten koste van mijnen gezuiverden smaak? Op bl. 190 en 191 zijt gij op den regten weg, en toont mij met den vinger aan, hoe ik er mij amuseren moet. - 'Gy hebt twee mooie, lieve nichtjens; vrolijke, prettige meisjens! rechte springin-'t-velden. De Rotterdamsche meisjens *zijn* vrolijk. Met deze hadt gij door de kramen moeten wandelen; voor deze allerlei lieve kleinigheden moeten koopen' (bl. 190). Dat was heusch, dat was humaan van mij geweest. Maar over de kijkspelen, over de beestenspelen glijdt gij met eene aardigheid heenen; van het *Cirque Olympique* spreekt gij zelfs niet. Een weinig verder geeft gij mij, en u zelven ook, eene les, die wij wèl zullen doen te behartigen. 'Niets is zoo kinderachtig, zoo onaartig en zoo inhumaan dan geestig te willen zijn door de ontleding van eens anders grappen' (bl. 192). Maar verder verliest gij de Rotterdamsche Kermis uit het oog. Indien uw Stuk hier eindigde, zou ik vermoeden, dat gij er nooit eene hadt bijgewoond. Doch uw sprong van de Rotterdammer op de Boerenkermis verraadt, dat gij de eerste slechts te goed kent. Waarom ziet gij het wijsgeerige: 'Alles op zijne plaats!' voorbij? Wanneer iemand zin heeft voor eene boerenkermis, voordat het

wat laat wordt, altoos; wanneer iemand uwe beschrijving van deze (bl. 192) genoten heeft, dan ben ik het; maar dezelfde waarheid, welke ik daarin huldig, had ik in uw opstel ten opzigte der fatsoenlijke luî verlangd. Gij zoudt dan hebben geschetst, hoe verre onze stadskermissen beneden onze stadsbeschaving zijn; gij hadt gewenscht, dat onze hoogere, onze middelbare kringen zich prettiger leerden amuseren, - uw Stukje had er waarschijnlijk meer bekeerd dan - AUGUSTIJN? -

Wij zouden alle grenzen overschrijden, zoo wij op die manier wilden voortgaan, en echter vloeit het Boek over van bewijzen, dat HILDEBRAND het verder heeft gebragt in fraai teekenen, dan in juist redeneren. Neem b.v. *Jongens*, 1839 (bl. 19), de schets, die *furore* heeft gemaakt, - KAISER's vignet is haar waard, en dit is groote lof - waarom bengelt haar die jeremiade tegen de boosheid der wereld achteraan? Het ligt niet in het plan Gods, dat wij altoos kinderen zullen blijven, en zoo wij in dien leeftijd ‘zoo veel onschuldiger waren tot in het kwaaddoen toe,’ bl. 7, ik hoop, dat wij nu verdienstelijker zullen wezen in het weinige goeds, dat wij stichten. Verstand en zedelijkheid heeft de menschelijke leeftijd boven den kinderlijken *voor*; deugd is strijd, en kenniszucht leidt tot volmaking, moet er ten minste toe leiden met de hulp des geloofs. Al hooger loopt de weg van de wieg naar het graf, van dit tot een volgend leven! - *Kinderrampen* (bl. 9 tot bl. 23), hoe aardig in sommige *détails*, lijdt aan hetzelfde euvel; de levensbeschouwing is partiëel, bekrompen, onverstandelijk. Het is de poëzij van Anno Een, in strijd met de Maatschappij onzer dagen, niet om haar nog verlichter te maken, neen, met eenen benijdenden blik op dat gelukkig dommelen. - ‘Een heel mooi ding die tevredenheid, maar in het volop des kinderlijken geluks van zelf ingesloten, en niet opmerkenswaardig,’ bl. 10. Neen, heel iets anders, HILDEBRAND! en vrij wat betamelijkers en tegelijk verheveners: de erkenning, dat eene liefderijke Voorzienigheid alles ter onzer ontwikkeling heeft geregeld, opdat wij mogen opwassen in kennis! Ik kan den Auteur naauwelijks de invective tegen de rekenboeken ten goede houden, om den wil der geestige teekening, welke hij ons van dat lijden levert - een Letterkundige heeft hoogere roeping dan te amuseren. Dubbele tanden moeten uitgetrokken, ik geloof, dat men dit zelfs in *le bon vieux tems* deed. In de laatste bladzijde is veel behartigenswaardigs, mits niet gededuceerd uit de hoofdonderwerpen van het opstel.

Verre Vrienden is een vreemd Stuk, bl. 228-244. LAMB

heeft hetzelfde onderwerp behandeld, (*Distant Correspondents*, in de *Essays of* ELIAH,) minder sentimenteel, meer vriendschappelijk, met meer humor, zoo niet tevens met meer waarheid. De proeve is de quintessence zijner brieven aan MANNING; gij vindt ze in: *The Letters of* LAMB, *with a Sketch of his Life, by* T.N. TALFOURD. Het spijt ons, dat wij in HILDEBRAND's *Verre Vrienden* alweder dien zelfden afkeer van verstandelijke, veelzijdige betrekkingen aantreffen, welken wij vroeger opmerkten. Jongensvriendschap is het ware, mannentrouw is zeldzamer, legt meer verpligtingen op, kan duurder staan, weg er meê! Wat is er het gevolg van? Dat ik, na drie malen lezens, nog niet het minste belang in ANTOINE stel. Het leven zijner ziel is mij duister; de Schrijver schijnt slechts verbaasd van zijne vele reizen, en vergenoegt zich met die verbazing. En de drie of vier laatste bladzijden, waarin de beide vrienden ‘tot de heerlijke ontdekking komen, dat er na een groot tijdsverloop en uiteenloopende ondervinding, veel gelijkheid van gevoelens en beginselen in onze ziel waren blijven bestaan,’ bl. 241, wat wint gij er bij? Op die ondervinding, op de wijziging van beider begrippen en hunne des ondanks bewaarde eenheid kwam het aan; maar gij wordt er geene zier van gewaar. - Het behoort tot die opstellen, welke zeven achtste van het publiek gemakkelijk meenen te begrijpen; waarin voor dat zeven achtste geen zweem van donkerheid is, maar bij welke het ééne achtste, dat nadenkt, dat zich zelf reden geeft van den indruk, voor hetwelk de lektuur niet verloren is, zoodra het de laatste bladzijde des Boeks heeft gelezen, vreemd opziet, en verwonderd vraagt: ‘Waartoe?’

Humoristen, bl. 62-66, achten wij eene scherpe, maar ware kritiek, dubbel aardig van eenen Auteur, die, blijkens dit opstel, blijkens bl. 245, weinig met beoordeelingen en beoordeelaars opheeft, doch wien wij des ondanks gaarne de gave toekennen juist te zien, wanneer hij wil. Zonder malice zij het gezegd, dat onze beoordeeling, voor hem ten minste, overbodig zou wezen, zoo wij zeker konden zijn, dat hij ons later vier en eene halve bladzijde van dat gehalte over den *Kopijeerlust des Dagelijkschen Levens* zou schrijven.

NURKS (*Een Onaangenaam Mensch in den Haarlemmerhout*, bl. 35), *Nurks* is, volgens de *Studententypen* van KLIKSPAAN, een woord geworden voor een karakter. Wij zijn welligt vermetel, wanneer wij beweren, dat het een monster is *à la Dickens*; wij willen er wel bijvoegen, dat er evenveel talent aan verkwist is, als aan QUILP, en dat aan HILDEBRAND de prioriteit toekomt.

Wij huldigen den meester in de schikking, die NURKS niet anders opvoert dan bij een enkel bezoek in den Haarlemmerhout, die hem, in het begin van het opstel, al naar de *Westindiën* stuurt. Maar wij vragen dien zelfden meester, of de overtuiging, dat de schildering van dien mensch in andere omstandigheden, bij de ontwikkeling van dat karakter tegenover driften of rampen, of het besef der noodzakelijkheid, hem zulk een einde te geven:

De West is 't kerekhof van - - -

of dit alles hem niet had moeten bewegen ons die schets te sparen? Het is waar, HILDEBRAND zelf zou alles behalve beminnelijk zijn geworden door zijne overscherpe teekening van het publiek des Haarlemmerhouts, wanneer de afgrijsselijke figuur van NURKS niet al zijne bitterheid vergelijkenderwijze verzacht, niet al zijnen wrevel overtroffen had. Maar met den moed, die tot zulk eene persifflage behoorde - en wij dragen er HILDEBRAND geene *rancune* om toe; - met het talent, dat hij voor natuurschildering bezit - hij heeft er onder eenen anderen naam blijken van gegeven; - met de gave der vinding, hem verleend, zou het hem ligt zijn gevallen zich zelven door iets anders, dan door dien misgreep te redden. Wanneer wij nu den burgerlijken NERO - want wat is NURKS anders? - uit het opstel wegdenken, vinden wij schier nergens in den teekenaar den humanen jongman van bl. 53 terug.

'"Is dat een rok van je vader?"' vroeg NURKS grappig aan den 'jongen, die hem zijne limonade bracht, en zich zeker niet zeer bekrompen in dat kleedingstuk bewoog.

"Ik heb geen vader,"' zei de arme jongen, en het ging mij 'door de ziel.' -

Wij zijn genaderd tot het uitvoerigste Stuk uit den bundel: *De Familie* STASTOK, bl. 67, eene satire op onze burgerluî, zoo er ooit eene geschreven werd. Wij zouden haar mede toejuichen, zoo HILDEBRAND ook zich zelven een weinig edelmoediger had prijs gegeven; zoo hier en daar een straal van licht het donkere tafereel had opgeluisterd; zoo het doel dier schets hooger ware. Ik vrees, dat ik daar het onmogelijke heb geëischt. Indien ik HILDEBRAND's stemming kon wijzigen; indien ik HILDEBRAND op een ander standpunt zet, dan ziet hij anders, dan ziet hij meer, en welligt zou er veel goeds in die zelfde karakters aan het licht komen, welke hij tegelijk zoo belagchelijk en zoo vervelend heeft gemaakt. Wij zien louter door zijne oogen, door de oogen van iemand, die te veel wereld heeft voor dien kring, welke een beetje meer hart moest hebben, om er zich in te amuseren. De

helft der aardigheden - en hij wint schier aan alles eene zijde af, die een spotziek lachje opwekt - de helft der aardigheden, welke hij zoo overvloedig voor ons veil heeft, zou hij moeten opofferen, zoo hij humaner was. Ik weet niet, of ik mij duidelijk uitdruk; maar sla VLERK's *Polsbroekerwoud* op, wanneer gij weten wilt, wat er van dien slag of die stemming wordt, zoo zij in overdrijving ontaardt. 'Ieder heeft echter het regt,' hoor ik zeggen, 'in deze soort van litteratuur te schetsen, zoo als hij ziet en voelt; val HILDEBRAND niet hard, dewijl hij in dien tijd de burgerluî beet nam, - wie weet of hij later denzelfden pessimisten-bril niet eens opzet, om de hoogere standen te bekijken; dan zou de schaal immers in het huisje staan?' De bedenking is zoo waar als heusch; maar een weinig meer sympathie met het menschelijke in den mensch zou van gezondere zielsstemming getuigen, zou harmonischer indruk geven, zou tegelijk kunst en deugd zijn. Vooral wensch ik - het is ook maar een wensch! - dat hij zijne sympathie - het treffendste blijk van zijn gevoel uit het gansche Boek - niet weêr, zal ik zeggen, verkwiste aan iemand, die er zoo weinig regt op heeft als het Diakenhuismannetje. 'Verkwiste, weinig regt?' En wat is het anders, Lezer! dan een vooroordeel, waarvoor hij uw medegevoel opwekt? De Schrijver heeft het zelf gevoeld, en - zóó juist is zijn oordeel - niet verzwegen.

'"Ik wou in mijn kist leggen'" - (zegt KEESJEN, die jaren lang *genadebrood* heeft gegeten van de Diaconie), - '"ik weet niet, ik zal maar zeggen, zoo als ik er mijn vader in heb zien leggen, met eigen goed; ik heb nooit een eigen hemd gehad, één eigen doodhemd wou ik hebben.'"

'Ik was aangedaan. Spreek mij niet van vooroordeelen. De Rijken der aarde hebben er duizend. Deze arme man kon alles verdragen; schrale spijs, een hard bed, en naar de mate zijner jaren harden arbeid. Hij had geen eigen huis, hij zou geen eigen graf hebben; o had hij dan ten minste de zekerheid, dat zijn allerlaatste gewaad het zijne zijn zou.'

Had hij dan ten minste zijn vooroordeel! - want dat blijft het; al het talent des Schrijvers reikt niet toe, om zijne verdediging de voordragt van den oude te doen opwegen. Zóó sterk is de kracht der overtuiging ondanks ons zelve, dat HILDEBRAND declameert, waar KEESJEN verhaalt. Was er dan geen aandoenlijke trek te bedenken, bij welken het hoofd 'amen!' kon zeggen op de uitspraak des harten? Jufvrouw STASTOK bood er gelegenheid te over toe aan; zij is de eenige, die niet onder des

Schrijvers antipathiën behoort. Wij stonden te langer bij dit feit stil, dewijl er Sterniaansch talent is in de teekening van klein KEESJEN; dewijl de Auteur ons, in zijn gesprek met hem, ja, vooral bij zijn eerste aanspreken des ouden mans op de binnenplaats, door eenige even frissche als juiste opmerkingen verrast. Wij hechten te meer gewigt aan onze bedenking, dewijl dit verhaal overvloeit van bewijzen, hoe zeer HILDEBRAND palet en penseel meester is.

'Onze zeug het ebigd,' bl. 153, is door ons gansche Vaderland een spreekwoord geworden; het is de gisping van eene te regt bespotte gemaaktheid:

> 'One touch of nature makes the whole world kin!'

En een Auteur, die zulke invallen heeft, of zoo opmerkt - HILDEBRAND kieze - hem zouden wij niet mogen aanbevelen naar wijsgeeriger zin te streven, een hooger doel te beoogen; hem niet de woorden mogen toeroepen, welke SCHILLER tot de kunstenaars rigt:

> Der Menschheit Würde ist in eure Hand gegeben,
> Bewahret sie!
> Sie sinkt mit euch! Mit euch wird sie sich heben!
> Der Dichtung heilige Magie
> Dient einem weisen Weltenplane:
> Still lenke sie zum Oceane
> Der groszen Harmonie!

Verbeeld u niet, dat wij hier van HILDEBRAND eischen, dat hij reeds op zijne jaren het toppunt der kunst bereike, neen, wij hebben er slechts op aangedrongen, dat hij er naar streve!

Het zij echter verre van ons, dat wij dit trachten naar het hoogste te eenzijdig zouden drijven, dat wij maar zin zouden hebben voor één genre; - men ga bij ieder slechts van het ware beginsel uit! *Een Oude Kennis*, bl. 197 tot 227, ligt voor ons opgeslagen: I. *Hoe warm het was en hoe ver*! - II. *Hoe aartig het was*! - III. *Hoe voortreffelijk zij was*! wij weten niet, aan welke der drie schetsen de voorkeur te geven; hier is scherts, hier is luim, hier is geest; het is een genrestukje onzer oude school, kras en waar! De Auteur staat buiten het opstel, of laat hij zich even zien, dan is er goedhartigheid in zijn woord over de dikken. De Auteur kopijeert lager leven, maar schikt en groept met voorbeeldeloos talent. De Auteur geeft ons een' schat van opmerkingen ten beste, zonder er mede te pronken; gij waardeert ze eerst regt, wanneer gij u zelven reden tracht te geven, waarom die teekening in hooge mate de verdienste

van frischheid bezit. Er is zijdelingsche, maar goedaardige gisping van ons Hollandsch phlegma in zulk eene ontmoeting van twee oude vrienden! Onze vrouwelijke opvoeding behartige de les, haar in MIEN gegeven. *Buikjen*, aan het einde, achten wij op de daad betrapt! Het te huis komen van BRUIS, die voor zijne vrouw niet eens weten wil, hoe hij werd teleurgesteld, alles is natuur, gezonde Hollandsche natuur: HILDEBRAND is op den regten weg!

Eene hoofdverdienste van het Boek hebben wij, onder onze beschouwing der opstellen, herhaalde malen ter loops geprezen; wij moeten er nog eenmaal op terugkomen: het is de stijl, de taal. Wij weten niet, ook na twee, drie malen lezens, wat meer toejuiching verdient: de waarheid van opmerking, in welken geest dan ook, of de gelukkige uitdrukking der gedachte. Het Hollandsch - HILDEBRAND heeft de taal te lief, om niet gaarne haren lof in den zijnen te hooren - het Hollandsch is ons nog rijkere mijn gebleken, sedert zijn talent er zoo vele nieuwe, te lang voorbijgeziene, te achteloos verzuimde aderen in ontdekte!

(*Vervolg in het volgende Nommer*.)

Liedekens van Bontekoe, door *E.J. Potgieter*. Met Platen. Te Amsterdam, bij Hendrik Frijlink. 1840. VIII, 94 bladz.

Een der karaktertrekken van de klassieke Poëzij was, dat zij in de hoogste mate nationaal mogt heeten. Wij bedoelen hier de oude en echte der Grieken, niet de nagemaakte der nieuwere dagen. Bij vele andere oorzaken, heeft die nationaliteit tot hare volkomenheid bijgedragen, eene volkomenheid, waarom al wat beschaafd was, de nieuwere kunst naar haar, als een onovertroffen model, trachtte te vormen. Zeker werd, ten gevolge dier toepassing, de moderne Poëzij voor vele dwaalwegen van wansmaak gewaarschuwd; maar wie de vormen der Ouden als een streng juk op de schouderen der nieuwere Muze laadde, krenkte de vrijheid der ware *Poëzij*, miskende hare roeping, om leermeesteresse te zijn van Volken, uit wier eigene behoefte, uit wier eigen' boezem zij moest ontstaan.

Misschien was de dusgenaamde Romantiek hier klassieker dan

de dusgenaamde Klassiek. Had ook deze laatste reeds gepoogd nationale onderwerpen te behandelen, zij had die al te vaak door den bril der schole beschouwd, en aan de regels onderworpen, welke wij aan het heerlijke, maar doode schoonheidsmodel ontleenden. Echter moesten de vormen met den inhoud in overeenstemming zijn; hetgeen uit nationale herinneringen werd opgegraven, moest vervat zijn in nationale beschouwing en voorstelling. Dit zocht, dit deed ten deed de Romantiek; en zoo zij zich met uitgelatene gretigheid op Ridders en riddertijden wierp, dan was dit begrijpelijk in ieder Land, waar zich de schoonste herinneringen aan die dagen verbonden, waar de geest der natie, in die dagen, óf zelve het hoogste en heerlijkste blonk, óf de voorspiegeling leverde van den luister, welke haar eenmaal zou omstralen. Maar de Romantiek dolf haar eigen graf, zoodra zij dergelijke feiten en daden koos, omdat zij in het blinken van helmet en staal, of het draven van het strijdros, iets klassieks zag; omdat zij zich van de schoolbank herinnerde, dat geen epos van de hand wil, zonder vechten en doodslaan; omdat zij, zonder er toe geroepen te zijn, eenen wedstrijd met de klassieke gedenkstukken wilde wagen.

En daarom gaven wij, zoo dikwijls ons de nieuwere school eene nationale Ridderhistorie in het kleed der Poëzij had uitgedost, in bedenking, of in die dagen onze natie zoo ontwikkeld, zoo krachtvol was, dat wij daaruit den heerlijken roem, waartoe zij zich later verhief, konden verklaren? Luidde het antwoord: neen, dan behoefden wij niet verder te vragen, of de gedenkstukken van de dagen, welke de Schrijver tot zijn onderwerp koos, sprekend en treffend genoeg waren, om hem bij zijnen arbeid te bezielen. Wij waren zeker, dat hij zijn meesten pronk van vreemden zou moeten leenen. Een groot tijdvak immers heeft zijne eigene spraak, zijne eigene Poëzij, om zijne grootheid te verkondigen.

Hoe forsch deze stelling klinken moge, wij gelooven, dat zij waar en volkomen waar is. Die spraak, die Poëzij, moge voor het oogenblik meest in stout ontworpene gedenkteekenen, of in forsche staatsomwentelingen gelegen zijn, waardoor het volksbestaan gevestigd wordt - tegelijk met de groote feiten ontwikkelt zich de intellectuële kracht, die, zoodra de geest rust heeft van het bejagen der materiële belangen, zich in Wetten, Historie, Poëzij openbaart.

Zoo wij dan nationale Poëzij verlangen, nationaal zoowel in vorm, als in stoffe, dan vragen wij: Waarom zich onze Dichters niet bij voorkeur wenden naar die dagen van werkzaamheid

en kracht, waarin onze voorvaders den Roem als ware het overrompelden, en de grondslagen legden voor hetgeen wij als natie nog zijn, en nog wenschen te worden - naar het einde der zestiende en de grootste helft der zeventiende eeuw?

Er zijn er misschien, welke in die ontwikkeling eens handeldrijvenden volks of in die vroegrijpe drift voor burgerlijke vrijheid minder dichterlijks vinden, dan in de zegevierende krijgstogten van veroveraars, of de praal van hoven en kasteelen, en wij zouden een gedeelte van die bedenking daaraan toeschrijven, dat over het geheel de nieuwere kunst uit herinneringen binnen haren omtrek niet die schoone vormen heeft weten zamen te stellen, welke ons de Oudheid aanbiedt; maar wij zouden, met toepassing op ons Vaderland, tevens aanmerken, dat die tijd zijne HOOFTS en VONDELS had, en dat die verschijnselen eenen dag van glorie voor onze kunst beloofden, welke al te spoedig in nevelen onderging. Sedert zijn wij in vele dingen vooruitgegaan; onze beschaving, onze wetenschap is uitgebreid; beide kunnen ons waarschuwen voor wansmaak, voor onwaarheid, voor ongelijksoortige vermenging van vreemd en nationaal; beschaving en wetenschap vullen eenigermate den afstand aan, welke er tusschen onze middelmatigheid en de genoemde geniën bestaat. Want wat is het voorwerp der Poëzij? Niet het feit, zoo als het zonder beteekenis, naast en onder kleine bijomstandigheden, in het bereik onzer zintuigen ligt, maar zoo als het zich in den geest reflecteert en tot een harmonisch ideaal uitbreidt. Zoo de kracht van het genie der oude Dichters en Schrijvers hen tot zulk eene verhevene reflexie van hetgeen om en naast hen gebeurde, in staat stelde, men legge voor onze dagen daartegenover in de schaal de lessen, door de ondervinding gegeven, de veelzijdige ontwikkeling van de eeuw, die wij beleven, in smaak en kennis.

Zal er derhalve eene nationale Poëzij, in den volstrekten zin des woords, mogelijk zijn of worden, wij eischen van hem, die zich aan hare beoefening toewijdt, behalve al die eigenschappen, zonder welke niemand Dichter is, liefde voor, en dien ten gevolge naauwkeurig onderzoek van den tijd, waarop onze natie het grootst en het krachtigst was; vergelijking der Geschiedenis met de Letterkunde dier dagen, scherpe kritiek dien ten gevolge van het eigenlijk nationale in beide, van de oorzaken, welke beider ontwikkeling hebben belemmerd en gestuit - en dan moge de Genius der Kunst hem bijstaan, om uit het gevondene echt oorspronkelijke in oorspronkelijke vormen een oorspronkelijk kunstwerk te leveren.

Ik weet wel, dat deze wensch vooreerst een onbevredigde wensch zal blijven; ik zal meer zeggen, ik weet, dat iets oorspronkelijk leelijk kan zijn; ik weet bovendien, dat tot de ontwikkeling eener natie duizende invloeden van buiten met haar belang en hare behoeften ineensmelten; ik weet b.v., dat, in die dagen onzer verheffing, het Latijn de taal van Geleerden en Staatslieden was, en niet zonder invloed kon blijven op hunne voorstellingen en verwachtingen; dat de daad van eenen JAN HARING b.v. een Romeinsch Stuk heette; maar welverre, dat die vermenging den nationalen Dichter zijne taak bemoeijelijken zou, zal zij die verligten. En hoe het zij, ik geloof, dat de dusgenaamde Romantiek alleen langs dezen weg hare bestemming kan bereiken, zal zij, hetgeen de zenuw van haar bestaan moet wezen, uit nationale behoefte ontstaan, nationale behoefte bevredigen.

Zoo iemand onzer jongere Schrijvers dezen eisch onzer Letterkunde begrepen; zoo iemand daaraan heeft getracht te voldoen, dan komt den Heer POTGIETER die lof toe. Ook dáár, waar zijne beschouwingen zich uitstrekken over toestanden, die nog tegenwoordig zijn; ook dáár, waar hij ons zijne indrukken in den vreemde geeft, zoo als in *Het Noorden*, zijn zijne gedachten, en dikwijls ook de uitdrukking van zijne gedachten, gereflecteerd door de herinneringen van dat verledene, waarvan hij ons volksleven en onze Kunst noode door eene breede klove gescheiden ziet. Thans heeft hij werkelijk dat verledene in zijne *Liedekens van* BONTEKOE trachten te representeren; ook zijnen vorm wilde hij dienstbaar maken, om aan zijne voorstelling haar eigen koloriet te geven; maar evenzeer als wij boven aanwezen, gevoelde hij, hoe onze meerdere beschaving eischte, dat de meester buiten en boven zijn tafereel moest staan, om, naar aesthetische beginselen, groepering en licht en bruin te beheerschen. Zien wij, hoe hij aan die onderscheidene eischen heeft voldaan.

Hij ontleende zijne stof aan de anekdote van BONTEKOE, ons van der jeugd uit onze volksboeken bekend. Op het eiland *Sumatra* met woeste Wilden in eene boot, die het blijkbaar op het leven des blanken toelegden, redt hij zich, door luidkeels te zingen. Zijn zang doet de Wilden schateren van lagchen; hun boos opzet is ontwapend, en de vrolijke schipper gered. Het onderwerp is, mag ik het zoo noemen, *klein-historiëel*; geen groot feit, waarin zich al de kracht en magt van den Hollandschen geest dier dagen afspiegelt, maar toch eene proeve van den kloeken moed, met eenvoudigheid gepaard; van de beradenheid,

om het naast voor de hand liggende middel aan te grijpen, al schijnt het nog zoo gering, welke in die dagen zulke groote uitkomsten te weeg bragt. Maar het Boekje heet *Liedekens van* BONTEKOE, en het is duidelijk, dat nog iets anders den Dichter tot dit onderwerp aanlokte. Reeds in den eersten Jaargang van ons Tijdschrift werd gewezen op den zin onzer wakkere voorvaders voor zang en lied; werd er gewaagd van BREERO en STARTER; van VONDEL, wiens beste Satires gemaakt waren, ‘om op de brugh te singen;’ van den deftigen HOOFT, die, schepper van ons Minnelied, zijne statige *Granida* aanving met DORILEA's ‘’t vinnigh stralen van de zon,’ en in zijn treurspel van GHEERAERDT VAN VELZEN het ‘nieu liedt van Graaf FLORIS’ niet vergat. Die eenvoudige Poëzij, waarin zich de geest onzer voorouders zoo naïf en tevens zoo treffend uitdrukt, wilde de Dichter doen herleven. Daarvoor kon ons de Dichter op een Doelenfeest, of met BREERO in den taveern, of met TESSELSCHADE en HOOFT op het Slot te *Muiden* geleid hebben; waarom deed hij het ons met BONTEKOE op *Sumatra*?

BONTEKOE, zoo verhaalt BONTEKOE zelf, wendde zich in zijnen angst tot God, ‘en het scheen’ schrijft hij ‘of hem inwendig geseid wierd, dat hij singen soude, hetwelk ik dede. - En als sy dit sagen, begonden te lagchen, gaepten, dat men hen in de keel sien kon,’ enz. Welke soort van Liedekens denkt gij, dat in staat geweest zijn, om zoo sterk op de lachspieren dier woestelingen te werken? Zeker, naar de uitwerking te oordeelen, zeer vrolijke, die met veel gebaar werden uitgegalmd; die iets warrigs, iets geks, iets onverstaanbaars hadden, zoo als het bekende referein:

> Nu weder de Kneeder de Koorde Sante Jante Iko
> Kantiko de Kandeleer de Isio.

Twee Liedjes heeft de Dichter vooral volgens dit doel getracht te bewerken. In ‘*De Zeilwagen van Prince* MOURINGH’ laat hij de hooge gasten Duitsch, Spaansch, Engelsch, Deensch, Fransch en Latijn (het kon nog verwarder) door elkander spreken en het gevolg was:

> Alsof dier talen mengelmoes
> Hun 't hoofd deed draaijen, als een roes;
> 't Werd schuddend gillen, schaatrend weenen.

Het *Papegaaijen-deuntjen* heeft door zijn referein:

> Ai, Lorretjen
> Kaporretjen
> Kapoe, kapoe, kapoe,

hetzelfde doel, schoon de Dichter dezelfde uitwerking niet alleen aanwijst, maar zich in nog dichterlijker voorstelling verliest, daar

't referein op eens een drom
Van Papegaaijen deed ontwaken,
Daar klonk 't kapoe, daar galmde 't weer:
De vogels wisten van geen schuwte
De zoelte riep het tot de luwte,
Het strand den stroom toe keer op keer,
En Bontekoe dacht onder 't schaatren,
Des wilden wouds, der wilde waatren,
'Zing voort, ik ken geen liedjens meer.'

Een ander middel, door den Dichter gekozen, om de levendigheid te weeg te brengen, welke zijne stof vereischte, achten wij minder gelukkig. Wij bedoelen de Liedekens: *'t Passeren der Linie, Louw en de Waarzegster, Inkeer*, waar de Heer POTGIETER onderscheidene personen bij beurten opvoert. Het zij zoo, dat het

schalke beurtgezang,
De woestaards van geneugt deed gieren.

BONTEKOE krijgt, zoo wij de mogelijkheid dier beurtzangen willen toegeven, iets onnatuurlijks, iets buiksprekerachtigs, dat met het hagchelijke van zijnen toestand, met het natuurlijke, dat aan zijn karakter en zijn toestand past, kwalijk rijmt. Zeer juist doet de Dichter gevoelen, dat zijn held in dit moeijelijke oogenblik naar die deuntjes moest rondzien, welke hem het naast in het geheugen lagen, en van dien kant beschouwd, had hij regt, ons *Roeltjen uit de Bontekoe*, als waarin deze zelf naauw betrokken was, of *Scheepsliedekens*, zoo als *Louw en de Waarzegster*, het *Passeren der Linie*, te geven; maar het eerste vereischte, naar onze meening, het lachverwekkend-dolle, had daaraan niet mogen worden opgeofferd. Wanneer wij *Machteld, Wijs Klaartjen op 't Ys, Dieuwertjen*, geheel uit den kring van BONTEKOE's *Liedekens* buitengesloten wenschen, dan dingen wij niets op hunne dichterlijke waarde af; maar wij willen slechts aantoonen, dat het cadre, door den Dichter gekozen, voor zijne stoffe wat al te eng was. Wij doen het slechts, om onze vraag te herhalen, waarom, zoo de Dichter ons den geest onzer voorouders in hun Lied wenschte voor te stellen, ons geen' Bundel geschonken van *Liederen in den Ouden trant*, of ons, om ze aan te hooren, op een Doelenfeest, eene Rederijkershal, of het Slot te *Muiden* verplaatst?

Zoo wij deze vraag in den geest des Heeren POTGIETER wilden beantwoorden, gelooven wij, dat de reden deze is, dat zich voor zijne fantaisie om het feit zelf allerlei dichterlijke voorstellingen en beelden groepeerden: de heerlijkheid van den Indischen Archipel, de zedelijke overmagt des Blanken over den Indiaan, de herinnering aan het doorgestane lijden, het weemoedig verlangen naar het rustig te huis. Inderdaad dringen en verdringen zich al die gewaarwordingen in dat korte bestek; van alle is partij getrokken; alle zijn even smaak vol en dichterlijk geschetst. De aanleiding tot het zingen van eenen vrolijken deun is juist, en volgens de meening van BONTEKOE zelven verklaard:

't Was woeste lust, noch bloode vrees
Die *van* de kens des lieds beslisten;
De Heere was 't, die 't spoor hem wees!

Hier voegden klagten, droef noch zwaar,
Noch psalmen van den Harpenaar
Die Isrel stemden tot vertrouwen.

Dat echter de Dichter noodig had, zijnen held een oogenblik van ‘wroeging’ te doen gevoelen, gelooven wij te minder, om het karakter van BONTEKOE zelven, die, zelfs bij het in de lucht vliegen van zijn schip ‘een licht in zijn herte bemerkte, dat nog met eenige vrolijkheid vermengd was.’ De aanleiding der volgende Liedjes verklaart de Dichter uit de gedachten, die zijn eigen zang bij den zanger opwekte; wij vreezen, dat hij hier den geest van BONTEKOE te veel vrijheid laat, te veel zijn' persoon, zoo als zij in kalmere oogenblikken zijn kon; te weinig zijne omstandigheden en de vijanden tegenover hem, in het oog houdt. Vandaar, dat die Liedekens al te schaarsch in verband staan met den indruk, dien zij op de Wilden schenen te maken. Intusschen overal doet zich vernuftige vinding en poëtische uitdrukking voor. Wilt gij eene proeve, wij ontleenen die aan het slot, waar BONTEKOE, met de eindelijke redding voor oogen, zich verdiept in de gedachte aan zijne terugkomst in het Vaderland:

't Was of de kust
Van Java opdoemde uit de baren,
En bleek door twee en dertig jaren
Het vuur der jeugd nog niet gebluscht:
Zijn baard verried reeds grijze haren,
Hij had ten verdren togt geen lust;
De kiel waarmeê hij t'huis zou varen

Lag op de reede al uitgerust.
Eens minnaars hoop heeft aadlaars wieken,
Hoe schoot hij ze aan! hoe snelde hij
Van uit het oord van 't uchtendkrieken
Naar 't avondrijk de kaap voorbij!
Daar deed de wind in 't loof der palmen
Den groet der koopren keel weêrgalmen,
's Lands vlagge wapperde op Guinee.
Daar tintelden de witte kruinen
Van Hollands wachtgelijke duinen!
Hoe seinde hij de Hoornsche ree!
En nu de huivring, die 't ontmoeten
Der overwelbeminde kust
- Waarin misschien de dierste al rust! -
Voorafgaat, - neen! het wuivend groeten
Van Guurtjens kleine, blanke hand,
Wier pink weerschittert van zijn pand!
Zie, had de knaap voor jonglingsdroomen,
Voor goud of roem uw zegen veil
O bruiloftsvreugde! o huwlijksheil,
De man is wijzer weergekomen,
Een bloeijend kroost, een brave vrouw, -
Ai, niets en gaat voor de echte trouw!

'Ha, schipper!'

Holland was verdwenen!
Sumatra's kust, het wilde paar
Hij werd die ijlings weer gewaar.

Kort, kernachtig, krachtig zijn de gevaren en rampen, door BONTEKOE doorgestaan, afgemaald. Plaatsen, als:

En deed de hongerkreet zich hooren,
En stilde niet dan dorst die klagt.

of:

De bleeke schrik - de bange klagt -
De flaauwe hoop - het ijdel pogen, -
De vlam, die schoot van steê tot steê,
Het noodgeschrei: 'de boot in zee!'
En toen het toppunt der ellenden,
Geen tucht meer - hoe? geen zelfbedwang,
Voor sluike vlugt, het wild gedrang
Van wie geen menschlijkheid meer kenden,
't Gekerm, - 't gebed, een dof gerucht...
En schip en manschap in de lucht.

of de kieschheid, waarmede hij slechts even het punt aanroert,

dat een minder talent *horrible, most horrible* zou gemaakt hebben:

> Het stil verzuchten om den dood,
> Toen laaije dorst en wreede nood
> Het scheepsvolk, onder 't angstig varen,
> Ten voedsel, dat hen overschoot,
> De jongens vratig aan deed staren,
> 't Gebrek dien gruwel schier gebood.

dat alles doet den Dichter eer aan. Hij heeft zich geheel in den persoon van zijnen held ingedacht, en dien daardoor welligt tot edeler figuur verheven, dan hij was. Ja, opdat wij ons nog ééne aanmerking veroorloven, eer wij van het cadre afstappen, door de levendige bezielde voorstelling, die de Dichter van zijn onderwerp had, heeft hij nu en dan gemeend, dat een enkel woord genoeg zou zijn, het geheel voor de verbeelding des Lezers terug te roepen. En toch, wie zal der bedoeling des Dichters regt doen, waar hij zegt:

> En zie, hij onderwierp de winden.
> Om 't sprietjen van de veege schuit
> Sloeg 't noodzeil, dat hij zaam deed binden,
> De smalle banen klatrend uit.

of later:

> Wat vaartuig bragt den Blanke hier?
> De Wilden vroegen 't, schoon hij rees
> En 't zeilenpaar der boot hun wees.

zoo hij zich niet juist herinnert, hoe, in den hagchelijken nood, de zeilen der boot uit de hemden der schepelingen waren zamengesteld, en hoe, bij BONTEKOE's aankomst op *Java*, de beroemde FREDERICK HOUTMAN ‘doen ter tijd stond en keek met de kijker of bril in de galderij na hen toe, en verwonderd wesende over hunne miraculeuse seilen, niet wetende wie het was, syn sloep uitsond, die hun te gemoet roeide, om te besien, wat voor volk dat sy waren?’

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

De Jood onder de Heidenen. Door G.C. van Balen Blanken, *Predikant te Wognum*. 2 *Stukjes. Te Hoorn, bij* Gebr. Vermande. 1841. 238 bl. 8°.

Er is een groot onderscheid tusschen spreken en schrijven, tusschen eenen Spreker en eenen Schrijver, en tusschen een opstel, hetgeen uitgesproken, of een opstel, hetgeen gelezen zal worden. Daarom is er zulk een groot verschil tusschen eene Verhandeling, die men leest, en eene Verhandeling, die men hoort. Zeer gewaagd is het, een opstel, dat uitgesproken werd, in druk uit te geven, om het te laten lezen. De Hr. V.B.B. heeft ten doel een *Volksleesboek* te geven (voorber. en bl. 9), en overal vindt men den spreek- of preektoon, of liever, men vindt een geschiedkundig verhaal of tafereel, doch grootendeels afgebroken door zedekundige en Godsdienstige opwekkingen, vermaningen en toepassingen. Hem, die dus hier een *verhaal* meent te vinden, zij gezegd, dat hij tegelijk eenige Stukken van Leerredenen, die eenigzins langdradig of uitvoerig zijn, zal aantreffen. Boven elk der twaalf voorstellen staat dan ook een tekst aangehaald, dien men eerst dient na te slaan, omdat de woorden als bekend voorondersteld worden, en bij het aanhooren der predikatiën ook bekend waren. - Voor een *Volksleesboek* schijnt het te hoog, b.v., bl. 99: ‘Panischen schrik;’ bl. 196: ‘Iets van het Medische Rijk;’ en niet onderhoudend genoeg, b.v., bl. 3, één zin van twee en twintig regels. - Het Volk moet ook niet in het denkbeeld gebragt worden, dat de *grooten en magtigen dezer aarde* bijzonder of boven het Volk vatbaar zijn voor vleitaal (bl. 82). Deze kwaal zetelt niet juist bij den magtige alleen; maar bij elke soort of kaste van menschen vindt men die. Het Volk moet op de goeden leeren zien, onder welken stand ook; maar de magtigen niet leeren beschouwen als eene kaste, die de meeste gebreken heeft. Beter is de toepassing, bl. 209: ‘Hoe is DANIëL ons, door een Godvruchtig gedrag, tot een leerzaam, bemoedigend, opwekkend voorbeeld! Hoe is hij, Jood, dit voor ons, Christenen!’ Want waarlijk, men mag ons, Christenen, grooten en

geringen, weleens opmerkzaam maken op de nog tegenwoordig heerschende naauwgezetheid der Joden op de Godsdienst. Over de innerlijke oordeele Hij alleen, die het hart kent!

Op bl. 15 en 16 zegt de Schrijver: ‘DANIËL moest zelfs zijnen naam vergeten, en dien opofferen aan de luimen van eenen vreemden Vorst en Heer! Harde bejegening voorwaar!’ Men zoude echter kunnen aanmerken, hetgeen de Schrijver zelf naderhand bijbrengt (bl. 121), dat de Koning, die hem met zoo veel onderscheiding behandelde, en met zoo vele weldaden overlaadde, zelf hem DANIËL noemde, en hem, als eenen eernaam, den naam BELTSAZAR toevoegde, naar den naam zijns Gods, zoo als NEBUCADNEZAR zelf, Hoofdst. IV, vs. 8, dit openlijk verklaart.

Op bladz. 17 en volg. komen eenige oorzaken voor van DANIËL's naauwgezetheid op zijne Godsdienstleer aan het Hof van *Babel*. Maar waarom zoude men ook niet met eenige waarschijnlijkheid mogen stellen, dat hij een der leerlingen uit de School der Joodsche Priesters geweest is, waar hij hooger licht en dieper inzigt ontvangen had? - Daarbij denke men aan het kleine en belagchelijke van de Godenleer en Godsdienstplegtigheden te *Babel*, hoe dit, door tegenwerking, de verhevener denkbeelden van DANIËL omtrent JEHOVA's dienst nog meer opwekte en verhief.

Dat DANIËL tot den Divan zoude behoord hebben, schijnt niet te blijken uit den zwakken grond, waarop de Schrijver zijne redenering bouwt. - Waarom dan zoude ARIOCH naderhand DANIËL met zoo vele woorden aan den Koning hebben bekend gemaakt? Zie Dan. II, vs. 25, en den Hr. v.B.B., bl. 58. Zoo als uit alles blijkt, behoorde DANIËL, met vele anderen, tot de Babylonische Priesterkaste.

Druk en correctie zijn goed; maar waarom teekent de Schrijver overal de woorden: *òf, dàar, dàn, wèl*, enz., en waarom schrijft hij *Cijrus* en *Cijaxares*, voor *Cyrus* en *Cyaxares*?

***Orphea, Bloemlezing uit de Schatkamer van een Romandichter. Drie Stukken in* 8°. *Hoorn*, Gebrs. Vermande. 1838 en 1839.**

Wij willen het eenigzins zonderlinge van dezen titel alleen daaruit verklaren, dat de Schrijver een hartstogtelijk liefhebber van bloemen is, hetgeen wij trouwens, bij het verder lezen, overvloedig bevestigd vonden. Het eerste Stuk bevat een verhaal, dat hij alleen wenscht beschouwd te hebben ‘als eene uitgebreide romantische, of niet alledaagsche inleiding voor de omgewerkte vertalingen uit Vader CATS, en andere Stukken, welke hij voornemens is, onder den titel van *Orphea*, als *een offer aan de*

schoone Sekse, het publiek van tijd tot tijd aan te bieden.' Er is poëzij en geest in dit verhaal. Jammer, dat de stijl, over het geheel fraai en krachtig, hier en daar wat gezwollen is, en dat de Schrijver nu en dan wat al te geestig, of, beter gezegd, al te aardig heeft willen zijn, en den gewonen Lezer soms te veel met bewijzen zijner eigene belezenheid vermoeit. De hoofdpersoon, de Dichter ANONYMUS, is zoo *con amore* geteekend, dat wij bijna in de verzoeking kwamen, de nederigheid des Auteurs te verdenken; maar wij willen liever zijn talent toejuichen in het schetsen van zulk een ideaal van dichterlijkheid en humaniteit, en het niet te onnatuurlijk vinden, dat een genialisch-romantisch wezen, als die ANONYMUS, met den minder hoogdichterlijken, dan geest- en zinrijken CATS zoo veel kon ophebben. AUGUSTINE en CECILIA zijn twee lieve meisjes, die zich, met de overige personen, allerbevalligst om hem groeperen.

In de twee volgende Stukken vindt men vooreerst vier omgewerkte verhalen uit Vader CATS, zijnde: *Actaeon en Jolinde, de Vrijstermarkt, Philetas en Psyche* en *Preciosa*. Het laatste lazen wij met veel genoegen; daarentegen komt het ons voor, dat de drie eerste bij de omwerking eerder verloren dan gewonnen hebben. Het is moeijelijk CATS te moderniseren, zonder aan het eigenaardige van geest en stijl afbreuk te doen. Men schaaft soms zoo lang, totdat er van het stevige hout niet veel meer dan een hoop krullen overblijft, of, om ons minder prozaïsch uit te drukken, men slooft zich wonder af, om vruchten in bloemen te herscheppen. Dat deze als offers aan de schoone Sekse moeten dienen, is geene verontschuldiging; of zou de sympathie onzer Schoonen voor het behagelijke zoo zeer in antipathie voor het degelijke ontaard zijn, dat zij slechts van bloempjes gediend willen wezen?

In de overige bijdragen vonden wij veel middelmatigs. WALINGIER VAN EGMOND is een niet onverdienstelijk verhaal in poëtisch proza van B.A. PLEMPER VAN BALEN. Er valt echter nog al het een en ander op aan te merken. ADA is in hare gesprekken met RENESSE wat al te onbeschaamd zinnelijk, wat al te brutaal onvrouwelijk, zelfs onmenschelijk. Na zoo vele blijken van loosheid te hebben gegeven; na zelve met zoo veel omzigtigheid de giftige kruiden te hebben gezocht, bevreemdt het ook, dat zij den daaruit getrokken' drank den monnik op eene wijze, die den argwaan van den minst kwaad vermoedende moest opwekken, door eenen knaap liet toedienen. Van dien monnik is ook voor de ontknooping geene partij getrokken. Het Dicht-

stuk: *Aan eene jonge moeder, bij het verlies harer kinderen*, door G.A.C.W. DE THOUARS, heeft fraaije regels. *Kuser's klagt*, door N. BEETS, achten wij beneden het talent van dezen begaafden Dichter. *Het arme kind* is wat gekunsteld *naïf. Agnese, een Drentsch Volksverhaal*, en *de Liefdeproef, eene Romance*, had ANONYMUS gerust 'onder zijne tafel' kunnen laten.

Over het geheel leveren deze drie Boekdeelen, die zeer net gedrukt en met eene fraaije *gravure* en een niet onaardig muzijkstukje verrijkt zijn, eene aangename lectuur op. Moge de Verzamelaar door milde bijdragen van begaafde Kunstbroeders, en de Uitgever, door een ruim debiet, aangemoedigd worden, om de onderneming voort te zetten!

H.B.

Aanvrage.

Het Genootschap: *Pro excolendo jure patrio*;

Overwegende, dat EGGO EGGENS PHAEBENS, vroeger, te dezer stede, Lid van de Gezworene Meente, van 1630 tot 1645 Raadsheer, en van 1645 tot aan zijnen dood, voorgevallen den 8sten van Lentemaand 1649, perpetuëel Lid van de Hoofdmannen-Kamer alhier, heeft geschreven en M.S. nagelaten eene Latijnsche Kronijk, hebbende ten titel: *Chronicon M.S. Rerum Frisicarum*, en dat dit Werk, niettegenstaande alle aangewende pogingen en nasporingen, in deze Provincie tot dus ver niet heeft kunnen worden gevonden; heeft besloten, in deszelfs Vergadering van den 27sten van Bloeimaand 1841, om, uit hoofde van de belangrijkheid der gemelde Kronijk voor de lotgevallen dezer Stad, in de laatste helft der zestiende en het eerste gedeelte der zeventiende eeuw, eene bekendmaking deswege in sommige Vaderlandsche Tijdschriften te plaatsen, met vriendelijke uitnoodiging aan dengenen, die een exemplaar van de bedoelde Kronijk mogt bezitten, om hetzelve aan het Genootschap, voor hare Boekerij van Handschriften, wel te willen uitreiken, hetzij ten geschenke, hetzij in koop, hetzij te leen; in het laatste geval, om afgeschreven en dan terug gegeven te worden.

Met de uitvoering van dit Besluit belast zijnde, zoo heb ik hier niets anders bij te voegen, dan dat het aan ons Genootschap hoogst aangenaam zal zijn, indien deze bekendmaking het gewenschte gevolg mogt hebben, en daardoor eene gewigtige Kronijk weder uit haren schuilhoek mogt worden te voorschijn gebragt, om voortaan ten dienste van vele Letterkundigen, des Genootschaps verzameling van Handschriften te verrijken.

Groningen, den 17^{den} van Zomermaand, 1841.
De Bibliothecaris van het Genootschap:
Mr. H.O. FEITH.

Boekbeoordeelingen.

Letterkundige naoogst van *J.H. Halbertsma*, Ph. Th. Mag. et Lit. Hum. Doctor h.c. te Leiden, Lid van het Koninklijk Nederl. Instituut, de Koninkl. Societeit te Kopenhagen, het Genootschap voor Duitsche Taal- en Oudheidkennis te Berlijn, het Thuringsch-Saxisch Genootschap der Koninklijke Universiteit Halle-Wittenberg voor Vaderlandsche Oudheden, de Leidsche Maatschappij, het Genootschap te Utrecht, Buitengewoon Lid van 't Friesch genootschap, Correspondent der Maatschappij van Weldadigheid, enz. Deventer, J. de Lange. 1840. XXIV en 299 bl. kl. 8°.

Eene lange reeks titels - bij wier lengte en zamenstelling het ontbreken van den Eerwaardigen stand des Schrijvers te meer mag bevreemden; - intusschen een onwraakbaar en tevens welkom teeken, hoe de verdiensten van den Heer HALBERTSMA omtrent de Friesche en Oud-Nederduitsche Taal- en Letterkunde en de Germaansche Taalstudie in het algemeen, zoo binnens- als buitenslands, meer en meer erkend en gewaardeerd worden. En te regt. Want in hoe vele opzigten men ook meene van den Schr. te moeten verschillen, en vooral hoe veel er zij in den toon van zijne geschriften, dat mishagen wekt, men moet zijne ongemeene begaafdheden, bekwaamheden en onvermoeide werkzaamheid huldigen, en met de publieke opinie instemmen, welke hem een' der eerste rangen onder onze beoefenaars van het Hollandsch en Germaansch, en den eersten onder die van het Land-Friesch toekent. Het uitgegeven Werkje, hetwelk wij aankondigen, bevestigt dit weder ten volle, zoo door de proeven, die het van zijnen arbeid bevat, als door hetgeen wij daarin van zijne rigting, studie

en werkzaamheid hier en daar, meer of min toevallig, ontdekken. Hij zelf doet zich kennen (p. IX) als een' man, die, wanneer ook onze Nederlandsche toongevende Taalgeleerden veelal den ouden weg blijven bewandelen, ‘uit vrees om te vallen of zich te vermoeijen,’ er naar streeft, ‘om zich tot de hoogte van zijnen tijd te verheffen,’ en daarom ‘eigenlijk alleen voor de Letterkundigen van het Noorden’ schrijft (p. X). De eeuw, waarin wij leven, is, volgens hem ‘eene eeuw van beweging en vooruitgang in alle de rigtingen van den menschelijken geest’ (ib.). Zijn er nu sommigen, die daarin eene oorzaak tot bezorgdheid vinden - in welke uitgestrektheid die deelneming in den geest der eeuw door den Heer H. genomen wordt, ziet men onder anderen aan zijne veelvuldige politieke expectoratiën, welke alle in den geest der beweging gesteld zijn - Ref. meent, dat de zoodanigen zich, ten aanzien van zijne letterkundige werkzaamheden, dáárdoor eenigzins mogen laten geruststellen, dat hij zich, gelijk men ziet, aan die Noordsche Letterkundigen heeft aangesloten. Want het ware te weinig, in het algemeen de verdiensten van deze te roemen; men weet in het bijzonder, dat hun pogen zich eigenlijk tot niets anders uitstrekt dan om alle willekeur en allen schijn daarvan van het gebied der Taalkunde te verbannen, en haar, zoo mogelijk, tot eene vaste en waarachtige *wetenschap* te doen worden. - Voortreffelijk indedaad is het beginsel, van waar zij uitgaan. Men kan hetzelve het Platonische noemen, in tegenoverstelling van het Aristotelische, hetwelk bij ons veelzins de heerschappij heeft gekregen, en wel altijd met het eerste om de opperheerschappij zal blijven dingen. - Volgens hetzelve, hebben alle verschijnselen, die de talen aanbieden, eenen vasten grond, zoo in de natuur des menschen, als in de verscheidenheid van bewerktuiging, ontwikkeling, enz., waardoor de menschen onderling verschillen, vooral als leden der onderscheidene groote corporatiën, waarin zij zich als volken en stammen verdeelen; terwijl zij, zich meer of minder ver van elkander verwijderende, ook eene onderscheidene geschiedenis doorleven. Niets is in de taal, volgens dit stelsel, willekeurig, niets toevallig; niets staat geïsoleerd op zich zelf. Zelfs de dialect-verscheidenheden zijn niets anders dan gelijkmatige, naar vaste regelen voortloopende, wijzigingen, die in de wijzigingen der spraakorganen haren grond hebben. De *Taalkunde*, hiermede overeenkomstig, is dus ook eene vaste wetenschap, terwijl zij in de *vergelijkende Taalkunde* het begin en tevens het einde van hare volmaking bezit;

het laatste, omdat het algemeene alleen uit het bijzondere gekend wordt, maar ook dit bijzondere alleen eene bepaalde hernieuwing en hervoortbrenging van het algemeene is. Eindelijk, gelijk de kennis van de onderscheidene tongvallen, in derzelver vereeniging, tot het regt verstand van elk derzelve onmisbaar is, zoo moeten ook, tot verkrijging van die kennis, *historie*, in den ruimsten zin des woords, of kennis aan de gesteldheid des menschen en verder aan het karakter, de denkwijze, gewoonten, lotgevallen, enz. der onderscheidene stammen, en daarbij eigenlijk dusgenoemde *linguïstische* studiën, steeds innig verbonden worden en hand aan hand gaan. - Men ziet, voor een' geest, die oorspronkelijk genoeg is, om, hetzij door zich zelven, hetzij door aanstoot van buiten, inzigt in deze beginselen te verkrijgen, mag, bij wat groote drift tot beweging en vooruitgang, gevaar bestaan voor vooruitlooping van zich zelven, tot verbinding van hetgeen alleen schijnbaar tot elkander behoort, tot het trekken van overijlde besluiten; - gevaar voor werkelijke en groote afdwaling bestaat bij hem niet. Hij is in tegendeel de regte man, om, in zijne rustelooze beweging, eerder dan een ander, tot verrassende ontdekkingen te komen. Het komt er slechts op aan, of bij hem genoeg arbeidzaamheid en onvermoeide volharding is, om zich al die historische en linguïstische studiën, in dien omvang en tevens in al die bijzonderheden, welke hiertoe noodig zijn, in waarheid te getroosten. Is er nu niemand, die aan de oorspronkelijkheid van den Heer H. twijfelt - zelfs aan zonderlingheid, als ware het bij overbevruchting, laat hij het immers niet ontbreken? - ieder, die slechts dit Boekje leest, moet verbaasd staan over de bijna ongeloofelijke werkzaamheid van den S., als waarvan hier overal de meest treffende en verrassende blijken worden gevonden; wij gelooven indedaad niet, dat een onzer Taalkundigen zich in dezen met hem kan meten. Hoe vele talen toch meent gij, dat hij verstaat? Zijne *linguïstische* studiën omvatten, om van het Hollandsch, Friesch, en de meer algemeen bekende levende talen te zwijgen, de beoefening van het oud-Duitsch, oud-Fransch, oud-Engelsch, het IJslandsch en de overige Noordsche of Scandinavische talen; onder de zuidelijke, zelfs het Siciliaansch! Hij verstaat het Angelsaksisch en Gothisch, ja ook het Litthauwsch; verder het Hebreeuwsch en het Arabisch; eindelijk, gelijk men verwacht, het Sanscrit! Nog is het alleen bij toevallige gelegenheid, dat de sporen hiervan voorkomen, terwijl het onwaarschijnlijk ware, dat andere, nog meer verwante, talen, b.v. het Persisch (immers de Semitische behooren, volgens het meest

aangenomen gevoelen, tot eenen geheel anderen tak), en ook de andere Slavonische dialecten, geheel zouden ontbreken. Wat zal men van zijne *historische* studiën zeggen, als welke bij den Heer H. niet alleen de politieke lotgevallen der onderscheidene volken en de groote bijzonderheden van hun openbaar leven, maar ook zelfs de meest verborgene heimelijkheden van het huisselijke leven (zie b.v.p. 28 en volg.) omvatten, en ook het schijnbaar onbeduidendste - wat is echter klein en gering voor de Wetenschap? - niet verwaarloozen. Voeg hierbij eene gadelooze naauwkeurigheid in het lezen van de gedenkstukken der oudere Litteratuur, waarvan wij slechts *dit* tot voorbeeld bijbrengen, wat wij, p. 2, ontmoeten, en hetwelk wel bijna zonder weêrga zal geacht worden: dat de Schr., om zijne woordverklaringen op den *Fergut*, die in dit Boek voorkomen en bijna een honderdtal bladzijden beslaan, te leveren, *niets anders heeft noodig gehad*, dan de hiertoe behoorende artikelen uit zijn eigen glossarium op dien Ridderroman, hetwelk hij dus reeds tot eigen gebruik had gereed gemaakt, *af* te *schrijven*! Voeg hierbij verder eenen buitengemeenen ijver, om niet alleen uitgegevene, maar ook onuitgegevene gedenkstukken op te sporen! Eindelijk voeg hierbij, dat hij zich werkelijk in regtstreeksche relatie met de beroemdste Geleerden in het Buitenland heeft gesteld, zoodat hij, ten gevolge daarvan, b.v. met eenen GRIMM als zijnen *vriend* correspondeert, en zelfs deze nieuwe Letterproeve aan den verdienstelijken Graaf CASTIGLIONI te *Milaan*, ten teeken van zijne erkentelijkheid, heeft opgedragen! - Voorzeker, wij behoeven niet meer, om ieder te overtuigen, dat de Heer H. het volle regt heeft op de onderscheiding, welke hem, ook door de publieke opinie, wordt toegekend, en evenzeer om ieder te doen beseffen, dat men, in dezen *Letterkundigen Naoogst*, geen gewoon letterkundig geschenk kan hebben ontvangen.

Aan deze verwachting beantwoordt dan ook het Werkje zelf ten volle, gelijk reeds uit den *inhoud* kan worden opgemaakt. Het wil niet meer zijn dan een *Letterkundige Naoogst*, en bevat dus geene grootere en zamenhangende, eigene onderzoekingen, maar meer nalezingen op hetgeen reeds door anderen gegeven is, of kleinere letterkundige overblijfsels, die waardig waren bekend gemaakt en bewaard te worden. Het eerste Stuk, hetwelk tot nog toe alleen is uitgekomen, bevat, behalve de reeds gemelde opdragt aan CASTIGLIONI, die in het Fransch is geschreven, en tevens, naar het echte en antieke begrip, tot Voorrede dient: 1°. Een onuitgegeven Fransch opstel van F. HEMSTERHUIS,

onder den titel: *Ébauché d'un avis du conseil d'état par* F.H., hetwelk de Schr. uit *Petersburg* ontvangen, en hier, met eene korte Voorrede en, meest politieke, aanteekeningen van zijne eigene hand, insgelijks in het Fransch, voorzien heeft, van p. IX- XXIV; 2°. onder den titel: *Fergut*, 'de moeilijkste woorden en spreekwijzen van den oud-Nederlandschen Fergut; uit taalkennis en de denkwijze en gewoonten der Riddertijden opgehelderd,' p. 1-95; 3°. onder den titel: GYSBERT JAPIX, 'den tekst der twee eerste meesterstukken van G.J.' (de *Friesche Tjerne* en de *Sjolle Kreamer in Tetke*) 'met eene Hollandsche vertaling, door inleidingen, aesthetische en spraakkunstige aanmerkingen in het breede verklaard,' p. 96-283; 4°. een Stukje, onder den titel: *De handschriften van* FRANCISCUS JUNIUS *in de Bodleiaansche Bibliotheek te Oxford*, hetwelk, behalve een algemeen berigt over deze Stukken, de eigenhandige Aanteekeningen van JUNIUS op G.J. bevat, en daarbij een paar onuitgegevene Minnedichtjes van dien Dichter, insgelijks met Aanteekeningen van den S., mededeelt, van p. 284-298. - Tot zoo ver het eerste Stuk, bij welks opgave wij, gelijk men ziet, de officiële aankondiging zooveel mogelijk volgden, en waarbij wij nog moeten voegen, dat het drie (zeer goede) lithographische plaatjes bevat, alle in betrekking tot de *knotte* of *zoetliefjes knoop*, die bij G.J. voorkomt. Volgens berigt van den Uitgever DE LANGE, op het Schutblad, zal het tweede Stuk, waarmede het Werk compleet is, spoedig volgen, en 'aan den dag brengen een fragment van een' beteren en ouderen Codex van Maerlants Spiegel Historiael, dan bij de uitgave te Amsterdam gebezigd wierd; fragmenten van TIBERIUS HEMSTERHUIS en zijnen zoon, benevens nadere levensbijzonderheden wegens den laatste; onuitgegevene Stukjes van O.Z. VAN HAREN; eindelijk een brokstuk van den Hoogduitschen Parceval, zuiverder en ouder dan de Codex, die bij de Duitsche uitgave ten grondslag lag;' terwijl de *zoetliefjes knoop* daar nog nader behandeld, en het geheel weder met drie lithographische plaatjes opgehelderd zal worden.

Gelijk ieder, ook zonder onze aanwijzing, het belangrijke van dezen *Naoogst* inziet, en, dankbaar voor het gegevene, het tweede Stuk met verlangen verbeidt, zoo moet ook de *bekwaamheid* des Schrijvers, dunkt ons, reeds dáárin door ieder erkend worden, dat hij de kracht in zich gevoeld heeft, om zich in dit Werk van zoo vele verschillende *talen* te bedienen. Want gelijk hij de opdragt aan CASTIGLIONI en het toegevoegde aan het Anecdoton van F.H. in het *Fransch* heeft gegeven, zoo zien wij

uit bl. IX, dat zijne Aanteekeningen op de Latijnsche Stukken van TIB. HEMSTERHUIS (over de Analogie) in het *Latijn* zullen zijn. Mogen wij echter opregt zijn, dan is de erkenning van deze bekwaamheid ook wel de voorname vrucht, die de Heer H. van dezen zijnen arbeid zal inoogsten, ja misschien bedoeld heeft; en worden er gevonden, die met ons van oordeel zijn, dat men den Schr. zelfs onregt zou aandoen, wanneer men zijne redenering op bl. IX, ter verdediging van dit '*mélange bigarré*,' al te zeer als ernstig gemeend wilde opvatten. Intusschen begrijpen wij volkomen, dat de Schr. op zijn standpunt gevoelt, dat hij niet alleen voor *Holland*, maar voor *Europa* schrijft! Tevens stemmen wij hem toe, dat b.v. Stukken van TIB. HEMSTERHUIS over de Analogie, en aanteekeningen van HALB. op dezelve, in het Latijn geschreven, ook voor de zoodanigen belangrijk kunnen zijn, die toevallig geen Fransch of Nederduitsch verstaan, en dat de Fransche Stukken van FRANS H. het eigenaardigste in het Fransch gecommentariëerd worden! Eindelijk gelooven wij gaarne, dat zijn Boek ook buiten *Holland* Lezers vinden, en door ieder, om hetgeen, waarin *hij* bijzonder belang stelt, gekocht zal worden! Alleen moeten wij den Schr in bedenking geven, of, daar hij zegt, dat hij 'vooral voor die Taalkundigen heeft geschreven, die evenzeer het Latijn en het Grieksch en alle Germaansche tongvallen verstaan,' en dat 'zij, die den zin van het Friesch van GYSBERT JAPIX of van de taal van den Nederduitschen FERGUT willen vatten, onmogelijk het tegenwoordige Nederduitsch kunnen missen, zoodat hij ook daarom zijne Aanteekeningen op deze in het *Hollandsch* geschreven heeft;' of, zeggen wij, zijn compliment aan CASTIGLIONI's taalkennis, p. VIII-X (welke intusschen ook van elders bekend is), niet *fijner* ware uitgevallen, wanneer hij, door hem zijn Werk met een' Nederduitschen opdragtbrief te zenden, getoond had, het verstaan daarvan *in waarheid bij hem te veronderstellen*? Reeds hierom alleen ware het misschien goed geweest, de oude en echt antieke *eenheid* van Werk en Opdragt te redden!

De brief zelf is ver van onbelangrijk. Hij loopt onder anderen over de hooge verpligting, die de Germaansche taalstudie aan CAST. heeft voor diens onvermoeide en, helaas! met zijn gezigt betaalde werkzaamheden, welke hij aan het opsporen en uitgeven van veelvuldige en allergewigtigste overblijfselen van de Gothische Bijbeloverzetting, in palimpseste Handschriften te *Milaan*, te koste heeft gelegd. Het bevreemdde ons echter, hierbij alle verdiensten, ten aanzien van het aan den dag brengen van Go-

thische gedenkstukken, zoo volkomen tusschen JUNIUS, MAJO en CASTIGLIONI verdeeld te zien, dat er onder anderen aan KNITTEL en MASSMAN geen enkel plaatsje is overgelaten. In hetgeen hier gezegd wordt over de hooge waarde van die Gothische gedenkstukken voor de kennis der Germaansche talen in het algemeen, stemmen wij met den S. natuurlijk volkomen in. De overige tongvallen toch kennen wij alleen in tijdperken van latere ontwikkeling, en dus ook van toegenomene afslijting. - Alleen begrijpen wij niet, waarom hij meende eene zoo duidelijke zaak door een voorbeeld te moeten ophelderen, en allerminst, waartoe hij daarvoor het volgende heeft gekozen: *La science du développement étymologique et grammaticale de la langue Hébraïque doit être bien imparfaite, faute de documens relativement antiques. Les Orientalistes regrettent à juste titre, qu'il ne leur soit pas donné de remonter à un auteur, dont la langue restée intacte fut à l Hébreu connu, ce qu'est le Grec d' Homère à celui de Dèmosthène*, etc. Ref. verstaat volkomen, wat de Heer H. bij dit Hebreeuwsche voorbeeld bedoelt. Maar hij twijfelt er aan, of CASTIGLIONI het zal verstaan, en vooral of hij het zal *willen* begrijpen, en hij vraagt, of het dus wel regt beleefd is geweest, in dezen publieken brief iets te zeggen, wat C. over zijne vriendschap met hem verlegen zou kunnen maken? Bovendien twijfelt Ref. er aan, of de geleerde Orientalisten, ook waar zij het bedoelde feit toestaan, het gevolg, daaruit door H. getrokken, van wege den bijzonderen aard der Semitische talen, zullen toegeven. Eindelijk moet hij herinneren, en de Heer H. houde het hem ten goede, dat hij, hoe diep hij zijne stelling moge doordacht hebben, zich toch nog in zooverre vergist heeft, dat hij met de woorden: *Faute de documens relativement antiques* (lees ook *anciens*), vlak het tegendeel zegt van hetgeen hij bedoelde. Hij meende toch wel niet, dat wij van *betrekkelijk*, maar van *stellig* en *werkelijk* oude documenten (als waarvoor zij door het gewone gevoelen gehouden worden) verstoken zijn.

Over het *Opstel van* F.H., en de Aanteekeningen van den Hr.H. daarop, moeten wij heenstappen. Ook kunnen wij ons niet bij den *Fergut* ophouden, daar wij liefst eenige plaats voor het Friesche gedeelte overhielden. Wij deden het anders gaarne, en vergenoegen ons thans met het volgende. De Schr. zegt er van, bl. 2, op de plaats, straks door ons bedoeld: ‘*Door den Hoogleeraar* VISSCHER *verzocht, om eene aankondiging van den* FERGUT (Utrecht, 1838) *te doen, dacht ik er tevens eenige punten bij aan te wijzen, waarin mijne zienswijze van die des Hoogleer-*

aars verschilde. Ik teekende iets aan, herzag het en stipte nog iets aan, en toen ik al de artikelen uit mijn glossarium op den Fergut, die ik meende noodig te hebben, had afgeschreven, was er een Werkje bijeen van omtrent honderd bladzijden. Dit voor een Maand- of Weekblad te groot zijnde, heb ik de aankondiging van den F. naar den Kunst- en Letterbode verwezen, en voor de artikelen uit mijn glossarium het middel van bekendmaking gezocht in dit Boekje. Voordat ik die artikelen geef moet ik den Lezer eerst bekend maken met Fergut en de Ridders van de tafelronde, tot wier orde hij behoorde.' Eigenlijk loopen die *afgeschrevene* artikelen, welke p. 10 beginnen, slechts tot p. 53; doch ook de volgende, tot bl. 95, zijn grootendeels van dezelfde natuur. Reeds uit de wijze van derzelver ontstaan kan men nagaan, dat men hier veel, dat, als uit grooten voorraad uitgelezen, in vollen zin *keurig* mag heeten, zal aantreffen. Het is zoo, het ontbreekt ook hier niet aan punten, waaraan men zijne toestemming meent te moeten weigeren; er zijn zelfs afleidingen, die zich, óf terstond, óf bij eenig meer bedaard nagaan, als mislukte sprongen van een, bij al te driftig najagen, zich zelf overijlend vernuft doen kennen. Intusschen, die fouten - zijn zij ook niet veelzins verschoonbaar en bijna onvermijdelijk bij het etymologizeren? - zij worden vergoed door zóó vele gelukkige en verrassende ontdekkingen, juiste grepen en geregelde onderzoekingen, dat wij deze Aanteekeningen niet anders dan als belangrijke bijdragen, en meestal als aanwinsten voor onze taalkennis, meenen te moeten beschouwen. Bij de meer *historische* rigting van den Heer H., en tevens bij de meerdere *inspanning*, die hij zich, in vergelijking van BILDERDIJK, getroostte, laat het zich begrijpen, dat hij met dezen in zijne afleidingen veelzins in strijd geraakt, terwijl wij ook niet twijfelen, of de Hoogl. VISSCHER zal, althans op vele punten, aan de verklaringen, die de Heer H. aan de zijne overstelt, en zorgvuldig zoekt te bewijzen, zijne toestemming schenken. Ten einde eene proeve te geven van de wijze der bewerking, en tevens om te doen zien, dat ook voor gewone Lezers, in deze Aanteekeningen, geene drooge, maar veeleer eene zeer piquante lectuur wordt gegeven, schrijven wij het volgende af, dat ons, bij het openvallen van het Boek, het eerst voorkomt.

Pag. 32: 'LACIÉS!' Wanneer het Tournooi een aanvang zou 'nemen, riepen de herauten: *Laciés! Laciés*! hetwelk eene verkorting is voor *Laciéz les heaumes*, bindt de helmen. Om dien zwaren ijzeren pot, dien men toen helm noemde, onder het

rijden op het hoofd te houden, wierd hij aan het curas, dat geheel het ligchaam bedekte, vastgebonden, zoodra het steekspel een aanvang nam. Toen Fergut zich voor het allereerst als Ridder toerustte, trok hij eerst den *halsberch* (Fr. *haubert*, ook *jaque de mailles*, van ons *schobben-jak, malienkolder*) aan, om er den helm aan vast te binden, vs. 4619:

den halsberch groet,
Wel dapperliken hine ane scoet;
Den helm so letste hi wel sciere.

Letsen, vastbinden, knoopen, is van *leken*, en dit voor *laken*, door de gewone vervorming van *k* in *ts. Laken* is de verhollandschte infinitivus van het Fransche *lacer*, strikken, binden, en dit is van *laqueare*. Het verdient opmerking, dat ons *luts*, hetwelk staat voor *lits, lets* en *lats*, en dit voor het Eng. *lace*, eigenlijk eene soort van strop is, en dus zeer nabij de oorspronkelijke beteekenis van het moederwoord *laqueus* gebleven is. BILDERDIJK laat hier weder zijn vernuft spelen, in plaats van op stellige gronden te bouwen. Hij leidt *luts* van *letten*, ophouden af. Het *lisse* der Franschen, dat hij hier ook te huis brengt, is niets dan eene verbastering van *licium*.'

En zoo komen wij dan tot het voornaamste, meest uitvoerige en zelfstandige, ook wel meest gewenschte gedeelte van dezen *Naoogst*, den aesthetischen en grammatischen commentaar op de beide aangewezene Friesche Dichtstukken van den beroemden GIJSBERT JAPIX. Reeds sedert vele jaren is deze Friesche Dichter ook aan Hollandsche Letterkundigen, door de *Redevoering* van den Hoogl. R. KOOPMANS, het *Specimen* en de *Bijdragen* van Prof. WASSENBERGH, de *Hulde* van HALBERTSMA zelven, in 1824 uitgegeven, en de nieuwe *Uitgave* en het *Woordenboek* van den Heer EPKEMA (1821) (om van anderen, en dus ook van eene enkele navolging van BILDERDIJK, niet te spreken), meer bekend en gemeenzaam geworden. Wat behoeven wij van de Friezen te gewagen, bij wie de liefde voor hunne taal en voor hunnen Dichter, nooit uitgestorven, sedert de laatste jaren als het ware een nieuw en allerkrachtigst leven herkregen heeft! De Heer H. kon dus moeijelijk een aangenamer geschenk aanbieden, dan eene kritische uitgaaf, eene vertaling en eene doorloopende verklaring en toelichting van eenige meesterstukken van dien Dichter, op soortgelijke wijs, als wij op de Werken der Ouden bezitten, en zoo als de Heer WASSENBERGH daarvan reeds vroeger eene proeve gegeven had, door de bewerking van den: *Nijsgierige Jolle in Haitze-iem*, in het 2de Stuk zijner Bijdragen. Ook moest dit ge-

schenk vooral van *zijne* hand welkom zijn Bedriegen wij ons toch niet, dan heeft de Heer HALBERTSMA, van geboorte, opvoeding en voorliefde een Fries, vooral ter wille, en naar aanleiding van G.J., aan zijne letterkundige studiën derzelver tegenwoordigen loop en omvang gegeven, en heeft hij, die reeds vóór meer dan twintig jaren in het vak der Friesche Letterkunde eene auctoriteit was, en in 1823 de openbare, door allen hiertoe bestemde en aller lof behalende, Lofredenaar van G.J. geweest is, sedert al dien tijd niet opgehouden, dien zelfden Dichter tot een blijvend middelpunt van zijne opmerkingen en nasporingen te stellen. Ook kan de keuze der behandelde Stukken niet anders dan gelukkig genoemd worden. Want de *Friesche Tjerne* en *de Sjollekreamer in Tetke* zijn werkelijk twee allervoortreffelijkste Stukken van dien Dichter (‘de twee eerste meesterstukken,’ zegt de Heer H., en ook dit misschien niet te onregte; zie intusschen WASSENB, *Bijdrag*, I, p. 180, ten zij dit *eerste* alleen tot de orde der uitgaaf of ook tot den tijd der vervaardiging betrekking hebbe), behoorende tot die soort van dramatische alleen- of zamenspraken, gelijk G. er meerdere gedicht heeft, welke, hare stof en hare personen van het landleven ontleenende, en vol gevoel, geest en leven, volkomen geschikt zijn den Dichter in zijne eigenaardigheid te doen kennen, terwijl bovendien *deze* gedichten verrijkt zijn door eenige Erotische Zangstukjes uit zijnen vroegeren leeftijd, en waarin hij boven alles meester was, die door hem op de natuurlijkste wijze daarin ingevlochten, of daaraan verbonden zijn. Eindelijk, hoe zeer de Heer H. zelf dit Werk niet ligt geacht, maar daaraan zijne beste krachten gewijd heeft, en vooral, *welke regelen hij gemeend heeft daarbij te moeten volgen*, kan niet beter blijken dan uit zijne woorden, welke hij, ter Voorrede of Inleiding, p. 96, geschreven heeft, en die wij, ook om redenen, welke straks zullen blijken, hier laten volgen. ‘Lang heeft mij de overtuiging gedrukt,’ zoo begint de Heer H., ‘dat ik tegen eene verklaring der schoonheden van GYSBERT niet was opgewassen; of ik zulks thans ben, is twijfelachtig. Vooreerst moet de uitlegger dringen in den geest van een afgezonderd en eigendommelijk volk, waarvan de Dichter personen en karakters voorstelt, en wel op eenen tijd, dat republiek, vrijheid en Staatkundige regten een volksleven bezielden, hetwelk nu is uitgedoofd. Hij moet met een scherpen blik gewapend zijn om diep doordachte schoonheden op te merken, welke de Dichter achter de kunstigste vertooning van natuur en gemakkelijkheid zorgvuldig weet te verbergen. Eindelijk moet hij het gebruik

der taal kennen, niet zoo als zij geschreven staat (want zij is nergens geschreven) maar gelijk zij als levend water aan hare bron, namelijk het hart der sprekers, in de volkstaal ontspringt. Het laatste alleen vordert jaren van verkeering en opmerking onder het oorspronkelijkste gedeelte des Frieschen volks, en hierin vlei ik mij iets boven mijne voorgangers vooruit te hebben. Daarom zal mijn hoofdwerk niet bestaan om aanhaling op aanhaling te stapelen uit verwante tongvallen; dit alles kan de algemeene beteekenis, maar niet de fijne schakering, waarin de Dichter het woord neemt, aanduiden; veeleer zal het mijne taak zijn, om langs den draad van het nog heerschend gebruik, is het mogelijk, tot de ware meening des Dichters op te klimmen. Veel is er van de taal van GIJSBERT verloopen; maar hier en daar verspreide overblijfsels, door een naauwkeurigen opmerker met geduld gegaderd, leveren nog heden vrij volkomen den ganschen GIJSBERT uit. Om den lezer op het oogpunt te plaatsen, waaruit hij de stukken beschouwen moet, zal ik beginnen met eene inleiding tot het eerste Stuk, enz.'

Voorzeker, ieder heeft met groot welgevallen deze woorden gelezen, en roemt, terwijl hij het *onderscheid* tusschen H en zijne voorgangers *gevoelt*, zijne diepte van inzigt en zijnen werkelijken vooruitgang. Ook wij betuigen gaarne, in vele opzigten zeer hoog te loopen met dezen zijnen arbeid, en hem daarvoor dank verschuldigd te wezen. Het verstaan en ook het genieten van GIJSBERT is ons, door zijne opmerkingen, op vele plaatsen aanmerkelijk bevorderd, en wij achten, dat zijne rigting, om het historische en subjectief menschelijke - hierin is vooral het onderscheidende van hem gelegen - tot hulpmiddel, of ook wel tot grondslag, te nemen, vele en rijke vruchten - althans middellijkerwijze - gedragen heeft. Het ontbreekt ons echter niet aan tegenbedenkingen; ja, wanneer wij den wensch uiten, dat het den Schr. moge behagen, meer Stukken van dien Dichter te bewerken, kunnen wij het voor ons alleen onder de voorwaarde doen, dat hij zich moge laten overhalen, om in één punt zijne tegenwoordige rigting te verlaten, een punt, dat, wel is waar, tot het meest onderscheidende van zijnen arbeid behoort, ja, met het voortreffelijke daarvan naauw zamenhangt, maar dat ons echter voorkomt, met het hoogste regt de stof tot eene algemeene aanmerking te geven, die wij ons dan ook verpligt achten, vóór alle bijzondere bedenkingen, den Heer H. vrijmoedig voor te stellen. Deze aanmerking komt, hoe wonderlijk het luide op de eigene straks medegedeelde, schijnbaar zoo loffelijke, werkelijk nieuwe en ieder

bekorende beginselen neder, die wij zagen, dat hij zich zelven als uitlegger van G. gesteld heeft, en die zoowel de eischen als de moeijelijkheid van diens verklaring moeten doen kennen. Het zijn toch bepaaldelijk deze beginselen of regelen, - tegen welke wij meenen te moeten protesteren, en wij vertrouwen, dat onze Lezers ten slotte zich over alles eerder dan over ons protest zullen verwonderen!

Natuurlijk bedoelen wij hiermede alleen de twee eerste Regels, niet den laatsten, dien over de aanwending van het nog levende Friesch ter verklaring van GIJSBERT. Want niet alleen is deze laatste Regel, volgens de eigene aanwijzing van den Schr., niet nieuw, maar ook in zich zelven blijkbaar en noodzakelijk. Het eenige, wat men tegen denzelven, gelijk hij hier wordt *voorgesteld*, kan aanvoeren, betreft de beperking, waarin de Heer H., door het *geschrevene* Friesch uit te sluiten, en dus ook door GIJSBERT zelven, en de vergelijking van diens Schriften (hoeveel te meer de latere Friesche produkten, die hij dan ook nergens aanhaalt!) niet te noemen, de *thans nog gesprokene* volkstaal voor de eenige en voldoende kenbron van de taal van G. schijnt aan te nemen. Waartoe toch dat paradoxe woord: *Zij is nergens geschreven*? Iets, wat, in dien bepaalden zin, ook wel van *alle* talen, hoevele Boeken daarin bestaan, zal gelden? Niet dat wij beweren, dat de taal van GIJSBERT tegenwoordig is uitgestorven. Het zij verre! Maar de Heer H. moet zelf erkennen, dat daarvan ‘veel is verloopen.’ Hij zelf gaat in zijne verklaringen veelzins tot GIJSBERT terug, ja, hij ontzegt niet alle waarde aan de Aanteekeningen van JUNIUS, welke, waarschijnlijk uit 's Dichters eigen' mond opgevangen en te *Oxford* bewaard, in het laatste Stuk van dezen *Naoogst* medegedeeld worden. Wat zeg ik? Bl. 247, wenscht de Heer H. zich zelven en zijnen Lezers geluk, dat zij daardoor in sommige moeijelijke woorden door GIJSBERT zelven voorgelicht worden. Bovendien zal het ook voor den Schr., gelijk voor ieder, die met G. als het ware is opgegroeid, wel onmogelijk zijn, om thans nog naauwkeurig te onderscheiden, wat hij aan zijne eigene Friesche opvoeding en zijn verkeer onder het Friesche volk, en wat hij aan diens lectuur en aan diens traditionele verklaring verschuldigd is. Eindelijk zouden wij wel wenschen te weten, of de Heer H. onze gissing ten eenemale onaannemelijk vindt, dat reeds GIJSBERT menig woord in zijne verzen heeft opgenomen, hetwelk te zijnen tijde al opgehouden had, in werkelijk, althans in algemeen, gebruik te wezen. Immers het Friesch werd toen - waarom zou men het ontkennen? - niet veel meer dan

tegenwoordig gesproken. Het was toen, even als nu, eene levende, maar, evenmin als thans, eene heerschende taal. Zij werd nooit geschreven, en noch in de stad, noch zelfs op het land, tot eenig openbaar gebruik, in kerk of school, raadsvergadering of regtzaal, bij acten of eenige soort van ernstige handeling, gebezigd. GIJSBERT zelf sprak en onderwees te *Bolsward* niet het Friesch, maar het Hollandsch. Alleen zijne speeluren wijdde hij aan die taal en, terwijl hij, vol liefde voor dezelve, haar uit hare verachting poogde op te beuren en, zoo mogelijk, tot eene schrijftaal zocht te verheffen, dichtte en schreef hij eensdeels zelf in het Friesch - en in zooverre uit liefhebberij, niet ongelijk aan hen, welke tegenwoordig in die taal hunne krachten beproeven (niemand wijte het ons, zoo hij in zijne begoocheling gestoord wordt!) - en zocht hij anderdeels de taal zelve - in dezen een ijsbreker! - op te sporen, tot hare gronden door te dringen, haar van overal te verzamelen, ja, ‘als geduldig en naauwkeurig opmerker hare verspreide overblijfsels te gaderen!’ Maar zoo kon hij dus ook niet wel eenig uit het gebruik reeds verdwenen, althans verdwijnend en als ware het wegvlugtend woord, hetwelk hij vond, en dat tevens niet al te verouderd klonk, moedwillig versmaden; in tegendeel moest hij het gretig aangrijpen, vasthouden, terugroepen, en, ware het mogelijk, handhaven en herstellen. - Doch hoe dit ook zij, het beginsel zelf, door den Heer H. gevolgd, om de levende volkstaal, en dus, wat haar wezen aangaat, de eigene taal, waarin G. schreef, ten grondslag te leggen, is het eenige ware; en men mag er zich zelfs over verwonderen, dat de Heer H. noodig gevonden heeft, een ander, door hem daartegenovergesteld, beginsel opzettelijk te wederleggen, ja zich eenigermate over deszelfs niet-opvolging te verontschuldigen. Welk is dit beginsel? om bij voorkeur en met voorbijgang van het Friesch, ook waar deze bron voldoende vloeit, de verwante tongvallen of de vergelijkende taalkunde te raadplegen. *Dit* vooral moet bevreemden, dat hij het op de volgende wijze gedaan heeft: ‘*Daarom*,’ zegt hij, ‘*zal mijn hoofdwerk niet bestaan om* AANHALING OP AANHALING TE STAPELEN *uit verwante tongvallen*!’ Let toch eens op, Lezer! Welk eene smadelijke beschrijving van de vergelijkende taalkunde, welke immers, in den mond van eenen derde, als eene satyre op die wetenschap of op zijne eigene methode zou luiden! Gelukkig, dat hij ze niet heeft verdiend. Maar wat hem dan tot dien uitval bewogen hebbe? Ref. moet betuigen, vruchteloos naar eene verklaring daarvan te hebben gezocht. *Bijna* wordt men geneigd te vermoeden, dat hij

daardoor heeft getracht eene tijdelijke afleiding te geven aan de verwachting derzulken, die meenden, dat hij, bij deze gelegenheid, eene *volledige* taalkundige behandeling der voorkomende woorden of spreek wijzen, b.v. op de wijze van een glossarium, - zie boven - geven zou! Hoe het zij, er is geen twijfel aan, of de gedachten des Schrijvers waren bij het stellen van deze regelen op iets anders gespannen. Men ziet het, onder anderen, aan de *verwarring*, welke in het onmiddellijk volgende heerscht. Want, terwijl hij het voldoende en noodzakelijke der *Friesche* taalkennis, in tegenstelling van de vergelijkende taalkunde, wil bewijzen, zegt hij: *Dit alles* (het vergelijken de verwante tongvallen) *kan de algemeene beteekenis, maar niet de fijne schakering, waarin de Dichter het woord neemt, aanduiden*. Dit op zich zelf gaarne toestemmende, moeten wij immers vragen: Kan dan die ‘fijne schakering,’ welke voor de vergelijkende taalkunde onbereikbaar is, door de Friesche taalkunde *onmiddellijk* worden gevonden? Is niet in tegendeel de beteekenis, welke het woord in de Friesche taal bezit, en welke door de Friesche taalstudie wordt aan de hand gedaan - hoezeer iets *bijzonders*, met opzigt tot die algemeene beteekenis, welke uit de vergelijking der onderscheidene tongvallen gekend wordt, en waarvan zij eene bepaalde constructie is - is zij niet wederom op zich zelve, en ten opzigte van iederen Spreker, Dichter of Schrijver, die haar bezigt, eene werkelijke *algemeenheid*, uit welke nu eerst, telkens door zoo vele nieuwe toepassingen, die bepaalde *allerbijzonderste* beteekenissen, welke wij hare ‘fijne schakeringen’ noemen, ontstaan? Is die ‘fijne schakering,’ met één woord, het eigendom des Dichters, of van het Volk, waartoe hij behoorde, en van de Taal, waarin hij schreef? Immers het eerste; doch zoo kan zij dus ook nimmer door *eenige taalkunde*, maar moet zij alleen door *uitlegkunde*, welke de taalkennis als *middel* bezigt, gekend worden. Is dit echter waar, dan kan ook omgekeerd de uitlegkunde altijd tot die kennis geraken, zelfs dan, wanneer zij zich met de algemeene beteekenis of de vergelijkende taalkunde moet vergenoegen. Immers, zij kan hiertoe komen, wanneer zij zich slechts eene dubbele operatie wil laten welgevallen, en met het bijzondere van dat volk, waartoe de Dichter behoort, en deszelfs geschiedenis, niet onbekend is gebleven. Men ziet het, de Hr. H. heeft hier *uitlegkunde* en *taalkunde* verward, of op eene onjuiste wijze vereenzelvigd; eene *verwarring*, die bij hem noodwendig van eene tijdelijke eigene verwarring getuigt, omdat zij strijdt met de wetenschappelijke rigting, aan welke hij zich heeft aangesloten.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

De orde der advocaten, derzelver oorsprong, geschiedenis, aanzien en verval, mitsgaders eenige denkbeelden omtrent de middelen tot herstel van den algemeenen luister, door Mr. *T. van der Feen*, Advokaat en Commissaris der Stadsbank van Leening te Amsterdam. 's Gravenhage en Amsterdam, de Gebroeders van Cleef. 1841. 95 bl. 8°.

Het was een gelukkig denkbeeld van den Schrijver, die schier de oudste is der Raadsmannen, welke in *Neêrlands* Hoofdstad de praktijk uitoefenen, om het voormalig aanzien en de geschiedenis van de Orde der Advokaten in een opzettelijk geschrift te beschouwen, en hare eer ook ten huidigen dage te handhaven. Trouwens, wien ware dit beter toevertrouwd geweest, dan hem, die den toestand dier Orde heeft kunnen gadeslaan, en werkelijk gadegeslagen, zoo in de tijden der Republiek, als later bij de woelingen, die tot zoo vele wisselingen in 's Lands zaken aanleiding gaven; zoo in de dagen, dat hier te Lande regten geldig waren, thans ten eenemale afgeschaft en bijna vergeten, als in de tijden, dat verschillende Wetgevingen elkander opvolgden en afwisselden, en telkens uit nieuwe regtsbronnen nieuwe regtsvragen bij menigte ontstonden? Wij, die het onderhavige Werkje met het grootste genoegen lazen, kunnen niet beter ook anderen tot lezing uitlokken, dan door in dit Tijdschrift kortelijk den inhoud mede te deelen, en daarbij deze en gene Aanteekening te voegen, de Orde der Advokaten betreffende.

KALAGATHOS, een man, wien de goede oude tijd nog levendig voor den geest zweefde, en die met tegenzin de nieuwigheden aanschouwde, welke de veranderde tijdgeest allengskens medebrengt en te voorschijn roept, KALAGATHOS wordt sprekende ingevoerd met zijnen jeugdigen vriend NEOPHILUS, wiens naam reeds zijne gezindheid verraadt. De eerste herinnert zijnen jongen broeder, hoe veel er thans voor aanstaande Regtsgeleerden aan de Hoogeschool te leeren valt (bl. 6, 7), hoe veelsoortige Collegiën zij niet al verpligt zijn bij te wonen, en hoe weinige de regten zijn, die hun na al dien arbeid worden toegedeeld, althans indien men ze vergelijkt bij de menigte Privilegiën, eertijds aan den Doctoralen graad verknocht (bl. 8-11), eertijds, toen de luister van den Advokatenstand ten toppunt verheven was,

en rijke belooning de kroon op hun Werk zettede (bl. 12-15). NEOPHILUS heeft tegen dit een en ander niet veel in te brengen, en wanneer deze ongeveer *au bout de son Latin* is, komt juist ter snede LEGIFER binnen, een Regtsgeleerde, naar het schijnt van middelbaren leeftijd, die het Nieuwe *Tarief van Justitiekosten en Salarissen* medebrengt. Het gesprek wordt levendiger, en met vuur bestrijdt KALAGATHOS het Tarief; ontwikkelt, in eene geschiedkundige beschouwing van het Advokaten-*honorarium*, de vrijheid, vroeger altoos en overal hun gelaten, in het opmaken en indienen hunner rekeningen, en schetst de minachting, waarin hij vreest, dat de thans ingevoerde dwang den stand der praktizijns zal doen vervallen (bl. 16-27).

NEOPHILUS wordt door al het verhandelde nieuwsgierig, om meer te vernemen van dien alouden luister, waardoor de stand der verdedigers uitblonk; 'het zou (zegt hij) der moeite welligt waardig zijn, dat aanzien der Orde in derzelver (haren?) oorsprong en voortgang geschiedkundig na te gaan, waaruit dan tevens derzelver pligten en regten zouden zijn af te leiden[1].' En hierop verhaalt KALAGATHOS, bl. 29 vlg., wat verschillende Schrijvers daaromtrent hebben opgeteekend. Ook ons zij het vergund, onze aanmerkingen en toevoegselen op dat vertoog, bij wijze van Aanteekeningen op het Werk des Schrijvers, mede te deelen; dewijl echter de Heer V.D. F. meer bepaaldelijk de geldelijke belooning der Advokaten op het oog had, willen wij ons eerst tot Z. Ed's. algemeene aanmerkingen nopens de eer der Advokaten bepalen, om later stil te staan bij al, wat de Geschiedenis ten opzigte hunner bezoldiging leert.

Bl. 29: 'Het Joodsche volk, waar de Priesters en Regters zelve uitleggers der Wetten waren, en de belanghebbenden hunne eigene zaken schijnen te hebben moeten verdedigen.' Echter schijnen ook vrienden en nabestaanden nu en dan de zaken hunner betrekkingen te hebben mogen verdedigen. Zie MICHAëLIS, *Mos. Recht*, Dl. VI, §. 298, en H.J. VAN DE POLL, *De munere causarum Patroni*. Amst., 1834, pag. 15.

Bl. 31: 'Vorstelijk was de oorsprong der Orde.' DIONYSIUS HALICARNASSENSIS zegt: *τοὺς μὲν πατριχίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν οὐκ εἶχον ἐκεῖνοι ἐπιστήμην*[2]. Doch waarvan had de gemeene man geene kennis ten tijde van ROMULUS? Geschreven regt was er immers niet? Misschien zullen de Pa-

(1) Zie V.D. FEEN, bl. 28.
(2) DIONYS. HALIC., p. 83, coll. PLUTARCH. *Romul.*, p. 25, c. 13.

troni den cliënten behulpzaam zijn geweest in het behartigen der formaliteiten, die waarschijnlijk voor deze en gene handelingen waren voorgeschreven.

Bl. 34: - 'De school van SERVIUS SULPICIUS bragt eene reeks van beroemde mannen voort. Wie noemt niet met eerbied de namen van SEXTUS AELIUS, M. MANLIUS, P. MUCIUS, Q. MUCIUS SCAEVOLA, D. AQUILIUS GALLUS, LUC. BALBUS, Q. CORNELIUS MAXIMUS, en van zoo vele anderen?' Men zou hierdoor bijna in den waan gebragt worden, dat juist deze mannen in de school van SERVIUS waren onderwezen, terwijl toevallig geen hunner daartoe behoort. De reeks van beroemde mannen, waarop de Heer V.D. F. doelt, vormden ALFENUS VARUS, CAJUS AULUS OFILIUS, TITUS CAESIUS, AUFIDIUS TUCCA, AUFIDIUS NAMUSA, FLAVIUS PRISCUS, C. ATEJUS PACUVIUS, CINNA, PUBLICIUS GELLIUS en LABEO ANTISTIUS.

Bl. 35: 'Men noemde hen Hoofden van den Staat.' In de hierbijgevoegde noot (*) wordt CUJACIUS aangehaald, ad L. 2, §. 3 *De Orig. Jur.* Daar ter plaatse spreekt CUJACIUS in geenen deele van het in den tekst vermelde; waarschijnlijk behoorde deze aanhaling op de vorige bladzijde te staan, waar over TIBERIUS CORUNCANIUS gesproken wordt.

Bl. 39: 'Hiertoe was geene drooge regtskennis genoegzaam; zij waren verpligt zich ook andere wetenschappen eigen te maken, maar vooral de wijsbegeerte te beoefenen als het middel tot verklaring der Wetten, bijzonder de Stoïcijnsche, welker leer niet alleen, maar ook derzelver derivatiën, definitiën, divisiën en decisiën hun ten hoogste van dienst waren.' Dat men in de laatste tijden vrij wat is teruggekomen van het denkbeeld, dat de Romeinsche Regtsgeleerden zoo heel veel uit de Stoïsche Wijsbegeerte hebben geput, kan te dezer plaatse niet uiteengezet worden, en blijkt genoegzaam uit de Dissertatie van den Heer J. MESSCHERT VAN VOLLENHOVEN, *De exigua vi, quam philosophia Graeca habuit in efformanda Jurisprudentia Romana*, Amst, 1834. Ook was de Regtsgeleerdheid bij de Romeinen reeds tot aanzienlijken bloei gestegen, eer de komst des Griekschen Driemanschaps en de roem van PANAETIUS de jongelingen tot de beoefening der Wijsbegeerte lokte. Wat echter die derivatiën en definitiën aangaat, indien het waar is, dat dezelve aan de Stoïsche Wijsgeeren zijn ontleend[1], gelijk ook de groote WIJTTENBACH oordeelde, zoo hebben deze der Regtsgeleerdheid daarmede geene goede dienst bewezen, terwijl het voor het

(1) Zie WYTTENBACH, *Praec. Phil. Log.*, p. 147.

overige aan regtmatigen twijfel onderhevig is, of niet veeleer gebrek aan grondige grammatische en etymologische studie vele dier ver gezochte en aan den klank der woorden ontleende afleidingen hebben te voorschijn geroepen.

Bl. 41, 42: '*Disputatio fori*.' Het zij Rec. vergund te vragen, of niet de Heer V.D.F., om de tegenstelling te meer te doen uitkomen, het aanzien der Romeinsche Advokaten al te zeer verheft, en hun eene magt toekent, die zij nimmer bezaten? 'Bij verschil van denkbeelden,' zegt de S., 'over den wezenlijken zin en bedoeling der Wet, vereenigden zich de Regtsgeleerden tot onderlinge wisseling van denkbeelden, en namen alsdan voor de waarheid aan, hetgeen aan allen, of aan de meesten zulks toescheen te zijn, op deze wijze de Wetten ophelderende, en het dikwijls harde in dezelve matigende en verzachtende; deze beslissing verkreeg alsdan den naam van *regula Juris, regula Fori, recepta sententia*.' Bedenkt men, dat de Schrijver hier van de tijden der Republiek spreekt, zoo zal sommigen deze voorstelling overdreven voorkomen; althans valt hier niet te vergeten, dat velen, op het gezag van BACHIUS en RUHNKENIUS(1), de *regula fori* hebben verklaard als regt, niet door het gevoelen van Regtsgeleerden kracht erlangende, maar uit eene reeks van gewijsden ontstaan; het zou dan *disputatio fori* genoemd zijn, omdat de Regters hun gevoelen opmaakten uit hetgeen door de Regtsgeleerden over en weêr was verhandeld.

Bl. 44: '- overtuigd, dat, hoe meer geleerdheid men verkrijgt, des te meer men ondervindt niets te weten, verlangden zij, dat men hen niet Regtsgeleerden, maar Regtsbeoefenaars (*Juris Studiosi*) zoude noemen.' Brengt men dit gezegde in verband met dat op bl. 46: 'Dit zij genoeg omtrent de grootheid en het aanzien der Orde gedurende het bestaan der Republiek,' zoo komt ons het gevoelen des Schrijvers ten eenemale onjuist voor. Er is niet ééne bewijsplaats te vinden, dat ten tijde der Republiek de *Jure Consulti* zich *Juris Studiosi* zouden hebben genoemd; ja, de eerste maal, dat men het woord *studiosi* gebezigd vindt, beteekent het ongetwijfeld niets anders dan *leerlingen*(2). En ook toen was de Republiek reeds vernietigd. Voor het overige zeggen wij den Heer V.D.F. dank voor zijne juiste

(1) BACHIUS, *Hist. Jur.*, I, l. I, c. 2, Sect. 5, §. 3. Vgl. FRETS, t.a.p., bl. 157.
(2) L. 2, § 47, D. *De O.I.*, waar van LABEO gezegd wordt, dat hij het jaar zoo verdeelde, *ut sex menses cum studiosis esset*.

opmerkingen nopens de bescheidenheid der Romeinsche Regtsgeleerden.

Bl. 57, noot (***): ‘De titel van *Clarissimi* werd bij de Ouden aan alle Advokaten gegeven (XII, 32).’ Waar staat dat vermeld? Toch niet in de aangehaalde L. unic. C. *De Equestri dignitate*?

Bl. 65: ‘Intusschen is die groote en heldere glans der Orde van Regtsgeleerden in *Duitschland* later verflaauwd.’ De Schr., die, volgens den titel, niet alleen het *aanzien*, maar ook het *verval* der Orde van de Advokaten zoude behandelen, had zeker bouwstoffen genoeg, om dit punt wat naauwkeuriger toe te lichten; zou hier eene bloote verwijzing naar FEUERBACH voldoende kunnen geacht worden? Wat toch werd er niet in de laatste jaren in *Duitschland* gedaan, om den Advokatenstand te verheffen! MITTERMAIER trachtte in het *Archiv für die Civilistische Praxis*, XV, bl. 18 vlg., het sein tot verbetering te geven; in *Beijeren, Hessen-Darmstadt* en *Baden* bemoeide men zich ernstig nieuwe Reglementen te ontwerpen, en de ervarene SPANGENBERG te *Celle* gaf in het straks genoemde Tijdschrift verslag van hetgeen men in *Hannover* te dien opzigte wenschte te weeg te brengen. Vgl., wat *Pruissen* betreft, K.T.H. STRASS, *Ueber die Reform des Advocatenwesens im preuss. Staate.* Berl., 1841.

Ald. ‘In *Engeland* daarentegen is de stand van Advokaat in hoog aanzien.’ HAYWOOD heeft vóór weinige jaren in MITTERMAIER's en ZACHARIAE's *Zeitschrift für Ausl. Rechtswissenschaft*, Dl. V, bl. 90 vlg., een opstel geleverd, *Ueber den Advokatenstand in England*, hetwelk des Schrijvers aandacht ontsnapt is. Opmerkelijk is ook, wat omtrent het aanzien der Advokaten in *Engeland* vermeld is door COTTU, in zijn Werk: *De l'Administration de la Justice Criminelle en Angleterre*. Par., 1820, p. 145-157: *La profession d'avocat* (zegt deze onder andere) *est beaucoup plus estimée en Angleterre qu'elle ne l'est en France. Outre qu'elle y produit des bénéfices plus considérables, elle ouvre encore à ceux, qui s'y destinent, une carrière immense que mille exemples de succès peuvent faire espérer à chacun d'eux de parcourir toute entière. Il n'est pas de but, si élevé qu'il soit, auquel leur ambition ne puisse aspirer. Les ministères, la chambre des pairs, la chambre des communes, les places de chancelier, d'orateur, de président des Cours de justice, de juges etc. sont les prix presque assurés de leur réputation au barreau; et ils recueillent d'avance, jusqu'à un certain point, l'hommage des grandes dignités, dont ils portent en eux les espérances*.

Bl. 66 vlg. geeft de Schrijver eenige voorbeelden op, ten be-

wijze, hoe zeer menig Advokaat in *Frankrijk* tot de hoogste eere is geklommen; dat het hier geleverde voor belangrijke aanvulling vatbaar is, zal ieder erkennen, die DUPIN's Verzameling, *Profession d'Avocat*, opslaat. Waarom toch heeft de Heer V.D.F. volstrekt geen gebruik gemaakt van ANTOINE LOISEL, *Pasquier, ou dialogue des Avocats*, waaruit zoo veel over het aanzien der oudste Advokaten in *Frankrijk* kan getrokken worden? Waarom toch geheel verwaarloosd de *Histoire Abrégée de l'Ordre des Avocats* van BOUCHER D'ARGIS, die hier en daar zoo te regt meer de *Orde* der Advocaten, dan de individuën op het oog heeft, in welk opzigt VAN DER FEEN's Boekje niet altoos geheel en al aan den titel beantwoordt? Doch - staan wij hierbij niet langer stil, noch ook bij hetgeen onze S. nopens de Nederlandsche Praktizijns vermeldt; werpen wij thans liever een' blik op de Geschiedenis, wat aangaat het bezoldigen der Advokaten.

Dat bij de Grieken de verdedigers op geene bezoldiging aanspraak maakten, is bekend; alleen de eer, die alomme den gevierden Redenaren te beurt viel, was de belooning hunner talenten en aangewende zorgen. ANTIPHON was de eerste, die zich voor zijne pleidooijen liet betalen, en de Oudheid is er vol van, hoe berispelijk deze vreemde handelwijze werd gevonden. De Heer V.D.F. maakt hiervan geene melding; V.D. POLL (*Diss.*, bl. 18) vergenoegt zich met naar eene plaats uit BOUCHER D'ARGIS te verwijzen. DIODORUS en AMMIANUS MARCELLINUS hebben het vermelde opgeteekend; de eerste zegt (bij CLEM. ALEXANDR., *Strom.* I, p. 365): *μισθοῦ συνηγορῆσαι πρῶτον δικανικὸν λόγον*; en dat ook andere oudere Schrijvers dit eveneens hebben geboekt, blijkt uit de woorden van AMMIANUS, wanneer hij schrijft: ANTIPHON *ille* RHAMNUSIUS, *quem ob defensum negotium omnium primum* antiquitas *prodidit accepisse mercedem. Rer. Gest.*, l. XXX, c. 4, p. 419, VALES. En hoe zeer de Comici hem wegens deze geldzucht hebben doorgehaald, blijkt uit PHILOSTRAT., *Vit. Sophist.*, l. I, XV, p. 499, OLEAR. en PLUTARCH., *X. Orat. Vit.*, I, t. XII, p. 224, HUTTEN. Vgl. RUHNKENIUS, *Diss. de* ANTIPH., p. 21.

Even weinig waren de Romeinen, gedurende de eerste eeuwen der wereldstad, gewoon, met geld de hulp te betalen, die de *Patronus* zijnen *cliënt* in regtszaken verschafte. ‘Geen geld of goud (zegt de Heer V.D.F., bl. 32), strekte dien hoogen beschermheer tot belooning; zijne diensten werden alleen beloond door erkentelijke welwillendheid in het betoonen van wederdiensten, waar zulks te pas konde komen.’ ‘Doch (zoo vervolgt onze S., bl. 34), hoezeer de Wet CINCIA *de donis et mu-*

neribus, de dienst der Regtsgeleerden kosteloos vorderde, en zulks ook in den aanvang was in acht genomen, zoo begon men van lieverlede de wederdiensten door geldelijke vereering te vervangen.' Het zij ons veroorloofd te vragen, of niet eigenlijk het tegenovergestelde zal hebben plaats gehad, en het misbruik *eerst* zijn ingeslopen, waartegen *later* de *Lex Cincia* een verbod instelde? Vgl. H.V.D. BURGH, *Comment. de Donat.*, in *Annal. Acad. Leod.*, 1823-1825, p. 225. Maar vanwaar kwam het, dat men zich alras niet meer om die *Lex Cincia* bekommerde, en geldelijke vereering de wederdiensten verving? 'Van lieverlede,' zegt onze Schrijver; misschien mag men er bijvoegen, omdat waarschijnlijk de zoo even genoemde Wet geene strafbepaling tegen hen bevatte, die haar overtraden, en weder op het oude voetspoor terugkeerden. Zie FRETS, *Verhand. ov. het Gezag der Regtsgel. bij de Romeinen*. Amst., 1822, bl. 103. Voor het overige is, volgens het gevoelen van sommigen, de uitdrukking, dat de *Lex Cincia* de dienst der *Regtsgeleerden* kosteloos vorderde, min naauwkeurig, omdat het *causas orare* niet op de consulten der Regtsgeleerden, maar op de pleidooijen der *Oratores* zag. Vgl. HOLTIUS, *Comment.*, p. 12, 13[(1)]. Hoe dit zij, men kan zich de zaak gemakkelijk voorstellen, wanneer men aanneemt, dat eerst de *Lex Cincia* strengelijk werd opgevolgd; dat langzamerhand voor moeijelijke en veel tijdsopoffering vereischende zaken de cliënten hunnen verdedigers een of ander geschenk, naar gelang hunner diensten, aanboden, terwijl het later alweder gewoonte werd, zoodanig geschenk voor elke zaak te vorderen. Het werd ook waarschijnlijk reeds zeer vroeg *honorarium* genoemd; vandaar *honorarium vinum, honorarium frumentum*, enz. Zoo schreef reeds de oude CATO: *Cum essem in provincia legatus, quamplures ad praetores et consules vinum honorarium dabant; numquam accepi, nec privatus quidem.* Zie ISIDOR., *Orig.*, l. XX, c. 3, p. 1316, GOTHOFR. Vgl. CICERO, *Orat. in Pison.*, c. 86. Soms ook werd zoodanig geschenk *honor* geheeten, en hetgeen de geneesheer voor zijne bezoeken ontving, werd, in nabootsing der Grieksche wellevendheid, met dien zelfden naam bestempeld, en CICERO zond

(1) Het mag verwondering baren, dat in de noot op deze plaats alleen BRUMMER's Werk wordt aangehaald; althans van eenen Amsterdammer had men kunnen vermoeden, dat hij zou hebben gewezen op het Werk van den aan de Wetenschap te vroeg ontrukten KLINKHAMER, die, niet lang na het ontdekken der Vatikaansche Fragmenten, onder voorzitting van den Hoogleeraar VAN HALL, zijne Verhandeling *De Donationibus* verdedigde. Vgl. ald. bl. 23 volgg.

aan TIRO, die ziek was geld, *ut suus medico honos esset. Epist. ad Fam.*, XVI, 9. Want ook te dier tijde was men doordrongen van de waarheid, later door ULPIANUS verkondigd: *Res est sanctissima civilis sapientia; sed quae pretio nummario non sit aestimanda, nec dehonestanda*, L. I, §. 5, D. *De extraord. Cognit.* Ja, men had ten opzigte van wetenschappelijke belooningen zoo veel tegen het woord betaling (*merces*), dat er altoos eene soort van minachting of ironie in ligt, wanneer CICERO dat woord bezigt. Zie *Philipp.*, II, 4. Vgl. H.C.A. EICHSTäDT, *Subitaria quaedam de Honorar. Doctor*. Jen., 1838, p. 5, 6, en over het woord *honorarium*, LINDEMANN, in zijnen nadruk van CRAS, *Elogium Meermanni*, bl. 270.

Dan, welke verandering hierin ten tijde van AUGUSTUS plaats greep, toen *nihil quidquam publicae mercis tam venale fuit, quam advocatorum perfidia*, leert ons TACITUS, *Annal.*, l. XI, c. 5, 6. *Incipiente* C. SILIO, *consule designato, cuius de potentia et exitio in tempore memorabo, consurgunt patres, legemque Cinciam flagitant, qua cavetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat. Deinde obstrepentibus his, quibus ea contumelia parabatur, discors* SUILIO SILIUS *acriter incubuit, veterum Oratorum exempla referens, qui famam in posteros praemia eloquentiae cogitaverunt pulcherrima; alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari; ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quaestuum spectetur. Quod si in nullius mercedem negotia tueantur, pauciora fore; nunc inimicitias, accusationes, odia et injurias foveri, ut, quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferant. Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia qua lege repetundarum tenerentur*. Nadat de tegenpartij hare bezwaren tegen deze redeneringen had geuit, *princeps capiendis pecuniis imposuit modum, usque ad dena sestertiorum, quem egressi, repetundarum tenerentur*. De ruimte verbiedt ons, hierbij langer stil te staan, of ook te verwijlen bij hetgeen TIBERIUS en CLAUDIUS betrekkelijk dit zelfde onderwerp hebben bepaald, of ook de hiermede in verband staande bepalingen van TRAJANUS, CONSTANTIJN en JUSTINIAAN te beschouwen; alle strekten zij, om, zonder de Advokaten aan al te naauwe banden te leggen, aan overdrevene schraapzucht paal en perk te stellen.

Om hier nog het een en ander uit de geschiedenis van latere eeuwen bij te voegen. behoeft men slechts het 18de Hoofdstuk van het Werk van BOUCHER D'ARGIS na te gaan, om op te mer-

ken, hoevele bepalingen van de dertiende eeuw tot op onzen tijd in *Frankrijk* zijn vastgesteld, tot beteugeling der hebzucht van Advokaten. Opmerkelijk is het, dat HENDRIK IV, bij een *Arrêt du conseil d'état* van den 6^{den} Maart, 1610, bij alle Regtbanken een Bureau van Consultatie ten behoeve der armen daarstelde, *onder zoodanige belooning uit 's Rijks Kas, als de Koning zoude goedvinden* Treffend ook werd eenmaal door den President DU THOU een Advokaat teregtgewezen, die zich op eene onkiesche wijze over de bezoldiging der praktizijns uitliet. Zekere CLAUDE MARGOT werd in 1579 door zijne partij in de rede gevallen, en riep driftig uit: *Monsieur* VERSORIS! *vous avez tort de m'interrompre, vous en avez assez dit pour gagner votre avoine*. Na het uitspreken van het vonnis, zeide de President: Mr. CLAUDE MARGOT! *la cour m'a donné charge de vous dire que ce qui se donne aux avocats pour leur labeur n'est point par forme d'avoine, mais c'est un honoraire*. Groot vooral is zoodanig *honorarium*, dat beroemden Engelschen Advokaten van alle zijden toestroomt, en COTTU (t.a.p., bl. 148) verzekert, dat Sir SAMUëL ROMILLY jaarlijks tusschen de 15 en 16 duizend pond sterling met de praktijk verdiende.

Eindelijk, wat de Nederlandsche Advokaten betreft, de Heer V.D.F. geeft, bl, 18 en volg., een belangrijk verslag van de wijze, waarop, vóór de tijden der Fransche overheersching, de Praktizijns in ons Vaderland gewoon waren hunne salarissen te berekenen. Er waren (onze Schrijver erkent het) ook onder de Vaderlandsche Orde zoodanige Advokaten, die, gelijk D'AGUESSEAU zich uitdrukt[(1)], *ont fait de l'Éloquence un art mercenaire; et se réduisant les premiers en servitude, ont rendu le plus célèbre de tous les états esclave de la plus servile de toutes les passions*. Maar algemeene verachting werd ook spoedig hun deel; en aan deze algemeene verachting wil onze S., dat de taak verblijve, om onwaardigen te bedwingen (bl. 26), want de medeburgers zouden deze alras als zoodanig leeren kennen, en niet langer met hun vertrouwen vereeren; immers *que peui on attendre de ces âmes vénales, qui prodiguent, qui prostituent leur main et leur voix à ceux que l'ordre des professions rend leurs inférieurs, ou qui, pour un vil intérêt, adoptant des ouvrages qui les déshonorent, vendent publiquement leur réputation, et trafiquent honteusement de leur gloire*[(2)]?

(1) D'AGUESSEAU, *L'Indépendance de l'Avocat*, Discours, t. I, p. 166, ed. Amst.
(2) D'AGUESSEAU, *La Décadence du Barreau*, Disc., t. I, p. 119, ed. Amst.

Op bl. 88 komt de S. nog eenmaal op het Tarief terug, eu geeft hij den wensch te kennen, dat, zoo er dan toch somwijlen moderatie van rekeningen noodig is zulks niet aan den Regter, maar, gelijk het bij Art. 44 van het Decreet van 14 December, 1810, was vastgesteld, aan den Raad van Toezigt en Discipline mogt worden overgelaten. Dat zelfde Artikel bepaalde ook, dat de Advokaten zelve hunne *honoraria* zullen taxeren, *avec la discrétion qu'on doit attendre de leur ministère*, en de Heer V.D.F. keurt het af, dat de Nederlandsche Wetgever niet dit voetspoor is gevolgd. Doch, het zij met bescheidenheid gevraagd, moet men niet erkennen, dat ook in het Nieuwe Tarief, bij minderen zwier van woorden, in vele opzigten gelijke vrijheid wordt toegestaan? Zie *Tarief*, Art. 41, sub f.

Aan het slot van het Boekje geeft de S. eenige andere gebreken op, welke hij in de Organisatie der Advokatenorde ten onzent meent te ontdekken; de Regering zal deze zijne opmerkingen voorzeker der aandacht niet onwaardig keuren. Gebrek aan ervaring in dit opzigt verbiedt ons eene naauwkeurige beoordeeling; alleen hopen wij, dat de S., die wil, dat de Wet de *geheele* Orde zal vertrouwen, ook niet zelf zijne jongere Ambtsbroeders wantrouwe, en aan de mogelijkheid twijfele, dat de nieuwelingen zich een gezag zouden verwerven, hetwelk zij weten, dat aan ouderen toekomt. Juist daarom (zoo zal men van den anderen kant kunnen zeggen), juist daarom is in het Reglement niets bepaald nopens den ouderdom of de ancienniteit derzulken, die Leden van eenen Raad van Discipline kunnen worden, omdat men de ingewijden vertrouwde; omdat men wist, dat het *ingenuas didicisse fideliter artes* ook den jongelingen leert, hunne oudere waardige Ambtsbroeders te ontzien, en hunne leiding te volgen.

Moge de Heer VAN DER FEEN van de uitgave dezes Geschrifts die vruchten inoogsten, welke hij daarmede bedoelde, en velen, door de lezing van zijn Werkje, zich hunne verpligtingen levendig voor den geest zien teruggeroepen; zijne landgenooten, om den stand te vereeren, die hunne onderlinge regten krachtdadig handhaaft, en hunne belangen tegen bedrog, list en baatzucht beschermt; zijne jongere broeders in de Orde, om bij al hunne handelingen het voorbeeld van zoo vele uitstekende voorgangers voor oogen te hebben, opdat ook, als bij SCAEVOLA, hunne deur en hun voorportaal dagelijks door eenen toevloed van burgers en eene schare van aanzienlijken zij omringd!

Mr. J. DE WAL.

Winschoten, Julij, 1841.

Het jagtreglement, zoo als het konde zijn in het Koningrijk der Nederlanden, of bedenkingen over de noodzakelijkheid eener herziening van hetzelve, in verband met de bestaande Wetgeving, en het wederkeerig belang van den Staat, de grondeigenaren en liefhebbers der Jagt. Te Utrecht, bij N. van der Monde. 1840. 84 bladz. 8°.

Het behoort in onzen tijd tot de zeldzaamheden, dat men, bij het uiten van bedenkingen over onderwerpen van Wetgeving, met kalmte en onpartijdigheid te werk gaat, en reeds van deze zijde verdient het onderhavige Werkje opmerking.

Het denkbeeld, dat eene nieuwe Wetgeving op de Jagt noodzakelijk is, schijnt, behoudens ieders gevoelen, niet zoozeer zijnen oorsprong aan de opinie van het jagend publiek, dan wel aan hetgeen over dit punt in de openbare beraadslagingen gezegd is, verschuldigd te zijn.

Er bestaat echter tusschen het daarstellen eener geheel nieuwe Wet, en eene herziening der bestaande, een hemelsbreed verschil; want beide deze beginsels ontleenen hunnen oorsprong aan geheel onderscheidene stellingen.

Welligt was het juist dit verschil van gevoelen omtrent het standpunt, waarvan dient te worden uitgegaan, welke de Regering belette voorstellen ter herziening der bestaande Verordeningen te doen, daar men toch redelijkerwijze niet kan vooronderstellen, dat, behoudens het beginsel, waarop de vigerende Wet berust, niet tevens zoodanige verbeteringen en wijzigingen wenschelijk zouden wezen, welke de ondervinding als doelmatig en nuttig heeft doen erkennen.....

Doch wij willen ons niet verder in dit onderwerp verdiepen, en keeren alzoo tot het Werkje, hetwelk wij aankondigden, terug.

De ongenoemde Schr. heeft daarin de proeve genomen, om, benevens een beknopt overzigt der geschiedenis van het Jagtregt, tevens de thans bestaande Verordeningen te toetsen, en de gebreken derzelve toe te lichten, mitsgaders eenige wenken te geven omtrent het daarstellen van een nieuw systema te dezen opzigte.

De eerste §. bevat het regts- en geschiedkundig overzigt tot op de herstelling in 1814. - In §. 2 wordt de thans vigerende Wet doorgegaan, en op die artikelen, waarin de Schr. gebreken of leemten meent te vinden, met bescheidenheid aanmer-

kingen gemaakt, waarvan vele niet ongegrond schijnen; terwijl in de derde §. voorstellen gevonden worden, strekkende om het Jagtregt met het algemeene belang, de regten der grondeigenaren en Art. 641 van het *Burgerlijk Wetboek* in overeenstemming te brengen.

Over het algemeen bevat dit Werkje vele goede opmerkingen en redeneringen; daaronder behoort ook b.v. (pag. 76) het denkbeeld, dat, hoewel het nuttig en voordeelig is, dat uit het overschot der kas van het Jagtdepartement ook iets in 'sLands Schatkist kome, men echter de opbrengst der akten niet als eene belasting moet aanmerken, en derhalve geene te groote bezuinigingen, ten nadeele der zaak zelve, hierin behooren plaats te hebben. - Zoo zegt ook, onder andere, de Schr., van het aangeboren regt van iederen burger tot de Jagt sprekende (pag. 74): ‘Wat dit aangeboren regt betreft, zoo is hierboven reeds aangetoond, dat hetzelve behoort tot die regten, die niet altijd van toepassing in den Staat *kunnen* zijn. De ongelimiteerde uitoefening derzelve is eene dier schoonklinkende theoriën, die in de toepassing blijken van geen nut te zijn, en juist uit te loopen op de geheele vernietiging van datgene, van hetwelk zij het genot meer algemeen zouden hebben moeten verzekeren, enz.’

Wij hebben derhalve dit Werkje met genoegen en belangstelling gelezen, en wij durven het aan een' ieder, wien het Jagtwezen eenigzins ter harte gaat, gerustelijk aanbevelen; intusschen is het juist deze belangstelling, welke ons genoopt heeft, om de daarin voorkomende onnaauwkeurigheden teregt te wijzen, en tevens over eenige der ontwikkelde denkbeelden ons gevoelen uit te brengen.

Pag. 18 in de noot: ‘*Vliegen*’ beteekent in alle Stukken over het Jagtwezen niets anders dan de Jagt met den vogel (*veêr met veêr*) uitoefenen.

Pag. 27: ‘*Maart*,’ lees ‘*Julij*.’

Pag. 29: ‘*Adjunct-Houtvesters*;’ deze zijn eigenlijk niet in de Wet genoemd, maar worden voor het eerst in Art. 6 der instructie voor de Houtvesters vermeld.

Pag. 33: ‘*Indien men ieder district in meerdere kleine districten verdeelde, enz*.’ Het instellen van Sub-Administratiën in de verschillende Districten, bij Koninklijk Besluit van den 22sten Junij, 1837, N°. 109, schijnt den Schr. onbekend te zijn gebleven.

‘Pag. 35: Indien wij niet dwalen, strekt zich de uitdrukking

Composeren,' in Art. 5 der Wet, evenzeer over de waarde van het verbeurde, als over de boete uit.

Pag. 44: '*Andere ongeoorloofde wijze*,' is buiten twijfel elke vangwijze, welke niet door middel van den vogel of het geweer geschiedt.

Pag. 52: '*Kosten van beëediging*.' Ook hier schijnt de Schr. met het Koninklijk Besluit van den 15^{den} Augustus, 1825, N°. 16, onbekend te zijn, bij hetwelk, in Art. 6, de commissiën, aan de Veldwachters, als opzieners der Jagt, uit te reiken, mitsgaders derzelver beëediging als zoodanig, vrij van Zegel, Registratie en Griffieregten zijn gesteld.

Dan genoeg. - Wij willen nu ook eenige punten aangeven, omtrent welke wij meenen met den Schr. te moeten verschillen.

Pag. 56: Wij kunnen met den Schr. niet toestemmen, dat er tusschen de vigerende Jagtwet in Art. 641 van het *B.W.* openbare tegenstrijdigheid bestaat; wij zijn juist van het tegenovergestelde gevoelen, en stemmen volkomen in met hetgeen deswege door den Schrijver der *Geschiedkundige Aanteekeningen over het Jagtwezen*, op pag. 126 en volgende, is gezegd, en waar dan ook, onzes inziens, het verband, dat tusschen beide bestaat, genoegzaam is uiteengezet.

Pag. 62: Dat het voorschrift van afpaling vele moeijelijkheden en bezwaren oplevert, geven wij gereedelijk aan den Schr. toe; maar wij zijn evenzeer overtuigd, dat het onafscheidbaar is van het systema van publieke Jagt, en dit laatste is, zoo wij niet dwalen, een natuurlijk uitvloeisel van alle eigenlijk Jagtregt. - Immers zoodra men, gelijk wijlen de Hoogleeraar KEMPER zulks gewild heeft, het Jagtregt aan het grondbezit verbindt, is alle zweem van Jagtregt illusoir geworden; en deze verbinding zoude het vervallen van alle Jagtbepalingen, als schending van eigendomsregt, *per se* met zich moeten slepen.

Pag. 63: Dorps- of Gemeentenswijze verpachtingen der Jagt zouden, wij erkennen dit gaarne, vele der bezwaren tegen de perceelswijze registratie en afpaling doen vervallen; maar de Schr. erkent zelf, pag. 73, hoe moeijelijk het is '*veel hoofden onder één' hoed te brengen*.'

Het voorgestelde doel zoude dus alleen door eene Wetsbepaling te verkrijgen zijn; maar dan immers zoude de Summus Imperans, even als nu, weder te algemeenen nutte, over het regt van toeëigening, bij Art. 641 toegekend, ten behoeve der eventuële pachters beschikken; en, wij vragen het vrijelijk, zoude deze arbitraire beschikking over dat toeëigeningsregt meer in

in overeenstemming met het *B.W.*, dan het, op verkregen regaalregt gegronde, thans vigerende systema, of lijnregt er mede in strijd zijn?

Nog ééne aanmerking ten slotte. De Schr. wenscht, pag. 84, dat het Gouvernement ons dan ten minste het Fransche Jagtstelsel teruggeve. - Dezen wensch, wij bekennen het ronduit, begrijpen wij niet, ten zij de Schr. dit stelsel alleen van de theoretische zijde kenne, en niet de treurige gevolgen, welke het in de praktijk heeft opgeleverd. Men denke alleen, om niets anders te noemen, aan de destijds door tirassen en strikken ontvolkte velden, en de moeite en kosten, welke het vervolgen van stroopers voor de grondeigenaren opleverde, of opgeleverd zoude hebben, wauneer zij niet, met oud-Hollandsche beradenheid, verkozen hadden, liever hun Jagtveld op te offeren, dan nog daarenboven onverhaalbare kosten te maken. - Nog eens, wij begrijpen niet, dat dit stelsel in eenen voorstander van het Jagtwezen eenen voorvechter vinden kan.

Dat zij, die deze tijden niet beleefd hebben, het den ouderen vragen; dat zij het *Code de Chasse* van RONDONNEAU doorlezen, om het ongenoegzame der Verordeningen te leeren kennen; dat zij de Jagtvelden van *Frankrijk* en *België*, waar dit stelsel wordt toegepast, gaan bezoeken!

En hoe dubbel ongeschikt was dat stelsel voor een Land, waar de Jagtlust zoo onder alle standen verspreid is; want de uitkomst daarvan is vernieling van het algemeene Jagtveld, terwijl alleen voor groote grondbezitters en den zeer vermogenden stand het jagen bereikbaar blijft. - Men vergete het toch niet, dat alle eigendommen, behalve in de dagen der Revolutie, onder het oude Jagtstelsel verkregen zijn; dat dit stelsel in 1814 is herleefd, en toen, naar den geest des tijds, wat het genot betreft, zooveel mogelijk, universeel gemaakt. - De beginselen van eigendomsregt werken immers dadelijk bij de toepassing der reserve, welke het systema toestaat, en worden, zonder kosten voor den eigenaar, door de Wet gehandhaafd.

Mogen deze weinige aanmerkingen den Schr. alleen ten bewijze strekken, dat wij zijnen arbeid eene meer dan gewone opmerkzaamheid hebben gewijd.

II. Studenten-typen; door *Klikspaan*. Met Platen door O. Veralby.

Greift nur hinein in 's volle Menschenleben!
Ein jeder lebt's, nicht vielen ist 's bekannt,
Und wo ihr 's packt da ist 's interessant.
GOETHE, *Faust*, V o r s p i e l .

December 1839 - Mei 1841. Leyden, H.W. Hazenberg en Comp. 1841. XX en 386 bladz. 8°. III. De Nederlanden. Karakterschetsen, kleederdragten, houding en voorkomen van verschillende standen. 's Gravenhage, Nederlandsche Maatschappij van Schoone Kunsten, Bestuurder J.J. van Ryckevorsel. 1841. Afleveringen. blz.? IV. Nederlanders door Nederlanders geschetst. Aflevering 1 - ?. Amsterdam, 1841. Uitgave van J.H. Laarman. bladz.?

(*Vervolg van blz.* 460.)

Encyclopédie morale is de titel der reeks van Schetsen, aan alle Standen van het hedendaagsche Fransche Volksleven ontleend; wij kennen KLIKSPAAN gaarne den lof toe, dat hij in deze S t u d e n t e n - T y p e n , - getrouwe afschaduwingen der jongelingschap aan de Leidsche Akademie, - van hetzelfde wijsgeerige doel uitging; dat hij er van den kring, dien hij gadesloeg, eene gelukkige bijdrage toe leverde. Eene bijdrage, zeggen wij, dewijl de wensch, door den Schrijver herhaalde malen uitgedrukt, zich door anderen, ter volmaking van zijnen arbeid, de behulpzame hand te zien bieden, schaars gehoor vond, - dewijl hij, bij de verschijning van eene dezer, nu eerst tot één Deel zamengevoegde, twaalf Afleveringen (in achttien maanden in het licht gekomen), openlijk betuigde, reikhalzend uit te zien naar de type van den Theologant, naar die van den meermalen toegezegden Medicus, - welke des ondanks nog aan den bundel ontbreken. Het zou onbillijk zijn, bij de bescheidenheid, welke KLIKSPAAN zijnen arbeid slechts Studenten-Typen deed noemen, hem, die geene aanspraak op het leveren van eene volkomene voorstelling a l l e r nuances van studie maakte, dat onvolledige te verwijten. Wij beginnen onze recensie dan ook slechts met die opmerking, om te betuigen, dat het ons, even als den Auteur, spijt, dat hij geene ijveriger medewerking vond; - eene enkele

type en eenige weinige bladzijden slechts zijn van de hand van een' zijner vrienden. Wij doen het vooral, om onze verbazing te betuigen, dat het verdienstelijkste Boek, ten onzent in het genre geschreven, geene sympathie bij onze gestudeerde talenten heeft opgewekt, terwijl de Nederlandsche Maatschappij van Schoone Kunsten, op den titel van een schier planloos Werk, tekst van de *beste* Schrijvers belooft. Het is inderdaad beklagenswaardig; want waren alle vormen van het Akademieleven, in KLIKSPAAN's geest, in zijne Typen aanschouwelijk gemaakt, het voortreffelijke Werk zou volkomen zijn geweest.

Een voortreffelijk Werk, herhalen wij, een Werk, waarvan de Auteur te regt in zijne Voorrede zeggen mogt: ‘Naar niets heeft de Schrijver met meer ijver gestreefd, dan naar de meest naauwgezette en tastbare waarheid in vorm van stijl, in voorstelling, in onderwerp.’ Een Werk, waarvan wij gaarne de verdediging beamen in het besluit: ‘Dat er tot de zamenstelling van een Boek, als het zijne, een levendige prikkel noodig is, die van de liefde of van den haat.’ Terwijl wij er, even als het kleine publiek zijner keuze, slechts de eerste in zien, zeggen wij hem na: ‘Dat er iets edelers en moedigers is in het uit liefde berispen, al valt de tong of de pen aleens wat scherp en vinnig uit, dan in het eentoonig steken van de loftrompet.’

Het is een Boek over en voor Studenten, maar tevens bestemd, om in uitgebreider kring nut te stichten; KLIKSPAAN zelf geeft in zijne Korte Opdragt het doel aan, dat zijn blik mat: ‘Aan allen,’ zegt hij, ‘aan allen, die het wèl meenen met de Leidsche Hoogeschool, aan Ouders en Voogden.’ Welligt zijn er onder mijne Lezers, welke van die toewijding verbaasd opzien, wanneer ik hun zeg, dat er in dezen bundel opstellen voorkomen, die allerlei feilen der jeugd, allerlei uitspattingen der driften, allerlei gebreken van hoofd en hart blootleggen en ontleden, FLANOR, *de Aflegger, de Klaplooper, de Diplomaat, de Liefhebbers* en *de Hoveling* b.v. Mogten wij er toe bijdragen, hen vooral te overtuigen, dat de Schrijver dit doen moest, ‘dewijl hij hetgeen hem verkeerd toescheen wilde berispen, bespotten, en aldus den kop inslaan, dewijl hij het Akademische koornveld trachtte te wieden, en daarom het onkruid op den grooten weg wierp, opdat een iegelijk het vertrappen zou.’ Wij hopen daarin het best te zullen slagen door eene beschouwing dier Stukjes zelve; - de harmonie tusschen KLIKSPAAN's middelen en KLIKSPAAN's plan zal er, ongezocht, door in het oog vallen. Wanneer ondanks de aanmerkingen, waartoe ons deze of gene

bladzijde nopen zal, het talent des Auteurs doorgaans zijne strekking waardig blijkt, zal niemand zich meer verwonderen, waarom hij ook bij ons zoo levendige sympathie vond.

Laat ons daartoe ditmaal niet beginnen met het begin - van het Boek, laat ons het laatste opstel het eerst inzien, het opstel, dat het geslacht teekent, de S t u d e n t , om straks over eenige der soorten een woord in het midden te brengen, - totdat gij u uitgelokt gevoelt de overige in het Werk zelf te lezen.

'Daar staat hij,' zegt KLIKSPAAN (bl. 349), 'daar staat hij, plotseling uit den beperkten schoolkring in de Academiewereld, uit de wereld des dwangs in die der vrijheid overgeplaatst, de achttienjarige, helaas! wat zeg ik? de zeventien-, ja! de zestienjarige jongeling! met eene heillooze wet, ter zijner verstrooijing uitgedacht, vóór hem, die hem ijdele herhaling van het aangeleerde, of verondersteld aangeleerde beveelt, en den toegang verspert tot zijn vak! Daar staat hij met ledige handen, zonder wapenen, in eene wereld van verzoeking, in eene wereld, die hem vreemd is, en in welken leeftijd! O kommervol vooruitzigt, dat het ouderhart moest zamenschroeven van vrees! Rampzalige gewoonte, die den jongeling zoo vroeg zijne onafhankelijkheid schenkt, het vaderlijke huis uitbant en alleen laat op het glibberige, onbekende pad! Nog eens, de kwaal zit hoog en diep, in wetten en besluiten. De Student nadere den tempel der wetenschappen niet vóór zijn twintigste jaar, en de Hoogeschool zal iets hoogers, de roeping van Hoogleeraar iets edelers en waardigers zijn dan thans. Wij bidden, wij dringen er op aan, in het belang der geslachten die volgen, dat er ten dezen opzigte verandering kome!'

Daar staat hij, - KLIKSPAAN heeft de gansche ruimte zijns Boeks voor zich, om u al, wat er in een' Student schuilt, aanschouwelijk voor te stellen; vergun ons het in weinige trekken te doen, - daar staat hij, onze toekomstige Literator, Medicus, Jurist, Theologant. Het zal de taak zijns levens worden, óf den roem der vaderlandsche geleerdheid uit te breiden, - óf den kranken het leven in de verlorene gezondheid weder te geven, - óf het regt te verdedigen, zonder welks handhaving geene maatschappij duurzaam is, - óf zijne medestervelingen op te voeden voor den hemel van Hem, die in geest en in waarheid wil worden aangebeden! Hebt gij u zelven ooit afgevraagd, wanneer gij Geleerden ontmoette, die ter naauwer nood in hunnen kleinen kring bekend werden, en welken dus de faam onregt zoude doen, wanneer zij hunnen naam aan den roem

overbriefde; - wanneer gij Doctoren aantroft, wien weinigen hun vertrouwen schonken, weinigen, door de collega's van zulke artsen, die te zelfder tijd met hen studeerden, innig beklaagd; - wanneer gij Advokaten zonder zaken hoordet noemen, wier kleine praktijk telken jare meer inkrimpt, dewijl zij de heffing per hoofd verzwaren, naar mate de heffe van hoofden verder uit hun bereik deinst; - wanneer de godsdienstoefening u onder het gehoor van Leeraars riep, voor wie het kussen der orthodoxie een slaapkussen is geworden, hebt gij u zelven dan afgevraagd: *Hoe* studeerden zij? Individu's maken geenen regel, - zegt men. Maar bij het velerlei flaauwe, dat onze dagen kenschetst; bij het geroep om verbeteringen, die niet tot stand komen; bij het gebrek van lust tot onderzoek in de Wetenschap; bij het gebrek aan smaak in de Kunsten; bij de onvolkomenheid onzer Wetgeving; bij het rampzalig oprakelen van vroegere, schier uitgedoofde Godsdiensttwisten, moet eene twijfeling bij u zijn opgerezen. Eene twijfeling, die ik u naauwelijks in woorden behoef te verduidelijken, eene twijfeling, of waarlijk de bloem der natie, - welke in de orde der dingen tien jaren later de toongeefster onzer maatschappij wordt, - of Doctoren en Domine's, Meesters en Hooggeleerden, Leden des Raads, Leden der Tweede Kamer, of zij er inderdaad aan de Akademie naar streefden die plaatse aan het hoofd des volks te verdienen door zuiverheid van beginselen, - door rijkdom van kennis, - door helderheid des verstands, - door ontwikkeling van al het menschelijke, - door aankweeking van wat er Goddelijkst is in ons?

Wanneer het Boek van KLIKSPAAN ons louter tot de droevige verbazing opwekte, hoe er nog zoo veel goeds, zoo veel edels, zoo veel voortreffelijks in onze maatschappij aan het licht komt, zou het slechts de verdienste eener getrouwe teekening bezitten; - zijn doel reikte hooger: zoo het aan hem stond, hij zou ons Vaderland eene schooner, roemrijker, gelukkiger toekomst willen waarborgen.

Er is alle scherpte, maar ook alle waarheid der satyre in dit gesprek, van eenen Rector en zijnen kweekeling, die op het punt is naar de Akademie te gaan:

- ‘Gij gaat nu naar de Akademie, weet gij wel wat de Akademie is? -’
- ‘Zoo geleerd ben ik niet, Rector!’
- ‘Een hollend paard, WILLEM! waarop de Studenten rijden; edoch die de *ars equitationis* verstaan, hollen niet lan-

ger dan een paar jaren, want zij maken zich langzamerhand meester van den teugel, en rijden dan met een bedaard gezigt, alsof zij nooit gehold hadden, naar de plaats hunner bestemming: op dat paard, WILLEM! zult gij eerlang zitten, maar hollen, tot dat ge den nek breekt; gij zijt de man niet om den Bucephalus te berijden.'

- 'Dan heeft zeker de Rector ook gehold?' vroeg WILLEM.

De Rector verwaardigde zich niet, om deze vraag te beantwoorden, en vervolgde:

- 'Ik heb u de *ars equitationis* willen leeren, *sed oleum et operam perdidi*; maar dan zult gij aan GERARDUS VOORNIUS denken, wanneer gij reeds den hals hebt gebroken; en nog roep ik u toe: zit regt te paard! houd de teugels zoo strak als gij kunt! gebruik nooit geen sterken drank, en wijn, *modice*; want het is geen paard voor zuipers en dronkaards!'

- 'Het wijndrinken heb ik bij u niet geleerd,' hernam WILLEM, 'of het moest geweest zijn in de *lautumiae*.'

- 'En zoo gij op weg eene Sirene ziet,' vervolgde de Rector, 'weet ik geen beter raad te geven, dan dat gij het paard tusschen de ooren kijkt, of gij loopt het grootste gevaar.... '

- '"Van een *zandruiter* te worden," viel WILLEM in.'

De Student, bl. 350 en 351.

Niemand zal beweren, dat den toekomstigen Student uit dit gesprek zijne bestemming helder wordt, en echter is het nog de kordaatste raad, waarmede wij in deze reeks van voorstellingen de jongeluî naar de Akademie zien vertrekken. De Auteur lascht nergens eene proeve in van de dikwijls oordeellooze, zedekundige sermoenen van vaders en voogden; maar daar, waar hij den invloed van ouders op de keuze van den stand schetst, is de les niet minder opmerkenswaardig, dewijl zij zijdelings wordt gegeven. Bijv.: in den Jurist-Literator is de ijdele eerzucht van Papa, die er op aandringt, dat zijn zoon Letteren en Regten gelijken tred zal doen gaan - 'opdat het blijken moge, dat het geld, wat me *je* Latijn en *je* Grieksch heeft gekost, niet in het water is gegooid' - is deze oorzaak, dat zoonlief zijnen tijd verknoeit, om een Candidaats in de Letteren te doen, waarmede HUIG *in den dop* zijne klassische loopbaan besluit. In den Hoveling is het de vervloekte ziekte, waarvan zij in het ouderlijke huis niet genezen zijn, de *macroglossa*, die KOORMBERG tot een zedelijk monster maakt, de flikflooizucht; luister: 'Eerst hebben zij hun vader gelikt, nu likken zij de Professoren, - en men praat nog van ongelikte beeren! - en dat niet als vader, niet als Professoren, niet als

menschen, die men liefheeft en hoogacht, maar als die, van welke iets te halen, bij welke iets te verbeuren valt, die plagen en door de vingers zien, die begunstigen en schaden kunnen.' Hapert het, in het eerste geval, aan verstandelijke verlichting, schort het, in het tweede, aan zedelijke ontwikkeling, wij treffen in de L i e f h e b b e r s karakters aan, welke de ouders hun best deden tevens zoo onbeduidend en zoo belangziek mogelijk te maken. Al overdrijft PIET KOLE ietwat - ik ga zijn gevoelen over zulke jongeluî aanhalen - gij kent de originelen, waarvan de QUADEN de karikaturen zijn: karikaturen, zoo als een lief vriend ze zou noemen, die regtstandig uit de waarheid opschieten -. ''T is een gevolg van hunne opvoeding,' zegt PIET KOLE van de verzamelaars van handschriften en de bijeengaarders van oude penningen; 'het ouderlijk huis fabriceert dergelijke schepsels. De Hollanders hebben altijd wel een beetje op dien weg heen gewild. Kinderen, zeggen malle moers, moeten een liefhebberijtje hebben, en dan krijgen zij van oomes en tantes nesten present: duiten, schelpen, horens, prenten, weet ik wat? en zoo leeren zij kwanselen op de school, schageheren, spelen met dingen, die in hunne oogen althans kostbaar zijn.' - En hoor nu de toepassing: '*Zij* zijn het die luijeren en dommelen in plaats van te waken, nawaggelen in plaats van aan te voeren, voor alles wat zij boven zich wanen, al was 't het verkeerdste, uit loutere beleefdheid den hoed onder den arm en den neus in den modder steken, ontzien waar het op luid berispen moest aankomen, en zitten te bitteren in de koffijkamer van de Hoog-Mogenden, als 't de hoogste belangen van het Vaderland geldt.' - Erger nog, soms zendt men de jongeluî naar de studie - om alles, behalve om de Wetenschap:

'Maar worden de Regten aldus door de meesten beschouwd? Mogt het eenmaal zoo wezen! Maar vooral' (geschiedt) 'dit niet aldus door de *diplomaten*. Er is iets laauws, iets niet moeijelijkniet vreemd-genoegs, vooral een schijn van gewoonheid, een litterarische zweem met de beginselen verwant, eene zekere overeenkomst met Romeinsche oudheden, eene zekere herinnering aan Romeinsche geschiedenis, die men reeds van te voren, als kind reeds, heeft van buiten geleerd en gelezen, al hetwelk terstond, als een vochtige, mistige winterdag, den jongen Student ontzenuwt, en hem de zaak koel beschouwen doet, dat hem den lust beneemt, om door te tasten, en den moed zich toe te leggen. De eenvoudigheid van dat verheven *bon-sens* noemt zijne onkunde alledaagschheid, en hij neemt het vak niet ter harte, hij neemt

het op zijne sloffen waar. Een vak daarenboven bij de hand genomen, en niet uit eigene beweging boven andere gesteld. Zijne ouders wilden hij zou studeren, dat behoorde tot eene goede educatie. Daarmede wilden zijne ouders zeggen, dat hun zoon in de Regten zou studeren; want Medicijnen waren te gemeen; “het zou zonde zijn, dat een rijke jongen zijn leven tusschen ziekbedden ging begraven, of zijne familie met booze kwalen aanstak.” “De Godgeleerdheid en Letteren zijn goed voor burgerlui, die mogen Domine's en Schoolmeesters worden.” En de philosophie..... “Ah, l'horreur!” Er schoot dus niets over dan de Regten, voor den aanstaanden Academieburger het *Eldorado* der *far-niente*. En zoo komt het, dat de *diplomaat* in de Regten studeert. - Doch het is alleen maar om den graad, zegt hij tot verschooning van zijn lediggang, om het figuurtje Mr. vóór zijn naam. Ei lieve, ik bid u, wijs mij een tweede vak, waarin men om den graad studeert, en door vijf jaren niets doens het regt koopt om een boerenbedrieger - een uithangbord voor eene kroeg zonder jenever - in den wind te hangen. Nu komt er doorgaans nog bij, dat de *diplomaten* geene overvliegers zijn.’

De Diplomaat, bl. 81 en 82.

Hoe jammer, dat niemand het verlangen des Redacteurs heeft vervuld, en hem aan de type van d e n T h e o l o g a n t geholpen: onder de motieven, waarom sommige dezer studeren, schuilen ook allercurieuste. Waartoe zouden wij echter op meer bewijzen aandringen van het hedendaagsche gebrek aan degelijkheid, aan helder bewustzijn onzer roeping in haren ganschen omvang, aan de kloeke levensbeschouwing, welke onze Vaderen in de zeventiende eeuw onderscheidde, toen *Leiden*, door heel *Europa* vermaard, de voedster van schier alle groote mannen was?

Het opstel - *De Student* - wij verloren het te lang uit het oog - schetst in breede trekken, hoeveel er afhangt van de wijze, waarop het eerste jaar aan de Akademie wordt doorgebragt, het gevaarlijke van valsche schaamte, het behoudende van vroege liefde. Het tweede jaar ziet den evenaar in het huisje tusschen de geestige vermaken en de ernstige studiën; het is dat tweede jaar, waaraan elk waar Student de zoetste herinneringen heeft dank te weten, vrijheid, onderzoek, weelde, zoo als geen andere stand veroorlooft, duldt of aanbiedt. In het derde jaar heeft ‘een totale Student-verduistering van twee maanden plaats, welke voor de geheele Hoogeschool zigtbaar is;’ hij wordt Kandidaat, hij komt er door, en met glans. Het vierde jaar

ziet hem geëngageerd en hybridisch; hij is bij zijn meisje of op zijne kamer; hij vrijt of hij blokt. Het vijfde jaar is dat der promotie, ‘en de eerste stap op de trede van de diligence is de eerste stap in de groote maatschappij.’

‘De groote maatschappij! Een leelijk ding, een eigenbatig ding! Pas op je zakken, op je woorden en op je oude vrienden! Neem een versleten hoed en een slappen rug, en daarmede nu vooruitgekomen!’ Wij willen het gelooven, KLIKJE! - ik mag dat vertrouwelijke woord, waartoe de Auteur op andere plaatsen het regt geeft - wij willen het gelooven; maar waarom hier geen' hooger' toon aangeslagen, waarom hier niet onderzocht, waardoor er zoo weinig verband is tusschen de Wetenschap en de Maatschappij, tusschen de werkelijke wereld en de wereld der studie? Gij kunt ons antwoorden: ‘Ik schreef *Studenten-Typen*, en geene bedenkingen over *den geest onzer Akademiën*;’ maar gij, die zoo geestig den draak steekt met de verpligting eene D i s s e r t a t i e te schrijven, welke zoo vele W e t t e n en B e s l u i t e n hervormd en afgeschaft wenschtet, gij ziet te juist, om ons niet toe te geven, dat uw laatste opstel er eene ronding, er eene volledigheid door had gewonnen, welke er nu aan ontbreekt. Waarom, Auteur, die zoo gaarne eene les aanschouwelijk maakt, die haar zoo fraai in beelden brengt! waarom dit ook hier niet gedaan, en de Wetenschap op de Maatschappij gewroken, zoo als toch dikwerf het talent, aan de Akademie ontwikkeld, dit ten onzent doet? Uwe laatste schets, hoe aardig ook, heeft daardoor nu iets eenzijdigs - wij willen de aanmerking verzachten, door haar mede te deelen; er is des ondanks waarheid en verdienste in:

En dan dat onzalige en onzedelijke, tot zulk een uiterste gedreven solliciteerstelsel! Er valt een post open. Men neemt den kalen hoed en den slappen rug.

‘- Excellentie, ik wenschte wel in aanmerking te komen.’

Maar den post krijgt een ander. Eene week daarna komt een anderen open. Men neemt den kalen hoed en den slappen rug weer en herhaalt:

‘- Excellentie, ik wenschte wel in aanmerking te komen.’ En zoo lang men niets krijgt, al duurde het ook tien jaren, herhaalt men de laagheid. 0 toppunt van vernedering of onbeschaamdheid!

- ‘Gij schijnt wel groote behoefte te hebben, Mijnheer, om uw Vaderland nuttig te zijn.’

- (Plegen onze Excellenties zoo ironisch te zijn?) -

‘En om te eten!’ -

- (En onze sollicitanten zoo laag?) -

‘Aldus wordt het volk zedelijk verlamd en neêrgedrukt. Het ergste van alles is, dat de sleur wil, dat hun, die gebedeld hebben, meer regt op een ambt wordt toegekend, dan die er niet naar hebben gestaan, en zij die het langst hebben gesoebat, aan den besten koop zijn, welke combinatie zich ook moge opdoen. A. solliciteert, maar A. is een ezel; B. solliciteert, maar B. heeft reeds verscheidene winstgevende en werkelijke aanstellingen; C. solliciteert, maar C. staat als oneerlijk te boek; - D. solliciteert niet, maar D. is een braaf man, doorkundig in het vak, algemeen als zoodanig bekend, en zonder betrekking. D. komt niet in aanmerking; bij voorkeur neemt men C., die reeds zoo dikwijls *zijn hoofd heeft gestooten*. De Regering behoorde hare menschen te kennen, en juist hen, die kattenruggen kwamen zetten, liever dadelijk af te wijzen. Zij moet den man, die noodig is, terstond met den vinger weten aan te duiden, en deze, aldus verkozen, zich aan die oproeping onderwerpen. Waarom is zij anders gouvernement, de zaakwaarnemer van de natie, door de natie zelve aangesteld?

Een Heer met een dikken buik, eene dikke beurs en een dikken post. - “Het voegt niet aan jonge menschen zich over dergelijke zaken uit te laten.”

Wordt gevraagd: wanneer men in dit Hollandsch Eden ophoudt een jong mensch te zijn?’

De Student, bl. 365 en 366.

Hoe een Boek, dat *portée* heeft, ons medesleept, hoe het ons vergeten doet, dat de Redactie van het Tijdschrift, waarvoor deze bijdrage bestemd is, ons slechts enkele bladzijden mag inruimen! *Wanneer* komt de jongeling aan de Akademie? *waartoe* bezoekt hij haar? *waarmede* is hij uitgerust? *welke* is zijne verhouding tot de Maatschappij, wanneer hij in deze terugkeert? zietdaar vragen, die wij aanstipten, die voor zeven achtste worden beantwoord door den hoofdinhoud des Boeks, *hoe* men studeert. Gelukkig eischen de overige typen van ons geene uitvoerigheid, evenredig aan die, waartoe ons de eene verpligtte, om de strekking van het Werk te doen kennen. Wij zouden er thans prijzende van kunnen scheiden, dewijl de meest bevoegde Recensenten van de getrouwheid dier teekeningen, van het juiste dezer karakterschetsen, dewijl de jongelingschap, welke te *Leiden* studeert, er reeds een oordeel over heeft uitgebragt, dat voor de eigenliefde, voor den kunstzin, voor het hart des Auteurs stree-

lend moet zijn. Hij schilderde onder hunne oogen; hij ontleende hun zijne tinten en toonen; waar zij gelijkenis vinden, moet hij de natuur op de daad hebben betrapt. En echter mogen wij niet met de mededeeling van enkele proeven besluiten - echter zou de Schrijver te regt over ons mogen klagen, zoo wij de veelzijdigheid zijner studie niet in het licht stelden - echter zouden wij vreezen der waarheid te kort te doen, zoo wij onze gedachten verheelden over eene aanmerking, welke wij, al fluisterende en al fleemende, op het naakte van enkele der schetsen van KLIKSPAAN hoorden maken.

BIVALVA en de Aflegger zijn minder schetsen, *hoe* men al studeert, dan hoe men het *niet* doet. BIVALVA had geen opstel verdiend; BIVALVA is, volgens den Auteur zelven, ‘een paddestoel, eene stinksloot, de Akademische aï.’ BIVALVA zou waarschijnlijk niet geplaatst zijn in eene galerij, waarin waardiger dan hij ontbreken, zoo KLIKSPAAN niet vroeger in zijn Werk had geschreven: ‘De Aflegger is het *far-niente* in zijne onedelste incarnatie.’ Dat was niet waar, en de Schrijver wilde zijne ‘onwillekeurige logen’ herstellen: hij had het korter kunnen doen. Alle partij, welke er van schepsels als BIVALVA te trekken valt, is hen op eenen donkeren achtergrond te plaatsen, is hen even af te schaduwen tot tegenstelling; KLIKJE zelf heeft het gevoeld. Van achttien bladzijden, die het opstel beslaat, vult hij er slechts acht met zijn' BIVALVA, en schrijft er van deze nog ééne vol met eene opgewondene passage over de jeugd, die grillig afsteekt tusschen de weêrzininboezemende figuur - ‘wiens adem met jeneverdeelen is bezwangerd - - die wel eens bloed spuwt, maar er niet aan sterft.’ - Wij schromen te minder deze bedenking te opperen, dewijl het voor het overige tot de verdiensten van den Auteur behoort, *to come to the point*. Deze type is ingelascht tusschen een aanloopje over de terugkomst der jongeluî aan de Akademie na de groote vacantie - een aanloopje, dat KLIKSPAAN gebruikt, om de Leidsche slungels te hekelen, die in den viertijd de Studenten singeren - en eenen brief, aan den Hollandschen Spectator van V. EFFEN ontleend, een' BIVALVA van 1732 - een' brief, die den Schrijver de vraag ontlokt: ‘1732! Zouden wij dan waarlijk aan vooruitgang moeten wanhopen?’ - Waarom? - ‘Dit is het eigenaardige van BIVALVA, hij behoort tot alle typen’ (en is van alle eeuwen); ‘er is geene, die zich beroemen kan geen BIVALVA te bevatten. Hij is het grondsop, het zaksel, de drab van allen’ (bl. 203).

Wij klaagden over het onvolledige van den Student; wij

hadden eene bedenking tegen BIVALVA, voor d e n A f l e g g e r hebben wij niets dan lof. ‘Er zijn heertjes, die om den gouden rok naar den militairen stand haken; anderen, die, bekoord door de losse vormen van 't studentenleven, dat zij, gedurende twee nachten logeerens, bij een neef of broeder mogten afkijken, naar het uur reikhalzen, dat hen de studentenwereld zal opensluiten. Van dit hout snijdt men *Afleggers. Afleggers* nu zijn diegenen, die de studie als eene sinecuur beschouwen, of een voorwendsel. -’ Het is vooral bij deze, dat het minder krachtige, het minder degelijke van het Hollandsche volkskarakter der negentiende eeuw, in vergelijking met dat der zeventiende, aan het licht komt; alles wat *Afleggers* nu doen, werd toen door de wilde snoeshanen gepleegd; maar wanneer zij het op de Akademie aflegden, en het zeegat uitmoesten, kwam er iets meer van te regt, dan van de figuren, door onzen Auteur geteekend: ‘Hij scheidt er uit, hij heeft geen lust meer, zijn oude heer heeft wel van de studie; hij gaat jenever stoken of planken zagen, of naar de West, of hij is met een troep koordedansers mede,’ of ‘hij wacht op een schip, dat hem naar *Java*, zijn vermoedelijk graf, zal overvoeren, en converseert veel met Serjeants van de Afdeeling.’ Het is geen overvloed van levensgeesten, die hen prikkelt, die hen in alle genot zwelgen doet, ‘het is alleen maar tijdelijke, invallende opbruisching, overdrevenheid, jeuking, opgewondenheid der jeugd. De Aflegger bemint in de eerste plaats rust, hetzij op eene *canapé*, of tusschen de wielen.’ En r u s t r o e s t! -

KLIKJE teekent ons drieërlei Afleggers - de schikking van dit Stukje is fraai - de onderscheiden toon allergelukkigst getroffen. GUSJE VAN IJKEN wordt door zijn' papa van de Akademie gehaald, ‘op de hoogste sjees, die ooit is gebouwd geworden,’ daar de vertering van het zoontje den ouden Heer te hoog loopt. - VERKOLKEN verhuist - dewijl hij - naar *Amsterdam* is geweest - luister (zijne hersens zijn nog wat rookerig van het feestvieren): ‘Ik zeg tegen me jufvrouw: jufvrouw hou me lamp aan! Dat was gisteren acht dagen, dat ik zei tegen me jufvrouw: jufvrouw! hou mijn lamp aan! Van morgen kom ik weerom. De lamp was uit. Ik werd vervloekt nijdig. Jufvrouw, zeg 'k, ik ben geen dwingeland, maar ik ben Student. Eens gezeid blijft gezeid. En nou zeg ik: ik verhuis dadelijk. Ik heb een bliksemsch *standje geschopt*;’ hoe waar is de opmerking des Auteurs over zulke karakters: ‘Dolle streken zijn het, geene aardige, zoute, puntige gezegden!’ - CHARLES GROEMPT ging naar de

Akademie, uitgelaten van vreugde, dewijl zich daar zijn zin voor den fijnen smaak der Ouden eerst regt zou ontwikkelen; CHARLES walgt van de dictaten, en CHARLES gaat onder. - Het bezoek van den ouden Heer bij GUSJE is eene meesterlijke proeve, hoe een Aflegger vertelt; wanneer wij niet reeds zoo veel ruimte hadden gevergd, schreven wij het af; een bravissimo tot den Auteur volsta. Het verloopen van CHARLES is fraai geteekend, vooral zijne aarzeling den Litterarischen Professoren te bekennen, dat hem hun Collegie niet bevredigt; men schrikte hem af, het zou zoo *pedant* schijnen. ‘Och, dat pedant vinden!’ roept de Auteur uit; wij zullen straks een bewijs bijbrengen, hoe juist hij in dit opzigt ziet.

Wij scheiden van de Afleggers met deze algemeene karakterisatie:

‘Hij merkt niets op, en leidt eene soort van planten- of liever beestenleven. Toch heeft hij aanvallen van wijsgeerigheid, en voert u op uwe redeneringen tegen zijne wijs van leven met den grootsten ernst en de meeste koelbloedigheid te gemoet’ (een beetje zwaar, die laatste zin):

- ‘Ja, maar ik sta ook naar geene posten. Het Land is al veel te vol van zulke liefhebbers. Ik wil een ander niet in den weg staan.’

‘Edel gedacht, voorwaar! Maar laat ons elkander gelukwenschen! want, wie weet, als hunne luiheid zich niet aan dit voorwendsel vasthaakte, zij kregen nog den volsten uijer van de Hollandsche koe.’

De Aflegger, bl. 163.

Die pleegt anders voor d e n D i p l o m a a t, voor d e n H o v e l i n g, voor d e L i e f h e b b e r s te zijn bestemd. Uit vroegere aanhalingen is het den Lezer duidelijk geworden, wat hij onder een' D i p l o m a a t, wat hij onder L i e f h e b b e r s moet verstaan. De eerste is ten toon gesteld, zoo als hij het verdiende, met al den afkeer, die een Student, wien de Wetenschap dierbaar is, voor hem gevoelt. ‘Gelukkig, dat het ras begint uit te sterven.’ De laatste zijn met talent tegenover PIET KOLE geschilderd, PIET KOLE, die hen, met al den overmoed van eenen degelijken grompot, voor het mafje houdt. Of JAAP en CHRIS er zich aan zullen spiegelen? wij wenschten, dat wij er ons mede mogten vleijen.

Tot proeve van geestig aanzetten eener schets, deelen wij een paar situatiën mede:

‘CHRISJE vliegt op en belt, het theewater rukt aan, en terwijl CHRISJE thee zet, zitten KOLE en KLIKSPAAN hartelijk lag-

chend met hunne beide handen in den kostbaren bak (met naamteekeningen).

- Daar heb ik de handteekening van NOACH!'

'CHRISJE keert zich oogenblikkelijk om.

- Och blijft toch uit dien bak, je haalt immers alles overhoop.'

'KOLE houdt den bak tegen, CHRIS wordt boos. Er grijpt eene worsteling plaats. De bak glipt uit CHRISJES hand, KOLE valt tegen JAAPIE aan, JAAPIE tegen de la met de penningen; al de penningen in de war! JAAPIE had waarlijk haast gevloekt,

Schoon zijn vader 't hem verbood.'

'Maar JAAPIE bromt en kijft toch in zich zelven.

- "Ja," zegt KOLE, die zich door niets van zijn stuk laat brengen, en niet ophoudt de QUADEN te tergen, en te traiteren, - en ik wenschte, dat ge zijn gezigt zaagt, zijn toon van spreken kendet, en wist hoe tartend hij kan spotten, hoe ernstig en koel blijven bij 't venijnigste, dat zijn mond uitgaat; "jullie willen wel zoo; je hebt het weer expres gedaan, 't is al weer een pretext om te schikken."

Maar JAAPIE blijft stom. JAAPIE is *nurks*, en als JAAPIE eens *nurks* is, dan blijft JAAPIE *nurks*.

- Kereltje, vadertje, mannetje, schenk toch een kop thee! CHRISJE moet niet boos zijn. Kijk eens, 'k heb iets voor je meêgebragt, CHRIS!'

'Stil tegen KLIKSPAAN:

- Van morgen met het klankbord (alias VAN DER MERK) expresselijk vervaardigd.'

- 'Eene handteekening! Van wien? Ik kan ze *waarempel* niet lezen.'

- 'Dat verwondert me! 't Is de handteekening van OSSIAN.'

- 'O, die Dichter?'

- 'Juist, bij toeval aangekomen. Die moet je bij MARIA STUART leggen, die 'k je laatst gaf, dan zijn de Schotten bij elkander.'

Wij gaan aan 't zoeken naar hare *gemartelde Majesteit*, op dezelfde wijs uit KOLES fabrijk gekomen.

- - - - - - -

Eindelijk vindt men de Schotsche Koningin. Op haar volgt HOBEIN, wiens gesteendrukte naamteekening, gelijk de facsimilés van WYTTENBACH, HEMSTERHUIS en andere Geleerden, onder van zijn portret is afgesneden.

- 'Zie eens,' zegt CHRISJE, met een glimlach van pronk-

zucht, ‘daar heb je de hand van BOERHAAVE! Er was nog een lange brief bij, maar daar ik niet aan handschriften doe, heb ik er de onderteekening maar van afgeknipt.’

‘En den brief?’ valt KOLE driftig in.

- ‘Dien heb ik toen, geloof ik, op het vuur gesmeten.’

KOLE werpt den stoffel den hoonendsten blik van verachting toe, welken men kan uitdenken. Hij wierp hem toe aan eene talrijke caste, die ons Land verpest. Zulk soort van volk is voor de intellectuëele vorming en ontwikkeling eener natie erger dan de luis voor de groeikracht der vruchtboomen. Zou er geen tabakswater voor zijn? Die apen zijn de voetangels en klemmen van de beschaving en den vooruitgang.

Een vel papier wordt voor den dag gehaald, de valsche handteekening er tusschen gelegd en netjes, met eene welversnedene pen, er op geschreven:

OSSEJAN.’

De Liefhebbers, bl. 171, 172, en bl. 174, 175.

De Hoveling is eene zedenschets, die ijzing aanjaagt. Om haren indruk bij de Professoren op te wegen, neen, om billijk te zijn, lassche KLIKSPAAN in eenen volgenden bundel - en wij zien dien gaarne van hem te gemoet - een opstel in, dat een' Hoogleeraar in een beminnelijk licht stelt, als welwillend, als verstandig, als degelijk vriend der jongelingschap. Intusschen zij hem voor deze dank gezegd! Er behoort moed toe, niet om een zoo verachtelijk schepsel als KOORMBERG der algemeene verachting prijs te geven, neen, om met zoo veel tact ligtzinnige dronkenschap tegenover zedelijke verdorvenheid, de uitspattingen der jeugd tegenover de misdrijven van graauwe haren te stellen, om zoo waar te zijn, in eenen tijd, die zoo kiesch heet. ‘Stille waters hebben diepe gronden;’ - de schets zij vaders en voogden, die zulke heele lieve, zoete jongens hebben, ter overweging aanbevolen.

Wij hebben de zwartste figuren uit het Boek van het Akademieleven vlugtig beschouwd; de Student-Leydenaar, de Jurist-Literator zijn twee ongelukken; de Klaplooper is de geschiedenis eener karakterziekte, vol studie, treffende van waarheid. Een woord over de beide eerste. De Student-Leydenaar opende de reeks der schetsen, en vond dadelijk sympathie; het was de teekening van een eigenaardig lijden: Student te zijn, zonder iets van de vrijheid te smaken, welke voor den degelijken jongeling tot de aanlokkendste geneugten der studie behoort. Er is geene philosophie, welke zich over derge-

lijke ergernissen, over de ellenden van ieder uur, door vergelijking met wie ons gelijken heeten verzwaard, kan heenzetten. En de Auteur besloot die eerste proeve alreeds in den geest, welke al de overige zoo zeer zoude aanbevelen: ‘Op grond nu van dit alles raad ik alle ouders aan, die hunne kinderen verstandig liefhebben, hen, in den volsten zin des woords, *Studenten* te leeren wezen, Studenten met geheel hun hart en geheel hunne ziel. Dan zullen deze hunne kostbare jeugd niet vergallen door naijver, wrevel en verdriet, maar haar genieten met al het vuur, al de uitspannende hartstogt van de lente hunner jaren; die gelukkige jaren, de eenige welligt, die het leven hun zal aanbieden, volop smaken, dierbare vrienden maken, die hun een steun in tegenspoed zullen strekken, een balsem in smart, en eindelijk vrijer zich ontwikkelen, naar mate zij zich in hunne frissche jeugd vrijer hebben bewogen.’ De Jurist-Literator, aan KLIKSPAAN door eenen vriend medegedeeld, was de opneming waardig; wij hebben reeds door eene proeve gestaafd, hoe zeer deze type met het overige des Boeks in strekking harmoniëert. Het is eene andere soort van lijden; ziehier, wat den besten der drie, welke de Ongenoemde ons schildert, ziehier, wat WILLEM noopt Literator-Jurist te worden. ‘Het is óf een Vader-Advocaat, die hem langzamerhand eene uitgestrekte praktijk kan bezorgen, óf een Vader-Hoogambtenaar, die hem kruijen kan of laten kruijen, óf de onzekere vooruitzigten, die den jongen Doctor in de Letteren voor oogen staan, en daarbij de treurige bewustheid dadelijk na zijne promotie verpligt te zijn geld te winnen.’ De Klaplooper eindelijk.... maar gij kent hem allen, mijne Lezers! wie gij zijn moogt, en echter rade ik u de lezing van KLIKSPAAN's studie dringend aan. Het zal u den besten maatstaf geven voor de juistheid van zijn teekenstift, voor de naauwkeurigheid zijner opmerkinggave! Gij zult den Klaplooper akademisch genuanceerd zien, maar bekennen, dat hij van de familie is der plagen, die u te huis, of buiten, die u, of gij weidsch en of gij schraal leeft, die u, of uw gezelschap waardig is gezocht te worden, of dat gij doorsaai zijt, die u allen en alom kwelt. De Klaplooper is overal liever dan te zijnent; ook hij heeft geen te huis. Het Stukje is reeds vroeger in dit Tijdschrift met lof vermeld, slechts met verdienden lof; wij zouden eene proeve geven, wanneer wij een' ganschen *Gids* mogten vullen. Echter resten ons nog drie opstellen, de Student buiten de Academiestad, - de Student-Auteur - en FLANOR, ter beschouwing; de twee laatste zijn in onze schatting de fraaiste uit den bundel. Het

eerste is een aardig stukje, door zijnen titel verklaard; de teleurstellingen van den Student, die voor het eerst naar zijne geboorteplaats terugkeert, en in het ouderlijke huis alles wedervindt, zoo als hij het er liet, niets gewijzigd naar de verandering, welke zijne begrippen hebben ondergaan, in volslagene disharmonie met de wereld, die zich voor hem heeft ontsloten. Enkele bladzijden zijn ietwat Fransch van stijl, bl. 243, 244, 245, 247, soms ietwat Fransch van gedachte; de *Houri*, op bl. 246, vooral; maar de parodie van HELMERS *Batavieren* is eene der geestigste proeven van een genre, gewoonlijk zoo arm aan geest, en het uitstapje van het *dispuut-collegie*, het toertje naar *Cleef*, is in den natuurlijken toon geschreven, welken wij KLIKSPAAN benijden. De Student-Auteur, FLANOR inzonderheid, nemen hoogere vlugt. Het oordeel, over den eersten geveld, is pregnant van *bon sens*; het fragment over de verpligting, eene Dissertatie te schrijven, tintelt van geest. Hoe gaarne schetsten wij den begaafden Auteur PIET ZWAAN, of VAN BEUSELWOUDE na! Maar wij hebben eene proeve beloofd, hoe juist KLIKJE oordeelt over alles, wat aan de Akademie als pedant wordt veroordeeld; wij zullen woord houden:

'Het pedantisme! de vreeselijkste banvloek, die tegen een academieburger kan worden uitgesproken, en kent ge eene plaats, waar het woord, de zaak late men liefst daar, erger wordt misbruikt, dan aan de Leidsche Hoogeschool? Van eene dame, die een beetje behaagziek is, heet het: - "'t is zoo'n pedante meid!" - van iemand, die zich wat opzigtig kleedt: - "wat een pedante vent!" - O mijn arme *pantalon à gûetres*! zoo lang ik u droeg ben ik ook zeer pedant geweest. Iemand, die eene toast in het Latijn durft instellen, kippig zijn, spreken daar een ander niet over spreekt, of eenigermate den grooten weg verlaat, is pedant. Neef van een Professor te zijn is ook al pedant. KLIKSPAAN heeft een dispuut te gronde zien gaan, omdat de Voorzitter eens bij het binnentreden, uit gekheid: - "dag, kindertjes!" - tegen de Leden had gezegd. Kindertjes! Kan men ook iets ergers bedenken? Niemand wilde langer met den pedanten vent blijven, en nog dien zelfden avond bedankte iedereen, op den *naauwgezetten* Fiscus na, die daardoor ook zeer pedant werd. Eens voor altijd! - Leidenaar, luister! - spreek nooit over kinderen bij Studenten; Studenten zijn *Meneeren*! Op dengeen, die zich afsluit, die anders kijkt, groet, loopt, iets anders heeft, draagt, begeert, najaagt, dan de groote menigte, wordt het gruwzaam *anathema* zonder

verderen omslag toegepast, en gij staat aangeteekend met de zwartste kool. 't Is een zuiver gevolg van de gelijkheid, broederschap of.... het pedantisme. De beste zaken kunnen wel eens een enkelen minder fraaijen kant hebben. Aan de Akademie wordt te veel de middelmatigheid, die zuster der allemansvriendschap, in de hand gewerkt, en al wat er buiten steekt den kop ingeslagen, hatelijk en bespottelijk gemaakt, of achter de bank geschoven. Verdienste wordt dan alleen gehuldigd, wanneer zij zich tot het algemeene patroon weet in te krimpen en zich houdt alsof zij niet beter wist. Er is eene gemeene maat, die niet deelbaar is, is de bloed.'

De Student-Autheur, bl. 95 en 96.

De Schilder van het dagelijksche leven wordt onwillekeurig zedengisper, wanneer hij waarachtig kunstenaar is, wanneer hij zijne roeping begrijpt!

FLANOR (waarom dat motto, KLIKSPAAN?), FLANOR, de bijdrage, die der andere opstellen de kroon opzet, FLANOR is een fragment der historie van eenen genialen wildzang, eenen *razer* onzes tijds, maar wien men, volgens de bekende oude anecdote, gaarne zijne dochter geeft, dewijl hij *vroed* is geworden, ondanks, een beetje misschien door *het razen zelf*; zoo waar is die oud-Hollandsche levensbeschouwing ook in onze dagen. Er ligt een waas van poëzij tot over zijne uitspattingen, een waas van negentiende-eeuwsche romantiek; maar in welken toestand gij hem ook in dit opstel aantreft, en zij zijn vele en velerlei, altoos is hij de ferme jongen, waarin een knappe vent steekt. Het stukje is het rijkste van alle aan situatiën: eene baan-*scène*; eene punchpartij; een twist op de Societeit; een duel bij het huis ten Deijl; een dîner aan de Tafel: *Algemeene Vreetzaamheid tot onderlinge Volmaking*; een standje met de Leidsche burgerluî (het Leidsche graauw had ik schier geschreven); een gevecht met deze; een vonnis over de jongeluî; een gevangenistooneel, dat het dwaze der straf doet uitkomen; wat al incidenten in zes en zeventig bladzijden! Altoos is FLANOR hoofdfiguur; alles is dienstbaar ter ontwikkeling van zijn karakter, hetzij hij na de avondwandeling Niersteiner drinkt met een' vriend, die zijn doctoraal heeft gedaan - hetzij hij er op de baan een' makker aardig doet inloopen, met het weêrgalooze: '*Bonsoir*, jas van SLOT!' - hetzij hij evenmin een heilig bontje blijkt als de overigen, wanneer hij met een: 'Sakkerloot, LEEN!' uit onze oogen verdwijnt - hetzij hij vijf kwartier later op zijne kamer dapper gaat zitten werken, totdat de feestklok slaat. De Auteur ge-

bruikt dien tijd, om ons zijn' held geheel te doen kennen, krachtig, levenslustig, geestig, en, ondanks dat alles, bij vlagen studurende, zoodat blokkers er van versteld staan, en waarna het flaauw is te zeggen, dat hij eene medaille behaalde - spotziek, opregt, *waar* in iederen zin, als schalke guit en als flinke bol. Om u een denkbeeld te geven van het feest, ziehier, onder welke auspiciën het begon:

'Geene guller welkomst dan die van FLANOR!

"Dag, beste kerels, geurige klantjes! 't Moet van avond een gloeijend feest worden, desgelijks in Leidens vest nog nimmer is gevierd! En" - zeide hij, toen bijna allen bijeen waren, op een half plegtigen, half brutalen toon, terwijl hij eene flesch rhum in eene kom goot, "meen niet, dat je hier voor je plezier gekomen zijt; neen, hondenribben, je bent hier gekomen om te zuipen, en zoo hoop ik -" hier schenkt hij een vingerhoedje rhum in eene lepel en hield hem opgeheven in de hand, alsof hij eene toast instelde - "en zoo hoop ik, dat deze nacht in dit *hotêl* wederom gekenmerkt worde door tweedragt en vijandschap, en niemand deze parrrtij verlate zonder daden verrigt te hebben, die hem tot in zijn ouden dag zullen berouwen!"

Hetgeen met een luid hourrah van de aanwezigen beantwoord werd.

Weldra was KOOS (de meid) terug, de boel in order, de punch aangestoken, en allen zaten met glinsterende oogen om de blaauwe vlam.

- "Champagneglazen, champagneglazen!" riep de opgewonden FLANOR, "om dit feest nog meer luister bij te zetten."

En zij dronken *punch brûlé* uit hooge Champagneglazen. FLANOR vond dit poëtischer, en de anderen vonden er ook wel iets in.

"- Wij zullen reis op die snoeperige trechtertjes drinken," zei GUSTAAF, terwijl voor de eerste maal het gloeijende vocht in de diepe glazen vloeide - "bonjour, Champagneglazen! ik drink op jullie uit jullie! *Per angusta ad augusta*!"

"- Spreek je moerstaal, GUS, en zeg: door kruipen komt men tot...."

"- Geene politiek, als 't je blieft! Hoe smaakt het, jongens! *Brüder, stosset an*! 't Is hier helsch, 't is hier fantastisch!....

Nous étions beaux à voir antour d'un bol en feu Buvant sa flamme....

- *En proie aux bourrasques du jeu*!" vervolgde SLOT - "kom, wie wil eens *passe-dixen*? Die liefhebber daar," op GUSTAAF wijzende, "draagt de steenen toch altijd in zijn broekzak."

"- Neen, niet *passe-dixen*!" gebood FLANOR - "je weet, dat ik er het *land* aan heb; als het je hier verveelt, poets hem dan en ga op de *kroeg* dobbelen, zoo de Commissarissen het toelaten."

"- Nu, FLANOR! zet maar geen gezigt van zure appelen. Wij zullen opgewonden zijn. En daarom stel ik voor," - ging SLOT voort, op een gemaakt dronken toon - "dat de Champagneglazen *poenitet* drinken, die zich niet gehouden schijnen" (te achten) "op de *pieterige* toast van GUS te bedanken."

"- Kom, jij vierde man, zeg ook eens iets! vadermoorders en landverraders kan ik verdragen, maar geen vervelend mensch."'

FLANOR, bl. 283, 284, 285.

Wild, maar mooi, niet waar? vooral die studenten-ironie op de dichterlijke, geleerde, stichtelijke toasten, op andere feesten in zwang, die toch ook met eenen stevigen dronk eindigen! eene ironie, waarvan het verhaal meer blijken aanbiedt. Welligt antwoordt gij: 'Te ruw,' en ziet misschien den fijnen trek voorbij, dat FLANOR het spel verfoeit! Gij zoudt u nog meer ergeren, zoo gij getuige bleeft van de allengs doller feestvreugde, en mogelijk ook niet opmerken, hoe aardig FLANOR uitkomt, wanneer hij zijne bezopene gasten verpligt een blaadje in een album te vullen, dat hij eene verzameling van *handschriften van dronkenheden* noemt. Liever dan u op bl. 305 te wijzen; liever dan de meesterlijke schildering van het duel te prijzen - er zijn pagina's onder, die KLIKSPAAN's hart en hoofd eer aandoen, al zijn 324 en 325 wat declamatorisch - liever dan de ruzie met de Leidenaars, en de bedenkingen over het vonnis te roemen, wil ik besluiten met een woord over het naakte van eenige tooneelen. Ik moest u niet kennen, wanneer ik vreesde, dat gij, trots uwe bedenkingen, het Boek niet lezen zoudt. Over *het onkiesche* dus, dat men den Auteur verwijten zal, het onkiesche, dat onze witgepleisterde graven zou doen blozen - zoo zij dit niet lang hadden verleerd!

Het is hier de plaats niet te onderzoeken, wat passende lektuur voor jonge jufvrouwen is - water- en melksboeken waarschijnlijk - maar S t u d e n t e n - T y p e n ten minste zijn voor geene meisjes geschreven. Wanneer de Student zich aan haar zal vertoonen, kleedt hij zich, en kapt hij zich; is hij *galant*, zonder *musqué* te zijn, wel aardig, maar niet grof. KLIKSPAAN ech-

ter wilde meer schilderen, dan den jongeling, die zich, om den wille der schoonheid, naar maatschappelijke vormen schikt en plooit; hij wilde hem aanschouwelijk maken in het goede en in het kwade, opdat al wie invloed op hem uitoefenen, het eerste mogten waarderen, het laatste te keer gaan, vooral, opdat hij zich aan hem zelven spiegelen zou. Waarheid of Dichtsel waren dus voor den Auteur geene voorwerpen van keuze; waarheid werd eisch, pligt, wet. Hij snuffelde het levensboek door, en hij kwam aan het hoofdstuk der Ontucht; - zou hij ons voorbeeld volgen, die meenen, dat het er is uitgescheurd, wanneer wij het overslaan? *Hij mogt het niet*. Zou hij er den stralenkrans der Poëzij omwerpen, zoo als Dichters en Schrijvers doen, welke ieder leest; zou hij zich verlustigen in het schilderen van dartele geneugten, in het beschrijven van weelderige uitspattingen; zou hij zich meester toonen in de booze wijsheid, hoe slecht wij allen zijn? *Hij wilde het niet*. Eere zij hem! VAN YKEN in de wafelkraam, KOORMBERG op straat geworpen, de baan*scène* zelve, lees ze nog eens, neen, gij behoeft ze niet weêr te lezen, om te weten, dat zij niet aanlokken, al heeft de Auteur nergens de waarheid overdreven, om eenen onwaren indruk te weeg te brengen; al heeft hij onzen tijd, onze jongelingen, u en mij, in de betrekking der beide seksen, in zekere vaag des levens, niet beter geschilderd dan wij zijn. Het is, of zijn tooneel met de meid van Mevrouw VAN DER ERKELENS ons allen toeroept: '*Dat zijn uwe zeden, trots uwe schoolinrigtingen en uwe verbeteringsmaatschappijen, uwe aannemingen en uwe predikatiën*; voor het begin van de dienst wordt de Kerk zelve *ombaand*!' (bl. 9) Of de les indruk maakte; of zij ons opwekte tot degelijk onderzoek, wat menschelijk is, wat tot de reinheid der zeden kan bijdragen, in verband met de onweêrstaanbare inspraak der natuur! *Ons zelve bedriegen, alles op zijn beloop laten, wanen, dat wij heilig zijn*, wanneer zullen wij het toch afleeren? Waarheid slechts is vruchtbaar in allerlei goeds!

Wij zouden eindigen, zoo als wij begonnen, met het Boek vaders en voogden, met het allen, die het wèl met de Leidsche Hoogeschool meenen, aan te bevelen, zoo ons nog niet een paar woorden over KLIKSPAAN's *Inleiding* op het hart lagen. Waarom ons, in plaats van deze, niet het vroeger beloofde opstel: *Vereenigingsplaatsen*, gegeven, en wat nu de Inleiding personeels heeft, in het Besluit gelascht, zoo dat personele vereischt werd? Het zou gelegenheid hebben aangeboden om veel aan te vullen; - doch wij toonen ons ondankbaar, door niet liever het gegevene te erkennen,

dan van het ontbrekende te gewagen. En echter, wanneer KLIKSPAAN eenen zweem van studie zijns Boeks in onze recensie waardeert, dan wete hij dien dank aan de bewondering, die zijn talent, aan de achting, die zijn karakter ons inboezemt. Beide wegen elkander, na herhaalde lezing van zijnen arbeid, op; wij weten er geen meer doorslaand blijk van te geven, dan hem toe te roepen op dezen weg voort te gaan: - maar een mooi boek te schrijven en een goed werk tevens te doen, is het geene logenstraffing onzer Inleiding over den Kopijeerlust des Dagelijkschen Levens? Neen, Lezer! het voorbeeld van zulk een Werk moge in den vreemde zijn gegeven, de opvatting, de uitvoering van KLIKSPAAN zijn Hollandsch; tegenover eenige Fransche herinneringen van stijl staan honderd bladzijden van oorspronkelijke, levendige, aanschouwelijke schildering over! De Auteur heeft ons, door de opneming van een Dichtstukje *à des Nuages*, in het ons eerst dezer dagen ter recensie gewordene exemplaar dezer Studenten-Typen, zijn' naam prijs gegeven; het gerucht had ons dien reeds lang toegefluisterd; wij gelooven hem te mogen verzekeren, dat dit Boek verre al zijnen vroegeren arbeid overtreft; dat zijne uitheemsche vrienden hem, wanneer zij in eene vertaling den Hollandschen geest konden genieten, zouden toeroepen: '*Courage, Monsieur! voilà de l'originalité*.'

Ons Vaderland, onze Letterkunde hebben echter hoogere regten op zijn talent, dan de Vreemde, dan de Buitenlandsche - wèl hem, dat hij zich van die overtuiging doordrongen toonde! Hoe mild heeft het Hollandsch zijne eerste ernstige poging beloond! op menige plaats in het Boek verrasten ons nieuwe bewijzen van de smijdigheid der taal, door hem (bl. 225) in den waren geest gehuldigd. Hoe krachtig ondersteunt zij de voortreffelijke strekking zijns Boeks: d e g e l i j k h e i d ! Welk onderwerp hem later aanlokke, in de beschouwing van welken stand zich zijn open zin verlustige, hij verlieze die niet uit het oog; vooral in zijn doel spiegele zich onze volkseigenaardigheid af, en wij beloven hem de zoetste aller belooningen eens Schrijvers, de liefde dier landgenooten, op wier achting hij prijs stelt!

De gedachte der plaatjes is doorgaans geestig, - uitgezonderd den gruwel, KLIKJE op het vignet linksch voor te stellen, waarschijnlijk eene onachtzaamheid van den Graveur, - maar haar licht en hare schaduw is voor omtrek te mild en voor teekening te schraal; de uitvoering is den inhoud waardig.

Ten slotte: Aan allen, die het wèl meenen met de Leidsche

Hoogeschool, aan Ouders en Voogden zij dit Boek nog eenmaal aanbevolen, met de les van GOETHE:

Schädliche Wahrheit, ich ziehe sie vor dem nützlichen Irrthum.
Wahrheit heilet den Schmerz, den sie vielleicht uns erregt.

(*Vervolg en slot in het volgende Nammer.*)

Liedekens van Bontekoe, door *E.J. Potgieter*. Met Platen. Te Amsterdam, bij Hendrik Frijlink. 1840. VIII, 94 bladz.

(*Vervolg en slot van blz.* 468.)

HOOFT, wanneer hij al de buigzaamheid van zijne kunstige veder te koste gelegd heeft, om te verhalen, hoe *Enkhuizen*, door drang en dwang zijner burgers, het eerste van *Noord Holland*, de zijde van den Prins en van de vrijheid koos, besluit zijn verhaal met eene echt Aristocratische verontschuldiging aan zijne Lezers. Hij hoopt, dat zij het hem vergeven zullen, indien hij zoo breed gewaagt van lieden, 'verwerpelijk van oorspronk' en 'slecht van doen.' Maar de waarheid is hem te sterk: 'De maghtigste veranderingen zijn hier te lande, bij aanstichting, oft immers dapper toedoen des gemeenen mans ingevoerd,' en 'in zoo kleen een getaale ook van riddermaatighe oft edelboortighe mannen, stond des te min de faam der andere te verwaarloozen.' Eerbied voorzeker voor die weinigen, welke naast ORANJE het gewigt van rang en geboorte op de schaal wierpen tegen het zwaard der tirannen! Met welgevallen zien wij, hoe de grootste onzer Geschiedschrijvers zich koestert in den glans, die van eenen loffelijken naam op eene loffelijke daad afstraalt; maar de geest van zijnen tijd, van zijn volk, sleept den deftigen HOOFT mede, zoo vaak hij de woelingen der burgerijen, de frissche jeugdige kracht, waarmede zij handelen, beschrijft. Hoe zou de Schrijver, die ons den kloekhartigen JAN BROEK in beraden' kamp met zijne regeerders, en meester der stad, welke *hij* alleen bewaren zal, met frissche verwen schildert; die ons als ware het ooggetuigen maakt van de onrust, maar tevens de vaste beslotenheid, waarmede LEICESTER wordt afgewacht, hoe zou hij zijnen stijl hebben doen rijzen, wanneer

hij van burgers en burgerzonen in Oost en West wapenfeiten had vermeld, gelijk aan die, waarop de Spanjaarden hunnen adeltrots en hunne grootheid steunden?

Het gevoel van kracht is niet gewoon zich te verbergen, maar evenmin om door geleende pralerij te vertoonen, hetgeen het niet is. Wat de borst van het Volk bezielde, wat hunne beschouwingen, wat hunne verwachtingen waren, moest zich natuurlijk en klaar in de volkspoëzij uitdrukken. Volkspoëzij? ik hoop niet, dat gij glimlacht. - De ‘kleenachtbare’ menigte, van welke HOOFT spreekt, ruw zeker, in vergelijking met onze dagen, was, in vergelijking met de hare, niet onbeschaafd; daartoe waren er tijden van welvaart en weelde den bangen strijd voorafgegaan; daartoe had de geest van onderzoek zich van de hoogere tot de lagere standen uitgebreid, en zij, die, door den wisselval der gebeurtenissen, tot ongekende hoogte opklommen, wisten zich daarop door kloekheid van oordeel te handhaven, ten bewijze, dat hetgeen door talent gestut werd, door talent verkregen was, al lag dat talent in het duister van vroegere laagheid verscholen.

Ik heb achting voor de geleerde onderzoekers, die voor ons voorgeslacht de eer bevochten hebben een regt muzikaal volk te zijn geweest; ik heb de schilderstukken onzer oude meesters slechts aan te zien, om te weten, hoe de luit en het liedeboek in de huiskamers onzer edelste burgers waren ingedrongen; ik lees op de lagchende troniën hunner genrestukjes, hoe ‘ligte dansjes, nieuwe deuntjes door de aderen’ der volksklasse ‘heenritselden,’ en ik trek er met welgevallen het besluit uit, dat de beschaving niet zoo laag stond. Maar, eilieve! open eens het zilveren slot van dat Mopsjen, om te zien, hoe de zaken den voorrang hebben boven de klanken. Wat is er ook anders te wachten van een volk, dat zoo bedrijvig, dat zoo - zakelijk is? Godsdienstige liederen, omdat Godsdienstige ontboezemingen behoefte zijn voor een volk, dat Godsdienstig is; bruiloftsliederen, luchtig genoeg, maar welker dartelheid ten minste onder de vleugelen van HYMEN wegkruipt; minneliederen, die met volle bewustheid uitspreken, wat minne maakt, wat minne voedt, wat minne lescht; hartelijke vivats voor den Prins en voor wie aan zijne zijde of aan de grens der oceaan voor het Vaderland vechten en zwerven; eene vrolijke satire hier en daar van eene dwaze daad, een dwaas gebruik, een leelijk gebrek; - ziedaar den inhoud, waarboven beurtelings de psalmwijs, of *Betteken voer naar Maryemont*, of het eeuwige *Het daghet*, zonderling genoeg

prijkt. o Musica en Poësis! met kinderlijk vertrouwen geloove ik, dat de volheid der tijden u in gelijken heiligen echt zal gepaard zien; maar, vergeeft mij, vroeger en later was uwe onderlinge vereeniging een vrij slordig concubinaat!

Of het volksleven in de Poëzij niet heeft moeten zwichten voor de heerschappij van kunstvormen, die, door hoogere beschaving, van elders ontleend, het rigtsnoer werden voor de wijze, waarop de individualiteit van den Hollandschen geest zich openbaarde? vraagt gij. De geschiedenis onzer Letterkunde zegt er ja! op. Maar tevens leert zij, dat die individualiteit krachtig genoeg was, om eerst na harden wederstand te zwichten. In BREEROO's talrijke kluchten zijn zeker, ook van de aesthetische zijde beschouwd, die stukken en die gedeelten te verkiezen, welke Hollandsch zijn, zoo in stof als in vorm. HOOFT, wanneer hij de klanken, aan de oevers van den *Arno* geleerd, door zijne Gooische landlieden laat herhalen, of wanneer hij slaagt, zoo dikwerf hij de vormen der Ouden herschept in Hollandsche toestanden, ontleend aan den kring, waarin hij leefde, bewijst, welk een geschikt voorwerp het volksleven dier dagen voor de Poëzij wezen moest. HUYGENS, de ‘taalgeleerde Hagenaar’ - welk zijner gedichten leeft meer in de herinnering; welke van de talrijke lijkdichten, die er zeker op Prins MAURITS gemaakt zijn, heeft de nakomelingschap bereikt, dan zijn beroemd: *Mouringh, die de vrije schepen*, enz.? Nog eens tot HOOFT teruggekeerd. De vereischten van eenen Historieschrijver kent hij meer dan iemand; hij heeft die van de Ouden en de Italianen geleerd; maar om aan zijne taal en zijnen stijl kracht, rijkdom, buigzaamheid te geven, moet hij aan het volksleven zijne treffendste kleuren ontleenen. Want daar was kracht en rijkdom van uitdrukking, omdat de voorstelling helder, het gevoel levendig, het oordeel scherp, waarom zouden wij er niet bijvoegen, de hartstogt opgewekt was.

Op grond der voorbeelden, door HOOFT, BREERO, STARTER, HUYGENS, VONDEL geleverd, beperken wij het lied tot den eigenlijken volkskring; van hun leven, van hunne gewaarwordingen levere het de gemakkelijke, eenvoudige, onbewimpelde uitdrukking. Eene muzikale gedachte moge niet geheel ontbreken, zij treedt, ten minste in die dagen, op den achtergrond voor klem van zaken en juistheid van uitdrukking. In dien zin heeft de Heer POTGIETER zijne taak begrepen, en al had Recensent het geluk meer muzikaal te wezen, dan hij is, hij zou den Dichter niet te streng tot verantwoording roepen, indien een fijngehoorig Musicus beweerde, dat zijne Liedekens niet te zingen waren. Goed genoeg -

zou hij kunnen zeggen - zijn zij voor de schorre keel van den uitgeputten BONTEKOE en het vermaak der woeste Eilanders. - Maar: heeft hij het volksleven juist opgevat en waar voorgesteld? heeft hij dat gedaan in den toon en den geest van den tijd? heeft hij eindelijk het lied, zoo als hij het uit de voorbeelden dier dagen had leeren kennen, geïdealiseerd naar de eischen van gezuiverden kunstsmaak? zietdaar de vragen, welke wij ons bij de beschouwing zijner Liedekens zullen doen.

Een woord over dit laatste vereischte. Het is noch groote kunst, noch groote verdienste, zoo dikwijls de voorbeelden talrijk voor ons liggen, in den trant van HUYGENS, CATS of HOOFT, zinneprenten en liederen te maken, die, tusschen de hunne geplaatst, het oog van eenen niet al te scherpzinnigen kenner zouden bedriegen. In plaats van de vormen te kiezen, welke zich eenigzins met de tegenwoordige laten vereenigen, zoekt men naar die, welke er zoo verre mogelijk van afwijken, en deze springen van zelve elken Lezer in het oog: de gebreken, de zonderlingheden, de eigenaardigheden van het voorbeeld, zijn alle zoovele hulpmiddelen voor den kopyist, die hem zijn werk gemakkelijk maken. Doch in concreto heeft zoowel ieder genre van dichtkunst, als in abstracto ieder Dichter, een doel in het oog, dat hij bereiken wil, dat hij misschien meent bereikt te hebben, maar echter niet bereiken *kan*, omdat ongunstige omstandigheden van tijd, van taal, het gebrekkige van eigene ontwikkeling, hem steeds in den weg staan. Geen menschelijk Werk - ziedaar den algemeenen regel ook hier van toepassing - is volmaakt; maar bij vooruitgaande studie, is het vergund de onvolkomenheden te zien, en de navolger, die deze vermijdt, zonder daarvoor met het goede van den voorganger te boeten, stelt de poëtische gedachte, welke tot grondslag strekte, meer helder, meer krachtig voor, en brengt hare ontwikkeling eenen stap nader aan de volmaaktheid. De Liederen onzer oude Dichters b.v. hinderen ons hier en daar door het stootende, het platte der uitdrukking; hunne Dichters hebben hunne eigenaardigheden, die uit hunnen individuëlen toestand voortkomen; hunne gebreken, die dikwijls het gevolg zijn van eigene onvolkomenheid, dikwijls leemten, aan hunnen tijd en hunne tijdgenooten gemeen. Onze aandacht wordt door dat een en ander van het plan des geheels afgeleid; de gedachte, die hen bezielde, komt bij ons niet tot volkomene bewustheid; de eenheid, het eerste vereischte aller kunst, ontsnapt ons. - En zou het dus al gewaagd zijn, om van hem, die ons tegenwoordig Liedekens wil leveren, waarin hij vroegere dagen

in hunne eigenaardige uitdrukking voorstelt, te vergen, dat zijne Zangen HUYGENS *Mouringh*, en HOOFT's *Dorilea* in kleur en waarheid overtreffen, wij mogen met alle regt van hem eischen, dat hij alles verwijdere, waardoor de eenheid verbroken wordt, alles in het werk stelle, waardoor de gedachte tot aanschouwelijkheid kome.

Het eerste Liedeken, dat BONTEKOE zingt, is het *Passeeren der Linie*, eene voorstelling van den bekenden doop onder den keerkring, een beurtzang van het *Scheepsvolk*, NEPTUNUS en den *Schipper*. De gepastheid der keuze van het onderwerp verdient allen lof. NEPTUNUS maakt de Hollandsche zeelieden regt aardig over hunne drokke vaart zijn kompliment. De coupletten, daartoe betrekkelijk, zijn de beste van het Liedje. De eigenlijke dolle klucht, zoo van het doopen als het scheren, staat daarvoor in de schaduw. Alles wordt wel genoemd, maar niet met volle aanschouwelijkheid voorgesteld. Het laatste couplet maakt het vooral duidelijk, hoe de eerstgenoemde hoofdgedachte de andere een weinig onderdrukt. NEPTUNUS heeft den Schipper beloofd zijn volkje aan de Spanjaarden niet te zullen verklappen, en vervolgt:

> Of wil je, dat ik tuig:
> ‘t Was ruig;
> 't Had hair tot op de tanden.’
> Zoo gun mij 't scheeren met de duig;

Maar het komt er niet toe; het is een louter *bon mot* van NEPTUNUS en niets meer; want

> 't Volk tart me al met hoezee-gejuich;
> Goê reis naar de Oosterlanden!

Hoogere voortreffelijkheid kennen wij aan het tweede Lied toe: *Roeltjen uit de Bonte Koe*; de burgerdeern, zoo als een brave burgerborst er eene tot vrouw verlangt. Het welvarende huisgezin, waarin zij groot wordt; de drukke huishouding, welke zij bestiert; hare vrolijke levenslust, aan strenge zedigheid gepaard, en eindelijk de opregte liefde, die zij haren vrijer belooft, alles is zoo rijk, zoo veelzijdig geschetst, het tooneel, waarin zij optreedt, zoo levendig gegroepeerd, dat wij letterlijk geene enkele aanmerking zouden weten, zoo wij niet in de regels

> Dochterlief brengt daar je toe,
> Roeltjen uit de Bonte Koe!

eene *enallage* der personen vonden, die noch bevallig, noch juist is. Anders is de taal, bij hooge eenvoudigheid, toch schilderachtig en naïf. Oordeel zelf over de geestigheid der uitdrukking:

Waaghals wie haar durft omvangen!
Want haar hand is geen fluweel;
Schorre strijkstok op de veêl
Van een paar gebaarde wangen,
Speelt zij regts en links maar toe,
Roeltjen uit de Bonte Koe.

Hoe flink is de eisch voorgesteld, die een welgesteld Hollander dier dagen doet aan een huwelijk, waarvan hij iets goeds verwacht:

'- ik zie voor Roeltjen toe,'
Zegt de waard der Bonte Koe.

Als, om 't klappen van zijn schijven,
Haar een lansk van trouwen praat,
Of een wulp haar gadeslaat,
Die zijn boêl in 't riet liet drijven,
Roept hij: 'Duimkruid hoort er toe,
Voor een waard der Bonte Koe.'

Met *Louw en de Waarzegster* hebben wij niet te regt kunnen komen. Een jong bootsgezel, van *Groenland* terug, vertelt, dat hij bij de Amuletten, hem door de heks medegegeven, in de doorgestane gevaren geene baat vond; maar, zonderlinge kracht van het bijgeloof! op hetzelfde oogenblik, dat hij de Waarzegster om haar bedrog afsnaauwt, wil hij van hare kunst al het fijne omtrent zijn liefje weten. Zonderlinge kracht des bijgeloofs! riepen wij uit. Want dat is de gedachte, die het eerst en het klaarst uit het Liedje voor ons oprijst. Monsieur MARMIER nu is wel zoo goed geweest onze Hollandsche varensgasten als toonbeelden van bijgeloof voor te stellen, dat blijve te zijner verantwoording. Er behoort zeker veel scherpzinnigheid toe, om dat op een togtje met de barge van *Alkmaar* te leeren; onze oude Scheepshoofden op hunne lange reizen klagen in hunne journalen niet al te hard over dat gebrek. Vergelijkenderwijze met andere natiën, was dat zeker toen, evenmin als nu, zoo erg. Waarzegsters zijn er voorwaar in onze Romans, als paddestoelen uit den grond opgeschoten; maar wee hem, die uit Hollandsche Romans Hollandsche zeden wil leeren kennen; de meeste kunnen hem slechts leeren, hoe Engelsche en Fransche opschik om een Hollandsch lijf staat. Wij willen gaarne toegeven, dat de Waarzegster, ons door POTGIETER voorgesteld, evenzeer een 'eunjer uit den hoop' is, als ENTJE-moer van DROST; om haar anders te maken, was de waarheid hem te lief; maar wij mogen hem vragen: Of hij zoude willen staande houden, hier eene karakteristieke voorstelling uit *ons*

volksleven, iets individuëels uit de beschouwingen dier eeuw te hebben geleverd? - Neen! zal hij zeggen. Ik gaf mijne bedoeling op in de woorden, die volgden, hoe men BONTEKOE

den wilden bootsmansjongen,
Zoo dikwerf 't wijsjen werd gezongen,
Om t' huis te blijven had gevleid. -

Te goeder trouw, POTGIETER! gelooft gij, dat er in die dagen, toen er met uitgaan zoo veel roem en goud te halen was, zoo dringend om te huis blijven gevleid werd? Of was er hier en daar een bezorgd meisje of een mal moertje (onze Hollandsche uitdrukking toont aan, hoe het Hollandsch verstand die teêrheid beoordeelde): zoudt gij, zoo gevoelig voor de grootheid van het voorgeslacht, ten koste van gevaren behaald, die zwakheid als eene volksbeschouwing hebben willen bezingen? - Ik heb op geen antwoord aan te dringen; want al het talent des Dichters heeft niet toegereikt, om dat denkbeeld bij den Lezer op te wekken. De voorstelling der gevaren, door onze zeelieden getrotseerd, is het, welke naast die van hun bijgeloof het meest in het Liedje in het oog valt. Bravo! zoo wenschte ik een verhaal van hunnen kamp met ijsbeeren en walvisschen; waarom zou ik ook niets van doorgestane stormen, van verraderlijke Wilden, van menschen met staarten, van in den grond gezeilde Spaansche galjoenen hebben willen hooren? Al had de vrolijke pekbroek gezwetst als Hopman ROEMER in BREERO's *Moortje*, hij ware mij welkom geweest, mits het resultaat slechts niet zij: Laat ons te huis blijven!

Het genot, dat ik miste bij *Louw en de Waarzegster*, wordt mij dubbel vergoed bij den *Zeilwagen van Prince* MOURINGH. Fiksch is de toon gegrepen, waarin zich de bewondering voor dat wonderwerk van STEVIJN moest lucht geven; en met hoe veel eerbied verrijst de naam van den Overwinnaar van *Nieuwpoort* uit den mond eener menigte, die voor andere grootheid juist niet zoo veel ontzag heeft:

Prince Mouringh reed langs zee
In zijn wondre koets met masten;
Half het Haagsche hof was meê;
Groote eijsen, rare kwasten.
Nog te noên bij Scheveling,
Snelden ze al vóór twee langs Petten,
Toen het holdebolder ging
En de koensten zich ontzetten:
Flap zei 't zeil en krak het roer;
's Princen koets te water voer.

De zanger vermaakt zich verder met den angst der vreemde gasten. Regt Hollandsch: het spotten met vreemdelingen is een juist niet lofwaardige trek in het karakter onzer volksklasse, te vergeven in eenen tijd, toen onze voorouders zoo veel aan vreemdelingen konden leeren; walgelijke zelfverheffing in onze dagen, nu wij bij hen in zoo vele opzigten ten achter staan! - Zou BONTEKOE, zou ons volk, al die talen gekend hebben, welke de Dichter hier laat spreken? vraagt misschien een strenge knijsoor. - Waarom niet, al was de uitspraak ook wat meer verminkt, dan hier het geval is; zie eens, hoe BREERO in zijne kluchten met het Spaansch en met het Mofsch lacht; doch hoe het zij, het idee, dat de Dichter voor den geest zweefde, werd door al dat gewirwar henen bereikt. *Luctor et Emergo*, roept eindelijk MAURITS uit, en (het eenvoudige Lied verheft zich hier tot lyrische hoogte)

- en de wagen
Eensklaps weêr ter kuste liep,
Waar men Petten op zag dagen.
'*Luctor et Emergo*!' klonk
Uit den mond van al de gasten,
Toen de Prins er 't welkom dronk,
En ze in puik van mossels brasten.
Mouringh zeì tot d' Admirant:
'*Et Emergo* Volk als Land!'

Machteld.

Wie zich aan Breêro's deuntjens stiet,
Hij luistre naar wat volgde niet:

Het zou jammer zijn, ware er iemand zoo kieskeurig. *Machteld* is misschien het voortreffelijkste Liedje uit den bundel, en zoo wij den Dichter vergden, dat hij de gedachte van het Lied der Ouden zou idealiseren, dan was het onmogelijk dit gelukkiger te doen, dan hier geschied is. Dictie zoowel als symmetrie der deelen zijn zoo volkomen, zoo bevallig, dat wij vreezen het Boekje onregt te doen, zoo wij het geheel niet als de beste aanbeveling aan onze Lezers mededeelen. Onze ruimte echter verbiedt het ons, en daarom slechts dit weinige. Het thema is eene levende vrucht van HOOFT's beroemden zang:

Heilige Venus, die 't roer houdt aller harten,

bepaaldelijk van de volgende regels, der Godinne gewijd:

Schreumende maaghden, en onervaare borsjes,
Kunt ghy, wanneer 't u lust, haar' vreeze korten
En moedt instorten,
Dan leerdt men, luchtigh, ten zachten bedd' uit stygen,
En in een' onderkeurs ten venster vaaren
Op zang en snaaren.

De liefde derhalve, de jeugdige liefde van het voorgeslacht, bevalliglijk gedragen op de vleugelen van muzijk en poëzij, met al haren hartstogt, met al hare weelde, beloond met al het zoet, waarnaar de ontwaakte zinnelijkheid smacht. Ik aarzel niet er het laatste bij te voegen, al beweert POTGIETER ook, dat ik verder denk dan BONTEKOE. Ik vrees, dat onze Dichter ons nogmaals voor het lapje wil houden. Het is waar, MACHTELD laat haar boeltje '*niet ter sluik in*,' zoo als het Nimfje van HOOFT; de minnaar springt ongenoodigd het venster binnen; maar zijn zang heeft de kuische reeds aan het wankelen gebragt, en de toestand is bijna daar, waarvan HOOFT getuigt:

> Dan is het vreede en het verwonnen hartje
> Verzweert te stribben tegens de geboden
> Der minnegoden.

POTGIETER werkt niet, zoo als HOOFT, het tooneel uit, dat binnen'skamers plaats vond. Neen:

> Wie sprong binnen? 't Licht woei uit.

dus eindigt hij. Hoogst kiesch inderdaad; maar zoo ik mij niet geërgerd heb aan het lied, mijne verbeelding, ik durf het getuigen, is verder gegaan dan de Dichter mij veroorlooft. Wat wilt ge? In het kamertje van MACHTELD

> Is het van passen donker: de maan keek er door de glazen.

- BONTEKOE, zegt POTGIETER, verbeeldde zich,

> Dat Machtelds minnaar binnen kwam,
> Een - - - -
> Een kus stal eer hij afscheid nam;
> En... waarlijk verder dacht hij niet;

Eilieve! waarom mogt de brave Schipper er niet meer bij denken? Toen hem in de *St. Lucie*-baai twee matrozen ontliepen, wist hij wel, dat 'de vrouwen kragtige Instrumenten zijn om de mannen te verlijden; waartoe de exempelen onnoodig zijn om op te halen;' en naïf genoeg betoogt hij, dat die buitensporigheid zoo gevaarlijk niet is, als het zwak, waartegen onze matigheidsgenootschappen ijveren: 'Want,' zegt hij, 'hadde op deze plaats zoo veel Wijn of Bier te koop geweest, als er vrouwen waren te krijgen, wij hadden ons werk zoo dra niet uitgeregt. Maar nu - - kwamen zij als Lammeren nog wederom aan haar werk. Dit zeg ik van *vele*, de vrome uitgesonderd.'

Laat ons op dit punt het voorgeslacht regt doen, zonder het te vleijen. De voorbeelden van doorluchtige en brave Vorsten;

de beschuldigingen tegen aanzienlijken en Geleerden, tegen kerkelijken zelve, wel van partijen, maar echter vrij algemeen, zelfs tegen aanzienlijke vrouwen, zoo als de vrouw van den Ambassadeur AERSENS, ingebragt; de teekening van het volksleven, en de schildering der zeden van burgerdochters en koopmanszonen, zoo als de blijspelen dier dagen ons leveren; de toon der Minneliedjes van BREERO, HOOFT en STARTER; de levens onzer Schilders; de onopgesmukte verhalen, die CATS ons mededeelt van hetgeen hij rondom zich gezien en ondervonden had, maken het onmogelijk onze voorvaderen van het vrij algemeene euvel vrij te pleiten. Maar naar mate de kieschheid der vormen minder was, was het voldoen dier drift te verschoonlijker, waarover latere gemaaktheid eene valsche grijns wierp; het zwak was dat eener weelderig ontwikkelde natuur, en het gevoel was waar, geene moedwillige overprikkeling van verbeelding of zinnelijkheid, en daarom ging de hartstogt onder in de heiligheid van den echt.

Papegaaijen-Deuntjen. Een kort, eenvoudig, vrolijk Liedje. Het hoofddenkbeeld was in de dagen van BONTEKOE waar, zoo als nu. Of zingt *Lorretje* ten onregte:

> Ik ken wel mijns gelijken,
> Die wandlen over straat,
> Die met een degen prijken,
> Die zitten in den raad;
> Zij kregen 't beste hapjen,
> Door krek te doen als Papjen?

Uitvoeriger en kunstiger is: *Wijs Klaartjen op 't IJs.* De echt Vaderlandsche liefhebberij van schaatsenrijden wordt hier bezongen; de vrolijkheid en het leven, wanneer de natuur slaapt; het vlugge spel, wanneer de stroomen geboeid liggen. Al de sympathie voor dat nationale vermaak stort zich in het Liedje uit, en koos VAN HAREN op het ijs het tooneel voor zijne onsterfelijke episode van *Jongen Thomas* en *Keetje*, zou POTGIETER dan de liefde buiten het spel laten, om het geheel te releveren? *Wijs* KLAARTJEN wordt door moeder medegezonden, om een wakend oog op het vrijende zusje te houden, doch valt zelve in den strik, dien AMOR der dartele jeugd over het kristal der stroomen heeft gespreid. Voor een Liedje is er veel intrigue in, hier en daar zelfs al te veel; want is het losheid of loosheid, dat FLIP zoo laat den naam zijner lieve togtgenoote raadt? Maar hoe geestig is zelfs daar hunne vrijaadje; hoe nesk gluurt eene gezonde moraal van achter de schermen van het dartele tooneel!

Flip keerde;
Zij weerde
Den stoutert wel af,
Maar pruilde
Noch druilde,
Wat pas het ook gaf.
‘Hoe heetje?’ -
‘Dat weetje.’ -
'k Geloof haast van ja,
Zoo sprak hij, en trok met zijn schaatspunt een K.

Eilacie!
Tentatie
Dient ijlings ontsneld;
Op dralen
Rijmt falen;
Dra struikelt die helt!
Vast slingren
Zijn vingren
Om 't lijfjen zich heen;
Hij kust, zij kust weder. Ach! waren ze alleen!

Het zal voor den Dichter slechts eene vlugtige aanwijzing behoeven, dat in het couplet:

Toch staarde,
Toch waarde, enz.

de constructie noch gemakkelijk, noch juist is.

Minder, veel minder voldeed ons *Inkeer*, een Liedje, waarvan de titel ons de gedachte niet duidelijker maakt. Wil de ‘heeklaar’ ons voorstellen, hoe *Ooms* zuur gewonnen goed door *Neef* wordt opgemaakt, de vrekheid tegenover de verkwisting; dan is *Oom* zeker niet gierig genoeg om voor type te dienen, maar juist zoo op den penning, als ieder welgesteld man het wezen moet. Of bestaat de *Inkeer* daarin, dat *Oom* ten slotte den Oud-Hollandschen stelregel in 's Hemels naam laat gelden:

Wie zalig wil sterven,
Die laat zijn goed zijn' naaste erven.

dan had de geestige Dichter zeker nog geestiger *Ooms* wroeging en zielestrijd kunnen schetsen, terwijl de fraaije plannen, die *Neef* maakt, juist geen bewijs leveren ten voordeele van den stelregel. Zoo er eenige eenheid in dit Stukje te brengen ware, wij zouden het zoeken in de opmerking, wat het geld van zijn bezitter maakt; met andere woorden, welke figuur, volgens het begrip dier tijden, een man met zoo vele duizenden in zijne kist

op het wereldsch tooneel maken moet. Waarom zou de hekelaar niet eens mogen lagchen met de Oud-Hollandsche geldzucht, met den regel, dat het geld den man maakt? Maar die gedachte komt in het Stukje niet genoeg aan het licht. - Over het geheel achten wij POTGIETER in de beurtzangen minst gelukkig geslaagd. De voorbeelden bij BREERO zijn eenvoudiger en piquanter.

Moest *Neef* in *Inkeer* ons eene schets geven van eenen losbol, die door *Ooms* geld tot een geregelder leven zich laat bekeeren (want, wij herhalen het, de hoofdgedachte van het Liedeken werd ons niet duidelijk), flinker staat de Hollandsche borst:

> Die, baasjen van de baan,
> Vroeg scheidde van zijn mooijen duit.

en thans bij de *Compagnie* zijnen troost zoekt, in het volgende Liedeken: *Jan Compagnie* getiteld, voor ons. Zoo het rumoer der tijden, zoo eigene levendigheid menig jong hoofd aan het razen hielp, er was een fonds van kracht aanwezig, dat niet toeliet, met verslagene armen over eene verlorene jeugd te zitten kreunen, maar dat dwong, handen uit de mouw te steken, om de fortuin te herstellen, die noode den vrolijken gast had verlaten. Met de drie H's., zoo als het heette, naar het andere werelddeel gezonden, vestigden onze VAN DIEMENS daar, door moed en beleid, een gebied, dat eenmaal de hechtste steun van het Moederland zou worden. *Jan Compagnie*, zoo als de geheimzinnige type van Hollands magt en Hollands kracht aldaar heette, met al zijne ruwheid en al zijne slimheid, zijn donker verleden, zijn schitterend heden, zijn helder morgen, zijnen moed en zijne weelde, was wel eene waardige stof voor het eenvoudige Lied. POTGIETER is gelukkig geslaagd; de voorkeur, die de jongeling, als laatste hulpbron, aan den handel boven de krijgsdienst geeft, is echt karakteristiek. JAN COMPAGNIE staat voor ons in het licht, waarin wij hem wenschen, en het Lied zou er niet bij verloren, het costuum van den tijd zou er bij gewonnen hebben, zoo de Dichter zijne uitdrukking een weinig gematigd had in regels, als:

> Hem huift het zwarte volk
> In wierookwalm en ambergeur,
> Hij lucht er in een wolk.

Of:

> In 't palmbosch klinkt *de schelle luit*
> *Der Bajaderen-schaar*.

Wij komen tot het laatste, maar niet het minste Stukje van den Bundel: *Dieuwertjen*, het beeld der echte Hollandsche hu-

welijksliefde, uitkomende tegen den nevel eener schuchtere, jeugdige liefde. Met *Roeltjen uit de Bontekoe*, met *Machteld* vormt *Dieuwertjen* eene allezins voortreffelijke trits. Wij willen onzen Lezers ons gevoelen niet opdringen, maar dit Stukje tot proeve mededeelen, en hen in staat stellen zelve te oordeelen.

Dieuwertjen! heugt je nog de avond voor Paasch?
Eer ik je vragen ging, stapte ik mijn plaats,
Mijn woning, mijn schuren, mijn stal nog eens om,
Vast peinzend: tot alles is zij wellekom.

Wit van den hagel, maar warm trots de kou',
Haalde ik de klink op: je zat bij de schouw;
Ik ligte mijn mantel, jij wierpt op het vier
Een mutserd, en 'k dacht: zij ziet gaarne mij hier.

Echter was 't later als jeukte mijn scheen,
Schoof ik je digter, je schooft verder heen,
En toen 'k bij de kast, om het jawoord je vroeg,
Was 't vreemd, dat de fluit niet aan diggelen sloeg.

Vreezen en beven - het had schier geen end'
't Huis van je moeder was jij zoo gewend,
Al droeg ik ten leste in mijn armen je er uit,
Ons dorpjen zag nimmer een droeviger bruid.

Dieuwertjen! heugt je nog de avond voor Paasch?
Onder dat wiegekleed giert onze Claes.
Ai, kus hem, en zeg, zoo het nog stond te doen,
Of jij nu wel aarzelen zoudt zoo als toen!

Waarom niet liever:

Of Dieuwertjen nu wel zou aarz'len als toen?

Naar deze, zoo wij gelooven, naauwkeurige toetsing der *Liedekens van Bontekoe*, mag men beoordeelen, in hoeverre de Heer POTGIETER voldeed aan de eischen, die wij aan den Dichter van Liederen in den ouden trant meenden te mogen doen. Zoo wij het verband van eenige dier Liederen met het cadre, waarin zij gevat zijn, moesten gispen; zoo enkele der Liedekens slechts voorwaardelijk of gedeeltelijk onze goedkeuring verwierven; zoo wij enkele leemten aanwezen beneden het talent des Dichters, wij deden dat te vrijer, omdat er zoo veel overbleef, dat lofwaardig en geen' gemeenen lof waardig was. Ja, waarom zouden wij verzwijgen, dat onze strenge eischen grootendeels bevredigd zijn; dat de gegevene proeven ons hunne volkomene bevrediging doen verwachten? Het denkbeeld, dat den Dichter voor den geest

zweefde, was oorspronkelijk en nieuw; zijn kunsttalent, zijn studie, zijn smaak, deden hem bij eene eerste proeve in een nooit in dien omvang, nooit uit dat oogpunt beoefend genre, de volkomenheid bijna bereiken. Wilt gij het geheim weten, waardoor hij zoo gelukkig slaagde? Het was, omdat Liefde voor zijn onderwerp zijn hart bezielde, en zijne veder bestuurde. Die Liefde strekt ons ten waarborg, dat de eerste welgeslaagde proeve niet de eenige zal blijven. POTGIETER *kan* en *mag* zijne roeping niet verwaarloozen, om ons het leven der voorvaderen in hunne roemrijkste dagen, dat leven, waarin zijne ziel zich beweegt, waarop zijne herinnering het liefste rust, in echt nationale vormen voor oogen te stellen. Hem verblijve de eervolle taak, de beschaving en de veelzijdigheid der latere Poëzij met de kracht en vlugt onzer oude Zangers in overeenstemming te brengen.

Hoogen lof verdient de Uitgever, die het Werkje eene uitvoering bezorgde, den inhoud waardig. De plaatjes van KAISER zijn geestig en bevallig; zij dragen het hunne bij, om de gedachten des Dichters regt aanschouwelijk te maken; zij zijn, met weinig uitzondering, alle even Hollandsch, even oorspronkelijk als de Liedekens, die zij in den volsten zin *illustreren*. De druk is keurig en naauwkeurig. Ook van deze verdienste maken wij te liever melding, omdat dit Bundeltje eene der eerste proeven is van de pers des Heeren GIEBEN te *Utrecht*. Het zou ondankbaar zijn, hiervan niet te gewagen, omdat Recensent weet, hoeveel dit Tijdschrift aan de activiteit en bekwaamheid des Heeren GIEBEN, in zijne vroegere betrekking, verpligt is; het zou ondankbaar zijn hem niet op zijne onderneming voor het vervolg eenen even gelukkigen uitslag toe te wenschen, als de aanvang regt geeft te verwachten.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Mengelingen tot nut en vermaak, voor onderscheidene Standen. Proza en Poëzij. Door A. Hazelhoff. *Groningen, bij* P.S. Barghoorn. 1840.

Eene naamlijst van Inteekenaren gaat vóór een woord aan den Lezer. In dit woord vinden wij ‘de beweegredenen tot de uitgave van dezen bundel - als zijnde, in de eerste plaats, het vooruitzigt om des Schrijvers tegenwoordig ongunstige omstandigheden te verbeteren, en ten andere, het verlangen, om eenig nut en vermaak rondom zich te verspreiden.’

Wie zich dus opgewekt gevoelt, om het voornaamste doel van den Schrijver te helpen bevorderen, moet weten, dat hiertoe gevorderd wordt de som van ƒ 2,10, bij inteekening, en van ƒ 2,50, buiten inteekening. De kring, in welken zich het *nut* en *vermaak* kan *verspreiden*, bestaat uit ‘die standen, welke in eenvoudigheid, kortheid en verscheidenheid behagen scheppen.’ De Schrijver bepaalt deze nader, door op te noemen: kinderen, dienstboden, lagere scholen, enz. Verder verzoekt hij dit Werkje aan anderen aan te bevelen, om in zijne verwachting niet geheel te worden teleurgesteld. Hier komt dus minder eene beoordeeling te pas, dan wel eene aanbeveling van eenen man, die met ronde woorden openlegt, hetgeen anderen met verdraaide woorden bedekken. De inhoud bevat zulke Stukken, als voor den stand van dienstboden (voor welke nog weinig geschreven is, en wier lektuur nog zeer beperkt is) wel geschikt mogen genoemd worden: b.v. ‘alle standen zijn nuttig: de nadenkende dienstmaagd of de mislukte moorden: men moet zich schikken,’ enz. enz.

De Poëzij, hoewel in Lyrische dichtmaat, is van minder allooi; niet zoo diep, of de genoemde standen kunnen er nut en genoegen uit putten; niet zoo verheven, dat de vruchten buiten hun bereik zouden zijn. Het zal niet noodig zijn, eenige proeven van stijl of versificatie bij te brengen. Bij anderen moge dit hoofddoel zijn, hier heeft de Schrijver eenen stap gewaagd buiten het algemeene doel van Dichters en Schrijvers, en wij hopen met hem, dat God zijnen arbeid zegene te algemeenen nutte.

Boekbeoordeelingen.

Letterkundige naoogst van *J.H. Halbertsma*, Ph. Th. Mag. et Lit. Hum. Doctor h.c. te Leiden, Lid van het Koninklijk Nederl. Instituut, de Koninkl. Societeit te Kopenhagen, het Genootschap voor Duitsche Taal- en Oudheidkennis te Berlijn, het Thuringsch-Saxisch Genootschap der Koninklijke Universiteit Halle-Wittenberg voor Vaderlandsche Oudheden, de Leidsche Maatschappij, het Genootschap te Utrecht, Buitengewoon Lid van 't Friesch genootschap, Correspondent der Maatschappij van Weldadigheid, enz. Deventer, J. de Lange. 1840. XXIV en 299 bl. kl. 8°.

(*Vervolg van blz.* 486.)

Doch dit alles betreft alleen de *voorstelling* van den regel, niet den regel zelven, dien wij gaarne aannemen. Anders is het gesteld met de beide eerste regels, tegen welke wij ons, gelijk wij zeiden, regtstreeks moeten verklaren; ook is onze oppositie *ex animo*, en zij mag het zijn. Want met die regels is meer verbonden dan men denkt, en zij zijn niet wat zij schijnen. Laat ons zien! Men meent, dat zij algemeene beginselen ter verklaring van dien Dichter behelzen? Neen, zij hebben alleen betrekking op het eerste Stuk van GIJSBERT, of *de Tjerne*, ja, zij zijn eigenlijk ten behoeve daarvan gemaakt, ofschoon men dan ook eerlang hunne toepassing op andere Stukken mag verwachten. En welke is hunne bedoeling? Niet minder dan om eene geheel nieuwe verklaring van dit Stuk voor te bereiden en in te leiden, en daarin allerlei diepten en bedoelingen te doen aannemen, die niemand tot nog toe daarin heeft vermoed. Zoo nu *nieuwheid* in de uitlegging onvoorwaardelijk ter aanbeveling strekt en van vooruitgang

getuigt, ja, dan hebben wij niets te zeggen, maar moeten wij in tegendeel deze nieuwe verklaring van den Hr.H., en daarom ook deze regels, eerbiedig en dankbaar aannemen. Maar wat zal men zeggen, wanneer men weet, dat.... er zoo menige nieuwe verklaring gegeven is, welke voor den Schrijver of Dichter zelven nieuw zoude geweest zijn, en.... dat zoo menigeen verborgenheden en geheimenissen ontdekt heeft, - waarbij men niet den diepen blik van den uitlegger, die tot in het verborgene wist door te dringen, maar alleen de kracht zijner verbeelding had te bewonderen, welke hem deed gelooven werkelijk waargenomen te hebben, wat hij alleen in zijn *mind's eye* had gezien. Wat nu in het bijzonder de *waarschijnlijkheid* van eene *geheel* nieuwe verklaring van G.J. betreft, misschien zijn er met ons, die ze dadelijk voor zeer onwaarschijnlijk houden, vooral bij de gedachte aan de menigte en het onafgebrokene van diens Lezers, aan de eenvoudigheid van diens onderwerpen en de hooggeroemde doorzigtigheid van zijne verzen, en eindelijk bij de, hier niet te verachten, bijzonderheid, dat de meeste voorgangers van den Hr.H. zelve Friezen waren, en nog door hunnen leeftijd tot dat vorige tijdperk van het Friesche volk behoorden, waarin dat ‘volksleven,’ waarop hij zoo grooten nadruk legt, en hetwelk ‘nu is uitgedoofd,’ zoodat het tegenwoordige geslacht hem zonder behulp der Geschiedenis niet meer kan verstaan, (!) nog aanwezen had. - Doch het is misschien goed, dat wij den Lezer vooraf iets nader met den *Tjerne* bekend maken. Het thema is ook hier, gelijk elders, de tegenstelling van het land- en het stadsleven, en de lof van het eerste van wege deszelfs meerdere eenvoudigheid. En de inhoud? Het is een drama, en de eenige Acteur daarvan een boer, die naar de stad is gegaan, om aan zijnen Landheer de pacht te betalen, en juist op dien tijd bij hem aan huis komt, waarop deze zijne bruiloft viert. In de keuken onthaald, en daar ook eene ligte vrolijkheid opgedaan hebbende, die hem tot spraakwater dient en hem regt bewegelijk maakt, zoodat hij telkens van het eene snel op het andere overgaat, zonder daarom eenigzins boven mate te zijn, wordt hij in de feestzaal binnengelaten, en brengt hij zijnen gelukwensch, waarmede het Gedicht aanvangt. Na den meest hartelijken en vromen wensch, stort hij oogenblikkelijk uit, wat hem het hoogst lag: zijne opgetogenheid en verwondering over al het heerlijke en rijke, wat hij straks genoten en bijgewoond heeft en nu voor en om zich ziet. Het herinnert hem de onthalen, bij gelegenheid van de kuiperijen, ten tijde dat de

Grietman bij hem gestorven was, en diens plaats vervuld moest worden. Doch de bruiloft brengt hem alras tot de herinnering van zijne eigene verloving; hij schildert die, en zingt een liedje, toen door hem zelven op zijn meisje vervaardigd (men ziet er in de herinnering van GIJSBERT's eigen leven). Hij blijft eindelijk geheel staan bij de voorstelling van dien eersten gouden tijd van zijn huwelijk; terwijl hij naauwelijks gelooven wil, dat zijn Landheer, met al zijnen rijkdom en al de schoonheid en pracht van zijne bruid, zoo gelukkig is, als hij het was met zijne YNTS. Welk een lief, geestig en eenvoudig onderwerp, niet waar? Hoe kan daarin, zou men zeggen, eenig bezwaar, eenige verborgenheid liggen? Hoe is het bijna mogelijk, dat alle Lezers en Uitleggers van G. tot dusverre ten eenemale in het verstaan van dit Stuk en in het treffen van de bedoeling des Dichters zullen hebben misgetast? Hoe kan het bijna te pas komen, dat men daartoe, en wel *in de eerste plaats*, noodig hebbe ‘te dringen in den geest van het toenmalige afgezonderde en eigendommelijke (sic) Friesche volk, met deszelfs republiek, vrijheid en staatkundige regten, welke een volksleven bezielden, dat nu is uitgedoofd?’ Hoe kan men daartoe, ten andere, *boven alles* behoeven ‘eenen scherpen blik, waardoor men in staat zij, diep doordachte en zorgvuldig verborgene schoonheden op te merken, die daar bedekt liggen achter de kunstigste vertooning van natuur en gemakkelijkheid?’ Maar toch zóó, ja zóó, moet het volgens den Hr.H., den nieuwen uitlegger, zijn! Volgens hem heeft men tot dusverre GIJSBERT in het geheel niet begrepen! Het ware licht is eerst voor hem opgegaan, en zijne ontdekkingen wil hij ons mededeelen! Men dwaalt toch, wanneer men meent, dat het eene zoo gemakkelijke zaak zij, de schoonheden van G. te verklaren! Wat hem aangaat, ‘lang heeft hem de overtuiging gedrukt, dat hij zelf daartegen niet was opgewassen,’ en nu nog is hij daarover niet vrij van vreeze!

Ja, zoo is zijn aanhef - ik bid u, lees het straks afgeschrevene (p. 482) eens na - en hoe kunstig alles hier is aangelegd, om zijner nieuwe verklaring ingang te verschaffen, dit behoef ik u naauwelijks aan te wijzen. Want bij zulk een *geheimzinnig* wijzen op de moeijelijkheden, aan de verklaring van den Frieschen Dichter verbonden, gevoelt ieder liefhebber van G., die gaarne den Hr.H. eene onbepaalde auctoriteit toekent, en bovendien weet, dat weinigen hem van overdrevene nederigheid beschuldigen, zich verslagen. Hij schaamt zich in stilte over zich zelven, dat hij tot dusverre meende G. te verstaan. Hij gevoelt, dat in dien

Dichter diepten moeten liggen, die hij niet had vermoed. Hij is reeds van te voren geneigd, het nieuwe licht, dat hem wordt aangeboden en hetwelk hem van de oppervlakte, waaraan hij zich hield, tot den grond zelven zal brengen, aan te nemen. Niets gevoelt hij levendiger, dan dat hij tot dusverre, bij de lezing van GIJSBERT, van geheel verkeerde *grondslagen* moet zijn uitgegaan.

Welke waren die grondslagen, die regelen van uitlegging? Och! hoogsteenvoudige. Men dacht eigenlijk daarover weinig na. Men las GIJSBERT als iederen anderen Dichter, vooral van den lateren tijd; men bewonderde de natuurlijkheid zijner voorstellingen, de geestigheid zijner situatiën, de getrouwheid en het fijngeteekende zijner karakters, de diepte en teederheid van zijn gevoel, de kieschheid van zijnen smaak, de beweegbaarheid en den rijkdom van zijn spelend vernuft, de levendigheid van zijne verbeelding, terwijl men hem liefhad om den overal doorkomenden wederschijn van zijne eigene zachte en beminnelijke geaardheid, zijne kinderlijke vroomheid en zijne zucht voor al wat goed is en wel luidt, als welke hem, als door een natuurlijk instinct, alles tot bevordering van dat goede deed terugbrengen. Men meende het aan alles te zien en te gevoelen, dat men hier met eenen waarachtigen Dichter te doen had, en verklaarde hem dan ook bovenal als Dichter, terwijl men in zijne karakters en personen vooral gewrochten van zijne eigene dichterlijke voorstelling erkende, en in zijne geheele ligt erkenbare individualiteit den besten sleutel voor zijne gedichten achtte te bezitten. Bovendien, waar men iets meer bijzonders tot zijne verklaring meende te behoeven, daar zocht men, gedachtig aan de letterkundige rigting van GIJSBERT's tijd en aan zijn eigen pogen, om de Friesche Taal- en Letterkunde in den kring der *algemeene* beschaving eene plaats te doen vinden, naar navolgingen van andere oudere en latere Dichters. Voorts meende men niets dan het grondig verstaan zijner woorden te behoeven, terwijl niemand er aan dacht, om onder die woorden eenige verborgene bedoeling te zoeken. - Neen, neen! zegt nu de Heer H. op dit alles. Wilt gij weten, waar de sleutel ligt tot verklaring van G? Op het gebied van het toenmalige Friesche volk in al deszelfs eigenaardigheid en afzondering, in verband met de *politieke* gesteldheid van die dagen, welke toen het volksleven bezielde! - Wat behoeft men verder? Eenen scherpen blik, om de diepten op te merken, die in den Dichter liggen, en te doorzien, wat hij in en onder alles bedoelde, terwijl het door hem zelven zorgvul-

dig verborgen is, en daardoor te eerder voor den oppervlakkigen beschouwer onzigtbaar blijft.

Hoe gaat het u, Lezer? Voor het minst, meen ik, als toen gij, na de lezing van *La Gerusalemme Liberata*, vernaamt, dat TASSO zelf daarin eene diep doordachte Allegorie wilde erkend hebben. Met mij? Ik zal het u zeggen. Ik ben vrij bedaard gebleven, of liever, want ik wil eerlijk zijn, ik herstelde mij spoedig; maar vooral toen ik ontdekt had, waarop die regelen en geheimenissen nederkwamen, en niet het minst, toen ik, door ook bij den Heer H. eens tusschen de regels te lezen, gelijk hij wil, dat wij bij G. zullen doen, den grond van deze nieuwe verklaring - wat trouwens niet moeijelijk viel - op het spoor was gekomen. Doch gij moet zelf oordeelen, terwijl ik u zelfs verzoek, om daartoe al het door ons gezegde te vergeten, en den indruk te hernemen, welken de regels van den Heer H. bij het eerste lezen op u gemaakt hebben, en die, gelijk wij weten, en gelijk verwacht mogt worden, zoo uiterst gunstig was.

De eerste regel dan wees op de *historische interpretatie*, of op de verklaring van GIJSBERT uit den geest van het toenmalige Friesche volk! Bij het onvooringenomen lezen of herlezen daarvan, zegt gij: ‘Natuurlijk! regt goed! De aanwending der historische interpretatie, als vrucht en teeken van een dieper, wijsgeerig, inzigt in den zamenhang der dingen, behoort tot den vooruitgang van den tegenwoordigen tijd. Men kan zich voorstellen, dat juist zoo iets in den voorlaatsten tijd, bij de eenzijdige en, niettegenstaande alle geleerdheid, oppervlakkige rigting der toenmalige critici, verzuimd is geworden!’ Niet te spoedig, waarde Lezer! Wanneer komt eene historische interpretatie te stade? In twee gevallen, niet waar? Ten eerste bij het bestaan van eenen *natuurlijken* zamenhang, b.v. wanneer een Schrijver of Dichter, bij alle oorspronkelijkheid, zoo innig met zijnen tijd en zijn volk verbonden is, en daarvan zoo zeer afhangt, dat hij in alles noodzakelijkerwijze dien tijd en dat volk uitdrukt en wedergeeft. Zoo denken wij ons de Barden, en in het gemeen de oude Volksdichters, en dan voorwaar is het de eerste regel van alle uitlegging: ‘Dring in den geest van dien tijd en dat volk,’ gelijk men, in dat geval, dien Dichter ook tot eene kenbron van zijn volk kan stellen. Maar er is ook een tweede grond tot historische interpretatie. Te weten, er kan een *kunstmatige* zamenhang bestaan, b.v. wanneer een Dichter of Schrijver, bij alle gemeenschap met zijn volk, toch zoo oorspronkelijk of zoo innerlijk van dit zijn volk

onderscheiden, ja, daarvan vervreemd is, dat hij alleen door *opzettelijke accommodatie* zich in deszelfs geest uitdrukt, of door kunstige nabootsing hunnen geest en hun volksleven in zijne karakters en personen voorstelt. - Op welken nu van deze twee gronden, meent gij, dat de Heer H. de noodzakelijkheid zijner historische interpretatie van G.J. bouwt? Natuurlijk, zegt gij, op den eersten. Want niet alleen klinkt die tweede weinig romantisch of geheimzinnig; niet alleen getuigt het inzigt daarin met weinig noodzakelijkheid van vooruitgang, of van eenen diepen, wijsgeerigen, blik, maar ook hangt in dat geval de toepassing dier interpretatie nog volkomen af, eensdeels van de zekerheid, dat de Schr. zulk eene volkomene nabootsing in waarheid gewild heeft, anderdeels van de zekerheid, dat hij daarin met volkomen gelukken geslaagd is, moetende die beide stukken van te voren wel en deugdelijk bewezen worden. Ik bid u, zie nu eens toe! Och! het is ALLEEN de tweede, NIET de eerste grond, dien de Hr. H. aanneemt. Wat zeg ik? die eerste grond wordt door hem zorgvuldig buitengesloten. Hij zegt het zelf: *De uitlegger van* G.J. *moet dringen in den geest van een - volk, waarvan de Dichter personen en karakters* VOORSTELT. De woorden: *Waartoe de Dichter behoorde*, vindt gij niet! Doch gij meent misschien, dat zij bij vergissing er uitgebleven zijn? Neen, waarlijk niet! Van dit ééne hangt toch de geheele nieuwe uitlegging van den Heer HALBERTSMA af. Want waarin bestaat zij? Ik zal het u thans zeggen. Zij bestaat in de geheel nieuwe opvatting van den persoon van den boer TJERNE, en zij berust op de vooronderstelling, dat GIJSBERT in hem eenen Fries heeft willen schilderen, zoo als wel, volgens den Heer H., de toenmalige Friesche boeren waren - te regt of ten onregte? dit vragen wij nog niet; en misschien vermoedt gij nu ook zelf, welke soort van karakters hij mag bedoeld hebben - maar zoo als, volgens den Heer HALBERTSMA zelven, in zijne voortreffelijke *Hulde* aan dien Dichter, de beminnelijke en nederige GIJSBERT geen Fries is geweest, en nooit een heeft willen zijn!! Ja, zijne nieuwe verklaring moest geheel te zamenstorten, wanneer zelfs de geringste inmenging van GIJSBERT's eigene persoonlijkheid, sympathie, gemoedsgesteldheid of rigting in de voorstelling van den persoon van dien TJERNE werd toegelaten. *Alle* gedachte aan de individualiteit van G. moest in tegendeel verre worden gehouden, en de geest van het toenmalige Friesche volk regtstreeks en uitsluitend voor grondslag en kenbron worden aangenomen. Een Friesche boer, gelijk

hij toen was, en althans kon zijn van wege de toenmalige inrigting van den Staat, ziedaar het denkbeeld, van waar men, naar de meening des Heeren H., tot regt verstand van dit Dichtstuk, moet uitgaan; ja, ziedaar het voorwerp, hetgeen men, volgens hem, moet aannemen, dat G. bepaaldelijk heeft willen treffen, wedergeven, karaktermatig schilderen, en als ten tooneele voeren, en waartoe men dus de kennis van den geest van het Friesche volk en deszelfs toenmalig volksleven behoeven zal!

Ik zeide, dat men wel ongeveer zou begrijpen, welke soort van karakter de Hr. H. in TJERNE zich voorstelde. Maar evenzeer zal men thans begrijpen, welke de grond, het doel en de beteekenis van dien tweeden regel zijn: over de *verborgenheden* in GIJSBERT, en verstaat men terstond, dat zij geene betrekking zullen hebben tot allegoriën van verhevene dingen uit eene hoogere wereld. Neen, geen teeken van hardheid, van hoogmoed, van veroordeelen uit de hoogte, van schimpen, was in dien boer te vinden, zoolang men zich aan het hem uitdrukkelijk in den mond gelegde wilde houden. Welnu, de tweede regel leert ons, dat wij in zijne schijnbaar onschuldige en vrolijke uitboezemingen, ja zelfs in die, waarin wij - en vroeger de Heer H. met ons - het overvloeijende van's Dichters Godsdienstig hart meenden te erkennen, scherpe zetten en steken onder water, en wel tegen de Edelen en Grooten (den Landheer en zijne gasten), als zorgvuldig bedekte bedoelingen, als *arrière-pensées*, moeten aannemen, terwijl wij, alleen door die te onderscheiden, tot het regt verstand van GIJSBERT en tot het volle genot zijner *diep doordachte schoonheden* (!) kunnen geraken. Ja, ziedaar de ware meening van dien tweeden regel, en te regt staat gij verbaasd, wanneer gij, vertrouwende op de leiding van den Heer H., nog eenigen lust gevoelt om met dezen Dichter of dit Dichtstuk nadere kennis te maken, over de jammerlijke nietigheden, waarop die geheimzinnig opgegevene verborgenheden nederkomen. Ziedaar dan ook, waartoe die *scherpe blik* wordt gevorderd, een blik, die zeker wel scherp mag wezen, wanneer hij moet onderscheiden, wat men gedurende twee honderd jaren nooit heeft kunnen ontdekken, en die ten slotte nog tegen den Dichter zou getuigen, voor zooverre deze dan al te zorgvuldig bedekt zal hebben gehouden, waarvan de aardigheid geheel verloren ging, wanneer het door te zorgvuldige bedekking niet meer werd opgemerkt.

Vraagt gij nu, wat den Hr.H. tot deze nieuwe verklaring

bewogen hebbe, en welke waarschijnlijkheid zij bezitte, wat zal ik u antwoorden? Wat het eerste aangaat, de reden schijnt al te eenvoudig, zoo zij voor ons gevoel niet bijna al te treurig ware. De Heer H. schijnt zich eenmaal in het hoofd te hebben gezet, dat het tot de vereischten van eenen echten Fries behoort, regt zelfstandig? ach! dat dit zoo ware, maar wij durven er dien naam niet aan geven, neen, regt zelfgenoegzaam te wezen, een levendig gevoel van onafhankelijkheid bij zich om te dragen, en, in het bewustzijn daarvan, zich steeds hooghartig te stellen tegenover allen, die, in welk opzigt, mogten meenen zijne meerderen te zijn, of liever in het geheel geene meerderen te erkennen. Hij brengt dit alles met zijne politieke overtuigingen in verband. Hij is een man der beweging. Intusschen, zijne gouden eeuw ligt niet vóór, maar achter hem. Hij is eigenlijk met het tegenwoordige ontevreden, en verwacht daarom weinig van de toekomst. Wil hij de vorige Republiek niet herroepen, het is, zoo als hij zegt (bl. 149), omdat hij gelooft, dat de Nederlandsche natie voor dezelve onherroepelijk de vatbaarheid verloren heeft. Maar walgt hem het tegenwoordige, hij leeft daarentegen met innig welgevallen in den vorigen tijd. Toen toch had men Republiek, vrijheid en staatkundige regten! En dit alles was in overeenstemming met het fiere, krachtvolle volkskarakter. Beide, staatsinrigting en volksgeest, ondersteunden elkander. Zoo vooral in Friesland, waar die staatsinrigting een volksleven bezielde, dat nu, helaas! is uitgedoofd. Het onmiddellijk kiesregt legde toen al de magt en al den invloed, dien thans de Koning, door het begeven der posten, over de Grooten oefent, in den boezem des volks (bl. 151). Waren daarmede buitensporigheden en nadeelen verbonden, het waren slechts misbruiken! Onder zulk een stemregt zijn wij van veracht en vertreden, eene der roemrijkste en magtigste natiën van den aardbol geworden (bl. 148). Door dit stemregt waren de Friesche boeren Staatsburgers. Zij kozen hunnen eigenen Souverein, de Staten van Friesland en de Grietmannen. De edelste geslachten liepen hen aan om hunne stem. Men had elkander wederkeerig te ontzien (bl. 98). Wee den Grooten, wanneer zij op eene vernederende wijze hunne overmagt lieten gevoelen (bl. 99). Men vrage niet, of wij zulke boeren aardig vinden (bl. 134)? Zij waren mannen, die hunne waarde gevoelden! Zij waren boven alle laagheid verheven! Reeds als landbouwers eischten zij achting, als de eersten in de maatschappij (bl. 97)! Bovendien maakte de aangeborene fierheid van hunnen aard als Friezen het hun

onmogelijk, iemand met eenige kruipende hoffelijkheid te ontmoeten (bl. 99). Eindelijk, door hunne bezittingen waren zij onafhankelijk, en konden des noods op hunne zakken kloppen, en tot de rijken zeggen: Ik heb u niet noodig! Vrank en vrij, zonder zich ooit door iets te laten beteuteren, verschenen zij dus overal, en spraken tot de Grooten met eene gemeenzaamheid, rondheid en vrijmoedigheid, die elders voor onbeschoftheid zouden doorgaan. Ook waren de Friesche Grooten te zeer aan zulk eene denkwijze gewoon, om ze eenigzins ergerlijk in hunne minderen te vinden (ald.). In hoeverre nu deze schildering van de Friezen in den ouden tijd waarheid is, willen wij daarlaten. Ref. meende weleens de ervaring gemaakt te hebben, dat de oude Friesche boeren, gelijk hij in zijne jeugd vele heeft leeren kennen, doorgaans zachtzinniger waren dan enkele Friezen uit den lateren tijd. De vraag is ook alleen: Of GIJSBERT zulke boeren heeft willen schilderen? En is het laatste de meening van den Hr.H., zoo ziet men, dat hij thans zoo ver gekomen is, dat hij deze beelden, bijna hadden wij gezegd, deze idealen, in G. heeft wedergevonden. Hierin bestaat dan ook zijne gansche ontdekking. Terwijl het voor hem - zoo kan men denken - meer of min eene grief moet geweest zijn, dat de hooggevierde GIJSBERT, ofschoon dóór en dóór een Fries, echter, in den zin van die Friesche boeren, niets van eenen stand-Fries gehad heeft, ja veeleer, door zijne nederigheid en zachtheid, het tegenovergestelde daarvan in alles geweest is, zoo heeft hij thans gevonden, dat deze Dichter - die immers Friesche karakters en personen voorstelt? - althans hier en daar, en vooreerst in dezen TJERNE - geeft GIJSBERT zelf hem niet den naam van *Frieschen* TJERNE? (bl. 134) - eenen echten Fries ten tooneele heeft gevoerd. Voorzeker - zoo heeft de S., gelijk men ziet, geredeneerd - zoo men slechts naauwkeurig toezie, op alle kleinigheden lette, al wat TJERNE doet en *niet doet*, met elkander in verband brenge, en *bovenal* zich regt levendig van het karakter van eenen Fries en den toenmaligen volksgeest doordringe, en menschkundig opmerke, wat als de *ware* bedoeling van zulke menschen, ook bij hunne schijnbaar zachtzinnigste woorden, mag worden aangenomen, er is geen twijfel aan, of men zal den echten stand-Fries in TJERNE zien voor den dag komen. GIJSBERT immers *wilde* niet anders dan eenen Frieschen boer schetsen; *wie* nu de Friesche boeren waren, dat weten wij uit de geschiedenis, ja uit eigene ervaring. Want zelve hebben wij boeren gekend, die ons den vroegeren tijd nog eenigzins konden her-

roepen. Het gevoel van den Frieschen aard, hetwelk in elken Fries is, in verband met de kennis der toenmalige staatsinrigting, voltooit het overige. Zoo mogen wij dus veilig, bij de erkende bekwaamheid van G., *al* wat de geschiedenis ons van die vorige tijden voorhoudt, op TJERNE toepassen en hem daaruit regtstreeks verklaren.

Wij gelooven gaarne, ja begrijpen volkomen, dat de Hr. H. te goeder trouw tot dit alles is gekomen, maar twijfelen, of het voor onze Lezers, na al het gezegde, nog noodig zal wezen, de juistheid en waarheid van zijne uitlegging opzettelijk te onderzoeken. Misschien is het genoeg, hare volstrekte onmogelijkheid in eenige punten aan te wijzen, en daarmede onze oppositie te besluiten.

1°. Strijdt het ten eenemale met de *rigting* van G., om karakterstukken te maken, die zoo volstrekt objectief zijn - een GÖTHE vermogt dit - dat de Dichter, zelf indifferent blijvende, zijne subjectiviteit geheel onderdrukke, en niet toelate, dat zij ergens doorkome, en zich in de voorstelling menge. Ook dáár, waar GIJSBERT hem vreemde karakters laat schetsen, geschiedt het met een zedelijk doel, ter waarschuwing of opwekking, en laat hij zijn eigen oordeel - al is het door den afloop (men vergelijke b.v. den loszinnigen *Sjollekreamer* in het tweede Stuk, of de jammerlijke gevolgen van een onberaden huwelijk) - duidelijk doorblinken.

2°. Terwijl de geheele *mensch* GIJSBERT zich van een zich zelf gevoelend en overmoedig karakter, gelijk de Heer H. in TJERNE wil erkend hebben, innerlijk afgestooten moest gevoelen, ja zulk een gemoedsbestaan moest tegengaan en verfoeijen (verg. hoe hij reeds tegenover eenen nieuwsgierigen JOLLE onmiddellijk een *Haitzeyem* stelt), heeft de Dichter dezen boer, zijnen *huwzman Tjernemaet*, wien hij bij zijnen Landheer *ien Friesche brulloftspraet* (deze is de volledige titel!) laat houden, met kennelijke gunst en innerlijk welbehagen behandeld, zelfs in die mate, dat hij gevoelde, dat ieder den braven, opgeruimden man, dien waarlijk *zoeten prater*, met zijn klein tintje van extra-vrolijkheid, waarover hij zelf verlegen is, liefhebbend zou naoogen, wanneer hij daar, uit de bruilofszaal gegaan, op den weg naar huis nog een liedje zingt op het geluk van het huwelijk, dat naar den raad der ouderen ondernomen wordt. Zie de *To-haecke*.

3°. GIJSBERT heeft zoo weinig zijne *eigene persoonlijkheid* van dezen TJERNE afgescheiden, dat hij veeleer onwillekeurig, bewust of onbewust, zich zelven gedurig in diens plaats

gesteld en zijne eigene lotgevallen in die van TJERNE gemengd heeft. Ja, wij hebben hiertoe den Hr.H. zelven tot getuige, die eens in zijne *Hulde* niet aarzelde, de trekken van het karakter van G. regtstreeks naar de uitboezemingen van dezen TJERNE te bepalen, en die, terwijl hij natuurlijk dit laatste thans heeft opgegeven, thans nog, ten wille van eene historische opheldering, niet twijfelt, den tijd van GIJSBERT's eigen huwelijk met eene in dit Dichtstuk voorkomende bijzonderheid in verband te brengen, en daardoor den vermoedelijken tijd der geboorte van hetzelve vast te stellen. Zie bl. 213.

4°. Het karakter van eenen Frieschen boer, gelijk de Heer H. wil, dat TJERNE zal wezen, heeft vrij *scherpe omtrekken*. Hoe is het dan mogelijk, dat geen Uitlegger of Lezer van G., in vroegeren of lateren tijd, zulk eenen boer in dien TJERNE herkend heeft? Hoe is het vooral mogelijk, dat de TJERNE van G. steeds den tegenovergestelden indruk van een allerbeminnelijkst, nederig, warm- en fijngevoelig, dóór en dóór menschelijk mensch heeft kunnen maken? Het nieuwe der opvatting is hier een volstrekt bewijs van hare valscheid.

5°. Niet alle boeren, alleen de eigen-erfden of floreenpligtigen, dat is de grondbezitters, hadden onmiddellijk stemregt. Zie den Heer H. zelven, bl. 146. De overigen, d.i. de huurboeren, hadden dat stemregt niet, hadden in het geheel geen stemregt, en dus, wederom volgens den Hr.H., bl. 96, geene staatkundige regten hoegenaamd. Als zoodanig waren zij niet eens Staatsburgers, en ontbrak hun alle grond, om een aandeel te hebben in dat zoo hooggeroemde vorige volksleven, hetwelk, nog eens volgens den Heer H. (ald.), deszelfs *ziel* in die Republiek, die vrijheid en die staatkundige regten had. - Maar nu, de TJERNE van GIJSBERT was.... slechts een *huurboer*. Althans G. heeft hem *uitdrukkelijk* als eenen huurboer voorgesteld, en alleen in die betrekking hem bij den Frieschen Groote, als *zijnen* Landheer, ingevoerd. Alles wat de Hr. H. dus ook uit het tooneeltje uit de kuiperijen opmaakt voor een stemregt van TJERNE, hetwelk deze van wege eenigen bijzonderen eigendom, buiten de pachthoeve, zou hebben bezeten, kan niet baten tegen de stelling, dat G. hier geen' voltooiden Frieschen boer en Staatsburger heeft *willen* treffen!! En hiermede vervalt dus alles, wat de Hr. H. in zijne Inleiding, zoo *con amore*, over den staatkundigen toestand dier tijden gezegd heeft, en daarmede wederom de geheele waarde van zijnen eersten regel. - Althans, hij kan zijne stelling dan alleen volhouden, wanneer hij aanneemt, dat de bepaalde be-

doeling van G., in hare fijnste opvatting, daarin heeft bestaan, dat hij wilde doen zien, hoe een huurboer, die van wege een enkel stuk lands, dat hem in eigendom toekwam, toevallig eenig stemregt bezat, zijnen Landheer, zelfs op diens bruiloft, en na goed door hem onthaald te zijn, in het aangezigt kon tergen door allerhande scherpe zetten, pasquillen en steken, zonder dat deze het durfde wagen, van wege dit kostbare stemregt, hem tot zwijgen te brengen!! Waarlijk, er zijn uitdrukkingen in de Inleiding van den Heer HALB., waaruit men bijna zoo iets zou vermoeden. Waarom b.v. de woorden, bl. 98: 'Zijn landeigenaar had hem somtijds te ontzien, gelijk hij den landeigenaar, omdat van de stem van éénen boer de verheffing des Landheers tot de waardigheid van afgevaardigde of Grietman konde afhangen.' Of omgekeerd, wat hij, bl. 99, zegt: 'De Friesche Grooten waren te zeer aan zulk eene denkwijze gewoon, om ze eenigzins ergerlijk in hunne minderen te vinden?' Is deze echter de meening van den Heer H., en beweert hij, dat de Dichter den boer en den Gastheer in eene zoo gespannen betrekking tegenover elkander geplaatst heeft, dan willen wij geen woord over dezelve verliezen.

6°. Dat de Dichter geenszins bedoeld heeft, bij objectieve karakterschildering, eenen Frieschen boer te schetsen, kan o.a. hieruit blijken, dat TJERNE het minnelied, dat hij zingt, in zijnen vrijtijd *zelf vervaardigd heeft*, zie vs. 42. Het is indedaad wonder, dat de Hr. H. dezen trek niet heeft opgenomen als doorgaand kenmerk der toenmalige Friesche boeren, en hen tot galante minnaars en Dichters gemaakt heeft! Nu heeft hij zich alleen bij het zingen van TJERNE bepaald, en uitvoerig beschreven, hoe de oude Friezen, 'die nooit nuchteren zongen dan in de kerk,' ééns aangeschoten, gelijk thans TJERNE, altijd onder de hevigste gebaren zongen, nu stampende met de voeten, dan vingerknippende, zwaaijende of klappende met de handen, enz.; zeggende, dat dit nationaal en tevens natuurlijk was, omdat er veel toe behoorde, bij die anders loome en koele menschen de verborgene vonk te ontwikkelen, maar er ook, wanneer de band ééns was losgesprongen, aan zulke massieve karakters geen houden of keeren was (bl. 101, 103), van alle welke heftige bewegingen intusschen door G. geen enkel teeken gegeven wordt. Doch wilden wij bij dergelijke bewijzen blijven staan, wij zouden geen einde vinden. Zoo b.v., om toch door TJERNE eenige in het oog loopende en opzettelijke plompheid te laten begaan, vindt de Schr. goed, hem, zonder het overige gezelschap

goeden dag te zeggen, in de kamer te doen komen. Op welken grond? Omdat de Dichter het gedicht onmiddellijk met den gelukwensch aan den bruidegom beginnende, vooronderstelt, dat de boer reeds midden in de kamer is. Wat behoeven wij daarvan te zeggen, dat de Hr. H., om het contrast regt groot te maken, den Landheer van TJERNE en diens gasten als Edellieden voorstelt, terwijl de Dichter hunnen rang en stand geheel is voorbijgegaan?

Voorzeker, de Lezer verwondert zich niet meer over ons protest tegen die regelen van den Hr. HALBERTSMA. Ook zal hij begrijpen, waarom wij deze aanmerking als eene *algemeene* deden voorafgaan. Al het bijzondere toch in dit Dichtstuk wordt naar deze ééns opgevatte meening uitgelegd, en hij doet het met zulk eene bekwaamheid, dat men werkelijk, bij onopmerkzaamheid op de eerste stappen, zich ligt tot het omhelzen der geheele dwaling onverhoeds zou laten medeslepen.

Die zelfde bekwaamheid des Schrs. is voor het overige zigtbaar, gelijk men verwacht, in al hetgeen hij tot toelichting van dit Dichtstuk gegeven heeft. Het bestaat ten deele in eene *Inleiding* van bl. 97-105, waarin hij den TJERNE naar zijne opvatting uitvoerig voorstelt, en welke wij nu genoeg hebben doen kennen; ten deele in eene *Vertaling*, die, ter zijde van den tekst geplaatst, van p. 106 tot p. 129 voortloopt, en eindelijk in bijzondere *Aanteekeningen*, van p. 130 tot p. 228, waarna het andere Dichtstuk van G.J. aanvangt.

Op die *vertaling* hebben wij geene bijzondere aanmerking, behalve dat zij, door hare getrouwheid, voor eenen Hollandschen Lezer niet zoo gemakkelijk vloeit, als wij ten wille van G. wel hadden gewenscht, en dat zij overal, waar slechts gelegenheid is, de geliefkoosde opvatting van het karakter van TJERNE laat doorspelen. Men ziet het reeds dadelijk aan den derden regel, waar de woorden: *Lock moat y habbe, tzjerl*! vertaald worden, regt in den geest van eenen overmoedigen boer: *Geluk moet gij hebben, kereltje*! Dat kereltje toch heeft in het Hollandsch de bijbeteekenis van kleinachting, en stelt alles in een valsch licht. De aanteekening, p. 139, maakt het wel weder goed, maar toch niet voldoende, en altijd te laat.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland, door onuitgegevene Oorkonden opgehelderd en bevestigd, door *Is. An. Nijhoff. Korrespondent der Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Kunsten en Wetenschappen, Opzigter van het Provinciaal Archief van Gelderland*. Eerste Deel: De toestand van Gelderland in de eerste helft der veertiende eeuw. Met Afbeeldingen. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff. 1830. in 4°, CXXXIV en 477 bladz. Tweede Deel: Reinald III en Eduard, Hertogen van Gelre. Te Arnhem, 1833, CXVI en 313 blz. En Derde Deel: Willem en Reinald IV, Hertogen van Gelre uit het Huis van Gelre. Te Arnhem, 1839, CLXII en 407 bladz.

Wanneer wij het oog slaan op het aanzienlijk getal van Kronijken en Werken in het vak der Geschiedenis, in *België* gedurende de laatste tien jaren uitgekomen, staan wij verwonderd over den ijver en de naarstigheid der Geleerden in dat vak bij onze zuidelijke naburen, welke wij, ook om die mannen, zoo gaarne nog onze landgenooten zouden noemen. Vraag eens aan den Boekhandelaar W. MESSCHERT te *Rotterdam*, wat er in de laatste jaren voor de geschiedenis der zuidelijke *Nederlanden* in druk is verschenen, en hij zal u een lijstje zenden, waarover gij verbaasd zult staan, en zoo gij u al die Werken wildet aanschaffen, zoudt gij menige plank van uwe boekenkast kunnen vullen, want er zijn er bij, die menig Boekdeel beslaan. Wat kunnen wij, na de afscheiding, hun *en revanche* teruggeven?

Behalve de zoogenaamde *Geschiedenis des Vaderlands*, door Mr. W. BILDERDIJK, eigenlijk reeds vóór 1830 geschreven, en van welk Werk wij reeds twee jaren het laatste Deel verwachten; behalve de lofwaardige *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, door Mr. J.C. DE JONGE, en de onschatbare *Archives de la Maison d'Orange-Nassau*, uitgegeven door den werkzamen Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, kunnen wij bijna geen Werk van eenigen omvang tot opheldering onzer Geschiedenis aantoonen. Niet dat de zucht ter beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis in de laatste jaren zou verflaauwd zijn, de tallooze histori-

sche Romans, hoe onhistorisch soms ook, zijn daar, om ons toe te roepen, dat de Schrijvers dier Werken de Vaderlandsche Geschiedenis, soms onhandig genoeg, tot voorwerp hunner studie maken.

Maar behalve historische Romans ontvingen wij ook, wij zullen niet ondankbaar zijn, menig nuttig Werk over de Vaderlandsche Geschiedenis en over het Nederlandsche Staatsregt, menige belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der afzonderlijke gewesten, of der bijzondere steden, menige belangrijke *monographie*. Doch onze meeste Geleerden en Hooggeleerden schijnen op te zien tegen een Werk van eenigen omvang. Sommige vinden het aangenamer en streelender voor hunne eigenliefde te rusten op eens verkregene lauweren, zonder te bedenken, dat die lauweren van jaar tot jaar meer verdorren; andere geven liever niets in het licht, hetzij uit luiheid, hetzij, zoo zij het *nosce te ipsum* betrachten, uit vrees, dat zij hunne geusurpeerde reputatie zouden verliezen, of versnipperen zich als Bestuurders van tallooze Maatschappijen en Genootschappen, van Leesgezelschappen en Museums, ja soms van Muzijk- en Dansvereenigingen. Maar het Koninklijk Nederlandsch Instituut? Bij die Instelling is immers eene Klasse voor de Nederlandsche Letterkunde, Geschiedenis en Oudheden? - Zeg mij eens, Mijnheer! wat heeft die Klasse voor de Nederlandsche Geschiedenis in de laatste tien jaren geleverd?

De Heer I.A. NIJHOFF behoort niet tot de Hooggeleerden, ja niet eens tot de Geleerden *ex professo*, maar hij toont, door de uitgave van het door ons aangekondigde Werk, dat hij er niet tegen opziet, om een Werk van grooten omvang te beginnen, en met lust en ijver te bearbeiden, en dat hij iemand is,

Qui ne s'endormit point dans un lâche sommeil.

En dit is in hem te prijzenswaardiger, daar elk, die hem kent, weet, dat hij voor de beoefening der Geschiedenis zijn bedrijvig beroep niet veronachtzaamt.

Het is meermalen gezegd, dat het ons nog ontbreekt aan eene volledige algemeene Geschiedenis van al de Gewesten, die ons tegenwoordig Koningrijk uitmaken; aan eene volledige Vaderlandsche Geschiedenis. Moeijelijk, het is niet te ontkennen, zal aan die behoefte kunnen worden voldaan, en er zal een man van uitstekende bekwaamheden en van genie worden vereischt, om die taak te volbrengen.

De meeste der provinciën toch hadden vóór den jare 1578, of vóór hare toetreding tot de Unie, eene geheel afzonderlijke

geschiedenis; en zelfs na de vestiging der Republiek was het bewind niet overal hetzelfde. Ja nog heden, in spijt der meestmogelijke centralisatie, zijn de sporen van vroegere afscheiding nog niet verdwenen, ja hier en daar nog krachtig zigtbaar. Men denke slechts aan de Grietmannen in *Friesland*, elders niet te vinden.

Hij, die alzoo eene goede Algemeene Geschiedenis van ons Vaderland wil leveren, zal innig bekend moeten zijn met de geschiedenis der afzonderlijke gewesten, en men is alzoo dank schuldig aan ieder, die eene goede geschiedenis van een afzonderlijk gewest levert.

Voor *Holland* en *Zeeland*, voor *Utrecht*, voor *Friesland* is in de vorige eeuwen veel, zeer veel gedaan, en de geschiedenis dier vier gewesten is het uitvoerigste bearbeid. *Drenthe* heeft in deze dagen een bekwaam Geschiedschrijver in den Heer MAGNIN gevonden, en de Heer NIJHOFF is als zoodanig voor *Gelderland*, met het aangekondigde Werk, opgetreden.

J.I. PONTANUS, de geleerde PONTANUS, leverde in de XVII^{de} eeuw (1639) eene zeer verdienstvolle geschiedenis van dat gewest in de Latijnsche taal, en weldra volgde hem A. VAN SLICHTENHORST, die hem veelal vertaalde, in het Nederduitsch (1654); beide bragten hun verhaal tot het jaar 1581.

Maar noch PONTANUS, noch VAN SLICHTENHORST waren bekend met eene menigte van oorspronkelijke Stukken, Archieven en Rekeningen, die sedert aan het licht zijn gebragt, of waarvan men thans gebruik kan maken. In hunne Werken vindt men alzoo vele dwalingen en misstellingen. PONTANUS is daarenboven slechts voor hen van nut, die de Latijnsche taal verstaan, en de stijl van VAN SLICHTENHORST is zoodanig, dat er weinigen zullen zijn, die geduld hebben, om hem door te lezen. In het laatst der vorige, en gedeeltelijk in het begin dezer eeuw, zag *Gelderland* een driemanschap, hetwelk zich onvermoeid met de geschiedenis van dat gewest onledig hield: Mr. PIETER BONDAM, W.A. Rijksvrijheer VAN SPAEN en Mr. GERHARD VAN HASSELT. De laatste gaf, wel is waar, slechts *monographiën* en *anecdota*, maar zijne werken, zijne rijke bronnen voor den geschiedvorscher, en zouden nog meer Lezers vinden, indien zijn stijl niet zoo stroef, zoo dor en dikwerf onaangenaam ware geweest. PIETER BONDAM gaf een *Charterboek der Hertogen van Gelderland en Graven van Zutphen* (in folio, IV Deelen, 1791-1801), en verrijkte den tekst met breede kritische en ophelderende aanteekeningen. Hij bragt echter zijn Werk niet verder

dan tot het jaar 1286. De Baron VAN SPAEN leverde eerst eene *Inleiding tot de Geschiedenis van Gelderland* (IV Deelen, in 8°, 1801-1805), een Werk, dat eenen schat van wetenswaardige zaken bevat, en had plan eene volledige geschiedenis van dat Gewest in het licht te geven, doch voltooide slechts het *Eerste Deel*, dat kort vóór zijn overlijden het licht zag (1814).

Dit Deel eindigt met het jaar 1343, en dus met den dood van REINALD II.

Het aangekondigde Werk van den Heer NIJHOFF is een vervolg der Werken van BONDAM en van VAN SPAEN; de Oorkonden, die hij levert, beginnen met het jaar 1286, en dus van het tijdstip, waarmede het Werk van den eerstgenoemden eindigt.

Op de titels der drie aangekondigde Deelen staat de inhoud van elk derzelve vermeld. In het eerste geeft de Schrijver eene *beschouwing van Gelderlands toestand in de eerste helft der veertiende eeuw*, en levert 403 Oorkonden van het voornoemde jaar 1286 tot 1343, het tijdstip, waarop, zoo als wij zagen, het Werk van VAN SPAEN een einde neemt.

Het tweede Deel, hetwelk als een onmiddellijk vervolg op VAN SPAEN kan worden beschouwd, een vervolg, dien Geleerde waardig, bevat de geschiedenis van *Gelderland* onder de Hertogen REINALD III en EDUARD, en levert 196 Oorkonden uit dit tijdvak, en dus van 1343-1371.

Het derde Deel vervolgt die Geschiedenis onder de Hertogen WILLEM en REINALD IV, uit het Huis van *Gulik*, en loopt van 1371-1423, over welk tijdvak hier 417 Oorkonden worden medegedeeld.

De Verzameling der Oorkonden beslaat het grootste gedeelte van het Werk. Zij worden meestal in haar geheel medegedeeld, van eenige min belangrijke de korte inhoud slechts opgegeven. Het zijn Stukken, bevorens nimmer, of onjuist, door anderen uitgegeven. De Heer NIJHOFF heeft ze met belangrijke Aanteekeningen, die blijken dragen van 's mans kunde en bijzondere geschiktheid voor dezen arbeid, verrijkt. Achter elk der Deelen vindt men zeer bruikbare Registers op de plaatsen, personen, verouderde woorden en spreekwijzen, in die Oorkonden voorkomende.

Wat de Heer NIJHOFF boven zijne voorgangers voorheeft, is de stijl, waarin zijne Geschiedenis is opgesteld. Deze is duidelijk, bevatbaar, en geheel overeenkomstig den aard der behandelde zaken. Laat ons het Werk eens te zamen doorloopen.

Na eene korte Inleiding, handelt de Schrijver, in het eerste Hoofdstuk van het eerste Deel, over het *Land* en het *Volk* in de

XIV^{de} Eeuw; hij beschrijft den toenmaligen geographischen en physieken toestand van *Gelderland*; den toestand van den landbouw, koophandel, van de nijverheid en kunstvlijt, van de kunsten en wetenschappen, de levenswijze, enz., en staaft alles met authentieke Stukken en Oorkonden. Wij leeren hier, hoe men in die tijden vele zorgen besteedde, om de rivieren van waterkeeringen te voorzien, en zoo doenlijk den Waterstaat des Lands te verbeteren; dat reeds toen ‘van tijd tot tijd, van de tot dusverre woeste gronden, grootere en kleinere stukken afgegraven, of - zoo als het heette - gevracht of in vrede gelegd werden, dat is aan het gemeen gebruik onttrokken, en daartoe met een' wal, sloot, greb of heg omringd, voorts omgebouwd en bezaaid.’ - De buitenlandsche koophandel was destijds langs den *Rijn* reeds vrij levendig, bijzonder op *Keulen*. De tolrekeningen der Tolontvangers te *Lobede* (het Lobith) kunnen dit bevestigen. De oudste dier rekeningen is van 1306. Het getal der schepen, welke aldaar in dat jaar tol betaalden, bedroeg omstreeks *zeventien honderd en vijftig*; daarenboven voeren tachtig schepen van Zutphensche burgers en honderd en zeventien van Arnhemmers, welke vrijdom van tol hadden, die plaats voorbij (bl. XXII).

Meermalen vindt men in de Oorkonden dier Eeuw reeds melding van windmolens gemaakt, waarvan men eerst veel later de sporen in *Holland* verneemt.

Hetgeen hier over de levenswijze, de kleederdragten, spijs en drank, vermaken en uitspanningen, zeden, enz., wordt gezegd, levert eene belangrijke bijdrage tot hetgeen hierover door VAN WIJN, in zijne *Historische Avondstonden*, door C. KONING, L. DSZ., in zijne *Voorvaderlijke levenswijze*, door D^{s}.J.A. STRESO en JACOB VAN MANEN, ADRSZ., in hunne door TEYLER's 2de Genootschap bekroonde Verhandelingen, door Mr. G. VAN HASSELT, in onderscheidene Stukjes, enz. is geschreven.

In het tweede Hoofdstuk worden de *Staatkundige betrekkinkingen en instellingen* vermeld. Hier wordt gehandeld over de betrekking van den Graaf, naderhand Hertog van *Gelre*, op den Keizer en het Duitsche Rijk; over de betrekkingen tusschen *Gelderland* en de Geestelijkheid; over die tusschen den Vorst en de Edelen en Vrijen; over de edele Hoven (*curtes*); over den verschillenden toestand der Stedelingen; over de wijze van Regtsvordering en Regtspleging, enz., belangrijke punten voorwaar, die door den Heer NIJHOFF met veel juistheid en naauwkeurigheid worden behandeld, en door de medegedeelde Oor-

konden opgehelderd en bevestigd. Wij zien hier, hoe de Graven, later Hertogen van *Gelre*, even als andere magtige Heeren van het Duitsche Rijk, zich het bezit van het landheerlijke gezag, of van de landvorstelijke hoogheid (*superioritas territorialis*), wisten te verschaffen; hoe zij hunne bezittingen vergrootten en de mindere Edelen, weleer hunne genoten (*pares*), aan zich wisten te onderwerpen, of tot Leenmannen wisten te maken; het aanzien der steden groeit in dit tijdvak aanmerkelijk; zij bekomen invloed op het bestuur des Lands. 'De Schepenen van *Nijmegen, Zutphen, Emmerik* en *Doesburg* komen toch uitdrukkelijk voor onder de *Raden*, wier gevoelen REINALD, als zoon der Graven, bij de overeenkomst, die hij, den 7^{den} October 1319, ter bijligging zijner geschillen met de stad *Arnhem* sloot, ingenomen had. Nog vroeger, namelijk den 3^{den} September 1318, riep de Graaf van *Holland*, bij zijne uitspraak tusschen REINALD I en deszelfs zoon, nevens Ridderen en Knapen, ook de Schepenen der steden *Nieuwstad, Roermonde, Venlo, Gelre, Goch, Maas-Bommel, Arnhem, Harderwijk, Elburg, Zutphen, Lochem, Groenlo, Doetinchem, Doesburg, Nijmegen, Emmerik, Hattem, Wageningen* en *Gent* te rade.' Veel vroeger schijnt de invloed der steden in *Gelderland* op het Landsbestuur niet van gewigt te zijn geweest; in *Holland* was die invloed reeds in de XIII^{de} Eeuw, onder FLORIS V, zeer aanmerkelijk.

Bij het behandelen van de wijze van Regtsvordering en Regtspleging in die eeuw, levert de Heer NIJHOFF veel wetenswaardig omtrent de *Leisting* (*pactum obstagii*). Door de bepaling, om in *leisting* te komen, 'verbonden Hoofdschuldenaar en zijne borgen zich, om, wanneer het tijdstip, op hetwelk aan de overeenkomst voldaan had moeten worden, verloopen zou zijn, binnen eenen bepaalden tijd, na de eerste aanmaning, in eene bepaalde stad, ter keuze van den schuldeischer, in eene betamelijke herberg hunnen intrek te nemen, en daar op hunne kosten goede vertering te maken, totdat de betaling zou gevolgd zijn.'

'En,' dus eindigt de Heer NIJHOFF zijne beschouwing van den toestand van *Gelderland* in de eerste helft der veertiende Eeuw, 'wij leeren het tijdvak kennen en waardeeren, in hetwelk de beheerscher van dit gewest het eerst landsheerlijk gezag en vorstelijken rang verwierf; waarin de onafhankelijke Edelen dat gezag erkenden, zich daaraan onderwierpen, en met des Vorsten vrije dienstmannen over de algemeene landszaken

begonnen te raadplegen, waarin de vrijheid en tevens de invloed der steden begon te ontluiken; waarin het platte land zijne eerste regten bekwam; het tijdvak, waarin hier het eerst met kracht de beteugeling der rivieren en de bekwaammaking van den grond tot den landbouw werd ondernomen; waarin der ingezetenen nijverheid de eerste schreden waagde; waarin de handelvlijt het eerste aanmoediging ondervond en hare ondernemingen niet onbekroond moogt zien; waarin, eindelijk, de kunsten en wetenschappen hare eerste, hoewel flaauwe stralen verspreidden en de ruwheid der zeden begonnen te verzachten. Zoo zagen wij in die vroegere Eeuw de kiem ontluiken, uit welke zich allengs de tot op onzen leeftijd toe bestaande vormen hebben ontwikkeld; de instellingen, die tot de jongste tijden geheel of gedeeltelijk hebben voortgeduurd, aanschouwden wij in hare eerste wording.'

Uit den staat der Inkomsten en Uitgaven van het algemeen rentmeesterschap des Hertogdoms *Gelre* en Graafschap *Zutphen*, over het jaar 1340, hier als bijlage geplaatst, zien wij, dat de inkomsten des Hertogs in dat jaar ruim 152,358 guldens bedroegen. - Onder de baten van den Vorst vinden wij ruim 1139 L. voor *jaargelden van Lombardiers en Joden* vermeld.

In het tweede Deel zien wij *Gelderland* onder de regering van REINALD III en EDUARD (1343-1371). Merkwaardig tijdvak. REINALD II toch stierf, met achterlating van twee zoons, REINALD, oud 10, en EDUARD, oud 7 jaren.

'Rampzalig is het Land, welks Vorst een kind is.'

Weldra gevoelde zulks *Gelderland*. Reeds dadelijk ontstonden er geschillen, zoo wegens het regt van opvolging, als aangaande de voogden. Maar ook nadat REINALD III de teugels van het bewind had aanvaard, mogt dat gewest weinig rust smaken. Overbekend is het, dat onder dezen Vorst de *partijschap der* HEECKERENS en BRONKHORSTEN hevig woedde. Een nieuw licht wordt hier over die onlusten en hun ontstaan verspreid. De gunst van den Vorst, ten behoeve der eersten, deed den haat der laatsten tegen hem ontbranden; de twist tusschen REINALD en EDUARD, over de vaderlijke nalatenschap, was voor de BRONKHORSTEN een middel, om zich over hunne nederlaag te wreken; hunne verbonden ten behoeve van EDUARD, en de gevolgen daarvan, zijn bekend; bekend, hoe de oorlogskamp EDUARD gunstig was, en hoe REINALD gedwongen werd de hertoglijke waardigheid aan zijnen broeder over te laten, die echter geene rustige dagen aan *Gel-*

derland schonk, en, even als zijn broeder REINALD, die hem slechts weinige maanden overleefde, zonder wettig oir stervende, de profetie vervulde, die eens hunne moeder, Hertogin ELEONORA, toen zij zich zuiverde van de blaam, om welke haar gemaal haar van zich verwijderde, had gesproken: ‘Mogelijk zal er een tijd komen, dat het Geldersche Volk onze scheiding betreuren zal, wanneer men geen' Vorst uit ons bloed meer hebben zal.’

Die tijd was gekomen, en het Geldersche Volk had ruime stof tot treuren; langdurig en hevig toch waren de twisten over de opvolging, en eerst zes jaren na het overlijden der beide gebroeders, die elkander zoo weinig broederlijk hadden behandeld, vielen het Hertogdom *Gelre* en het Graafschap *Zutphen* aan WILLEM VAN GULIK ten deel, die in 1402 door zijnen broeder REINALD IV werd opgevolgd, welke laatste in den jare 1423, mede zonder wettig oir, overleed.

De regering dezer beide laatste Vorsten wordt in het derde Deel zeer naauwkeurig behandeld. Wij wachten thans in het volgende of de volgende Deelen de geschiedenis van *Gelderland* en *Zutphen*, onder de Hertogen of Graven uit het laatste Stamhuis, uit dat van *Egmond*, tot het tijdstip, waarop die Gewesten met de overige *Nederlanden* onder den schepter van KAREL V (in 1543) werden vereenigd. Hartelijk wenschen wij den Heer NIJHOFF lust en kracht om deze, gansch niet gemakkelijke taak te volvoeren.

Niet slechts voor *Gelderland*, maar ook voor de geschiedenis der naburige Gewesten, vooral van die van *Holland, Utrecht, Braband*, en ook voor *Cleef, Gulik, Mark*, enz., zijn de hier geleverde Oorkonden van zeer veel belang; het Werk kan alzoo door geenen beoefenaar dier geschiedenissen worden gemist, en verdient eene plaats in alle openbare boek verzamelingen.

A., Sept., 1841.

Dionis Chrysostomi □*ΛΥΜΠΙΚΟΣ, □ πε□□ τ□ς π□□της το□ □εο□ ἐννοίας* - Recensuit et explicuit, commentarium de reliquis Dionis Orationibus adjecit *Jacobus Geelius*. Lugduni Batavorum, apud S. et J. Luchtmans. MDCCCXL. XXII et 460 pagg.

Schoorvoetend gaat Recensent tot de aankondiging en beoordeeling van dezen geleerden arbeid over. Hij weet, dat het Werk van den Heer GEEL de vrucht is van langdurige studie, aan eenen veel verwaarloosden Auteur besteed; daarentegen is Recensents kennismaking met DIO van jonge dagteekening. Maar wat meer is, de Heer GEEL heeft zich, door zijne literarische Geschriften, buiten's lands algemeene vermaardheid, in ons Vaderland eenen eersten rang onder de Geleerden verworven; Recensent - maar gij wilt niet, dat hij met ambitieuse nederigheid zich zelven aanklage; genoeg zij het te zeggen, dat de afstand tusschen beide die is, welke den leerling van den leermeester scheidt. Zal Recensent onder de bezwaren, die zich voor hem opdoen, ook tellen, dat Prof. EMPERIUS van *Brunswijk*, door gelijke studie als onze Hollandsche Philoloog, met DIO CHRYSOSTOMUS vertrouwd, een uitvoerig en aanprijzend verslag van het Boek in ZIMMERMANN's *Zeitschrift für Alterthumswissenschaft* heeft geleverd? Er ligt in die uitspraak van eenen man van zoo veel gezag voor Recensent de geruststelling, dat, wanneer hij hooge waarde aan den arbeid van den Leidschen Hoogleeraar toekent, hij geenszins door liefde en achting voor zijnen leermeester is verblind; aan de andere zijde echter aarzelt hij zich te verklaren, wanneer zijne meening, gelijk meermalen het geval is, zoowel van die van EMPERIUS als van GEEL verschilt. Nu en dan, onder andere een paar malen, waar Recensent door eene conjectuur den tekst zocht te helpen, vond hij zich verrast, hierin door EMPERIUS te worden bevestigd. Zoo hem dit moed gaf, de verpligting, die er op de kritiek in het algemeen en op ons Tijdschrift in het bijzonder rust, zich door het abstruse van het onderwerp niet te laten afschrikken, om kennis te nemen van hetgeen ons Vaderland in eenig vak van studie belangrijks oplevert, en bovenal de belofte, aan eenen man van gezag, op herhaalde aanmoediging, gedaan, doet Recensent besluiten, de Lezers van dit Tijdschrift met het Werk des Heeren GEEL bekend te maken en zijne eigene aanmerkingen niet terug te houden.

De ongeletterde Lezer kan tevreden leven en sterven, al zeggen wij hem niets naders van DIO. De geletterde kan in de Voorrede van den Heer GEEL, in een brief aan zijnen vriend BAKE vervat, 's mans beeld met al die juistheid en dien fijnen smaak geteekend vinden, dien wij van den Schrijver van *Onderzoek en Phantasie* verwachten. De voortreffelijke Uitgever dweept *niet* met zijnen Auteur; volgens hem bezit DIO de zedige verdiensten en gebreken van eenen man, die in eenen middelmatigen tijd onder middelmatige Schrijvers eenen eersten rang kon bekleeden. Mag Recensent er nog bijvoegen, dat hij tot de literarische waarde van DIO rekent, dat die Schrijver voor de studie van HOMERUS niet onbelangrijk is? althans hem is het inzigt in de bedoeling diens Dichters weleens helderder geworden uit de Homerische Redevoeringen van DIO. Maar DIO's lot is in de *Historia Literaria* niet voorspoedig geweest. Hem viel het gelukkig gesternte niet ten deel, om, zoo als andere verwante Schrijvers, PLUTARCHUS b.v., LONGINUS, MAXIMUS TYRIUS, het voorwerp der studiën van eenen MARKLAND, TOUP of WYTTENBACH te worden. MOREL was de eerste, die, door vergelijking van handschriften, den tekst der oorspronkelijke uitgave zocht te verbeteren. Maar met geene genoegzame geleerdheid toegerust, zonder kritisch oordeel, zonder fijnen smaak, kweet hij zich kwalijk van die taak. Op zijne lezingen is weinig staat te maken; onnaauwkeurig heeft hij zijne varianten, ja weleens te verkeerder plaatse opgegeven, en nu en dan willekeurig den tekst veranderd. Latere Commentatoren, REISKE (T.I, p. 230), EMPERIUS(1), GEEL (Praef., p. XX), stemmen zamen in de klagt over dien voorganger. Zijne uitgave ontleende hare voornaamste waarde van de bijgevoegde *Diatriba in* DIONEM van den beroemden CASAUBONUS, wiens gissingen en aanmerkingen, schoon door het gezag van geen enkel Handschrift ondersteund, den naam des grooten Graecus ten volle waardig zijn. Later leverde de geleerde HENR. VALOIS insgelijks verbeteringen en aanmerkingen op DIO, die sedert door BURMAN in het licht gegeven werden in het tweede Boek van HENRICI VALESII *Emendationum Libri* V. Amst., 1740. Weinigen tijd te voren (A^{o}. 1722) waren uit de *Bodleyaansche* Bibliotheek onderscheidene Aanteekeningen op de uitgave van MOREL aan het licht gebragt door J.C. WOLF(2), sedert als Uitgever van LIBANIUS

(1) *Observ. in* DION. C. Lipsiae, 1830, *Praef.* IV.
(2) *Anecdota Graeca ex Codd. manu exaratis-edita et illustrata a* J.C. WOLFIO, Tom. I, p. 217 ad fin.

Brieven meer bekend. De Aanteekeningen, waarvan WOLF, evenmin als de Engelsche Geleerden, bij wie hij navraag deed, den oorsprong wist aan te wijzen, zijn sedert, doch ik weet niet op welken grond, door EMPERIUS (of GEEL?)[1] aan den beroemden W. SELDEN toegeschreven. Maar wie ook de Schrijver moge zijn, zoo wij hoogelijk den hatelijken, meesterachtigen toon afkeuren, waarop hij tegen den onsterfelijken CASAUBONUS uitvaart, wij zijn der billijkheid verschuldigd te erkennen, dat zijne gissingen meermalen uitmunten door vernuft en geleerdheid; dat hij, waar hij tegen den beroemden Geleerde te velde trekt, vaak het regt op zijne zijde heeft, en dat de plaatsen, die hij aanvoert, en waarbij hij te kort schiet, schaars door betere conjecturen zijn verholpen. Ongelukkig vervielen zijne Aanteekeningen in handen van WOLF, die zich telken reize gehouden achtte er zijn eigen oordeel bij te voegen, en meestal, ook waar hij regt had den Auteur te laken, door conjecturen van eigen maaksel de zaak verslimmerde.

Zoo was de stand van zaken, toen REISKE op DIO CHRYSOSTOMUS aanviel. Ik zeg *aanviel*; want zijn ophelderen en verbeteren der oude Schrijvers was al te dikwijls *non lucem sed faces inferre*. Met levendige verwen is het beeld van dien man en van zijne kritische werkzaamheid door WYTTENBACH (*Praef. ad* PLUTARCHI *Moralia*, T. I, p. 128 volg.) geteekend; en nu, na de lezing van zijne Aanteekeningen op DIO, zou ik niet durven beweren, dat die teekening, hoe ongunstig ook, onbillijk zou wezen. Ook van zijne behandeling van DIO geldt de uitspraak van WYTTENBACH: *Per festinationem omnia arripiebat: sana, corrupta, obscura, difficilia corrigere tentabat, mutabat, transponebat, demebat, addebat de suo*. Zoo hij DIO op onderscheidene plaatsen verbeterde, op nog veel meer slaagde hij ongelukkig, of bedierf, door zijn ten onpas aangebragt geneesmiddel, den gezonden tekst. Daar mijn oordeel over REISKE hier eenigermate verschilt van dat van EMPERIUS en GEEL, welke hem altoos met onderscheiding vermelden, dien ik het een en ander bij te brengen, om mijne meening te staven. Ik duid het REISKE niet euvel, dat hij zich aan de emendatie waagde, zonder met Handschriften te zijn toegerust. Misschien ontbrak hem de gelegenheid; maar dat hij het waagde zonder de minste ver-

(1) In de *Bibl. Crit. Nov.*, Vol. V, P. II, p. 576, lees ik: ‘Angli (Seldeni) emendationes,’ zonder dat ik kan onderscheiden, of de parenthese van EMPERIUS of van GEEL is.

trouwdheid met zijnen Auteur, is eene hoogstlaakbare onvoorzigtigheid. Zie daarvan een paar proeven bij Prof. GEEL., *Annot.* ad pag. 3a 29a. Even slordig is het, dat hij naauwelijks acht gaf op hetgeen anderen vóór hem hadden geleverd, ja, er met zekere stoutheid roem op droeg. Zie b.v. REISKE ad *Orat.*, VII, Tom. I, p. 230: *τίνος. sic dedi; sed hoc Morellus jam dudum occupaverat, quem olim peperceram inspicere, non sine causa ego equidem, vidi tamen postmodum, olitorem quoque interdum haud importuna locutum*. Even onnaauwkeurig is hij in het vermelden van de conjecturen van CASAUBONUS en den ongenoemden Engelschman; wij willen daarvan eenige proeven opgeven, omdat hij door zijne onoplettendheid latere Uitleggers van den weg heeft geholpen.

Op de vierde Oratie van DIO heeft REISKE aangeteekend, bij de moeijelijke plaats, p. 63, C.D.: *Negat* CASAUBONUS *se locum hunc expedire posse*. CASAUBONUS echter zegt: *Locus est vitii manifestus nec facilis ex conjectura restitutio*. Werkelijk draagt hij eene conjectuur op het *καθάπερ οἶμαι παιδείαν* voor, die, misschien minder gelukkig dan REISKE's verbetering, der vermelding echter waardig was. Slechts een paar regels verder echter volgt het zigtbaar bedorvene *δίχα παιδείας*, dat REISKE in den tekst liet staan. Professor GEEL zoekt het te verklaren, doch voegt er bij: *Sed dubito an integer locus sit*. CASAUBONUS intusschen had, zonder dat REISKE er iets van meldde, de eenig zekere en noodzakelijke verbetering gemaakt: *Διὸς παῖδας*.

In dezelfde Redevoering, pag. 76 a, staat: *ἐσθήτων τε μαλάχων· καὶ ἑλίξεις καὶ καταχλίσεις*. REISKE houdt er in zijne Aanteekening eene intempestieve declamatie bij tegen de *komplimenten*, die wij den Duitschen *Biedermann* kunnen vergeven; maar in zijnen ijver vergat hij, dat zijn gansche uitval niet te pas zou zijn gekomen, indien hij, in navolging van CASAUBONUS, had gelezen: *ἐσθήτων - ἕλξεις*. Alleen zegt hij: *ἕλξεις margo Morell*. GEEL emendeert even CASAUBONUS; zoo het schijnt, heeft REISKE ook hem dien voorganger doen vergeten. Althans de Hoogleeraar zegt: *Margo Mor. viam emendationis monstrabat: nunc confirmat* b.

Nog onbillijker werd door REISKE's onoplettendheid de ongenoemde Engelschman in het vergeetboek gebragt. Hij haatte hem, en gaf dien haat lucht in de vinnige beschuldiging, dat hij evenmin Grieksch verstond als zijn Uitgever WOLF. Zie zijne Aanteekening ad *Orat.*, VII, init. XXXVIII, fin. en zijne *Praefatio ad Animadv. in* DION. CHR., T. I, p. XVIII, XIX. Intusschen had hij beter gedaan het goede van hem op te nemen. Dit verzuim

heeft den lateren Uitleggers dubbel werk verschaft. Ziet hier eenige proeven, insgelijks op den onderhavigen Commentarius toepasselijk.

Orat. II, 25 d: *τὰ γε ἱερὰ τοιούτοις κόσμοις ἱλάσχεσθαι*. REISKE meent te moeten lezen: *ἀγάλλεσθαι*, maar voegt er bij: *Quae Anglus et* WOLF - *ad h.l. attulere, potest, si quem juvat, - legere, me referre nil juvat, cum aliena videantur a re praesenti*. Professor GEEL leest *κόσμοις ἀσχεῖσθαι*, en verdedigt deze conjectuur uitvoerig. EMPERIUS heeft, in zijne beoordeeling, aan de gissing van onzen Geleerde zijn zegel gehecht. Intusschen was hetzelfde *ἀσχεῖσθαι* reeds door den Engelschman voorgeslagen, wiens Aanteekening REISKE zoo uit de hoogte behandelde.

Or. III, 36 d., staat *ἐπειδὴ καὶ ὁρῶ σε κ. τ. λ.*, zonder apodosis. Men leze *ἔπειτα καὶ ὁρῶ σε. ἔπειτα* en *ἐπειδή* worden meermalen verwisseld (zie LYSIAS *adv.* ERAT., 55), en het voorafgegane *αὐτίκα* wijst hier van zelf den weg. Prof. GEEL heeft dan ook te regt aldus verbeterd, en REISKE teregtgewezen over zijne gissing *ἐπεὶ δὲ καί*. Diens dwaling is echter te onvergeeflijker, omdat de Engelschman reeds *ἔπειτα* had geschreven.

Or. VII, 107 d. In de beoordeeling der *Observv*. van EMPERIUS (*Bibl. Cr. N.*, V.p. 580) schreef GEEL: *Hujus* (EMPERII) *rursus laudandum est acumen, in loco corrupto, p.* 107 *d, οὐχ ἥκιςα μὲν τὰ χρέα ἡμεῖς sine successu tentato a Casaubono et a Reiskio*. E. *corrigit οὐχ ἵςαμεν*: *in eandem conjecturam incidisse narrat Ahrensium suum: tertius venit L. Dindorfius in literis ad me datis: macti virtute sint: nam quartus accedit Cod. Meermannianus*. Bij die alle voegt GEEL, in den voor ons liggenden Commentarius, nog VALCKENAER, *Diatr.*, p. 283. Maar de prioriteit der uitvinding komt weder aan den Engelschman toe, die, zonder dat REISKE hem met zijne aandacht verwaardigde, de uitmuntende correctie gemaakt en verdedigd had, in zijne Aanteekeningen op de *Diatribe* van CASAUBONUS bij WOLF, l.l., p. 289.

Ik wil voor REISKE gaarne de verontschuldiging laten gelden, dat zijne uitgave minder berispelijk zou zijn, ware het hem vergund geweest de voorgenomene taak te voltooijen. De dood voorkwam hem, en zijne geleerde weduwe bezorgde de uitgave van DIO, overeenkomstig de handschriften van haren echtgenoot. Ook is het ons doel niet, thans de uitgave van REISKE te beoordeelen. ‘Er zijn,’ schreef EMPERIUS te regt, ‘in DIO nog zoo vele bedorvene plaatsen overig, dat er naauwelijks eene bladzijde zonder hinder te lezen is.’ En vele van de plaatsen liet REISKE met groote ligtzinnigheid onaangeroerd, of verdedigde den tekst

op eene allerongeschiktste wijze[1]. Ik heb een en ander aangevoerd, om aan te wijzen, hoe zeer DIO eene nadere kritische bewerking noodig had, waarbij REISKE's uitgave *comme non avenue* te beschouwen was, althans niet hooger te stellen, dan de *πάρεργα* van CASAUBONUS, VALESIUS en den Engelschman. Met de hoop op eene betere uitgave hebben ons drie voortreffelijke Geleerden gevleid: Prof. GEEL, EMPERIUS en L. DINDORF. Reeds de *Bibliotheca Critica Nova* gaf ons in 1831 het treurige berigt, dat de eerste ten minste van eene formele uitgave van dien Auteur had afgezien. '*Neque tamen*,' schreef toen GEEL, '*difficile opus suscipiet* DINDORFIUS *sine melioribus subsidiis, Parisiis et Florentia arcessendis, quamquam haud satis profuturis, ut praevideo*.' Later schijnt Zijn Hooggel. in die droevige verwachting bevestigd te zijn. Althans in den Brief aan Prof. BAKE weidt GEEL over het vaak onvruchtbare der Codices uit. Voor de twaalfde Oratie had hij voortreffelijke *Subsidia* ontvangen; maar: 'Nec omnes DIONIS codices consulere potui, nec paucos illos ad omnia hujus scripta conferre, ideoque ne tentavi quidem, quod nequicquam me suscepturum esse sciebam.' Wij aarzelen niet dit ten hoogste jammer te noemen. Bij de groote onnaauwkeurigheid der uitgaven van MOREL en REISKE, is het vestigen van eenen beteren tekst eene gebiedende noodzakelijkheid geworden. Immers uit zijne Handschriften heeft GEEL inderdaad vele fraaije lezingen in den tekst gebragt. Daartoe rekenen wij b.v. *οὐ χεῖρον*, voor

(1) Hiervan nog een enkel voorbeeld. Orat. IV, p. 75 a, zegt DIO van den Daemon der gierigheid: *ἔ□ω δη - πορνοβοσχῷ μάλι□α προσεοικώς, τό τε σχῆμα καὶ τὸν τρόπον ἀναιδεῖ καὶ γλίσχρῳ, βαπτὸν ἀμπεχομένῳ τριβώνιον, μιᾶς τινος τῶν ἑταιρῶν, ὧν ἴσμεν*. Op de laatste woorden annoteert REISKE: *Cujusmodi fuit Thais, Lais, Phryne, aliaeque infamia nobilitatae per scripta veterum dicta* (?). Intusschen is het uit het verband duidelijk, dat hier niet van de voorname Dames in het vak, maar van een gemeener slag, die onder het opzigt van een *πορνοβοσκός* staan, de rede is. REISKE had, eenmaal oplettend op de woorden *ὧν ἴσμεν*, die niet door eene valsche verdediging moeten redden, maar liever met geringe verandering schrijven: *βαπτὸν - τριβώνιον, μιᾶς τιν ος τῶν ἑταιρῶν ὡραισμόν*. (Zie KÜHN *ad* POLLUC. IV, 120.)

οὐχ ἧττον, enz. Ook bij de twaalfde Oratie, waarvan GEEL den tekst in zijn geheel heeft medegedeeld, was hij onderscheidene goede lezingen aan zijne Codices verschuldigd, b.v. het voortreffelijke *δαχτυλίων*, voor *ἀχτίνων*; p. 194 a: *φυήσεσθαι*, voor *φύεσθαι*; p. 195 c: het belangrijke *ἐξῆχα*, voor *ἔζηχα*; p. 198 a: *νωθρούς*, voor *νόθους*; p. 199 a: de noodige bijvoegselen; p. 201 b: *χαθ᾽ αὑτούς* en *μᾶλλον δὲ συμπεφυχότες*; p. 202 a: *εὐπορήσαντος*, voor *ἐχπορίσαντος* (zie LOBECK ad PHRYN., p. 595), enz. Ja, vooral is het die tekst, welke ons te meer doet bejammeren, dat Prof. GEEL de overige Redevoeringen kariger dan deze twaalfde behandeld heeft. Ons verlangen naar eenen leesbaren tekst, uit vergelijking der *princeps editio* en der aanwezige Codices naauwkeurig zamengesteld, met aanwijzing der varianten en met sobere opname der beste en zekerste gissingen, ware dan vervuld geworden. Doch over dezen inderdaad uitmuntenden tekst nader. Thans zijn wij bij de overige Oratiën dikwijls in het onzekere, wat de Heer GEEL denkt, wat zijne Codices opleveren, daar, waar er onder REISKE's talrijke conjecturen ééne voorkomt, die waarschijnlijk en belangrijk is, b.v. Or. II, p. 19 b: *ἀνέχομαι*, voor *ἄχθομαι*; p. 21 d: *ἅμα τι*, voor *ἅμα τῇ*; p. 24 c: *τοῦτο, οὗπερ νῦν*, voor *τοῦτο, ὑπὲρ οὗ νῦν*; p. 31 c: *διαχλῖναι*, voor *διαχρῖναι*. Or. III, p. 38 c: *χαίτοι σύμπαντες*, voor *χαὶ τοίνυν πάντες*; p. 50 a: *χαὶ τρόπον τινὰ ἡμᾶς λανθάνει, συνεθίζων μὲν τοῦ ἧρος ὑπενεγχεῖν*, voor *χαὶ τρόπον ἡμᾶς λανθάνων χαὶ συνεθίζει τινὰ τ οῦ ἧρος ὑπενεγχεῖν*, enz. Zoo zijn er in den tekst plaatsen voorhanden, waar de door MOREL en REISKE opgegevene varianten ons naar het vergelijken van andere Codices doen verlangen, b.v. Orat. III, p. 38 d: *πάνυ ἐθηρώμην*, waar de Ed. Veneta *ποίαν ἀθηρώμην* heeft; p. 39 a: waar voor *ὅ□ις τιμῆς ἕνεχεν* dezelfde *ἵνα τιμῆς ἕνεχεν* heeft[1]; of, om nog een voorbeeld te noemen, de concurrentie tusschen *λιμνῶν χάλλος* en *λιμένων* van CASAUBONUS. Or. VI, p. 87 d., schijnt alleen door het getal en de waarde der HSS. te kunnen worden beslist.

(1) Beide plaatsen zijn zeker bedorven. In de eerste moet waarschijnlijk *πῶς ἄν ἐθηρώμην* gelezen worden. Op de laatste schijnt de lezing noodzakelijk te moeten worden *οὐδ᾽ εἴ τις*; wat de uitlegging der woorden betreft, geloof ik, dat REISKE den zin goed heeft opgevat. - Zoo staat, Or. I, p. 9 a b: *ὡς εὐθὺς ἁπάσας ταύτας δέον γενέσθαι τὰς δυνάμεις τῇ τοῦ βασίλεως δυνάμει χαὶ χλήσει*. REISKE emendeert: *δέον ἐγγενέσθαι*. Het komt mij voor, dat hiermede de zin nog niet geholpen is. Achter *δυνάμεις* schijnt, door de gelijkheid der letters, *ἅμα* uitgevallen te zijn. Gaarne had ik ook hier de lezing der Codd. geweten, daar de gewone lezing blijkbaar onzuiver is.

Ik wensch niet voor een *Codicum mancipium* gehouden te worden, zoo ik over het vergelijken van Codices nog iets gunstiger denk dan Prof. GEEL. Ik behoor niet tot degenen: ‘Qui editorem - excludant ab libero ingenii motu, coniecturamque prius adhiberi in commentariis vetent, quam *omnes* sint membranae perquisitae.’ Het: *Rusticus expectat*, wordt door den Hooggeleerden Schrijver te regt op zulk eene angstige schroomvalligheid toegepast. Maar nog eens: De tekst van DIO komt, zoo als hij voor ons ligt, mij voor van dien aard te zijn, dat hij door gezette studie van Codd., en zoo mogelijk door het gebruiken van verwaarloosde subsidiën, moet kunnen verbeterd worden. Een groot gedeelte van zijne slechtheid is aan de onnaauwkeurigheid van vroegere Uitgevers te wijten; een ander gedeelte zijner fouten is van bijzonderen aard; somtijds zijn het hiaten, somtijds in den tekst ingeschovene glossen, die hem bederven. Eigenaardig is het verschijnsel, dat nu en dan brokken, van den Schrijver zelven afkomstig, te onregter plaatse zijn ingeschoven. Voorbeelden daarvan vindt gij Orat., IV, 68 a, XII, p. 198 c, te regt door GEEL en andere Uitleggers aangewezen. Een ander niet minder sprekend voorbeeld levert Or. III, p. 46 c, op: *οὐχ εἰ τάχι□α, ἐσπούδαχεν ἀπολοῦνται· ἀλλὰ χαὶ μᾶλλον παρέχειν εἴ τι τούτους ἑώρα δεομένους αὐτοῦ*, waar, de hemel weet hoe, een en ander tusschengeschoven schijnt, dat in Orat. VI, p. 96 a, te huis behoort. Eene andere eigenaardigheid bestaat in de waarschijnlijk meermalen voorkomende *dittographiën*, waarbij door latere Afschrijvers verscheidene teksten van den Auteur tot een geheel zijn te zamengelascht. De derde Oratie vooral schijnt daarvan vol. Prof. GEEL heeft zulks opgemerkt bij pag. 45 d, 46 a. Ook REISKE maakte dezelfde aanmerking, b.v. pag. 52 a. Al schijnen de Codices, door den Hoogleeraar gebruikt, niet aan zijne verwachting voldaan te hebben, dan kost het ons toch moeite het kinderlijke geloof op te geven, dat niet ergens in de HSS. voor dergelijke gebreken een geneesmiddel te vinden is.

Maar op de vraag van den Hoogleeraar: *Exspectandumne donec* (*omnium optimus liber*) *repertus sit? et si nunquam reperitur, tamen exspectandum*? durven wij gerust antwoorden: Neen, zoo dikwijls de tekst in zulke goede handen valt, de gissingen uit zulke geleerde en schrandere hoofden voorkomen, als DIO in de laatste tien jaren mogt aantreffen, EMPERIUS, JACOBS, GEEL. Zoo wij onverholen onze teleurstelling te kennen geven, dat slechts eene Oratie van DIO door den geleerden Philoloog is

uitgegeven, dat zijne *Collatio Codicum* zich niet over alle tachtig heeft uitgestrekt, dan is dit het gevolg der overtuiging, dat die ééne voortreffelijk was bearbeid; dat de Commentarius op de overige ons de oogen opende, om te zien, wat er aan DIO te doen *is*, wat een man van GEEL's vernuft en geleerdheid er aan doen *kan*.

De Heer GEEL heeft in zijne Vorrede, XIV-XVII, uitvoerig verslag gegeven van de wijze, waarop hij DIO heeft behandeld; en zoo hij regt had zich op vlijtige studie van zijnen Auteur te beroepen, de andere eigenschappen eens Uitgevers, vernuft, smaak, uitgebreide kennis van taal en oudheid weigert hij met voorbeeldige zedigheid op zich zelven toe te passen. Des te meer moet het streelend voor hem zijn, van wat al kunde, smaak en geleerdheid bezit wegens die verdiensten de vleijendste hulde te ontvangen. Recensent zal, na de getuigenis van eenen man als EMPERIUS, die lofspraak niet herhalen; eene betuiging van dankbaarheid voor het geleverde is het eenige, wat in zijnen mond past. Maar die dankbaarheid is op de overtuiging van het verdienstelijke des Werks gegrond, eene overtuiging, bij hem te zekerder, omdat hij met de hand op het hart durft erkennen, dat hij zich niet altoos door het gezag des Hoogleeraars heeft laten medeslepen, maar aan eigen oordeel en onderzoek, zoover het reikte, het geleverde heeft getoetst.

Zoo, opdat het publiek de waarde des Boeks nader leere kennen, als opdat de Heer GEEL, wiens onafhankelijkheid en ijver voor onafhankelijkheid in de wetenschap algemeen bekend is, wete, dat zijn Werk de zucht tot nader onderzoek opwekt, is het welligt niet ongepast, het resultaat van dat oordeel en onderzoek *en détail* mede te deelen. Zoo Recensent zich dus op den kritischen regterstoel plaatst, en eenige goed- of afkeurende aanmerkingen zich veroorlooft, verzoekt hij van alle vermoeden van betweterij verschoond te blijven; verzoekt hij, dat zijne handelwijze aan de boven opgegevene oorzaken worde toegeschreven.

Reeds in de eerste zinsnede der twaalfde Oratie heeft de Heer GEEL een paar veranderingen in den tekst voorgeslagen. Voor *ἀλλ᾽ ἦ* wenscht de Hoogleeraar te lezen *ἀλλ᾽ ἤ*, zoodat de vraag in eenen affirmatieven zin overgaat. '*Inepte*,' zegt hij, '*quis rogaverit, an hoc vel illud patior*?' Recensent heeft hier eene bedenking. Prof. GEEL wijst te regt de overeenkomst van dien aanhef met het begin van den *Gorgias* aan, waar het accent niet twijfelachtig is. Die overeenkomst is meer dan toevallig, zij is met kunst gekozen. GEEL wijst aan, dat *τὸ λεγόμενον* bij het volgende

πάθος behoort, en niet moet opgevat worden, als: *quod proverbio dicitur*. Het zij zoo[1]. Maar waartoe is dan het geheele *τὸ λεγόμενον* noodig? DIO had kunnen schrijven, en zijn stijl zou er niet bij verloren hebben: *Ἀλλ᾽ ἦ, ὦ ἄνδρες, πέπονθα τὸ τῆς γλαυκὸς - πάθος*. Hij wilde dus de aandacht boeijen door een gelijk begin als PLATO, en nam dien ten gevalle het strikt genomen onnoodige *τὸ λεγόμενον* op. Wij gelooven dus *ἀλλ᾽ ἦ* te moeten schrijven, zoo als het bij PLATO staat. Dat eene dergelijke vraag *inepte* zou zijn, is mij niet duidelijk. Het geheele begin der Redevoering maakt jagt op Attische ironie, en de Redenaar vangt dus aan: Zou het mij dan, waarachtig, gaan als den uil?

De andere verandering, door GEEL voorgeslagen, is, om voor *οὐδὲν σοφωτέραν, οὐδὲν εὐφωνοτέραν* te lezen. Vernuftig verdedigt de Hoogleeraar die stelling. Slechts op twee dingen, zegt hij, komt het bij de bewondering der vogels aan: den zang en de schoonheid. Vandaar, dat de Redenaar straks den uil met den paauw en de zwaan vergelijkt, terwijl hij eerst later van de wijsheid van den uil gewaagt. Wij moeten hierbij opmerken, dat de bedoeling van den Redenaar is, zich zelven laag te stellen bij de vele geleerde en welsprekende Redenaars en Wijsgeeren, welke het den verzamelden Grieken vergund was te hooren. Zie pag. 193 a. Tot deze *captatio benevolentiae* behoorde, dat hij, zich zelven met den uil vergelijkende, alle denkbeeld aan de bekwaamheid en wijsheid van dien vogel moest verwijderen. Hij doet zulks werkelijk, want, vervolgt hij (en hij stelt zijne meening tegenover die der menschen), de vogels komen den uil uitlagchen, omdat hij zoo min is, ofschoon de menschen meenen, dat zij achting hebben voor den uil. Hij zegt dan ook vervolgens, dat er bij den toevloed der menschen, om hem te hooren, *ἄνδρα μηδὲν εἰδότα μηδὲ φάσκοντα εἰδέναι*, iets bovennatuurlijks, in het spel moet wezen, zoo als daarbij, dat *τῇ Ἀθηνᾷ λέγεται προσφιλὲς εἶναι τὸ ὄρνε ον, τῇ χαλλί□ῃ τῶν θεῶν καὶ σ ο φ ω τ ά τ ῃ* , eene tegenoverstelling, die onwillekeurig den vogel het praedicaat toekent van *αἴσχι□ον καὶ ἀμαθέ□ατον*. Eerst later herhaalt hij zich, en breekt het vroeger gestelde als ware het af, door te zeggen: Het is echter mogelijk, dat de uil een bijzonder verstand heeft. Wij zouden daarom duidelijkheidshalve voorslaan, p. 195 b, eenen nieuwen regel met *Οὐ μέντοι* te beginnen. Op

(1) De eenige reden intusschen voor die stelling schijnt de zeer onzekere grond, dat wij noch bij ZENOBIUS, noch eenigen anderen paroemiograaph, een dergelijk spreekwoord aantreffen. Bestond het echter, dan werd de gansche zin aan dien van PLATO gelijk, en de reden tot eenige verandering verviel ten eenemale.

onze plaats staat dan ook niet tegen *σοφωτέραν οὐδὲ βελτίω τὸ εἶδος* over: *καταφρονοῦντα αὐτῆς τοῦ ἀμούσου καὶ αἰσχροῦ* (zoo als men verwachten zou, wanneer er *εὐφωνοτέραν* moest gelezen worden); maar de meer onbepaalde woorden: *τῆς φαυλότητος καὶ τῆς ἀσθενείας*, die met voordacht gekozen zijn, om ze op den Redenaar zelven, die het onderwerp der vergelijking is, te huis te brengen. Om deze redenen wenschen wij bescheidenlijk den Heer GEEL den gedanen voorslag nogmaals in overweging te geven. - Gelukkiger komt ons de gedachte voor, om *ἤ ὅταν γε ἴδῃ μόνον* te lezen, en door daarachter *περιέπουσι - τὰ ὄρνεα* te verplaatsen, den inderdaad stroeven zin te verhelpen.

Tegen *εὐειδές τι ἄντρον*, p. 194 a, zoo als de Heer GEEL leest, in plaats van *εὐειδὲς θεάτρον*, heeft EMPERIUS gegronde bedenkingen ingebragt. Te regt heeft hij beweerd, dat de vergelijking van den uitgeslagen' paauwenstaart met een theater voornamelijk op den halfronden vorm doelt; terwijl wij twijfelen, of de Hoogleeraar de spreekwijze *εὐειδὲς ἄντρον*, en meer nog *περι□ῆσαι αὐτῷ ἄντρον*, zou kunnen goedkeuren. - Fraai daarentegen is te zelfder plaatse de verandering van *ἀχτίνων* in *δαχτυλίων*, en van *χεχραμένον* in *χεχραμένου*, waaromtrent wij den Lezer naar de aanteekening des Hoogleeraars verwijzen.

Ibid. c: *οὐδὲ ὅταν - τὸν θάνατον*, heeft de constructie eenige moeijelijkheid. Wij prijzen het zeer, dat de Heer GEEL zich niet door de specieuse lezing *εὔγηρυς* voor *εὐγήρως* heeft laten verleiden; *ὤν* achten wij achter *εὔγήρως* minder noodzakelijk. Het *ἅτε εὐγήρως χ. τ. λ.* bevat de reden, waarom de zwaan zijnen *laatsten* zang *zingt*. De constructie is dus, alsof er stond: *ὅτι εὐγήρως* (*ὤν*) *προπέμπει αὐτὸν ἀλύπως χ. τ. λ. εὐφημῶν ἅμα ὑπὸ ἡδονῆς χ. τ. λ.*; maar door de constructie met *ἅτε*, is de gansche zin uit den indicatieven in den participialen vorm overgegaan. Als oud zijnde, zingt de zwaan zijnen *laatsten* zang, als zich gelukkig gevoelende, *zingt* hij.

Ibid. d: *τοῦτο δὲ ταὼς ποικίλους, τοῦτο δὲ ὡς πολλοὺς σοφι□άς*. Dus was de gewone lezing, waarmede REISKE vergeefs worstelde. GEEL schrijft uit zijnen Parijschen Codex: *ὅπερ ἐ□ὶ πολλοὺς σοφι□ὰς*, maar voegt er bij: *neque hoc* DIO *reliquit*. De Engelschman merkte reeds aan: *haud scio an haec e glossa*; de vorm van den zin, volgens Cod. C., schijnt het te bevestigen. Inderdaad wint de reden in kracht, wanneer de Redenaar zelf niet uitlegt, wie hij onder de *ταὼς ποικίλους* verstaat. Zonder de lezing van den Parijschen Codex, zou men eene glosse kunnen vermoeden in *ὡς ταὼς ποικίλους*, als aanteekening bij *δόξῃ καὶ μαθη-*

ταῖς ἐπαιρομένους, οἷον πτεροῖς. Maar het is onwaarschijnlijk, dat DIO hier van *πολλοί σοφι□αί* heeft gesproken, dewijl het denkbeeld van *veelheid* reeds in den geheelen zin opgesloten lag, en dit epitheton zwak zou zijn, in vergelijking van *῾ρήτορες δεινοί* en *ξυγγραφεῖς ἥδι□οι*. Veel waarschijnlijker is voorts de glosse *πολλοὺς σοφι□άς*, voor *ταὼς ποικίλους*, dan *ταὼς πολλούς*, voor *σοφι□ὰς ποικίλους*. Uit de vergelijking van den Codex C. met de *vulgata lectio*, is het dus hoogstwaarschijnlijk, dat in den tekst alleen te lezen zij: *τοῦτο δὲ ταὼς ποικίλους*, terwijl de randglosse der beide laatste woorden: *τοῦτο δὲ ἐ□ὶ· πολλοὺς σοφι□άς*, ten onregte in den tekst verdwaalde. In dezelfde zinsnede geeft de Heer GEEL op, dat zijn Parijsche Codex, in plaats van *ὑμεῖς δέ*, enkel *ὑμεῖς* leest. Mogen wij ontveinzen, dat die lezing ons op het denkbeeld bragt, dat men *ὅμως* te schrijven had, in plaats van het voor de tweede maal en onaangenaam herhaalde *ὑμεῖς*? Nog noodzakelijker komt het mij voor, weinige regels verder, de woorden: *χα ὶ τῆς τε Φειδίου τέχνης*, in *χαὶ τῆς τοῦ Φειδίου τ.* te veranderen.

Pag. 195 b werpt de Heer GEEL de woorden: *Περιχλέα δὲ χαὶ αὐτὸν λαθὼν ἐποίησεν χ. τ. λ.* uit den tekst. Zeer vernuftig zijn zij door EMPERIUS in de aangehaalde beoordeeling verdedigd. Ik maak alhier alleen van zijne aanmerking melding, omdat de Engelschman de woorden evenzoo verdedigd en uitgelegd had. Hij zegt: *Delenda forte particula χαί. Sensus certe est: Phidiam, volente ac jubente populo, noctuam sculpsisse: Periclem ipsum non nisi furtim in clypeo Minervae adumbrasse*.

Pag. 195 d: *χαί μοι προσίασι διὰ το σχῆμα, φιλοσοφίαν τιμῶντες, ὥσπερ τὴν γλαῦχα, ἄφωνον τὸ γε ἀληθὲς χαὶ ἀπαρρησία□ον οὖσαν. Vel scripsit: ὥσπερ τὰ ὄρνεα τὴν γλαῦχα vel ὥσπερ τινὰ γλαῦχα*. GEEL. REISKE heeft aangemerkt: *οὐσαν redit ad philosophiam, non ad noctuam*. Te regt; het *τό γε ἀληθές* achter *ἄφωνον* wijst aan, dat hetgeen die verzekering behoeft, iets anders is, dan het reeds vroeger omslagtig genoeg van den nachtuil verhaalde. Wij verbinden derhalve ook *ὥσπερ τὴν γλαῦχα* met *ἄφωνον*. Evenzoo als de uil thans niet meer den vogels raad geeft, maar slechts weeklaagt (zie het kort voorafgaande), zoo heeft ook nu de Wijsbegeerte, die vroeger te vergeefs de Grieken had gewaarschuwd, hare spraak en vrijmoedigheid verloren. Bij deze constructie, die, geloof ik, in den gang der rede noodzakelijk is, kunnen wij ons moeijelijk met de voorgeslagene veranderingen des Heeren GEEL vereenigen.

Een weinig verder, p. 196 b, kan de bestaande tekst insgelijks door eene andere constructie verdedigd worden: *ἐχείνοις*

ξυναχολουθοῦντες, ἔνθα ἄν ἀπίωσιν, ἤ χαὶ μένοντές που χαθιδρυθῶσιν. - REISKE heeft voorgeslagen: *ὅπου χαθιδρυθῶσιν*. GEEL verkiest: *ἤ παραμένοντές που χαθιδρυθεῖσιν*. Zeker is de lezing van GEEL boven die van REISKE te stellen. In de laatste zou *ἄν* achter *ὅπου* niet kunnen gemist worden; - maar nog beter is, dunkt ons, in het geheel geene verandering. Want beide schijnen onder *μένοντες* de *hoorders* van DIO te verstaan. De zaak verandert echter, zoodra wij *ἐχεῖνοι* (d.i. de wijze en alwetende mannen) tot het subject van het participium *μένοντες* maken. Bij GEEL's verandering is het niet duidelijk, wat wij van *που* zullen maken: *alicubi*, verbonden met *χαθιδρυθεῖσιν*, of: *fortasse*, verbonden met *ἤ*. In het laatste geval, dat ons het waarschijnlijkste voorkomt, zal men gevoelen, dat het, volgens de wijze van GEEL, moeijelijker is, *χαθιδρυθεῖσιν* met het voorgaande *ἔνθα* te verbinden, dan volgens de constructie, die wij voorslaan. DIO steekt den draak met de wijsheidkramerij der Sophisten, van welke sommige naar verre Landen trekken, andere in verre streken hun verblijf *vestigen*, om hunne geleerdheid uit te venten. PLATO was hem hierin reeds voorgegaan, die in zijnen *Sophist*, p. 224, *τὸν μαθήματα ξυνωνούμενον, πόλιν τε ἐχ πόλεως νομίσματος ἀμείβοντα* overstelt tegen *εἴ τις αὐτοῦ χαθιδρυμένος ἐν πόλει, τὰ μὲν ὠνούμενος, τὰ δὲ χαὶ τεχταινόμενος αὐτὸς μαθήματα - χαὶ πωλῶν, ἐχ τούτου τὸ ζῆν προὐτάξατο*.

Regt fraai achten wij de verbetering, p. 196 c, *λόγοις ἀρετή*, voor *λόγος ἀρετῆ*. Ten gevolge eener drukfout, zoo wij meenen, is in de aanteekening des Heeren GEEL, p. 53, *πλούτῳ* vergeten. Of het echter noodig zij, *φασιν ἀρετὴν χαὶ χῦδος ὀπηδεῖν* in *φησὶν, ἀρετὴ χαὶ χῦδος ὀπηδεῖ* te veranderen, daaraan twijfelen wij, omdat de Redenaar zeker niet zoozeer HESIODUS zelven, dan wel het spreekwoord, dat, van hem overgenomen, op aller tong was, onder het oog had. De stellige uitspraak der Codd. zou, dunkt ons, hier alleen kunnen beslissen.

Treffend achten wij voorts de verbeteringen, door den Heer GEEL gemaakt op den moeijelijken en, in de gewone uitgaven, onverstaanbaren tekst 196 d, *ἀλλὰ γὰρ - διδασχάλων*. Met billijken lof heeft hij de inderdaad voortreffelijke conjecturen van REISKE: *ἕωλον*, voor *βῶλον*, en *χήτει*, pro *δήτι*, in den tekst opgenomen. Belangrijk is de verdediging dier lezing in de achtergevoegde aanteekening. Bij de voorafgaande woorden: *ἀλλὰ γὰρ ἀνάγχη διὰ τὸ χαχοπαθεῖν*, meende REISKE het verbum *ἀγαπᾷν* te moeten voegen. GEEL heeft het, met weinig verandering, in den tekst gebragt, door te lezen: *ἀλλ᾽ ἀγαπᾷν ἀνάγχη διὰ τὸ χαχοπαθεῖν*. De verandering is even gering als eenvoudig, en levert eenen ge-

zonden en gepasten zin op. Een beroemd man, aan wiens voorlichting wij, bij de beschouwing van het Werk des Heeren GEEL, veel te danken hadden, gaf noode het *ἀλλὰ γάρ* prijs, hetwelk allergeschiktst aan den aanhef der periode paste; onze zwarigheid bestaat hoofdzakelijk in de verbinding: *ἀγαπᾷν ἀνάγκη δι ὰ τὸ χαχοπαθεῖν*; doch gaarne erkennen wij, dat DIO niet tot die Auteuren behoort, bij wie elegantie alleen voor de lezing moet beslissen. Het door ons gegiste *ἀλλὰ γὰρ ἀνάγχῃ δεῖ χαταχολουθεῖν* offeren wij dus gaarne aan de meer gemakkelijke verandering des Hoogleeraars op. Uit de vergissing, in Cod. L. door Prof. GEEL aangewezen, schijnt bovendien te blijken, dat - *παθεῖν*, en dus ook *χαχοπαθεῖν*, moet blijven staan.

Op de veranderingen, p. 197 b, door den Hoogleeraar voorgeslagen, zouden wij geen stellig *ja* of *neen* durven zeggen. *οὐ γὰρ*, heet het daar, *λαμβάνω μαθητὰς, εἰδὼς ὅτι οἰδὲν ἂν ἔχοιμι διδάσχειν, ἅτε ουδ᾽ αὐτὸς ἐπι□άμενος, ὥ□ε ψεύδεσθαι χαὶ ἐξαπατᾷν ὑπισχνούμενος, οὐχ ἔχω ταύτην τὴν ἀνδρείαν· σοφι□ῇ δὲ ἀνδρὶ ξυνὼν μεγάλα ἄν ὠφέλουν χ. τ. λ.* De conjectuur van REISKE, die niet meer of minder dan de woorden: *οὐδὲ δεινὸς ὢν χαλλωπίζεσθαι*, voor *ὥ□ε ψείδεσθαι*, wil invoegen, is te regt door GEEL afgekeurd. Hij wil den zin redden door eene omzetting: *οὐδ᾽ ἔχω τοιαύτην ἀνδρείαν ὥ□ε ψείδεσθαι*, waarbij wij ongaarne *αὕτη ἡ* aan *τοιαύτη* opofferen. Misschien is er meer te winnen bij eene eenvoudige verandering der interpunctie. Men leze: *ἐπι□άμενος· ὥ□ε - οὐχ ἔχω - τὴν ἀνδρείαν, σοφι□ῇ χ. τ. λ.*, waarbij *ὥ□ε* in den zin van *itaque, atque ita*[1] zoowel met *οὐχ ἔχω*, als met *μεγάλα ἄν ὠφέλουν*, te verbinden zij. Voor het volgende: *ἐχείνῳ παρέχων ὅπως βούλεται διαθέσθαι τὴν ἄγραν* leest de Heer GEEL: *ὅπως βούλοιτο*, zeker grammatikaal juist; maar de vraag is: Of de Grieken bij dergelijke staande formulen niet van de strikte *consecutio modorum* zijn afgeweken? Bij eene omzetting, zou ons althans minder vreemd in de ooren klinken: *σοὶ παρέχων, ὅπως βούλει, διαθέσθαι τὴν ἄγραν*, dan *ὅπως βούλοιο*.

Pag. 198 a: *Χρὴ δὲ ὑμᾶς - μὴ ἀγαναχτεῖν ἐὰν φαίνωμαι πλανώμενος ἐν τοῖς λόγοις, ὥσπερ ἀμέλει χαὶ τὸν ἄλλον χρόνον ἔζηχα ἀλώμενος. Mirus*, zegt GEEL, *librorum consensus in ἐξῆχα. Quod nunc scripsimus scripseratque jam* REISKIUS, *tolerari potest, neque tamen a* DIONE *profectum videtur, qui fortasse reliquit: ὥσπερ ἀμέλει χαὶ τηνάλλως ἔζηχα ἀλώμενος*. DIO *multum exsul erraverat: non ante vel post exsilium: itaque τὸν ἄλλον χρόνον nimium est*. Zeer weinig behaagt ons *τηνάλλως*. De geleerde Commentator drukt, onzes in-

(1) Zie GEEL, ad Or. VI, p. 95 a.

ziens, te sterk op de woorden: *τὸν ἄλλ. χρ*. Wel gezien, staat hier bij DIO *ὁ ἄλλος χ ρ ό ν ο ς* tegenover *τῷ νῦν λ ό γ ῳ*. Wij meenen opgemerkt te hebben, dat het aan DIO eigenaardig is, ongelijksoortige zaken door *ἄλλος* te verbinden. B.v. Orat. I, p. 16 b: *ὑψηλοτέρῳ καὶ κρείττονι τῷ θρόνῳ, μυρίας τινὰς ἄ λ λ α ς ἔχοντι γλυφὰς καὶ διαθέσεις*, waar de Heer GEEL *καλάς* lezen wil, terwijl het mij voorkomt, dat de zin geresolveerd moet worden, alsof er stond: *καὶ ἄλλως* (*et praeterea*) *μυρίας τινὰς ἔχοντι γλυφὰς*. Van gelijken aard is de plaats, Orat. VII, p. 100 b: *δοκεῖς δέ μοι τῶν ἀ□υκῶν εἶναί τις, οὐ ναύτης, οὐδ' ἐργάτης, ἀλλὰ ἄλλην τινὰ ἀσθενείαν τοῦ σώματος ἀσθενεῖν ἔοικας*, d.i. *sed et praeterea* aliquo morbo videris laborare. Evenzoo is het hier op te vatten, als stond er: *πλανώμενος ἐν τοῖς λόγοις - ὥσπερ καὶ ἄλλως τὸν χρόνον - ἀλώμενος*. Verwant is hiermede het gebruik van *ἄλλος* bij de beste Schrijvers, b.v. bij PLATO, in *Gorgia*, p. 64 d: *εὐδαιμονιζόμενος ὑπ ὸ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ξένων*, waar HEINDORF al te stoutweg zegt: *'ἄλλων* redundare.' Te regt maakt voorts de Heer GEEL opmerkzaam op de standvastige lezing der Codd.: *ἐξῆχα*. Hoogstvernuftig achten wij de gissing van den meermalen gedachten Geleerde, om *ἐξῆχα* te lezen. Men vergelijke, over dezen vorm van het perfectum, DORVILLE *ad* CHARITON., p. 481. Schoon wij bij DIO, Orat. XXXII, p. 364, *ἀγηόχασι* lezen, bewijzen de voorbeelden bij LOBECK *ad* PHRYN., p. 121, dat dezelfde Schrijvers zich niet altoos in het gebruiken van denzelfden vorm gelijk blijven. De vraag is: Of een Latinisme als *ἐξάγειν χρόνον* (*exigere tempus*) bij eenen Schrijver als DIO mag aangenomen worden?

Ibid.: *πεπορευμένος, εὐθὺ τοῦ Ἴςρου καὶ τῆς Γετῶν χώρας, ἣ Μυσῶν, ὥς φησιν Ὅμηρος κατὰ τὴν νῦν ἐπίκλησιν τοῦ ἔθνους*. REISKE zegt: *Verba hic disjecta videntur et sic in ordinem redigenda: καὶ τῆς Γετῶν χώρας κατὰ τὴν νῦν ἐπίκλησιν τοῦ ἔθνους, ἣ Μυσῶν, ὥς φησιν Ὅμηρος, aut sic: καὶ τῆς Μυσῶν χώρας, ὡς φησιν Ὅμηρος, ἣ Γετῶν κατὰ τὴν νῦν ἐπίκλησιν τοῦ ἔθνους*. Hij geeft deze reden: *Moesi a Latinis hi quidem, ad modum Homeri sunt appellati, a Graecis autem non item sed Getae: quod meam sententiam adversus interpretationem Casauboni, peringeniosam profecto, tuetur*. Ook GEEL geeft dit toe, en neemt daarom de eerste omzetting van REISKE over. Wij zouden in allen gevalle de tweede hebben gekozen, als minder omslagtig. Maar toch vinden wij hier de wijsheidkramerij van DIO ondragelijk. Het is alsof een hedendaagsch Redenaar zeide: Ik kom van *IJsland*, of, zoo als de oude Dichters zeggen: *het uiterste Thule*. De uitlegging van CASAUBONUS heeft minder zwarigheid. *Geten* was bij de Grieken

de algemeene naam voor de Volken aan den *Ister*, zoo zelfs, dat APOLLODORUS daarom HOMERUS van onjuistheid beschuldigde, die daar de *Mysiërs* had geplaatst. Hij werd teregtgewezen onder anderen door STRABO, die aanwees, dat daar werkelijk *Mysiërs* hadden gewoond, ja zelfs, dat zij er onder dien naam nog bestonden; want van onderscheidene Thracische stammen sprekende, die *Europa* geheel verlaten hadden, voegt hij er bij: *οἱ δὲ Μυσοὶ συνέμειναν*. Zie L. VII, p. 295, verg. met p. 203, XII, 542, en, over deze plaatsen, BERNHARDY *ad* DION. PERIEG., VS. 322. Sedert de Romeinsche heerschappij, vooral sedert TIBERIUS, kreeg de naam van *Mysiërs*, of, zoo als zij zeiden, *Moesiërs*, de overhand, en als zoodanig worden de *Geten* vermeld bij Grieksche Schrijvers uit de tijden der Keizers. Niet alleen latere Schrijvers, zoo als de aangehaalde *Periegeet* en HERODIANUS, L. III, 10, verbinden *Pannoniërs* en *Mysiërs*; maar ook de tijdgenoot van DIO, APPIANUS, spreekt bij herhaling in zijn Boek: *De rebus Illyricis*, van de *Mysiërs*, en heeft zelfs, blijkens het slot van dit Boek, uitvoeriger hunne geschiedenis behandeld. Door BERNHARDY vind ik mij naar WESSELING, *Itin. Hieros.*, p. 564, verwezen, doch ik ben buiten staat dit na te slaan. Waarschijnlijker komt het mij derhalve voor, de gewone lezing te behouden, en dus te verklaren: het Land der *Geten*, of, zoo als zij nu weder, even als in den tijd van HOMERUS, heeten, der *Mysiërs*.

Moeijelijker nog is de volgende plaats: *ἦλθον - συνευχομένων*. Het leelijke *χρημάτων ἔμπορος* hindert ons vreesselijk; waarom de Heer GEEL zwarigheid ziet, om, in plaats van *σχευοφόρων, ἢ βοηλατῶν, σχευοφορῶν ἢ βοηλ.* te lezen, begrijpen wij niet ten volle. Het valt ons moeijelijker *ἦλθον τῶν σχευοφόρων* (*τις*), dan *ἦλθον τῶν πρὸς ὑπηρεσίαν □ρατοπέδου* (*τι*) *σχευοφορῶν* te construëren. Van het volgende *ἤ τινα εὔφημον* zegt de Heer GEEL: *non integra videri*. Wij gelooven het met hem, en onthouden ons gaarne bescheidenlijk van eenige gissing. *Συνευχομένων* levert onderscheidene varianten op. Zoo er werkelijk *τινα εὔφημον* voorafgaat, zegt de Heer GEEL er met regt van: *unice verum est*. Maar juist het *τινα εὔφημον* achten wij bedenkelijk, en daarom zweefde ons *σονερχομένων* voor den geest. REISKE zeker gaf hier eene proeve van verregaande onbedachtzaamheid, door *τινα εὔφημον* te behouden, en het laatste woord in *συναχθομένων* te veranderen[1].

(1) Er is buitendien nog eene andere opvatting mogelijk, waarbij *ἀπο γλώττης* niet tegenover *ἀπὸ χαρδίας, ἐν νῷ* staat, maar als *mondeling* tegen *schriftelijk, ἀπὸ γραμμάτων*. In deze beteekenis komt het herhaaldelijk, ook ter zake van Gezantschappen, voor bij ARRIANUS, *Exp. Alex.* I, 25 fin., II, 14.

Ibid. c. Met loffelijke voorzigtigheid heeft de Hoogleeraar *οὐδ᾽ ἔχεν ἔγχος*, zoo als zijne HSS. opleverden, in den tekst laten staan. Hij giste echter *ἔχων*; nog eenvoudiger komt ons REISKE's emendatie voor: *ἔχον*. Een dergelijk verschil van meening zouden wij kunnen aanteekenen op p. 199 b, waar de Hoogleeraar voor *ἥχων, ἦχον* verkiest. Wij zien de noodzakelijkheid niet, dat de reeks van participia, die alle van het verwijderde *ἀφιχόμην* afhangen, worde verbroken. *ἥχων ἀναγχαίαν ὁδόν* staat tegenover *ἐπιθυμῶν ἰδεῖν*. Te minder voelen wij behoefte hier den zin door het invoeren van eenen anderen modus te lasschen, omdat hij slechts schijnbaar afgebroken wordt door het *ἔνθα δ᾽ ἠν ὁρᾷν*, dat geschiktelijk relative (*ubi erat videre*) kan opgevat worden, te meer, indien onze meening juist is, dat in deze woorden: *ἔνθα - μεχά*, de *disjecta membra poetae*, denkelijk van eenen Tragicus, te zoeken zijn.

Pag. 198 d. Te regt heeft GEEL de lezing *νωθροὺς* in den tekst opgenomen, en tegen JACOBS verdedigd. In plaats van het onbestaanbare *ὑμετέρους*, wil hij, volgens de gissing van REISKE, *δριμυτέρους* lezen. Wij achten dit beter dan de gissing van EMPERIUS: *μετεώρους*. De andere gissing van REISKE: *θερμοτέρους*, zou in aanmerking kunnen komen, indien de lezing van Cod. E: *εὐθυμοτέρους* misschien nog ‘iets meer ware dan eene *librarii correctio*.’

Pag. 199 b, meent de Heer GEEL, dat achter *ἀγωνιζομένους: τοὺς μέν* uitgevallen is. Wij gelooven het niet. Veelvuldig is eene dergelijke ellipse, en hier te minder bevreemdend, omdat het vooral de *τοὺς δέ* waren, die DIO wenschte te zien. Eene dergelijke ellipse bestaat bij DIO, Orat. V, p. 86 b, waar wij lezen: *χᾷτα ὑπολαβεῖν - δυὸ δέ τινας νεανίσχους*, maar waar wij insgelijks de verbetering van GEEL: *χᾷτα τοὺς μέν*, niet noodzakelijk achten. Over die ellipse vergelijke men HEINDORF *ad Theaet.*, p. 181 d, V. HEUSDE, *Specimen Crit.*, p. 75, 76.

Groote zwarigheid ontmoeten wij, p. 199 d: *Ἀρ᾽ οὖν χαθ᾽ Ἡσίοδον - ἀρχτέον, ὡς ἐχεῖνος μάλα ἐμφρόνως οἰχ αὐτὸς ἐτὸλμησεν εὔξασθαι παρ᾽ αὐτοῦ διανοηθεὶς, ἀλλὰ τὰς Μούσας παραχαλεῖ διηγήσασθαι περὶ τοῦ σφετεροῦ πατρός*. ‘Cum KÖHLERO,’ zegt GEEL, ‘et REISKIO *εὔξασθαι* mutandum in *ἄρξασθαι*: participium autem *διανοηθείς* in propriam sedem reducendum post *ἐμφρόνως*.’ Wij gelooven den ganschen zin anders te moeten opvatten. Niet alleen HESIODUS, maar geen een Dichter *begon van zich zelven*. Bij alle stond op den voorgrond: *ἐχ Διὸς ἀρχή*. Het volgende, waarin DIO de gepastheid van die taak voor de Muzen verheft boven den last, haar door HOMERUS opgedragen, om den Scheepskataloog

der Grieken op te lezen, dwingt ons aan het voorgaande eenen anderen zin te geven. En die zin is deze: Moeten wij beginnen, zoo als HESIODUS en de Muzen aanroepen, om ons te verhalen van haren vader? Even als elders PLATO, zoo wil DIO hier zeggen: Over zulk eene verhevene stof moet niet *ik*, maar moeten de Muzen spreken, en hij prijst HESIODUS, die niet uit zijnen persoon de *εὐχή* aan ZEUS, bij den aanvang zijner Werken en Dagen, aanhief, maar dat aan de Muzen opdroeg, met de woorden:

Δεῦτε δὴ, ἐννέπετε σφέτερον πατέρ᾽ ὑμνείουσαι.

εὔξασθαι moet derhalve onaangeroerd blijven; *παρ᾽ αἰτοῦ διανοηθεὶς* zou dan worden: *qui ex se, ex suo penu* (Zie WESSEL. *ad* HEROD., VIII, 5,) *excogitavit*. Intusschen schijnt hier eene fout te bestaan. Bovendien hindert ons de herhaling: *ἐκεῖνος - αὐτὸς - παρ᾽ αἰτοῦ*. Wij zouden daarom voorslaan aldus te lezen: *ὡς ἐκεῖνος μάλα ἐμφρόνως οὐ ταῦτα ἐτόλμησεν εἴξασθαι ἅπερ αὐτὸς διενοήθη, ἀλλὰ τὰς Μούσας παραχαλεῖ κ. τ. λ.*, dat wil zeggen: Gelijkerwijs hij het niet waagde ZEUS *aan te roepen* met de woorden, die zijn eigen geest hem ingaf, maar de Muzen opriep, om van haren vader te spreken. Dien aanhef noemt DIO in het vervolg, p. 200 b, *λόγος*. Een kantteekenaar vond noodig te zeggen, dat *λόγος* hier *τὸ ᾆσμα* beteekende, en schreef dus: *ἤγ.* (*ἤγουν*) *τὸ ᾆσμα*. Sinds kwamen die woorden in den tekst, maar ik geloof, dat niemand er bij verliezen zal, wanneer wij in het vervolg, in plaats van *πότερον ἁρμόζων ὁ λ όγος οὗτος ἢ τὸ ᾆσμα τῇ ξυνόδῳ γένοιτ᾽ ἄν*, eenvoudig lezen: *πότ. ἁρμ. ὁ λόγ. οὗτ. τ. ξυν. γέν. ἄν.* -

Doch wij mogen geene inbreuk op de orde van ons Tijdschrift maken, door even uitvoerig het verdere beloop der Oratie te behandelen; ook de *Annotatio* op de overige Redevoeringen moet nog eenige oogenblikken onze aandacht bezig houden. En echter scheiden wij juist nu noode van de Twaalfde Redevoering. Wij hadden hier veel stof tot onbekrompene lofspraak, de schranderheid, waarmede de Hoogleeraar, ook zonder dadelijke hulp aan te brengen, het voorzeker bedorvene *θρησχεας*, p. 200 c, uitmonstert; de bekwaamheid, waarmede hij, ibid., *πεποιθότως* tegen de gissingen van EMPERIUS en REISKE verdedigt, en waarin wij gaarne berusten, totdat ons de vergelijking van Codd. iets beters aan de hand zal doen[1], maar eindelijk vooral

(1) Wij willen niet verzwijgen, dat zoowel de lezing: *πεποιθότως*, als *πεποιθως*, zoo als in de Meermann. staat, ons op het vermoeden bragten, dat men *πρέπον τῷ θεῷ*, of *πρεπόντως* te lezen hebbe.

zouden wij den Heer GEEL dank zeggen voor zijne uitmuntende herstelling van den tekst, p. 201, *περὶ δέ θεῶν κ. τ. λ*. Veel heeft hij hier aan zijne Codd. te danken; maar zoo juist als zijne emendatie is, *ἐν παντὶ λογικῷ γένει, γιγνομένη*, voor *ἐν παντὶ τῷ λογικῷ γιγνομένη*, even vernuftig en geleerd is zijne gissing *χορείας*, voor *χαρᾶς*. Dankbaar nemen wij beide aan. *Πρεσβύτατοι καὶ παλαιότατοι*, vooral *περὶ αὐτοῦ* tegen het specieuse *περιττήν*, zijn uitmuntend verdedigd. *Περὶ αὐτοῦ* is te meer noodzakelijk, omdat *ἅτε δή* niet zoo ver gescheiden kan blijven van de zaak, welke het verklaren zal. De Engelschman, die dezelfde conjectuur als REISKE maakte, gevoelde dit, en veranderde daarom reeds *ἅτε δή* in *ἔτι δέ*. Maar, zoo als wij zeiden, de *lectio vulgata* verdiende te regt de voorkeur, haar door den Hoogleeraar geschonken. Eer wij van dezen zin scheiden, zij nog gemeld, dat wij voor *ἐπιζῆμον* liever *ἐπίσημον* zouden lezen, en dat wij zeer ingenomen zijn met de lezing van GEEL: *ὥςε πᾶν τὸ νοηθὲν ὀνόμασι δηλοῖν*, maar dan ook te minder reden zien, die woorden uit den tekst te werpen.

Wij scheiden van de beschouwing der twaalfde Oratie, met de verklaring, dat wij, bij de bewerking des Heeren GEEL, eenen uitmuntend leesbaren en naauwkeurigen tekst hebben gewonnen; dat hij met de uiterste voorzigtigheid zijne conjecturen in den tekst heeft gebragt, en nooit, dan waar zij boven den gewonen onbetwistbaar te verkiezen waren; dat zijne overige kritische aanmerkingen, ook dan wanneer wij ze niet onbepaald goedkeuren, echter óf op wezenlijke fouten der lezing opmerkzaam maken, óf de aandacht spannen op het verklaren van min duidelijke of juiste uitdrukkingen en woordvoegingen des Schrijvers. Verder dragen zij veel bij tot opheldering van DIO; treffend zijn de vergelijkingen met andere Redenaren van gelijken of lateren tijd, die meermalen in het voorbijgaan worden opgehelderd (b.v. SYENSIUS, p. 70 c, *Annot.*, p. 51). Alles, kortom, draagt de blijken der groote belezenheid van den Uitgever en zijne naauwkeurige bekendheid met hetgeen de Wetenschap elders tot in de jongste tijden toe heeft opgeleverd.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

III. De Nederlanden. Karakterschetsen, kleederdragten, houding en voorkomen van verschillende standen. Twee honderd Teekeningen van de voornaamste Nederlandsche Kunstenaren. Tekst van de beste Schrijvers. Gravuren van den Heer Henry Brown. Opgedragen aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden. 's Gravenhage, Nederlandsche Maatschappij van Schoone Kunsten, Bestuurder J.J. van Ryckevorsel. 1841. Afleveringen 15. Bladzijden 120. IV. Nederlanders door Nederlanders geschetst. Amsterdam, 1841. Uitgave van J.H. Laarman. Afleveringen 12. Bladzijden 96.

(*Vervolg en slot van blz.* 522.)

Zoomin het eene als het andere dezer Werken is voltooid; wat spoort ons aan over de tot heden in het licht verschenen Afleveringen ons gevoelen ter toetsing te brengen van Lezers en Uitgevers zelve? Het belang van beide? Ik wed, dat de laatste het hoofd schudden en neen zeggen, wanneer wij niet aarzelen ja te antwoorden. Echter zouden zij het ons euvel duiden, zoo wij vermoedden, dat bij de Nederlandsche Maatschappij van Schoone Kunsten, dat bij den Heer LAARMAN, die zich der Nederlandsche Poëzij in den Nederl. Muz.-Almk. aantrok, geen ander belang geldt, dan het *financiële*. Wacht ten minste met uwe aanmerkingen, zeggen zij des ondanks, totdat het Werk den Inteekenaren is afgeleverd. Totdat de gelegenheid ter aanvulling van het ontbrekende is voorbijgegaan, met andere woorden, totdat het voorstel van eenige wijziging in het plan te laat komt? Och, die lastige, die aanmatigende kritiek! Waarom het laatste, Mijneheeren? Het publiek oordeelt immers ons beide? Gij zoudt mij door het eerste schier in verzoeking brengen het er voor te houden, dat gij onze voorbarigheid gisptet, om onze beoordeeling te ontgaan. Neen, maar wij weten nog niet, of wij ons Werk wel zullen laten beoordeelen, antwoordt deze; neen, maar ik ben later niet ongenegen een Exemplaar ter recensie in te zenden, herneemt gene. Het eene antwoord zou allervleijendst voor de Vaderlandsche kritiek zijn, wanneer wij zeker waren, dat wij ons niet bedrogen, toen wij die aarzeling aan zedigheid

toeschreven. Het andere strekt haar minder tot eer; de aanbieding van een Werk, de *conditio sine qua non* eener beoordeeling, zoo dra, voeg er bij, zoo gunstig mogelijk! Welk eene betrekking! De kritiek afhankelijk van de Uitgevers, - ten minste in de keuze der Werken, waarover zij haar oordeel heeft uit te brengen, door de luimen van deze bepaald. Ik zend geene Boeken meer, eene bedreiging, een vrijbrief, dan heb ik er ook geen' last van. Waarlijk, zoo iets, zulk een uitroep, zulk eene vooronderstelling geven de maat aan voor de begrippen, welke vele onzer Uitgevers van kritiek hebben; zij stellen de volslagene nietigheid in het licht van wat voor deze pleegt door te gaan: de onvermoeide voorproefster der leesgezelschappen, de verslagengeefster in weinige regelen, des boekhandels bogtige trompet, zoo als zij zich beijvert te zijn. Vandaar de minachting, voor Recensenten veil, - den waan, dat het zoo ligt is een Werk te ontleden, - het vaandel, op het bolwerk aller middelmatigheid geplant: *que la critique est aisée, mais que l'art est difficile*! Men verbeeldt zich de moeite en de studie eener recensie te beloonen met de aanbieding van een exemplaar, al is het eene prul. Het komt in de bekrompene gemoederen niet op, dat er hooger prikkel, dan de liefhebberij onze bibliotheek uit te breiden, toe vereischt wordt, om af te dalen tot de laagte, waarin sommige genres bij ons nog rondkruipen. Hoe zou het hun invallen, dat niemand, die zijne vijf zinnen heeft, zich in ons kleine Land aan den haat van Letterkundigen - door allerlei Maatschappijen en Genootschappen aan elkander verknocht, en voor elkander inschikkelijk, tot lafheid, tot simpelwordens toe - dat niemand zich aan dien haat blootstelt, ten zij waarheid, volksontwikkeling, kunstroem voor hem iets meer zijn dan brommende klanken, in iedere Verhandeling met succes te gebruiken, maar, in de toepassing op onze tijdgenooten en ons zelve, niets meer dan dingen, ‘waarmeê men 't zoo naauw niet nemen moet!’

Wij wenden ons van onze Uitgevers tot onze Lezers; mogten zij het ons ten goede houden, dat wij met een woord de onafhankelijkheid der kritiek trachtten te handhaven!

De Nederlandsche Maatschappij van Schoone Kunsten te '*s Hage* gaf en geeft nog, blijkens den titel van het eerste Werk, *de Nederlanden* uit. Wat zij onder dat voor velerlei opvatting vatbare woord verstaat, duidt zij nader aan door *Karakterschetsen en Kleederdragten*; de Nederlanders dus, naar lijf en ziel. Neen, *Houding en Voorkomen van Verschillende Standen* komen achteraan, - een afdingertje op het eerste begrip, meer nog, eene

wijziging, waardoor het willekeurige de plaats van het wijsgeerige inneemt. Immers dat het *Twee Honderd Teekeningen* zullen zijn, van *de Voornaamste Nederlandsche Kunstenaren*, met *Tekst van de beste Schrijvers en Gravuren van den Heer* HENRY BROWN, dit mag u eene hooge gedachte van het gehalte der te leveren Stukken inboezemen, voor het onderlinge verband van deze, voor de harmonie des geheels, geeft het u niet den minsten waarborg. Daar de Heer J.J. VAN RYCKEVORSEL, *Bestuurder*, ons op den omslag der Afleveringen geene nadere inlichting geeft over het doel, door Z. Ed. beoogd, zullen wij het Werk zelf moeten analyseren. Anders zou het onzen Lezers welligt gaan, zoo als het ons ging, ons, die den inhoud uit den titel meenden te kunnen gissen, en ons echter bedrogen.

De Nederlanden zijn opgedragen aan Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin; wat was natuurlijker, dan dat wij op eene veraanschouwelijking van het volk harer keuze rekenden? Onze eisch, dachten wij, had niets onredelijks, want wij rigtten die tot eene Maatschappij, welke ‘voornaamste’ en ‘beste’ ongevergd in hare aankondiging laschte. Wij vleiden ons daarom met eene voorstelling der lagere standen in hunne eigenaardige kleederdragten, eene afspiegeling van hetgeen de Letterkunde in hunne zeden nog goed ronds, nog opregts, nog manhafts, nog oorspronkelijks, nog voorvaderlijks, nog voortreffelijks waardeert; zoo begrijpen wij van het standpunt der Kunst het gemeene, zoo levert ook dat eene schoone zijde op. Wij hoopten, wij verlangden den middelstand te zien vieren en vereeren als de kern van elken Staat, als de kern van ons burgerlijk Koningrijk vooral; het scheen ons Hollandsch toe, dien uit liefde tot voorwerp van studie te kiezen. De hoogere standen eindelijk, wij rekenden er op, dat ons deze zouden worden afgeschilderd met al den glans, die onzen Kunstenaren bij de troetelkinderen der fortuin zou aanlagchen, voorgesteld met al het talent, dat Schrijvers den bevalligen vormen gaarne wijden; sympathetisch als iedere Letterkunde, als elke Kunst met het weelderige, het beschaafde, het verhevene gestemd is. Waarom zouden wij het verhelen? een reeks van beelden ging onzen geest voorbij, de blikken der Doorluchtige Vrouw waardig. Het waren geene scherpe tegenstellingen, als die, welke het Land harer geboorte aanbiedt: lijfeigenen aan de voeten van den Adel, hutten, door de hooge daken van paleizen overschaduwd; het was een handeldrijvend volk, honderden eerst schijnbaar gelijke, allengs zigtbaar grootere, maar toch allen naar elkander zweemende,

maar allen onmisbare schakels eener maatschappelijke huishouding, als die, welke haar groote Voorzaat ten onzent waardeerde. Een waas van g e l i j k h e i d lag over allen, door de voor allen gelijke regten, door de voor allen verbindende pligten; het huisselijke was zoowel een algemeene karaktertrek, als het nijvere. Zulk een indruk des geheels werd verhoogd, door schoonheden van uitvoering, door in het lichtstelling van bijzonderheden, der aandacht eener beschaafde vrouw, der goedkeuring eener voortreffelijke gade, der toejuiching eener voorbeeldige moeder overwaardig; de nationaliteit blonk uit in het zindelijke en in het spaarzame, - in de heiligheid van den echt, - in den eerbied voor ouden van dagen, - in de deernis met allerlei ellende, - in den ernst van hoe ook onderscheidene Godsvrucht, - in den algemeenen eerbied voor de Wet. Niemand verdenkt er ons daarom van, wij gelooven het te mogen zeggen, dat wij onze ooren gespitst hadden op eene doorgaande lofrede van onzen volksaard. De voorstelling zou hare hoofdverdienste, zou waarheid hebben gemist, wanneer zich geene schaduw over dat zonnige tooneel voor eene wijl had verbreed, wanneer de verwarring van begrippen, de verdwenen degelijkheid, de algemeene geldzucht, niet scherp waren gehekeld; wanneer de Vorstin, - die slechts hare roeping begrijpt, wanneer zij belang stelt in onze Letterkunde, - geenen eerbied voor deze had opgevat, om den moed, waarmede zij het verkeerde gispte, om den ijver, die haar voor veredeling deed blaken, om het beginsel, dat haar bij hoog en laag op waarachtige menschelijkheid deed aandringen!

Onder eene grondwettige regering moge het Koninklijk Vaderschap des Lands tot de overjaarde herinneringen, tot de anomaliën behooren, onze Koningin, die onvermoeid naar eenen schooneren titel streeft, dan haar door geboorte of huwelijk geschonken werd, dien zij zich zelve verwerven moet en mag, dien ons hart haar reeds aanvankelijk toekent, ANNA PAULOWNA is moeder van een ander Volk dan dat, in deze *Nederlanden* veraanschouwelijkt! Indien het niet overijld is uit de dertig gekozene toestanden tot de nog ontbrekende twee en twintig te besluiten, dan zal dit Werk geene weêrga hebben in ééne zeldzame soort van eenheid: in de liefhebberij voor het gemeene! Een paar types uitgezonderd, klimmen wij naauwelijks tot den middelstand op; geene der faculteiten van de Hoogeschool is veraanschouwelijkt; noch de vloot, noch het heir zijn vertegenwoordigd; de beurs zelve ontbreekt; wat vraagt gij naar het Hof?

Wij weten niet waaraan dit toe te schrijven: aan de keuze des Bestuurders, of aan die der voornaamste Kunstenaren of der beste Schrijvers; - wij zouden sarcastisch genoeg zijn er de oorzaak van te vermoeden in de vreeze iemand te krenken, iemand van eenigen invloed, hoe onbeduidend dan ook, hoezeer zijn stand gisping verdiende; wij zouden dit doen, zeggen wij, wanneer de behandeling der gekozene van wijsgeerige strekking getuigde. Maar ook bij de keuze van toestanden, in mannen van smaak slechts verklaarbaar door het hoogere doel, dat hen aanspoorde, ontbreekt die doorgaans geheel. Omroepers, Aansprekers en Klapperluî; Schoorsteenvegers, Slepers en Haringkoopers; Schippersknechts, Voerluî en Huurkoetsiers, ja, Straatjongens en Wafelmeiden en Duivenmelkers en Peuëraars, zietdaar de aanlokkende voorwerpen, die de *Nederlanden* voor meer dan de helft vertegenwoordigen!

De overige zijn Visschers en Jagers en Schippers, Kruijers en Brievenbestelders, Luthersche Weesmeisjes uit *'s Gravenhage* en uit *Amsterdam*, een Boertje op schaatsen en een Kolver in hemdsmouwen, een Doodgraver, een Barbier, een Markensche Visscher, een Noord-Brabandsch Meisje en een Melkmeisje, neen, ook nog een Hondendoctor. Daar hebt gij ze alle. Welk eene bende!

Eenige, het valt, bij den eersten opslag, in het oog, eenige van deze zijn geene types, kunnen geene types opleveren, *het Scheveninger Visschershuisgezin*, b.v. het had zich in dit Werk met eene plaat kunnen vergenoegen, - wanneer al *de Luthersche Weesmeisjes* uit al de steden van ons Vaderland moeten geteekend worden, en de overige gemeenten in alles naar evenredigheid, dan zal de Maatschappij verpligt zijn, honderde Deelen uit te geven. - *Een Kolver* vertegenwoordigt noch stand, noch beroep, noch ambacht, hij is naauwelijks eene individualiteit; - iemand, die louter Kolver zou zijn, is hij denkbaar? - *De Straatjongen*, kan hij eene type leveren? *Le Gamin de Paris* behoort tot de tegenwoordige ontwikkelingen, liever nog verbasteringen, van het volksleven der Babelstad onzes tijds; maar de straatjongens der Nederlanden, hebben zij niet honderde gedaanten, spreken zij niet honderde tongvallen? - *Het Melkmeisje*, wat teekent gij mij, zoo ik u daarom plage, het aardig Kennemer ding, of de bolle Geldersche deern? - *De Sleper*, het slepen is Hollandsch, het is eene naar den bouw onzer Steden geëvenredigde wijziging van den buitenlandschen karreman of evervoerder; maar waarom *de Sleper uit Rotterdam? - Het Noord-Brabandsche Meisje*, heb ik niet evenveel

regt, om het mij zoo, als gij, om het u zus voor te stellen? - Bij *den Schippersknecht* bekruipt mij de vreeze, dat er geen einde zal zijn aan deelen en onderdeelen. - *De Schoorsteenveger*; hoe, nu reeds aan de halfslachtigen, de Savoyaard-Nederlanders? Moet de onedele gemeente, moet dat nikkertje de burgerij, de groote wereld voorgaan?

Valt het begrip, dat men zich, bij de uitgave van dit Werk, van types voorstelde, uit de keuze der voorwerpen moeijelijk op te maken, de tekst der beste Schrijvers is verre van het ontbrekende aan te vullen, hoeveel aardigs hij moge bevatten. De Maatschappij vond, voor de tot heden uitgegevene Stukken, bij zeven vernuften ondersteuning: de Heer v.L. leverde *vier* opstellen; de Heer T.K. *zeven*; de Heer D. *twee*; de Heer - 's. *een*; de Heer v.D.v.I. *een*; de Heer J.P.H. *zes*, en HILDEBRAND droeg er *negen* bij. Ieder Stukje beslaat slechts vier zijden, en vult er ter nood *drie*. Eene bekrompenheid van cadre, die een volslagen gemis van diepte doet voorzien; het begin grenst schier aan het einde; - eene bekrompenheid van cadre, waarop elk der Schrijvers voor de onvolledigheid, welke wij hun met luttel uitzondering verwijten, zich beroepen zal, ofschoon zonder regt. Immers, wat verpligtte hen naar die schaal te werken, wat zich tot dien vorm in te krimpen? Het talent moet onafhankelijkheid genoeg bezitten, om zijne medewerking te weigeren, waar men het, in welk opzigt dan ook, belemmert of aan banden legt. De typen-Schrijvers verlangen immers niet, dat wij hen zullen rangschikken onder de *industriëlen*?

Eere wien eere toekomt! Het is u, bij de lezing van vele dezer opstellen, of de Letterkundigen privilegie hadden tot woordspelen, tot beuzelen, tot flaauw zijn; een Schrijver, wien wij, bij al zijne gaven, dikwijls meer zin voor philosophie toewenschten, leverde hier de beste bijdrage, wij bedoelen *de Kruijer*, van den Heer Mr. J. VAN LENNEP. Schoon minder levendig van voorstelling dan zijne drie overige: *de Omroeper, het Wafelmeisje, de Aanspreker*, nadert het, veel meer dan deze, het doel, dat uit het gansche Werk blijken moest: waardering van het inheemsche, door wenken en lessen voor allen aanwas van eigenwaan gevrijwaard. *De Kruijer* is in den waren toon; zulke types zouden de eer eener vertaling verdienen, indien dit nog eene eer is! - zij zijn Hollandsch. Het is de handhaving van eenen stand, die uitsluitend tot onze groote koopsteden behoort, maar dien VAN LENNEP te regt tot type onzer natie kiest. De Kruijer is *vlijtig, bedaard*,

naauwkeurig, spaarzaam, zindelijk, matig, boven alles *eerlijk*; - geene ontijdige scherts over ons gerduldig vrachtenkruijen, bid ik u. Bij het:

‘Eere den Hollandschen geest!’

‘Eere den kruijer!’

waarmede het opstel eindigt, voegen wij gaarne:

‘Eere den Schrijver!’

Gemis van zin voor het eigenaardige van zulke toestanden, een voorbeeldeloos gezwollen toon, zij maken de lezing der Stukjes van den Heer T.K. vermoeijend; hij schijnt van geen ding ter wereld meer afkeer te hebben dan van eenvoud: Luister b.v. naar deze beschrijving:

‘En nu gy uw oogen slaat op dien glazen kast waar de geribde kinkhoornen, de zilverglanzige schelpen, de geschubde meirminnen, de paarlemoerkleurige doosjens, en de anderhalf duim groote visschertjens u als de Laren en Penaten aanlachen, nu bevindt gy u geheel in een tooverwareld, en zijt gy voorbereid op de komst der vrouw des huizes. Zy heeft u gehoord: daar nadert zij, de nachtegaal van dit rozenbosch, de odaliske van dezen harem; de Eva van dit Eden.....’ Der schepping ‘heerlijkheid, wat is zij dan, de vrouw?’

Al dat moois geldt een hartig, maar pootig wijf, dat wij, in gramme vlaag, eene vischteef noemen, *de Scheveningsche Vischvrouw; - de Scheveningsche Visscher* levert tegenstellingen in den allerlaatsten wansmaak op; wij ontleenen het volgende uit den aanhef:

‘In eene nederige woning, een strandhut geboren, onder het gebruisch der stormen en het geklots der golven opgevoed, mag de Scheveningsche visscher met recht een zoon des Oceaans genoemd worden. Hij is een amphibië, dat het land tot vader, de zee tot moeder heeft. Wat zeg ik? het land is zijn stiefvader, het schenkt hem bijna niets, het haat hem, het verstoot hem; de zee is zijn moeder, zijn goede zorgende moeder; het land is zijn herberg, de zee zijn woning; het land zijn dood; de zee zijn leven, het land zijn niets, de zee zijn alles!’

Wat dunkt u?

> Le méchant goût du siècle en cela me fait peur,
> Nos pères, tout grossiers, l'avaient beaucoup meilleur.

De Weesmeisjens, minder klinkklank, meer gevoel, lijden echter aan hetzelfde gebrek; poëtische stoffaadje vervangt naauwkeurige opmerking; er ligt geene studie van den toestand ten grondslag: hoe zoude er objectiviteit zijn? *De Duivenmelker* en *de Hondendokter*, schoon walgelijke voorwerpen, getuigen van meer

toekijkens; NIEUWLAND's vertaling van ANACREON's Duifje der lippen van *Rooden* KEES prijs te geven, is echter eene profaniteit, die tot personaliteit tergt! *De Klapperman van 's Gravenhage*, - maar zulk eene ontaarding van manier beoordeelt men niet.

Het deert ons, dat iemand, bedeeld met een zoo veelbelovend talent, als dat van TEN KATE bij zijn optreden in onze letterkundige kringen scheen, ondanks allen raad, naar geene ontwikkeling, van wat er oorspronkelijks in hem schuilt, streeft.

De Heer D. leverde twee flaauwe, kleurlooze bijdragen: *de Doodgraver* en *de Kolver*; de eerste is gegeneraliseerd tot ieders begrip van het woord toe; vergelijk daar den Doodgraver uit *the Old-Curiosity-Shop* in *Master* HUMPHREY's *Clock* eens mede! Voor de lief hebbers zou de schets van het Kolven waarde hebben, wanneer zij het spel tot in de fijnste greepen aanschouwelijk maakte.

De Brievenbestelder, van -'s.

Bravo, bravissimo! De gedachte en de uitvoering dezer type verdienen als teekening en als houtsnede evenzeer lof, en de tekst is beide ten volle waardig. Hij is veelzijdig, zoo als het onderwerp dien eischte; hij is humaan van ideeën bij keurigheid van uitdrukking. Ziehier eene proeve!

'Een afgeleefde brievenbestelder, die op elke stoepbank nederzit, den bril heeft opgezet om de handschriften te lezen, en wiens knokkels te stram geworden zijn, om de kleine munt met gemak aan te nemen, of toe te tellen, is een voorwerp van medelijden. Zie dien armen, moeden slover! hij hijgt als het warm is, hij bibbert als het vriest. Waarlijk, hij wint een zuur stukje brood! Kom morgen, goede man! kom met een brief van aanbeveling en voorschrijving: wij zullen dien gaarne onderteekenen, op dat u een karig pensioentje verzekerd worde, en gij moogt rusten van uwen arbeid.'

En wanneer de hooggevierde naam van den Opsteller van dit Stukje er onder staat, oude stumper! dan zal u de bede worden ingewilligd; want er is laag noch hoog, er is niemand in ons Vaderland, die aan zijn talent niet menig genoegelijk oogenblik zijns levens heeft dank te weten!

Waarom ontvingen wij van de hand des Heeren J.P.H. geene schetsen van toestanden uit den kring, waarin hij zich beweegt, geene types van karakters, die meer tot de voorwerpen zijner studie behooren? Het ware is de zuster van het schoone; Typenschrijvers of Romandichters, beide moeten innig vertrouwd zijn met hetgeen zij ons aanschouwelijk willen maken; de eerste nog meer dan de laatste, want de mantel de Poëzij be-

dekt, als die der liefde, vele tekortschietingen. Schier al de opstellen, welke wij hier met zijn naamcijfer aantreffen, bewijzen in hoe menig opzigt vernuft kennis opweegt, maar ook hoe onvoldaan ons het eene laat, zoodra het ons in het oog valt, dat de andere ontbreekt. Verre zij het van mij te eischen, dat zijns gelijke *straatjongens* bespiede en beluistere; maar wanneer hij er ons een', wanneer hij ons de soort schilderen wilde, dan geloof ik, dat het toezien en aanhooren hem de moeite zou hebben *beloond*. Waarschijnlijk was een Stukje van degelijker gehalte dan treffender besloten, en ons de zonderlinge pligtpleging bespaard, dat wij allen ‘min of meer straatjongens zijn geweest.’ Aardigheden en tegenstellingen vullen ligt drie bladzijden, maar zulk schrijven stelt aan vergissingen bloot, en verleidt tot beuzelen. Een groot gedeelte van *de Sleper uit Rotterdam* schijnt gesteld in den waan, dat de IJstad noch vrachtsleden, noch watervaatjes heeft; - een weinig onderzoeks naar Amsterdamsche *Haringkoopers* had over deze een minder gunstig, een, in zedelijken zin, opmerkelijk licht verspreid; - in *de Schoorsteenveger* wordt *Savoye* geschilderd, als wierd het door de golf van *Napels* gekust. *Het Melkmeisje* hinkt op twee gedachten, neen, liever de Schrijver doet het; zijne poëtische herinneringen van *Galathea* zijn in strijd met het kloeke M a a r t j e der plaat; hij heeft óf geen' tijd, óf geen' lust gehad de natuur, welke hij zag, te bestuderen; hij zou ze ons dan flink en forsch hebben teruggegeven; wij hadden de objectiviteit bewonderd, terwijl wij de individualiteit aanschouwden.

Niemand vrage: ‘Wie kent melkmeisjes zoo door en door?’ Wij vragen op onze beurt: Waarom er, zoo men dat niet doet, over geschreven?

De Schaatsenrijder is de verdienstelijkste zijner bijdragen; wij zouden er eene proeve uit aanhalen, indien het begin niet aan overdrijving leed, indien de passage over de ATALANTES (?) geene idiosyncrasie bewees. Men neme de nationaliteit, zoo als zij is; men gispe haar, of men viere haar, maar men verloochene haar niet, zelfs niet in hare afwijkingen! Grootere heuschheid zou ons schijnbaar straf oordeel temperen, wanneer wij iemand van het talent des Heeren HASEBROEK hier niet bijdragen zagen leveren, of de hoogste verdienste van het Werk ware *crême fouettée* te zijn. Wij zeggen daarom STARING, in zijne *Homerische Vermaning*, na:

> Maar zwiert een kloek vernuft moedwillig van de baan,
> En lokt zijn volgers uit, om blindings meê te gaan,
> Ik trok het graag terug, - al was 't ook bij de haren!

Ook hetzelfde houde men in het oog, bij onze bedenkingen tegen de Stukjes van HILDEBRAND, schoon vele van deze grootere waarde hebben door, - doch wij zagen eenen medearbeider voorbij.

De Liefhebberij-Jager van v.D.v.I. is een opstel van iemand, die het edele weidspel *con amore* verdedigt tegen de spelbrekende *jagtbuisdragers*; het leest prettig, hoe oppervlakkig het is.

HILDEBRAND eindelijk, HILDEBRAND geeft aan het woord type eene elasticiteit, welke het alles doet begrijpen; hij lijst in het raam *der Nederlanden* de veelsoortigste Stukjes: anecdotes, schetsen van huisselijke voorvallen, brieven, ja, kleine vertellingen; hij doet dit niet ter voltooijing van een opstel, hij geeft zulke fragmenten, in de plaats van het vereischte of verlangde. Het Boek wordt er bont van, - het wijsgeerige doel gaat er onderte loor. *De Veerschipper* was eene worsteling met het onderwerp; het opstel beloofde de zege; *de Barbier* hield geen woord. Het is eene proeve, eenen verdwijnenden stand in eenen brief af te schaduwen, beurtelings overdreven en lamzalig mislukt deze; wij wenschen, dat JORIS KRASTEM de laatste van zijn geslacht zij; het Stukje schijnt ons beneden de gaven van HILDEBRAND. - *Het Noord-Brabandsche Meisje*, wat is het meer dan eene grap? *De Limburgsche Voerman*, wat anders dan een onbeduidend blad uit de portefeuille zijner aanteekeningen op een reisje met VLERK? *De Peuëraar*, hoe kon de blik van HILDEBRAND zoo lang op de afzigtelijkheid wijlen? Heeft VOLTAIRE dan te vergeefs gezegd: '*Mon c-l aussi est dans la nature et cependant je ne le montre pas?' De Markensche Visscher is* eene goede type, - *de Huurkoetsier, de Schippersknecht*, zij wijken weder van het plan af. Hoe aardig GERRIT VAN STIENEN, *dolle* GERRIT *met de vieren*, geteekend zij, een Huurkoetsier, die met Studenten weet om te springen, is daarom niet de Nederlandsche, niet de vertegenwoordiger bij uitnemendheid van zijn slag. Wij waarderen in KEES *van den Burgemeester* eene fraaije vertelling, eene satyre zelve; maar is het eigenlijk iets anders dan het verhaal van eene der honderd manieren, waarop men schippersknecht wordt, dan een bewijs, dat men zoo goed in de lage baantjes, als in de hooge posten, soms den ongeschiktste van allen *schuift? De Jager en de Polsdrager* beschiet bijna het wit; ter proeve, hoe zeer HILDEBRAND zijnen stijl meester is, schrijven wij er gaarne de volgende plaats uit af:

'Gebeurt het een enkele maal; het gebeurt, *nooit* zweeren jagers en polsdragers, maar het zou toch kunnen zijn; na eene ongelukkige jacht, met sneeuw aan de lucht; tegen het sluiten; .... dat er een haas .... *meêgenomen* moet worden, die -

op de grensscheiding van een privative jacht ligt; - enfin! om het hatelijke woord dan maar te zeggen, - die in 't leger moet worden geschoten, ofschoon er dan ook strikt genomen een pols en een polsdrager is om hem te doen rijzen .... Poef! de lepels hebben zich niet boven het gras opgeheven - hy ligt al te trekken.'

Ook het volgende gesprek is geestig; als menige plaats uit de overige.

Inderdaad, het is deze heerschappij, het is zijne naauwkeurige opmerking, welke hem er doorgaans voor behoedt tot manier te vervallen, in louter antitheses zijnen steun te zoeken, te declameren, in plaats van te schilderen. Noem dat degelijke, noem het gezond verstand, noem het kunstzin, noem het gave; maar vraag HILDEBRAND met mij, waarom hij zijn talent zoo versnippert aan beelden, welker indruk onharmonisch is; waarom de edelste opvatting van het plan bij hem schier geene sympathie vindt?

Twee of drie Stukjes van HILDEBRAND, den naam van type waardig; één verdienstelijke van V. LENNEP; één fraaije van - 's., voeg er nog een paar bij, zoo gij wilt, op de dertig zegt het toch luttel! - dat wij de vergelijking met de Engelsche, noch met de Franscheschetsen kunnen doorstaan, is zonneklaar! En dit eischt men, dat wij lijdelijk zullen aanzien; op zulk eene uitgave doet men zich te goed! Wij spraken straks van een wijsgeerig doel, van een plan der Redactie, maar is er deze, heeft zij het? Immers, zij zelve levert niets; de Stukjes zijn van medearbeiders; immers, haar invloed is naauwelijks merkbaar; het raauwe en het rijpe schijnen even welkom. Het titelblad belooft tekst van de beste Schrijvers; meer dan de helft des Werks is, met luttel uitzonderingen, door vertegenwoordigers der jonge Letterkunde, door onzen populairen Romandichter, geschreven; - alle eerbied voor die talenten! - maar wanneer men opmerkt, hoe zigtbaar het is uit de keuze van sommige figuren, uit de behandeling van vele, dat alleen de Hoogeschool de achtergrond is der eerste; dat het Land, hetzelfde gewest, de tegenwoordige woonplaats van de begaafdste hunner is, dan vraagt men, waarom men niet naar meer veelzijdigheid trachtte, eene hoofdverdienste, neen, een vereischte in zulk een Werk? Doch er zou geen einde zijn aan het vragen, waarom zij, waarom VAN LENNEP, ter afwisseling, geene beelden uit den fatsoenlijken stand schetsten; waarom men niet naar proeven van veelsoortiger ondervinding, naar blijken van weder anders op den toets gestelde menschenkennis streefde, in bijdragen van meer bejaarde, van niet dus ontwikkelde Schrijvers? Wilden zij niet mede aan den dans? wij slaan tot nog toe geen' mooijen flik-

ker! - een begaafd vriend, dien wij over deze beoordeeling raadpleegden, antwoordde: ‘Stook een vuurtje van krullen onder de schetsen, goed hout zijn ze niet waardig!’

Waarlijk, wanneer de overige types aan deze zullen beantwoorden, dan wenschten wij, dat de Maatschappij van Schoone Kunsten onze Letterkunde voor het beuzelen had bewaard; dan zoude zij meer lofs hebben verdiend, zoo zij louter houtsneden had uitgegeven. De gravuren van den Heer HENRY BROWN, naar teekeningen, hem door onze - alweder dat pretentieuse ‘voornaamste’ - kunstenaren - VAN DEN BERG, R. CRAEYVANGER, EECKHOUT, H. TEN KATE, VAN DER LAAR, L.J. VINCENT, enz. (wij plaatsen de namen alphabetisch) geleverd, verdienen toejuiching, al zijn ze van eenen Engelschman. Tegenover eenen leelijken nachtwacht, eenen schaatsenrijder met doorschijnende beentjes (anders een lief beeldje), eene haringkooperij, die er uitziet, of het een Italiaansch waterkraampje was (de haringkooper zelf is ook vreesselijk gebakkebaard); eenen sleper, die aan de verkeerde zijde van zijn vat loopt, staan vele fraaije figuren. De Duivenmelker, de Brievenbestelder, de Markensche Visscher, de Aanspreker, de Sleper zelfs, schijnen ons sieraden der Verzameling.

De typographische uitvoering verdient allen lof; ware de naam des Drukkers vermeld, wij zouden hem prijzen. -

Uitgave en Plaatwerk der *Nederlanders door Nederlanders geschetst* moeten voor die der Maatschappij voor Schoone Kunsten onderdoen; wij hebben eene afkeer van de bekrompene nationaliteit, welke het voortreffelijke loochent, dewijl het uit den vreemde komt, en het gebrekkige opvijzelt, dewijl het inheemsch is. Het was loffelijk van den Heer LAARMAN, te beproeven, wat de inlandsche houtsnijkunst leveren kon; het was verstandig van hem zich tot de lithographie te wenden, toen het onvermogen der eerste voldingend bleek. Mogt het gene aansporen, om onvermoeid voort te streven, totdat wij, nakruipers, eindelijk de buitenlanders inhalen; - mogt deze het ten laatste bij ons zoo ver brengen, dat wij onze steendrukplaten zonder blozen naast Fransche of Belgische kunnen leggen! Het is grievend te zien, hoe wij schier in alles ten achteren zijn, - in wijsgeerige opvatting, als in smaakvolle behandeling van toestanden, in het letterkundige, - in veraanschouwelijking van deze, in de kunst, zoo in hout als op steen! Of zijn de lithographiën in dit Werk, in hare soort, een schaduw voortreffelijker dan de houtgravures? geest en tact falen aan beide schier evenzeer. Wij willen billijk genoeg zijn, om te erkennen, dat het niet aan onze Teeke-

naars te wijten schijnt, want die van H. TEN KATE, welke elders goed slagen, mislukken hier; zie *de Schoolmatres*. Het is of het toeval beslist, *hoe* hunne teekeningen onder de oogen van het groote publiek zullen komen. *De Redenaar* van HILVERDINCK b.v. is verdienstelijk; *de Kleedjesmaakster* van denzelfden meester verschrikkelijk uitgevallen, beide in hout. In lithographie is *de Kapper* dragelijk, *de Vischvrouw* afgrijsselijk, en dat in een Land, welks Kunstenaars eenmaal der wereld etsen en graveren leerden! Wij kunnen bij die doorslaande blijken, hoeverre wij ten achteren zijn, bij het minder smaakvolle van het papier en den druk bovendien, den Heer LAARMAN het stoffen niet ten goede houden, 'dat niets meer in den aard der zaak ligt, dan dat een zoodanig Werk *geheel nationaal* zij, en *Nederlanders door Nederlanders geschetst* worden, en niet door vreemdelingen.' In die opzigten, waarin zijne onderneming Hollandscher is dan de Haagsche, verliest hij het zoo verre, dat wij er bespottelijk door worden! Eene verontschuldiging ware gepaster geweest, - zoo begrijpen wij v a d e r l a n d s l i e f d e !

Het is ons een genoegen te erkennen, dat hij op eenige van de omslagen zijner afleveringen het doel der uitgave heeft verduidelijkt: 'De beschrijving der verschillende maatschappelijke standen, aller Maatschappijen, Instituten, enz. in ons Vaderland zullen den inhoud van dit Werk uitmaken, dat, zoo volledig mogelijk, een tafereel zal *daarstellen* van:

Nederland op de helft der XIX eeuw.

Het is voor den Uitgever eene aangename taak het publiek te kunnen berigten, dat bereids verscheidene achtenswaardige en geleerde Schrijvers zich bereid hebben getoond, om ter bereiking van het doel mede te werken.'

Laat ons zien, wie deze zijn, liever wat zij aanvankelijk leverden, want twaalf afleveringen zijn niet voldoende, om een oordeel te vellen over een Werk, dat uit menig vijftigtal schetsen, uit menigen Jaargang zal bestaan. Alles, waar het voor heden op aankomt, is het onderzoek, of de Redactie hare taak begrijpt; - of de strekking in deze afleveringen reeds zoo duidelijk doorblinkt, dat wij ons iets goeds van het Werk mogen beloven; - of de Kopijeerlust van het Dagelijksche Leven hier tegelijk tot veraanschouwelijking en idealisering zal leiden; - of wij eene *encyclopédie morale* mogen te gemoet zien.

De ruimte, den Schrijvers voor hunne schetsen aangeboden, is schier dubbel zoo groot als die, welke de Maatschappij toestaat; eene wijziging van haar plan die lof verdient. De medearbeiders heb-

ben er ten minste gelegenheid door, hunne gedachten uit te werken: eene rethorische kaatspartij van ideeën, tweemaal vier zijden lang vol te houden, zou moeijelijker zijn dan een goed opstel te schrijven.

Wij ontvangen hier Bijdragen van acht Schrijvers; een hunner is, terwijl wij deze beoordeeling stellen, reeds niet meer! Het is C.H. CLEMENS, die *Een Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* tot zijne stoffe koos. *De mortibus nil nisi bene* is door kwalijk toepassen eene philisterspreuk geworden; - de verscheidenen zouden dan voor ons vergeefs hebben geleefd! Gelukkig echter zullen wij ditmaal niemand behoeven te ergeren om den wil onzer opregtheid; wij vleijen niet, wanneer wij hem den lof toekennen, in den goeden zin des woords, een populair Schrijver te zijn geweest. Het scheen ons, dat de oorzaak van zijnen opgang in het talent school, waarmede hij van zijne individualiteit partij trok; hij verdiende dien te maken, daar hij het goede, naar zijne ontwikkeling en naar zijn licht, wilde en zocht. Het is een waarborg, dat zijn Werk hem overleven zal! Ook dit Stukje draagt er blijken van; - er is geest, er is verdienste van stijl in; tot eene bestrijding van verhandelingen, om de verwarde begrippen, daaruit geboren, den waan van kennis, daardoor verspreid, verhief hij zich echter niet.

De Heer J.I.L. TEN KATE leverde drie types: *De Schoolmatres, de Kapper*, en *de Koffijhuisjongen*; er is meer teekening in, bij dezelfde gebreken, vroeger gegispt. Waarom zouden wij dit op nieuws doen? Of wij de keuze konden prijzen, of wij een hooger doel zagen doorschemeren!

De Koopman is eene bijdrage van den Heer W.H. WARNSINCK, BZ.; is het eene type? - 'Het is het geslacht en niet de soort,' zal Z. Ed. antwoorden, 'de Koopman, en niet de Reeder, niet de Eerste Hand, niet de Commissionair, niet de Tweede Hand, niet de Winkelier, niet de Kramer.' Waarlijk, de figuur is gegeneraliseerd. Het Stukje begint met het begin van onzen Wereldhandel; - de tachtigjarige Oorlog, de verovering der *Indiën*, het eigenaardig Volkskarakter, zijn zoovele voorwerpen van consideratie. Dan volgen de verkeerde denkbeelden, door vreemdelingen over onze kooplieden gekoesterd, en hunne verdediging *per se*; de liefde van den Nederlandschen Koopman voor de Letteren en Kunsten; het gewigt van den handel voor onzen Staat. *Tyrus, Sidon, Alexandrië, Athene, Syracuse*, en *Carthago* duiken nog eenmaal uit hunne bouwvallen op; - is het eene type?

De Heer GERSON (zijne tweede bijdrage, *de Vischvrouw*, is met

den voornaam N. onderteekend), de Heer N. GERSON leverde, buiten deze, *de Nachtwacht*. De eerste is onbeduidend; de tweede schijnt ons overgemeen - wij zullen het daarbij laten, om niet onder de *onbescheidene* Recensenten te worden geteld.

FERDINAND SOEP, ‘die nog niet regt weet, wat hij in zijne type beschrijft (een ongemak, dat toenemen zal, hoe meer de typeschrijverij opwakkert)’ - helaas ja! - FERDINAND teekende *de Kleedjesmaakster* beter, dan men uit zijnen aanhef zou verwachten. Meer studie van het onderwerp, dat hij kiest, - minder jagt naar aardigheden, - kiescher smaak, dan uit zijn leelijk pseudonym blijkt, en hij zal eervoller melding verdienen. - *De Bedelaar van Fatsoen*, door R. VAN DEN BERG (er zijn zoovele VAN DEN BERGEN als VAN DER GRYP's, en toch twijfelen wij, of dit 's mans ware naam is), *de Bedelaar van Fatsoen* heeft geene *portée*. Eene Officiersweduwe, - een Grande van *Spanje*, - een tuchthuisboef, er is climax van onwaarschijnlijkheid in de gekozene voorbeelden. Wanneer de Auteur uit zijne ervaring - zijn stijl duidt een' man van jaren aan - ontwikkeld had, hoe iemand van goeden huize soms tot den bedelstand vervalt, er ware gelegenheid geweest voor menige nutte les. Een koopman in Rijnwijn is hier misplaatst; *het Lid*, dat zoo lang gecontribuëerd heeft, *de Jufvrouw*, die hare beurs in het Logement liet liggen, zijn aardig geschetst. - Wij maakten door *de Amsterdamsche kermis* kennis met den Heer J.W. KIRCHNER; maar wij passen elkander niet. De wijze, waarop hij ons onderscheidene harer tooneeelen schildert, is door en door gemeen; zulk eene veraanschouwelijking daalt beneden de Kunst; zij kruipt niet langs den grond; zij ziet af. Het schijnt een eersteling. De Schrijver leere zijne gaven voor opmerking beter besteden.

Wij komen ten laatste tot de types, door den Heer H.H. HAGEMAN, J^{r}. geleverd. Wij kunnen prijzende eindigen: zoowel *de Aanspreker* als *de Baker* onderscheiden zich door juistheid van teekening; men kan het den Stukjes aanzien, dat hij weet, waarover hij schrijft; iets, dat bij onze types zoo zelden het geval is. Er heerscht orde in de behandeling des onderwerps; de stijl van den Heer HAGEMAN verdient lof; zoo hij zelden schittert, hij flikkert ook nooit van klatergoud. Wij zien gaarne meer bijdragen van zijne hand te gemoet; een weinig meer smaak is alles, waarop wij aandringen.

En résumé, is de Redactie voor hare taak berekend? Twee verdienstelijke bijdragen onder de twaalf - de uitkomst is niet glansrijk; op de overige tien, schier op het geheele Werk, ligt

een waas van gemeenheid, waardoor het mogelijk kans heeft, populair te worden, in den kwaden zin des woords; doch waaraan het noch de bereiking van het wijsgeerige doel, dat wij der Redactie gaarne toeschreven, noch de bevrediging van het verlangen des Heeren LAARMAN, iets te leveren, dat nationaal zij, en dus tot onzen roem strekke, zal hebben dank te weten. Wij waarschuwen haar voor die afwijking; wij bevelen haar grootere keurigheid in de bijdragen aan. Mogt onze raad niet door haar in den wind worden geslagen! Al wierd hij dit, - al droeg deze beoordeeling noch voor *de Nederlanden*, noch voor *de Nederlanders*, vruchten, wij zouden ons de moeite, aan haar besteed, niet beklagen. Uit belangstelling in de Vaderlandsche kunst, in den roem des Vaderlands, namen wij de taak eener beschouwing van den Kopijeerlust des Dagelijkschen Levens op ons: een woord over de Roeping der Letterkunde onzes Tijds besluite haar.

Onze Inleiding betreurde, dat de types niet het gevolg zijn van inheemsche ontwikkeling; wij hebben Redactiën meenen te zien, die de haar ingezondene bijdragen naauwelijks of niet toetsten; wij hebben Schrijvers aangetroffen, die studie overbodig, die het afzien van manier voldoende achtten: onze uitspraak is, helaas! geregtvaardigd. Het is dezelfde beginselloosheid, waaraan onze dagen, in zoo vele opzigten lijden. Eene Redactie moet weten, wat zij wil; van de handhaving van haar doel hangt de uitslag harer onderneming af; het is eervoller af te treden, dewijl Schrijvers, in haren geest, ontbreken, dan zich zelve te verloochenen, omdat men geene andere bijdragen krijgt. Verre zij het er echter van, dat wij voor beide geene andere uitkomst zouden zien, dan het plan op te geven. De liefhebberij voor types is nu eenmaal opgewekt, en KLIKSPAAN heeft voldingend bewezen, hoeveel goeds ook dit middel stichten kan. Men vare dus voort met de uitgave; maar men vleije zich minder met eenen gelukkigen uitslag, uit hoofde van het aantal onzer Schrijvers, dan om de sympathie, welke een hooger standaard bij de besten vinden zou. Geef ten onzent uit, wat gij wilt, gij zult legio van medearbeiders vinden; maar de bijdragen zullen er naar zijn. Noodig uit, zonder onderscheiding, en de prullen zullen u toestroomen! Daar zijn er, die aan alles meêdoen: - *du persil dans toutes les soupes*! Daar zijn er, die zulk een heusch aanzoek niet onheusch kunnen afslaan, al schemerde uw plan hun nooit voor den geest: - ijdelheid der ijdelheden! Daar zijn er, die zich verpligt gevoelen, eene zoo nationale onderne-

ming te ondersteunen, schoon de rigting van hun talent vreemd is aan uwe hoofdgedachte: - aanmatiging, onder den schijn van vaderlandsliefde! Daar zijn er, die zich laten overhalen door uwe aanlokkende voorwaarden - wee het talent, dat voor louter geld veil is! Daar zijn er - maar waartoe de lijst vermeerderd? - zij is reeds te lang! Sla hoogeren toon aan voor hetgene gij in uwe bijdragen eischt; bewijs, dat gij begrijpt, wat de Letterkunde in onzen tijd *wil, kan, moet*, - en gij zult uwer waardige medewerking vinden. Wij hebben straks den vloek over het *venale* uitgesproken, wij aarzelen niet, onze meening geheel te zeggen. Het is naauwelijks te verwachten, dat die meer aan het doel geëvenredigde medewerking u met romantische edelmoedigheid zal worden aangeboden. Neen, gij zult ook die Schrijvers moeten schadeloos stellen voor den u gewijden tijd; - hij is ons aller kapitaal, hij moet allen renten opleveren; - maar wees zelve doordrongen, en doordring ook hen van het besef, dat er onvergankelijker rente is, dan bankjes of coupons! Zoo ergens, ten onzent faalt het in dit opzigt aan heldere begrippen; een woord er over volsta. Een arbeider is zijns loons waardig! - welke Wetenschap, welke Kunst is uwe onderdanige dienaresse om Godswil? Redactie en medearbeiders, men kent in dat opzigt geene valsche schaamte, wanneer men zich zijner roeping bewust is. Voor niets te werken, wie mag het, ten zij de gunsteling der fortuin? Voor niets te werken, wat meerder eer steekt er in, dan voor een honorarium, mits mijn wit iets hoogers zij dan dat? Wanneer *Czaar* PETER eenen ganschen dag de spade had gehanteerd, om eenen wal op te werpen, streek hij 's avonds zijne gage naar zich, als een gemeen soldaat. En toch was hij het, die de plaats der verschansing had aangewezen, die het plan van den aanval had beraamd, en toch zullen het de Schrijvers zijn, wier invloed zigtbaar zal worden bij tijdgenooten en nakomelingen! Aan hem de verantwoording van het doel zijns oorlogs, - aan ons de rekenschap van het doel onzer Schriften! Spreek ons daarvan, in den geest onzer dagen, waarin ieder leest, waarin de kring, waartoe een Auteur zich rigt, dagelijks grooter wordt; waarin de invloed der Schoone Letteren die van alle faculteiten overtreft! Spreek ons daarvan in den Hollandschen geest, dien gij moet handhaven, wanneer gij u van uwe taak zult kwijten; dien gij hebt te waarderen en te wijzigen, wanneer gij u in den uitslag van uw Werk zult mogen verheugen. Kent gij hem, hebt gij hem lief, zweeft u zijn ideaal veraanschouwelijkt voor den geest?

Het moet dezer dagen bij u zijn verlevendigd! Het is een beeld uit onzen roemrijksten tijd. Het blinkt u toe uit den glans onzer eigenaardigste volksglorie: Handel en Zeevaart. Het is de gevierde man uit de eeuw, toen er harmonie was tusschen de scheppingen onzer geniën en de behoeften van onze natie. VONDEL bezong hem, en de lier ruischt sedert van lof, zoo dikwijls zijn naam wordt genoemd. VAN DE VELDE schilderde zijne feiten, en het penseel wordt bezield, zoo vaak het hem weder aanschouwelijk maakt. Hij werd in den laagsten stand geboren, en hij klom uit eigene kracht tot den hoogsten op, om den last der grootheid waardiglijk te dragen; - vanwaar die idealisering van het gemeene? - Hij leefde in dagen, door bittere partijschap geschandvlekt; maar hem bezoedelde noch kuiperij na de nederlaag, noch overmoed na de zege, want hij bleef vreemd aan beide partijen, terwijl beide hem eerden, want hij stelde het Vaderland boven beide; - vanwaar dien meer dan wijsgeerigen blik, bij gebrek aan alle opleiding? Vergeefs zoudt gij in de Geschiedenis zijne wedergade zoeken; anderen hebben, zoo als hij het zijne meer dan eens, hun Vaderland bevrijd; - maar waar treft gij zijns gelijke aan? hij, die groot was, niet alleen tegenover laagheid, neen, hij, de redder van wie hem miskend had, van den man, dien wij liefhebben, dewijl hij zich die miskenning zoo edelaardig schaamde, dewijl hij ze door zijne hartelijke boete schier opwoog; een tooneel, waaraan de Hollandsche Jaarboeken eene nergens geëvenaarde bladzijde hebben dank te weten - vanwaar dat zedelijk verhevene?

Ik zou u beleedigen, zoo ik niet vooronderstelde, dat gij mijnen type-Hollander herkend hadt: MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUYTER, dat gij het bij uitnemendheid Hollandsch beginsel waardeerdet, uit liefde betrachten *pligt*.

Of gij in dien geest het dagelijksche leven aanschouwdet, gadesloegt, veredeldet - zoudt gij durven beuzelen? zoudt gij willen vermaken? - Nationaliteit in de Kunst! de gelukkige, die voor u ijvert, doet hij het niet voor de schoonste deugd?

Album.
Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Viertal Leerredenen, over onderwerpen, ontleend uit de geschiedenissen des Ouden Verbonds, door H.M.C. van Oosterzee *te Elkerzee. Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. 1841.

‘Om eene reden, niet voor openbare mededeeling vatbaar’ - ‘door den drang der omstandigheden genoopt,’ zendt de Eerw. OOSTERZEE *twee* van dit viertal Leerredenen in het licht. De beide andere Stukken werden aan dat tweetal toegevoegd, ‘om aan het bundeltje eenigzins de gedaante van een Boekdeeltje te geven.’ - De twee Leerredenen, die de Schijver alzoo uitgeven *moest*, ‘bestonden toevallig beide in onderwerpen, ontleend uit geschiedenissen des O.V.,’ en daarom heeft hij ook, ‘*om de Symmetrie*, de twee anderen uit dezelfde soort van zijne Leerredenen uitgekozen.’ - Zulk eene Symmetrie, zoo als de Schrijver, overdragtelijk, deze gelijksoortigheid van teksten noemt, zegt waarlijk niet veel, en is tot niets nut, zoo er niet tevens eenheid heerscht in de onderwerpen, zoo niet tevens één hoofddoel de onderscheidene Stukken verbindt.

In de eerste Leerrede wordt, naar Gen. IV: 3-16, de treurige geschiedenis van KAÏN analytisch behandeld. Na behoorlijke verklaring van den tekst, ziet O. in KAÏN: Het kwaad in deszelfs *wasdom, rijpheid* en *vruchten*; in Gods handelwijze met KAÏN: Dat God *waarschuwt* tegen het kwaad, het kwaad *ziet, straft* en *vergeet*. Tot dit laatste, ‘dat God het kwaad *vergeeft*,’ geeft de tekst geene aanleiding; wel, zoo er gezegd ware: ‘Dat God de straf matigt.’

N°. 2 Handelt, naar aanleiding van Deut. III: 23-27, over: ‘Gods wijsheid en liefde, ook dan kenbaar, wanneer hij ons ontzegt, hetgeen wij als ten hoogste wenschelijk voor ons hadden gerekend.’ Aan dit thema ontbreekt de noodige eenheid.

De Schrijver let I. op MOSES bede en Gods antwoord in den tekst, en beschouwt het een en ander in betrekking tot hem zelven (tot wien?); II. overweegt hij het genoemde onderwerp

in betrekking tot ons, naar aanleiding van het geschiedverhaal, waardoor het aanschouwelijk wordt gemaakt; III. wordt ons ter vermaning en besturing gegeven eene les *der bescheidenheid, der dankbaarheid* en *der wijsheid*.

N°. 3 Heeft tot tekst 1 Sam. XXIV: 6, en schetst: De zalige zelfvoldoening over eene goede daad, bij zware verzoeking tot het gehoor geven aan de inspraak van den hartstogt. Wij zijn het met des Schrijvers opvatting van den tekst nog niet eens, maar naar *zijne* opvatting, is het thema goed gevonden. Na het verhaal van DAVID's overwinning op zich zelven, beschouwt O. *ten tweede*: Des menschen overwinning over zich zelven in het algemeen en met betrekking tot ons, als de bron van de zaligste zelfvoldoening, en let daartoe: *Op den strijd*, dien de overwinning kost, *op het middel*, waardoor dezelve wordt behaald, en op de *zalige zelfvoldoening*, die de waarde dier overwinning bewijst. Deze Rede wordt besloten met het aanwenden van het overdachte, *te onzer zelfbeproeving, aanmoediging, besturing* en *waarschuwing*. Uit de opgegevene dispositie blijkt, dat het opgegeven thema niet volledig is, den omvang der Leerrede niet bevat.

N°. 4 Bevat eene voorstelling van het voor ons gewigtige en leerzame van ELIA's verscheiden, naar 2 Kon. II: 1-11. Eerst wordt ELIA's uitgang uit dit leven naar den tekst voorgesteld, en daarna wordt die gebeurtenis van hare belangrijke en leerzame zijde ter beschouwing aangeboden, tot ELIA *zelven*, tot ELISA *en 's mans tijdgenooten, tot ons*.

Wij wenschen wel, dat al de Leerredenen, die in het licht worden gegeven, typen waren van echte kanselwelsprekendheid. Vele, en ook de hier aangebodene, zijn het niet. Wij hebben reeds eenige aanmerkingen medegedeeld, die het gezegde staven.

De stijl is over het algemeen vrij goed, doch mist hier en daar de noodige duidelijkheid. De stijl van den Brief, die tot Voorrede dient, is naauwelijks middelmatig.

Hier en daar vonden wij stootende drukfeilen; voor het overige is de uitvoering redelijk goed. In één opzigt verdienen deze Leerredenen onzen lof. Hoewel handelende over onderwerpen, aan het Oude Verbond ontleend, zijn het *Christelijke* Leerredenen. Zoo geheiligd door het Evangelie, kunnen onderwerpen uit het O.V. nuttig en geschikt gemaakt worden ook voor Christelijke hoorders; want wij weten, dat die Heilige Schriften wijs kunnen maken tot de zaligheid, welke is: *διὰ πίστεως τῆς ἐν χριστῷ Ιησοῦ*.

Boekbeoordeelingen.

Letterkundige naoogst van *J.H. Halbertsma*, Ph. Th. Mag. et Lit. Hum. Doctor h.c. te Leiden, Lid van het Koninklijk Nederl. Instituut, de Koninkl. Societeit te Kopenhagen, het Genootschap voor Duitsche Taal- en Oudheidkennis te Berlijn, het Thuringsch-Saxisch Genootschap der Koninklijke Universiteit Halle-Wittenberg voor Vaderlandsche Oudheden, de Leidsche Maatschappij, het Genootschap te Utrecht, Buitengewoon Lid van 't Friesch genootschap, Correspondent der Maatschappij van Weldadigheid, enz. Deventer, J. de Lange. 1840. XXIV en 299 bl. kl. 8°.

(*Vervolg en slot van blz.* 549.)

De *Aanteekeningen* van den Heer *halbertsma* op den *Frieschen Tjerne* van GIJSBERT JAPIKS worden (bl. 30) geopend met eene aanmerking over de verhouding van dezelve tot de verklaringen, vroeger door EPKEMA en WASSENBERGH op dien Dichter gegeven; over de meening, dat er in G. na hen niets te verklaren zou zijn overgebleven, en eindelijk over het voornemen des Schrijvers, om, van wege hun karakter en hunnen ijver, hunne misslagen niet op te noemen, dan ‘gedwongen om vooroordeelen, die door hun gezag wortel geschoten hebben, en het regt verstand der plaatsen hinderen, uit den weg te ruimen,’ zoodat hij hen daarom liever stilzwijgend verbeteren zal. Het spijt Ref., hier dadelijk te moeten betuigen, dat de Schr. niet altijd dit voornemen getrouw is gebleven. Of hoe moet men oordeelen, wanneer men b.v. op bl. 158 op het woord *Boaskje*, over den vorm *bôsta*, leest: EPKEMA heeft dien vorm niet erkend in zijn Woordenboek, schoon G.J. hem viermaal heeft op vier achtereenvolgende

‘bladzijden,’ en dan, het Woordenboek op het werkwoord opslaande, ziet, dat die vorm daar met alle daartoe behoorende plaatsen onderscheidenlijk voorkomt? Wil men een ander voorbeeld? Op bl. 223 leest men op *geafeynt*: ‘Buurvrijer, zegt EPKEMA. Maar JUNIUS (Et. Angl. *Yeoman*) begreep het beter. *Goefeynt*, schrijft hij, *adolescens eundem pagum inhabitans*. Die met ons in hetzelfde district, in dezelfde gemeente van hetzelfde dorp woont. Het woord *gae* heeft in de oude F.W. meest de beteekenis van dorp, met den omtrek, die er onder behoort; bij de Gothen was *gawi* een gewest, enz.’ Wie meent nu 1°. niet, dat E. die andere verklaring niet heeft gekend? Welnu, ook door E. wordt JUNIUS aangehaald, en zijne verklaring gebillijkt. Maar hij heeft ze dan 2°. toch niet aangenomen? In tegendeel, want ook hij vertaalt *gea: dorp, buurt*, en *geafeynt* is dus ook bij hem niet anders dan *makker uit hetzelfde dorp, uit dezelfde buurt*. Welke is dan zijne fout? Er is geene fout hoegenaamd, want *gea* heeft eene betrekkelijke beteekenis, en wanneer E. dat woord, met aanhaling van *deze* plaats van G., door *buurvrijer* wedergeeft, doet hij niets anders dan zoo naauwkeurig mogelijk de bedoeling des Dichters uit te drukken. Want deze laat TJERNE iets door een voorbeeld ophelderen, en wel van iemand, wien hij, zonder nadere bepaling, als zijn' *geafeynt* aanduidt, en wien dus ieder op deze aanwijzing zal moeten onderkennen; waaruit volgt, dat óf de Dichter zich verkeerd heeft uitgedrukt, óf dat *geafeynt hier* een' makker beteekent, *die tot den allernaasten omtrek van dezelfde buurt uit hetzelfde dorp behoort*. En het *begrip* van zulk een' makker zal, dunkt ons, niet veel van *buurvrijer* verschillen. Maar hij heeft dan toch hier 3°. het ‘regt verstand van deze plaats *gehinderd*?’ Zoo weinig, dat zijne overzetting, tot regt verstand van den Dichter, de voorkeur verdient boven die, welke wij hier vinden: *Als ik aan den jongman mijnen dorpgenoot zag*. Beter, dunkt mij, had de Heer H. gedaan, wanneer hij, die het Gothische *gawi* als *gewest* aanhaalt, hier naauwkeurig had willen handelen zoowel over den oorsprong van het woord, als over het verband, of ook over het verschil tusschen *gea* en *goa*, welk laatste woord altijd eene uitgebreidere, en, misschien, onderscheidene, beteekenis beeft, en in *Oostergoo, Westergoo* en ook in ons *Gooi* (niet *Gooiland*, zoo als men begon te zeggen, toen men vergat, dat *het Gooi*, in tegenoverstelling van de stad *Naarden*, het *Naardingerland* beteekent), in *Gouw, gau*, enz. overig is, met nadere bepaling,

des noodig, van hetgeen men daarover vindt bij WASSENB., *Bijdragen*, II, 25 en 158.

De *Aanteekeningen* zelve kunnen wij niet op den voet volgen, gelijk wij ook de kritische aanwijzingen over den tekst van G. en de regte lezing en spelling der Friesche woorden, welke in het begin eene meer bijzondere plaats krijgen, moeten voorbijgaan. Slechts eenige punten, vooral waar onze wijze van zien verschilt, mogen wij aanstippen.

Reg. 1: *Nye lân-frou*. De beteekenis van *ny* wordt hier zeer juist opgegeven; desgelijks te regt opgemerkt, dat de Fries zeer scherp tusschen *Frou*, meesteres des huizes, en *wijf*, mulier, onderscheidt. Wanneer H. echter, ter verklaring hiervan, het Gothische *frauja, heer*, en het Ysl. *fru, domina*, aanhaalt, verwondert men zich, dat het veel naderbij liggende Oud-Duitsche *Fro, domina* (HUIDEK., op MELIS STOKE, II, 150 en and.), *Vroondienst, Fronleichnamfest, festum corporis Ch.*, eig. *domini*, en dergelijke worden voorbijgegaan.

Reg. 8: *Tjochtme doz de' hijmmel ijn? Frjuenen, lit my mey lye. Tijgt men dus den Hemel in? Vrienden, laat mij met lijden*. TJERNE zegt dit in vrolijke luim op het hem verrassende en welkome gezigt van de gereedgemaakte spijze in de keuken en den toestel voor het feest. Doch de Hr. H. ziet er in ‘een pasquil op den ijver, dien deze keukenbevolking in de bereiding van zoo veel overtolligs ten toon spreidde, en waarvan men weleens zegt: *Zij werken of zij er den Hemel mede verdienen zullen*.’ Ref. heeft van wege het voorg. vers: *dit schoe mij eak wol flye: dit*, t.w. niet het bereiden, maar het genieten, *zou mij ook wel passen*, er nooit iets anders in gezien dan eene luchtige betuiging, bij wijze van spreekwoord, dat het leven hier zoo vrolijk was en zoo weinig geleek op eene pelgrimsreize in lijden en ontbering, dat ieder op zulk een' voet de hemelreize wel zou willen mededoen.

Reg. 10: *O wijlde Sarlle*. Ter verklaring van dezen vloek, die door den Hr.H. wordt afgeleid (door overgang van *Karle* in *Tsjarle*, en vandaar in *Sarle*) uit de herinnering aan de verdelgende oorlogen van KAREL *den Grooten* - naderhand geeft hij echter ook nog eene andere afleiding - wordt hier over de oorspronkelijke beteekenis van den naam KAREL (kerel) gehandeld, en daarbij, in verg. met het gezegde op bl. 135 op het woord *huwsman*, en met dat op bl. 136 over *Tzjerl*, de meening uitgedrukt, dat *kerel* oorspronkelijk een' man, die door zijne geboorte tot dragen en sjouwen, of tot gemeenen veldarbeid gedoemd is,

beteekende. Hij zegt verder, dat de dagelijksche aanraking, waarin de *huis-kerels* der Monarchen, als hunne hofbedienden en lijfwacht, met den Souverein kwamen, ‘dikwerf eene gemeenschap, ja vriendschap voortbragt, die den huisknecht verhief, eerst tot huisheer, hofmeester of *major domus*, en eindelijk tot bestierder van den Monarch zelven, die er in heette te regeren. *Op deze wijze schijnen mij de Carls en de Carlo-mans* (*sjouwerlui*) *met* 3 *of* 4 *geslachten van eenvoudigen hofbediende opgeklommen te zijn tot de waardigheid van Keizer, en door hunne verheffing aan den naam van Carl eenen glans bijgezet te hebben, dien hij van nature geenszins bezat.*’ Ref. wilde niet gaarne, dat iemand uit dit proefje de naauwkeurigheid van de historische studiën van den Hr.H. afmat; maar hij moet juist daarom te meer wenschen, dat de S., zoo hij eens opzettelijk over den oorsprong der CARLOVINGEN gaat handelen, een weinig toezie op de getallen, die hij vóór de geslachten plaatst. Hij beslist dan misschien zelf, of in het 3de of 4de geslacht vóór CHARLEMAGNE de naam *Carl* nog een appellativum, en of de stand van diens voorouders toen nog die van eenvoudigen hofbediende was? Waarschijnlijk vindt hij dan, rugwaarts opklimmende, deze 6 geslachten: KAREL *de Groote*, PEPIJN, KAREL MARTEL, PEPIJN, ANCHISE, ARNOLD, en ziet hij, dat deze ARNOLD, die naderhand Bisschop werd, zelf reeds een zeer rijk man en een der voornaamste Rijksgrooten was, die met PEPIJN VAN LANDEN door CLOTARIS II tot opziener van zijnen zoon DAGOBERT I benoemd werd. Ook dunkt het ons nog niet zoo zeker, dat de naam zelf oorspronkelijk eene betrekking, en wel die van dienstknecht, heeft aangeduid. Zelfs gelooven wij niet, dat kerel en knecht of slaaf ooit simpliciter synonyma geweest zijn (De Hr.H. brengt *kerel* in verband met het Lat. *gerulus*, een' drager). Gelijk nog in ons spraakgebruik *kerel* niet alleen, noch ook vooral een *gemeen* man, maar meer een *sterk* man, een' *baas van een' man*, een' *man* bij uitnemendheid aanduidt, zoo is het zeer verklaarbaar, dat het woord, evenzeer als *man* zelf (zie HALB., p. 135), gebezigd is geworden, om gemeene mannen, voetknechten, arbeiders, slaven, allen, die geenen anderen titel hadden, daarmede te beteekenen. Maar even duidelijk is het, dat het woord - gelijk men b.v. ziet aan den ELFEN-KARL der Noordsche Mythologie - uit het begrip van een' man, een sterk man, door de bijbeteekenis van kracht en magt, tot aanduiding van eenen baas, eenen hoofdman, eenen aanvoerder, enz. heeft kunnen overgaan. De Heer HALB. zelf maakt reeds van *kerels* eene middelsoort

tusschen *slaven* en *vrijen*, en misbruikt misschien daartoe zelfs nog het Friesche rijm: *Deer efter* (door KAREL *den G.*) *werden se kaerle*, dat wel niet *vrijgelatenen*, maar vrije mannen zal beteekenen. Al het gezegde is ook toepasselijk op het woord *man* en op de redenering van den S., op bl. 135, ter verklaring van den naam *Huws-man*, in den titel van dit Gedicht aan TJERNE gegeven, en welke hierop nederkomt: '*Man* is de oudste Germaansche naam voor een mensch in dienstbaarheid. De Germanen lieten het vee verplegen en den akker bearbeiden door slaven, die *huis*slaven of *huis*mannen heetten, als huisgenooten van den Heer en als bovendien door hunne taak aan het huis gebonden. Naderhand, bij meerdere ontwikkeling, plaatste de Heer deze huismannen op zijne landhoeven, waarvan zij hem jaarlijks eene zekere hoeveelheid vruchten of vee moesten opbrengen. Eindelijk werden deze huismannen, en in *Friesland* zeer spoedig, geheel vrije lieden of pachtboeren.' Van dit alles verklaart de Heer H.: 'Dit artikel is een aanvulsel op het Hoofdstuk van mijnen vriend GRIMM over de slavernij, en moet ingeschoven worden tusschen N°. 10 en 11 op bl. 305 zijner *deutsche Rechts-Alterthümer*.' Ref. moet hierop het volgende aanmerken: 1°. *Man* heeft oorspronkelijk en simpliciter nooit een' *slaaf* kunnen beteekenen; het ware hetzelfde, als wanneer men uit MELIS STOKE, III, 287, wilde bewijzen, dat de oorspronkelijke en algemeene naam der Vassalen *man* was. De stamvader MANNUS bewijst reeds het tegendeel. 2°. Het spijt Rec., dat hij op dit oogenblik GRIMM's Werk niet kan nazien; maar hij vreest zeer, of dit artikel wel volkomen *tusschen* diens Hoofdstukken als aanvulsel zou *passen*. Dit is zeker, dat het geen aanvulsel kan zijn op de Germania van TACITUS, c. 25, want deze ontkent regtstreeks, dat de Germanen huisslaven hadden, in den zin van HALB., en stelt de slaven bij hen onmiddellijk op die hoogte, waarop onze Schrijver hen eerst in het 2de tijdvak doet komen, maar waardoor hun geheele radicaal van *huis*mannen ongelukkig verloren gaat. Moet Ref. dus nog het bepaalde bewijs voor de waarheid van deze afleiding afwachten, zoo vraagt hij intusschen, 3°., of, indien *huisman* een' pachtboer beteekent, niet door den titel zelven een nieuw bewijs wordt gegeven, dat G. zijnen TJERNE niet als een' Eigenerfde heeft willen doen voorkomen? 4°. Zou hij weleens willen weten, doch dit is eene bloot historische quaestie, welke de naam der eigenerfde *boeren* als zoodanig in *Friesland* geweest zij. Hun getal moet toch in *Friesland* reeds lang zeer

groot geweest zijn, zoowel van wege het vroeg ophouden der slavernij, gelijk HALB. te regt aanwijst, als van wege het later niet geconfiskeerd geweest zijn van *Friesland*, waarom ook het Leenstelsel dáár niet is ingevoerd, en eindelijk van wege de noodzakelijkheid, beide voor de afstammelingen der oude vrije bevolking (vrijgeborenen) en voor vele der dusgenoemde Edelen (oorspronkelijk van gene niet onderscheiden), om door landbouw en veeteelt zich een bestaan te zoeken.

Reg. 11, bl. 143. De observatie over den *heal-wuwgsen jonge* is zeer ter snede. De beschrijving van de menigte en veelsoortigheid der spijzen op die zelfde blz., gelijk ook bl. 102, is misschien wat al te grotesk, althans ter opheldering van GIJSBERT, en in verband met HALBERTSMA's eigene opmerking op bl. 213.

Reg. 15: *Dy dekers yens! allyck iz 't brulloftjen az 't kuwppjen*. Zoo las men vroeger. Vernuftig is de verandering der interpunctie door H. *Dy dekers! yens allyck*, enz. Het laatste is dan: eens allijk, eens gelijk, waarvoor H. eene plaats uit VONDEL aanhaalt: *Dat de grootheid van uwen naam eens gelijk die van eenen* ALEXANDER, enz. Taalkundig zou men het echter nader verklaard wenschen te zien. Want welke is de analyse van die beide woorden? Is *allyck* het Eng. *alike*, zoo als EPK. vraagt, of *al-lyk*, zoo als H. spelt, en dus geheel, aan alle zijden, aan beide kanten, gelijk, en als zoodanig *even, perinde*, welke beteekenis het in het Friesch heeft? Ook KILIAAN heeft *āllick*, doch in de beteekenis van *prorsus, omnino*, waarvan *ăll□ck, perinde*, door VAN HASSELT aangehaald, even alsof het hetzelfde ware, wel te onderscheiden schijnt. Verder, wat is hier *eens*? Vanwaar die *s*? Is hier een adj., een adv. of een genitivus, zoo als Prof. SIEGENBEEK wil, dat *ins*gelijks uit *in des gelyks* moet verklaard worden? Beide, *eens-gelyck* en *ins-gelyck* (niet eensgelijk*s* en insgelijk*s*, zoo als S. zegt, *Verh. over de Sp.*, bl. 208), heeft KILIAAN. Hoe gaarne hadden wij gezien, dat H. thans op dergelijke vragen eens een naauwkeurig antwoord had gegeven! Aan dergelijke schijnbaar geringe zaken hebben wij veel meer behoefte dan aan hoogvliegende algemeene onderzoekingen. Het is juist bij gene, dat men regt kan bewijzen, niet bang te zijn .... voor vallen en zich vermoeijen.

Reg. 16 en verv. Hier bij dit tooneeltje uit de kuiperijen is de Hr. HALBERTSMA regt levendig en uitvoerig, vooral ook omdat deze plaats de eenige is, waarvan hij zich met zekeren schijn kan bedienen, om aan TJERNE, als eenen stemgeregtigden

boer, het volle regt tot hooghartigheid te geven. Hij kan het intusschen niet verder brengen dan tot het zeggen: ‘Dewijl TJERNE deel nam aan het stemregt, moet hij bezitter zijn geweest van eene boerenplaats, een schotschietend huis, of eenige losse landen; want zouder dat was hij niet stemgeregtigd.’ Dit klinkt reeds wat modester dan in de Inleiding. Ook doet de Heer H. voorzigtig met die ‘boerenplaats’ onmiddellijk, nadat hij haar heeft genoemd, in een enkel ‘huis’ of ‘eenige losse landen’ te doen inkrimpen. Een boer toch zal zelden zijne eigene plaats aan een' ander' verhuren, om zelf op eene gehuurde te gaan wonen! - Eigenlijk zegt de Dichter niet eens, dat TJERNE aan het stemregt deel nam; maar deze verhaalt alleen, wat hem eens was bejegend bij eene vacature in de Grietmansplaats. En bij zulke gelegenheden was, zoo als H. zelf zegt, eene *gansche* Grietenij in beweging, en werd alles er op toegelegd, met het geven van vrij gelag, enz., om de gunst der *ingezetenen* te winnen; waaruit volgt, dat iemand, die juist zelf geen stemgeregtigde was, toch ook ligt zijne beurt kon krijgen. Eindelijk ware niets minder onmogelijk dan dat G.J., de Stadsschoolmeester van *Bolsward*, die bovendien Dichter was, en die met het stemregt te platten lande niets te doen had, hier een klein abuisje had gemaakt met dit geestige tooneeltje, waarop een huurboer eigenlijk geen acteur kon wezen, maar hetwelk hij hier noodig had, met den persoon van TJERNE te verbinden. Er zullen ook wel tegenwoordig Dichters wezen, die met de regte zamenstelling van den Staat niet in alle bijzonderheden bekend zijn! Zagen wij nog niet onlangs het voorbeeld van een zeer geleerd man, zelfs van historische studiën, die een weinig in de war was omtrent een deel der Geschiedenis, dat anders niet tot de meest onbekende behoort? Hoe het zij, wanneer de Heer H. de invoering van dit tooneeltje in verband schijnt te brengen met een doel, om TJERNE aan de aanzienlijke gasten, als die alle hoofd voor hoofd aan deze kuiperijen schuldig stonden, een' steek onder water te laten geven, zoo schijnt hij hier niet te hebben onderscheiden, dat de steek nooit van TJERNE, maar alleen van den Dichter kon komen, en dus geheel en al buiten het karakter van den boer blijft omloopen. - Voor de bijzondere toelichtingen over deze kuiperijen zijn wij hem dank schuldig. Alleen wenschten wij wel eenig bepaald bewijs voor de *nomenclatores* op bl. 150, en eenig nader onderzoek van hetgeen hij (ter opheldering van reg. 22: *de straat is hard en nat en glad*:) over den *tijd* van

de verkiezing der Grietlieden zegt. Hij wijst aan, dat het stemmen *der volmagten ten Landsdage* over geheel *Friesland* op den Woensdag vóór den eersten Maandag in Februarij geschiedde, en verklaart hieruit, dat de Dichter *deze* kuiperijen in den *winter* laat plaats grijpen. Maar hier wordt immers over eenen *Grietman* gehandeld? En is het dan voldoende te zeggen: 'Ik meen, dat die voorschriften - ook van toepassing waren op de verkiezing van Grietlieden. WIERDSMA, *Stemregt*, 184?' Is het laatste zelfs eenigzins waarschijnlijk? Want werden dan de vacatures bij de Grietlieden nooit tusschentijds vervuld? Zoo het niet meer toevallig is, dat de Dichter het tooneel in den winter geplaatst heeft, zou het niet een nieuw bewijs kunnen zijn, dat deze in die geheele zaak van het stemmen niet volkomen te huis was? - Wat de Heer HALB. op deze zelfde plaats, naar aanleiding van vs. 23, zegt over de invoering en het toenemende gebruik van den Tabak, en den tegenstand, dien deze ondervond, is zeer aardig en belangrijk, ofschoon hij zelf erkent, dat er meer over te zeggen is. Als bijdrage, zoo voor ons Land als daarbuiten, is hem misschien niet onbelangrijk, dat in *Rusland* (om van de Pauselijke Bullen tegen het snuiven in de kerk niet te spreken) het afsnijden van den neus als straf tegen het rooken gesteld was; dat te *Bern*, in 1661, het verbod daartegen onmiddellijk achter dat tegen overspel zijne plaats vond; dat Koning JACOBUS I van *Engeland* in 1603 het niet beneden zich rekende zijn *Counterblaste to Tobacco* te schrijven, en dat op den Catalogus van de boeken van Prof. HERINGA, bl. 66, een Boek in 4° wordt gevonden: DE VRIES, *Over het heedendaags Tabak-suigen*. Amst., 1692.

Reg. 24: *Bemoddere*. Gelijk het in het algemeen tot de rigting van den Hr.H. behoort de *navolgingen* van andere Dichters bij G. te ignoreren (verg. boven, bl. 540), ten einde alles in zoo vele fijn afgekekene trekken van het eigenaardige Friesche karakter te kunnen omzetten, zoo zien wij hiervan dadelijk een voorbeeld op dit vers, niettegenstaande Prof. WASSENBERGH, die ook nog door EPKEMA wordt aangehaald, hier eene duidelijke navolging van VAN DER VEEN had aangewezen. Hetzelfde is het geval op regel 135, waar G. TJERNE laat zeggen:

> Ho! for Graef Hendriex steat woen' wy uwz lock naet jaen.

Alle karakteristieke aardigheden, welke de Schr. in dit zeggen vindt, en alle vragen, welke hij bij deze gelegenheid over de Leden van het Huis van Nassau voorstelt, vallen hier toch weg

en worden althans onnoodig, bij de herinnering, dat G. hier alleen VAN DER VEEN navolgde:

Ho, ho, mij docht, ik was Graaf Maurits veel te rijk.

Natuurlijk, dat G. Graaf MAURITS in Graaf HENDRIK (HENDRIK ERNST CASIMIR, Stadh. van *Friesland* van 1632-1640) veranderde.

Reg. 30: O, tinse', het de' ijn-goe God de' on-wirdde minsche' al jout.

Een der schoonste regels uit den geheelen GIJSBERT, van welken de Hr. H. nog in 1823 in zijne *Hulde* het volgende gebruik maakte, bij de beschrijving van het karakter van den braven GIJSBERT: 'Wat hij beschouwt, wat hij lijdt of geniet, het verheft alles zijn hart tot den Almagtigen, die gebiedt, den Opperbestuurder, die geleidt, of den grooten Vader, die zegent. Zelfs op eene bruiloft, te midden der onbezorgdste vrolijkheid, vliegt het hem als 't ware in de oogen: "o bedenk, wat de ingoede God den onwaardigen sterveling al schenkt!"' En wat zegt *nu* daarvan dezelfde Hr. H.? Hij maakt er oplettend op, dat TJERNE zich geen' vleijer betoont, maar tegen zijnen Gastheer, den rijken bezitter, het woord *onwaardig mensch* uitspreekt! Hebben wij ook vrijheid den Heer HALBERTSMA van 1823, als uitlegger van G., te stellen boven den Heer HALBERTSMA van 1840? Toen plaatste hij zich op het ware 'oogpunt, waaruit men deze Dichtstukken beschouwen moet.'

Reg. 33: *Liete*. 'Vertooningen, vermommingen. Scand. *litr*, kleur, gelaat, *at lita*, verwen. Goth. *liuta*, veinsaard. *Zich ge-laten*, zich vertoonen, en ons ge-*laat*, zijn van denzelfden oorsprong.' Ziedaar de geheele noot. Wat doet nu de onkundige? Vertrouwende op den S., en niets vermoedende, houdt hij dit voor de erkende en ontwijfelbare verklaring. - Mij dunkt, *hier* ware het te pas gekomen, EPKEMA te noemen, en niet stilzwijgend, alsof hij gespaard moet worden, hem te verbeteren (zie boven, bl. 597)!! Want hier is eene geheel *nieuwe* uitlegging van den Heer H., die bovendien ten hoogste de waarde van eene gissing heeft, en er nu alleen op zijn gezag doormoet. Is intusschen de verklaring juist, dan hebben wij hier een zeer merkwaardig voorbeeld van een totaal verloopen van G.'s taal, terwijl ook de S. het woord niet anders dan uit de verwante tongvallen herstellen kan. Misschien is het hier echter zoo ver nog niet gekomen. Want het woord zelf komt zeer dikwijls bij GIJSBERT voor, maar beteekent daar overal *vreugde, weelde, uitgelatenheid, dartelheid* of zoo iets. Daar nu het verband ook hier niets anders schijnt te vorderen, heeft E. de-

zelfde beteekenis ook hier aangenomen. Meende derhalve de Hr. H. nu iets anders te moeten voorslaan, hij mogt zijn' dissensus bescheiden hebben aangewezen en dien zorgvuldig bewijzen. Nu weet men bijna voor dat stilzwijgen het woord niet te vinden! Voor het overige vergelijkt EPKEMA het woord, hoewel twijfelende, met het Zeeuwsche *leut*, vreugde (H.D. *leutselig*). Misschien is het met uit*gelaten*, waarschijnlijker met het Lat. *laetus*, het oud-Fransche *lie*, ons *blij* (be-*lij*), verbonden. Zie BILD., *Gesl. der Naamw.*, op *blijschap*. Is men snel in het gissen (en dat willen wij niet zijn), dan verklaart men uit dit woord den duisteren regel bij MELIS STOKE, VI, 720:

Wine comens nemmer met *leyen* ave.

waarvoor HUIDEKOPER, verklarende het woord niet te kennen, voorstelt *met joyen*, gelijk dit Fransche woord dikwijls in het toenmalige N.D. voorkwam. De zin vordert duidelijk: *met vreugde*.

Ibid.: *Mieri*! Een tusschenwerpsel van verwondering. De Hr. H. heeft: 'EPKEMA vraagt, of het ook verbonden zij met het Eng. *mirth*, vreugde,' en nadat hij deze verklaring te regt verworpen heeft, leidt hij zelf het woord af van eene verbastering van het Scandinavische woord *myrkrida*, nachtrijdster. Ref. wil het vernuftige van deze afleiding niet ontkennen, maar vindt toch de andere afleiding van EPKEMA, die de Hr. H. verzwijgt (waarom? en waarom dan juist de andere genoemd?), dat het eene verbastering van MARIA zij (omdat dit woord op zich zelf wat te raauw klonk, gelijk daarom ook Deker en duiker uit Duivel, JEMENY uit JEZUS MARIA is voortgekomen), veel eenvoudiger.

Reg. 37: *Bed-lehem*. Deze aardigheid, welke wederom eene imitatie van V.D. VEEN is (wat natuurlijk door den Hr.H. verzwegen wordt), geeft, daar zij behoort tot eene tegenstelling van hetgeen op het behangsel gestikt was met hetgeen daar in de bruiloftszaal voorviel, aan den Hr.H. aanleiding om te zeggen: 'Dit is eene satire op tafereelen van heilige bijbelgeschiedenissen in vertrekken, waar allerhande malligheid wordt gemaakt. - Deze wansmaak was de oude Heidenen onbekend. Ieder vertrek had zijne schilderijen in harmonie met hetgeen er gebeurde. Zie de slaapkamers en eetzalen van *Pompeji*!' Of hier eene satyre, welke zeker voor eenen boer wat fijn zoude zijn, door G. bedoeld zij, weet Ref. niet. Ook weet hij, dat er *iets* is aan H.'s berisping, en dat zij, om waar te zijn, slechts nadere bepaling behoeft. Maar dit weet hij tevens, dat de Hr. H. niet kan bedacht hebben, wat hij daar zeide, toen hij

in dezen de Ouden ten voorbeelde aanvoerde. Hij vergelijke hiertoe eens de Christelijke en Heidensche Schrijvers, aangehaald bij CASAUB. op SUET. TIBER., c. 43. Of aan welke slaapkamers dacht hij dan, in welke, bij Christenen, Bijbelsche Tafereelen eene disharmonie zouden zijn? Maar zoo gaat het, wanneer men bij alles, zoo als de Poëet zegt, '*dorens zoekt om aan te haken*.' - Veel onschuldiger, ofschoon dan toch ook wat afgesleten en vooral zeer goedkoop, is het schrollen hier ter plaatse op de tegenwoordige papieren behangsels, in vergelijking met het tapisseriewerk der vorige tijden; waarom onze eeuw eene 'papieren' eeuw moet heeten, gelijk die om soortgelijke redenen, bl. 102, eene 'financiële' eeuw werd genoemd. Dat schrollen verdriet echter, wanneer het telkens wederkomt, terwijl het dan ook wel gebeurt, dat het zoo onbestuurd voortholt, dat het zich zelf vastzet. Zoo b.v. op vs. 118, waar de boer, het rijke tooisel der bruid bewonderende, haar *spjeald-wirck* prijst. Nadat de Hr. H. hier in de *aant.* eerst een' geheel en al onverdienden tik aan EPKEMA gegeven heeft, alsof deze niet geweten had, wat speldewerk was (men zie slechts E. op het woord *kant*), en daarop zijne eigene geleerdheid door eene, intusschen zeer aardige en beknopte, beschrijving van het kantenmaken getoond heeft, zegt hij: 'Daar deze stof in den beginne alleen voor de alleraanzienlijkste personen diende, maakte men hunne kleedingstukken geheel van *speldewerk*, en dan kwam de naam van *kant* niet te pas; maar de latere tijden, overvloediger en spilzieker, en dus uit nood minder degelijk in de voorwerpen van weelde, gebruikten dit sieraad enkel voor boordsel. Vandaar, dat bij ons de naam van *kant* alleen is overgebleven.' Wat zegt gij van dat doordraven, Lezer? Maar, eilieve! weet ook de Hr. H., hij, die zoo naauwkeurig weet, dat tegenwoordig de 'alleraanzienlijkste personen' zulke kleedingstukken geheel van speldewerk niet meer dragen (?), weet hij ook aan te geven, wanneer die latere, minder degelijke, tijden, naar zijne meening, begonnen zijn? *Dit* mag ons troosten, dat reeds de bruid van TJERNE's Landheer door H., indien hij de plaats van G. nog eens goed naleest, bevonden zal worden niet meer dan eene *kant* gehad te hebben, ofschoon van *eene handbreedte*. Ja, Ref., die voor het overige niets weet van de annalen der kantenmaaksters, maar die, door H. oplettend gemaakt, onze oude Schrijvers er eens op heeft nagezien, kan betuigen, dat hij bij al onze Ouden nooit iets anders dan speldewerks*kanten* gezien heeft. Beginnende met GIJSBERT, vond hij hier en in den *Nyschierigen Jolle*, vs. 29, bij de beschrijving

van de steedsche hoovaardij, in den mond van JOLLE, niet anders dan *kant; kant* bij HEEMSKERK, in de plaats, reeds door EPKEMA aangehaald; *kant* eindelijk in de invectiva van den Middelburgschen Prediker BORSTIUS, in SCHOTEL's *K. Dordrecht*, p. 454 (ten zij de Hr. H. met *zijne* exegese in het dáár voorkomende 'een elle speldewerk en een nieuw kantjen,' twee onderscheidene dingen, en in het laatste niet blootelijk een nieuw patroon van speldewerksboordsel wil erkennen). Het is zelfs interessant te vergelijken, hoe een ander, iets meer bedaard, man, de oude Prof. WASSENBERGH, eene soortgelijke aanmerking makende, zich daarover heeft uitgelaten. In zijne aant. op de aangehaalde plaats uit den *Nyschierigen Jolle* zegt hij: 'De kostbaarheid der *kanten*, waarmede men zich in vorige tijden versierde, overtreft misschien de tegenwoordige kleederpracht,' enz. De Hr. H. in tegendeel maakt er reeds eene beschuldiging van tegen de degelijkheid der latere tijden, dat men doorgaans alleen *kanten* en niet kleedingstukken van enkel speldewerk draagt!!

Reg. .... Doch Ref. moet eindigen, ofschoon hij eerst tot regel 37 is gekomen, en ziet, dat hem nog 147 regels, voorts het geheele tweede Stuk van G.J., en eindelijk ook nog het laatste gedeelte van dezen *Naoogst*, dat over de HSS. van JUNIUS, zijn overgebleven. - Hij hoopt intusschen door het gegevene den aard van dit Boeksken eenigzins te hebben leeren kennen, terwijl het hem opregtelijk smarten zou, indien de overblijvende indruk een tegen den Schr. volstrekt ongunstige ware. Het is zoo, de Heer H. geeft al te veel *prise*; maar indien dit in het algemeen jammer is, het is daarom vooral jammer, omdat hij, die waarlijk buitengemeene begaafdheden bezit, daardoor de waarde van zijn Werk eigenwillig vermindert, terwijl het ontwijfelbaar is, dat hij, bij mindere begaafdheid, zulke in het oog loopende fouten niet zou begaan. Van die zijde is hij een leerzaam voorbeeld. Wat zijn Werk zelf betreft, wij herhalen, dat wij er veel uit hebben geleerd; wij bevelen hetzelve allen, wien het om leering te doen is, *wanneer zij met eenen geest van onderscheid weten te lezen*, dringend aan, en geven ten slotte aan hen, die vooral eene aangename en piquante lectuur zoeken, ook in gewone leesgezelschappen, de verzekering, dat zij het Boek telkens weder met nieuwe graagte in de hand zullen nemen. Een vriend vertoonde ons onlangs eenen brief, door hem uit *Friesland* ontvangen, waarin onder anderen deze woorden voorkwamen: 'Hebt gij den Lett. Naoogst van II. reeds gelezen? Wat is dat een aardig Boek, vol van de we-

tenswaardigste zaken! Maar hoe vreemd, dat hij in het volgende Stuk iets van TIB. HEMSTERHUIS wil geven! Van dezen zeide RUHNKENIUS: *Nihil sumebat temere*.' Wij zouden van dit oordeel niet veel verschillen!

Hartelijk hopen wij, dat de Uitgever in een voldoend debiet aanleiding zal vinden, om niet alleen het tweede Stuk, maar ook nog vele andere proeven van den Hr.H., te laten volgen. De uitvoering is zeer net, Drukfouten zijn ons weinige voorgekomen. Alleen is men, van wege de eigene denkbeelden van den Hr.H. over taal en spelling, soms onzeker, of men iets tot eene drukfout mag brengen. Men vindt b.v. GYSBERT en GIJSBERT met elkander verwisseld; *lag, gong, riek*, als imperff. van *leggen, gaan, raken; ellyps*, enz.; zoo ook, bl. 146, r. 20, *opgezetenen*, waar wij *ingezetenen* hadden verwacht!

1 Sept., 1841.

Dionis Chrysostomi □*ΛΥΜΠΙΚΟΣ, □ πε□□ τ□ς π□□της το□ □εο□ ἐννοίας*. - Recensuit et explicuit, commentarium de reliquis Dionis Orationibus adjecit *Jacobus Geelius*. Lugduni Batavorum, apud S. et J. Luchtmans. MDCCCXL. XXII et 460 pagg.

(*Vervolg en slot van blz.* 576.)

Wij wenschen onze taak te voltooijen, door de ruimte, welke wij voor ons zelve hadden bestemd, te vullen met de beschouwing der *Annotatio in* DIONIS CHRYSOSTOMI *reliquas orationes*. Doch ook hier belemmeren ons de grenzen van het Tijdschrift, om verder te gaan, dan een vlugtig overzigt der *Orationes de Regno* I-VI.

Wij hebben reeds vroeger aangemerkt, dat de Heer GEEL zich hier niet tot eene geregelde redactie van den tekst verbonden heeft, en dat hij derhalve slechts die plaatsen aanroert, waar zijne Codd. eene aanmerkelijke verandering in de lezing opleveren, of waar hij zelf, bij de uitleggingen en gissingen van vroegere Uitleggers niet berustende, door eene belangrijke conjectuur of aanteekening een nieuw licht over den tekst meent te kunnen verspreiden.

De eerste aanmerking op Or. I, p. 3 a, behelst eene verdiende teregtwijzing voor REISKE, en eenen voorslag, om *ἀεὶ τὸν* in *τὸν ἀεὶ*

om te zetten; beide stemmen wij gaarne toe. Minder overtuigd zijn wij van de verbetering, door GEEL op p. 3 d voorgeslagen: *οὐχ ὥςε ἀχολα□αίνειν χαὶ σπαθᾷν ἀνοίας χαὶ ὕβρεως - ἐμπιμπλάμενόν τε χαὶ ἀποπιμπλάντα ἐξ ἅπαντος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τεταραγμένην ὀργαῖς χ. τ. λ. Neque ferri potest ἐμπιμπλάμενόν τε χαὶ ἀποπιμπλάντα*; wij gelooven het met hem: *neque ἐξ ἅπαντος*, dat echter bij DIO gevonden wordt, Orat. VI, p. 92 b: *διώχοντας οὖν τὸ ἡδὺ ἐξάπαντος ἀεὶ ζῆν ἀηδέ□ερον*. De gissing des Hoogleeraars, die *αὐτοῦ* in *τ ρόπου* verandert, dunkt ons daarom overbodig. Maar *ἀποπιμπλύντα* dan? De Heer GEEL wil lezen: *ἀποπλανῶντα*. Maar *ἀποπλανᾷν* beteekent niet zoozeer *van den goeden weg afbrengen*, dan wel *op verre wegen brengen, doen uitweiden*. Intusschen schijnt de bedoeling van DIO wel te zijn: Dat de Vorst zich niet in wellust moet baden, en daarin bevrediging zoeken voor zijn ontsteld gemoed. Iets dergelijks, als PLATO bedoelde, *De Rep.* IX, p. 579 E: *ὁ τῷ ὄντι τύραννος τῷ ὄντι δοῦλος - χαὶ τὰς ἐπιθυμίας οὐδ' ὁπω□ιοῦν ἀποπιμπλάς, ἀλλὰ πλεί□ων ἐπιδεέ□ατος*. - Voorts wil de Heer GEEL voor *οἷον οὐδὲ χαθεύδειν αὐτὸν ἀξιοῖ*: *οὐχοῦν* gelezen hebben, of, gelijk Codex C. oplevert: *ἀλλ' οἷον - ἀξιοῦ v*. Ook REISKE schijnt hier zwarigheid te hebben gevonden. De gewone lezing geeft, dunkt ons, eenen goeden zin, wanneer wij *οἷον* als accusativus met *ἀξιοῖ* verbinden, in dezen zin: *quale est, quod neque* eum totam noctem dormire *jubet*.

Belangrijk zijn de aanteekeningen over het gebruik van *ἀλλὰ* ad pag. 5 c, en de verbetering *συμπονεῖν*, voor *πονεῖν*, p. 7 b, waarbij vooral in aanmerking komt hetgeen de Heer GEEL leert, *Ann.* p. 379, 80, over het ten onregte weglaten dier praepositie in de *composita*. Even gelukkig zijn de verbeteringen *διὰ παντός*, p. 8 b, voor *διέποντας*, en het noodzakelijke *τύχης*, voor *ψυχῆς*, p. 9 b. Het onverstaanbare *τοῦτο δὲ ἦν Ἡραχλέους*, p. 14 c, waarop zich CASAUBONUS zoo veel vergeefsche moeite gaf, wordt, naar aanleiding van Cod. C., zeer eenvoudig in *τοῦ δὲ Ἡραχλέους* veranderd, en de zin met het volgende verbonden. De door REISKE ook hier miskende Engelschman was weder op den regten weg, en las: *τοῦ δὲ δή*. Om het verband van het volgende *ἅτε*, en om nader bij de *lectio vulgata* te blijven, zouden wij *τότε δὴ Ἡραχλέους* nog boven de gissing des Hoogleeraars verkiezen.

Orat. I, p. 14 d. Van de eerste vrouw, die MERCURIUS aan HERCULES vertoonde, heet het: *χαθε□ηχὸς δὲ χαὶ ὅμοιον αὐτῇ τὸ εἶδος ὁρᾶσθαι*. JACOBS las: *ὅμοιον ἀεί*; 'quod veroer,' zegt GEEL, 'ut Graecum sit ea sententia quae requiritur *tranquillum, aequabile*. Aliquid certe in hac locutione addi solet, cui res similis sit,

veluti *πρᾷος τε καὶ ἑαυτῷ ὅμοιος* de Cyrino Philostr.' Hij slaat derhalve voor *ὁμαλόν* te lezen. Recensent is het zeer met den Hoogleeraar eens omtrent de beteekenis, die hier vereischt wordt, en de voorbeelden, onder anderen door HEINDORF *ad Charm.*, p. 170 a, *ad Phaedr.*, p. 271 a, aangehaald, bevredigen hem niet ten volle. Achter die alle schuilt de gedachte aan *ὅμοιος τῷ πρίν*. Intusschen waagt hij het in bedenking te geven, of *ὅμοιος* niet op meer plaatsen *kalm, effen* beteekenen kan. Althans, zoo de lezing goed is, meent Recensent eene dergelijke beteekenis aan het woord te moeten geven, Orat. III, p. 43 d: *πολιτειῶν - γιγνομένων κατὰ νόμον καὶ δίκην, μετὰ δαίμονός τ' ἀγαθοῦ καὶ τύχης ὁμοίας*. De plaats, door GEEL aangehaald, Orat. LX, pag. 580 a: *μηδὲ τροφῇ ὁμοίᾳ χρώμενον ἀλλὰ σίτῳ ἐκπεπονημένῳ*, komt mij voor bedorven te zijn, ten minste ik zou wenschen te lezen: *τροφῇ ὠμῇ*.

Gaarne vereenigen wij ons met de voortreffelijke verdediging van het herhaalde *οὗτος δὲ*; maar aarzelend moeten wij van EMPERIUS en GEEL verschillen, met betrekking tot p. 16 a, waar GEEL *τὸ μέγι□ον κακὸν ἐπιποθοῦντες - ἐξουσιάν μετὰ ἀνοίας* in *ἐξουσίαν μετὰ ἀνομίας* verandert. 'Potestatem,' zegt hij, 'multi requirunt, nemo dementiam.' Te regt; maar de menigte weet niet, dat de tyrannie is: *ἐξουσία μετὰ ἀνοίας*. MERCURIUS spreekt zijn eigen oordeel over de zaak uit, niet dat der menschen in het algemeen; wij zouden evenzoo kunnen zeggen: *At nemo maximum malum requirit*, en toch staat het er. - *Qui Dionem tractarunt hos de vitio sane monere poterat ipsa Ἀνομία in tyrannidis comitatu*. - Juist daarom verschillen wij van meening; want daar de *Wreedheid*, de *Overmoed*, de *Wetteloosheid*, het *Oproer*, voorgesteld worden als tot het gevolg der *Tirannij* te behooren, maken zij van de tirannij zelve geen integrerend deel uit, en wij kunnen de reden niet bevroeden, waarom van de vier trawanten juist de *Wetteloosheid* gekozen is, om de tirannij te definiëren als: *magt met wetteloosheid*. Het is MERCURIUS te doen om eene algemeene definitie, en grooter onheil was er zeker voor den wijsgeerigen zin van DIO niet denkbaar dan: Onverstand. De geheele redenering van PLATO, in het negende Boek der Republiek, heeft de strekking, om de Tirannij als zoodanig te doen beschouwen.

Orat. II, p. 21 c: *ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ὑπήκουεν ἑτέροις, καὶ πέμπεται μετὰ μικρᾶς δυνάμεως κυρίως ἄλλῳ συ□ρατευσόμενος*. Reeds H. STEPHANUS teekende aan: *οὐ κύριος*. 'Locum sarciunt,' zegt GEEL, 'C. et M. *οὐ κύριος, ἄλλ' ἄλλῳ συ□ρ*.' In dat geval zeide DIO eene onwaarheid en eene flaauwheid. Eene onwaarheid, want ACHILLES was

wel degelijk Heer en Meester van de kleine magt, die hem vergezelde, en AGAMEMNON zelf liet hem met zijn *Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε* als zoodanig gelden. Eene flaauwheid, want *ἄλλῳ συ□ρατευσόμενος* zou dan moeten beteekenen: *Onder* eenen ander' den veldtogt maken; terwijl het slechts uitdrukt: *Nevens* een' ander' den veldtogt maken. Maar die anderen waren, zoo als de Atriden, Heeren en Meesters der gansche expeditie; en dat ACHILLES *onder* hen stond, en slechts eene *kleine* magt aanvoerde, acht ALEXANDER weinig benijdenswaardig. Wij zouden daarom verkiezen: *πέμπεται μετὰ μικρᾶς δυνάμεως κυρίοις ἄλλοις συ□ρατευσόμενος*. - Fraai achten wij weder de conjectuur van GEEL: *ἀπαξιοῖς*, voor *ἀξιοῖς*, pag. 21 d.

Pag. 24 d zegt ALEXANDER bij DIO, dat HOMERUS *τὸν Ἀχιλλέα πεποίηκεν ὑ□ερίζοντα ἐν τῷ □ρατοπέδῳ, οὐκ ἔκλυτα, οὐδὲ ἐρωτικὰ μέλη ᾄδοντα· καίτοι φησί γε αὐτὸν ἐρᾶν τῆς Βρισηΐδος. ἀλλὰ κιθάρᾳ μὲν χρῆσθαι, μὰ Δί οὐκ ὠνησάμενον, οὐδ᾽ οἴκοθεν ἄγοντα παρὰ τοῦ πατρὸς· ἀλλὰ ἐκ τῶν λαφύρων ἐξελόμενον, ὅτε εἷλε τὰς Θήβας - τῇ ὅγε* (*φησί*) *θυμὸν ἔτερπεν, ἄειδε δ᾽ ἄρα κλέα ἀνδρῶν*.

GEEL zegt: ‘Nisi compositionem solutissimam dicamus, *μὲν χρῆσθαι* aegre interpretabimur: *μέν* caret respondente *δέ*. Fortasse DIO cogitando praecipiebat, quae deinde sunt in versu HOMERI *ἄειδε δ᾽ ἄρα κλέα ἀνδρῶν*. Tum ne de ipso verbo *χρῆσθαι* dicam cujus usus certe multiplex est, participium requirebatur, non infinitivus. Hic nodus ita solvendus videtur ut inserta *καίτοι - Βρισ*. auctorem ab instituta constructione abduxisse dicamus.’ Het laatste stemmen wij gaarne toe; minder gelukkig achten wij het gebruik van het eerste *μέν* verklaard. De zin, die er tegenoverstaat, is *ἀλλὰ ἐκ τῶν λαφύρων ἐξελόμενον*. Zoo worden wij niet gedwongen tot eenig bijzonder gebruik van *χρῆσθαι* de toevlugt te nemen. Het is, alsof DIO gezegd had: *ἀλλὰ κιθάραν μέν, ᾗ ἐχρῆτο, οὐκ ὠνήσασθαι, ἐξελέσθαι δὲ ἐκ τῶν λαφύρων*. ALEXANDER prijst, in de voorstelling van HOMERUS, dit, dat hij aan ACHILLES geene gekochte of van huis medegebragte lier in handen gaf, maar eene in den buit geroofde.

Pag. 25 d: *καὶ τά γε ἱερὰ τσιούτοις κόσμοις* (*σκύλοις τε καὶ ἵπλοις πολεμίων*) *ἱλασκέσθαι*. REISKE las *ἀγάλλεσθαι*. ‘Sed tenendum erat,’ zegt GEEL, ‘*ornandi* verbum requiri; aliud admitti non posse. Proprium in ejusmodi re est *ἀσκεῖν*. - Itaque DIO non *ἱλάσκεσθαι* scripsit sed *ἀσκεῖσθαι*.’ - Wij zien niet, waarom de conjectuur van REISKE te verwerpen zij. ‘*Ἀγάλλω*,’ zegt THOMAS MAG., ‘*κάλλιον ἤ λαμπρύνω*,’ en ‘*Ἀγάλλειν* est proprie *nitidare, splendide atque eleganter expolire, ornare*,’ volgens HEMSTERHUIS ad THOM. M.

in voce. *Ἀσχεῖν* daarentegen is *excolere, expolire*, zoo als de plaatsen, door GEEL aangehaald, alle bewijzen, waarbij vooral op de *zorg* en den *smaak* van het Werk gezien wordt. Hier daarentegen komt het op het *schitterende*, het in het *oog vallende* aan, al gaat dat opschikken ook wat tumultuair in het werk, zoo als bij de aangehaalde plaats van HOMERUS, *Il.*, H. 83. Nader misschien dan *ἀγάλλεσθαι*, komt bij de vulgate lezing *ἀγλαΐζεσθαι*.

Pag. 28 b achten wij de omzetting der woorden *καὶ ταῦτα ἐν ἰθάχῃ* allergelukkigst. De volgende zin schijnt goed, al laten wij *δὲ* achter *ποίαν* op zijne plaats. Het schijnt betrekkelijk op het voorgaande *οἰκ ἄλλως non leviter, non sine causa*.

Pag. 32 a. De Koning, zegt ALEXANDER, moet geene gebeden doen aan de Goden, zoo als andere menschen, of BACCHUS aanroepen, zoo als ANACREON: *ἦ νὴ Δία τῶν Αττικῶν σχολιῶν τε καὶ εὐχὰς ἐπαίνων, οὐ βασιλεῦσι πρεποίσας, ἀλλὰ δημόταις καὶ φράτορσιν ἀγαθοῖς καὶ σφόδρα ἀνειμένοις. Εἴθε λύρα καλὴ γενοίμαν τ. τ. λ.* Voor *ἀγαθοῖς* leverde Cod. M. de uitmuntende lezing *ἱλαροῖς* op voor *εὐχὰς ἐπαίνων*: *ἐποίρων εὐχάς*, waarvan GEEL *ἑταίρων* maakte; maar *ἑταίρων* is, dunkt ons, misplaatst, omdat er straks van de *φράτορες ἵλα ροὶ* melding wordt gemaakt. Daarenboven kon ALEXANDER moeijelijk alle Attische Scoliën afkeuren, daar enkele, zoo als het lied van HARMODIUS, zeer goed in den mond van brave mannen pasten. Het is hem ook hoofdzakelijk om de *εὐχαὶ* te doen, welke een Vorst al dan niet in den mond mag nemen. Zonder aarzelen verbeteren wij dus *ἦ νὴ Δία τῶν Ἀττικῶν σχολιῶν τινὰς*, of *τὰς ἐπ᾽ οἴνῳ εὐχας κ. τ. λ., wenschen en gebeden over tafel, dronkemanswenschen*, zoo als hij er later een' opgeeft. Wij vinden onze gissing bevestigd door EMPERIUS, die *ἐποινίων* wil lezen, doch zonder verder de constructie te verklaren. Over *ἐπ᾽ οἴνῳ, ἐν οἴνῳ, ἐπ᾽ οἴνοις* vergelijke men MEINEKE ad PHERECR., Fr. IV, in *Fragm. Comic. Graec.*, V. II, P. I, p. 336.

Orat. III. Ook in den aanvang dezer Redevoering treffen wij onderscheidene goede tekstverbeteringen van den Heer GEEL aan, b.v.p. 37 c: *μόνου*, voor *μόνον*; *ὑπακούουσι*, voor *ὑπακούωσι*, de bevestiging van CASAUBONUS fraaije conjectuur *ἄμικτα ἀλλήλοις*, voor *μικτὰ ἀνθρώποις*; eindelijk de gewigtige opmerking, die bijna iedere bladzijde der Redevoering bevestigt, dat zij slordig door DIO of zijne Afschrijvers is achtergelaten. Ter plaatse, waar DIO het dwaze der vleijerij in het licht stelt, zouden wij eenigzins van den Hoogl. verschillen; p. 40 a zegt DIO, dat de vleijer *ἀναπείθει* (*τὸν ἀνόητον*) *τὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦ βουλεύεσθαι καὶ μὴ τοῖς φρονίμοις ἐπιτρέπειν*. GEEL wil lezen: *τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν*, de zaken, die boven zijn

begrip gaan. In het verband zegt de Redenaar, dat, naar mate de vleijer van eenen dwaas te geloofelijker is, hij naar die mate grootere schade aanbrengt, namelijk voor den dwaas zelven. Die schade zal toch zeker daarin gelegen zijn, dat de dwaas zijne eigene zaken in de war stuurt, omdat hij meent, ten gevolge der ontvangene lofspraak, die te kunnen besturen. Had hij ze aan verstandigen overgelaten, hij ware er beter bij gevaren. Ik geloof, dat het treffender kenmerk van eenen dwaas is, zich zelven niet te kunnen regeren, dan te streven naar dingen boven zijn bereik, hetwelk hij met den eerzuchtige gemeen heeft: en wat is niet boven het bereik van den dwaas? Ik zou daarom *τὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦ*, d.i. *zijne belangen*, verkiezen. Want eigenlijk gezegd, kan de dwaas *τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν* wel aan anderen *overlaten*, maar alleen zijne belangen (*τὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦ*) kan hij *opdragen* (*ἐπιτρέπειν*) aan de verstandigen - *ὁ μὲν γὰρ τὸν δειλόν*, volgt er: *ὡς ἀνδρεῖον θαυμάζων, οὗτος δικαιότατα χρῆται τῇ ἀνοίᾳ τοῦ κολακευομένου· τάχ ι□α γὰρ ἄν - ἀπόλοιτο πειθόμενος αὐτῷ, καὶ τῆς ἀνδρείας τὰ ἔργα ἐπιχειρῶν*. Voor *δικαιότατα* wil de Heer GEEL *δὴ καιριώτατα* lezen. In welken zin, begrijpen wij niet regt. *Opportune* kan, dunkt ons, hier niet te pas komen; *quoniam*, gelijk Zijn Hooggeleerde zelf zegt, *qui timidus est, non hunc continuo in perniciem dari oportet*. Of beteekent hier *καιριώτατα letaliter* in den zin van *καιρία πληγή*, dan vreezen wij, of ergens zoo *καιρίως χρῆσθαι* gebezigd wordt. - De Redenaar is bezig te betoogen, dat de vleijer zich zelven bedriegt, en geene vrucht van zijn werk oogst; met dengenen, die den dwaze wijs prijst, zegt hij, gaat het nog aan; maar hij benadeelt, meer dan eenig ander, dengenen, dien hij vleit; doch (of liever *want wat betreft, ὁ μὲν γάρ*) degene, die den lafaard dapper prijst - wij meenen, dat in het verband der rede daarop alles moet nederkomen - vergist zich het meest in zijn eigen belang - waarom? omdat hij alle vrucht van zijne vleijerij mist, doordien hij dadelijk zijnen beschermer in het verderf stort. Wij twijfelen dus niet, of voor *δικαιότατα* moet *δὴ σκαιότατα* gelezen worden. - Hetzelfde schijnt de meening van EMPERIUS te zijn, die echter *εἰκαιότατα* in bedenking geeft; maar *εἰκαίως τινι χρῆσθαι* schijnt mij naauwelijks een' gezonden zin op te leveren.

Vernuftig zijn de verbeteringen op pag. 40 d: *καὶ ἰατρικοὶ*, voor *ἰατροῖς*; p. 43 a: *νομῆς*, voor *μόνης*. Uit de onderscheidene conjecturen van CASAUBONUS en REISKE achten wij de plaats, p. 44 a: *τρίτη δὲ πασῶν ἀδυνατωτάτη*, gelukkig hersteld. Daar echter DIO reeds vroeger de *δημοκρατία* gebragt had tot de *πολιτεῖαι κατὰ νόμον*,

wagen wij het in bedenking te geven, of hier niet *μόνιμον* voor *νόμιμον* te lezen zij. Doch deze gansche bladzijde draagt de sporen van de slordigheid, waarmede zij door DIO gesteld, of door zijne Afschrijvers bedorven werd, daar juist het *ἐπιεικῆ καὶ νόμον*, bijna dadelijk gevolgd door *ἐπιεικὲς ὄνομα καὶ πρᾷον*, ons nog diepere wonde laat vermoeden. Immers behalve de gelijkluidendheid en den uiterlijk gelijken schijn der woorden, vraagt men met regt: Wat de Wijsgeer, de Aristocraat, de Monarchaal DIO zoo behagelijks en zoets in den klank: *democratie*, vinden kon? *Εἴπερ ἦν δυνατὸν* staat achter *ἐπιεικὲς - πρᾷον*, maar kan daarop geene betrekking hebben, ten zij hij wilde zeggen, dat de *naam* niet mogelijk was. Maar de bedoeling is blijkbaar, dat de *zaak*, namelijk het verkrijgen eener betamelijke, duurzame en zachtmoedige constitutie, langs den weg der Democratie, onmogelijk is. Hare onregtvaardigheid, hare wisselvalligheid, hare vaak tirannische buitensporigheid waren juist, wat de Wijsgeeren der Democratie verweten. Waarom derhalve niet *ἐπιεικὲς ὀνομα καὶ πρᾷον* doorgeschrapt, en alles in de lezing opgelost: *κατα□άσι ν ἐπιεικῆ καὶ μονιμὸν καὶ πρᾷον, εἴπερ ἦν δ*? Ook in het volgende slaat GEEL verbeteringen voor, en de plaats schijnt insgelijks nog niet gezuiverd. Want het gebruik van *μονὴ*, in den zin van *διαμονὴ, duur*, en niet in dien van *vertoef, verblijf*, komt ons hoogstbedenkelijk voor. *Πρώτη καὶ ἀρί□η* kan welligt als eene vaste formule worden beschouwd voor *prima inter pares*. Althans een weinig verder lezen wij: *πρώτῳ τε καὶ ἀρὶ□ῳ θεῷ, τῷ Διΐ*. Het verwondert ons ook den volgenden zin niet aangeroerd te vinden. DIO had gezegd, dat hij zou spreken over de voortreffelijkheid van het Koningschap, en vervolgt: *πολλαὶ μὲν οὖν εἰκόνες ἐναργεῖς καὶ παραδείγματα τῆσδε τῆς ἀρχῆς ἔν τε ἀγέλαις καὶ σμήνεσιν ἐπισημαινούσης τῆς φύσεως τὴν κατὰ φύσιν τοῦ κρείττονος τῶν ἐλαττόνων ἀρχὴν καὶ πρόνοιαν, οὐ μὴν φανερώτερον οὐδὲ κάλλιον ἕτερον γένοιτο τῆς τοῦ παντὸς ἡγεμονίας, ἥ ὑπὸ τῷ πρώτῳ τε καὶ ἀρι□ῷ θεῷ τάττεται τῷ Διΐ*. Indien ik wel heb, schijnt DIO den lof van het Koningschap daarin te stellen, dat het het voortreffelijkste toonbeeld van de regering der Godheid is. Maar in dat geval gaat de plaats niet op eenerlei wijze mank. De constructie blijft vrij los, al construëert men den nominativus *πολλαί* met het gedachte *γένοιντο*, om het volgende *γένοιτο*. Vervolgens schijnt *τῆςδε τῆς ἀρχῆς* kwalijk geplaatst te zijn, vooral om het straks volgende *τὴν κατὰ φύσιν - ἀρχὴν*. Zoo wij ons niet bedriegen, zal er dus gelezen moeten worden: *πολλὰς μὲν οὖν εἰκόνας κ. παρ. ἔν τε ἀγέλαις - ἐπισημαινούσης τ. φύσ. τῆς κατὰ φύσιν τοῦ κρείττονος τῶν ἐλαττόνων ἀρχῆς*

καὶ προνοίας, οὐ μὴν - τῷ Διΐ, τῆσδε τῆς ἀρχῆς. Ik weet, dat men ook, door eene andere constructie, DIO kan laten zeggen, dat de Goddelijke Voorzienigheid het toonbeeld van het Koningschap is; maar zeker is het Koningschap zigtbaarder en oogenschijnlijker, dan de Goddelijke Voorzienigheid, en het eerste kan beter het toonbeeld van het andere, dan omgekeerd, heeten.

Pag. 45 b is de gelukkige conjectuur van CASAUBONUS: *παρὰ μόνων*, voor *παράνομον*, te regt opgenomen; voor het volgende *τῶν θεῶν* gaf de Parijsche Codex *τῶν ἀγαθῶν*. De Heer GEEL verkiest echter *τῶν ὁσίων*, en die meening schijnt, bij vergelijking van PLATO, *De Legg.*, IV, p. 716, 717, niet zonder grond.

Pag. 45 d. Wij roemden hierboven reeds de vernuftige gissing des Heeren GEEL, die hier tweederlei hand des Schrijvers zelven meende te ontdekken. Mogen wij opmerkzaam maken op eene fout, weinige regels hooger, waar *ἀσχολίαν* staat, in plaats van *ἀποσχολίαν* (ARIST., *Ethic. Nicom.*, X, 6), of iets dergelijks?

Pag. 47 b: *τὸ ἄρχειν οὐδαμῶς ῥᾳθυμον, οὐδ᾽ ἐπίπονον, οὐδὲ πλέον ἔχεται ἀνέσεως, ἀλλὰ φροντίδων καὶ πόνων*. De Engelschman heeft, in plaats van *οὐδ᾽ ἐπίπονον, ἀλλ᾽ ἐπίπονον* gelezen. GEEL volgt hem hierin, en de zin vordert ongetwijfeld iets dergelijks; maar hinderlijk is het, dat het woord *πόνων* oogenblikkelijk daarop wordt herhaald. Men leze, in plaats van *οὐδ᾽ ἐπίπονον*: *οὐδ᾽ εὔπορον. ἔχεται* veranderde REISKE in *ἔχει*, GEEL in *δέχεται*. Welligt kan *ἔχεται* in den zin van *conjunctum est cum* verdedigd worden. Vgl. HEMSTERHUIS *ad* ARISTOPH. *Plutum*, p. 472.

Pag. 54 b, c: *εἰ δὲ δόξα τοῖς φιλοτίμοις περισπούδα□ον, πολλάκις ἄν εὐδοξοίη τῶν φίλων ἐπαινεμένων· εἰ δὲ πλοῦτος πέφυκεν εὐφραίνειν τοὺς κτωμένους, πολλάκις ἄν εἴη πλούσιος ὁ τοῖς φίλοις μεταδίδους*. Niet duidelijk is ons hier de bedoeling des Hoogleeraars, die aanteekent: *Utroque loco vel idem est ac πολλαχῶς vel sic emendandum*. In tegendeel: DIO prijst het geluk der vriendschap, omdat ieder, die vrienden heeft, het hunne het zijne kan rekenen. De gansche rede is hier vrij rhetorisch: die vrienden heeft, heeft alleen vele oogen om te zien, vele ooren om te hooren, enz. enz. Dus is ook de roem zijner vrienden zijn eigen, hun rijkdom de zijne. Wie dus vele vrienden heeft, is *vele malen* beroemd, wanneer zij beroemd zijn, *vele malen* rijk, wanneer zij verrijkt worden. Eene andere lezing of uitlegging komt hier, dunkt mij, niet te pas.

Pag. 58 a: *ἐπεὶ δὲ δεῖ ἄνθρωπον ὄντα φύσει, τῶν ἐν τῷ βίῳ διαφερόντων, καὶ τοῦτον τῶν ἄλλων τι ὥσπερ παραμύθιον ἔχειν*. REISKE con-

struëerde *τῶν ἐν τῷ βίῳ διαφερόντων* met *τι, aliquid eorum, quae in vita humana eximia habentur*. Vervolgens voegde hij achter *τοῦτον, χωρίς* of *ἐξαίρετον*. De apodosis voorts wees hij juist aan in de volgende woorden: *ὁ δὲ ἀγαθὸς βασιλεὺς*. GEEL leest: *διαφερομένων*, i.e. *eorum, quae in vita tolerantur, solatium*. Vervolgens leest hij voor *ἄλλων*: *χαλῶν*. Te regt, geloof ik, acht hij eenen genitivus der zaak, waarover men getroost wordt bij *παραμύθιον*, noodzakelijk. Maar of men, wat men in het Hollandsch noemt, *hetgeen in het leven overgebragt wordt*, in het Grieksch *τὰ διαφερόμενα ἐν τῷ βιῷ* kan heeten, weten wij door geen voorbeeld bevestigd. *Τῶν χαλῶν* zelfs zou, geloof ik, voor Grieksche hoorders in dit verband eene gansch andere en veel lubriquere beteekenis hebben gehad, dan *bonae artes*. Wij meenen, dat DIO dit wil zeggen: Het is niet meer dan billijk, dat de Koning *bij uitstek boven anderen* eenig vermaak geniete. Voor *διαφερόντων* lezen wij dus: *διαφερόντως*, en verbinden dit met *τῶν ἄλλων*. Wij erkennen echter, dat *τὰ ἐν τῷ βίῳ* moeijelijk te verstaan is als *het leed des levens*; wij zouden dus vermoeden, dat er achter *βίῳ χαλεπῶν* was uitgevallen, of dat er gelezen moest worden: *τῶν ἔργων τοῦ βίου*.

Or. IV, p. 63 c sqq. Wij vinden ons verpligt de gansche plaats af te schrijven, opdat de Lezer het verband kenne. DIOGENES zegt tegen ALEXANDER: Zoo gij wezenlijk de zoon van ZEUS zijt, dan kent gij de kunst van regeren van zelven; want Hij bezit die in de hoogste mate. *Οὐκ οἶσθα*, vervolgt DIOGENES, *ὅτι διττή ἐ□ι παιδεία*; *ἡ μέν τις δαιμόνιος, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη*; *ἡ μὲν οὖν θεία μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ καὶ ῥᾳδία· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη, μικρὰ καὶ ἀσθενῆς καὶ πολλοὺς ἔχουσα κινδύνους καὶ ἀπάτην οὐκ ὀλίγην· ὅμως δὲ ἀναγκαία προσγενέσθαι ἐκείνῃ, εἰ ὀρθ ὡς γίγνοιτο. καὶ καλοῦσιν οἱ πολλοὶ ταύτην μὲν παιδείαν, καθάπερ οἶμαι παιδείαν* (*παιδιὰν* REISKE f. *παιδίων*) *καὶ νομίζουσι τὸν πλεῖ□α γράμματα εἰδότα - καὶ πλεί□οις ἐντυγχάνοντα βιβλίοις τοῦτον σοφώτατον, καὶ μάλι□α πεπαιδευμένον· πάλιν δὲ ὅταν ἐντύχωσι τῶν τοιούτων τισὶ μοχθηροῖς, καὶ δειλοῖς κ αὶ φιλαργύροις, ὀλίγου ἄξιόν φασι τὸ πρᾶγμα, καὶ τὸν ἄνθρωπον· τὴν δὲ ἑτέραν, ἐνιότε μὲν παιδείαν, ἐνίοτε δὲ ἀνδρείαν καὶ μεγαλοφροσύνην*. Ten eerste merkt de Heer GEEL te regt op, dat, om den wille der tegenoverstelling, voor *῾ῥᾳδία* iets anders, b.v. *βεβαία*, te lezen zij. Recensent, die eerst aan *ἀχεραια* gedacht had, berust gaarne in die gissing. *ὅμως δε ἀναγκαία - εἰ ὀρθῶς γίγνοιτο* verklaart de Heer GEEL: *tamen humana παιδεία si rite fit, necessario alteri disciplinae* (*τῇ θείᾳ*) *adjungitur. Sed hoc si verum est requiritur γίγνεται*. Het laatste zien wij niet in, want *εἰ ὀρθῶς γ ίγνοιτο* zou dan zijn: *ut recte fiat*. Maar wij ge-

looven, dat bovendien onze opvatting van die des Heeren GEEL verschilt. Want de *menschelijke παιδεία kan*, in den geest van DIO, niet gevoegd worden bij de *Goddelijke*, omdat deze laatste buiten het bereik der menschen is. Daarentegen moet de humana *παιδεία* bij de Goddelijke bijkomen, zal de laatste van toepassing worden, maar de Goddelijk onderwezene leeren die gemakkelijk. Zie p. 64 a. Daarenboven, het volgende *πάλιν δέ* duidt op eene voorafgaande tegenoverstelling, en wij meenen die in het *εἰ ὀρθως γίγνοιτο* te moeten zoeken. Wij interpungeren dus achter *ὅμως δὲ ἀναγκαία προσγενέσθαι ἐκείνῃ* (sc. *τῇ θείᾳ*). *καὶ, εἰ ὀρθῶς γίγνεται* (*ἡ ἀνθ. παιδεία*) *καλοῦσιν οἱ πολλοὶ κ. τ. λ. - παλίν δὲ ὅταν ἐντύχωσι τῶν τοιούτ ων* (sc. *τῶν ἀνθρωπίνως πεπαιδευμένων*) *τισὶ μοχθηροῖς κ. τ. λ.* - Het volgende, p. 63 d, is door CASAUBONUS*Διὸς παῖδας*, en de zin, p. 64a, door GEEL's *αὐτὰ δὲ τὰ μέγιρ□α* geheel hersteld.

Pag. 69 a: *Quum liberrime reprehendisset Alexandrum Diogenes, irascere, inquit, transverbera me hasta, ὡς ἀκούσῃ παρὰ μόνου τῶν ἀνθρώπων ἐμοῦ τἀληθῆ. Scripsit Dio ὅμως ἀκούσῃ.* GEEL. Ten onregte. Op *πρὸς ταῦτα* volgt, in dergelijke constructiën, *ὡς* (of *γὰρ*) EURIP. *Phoen.* 521:

> *πρὸς ταῦτ᾽ ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φασγάνα*
> *ὡς οὐ παρήσω τῷδ᾽ ἐμὴν τυραννίδα.*

PLATO, *Apol. Socr.*, p. 30 b, *πρὸς ταῦτα - ἢ πείθεσθε Ἀνύτῳ, ἢ μὴ - ὡς ἐμοῦ οὐκ ἄν ποιήσοντος ἄλλα, οὐδ᾽ εἰ μέλλω πολλάκις τεθνάναι.* De verbetering: *περὶ ἐκείνην*, voor *περὶ ἐκεῖνον*, achten wij gelukkig en noodzakelijk.

Pag. 73 c: *ἡμεῖς ἀπὸ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἔργων, χαρακτῆρα καὶ μορφὴν ἀξίαν ἐκείνων σπάσωμεν, εἰ ἄρα μᾶλλον ἅψασθαι δυνησόμεθα τῶν πολλᾶν καὶ φαυλοτέρων, πρὸς τὸ ἀποδεῖξαι τὴν τῶν βίων ἀτοπίαν· οὐδὲ γὰρ ἄσχημον οὐδὲ νεμεσητὸν καὶ ποιηταῖς παραβαλλομένους καὶ χειροτεχναῖς καὶ καθαρταῖς ὁρᾶσθαι, εἰ δέοι σ πεύδειν πανταχόθεν εἰκόνας καὶ παραδείγματα πορίζειν, ὅπως ἄν ἰσχύσωμεν ἀποτρέψαι κακίας καὶ ἀπάτης καὶ πονηρῶν ἐπιθυμιῶν, εἰς ἀρετῆς δὲ φιλίαν προαγαγεῖν, καὶ ἔρωτα ζωῆς ἀμείνονος· ἤ ὡς εἰώθασιν ἔνιοι, τὸ περὶ τὰς τελετὰς καὶ τὰ καθάρσια, μῆνιν Ἑκάτης ἰλασκόμενοί τε καὶ ἐξάντη φάσκοντες ποι ήσειν· ἔπειτα - φάσματα πολλὰ - ἐπιδειχνύντες, οἷα φασιν ἐπιπέμπειν - τὴν θεόν.* Wij schreven de gansche plaats af, om den Lezer te doen oordeelen. Ten eerste construëert GEEL te regt *εἰ ἄρα μᾶλλον* met *ἤ ὡς εἰώθασιν*; vervolgens verdedigt hij juist de lezing *σπάσωμεν* tegen het *πλάσωμεν* van EMPERIUS. In het volgende schijnt EMPERIUS op goede gronden bewezen te hebben, dat er geen *καθαρταῖς* kon gelezen worden, en daarom zoekt GEEL *ἀγύρταις* in den tekst te brengen. Wij

kennen de bewijzen van EMPERIUS niet, maar vreezen zeer, of zij ons zullen overtuigen; voorts leest hij voor *ὁρᾶσθαι, πειρᾶσθαι*. De tekst is, geloof ik, goed door GEEL verdedigd. Maar ik wensch de aandacht mijner Lezers op een ander verschijnsel te vestigen. DIOGENES zegt, volgens den tekst: Het is geene schande vergeleken te worden bij dichters en handwerkers en duizendkunstenaars, zoo wij de menschen tot de deugd en de hoop eens beteren levens (!) zullen brengen. Het laatste had hij *in substantie* reeds vroeger gezegd, en juist zooveel, als daar ter plaatse noodig was: *Εἴ ἄρα μᾶλλον κ. τ. λ.*, volgens den gewonen regel: voorbeelden spreken sterker tot de menigte. Zoo hij nu voortgaat komplimenten over zijne vergelijkingen te maken, zou hij, naar mij voorkomt, thans moeten zeggen: Want nadat wij ons eenmaal met dichters en handwerkslieden vergeleken hebben, is er geene schande bij, dat wij het nu met duizendkunstenaars doen. Het was toch bekend, hoe weinig de Wijsgeeren met Dichters en *βαναυσοι* ophadden. - Ik schrijf dit in de vooronderstelling, dat de woorden *οἰδὲ - ὁρᾶσθαι* echt zijn, ofschoon het laxe der constructie ook iets te hunnen nadeele doet vermoeden. Bij transpositie misschien van *καὶ χειροτέχναις*, voor *παραβαλλομένους*[1], zou ik dan dezen zin uit de woorden krijgen: Want het is niet meer schande zich bij dichters en handwerkers (gelijk wij zoo straks deden, p. 73 a), dan bij *καθαρταί* te vergelijken. - Zeker echter is het, dat de verdere woorden: *εἰ δεοὶ* (l. *εἰ δέον*) - *ἀμεινόνος*, niets anders zijn dan eene randglosse eens Christenafschrijvers. *Ἰσχύειν ἀποτρέψαι, ἐπιθυμίαι πονηραί, ἐλπὶς ζ ωῆς ἀμείνονος* zijn nimmer der pen van DIO ontvloeid. Is onze meening omtrent het eerste lid van den zin juist, dan zeide de Afschrijver geheel iets anders, dan DIO bedoeld had; maar de vrome man sloeg zijne handen in elkander over eenen Wijsgeer, die dichters en handwerkslieden en de booze volksbedriegers, van welke hij gruwde, op ééne rij plaatste. *Hij* had liever in het geheel niet van die *καθαρταί* gesproken; maar om zijnen Schrijver te verdedigen, begreep hij, dat zulk eene vergelijking toch weleens voor het heil der zielen nuttig kon zijn. Hoogstwaarschijnlijk echter had hij reeds van *οὐδὲ ἄσχημον* af de hand in het werk. De

(1) Of misschien *οὐδὲ γὰρ ἄσχημον - καθάπερ ποιηταῖς καὶ χειροτέχναις* (*οὕτω*) *καὶ καθαρταῖς παραβυλλομένους ὁρᾶσθαι*, in welk geval, bij verwisseling van woorden, de marginale lezing van MOREL: *καθάπερ ταῖς*, uit eene misplaatste variant op *καθάπερ ποιηταῖς*, voor *καὶ ποιηταῖς*, kon ontstaan zijn.

tekst wint waarlijk bij het wegwerpen van die woorden; want de afstand tusschen *μᾶλλον* en *ἤ*, welken de Heer GEEL te regt *wat groot* vindt, wordt er merkelijk bij bekort. En hetzij wij de vroegere *καθαρταί* in den zin, waarin zij voorkomen, laten staan, hetzij wij ze met het overige heenzenden, *unde pedem intulerunt*, door in het volgende de gemakkelijke verandering *ἔνιοι τὸ* in *ἐκεῖνοι* toe te laten, is, dunkt ons, alles gered.

Nuttige pogingen heeft de Heer GEEL aangewend ter verbetering van den tekst, p. 76 c - 77 a, en ten minste REISKE teregtgewezen, die omtrent het subject der handeling ten eenemale had misgetast. Met dat alles blijft het geheel ons een Chaos, waarin wij geen licht zien. Bij *ἡδονῶν τινῶν τιμωρίαι* zouden wij gerust *τινῶν* durven doorschrappen, als uit het volgende *τιμωρ.* ontstaan.

Pag. 78 d: *οὐδέποτε γῆς ἐφαπτόμενος οὐδὲ ταπεινοῦ τινος, ἀλλὰ ὑψηλὸς καὶ μετάρσιος. Ταπεινοῦ* is eene willekeurige verbetering van MOREL, naar de vertaling van NAOGEORGUS *humile*. GEEL meent, dat er *ἰψηλοῦ* gestaan hebbe, en verandert het volgende *ἀεὶ πτηνός τε καὶ μετ.* Regt vernuftig. Of hij echter wèl deed *οὐδὲ ὑψηλοῦ* door *neque* (*ne vel*?) *editum quid* te vertalen, dunkt ons twijfelachtig. Zoo er nog iets meer aan de lezing van MOREL is, zouden wij *ἐπιγείου* of *γηΐνου* wagen voor te slaan.

Pag. 79 d. De plaats *ἐχέτω δή - ὄχλον* is door de gissingen des Heeren GEEL voortreffelijk hersteld. Regt fraai is *πορφύρας*, voor *μορφάς*. Pag. 80 d is de lezing van REISKE: *ἔτι δὲ αὐτὸν πολὺ μᾶλλον ἄπτειν*, te regt afgekeurd. De verbetering van GEEL: *ἐπὶ δ᾽ αὖ τὸ πολὺ μεταλλάττειν - ἔχειν τὴν διανοίαν*, achten wij minder gelukkig. De eerzuchtige denkt er niet aan, scherpt er zich niet op, om dikwijls te veranderen; maar *onwillekeurig* doet hij het, omdat hij aan eene veranderlijke zaak verknocht is, en daardoor wordt medegesleept.

De vijfde Redevoering levert minder stof tot aanmerkingen op. Zij is kort, niet zeer bedorven, en daarom ook kort door GEEL behandeld. De bedorvene constructie van het begin laat de Heer GEEL op hare plaats met een *meliora e libris exspectanda*; ook p. 84 d: *καὶ χρὴ δεδιέναι κ. τ. λ.*, acht hij, dat eenige woorden zijn uitgevallen. Een en ander stemmen wij gaarne toe, zoo als ook, dat het regt vernuftig en juist van hem gezien is, pag. 86 b, *καὶ* voor *τὸν τράχηλον* weg te laten. Op p. 85 d: *εἶτ᾽ ἐλπίσας ἀπηλλάχθαι καὶ διαπεφευγέναι, οὐκ ἰσχυρῶς ἀποδράσας, ὀλίγον ὕ□ερον ὑπὸ τῶν λειπομένων ἐπιθυμιῶν ἀπολέσθαι καὶ διαφθαρῆναι*, wil de Heer GEEL *αὐτὸ δράσας*, met betrekking tot het voorgaande, *ἐξελα᾽ν*

lezen, en *ἀπολέοϑαι* in *ἀπολαμβάνεσϑαι* veranderen. Beide gissingen verdienen den lof van vernuft, en brengen slechts geringe verandering in den tekst; maar *ἰσχυρῶς αὐτὸ δράσας* zou beteekenen, dat de lijder niet met *genoegzame kracht* zijne driften had uitgerukt, hetgeen de bedoeling van DIO niet is, wiens vergelijking hem daarhenen leidt, om te zeggen, dat zij niet *volledig* overwonnen zijn. *ἰσχυρῶς ἀποδράσας* is daarentegen *gevlugt, waar men veilig is*, en juist DIO wil dit zeggen: Na slechts ten halve hunne ziel van booze begeerten te hebben gezuiverd, meenen de menschen die, even als de Libysche monsters, ontkomen te zijn, ofschoon zij niet in *alle veiligheid* zijn ontvlugt, ontvlugt zóódanig, dat zij voor achterhaald worden veilig zijn. Wat de tweede gissing betreft, DIO zou er bij gewonnen hebben, indien hij *ἀπολαμβάνεσϑαι* had geschreven; wij zouden het hem echter niet, zonder waarborg van Codd., durven opdringen. De goede man was voor eene *tautologie* zoo bang niet, en sprak vroeger van *ἐξελεῖν καὶ ἀπολέσαι*, dat elkander ook niet verre ontloopt. Zoo iemand echter beweerde, dat dáár *ἐξελεῖν* de eigenlijke uitdrukking voor het uitroeijen der begeerten in de ziel was, de andere *ἀπολέσαι* daarentegen overdragtig, ten gevolge der voorgaande vergelijking met de wilde dieren, door HERCULES vernield, zou het mogelijk zijn insgelijks eene dergelijke onderscheiding tusschen *ἀπολέσϑαι* en *διαφϑαρῆναι* aan te nemen, waarbij het eerste meer *ondergaan* in het algemeen, het laatste, eigenlijk gezegd, *omkomen* zou beteekenen.

Orat. VI. Eene proeve van de uitgebreide studie des Hoogleeraars, van zijne bekendheid met hetgeen het nieuwste is in zijne wetenschap, levert de noot op p. 87 c over het *τὸ διὰ μέσου τεῖχος* op. Gelukkig is p. 88 a *οἰκίᾳ* in *σκιᾷ* veranderd. Eerst op pag. 92 d zouden wij ons eene aanmerking veroorloven. DIO zegt, dat wanneer het aangename saizoen verstreken is, de ooijevaars met zwermen vertrekken *τὸν χειμῶνα ἀποχωροῦντας*. ‘Merito,’ zegt de Heer GEEL, ‘haesit REISKIUS in verbis *τὸν χειμῶνα ἀποχωροῦντας*. - Videtur DIO scripsisse *ἀφορῶντας longe prospicientes*.’ Ons komt het voor, dat *ἀποχωρεῖν*, evenzeer als *ἐξίςασϑαι*, met den accusativus *κατὰ σημαινόμενον* kan geconstruëerd worden; doch in allen gevalle, gelooven wij, zou de Heer GEEL de verandering teruggehouden hebben, indien hij zich de aanteekening had herinnerd van LOBECK ad SOPH. *Ajac.*, vs. 82, die te regt *ὑποχωροῦντας* leest. - Zeer juist en noodzakelijk daarentegen komt mij de verandering, pag. 93 a, *ὀρεινότατα* voor *βορειότατα* voor.

Pag. 95 a zegt DIO van den tiran: *καὶ ἐσϑίοντα ἀνάγκη δεδιέναι*,

καὶ θύοντα τοῖς θεοῖς. εἰ δέ ποτε ἐπέλθοι τοῖς τοιούτοις παίζειν, καὶ πρὸς ἀφροδισίοις γιγνόμενον, ἐὰν καὶ πάνυ τύχῃ ἐρῶν, μεμνῆσθαι τοῦ θανάτου, ὡς τυχὸν ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν ἐρωμένων ἀπολούμενον, καὶ συμπίνειν τούτῳ τῷ φόβῳ καὶ συγκαθεύδειν 'Haud dubie,' zegt GEEL, 'quae male separata sunt sic jungenda: *ἀλλὰ καὶ ἐσθίοντα ἀνάγκη δεδιέναι καὶ θύο ντα τοῖς θεοῖς, καὶ συμπίνειν τούτῳ τῷ φόβῳ καὶ συγκαθεύδειν*.' Voorts verandert GEEL *ἐσθίοντα* in *ἐ□ιῶντα, τούτῳ τῷ φόβῳ* in *τούτῳ τὸν φόβον*. Wij meenen, dat de gewone lezing genoeg te harer verdediging heeft. DIO wil bewijzen, dat de tiran geen oogenblik van zijn leven zeker is. Hij noemt daarom de twee noodzakelijkste bedrijven van zijnen dag, het eten en het offeren aan de Goden; dat hij bij het drinken en slapen niet veilig is, ware zoo veel bijzonders niet, want talrijk zijn de voorbeelden dergenen, die in dronkenschap of in den slaap zijn omgebragt. Ja, vervolgt DIO, in den schoot der liefde is hij zelfs niet vrij van angst, dat degenen, die hij bemint, hem zullen dooden. Want wij kunnen GEEL niet toestemmen: Tum excipiunt haec *ludus et res Venerea*. - Neen, er is *alleen* van de *res Venerea* sprake; het spel, dat DIO met zijne gewone kieschheid *παίζειν* noemt, is het *spel der minne*(1). Daarvan zijn natuurlijk onderdeelen: *συμπίνειν* en *συγκαθεύδειν, compotatio* et *concubitus*. Maar in plaats zijner *παιδικά*, is, als ware het, de vrees voor levensgevaar dischen bedgenoot van den tiran. - *τὸ δὲ πάντων ἀτοπώτατον*, volgt er, *οἱ μὲν ἄλλοι ἴσασιν ἐν ταῖς ἀνιάτοις γινόμενοι συμφοραῖς. ὥ□ε οὐ πολὺν χρόνον κακοπαθοῦσιν, οἷς ἄν μὴ ἀδύνατον ᾖ τὸ ἀποθνήσκειν*. - De tirannen daarentegen verbeelden zich gelukkig te zijn: *καὶ ταύτην ὁ θεὸς αὐτοῖς τὴν ἄγνο ιαν συνέζευξεν, ἵνα περιμένωσι κολαζόμενοι*. Hier wil de Heer GEEL *ἀδίνατον* in *ὀδυνηρὸν* veranderen: *mori enim nunquam ac nemini ἀδίνατον est*. Het verband verbiedt die verandering. Waarom lijden zij, die weten, dat hunne ramp ongeneeslijk is, niet lang? Volgens het verband van den Heer GEEL: Omdat het sterven hun niet smartelijk is. Korter en beter is, dunkt ons, het antwoord: Omdat het sterven in hunne magt staat, omdat zij zich zelve kunnen ombrengen, zoo zij er den moed en het vermogen toe hebben. Het laatste is, geloof ik, de bedoeling van DIO. Waarom berooft God den tirannen het inzigt in hunnen waarlijk ongelukkigen toestand? *ἵνα παραμένωσι*

(1) Kieschheid van uitdrukking is karakteristiek bij DIO. Ook het woord *συγκαθεύδειν*, voor *συγγίγνεσθ αί*, is daarvan eene proeve. Vroeger, p. 90 a, gebruikt hij het algemeene woord *ἐχρῆτο* van de grootste liederlijkheid van DIOGENES.

χολαζόμενοι, d.i. opdat zij zich zelve niet ombrengen zouden, maar blijven leven tot hunne straf. - Wij gelooven, dat een en ander regt in den geest der Oudheid gegrond is.

Wij hebben afgedaan, wat wij ons hadden voorgenomen; de taak was aangenaam, en ter naauwer nood weêrhouden wij ons nog even eenen stap in de zevende Redevoering te wagen, die, ondanks de gewone langwijligheid der Redenaars, zoowel om het onderwerp, als om de vonken van echt Attischen geest, die er in schitteren, ligt wel de bevalligste van alle is. Ook hier heeft de Heer GEEL het aan geene pogingen ter verbetering van den al te vaak bedorvenen tekst laten ontbreken. Het uitwerpen van *τῶν ἀνθρώπων τινά*, p. 102 a, is eene gelukkige gedachte. In het volgende *τῶν μὲν ἐμπιπλάμενοι χ. τ. λ.* komt het ons zelfs, na de verbeteringen des Hoogleeraars, voor, dat een verbum gemist wordt, hetwelk tegenover *τῷ τοιούτῳ προσεῖχον* zou moeten staan. Bij de fraaije beschrijving der volksvergadering, heeft de Heer GEEL, p. 103 c, *κατὰ δε τοῦτο χαλεπὸν τὸ τῆς ὀργῆς αἰτων*, uit zijnen Codex opgenomen: *ἦν δὲ τοῦτο χαλεπὸν τὸ τῆς ὀργῆς αὐτῶν. Τὸ τῆς ὀργῆς* kan zeker staan voor *ἡ ὀργὴ*; echter vinden wij de geheele wijze van uitdrukking zonderling. Het zou, dunkt ons, beter in het karakter van den Euboëschen bergman liggen te zeggen, dat hij niet begrepen had, wat de volksvergadering zoo boos aan het schreeuwen maakte, en indien wij slechts raad wisten met het *κατὰ δὲ τοῦτο*, zouden wij het laatste gaarne in *τὶ* of *τὸ τῆς ὀργῆς αἴτιον* veranderd hebben. Met meer zekerheid zouden wij in eene andere opvatting verschillen. - Het huwelijk der Euboësche gelieven zou zijn beslag krijgen, indien zij slechts een varken te offeren hadden. Daar worden zij door den jongeren broeder des bruidegoms met zulk een beestje verrast. Hoe komt gij daaraan? vragen allen. *ὅτε*, antwoordt hij, p. 113 c, *τὴν ὗν ἐλάβομεν τὴν τὰ τέκνα ἔχουσαν, τὰ μὲν αλλα διέδρα· καὶ ἦν ταχύτερα τοῦ λαγώ· ἑνὸς δὲ ἐγὼ λίθῳ ἔτυχον, καὶ ἄλλοι τὸ δέρμα ἐπέβαλον· τοῦτο ἠλλαξάμην ἐν τῇ χώμῃ, καὶ ἔλαβον ἀντ᾽ αὐτοῦ χοῖρον*. Reeds vroeger, *Bibl. Crit. N.T.V.*, p. 580, heeft de Heer GEEL voorgeslagen: *καὶ ἀλόντι τὸ δέρμα ἐπέβαλον*. Deze conjectuur is zeker verre boven REISKE's *ἀπέβαλλον* te verkiezen; maar wanneer de Heer GEEL van zijne gissing deze reden geeft: *nimirum lapide tenellum aprum percusserat: qui quum effugere non posset, ipse venator n e m o r d e r e t u r utque tuto asportaret injecta pelli animal involvit*, gelooven wij, dat hij den ruwen bergknaap wat al te kleinzeerig maakt. De ware reden is, dat deze zijnen buit voor de overigen verbergen wil, ten einde zijnen broe-

der, zoo als hij thans doet, te verrassen. Eene hoofdzaak in zijn verhaal moest dus zijn, dat hij zijne vangst geheim gehouden heeft, en daarom wenschten wij bij voorkeur te lezen: *καὶ ἔλαθον* (sc. *τυχών*) *τὸ δέρμα ἐπιβαλών*. - De plaats van HOMERUS, die DIO, p. 116 a, in het oog had, is te vinden *Odyss.* P., vs. 10 sqq. De Redenaar verdiende dus niet het verwijt van onnaauwkeurigheid, hem door den Uitgever gedaan.

Slechts nog met een woord moeten wij vermelden, dat ook voor de hoogere kritiek van DIO deze uitgave belangrijk is. De zevenendertigste Oratie, de Corinthiaca, wordt aan hem als Schrijver ontzegd, en de Heer GEEL schijnt het vermoeden van EMPERIUS te deelen, dat zij den beroemden Wijsgeer FAVORINUS tot Schrijver heeft. Bij de vermelding van het onderhavige Werk des Heeren GEEL, kan het niet ongepast zijn, op twee andere Werken des Hooggeleerden Schrijvers, tot DIO betrekkelijk, de aandacht onzer Lezers te vestigen. Het eene is de *Lettre Critique à* Mr. HASE, *Sur le discours de Dion Chrysostome intitulé Éloge de la Chevelure. Leyde*, 1839, waarin de Schrijver voldingend betoogt, dat hetgeen gewoonlijk uit SYNESIUS *φαλάκρας ἐγκώμιον* als een fragment onzes Schrijvers is opgegeven, een volledig Stuk is. Deze Brief is ook voor de kritiek van DIO belangrijk; wij herinneren zijne aanteekeningen over *ἐξελίττειν*, zijne gissing *τὰ ἕρια τὰ περὶ - αἰωρούμενα*, en het naauwkeurig onderzoek omtrent het bedorvene: *τοτ᾽ ἤχοντες*. Het andere Werk, dat wij bedoelen, is zijne Verhandeling over STESICHORUS, naar aanleiding van DIO's *Iliaca*, p. 162. STESICHORUS is daardoor van een bespottelijk vers vrijgepleit, dat TZETZES hem had opgedrongen: een' prozaïschen regel van het maaksel van ARISTIDES. Ofschoon wij niet in allen deele de stellingen, door den Heer GEEL voorgedragen, tot de onze maken, zijn wij het echter ten volle eens, dat STESICHORUS zelf nimmer iets van zijne blindheid en de wraak van HELENA heeft verteld, en erkennen gaarne, dat hij eene belangrijke bijdrage heeft geleverd, ter verklaring der in de Oudheid zoo beroemde, maar voor ons nog zoo duistere Palinodie.

Het is eigenaardig aan Schrijvers van de kennis en talenten des Heeren GEEL, aan Werken, als zijne voortreffelijke Commentaar op DIO, dat zij den opgewekten lust des Lezers nimmer geheel bevredigen. Hetgeen hij ontvangt, is hem zoo aangenaam, dat hij nog meer verlangt. Intusschen hadden wij reeds nu niet zoo veel durven verwachten, na hetgeen de Hoogleeraar, *Bibl. Crit. N.* l.l., p. 581, over zijne bezigheden *mutataque-vitae ratio* schreef. Zouden wij ons nog met *secundae curae* of eenen volkomen' tekst van

DIO mogen vleijen? Intusschen, de begeerlijkheid mag de dankbaarheid niet verblinden voor het nuttige Werk, dat de Hoogleeraar ons thans leverde. Behalve de uitmuntende hoedanigbeden, die wij reeds vroeger prezen, verdient de uitvoering lof, en is de correctie der hand waardig, die haar ondernam, de hand van den geleerden, naauwkeurigen, genialen COBET. Ook om eene andere reden, dan het belang der Wetenschap, verheugen wij ons over dit Boek. Het is een blijvend gedenkteeken, dat ons Vaderland, het Vaderland van HEMSTERHUIS en VALCKENAER, al moge de oogst zijner uitstekende Literatoren niet talrijk zijn, echter mannen in zijnen schoot voedt, die de wetenschap der Oude Letterkunde gelijken tred doen houden met de schitterende vorderingen, welke *Duitschland* daarin maakt.

V.D.B.

Bijdrage ter regeling van het beheer der dijk- en polderbesturen en van de conflicten van attributie, door Mr. *H. van Sonsbeeck*, Raadsheer in het Provinciaal Geregtshof van Overijssel. Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink. 1841. 65 blz.

Het was ons aangenaam op nieuws eene Bijdrage van de hand des Heeren VAN SONSBEECK te ontvangen. De Schrijver toch behoort onder die weinigen, welke, toen bijna alles in eenen lofzang op de Regering of een wraaklied tegen de Belgen zamenstemde, en men zich om constitutionele beginselen en ontwikkeling van constitutionele begrippen bijkans niet bekommerde, eene eerste plaats onder de onafhankelijke en wetenschappelijke beoefenaars van ons Staatsregt innam. En boezemde de naam des Schrijvers ons hooge verwachting in, die verwachting werd niet teleurgesteld na de lezing dezer inderdaad hoogstbelangrijke brochure, welke - hoezeer voor een bepaald oogmerk en met een tijdelijk doel uitgegeven - echter vol is van juiste opmerkingen over punten van groot en blijvend belang, en tevens eene uitstekende proeve bevat van gezonde en heldere kritiek.

Te regt brengt de Heer v.S. de beschouwingen, die hij ons in het onderhavige Werkje aanbiedt, in verband met zijne in 1829 uitgegevene *Proeve over de zelfstandigheid en onafhankelijkheid der Regterlijke Magt*. De dáár zoo voortreffelijk ont-

wikkelde staatkundige beginselen zijn de grondslag, waarop de Schrijver ook hier zijne redeneringen bouwt. Het ligt niet in ons plan zijne stellingen omtrent de *trias politica* na te gaan - veelmin te bestrijden. Alleen merken wij op, dat, hoe men ook over dit betwiste vraagpunt denke, en of men al dan niet de uitdrukking: *derde Staatsmagt*, goedkeure, het zeker is, dat de Regterlijke Magt, als een geheel onafhankelijk gezag, met vaste attributen en binnen bepaalde grenzen, in de Grondwet voorkomt, en dat dus de bescherming en handhaving van dat Gezag, zoo als het bij de Grondwet is vastgesteld, een levensbeginsel van ons Staatsregt uitmaakt. Maar ook hierin volgde de Regering steeds den bekenden weg. Vijf en twintig jaar lang verschoof men die Organisatie, - na inmiddels het Regterlijke Gezag op alle mogelijke wijzen te hebben verzwakt, - om haar eindelijk onvolledig in te voeren. Was het Hollandsche vadzigheid, die belette de hand aan het werk te slaan? Of was het een opzettelijk talmen, ten einde hoe langer hoe meer het geliefde stelsel van luttel beperkt *Absolutisme* uit te breiden, terwijl vertegenwoordiging en natie te zwak waren, om *hare* regten te handhaven?

De Regterlijke Organisatie intusschen is sedert 1838 ingevoerd, en - wat meer zegt - de oude Regering door die van eenen nieuwen Vorst vervangen. Is er in dien tijd veel verbeterd? Er zijn eenige maatregelen genomen, waarover men het, na lang onderhandelens, eens werd, meer, naar het schijnt, om het ongeduld een oogenblik te stillen, dan uit innige overtuiging van noodzakelijkheid; - de Staten-Generaal rusten maanden lang van hunnen arbeid, alsof de Regering steeds verheugd is zich van openbare aanmerkingen te kunnen ontslaan, alsof de vertegenwoordiging zelve, na de minste en geringste krachtsontwikkeling, weder insluimeren moet; - de beruchte *Staat* B. wordt der openbaarheid prijs gegeven, en echter de Raadslieden der oude Regering blijven hunnen invloed behouden. Te regt zegt dit ook onze Schrijver, ofschoon erkennende dat er *eenige* vooruitgang heeft plaats gehad: *Wij zullen ons nogtans bezwaarlijk met iets degelijks ten deze* (de herziening onzer administratieve Wetgeving) *mogen vleijen, zoolang wij geen Ministerie in tegenoverstelling van verschillende elk op zich zelve werkende Ministers bezitten, zamengesteld uit mannen van denzelfden staatkundigen zin, en die de noodige bekwaamheid en daarbij den ernstigen wil hebben, om tot de beginselen der Grondwet terug te keeren, dezelve van het heterogeen aangebragte te*

zuiveren, en door eene algeheele ontwikkeling tot eene nationale kracht te maken.

Op deze politieke beginselen grondt de Heer v.S. zijne opmerkingen. Dijkzaken en conflicten gingen (zonderling genoeg!) bij ons steeds hand aan hand, - en de eerste waren niet de aanleiding, maar het werktuig, waardoor men het vergetene en afgeschafte stelsel des Franschen Bestuurs, verergerd en van alle waarborgen ontbloot, weder invoerde. Zoo gaf dan ook de voorgedragene *Wet over de Regtsmagt der Heemraadschappen* enz., de eerste aanleiding tot de uitgave dezer *Bijdrage*, waarin beide onderwerpen worden behandeld. Een groot gedeelte daarvan bestaat in eene doorloopende kritische beschouwing van het toen aangeboden ontwerp. Dit ontwerp is thans, na vele wijzigingen te hebben ondergaan, en nadat eene geheel veranderde en werkelijk verbeterde Redactie door den onvergetelijken HUIDEKOPER (bedriegen wij ons niet) in de vierde Sectie der 2de Kamer was voorgesteld, bereids aangenomen en afgekondigd. Of echter daardoor de vrees geweken is, die de Heer v.S. te regt voor de eerste wettelijke bekrachtiging van administratieve uitspraken koestert, betwijfelen wij; - gelijk in het algemeen de wijze, waarop Wetten bij ons worden tot stand gebragt, en het geringe belang, dat de vertegenwoordiging in alles, wat niet onmiddellijk met financiën en geldzaken in verband staat, toont te stellen, weinig geschikt is, om de overtuiging van de doelmatigheid eener aangenomene verordening te vestigen. Ook de voordragt omtrent het hier behandelde onderwerp scheen weinig deelneming te verwekken. Droevig bewijs van dat uitsluitend behartigen van materiële belangen, waarbij alles van geld uitgaat en tot geld teruggebragt wordt, zonder dat men het gewigt schijnt in te zien eener nationale ontwikkeling van grondwettige begrippen, of den invloed daarvan op het politieke leven der natie!

De na deze uitvoerige beschouwing van het toen ingediende ontwerp van Wet nog overige bladzijden wijdt de kundige Schrijver aan eene beschouwing van het al dan niet noodzakelijke eener Conflictenwet, welke hij met kracht van redenen, onzes inziens, overtuigend bestrijdt. Men heeft van alle kanten het ongrondwettige van het beruchte *Besluit* van 5 Oct. 1822 ingezien, en te goeder trouw, doch - bedriegen wij ons niet - even ongrondwettig, de regeling van dit onderwerp bij de Wet gevraagd. En na de Koninklijke aanspraak van 19 Oct. 1841 schijnt er vrees te bestaan, dat het denk-

beeld zich verwezenlijken zal. Wij zeggen *vrees*: want wat zal eene Conflictenwet regelen, dat niet óf reeds bij de Grondwet bepaald, óf met hare bepalingen in strijd is? Het Regterlijke Gezag is daarbij ingesteld, om regt te spreken tusschen den man en zijnen naaste. Het *mijn* en *dijn* - alles, wat daartoe in betrekking staat - behoort tot de werking en den omvang der Regterlijke Magt, onverschillig of de litigerende partij een particulier of Polderbestuur zij. Geen administratief Kollegie heeft regtsmagt; het *vonnist* niet (zoo als onze Schrijver te regt opmerkt), het *beslist*. Zal nu de Conflictenwet het gezag der Regterlijke Magt bevestigen? Het ware ongerijmd. Zal zij het wijzigen, of er een gedeelte aan ontnemen? Het ware *tegen* de bepalingen der Grondwet. Geheel die vrees voor magtsaanmatiging van de zijde der Regterlijke Magt is hersenschimmig. Het ligt in den aard harer instelling, dat zij onverantwoordelijk en onafhankelijk zij van het Administratief Gezag; maar is hierin de minste vrees, dat zij met de handelingen van dat Gezag zich inlaten zal? De inrigting der Regterlijke Magt is zoodanig, dat alle vrees van dien kant ijdel heeten mag, ten zij men aan eene zamenspanning van de geheele Regterlijke Hierarchie - van Regtbanken, Hoven en Hoogen Raad - wilde gelooven. Juist in de onafhankelijkheid der Regterlijke Magt van alle ander gezag, en tevens in de onafhankelijkheid der Regterlijke Kollegiën van elkander, ligt de meest vaste, de meest stellige waarborg tegen alle denkbeeld van willekeur of misbruik van gezag. En tegen dergelijke *chimères* te willen waken door eene Wet, zou ons ligt doen denken, dat men meer het oogmerk had, om, zoo als de Heer v.S.p. 57 zegt: *de zoogenaamde administratieve jurisdictie in onze Staatshuishouding in te smokkelen*. Men is in ons Land zoo achterlijk met het tot stand brengen van noodige Wetten - men wachte dan ook nu gerust totdat het gedreigde gevaar aanwezig zij, indien daarbij slechts de moed niet ontbreekt, om zich tegen ongrondwettige *Besluiten* te verzetten.

En wien zoude men dan die beslissing willen opdragen? Den Hoogen Raad? Het zou onnoodig zijn, en dit is ook het doel niet, dat men zich bij eene dergelijke Wet voorstelt. - Den Koning? Maar welke Wet is bevoegd den Vorst een gezag toe te kennen buiten de regten der kroon, zoo als die bij de Grondwet óf erkend, óf omschreven zijn. En zoo de Koning beslist op verantwoordelijkheid van den Minister, zoo dus de Minister instaat voor die beslissing, is het dan niet eene erkenning der oppermagt van het Administratieve Gezag? - Of eindelijk aan eene

gemengde Commissie? In ons Land van transactie houdt men veel van Commissie's, meestal zoo zamengesteld, zoo *gemengd* als men wil, dat ieder beginsel er door een tegenbeginsel in wordt geneutraliseerd. Eerbied voor de namen van MITTERMAIER en SCHOONEVELD. Maar wat regt kan zijn in MITTERMAIER's Vaderland, is daarom nog geen Nederlandsch Staatsregt, en zoolang men geene bepaling der Grondwet aanhaalt, waaruit die gemengde Commissie hare regtsmagt ontleenen zou, vergunne mij de Heer SCHOONEVELD, dat ik zijn denkbeeld voor zeer ongrondwettig houde.

Verbetering onzer administratieve Wetgeving! Ziedaar alles, wat voor het oogenblik wordt vereischt. Botsingen, die zouden *kunnen* ontstaan, en verschillen, die zich zouden *kunnen* voordoen, late men over aan de Wet, welke *dan* eerst noodig worden zou, wanneer de Hooge Raad zijn gezag, tegen de Wet aan, misbruikte. Eene Wet, thans ingevoerd, nu daarvoor geene de minste vreeze bestaat, kan geen ander doel hebben, dan de vrije werking van het Regterlijke Gezag te belemmeren.

Toen in 1840 de beruchte Grondwetherziening plaats vond, kwam ook het onderwerp der Conflicten ter sprake. Indien er regeling noodig ware geweest, zij had toen *kunnen*, toen *behooren* te geschieden. De Regering, van alle verandering afkeerig, wilde die regeling niet - de Vertegenwoordiging miste óf den moed, óf de overtuiging der noodzakelijkheid - zij was te beleefd verder aan te dringen. Eene moedige, doch kleine oppositie werd overstemd door eene talrijke meerderheid. Naauw een jaar is verloopen, of de onvolledigheid van den arbeid springt ieder in het oog. Maar indien - wij erkennen het - eene nieuwe herziening op dit oogenblik ongeraden, ja! welligt heilloos wezen zou - laat ons van den anderen kant zorg dragen, om de in het oog vallende gebreken niet door ongrondwettige Wetten te verhelpen.

Wanneer wij ten slotte den arbeid des Heeren v.S. nogmaals dringend ter behartiging aan ieder aanbevelen, vergunne hij ons de openhartige bekentenis, dat de zoetvoerige toon der Voorrede ons niet in harmonij schijnt met de onafhankelijke denkbeelden, in het Werkje zelf zoo uitmuntend voorgedragen.

Het leven en karakter van den admiraal jhr. Jan Hendrik van Kinsbergen, beschreven door Mr. *M.C. van Hall*, Staatsraad, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw en Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Met Portret en fac similé's. Te Amsterdam, bij Johannes Müller. 1841. 340 blz. gr. 8°.

Onder de verdienstelijke mannen, welke de Nederlandsche Zeemagt, bij hare ontwaking uit den doodslaap in het laatst der voorgaande eeuw, opleverde, behoort ongetwijfeld ook JAN HENDRIK VAN KINSBERGEN. Dat zijn naam bijna alleen, met uitsluiting van zoo vele andere, werkelijk verdienstelijke mannen, die gewis met hem op denzelfden rang mogen worden geplaatst, tot ons is overgekomen, is aan omstandigheden toe te schrijven, welke op hem de algemeene oplettendheid zijner Landgenooten vestigden, terwijl anderen onopgemerkt bleven. - Er is meer noodig dan werkelijke verdienste, om de algemeene achting zijner tijdgenooten te verwerven, en als zoodanig algemeen erkend te worden. Daartoe behoort de verdienste te worden *geijkt*. En er bestaat misschien geen Land op de wereld, waar dit meer noodig is dan bij ons, waar zoo sterk op den uiterlijken stempel, zoo min op het wezenlijke gehalte wordt gezien. De rang, waartoe iemand wordt verheven, de waardigheid, waarmede hij wordt bekleed, de betrekkingen, welke hem worden opgedragen, zijn voor het algemeen zoovele onwedersprekelijke bewijzen van zijne verdiensten; en wie niet kan medestemmen in den algemeenen lofkreet, wordt ijverzuchtig geheeten; wie het wagen durft eenigen twijfel te uiten, wordt als lasteraar gebrandmerkt, door den nijd aangehitst, om dien zoo algemeen erkenden luister te bezwalken. ‘Een goede naam is beter dan goede olie.’ Zoo ook de naam van een verdienstelijk man beter, althans voordeeliger, dan werkelijke verdienste. En waar zoo vele bewijzen bestaan van geusurpeerden roem, mogen wij ons gelukkig rekenen, in enkele gevallen ten minste, wezenlijke grootheid algemeen te zien erkennen. Zoo is het ook met KINSBERGEN gelegen. Was de Landgenoot te gereeder tot die erkenning, omdat de omstandigheden hem toelieten, zich op eene, voor het algemeen meer begrijpelijke, wijze bekend te maken als een meer dan gewoon mensch, die, met rijkdom gezegend, zonder kinderen om dien aan na te laten, van zijne schatten genot had, door welda-

digheid te bewijzen op alle manieren, die hem voorkwamen? - Moge dit alles medegewerkt hebben, om V. KINSBERGEN meer algemeen te doen vereeren, dit was niet onverdiend; en van zijne wezenlijke verdienste als Zeeöfficier had hij waarlijk, even zoomin als zijne tijdgenooten, den hem toekomenden lof ingeoogst van zijne landslieden - die, hoe er ook geschreeuwd en gejubeld werd, geen belang genoeg in de zeemagt stelden, om er die aandacht aan te wijden, welke een noodzakelijk vereischte is om verdienste te beoordeelen. - En dat zich de Zeeöfficier op onderscheidene wijzen, in uiterst uiteenloopende omstandigheden, in vrede en oorlog, hoogstverdienstelijk maken kan in den uitgebreiden werkkring, waarin hij zich beweegt, dat heeft juist VAN KINSBERGEN bewezen. Als Zeeheld en Vlootvoogd, in de gewone beteekenis van deze woorden, heeft hij weinig of geene gelegenheid gehad uit te munten, en kan hij alleen op den naam van eenen braven, wakkeren Kapitein aanspraak maken. Wat hij, aan het hoofd eener vloot, tegenover eenen vijand zou hebben gedaan, mogen wij gissen, maar is evenmin te bepalen, als wij weten, wat die verminkte matroos, die de dankbaarheid van zijn Vaderland, met een ontstemd draaiorgel, luid langs 's Heeren straten verkondigt, zou verrigt hebben, waren hem, met zijn been, niet al die vooruitzigten weggeschoten geworden. - Maar de verdiensten van v.K. waren van eenen anderen aard, en bestonden voornamelijk: in de zoo hoognoodige wetenschappelijke rigting, welke hij aan het zeewezen gaf; - in zijne lessen en voorschriften omtrent de orde en de inrigtingen aan boord der schepen, - (beide zaken, waarvan het algemeen, en zelfs menig Zeeöfficier, die zich verbeeldt genoeg te doen met als een Koopvaarder zijn schip over zee te brengen, niet zoo gereedelijk het hooge belang begrijpt.) Wij voegen er gaarne nog bij, zij bestonden in het verspreiden van die kundigheden, welke voor den Zeeöfficier eene behoefte zijn, zal hij, in alle omstandigheden, waarin hij zich bevindt, aan het Vaderland de diensten bewijzen, die het van hem vordert, door het opwekken der geestdrift en het vertrouwen op datgene, wat men, al is het met beperkte middelen, doen kan, indien de omstandigheden het toelaten; hij bewees dit vooral, ook door zijn voorbeeld, als een ijverig, onvermoeid Kapitein, die, door het bruikbaar maken van de stoffelijke kracht, waarover hij beschikken kon, eene zedelijke kracht schiep, voor de dienst des Vaderlands van nog veel hoogere waarde. - Deze min schitterende, maar toch hoogstbelangrijke verdiensten, welke wij aan v.K. ruimschoots toekennen,

hebben ook nog hare waarde behouden in den allerongelukkigsten toestand, waarin een flaauw, alle geestdrift en ijver verdoovend Bestuur, onze Zeemagt in de laatste jaren heeft gebragt, bij de ontevredenheid, welke allerwegen heerscht. - Wanneer eens het bestuur der Zeemagt in eene krachtige hand is overgegaan, die met regtvaardigheid aan wezenlijke verdienste de belooningen schenkt, vroeger zoo vaak door blinde gunst en vooringenomenheid, soms voor laffe vleijerij, geschonken - wanneer de Zeeofficier eens weder de overtuiging erlangt, dat zijn ijver, zijne kunde, zijne zelfopoffering worden erkend, dan zullen weder de lessen en voorschriften van v.K., naar de behoeften onzes tijds gewijzigd, dan zal zijn voorbeeld weder van toepassing zijn. Dan zal de Nederlandsche zeemagt - schoon er slechts half, in plaats van dubbel, zooveel aan wordt besteed als aan de landmagt - hoe beperkt dus ook - zich verheffen uit hare vernedering, en elke bodem - niet een reizendoend commissie- of vrachtvaartuig - maar een oorlogschip, dien naam waardig wezen; - dan zullen de KINSBERGENS van deze dagen, in tijd van vrede zich vormen, om, ingeval van oorlog, hunne krachten te kennen, en ten voordeele des Vaderlands aan te wenden.

De Lezer zal, meenen wij, bereids hebben ontwaard, dat wij den Admiraal VAN KINSBERGEN uit een eenigzins ander oogpunt beschouwen, dan de Schrijver van het onderhavige Werk. Rekent hij ons daarom onbevoegd als beoordeelaars, hij leze dan niet verder. De Redactie van *de Gids* heeft ons echter het Boek toegezonden, en wij zullen dus, na deze waarschuwing, voortgaan met ons oordeel mede te deelen.

Als Zeeheld, tegenover den vijand, heeft KINSBERGEN slechts driemaal gelegenheid gehad zich te doen kennen, en wel in twee *gevechten* in Russische, en een' *zeeslag* in Nederlandsche dienst - drie overwinningen, ten minste als men met den naam van overwinning wat ruim omspringen wil. Hooren wij, omtrent het eerste, onzen Schrijver, op bl. 33: ‘Den 28sten van Zomermaand, 1773, in de *Zwarte Zee* kruisende, ontdekte hij een Smaldeel van de Turksche vloot, bestaande uit drie schepen van twee en vijftig, en eene brik[(1)] van vijf en zeventig (*lees*: vijf en twintig) stukken. Met zijne uit slechts twee kleine oorlogsvaartuigen bestaande magt viel hij hetzelve onverschrokken aan, en, na eenen hardnekkigen strijd van meer dan zes uren, versloeg hij dit Smaldeel en behaalde eene volkomene

(1) Volgens latere mededeeling van een officiëel berigt, was het eene Chebeck.

overwinning.' Nu zouden wij vragen: Waarin bestond die overwinning? Wat beteekent hier het verslaan? Heeft v.K. de vijandelijke schepen in den grond geboord, verbrand of overmeesterd? Zoo ja, dan had dit hier (want men schrijft toch niet uitsluitend voor Lezers, die men met klinkende woorden begoochelen kan) behooren te worden vermeld. - Zoo dit het geval echter niet is, heeft v.K. ook den vijand niet *ver*slagen. Had de vijand een zeker bepaald doel, dat door den aanval van v.K. is belet geworden? - doch dat had moeten worden opgegeven, want daarin had de overwinning, het slaan van den vijand, bestaan. Waarin bestond de *aanval*, door v.K. op eene zooveel grootere magt gedaan? Was hij een gevolg van de omstandigheden, omdat toch het gevecht niet te vermijden, en de Russische Bevelhebber overtuigd was, dat de aanval krachten verleent, die de verdediging niet geeft? Dit alles wordt ons niet medegedeeld, en het is ons dus niet mogelijk, een bepaald oordeel uit te brengen omtrent de wezenlijke verdienste van dit wapenfeit; en wat is nu het geval? Dat de heldenmoed, door den dapperen aanvoerder betoond, door een gevecht van zes uren lang tegen eene zoo geduchte overmagt vol te houden, op den achtergrond geraakt; dat het schoone beeld, onder de overladende versierselen, niet meer in het oog valt. - Wezenlijk groote daden worden, door *uitbundigen* lof, slechts voor een oogenblik opgeluisterd, maar op den duur bezoedeld. Wij bekennen gaarne, dat men ons hier de brieven zou kunnen tegenwerpen, door voorname Russische Bevelhebbers aan v.K. geschreven; maar dan vragen wij: Hoe kwamen onze Briefschrijvers, gesteld aleens, dat dergelijke pligtplegingsbrieven alles zijn, wat zij schijnen, aan hunne berigten, anders dan van v.K. zelven of van zijne onderhebbenden, die in den roem huns Bevelhebbers deelden?

Beter omschreven, en dus geschikt om den roem des Helds te doen uitkomen, is het gevecht bij *Soudjouk Kalé*, den 2^{den} September van hetzelfde jaar. Dáár werd de vijand werkelijk overwonnen, en zijn doel verijdeld. Dáár toonde v.K. zich als Vlootvoogd, die slechts eene grootere magt onder zijn bevel had moeten hebben, om den vijand geheel te verslaan, terwijl hij nu zich bepalen moest met hem af te slaan. Dáár toonde hij zich, ook in zedelijken zin, als een man, die, de kracht kennende, waarop hij bouwt, zich door geene bekrompene bedenkingen laat wederhouden, maar het afwijzen der hem *mondeling* overgebragte bevelen van zijnen Bevelhebber, en daardoor dus

ook den uitslag van den aanval, dien hij ondernam, op zijne verantwoording durfde nemen.

Bij deze gelegenheid moeten wij opmerkzaam maken op een' misslag des Schrijvers, bl. 40, alsof toen v.K. zijne uitvinding (?) - het doen der *seinen* op onbepaalde plaatsen - *het eerst in werking bragt*. In het Voorberigt van de '*Generale seinen voor een vloot of esquader oorlogschepen*,' lezen wij namelijk: 'De ondervinding dezer gebrekkelijkheid, door het verlies eener voorsteng, in de bataille *Sjoeujoek Calé*, waardoor de Ridder VAN KINSBERGEN *buiten staat gesteld wierd, een noodig zein te kunnen doen*, enz.'

De zeeslag van *Doggersbank* eindelijk, 'die laatste straal van Neêrlands ouden luister,' waardoor *Nederland* bewees, hoe laag het als zeemogendheid gezonken was, door het afslaan van den vijand als eene overwinning uit te bazuinen, en luisterrijker te beloonen, dan de schitterendste nederlagen, den vijand in de vorige eeuw toegebragt - die zeeslag bewees tevens, dat, was de *moed* der Nederlandsche zeelieden niet uitgedoofd - de kunst des oorlogs bij hen was verloren gegaan. Tegengebrast, en dus werkeloos te blijven liggen, om zich te laten aanvallen, op de wijze zoo als de vijand verkoos, zonder een schot te doem, om van die wijze van aanval partij te trekken, en den vijand, onder het afkomen, belangrijke schade toe te brengen (iets wat den slag beslissend had kunnen maken) was inderdaad niet zich de lessen der groote voorvaderen waardig betoonen. - Er is aan onze zijde, zoowel als aan die der Engelschen, dapper gevochten; maar de overwinning? - Deze schrijven de Engelschen zich evenzeer toe als wij. Maar de Engelschen zijn gevlugt, zegt men. Het antwoord is: Zij hebben hunne reis ongestoord voortgezet, en hun konvooi in behoudene haven binnengebragt, zonder door de Nederlanders gejaagd te worden. En wat meer is, zij hebben hun doel bereikt, want het Nederlandsche konvooi is naar de havens teruggekeerd. - Er is geene overwinning behaald; maar de Engelschen hebben al het *voordeel* van den slag getrokken, en de Nederlanders *hebben de eer hunner vlag gehandhaafd*, en in dien zin alle reden, om zich op den slag van *Doggersbank*, als een vereerend wapenfeit, te beroemen. En VAN KINSBERGEN heeft ook dáár zich dapper gedragen, zonder echter, in ons oog, zich boven anderen te hebben onderscheiden. - De Heer VAN HALL klaagt, bl. 89 en 90, dat hem niet algemeen de lof is toegekend, die hem toekwam, hetzij uit onkunde en naijver, of door laster en nijd van hen, die hij door zijne kunde en

ervaring in den weg stond. Maar de Schrijver zelf verhaalt, dat v.K. zich liet zakken, toen de *Argo*, achter hem gelegen, uit de linie geslagen was, en daardoor zijnen vroegeren tegenstander, *the Berwick*, aan BRAAK met den *Erfprins* overliet. En, bij het nagaan der linie van bataille, blijkt duidelijk, dat v.K., door deze manoeuvre met den *Admiraal-Generaal* van 74 stukken, de tegenpartij werd van *the Dolfin* van 40. Het zwaarste schip der Nederlandsche tegen het ligtste van de Engelsche linie! Om zijnen Held wezenlijk te doen uitkomen, ware meer aanhaling van zaken - minder omslag van loftuiting van zijnen Levensbeschrijver, noodig geweest. En zoo v.K. later nog met *the Buffalo* en *the Fortitude* is slaags geweest, had dit niet verzwegen mogen worden.

Wij hebben veel moeite gehad om de beschrijving van den slag, hier door den Heer V. HALL gegeven, te begrijpen. Niet eens die voorname hoofdzaak, de wind, is opgegeven. Daar echter de Engelschen de loef hadden, en uit het N.O. kwamen opzetten, moet hij Noordelijk (N.O.) geweest zijn. De vloot begint met zich, na over stuurboord, met bakboordshalzen, toegewend te zijn, in slagorde te scharen. ‘Dan naauwelijks was die slagorde geformeerd, of een ander sein beval te wenden, en wel met de achterste en lijwaartsche schepen’ (Het eerst? Dat is ruitsgewijs).

‘VAN KINSBERGEN oordeelde het gevaarlijk, hiernaar met zijne afdeeling te handelen, op een oogenblik, dat men den vijand schier op het lijf had’ (niet ten onregte, daar eene ruitswijze manoeuvre, in de nabijheid van den vijand, doorgaans gevaarlijk is. Maar aan v.K. kwam op dat oogenblik daarvan de beoordeeling niet toe, en zoo hij, met zijne divisie, niet aan het sein des Opperbevelhebbers heeft gehoorzaamd, heeft hij zich hoogst strafwaardig gedragen). Het gevolg hiervan was (toch wel niet van zijn oordeel alleen; - heeft hij eenige bevelen gegeven, of seinen gedaan?), ‘dat men eene kortere en meer volledige manoeuvre in het werk stelde (?) en de schepen der vloot terstond op elkander deed wenden (?), zoodanig, dat men zich op het voorste schip in *hetzelfde* kielwater rigtende (door den contramarsch?), het achterste schip, in plaats van de achterhoede, de voorhoede bekwam’ (toch altoos eene wending ruitsgewijs met rangering op het achterste schip. ZOUTMAN zal toch wel niet voornemens zijn geweest, ruitsgewijs tegen den vijand inliggende, met zijn konvooi bij zich, slag te leveren).

Hoe dit zij, de vloot is gewend en ligt dus over bakboord, met

stuurboordshalzen; dat is om de West. Maar nu vervolgt de Heer VAN HALL:

'De Nederlandsche Vloot, alzoo in slagorde geschaard, was, van het Oosten naar het Westen, in deze opvolging gerangschikt: De *Erfprins*, de *Admiraal-Generaal*, enz.' Zoo zou dus v.K. het tweede schip *van achteren* zijn geweest. Het tegendeel blijkt uit het vervolg zeer duidelijk, daar hij zich liet *zakken*, om de plaats van de *Argo* in te nemen.

'Dit gevecht - eindigde met het *afhouden* der Engelsche Vloot,' zegt de Heer v.H., bl 83. Was dit waar, dan hadden zij door de Nederlandsche Vloot heengeslagen. - Het tegenovergestelde is waar. - De Engelschen *loefden* op. En dat hunne zwaarbeschadigde schepen dit konden doen, zonder tusschen de Nederlandsche te vervallen, bewijst althans, dat de laatste het dragende hielden. - De *Admiraal-Generaal* had o.a. de *boegspriet-fok* verbrijzeld, volgens bl. 90. - Dit begrijpen wij niet. - Op bl. 91 wordt gesproken van een' Engelschen *driedekker* van 80 stukken - '*the Princess Amelia* was een driedekker;' - de kleinste driedekkers waren, ook in dien tijd, 98 stukken.

Wij zullen onze beschouwing tot dit enkele *bepaalde* oogpunt der levensbeschrijving beperken, en ons nog enkele algemeene aanmerkingen veroorloven.

Schoon het doorgaans de gewoonte is, om van iemand, wien men lof toezwaaijen wil, zonder daartoe in zijne daden en handelingen voldoenden grond te vinden, vooral veel te zeggen over hetgeen hij, in gegevene omstandigheden, *zou* hebben gedaan, spreekt het toch wel van zelf, dat deze voorwaardelijke lof niet bijzonder doel kan treffen. Ons althans kwam dit zoo voor op bl. 11, alwaar v.K. in vergelijking wordt gebragt met HANNIBAL en M.H. TROMP. Eene gemeenplaats, evenzeer toepasselijk op duizende krijgslieden, die door hunnen vader in dit beroep worden ingeleid, en die allen evenzeer *zouden kunnen* uitroepen: *Zult gij mijns vaders dood niet wreken*? Dat v.K. *the Berwick*, in den slag van *Doggersbank, zou* veroverd hebben (bl. 81), wanneer er geene redenen waren geweest, die dit verhinderden, is zeer waarschijnlijk. Maar zeker is het, dat er nog veel meer andere redenen *zouden* hebben kunnen bestaan, om het te beletten, behalve het gevaar van de *Argo*. Dat hij eindelijk, om geene andere voorbeelden te noemen, ook (bl. 232) tegenover NAPOLEON eene even stoute taal *zou* hebben gevoerd, als KRAIJENHOFF, is mogelijk. Maar zóó veel houden wij voor zeker, dat de man, die zoo *in het aangezigt* van den overweldiger spreken durfde, hem *na zijnen val* niet

zou beschimpen. Dat doen alleen zij, die in zijne tegenwoordigheid zwegen! - Het ware hier de plaats geweest om aan te wijzen, wat de oude zeeman deed, om in de jaren der Fransche overheersching den geest van tegenstand bij den landzaat levendig te houden. Door zijne uitgebreide betrekkingen, zoo binnen's- als buiten'slands, door zijne verwijdering zelve van het middelpunt der zaken, waardoor hij der aandacht van de Fransche spionnen te gemakkelijker ontging, was het hem meer dan iemand mogelijk, te deelen in al die plannen van omwenteling, die in November 1813 door een' gelukkigen uitslag werden bekroond. Gaarne hadden wij daarom in dit Werk iets vernomen omtrent 's mans aandeel aan een, tijdens den terugtogt der Franschen, door *Duitschland* beraamd, maar door de toenmalige omstandigheden verijdeld plan van revolutie, waarvan, zoo wij wèl onderrigt zijn, het hoofdbeleid bij V. KINSBERGEN berustte, en waarbij hij ten minste den hem geschonken' lof van bekwaamheid en voorzigtigheid regtvaardigde.

Dat de Schrijver overal van de gelegenheid gebruik maakt, om nog levenden aanzienlijken personen iets aangenaams te zeggen, of dezen in allen gevalle te vermelden, is eene in het oog vallende bijzonderheid van zijne schrijfwijze. In de Voorrede lezen wij, dat de Heer V. KINSBERGEN van zijnen Levensbeschrijver verlangde, alles uit zijne geschiedenis te verwijderen, wat sommige personen in een ongunstig licht kon plaatsen. Wij begrijpen niet, hoe een Schrijver, die het gewigt zijner roeping gevoelt, zich aan eenen dergelijken eisch kan onderwerpen. Zijne taak is het, de waarheid, zooveel mogelijk in haren ganschen omvang, te vermelden, of het anderen lief dan leed zij. Wat is er te wachten van de juistheid van het oordeel der nakomelingschap, indien de *histoire contemporaine* door zulke bedenkingen wordt geboeid? Of steekt er, zoo latere onderzoekers de *Mémoires* en Gedenkschriften dier dagen, meestal onder den indruk van het oogenblik, met al de liefde en den haat der *actualiteit* geschreven, waarschijnlijk tot grondslag hunner beschouwingen zullen nemen, steekt er niet een dubbel gevaar in dergelijke overdrevene goedhartigheid? Juist nu was, dunkt ons, voor den Levensbeschrijver van VAN KINSBERGEN, die in de gelegenheid verkeerde, ten minste een gedeelte van zijn Werk onder de oogen van zijnen Held af te werken, de tijd dáár, om het ware omtrent personen en zaken mede te doelen, zonder partijdigheid, maar ook zonder genegenheid. De uitkomsten van een grootendeels afgeloopen en afgerond tijdvak kwamen der beschouwing des Geschiedschrijvers te hulp. Zoo inderdaad in dier voege de eisch door KINSBERGEN

aan zijne Levensbeschrijvers gedaan is - en waarom zouden wij den Heer VAN HALL geen geloof schenken? - dan zouden wij bijna geneigd zijn te meenen, dat de Held geene, althans geen zoo lijvige, biographie had verlangd, noch verdiend! -

Laat ons tot den stijl terugkeeren. Deze heeft iets gedwongens, en wordt daardoor weleens onduidelijk; zoo is, b.v., bl. 6, de vader van v.K. opgeklommen tot *Bevelhebber eener bende voetkechten*. Wat is dat? - Kapitein (dan moest het *vendel* wezen)? Majoor? Kolonel? - Dat zijn, ja, Onhollandsche woorden, maar zij hebben het voordeel, iets bepaalds aan te duiden, zoowel als *Directeur* van het wapen der *Genie*, van bl. 7.

Bl. 71 wodrt gesproken van *musketkleurige* broek, met verwijzing naar de *Algemeene Scheepsdienst* van VERHUËLL, alwaar wij echter *muskieten broek* lezen.

Als onnaauwkeurigheden merken wij op, dat de *Unionsvlag*, op bl. 157 vermeld, in de noot 108 wordt beschreven als geheel rood, met het opschrift: *Voor de Protestantsche Godsdienst en de Vrijheid van Engeland*. Terwijl deze vlag elders, b.v. in FALCONER's *Dictionary*, wordt aangeduid als '*in which the Crosses of St. George, St. Andrew and St. Patrick are blended*.'

Voorts lezen wij, bl. 255, dat v.K. het Zeekadetten-Instituut, te *Feyenoord* gevestigd, beschonk met een model van eene nieuwe *draaibas* en *rol*. Het laatste woord heeft zoo vele beteekenissen, dat het niet overtollig zou geweest zijn, er iets tot opheldering bij te voegen. - Voorts nog met een *Telescoop* van *twintig duim* breed. - *Breed*! Dit kunnen wij niet gelooven. - Een Telescoop van twintig duim brandwijdte, dat ware iets anders - iets meer gewoons althans.

Op bl. 288 haalt de Schrijver de woorden uit eenen brief des Admiraals aan: 'De Admiraal was verpligt veel zeil te *vieren*, om het oude schip van het strand te houden.' Eene onverstaanbare uitdrukking, welke de Admiraal niet kan gebezigd hebben. - Wat is zeil *vieren*? Zoo de oningewijde er zeil *minderen* door verstond, en er uit begreep, dat men dit doen moest, om een schip van het strand te houden, zou de zoo talrijke hoeveelheid verkeerde opvattingen omtrent zeezaken weder met eene vermeerderd worden. - Om een schip van strand (van lagen wal) te houden, moet men zeil *voeren*, meer dan men, ruimte genoeg hebbende, geraden oordeelen zou.

Er is nog eene andere opmerking, die wij niet geheel met stilzwijgen mogen voorbijgaan. Wij hebben ons namelijk altoos

voorgesteld, dat er geene scherpere manier mogelijk was, om iemand te gispen, dan te beginnen met prijzen, om daarna, door een *maar*, effect te doen. Zoo lezen wij, bl. 73: ‘MARTINET wist, dat V. KINSBERGEN tot deze magtelooze taal (het vloeken) nimmer de toevlugt nam, noch behoefde te nemen.’ *Maar*, bl. 295 ‘of echter van hem gezegd kan worden, hetgene van DE RUYTER verhaald wordt, dat hij als Scheepsbevelhebber nooit vloekte, zou ik eer betwijfelen dan durven verzekeren. Ten minste, meer dan eens heeft hij zelf mij verhaald, dat hij den Heer MARTINET bij zich aan boord de noodzakelijkheid had doen zien, om onder het kommando ruwe zeemanstermen te gebruiken, daar dezelfde manoeuvres in de helft des tijds werden uitgevoerd, die er, den vorigen dag, zonder vloeken toe was besteed geworden. Hij keurde die gewoonte wel niet goed, maar trachtte haar te verontschuldigen, door het *zeemanstaal* te noemen, waarbij men niets dacht, veelmin iets kwaads bedoelde.’ Zoo het waar is, wat wij denken, dat de Heer V. HALL reeds de eerste passage had laten drukken, voordat de andere hem voorkwam, en hij zich toch, ten voordeele van zijnen Held, aan geene opzettelijke onwaarheid wilde schuldig maken, dan strekke deze opmerking ten bewijze, hoe verkeerd het is, bij het optreden als Lofredenaar, zijnen Held *a priori* alle mogelijke deugden toe te kennen, waaromtrent men niet van het tegengestelde overtuigd is; want hoe ligt kan een ander het weten? en eene betwiste deugd doet veel meer afbreuk aan den lof, dan tien niet opgenoemde, welke toch de goedwillige Lezer zich altoos genoeg denken kan.

De Heer E. DE MARKAS heeft in zijne herhaalde aankondigingen gezegd, dat alleen de ingewijden (?) de voortreffelijkheid van den stijl des Heeren VAN HALL in dit Werk kunnen waarderen. Wij behooren welligt niet tot dien rei, want in gemoede kan onze lofspraak niet verder gaan dan de verklaring, dat wij hier een stevig, ouderwetsch, goed Hollandsch Werk aantreffen. De kracht, die doorgaans VAN HALL's vroegere Schriften kenschetste, ging weleens onder in rhetorische langwijligheid. Hoe kon het anders bij den omvang van dit Boek, bij het geringe aantal der eigenlijk schitterende, en in de historie des Vaderlands of der Wereld belangrijke daden des voor het overige voortreffelijken mans? Reeds vroeger merkten wij op, dat de Schrijver zeer schaars de meer stille verdiensten, als wetenschappelijk gevormd Zeeöfficier, met wijsgeerigen of taktischen blik wist te schatten. Hoe kon het anders, of er moest voor declamatie eene

groote ruimte overblijven? Vandaar, dat de klippen van den ‘goedhartigen stijl’ niet altoos vermeden zijn. Wij dachten daaraan o.a. op bl. 256, bij het lezen van ‘de *onsterfelijke* DE RUITER, de *bekwame* GABRIEL, de *beroemde* STUART.’ Of hebben niet al die namen een verkregen regt op hun adjectief? Het spijt ons, niet gunstiger te mogen oordeelen. Wij hadden den grijzen Geleerde, die zoo vaak als Redenaar schitterde, gaarne om dit Werk eenen nieuwen krans gevlochten.

De uitvoering des Werks is boven onzen lof; de gravures, zoowel die van het portret als van het fac similé, zijn verdienstelijk, alleen het gelaat van v.K. hadden wij gaarne minder gepointilleerd gezien.

De gevangene op den Kaukasus, een Gedicht naar het Russisch van *Alexander Puschkin*. 's Gravenhage, bij W.P. van Stockum. 1840.

‘ALEXANDER PUSCHKIN,’ zegt een Duitsch Criticus, ‘verrast ons in al zijne dichtstukken, door de warmte van het gevoel, dat hem blaakt; maar terwijl hij zich weinig aan den vorm bekreunt, springt hij struikelblokken, die een ander ten minste zouden doen stilstaan, over. Versta ons echter wèl. De levendigheid, die zijnen verteltrant onderscheidt, boeit de belangstelling, schoon hij meer vlugtig aanzet, dan uitvoerig schetst; en, hooge lof! des ondanks is zijne voorstelling zoo duidelijk, dat zij ons onwillekeurig treft. Het schijnt ons toe, dat hij het beneden zich acht, in zijne dichterlijke scheppingen, alle bouwsteenen, tot het geheel vereischt, afzonderlijk in het oog te doen vallen; immers hij kleurt naauwelijks, - wanneer ge mij de uitdrukking vergundet, zou ik zeggen, dat hij over zijne tafereelen eenen wasem ademt, waardoor zij poëtische luchtkasteelen worden. Wat gaat het hem aan, of de blik van den trage en botte daarin slechts eenen verbijsterenden nevel ziet? “Wie open' zin heeft,” troost hij zich, “zal mij begrijpen, ik ben niet geroepen om den overnuchtere alles aan den neus te hangen.”

Onder de beste zijner groote dichtstukken tellen wij: *Ruszlande en Ludmilla, - Boris Gudunof, - de Gevangene op den Kaukasus - en de Bron van Bachtschisarai*. Het tooneel van het eerste vers is het Hof van WLADIMIR, *Ruslands* ridderlijksten Koning; de beide laatste dichtte PUSCHKIN gedurende zijn

verblijf op den Kaukasus en in de Krim. In alle is de volle frischheid der lokale kleur bewaard; maar zij blinkt ons het levendigst uit de beide laatstgenoemde dichterlijke vertellingen tegen; het is of zich de hemel van het Oosten in het gevoel des Dichters afspiegelt, of hij u uit zijnen stijl tegengloeit.' Zooverre de Duitsche Criticus.

Bij de lezing van dit voortbrengsel der Noordsche Muze, werd de Vertaler, - zoo als hij in zijne Voorrede zegt, - door het vele schoone, dat daarin voorkomt, opgewekt, om het in onze taal over te brengen. Het zou misschien onvoorzigtig zijn, te wenschen, dat het vele schoone hem hadde afgeschrikt, omdat het heir onzer vertolkers daarin aanmoediging zou kunnen vinden, om onzen litterarischen hemel met nog meer uitheemsche dwaallichten te verdonkeren. Evenwel mogen wij hem de opmerking niet onthouden, dat een onderwerp, als dat van PUSCHKIN's dichtstuk, dat de navolging van eenen stijl, zoo als de karakterisatie van den straks aangehaalden beoordeelaar ons dien des Russischen Zangers doet onderstellen, oorspronkelijken gloed eischt, en voor slaafsche overbrenging ten eenemale ongeschikt is; of meent men, dat men alles zoo maar vertalen kan, wat in eene vreemde taal is geschreven? Waarom niet? Wel zeker!..... en dan maken zij, met een gebloemd jak en een' dimeten rok, van eene vurige Spaansche een Oudnederlandsch huismoedertje, en verstikken den hartstogt, dien zij gevoelen noch begrijpen, en dus ook niet uitdrukken kunnen, onder het dekkleed der orthodoxe Oudnederlandsche zedelijkheid. Maar zij kunnen ook dolprettig zijn, wanneer hun toereikend talent dat dekkleed niet behoeft, indien zij op de grove zinnelijkheden van het gepeupel den stempel hunner eigene geestigheid drukken, de Parijsche *grisette* van het keurslijf ontdoen, dat deze zelve nimmer aflegt, en er eene Hollandsche ligtekooi van maken.... maar wij zijn nu geheel van den Kaukasus afgedwaald. Onder het weder beklimmen, willen wij dit nog slechts aanmerken, dat er vrij wat toe behoort, om de poëzij van den hartstogt te vertalen. Voor wie genie bezit, is zulk vertalen nagevoelen; zóó iemand behoudt slechts de vormen van het oorspronkelijke kunststuk, om er een ander oorspronkelijk kunststuk in te gieten. De ongelukkige brekebeen zou verstandiger doen, den hartstogt met rust te laten, dan het talent, dat hem mogt gegeven zijn, tot eenen trechter te vernederen, zijn gevoel tot een kunstgevoel op te winden, en dan, als resultaat van zijn sukkelend getob, slechts het droevige bewijs te leveren, dat men ook met mooije woorden en brommende volzinnen beuzelen kan.

De vertaler van den *Gevangene op den Kaukasus* heeft wel niet gebeuzeld, maar zich evenmin tot de hoogte van het onderwerp verheven. Hoe kon hij dit ook? Hij vertaalde naar eene Hoogduitsche vertaling, en wel met zoo veel angstvallige naauwgezetheid, dat hij, zoo als hij zeer *naïf* vermeent, bijna geene enkele maal van den Duitschen tekst is afgeweken. o Poëtische aandrift!

Nu en dan slaagde hij gelukkig in het bijwerk, in het versieren der lijst van het eigenlijke schilderstuk. Daarin was hij, het zij tot zijne eer gezegd, minder vertaler dan vrije navolger; maar toen het er op aankwam, PUSCHKIN's conceptie te begrijpen, den poëtischen toestand van den held en de heldin des verhaals levendig voor te stellen, den hartstogt te schilderen..... toen legde hij het penseeel bedaard ter zijde, nam het *Wörterbuck* in de eene, den trechter in de andere hand, en..... goot over! Hoor maar:

O schoone slaaf, reik mij uw hand!
Kom, en vergeet hier aan mijn harte
De vrijheid en uw Vaderland,
En banne uw oog die wolk van smarte!
O, 'k deelde gaarne een woestenij
Met u, mijns harten uitverkoren,
Als gij 't ‘ik min u!’ mij deedt hooren:
Want weet, nog niemand kuste mij,
En nimmer heeft me een stille nacht,
Wanneer ik vredig lag te slapen,
Zwartoogige Tscherkeszenknapen
Naar 't eenzaam leger heengebragt.
Wat baat der maagd, dat zij den naam,
Door de al te rasse tong der faam,
Van onverbidlijk heeft verkregen,
Helaas! daar 't noodlot zelden zegen
En stralen van genot haar schiep,
Maar meest tot bitter lijden riep?!
Mijn vaders hart is hard geworden,
En rustloos dreigt mijn broederpaar,
Om mij naar onbekende horden
Te slepen, en aldaar
Voor goud te veilen aan een man,
Dien ik slechts haten kan.
Ik spreek nog eens, voor 't laatste, smeekend
Mijn ijsgelijken vader aan,
Dan echter, iedren band verbrekend,
Wil ik dat haatlijk lot ontgaan;
Want een mij vreemde toovermacht

Kwam, schoone slaaf! mij tot u lokken,
Mijn dronken ziel, die naar u smacht,
Werd onweêrstaanbaar aangetrokken
Door uwer blikken vuur en kracht!

Dit verbeeldt nu eene liefdesverklaring van eene Circassische maagd aan een' gevangen' jongen Rus. Geen wonder, dat deze voor het vereerend aanzoek doof, en eener vroegere liefde getrouw bleef. Ook in de verdere behandeling dezer *amourette* ligt even weinig gloed als in den plegtigen afscheidskus, waarmede beide het verbond, of liever de afspraak, bezegelen, om elkaâr voor altijd te vergeten, en toch goede vrienden te blijven..... Past toch op, Mijneheeren! dat gij den een' of anderen onzer Vaderlandsche Humoristen de weemoedige klagt niet in de pen legt, dat er ook in onze Vaderlandsche Poëzij eene wereld vol liefde ondergaat!

Oneigenaardige uitdrukkingen en vergelijkingen, als de volgende, verraden gebrek aan taalkennis of doordenken.

Pag. 10:

Als *donkere* oogen liefde vragen.

Pag. 10:

Deez' taal *en meer doorvloot de nacht*,
De maan, ter helft in mist bedolven
Dreef langzaam op de nevelgolven,
Toen in den kring, als of *de macht*
Eens wilden storms hem voort deed jagen
Een *rennend* ruiter *op kwam dagen*.
De vijand, dien hij t' onderbracht
Sleept aan een haak hem achteraan.

Pag. 11.

En kon den *stervensdroom* niet *slaken*.

Pag. 11:

Tot uit de *zwarte donkerheid*.

Moet dit pleonasme de *donkere oogen* van pag. 10 ophelderen?

Pag. 11:

Op d' uil *daalt, ernstig als het graf*
Een diep en somber zwijgen af.

Pag. 15:

't Geheime maal van brood en honing
En wijn wordt met elkaâr gedeeld,
Hij kruidt het met zijn dankbetooning,
Die 's meisjens harte roert en streelt,
En zij, *zij mengt er blikken in*
Van ongeveinsde min.

Een erotische hutspot, dien PUSCHKIN zeker niet zal hebben voorgedischt.

Pag. 28:

Lang zat de maagd, *als wou zij spreken*,
Met open lippen, zonder doel.

Pag. 31:

Hoog aan den heldren hemeltrans,
Verzeld van 's uchtends purperglans,
Vervangt steeds de eene dag den ander;
De nachten volgen wel elkander
Maar 't heil bloeit voor den slaaf niet meer.

Genoeg. Wij wenschen, dat ons min gunstig oordeel over des Vertalers arbeid hem den moed beneme om op het ingetredene pad voort te gaan, namelijk om meer dus te vertalen. Daarentegen zouden wij hem, indien wij ons daartoe eenige bevoegdheid konden toekennen, den raad geven, ons ‘uit zijne oorspronkelijke flesch in te schenken,’ want wij huldigen in hem eenen dichterlijken aanleg, waarvan zijne vertaling, hoe flaauw en gebrekkig ook, hier en daar onmiskenbare blijken geeft.

Een woord over PUSCHKIN, eer wij scheiden; liever eene proeve van zijn talent, *ook* uit de tweede hand, *ook* uit het Duitsch overgebragt; maar waarin iets van den geest van het oorspronkelijke bewaard moet zijn, dewijl ons de uitdrukking der vaderlandsliefde trof, - dewijl het een nieuw bewijs is, hoe de leeuw de overmagt zou hebben, wanneer hij schilderen kon, dat hier zeggen wil, wanneer wij Russisch verstonden. Immers den vriend, die de proeve vertaalde, hebben wij nooit vroeger op sympathie met *Rusland* betrapt, en echter was de waarheid hem te sterk. Luister:

Aan de lasteraars van Rusland,
toen het de Poolsche omwentelingsgezinden beoorloogde.
1831.

o Drom van redenaars! die in den verren vremde
Het volk van Rurik vloekt als geessel onzer eeuw,
'Wijl uw beweeglijkheid in Polen's opstand stemde;
Voegt op zoo hoog gestoelt' zoo zinneloos geschreeuw?
Laat af van tegen ons vermetel uit te varen,
Als werd door uwen kreet des aardrijks lot beslist:
't Slavonisch volkenpaar beslechte zelf zijn twist!
Weet gij hoe hij ons blaakte in schijnbre vredejaren?
Al stoft ge op zienersblik 't geheim schuilt u te diep,
Waarom die stammen nooit des oorlogs plagen duchtten,
Zoo vaak de rosse toorts der tweedragt hen mogt luchten,

Waarom weêr beider jeugd om strijd te wapen liep!
Gij vraagt: - Wiens zij de zege in dezen kamp zal kiezen,
De zij des overmoeds, - of die der oude trouw?
Of zich in 't Heilig Rijk Litthauwen zal verliezen?
Of Polen, vrij van ons, zijn rang hernemen zou? -
't Is ijdel! - Donkre nacht bedekt voor u 't verleden:
U heugt de dag niet meer, ons onvergeetbre dag!
Die stroomen gudsend bloed het krijgsvier blusschen zag;
Wij erfden bij het zwaard, waarmeê de Vad'ren streden,
De veete, die hun horst in laaijen gloed ontstak;
Hoe zoudt gij ons geschil, hoe onzen wrok begrijpen?
Gij voelde 't harte nooit bij 't Kremlin zamennijpen,
Voor u bleef Praga stom, hoe luid tot ons het sprak!
Wat scheldt, wat raast gij dan, of ons uw haat verfoeide?
Want haten doet gij ons! Welligt dewijl de vlam
Van Moscou's rookend puin den Dwing'land tegengloeide,
Wiens juk uw vrijheidszucht zoo willig op zich nam?
'Wijl wij het Afgodsbeeld, door u gevierd, verneêrden;
'Wijl wij Europe, u zelf, bevrijdden met ons bloed,
En - 's werelds lofzang klonk onz' ruwen ooren zoet! -
Door roof noch buit bevlekt, gezegend huiswaarts keerden?
Haat gij ons dies - dreigt niet, maar rust ten strijde u toe!
Of meent ge, dat een woord, een enkel woord des Czaren
Geen heiren zonder tal ten oorlog zou doen varen?
Of acht gij Paskewitsch den oogst van lauwren moê?
Wat schetst gij hem vergrijsd? ‘Te wapen!’ schreeuwe 't Westen,
Wat waant ge ons uitgeput? ‘Ik wacht u,’ roept het Noord
Van 't Kremlin, door den schok bevestigd op zijn vesten,
Tot China's grensgevaart, voor de eeuwigheid geschoord.
Weet, Rusland vreest u niet! Laat slechts de strijdroep klinken
Van 't strand der Witte Zee tot Caffa's groene kust,
En volk bij volk daagt op, ter wrake toegerust;
De sneeuw zal andermaal van stalen wouden blinken!
Zendt, drom van redenaars! zendt daar uw kroost op af;
Maar mogt bij d' afscheidsgroet gij van de dapp'ren reppen,
Wier assche vredig slaapt in onze woeste steppen,
Voorspel 't - een weg versperd door uwer vad'ren graf!

PUSCHKIN viel - men weet het - als het offer der ijverzucht; eene dood, in overeenstemming misschien met de wenschen van den vroeg verzadigden menschenhater. Hij was een Dichter uit de Byroniaansche School, - een trant van zien, eene soort van toon, die gelukkig reeds verouderd zijn, maar in welker plaats wij nu, ja wat eigenlijk? hebben. Wie het weet, zegge het mij!

P.F.L. HELVETIUS VAN DEN BERGH.

Ahasverus op den Grimsel. Een Gedicht van *J.J.L. ten Kate*. Dordrecht, Van Houtrijve en Bredius. 1840. XIV en 96 bladz.

Een keurig uitgevoerd Boek, met een welgelukt vignet, naar de teekening van C. KRUSEMAN, door LANGE gegraveerd; druk, papier en band strekken den Uitgevers tot eer.

Het onderwerp, in dit Boekje bezongen, is de overbekende, en vooral in den laatsten tijd dikwerf behandelde, *Legende van den Eeuwigen Jood*. Het doet weinig ter zake in dit geval, hoe men over deze sombere sage zelve oordeelt, en of zij niet een ongunstig licht op het vlekkelooze karakter van JEZUS werpt, die zich in het Evangelisch Verhaal juist in het oogenblik, waarop AHASVERUS volgens de Legende gestraft wordt, zoo geheel anders voordoet. Genoeg, de stof is eenmaal aanwezig, en de Dichter heeft regt er partij van te trekken. Slechts de wijze, waarop dit gedaan wordt, kan ter beoordeeling liggen.

Wat biedt dit onderwerp den Dichter aan? Een op zich zelf onbeduidend persoon begaat een verfoeijelijk vergrijp jegens den verhevenen Verlosser, zonder eigenlijke aanleiding, en wordt op eene allergeduchtste wijze gestraft. AHASVERUS *kan* nooit sterven; hij wordt de verpersoonlijkte wanhoop, een voorwerp van afgrijzen en medelijden, ofschoon geenszins van belangstelling. Maar de toestand van AHASVERUS uit dit oogpunt is in al zijne ijsselijkheid door SCHUBERT in zijn bekend Dichtstuk geschetst; TEN KATE zegt, in eene noot, dat hem dit vers onbekend was, voordat hij zijne taak had afgewerkt. Jammer inderdaad; hij had er zich moeite mede uitgewonnen, en had vast gebruik gemaakt van den heerlijken trek in de laatste regels, waarin AHASVERUS vergiffenis ontvangt.

Wat heeft TEN KATE van AHASVERUS gemaakt? Eene figuur, die elk oogenblik onwillekeurig aan MANFRED en CAIN van Lord BYRON herinnert; dezelfde vertwijfeling, dezelfde trotschheid, maar veel minder krachtig geschilderd! De Heer TEN KATE zal niet willen ontkennen, dat deze beide gestalten hem telkens bij dezen AHASVERUS voor den geest zweefden. Heeft hij er nieuwe trekken bijgevoegd? AHASVERUS belangrijker en meer poëtisch waar geteekend? Laat ons zien.

Het Dichtstuk bestaat uit eene proloog, twee monologen en eene epiloog; de eerste en laatste van Wachtengelen; de twee middelste van AHASVERUS zelven. Waartoe deze benamingen?

Dramatisch is het geheele Stuk volstrekt niet; zij staan daarenboven volstrekt in geen verband; de Engelen spreken wel, maar AHASVERUS weet niets van hen, en stoort zich geenszins aan hunne toespraak.

Deze Engelen zijn klaarblijkelijk eene navolging van de Engelen, wier heerlijken Reizang DA COSTA tusschen BYRON'S CAIN heeft gevlochten; maar hoe ongelukkig worden zij hier geplaatst! Vooreerst heeten zij Wachtengelen van den Grimsel. Wat zijn dat voor wezens? De tijd der Oreaden is voorbij; AHASVERUS kent ze niet, en de Christenen kunnen ze mede ontberen. Heeft TEN KATE zich laten misleiden door de *Destinies* in MANFRED, die aldaar op den Montblanc vertoeven?

Engelen, volgens de Christelijke of Joodsche leer, tot Wachters van eenen berg, hoedanig ook, te vernederen, is eene lompe misgreep tegen poëtische waarheid, eene zonde tegen goeden smaak. Zij zijn onbestaanbaar. Hoe geheel anders worden de bovennatuurlijke wezens te pas gebragt door BYRON en DA COSTA! TEN KATE had evenwel personen noodig, die de zedelijke toepassing op het gedrag van AHASVERUS moesten maken! Waarom hen dan niet met dezen in aanraking gebragt?

De openingsverzen zijn vrij gerekt; twee of drie denkbeelden worden tot in het oneindige uitgemeten in vrij vloeijende trochaeën, b.v.:

> Zonder dat ('t geloof) is 't lijden wanhoop, nacht en jammer wat u beidt,
> Met dat vrede, boezemweelde, hemellicht en zaligheid!
> Overstorting, overstrooming, overstelping van genot,
> Eindloos juichen, eindloos welzijn, aan de voeten van uw God.

In dezen flaauwen, eenzelvigen toon, die zelfs belagchelijk wordt, gaat de geheele proloog voort. o Welk een verschil met de krachtige, wegslepende verzen van eenen DA COSTA! Dat de Grimsel, in spijt van zijne Wachtengelen, begint te sidderen bij het naderen van AHASVERUS, is niet zeer vleijend voor de Engelen, terwijl het niet noodig is, den kouden ijsberg zoo veel gevoel toe te schrijven; of wordt AHASVERUS tot Satans magt verheven, dat zelfs rotsgevaarten beven op zijn gezigt? Nergens wordt het ons duidelijk, waarom de Grimsel juist het tooneel dezer poëzij moet wezen. Hoeveel gepaster heeft SCHUBERT den Carmel gekozen!

Eene epiloog van dezelfde Engelen, op denzelfden gerekten toon, sluit het Gedicht als met eene soort van Theodicea. Daar evenwel, zoo als reeds gezegd is, AHASVERUS nergens blijken

geeft, dat hij van de tegenwoordigheid der Engelen weet, gaat al deze stichtelijke taal voor hem verloren, en de Lezer had ze den Heer TEN KATE ook wel willen schenken.

Het eigenlijke Dichtstuk vormen twee monologen van AHASVERUS zelven. Waarom monologen? Hij vertelt zijne lotgevallen, zijne misdaad, zijne straf in het breede. Aan wien? Aan zich zelven. Verwenschingen, berouw, trotsche tegenweer, wanhoop, in het kort, alles komt te berde; maar wie moet het hooren? Waarom heeft TEN KATE niet AHASVERUS in gesprek gebragt met Engelen, of wie dan ook, gelijk MANFRED met de *Destinies* zich onderhoudt, en CAIN door Satan zelven toegesproken wordt? - Maar ik wilde geen drama! - Welnu, waarom dan eene monoloog? Noem het liever een' lierzang, eene elegie, ja, wat gij verkiest; breng ons niet in het onmogelijke geval, te stellen, dat iemand, zonder noodzakelijkheid, zoo lang tegen zich zelven spreekt, en dingen openbaart, die niemand hoort. Zonderlinge smaak van den Dichter, om eenen zoo ongepasten en poëtisch onbestaanbaren vorm voor AHASVERUS te kiezen!

Dit alles daargelaten; den gebrekkigen vorm niet opgemerkt; de navolging van BYRON en DA COSTA ter zijde gesteld, dan vonden wij in dezen AHASVERUS de eenige voortreffelijkheid, de versificatie, welke wederom een schitterend bewijs is van het gemak, waarmede de Dichter de taal beheerscht en het werktuigelijke der Poëzij meester is. Wij vonden veel minder klinkklank en onzin, dan vroeger, en over het geheel laat zich AHASVERUS zeer goed lezen. Voor hem, die met de vreemde, door ons gemelde, Poëzij onbekend is, heeft het Dichtstuk niet geringe waarde. Smakeloozer vergelijking, als op pag. 18, troffen wij echter zelden aan; daar wordt JEZUS bij eene ratelslang vergeleken; was AHASVERUS ook in *Amerika* geweest, om dat beest te leeren kennen? Maar ook buiten deze fout, is dit beneden de waardigheid, welke men hier in acht dient te nemen. Waarom wordt der Godheid eene zoo lange rede in den mond gelegd? De voorbeelden van MILTON en KLOPSTOCK verschoonen niet.

Tot eene proeve, halen wij de volgende regels aan, op pag. 39:

> Zoo was ik
>
> (als de Grimsel namelijk!)
>
> op dien schrikbren dag,
> Toen mij de vloek had neêrgeslagen,
> En ik als door een tooverslag
> Jerusalem was uitgedragen,

Dat ik slechts eenmaal weder zag.

(Niet fraai zijn deze regels.)

Ik rende voort door bosch en dalen,
Als ware ik 't vluchtend hert, dat reeds
Den pijl hoort gonsen van de pees,
Als droegen mij de bliksemstralen.

(Een harde overgang.)

‘Gegroet, gij Gade, die uw ga,
Gij vader, die uw kind moest derven!
Gij banneling, die niet mogt sterven,
Gij wandelaar in Golgotha!’
Zoo bruiste 't trillend loof der boomen,
Gebloemte, winden, voglenchoor,
Gebergte en vlakte, lucht en stroomen
Mij met een hoongelach in 't oor.
'k Weet niet, hoe lang en waar ik dwaalde,
De dag ging op, de nacht zonk neer.
Ik zag niet of de zonne straalde,
Of 't maanlicht opsteeg uit het meir.
De donder deed de heuvlen schokken.
'k Doorwaadde d' opgezwollen vliet;
De sneeuw bestoof mij met zijn vlokken,
De regen kletterde op mijn lokken;
Ik hoorde, noch ik voelde 't niet, enz.

Vloeijend genoeg, zelfs niet zonder kracht, maar hoe gerekt weder! In het kort, langdradigheid is eene fout van het geheele Boek, dat voor het overige geenszins het slechtste Werk van TEN KATE is. Het is ten minste leesbaar, hetgeen men geenszins volmondig van menig Stuk, zijner pen of zijner Muze ontgleden, zou durven beweren. Voor het overige onthouden wij ons van verdere raadgevingen, om studie bij Poëzij te voegen:

Εἰς τὶ μάτην νίπτεις δέμας Ἴνδιχον; ἴσχεο τεχνῆς·
οὐ δύνασαι δνοφεράν νίχτα χαθηλιάσαι.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Armoede en Bedelarij. Vertaald door een Diakon. Utrecht, H.M. van Dorp. 1840. 19 bl.

Weinige onderwerpen verdienen zoo zeer de algemeene belangstelling als het Armwezen; het welzijn der maatschappij staat er onmiddellijk mede in verband; en wie is er, die niet geroepen wordt, om, waar het hem mogelijk is, behulpzaam te zijn tot wegneming of vermindering der armoede? Doch het is ook een der moeijelijkste onderwerpen; de bezwaren schijnen niet zelden toe te nemen, naar mate de menschlievendheid zich bezig houdt, om ze uit den weg te ruimen. De oorzaken hiervan op te sporen en aan te wijzen, is de taak van hen, die met geweten de Volks- en Staatshuishoudkunde beoefenen, en gelukkig ontbreekt het niet aan zulke mannen; de vele geschriften, waarin de theorie met uitgebreide kennis van daadzaken gepaard gaat, zijn er de blijken van.

Dit kleine Stukje, eene voordragt van den Hr. FRONTIN, te *Dyon*, bevat grootendeels een uittreksel van een dezer Werken: NAVILLE. *De la Charité légale, etc.* Genève, 1835, 2 vol. Het kan voor hen, welke geene gelegenheid hebben dit belangrijke Werk te lezen, dienen als een beknopt overzigt der slotsommen van dien Schrijver, en als waarschuwing tegen te groote verwachtingen, welke dikwijls van het oprigten van werkhuizen en dergelijke maatregelen gekoesterd worden.

De Vertaler schijnt vooral bewogen te zijn, dit Stukje onder het oog zijner landgenooten te brengen, omdat daarin de wettelijke bepaling van een domicilie van onderstand wordt afgekeurd, terwijl daarover thans in ons Land verschil van meening bestaat.

Het zij ons evenwel geoorloofd op te merken, dat het vraagpunt zich bij ons uitsluitend voordoet omtrent de toepassing van eene bestaande Wet. Het domicilie van onderstand is daarbij

bepaald; doch er is twijfel gerezen, of de Diakonijen verpligt zijn zich voor hare bedoelingen daarnaar te rigten. Alleen wanneer die Wet niet bestond, of indien men in overweging nam, om haar af te schaffen, zouden de gronden, waarop de Heer NAVILLE het beginsel afkeurt, in aanmerking komen. En dan kunnen wij onze landgenooten niet ernstig genoeg waarschuwen, om de stelling, dat geen domicilie van onderstand moest bepaald zijn, en die, welke er mede in verband wordt gebragt, dat de bedelarij moest gedoogd worden, niet ligtvaardig aan te nemen.

Het is vooral de tegenwoordige Minister in *Frankrijk*, DUCHATEL, welke in zijn Werk, *De la charité*, etc., 2de Ed. Paris, 1836, deze stelling heeft verdedigd.

Doch weinige Schrijvers zijn hem bijgevallen. Het is het besluit der wanhoop, en het zoude jammerlijk zijn, indien men gedwongen werd er toe te komen. Wij kunnen natuurlijk in deze weinige regelen dit punt niet grondig voordragen; alleen dit weinige. Bij de beschouwing van de bedelarij, heeft gewoonlijk eene onjuiste voorstelling plaats; bedelen is niet het verzoek van hem, die in den hoogsten nood, door niemand bijgestaan, in gevaar verkeert om van honger te sterven; doch het is die soort van straatroof, waardoor een verworpen gedeelte der inwoners den voorbijganger, of zelfs den burger in zijne woning, geld afperst. Dit is ook geen middel tegen de armoede; want juist waar gebedeld wordt, sterven werkelijk armen van honger, terwijl bedelaars rijkelijk leven. Alvorens men het vrijlaten van bedelarij aanbeval, ware het goed haar te gaan zien in Landen, waar zij in volle kracht onbelemmerd bestaat, zoo als in *Italië*, en wij gelooven, dat men dan met ons zoude instemmen, dat eerst alle proeven mislukt, de volstrekte onmogelijkheid om de bedelarij te verhinderen, bewezen moest zijn, alvorens men tot het besluit kwam om haar vrij te stellen. En gelukkig is het zoo ver niet gekomen. Hetgeen daarvan in dit Boekje en in de aangehaalde Werken staat, is geheel onvoldoende, om dit te doen aannemen.

Wij vinden welligt gelegenheid, om op dit gewigtige onderwerp terug te komen. Intusschen bestaat ten onzent het beginsel, om de bedelarij niet te gedoogen. Doch het is te beklagen, dat men veelvuldig toch laat bedelen. Zal het doel bereikt worden, zoo moet men het beginsel streng toepassen; want daarover bestaat wel geen twijfel, dat, door eenige bedelaars naar *Ommerschans* te brengen, het kwaad niet kan worden weggenomen; hunne plaats wordt spoedig weder vervuld. Het is niet

de mogelijkheid, maar alleen de *zekerheid* van weggevoerd te zullen worden, welke de gewoonte van bedelen kan doen ophouden.

Een ander gewigtig punt is, dat men, met behoud der menschelijkheid, *Ommerschans* niet zoodang inrigte, dat de armen er gaarne zijn. Alleen in zooverre zij, om het gemis van vrijheid en van al wat meer is dan noodzakelijk levensonderhoud, om den dwang tot arbeid, afschrik voor die plaats hebben, en dus liever alle krachten inspannen, om zich door eigene vlijt eenig bestaan te verwerven, kan men verwachten, dat *Ommerschans* als middel tegen de bedelarij zal helpen. Want hetgeen in dit Boekje gezegd wordt over het mislukken van de pogingen, om aan allen, die werken kunnen, werk, en aan allen, die niet werken kunnen, onderhoud te verschaffen, is volkomen waar; en de reden, waarom door de ruimste milddadigheid, door bloote mededeelzaamheid, de armoede nimmer kan worden weggenomen, is onder andere in het Werk van DUCHATEL onwederlegbaar aangetoond.

Utrecht, Augustus, 1841.

J. ACKERSDIJK.

***De zelfmoord in het licht der Geschiedenis, of leerzame en onderhoudende voorbeelden van merkwaardige Zelfmoordenaars uit de Oude Geschiedenis en den lateren tijd. Benevens eenige Bijdragen over hiertoe betrekkelijke onderwerpen. Door* August v. Blumröder (Uit het Hoogduitsch). Te Breda, bij F.P. Sterk. 1841. 191 bl.**

Onder al de slechte daden, waartoe de mensch kan vervallen, is er welligt geen meer ontzettend, meer strijdig met de bedoeling van den Schepper en met de wetten onzer natuur, dan de zelfmoord. Elke letterkundige bijdrage over dit onderwerp, hetzij dan van geschiedkundigen, hetzij van wijsgeerigen aard, is dan eerst belangrijk en lofwaardig, wanneer zij strekt tot bevordering en verbreiding van op waarheid, Godsdienst en ontwikkelde rede berustende begrippen, die geschikt zijn, om het kwaad meer en meer te weren, of geheel uit te roeijen.

De Vertaler van dit Werk schijnt zich zulk een doel voor oogen te hebben gesteld, daar hij de gevolgde wijze van behandeling ‘het meest geschikt acht, om den mensch te overtuigen van het dikwijls dwaze, en altijd ongeoorloofde eener daad, die door geene omstandigheden, geene ramp, geen lijden hoegenaamd, kan gewettigd worden.’ Wij hopen, dat én Vertaler én Schrijver

hun doel zullen kunnen bereiken! De titel zoude het denkbeeld kunnen doen ontstaan, dat men hier eene doorloopende geschiedenis van den zelfmoord te wachten had; doch de beperkende bijvoeging laat ons meer aan eene uitspanningslectuur denken. Het geheel bestaat dan ook uit eene menigte geschiedenissen en anecdoten, die onder eenige rubrieken zijn gerangschikt. De inhoudsopgave vermeldt vijftien van zulke afdeelingen, als: Zelfmoord uit vaderlandsliefde, - uit menschenliefde, - door godsdienstige dweeperij veroorzaakt, - uit geestdrijverij, - wegens ligchamelijk lijden, - uit warsheid van het leven, - uit onbevredigde ijdelheid, - uit liefde, - ten gevolge van gewetensangsten, - enz. enz. Deze verdeeling mag echter niet geheel logisch genoemd worden; want nu eens is zij ontleend aan de meer onmiddellijke, dan weder aan de meer verwijderde drijfveren van den zelfmoord; nu eens aan het doel, dan weder aan de aanleiding, terwijl de algemeene oorzaak van zelfmoord, de warsheid van het leven, als eene bijzondere oorzaak wordt voorgesteld. Sommige verhalen zouden ook dikwijls even goed, ja beter, onder eene andere afdeeling, dan onder welke zij voorkomen, kunnen geplaatst zijn. De ziel- en zedekundige opmerkingen, welke bij de verhalen voorkomen, verdienen over het algemeen den lof, van eenen godsdienstigen en wijsgeerigen zin te ademen, en den zelfmoord onbepaald af te keuren; doch de zielkundige nasporingen naar de waarschijnlijke beweegredenen en doeleinden der onderscheidene zelfmoorden zijn niet altijd van oppervlakkigheid en gewaagdheid vrij te pleiten.

Wat de bovengemelde bijdragen betreft, de eerste handelt: ‘Over de strafbaarheid van den zelfmoord voor de Burgerlijke Wetten, alsmede over de grondstellingen van onderscheidene Volken, en de bepalingen hunner Strafwetgevingen, ten aanzien van deze misdaad.’ Zij behoort dus gedeeltelijk onder het gebied van de wijsbegeerte van het Strafregt, gedeeltelijk tot de geschiedenis van dat Regt, en geeft een kort, door aanhalingen gestaafd, overzigt, zoowel van de gevoelens der voornaamste Regtsgeleerden aangaande de strafbaarheid van den zelfmoord, als van hetgeen daaromtrent bij de voornaamste Volken is bepaald geweest, of nog is.

De tweede bijdrage handelt: ‘Over het verband tusschen den zelfmoord, ten gevolge van beleedigd eergevoel, en de tweegevechten, benevens eenige opmerkingen over de laatste.’

Zij betoogt, op zedekundige gronden, het ongeoorloofde der tweegevechten, met bijvoeging van eenige opmerkingen omtrent

derzelver strafbaarheid *in foro crminali*, volgens het *jus constituendum*. De Vertaler had er eenige Hollandsche, of in *Holland* uitgekomene, Werken over deze stof mogen bijvoegen, b.v. *Verhandeling over de Duellen of Tweegevechten*. 's Gravenhage, 1791. *Iets over het Duel als onderwerp van Wetgeving*, door Mr. T.M. ROEST VAN LIMBURG. Rotterd., 1836. N. SCHIK, *Specimen Juridicum Inaugurale, Utrum praestet communi de homicidio et vulneribus, an propria lege vindicare certamen singulare*. Groning. 1840.

De derde Bijdrage handelt: ‘Over de betrekking van den zelfmoord tot het ombrengen van anderen, benevens eenige woorden over de geoorloofdheid van de doodstraf.’ De betrekking tusschen den inhoud van deze Bijdrage en tusschen het eigenlijke onderwerp van het geheele Werk is wel wat ver gezocht, en wordt niet zeer duidelijk ontwikkeld. Ook hier had de Vertaler van eenige inheemsche Geschriften behooren te gewagen, b.v. *Proeve eener Apologie der Doodstraffen*, door A.L. JACOBI, met Voorrede en Aanmerkingen, uitgegeven door Mr. C.A. VAN ENSCHUT. Harderw., 1802. *Geschiedenis van het Straf- en Doodregt van het eiland Teneriffe*, met Aanmerkingen van Mr. H.W. TYDEMAN. Amst., 1809. *De necessitate poenae capitalis, auct*. P.C.J. VAN GHERT, 1836, etc. Hoe dit zij, dit drietal Bijdragen, schoon, uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd, oppervlakkig te noemen, geven aan het geheel eene wijsgeerig-juridische kleur, maar tevens iets tweeslachtigs, waardoor het twijfelachtig wordt, voor welke Lezers de Schrijver zijn Werk eigenlijk bestemd hebbe.

In de vertaling zijn eenige Germanismen en onnaauwkeurigheden ingeslopen, b.v. bl. 154: *Zij nemen den aanvang van*; bl. 165: *vergenoegzaamheid*; bl. 167: *eerentfestheid*; bl. 168: *laaggeestig*, voor *laaghartig*; bl. 185: *bevindingen*, voor *ondervinding*; bl. 88: *welbesloten*; bl. 91: *beworden*; bl. 44: *geschikte*, voor *gezondene*; 82 en 85: *aflei*, voor *aflegden*; 122: *aanwandelingen*, voor *aanvallen*; 94 en 190: *slachtoffers*, voor *slagtoffers*. Verder schrijft de Vertaler: *Theosofie, Sapfo, Filopator*, enz.

Druk en papier zijn middelmatig.

***Gedichtjes voor de Beschaafde Jeugd. Bevattende Verjarings-, Nieuw-Jaars-, Bruilofts- en Albumversjes. Te Gouda, bij* G.B. van Goor. VIII en 88 bl. *Kindergedichtjes van* J. Scheffelaar Klots, *geb.* Roorda van Eysinga. *Met Plaatjes. Te Hoorn, bij* Gebr. Vermande. 1840. IV en 100 bl.**

Zonder huisbakken rijmelarij wordt ten onzent geen verjaardag gevierd; J.A.v.B., de Auteur van het eerste Boekje, heeft niet alleen in die behoefte voor allerlei verjarenden willen voorzien, maar ook voor andere gelegenheden, het Nieuwjaar, - eene Bruiloft, - in Albums zonder tal - (tot *in het Album van eenen vriend, bij deszelfs vertrek naar de kostschool* toe) vormen geleverd. Wij hebben geene reden den man te verdenken, dat hij het niet wèl meende; wij willen op zijn woord gelooven, dat ‘de voordragt van versjes, opzettelijk zóó vervaardigd, dat zij door meer dan één kind bij afwisseling kunnen worden opgezegd, hoogst indrukwekkend is;’ maar och, of die welmeenenden in den Lande een beetje meer oordeel hadden; zij zouden opmerken, welken indruk zij maken!

De uitvoering van het Boekske van Mevrouw SCHEFFELAAR KLOTS onderscheidt zich gunstig van het bovenstaande - (de plaatjes echter zijn even stijf als steenig); wij wenschten meer tot lof van den inhoud te kunnen zeggen, dan dat hij ook het *recipe*, om versjes te fabrieken, overtreft. Helaas! schort het aan ons, dat wij schier geen blijk aantroffen, dat de Schrijfster regt had in haar Voorberigt te zeggen: ‘Zelve moeder zijnde, heb ik verscheidene dezer Gedichtjes uit de denk- en handelwijs mijner kleinen ontleend?’ Is onze kinderwereld dan zoo beperkt, dat VAN ALPHEN die niet alleen geheel overzag, maar haar in al hare bijzonderheden, al hare toonen en tinten, schilderde? Het beste uit het Boeksken is navolging, in den bekrompenen zin; waartoe deze, zoolang ieder zich het model kan aanschaffen?

o GOEVERNEUR! waarom is uw *Laatste Boekje* nog altoos uw *laatste*?

***Marianne. Naar het Engelsch van Mevrouw* S.C. Hall. *Te Deventer, bij* M. Ballot, 1841. III Dln.**

Meermalen trachtte *de Gids* op deze verdienstelijke Schrijfster de aandacht zijner Lezers te vestigen, en het zal de schuld des vertalers geweest zijn, zoo twee Verhalen, getrokken uit hare

Trials, in ons Mengelwerk medegedeeld, niet zoo veel goedkeuring hebben gevonden, als zij verdienden.

Ook hier is de strijd van eenen voortreffelijken en deugdzamen aanleg tegen de beproevingen der fortuin het onderwerp der uitmuntende Schrijfster; de indruk, die de schildering op ons maakt, is ook hier eerbied voor haar hoofd en haar hart. Maar rijk is het Boek vooral aan belangrijke opmerkingen omtrent opvoeding, en in het bijzonder vrouwelijke opvoeding. Hier en daar, zouden wij vermoeden, heeft de Vertaler eenen enkelen trek, eenen enkelen toets van zijne hand bij het oorspronkelijke gevoegd. In het eerste deel van het Werk schijnt de gang des verhaals wat traag; maar welk Engelsch boek lijdt niet aan dat euvel? Verder echter klimt de belangstelling, naar mate de drang der gebeurtenissen toeneemt. *Mistress* HALL is steeds de Advokate der Ieren geweest, en ook hier heeft zij *con amore* die vereeniging van goedhartigheid en sluwheid, welke deze Natie kenmerkt, in de Iersche voedster KATTY MACANE geschilderd. Het is eene proeve, hoeveel poëzij er in het gemeene leven schuilt, wanneer men er met liefde op neêrziet. Generaal PERONETT is uitmuntend fraai gedacht en geteekend.

Wij hadden van Mrs. HALL, om hare vroegere Werken, niet zooveel voorliefde voor de Engelsche Aristocratie verwacht. Arme deugd, inderdaad, die naar *Twickenham* de wijk neemt, omdat er in de *City* geene plaatse voor haar is! Eéne zwaluw maakt echter geen lente. - De ontknooping is wat forsch. HENRY PIRONETT (?) verdrinkt, omdat hij uit de voeten moet. Is het niet wat moorddadig, de menschen te doen sterven, om een boek te eindigen, of liever, omdat de fantasie des Auteurs hare beelden niet verder weet uit te werken?

De vertaling is uitmuntend. Zij is van dezelfde hand als die van BULWER's *Rienzi*, en die hand kan zich even weinig voor het Publiek ‘*omhuiven*,’ als KATTY's hand in staat is, eene lamp te *omhullen*. ‘Heer zijn,’ ‘heer geboren worden,’ vind ik, hoewel het voorbeeld dier uitdrukking meermalen gegeven is, meer Engelsch dan Hollandsch; hetzelfde geldt van het: ‘Goeden morgen,’ dat de personen elkander ten vijf ure des middags of later toeroepen. *Midzomer* moge als provincialismus te verontschuldigen zijn, toch lazen wij voor *Midsummer and Christmas* liever *St. Jan en Kersmis*.

Nog eens, wij verheugen ons over de Vertaling van dezen goeden Roman, en wenschen den Uitgever in een ruim debiet de belooning voor de aan de uitvoering besteedde moeite toe.

Mengelingen.

N°. *, Een dames-portret.

Indien ik mij niet bedrieg, dan is het voor velen nog een onopgelost vraagstuk gebleven, of het mogelijk is, dat twee menschen, op het eerste gezigt, op elkander verlieven kunnen. Zij, die van het systema zijn, dat alles mogelijk is, zullen misschien, evenwel ironisch, aanmerken, dat het wel mogelijk, maar niet waarschijnlijk is, en nogtans zoude het een sterk man moeten zijn, die de boeken dragen kon, waaruit men zulk eene liefde *a prima vista* zoude kunnen bewijzen; maar waartoe zoude het dienen, om deze boeken, waarvan vele reeds sedert langen tijd eene ongestoorde rust genieten, voor den dag te halen! het papier is geduldig, zoude men misschien zeggen, en niemand heeft ooit getwijfeld, dat die zaak in de boeken als eene waarheid voorkomt, maar wel, dat die waarheid den toets kan doorstaan.

Dat zoo vele schrijvers, en dat in eene zaak van zulk gewigt, zouden gedwaald hebben, en misschien nog dagelijks hetzelfde dwaalspoor betreden, is eene treurige onderstelling: want veeltijds rust hun gansche werk alleen op zulk eene plotselinge liefde, en als dus deze zaak onbestaanbaar, onwaar wordt bevonden, dan valt het geheele gebouw, dat zij zoo netjes hadden opgebouwd, ineen. Wij hebben geen gebrek aan Geregtshoven, maar bezitten geen één *cour d'amour*; anders was het vraagstuk spoedig te beslissen; de *juri* is ook geene nationale instelling: ware dit het geval, wat ware gemakkelijker, dan eenige gezworenen van beider kunne te benoemen, om de zaak door ja of neen ééns voor al af te doen! Op eene geregtelijke uitspraak bestaat

dus geene hoop; het eenige vooruitzigt is, dat, terwijl er jaarlijks zoo vele prijsvragen worden uitgeschreven over onderwerpen van minder belang, ook dit punt eindelijk, door het een of ander geleerd genootschap, ter harte zal worden genomen: welligt wordt er dan wel een stuk met goud bekroond, zonder dat daarom het vraagstuk onwederlegbaar is opgelost; doch al baat het niet, het schaadt niet, en er is toch al zoo véél goud te loor gegaan, dat het op een weinig niet aankomt.

Ik zoude het toch wat hard vinden, om den armen romanschrijvers de vrijheid te ontzeggen, op dit oud, doch geliefd thema verder voort te werken, vóórdat het vraagstuk beslist is; wat kan er nog een tijd verloopen, vóórdat dit heugelijke oogenblik dáár is, en bovendien, wie zegt, dat zij ongelijk hebben? Ik niet vooreerst, en zij, die dit leest? heeft het Mengelwerk van den *Gids* lezeressen? Vergeef het mij, ik ben misschien onbescheiden met die vraag geweest; - ik schenk u het antwoord, en evenwel ik hoopte, dat uwe stem zich bij de mijne zoude gevoegd hebben; heb ik mij bedrogen? Doch ziedaar al weder eene vraag, en ik wil niet onbeleefd vragen. Er mag meer illusie dan waarheid zijn in de beschrijving van de Heeren Romanschrijvers; maar als men jong is, dan ziet men zoo naauw niet, of men beziet alles van de schoonste zijde: wanneer gij u kleedt om naar een bal te gaan, dan moogt gij, terwijl de bloemen in uwe lokken geschikt worden, aan de mogelijkheid denken, van onder de *cavaliers*, die u ten dans zullen leiden, hem aan te treffen, die u zal beminnen, en dien gij zult liefhebben, dan mag uw hart kloppen van onrust en verlangen, en later mag het blijken, dat alles slechts lliusie was; maar wat zal u verhinderen, om u een' volgenden keer gelukkig te gevoelen, door met hetzelfde denkbeeld naar de danszaal te snellen? Ik heb mij wel het vragen, niet het wenschen ontzegd; ik wensch dus, dat het u op het eerste bal duidelijk worde, dat hetgeen vroeger bleek eene illusie te zijn, ook wel eene waarheid kan worden.

In afwachting, dat het uitgewezen wordt, of het mogelijk is, dat twee menschen op het eerste gezigt op elkander verlieven kunnen, ben ik zoo gelukkig, van in staat te zijn, ter geruststelling van de voorstanders dezer mogelijkheid, zoowel in de boeken, als in het dagelijksche leven, eene waarneming bekend te maken op een individu van het mannelijke geslacht. De geloofwaardigheid van deze waarneming kan niet in twijfel worden getrokken; zoo zulks evenwel plaats vond, dan kan

elkeen zich gemakkelijk van de waarheid overtuigen, want hetgeen ik vertellen zal, heeft onlangs plaats gehad, ja de vertelling is zelfs zoo nieuw, dat de afloop nog niet bekend is.

Misschien kent gij WILLEM P. wel? misschien ook niet; dan zal ik u maar zeggen, dat het een knap en vlug jong mensch is; zijn vader, bij wien hij op het kantoor is, is een zeer respectabel man, en een steun van Amstels noodbeurs; en het laat zich aanzien, dat onze WILLEM, indien hij tijd van leven heeft, zulks ook zal worden en blijven: vindt gij dit belagchelijk? ik vind het zeer vereerend; maar nu begrijp ik het al, wat u zoo vrolijk maakt; misschien is het ook om te lagchen, want WILLEM is nog jong.

Het was in Mei 1840; WILLEM was voor een paar dagen gelogeerd bij Mevrouw B., de weduwe van een' Oost-Indisch Kolonel; er waren nog een paar jonge dames op *Javapark* bij *Doorn*, en het schoone weder had doen besluiten, om naar *het Huis ter Heide* te rijden. Het was warm, en men dronk koffij in de open lucht; wat er al zoo gesproken was, weet ik niet, dus kan ik er niet veel van zeggen, maar ik denk, dat het wel over de campagnes van den Kolonel zaliger zal geweest zijn; ten minste dat is het gewone onderwerp van het *discours* op *Javapark*, de woorden *benting, dessa, lilah, kris, klewang* en honderd anderen zijn daar locaal, en ik weet zóó veel, dat juist terwijl de Kolonel, dat is te zeggen, toen Mevrouw B. vertelde, hoe haar echtgenoot den stormmarsch liet slaan, om, ik weet niet welk, défilé in te rukken, er eene gele kales voor den ingang, let wèl! voor den ingang van het *Huis ter Heide* stil hield.

Waar het door kwam, weet ik niet, maar er vertoonde zich noch meid, noch knecht, om het begeeren der reizigers te vernemen; de koetsier wachtte geduldig af, tot er iemand zoude te voorschijn komen; hij riep wel, maar daar bleef het bij. Intusschen scheen men in de kales zoo geduldig niet; het portier werd geopend, het hoofd eener vrouw kwam te voorschijn, daarna een kleine nette schoen, met eenen voet er in, die natuurlijk niet grooter was; maar daar de trede, in spijt van de ijverige pogingen van het voetje, niet te bewegen was, zoo verdween de zwarte schoen en de witte kous weder.

Zoodra de kales stil gehouden had, had Mevrouw B. hare vertelling gestaakt, zonder na te denken, hoe gevaarlijk het was, om de soldaten zoo in *colonne d'attaque* voor dat défilé te laten staan, en juist toen de schoen geheel verdwenen was, en de koetsier, zoo het scheen, eindelijk de noodzakelijkheid inzag,

om de zweep neder te leggen, stond WILLEM snel op, trad naar het rijtuig, en sloeg de trede neder, die zich door het voetje niet had willen laten bewegen.

Nu kwam het hoofd, dat bijna ook reeds geheel verdwenen was, weder voor den dag, de voet volgde, en eindelijk kwam de dame, even als VENUS uit de schelp, uit de kap van de kales te voorschijn, legde zonder schroom hare hand op die van WILLEM, terwijl zij hem bedankte voor zijne beleefdheid. Er was nog eene dame in het rijtuig, en hij bewees haar dezelfde dienst; de eerste was jong en de tweede bejaard; of het nu kwam omdat hij met de laatste meer moeite had gehad, dan met de eerste, of dat zij minder beschroomd was, ten minste zij was minder karig met hare dankzegging, en evenwel luisterde WILLEM er niet naar; de arme jongen was verliefd geworden op de jongste dame.

Het was ook of alles te zamen spande, om WILLEM zijne rust te doen verliezen. 1°. Babbelende meiden en knechts, die hunnen pligt, om de reizigers behoorlijk te ontvangen, schandelijk verzuimden. 2°. Een oude stijve koetsier, die even geduldig op zijn' bok blijft zitten, als een Koning in een ballet op zijnen troon. 3°. Eene dame, die in het verhalen van eenen veldtogt, juist op het belangwekkendste oogenblik stilzwijgt, en hierdoor aan een' harer toehoorders gelegenheid geeft, om eenen schoen en nog meer te zien. 4°. Eene trede, die zich door dien schoen en door de bewegende kracht van dezen schoen niet laat bewegen. 5°. Eene haastige jonge dame, en eindelijk ten 6e. Een jonge heer, die niet babbelt, die niet geduldig is, die verheugd is, voor een oogenblik aan het krijgsgewoel te kunnen ontsnappen, wiens hart natuurlijk veel bewegelijker is dan die harde treê, en die even haastig is als de jonge dame.

De twee reizende dames bogen zich, en traden in huis; WILLEM boog zich, en keerde naar zijn gezelschap terug, en de kales reed naar den stal. Het zal misschien niemand verwonderen, dat de jonge dames, die op *Javapark* gelogeerd waren, WILLEM spottenderwijze hunne bewondering te kennen gaven over de galante wijze, op welke hij de vreemde dame was te hulp gesneld. Volgens haar zeggen, was het een groot geluk, als men er lief uitzag, want men was daardoor altijd verzekerd van de beleefdheid der heeren. WILLEM voelde zich heden niet gestemd om te schertsen; de indruk, welken de vreemde dame op hem gemaakt had, kon door hem niet geheel voor het oog der jonge jufvrouwen verborgen worden, en te vergeefs merkte hij aan, dat, als het waar is, dat een lief uiterlijk eene vrouw van de

beleefdheid der heeren verzekeren kan, zij ook nimmer reden zouden hebben, zich over de minste onbeleefdheid te beklagen.

Geheel verloren was dit gezegde wel niet; doch Mevrouw B., die zich ook in het gesprek mengde, verweet hem schertsende, dat hij zoo driftig was opgestaan, en haar en de jufvrouwen verlaten had, om den wille van eene onbekende. Het plagen nam geen einde, en in den uitersten nood gebragt, besloot WILLEM, zich liever drie veldtogten in de binnenlanden van *Java* te getroosten, dan iets meer over dat neêrslaan van de trede te moeten hooren, en hij riep lagchende: 'Waarlijk, Mevrouw! indien U gemeene zaak maakt met de dames, dan zal er voor mij niet anders overblijven, dan om mij gevangen te geven, even als de muitelingen, toen de Kolonel den stormmarsch liet slaan.'

'Een oogenblik geduld!' zeide Mevrouw B., 'de muitelingen hadden meer moed dan gij, Heer geleijonker! of zij dachten, dat hun vijand het niet zoude wagen, den voet in den hollen weg te zetten; maar zij kenden den Kolonel niet. Ik ben gebleven toen de stormmarsch geslagen werd, en zal nu verder vertellen, ten minste als gij er nieuwsgierig naar zijt.'

'Dol nieuwsgierig, lieve Mevrouw!' - 'Zeer zeker!' riepen de dames, riep WILLEM. Tot de vereischten, om op *Javapark* te logeren, behoort eene groote mate van weetgierigheid, en de meisjes, die er eene week of vier dachten te blijven, hadden zich dus vooreerst van dit nuttig ingrediënt geapproviandeerd, ten einde, gedurende ruim eene maand, de veldtogten met de mobile colonnes te kunnen mede maken. Wat WILLEM betreft, een verliefde is meest altijd een geduldig, ofschoon dan geen aandachtig aanhoorder; met vreugde hoorde hij den Kolonel last geven, om met gevelde bajonet in stormpas vooruit te snellen; sedert dat oogenblik gaf hij geen acht meer op hetgeen er in het défilé in de *Sultans-Landen* gebeurde, maar verplaatste zich in zijne gedachte in het logement bij de jonge dame. Hij vleide zich met de hoop, dat het welligt nog gebeuren kon, dat hij haar, bij het vertrekken en het instappen van haar rijtuig, nog eens eene dienst zoude kunnen bewijzen, en hare dankzegging ontvangen; zelfs ging hij zóó ver, om een *plan d'attaque* te ontwerpen, dat wil zeggen, om eene poging te doen, van met de vreemdelinge een gesprek aan te knoopen, en hij vertrouwde, dat hem zulks wel gelukken zoude, indien hij slechts gelegenheid had, om met de oude dame, die nog al spraakzaam scheen te zijn, aan den praat te komen; doch vruchteloos peinsde hij op een middel, om, zonder opzien te

veroorzaken, zich aan het gevecht in het défilé te onttrekken, - helaas! slechts zijne gedachten waren vrij, zijne persoon was genoodzaakt, om op het slagveld te blijven. Nu gevoelde hij berouw, Mevrouw B. aan haar verhaal herinnerd te hebben; gelukkig echter bemerkten de jonge jufvrouwen hier niets van; het zoude anders voor haar eene groote vreugde geweest zijn, zijn verdriet te aanschouwen; want zij namen het hem zeer kwalijk, dat hij als het ware het sein tot het gevecht gegeven had. WILLEM is een beleefd jong mensch; het voorval met die onbekende dame is er, geloof ik, een bewijs van; maar verliefde heeren zijn wel eens niet zeer galant voor andere dames, en hierdoor kwam het dus zeker, dat hij Mevrouw B. met hare twee dames juist niet naar de *Mokerheide*, maar slechts naar *Javapark* wenschte: het was zeker niet beleefd, maar toch te vergeven.

Eindelijk gelukte het den Kolonel, om zijne vijanden uit het beruchte défilé te verdrijven. WILLEM haalde adem, Mevrouw B. zag de vreugde over deze overwinning op zijn gelaat; doch toen hij, zijn geduld verliezende, uitriep, terwijl hij wilde opstaan: ‘en toen sloeg de vijand zeker op de vlugt, en onze dapperen behaalden de overwinning;’ toen zeide Mevrouw B.: ‘Neen! een oogenblik geduld; nu eerst kwam het grootste gevaar aan, de Kolonel stootte op de gansche vijandelijke magt, en hij moest terugtreden of slag leveren, natuurlijk....’ tot zóó ver was Mevrouw B. gevorderd, toen WILLEM, die radeloos werd op het denken aan dien veldslag, half luid met drift uitriep: ‘Die hardnekkige muitelingen! hoe durven zij nog stand houden....!’ maar deze keer was het Mevrouw B., die in de rede viel, want zij zeide, verheugd over het vuur, waarin een gedeelte van haar auditorium geraakt was: ‘Een oogenblik geduld, WILLEM! en gij zult hooren, hoe de Kolonel hen strafte voor hunnen overmoed.’ WILLEM ging weder zitten, en Mevrouw B. vertelde voort.

Op hetzelfde oogenblik echter, dat WILLEM bemerkte, dat de muitelingen ditmaal toch spoedig zouden genoodzaakt worden om de vlugt te nemen, en hij dus hoop had, zijne vrijheid terug te bekomen, op hetzelfde oogenblik kwam de kales uit den stal te voorschijn; helaas! alle hoop, van met de onbekende eenige woorden te wisselen, was nu voor hem verloren. De oude en de jonge dame traden uit het huis, zij groetten, Mevrouw B. en de dames van *Javapark* groetten, WILLEM stond op, en boog zich, doch hier moest hij het bij laten; ditmaal was er geen gebrek aan gedienstige geesten, om het portier te openen, en

de treê neder te slaan; hij was gedoemd, om als bloot aanschouwer het instappen op eenen afstand aan te zien.

Toen de gele kales, die van de zijde van *Amersfoort* gekomen was, en nu naar den Utrechtschen straatweg voortreed, vertrokken was, kon Mevrouw B. weder ongestoord voortgaan; doch WILLEM stelde nu geen belang meer in het op de vlugt jagen der muitelingen, en zonder eenige vreugde vernam hij de overwinning van den Kolonel. Evenwel liet hij niet na, gebruik te maken van de gelegenheid, om het gezelschap voor eenige oogenblikken te verlaten, en spoedde zich, onder het voorgeven van eens naar de paarden te gaan zien, naar den stal.

Vol hoop rigtte hij zijne schreden naar het gebied van den stalknecht, want van dezen hoopte hij eenige inlichtingen te krijgen omtrent de onbekende dames, of ten minste omtrent haar rijtuig. Door een ongehoord ongeluk had echter het stal-orakel verzuimd, den wagenmenner der dames het gewone verhoor af te nemen, en was de kales, de koetsier en de paarden bij hem niet bekend; het éénige, dat hij op de herhaalde vragen antwoordde, was: ‘Eigen spul, mijnheer! eigen spul!’ Wat de dames betreft, toen WILLEM er naar vroeg, gaf hij laconisch ten antwoord: ‘Daar bemoei ik mij niet meê, Mijnheer!’ en voegde er lagchende bij, terwijl hij een' pruim nam: ‘knap spul, geloof ik, Mijnheer!’ Ontmoedigd verliet WILLEM den stal, en ofschoon hij er niet veel heil van verwachtte, zoo trachtte hij echter in het huis eenig onderrigt te bekomen; doch vruchteloos bleef ook deze poging.

Mevrouw B. en de jufvrouwen waren juist gereed om eene kleine wandeling te doen, toen WILLEM terugkwam; zulks was hem hoogst aangenaam, omdat zijne gastvrouw, gelukkig voor hem en hare gasten in het algemeen, nooit gewoon is, al wandelende een der wapenfeiten van den Kolonel te verhalen, ofschoon eene partij hakhout haar veeltijds herinnert aan eene of andere embuscade, waaraan haar echtgenoot veilig ontsnapt, of eene vaart aan eene rivier, welke hij gelukkig overgetrokken was; op deze wijze vereenigt zij, zoo als zij zegt, het nuttige met het aangename en put uit hare wandelingen rijke stof tot een verhaal op de eerstvolgende rustplaats. Voor eene vrouw, die zoo rijk aan militaire herinneringen is, kan er zeker geene geschikter plaats bestaan om geïnspireerd te worden, dan de vlakte naar de zijde van *Amersfoort*, en om der waarheid getrouw te blijven, moeten wij zeggen, dat de jonge jufvrouwen verschrikten; want WILLEM dacht te veel aan de kales,

om acht te geven op het gevaar, dat hem bedreigde, toen de goede vrouw met geestdrift uitriep: ‘zoudt gij wel gelooven, dat die dorre vlakte voor mij een klassieke grond is; die *Piramide* en de sporen van die kampementen herinneren mij zoo vele zaken, die ik gehoord en gezien heb, dat ik er u gemakkelijk gedurende veertien dagen van zoude kunnen vertellen.’

‘Veertien dagen!’ riepen de meisjes, en zagen elkander aan, en Mevrouw B., die eenen verkeerden uitleg gaf aan den toon van verbazing, welke in dien uitroep lag opgesloten, trachtte haar dadelijk gerust te stellen door lagchende uit te roepen: ‘De vrouw van een' Kolonel zegt altijd de waarheid, mijn vriend WILLEM is ook niet verwonderd; hij weet, dat ik niets overdrijf, en om het u te bewijzen, zullen wij morgen beginnen.’ Met die toezegging keerde men van de wandeling terug.

Op verzoek van Mevrouw B. gaf WILLEM nu last om in te spannen, en zonder dat de dames zich verwonderd toonden, dat haar geleijonker nog maar juist bij tijds uit den stal terugkeerde, om haar in het rijtuig te helpen, keerde men naar *Javapark* terug. Er werd niet veel gesproken; WILLEM had zijn hoofd zoo vol, dat hij niet sprak dan in den uitersten nood; de jonge dames waren in de stilte over het kampement van zeven paar groote dagen, dat zij te gemoet gingen, Mevrouw B. rangschikte reeds bij voorraad hare herinneringen, en welligt zoude men den Utrechtschen straatweg bereikt hebben, zonder dat er nog een woord gewisseld was, indien Mevrouw B. niet aan WILLEM gevraagd had, of de man, die hen met dien fourgon met twee paarden pijlsnel voorbij reed, niet de stalknecht van het logement was, dat zij zoo even verlaten hadden?

Misschien zal niemand nieuwsgierig zijn, om de reden te weten, waarom WILLEM bijna te laat was gekomen, om zijne dames in het rijtuig te helpen, en niemand zal er aan denken, om te vragen, waarom die fourgon met die twee paarden en den stalknecht van *het Huis ter Heide* zoo veel haast maakte; maar ik vertel het gaarne ongevraagd, vooreerst, om onzen jongen heer niet te laten verdenken van onbeleefdheid jegens de weduwe van een' Kolonel en twee aardige jonge jufvrouwen, en ten tweede, omdat uit die vertelling blijken zal, dat hij zich als een waar romanheld gedragen had, en dat is veel gezegd van een' jongen heer, die eens de steun van eene noodbeurs worden moet.

Toen WILLEM niet had kunnen ontdekken, wie de dames waren, die hem zoo veel belangstelling inboezemden, keerde hij,

zoo als wij weten, naar zijn gezelschap terug; de gedachte, het jonge meisje, dat hij uit de kales geholpen had, nimmer weder te zien, trof hem; ware hij alleen geweest, dan zoude hij zoo ongelukkig niet zijn geweest als nu; maar wat hielp het hem, of hij zich zelven al verweet, dat hij tot het einde toe naar Mevrouw B. geluisterd had? het is waar, hij was nu zeer beleefd geweest, maar nu had hij de onbekende ook, waarschijnlijk voor altijd, verloren. Toen bedacht hij zich, dat het misschien nog niet te laat was, om de kales te volgen en in te halen; maar te vergeefs trachtte hij een middel uit te vinden, om Mevrouw B. en de jonge dames in den loop te laten, en de kales achterna te loopen, zonder onbeleefd te zijn. Ware hij alleen geweest! maar nu; - hij bezat geen' romantischen geest genoeg, om alles over het hoofd te zien, en hij bleef dus voortwandelen; Mevrouw B. vertelde juist, dat, daar een Generaal niet overal kan zijn, hij zijne bevelen door zijn' aide-de-camp laat overbrengen, en van dat oogenblik af herleefde de hoop weder in het hart van den ongelukkigen minnaar; hij besloot den stalknecht niet zoo zeer als aide-de-camp te gebruiken, maar hem op verkenning uit te zenden. Dit moest natuurlijk geschieden, zonder dat de koetsier van Mevrouw B er iets van te weten kwam; ook kostte het vrij wat moeite, eer de stalknecht zijne instructie van punt tot punt van buiten kende. Ik geloof, dat niemand WILLEM nu meer hard zal vallen over zijn lang verblijf in den stal, terwijl de dames naar hem wachtten, en ik vertrouw, dat het afzenden van een' stalknecht, met een' fourgon met twee paarden, en dat niet in de 16de of 17de eeuw door eenen wuften Franschman, maar door een' oppassenden Amsterdamschen jongen heer, in den aanvang van het jaar 1840, hem al de verdiensten van eenen romanheld geeft. Het is waar, een stalknecht is geen romantisch figuur; maar het is, geloof ik, duidelijk genoeg gezegd, dat WILLEM, ondanks zich zelven, iemand anders afzond; jammer maar, dat wij tevens, uit liefde tot de waarheid, genoodzaakt zijn te openbaren, dat hij zijnen plaatsvervanger, of zoo als gij den man van den fourgon noemen wilt, niet de volle beurs had toegeworpen, hem gelastende de kales na te rijden, zonder op het leven of den dood der paarden te zien; maar dat hij zich eerst geïnformeerd had, hoeveel hem deze rid, met tollen en alles er onder begrepen, kosten kon; het is eene daad van voorzigtigheid, die in een' goed financier te prijzen zoude geweest zijn; maar als men verliefd is, behoort men op eene handvol gelds niet te zien. Doch

niettegenstaande dit alles, beschouw ik het afzenden van een' stalknecht, om inlichtingen in te winnen omtrent eene kales, en dat in het jaar 1840, als een romantisch feit.

De avond van den dag, op welken men naar het *Huis ter Heide* geweest was, werd op de op *Javapark* gebruikelijke wijze doorgebragt; dat is, Mevrouw B. las de brieven van den Kolonel voor, waarin het passeren van het défilé, met hetgeen vooraf gegaan en gevolgd was, stond opgeteekend. Op deze wijze overtuigt zij haar auditorium bij hetgeen zij gedurende den dag vertelt, des avonds van de juistheid, waarmede zij alles verhaald heeft, en aan deze gewoonte heeft zij het, zoo als zij zelve teregt aanmerkt, te danken, dat zij in hare verhalen nimmer iets overslaat; deze herhaling van het voorgaande is echter maar zelden, of liever nooit, welkom voor hare toehoorders, en haar broeder, Doctor G., die jaarlijks uit *Noord-Braband* naar *Javapark* komt, om er eenige dagen te logeren, heeft zijne zuster, uithoofde van deze nuttige, doch lastige gewoonte, zoo hij zegt, onder de *Ruminantia* gerangschikt.

Den volgenden dag begaf WILLEM zich reeds vroegtijdig naar het Logement te *Doorn*, waar de stalknecht hem volgens afspraak wachtte, en zoodra deze hem toeriep: ‘Goeden morgen, Mijnheer! mooi mis, Mijnheer!’ zag hij reeds in, dat de onbekende niet was uitgevonden; het verslag van den stalknecht bevestigde dit. Volgens ingewonnen berigt aan de barrière, waren er drie gele kalessen doorgekomen, waaronder die met de twee dames; de eerste had hij aan *de Bilt*, de tweede bij de *Maliebaan*, en de derde aan de *Witte Vrouwenpoort* ingehaald, maar geene dezer drie was de bedoelde kales; toen was hij terug gekeerd, en, volgens zijn vermoeden, waren de dames op de eene of andere plaats binnen gereden en was de laatste kales, welke hij had ingehaald, onderweg op den straatweg gekomen. Den vorigen avond laat, had hij nog volk naar *de Doele*, in *Amersfoort*, moeten brengen, en had daar vernomen, dat de bedoelde kales in *de Zwaan* gestald had, en toen had hij, om Mijnheer pleizier te doen, de moeite genomen, om naar het rijtuig en de dames te gaan informeren, maar ook zonder dat het hem geholpen had. Zeer voldaan over de fooi, die WILLEM hem gaf, nam de stalknecht de terugreis aan en beloofde het vreemde spul in het oog te houden: wat WILLEM betreft, hij keerde geheel ter neder geslagen naar *Javapark* terug; maar tot zijne eer moet ik zeggen, dat hij geen oogenblik berouw had over het geld, dat hem deze vruchtelooze verkenning gekost had.

Vier dagen later was hij reeds in *Amsterdam* terug. Zoowel het verlangen om aldaar en ook in *Utrecht* onderzoek te doen naar de onbekende, als de bovenmenschelijke naauwgezetheid, waarmede Mevrouw B. elken dag de taak volvoerde, welke zij zich opgelegd had, verdreven hem uit *Javapark*; hij verliet het onder voorgeven, dat zijne tegenwoordigheid op het kantoor dringend vereischt werd. Mevrouw B. beklaagde den armen jongen, die nu juist met het jonge groen naar de stad moest; de jonge jufvrouwen zagen hem met smart vertrekken; daar zij nog elf dagen moesten kamperen, zoude het haar tot troost verstrekt hebben, als WILLEM nog gebleven ware; zij voorzagen, dat zij zich doodelijk vervelen zouden in het kampement, en hadden schier den moed niet, om aan de vreeselijke schermutselingen en gevechten te denken, die waarschijnlijk, na het opbreken van het kampement, zouden gebeuren.

De spoed, waarmede WILLEM terugkeerde, verwonderde zijne familie niet, zoodra hij vertelde, wat de goede Mevrouw B. gedurende veertien dagen tot onderwerp van hare verhalen had vastgesteld, te minder, toen hij er bijvoegde, dat zij hem in het geheim gezegd had, dat zij, zoodra zij hare belofte vervuld had, den Russischen veldtogt zoude op touw zetten; de jonge dames wisten nog van den Prins geen kwaad, toen hij vertrok, en wij weten niet of WILLEM de waarheid gezegd heeft, daar de Kolonel dien veldtogt niet heeft mede gemaakt; het is evenwel mogelijk, daar Mevrouw B. in bezit is van *Napoleon en het groote leger*.

Het bleef evenwel niet lang verborgen, dat de jonge heer verliefd was geworden, en dat wel op eene onbekende; in het begin lachten Papa en Mama er om, en zoo deden ook zijn broeder en zijne zuster; maar toen het bleek, dat WILLEM veranderd was als een blad op een' boom, toen lachte Mama niet meer; op haar verzoek verschoonden zijne zuster en zijn broeder hem ook van hunne spotternijën, en het verveelde Papa spoedig, om alleen te lagchen. Op deze wijze werd het officiëel aangenomen, ofschoon dan alleen in de familie, dat WILLEM verliefd was; bij andere menschen ging hij voor ongesteld door, misschien was hij het ook. Mama, die zeer bezorgd was voor haren oudsten zoon, haalde Papa over, om WILLEM van de kantoorwerkzaamheden te ontslaan, en hem toe te staan, om eens van lucht te veranderen. De oude heer, die zeer verstandig is, en die, terwijl het er nu eens toe lag, dat zijn zoon verliefd was, niets liever wenschte, dan dat het WILLEM mogt gelukken te ontdekken, wie de onbeken-

de was, ried hem, de stad te verlaten, en moeite te doen om haar te vinden; natuurlijk was deze raad onzen jongen heer zeer welkom, en hij toog op weg. Hier hebben wij weder een zeer romantisch feit, vooral opmerkelijk in een' Amsterdamschen jongen heer van het jaar 1840. Menigeen zal deze raad en de vergunning van den Heer P. te romanesk vinden; doch wie dit denkt, die kent den vader van WILLEM niet, en hij kende zijnen zoon wèl, en hij heeft tot nog toe alle reden, om over zijne toegeeflijkheid verheugd te zijn.

Men moet nu evenwel niet denken, dat WILLEM, even als een dolende ridder, van huis tot huis en van dorp tot stad, ging rond vragen, of men ook eene gele kales en twee dames, die er zus en zóó uitzagen, had gezien; ook zullen wij hem niet van dag tot dag op zijne ontdekkingsreis vergezellen, maar alleen zeggen, dat hij nu eens te *Velp*, dan boven *Utrecht*, doch niet gelogeerd op *Javapark*, dan weder te *Kleef* of in *den Haag* was: in één woord, overal, waar het drok was, liet hij zich vinden, doch, helaas! vruchteloos, en telkens, als hij naar *Amsterdam* terugkeerde, was het ook met het berigt, dat hij de onbekende niet ontmoet had. Natuurlijk maakte dit hem wel mistroostig, doch hij raakte gewoon aan zijn ongeluk, en zijne ouders, die met vreugde zagen, dat hij volmaakt gezond en veel opgeruimder van gemoed dan vroeger was, rieden hem gestadig, om nogmaals hier of daar naar toe te trekken, en toen hij eindelijk in het laatst van Augustus verklaarde, dat hij den moed opgaf en de onbekende voor verloren beschouwde, gaf hij tevens zijn verlangen te kennen, om naar het kantoor terug te keeren. Op deze wijze kreeg de Heer P. zijnen zoon, gezond en bijna geheel van zijne verliefdheid genezen, weder te huis.

Ofschoon WILLEM er zich niet over uitliet, is het evenwel te denken, dat hij der onbekende niet zoo geheel ontrouw zal geworden zijn, of hij zal nog wel eens aan de mogelijkheid gedacht hebben, haar bij gelegenheid van de Tentoonstelling en de Kermis in de hoofdstad te ontmoeten. Zeker is het echter, dat hij den eersten dag liet voorbijgaan, zonder eene wandeling naar het nieuwe locaal der Tentoonstelling te doen; zijn broeder daarentegen nam reeds, zoo als men zegt, des zondags voorloopige inspectie, en wist dus des avonds, met den catalogus in de hand, al te zeggen wat de fraaiste stukken waren, ‘en van portretten gesproken,’ zeide hij, ‘verzuim dan toch niet, WILLEM! om N^{o}. *, een dames-portret van **, met aandacht te bezien; het is mogelijk, dat het wat geflatteerd is, maar dat neemt niet

weg, dat het origineel allerliefst moet zijn; het is het fraaiste portret, dat ** geleverd heeft.' Voor iemand, die verliefd geweest was, of het nog was, luisterde WILLEM vrij aandachtig, en stelde zelfs zóó veel belang in het geroemde portret, dat hij zijnen broeder verzocht, hem er eene meer bepaalde beschrijving van te geven; doch, hetgeen hij vernam, scheen zijne belangstelling geheel te doen verflaauwen, en hij zeide lagchende: 'Nu ken ik dat uitmuntende portret al, diezelfde dame van ** met haar blaauw zijden kleed, heb ik reeds te *Rotterdam* onder een ander nommer gezien, ik ben er niet nieuwsgierig meer naar, en als het nog geflatteerd is, dan beware de Hemel elkeen, om het origineel te moeten trouwen!'

'Ik weet niet, welk portret gij in *Rotterdam* gezien hebt,' was het antwoord, 'maar over hetgeen ik gezegd heb, mag elkeen oordeelen; ik blijf er bij, dat het een allerliefst portret is, en als uwe DULCINEA er maar een weinig op gelijkt, dan zal ik het haar vergeven, dat zij u het hoofd op hol gebragt heeft.' Indien WILLEM nu ook driftig geworden was, dan had er, zoo als men zegt, eene kleine ruzie tusschen de broeders kunnen ontstaan, te meer, daar WILLEM's broeder, door dezen uitval op de onbekende, den strijd op een gevaarlijk terrein had overgebragt; doch WILLEM nam den handschoen niet op, niet omdat hij niet elk oogenblik, al was het dan ook maar voor zijne eigene eer, gereed was, om de schoonheid van de onbekende te verdedigen, maar omdat hij het beneden zich achtte, die tegen het damesportret N^{o}. * staande te houden.

Den volgenden dag ging WILLEM op het gewone uur naar de beurs; maar tegen zijne vaste gewoonte aan, kwam hij niet terug, om het middagmaal te houden. Mama was natuurlijk al ongerust; doch gelukkig maakte de komst van den verwacht wordende een einde aan deze ongerustheid, en de lastige opsomming van de ongelukken, die den jongen heer konden overkomen zijn. Reeds vóórdat men hem reden vroeg van zijn lang wegblijven, zeide hij, dat hij naar de Tentoonstelling geweest was; hij was zoo vrolijk en luidruchtig, dat zijn vader op het punt was, om hem te vragen, in welk koffijhuis hij na de Tentoonstelling geweest was; doch de oude Heer, die een weinig donker keek, kwam niet aan het woord, want WILLEM riep luid, nadat hij gezegd had, dat hij niet eten zoude: 'Ik heb toch ongelijk gehad met het dames-portret N^{o}. *, het is hetzelfde niet, dat ik te *Rotterdam* gezien heb: welk een onderscheid! stel u mijne verbazing, mijne vreugde voor, zij is het!' -

‘Wie?’ vroeg Mama, terwijl zijne zuster schalksch aanmerkte: ‘Zeker de schoone onbekende,’ en uit het antwoord van WILLEM bleek, dat het waarlijk de jonge dame van de kales was. Zijn broeder verzekerde, dat, indien de schilder het portret niet gevleid had, WILLEM niet te veel van hare schoonheid had verteld. Mama en hare dochter waren zeer nieuwsgierig; Papa minder en hij merkte eenigzins droog aan, dat, nu het portret gevonden was, het origineel wel spoedig zoude kunnen opgespoord worden; de oude heer had zich gevleid, dat zijn zoon geheel genezen was van zijne verliefdheid, en nu kwam dit ongelukkige portret zijne verwachting teleur stellen. Doch het bleek, dat de onbekende nog zoo spoedig niet bekend zoude raken; te vergeefs had WILLEM alle middelen in het werk gesteld, om den naam uit te vorschen; niemand had hem eenige inlichting kunnen geven.

Den volgenden morgen waren Mevrouw P. en hare dochter reeds vroegtijdig gereed, om naar de Tentoonstelling te gaan; de nieuwsgierigheid deed het slechte weder en het ongewone, van er zoo vroeg te komen, over het hoofd zien; gaarne zoude WILLEM mede gegaan zijn, maar zijn vader had hem eenigzins koel te kennen gegeven, dat hij op het kantoor niet gemist kon worden. Mijnheer P. zoude zelf de dames naar de Tentoonstelling brengen; WILLEM wist, dat zulks op verzoek van Mama geschiedde, ofschoon hij vermoedde, dat zijn vader toch zelf ook heimelijk nieuwsgierig was, en met verlangen, doch vol blijde hoop, zag hij de terugkomst zijner familie te gemoet; hij stelde vast, dat zijn vader niet onvergenoegd meer zoude wezen, als hij het portret gezien had: hoe was het ook mogelijk, er eenen blik op te werpen, zonder het origineel lief te hebben? Het bleek echter, dat WILLEM te veel op het vermogen der afbeelding van haar gelaat gerekend had; want toen de Heer P. met zijne vrouw en dochter ter terug kwam, en WILLEM elkeen' dacht te hooren uitweiden over de schoonheid van de onbekende, en hem geluk wenschen over zijne keuze, toen sprak niemand een woord. Dit verbaasde, dit veroutrustte hem, en toen hij eindelijk het waagde, om te zeggen: ‘Welnu, wat zegt gij er van?’ toen zeide Mama: ‘Het was nog niet vol op de expositie, maar het is een lief locaal...’ WILLEM viel haar in de rede en zeide dringend: ‘Maar het portret, Mama?’ - ‘O!’ antwoordde toen de goede moeder, ‘dat is ook waar: nu, WILLEM! het kan een goed en braaf meisje zijn en die zeer aardig spreekt; maar zoo mooi, om er zoo maar dadelijk op te verlieven, is zij niet.’ - ‘Niet!’ her-

haalde WILLEM met verbazing, en wierp een' smeekenden blik op zijne zuster, want zijn vader lachte luid over de neêrslagtigheid van den bedroefden minnaar; maar ook zijne zuster viel hem af en zeide: ‘Het spijt mij, WILLEM! dat ik het zeggen moet, maar ik vind de schoone onbekende leelijk!’ en even als eene echo herhaalde WILLEM half toornig, half verlegen: ‘leelijk!’ toen sloeg zijn vader hem op den schouder en zeide opgeruimd: ‘Kom, kom, trek je dat maar niet aan, de liefde is blind; maar om je de waarheid te zeggen, jongenlief! zoo weet ik niet, waar of je je oogen gehad hebt, want het origineel van dat portret is het geld niet waard, dat je verreisd hebt om het te zoeken.’ Nadat WILLEM deze tirade had doorgestaan, had hij den moed niet om iets te zeggen, en ofschoon hij het zich niet kon aan het verstand brengen, dat al wat hij daar gehoord had waarheid was, zoude hij toch door zijn stilzwijgen als het ware hebben toegestemd, dat de onbekende niet bevallig, niet schoon was, indien zich niet een verdediger voor haar had opgedaan, en dat wel in den persoon van zijnen broeder, die nu mede eens kwam hooren, wat Papa en Mama van het portret te zeggen hadden.

Aan dezen tijdigen bijstand had WILLEM het te danken, dat hij niet behoefde te erkennen, dat de onbekende leelijk was; Papa zeide wel, dat hij bang begon te worden, dat beide zijne jongens mal van verliefdheid waren; maar eindelijk liet hij zich toch overhalen, om met zijne twee zonen nog eens naar de Tentoonstelling te gaan. Voor het eerst van zijn leven kwam hij er tweemaal op denzelfden dag; doch hij was er zelf op gesteld, om WILLEM en zijn' broeder te overtuigen, dat zij ongelijk hadden.

Een half uur later stond de Heer P. vóór het N^{o}. *, een dames portret van **, WILLEM stond aan zijne regter, diens broeder aan zijne linkerzijde; het was de zonderlingste groep van al de zonderlinge groepen schilderij-beschouwers, die in de zalen der Tentoonstelling verspreid waren. De oude Heer zag nu links, dan regts, als wilde hij zeggen: ‘Wijs mij nu eens aan, waarin die schoonheid bestaat.’ WILLEM staarde met stomme verbazing op het portret en veegde zijne oogen af; terwijl zijn broeder, die bij den eersten blik, welken hij op de schilderij geworpen had, mede eenige verwondering had laten blijken, bedaard afwachtte, tot WILLEM de verdediging van het portret zoude op zich nemen. Dit begon den ouden Heer waarschijnlijk te vervelen, want hij vroeg gemelijk: ‘Welnu?’ en stiet WILLEM even aan, die toen verbaasd en verstoord iets mompelde van eene duivel-

sche bedriegerij; dit maakte de lachlust van zijnen broeder gaande, die, om aan het ongeduld van zijnen vader te voldoen, eindelijk verklaarde, dat dit een vreemd portret was, dat hij het nooit meer gezien had, hetgeen WILLEM ten laatste bevestigde, door te zeggen: ‘zij is het niet, dit is het leelijke portret van *Rotterdam*.’ Te vergeefs noodzaakte hij zijnen vader, om met hem in al de zalen naar het afbeeldsel van de onbekende te zoeken; het was niet te vinden, en eindelijk onderrigtte hem een der opzigters, dat het portret, hetwelk de twee eerste dagen te zien was geweest, denzelfden morgen, vóór de opening van het locaal, op verzoek van den schilder ** afgenomen en door het thans aanwezige vervangen was. Op deze wijze deed de Heer P. twee vergeefsche gangen naar de Tentoonstelling, en bleef de schoonheid van de onbekende eene zaak, welke nadere bevestiging vereischte.

Twee dagen later zat WILLEM reeds op de diligence, met voornemen om zich naar de woonplaats van den schilder ** te begeven; er was reeds zoo veel gesproken over, en zoo veel tijds verreisd voor de onbekende, dat Papa zelf had geoordeeld, dat het der moeite wel waard was, om eens naar ** te gaan; doch, zoo hij zeide, zoude het hem aangenaam zijn, als dit de laatste togt voor de dame van de kales was. Dadelijk na zijne aankomst begaf WILLEM zich naar den Heer **, en had het geluk, hem te huis te vinden. De schilder **, die een zeer beleefd en wèlopgevoed mensch is, ontving hem zeer vriendelijk; hij vermoedde reeds terstond, dat de Heer P., uit *Amsterdam*, hem kwam spreken over een portret; in zekere opzigten voelde hij zich dus teleur gesteld, toen WILLEM hem de reden van zijne komst te kennen gaf; evenwel had zijn voorgevoel hem niet geheel bedrogen. Toen hij aandachtig geluisterd had, zeide hij: ‘het doet mij waarlijk leed, Mijnheer! dat ik aan uw verzoek niet kan voldoen, want de dame is mij even onbekend als u; - dit verwondert u, en toch is het de waarheid. In de maand Mei kwamen er twee dames, om mij te spreken; de jongste verlangde door mij te worden geportretteerd; ik had nog veel werk onder handen; evenwel kon ik het niet van mij verkrijgen, haar verzoek af te slaan. Zoo als de oudste dame mij zeide, bestonden er redenen, waarom hare nicht had verkozen, bij mij aan huis te komen, om voor het portret te zitten, ten minste indien mij zulks schikte, en daar dit mij geheel onverschillig of liever zelfs zeer aangenaam was, zoo zeide ik, dat ik de eer zoude hebben, de dames af te wachten. Sedert zijn zij eenige keeren hier ge-

weest, en naar ik geloof, waren zij hier in de stad gelogeerd. Toen het portret genoegzaam af was, en hare goedkeuring wegdroeg, hebben zij met mij afgerekend, en ik heb haar sedert dien tijd niet weder gezien; zij verzochten mij, de schilderij te bewaren, totdat zij haar lieten afhalen; tot heden is zulks echter nog niet gebeurd. Tot mijn leedwezen heeft mijn knecht, toen ik uit de stad was, eene verkeerde schilderij naar *Amsterdam* gezonden, en niettegenstaande ik dadelijk na mijne tehuiskomst het abuis bemerkte, en getracht heb te herstellen, is het portret van de vreemde dame, zoo als ik reeds wist, en ook van u verneem, gedurende twee dagen geëxposeerd geworden; dit spijt mij te meer, daar zij mij verzocht had, het toch vooral aan niemand te laten zien.'

Deze nieuwe teleurstelling trof WILLEM zeer sterk, en daar de Heer ** dit duidelijk bemerkte, speet het hem, dat hij niets naders van de vreemde dame wist, en dat hij den ongelukkigen minnaar zelfs weigeren moest, om het portret te laten zien. Natuurlijk was de schilder nog veel minder te bewegen, om eene kopij van de schilderij te maken, en WILLEM, die sedert het oogenblik, dat hij het portret op de Tentoonstelling gezien had, geen' den minsten twijfel gevoed had, of hij zoude, door navraag bij den schilder, den naam van de onbekende zeer gemakkelijk ontdekken, zag tot zijne droefheid in, dat hij nog altijd even ver van haar verwijderd was; het éénige, dat hij bij dit alles gewonnen had, was, dat hij zich eenige oogenblikken gelukkig had gevoeld bij de beschouwing van haar afbeeldsel; doch nu gevoelde hij ook des te sterker, hoe zeer hij haar lief had, en wat hij ontberen moest.

Eindelijk liet zich de schilder door WILLEM overhalen, om een' brief van hem met de schilderij aan de onbekende te doen toekomen; doch onder beding, dat er geen woord in zoude gezegd worden van de Tentoonstelling van het portret, noch van de belofte, welke hij gaf, om den brief onder couvert aan de schilderij vast te hechten, en hiermede nam WILLEM zijn afscheid van den schilder **, en bezorgde hem nog dienzelfden dag den brief, zijnde een zeer net afschrift van het minst slechte der vijf en twintig opstellen, welke hij met veel hoofdbrekens had op het papier gebragt. Hij luidde aldus:

'MEJUFVROUW!

De eer niet hebbende, UEd. te kennen, zoo blijft mij, hoe ongaarne ik er ook gebruik van make, geen andere weg dan

deze over, om u te schrijven; moge ik mij niet bedriegen, als ik mij vlei, dat UEd. mij het zonderlinge van deze correspondentie vergeven zult!

Eenmaal heb ik het geluk gehad, UEd. te zien; doch ik werd toen verhinderd, om UEd. eene vraag te doen over eene zaak, die voor mij van het hoogste gewigt is; sedert deed ik te vergeefs moeite, om UEd. te vinden; de Heer **, bij wien ik UEd. had zien ingaan, wist mij zelfs UEd. naam niet te zeggen: of hij nu zoo vriendelijk zal zijn, UEd. dezen brief te doen toekomen, is mij nog zeer onzeker, en evenwel berust hierop mijne laatste hoop.

Mijn nederig verzoek is, dat UEd. de goedheid gelieft te hebben, mij in de gelegenheid te stellen, UEd. die vraag te doen, aan welker beantwoording mij zoo veel gelegen is: ik besef het ongepaste van dit verzoek, van de zijde van iemand, die UEd. schier geheel vreemd is; doch als ik denk, hoe ligt het UEd. vallen zal, mij te antwoorden, en van welk belang dat antwoord voor mij zal zijn, dan durf ik hopen, dat UEd. mijn verzoek niet zult afwijzen. Er is niets aanmatigends in die verwachting voor iemand, die het geluk gehad heeft, UEd. eenmaal te zien, en Uwe stem te hooren.

Indien iemand van UEd. familie de goedheid wil hebben, deze letteren te beantwoorden, zal het mij te allen tijde veel eer zijn, die inlichtingen te geven, welke UEd. of HunEd. zullen verlangen, en hiermede heb ik de eer, mij met de meeste hoogachting te noemen,

MEJUFVROUW!

**, den 17^{den} Sept. 1840.

UEd. onderd. en dw. dienaar.
WILLEM P.'

'Adres te *Amsterdam*, op de Heerengracht,
bij de ** straat, No. **.'

Het opschrift dezer zonderlinge epistel luidde nog zonderlinger:

> 'Aan Mejufvrouw N.N., die in de maand Mei 1840, in blaauwe zijde gekleed, ten huize van den Heer **, Schilder te **, geweest is.'

De ongelukkige minnaar van Mejufvrouw N.N., die in eene vrolijke stemming van *Amsterdam* vertrokken was, keerde geheel ter neder geslagen derwaarts terug; het is waar, hij kon bijna zeker zijn, dat de brief haar zoude in handen komen,

maar dat hij een antwoord zoude ontvangen, geloofde hij zoo zeker niet; het was nog al niet presomtueus geoordeeld voor iemand, die dacht, eenen zeer schranderen brief geschreven te hebben en nog al niet mal geredeneerd, voor iemand, die weder geheel verliefd was. Met zekere ongerustheid kwam hij het ouderlijke huis al nader en nader, en toen hij eindelijk verslag moest doen van zijne reis, bleek het, dat hij zich niet voor niets verontrust had; vooreerst stelde die voortdurende onbekendheid van de dames der kales, zijne geheele familie bitter te leur, en WILLEM moest hun ongenoegen over hunne onbevredigde nieuwsgierigheid bezuren; maar bovendien hadden Mama en Papa maar in het geheel geen' zin in dat verzwijgen van den naam voor den schilder, en het niet afhalen van het portret: in één woord, niettegenstaande WILLEM met nadruk herhaalde, dat de schilder reeds zijn geld had, werd de geheimzinnige wijze, op welke de vreemde dames waren gekomen, om het portret te laten vervaardigen, als eene zaak beschouwd, die eene zeer ongunstige gedachte van haar gaf.

De brief, van welken hij gesproken had, ofschoon dit hem al spoedig berouwde, moest eindelijk ook te voorschijn komen; in het eerst had hij nog hoop, dat ten minste dáárop niets te zeggen zoude zijn; doch toen hij bemerkte, dat hij zich bedrogen had, deed het hem groot genoegen, dat zijn vader hem het opstel, na het gelezen te hebben, terug gaf, zonder dat zijne zuster of zijn broeder er den inhoud van vernamen. Het strenge vonnis over dien brief trof WILLEM evenwel zoo sterk, dat hij onvergenoegd aanmerkte, dat het gemakkelijker was, om aanmerkingen te maken, dan in dit zeer bijzondere geval een' verstandigen brief te schrijven, hetgeen de oude Heer, in zeker opzigt, toestemde, door te antwoorden, dat het, in dit geval, zeker zeer moeijelijk zoude geweest zijn, een' verstandigen brief te schrijven; doch dat niets gemakkelijker ware geweest, dan geen' mallen brief te schrijven, en tot besluit werd WILLEM verzocht, zich in het vervolg voor soortgelijke dwaasheden te wachten, en geen woord meer over de onbekende te spreken.

Ten gevolge van deze ordonnantie, die voor elk verbindend was verklaard, was het even alsof het nimmer officiëel bekend was geweest, dat WILLEM verliefd was, en zoo goed alsof de onbekende nimmer bestaan hadde, en evenwel was de geheele familie toch nieuwsgierig, of er antwoord zoude komen op dien brief, van welken WILLEM per slot van rekening eene echtgenoote verwachtte.

De maand September liep ten einde, zonder dat er berigt kwam, dat het portret was afgehaald; de tijd viel WILLEM wel lang, doch hij troostte zich met de gedachte, dat men eindelijk toch wel om de schilderij zoude denken; maar toen ook October voorbij ging, en de schilder ** hem nog niet geschreven had, toen begon hij ongerust te worden, dat de schilderij op zijn minst bij den schilder zoude blijven overwinteren. Wij weten niet, of de Heer P. nog aan den brief en het portret dacht, maar wel, dat de overige leden der familie reeds meermalen in het geheim aan WILLEM gevraagd hadden, of hij nog geen antwoord had.

Den 3^{den} November kwam eindelijk de zoo zeer verlangd wordende brief; het portret was den vorigen dag des morgens vroegtijdig afgehaald; volgens belofte had de schilder den brief bij de schilderij in de kist gedaan; doch te vergeefs had hij aan den man, die de kist, volgens afspraak, op vertoon van de quitantie, was komen afhalen, gevraagd, wie hem gezonden had, en naar welke plaats de kist moest verzonden worden, daar deze order had, om hierover het stilzwijgen te bewaren. Het gelaat van WILLEM was zoo opgeklaard na het ontvangen van den brief, dat elkeen dacht, dat hij al heel wat bijzonders vernomen had; maar vruchteloos trachtten zijne zuster of zijn broeder er wat van te weten te komen; zelfs Mama ondervroeg hem te vergeefs. Door deze geheimhouding gelukte het hem de zekerheid te verkrijgen, dat Papa toch ook nieuwsgierig was, want na verloop van een paar dagen informeerde zich de Heer P. met zekere deftigheid, wat de brief inhield; WILLEM haalde hem te voorschijn, gaf hem over, en wachtte bedaard af, wat er volgen zoude. Het speet den ouden Heer zeker, om voor zulk onbelangrijk nieuws verraden te hebben, dat hij even nieuwsgierig was als de overigen, of dat hij toch eenig belang stelde in de onbekende; ten minste hij gaf den brief terug en zeide: ‘Het eenige, dat ik er uit zie, is, dat je malle brief nu de wijde wereld in is; hadt gij hem bij tijds teruggehaald, dan hadt gij beter gehandeld;’ waarop WILLEM antwoordde, dat dit vóór anderhalve maand een zeer goede raad zoude geweest zijn, doch dat hij nu wat laat kwam; en zijn vader, die zeker verstandig genoeg was om te gevoelen, dat zijn zoon gelijk had, liet de zaak hierbij rusten.

Mevrouw P. had opgemerkt, dat haar oudste zoon, sedert zijne vergeefsche reis naar den schilder **, er weder minder goed uitzag; haar echtgenoot kon dit niet geheel tegenspreken, doch,

gelijk ook waar was, wat was er aan te doen? de tijd alleen was geschikt, om die verliefdheid te doen verflaauwen; raadgevingen en vermaningen waren slechts olie in het vuur, en de Heer P. verwenschte alle Tentoonstellingen, als hij zich herinnerde, hoe gezond en zelfs welgemoed WILLEM in het laatst van Augustus was te huis gekomen. Dat nu ook juist die vergissing bij den schilder ** moest plaats hebben, zijn jongste zoon reeds den eersten dag naar de Tentoonstelling moest gaan, en met WILLEM in woordentwist geraken over dat leelijke portret uit *Rotterdam*! - want zonder dit alles had WILLEM stellig zoo vroeg niet de Tentoonstelling bezocht, en zoude hij dus het portret van de onbekende niet gezien hebben.

Dagelijks verwachtte WILLEM nu, vol hoop en vrees, eenig antwoord op zijnen brief; voorheen had hij nog den troost, dat zijne familie zich als het ware zijn leed had aangetrokken; nu echter ontving hij van niemand troost, en hij sprak ook zelfs met zijne moeder niet over het verlangen van zijn hart; want ook deze had hem steeds geraden, om toch verstandig te zijn, en niet meer aan die geheimzinnige dames of aan het portret te denken. De maand November liep ook al mooi ten einde, en nog geen brief, geene uitnoodiging, om die belangrijke vraag te doen! Het was dus niet te verwonderen, dat de feestdagen van den Intogt en de Inhuldiging van den Koning op handen waren, zonder dat WILLEM eenig belang stelde in de drukte, die overal heerschte. Op den dag vóór den Intogt vond de Heer P. goed, om vóór beurstijd te eten, en WILLEM liet zich, na lang beraad, door zijnen broeder overhalen, om eens eene wandeling door de stad en naar de nieuwe *Haarlemmer-poort* te doen: het was geene nieuwsgierigheid of lust tot deze wandeling, die hem er toe deed besluiten; maar hij begreep, dat het zijne moeder genoegen zoude doen.

Toen de Heeren weder te huis kwamen, vonden zij er eene tante van hen, die in het *Zutphensche* woont, en eene jufvrouw, die bij haar gelogeerd was. Na de eerste verwelkoming vernamen de neven, dat Tante zoo op eens in het hoofd had gekregen, om met Jufvrouw M. naar *Amsterdam* te vertrekken en de feesten te gaan bijwonen; zij had bij haren broeder, hunnen oom, op de Keizersgracht, haren intrek genomen, en was maar eens even komen zien, hoe de familie het had, en ook hoe neef WILLEM het maakte; het had haar zoo leed gedaan, dat hij zoo ongesteld geweest was, en daardoor het geheele jaar niet eens bij haar was komen logeren. Het was

reeds zoo duister in het huisvertrek, dat WILLEM, terwijl hij de Zutphensche Tante antwoordde, vruchtelooze moeite deed, om te zien, hoe die Jufvrouw M. er uitzag; doch hij bleef plotseling midden in zijne woorden steken, en deed eenen uitroep, die elk verwonderde, en Jufvrouw M., die juist eene vraag van zijne zuster beantwoordde, deed stilzwijgen. Mama was de eerste, die zich informeerde, of WILLEM ongesteld was, en zoodra hij te kennen gaf, dat hij eenen steek in de borst voelde, waarschijnlijk door het te schielijk gaan veroorzaakt; toen werd hem dadelijk bevolen, om zich stil te houden en niet te spreken. Niettegenstaande Mevrouw P. licht wilde laten binnen brengen en hare zuster dringend verzocht, nog een oogenblik te blijven, zoo liet deze zich hiertoe niet bewegen, maar stond weldra op, om met Jufvrouw M. te vertrekken. WILLEM maakte zich dadelijk gereed, om de dames te begeleiden; doch Mama, zoowel als Tante, waren niet te bewegen, om hem zijn verzoek toe te staan, en zijnen broeder was de eer voorbehouden, Tante met Jufvrouw M. naar de Keizersgracht te vergezellen.

Tot geruststelling, doch tevens tot verwondering van Mevrouw P., vertelde WILLEM haar, toen zijn vader het vertrek verlaten had, dat hij slechts gezegd had, dat hij ongesteld was, omdat hij toch iets zeggen moest, toen zij hem vroeg, waarom hij zulk een zonderling geluid gemaakt had, en dat die Jufvrouw M. niemand anders was dan de onbekende dame van de kales; ofschoon hij haar niet goed had kunnen zien, had hij hare stem dadelijk herkend, en zeer natuurlijk zeide zijn hart hem, dat hij zich niet bedroog. Zijne zuster zeide lagchende, dat zij zich nog zeer goed den brief van Tante herinnerde, waarbij deze WILLEM nog in Augustus gevraagd had, om eenige dagen bij haar te komen doorbrengen, en tevens, om hem er toe over te halen, had geschreven, dat zij een zeer lief meisje, Jufvrouw M. uit *Overijssel*, te logeren had. WILLEM stoorde zich niet aan de plagerijën van zijne zuster, die hem verweet, zijn eigen ongeluk bewerkt te hebben, en met ongeduld wachtte hij de terugkomst van zijnen broeder af.

Toen deze eindelijk terugkwam, vertelde hij al dadelijk ongevraagd, dat Jufvrouw M. er zeer lief uitzag, doch tot zijne verwondering vernam hij van WILLEM, dat Jufvrouw M. de onbekende zelve was: hij ontkende niet, dat zij misschien wel wat op het portret geleek; maar dat dit haar afbeeldsel zoude zijn, kon hij niet gelooven, ten minste als de schilder aan de waar-

heid getrouw was gebleven, en WILLEM zich op de Tentoonstelling niet bedrogen had, door in het portret het idéaal te herkennen, dat hij zich van Jufvrouw M. gevormd had.

Den volgenden morgen ging WILLEM reeds vroegtijdig naar de Keizersgracht, onder voorwendsel van te vernemen, hoe Tante gerust had, en af te spreken, hoe laat zij zoude komen, of afgehaald worden, om den Intogt te zien, maar inderdaad om Jufvrouw M. te ontmoeten; den vorigen avond had hij zich, na de terugkomst van zijnen broeder, met moeite laten terughouden, van naar het huis van zijnen oom te gaan. Hij werd echter in zijne verwachting teleurgesteld; Tante was reeds bij de hand, doch Jufvrouw M. was onzigtbaar, en met het berigt, dat de dames goed geslapen hadden en niet behoefden gehaald te worden, keerde hij, even wijs als hij gekomen was, terug.

De Heer P., die vernomen had, dat de onbekende vermoedelijk in de stad was, keurde het raadzaam, WILLEM te verzoeken, toch niet te vergeten, dat het huis dezen dag vol zoude zijn met bekenden en vrienden, die allen geheel vreemd waren en moesten blijven aan hetgeen tusschen hem en de onbekende bestond. WILLEM beäamde dit ten volle; doch toen zijn vader nog aanmerkte, dat Jufvrouw M. de onbekende niet zijn kon, dewijl deze nu den brief reeds had, en dus niet wel naar *Amsterdam* kon komen, toen sprak hij deze vooronderstelling niet tegen, maar hij zag juist in deze plotselinge verschijning een gevolg van zijn schrijven.

Zoo omstreeks elf ure deed de familie van de Keizersgracht met Tante en Jufvrouw M. haren intogt ten huize van den Heer P. Natuurlijk was WILLEM de eerste, om de vrienden te gemoet te treden; alle oogen der familie P. waren op zijn gelaat gevestigd; doch al dadelijk bleek het, dat Jufvrouw M. de onbekende niet was; WILLEM was geheel uit het veld geslagen, en zijn gelaat nam zulk eene jammerlijke plooi aan, dat Papa, die, een paar uren geleden, nog eene zeer verstandige preek over het *decorum* gehouden had, zelf op het punt was, om zich vrij zonderling aan te stellen; gelukkig echter bedwong hij den lust tot lagchen, die hem beving, hetgeen te gelukkiger was, daar de overige leden der familie zeker zijn voorbeeld zouden gevolgd zijn. WILLEM maakte zich zoo spoedig mogelijk uit de voeten, Tante nam plaats met de gewaande onbekende, en na eenige vragen aan Mama gedaan te hebben, over de reden, waarom WILLEM er zoo goed niet uitzag, als eenige uren vroeger, nam zij deel in het gesprek, dat er gevoerd werd. Wie van de meeste

Intogten wist te vertellen, was de baas, en wie den Intogt van NAPOLEON gezien had, voerde het hoogste woord; zelfs was er eene dame, die al de uniformen van het keizerlijke leger scheen van buiten te kennen.

Zoodra de stoet voorbij was, verlieten de meeste kijkers het huis van den Heer P. met hartelijke dankzegging voor de vriendelijkheid; de dames waren bijzonder weltevreden, zij hadden allen excellent kunnen zien, ieder van haar verbeeldde zich, dat Z.M. haar gegroet had: was het dus wel wonder, dat *dit* heel mooi, *dat* lief, iets anders weder zeer netjes, in één woord, dat alles charmant was gevonden? Papa en Mama hadden opgelet, dat WILLEM, nadat hij zich van den eersten schrik hersteld had, weder te voorschijn was gekomen, en zijne zuster had bemerkt, dat Jufvrouw M. toch iets aantrekkelijks voor hem had, en terwijl zij zijn' broeder in stilte opmerkzaam maakte, hoe veel moeite WILLEM deed, om met Jufvrouw M. in gesprek te geraken, zeide zij lagchende, dat het er misschien toch nog op zoude neêrkomen, dat het de dame van de kales was.

De familie van de Keizersgracht en eene oude vriendin van Mevrouw P. bleven dien middag te eten; doch WILLEM, die gedacht had, naast Jufvrouw M. plaats te nemen, vond zich bitter te leur gesteld, toen hij aan het andere einde der tafel moest gaan zitten; Papa had des morgens deze schikking bevolen, en daar deze voorzigtigheidsmaatregel, ofschoon nu overtollig, niet was ingetrokken, zoo bleef WILLEM er onder gebukt gaan, en hetgeen zijn leed nog vergrootte, was, dat hij naast de vriendin van den huize zat, van wie wij zoo even gesproken hebben; die vriendin was niemand anders dan Mevrouw B. van *Javapark*: behoeven wij te zeggen, dat het zien voorbij trekken van de kurassiers haar geheel geëlectriseerd had?

‘Ik dank u, zuster! maar ik zal nog wat wachten,’ zeide de Zutphensche Tante, die twee vragen te beantwoorden had; toen vervolgde zij: ‘Neen, Mevrouw B.! ik denk weder spoedig te vertrekken, want met den winter ben ik niet gaarne op reis, en Jufvrouw M. wordt ook te huis verwacht; zij had zelfs van daag al te huis moeten zijn, maar zonder het haar te zeggen, schreef ik aan hare ouders en zij gaven mij verlof, haar nog eenige dagen bij mij te houden en naar *Amsterdam* mede te nemen.’

‘Het zal er ook niet veel toe doen, of gij een paar dagen langer uitblijft,’ zeide Mevrouw P. tot Jufvrouw M. en verhinderde de buurvrouw van WILLEM hierdoor, om zich te informeren,

of Jufvrouw M. reeds meer Intogten gezien had, en deze antwoordde, terwijl WILLEM met wellust naar haar luisterde: ‘In zeker opzigt niet, Mevrouw! maar mijn vader is heden jarig; dan is er gewoonlijk een huiselijk feest, en het is voor het eerst, dat een onzer op dien dag afwezend is. Ik verwacht nu met verlangen een' brief van huis, te meer, daar mijne zuster...’

‘Heeft UE. eene zuster?’ vroeg WILLEM plotseling van de andere zijde der tafel; Papa zag hem knorrig aan. ‘Ik heb er twee, Mijnheer!’ was het antwoord. ‘O! ik dank u wel,’ zeide WILLEM en zij vervolgde: ‘te meer, daar mijne zuster zich heeft laten portretteren...’

‘Portretteren!’ riep WILLEM plotseling; elkeen zag hem verwonderd aan; die niet wisten, dat hij verliefd was, konden zich natuurlijk geene reden geven van zijne verbazing; Jufvrouw M. zelve dacht eerst misschien, dat zij niet duidelijk gesproken had, en evenwel scheen elkeen haar verstaan te hebben, behalve de Heer WILLEM P.

‘Mijn zoon heeft niet goed geluisterd,’ zeide de Heer P., gedwongen lagchende, ‘mag ik u verzoeken om voort te gaan?’ Jufvrouw M. zeide vriendelijk: ‘O ja, Mijnheer!’ en vervolgde: ‘mijne zuster heeft zich laten portretteren door **.’

‘Door **?’ riep WILLEM, haar weder in de rede vallende; deze derde onvergeeflijke interruptie voerde de verwondering van elkeen ten top; de oude Heer trachtte vruchteloos zoo spoedig een middel te bedenken, om WILLEM den mond te stoppen; deze vraag verwonderde, zoo het scheen, Jufvrouw M. echter minder dan de vorige, ofschoon het haar bevreemdde, dat de jonge Heer P. den schilder ** nooit had hooren noemen, en zij antwoordde beleefd en zonder eenig het minste blijk van ontevredenheid over zijne onbeleefdheid: ‘Ja, door **, Mijnheer! UE. moet hem wel hebben hooren noemen, hij woont te **, UE. heeft stellig wel stukken van hem gezien.’

‘O ja, Jufvrouw!’ stamelde WILLEM; ‘maar... ik bid u, vergeef mij mijne onbeleefde vraag, ik dacht juist... wees zoo goed om te vervolgen.’ Op dit oogenblik begon er een van het gezelschap te lagchen, en daar dit voorbeeld terstond bijna algemeene navolging vond, is het niet regt bekend, wie het eerst aan zijnen lachlust heeft bot gevierd. WILLEM verwenschte zijne driftigheid, maar hij had zijn ongeduld niet kunnen bedwingen, en de vragen gedaan, zonder het bijna zelf te weten. In het eerst scheen die algemeene vrolijkheid Jufvrouw M. een weinig verlegen te maken; doch spoedig overwon zij die verlegen-

heid, en vervolgde, zoodra er een oogenblik stilte heerschte: ‘Gij moet weten, Mevrouw! dat mijn vader niets van het portret weet; mijne zuster, die, in het laatst van de lente van dit jaar, met eene Tante van ons, die te *Zwol* woont, naar ** is geweest, heeft het in die stad in stilte laten maken; zij logeerden bij eene zuster van mijn' vader, doch die goede vrouw is zoo praatachtig, dat alles voor haar geheim is moeten gehouden worden, wilden wij niet, dat zij ons het genoegen ontroofde, vader te verrassen. Mijnheer ** weet zelfs niet eens, wie hij heeft geschilderd, en daar het ons vooruit bekend was, dat vader in het begin dezer maand iets in *Groningen* te doen had, hebben wij van deze gelegenheid gebruik gemaakt, om het portret door een' vertrouwd persoon te laten afhalen: als vader te huis is, is het niet mogelijk zoo iets te doen, zonder dat hij er aan te pas komt; doch nu heeft hij van de geheele zaak niets bemerkt.’

Jufvrouw M. had, door hare rede zoo spoedig mogelijk te vervolgen, de aanwezigen verhinderd, zich langer ten koste van den lastigen vrager te vermaken; dit alleen reeds ware genoeg geweest, om WILLEM voor altijd tot haren schuldenaar te maken; maar bovendien vertelde zij van het portret, de éénige schilderij van alle schilderijën, welke hem belangstelling inboezemde; zij sprak over hare zuster, en die zuster was de onbekende, hij twijfelde er geen oogenblik aan, en alsof er een engel sprak, zoo luisterde hij naar hare woorden: had zij naast hem gezeten, hij zoude haar omhelsd hebben; nu verried slechts zijn gelaat, hoe gelukkig hare mededeeling hem maakte en hoe dankbaar hij er haar voor was.

Toen Jufvrouw M. vermeende, Mevrouw P. genoeg geantwoord te hebben op hare vraag, onderdrukte WILLEM met moeite het verlangen, om naar den brief te vragen; hij zag echter zelf in, hoe gevaarlijk dit punt was om aan te roeren; doch Mama, die gevoelde, wat er in het hart van haren zoon omging, was zoo goed, om hem eene nieuwe vraag te besparen, en Jufvrouw M. antwoordde haar: ‘O! het moet sprekend gelijken.’ WILLEM bevestigde dit gezegde door met het hoofd te knikken, hetgeen veroorzaakte, dat zij even ophield en toen eerst vervolgde: ‘maar ik heb het nog niet gezien; vooreerst was ik uit de stad, toen het kwam, en bovendien was mijne zuster er op gesteld, dat vader de kist zelf open zoude maken.’

Zoodra de Zutphensche Tante des avonds met Jufvrouw M. alleen op hare kamer op de Keizersgracht was, zeide zij lagchen-

de, doch met den vinger dreigende: ‘Ik weet waarlijk niet, of ik wel verstandig gehandeld heb, lieve meid! met je naar *Amsterdam* meê te nemen, want ik geloof, dat mijn neef WILLEM een goed oog op je heeft,’. en toen hernam Jufvrouw M. schalks lagchende: ‘Op mij? evenwel is het wel mogelijk, dat uw neef verliefd is; maar dan is het op mijne zuster.’

Denzelfden avond trok de Heer P. het verbod, om over de onbekende te spreken, weder in; zij was nu ook niet langer onbekend meer, want WILLEM wist zelfs reeds, dat zij BETJE heette. Papa en Mama hadden nu niets meer aan te merken op de dames van de kales, en WILLEM verzekerde vol vertrouwen, dat elkeen in het vervolg zoude moeten erkennen, dat er een hemelsbreed onderscheid bestond tusschen de dames-portretten, N^{o}. * op de twee eerste, of de volgende dagen van de Tentoonstelling; wat den brief betreft; van welken hij tot nog toe zoo veel verwacht had, hij dacht er bijna niet meer aan, of zoo hij zich dit laatste anker zijner hoop herinnerde, dan was het met een gevoel van spijt, dat hij het uitgeworpen had.

Ik heb beloofd, u eene waarneming mede te deelen en ik heb woord gehouden; spijt het u nu, dat ik mijne belofte ben nagekomen, dan zeker hebben het onderwerp of de wijze, op welke ik verteld heb, of welligt beiden, u niet bevallen; maar er is niets meer aan te veranderen. Of Jufvrouw BETJE M. verliefd is geworden bij het uitstappen van de kales, schijnt niet bekend te zijn; misschien weet hare zuster er niets van, of heeft zij het geheim harer zuster getrouw bewaard; wat WILLEM betreft, hij heeft gisteren met de Zutphensche Tante en Jufvrouw M. *Amsterdam* verlaten: behoeven wij te zeggen, waarheen hij onder de vleugels van Tante vertrokken is?

8 December 1840.

Het vreemde kind.
(naar Hoffmann).

De heer van Brakel tot Brakelheim.

Daar was eens een dorpje *Brakelheim* en in dat dorpje woonde een edelman, die Mijnheer THADDAEUS VAN BRAKEL heette. Hij had het dorpje geërfd van zijn' vader, den ouden Heer VAN BRAKEL, en alzoo was het zijn eigendom. Buiten hem woonden er nog vier boeren in het dorpje, en die noemden hem den Heer Baron, hoewel zijn haar geen zier beter gekamd was, dan het hunne. Al-

leen als hij 's zondags met zijne vrouw en zijne twee kinderen, FELIX en CHRISJE, naar de kerk van het groote naburige dorp reed, dan had hij, in plaats van zijn' daagschen linnen kiel, een' fijnen groenen rok aan en een rood vest met gouden lussen, en dan stond dat pak hem heel goed. En als er iemand in het dorp kwam en aan diezelfde boeren vroeg: ‘Hoe loop ik hier naar Mijnheer VAN BRAKEL?’ dan antwoordden zij: ‘al maar regt uit, regt aan, het dorp door en den heuvel op; waar die berkenboomen staan, dáár is het Slot van den Heer Baron.’ Ieder nu, die van een Slot hoort, verbeeldt zich, dat het een groot, hoog gebouw zal wezen, met vele vensters en deuren, en misschien wel met torens en glimmende windwijzers: maar van dat alles was op den heuvel met de berkenboomen niet het minste te zien: integendeel, daar stond een nederig huisje met weinige kleine raampjes, en men zag er niets van, voordat men er bijna vlak vóór stond. Intusschen, bij een groot Slot blijft men wel eens voor de hooge poort eensklaps stil staan, omdat de koude ons uit het portaal te gemoet komt, en omdat de vreemde marmerbeelden, die als schildwachten tegen den muur leunen, ons met hunne doode oogen aankijken, dat men er van grilt en weêr weg gaat; maar dat was in het geheel het geval niet bij het kleine huis van Mijnheer THADDAEUS VAN BRAKEL. Want, hadden reeds de schoone slanke berken in het boschje, met hunne rijk bebladerde takken, u toegewenkt, als strekten zij hunne armen uit, om u te omhelzen; hadden zij u onder vrolijk geruisch en gesuis toegelispeld: ‘Welkom, welkom onder ons!’ als men digt bij het huis kwam, dan was het, alsof uit de spiegelklare vensters, ja overal uit het donkere digte wingerdloof, waarmede de muren tot aan het dak toe waren bekleed, duizend zoete stemmen u liefelijk toezongen: ‘Kom, kom binnen, lieve moede wandelaar! alles is hier knap en vrolijk.’ Datzelfde werd dan bevestigd door de zwaluwen, die dartel nest in, nest uit vlogen, en door den ouden statelijken ooijevaar, die van den schoorsteen ernstig en verstandig naar omlaag keek en zeide: ‘Reeds menigen lieven zomer heb ik hier gesleten; maar een beter logement vind ik nergens op de wereld. Kon ik maar mijn' aangeboren' lust tot reizen en trekken overwinnen, was het hier 's winters maar niet zoo koud, en het hout zoo duur, dan deed ik geen' stap buiten mijne plaats.’ Zóó bevallig en knap was, als het dan al geen Slot mogt heeten, het huis van Mijnheer VAN BRAKEL.

Het aanzienlijke bezoek.

Op een' mooijen morgen was Mevrouw VAN BRAKEL vóór dag en dauw uit de veêren. Zij bakte eenen koek, waarvoor ze veel meer amandelen en rozijnen gebruikte, dan zelfs voor haar paaschbrood. De koek werd dan ook wel ééns zoo lekker. Ondertusschen was Mijnheer VAN BRAKEL met mattenstok en borstel in de weer, om zijn' groenen rok en rood vest schoon te maken, en FELIX en CHRISJE kregen de beste kleederen aan, die zij hadden. 'Hoort reis,' zeide Mijnheer VAN BRAKEL tegen de kinderen, 'van ochtend moogt jelui niet zoo in het bosch heen en weêr loopen, als anders; maar je moet stil in de kamer blijven zitten, dat je er wat zindelijk en knap uitziet, als Zijne Excellentie uw Oom komt!' - Stil en vriendelijk was de zon uit den nevel te voorschijn gedoken, en wierp haren gouden glans door het venster; de morgenwind suisde door de berken, en vink en mees en nachtegaal kwinkeleerden om het hardst, en jubelden de vrolijkste deuntjes. Stil en ingetrokken zat CHRISJE voor de tafel: nu eens trok zij de roode sjerp aan haar jurkje teregt; dan ging zij weder ijverig aan het breijen; maar heden wou het breijen niet regt vlotten. FELIX, wien Papa een mooi prentenboek had laten zien, keek over de prentjes heen naar het schoone berkenboschje, waar hij anders elken morgen een paar uren naar lust en wil mogt rondspringen. 'Ach!' zuchtte hij bij zich zelven, 'het is buiten zoo pleizierig!' en toen de groote hofhond, *Sultan*, blaffend en brommend voor het venster heen en weêr sprong, en een eindje het bosch inliep, en dan weêr omkeerde, en weêr kwam grommen en blaffen, als wilde hij den kleinen FELIX toeroepen: 'komje dan niet buiten in het bosch, wat doeje in het bedompte vertrek?' ja wel! toen kon FELIX het niet langer op zijnen stoel uithouden van ongeduld. 'Och, lieve Mama! laat ik mij maar eens een paar minuten vertreden!' riep hij luide uit; maar Mevrouw VAN BRAKEL antwoordde: 'Neen, neen, je moet zoet in de kamer blijven; zoo gaauw loopjij niet naar buiten, of CHRISJE moet je achterna, en dan gaat het joep! joep! door struiken en heggen, de boomen in. En dan komje allebeî bezweet en bestoven terug, en dan zou Oom zeggen: Foei! wat zijn dat voor leelijke boerenkinderen; zóó mogen er geene VAN BRAKELS uitzien, groote evenmin als kleine.' Ongeduldig flapte FELIX zijn boek digt; en terwijl hem de tranen in de oogen schoten, sprak hij met eene zachte stem: 'Als Zijne Excellentie, mijn Oom van leelijke boerenkinderen

praat, dan heeft hij PIETER van buurman VOLKERT en ANNELIJSJE en geen van de kinderen hier in het dorp gezien, want ik zou wel eens willen weten, waar er aardiger kinderen te zien waren.' - 'Dat is zoo!' riep CHRISJE, alsof ze eensklaps uit eenen droom ontwaakte: 'en GRIETJE van den Schout is ook een lief kind; maar zij heeft niet zulk eene mooije roode sjerp als ik.' 'Komt!' riep Mevrouw VAN BRAKEL, half boos: 'weest jelui zoo kinderachtig niet; je begrijpt niet, wat Zijne Excellentie uw Oom daarmeê meent.' - Al wat de kinderen verder inbragten, bij voorbeeld, dat het juist van daag zoo heerlijk mooi in het bosch was, hielp niet: FELIX en CHRISJE moesten in de kamer blijven; dat viel hun dubbel hard, omdat de koek, die op de tafel stond, den lekkersten geur verspreidde, en toch niet aangesneden mogt worden, vóórdat Oom kwam. 'Och! kwam hij nu maar, kwam hij maar eindelijk!' riepen beide kinderen, en zij huilden bijna van ongeduld. Eindelijk deed een getrappel van paarden zich hooren, en daar kwam eene koets oprijden, die zóó glom, en zóó rijk met goud versierd was, dat de kinderen oogen te kort kwamen: want zóó iets hadden zij nog nooit gezien. Een groote schrale man werd, aan de hand van den leverijknecht, die het portier had geopend, uit de koets geschoven, in de armen van Mijnheer VAN BRAKEL, dien hij tweemaal heel voorzigtig omhelsde, en tegen wien hij zacht en lispelend zeide: '*Bonjour*, mijn lieve Neef! geene complimenten, *s'il vous plaît*.' Onderwijl had de leverijknecht nog eene kleine dikke dame met roode wangen en twee kinderen, een' jongen en een meisje, uit de koets geholpen; dat deed hij regt knaphandig: want zij kwamen allen op hunne voeten te land. Toen zij nu daar stonden, gingen FELIX en CHRISJE naar hen toe: (dat hadden Papa en Mama hun van te voren gezegd), en vatteden aan weerszijde den langen schralen man bij de hand, en kusten die, en zeiden: 'Wees ons van harte welkom, lieve Heer Oom!' en even zoo deden zij bij de kleine dikke dame: 'Wees ons van harte welkom, lieve, Mevrouw Tante!' maar toen zij naar de kinderen gingen, bleven zij staan, alsof ze hun zondagsduit versnoept hadden: want zulke rare kinderen hadden zij nog nooit gezien. De jongen droeg eene wijde kozakkenbroek, en een buisje van scharlakenrood linnen, overal met gouden lussen en galons bezet; hij had eene kleine blanke sabel op zijde, en op zijn hoofd eene allervreemdste roode muts, met eene witte veder, waaronder hij, met zijn vaalbleek gezigtje en zijne doffe, slaperige oogjes, dom en schuw heenkeek. Het

meisje had ook wel een wit jurkje aan, maar met verschrikkelijk veel strikken en linten. Heure haren waren allerzonderlingst dooreen gevlochten en spits in de hoogte gewonden, en boven hare kruin vonkelde een schitterend kroontje. Intusschen, CHRISJE greep moed: zij wilde het kleine meisje bij de hand vatten; maar deze trok snel hare hand terug, en zette een bitter bedroefd gezigt, zoodat CHRISJE tamelijk verschrikt van haar wegliep. FELIX wilde nu ook de mooije sabel van den jongen wat van naderbij bekijken, en greep er naar; maar de knaap begon te schreeuwen: ‘O! mijne sabel, mijne sabel! hij wil mij mijne sabel afnemen!’ en toen liep hij naar den schralen man, en kroop achter hem weg. FELIX werd daarvan paarsch in het gezigt, en zeide heel boos: ‘ik wil je je sabel niet afnemen - domme jongen!’ De laatste woorden sprak hij zoo wat binnensmonds; maar Mijnheer VAN BRAKEL had toch alles gehoord, en scheen er zeer mede verlegen te zijn; want hij draaide aan de knoopen van zijn vest, en riep: ‘Stil, FELIX!’ De dikke dame zeide: ‘GONNETJE, HERMAN! de kinderen doen je immers niets: weest toch niet zoo bang!’ en de schrale Heer sprak: ‘Zij zullen wel kennis maken!’ Toen nam hij Mevrouw VAN BRAKEL bij de hand, en geleidde haar in huis; zij werden gevolgd door Mijnheer VAN BRAKEL, met de dikke dame aan zijn' arm, aan de slippen van wier kleed de kleine ADELGONDE en HERMAN zich vasthielden; CHRISJE en FELIX kwamen achteraan. ‘Nu krijgen we van den koek,’ luisterde FELIX zijne zuster in. ‘Ja, ja!’ sprak zij blijde. ‘En als wij dien op hebben, dan loopen wij het bosch in.’ ‘En dan kijken we naar die vreemde, benaauwde wurmen niet om!’ zeide FELIX; hij maakte een' luchtsprong, en zoo kwamen zij in de kamer. ADELGONDE en HERMAN mogten niets van den koek hebben: want hunne ouders zeiden, dat zij daarvoor te zwakke maag hadden; maar in plaats daarvan ontvingen zij een klein beschuitje uit een trommeltje, dat de leverijknecht medegebragt had. FELIX echter en CHRISJE beten frisch toe in het stevige stuk koek, dat hunne goede moeder op hun bordje gelegd had, en waren regt in hunnen schik.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

Pieter Breugel en Katelyntjen.
1555.

> ‘Toen hij noch te *Antwerpen* woonde, hield hij huis met eene dienstmaagd of meisje, 'tgeen hij ook getrouwd zoude hebben, zoo hare leugenächtige geäartheid hem geen' afkeer voor haar hadde doen opvatten. Om dan van haar ontslagen te geraken, had hij met haar een verding gemaakt, dat hij al hare leugenen op een' kerfstok zoude kerven, waartoe hij een redelijk langen maakte, en dat, zoo die stok door den tijd vol wierd, van het Huwelijk niets worden zoude, gelijk ook eerlange geschiedde. Eindelijk verliefde hij op de dochter van de Weduwe van PIETER KOEK, die met hare Moeder te *Brussel* woonde, en welke hij dikwijls op den arm gedragen had, en trouwde met haar, onder beding dat hij *Antwerpen* zoude verlaten, en te *Brussel* komen wonen, om dus het vorige meisje te eerder uit zijne zinnen te stellen, gelijk hij ook deed.
> BREUGEL was een stil en geschikt man, niet zeer spraakzaam, maar ongemeen grappig in gezelschappen, vervarende de lieden, of zijn eigen volk, niet zelden,’ enz. enz.
>
> KAREL VAN MANDER, *het Leven der Doorluchtige Nederlandsche en eenige Hoogduitsche Schilders*. Eerste Deel, blz. 186,

De Auteur der volgende Vertelling heeft gepoogd te verklaren, hoe een zoo *stil en geschikt* man, als FIETER BREUGEL, verliefd genoeg kon zijn op eene *leugenaarster*, om, bij een later Huwelijk met eene andere vrouw, de plaats zijner inwoning te moeten verlaten, ten einde zich der eerste niet te zeer, niet te gedurig te herinneren. - Zie verder de Toelichtingen.

‘- Meester Pieter's verf te wrijven,
Is een proefstuk, waard Sint Job!
Als ik langer maat moet blijven,
Geef ik wis het schildren op. -’
‘- Top,’ - zeî de ekster, - ‘top - top - top! -’

En de leerling, die dus klaagde,
Snaaksche, wilde Hans van Cooth,
Zag naar 't beest op, dat hem plaagde,
Doch, bevreesd voor slag of stoot,
Pijlsnel nu op d'ezel vlood.

‘- Huiden beukte ik met den moker,
Tot mijn arm me hing bij 't lijf,
En nog is die drommelsche oker
Even drabbig, even stijf. -’
‘- Wrijf,’ - sprak de ekster, - ‘wrijf - wrijf - wrijf. -’

Voor dat sarren zou hij boeten!
Hans had reeds zijn muts geligt;
Maar klappei was uit de voeten;
Neen, keek af met schelmsch gezigt;
Op de kast werd nooit gerigt!

‘- Was ik in het logenspreken
Knap, als Katelyntjen, maat!
't Mooije porselein mogt breken,
'k Smeetje - maar 'k weet beter raad! -’
‘- Praat’ - riep de ekster, - ‘praat - praat - praat. -’

Echter werd de verf gedreven
Naar des wrijfsteens and'ren hoek,
En een wijsjen aangeheven
Uit een kluchtig Liede-boek;
't Was voor honderd jaar al zoek.

‘“- Zou 'k je kussen,” sprak het meisjen,
“Voor een' gouden rijër, man?
Wel, ik kus zoo menig reisjen -”’
Hans zag schalk den ezel an,
‘“- Voor een niemendal, mijn Jan! -”’

Schoon een eilandrijk van kluiten
In het taaije vocht nog zwom,
Wist de looper van geen stuiten,
Wipte de ekster, eindlijk stom,
Vrolijk door de werkplaats om.

‘“- Fy dies van je gouden rijër,
Fy dies van je schatten, man!
Ik kus niemand dan mijn' Vrijër,
Ik kus niemand dan mijn' Jan! -”’
‘Ha, nu komt het mooiste eerst an! -’

Maar eer Hans nog in zijn eentjen
't Referein aan 't lied verknocht:
‘“- Wat patientie, blaauwe scheentjen!
Wat patientie fluks gekocht! -”’
Luid ten einde zingen mogt,

Viel er op zijn' regterschouder,
Zwaar als lood, een mannenhand:
‘- Waart ge drie St. Jacobs ouder,
Ik verdacht je, looze kwant!
Zulk een lied, 't is zonde en schand'! -’

't Was de Meester, die dus keerde,
't Was de Meester, die dus sprak,
En nu d'argwaan van zich weerde,
Waarin Hans hem straks ontstak,
Hans, wien 't nog aan baard gebrak!

‘- Knaap!’ - de borst stond aan zijn zijde, -
‘- Berg mijn' mantel en rapier;
Knaap! ge weet niet, hoe ik vrijde,
Schoon mijn dienstmaagd, bleek ze fier, -
Knaap! was Katelyntjen hier? -’

‘- Wis niet, Meester! -’ ‘-Zoo!’ - volëndde
Pieter Breugel, schijnbaar koel,
‘- Reik 't paneel mij, -’ en hij wendde
Zich ten ezel met zijn' stoel;
Echter overwon 't gevoel.

Vruchtloos repten zich zijn vingren;
't Stift bleek thans geen tooverstaf;
In wat bogt de lijn mogt sling'ren,
Mollig-zacht of staatlijk-straf:
Ied're schetste HAAR slechts af.

En de borst, - sinds 't overromplen
Scherper glurend dan hij plag, -
Hans van Cooth sloeg vast aan 't momplen:
‘- 't Wordt geen vrolijk drinkgelag,
Zoo als ik van hem die mag!

Anders pleegt de lach te spelen
Om zijn lippen, om zijn kin,
Bij zijn dolle dorpstafreelen,
Hier komt Wijn- noch Trijntjen in, -
Peinst hij aan zijn dwaze min?

Anders zie 'k zijn kijkers stralen,
Als hij, van der Alpen ijs,
De oogen rondslaat in de dalen
Van der wereld paradijs,-
Maakt de liefde dan onwijs?

Anders rijst hem 't haar te bergen,
Als hij, voor de hellepoort,
Booze Griet den Droes laat tergen,
En zij 't bezemstokjen spoort; -
Maar hij heeft haar' stap gehoord! -’

Griete's? Neen, de deur ging open,
En ons Katelyntjen kwam;
Meester Pieter dorst niet hopen,
Meester Pieter staarde gram,
Schoon hij 't hart had van een lam.

't Viel hem zwaar zich boos te houën: -
Want het lieve maagdelijn
Mogt, bij blanke Vlaamsche vrouwen,
Aanspraak maken blank te zijn,
Blank, was 't woord, als Katelyn;

Echter blonk er in hare oogen,
Zwarter dan de ravenschacht,
Al het weelderig vermogen,
Waar een Spaansche schoone op pracht; -
Nader kwam ze, en sprak toen zacht:

‘- Alle Heiligen met dy,
Meester Pieter!
Spijst gij op den noen met mij?
Of vroegt gij er gasten bij?
Of ben ik van daag eens vrij,
Meester Pieter? -’

‘- Waar gij lust hebt moogt ge gaan,
Katelyntjen!
Tusschen ons is 't afgedaan;
Kijk dien kerfstok maar eens aan,
Kan er nog één schreef op staan?
Katelyntjen! -’

‘- Is hij dan ten leste vol,
Meester Pieter!
'k Loog zoo lang, en loog zoo dol...
Moeder hielp mij 't hoofd op hol, -
Fy, ik speelde een booze rol,
Meester Pieter! -’

‘- Schreit ge, schreit gij van berouw,
Katelyntjen?
Wat ik graag vergeven zou,
Hoe ligtzinnig ik je ook hoû, -
Wees opregt en word mijn vrouw,
Katelyntjen! -’

‘- Hoe, wat zeide ik? Niet aldus,
Meester Pieter!
'k Heb gelogen van de bus,
'k Heb gelogen van je zus,
Weg die hand, van mij geen kus,
Meester Pieter! -’

‘- Lacy, lacy, 't is te grof,
Katelyntjen!
Gister zoudt ge gaan in 't Lof:
Gister danstet ge in den Hof,
'k Weet het van wie daar je trof,
Katelyntjen! -’

t.o. 36

PIETER BREUGEL EN KATELYNTJEN.

‘- Schoon ik je voor echteman,
Meester Pieter!
Nemen wil, noch nemen kan,
Spreek er moeder toch niet van;
Bij Maryë! zie mij an,
Meester Pieter!’

Maar al boog zij aan zijn knieën,
Maar al rekte Hans zich krom,
Of hij de oogjens mogt bespieën,
Waar een heldre traan in glom:
Meester Pieter zag niet om.

‘- Neen!’ - dus sprak hij, en hij sleurde
Woest haar van zich - ‘nogmaals neen! -’
Doch de boetelinge beurde
Beî de handen naar hem heen:
‘- 'k Was min schuldig dan ik scheen. -’

Meester Pieter wou niet hooren:
‘- Zoo dat dansen werd misduid,
Was mij moeders vloek beschoren! -’
‘- Ga toch, ga toch!’ - borst hij uit, -
‘- Ga, en word eens anders bruid! -’

't Lieve maagdelijn verbleekte:
‘- Alle Heiligen met dy!’ -
Was haar afscheid; - toen zij smeekte,
Stiet hij wreed haar van zijn zij; -
Nu ontzonk hem 't hart er bij!

Maar zij was, zij was verdwenen!
‘- Meester! -’ dus sprak Hans hem toe,
‘- Past het aan een' man te weenen?
Meester! zijt ge 't vrijën moê,
Dat u de eêle konst voldoe!

Ei, vertel nog eens, ik luister
Gaarne lang, hoe ge op uw' togt,
In het scheemrig uchtendduister,
Rome's heuvlen groeten mogt;’ -
‘- En vergeefs een meisjen zocht! -’

‘- Neen, laat dan de bekers klinken,
In de schaauw van 't lindegroen;
Is 't niet lustiger te drinken,
Dan te worstlen om een zoen? -’
‘- Hans! als Katelyn 't wou doen! -’

‘- Drommels, Meester! dat's verblinding,
Die, bylo! geen weêrga heeft!
Om wat logens van haar vinding,
Hebt gij niet van toorn gebeefd! -’
‘- Ach! wie lief heeft, die vergeeft! -’

Lagchend bukte Hans, en tilde
Schalk den vollen kerfstok op:
‘- Meester! sneedt ge maar in 't wilde?
Van den teen tot aan den top
Tuigt hij eindeloos gefop! -’

‘- Wee mij, die mij zelv' zoo plaagde, -’
Zuchtte Pieter, ‘- mij de schuld!
Mij, die haar naar alles vraagde,
Meer vertrouwen, meer geduld,
En mijn bede waar' vervuld! -’

‘- Wis niet, Meester! -’ zeî de jongen, -
‘- Gingt ge straks me ook ruw te lijf,
Zonder erg was 't niet gezongen;
Luister eens, terwijl ik wrijf,
En bedenk dan haar bedrijf: -

“- Zou 'k je kussen,” sprak het meisjen, -
“Voor een' gouden rijër, man!
Wel ik kus zoo menig reisjen, -”’
Dus hief snaaksche Hans weêr an, -
‘“- Voor een niemendal, mijn Jan! -”’

‘- Heugt mij 't woord niet van haar moeder? -’
Mijmerde onze Meester Piet,
‘“- Katelyntjen! wees toch vroeder!
Wie ons zulk een' rijkdom biedt,
Weigert men zijn leven niet! -”’

‘“- Fy dies van je gouden rijër,
Fy dies van je schatten, man!
Ik kus niemand dan mijn' vrijër,
Ik kus niemand dan mijn Jan! -”’
Meester Pieter rilde er van!

‘- Hoe haar 't liegen scheen te vromen,
Sinds haar jok tot d'eed mij dreef,
Dat van 't hylik niets zou komen,
Als er voor geene enk'le schreef
Op den kerfstok ruimte bleef. -’

‘“- Wat patientie, blaauwe scheentjen!
Wat patientie fluks gekocht! -”’
‘Weet je, Meester! wie je 't beentjen,’ -
Vroeg de wildzang, - ‘ligten mogt,
Wie haar hier ter sluik bezocht?’ -

Pieter Breugel, opgesprongen,
Sloeg de hand, met woest gebaar,
In de lokken van den jongen: -
‘- Meesterlief! ik bid, bedaar!
Vraag het onzen ekster maar.

Toen ge lest in 't maneschijntjen
Wandlen gingt met Flip en Flop,
Toen verbeidde ons Katelyntjen
Hem, en deed na 't zacht geklop -’
‘Op,’ - zei de ekster, ‘- op - op - op. -’

‘- Ja, gij zult, gij moet het weten,’
‘- Liefste!’ sprak de vreemde haan,
‘“- Ben je *Berchem* dan vergeten,
En den eed aan mij gedaan,
Eer je naar de stad zoudt gaan? -”’

‘“- Zoetert! -”’ zeî zij onder 't kozen,
‘“Waar is 't, schoon ge grimmig ziet,
In een hoekjen bleef ik poozen, -
- 'k Neem hem, trots mijn moeder, niet!”’ -
‘Piet,’ - riep de ekster, - ‘Piet - Piet - Piet.’

Maar hoe bleek des Meesters wangen
Werden bij dat sarrend woord,
Maar hoe droef hij 't hoofd liet hangen,
Echter voer de wrijver voort: -
‘- Beter 't al in ééns gehoord!’

‘“- Eerste liefde kan niet roesten!” -
Meester! 't werd mij op mijn plaats
Bang genoeg, - ik stikte in hoesten,’
‘ - Geef me een' kus,’ - zeî ze, - ‘“eêle baas!”’ -
‘Claes,’ - kreet de ekster, - ‘Claes, - Claes - Claes!’ -
- F.

Toelichtingen.

Bl. 32. ‘Top,’ - zei de ekster, enz.

De Teekenaar van de bij dit Stukjen gevoegde houtsnede heeft eenen ekster op den ezel aangebragt; BREUGEL scheen dit dier voor een zinnebeeld te houden: ‘immers liet hij,’ zegt KAREL VAN MANDER, ‘zijner vrouw, bij Testament, een stuk na, verbeeldende een exter, zittende op de galg; als wilde hij door den exter de klapachtige tongen verstaan hebben, die hij der galge toeëigende;’ - alles behalve galant voor zijne beminde wederhelft.

Bl. 34. Anders pleegt de lach te spelen,
en de twee volgende coupletten.

‘Onmooglijk ware het op te noemen, wat spokerijën, helsche vertooningen, boeren-gezelschappen, en andere onderwerpen onze BREUGEL geschilderd heeft. Onder anderen heeft hij ook afgemaald eene verzoeking van onzen Zaligmaker, dusdanig verbeeld, dat men van boven als van de Alpen op sommige plaatsen, door drijvende wolken, op steden en landen nederziet; voorts een booze Griet, die een roof voor de hel weghaalt, er zeer verwilderd uitziet, en vreemd opgetooid is,’ - KAREL VAN MANDER, t.a.p. Wanneer zullen wij toch, in *bekroonde* Lofredenen op onze groote Meesters, of in met ophef *aangekondigde* Levens onzer Schilders, eene critische verklaring vinden van den zin van het fantastische, in vorigen tijd onzen Kunstenaars eigen; - een' zin, die latere nuchterheid niet eens weet te waarderen?

Bl. 37. Ei vertel nog eens, ik luister.

‘Van PIETER KOEK vertrekkende, ging hij werken bij JERONIMUS KOEK, en reisde vervolgens naar *Frankrijk*, en van daar naar *Italië*. Hij had de behandeling van JERONIMUS BOS bestudeerd, en maalde ook vele zoodanige spokerijën en drolligheden af, waarom hij door velen *Pier den drol* geheeten werd. Weinige stukken vindt men van hem, die van den beschouwer zonder lachen konnen worden gezien, of die de stemmigsten of stuursten niet ten minsten doen meesmuilen en grimlagchen. In zijne reizen schetste hij vele Gezichten naar het leven af, zulks men zeide, dat hij, in de Alpen zijnde, alle de bergen en rotsen ingezwolgen, en, t'huis gekomen, dezelven weder op doeken en panneelen uitgebraakt hadde; want hij die en andere dingen der natuur zeer eigenlijk konde nabootsen.’ KAREL VAN MANDER, t.a.p. Waarlijk, toen het onlangs aan de orde van den dag was te spreken over het bekende: ‘*Le stile c'est l'homme*,’ heb ik dikwijls gewenscht, dat iemand eens beproefde ons DE JONGH (den Vertaler van V. MANDER) en HOUBRAKEN, vooral HOUBRAKEN, uit hunne schriften te schetsen. Het zouden twee figuren geworden zijn, om het bij uit te gillen van lach; maar het zou een' man van talent hebben geëischt; want hoe valt HOUBRAKEN *de Schrijver* met HOUBRAKEN *den Graveur* te rijmen?

Mengelingen.

Het vreemde kind.
(naar Hoffmann).

(*Vervolg van Bladz.* 31).

Wat er bij het aanzienlijke bezoek verder plaats greep.

De schrale man heette CYPRIANUS VAN BRAKEL, en was de lijfelijke oom van Mijnheer THADDAEUS VAN BRAKEL; maar hij was veel grooter Heer. Want, behalve dat hij den titel van Graaf droeg, zoo had hij op iederen rok, ja zelfs op zijn' poederjas, eene groote zilveren ster. Van daar dan ook, dat toen hij, een jaar geleden, zonder de dikke dame, die zijne vrouw was, en zonder zijne kinderen, een kort bezoek bij zijnen neef gebragt had, FELIX hem vroeg: ‘Hoor reis, lieve Heer Oom! is UEd. Koning geworden?’ FELIX had namelijk een gekleurd prentenboek, waarin een Koning stond, die ook zoo'n ster op de borst had, en nu moest hij wel denken, dat zijn oom ook Koning geworden was, omdat hij net zoo'n teeken had. Toenmaals had de Oom daar zeer om gelagchen, en geantwoord: ‘Neen, jongenlief! Koning ben ik niet; maar ik ben de getrouwe dienaar en eerste Minister van Zijne Majesteit den Koning, die over veel volk regeert. Behoordetge ook tot de Grafelijke linie der VAN BRAKELS, zoo kondtge misschien in het vervolg ook zulk eene ster dragen als ik; maar ongelukkig benje nu maar een simpele VAN BRAKEL, daar niet veel van groeijen kan!’ FELIX had zijn' Oom in het geheel niet begrepen, en Mijnheer THADDAEUS VAN BRAKEL zeide, dat het er ook juist niet op aankwam. Nu evenwel vertelde Oom aan zijne dikke vrouw, dat FELIX hem

eens voor den Koning had aangezien, en daarop riep zij uit: ‘O lieve, ontroerende onschuld!’ En toen moesten FELIX en CHRISJE uit den hoek, waar zij, onder lagchen en ginnegappen, hunnen koek hadden opgesmuld, voor den dag komen. Hunne moeder veegde hun de krummels en de krenten van den mond, en liet ze toen aan Oom en Tante zien, die hen, onder luide uitroepingen: ‘O zoete, lieve natuur! o landelijke eenvoud!’ omhelsden, en groote peperhuizen in de handen drukten. Mijnheer en Mevrouw VAN BRAKEL schoten de tranen in de oogen, omdat hunne aanzienlijke bloedverwanten zoo lief voor hunne kinderen waren. Intusschen had FELIX zijn peperhuis opengemaakt, en daarin allerlei suikergoed gevonden. Hij beet wakker toe, en CHRISJE volgde zijn voorbeeld. ‘Lieve jongen!’ riep toen Zijne Excellentie, ‘dat moetje zóó niet doen; ge zult je tanden bederven; je moet zoo lang aan het suikergoed zuigen, totdat het in je mond smelt.’ Maar toen Oom dát zeide, schoot FELIX in een' lach en zeide: ‘Wel, lieve Heer Oom! gelooft UEd. dan, dat ik een klein schootkindje ben, dat ik zuigen moet, omdat ik nog geene goede tanden heb om te bijten?’ en toen stak hij een versch kapittelstokje in zijn' mond, en beet daar zóó op toe, dat het kraakte en knarste. ‘O lieve naïviteit!’ riep de dikke dame, en de Oom knikte toestemmend; maar Mijnheer VAN BRAKEL stond het zweet op het voorhoofd; hij was verlegen over de lompheid van FELIX, en zijne moeder luisterde hem in het oor: ‘Knars zoo niet met je tanden, kwade jongen!’ Dat bragt den armen FELIX, die niet wist dat hij kwaad gedaan had, geheel van zijn stuk; langzaam nam hij het kapittelstokje uit zijn' mond, legde het in het peperhuis, en gaf dat aan Oom weêrom met de woorden: ‘Neem UEd. UEds. suikergoed maar weêr meê, als ik het toch niet eten mag!’ CHRISJE, die gewoon was, FELIX in alles na te doen, handelde even zoo met haar peperhuis. Toen kreeg de arme THADDAEUS het te kwaad: ‘Ach!’ riep hij, ‘mijn beste Heer Oom! duid den dommen jongen zijne onbescheidenheid niet ten kwade. Hier op het land, in onze bekrompene omstandigheden; - ach! kon ik maar mijne kinderen zoo goed opvoeden, als UEds.’ Graaf CYPRIANUS glimlachte, trotsch en vol tevredenheid over zich zelven, terwijl hij HERMAN en ADELGONDE aanzag. Deze hadden hunne beschuit reeds op, en zaten nu stom en stil op hunne stoelen, zonder een gezigt te vertrekken. De dikke Dame glimlachte vansgelijke, en lispelde: ‘Ja, lieve Heer Neef! de opvoeding onzer kinderen

gaat ons boven alles ter harte!' Zij gaf Graaf CYPRIANUS een' wenk, en deze rigtte zich aanstonds tot HERMAN en ADELGONDE met allerlei vragen, die door beide met de grootste vlugheid werden beantwoord. Men sprak over steden en rivieren en bergen, die vele duizenden mijlen landwaarts in gelegen waren, en de zonderlingste namen droegen. Even zoo wisten zij naauwkeurig te beschrijven, hoe er de dieren uitzagen, die onder de verstverwijderde hemelstreken woonden. Vervolgens spraken zij over vreemde gewassen, boomen en vruchten, alsof zij die zelve gezien, ja of zij er van geproefd hadden. HERMAN beschreef heel naauwkeurig, hoe het, vóór driehonderd jaren, bij een' grooten slag was toegegaan, en kon al de generaals, die daaraan deel genomen hadden, bij name noemen. Eindelijk sprak ADELGONDE zelfs over de sterren, en beweerde, dat er aan den hemel allerlei vreemde dieren en andere figuren zaten. De kleine FELIX werd er bang van, hij naderde Mevrouw VAN BRAKEL, en luisterde haar zachtjes in: 'Ach, Mama! lieve Mama! wat is toch dat alles, dat zijluî daar vertellen?' 'Houd den mond, domme jongen!' knorde zijne moeder: 'dat zijn de wetenschappen!' FELIX zweeg. 'Dat is verbazend! dat is ongehoord! in zulk een' teederen leeftijd!' riep Mijnheer VAN BRAKEL bij herhaling uit; maar Mevrouw VAN BRAKEL zuchtte, en zeide: 'O, mijn lieve Hemel! wat zijn dat engelachtige kinderen! ach! wat zal er toch van onze kinderen worden, hier op het eenzame land!' Toen nu Mijnheer VAN BRAKEL dezelfde klagten, als zijne vrouw, deed hooren, beloofde Graaf CYPRIANUS, om hen te troosten, dat hij hun binnen kort een' zeer geleerden man zou zenden, die geheel en al voor niet het onderwijs der kinderen zou op zich nemen.

Ondertusschen was de fraaije koets weder voorgekomen. De lijfknecht trad met twee groote doozen binnen. ADELGONDE en HERMAN namen ze aan, en reikten ze aan CHRISJE en FELIX over. 'Houdt UEd. van speelgoed, *mon cher*! hier heb ik UEd. van de fijnste soort medegebragt!' sprak HERMAN met eene sierlijke buiging. FELIX liet de ooren hangen; hij was treurig, zonder zelf te weten, waarom. Hij hield de doos onverschillig in de hand, en mompelde: 'Ik heet niet *moncher*, maar FELIX, en ook niet *UEd.*, maar *jij* -' Het arme CHRISJE was het huilen nader dan het lagchen, ofschoon uit de doos, die zij van ADELGONDE gekregen had, de zoetste geuren van allerlei versnaperingen haar toewasemden. Voor de deur sprong en blafte, als naar gewoonte, FELIX vertrouwde vriend en lieveling, *Sultan*; maar

HERMAN was zoo bang voor den hond, dat hij schielijk in de kamer terugliep, en luid begon te huilen. ‘Hij doet je geen kwaad!’ zeî FELIX, ‘waarom huilje en schreeuwje zoo? het is maar een hond, en je hebt toch de verschrikkelijkste beesten gezien; en gesteld eens, hij vloog je aan, dan hebje immers een' sabel op zij?’ FELIX toespraak baatte echter niets; HERMAN bleef voortgrijnen, totdat de lijfknecht hem op den arm nam en in de koets tilde. Het scheen, dat ook ADELGONDE eensklaps door de smart van haar broertje werd aangegrepen, of de Hemel weet, wat anders de oorzaak was; maar zij begon zóó te schreijen, dat het arme CHRISJE insgelijks overluid begon te snikken. Onder dit gehuil en gejammer der drie kinderen reed Graaf CYPRIANUS VAN BRAKEL weg van *Brakelheim*, en dus eindigde het aanzienlijke bezoek.

Het nieuwe speelgoed.

Naauwelijks was de koets met Graaf CYPRIANUS en zijne familie beneden aan den heuvel, of Mijnheer THADDAEUS wierp snel zijn' groenen rok en zijn rood vest uit; en toen hij even snel zijn linnen buis had aangetrokken, en twee à driemaal zijne hand door zijne kuif gestreken had, haalde hij diep adem, rekte zich uit, en riep: ‘Goddank!’ Ook de kinderen trokken snel hunne zondagspakjes uit, en gevoelden zich vrolijk en verligt. ‘Naar het bosch, naar het bosch!’ riep FELIX, terwijl hij een' fikschen luchtsprong waagde. ‘Wilt ge dan niet eerst kijken, wat HERMAN en ADELGONDE u hebben meêgebragt?’ vroeg Moeder, en CHRISJE, die reeds onder het verkleeden de doozen met nieuwsgierige oogen had aangestaard, was van oordeel, dat ze dat nog wel eerst konden doen; naderhand zou er genoeg tijd overschieten, om in het bosch te loopen. FELIX was zeer moeijelijk te bepraten. ‘Wat,’ zeide hij, ‘zou dan die nare jongen met zijn' kozakkenbroek en zijne zuster met al hare strikken ons voor moois hebben meêgebragt? Van de wetenschappen kan hij heel wat vertellen; maar eerst babbelt hij van leeuwen en beeren, en weet hoe men olifanten vangen moet, en dan is hij, met zijn' sabel op zij, nog bang voor onzen *Sultan*, en huilt en schreeuwt en kruipt onder de tafel. Dat zou een baas van een' jager wezen!’ ‘Och!’ bad CHRISJE, ‘lieve FELIX! laat ons toch maar eens heel eventjes de doozen opendoen!’ FELIX weigerde haar niet gaarne iets, en dus gaf hij het bosch voor een oogenblik op, en nam geduldig plaats aan de tafel,

waarop de doozen stonden. Moeder deed ze open en toen - o, mijne veelgeliefde lezers! - zulk een pleizier hebt ge zeker alleen gehad bij gelegenheid van de kermis of op Sint-Nicolaas of kersavond, wanneer gij van uwe ouders of andere waarde vrienden met allerlei fraaijigheden rijkelijk beschonken werdt. Denkt dan, hoe ge sprongt van blijdschap, als er opgeschikte soldaatjes, mannetjes met draaiorgels, bonte poppen, sierlijk huisraad en gekleurde prentenboeken, enz. om u heenlagen. Dezelfde vreugde, die gij toen smaaktet, viel aan FELIX en CHRISJE ten deel. Een rijke voorraad van allerlei mooi, blinkend speelgoed kwam uit de doozen voor den dag, en bovendien nog allerlei lekkers, zoodat de kinderen herhaaldelijk hunne handen in elkander sloegen en uitriepen: ‘Kijk eens, hoe mooi!’ Slechts een peperhuis met suikergoed legde FELIX vol verachting ter zijde, en als CHRISJE hem bad, de suikerletters toch niet uit het venster te werpen, zoo als hij voornemens was, opende hij het peperhuis, en wierp aan *Sultan*, die intusschen binnengeloopen was, eenige stukjes toe. *Sultan* berook ze, en keerde toen ontevreden zijn' snoet af. ‘Zieje wel, CHRISJE!’ riep toen FELIX in zegepraal uit, ‘*Sultan* lust niet eens dat leelijke goed.’ Overigens beviel van al het speelgoed aan FELIX niets beter dan een deftige jager, die, wanneer men aan een draadje, dat onder zijn buis uitstak, trok, zijne buks aanleî, en naar een doel schoot, dat drie span ver van hem afstond. Het naaste voorwerp van zijne liefde was vervolgens een klein mannetje, dat komplimenten wist te maken, en op een orgel speelde, wanneer men aan eene schroef draaide; maar nog meer dan in dat alles had hij behagen in een geweer en een' hartsvanger, beide van hout en verzilverd; waarbij eene groote huzarenmuts en eene patroontasch gevoegd waren. CHRISJE had den meesten zin in eene fraai opgeschikte pop, benevens een zindelijk, kompleet keukengereedschap. De kinderen vergaten bosch en veld, en maakten zich tot laat in den avond met hun speelgoed vrolijk. Toen gingen zij naar bed.

Wat er in het bosch met het nieuwe speelgoed gebeurde.

Des anderen daags begonnen de kinderen weêr, waar zij den vorigen avond waren gebleven; dat wil zeggen, zij haalden de doozen voor den dag, kraamden hun speelgoed uit, en hadden er regt veel pret mede. Even als gisteren scheen de zon helder en vriendelijk door het venster; even als gisteren ruischten en

lispelden de berken, door den suizenden morgenwind bewogen; even als gisteren jubelden sijsje en vink en nachtegaal in de schoonste vrolijkste liedjes. Toen kreeg FELIX bij zijn' jager, zijn kleine mannetje, zijn geweer en zijne patroontasch het toch al te kwaad; het werd hem eng om het hart. ‘Ach!’ riep hij op eens uit, ‘buiten is het toch mooijer; kom, CHRISJE! laten wij in het bosch gaan loopen!’ CHRISJE had juist de groote pop uitgekleed, en zij zou juist beginnen, om haar weêr in de kleêren te steken. Dat was een werkje, waar zij veel pleizier in had, en daarom bleef zij liever te huis, en zeide: ‘Lieve FELIX! willen we niet liever nog wat blijven spelen?’ - ‘Weetje wat we doen zullen, CHRISJE!’ zeide FELIX, ‘we nemen het mooiste speelgoed meê naar buiten. Ik hang mijn' hartsvanger om, neem mijn geweer op schouder, dan lijk ik net een jager. De kleine jager en het harpspelertje kunnen meêgaan, en jij, CHRISJE! neem jij je groote pop en je mooiste huisraad mede. Kom, kom aan!’ CHRISJE kleedde schielijk hare pop aan; toen vlogen beide de kinderen met hun speelgoed naar buiten, en vlijden zich op een mooi groen plekje in het bosch neder. Eene poos hadden zij gespeeld, en FELIX liet juist zijn' orgelspeler zijn wijsje voordreunen, toen CHRISJE begon: ‘Weet je wel, lieve FELIX! dat je orgelspeler het bij lange na niet mooi doet? Hoor eens, hoe leelijk dat hier in het bosch klinkt, dat eeuwige “Ting-ting-ping-ping; de vogels kijken zoo nieuwsgierig uit de struiken. Ik geloof, dat zij werk hebben om zich goed te houden over dien gekken muzikant, die tegen haarlui aan wil spelen.” FELIX draaide al sterker aan de schroef, en riep eindelijk uit: “Je hebt gelijk, CHRISJE! al wat de vent speelt, klinkt afschuwelijk; wat helpt het, of hij al dienaars maakt! Ik schaam mij voor dien vink daarboven, die mij met zulke valsche oogen aankijkt. - Maar de vent moet beter spelen - hij moet.” - En tegelijk draaide FELIX zoo sterk aan de schroef, dat, krak! krak! het heele kastje, waarop het orgelspelertje stond, in duizend stukken brak, en allebeî zijne armen afvielen. “O jemeni!” riep FELIX. “Ach, het arme orgelspelertje!” riep CHRISJE. FELIX bekeek het gebroken speelgoed een oogenblik. “Och!” zeide hij toen, “het was toch maar een domme JORIS, die wat slechte muzijk maakte, en daarbij gezigten sneed en dienaars maakte, net zoo als mijn Neef met zijn' kozakkenbroek. Dan is mijn jagertje een andere vent; die schiet gedurig en raakt altoos.” Zoo gezegd, zoo gedaan: het jagertje moest er aan gelooven en dapper zijn best doen. Maar naauwelijks had

dat spel een beetje geduurd, of FELIX begon: “Het is toch vervelend, dat die knaap altoos naar die schijf schiet; en dat hoort niet bij een' flink' jager, zoo als Papa zegt. Die moet in het bosch gaan schieten naar herten, reeën, hazen, en ze in den vollen loop raken. - Ik wil het niet langer hebben, dat hij naar de schijf schiet.” Met brak FELIX de houten pen los, waar de schijf aan vast zat en riep: “Schiet nu in de vrije ruimte.” Maar of hij al aan alle draadjes trok, slap hingen de armen van het jagertje langs zijne zijde neêr. Hij leide zijne buks niet meer aan; hij schoot niet meer af. “Ha, ha!” riep FELIX, als je in de kamer bent, en de schijf vóór je hebt, dan kanje schieten; maar in het bosch, waar een jager te huis boort, dáár kanje niets. Benje misschien ook bang dat de honden je bijten zullen, en zouje er met je buks net zoo voor wegloopen, als Neef kozakkenbroek met zijn sabel? - O jou leelijke ezel!’ en met deze woorden slingerde FELIX zijn jagertje het orgelmannetje achterna, in het digtste van het bosch. ‘Kom, laten wij wat gaan loopen,’ zeide hij tegen CHRISJE. ‘Dat is goed,’ antwoordde zij; ‘maar dan moet mijne lieve pop mede loopen: dat zal grappig wezen.’ Toen namen FELIX en CHRISJE de pop tusschen hen beide, ieder aan een' arm, en zoo ging het op een' draf, door het hout, den heuvel af en verder voort tot aan den rondom met hoog riet bekransten vijver, die de uiterste grens van den eigendom van Mijnheer VAN BRAKEL was, en waar hij van tijd tot tijd wilde eenden plagt te schieten. Hier stonden de kinderen stil: ‘wacht eens,’ sprak FELIX, ‘ik heb nu toch een geweer, wie weet of ik niet in het riet eene eend kan schieten, even zoo goed als Papa!’ Maar het woord was nog niet uit zijnen mond, of CHRISJE ging overluid aan het schreijen. ‘O, me pop! wat is er met me mooije pop gebeurd?’ en waarlijk, het zag er allertreurigst met hare pop uit. Toen ze aan het draven waren, hadden CHRISJE en FELIX beide even weinig op de pop acht gegeven, en zoo was het gekomen, dat zij hare kleêren aan de struiken gescheurd, ja zelfs allebeî de beenen gebroken had. Van het lieve gepolijste gezigtje was ook haast niets meer te onderkennen, zoo smerig en leelijk zag het er uit. ‘Ach, me pop, me pop!’ jammerde CHRISJE. ‘Daar zieje nu reis,’ zeide FELIX, ‘wat voor laffe dingen ons de vreemde kinderen hebben meêgebragt. Dat is óók al een naar portret, je pop, die niet eens kan meêloopen, zonder alles te scheuren en te beklonteren. - Geef hier!’ CHRISJE gáf treurig de bedorvene pop aan haren broeder over, maar kon zich niet weêrhouden van ‘ach! ach!’ te roepen, toen hij de pop zonder verder spreken in den vijver

smeet. ‘Wees maar niet bedroefd!’ dus troostte FELIX zijne zuster, ‘wees maar niet bedroefd om dat nare ding: wanneer ik een' eend schiet, dan krijg jij de mooiste veêren, die er in zijne bonte vlerken zullen te vinden zijn.’ In het riet liet zich een geruisch hooren; FELIX legde zijn houten geweer aan, maar zette het dadelijk weêr af, en keek met een betrokken gelaat vóór zich. ‘Ben ik dan toch ook niet een domme jongen!’ zeide hij binnensmonds, ‘moet ik dan niet kruid en hagel hebben om te schieten, en ik bezit geen van beide? - Kan ik wel kruid in een houten geweer doen, - en waartoe dient dat heele houten geweer? - en de hartsvanger? die is ook al van hout! - Men kan er niet meê snijden en steken. - Neefs sabel was ook zeker van hout, en daarom kon hij die niet trekken, toen hij bang was voor *Sultan*. Ik begreep, dat Neef kozakkenbroek mij beet heeft willen nemen met zijn speelgoed, dat heel wat leek, en toch niets was, dan ellendige prullen.’ Meteen smeet FELIX zijn geweer, zijn' hartsvanger en eindelijk nog zijne patroontasch in den vijver. Innerlijk toch was CHRISJE over het verlies van hare pop bedroefd, en ook FELIX voelde zich niet regt tevreden. Beide slopen langzaam naar huis, en toen hunne Moeder hun vroeg: ‘Kinderen! waar hebje je speelgoed gelaten?’ vertelde FELIX eerlijk weg, hoe slecht hij er met zijn' jager, zijn orgelspelertje, zijn geweer, zijn' hartsvanger, zijne patroontasch, en CHRISJE er met hare pop afgekomen was. ‘Foei, domme kinderen!’ zeide Mevrouw VAN BRAKEL een beetje knorrig, ‘jelui weet nog niet met het mooije goed om te gaan.’ Maar Mijnheer THADDAEUS VAN BRAKEL had met blijkbaar genoegen de vertelling van FELIX aangehoord en sprak: ‘Laat de kinderen maar begaan; in den grond is het mij aangenaam, dat zij het vreemde speelgoed, dat hen maar in de war bragt, kwijt zijn.’ Maar noch Mevrouw VAN BRAKEL, noch de kinderen wisten regt, wat Mijnheer VAN BRAKEL dáármede eigenlijk wilde zeggen.

Het vreemde kind.

Vroeg in den ochtend waren FELIX en CHRISJE naar het bosch geloopen. Moeder had hun ernstig op het hart gedrukt, om toch spoedig te huis te komen, dewijl zij nu veel meer in de kamer moesten zitten, en veel meer schrijven en lezen dan anders, wilden zij niet beschaamd staan voor den huisonderwijzer, die eerlang zou komen. Daarom zeide FELIX: ‘laat ons dan ook dit uur buiten blijven en reis ter dege loopen en springen!’ Zij begonnen dan ook wakker krijgertje te spelen; maar dit spel,

en ieder spel dat zij aanvingen, duurde maar weinig minuten en begon hen dan te vervelen. Zij wisten zelve niet, hoe het kwam; maar het was, of hun van daag alles tegenliep. Dan woei FELIX de muts af; dan struikelde hij en buitelde op zijn' neus, als hij juist regt aan het loopen was; dan bleven de kleederen van CHRISJE in een' doornenstruik haken, of stootte ze hare teenen zóó hard tegen een' steen, dat zij er van schreeuwde. Zij gaven eindelijk al hunne spelen op en slopen mismoedig door het bosch. ‘Laten we maar in de kamer kruipen,’ sprak FELIX, en in plaats van verder te gaan, wierp hij zich in de schaduw van een' schoonen boom ter neder. CHRISJE volgde zijn voorbeeld. Daar zaten de kinderen heelemaal uit hun humeur, en keken vóór zich naar den grond. ‘Ach!’ zuchtte CHRISJE, ‘hadden wij nog maar ons mooije speelgoed!’ - ‘Daar zouden wij weinig aan hebben: we zouden het toch maar weêr moeten stukbreken! Hoor eens, CHRISJE! - Mama heeft gelijk - het speelgoed was mooi, maar wij konden er niet meê te regt, en dat kwam omdat wij geene wetenschappen kennen.’ ‘Och, lieve FELIX!’ riep CHRISJE, ‘je hebt gelijk, konden wij de wetenschappen zoo goed van buiten, als onze opgeschikte Neef en Nicht, och! dan hadt jij nog je jager en je orgelspelertje, dan leî mijne pop niet in den eendenvijver, - och! wij zijn ongelukkige schepsels - och, we kennen geene wetenschappen!’ CHRISJE begon jammerlijk te weenen en te snikken, en FELIX stemde er mede in, en beide kinderen schreiden en klaagden, dat het in het bosch weêrklonk: ‘wij, arme kinderen, wij kennen geene wetenschappen!’ Doch eensklaps hielden zij stil, en vroegen met groote verbazing: ‘Zieje dat, CHRISJE?’ - ‘Hoorje dat, FELIX?’ - Uit de digtste schaduw van het geboomte, dat tegen hen over stond, vertoonde zich een wonderlijke glans, die zacht als het maanlicht over het van vreugde sidderend gebladerte dartelde, en met het suizen van de popels paarde zich een liefelijk geluid, als wanneer de wind over de harpen henenstrijkt, en, haar liefkozend, de sluimerende akkoorden wekt. De kinderen waren er van getroffen: alle ontevredenheid was van hen geweken; maar de tranen stonden hun in de oogen van zoeten, vroeger nimmer gekenden weemoed. Hoe helderder de glans door het geboomte heenstraalde, des te luider klonken de wonderlijke toonen, des te sterker klopte het hart der kinderen; zij staarden in den glans en ach! toen zagen zij, dat het het aangezigt van een beeldschoon kind was, dat door de zon verlicht werd, en dat hun uit het geboomte toewenkte en toelachte. ‘O! kom, kom

toch bij ons - lief kind!' riepen FELIX en CHRISJE opspringende, en met onbeschrijfelijk verlangen strekten beide hunne armen naar de beminnelijke gestalte uit. 'Ik kom, ik kom!' riep het vreemde kind met eene zachte stem hun toe, en ligt, als van den suizenden morgenwind gedragen, zweefde het naar FELIX en CHRISJE toe.

Hoe het vreemde kind met Felix en Chrisje speelde.

'Ik hebje wel in de verte hooren schreijen en klagen,' sprak het vreemde kind, 'en dat speet mij regt: wat begeerdeje eigenlijk?' - 'Och!' zeide FELIX, 'dat wisten we zelve niet regt: maar nu jij bij ons bent, zijnwe weêr vrolijk: het is net of het kwam, omdat jij er niet bij waart!' - 'Dat is zoo,' viel CHRISJE in, 'nu jij bij ons bent, zijn wij weêr vrolijk; waarom benje ook zoo lang weggebleven?' - Inderdaad, het was of beide kinderen het vreemde kind al lang hadden gekend en er meê gespeeld, en of al hun verdriet geene andere oorzaak had, dan dat het lieve speelmakkertje zich niet had laten zien. 'Speelgoed,' vervolgde FELIX, 'hebben wij, helaas! nu niet meer: want ik ben een domme jongen, en al het moois, dat wij gisteren van Neef kozakkenbroek hebben gekregen, heb ik stuk gemaakt en weggesmeten; maar spelen zullen wij daarom niettemin.' Het vreemde kind begon overluid te lagchen. 'Wel, wat zou dat, FELIX?' sprak het: 'dat, wat ge weggegooid hebt, was toch zeker zoo heel fraai niet; en jij en CHRISJE hebt rondom u het heerlijkste speelgoed, dat er te krijgen is.' 'Waar dan?' - 'Waar dan?' riepen FELIX en CHRISJE. - 'Kijk maar reis rond,' sprak het vreemde kind. En FELIX en CHRISJE zagen, hoe uit het digte gras en het donzige mos allerlei prachtige bloemen als met glinsterende oogen hen aanstaarden, en hoe tusschen die bloemen veelkleurige steenen en kristallen schelpen vonkelden, en gulden kevers op en neder dansten en zachte zoete liedekens gonsden. - 'Thans zullen we een paleis bouwen; helpt mij steenen bij mekaêr brengen,' riep het kind, en bukte zich, om de gekleurde steenen uit te zoeken. CHRISJE en FELIX hielpen, en het vreemde kind kon zóó aardig de steenen voegen, dat zich weldra hooge zuilen verhieven, die als gepolijst metaal in de zon schitterden: ja het mooiste was een luchtig verguld dak, dat zich over die zuilen welfde. Toen kuste het kind de bloemen, die uit den grond te voorschijn keken: en de bloemen rekten zich in de hoogte, en elkander in liefde omstrengelen-

de, vormden zij geurige booggewelven, waarin de kinderen vol genot en verrukking rond sprongen. Het vreemde kind klapte in de handen: daar begon het gouden dak van het paleis te gonzen; goudkevers hadden het met hare vleugels gemaakt - en vrolijk vlogen de goudkevers uiteen, en de zuilen stroomden weg in eene beek van zilver, aan welker boorden zich de bonte bloemen nedervlijden, en beurtelings nieuwsgierig in de golfjes keken, beurtelings hunne hoofdjes heen en weêr bewogen, als om de maat te slaan bij hun dartel gekabbel. Toen plukte het vreemde kind grashalmen en kleine takjes van de boomen, en strooide die voor de voeten van FELIX en CHRISJE. En dadelijk ontstonden uit de grashalmen de schoonste poppen, en uit de takjes kleine allerliefste jagertjes. De poppen dansten rondom CHRISJE, en lieten zich van haar op den schoot nemen en lispelden met fijne stemmetjes: ‘Wees goed voor ons, goed voor ons, zoete lieve CHRISJE!’ De jagers vlogen dooreen, en lieten de buksen klinken, en bliezen op hunne horens en riepen: ‘Hallo! Hallo! ter jagt, ter jagt!’ - Toen sprongen er haasjes uit het geboomte, en de honden hen na, en paf! paf! schoten de jagers hunne buksen af. - Dat was een pret! - Alles verdween wederom, en FELIX en CHRISJE riepen: ‘Waar zijn de poppen? waar zijn de jagers?’ - ‘O!’ sprak het vreemde kind, ‘die zijn altoos tot je dienst, ieder oogenblik, als je ze maar hebben wilt! Maar willen we nu niet liever wat door het bosch loopen?’ - ‘O ja! o ja!’ riepen beiden; en toen vatte het vreemde kind FELIX en CHRISJE bij de hand en riep: ‘Kom, kom!’ en daarmede voort. Maar dat kon geen loopen heeten! - Neen, de kinderen zweefden in ligte vlugt over bosch en veld, en de bonte vogels fladderden luid zingend en kwinkelerend om hen henen. Daar ging het op eens hoog, hoog de lucht in. ‘Goeden morgen, kinderen! Goeden morgen, Neef FELIX!’ riep de ooijevaar, terwijl zij voorbij vlogen. ‘Doe mij geen kwaad, doe mij geen kwaad - ik heb je duiven niet gestolen!’ krijschte de gier, terwijl hij angstig en schuw voor de kinderen wegvlood. Luide juichte FELIX; maar CHRISJE werd bang. ‘Ik kan geen' adem halen - ik zal vallen,’ riep zij, en in hetzelfde oogenblik liet het kind zich met hare speelnooten nederzakken. ‘Nu zal ik je nog, voor een afscheid, het boschliedje zingen, en dan kom ik morgen weder.’ Meteen haalde zij een' kleinen waldhoorn voor den dag, en begon daarop te blazen, zoo allerheerlijkst, dat het gansche bosch van de welluidende toonen weêrklonk; en de nachtegalen paarden zich aan die toonen, en plaatsten zich nevens het kind in de takken, om

hunne fraaiste deuntjes aan te heffen. Maar eensklaps was het alsof de toonen zich verwijderden, en slechts een zacht suizen deed zich in de struiken hooren, waarachter het vreemde kind verdwenen was. ‘Morgen, morgen kom ik weêr!’ riep het uit de verte de kinderen toe. O! hoe CHRISJE en FELIX te moede waren: nooit hadden ze zulk een innig genot ondervonden. ‘Ach! was het maar *morgen*,’ riepen zij, en daarmede ijlden ze naar huis, om aan hunne ouders te vertellen, wat er in het bosch was gebeurd.

Wat mijnheer en mevrouw van Brakel van het vreemde kind zeiden, en wat er verder mede gebeurde.

‘Ik zou haast gelooven, dat de kinderen dat alles gedroomd hebben!’ zeide Mijnheer VAN BRAKEL tegen zijne vrouw, toen FELIX en CHRISJE, geheel vol van het gebeurde, niet ophielden, het bevallig gelaat, het welluidende gezang en de wonderlijke spelen van het vreemde kind te prijzen. ‘Maar als ik bedenk,’ vervolgde Mijnheer VAN BRAKEL, ‘dat ze toch niet allebeî ter zelfder tijd hetzelfde konden droomen, dan weet ik op het laatst niet, wat ik er van zeggen moet.’ - ‘Breek daar je hoofd niet meê, mijn schat!’ antwoordde Mevrouw VAN BRAKEL, ‘ik wed, dat het vreemde kind niemand is als schoolmeesters HENDRIK uit het dorp hierbij. Die is zeker hier naar toe gedwaald, en heeft de kinderen allerlei zotternij in het hoofd gepraat; maar dat moet hij in het vervolg laten.’ Mijnheer VAN BRAKEL deelde in het geheel het gevoelen zijner ega niet: doch om achter de toedragt der zaak te komen, werden FELIX en CHRISJE geroepen en hun naauwkeurig afgevraagd, hoe het kind er had uitgezien, en hoe het gekleed was. Omtrent het uitzien stemden beide overeen, en verklaarden, dat het kind zoo blank als eene lelie was, met rozenroode wangen, lippen als eene kers, sprekende blaauwe oogen en goudgeel haar; kortom, dat ze niet konden zéggen, hoe mooi het was. Met opzigt tot de kleeding waren ze het alleen in zooverre eens, dat beide verklaarden, dat het geen' blaauwgestreepten kiel, geene bonte broek en geene zwart leêren pet ophad, zoo als schoolmeesters HENDRIK. Alles wat ze daarentegen omtrent het verdere van zijne kleedij zeiden, klonk fabelachtig en raar. CHRISJE namelijk beweerde, dat het kind een beeldschoon, licht, schitterend jurkje van rozenbladeren aanhad; maar FELIX hield staande, dat het kleed van het kind even zoo blinkend groen was als het voorjaarsgroen, wanneer er de zon op schijnt. Voorts betuigde hij, dat het kind nooit een

schoolmeesterskind kon zijn; want dat de jongen veel te veel van de jagt wist en dat het zeker uit een of ander kwartier van jagers zijn moest, en zeker zelf eens de kloekste jager van de wereld zou wezen. ‘Wel foei! FELIX!’ viel hem CHRISJE in de rede, ‘hoe kanje zeggen, dat het lieve meisje ooit een jager zal worden? Zij mag iets van het jagen weten, maar zij verstaat nog veel meer van het huishouden: want wat heeft ze me poppen knapjes aangekleed, en lekker den pot helpen koken!’ Aldus hield FELIX het kind voor een jongen, CHRISJE daarentegen voor een meisje; ze konden het onmogelijk ééns worden. Mevrouw VAN BRAKEL meende, dat het niet der pijne waard was, zich verder met de kinderen over zulke zotternijën in te laten; maar Mijnheer VAN BRAKEL zeide: ‘Ik zou wel lust hebben, de kinderen eens in het bosch na te gaan en af te neuzen, met wat voor vreemd wonderkind ze daar spelen; maar het komt mij voor, dat ik daarmede hun pleizier zou bederven, en daarom wil ik het niet doen.’

's Anderendaags liepen de kinderen weder naar het bosch. Het vreemde kind stond hen reeds te wachten, en zoo het den vorigen dag allerlei mooije spelletjes had weten te bedenken, thans waren het wezenlijke wonderen, die het te voorschijn riep. Herhaalde malen gierden FELIX en CHRISJE het uit van verbazing en blijdschap. En wat het mooiste van alles was, het vreemde kind wist alleraardigst te praten met de boomen, met de heesters, met de bloemen en met de beek; en die allen antwoordden op hunne beurt zoo verstaanbaar, dat FELIX en CHRISJE alles konden verstaan. Dan kroop het kind in de struiken en riep: ‘Foei, foei, wat een gebabbel; wat hebje toch te fluisteren en te ginnegappen!’ En daarop bewogen zich de twijgen ginds en het, en lispelden: ‘Ha, ha, ha: wij hebben pleizier over al het moois, dat de morgenwind ons in de ooren heeft geblazen, toen hij van de blaauwe bergen kwam afsuizen, met de zonnestralen in zijn gevolg. Duizend groeten en kussen bragt hij ons van de gouden koningin en klapwiekte met zijne vlerken, dat de geur er van afstoof.’ - ‘O, zwijgt toch,’ zoo braken de bloemen het gereutel der heesters af, ‘o, zwijgt toch van dien lichtmis, die pracht met de geuren, welke hij ons onder zijn liefkozen ontsteelt. Laat ze suizen en lispelen de heesterstruiken; maar kijkt liever naar ons, zoete kinderen! u hebben wij zoo lief, en daarom schikken wij ons op met de mooiste, prachtigste verwen, om dag aan dag aan u te behagen.’ ‘Maar hebben wij je dan ook niet lief, zoete bloemen?’ sprak

het vreemde kind, en CHRISJE boog zich ter aarde en strekte wijd hare beide armen uit en riep: ‘Ja, ik bemin je allemaal!’ - ‘Ja,’ zeî FELIX, ‘je kleêren staan je lief, o bloemen! maar toch houd ik het met het groen en met de struiken, en de boomen en het bosch: want dat moet je toch beschutten en beschermen, jijlui lieve kleinen met je bonte pakjes!’ Daar deed zich in de hooge zwarte dennen een geruisch vernemen: ‘Dat is een waar woord: jij bent een flinke jongen, en nooit moet je bang worden als Grootvader STORM op ons afkomt, en wij duchtige ruzie hebben met den lompen knorrepot.’ - ‘Goed zoo,’ riep FELIX, ‘knarst en steunt, en bruist maar frisch op: daar haalt een fiksche jager zijn hart aan op.’ - ‘Dat is waar, dat is waar,’ ruischte en plaste de beek: ‘maar wie jaagt er altijd en draaft door den storm? Wie houdt er altijd van dat wilde getier? Komt, vlijtje in het mos en luistert naar mij. Van verre landen diep onder den grond stroom ik af. Mooije sprookjes zal ik u vertellen: golfje op golfje vertelt je altoos wat nieuws. En kijkt reis terdege in mijn' spiegel, wat mooije beelden ik je zien laat - zacht hemelsblaauwe gouden wolkjes - boomen en bloemen en bosch - ja u zelve, lieve kleine schalkjes! u zelve druk ik lief kozend aan mijn' boezem.’ - ‘FELIX! CHRISJE!’ riep het vreemde kind, ‘ziet eens, hoe alles ons lief heeft. Maar reeds verheft zich het avondrood achter de bergen en de nachtegaal roept mij naar huis.’ - ‘O, laat ons nog een beetje vliegen!’ bad FELIX. - ‘Maar niet zoo ijsselijk hoog, daar wordt ik te duizelig van,’ vleide CHRISJE. Meteen vatte het vreemde kind, even als den vorigen dag, FELIX en CHRISJE bij de hand, en toen zweefden zij langs de purperwolkjes van den avond, en het vrolijke vogelenheir vloog in digte zwermen om hen heen en juichte en jubelde, dat het een' aard had. In de schitterende wolken, die zich als golven van vuur vertoonden, zagen FELIX en CHRISJE kasteelen van louter robijnen en vonkelende edelsteenen. ‘Kijk, kijk toch, CHRISJE!’ riep hij, ‘dat zijn eerst prachtige huizen, laat ons vliegen wat wij kunnen: wij kunnen er nog net komen.’ Ook CHRISJE ontdekte de kasteelen en vergat alle vrees, omdat zij niet meer naar beneden zag, maar met onafgewende oogen in de verte voor zich uit keek. ‘Dat zijn mijne lieve luchtkasteelen!’ riep het vreemde kind; ‘maar van avond kunnen wij er niet meer komen.’ - FELIX en CHRISJE waren als in een' droom: zelve wisten ze niet hoe het kwam, maar eensklaps bevonden zij zich te huis bij Vader en Moeder.

(*Het Vervolg in* N°. 3.)

Albert.

‘ANNELIEF!’ - zeide JACOB DE MAZE, - de dertigjarige echtgenoot der bevallige vrouw, welke er naauwelijks vijf en twintig telde, ‘omstreeks de eerste ure,’ zoo als een onzer redenaars zegt, van den zevenden of achtsten dag dezer maand Januarij - ‘ANNELIEF! als ik zoo hoor, hoe je met HENRIËTTE al de jonge heeren de revue laat passeren, dan gaf ik er wel wat om, dat ik je voor een jaar of zes had kunnen beluisteren, toen je wis met eene van je vriendinnen over mij raadpleegdet, en -’

‘JACOB! JACOB!’ viel zij in, ‘wat ben ik blijde, dat HENRIËTTE zich is gaan kleeden voor het toertje, - wat zou zij je anders over je onhandigheid hebben uitgelagchen!’

‘Waarom?’ vroeg de echtgenoot, goedhartig.

‘Maar, man! begrijp je dan niet, dat je me al mijne *illusions perdues* weêr voor den geest roept? Zoo menig *éloge*, dat ik toen voor je over had, zou nu naar een' *satire* zweemen; - je waart zoo *intéressant*.’

‘En ik ben zoo gezet, - laat verder hooren, ANNELIEF!’

‘Ik nam geen' jonker, omdat ik mij niet op het land wou vervelen, door van niets anders te hooren dan van de visscherij en de broeijerij, en de jagt en de pacht, en de pastorie en de menagerie; ik nam een' Amsterdamsch koopman, het onafhankelijkste schepsel ter wereld - behalve van zijn kantoor, en ik zit - den ganschen dag - alleen -’

‘Het begin is *flatteus*,’ zeide JACOB.

‘Maar het einde kon wel eens *piquant* worden; luister: als ik niet alleen ben, of liever als je bij mij bent, en we dus alleen zijn *à deux*, welk een onderscheid bij weleer! Mijne wenken zouden wetten wezen; helaas! het is tegenwoordig aan eens dooven mans deur geklopt, zoo lang je eene prijscourant in de handen hebt -’

‘Onze welvaart, ANNELIEF!..... maar je meent het niet ernstig, - en ik ben geen onredelijk man. Ik heb nog al zwak voor eenige kleinigheden, het is waar; ik ben er bij voorbeeld op gesteld eene mooije vrouw te hebben; en daar valt tot heden geen klagen over! Ondanks onze drie kinderen ben je nog geen *moedertje*, - een verschiet, dat meer jonge luî van het huwelijk afschrikt, dan je gelooft.’

‘Ei, kom! - En Mijnheer is al verder gezet op eene goede tafel -’

‘Waarvan ik je al de eer geef -’

‘Na mijne keukenprinses. En ten derde?’

‘Nu, ten derde?’ -

‘Hou je eens of je het niet wist. Eene cigaar na het dessert -’

‘Eene loge in de Fransche Comedie,’ merkte JACOB aan.

‘Een paar avonden in de week naar *de Vriendschap*,’ verweet ANNE.

‘Altoos logées, ten genoegen van Mevrouw.’

‘Omdat Mijnheer zijn gezelschap zoo zeer waard is.’

‘ANNE!’ -

‘JACOB! - ik had het slechter kunnen treffen, - is dat niet lofs genoeg na zes jaren getrouwd te wezen?’

‘Bravo, wijfje! maar nu eens opgebiecht! Is HENRIËTTE waarlijk...’

‘Foei, zou ik uit de school klappen!’

‘Denk je dat ALBERT....?’

‘Hij heeft geest.’

‘Of zou het HARMEN wezen?’

‘Hij is rijk.’

‘Dus is er nog een derde op til?’

‘Ik zou haast zeggen, dat je snugger werdt, JACOB!’

‘Verpligt, ANNE!’

‘Maar de eerste communicatie van mijne zuster zal natuurlijk aan haar' zwager wezen.’

‘Ha - zoo!’ -

‘En laat nu je chocolade niet koud worden, manlief! en vergun mij voor je lievelingsgeregt te zorgen - ik wil er al de eer van hebben, na - ’

‘“De keukenprinses;” zou je willen dat ik zeide, maar zoo mal niet. Er is zeker iets aan HENRIËTTE's mantille te plooijen, waartoe DOOR te onhandig is -’

‘Wil je ook meê komen?’

JACOB DE MAZE zag haar lagchende na, en stond met de handen op den rug voor den haard, en dacht aan alles, behalve aan HENRIËTTE's pretendenten. Het minste, waar een getrouwd man, zoo als hij, zich over bekommert, is het huwelijk zijner zusters. Het schort niet dááraan, dat hij die allen liefst erftantes voor zijne kinderen zag worden, de oorzaak ligt in zijne onverschilligheid voor alle verliefde droomen, welke voor hem een uitgelezen boek zijn geworden, dat hij niet eer weêr ter hand zal nemen, vóór hij weeuwenaar is. Bij vrouwen heeft het omge-

keerde plaats; - maar ontvangen wij niet van tijd tot tijd bekentenissen van romanschrijfsters, die mij te regt zouden uitlagchen, zoo ik mij op haar gebied waagde? JACOB DE MAZE dacht aan zijne zaken - aan de koude op de onoverdekte beurs - aan zijne fijne wijnen - aan het gemompel over de vertraagde betaling van zekere coupons - aan het concert van dien avond - misschien aan het toilet van ANNE; - zeker al weêr aan zijne zaken. - Dáár diende de knecht 'Mijnheer OLVERTS' aan.

Het was ALBERT, die eene ietwat late nieuwjaarsvisite kwam afleggen; hij verborg onder zijne informatie naar den welstand der dames slechts kwalijk zijne teleurstelling, dat hij deze niet aantrof.

'En na *goede zaken*, vriend! weet ik je niets beters te wenschen,' besloot hij zijne felicitatie, 'dan dat je kinderen mogen huilen, dat het een' aard heeft, *tranen met tuiten*, man! - dan eerst zul je er pleizier aan beleven.'

'Wat drommel, ALBERT?'

'Ik meen het, JACOB!'

'Neen, maar zeg mij in ernst, is het eene poëtische dwaasheid, - zou je er dan een op willen maken?'

'Hm! hm!' was het antwoord, en er lag bitterheid in den toon, waarop de jongeling voortvoer, 'kindertranen - onnoozel lijden, - smarte, die niets folterends heeft, daar de stroom der vergetelheid voor de jeugd nog altoos vloeit: het zou geen kwaad onderwerp wezen voor eene honderd en éénde bespiegeling. - Maar,' vervolgde hij, en de schertsende lach speelde weder om zijne lippen, 'ik heb je toch daarom geene norsche KARELTJES en geene kribbige KEETJES toegewenscht; neen, ik ben al een heele patriot in mijn verlangen naar een' jankenden SANDER en eene grijnende SAAR.'

'Wat zou dat een aardig familieconcert geven!' zeide JACOB.

'Maar het doel,' begon ALBERT weder, 'het doel, dat er door bereikt zou worden: eene muzikale jeugd - eene muzikale opvoeding - een muzikaal volk! Schreijende kinderen maken zingende moedertjes, en daar hebben we behoeften aan, of je geeft alle jaren zeven gulden en vijftig centen voor niemendal uit, - en zie, daar hield ik je te knap financier voor.'

JACOB stak zijne ooren op. 'Zeven gulden en vijftig centen, - eene jaarlijksche contributie, - ha, - voor de Maatschappij tot -'

'Ja, tot -'

'*Tot Nut van* -'

‘Hola, - in het vervolg *van*, - ja, wat weet ik het, - ik twijfel bij wijlen of zij zelve het wel weet. Jaren lang heeft zij zich loffelijk bezig gehouden met het Onderwijs - toen is zij, met minder gevolg, jaren lang onledig geweest met het bekroonen van Prijsvragen, en nu..... JACOB! ken je het versje nog, dat je Grootvader, achter lijst en glas, in reuzig schrift, zoo als de man zeî, op het harmoniezaaltje van zijn' muzijkmeester zag hangen?’

‘Het rijmpje van Sinjeur FLAVONIUS? Of ik het ken! Mijn grootpapa plagt altoos te zeggen, dat de pruik er met den strijkstok naar wees, als hij vergeten had de sonnate te bestuderen; hoor, zóó luidde het:

> Ongevoelig zijn de zinnen
> Van die geen Muzijk beminnen.’

‘Ik geloof waarlijk,’ hernam ALBERT, ‘dat de oude best van eene Maatschappij bang is voor het Anathema; - om te toonen, dat zij nog *veel* te doen heeft, zal zij onze natie muzikaal gaan maken: *une mer à boire*! Wij hebben overraauwe kelen, wij zijn nog al zoo tamelijk op nommer één -’

‘Een practisch volk,’ viel JACOB in.

‘Juist, man! een practisch volk; maar de muzijk, beweert zij, is het doeltreffendste middel ter ontwikkeling van, - ach! heb je geen Verslag van de Werkzaamheden hier? ik geloof, dat het met de Harmonie en met PLATO eindigt. Nu is er wel geen twijfel aan -’

‘Waaraan?’ zeide JACOB, ‘aan PLATO of aan de Harmonie?’

‘Aan de volmaakte overeenstemming, vriend! die er tusschen al de leden van haar Bestuur heerscht; het is één vol, zuiver, lang gerekt accoord. En wat de Secretarissen betreft, dat zijn eerste violen zonder weêrga. - “De ware opvoeding,” - zeggen zij, allemaal, “- geeft harmonie tusschen hoofd en hart, -” en ze zijn er levende voorbeelden van! Maar om die te krijgen door de Muzijk, bij een volk, dat hard van ooren en zwaar ter tong is, zonder dat schreijende kinderen eerst zingende moedertjes maken, en de zin voor de Toonkunst dus al met den paplepel wordt ingegeven, - de manier, waarop onze Ouden den zang bevorderden, - dat gaat boven mijn begrip. Ik zeg niet, dat ik het niet verbazend zal vinden, als men eene heele natie zoo op ééns omschept, maar ik hou het er voor, dat onze Voorvaders natuurlijker gang gingen. Toen de moeder bij de wieg in den Bijbel las, werden de kinderen van zelve vroom opgebragt -’

‘De Commissie voor het Onderwijs zit in *den Haag*, ALBERT!’

‘En we zijn er geene Leden van, wij vertegen woordigen niet eens eene fractie van eene factie; je hebt gelijk, JACOB! maar je vindt immers mijn' wensch nu minder gek, dan hij je eerst voorkwam? Zie, man! als je bloedjes geen' zweem meer zullen hebben van zulke gedweeë lammeren, dat de baker niet eens een zuija zuija behoeft te kennen, om ze in slaap te sussen, dán eerst zal de Muzijk ook ten onzent iets anders worden dan louter vertooning, praalzucht, tijddooding -’

JACOB keek naar het staartstuk, in eenen hoek der kamer geplaatst.

‘Ik beweer dat niet, vriend! omdat ik die piano nooit open zie dan op galadagen - *present company always excepted*; ik wou je maar in het verschiet den gulden tijd laten zien, waarin geen VRUGT meer opgeld zal doen, en de heele wereld “*Roosje! mijn Roosje*!” zal kwelen, zoo als hij. Want:

Zoo als de ouden zongen
Piepen de jongen.’

‘Het is waar, het zal eerst wel wat gepiep geven -’

‘En wat gegrijn en gejank!’ zeide JACOB, ‘de hemel beware er mij voor! Als WILLEM - ’

Zie, het knaapje huppelde, of het geroepen was, aan de hand zijner Mama binnen, - doch daar ALBERT haar nog zijn compliment had te maken, en men eener beminnelijke vrouw iets aardigers kan wenschen dan *balkende wichters*, nam het gesprek weldra eene andere wending. Zijne gedachte over het onhollandsche, om de Muzijk als middel van volksopvoeding te bezigen, was een inval geweest, dien hij door een' uitval lucht had gegeven; hij werd door honderd dergelijke op éénen dag gekweld; hij zou geene van die aanmerkingen tegen elk, gaarne en *à outrance*, hebben verdedigd. Welligt was hij het moede, er niets anders voor in ruil te ontvangen dan een glimlachje of een hoofdknikje, dan een: ‘Gij overdrijft!’ of ‘Gij ziet alles zwart!’ Waarschijnlijk wist hij zelf, dat die spotzucht niets anders was dan het gevolg eener ziekelijke stemming van geest; - maar de oorzaken van die onvoldaanheid met zich zelven en zijnen tijd bloot te leggen voor iederen indringer, dat wilde, dat konde hij niet; - het ergerde hem al genoeg, als men bij wijlen die bitterheid amusant vond.

Te vergeefs zocht JACOB het onderwerp nogmaals op het tapijt te brengen door van *de Italiaansche Opera* te gewagen. Hoe kon hij zich verbeelden, dat ALBERT er iets tegen zou hebben, dat het beschaafde publiek der Hoofdstad zich verlustigde in de weel-

de, de zangerigste taal ter wereld eindelijk eens te hooren zingen. '*Madlle* MATTHEIJ!' riep hij met vuur uit, 'heeft voor ons publiek een nieuw gebied der kunst ontsloten; zij is ééne der weinige cantatrices, bij welke men er niet meer aan denkt dat zij zingt als zij jammert of juicht, - de Opera is in *Italië* geboren, *comme le Vaudeville est né Français*.'

'Dat zou je niet zeggen, als je JUDELS hadt gezien,' viel JACOB in.

'En Jufvrouw HENRIËTTE is wèl, Mevrouw?' vroeg ALBERT, zonder den handschoen in *de Nes* op te rapen.

'O, zeer wel, Mijnheer! - zij zal straks binnen komen.'

Eene pauze: - de jongeling zag naar de deur, of deze er spoediger door zou open gaan. Maar HENRIËTTE liet zich wachten.

'Wat zou WILLEM denken bij het zien van die schaatsrijders, Mevrouw?' vroeg ALBERT, die het hoofd naar het raam had gewend, dewijl hij zag, dat ANNE hem gade sloeg; 'mij komen bij dat voortstrompelen en vallen en weêr opkrassen der beginners altoos de bekende regels van TOLLENS in gedachte:

> Dat al ons stromp'len en ons gaan
> Niet meer is dan eene eerste schrede
> Op de eindloos onafzienbre baan.'

'Foei!' hernam de vrouw des huizes, 'foei! parodiëer onze jonge dichters zoo veel gij wilt, zij overdrijven hunne eigen manier, als streefden zij er naar, om te worden geparodiëerd, maar -'

'Ik bid u vergeving, het was geene parodie,' viel de jongeling in, 'het was *a homely illustration of an interesting thought*; maar kom eens hier, WILLEM! kom dan toch.'

ALBERT had goed roepen; het jongsken bleef aan het raam staan; hij zag er nog naar om, toen zijne moeder schalk aanmerkte:

'Gebrande kinderen schromen 't vuur.'

Gold dat woord, gold de opgeheven wijsvinger, die er nadruk aan moest bijzetten; gold het lachje, dat bij die woorden om de witte tanden van Mevrouw DE MAZE speelde, hare aanvallige zuster, die op hetzelfde oogenblik binnen zweefde, of haren lieven WILLEM of ALBERT zelven? De laatste giste, en wist waarlijk niet, op wien hij het moest toepassen. Het kon HENRIËTTE gelden, want ze zou zich aan een wintervermaak wagen, dat zij vroeger met eene verkoudheid had geboet; doch hiervan was ALBERT nog onbewust. Het kon op het jongsken slaan, want

hij bekeek met deernis zijne linkerhand, waaraan een zeer lapje welligt een frisch vingertje verborg. Het kon op ALBERT zelven zien - doch we mogen ons verhaal niet vooruit loopen; en hij was blijkbaar te zeer teleurgesteld, om het onderzoek verder voort te zetten.

Wie HENRIËTTE aanschouwd had, zou gezworen hebben, dat het niet haar tooi kon zijn, waaraan ALBERT zich ergerde, en echter was het deze, welke hem een oogenblik verlegen maakte, welke hem hare buiging schier links deed beantwoorden. We zouden ons, zoo eene schets de uitvoerigheid duldde, die eene beschrijving eischen mogt, er vermetel aan wagen. Eene donkerkleurige mantille, met randen van licht-grijs bont bezet, wier ronding wel de keurige evenredigheden harer schouders omhulde, doch haar rank middel niet afgunstig verborg, was door den smaak, die uit vorm en stof bleek, het penseel van een' METZU of DOU waardig. En zeker werd nooit het talent dier meesters aan fraaijer leest of aanminniger kopjen gewijd, dan men in de weelderige gestalte en het echt Hollandsch schoone aangezigt van HENRIËTTE bewonderde. Hare blaauwe kijkers wierpen onder het naderen een' vlugtigen, tevreden' blik in den spiegel; en het fluweelen hoedje zat om te stelen, schoon het de pracht der licht-blonde lokken slechts ten deele liet zien.

‘Hé, Mijnheer VAN - Mijnheer OLVERTS!’ begon en herstelde zich HENRIËTTE verwonderd, maar verrast, ‘ik kom zoo gekleed beneden, dewijl -’ En zij zette den nijdigen hoed af.

‘DOOR heeft zeker weêr een' bok geschoten,’ zeide JACOB.

HENRIËTTE ontgespte de mantille.

‘Het spijt mij, Mejufvrouw!’ ving ALBERT aan, ‘ik tref het ongelukkig, merk ik - ik had gedacht -’

‘Ons eene dienst te bewijzen, Mijnheer!’ voegde HENRIËTTE er heusch bij.

‘O, Mejufvrouw! zeg dat niet; het genoegen zou geheel aan mij zijn geweest, maar ge zijt goed genoeg, om u het diner van verleden Woensdag te herinneren, waar ik mij zoo schrikkelijk zou verveeld hebben als op onze meeste partijën -’

‘Wij zien nog al gasten, en ook u, bij wijle, Mijnheer OLVERTS!’ viel de vrouw des huizes in.

‘Vergeving, Mevrouw!’ zeide ALBERT; maar het was het *vergeving* der zamenleving, dat geen' nadruk heeft en geen antwoord verbeidt; zich tot HENRIËTTE wendende, voer hij ernstig voort: ‘waar ik mij zoo schrikkelijk zou hebben verveeld, zoo ik niet naast u geplaatst ware -’

‘En ge kwaamt ons aan onze afgesproken wandeling herinneren? - ge zijt wel goed, maar mijne zuster heeft heden bezigheden -’

‘O, Mejufvrouw! zou slechts dat -’

‘Al te beleefd, Mijnheer OLVERTS!’ brak hem Mevrouw DE MAZE af, en zou den jongeling het hoofd hebben zien buigen, zoo zij niet verder ware gegaan, maar zij voegde er bij: ‘*je serais de trop*!’

‘ANNE!’ riep HENRIËTTE ernstig, ‘ik heb geene geheimen.’

‘En ik zou niet wenschen, dat de geheimen, die ik u mogt hebben meê te deelen, lang geheimen bleven voor Mevrouw uwe zuster,’ zeide ALBERT, veelbeteekenend; het scheen, dat de verwarring, waarin hij HENRIËTTE zag, hem geheel van zijne verlegenheid bevrijdde; - ANNE had hem onvoorzigtig voet gegeven.

Zij was de eerste, om hem dien grond weder te betwisten.

‘Dat is al te galant, Mijnheer OLVERTS! niet voor de meeste onzer jonge luî, maar voor iemand, die zich piqueert opregt te zijn, die ten minste niemand spaart -’

‘En dus alle aanspraak verloren heeft, Mevrouw! om zelf gespaard te worden,’ zeide ALBERT.

ANNE was verzoend, - HENRIËTTE spoedde zich eene andere snaar aan te roeren:

‘Voor een andermaal dus, Mijnheer! ik heb heden mijn woord gegeven voor een toertje in eene arreslede met den Heer VAN UPHOEVE.’

‘De gelukkige!’ borst ALBERT uit.

‘Wel moog je het zeggen,’ viel JACOB in, eindelijk den wenk van ANNE begrijpende, ‘HARMEN is een Weledelgeborene; hij is Meester - hij kan dus naar alle ambten staan -’

Maar ALBERT mijmerde voort en viel niet uit.

‘Hij heeft nog al fortuin voor een' patriciër -’

‘Dat - wil - zeg - gen - geen - mil - lio - nair,’ merkte ALBERT onbeduidend aan, schoon hij iedere lettergreep scheen te wegen.

‘Maar hij heeft geen -’

ALBERT stond op, om afscheid te nemen.

‘Geene vrouw,’ schertste ANNE schalk.

‘Dat weet ik,’ zuchtte ALBERT.

‘Maar dat was niet wat ik zeggen wilde,’ viel JACOB in, ‘geen regt op den jonkheerstitel, dien hij zich aanmatigt; doch, jongenlief! zoo haastig niet, ik heb van avond eene comparitie, wilt gij mijne vrouw en mijne zuster naar het concert brengen?’

‘Volgaarne, - *au revoir*, Dames!’

Doch ALBERT was de deur nog niet genaderd, eer VAN UPHOEVE binnen trad; en schoon hij straks op het punt was te gaan, bleef hij nu onwillekeurig nog eenige oogenblikken, - louter om zich te ergeren. Trots den goeden toon, ook dezen patriciër eigen, straalde er in zijne manieren eene zelfvoldoening door, was er in zijne pligtplegingen iets: '*Je ne déroge pas, je m'accommode*;' dat JACOB DE MAZE de kennis met VAN UPHOEVE had doen afbreken, indien hij prikkelbaar ware geweest als gij of ik, willen wij hopen. De Weledelgeborene roemde het fraaije weder; de Weledelgeborene maakte HENRIËTTE zijn compliment over hare exactitude; de Weledelgeborene zeide de vrouw des huizes, dat haar kind een engel was! Hoe lief; hoe beleefd; hoe innemend! Maar er moest toch een beetje citroen in al dien honig worden gemengd; terwijl HENRIËTTE hoed en mantille opzette en omsloeg, mogt het gesprek niet kwijnen; wat was natuurlijker, dan dat de naburen, de Franschen, NAPOLEON *meêgenomen* werden, zoo als de term is?

'Het gaat waarlijk te ver,' beweerde VAN UPHOEVE, 'de policie moest die plaat, welke BUFFA zich niet schaamt voor zijne glazen te hangen, laten wegnemen; verbeeldt u, Dames! NAPOLEON, die uit zijn graf komt, als Keizer gekleed, met ik weet niet wat in de hand -'

'Meet een' lauwertak, Mijnheer!' zeide ALBERT.

'Een lauwertak, Mijnheer! waaraan het bloed van de halve wereld kleeft; een lauwertak, waarvan de tranen van weduwen en weezen druipen; een lauwertak, zoo het nog eene geesselroede ware!'

'Voor hen, die hem na zijn' dood beschimpen, Mijnheer VAN UPHOEVE!' en de naam van den patriciër werd niet zonder nadruk uitgesproken.

'Mijnheer OLVERTS!' was het antwoord, 'ik heb u altoos voor een' Hollander gehouden, wel voor een' *jongen* Hollander, maar toch voor een' Landgenoot, die ten minste gelezen had -'

'Mijnheer VAN UPHOEVE!' viel ALBERT in, 'ik weet niet, wat gij met uw' *jongen* bedoelt; maar ik verzeker u, dat, zoo verre mij bewust is, er ten onzent geen *jong Holland* bestaat. Ik wenschte,' voegde hij er bij, 'ik wenschte, dat ik u even opregt betuigen kon, dat mij nooit in deze dagen bij sommige onzer Landgenooten de woorden van BERANGER zijn ingevallen:

> Tel qui longtemps lécha ses bottes
> Lui mord aujourd'hui les talons.'

VAN UPHOEVE beet zich op de lippen.

‘Ik wist wel, dat Mijnheer verzen schreef,’ hernam hij na eene pauze, ‘maar ik wist niet, dat Mijnheer zoo jaloersch viel. Die goede *Avondbode* heeft eindelijk eens iemand geïrriteerd - de Ode van LUBLINK WEDDIK -’

‘Gij vergist u, Mijnheer VAN UPHOEVE! - de opgang van het vers zij den maker gegund, - het is het gehuldigde beginsel, dat mij gegriefd heeft,’ was ALBERT's antwoord, ditmaal bedaard tegenover de beschimping. ‘Het zoude niet nationaal zijn geweest, zoo wij gedeeld hadden in Frankrijks gevleiden trots, in Frankrijks krijgshaftige hulde, in Frankrijks verjongde bewondering bij het ontvangen van het laatste overschot van den Man onzer eeuw!’

‘Mijnheer!’ -

‘Een oogenblik, Mijnheer VAN UPHOEVE! ge moet den aangeklaagde het regt gunnen zich te verdedigen. Ik geef u toe, het was welligt, zelfs van de hoogere standen in ons Vaderland, te veel gevergd een weinig sympathie te hebben voor de late geregtigheid, een' der grootste genieën weêrvaren; - de volkshaat, die het kwade vergroot en het goede voorbij ziet, de volkshaat weet van geene verzoening, zelfs niet in den dood. Maar onze nationaliteit te bewijzen door de verguizing van het verhevene; maar in onze dagen de raauwe vloeken te herhalen door het gros onzer schrijvers en dichters in 1815 uitgebraakt; maar vijf en twintig jaren later nog geene schrede gevorderd te zijn op den weg naar de hoogte, van welke men het verledene moet beschouwen, dat is bekrompenheid, die toejuiching kan verwerven, maar welke hem, wien het handgeklap duizelen doet, en hen, wien de handen zeer doen van het klappen, achteruit brengt, Mijnheer VAN UPHOEVE!’

‘Ik bedank u voor uw' voortuitgang, Mijnheer OLVERTS!’

‘Het spijt me,’ was ALBERTS antwoord, ‘dat ik Mijnheer VAN UPHOEVE tegen, maar het troost mij, dat ik VAN DER PALM en GÖTHE vóór mij heb. Gij kent immers de vergelijking van NAPOLEON bij de zon van den eerste? Gij weet immers, dat de laatste beweerde, dat de studie van al het groote, hetzij dan goed of kwaad, ontwikkelt? En studie zult ge het toch wel niet willen noemen, dat stilstaan, waardoor men nog niet heeft leeren inzien, dat de Voorzienigheid NAPOLEON geen twintig jaren over *Europa* zou hebben laten heerschen, zoo die regering, - die geesel Hollands, zoo gij wilt, - niet vereischt, niet regtvaardig, niet weldadig ware geweest.

Regardez en avant et non pas en arrière,
Le courant roule à Jehovah!'

'Het zijn woorden van uwen LAMARTINE, Mejufvrouw HENRIËTTE!'

Een oogenblik stilte volgde, - ALBERT vertrok; Mijnheer VAN UPHOEVE boog zich hoffelijk voor hem.

POPE heeft ergens de kunst van doorstrepen de grootste kunst genoemd; hij had er voor het schrijven van kleine vertellingen de kunst van overspringen bij mogen voegen. Wij zouden het gaarne de wandeling van HENRIËTTE met VAN UPHOEVE naar den *Amstel* doen, zoo de lezer belang genoeg in ALBERT stelde, om hem te volgen, om zijner mijmering een luisterend oor te leenen. Hij was jaloersch - wie vermoedt het niet reeds? - op VAN UPHOEVE. Hij vergeleek zijne omstandigheden met die van den Weledelgeboren' Meester; het gevolg van het onderzoek was niet opbeurend. En was er niet nog grooter verschil tusschen beider karakter, dan tusschen beider fortuin? VAN UPHOEVE behoorde tot die gelukkige optimisten, van welke ons Vaderland overvloeit, die op niets ter wereld aanmerkingen maken, zoo lang de Staat maar zijne renten betaalt - en daarvoor zou hij vijf en twintig jaren lang in de Tweede Kamer *ja* hebben gestemd, al ware de schuld er vijf en twintig malen door verdubbeld. Hij was er de man naar, den troost, dat Nationale schuld Nationaal vermogen is, te bedenken, zoo men ons die *fallacy* niet reeds vroeger had overgebriefd. Hij had het zijn gelukkig gestarnte dank te weten, dat hij zoo laat geboren werd; maar was hij in de verzoeking geweest, hij had den hofrok van het oude Stadhouderschap, het burgerlijk pak van het kortstondige Bataafsche Gemeenebest, het overgegaloneerde kostuum van LODEWIJK BONAPARTE, de liverei van het Keizerrijk en den beurtelings naar Haagsche en naar Brusselsche mode gesnedenen' frac onzer vereeniging met *België*, met even veel geduld als met even weinig karakter, gedragen. Zoo gij ALBERT een bewijs hadt gevraagd voor dat gebrek aan zielskracht, aan zelfstandigheid in zijn' medeminnaar, hij zou u uitgenoodigd hebben, met hem te praten over de beginselen der regering van onderscheiden Koningen in geldmiddelen of in zaken van godsdienst of in wat gij wildet; hij zou allen Vaders des Vaderlands hebben genoemd, en gij hadt wèl gedaan met hem onder de kinderen te rekenen.

ALBERT was zijner woning genaderd; 'mijne schaatsen,' dacht hij, voorzag zich van deze en ging den weg naar den *Amstel* op.

'Er steekt niets vreemds in,' peinsde hij voort, 'dat die *citoyens paisibles*, die *sujets contents* flaauwerts zijn in het maat-

schappelijke leven, in de letterkunde, in de schoone kunsten, in alles, waaraan een hart behoefte heeft, dat iets meer verlangt dan brood voor den honger en water voor den dorst! - “Wij leven niet in Hollands gulden eeuw,” - zeggen zij; - “waarom zouden wij ons met de vergelijking kwellen? *Streven* kost moeite; laten we ons verbeelden dat wij *slagen*, we zullen veel meer pleizier hebben! Heden een prijsje voor uwe onbeduidendheid, morgen eene lofspraak voor de mijne, en wij wandelen gevierd en geloofd in den wierook der bewondering om.” - Dát niet, al zou ik alleen staan.’

Het was ongelukkig, dat juist HENRIËTTE's beeld zich toen in al zijne betooverende bevalligheid aan zijnen geest vertoonde; zou zij een' pessimist hare hand geven?

‘Pessimist!’ barst hij uit, ‘dwaas verwijt! ben ik dan doof voor onze nationale herinneringen; ben ik dan koel voor wat onze tijd nog goeds en groots oplevert; ben ik dan blind voor het schoone der natuur?’

ALBERT zag onwillekeurig op; het geboomte der gracht, welke hij langs wandelde, bood een schitterend schouwspel aan. Toen de eigenaardige nevel der hoofdstad dien ochtend was opgetrokken, had alles de glinsterende huive van den rijm gedragen; de graauwe lucht en het stille weder hadden de iepenboomen dien tooi tot in het reeds late middaguur doen behouden. Welke wezens zou de dichterlijke fantasie der Grieken zich uit die witte, honderdarmige luchtgestalten hebben geschapen, dachten wij, en wenschten een' vriend, die Grieksch denkt, en Grieksch droomt, en Grieksch dicht, aan onze zijde, om het ons te verklaren. Maar ALBERT was anders te moede; de zon brak voor een oogenblik door het wolkfloers, het was of de ballingen des wouds van diamanten vonkelden.

‘Verscheidenste aller juweelen!’ poëtiseerde hij, onder het genieten, ‘niet door menschenhand tot éénvormige figuren te slijpen, noch in zilver te kassen, of met goud zaam te schakelen, om eene ijdele menigte blind te stralen door ontleenden pronk; gij zult geene dagbladschrijvers tot lofredenaars vinden, want de natuur strooit u uit over het berkenrijs naast de hut der armoede, als over de kroon van den eik voor het kasteel des adels.’

Waarom had ALBERT de beschrijving gelezen, door onze couranten van het bal ten Hove te *Amsterdam* gegeven? waarom zich geërgerd aan het bespottelijk opvijzelen der diademen, die er prijkten, aan het schier afgunstig waarderen der schatten, er uitgekraamd? Laat ons de vraag met eene vraag beantwoorden:

wie is zoo weinig van zijnen tijd, dat hij die vlugtige journalen niet voor eene Magt in de nieuwere Staten houdt, dat hij zoowel die van vooruitgang als van achteruitgeschuif niet als teekenen des tijds gadeslaat? En mogt hem dan het gezeur over ijdelen opschik niet walgen, bij eene gelegenheid, die naar zijne gedachten stof te over aanbood voor dichterlijker grepen dan eene vlaag van bewondering, welke elk, die zwakke oogen heeft, in den eersten juwelierswinkel den besten kan botvieren? Een woord over eene enkele poëtische situatie, welke ALBERT niet geloofde regt te kunnen doen, maar die de aanstipping waard is, al zou de lezer haar als eene uitweiding overspringen.

Er heerschte bij al die feesten der Inhuldiging stilte in den tempel der poëzij; de waardigste priesteren onzer Hollandsche dichtkunst lieten de hand op de harp rusten: '*le silence de la Muse aussi peut être une leçon pour les Rois*.' En niemand juichte meer dan ALBERT, die zich zelve eerbiedigende houding toe, welke de Letterkunde bij deze plegtigheid bewaarde. 'Maar was er dan niemand onder onze jongere zangers,' vroeg hij dikwijls, 'zich de kracht bewust, te gelijk de eischen van den geest onzes tijds te kunnen verklaren, aandringen en doen gelden, en tevens de eer van haar, die niet om vorstengunst bedelt, maar op vorstelijke belangstelling regt heeft, te kunnen handhaven? - DA COSTA zong,' getuigde hij, eerbiedig, 'zoo als HIJ alleen zingen kon, als den laatsten profeet onzer dagen.' Maar ALBERT hief zijne ooren, hoe verlangend ook, toch te vergeefs op naar de vurig verbeidde stem eener andere school, welke ons de toekomst moest verkondigen, die Vorst en Volk aanlacht, zoo beide, innig van de Grondwet doordrongen, alles voor hare naleving veil hadden, om harent wil afzagen, tot van de weelde der oppermagt, tot van den roes der bandeloosheid toe!

De middelmatigheid, die zich tot vervelens toe aan de Inhuldiging vergreep, gewaagde zonder ophouden van den eed en van de aandoening des Konings, en wist Hem geen' hoogeren lof toe te zwaaijen, dan de held van *Spanje*, de held van *Leuven*, de held van *Waterloo* te zijn geweest! Hoe wenschte ALBERT dichter te zijn in den echten zin des woords, om een ander oogenblik uit Zijn doorluchtig leven te kunnen bezingen! En welk? vraagt ge. Een oogenblik, waarvan de herinnering Zijne Majesteit misschien voor den geest zweefde, toen, in de Balzaal te *Amsterdam*, alles wat de hoofdstad, wat het gewest, wat het rijk aanzienlijks heeft, Hem omkringde en boog of

eerbiedig voor Hem op zijde week, de hooge geboorte zoowel als het talent de verdienste niet gedweeër dan de graauwe haren. ALBERT bedoelde het heldhaftigste oogenblik uit Zijn heldhaftig leven; Zijn intogt in *Brussel*, toen het graauw was opgestaan en het gemeen zich aan het graauw sloot, en het volk het gemeen toejuichte en alle driften haar spel speelden, onder die toejuiging van een volk, dat nooit vrij was, en zich nu vrij waande. Er werd hooger moed toe vereischt dan krijgsmansmoed: Vorst te zijn en een oproer, dat al vast opstand werd, dat weldra omwenteling zou heeten, in het aangezigt te zien; het eischte zedelijken moed, - den zeldzaamsten van allen. Eene krampachtige huivering mogt zelfs dezen WILLEM VAN ORANJE, bij de herinnering aan de ondankbaarheid, welke Hij toen in al hare zwarte naaktheid voor zich zag, door de leden varen; met JAMES V mogt Hij uitroepen:

> Who o'er the herd would wish to reign,
> Fantastic, fickle, fierce, and vain,
> Vain as the leaf upon the stream,
> And fickle as a changeful dream,
> Fantastic as a woman's mood,
> And fierce as Frenzy's fever'd blood,
> Thou many headed monster-thing,
> Oh who would wish to be thy king!

Een blik op de Hollanders om Hem heen, - stelde ALBERT zich voor, - en het zou den Koning te moede zijn geweest, als bij de wederkomst der zon na den storm; een blik op de Hollanders om Hem heen, in die zaal, rijk aan herinneringen uit de glorierijkste dagen onzer historie - een blik op de Hollanders om Hem heen, naijverig op het wezen der vrijheid, zoo als hunne voorvaderen het op den schijn waren, en de dichter, - zoo verbeeldde zich onze jongeling, - zoude in het schilderen, hoe het harte van WILLEM DEN TWEEDEN hun den eed van trouw herhaalde, het Vaderland grooter dienst hebben bewezen, dan ridderlint of adelbrief beloonen kan.

ALBERT had zijne schaatsen ondergebonden, - de *Amstel* lag om hem heen, geboeid, magteloos, beklagenswaardig zouden we zeggen, als wij de pleitbezorgers van den Stroomgod waren, als we geene sympathie gevoelden voor de menigte, welke zich op zijne spiegelende oppervlakte verlustigde. Hebt gij nooit opgemerkt, hoe het is of ons volk ontwaakt, als de natuur insluimert? Wijntje en Trijntje doen meê, het is waar, zoowel op het gladde ijs, als in de volle tent; maar er is ook buiten die prikkels iets opwekkends in de frissche lucht, in den vluggen zwaai, in de

gedachte, dat wij het in vaart van den wind winnen, dat wij slechts te wenschen hebben om er te wezen. Het is eene mannelijke uitspanning, die kloekheid van ligchaamsbouw eischt, die zonder koenheid van geest geen genot is. De Hollander schijnt ons het minst ontaard, als hij ons op schaatsen voorbij giert, - ijlende om zijn wit te bereiken, - bewust van de kracht, die het vergt, - de vreugde in het oog, dat slechts de spiegel is van het hart. En echter genoot ALBERT op dat oogenblik niets van dit alles. ‘Gebrande kinderen schromen het vuur!’ berhaalde hij werktuigelijk en bleef toch staan beiden, op luttel afstands van eene sierlijke arreslede, eene schelp, waarvoor een moedige schimmel trappelde van ongeduld.

‘Daar zijn ze!’

En hij benijdde, arme verliefde als hij was, VAN UPHOEVE het omhangen van den mantel en het digtstrikken van den sluijer van HENRIËTTE, welke de huisknecht haar op bevel van ANNE had nagedragen. ALBERT wist te wel, hoe genoegelijk en hoe gevaarlijk tevens die kleine diensten zijn, als men oog heeft voor de bevallige ronding van een' schouder, voor het schalke kuiltje van eene kin. Hij reed digter op het paar toe, hij mompelde in zich zelven de verzen van VONDEL:

‘Ick zag haer wangen blozen,
My dacht de minne doock in lommer van die rozen.’

(*Vervolg en slot in het volgend nommer*).

Sonnetten door J.P. heije

i. Toewijding. aan ***

Hervondt gij ooit een lint, een bloem, een blad,
Een stille erinn'ring aan verleden dagen,
't Vergeten beeld van vroeger vriend of magen,
Die ge eens bemind, betreurd, verloren hadt?

't Is smartlijk zoet: - en bij het treurend klagen,
Om wat te snel verdorde op 't levenspad,
Plooit soms een lach de wang, van tranen nat,
Een dartle lach van lust en welbehagen. -

Wist zoo mijn luit, in 't lied U opgedragen,
De Erinn'ring aan 't verleden op te dagen,
Van 't schoon Verleden, dat ik nooit vergat,

Ligt zoudt ge, als vroeger in Minerve's stad,
Met blanke hand een' traan uit de oogen vagen,
Om met een' lach te staren op dit blad.

II. Primula veris.

Lief bloempje! dat met half-ontvouwde bladen,
Veelkleurig, door het groene omkleedsel breekt,
Den tengren knop begeerig opwaarts steekt
Om vroeg zich reeds in 't Zonnelicht te baden:

Zeg, vreest gij niet, als zich de Winter wreekt,
Dat hij, met sneeuw en stollend ijs beladen,
De sappen stremm' der pas ontloken bladen,
Wier teederheid een milder pleging smeekt!

Waarom zoo vroeg uw stengels opgeheven? -
Wacht, kleene bloem! in 't groen, dat u omgaf,
Een luwer koelte en zoeler dagen af.

Maar neen, uw lot is een vroegtijdig graf! -
En 'k heb er vaak benijd, wien 't was gegeven
Te sterven in de Lente van hun leven.

t.o. 71

Mengelingen.

Gaston van Foix.

Kent gij Latijn? Hier in de ruïne van het *Huis te Heemstede* zal nog wel wat te lezen voor u zijn; maar sla liever het oog niet op die tafelen, die nog in de muren zijn overgebleven; welligt zoude het u maar bedroeven en doen denken aan de kortstondigheid van het menschelijke leven en van zijne grootheid; een ander zoude misschien lagchen om die opschriften, die zeker weinig passen bij de verwoesting, die u omringt; ik voor mij heb nooit verlangd te weten, wat er te lezen staat, en welligt zijn er toch reeds twee eeuwen voorbijgegaan, sedert deze letters werden ingehouwen; maar de kleinzoon van eenen koopman moge groot zijn, hetzij hij het Vaderland diene met zijnen raad of het verdedige ten koste van zijn leven, hij is voor mij klein, wanneer hij zich nederzet in de woning van een oud geslacht; hij moge zijn wapen doen uithouwen boven de poort en alles nadoen, wat de oude bezitters van het huis plagten te verrigten; hij moge zijne knechts met de wapenen in de hand op de valbrug plaatsen, als vorsten en vorstinnen hem bezoeken, - als ik voor zijne woning sta, dan zie ik hem voorbij, en de voorvaders van het verarmde of uitgestorven geslacht der oude Heeren van het huis bewonen de groote slotzaal weder.

Ik zal u niet zeggen, hoe dikwijls het *Huis te Heemstede* is verwoest en herbouwd geworden; gij weet het uit de Geschiedenis, of kunt het afleiden uit de lotverwisseling, die andere woonplaatsen van oude adellijke Heeren gehad hebben. Gij ziet de overblijfselen van het *Hooge Huis* dáár te midden van dat

water; wil ik die muren weder opbouwen? Ik zal u de torens, de valbrug, alles beschrijven, en gij zult dan weten, hoedanig het slot zich kan vertoond hebben, vóórdat het in 1394 werd onder de voet geworpen; indien ik duidelijk genoeg ware, dan schrijf ik u genoeg verbeeldingskracht toe, om het u voor den geest te kunnen stellen; maar kortheidshalve wil ik mij liever dadelijk met u in het huis van Heer JAN VAN HEEMSTEDE begeven; herinner u slechts al wat gij gelezen hebt over kasteelen en sloten, en ik vertrouw, dat mijne beschrijving ook onnoodig zoude geweest zijn.

Maar nu doet zich ééne zwarigheid op: het is, ik weet niet in welk jaar, in welke maand en nog veel minder op welken dag ik er u moet binnenleiden, om er het gezelschap aan te treffen, in welks tegenwoordigheid ik u wilde brengen, om er den man te hooren vertellen, naar wien wij met dat gezelschap eens mede wilden luisteren. Volgens eenen Franschen Schrijver, dan zouden wij er ons bezoek moeten afleggen in het midden van het jaar 1389, en volgens eenen Hollandschen Schrijver, in den aanvang van het volgende jaar; het is nationaal, om den laatsten meer geloof te schenken dan den eersten; volg mij dus. - Wij treden tegen den avond de groote zaal binnen; - ware het nu in Junij of Julij, dan vonden wij die Heeren en Vrouwen voor de geopende ramen; hoe koel het hooge vertrek ook moge zijn, is de wind, die over water en land zijnen verkwikkenden adem laat gaan, elk welkom; de avond valt, maar de drukkende warmte is nog niet voorbij; indien er niet zoo veel drukte ware in de zaal, gij zoudt het ruischen van den luchtstroom hooren, die zich balsemt aan het welriekende loover, dat langs den wand is opgehangen, terwijl hij de twijgjes naauw hoorbaar in ongekunstelde harmonie toonen laat ontlokken aan die harnassen der Heeren *van Heemstede*, of de bladeren, als zinnebeelden der overwinning, op hunne stormhoeden drukt. Maar wij hebben afgesproken, om er in het voorjaar heen te gaan; ik sluit dus snel die glasvensters en verhinder u, eenen blik te werpen op het Haarlemmer-meer, en de zon, de spits der dorptorens nog te zien verlichten, toen nog niet door het water omvergerukt, dat nog op zijne luimen lag, doch, reeds denkende aan de verwoestingen, die het zoude aanrigten, zijne krachten verzamelde. Ik schuif de logge tafel naar den schoorsteen, zet de stoelen bij den haard en leg een groot vuur aan, plaats aan het hooger einde vier waskaarsen, en, lager op, eenige smeerkaarsen op de tafel, - en wij zijn in den winter; het is wel donker

in de zaal, maar bij en om den haard is het vrij licht, en als die zware blokken en wortelstukken eens goed opbranden, dan zal het wel overal licht worden; er zijn genoeg boomen geveld geworden in *den Hout*, en er is geen gebrek aan hout op het slot. Natuurlijk driukt men nu geenen kouden rijnschen wijn, zoo als in den zomer, maar heete wijnen en heet bier; de boomtakken, die vroeger aan den wand hingen en die wapenrustingen gezelschap hielden, hangen er nu niet meer; voor de koelte zoude het nu ook niet meer noodig zijn en het is winter; maar de duinhelm, dien men op den grond gestrooid heeft, doet dezelfde dienst. Nu zijn wij gereed en vinden het gezelschap bij het vuur op den 2^{den} Maart 1390; hoe gemakkelijk hebben wij ons verplaatst van den zomer naar den winter! geene jaargetijden hielden ons terug; vroeger was het windje welkom, nu de hitte van het vuur: wat is het schrijven toch gemakkelijk!... ‘doch laat ons binnengaan, het is hier koud in den gang,’ merkt gij aan, en het is waar; maar evenwel zoude het mij liever zijn, dat de nieuwsgierigheid, dan dat de koude u zoo haastig maakte.

- ‘Wie is die dikke Heer met dien rooden japon?’ - Het is de Graaf GUY VAN BLOIS, Meester der Voetboogschutters, en dus een der hooge bevelhebbers van de achterhoede van het Fransche leger. - ‘Het is dus een Franschman?’ - Ja en neen, het zoude te lang vallen, u dit uit te leggen; ik zal u maar zeggen, dat zijne moeder de éénige dochter was van dien Heer van BEAUMONT, met wien gij in de *Roos van Dekama* hebt kennis gemaakt; hij is Heer van *der Goude* en *Schoonhoven*, behalve de andere goederen, die hij in dit Land, in *Henegouwen* en in *Frankrijk* bezit: in één woord, men telt hem onder de vorsten van Europa, en na den Graaf is hij de voornaamste Heer van dit Land; hij heeft van zijne dapperheid blijken gegeven; - gij meesmuilt, maar moet men dan mager wezen om dapper te zijn? ik zeg u ook niet, dat hij nog in het veld trekt, doch zoowel als hij vroeger eens in eene rosbaar het leger volgde, zoowel zoude hij nu in het wagentje, waarmede hij ter jagt rijdt, zijne plaats bij de achterhoede kunnen innemen. Hoe vreemd is het fatsoen van die rood lakensche *hoplande*, die gij eenen japon genoemd hebt, zonder op het gouden boordsel te letten noch op de fijne eekhoren ruggen, waarmede die houppelande gevoerd is; let eens op die half roode, half groene *caproen* of muts, op de gouden jonkvrouwenhoofden en klaverbladen, die er op geborduurd zijn, en het zal u niet meer verwonderen, dat hij een voornaam Heer is; want dat is hij, al heeft hij vele schulden,

waaraan, zoo de booze wereld zegt, zijne vrouw veel deel heeft.

- ‘Dan is die dikke vrouw, die tegen hem over aan den haard zit, zeker de Gravin VAN BLOIS?’ - Juist, het viel ook niet moeijelijk te gissen, ofschoon het een toeval is, dat zij met haren Heer gemaal schijnt te wedijveren in zwaarlijvigheid; men zegt, dat het veel en lekker eten, vergezeld met het noodige vocht, er de oorzaak van is: nu, zij zijn dan ten minste geene schendkeukens. Mevrouw MARIA VAN BLOIS, dochter van den Graaf van NAMEN, is, zoo gij ziet, eene deftige dame; hare kleeding verraadt hare geneigdheid tot opschik, en het rood, hetwelk op hare wangen ligt, dat zij, niettegenstaande hare jaren en het aantal ponden, dat zij weegt, er nog aanspraak op maakt, van er goed uit te zien; het blanketten is zeker niet aan te prijzen, maar voor eene vrouw van haren rang, en die aan het Fransche hof verschijnen moet, is het te vergeven, dat zij ook op het *Huis te Heemstede* haar gewoon toilet maakt. De *caproen*, die zij draagt, is van dezelfde kleuren als die van den Graaf; doch behalve het gouden borduursel zijn er figuren van paarlen op: het is een fraai hoofddeksel; maar indien gij de *pareer heuke* zaagt, die zij draagt, wanneer zij met goed weder in haar wagentje uitrijdt, (want reeds sedert langen tijd gebruikt zij hare hakkeneijen niet meer,) dan zoudt gij een prachtiger kleedingstuk zien. De lange zijden *hoplande* van groene kleur is wel niet met gouden boordsel, doch de breede rand hermelijn, die er op ligt, en het fijne graauwe bont, waarmede zij gevoerd is, geven er eene vorstelijke gedaante aan. Er is niet veel verschil in het fatsoen der opperkleederen van den Graaf en de Gravin, en daar de muts ook vrij gelijk van snede is, zoude het u moeijelijk vallen, Mijnheer van Mevrouw te onderscheiden, indien de onderkleeding en de slaapkussens, die de *caproen* van de laatste ondersteunen, u niet op den weg hielpen; bovendien ligt er een groote jagthond aan de voeten van Heer GUY, en de Gravin is bezig, om aan haren papegaai stukjes broodsuiker te voêren.

- ‘Is dat de Heer VAN HEEMSTEDE, dien gij JAN genoemd hebt?’ - Neen, die zit naast Mevrouw van BLOIS; gij ziet, hij is zoo jong niet meer; maar de Heer, naar wien gij mij vraagt, zit naast zijnen oom; het is JAN, de oudste bastaard van BLOIS, de zoon van den broeder van Heer GUY; vroeger was hij Karmeliet, doch na den dood van zijnen vader, die veel met kloosters ophad, deed hij eene reis naar *Rome*, en verwierf van den Paus verlof, om tot den wereldlijken stand over te gaan;

zijn vader heeft hem, behalve andere bezittingen, de heerlijkheid *Treslong* in *Henegouwen* nagelaten. Het meisje, dat aan zijne zijde zit, is Jonkvrouw MARIA VAN HEEMSTEDE; haar vader is, even als de Heer van het slot, een zoon van Heer GERRIT VAN HEEMSTEDE; dáár ginds hangen de wapenen, die haar grootvader vóór *Delft* droeg, toen hij Maarschalk over het Leger was; gij kunt van hier duidelijk de roode ruit en de zeven roode meerlen op het veld van goud zien, die op zijn schild zijn afgebeeld. Let eens op, hoe vertrouwelijk zij met haren jongen buurman zit te keuvelen, en geen wonder! men zegt, dat zij elkander reeds als kinderen lief gehad hebben, en dat MARIA de voornaamste oorzaak is, dat hij de pij heeft uitgetrokken. De Bastaard zal de Jonkvrouw VAN HEEMSTEDE tot vrouw nemen, en hun nageslacht zal den naam van BLOIS in dit Land doen voortleven; want zijn oom GUY zal, even als zijne twee broeders, ten grave dalen, zonder wettige afstammelingen na te laten: gij hebt den naam van BLOIS VAN TRESLONG gelezen in de geschiedenis der afschudding van het Spaansche juk; gij herinnert u WILLEM, den Zeeuwschen Admiraal en zijnen broeder, die het voorstaan van de vrijheid zijns Vaderlands, op ALVA's bevel, met het hoofd moest boeten; gij hebt den naam van BLOIS VAN TRESLONG gelezen in de twee laatste zeeslagen, die wij tegen de Engelschen geleverd hebben. De vrouw van het huis zit niet naast den Graaf, doch zulks zal zeker zijn, om te gemakkelijker met de Gravin te kunnen spreken; zij zit tusschen haren echtgenoot en den Heer VAN MONTFOORT; doch het zal wel niet noodig zijn, u al die heeren en vrouwen, jonkvrouwen en knapen op te noemen, noch u opmerkzaam te maken, hoe, behalve de nar JAKET, en de knechts, die er noodig zijn, om het gezelschap te bedienen, er nog een aantal vrouwelijke en mannelijke bedienden in de zaal zijn, die zich op eenigen afstand en zonder luid te spreken met eenig werk onledig houden, terwijl FILIPS VAN MALSEN, aan de tafel gezeten, bezig is om op te schrijven, hetgeen hij gedurende den dag voor rekening van den Graaf heeft uitgegeven. Gij ziet, dat de heeren meest allen het naauwsluitende kleed dragen, hetzij dan meer of min van waarde, maar vrij gelijk aan de onderkleeding van Heer GUY; doch het valt in het oog, dat geen hunner zulk een overkleed of houppelande draagt; ook de dames hebben dit kleedingstuk niet aan; waarschijnlijk zijn de Graaf en Gravin, ofschoon het naast aan het vuur gezeten, nog bang voor de koude, of dragen zij het, om meer aanzien aan hunnen persoon te geven.

- ‘Maar die edelman, die dáár midden in den kring tegen-

over den schoorsteen zit, draagt toch ook een wijd kleed, al schijnt het dan ook geene houppelande te zijn, zoo als gij die kamerrokken noemt, en de zonderlinge kap.....' - Met uw verlof, die kap, die op zijnen rug hangt, had u reeds dadelijk moeten doen bemerken, dat hij Kanonik is: bevreemdt u dit? misschien komt u die kleeding een weinig rijk voor, en hebben de laarzen, die hij draagt, u van het spoor geleid; hij is een geestelijk persoon, maar ook geen gewoon geestelijke, en geloof niet, dat ik u niet van hem zoude gesproken hebben, terwijl ik u de namen van sommigen van het gezelschap genoemd heb; Heer JAN FROISSARD te vergeten, dat zoude onvergeeflijk zijn; hij is juist de man, waarom wij hier zijn gekomen. Hij is Kapellaan van den Graaf VAN BLOIS, die, na het overlijden van den Hertog VAN BRABAND, zijn beschermer geworden is; tevens is hij Kanonik van *Chimay*; wat zijnen ouderdom betreft, hij is omstreeks zestig jaren oud, maar gij zoudt hem naauwelijks voor vijftig aanzien; hij is niet groot van gestalte, maar vlug en sterk, dank zij de ligchaamsbeweging, die hij van de jeugd af genomen heeft op zijne togten door *Engeland, Schotland, Frankrijk, Italië, Duitschland* en deze Landen, en hij kan dagen achtereen te paard rijden, zonder over vermoeidheid te klagen; zijn gelaat verraadt zijn vrolijk en opgeruimd gemoed, en zijne wangen, dat hij geen vijand van eenen goeden dronk is; zijn blik is levendig, en een geestige trek omgeeft zijnen mond, die nog slechts weinige tanden verloren heeft. Het is goed, dat hij die kap draagt, anders hield iedereen hem met u voor eenen edelman of aanzienlijken burger; want de omgang met edellieden, zijn verblijf aan de hoven van onderscheidene Vorsten, en zijne gewoonte, om met krijgslieden te verkeeren, hebben eene zekere ongedwongenheid aan zijne houding, en eenen hoofschen zwier aan zijne wijze van spreken gegeven, die het moeijelijk maakt, den Kapellaan te herkennen. Vraagt gij mij, hoe het komt, dat wij den man, die zich door het schrijven van zijne kronijken eenen onsterfelijken naam verworven heeft, hier op het *Huis te Heemstede*, dat zoo afgelegen ligt, ontmoeten, dan zal ik u zeggen, dat hij zijnen Heer GUY, die den winter in *Holland* doorbrengt, eens is komen bezoeken; natuurlijk is hij hem naar *Heemstede* gevolgd; en als gij mij weet te zeggen, waar, in het laatst der veertiende eeuw, zekere AERNT JANSSOEN woonde, dan kan ik u in het dorp welligt het huis aanwijzen, waar de *chroniquer* van den Graaf VAN BLOIS te huis ligt. Doch laat ons een einde maken aan die verve-

lende beschrijving van personen en kleedingen; laat ons eens luisteren; het is immers dáárom, dat wij gekomen zijn?

- 'Die Heer is zoo gewoon aan eene goede jagt, dat hij met een weinig niet tevreden is, Heer VAN HEEMSTEDE!' zeide JAN FROISSARD gekscherende. - 'Welnu, ik hoop den Kastelein van *Beaumont* nog het genoegen te geven, den vos te jagen, vóórdat hij vertrekt; de Graaf weet wel, dat zij hier niet zeldzaam zijn; maar wat het wild betreft, het edele vermaak der jagt wordt van tijd tot tijd minder; toen mijn vader nog jong was, was het geheel anders.' - 'De Heer VAN HEEMSTEDE heeft gelijk; maar zoo lang als de herten, deynen en zwijnen er nog zijn, moet men tevreden wezen; wie vossen, wolven en beeren wil jagen, moet dan maar eene andere plaats uitzoeken dan het *Haarlemmer-bosch* of den *Aerden-hout*.' - 'Het is ook zeker moeijelijk, om hier op de wildernissen en bosschen te passen, daar zij in de nabijheid van zoo vele groote steden en dorpen liggen; de burgers en boeren, Heer Graaf! zullen jaarlijks menig haasje en konijntje knappen, ten minste indien zij er eveneens over denken als uw volkje te *Beaumont*, want die zien er geen kwaad in, om in de plaats van hunnen Heer te jagen; en toch klaagt het gemeen altijd, dat de edellieden zich het vermaak der jagt veroorloven.'

Een zonderling gelach, dat zich achter den stoel van den Graaf liet hooren, verhinderde den Kastelein misschien, om er nog iets bij te voegen. 'Wat is het, JAKET?' vroeg Heer GUY, en terwijl de papegaai onrustig den kop ter zijde wendde, om den Nar in het oog te krijgen en eenige scheldwoorden uitte, zweeg het gelach, en JAKET antwoordde: 'Ik lach om de onnoozelheid van den boer, Heer!' - 'En hoe dat? Ik verzoek u te luisteren naar hetgeen mijn goede Zot zeggen zal,' zeide de Graaf lagchende; en zonder dat de Nar opstond, antwoordde hij, terwijl hij met eenen spaan de uitgedoofde stukjes hout weder naar het vuur scheen te strijken: 'Wel niets is gemakkelijker te begrijpen, Heer! als het wild er niet ware, dan zoude het zijne veldvruchten niet vernielen, iets, dat hij nu getroost moet aanzien; indien het wild er niet ware, dan zouden de jagers met hunne honden en paarden zijne veldvruchten niet vertrappen, iets, dat niet meer dan natuurlijk is; en nu klaagt de onnoozele vlegel, en hij is te dom om te bevatten, dat de wilde beesten en de edellieden hem de moeite besparen, den oogst te huis te halen.' - 'Wat zeggen de Heeren er van?' vroeg de Graaf, 'is dat wel een wijs antwoord voor een'

Zot?' - 'JAKET schijnt te vergeten, dat wie niets te huis haalt, ook niets verkoopt,' zeide HUBRECHT VAN MONTFOORT lagchende; doch de Nar hernam dadelijk: 'Het kan wezen, dat JAKET zich bedriegt, want hij is zoo vlegelachtig als de gemeenste dorper; maar wat kan het de koe, die tweemaal daags wordt ledig gemolken, voor genoegen doen, dat hij veel melk geeft; of is het niet een zeker vermaak voor den boer, die toch gebrek moet lijden, dat de paap, die naar de tienden komt omzien, en de landheer met lange neuzen moeten heengaan.....' - 'Genoeg!' riep Heer GUY; 'wij moesten nog gekker dan JAKET zijn, om langer naar hem te luisteren; hij zoude ons wel willen vertellen, dat elkeen regt heeft om te jagen; ware dit zoo, dan zoude het spoedig gedaan zijn met dit edele vermaak, dat den edelman gelegenheid geeft, om zijn ligchaam te harden tegen de vermoeijenissen van den oorlog.' - 'Zonder twijfel, Heer!' zeide FROISSARD, de éénige van het gezelschap, in wiens aderen geen adellijk bloed vloeide; doch hij had reeds te lang met groote Heeren omgegaan, om zijne afkomst niet te vergeten, 'ik heb de edellieden overal naijverig gezien, om hunne regten in deze zaak in stand te houden; de Graaf VAN FOIX is in het bijzonder een liefhebber van de jagt, getuige het boek over het jagtvermaak, dat hij heeft gemaakt, en waaruit hij mij dikwijls heeft voorgelezen, en de bijnaam *Phebus*, dien men hem gegeven heeft, ofschoon sommigen willen, dat die naam niet van de jagt afkomstig is, maar van de zon, die de Graaf als zinnebeeld heeft aangenomen, of van zijne blonde hairen.' - 'Eilieve, *Sire* JEAN!' zeide de Graaf, 'hoe begint de voorafspraak van het boek ook? Gij hebt het mij gezegd, maar herhaal het ten gevalle van deze Heeren en Vrouwen nog eens.' - 'Zeer gaarne, Heer! Hij zegt, dat hij altijd zijn vermaak gehad heeft in den wapenhandel, in de liefde en in de jagt; dat hij gelooft, dat er ridders zijn geweest, die dapperder waren dan hij en ook gelukkiger in de liefde, waarom hij zich onthoudt, om over deze twee zaken te spreken; maar wat het derde betreft, zoo gelooft hij, dat hij er, ofschoon zulks grootspreken schijnt, geen meester in heeft, waarom hij over de jagt zal schrijven.' - 'Geen meester!' zeide de Heer VAN MONTFOORT; doch de Gravin nam de verdediging van GASTON *Phebus* op zich, en zeide lagchende: 'Verwondert u dit, Heer HUBRECHT? Voor een' Graaf VAN FOIX is het niet te veel gezegd, maar zelfs vrij nederig; misschien zijn er hier wel Heeren, die zoo gaaf niet zouden erkennen, bij anderen te moeten achter staan in den wapenhandel

en in de liefde: is Mevrouw VAN HEEMSTEDE niet met mij van één gevoelen?' - 'Zeer zeker, Gravin!' antwoordde deze, 'de goede Graaf *Phebus* VAN FOIX is een Vorst, die de genegenheid der schoonste jonkvrouwen waard is; hoe velen zouden er in zijne plaats eene eer in stellen, de zwakheden der vrouwen, die zij lief gehad hadden, te verraden, terwijl hij slechts de heldendaden beschrijft, die hij op de jagt verrigt heeft!' - 'Mijn lieve Neef VAN FOIX verdient wel, dat de vrouwen zijne zedigheid verdedigen; hij is een edel Vorst; jammer maar, dat er na hem geene Graven *van Foix* uit zijn eigen bloed meer zullen komen.' - 'Heeft hij geene kinderen?' vroeg de jonkvrouw, die naast JAN VAN BLOIS zat. - 'Neen, MARIA! ten minste niet bij zijne vrouw; de éénige zoon, dien hij had, is dood; nimmer denk ik aan het kind, of ik word treurig; zoo jong reeds te moeten sterven en zoo ongelukkig! zijn lot is bejammerenswaardig.' - 'Ik vermoedde zulks wel, Gravin,' zeide de Heer VAN MONTFOORT; 'voor eenige maanden sprak ik een' reiziger, en toen wij over *Foix* en den Graaf spraken, vertelde hij mij, dat men hem niets had kunnen of willen zeggen nopens de wijze, waarop de erfgenaam van *Foix* van het leven tot den dood is overgegaan.' - 'Onze goede *Chroniquer* heeft er ons goed en zeker berigt van gebragt,' merkte de Graaf aan, 'en ik ben verzekerd, dat hij volgaarne iets vertellen zal van zijne reis naar *Foix*. Mijn zoon DUNOIS had reeds terug moeten zijn; doch nu hij met zijne vrouw en verder gezelschap het Land rondloopt en ons wachten laat, weet ik niets beters te verzinnen om den tijd te korten, dan *Sire* JEAN FROISSARD te verzoeken, aan het verlangen van de vrouw van onzen gastheer te voldoen; want zij is nieuwsgierig, om wat van het kind van *Foix* te vernemen.' - 'Indien Heer JAN ons dat vermaak wil aandoen, niets zal ons liever zijn; want niettegenstaande de Graaf mij alléén genoemd heeft, geloof ik, dat er meerderen met mij iets verlangen te vernemen van den dood van den zoon van Heer GASTON *Phebus*,' zeide Mevrouw VAN HEEMSTEDE vriendelijk.

- 'Mijn edele en goede meester heeft slechts te bevelen,' antwoordde FROISSARD, 'het is niet meer dan pligt, dat ik mij haast, aan het verlangen van deze edele Heeren en Vrouwen te voldoen; het kost u veel geld, om mij de gelegenheid te geven, van de eene plaats naar de andere te reizen; al wat ik dus weet en te boek stel, ik ben het aan uwe mildheid verpligt.' - Heer JAN VAN HEEMSTEDE gaf eenige bevelen aan zijnen paadje, en zeide, toen deze naar den *Chroniquer* trad: 'Het verheugt mij,

Sire FROISSARD! u in mijn huis te zien; het is eene eer voor deze zaal, den man ontvangen te hebben, die, gelijk de barden, van wie de oude boeken spreken, de wapenfeiten en voorname gebeurtenissen opteekent en in het geheugen houdt; ledig daarom dien verwarmenden beker met gekruiden wijn, want ook de barden dronken altijd eene teug vóór zij spraken.' - 'Ik ben geen bard, Heer!' hernam FROISSARD lagchende; 'ik spreek niet in verheven' stijl en bespeel de harp niet; ik schrijf slechts op, wat ik gezien en vernomen heb; ik behoef dus niet te drinken, om mij te bezielen, want hetgeen ik zoek en opteeken, is de waarheid, en, zoo als men zegt, is de waarheid naakt; evenwel is mij deze beker welkom, en ik ledig hem op uwe gezondheid.'

Na gedronken te hebben, haastte FROISSARD zich, om aan het verlangen van zijnen beschermer en weldoener te voldoen, en zeide: 'De vrede, die in *Vlaanderen* en *Picardië* heerschte, gaf mij in 1388 weinig hoop, dat er iets gebeuren zoude, dat waard was om opgeschreven te worden; ten einde dus te voldoen aan het verlangen van mijn' goeden Heer, die mij gelast heeft, op zijne kosten de kronijken te schrijven, besloot ik eenige berigten in te winnen nopens hetgeen er in *Castilië, Portugal* en aangrenzende Landen was voorgevallen, en de wapenfeiten, die er plaats hadden. Nergens kon ik van dit alles beter onderrigt krijgen, dan bij den geduchten vorst, Heer GASTON, Graaf van *Foix* en van *Bearn*; en mijn goede meester gaf mij, zoodra hij mijn verlangen verstaan had, brieven van aanbeveling voor den Graaf VAN FOIX, en vier schoone jagthonden, om uit zijnen naam aan Heer GASTON aan te bieden. Zoodra ik afscheid genomen had, haastte ik mij te vertrekken, en maakte zoo veel spoed, dat ik op St. Catharina'sdag te *Orthès* aankwam; de laatste tien dagen had ik gereisd met Heer ESPAING DE LYON, ridder aan het Hof van den Graaf VAN FOIX, die mij van vele zaken onderrigtte, doch, hoe spraakzaam en vriendelijk hij ook was, mij niets wilde verhalen van den dood van den zoon zijns meesters. Met het ondergaan der zon kwamen wij te *Orthès* aan; de ridder stapte aan zijn huis af, terwijl ik in het huis *in de Maan*, bij ERNAUTON DU PAN, een' schildknaap van den Graaf, mijn' intrek nam, die mij bij uitstek goed ontving, omdat ik een Franschman was. Heer ESPAING DE LYON ging dadelijk naar het kasteel, en sprak met den Graaf, dien hij in zijne galerij vond; want op dit uur of een weinig te voren had hij gegeten, daar de Graaf VAN FOIX gewoon is, om, gelijk

hij van de jeugd af gedaan heeft, tegen den middag te gaan liggen, en te middernacht het avondmaal te houden. - De ridder zeide hem, dat ik met hem gekomen was, en ik werd terstond geroepen; want het is de begeerigste heer ter wereld, om vreemdelingen te zien, ten einde nieuwstijdingen te vernemen. Zoodra hij mij zag, sprak hij mij vriendelijk toe, en zeide in goed Fransch, dat hij mij zeer goed kende, ofschoon hij mij nooit gezien had, maar zeer dikwijls over mij had hooren spreken, en door de brieven, welke ik medebragt, hield hij mij aan zijn Hof, met toezegging, dat ik er zoo lang blijven kon, als mij zulks aangenaam was; en gedurende de twaalf weken dat ik er gebleven ben, hebben mijne paarden het volop gehad, en heeft het mij aan niets ontbroken.

Het eerste, waarover hij mij gemeenzaam onderhield, was een boek, dat ik medegebragt had, en vroeger op uitnoodiging en op aanraden van Heer WENCESLAUS, Hertog van *Braband*, gemaakt had. Dit boek, dat *Mèliadus* heet, bevat al de liederen, balladen en gedichten, die de edele Hertog in zijnen tijd gemaakt heeft; de Graaf zag met welgevallen, hoe ik dit boek had ingerigt en te zamengesteld, en elken nacht na het avondmaal las ik er hem uit voor. Terwijl ik las, durfde niemand een woord spreken, want hij wilde, dat ik goed gehoord wierde, en hij zelf had groot vermaak, alles goed te verstaan, en als er iets voorkwam, waarover hij wilde twisten of waarvoor hij nader bewijs begeerde, sprak hij er gaarne met mij over in goed en duidelijk Fransch.'

- 'En wat spreekt hij dan anders?' vroeg Heer HUBRECHT,

- 'Gasconsch, Heer VAN MONTFOORT!' hernam FROISSARD, en vervolgde: De hofhouding van den Graaf VAN FOIX, zoo rijk en op zulk een' breeden voet ingerigt ziende, was ik verlangend om te vragen en te weten te komen, wat er van GASTON, den zoon van den Graaf, geworden, en door welk toeval hij gestorven was; want Heer ESPAING DE LYON had het mij niet willen zeggen, en ik vorschte er zoo lang naar, dat een schildknaap, die een bejaard en zeer achtenswaardig man was, het mij zeide, en zijn verhaal aldus begon:

'Het is bekend, dat de Graaf VAN FOIX en Mevrouw VAN FOIX, zijne vrouw, niet eensgezind zijn en reeds lang oneenig leven; deze oneenigheid is veroorzaakt door den Koning VAN NAVARRE, die een broeder was van den Gravin, want de Koning VAN NAVARRE wilde zich borg stellen voor den Heer D'ALBRET, die door den Graaf VAN FOIX gevangen werd gehouden voor eene

som van vijftig duizend franken. De Graaf VAN FOIX, die den Koning VAN NAVARRE als listig en kwaadaardig kende, wilde dit vertrouwen niet in hem stellen, waarover de Gravin VAN FOIX groote spijt gevoelde, op haren man verontwaardigd was en tot hem zeide: “Heer! gij betoont weinig eer aan mijnen Heer broeder, als gij hem niet vertrouwt voor vijftig duizend franken. Al ontvingt gij nimmer iets meer van de *Armagnacs* en de *Albrets*, dan gij reeds gekregen hebt, dan moest het u reeds genoeg zijn; en gij weet, dat gij voor mijne weduwgift vijftig duizend franken moet stellen en in handen van mijnen Heer broeder overgeven, dus kunt gij er niet bij te kort komen.” - “Mevrouw!” antwoordde hij, “gij zegt de waarheid; maar indien ik gelooven kon, dat de Koning VAN NAVARRE de afbetaling daarmede zoude verrekenen, dan zoude de Heer D'ALBRET *Orthès* niet verlaten, vóórdat ik tot den laatsten penning voldaan was, en omdat gij het mij verzoekt, zal ik het doen, niet ter liefde van u, maar om mijns zoons wille.”’

- ‘En waarom niet ter liefde van haar?’ vroeg de jonge buurvrouw van den Bastaard VAN BLOIS; deze vraag was haar bijna ontsnapt zonder het te weten; en toen zij haar gedaan had, zag zij verlegen voor zich neder, omdat zij den verhaler in de rede was gevallen. ‘Ja! waarom? aandachtige Jonkvrouw!’ antwoordde FROISSARD grimlagchende, ‘ik moet bekennen, het niet te weten; ik heb verzuimd, het aan den vriendelijken schildknaap te vragen en beken schuld; op mijn woord, indien ik edelman en geen klerk ware, zoude ik u verzoeken mijn geheimschrijver te worden; mijne kronijken zouden er bij winnen, door eene vrouw geschreven te worden, zoo oplettend, als de schoone buurvrouw van den Heer VAN BLOIS.’ MARIA bloosde over het antwoord van den *Chroniquer*; zij verstond het, ofschoon zij nadacht over hetgeen JAKET achter haren stoel gezegd had, want zij begreep niet, wat de Nar bedoelde met haar spottend toe te fluisteren: ‘Omdat zij zijne vrouw was.’

-‘“Ten gevolge van deze belofte”’ - ‘aldus vervolgde de schildknaap,’ zeide FROISSARD - ‘“en de verbindtenis van den Koning VAN NAVARRE, die zich als schuldenaar jegens den Graaf VAN FOIX stelde, werd de Heer D'ALBRET kwijt gescholden en in vrijheid gesteld; hij ging naar de Fransche zijde over, trouwde in *Frankrijk* met de zuster van den Hertog VAN BOURBON, en betaalde zonder moeite, volgens zijne verpligting, vijftig duizend franken aan den Koning VAN NAVARRE; maar deze zond ze niet aan den Graaf VAN FOIX. Toen zeide de Graaf tot zijne vrouw:

“Mevrouw! gij moet naar *Navarre* bij uw' broeder den Koning gaan en hem zeggen, dat ik mij voor onvoldaan houd, indien hij mij niet zendt, hetgeen hij voor mij ontvangen heeft.” Zijne vrouw antwoordde, dat zij volgaarne zoude gaan, ging op weg met haar gevolg en kwam te *Pampelona* bij haren broeder aan, die haar zeer vriendelijk ontving. De Gravin openbaarde dadelijk, en zonder iets te verzwijgen, wat de reden van hare komst was, en toen de Koning haar aangehoord had, antwoordde hij: “Lieve zuster, het geld is het uwe, want de Graaf VAN FOIX moet het u geven als weduwgift, en nu ik het eenmaal onder mij heb, zal het nimmer het Koningrijk *Navarre* verlaten.” - “Ach, Heer!” antwoordde de Gravin, “op deze wijze verwekt gij te grooten haat tusschen mijnen Heer en ons, en indien gij uw woord houdt, dan durf ik niet naar het Graafschap van *Foix* terugkeeren, want mijn Heer zoude mij vermoorden en zeggen, dat ik hem misleid heb.” - “Ik weet niet wat gij doen zult,” zeide de Koning VAN NAVARRE, die het door hem verschuldigde geld niet wilde afgeven, “of gij blijven of terugkeeren zult; maar ik ben meester over dit geld, en het behoort mij voor u: nimmer zal het dus uit *Navarre* gaan.” De Gravin VAN FOIX kon hem tot geen ander besluit brengen; dus bleef zij in *Navarre* en durfde niet terugkeeren.

“De Graaf VAN FOIX, die de arglistigheid van den Koning VAN NAVARRE inzag, begon zijne vrouw een kwaad hart toe te dragen en zeer ontevreden op haar te zijn; evenwel had zij geene schuld, of had hem geene reden gegeven, om onvergenoegd op haar te zijn, dan alleen, dat zij niet terug gekeerd was, zoodra zij hare boodschap gedaan had. Maar de Gravin durfde niet, want zij wist, dat haar man zonder mededoogen was, zoodra het eene zaak betrof, die zijnen toorn had gaande gemaakt.”’

De Gravin VAN BLOIS, die zich nu niet meer met haren geliefden vogel bezig hield, maar scherp scheen te luisteren, ofschoon niet naar hetgeen er verteld werd, verhinderde FROISSARD om te vervolgen, want zij zeide: ‘GUY! verwondert het u niet, dat de kinderen nog niet terug zijn? het is reeds laat; als hun maar niets overkomen is, de wegen zijn hun vreemd.’ - ‘Hoe kunt gij dit denken, Mevrouw VAN BALATRE is immers bij hen, zij zal wel voor MARIA zorgen,’ antwoordde de Graaf; toen vroeg hij: ‘VAN MALSEN! hoe laat is het?’ - ‘Het zal omstreeks acht ure zijn, Heer!’ antwoordde deze, na zich eenige oogenblikken bedacht te hebben, en de Graaf vervolgde: ‘Het is dus zoo laat

nog niet, MARIA! evenwel gij hebt gelijk, LOUIS behoorde reeds terug te zijn, en zij kunnen niet verdwaald wezen, want zij hebben genoeg gezelschap bij hen, dat den weg goed kent.' - 'En Mevrouw de Gravin behoeft niet ongerust te zijn, wat de veiligheid der wegen aanbetreft; als men zoo goed vergezeld is als Mijnheer en Mevrouw VAN DUNOIS, heeft men in dit Land niets te duchten, vooral niet op den weg tusschen *Zandvoort* en mijn huis.' - 'Het is zoo als de Heer VAN HEEMSTEDE zegt, bovendien is mijn broeder GUY mede, en ik ben verzekerd, dat hij met de andere Heeren en knapen wel zal zorgen voor mijn' lieven neef en de vrouwen,' zeide de neef van den Graaf, en hij vervolgde zacht tegen de dochter VAN HEEMSTEDE, die naast hem zat: 'indien er iets gebeurt, dan is het uwe schuld, dat ik er niet bij tegenwoordig ben, want gij hebt mij overgehaald om te huis te blijven.' - 'Beklaagt gij u er over?' vroeg het meisje, 'het is alsof ik u verhinderd heb, de sporen te verdienen; is het hier niet beter dan daar buiten? - O! ik ben zoo blijde dat gij naast mij zit.' - 'Het is zeker zoo ver niet,' zeide de vrouw van het huis, 'maar Mevrouw VAN BLOIS heeft reden, om ongerust te zijn; hare dochter is nog zoo jong en niet gewoon aan de zeelucht, zoo als wij; ik denk nog al, dat zij hier of daar onderweg zijn gebleven.' - De Heer en Vrouw VAN MONTFOORT, zoowel als de overige Heeren en Edelvrouwen, zagen niet in, dat er eenige reden was, om zich ongerust te maken; doch de Gravin bleef bij haar gevoelen en zeide: - 'Gij zoudt wèl doen, Graaf! met hun iemand te gemoet te zenden, dan zijn wij ten minste verzekerd, binnen zekeren tijd te weten, waar zij zijn; het verwondert mij van Mevrouw VAN BALATRE.'

Op dit oogenblik liet zich een zacht gerinkel van eenige bellen achter den stoel van den Graaf hooren, en eene stem, die van dezelfde plaats kwam, zeide: 'Ik weet wel waar zij zijn.' - '*Sot*,' schreeuwde de papegaai, die op de hooge leuning van den stoel zijner meesteres zat. 'Gij, JAKET? welnu, waar zijn zij dan? laat hooren! Het schijnt, dat de Zot meer weet dan wij allen,' zeide de Graaf, terwijl hij omzag. De Nar, die tot nog toe achter den stoel op een laag bankje bij het vuur gezeten had, vertoonde nu zijne zonderlinge muts boven de leuning; het is zeker wel geen vereischte voor eenen gek, om er goed uit te zien, maar JAKET was afschuwelijk leelijk, de papegaai schreeuwde nog harder dan te voren: '*Fou, Vilain*!' vooral toen de ongelukkige, die zijn vijand scheen te zijn, hem met zijnen klapspaan dreigde, en toen de Graaf ongeduldig uitriep: 'Welnu,

JAKET?' toen antwoordde de Nar ernstig: 'Zij zijn in hun vel, Heer!' De papegaai gaf door zijn geschreeuw van: '*Robeur, Vilain*,' het eerste zijne verontwaardiging te kennen over het ellendige antwoord van den Nar; de arme JAKET had zeker aan het verlangen, om ook eens iets te zeggen, geenen weêrstand kunnen bieden, en had bewezen, dat eene muts met bellen iemand wel in eenen gek kunnen herscheppen, zonder daarom van hem een' geestigen gek te maken. De Graaf scheen onvergenoegd te zijn, misschien nam hij anders de gezegden van zijnen Nar beter op, of was deze ditmaal al zeer ongelukkig geweest, want hij zeide driftig: 'Verdoemde gek! gij zult het u beklagen, ons deze laffe aardigheid te hebben gezegd; hoe zoudt gij er uitzien, als ik u eens het vel over de ooren liet halen?' - 'Waarschijnlijk zoude ik dan veel gelijken op die duizenden, die jaarlijks door de edele Heeren gevild worden,' hernam JAKET gemelijk en ging knorrende weder zitten; dit antwoord haalde hem echter geene nieuwe bestraffing op den hals, want de Graaf riep luid: 'HENEKYN!' Terstond stond een der knechts, die met de speellieden van Heer GUY zat te praten, op, nam zijne kap af en naderde, om het verlangen van zijnen meester te vernemen. 'Mevrouw VAN BLOIS is ongerust over het uitblijven van Mijnheer en Mevrouw VAN DUNOIS, zadel terstond op....' hier bedacht zich de Graaf en vervolgde: 'Heer VAN HEEMSTEDE! HENEKYN is reeds meermalen te *Zandvoort* geweest, doch één uwer knechts zal mijn' zoon gemakkelijker kunnen vinden, indien hij somtijds den gewonen weg verlaten heeft; zoudt gij ook....' - 'Een' mijner knechts kunnen afzenden? dit is juist hetgeen ik u wilde aanbieden, Graaf!' zeide Heer JAN, terwijl hij opstond, om zijne bevelen te geven. De papegaai, die ondertusschen voortgegaan was met de reeks van scheldwoorden, die hij kende, met kwaadaardigheid op te noemen, begon nu zoo lastig te worden, dat de Gravin hem vrij onzacht liet blijken, dat zijne aardigheden op dit oogenblik even te onpas kwamen als die van JAKET. Er was niemand in de zaal, die de ongerustheid van den Graaf en de Gravin niet natuurlijk vond, ofschoon de meesten, wat hun zelven betrof, het niet vreemd vonden, dat de Heer VAN DUNOIS en de jonge lieden, die hem vergezelden, wat later terugkwamen.

'Ik zeg u dank, Heer!' zeide de Gravin, toen de Heer van het huis haar, na zijne terugkomst, berigtte, dat hij iemand naar *Zandvoort* gezonden had, en een ander naar *Haarlem*, ingeval men soms dáárheen gereden was. 'Louis is mijn éénige zoon,

ik heb geene andere kinderen, en zijn zwak gestel maakt mij altijd bevreesd, als hij zich te veel vermoeit.' - 'En niets is natuurlijker, Mevrouw,' hernam de Heer VAN HEEMSTEDE, 'de éénige erfgenaam van zulk een' magtig' Heer als zijn vader, en die, door het huwelijk met de dochter van Mijnheer VAN BERRY, eens een der voorname Vorsten van het Christenrijk moet worden, verdient wel, dat men zorg drage voor zijne gezondheid; de goede Heiligen zullen hem bewaren, die zoo vele Graafschappen en Heerlijkheden erven moet.' - 'De Hemel beware mij voor dat ongeluk!' zeide de Graaf, 'ik zoude dan even te beklagen zijn als mijn neef VAN FOIX. *Sire* JEAN! aan het verlangen van de Gravin is nu voldaan, wees dus zoo goed om te vervolgen.'

FROISSARD boog zich en vervolgde: 'Deze staat van zaken duurde zoo voort,' zeide de schildknaap; GASTON, de zoon van den Graaf VAN FOIX, groeide op en werd een zeer schoon kind; hij trouwde met de dochter van den Graaf VAN ARMAGNAC; zij was eene schoone Jonkvrouw en zuster van den Graaf, die thans leeft, en van Heer BERNARD VAN ARMAGNAC; en door het sluiten van dit huwelijk zoude er een goede vrede tusschen FOIX en ARMAGNAC heerschen. Het kind was omstreeks vijftien of zestien jaren oud, het was een schoone knaap, en geleek in alle deelen bijzonder op zijn' vader. Op zekeren dag kreeg hij lust en verlangen, naar het Koningrijk *Navarre* te gaan, om zijne moeder en zijn' oom te gaan bezoeken, en dit was wél ter kwader ure voor hem en voor zijn Land. Toen hij in *Navarre* gekomen was, onthaalde men hem goed, en hij bleef een' tijd lang bij zijne moeder; daarna nam hij zijn afscheid; maar wat hij tegen zijne moeder ook zeide, of hoe hij haar smeekte, hij kon haar niet bewegen, om met hem naar *Foix* weder te keeren. Want de Gravin had hem gevraagd, of de Graaf VAN FOIX, zijn vader, hem gelast had, haar mede terug te brengen, en hij had gezegd, dat er bij zijn vertrek niet over gesproken was; daarom durfde de Gravin er niet op vertrouwen, maar bleef terug. Het kind ging naar *Pampelona*, om van zijn' oom den Koning VAN NAVARRE afscheid te nemen, die hem zeer goed ontving en meer dan tien dagen bij zich hield, en zoowel aan hem als aan de lieden van zijn gevolg fraaije geschenken gaf. Het laatste geschenk, dat de Koning VAN NAVARRE hem gaf, was de dood van het kind. Ik zal u zeggen hoe en waarom. Toen het oogenblik dáár was, dat het kind vertrekken zoude, nam de Koning hem heimelijk in zijne kamer ter zijde en gaf hem een zeer schoon beursje, vol

met zeker kruid; de aard van dit kruid was zoodanig, dat er geen levend wezen was, dat niet dadelijk moest sterven, zonder eenig middel, om zulks te voorkomen, zoodra het er van at of het aanraakte. ‘GASTON, lieve neef!’ zeide de Koning, ‘gij moet doen wat ik u zeggen zal. Gij ziet, hoe de Graaf VAN FOIX, uw vader, ten onregte uwe moeder, mijne zuster, grooten haat toedraagt; dit mishaagt mij zeer en zulks moet het u ook doen. Maar, om de zaken weder op een' goeden voet te brengen, en om uwe moeder weder met uwen vader te verzoenen, moet gij ter gelegener ure een weinig van dit kruid nemen en het op het vleesch van uw' vader doen; doch let wèl op, dat niemand u ziet. En zoodra hij er van gegeten zal hebben, zal hij niet rusten en nergens anders om denken, vóórdat hij zijne vrouw, uwe moeder, weder bij zich heeft, en zij zullen elkander altijd lief hebben, zóó sterk zelfs, dat zij nimmer van elkander zullen willen scheiden, en gij moet zeer verlangend zijn, dit te zien gebeuren. En let wèl op, zoo als ik u zeg, dat gij het aan niemand ontdekt, die het uwen vader zoude kunnen zeggen; want hierdoor zoude de geheele zaak mislukken.’ Het kind, dat alles geloofde, wat zijn oom de Koning VAN NAVARRE hem zeide, antwoordde: ‘zeer gaarne.’

-‘Zoude dit alles waar zijn?’ zeide de Kastelein *van Beaumont* ongeloovig. ‘En waarom niet,’ hernam de verteller, ‘het behoeft u niet te verwonderen van KAREL VAN NAVARRE, hij heeft immers den goeden Koning KAREL, den vader des Konings, die nu in *Frankrijk* regeert, ook vergif laten ingeven, en GASTON was nog zoo jong, dat hij zijn' oom niet wantrouwde.’ - ‘En wie heeft er ooit getwijfeld aan de woorden eens Konings?’ vroeg JAKET, ‘ik ten minste niet; de Heiligen regeren de harten der Vorsten: is het niet zoo, Heer Klerk?’ Doch FROISSARD antwoordde niet, maar vervolgde.

(*Vervolg en slot in* N°. 4.)

Albert.

(*Vervolg van Bladz.* 69).

‘Voort, *Bijou*! voort!’ -

HENRIËTTE was in de schelp getild; VAN UPHOEVE had achter haar plaats genomen, en voort ging het, vlug, maar niet vliegende, in de ware maat van arren voor pleizier; onze Hollandsche componisten zullen haar eerstdaags der muzikale wereld aangeven.

Allen liefhebbers van het eigenlijk gezegd *harddraven* in eene arreslede door de stad zij er eerbiedig vergiffenis voor gevraagd; maar het is ons nooit ingevallen hen te bewonderen, en van benijden voelden wij geen' zweem, zoo vaak zij ons met gerekten hals en schier uit het lid getrokken armen voorbijrenden, de schrik der schichtig op zijde springende voetgangers, - de kwelgeest der schoonen, aan zoo onhoffelijke paardenmenners vertrouwd. Hoe *weêrgaas* vlug zij een' hoek omdraaiden, hoe *verbruid* knap zij nog in tijds uithaalden, het scheen ons toe, dat zij als piqueurs toch nog voor HART en PROCHE onderdeden! En hunne dames - welk eene deernis boezemden zij ons in! Het schemerde der armen voor het gezigt, niet enkel dewijl het haar te moede was, of alle voorwerpen, menschen, huizen, torens, grachten, op haar toekwamen; neen, zij eindigden met letterlijk niet te kunnen zien door de sneeuw en het slijk en de slibbe, die de hoeven van het overprikkeld ros opjoegen en opstieten, tot hare mantels veelkleurig werden van drabbige kluiten zonder tal. Foei, van een genoegen, waarin alleen eene paardrijdster behagen moest scheppen! Foei, van eene uitspanning, die gebrek aan zin voor het schitterende, voor het sierlijke, voor het schoone verraadt! Foei, van een' wedijver, waarmede geen andere lof valt te behalen dan de onvrouwelijke roem, zich aan eene halsbrekerij te hebben gewaagd!

Zoo VAN UPHOEVE's rid niet een geheel ander schouwspel had opgeleverd, zoude ALBERT der schelp op zijde zijn gebleven, zoude ALBERT er zich in hebben verlustigd zoo als hij deed? Eerst staarde hij haar eene wijle na. Hoe aardig stond het roode tuig, met de zilveren bellen! En echter, hoe onwillig scheen het edele dier, terwijl het de manen schudde, al dien pronk te dragen; hoe

vierde het, in zachten draf, de weelderigheid, waarvan het blaakte, bot! Eene wijle, zeiden wij. Maar was hij daarom gaan schaatsrijden, waarom zoude hij niet?.... Vier, vijf, zes forsche streken, en ALBERT reed aan de regterzijde der slede, en HENRIËTTE zag om, onderscheidde, herkende hem - wat deed haar eensklaps het lieve hoofd wenden? Ook hij rigtte zijne blikken haar voorbij, verder links.....

Ik geloof waarlijk, dat hij zuchtte.

Een vurig zwart ros - voor eene ar gespannen, welke wij hopen, dat weldra door den eigenaar zal worden verbrand - opdat zij niet te eeniger tijd, als eene zeldzaamheid buiten 's Lands verzonden, den laster voedsel geve, dat wij de Chinezen van *Europa* zijn, in lust voor het barocque, het gedrogtelijke, het misgeboortige, - een vurig zwart ros was den schimmel op zijde, en de Jonkman, die den moorenkop mende, groette HENRIËTTE met een' zwaai van de zweep.

Van UPHOEVE's paard hoorde het suizelen der lucht; het edele dier behoefde geen' scherper prikkel.

‘Stil, *Bijou*! stil toch!’ -

De Weledelgeboren Meester hield in wat hij houden kon.

ALBERT zag, hoe de mededinger van dezen, wiens slede geene dame droeg, ijlings zijn ros bedwong; ALBERT zag, hoe hij lachte, ALBERT zag.... neen, hij zag niets meer, want een zijner kennissen, van de andere zijde opgereden, schoot naar hem toe, hield hem staande, en vroeg hem met drift:

‘Heb je 't al gehoord?’

‘Een ongeluk!’ hernam ALBERT, vragende, en zwaaide om den ophouder heen en staarde de beide sleden, welke al zijne opmerkzaamheid trokken, na.

‘Een ongeluk zonder weêrga,’ was het antwoord, terwijl onze vriend zijns ondanks in den arm werd geknepen; ‘al spleet de Amstel onder onze voeten, het zou zoo erg niet wezen, een ongeluk....’

‘Maar wat dan toch?’ borst ALBERT ongeduldig uit.

‘Met den eersten Mei zullen wij geen Nationaal Tooneel meer hebben!’

En een zucht volgde, een zucht, het Leidsche Plein waardig!

Doch gij begrijpt, dat niet HENRIËTTE's minnaar dien slaakte.

‘Sinds wanneer hadden wij dat dan?’ vroeg hij op zijne beurt, en liet den jobsbode versteend van verbazing op de plek staan, en repte zich der schelp, neen, de beide sleden na, die reeds de hoogte van *de Omval* hadden bereikt.

‘Welke booze geest vervolgt mij toch heden?’ borst hij uit, - ‘ik ontmoet niets dan antipathiën! Maar, voort, voort, want al heb ik die klis afgeschud, hij zal zich weêr aan mij hechten, als hij maar kans ziet mij in te halen.’

We zijn den Provincialen lezer eene opheldering schuldig - hij kent de menschen, welke ALBERT *de aansprekers van den Amsterdamschen Stads-Schouwburg* noemde, niet. En echter schenen zij dezen opmerkelijk uit twee oogpunten. Ten eerste vertegenwoordigen zij op eene kleine schaal een groot gedeelte onzer natie in hare karakteristiekste gebreken: *aanmatiging* en *slaperigheid*; ten andere worden zij dagelijks zeldzamer, en verdienen dus voor de Letterkundige Historie ten minste te worden omgetrokken. We spraken van *aanmatiging*: met grooten ophef van ons Nationaal Tooneel te gewagen, scheen hem altoos eene der bespottelijkste. Hij hield het er voor, dat onze eigenaardig Hollandsche Schouwburg-Muze met onze groote Vernuften der Zeventiende Eeuw is ter ruste gegaan.

> ‘Een lange slaap, die naar een' doodslaap zweemt!’

‘Of,’ vroeg hij, ‘beheerscht de geest van HUYGHENS en HOOFT en BREÊRO en VONDEL een répertoire, dat voor zeven achtste uit vertaalde stukken bestaat, of draagt dat ééne achtste blijken van den zin onzer Schrijvers en Dichters, voor ons volksleven, - is het vleesch van ons vleesch - spiegelt ons gemoed er zich in af? Helaas!’ eindigde hij, al zuchtende, zijn onderzoek, ‘als dát Nationaal was, dan hebben wij nu al ongeveer honderd jaren - LANGENDIJK leverde de laatste portretten uit de Eeuw des Vervals - een bij wijle verengelscht, een dikwijls verduitscht, maar vooral een verfranscht gemoed gehad, - verfranscht tot de onzedelijkheid van *Arthur* toe! ONS NATIONAAL TOONEEL? het is de bitterste satyre, welke wij op ons zelve schrijven kunnen!’

We hebben gezegd, dat ALBERT den voorstanders van den Amsterdamschen Stads-Schouwburg *slaperigheid* verweet: tien, vijftien, twintig jaren lang verviel ons Tooneel van navolging van vreemden tot volslagen onbeduidendheid - de val zou groot zijn geweest, zoo het eene oordeelkundige navolging had mogen heeten! Of het die was moogt ge zelve beoordeelen, als gij der studie, wat wij van SHAKSPEAR, wat wij van LESSING, SCHILLER en GÖTHE leerden, de moeite waard acht, - laat ons bij de lijkebidders blijven. Wat deden zij? ‘Vruchteloos, nutteloos, beginselloos klagen,’ dacht ALBERT. ‘De aard der krankte werd zelden onderzocht, en wat zijn geneesmiddelen, niet ten gevolge

van dus verworven kennis toegediend, beter dan kwakzalverspillen? Indien een tooneel nut zal stichten - geen preêknut, dat men ten onzent uit alles haalt - maar het nut, dat de kunst een volk kan aanbrengen, dan moet er overeenstemming zijn tusschen zijne behoeften en de stukken, welke men opvoert!'

De negentiende Eeuw brak aan en men vleide zich met het bezit van een tooneel, hoe dan ook: want de staf van NOMZ was in de handen van BARBAZ overgegaan; want men had treurspelers, wien de traditie, hoe men een treurspel naar den Franschen smaak moest opsnijden, nog in het geheugen lag. Maar eer die Eeuw hare jongelingsjaren had bereikt, ontvielen de treurspelers het treurspel, of begaf het treurspel de treurspelers; het is tijd verbeuzelen er over te twisten; dit is zeker, dat beiden dood zijn: en wat hield men over? De Opera en het Ballet, en nog eens het Ballet, en het Ballet ten derden male: O, ONS NATIONAAL TOONEEL!

Van toen af begonnen de aansprekers:

> 'Heft, Aemstel Nimfen! heft een' droeven lijkzang aan!'

Wij zouden ALBERT onregt aandoen, hij zou zich over ons bij de Redactie van dit Tijdschrift niet zonder grond beklagen, zoo wij niet eere gaven, aan wien eere toekomt!

'Vergeefs,' beweerde hij dikwijls, 'vergeefs heeft WISELIUS de schoonste vaag van zijn talent der ondankbare taak gewijd, den smaak van ons volk te leiden, te verfijnen, te veredelen! Neen,' viel hij zich zelven dan in de rede, 'neen, niet geheel te vergeefs, want ruischen zijne verzen, al wie smaak heeft, niet nog harmonisch toe? En echter,' voer hij voort, 'moest een man van zijn genie zijne stem niet opheffen tegen prullen, als: *Tekeli, of het beleg van Mongatz*, en *Hondentrouw, of de moord in het Woud van Bondy*? O!' riep hij dan uit, 'om eenmaal den vloek uit te spreken over eene honderd malen onjuist gebezigde vergelijking, dat het de stem eens roependen in de woestijn geweest ware! Want tot JOANNES zijn uitgegaan *Jeruzalem* en geheel *Judea*, en het geheele land rondom de *Jordaan*, en wierden van hem gedoopt in de *Jordaan*, belijdende hare zonden; maar wie werden overtuigd, wie bekeerd door WISELIUS? Onlangs hebben wij de opvoering van *Tekeli* weder beleefd!' -

Was het wonder, dat ALBERT in zulke oogenblikken het gemis van een' Hollandsch karikatuurteekenaar betreurde? Een walz, dacht hij, een walz van de hoofdpersonen in de laatste vijf en

twintig jaren ten tooneele gevoerd, of van het tooneel geweerd, zoude de beste kritiek zijn van de theorie, gevolgd door:

Der kunsten God aan 't Y.

'Wie anders,' mijmerde hij dan, 'zou den rei openen, dan *Don Quichotte* en *Sanche Panche*, de levenslustige Gouverneur van het Barataria-eiland, zoowel tot een geraamte uitgeteerd, als de dolende ridder, vast rammelende in zijn harnas, - verjaarde figuren, helaas!' En vermoedt gij niet, dat de *Wiskunstenaars* met *het Gevluchte Juffertje* hen als schimmen uit den vóórtijd moesten nazweven, met die weinige overige personen uit de stukken van LANCENDIJK, voor welke men ons publiek voor eenige jaren nog smaak toeschreef? Op dat spokige tooneel had ALBERT gaarne een zeer levendig zien volgen, het geworstel der vreemdelingen, die elkander van de baan dringen; den Duitschen Genadigen Heer, bij voorbeeld, door de Fransche Mevrouw de Barones uit den weg geduwd, *Ôte-toi de là, que je m'y mette*; de Opperjageres van IFFLAND op zijde geschoven door een scharminkel van SCRIBE's schepping: *J'ai infiniment plus d'esprit que la bête*; den *Onechten Zoon* van KOTZEBUE, die eerbiedig wijkt voor eene krankzinnig geworden *Verleide* onzer dagen: *Un faux pas est un titre à la couronne du martyre*! Inderdaad, hier zou slechts *l'embarras du choix* heerschen; de koddigste partners lagchen u toe, de vreemdste tegenstellingen liggen voor de hand. - De hoeden af - daar komt het treurspel aan; maar eerbied voor alle gevallen grootheid! aan CORNEILLE, aan RACINE, aan VOLTAIRE valt het niet te wijten, dat wij hen navolgden, tot verloochening onzer oorspronkelijkheid toe! Als de kunstenaar ALBERT's gedachte had verwezenlijkt, dan zouden de beelden, uit de tragedie genomen, iets van de figuren hebben gehad, welke wij op de martelaarsstukken der oude meesters aanstaren. De indruk zou dan ongeveer dezelfde zijn geweest: een feit, een aantal spelers, allerlei begrippen en gewaarwordingen, onzer opvoeding, onzen toestand, onzer eeuw zoo vreemd, dat wij naauwelijks weten, wat wij moeten prijzen of laken. Een paar beelden had hij echter gaarne scherp zien omtrekken, ter beoordeeling van den geest die het tooneel beheerschte: - *Agrippine*, uit *Une fête de Néron*, die, het is al jaren geleden, vergeefs aan de hand van VAN 'S GRAVENWEERT, trachtte vóór te dringen; de *Paria* van DELAVIGNE, door WITHUYS meesterlijk vertaald, ook hier verstooten, - ik weet niet waarom. Een enkel woord nog, eer wij: '*Requiescant in pace*!' roepen: - het geldt twee

vrouwen. Ziet gij dáár die Arcadische Moeder wel uit de aandoenlijke volksboekjes, - en hoort gij die dochter onzer Graven verzuchten, dewijl men haar na zoo vele eeuwen nog geene rust wil laten? En nu - nu schemert het ALBERT voor de oogen, ei lieve! vul zelve de groepen uit onze oorspronkelijke blijspelen en drama's aan; van de eerste zult gij niet veel kunnen maken: wij hebben slechts *de Neven* gezien, en die leveren geene stof op voor dezen walz. Maar onze drama's, o, onze drama's! wij hebben drama's uit den Spaanschen tijd, en wij hebben drama's uit onze dagen: in de eerste vindt gij allerlei *horreurs*, en bovendien een schitterend costuum; in de laatste, ja, in de laatste:

Mijn eigen rechte naem is Kommeryn.

Ha! daar komt de Opera opzwieren, zoo de inheemsche als de uitheemsche, en de walz-cirkel is vol; schoon het ALBERT spijt, dat hij geene schimmen aan schimmen mag laten rijën, de nonnen uit *Robert le Diable* aan de verbleekte figuren van weleer!

Bevalliger guirlande is naauwelijks denkbaar, dan er uit honderde tooneelen, aan onze balletten ontleend, viel zaam te strengelen. ‘Als men de pirouettes,’ was ALBERT's antwoord, ‘tot arabesken gebruikte, dan zouden deze eene hooge gedachte inboezemen van de zedelijkheid onzes volks; dan mogten de woorden der gordijn er onder worden geschreven:

- - - - Met geestdrift aangebeèn,
Kroont hier, in 't heilig koor, VERDIENSTE en DEUGD alleen.’

Al deze gedachten gingen ALBERT door het hoofd, terwijl hij voortreed; - de bewondering, welke DE MAZE nog dien ochtend voor ons *Théâtre des Variétés* had aan den dag gelegd, was olie in het vuur. ‘Een paar zulke schouwburgen,’ praatte deze anderen dikwijls na, ‘en er zal zich bij ons een tooneel ontwikkelen zonder weêrga!’ - ‘Ja!’ plagt ALBERT dan schamper toe te stemmen, ‘ja, iets dat nooit zijns gelijke heeft gehad: vertalingen, genoten onder eene pijp en een glaasje; gisteren vaudevilles, heden vaudevilles, morgen vaudevilles - het eene vaudeville het andere opvolgende, zoo als ISAÄC ABRAHAM en JACOB ISAÄC; - altoos Hebreeuwen, altoos vaudevilles!’

En DE MAZE lachte.

En ALBERT verweet zich zelven, dat hij oordeel genoeg had, om de verkeerdheid te zien, en geen talent genoeg bezat, om de verbetering te weeg te brengen.

Maar hij kreeg de sleden in het gezigt; hij haalde die in. HENRIËTTE hield het hoofd links gewend.

Er was coquetterie in dien rid, in den wedijver der twee edele dieren, - in het ongeduld van dat vurig zwarte ros met de huid van een' tijger gedekt; in den overmoed van dien brieschenden schimmel, zijn' mededinger een' voet vooruit, dewijl de Jonkman, die den moorenkop mende, der Jonkvrouw door *Bijou* voortgedragen, die hulde wilde bewijzen. HENRIËTTE scheen gestreeld door de beleefdheid, welke te lang duurde, om niet te worden opgemerkt. Immers ALBERT verbeidde vruchteloos het oogenblik, waarin het haar behagen zou eens weder regts te zien, en alles wat zijn staren hem baatte, was de telkens levendiger overtuiging der verlegenheid van HARMEN, om zijn' schimmel niet meer voor te geven, dan de menner van het zwarte ros hem liet.

Daar gonsde het ijs achter ALBERT, daar schoot hem de aanspreker van den Stads Schouwburg weêr op zijde.

‘Maar, jongen!’ begon deze, ‘wat was dat daar een woord van je? foei! de zaak moest je meer ter harte gaan, het tooneel is de school der zeden.’

‘Ik droom heel prettig, al heb ik geen ballet gezien,’ hernam ALBERT, cynisch genoeg.

‘Maar de kunst! vriend! de vaderlandsche kunst.’

‘Door den vaderlandschen engelenbak beheerscht,’ was het antwoord.

‘Maar de laatste hoop van onze declamatie!’

‘Wat blief je?’ hernam ALBERT, terwijl hij een' koddigen lach niet kon inhouden, ‘de uitgalming?’

‘Er is van daag geen praten met je,’ beweerde de lijkebidder.

‘Het is ook al te dol,’ viel ALBERT uit, ‘eerst kom je met eene school voor de zeden op de proppen, dat wil zeggen het lijden van vorsten en vorstinnen, wier toestand de helft van het publiek niet begrijpt, waarmeê de andere helft niet langer sympathiseren kan. De eerste heeft nooit gehoord van de Goden, onder wier lotsbeschikking zij zuchten; de tweede gelooft niet meer, dat koningen uit ander leem zijn gekneed dan wij: onwaarheid dus -’

‘Maar, ALBERT! zoek je dan waarheid op het tooneel?’

‘Laat me je eerst zeggen, wat *jij* er vindt, en ik *niet*, dan zal het je duidelijk genoeg wezen, wat er voor mij ontbreekt. De Vaderlandsche kunst, zeî je, die op vertalingen van alle natiën en tongen aast, hé? - de Vaderlandsche kunst, die de vreemden begint na te sukkelen, als de manier van die Schrijvers in hun Land uit de mode is? - de Vaderlandsche kunst, die zich

verhoovaardigt als eene Hollandsche Actrice eener Fransche de grepen afkijkt, en dan uitroept, dat de navolging het voorbeeld overtreft?'

'Dat komt, vriend! dewijl we JANS noch TRUI meer hebben!'

'Wie?' vroeg ALBERT.

'Wel, ken je die niet? Mevrouw WATTIER en Mevrouw GREVELINK.'

'Ik ben zoo familiaar niet met de edelluî van den Prins,' was het wederwoord van HENRIËTTE's minnaar; - 'doch we spreken immers over het verlies van het tooneel zoo als het nu is, niet zoo als het was? Maar het is of je laarzen van vijftien mijlen draagt; zoo je haast hebt, rijd maar vooruit, man!'

'Je plagt anders van de vlugsten te wezen!'

'Maar ik begin oud te worden.'

'Och, kom!'

'En bovendien, we kunnen wel bijhouden -, we zullen altoos nog vroeg genoeg aan *het Kalfje* komen.'

'Spreek dan voort over het tooneel, ALBERT! Onze nationale roem hangt er aan! Tot nog toe heb je maar twee bedenkingen weêrlegd, mijne derde was -'

'De uitgalming! Ik beken je, dat ik van die kunst geen zier begrijp. Ik weet wel, dat er tooneelorakels zijn - en dat kan men worden zonder iets oorspronkelijks te hebben geleverd - die in hunne raadselspreuken verkondigen, dat de Hollandsche Treurspeelschool onderscheiden is van de Fransche Treurspeelschool, - verduiveld lange woorden! - voornamelijk in de wijze van opzeggen. Al wat mij, wanneer ik er aandachtig naar geluisterd en ernstig over had nagedacht, duidelijk werd, was hun beweren, dat onze Acteurs ieder woord van iederen regel, van ieder tooneel, uit ieder bedrijf, van ieder treurspel doen gelden, terwijl de Franschen de flaauwe plaatsen afrabbelen en de mooije laten uitkomen. Ik heb dan wel eens in mijne onnoozelheid gevraagd, of DUCHESNOIS geene Fransche Actrice was, en of TALMA niet bij SNOEK mogt halen?'

'De groote DRIES,' viel de aanspreker in.

> 'O SNOEK! uw naam zal eeuwig leven!'

zeide ALBERT, 'zoo als het straatlied luidt.'

'Het is onbegrijpelijk, hoe je zoo dwars kunt wezen; het geldt het lot van honderde huisgezinnen -'

'Dwars,' vroeg ALBERT, 'dwars? - ik begrijp ons tooneel niet; ik heb het nooit begrepen; welligt gaat het boven mijn begrip; noem me daarom niet dwars! Eisch je een' penning

uit medelijden, ik zal me niet onttrekken; maar vraag je dien voor de kunst, dan moet ik haar aanschouwen en bewonderen, of ik verdien in *Abdera* te wonen en niet in *Amsterdam*. Er is een tooneel *geweest*, ziedaar alles, wat ik weet. Wanneer ik de stukken van HOOFT, van VONDEL, van BREÊRO lees, - ja, van BREÊRO, al durfde hij *bij den naam* noemen, wat bij ons *met de daad* gepleegd wordt, - dan rijst er een geheel voor mij op, een volk waardig, dat tot een nieuw, een verstandig, een zedelijk leven ontwaakte. Uit de kluchten van HOOFT, van BREÊRO, van HUYGHENS treedt het mij te gemoet ruw en ruig, zoo ge wilt, maar vol van kracht, vol van lust, vol van moed; een volk, dat zich vrij kon vechten, dat werelden kon veroveren!' -

'Het ijs wordt hier slecht; willen wij de overzij niet nemen?'

'Ik blijf hier,' sprak ALBERT driftig; HENRIËTTE wendde juist het hoofd regts; 'doch je opmerking heeft dát goeds, jongen! dat ze mij herinnert, dat het geen onderwerp is voor een praatje op schaatsen.'

'Waarom niet, wanneer wij voortsukkelen alsof wij kruimpjes zochten zoo als klein Duimpje?'

'Hm! hm! - onder één mits dan, dat je me nooit weêr staande zult houden, om den wille van ons tooneel.'

'Ten minste niet als je naar eene slede kijkt -'

'Heb je het waarlijk gemerkt? doch waar waren we? aan de kluchten geloof ik, dan liggen de treurspelen van HOOFT aan de beurt. Je hebt ze immers gelezen?'

'Sla maar door of ik ze gelezen had.'

'Zoo als onze verhandelaars doen? - Uit de treurspelen van HOOFT spreekt de geest eens volks, dat nadenkend, wijsgeerig, vaderlandlievend was; eens volks, dat verstand genoeg had, om zich in het bezit der heroverde vrijheid, der veroverde *Indiën* te kunnen handhaven. Het hoogste genot blijft nog over! VONDEL's bijbelsche stukken, VONDEL's lyrisch treurspel! Wie het ooit genoten heeft, hij moet zich in zijne toehoorders een vroom volk hebben voorgesteld; een volk, dat zin voor het verhevene had; een volk, dat na de aarde een' hemel verwachtte! Jongen! wat is er van onze kunst geworden!'

'*Gijsbrecht van Aemstel* trekt geene menschen meer.'

ALBERT was onwillekeurig voor zijn onderwerp te zeer in vuur geraakt, om te glimlagchen over de aansprekersklagt: 'Zoo VONDEL's geest maar leefde; zoo er maar was voortgebouwd op den hoeksteen, in dien tijd gelegd! Wat is het er verre van! Of heeft zich ons allengs gewijzigd volksleven in de stukken van

den dag teruggekaatst? *Palamedes* was de doodsnik der Muze, die van het tooneel den volke leerde. Sedert partijschappen zonder ophouden, maar geen Dichter meer, die zich boven de driften van zijn' tijd wist te verheffen, - geene burgemeesterlijke eerzucht getuchtigd; - geen vorsten-overmoed beschaamd! En de huiselijke stukken? Welk een val uit de Zeventiende Eeuw in de Achttiende - is het niet, of er drie honderd jaren liggen tusschen 1630 en 1730? LANGENDIJK bloeit, LANGENDIJK sterft, - arm zoo als VONDEL vóór hem, arm zoo als NOMSZ, arm zoo als BARBAZ ná hem, arm zoo als ons ondankbaar tooneel het genie en de middelmatigheid, liet en laat, wie er zich ook aan wijdde, in een Land, dat geld altijd veel noemde, voor hetwelk geld alles wordt, - na LANGENDIJK naauwelijks iets meer, dat naar eene schildering der volkszeden zweemt!'

'Maar het treurspel bloeide, de groote PUNT, de groote CRUYS -'

'Och, wees toch zoo kwistig niet met uw *groot*! En wat het treurspel betreft, was het niet het vreemde, het nageäapte, het vergetene: *Achilles*, met de allongepruik en eene dissertatie over de eer? De JAN CLAESSEN is nationaler dan dat basterdkind van een Griekinnetje met een Franschman. Kijk me zoo bar niet aan; ik wil uitzonderingen maken, en wel voor een paar stukken door twee Vrouwen, waardige navolgeressen der vroegere KATHARYNE LESCAILJE: de Jonkvrouwe DE LANNOY en LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN. Zij entten beiden een takje vrijheidsloover op den schier ontbladerden tronk der poëzij; maar het was noch de vrijheid der Zeventiende Eeuw, noch die der Negentiende, dat droombeeld van de Achttiende, - 't welk men aanzag, 't welk men toejuichte, terwijl men den Staat ten onder liet gaan -'

'Ge vergeet *Monzongo*; ge weet, hoe BILDERDIJK dit stuk prees -'

'Doch zonder door een waarom reden te geven van zijn gevoelen, iets dat BILDERDIJK meer gebeurde, tot in de Aanteekeningen op de *Geuzen* toe, dat echt-Hollandsch Dichtstuk uit een' on-Hollandschen tijd.'

'Al weêr een uitval tegen onzen eersten Dichter.'

'Waarom te gelijk onze eerste Bluffer?'

'Dat is je stokpaardje; maar onze herstelling in de rij der volken woog den geleden' smaad op -'

'En bragt de herstelling des tooneels te weeg? WISELIUS moest het hooren! VAN HEMERT zou het je toestemmen! Het treurspel is gevallen ondanks de talenten van den eerste; de

situatiën door den laatste uit ons volksleven gegrepen, zijn nooit vertoond.'

'Het zal er aan leggen.....'

'Dat ik geen begrip van ons tooneel heb - dat ik geen doel kan gissen, waar ik geen plan zie - dat ik te veel sympathie gevoel voor mooije verzen en uitstekend proza! De natuur, de waarheid, die er in de uitdrukkingen der personen van lageren stand, in de stukjes van den laatste doorblinkt, walgt misschien een publiek, dat reeds aan een verfranscht Hollandsch gewoon is, - God! wat is dat?'

Het is onmogelijk een denkbeeld der snelheid te geven, waarmede ALBERT dien laatsten kreet uitstiet, onmogelijk de vaart te beschrijven, waarmede hij vooruitschoot, en VAN UPHOEVE's schichtig op zijde gesprongen' schimmel bij den teugel greep. Wat het dier tot dien zijsprong dreef, wist niemand; maar het ijlde en de ligte schelp zwaaide heen en weêr..... Indien het nog een paar rukken voort was gestoven, het zou in eene bijt zijn gestort, en het leven van HENRIËTTE had gevaar geloopen zoo als dat van den Weledelgeboren' Meester; zoo als dat van den knecht van HARMEN, zouden wij er menschelijk moeten bijvoegen, schoon hij geene tegenwoordigheid van geest genoeg bezat, om bij den eersten schok van de slede te springen, en vóór het paard te vliegen.

'ALBERT! ALBERT!' riep eene vrouwenstem, toen het paard stil stond.

Het was die van HENRIËTTE. De toon gaf hem de overtuiging, dat hij bemind werd; hij was over-beloond!

(*Vervolg en slot in* N°. 4).

De kunstreize.

Vrij gevolgd naar het Deensch van J.L. HEIBERG.

Het avontuur, dat ik u zal verhalen,
Viel onlangs eerst, viel in *Provence* voor;
Provence.... doch, waar drong de lof niet door,
Den geur, der pracht dier rozenrijke dalen
Om strijd bedeeld? en wie, wie kent haar niet,
ISAURE's telg, de lieflijke CLEMENCE,
Door troubadours vereeuwigd in hun lied
Als de eêlste roos in 't eerloof der *Provence*?
Het erf, waarop, in middeleeuwschen nacht,
De Poëzij, tot een herboren leven,
Gevoedsterd werd, om fluks met nieuwe kracht
Het land, Euroop', de wereld rond te zweven!

Provence is dus, voor heden, ons tooneel.
En onze held? Een borst van twintig jaren;
'k Weet niet wat Fee zijn wiegje bleef omwaren,
Maar louter heil was in zijn jeugd zijn deel:
't Scheen dat, in hem, zich rang aan rijkdom huwde,
Een kloeke leest aan een verheven ziel; -
En toch, het was of hij de wereld schuwde,
Of niets op aard' hem langer meer geviel!
Waarom? hoor toe: hij plagt als knaap te dwalen
Door beemd en bosch en zag het wolkenheir,

Wanneer 't zich baadde in goude en purpren stralen,
   Al mijmrende aan en groette 't vaak van veer;
En eens, toen hij weêr smachtend opwaarts blikte,
   Daar brak de wolk, daar straalde een God haar uit,
   Wiens hoofd een' krans van lauwren droeg, wiens luit
Hem lieflijk klonk, wiens glimlach hem verkwikte:
   'Volg mij, volg mij, ik ben der Kunsten Geest!'
Zoo ruischte hem zijn melodij in de ooren,
   En 't visioen verflaauwde en was geweest,
Maar de indruk ging voor 't knaapje niet verloren:
   Ontdook in 't woud hij 't stralen van de zon,
Hij zag 't gezigt, waar ook de schaduw daalde;
   Of vlijde hij zich neder bij de bron,
Dan was 't of golf bij golf dat woord herhaalde.

   Maar hij wies op, en zie, de schoone droom
Verraste hem slechts zelden meer; - ten leste
Was 't uit, voor goed. - Hij doolde door 't geweste
   De velden om, het bosch in, langs den stroom,
De bergen op. - Vergeefs! - 't Bleek ijdel staren,
   De wolk brak niet, of dreef der kimmen toe,
En uit zijn oog. '- O! wie haar na mogt varen! -'
   Dus borst hij uit, schier radeloos te moê;
En zwoer een' eed, de wereld rond te zwerven,
   Van land tot land, van stad tot stad te gaan,
En rust en lust van 't zoet te huis te derven,
   Tot weêr die God voor hem de luit zou slaan.

De borst hield woord. Aan ''t *Babel* onzer dagen,'
   Der kunsten troon, beschavings middelpunt,
   Hadt gij met hem het eerst die eer gegund;
Op naar *Parijs*! en ijlings dáár aan 't vragen:
   ' - Woont hier de Geest der schoone kunsten niet?' -
Het antwoord is: '- Waar elders zou hij wonen? -
   - Zoo wijs me!' - en elk, die onzen vreemdling ziet,

Snelt hoff'lijk meê, om hem 't gebouw te toonen.
L'Académie, in aller ijl bezocht,
Voldoet hem niet, - 't is slechts de kunst van slapen
Op lauwren, die men elders winnen mogt;
In 't *Instituut* is 't even eens geschapen! -
CHATEAUBRIAND? '- Hij woont niet in *Parijs*;
Maar lees dat vers, zoo ziet gij d'Ongeziene.' -
La Chûte was 't, helaas! van LAMARTINE; -
HUGO? die bleek dramatisch van de wijs!
'- Der kunsten geest? -' '- *Ami, vas voir la Juive*; -'
'- Der kunsten geest? -' '- *Monsieur, c'est au Français* -'
'- Der kunsten geest? -' '- *Peut-être à l'autre rive*; -'
' - Der kunsten geest? -' ' - *Je ne le vis jamais*! -'
Helaas! zoo was 't - op honderde soireeën,
Au bal, au cercle, à la cour, même au jeu
Gold al 't gerel Ministers barensweeën:
' - *La Politique est l'art des arts, Monsieur*! -'

En *Londen* rijst vast prachtig uit de neev'len,
Maar vlei u niet, dat hij er wijzer word':
' - Der kunsten geest? -' '- Die sluimert te *Abbotsford*
En weinig groots blijkt aan de kim te heev'len:
Want BULWER "spon meest rag;" en DICKENS geeft
Steeds *charges* en bij wijl' karikaturen;
En 't grootst Genie heeft wel bij ons geleefd,
Maar wordt het meest gevierd bij onz' geburen:
Zoo *Drury-Lane* als *Covent-Garden* biên
Het gapend volk verbazend stoute stukken,
Doch waar geen zweem der kunst in is te zien,
Waar SHAKSPEAR's geest *Queen* BESS meê mogt verrukken! -'

Gij gist reeds, hoe 't bij *ons* hem is gegaan;
In *Holland* zijn de vreemden willens blinden!
Of is de OORSPRONK'LIJKHEID hier schaars te vinden,
Al steekt gij ook bij dag een' luchter aan?

Beslis het zelf, en, laat mij voort vertellen:
't Ging *Duitschland* in, het rouwedragend land,
Dat zich een' nacht, een' langen nacht mogt spellen
Sinds de ondergang der Zonne van 't Verstand!
Vergeefs bezocht hij *Dresden* en bekoelde
Weldra nog meer, - 't gevoel werd fluks zoo fijn,
Dat hij van louter fijnheid niets gevoelde:
De borst zocht ook den kunst-geest in *Berlijn*!
En toch hij toog nog verder, toog naar *Weenen*,
En vleide zich: ‘ - Ik tref hem zeker hier, -’
Maar hoorde er slechts van *Prater* en plezier
‘ - Eet, drink, *trala*! -’ en ging naar 't Zuiden henen.

Italië is der kunsten voedsterland,
Het kwijt der andre schuld met woekerrenten! -'
Ach! op een trom sloeg ieder muzikant,
En alle stemmen schenen instrumenten!

Maar of misschien mijn adem 't harden mogt,
't Verveelde u wis, wanneer ik u verhaalde,
Wat steden hij al meer vergeefs bezocht,
Hoe tot *Constantinopel* toe hij dwaalde;
En schoon het niet onaardig wezen zou,
U onverwacht een harem in te leiden,
Of wat van hem de Muzelmannen zeiden,
Te tolken zoo uitvoerig als getrouw;
'k Verbeeld mij, dat ge wriemelt, dat gij fluistert,
En verg daarom van uw geduld niet meer;
Hij had gereisd en gij hebt toegeluisterd:
En even wijs zijn we in *Provence* weêr.

Het zoet getril der zuidernachtegalen
   Begroette er hem in zomeravondstond,
Terwijl in 't goud der laatste zonnestralen
   Het donker groen der myrthendreef verzwond:
Hoe leende hij zijne ooren aan die weelde!
   Hoe wendde hij zijne oogen 't schouwspel toe!
   Hij was de jagt naar 't schittrend luchtbeeld moê;
‘- Wat bleek de droom, die mij als knaapje streelde? -’
   Vroeg hij zich luid: ‘- wat dan een ijdle zucht?
Wel dwaas zoo hij mijn harte langer scheidde
   Van wereldvreugde en van natuurgenucht;
Voortaan leve ik in harmonie met beide! -’
   Hij zeî 't en staarde en was niet meer alleen;
Een lieve maagd zat in gepeins verloren
   In schaâuw eens beuks, haar lammren om haar been,
Die onbezorgd de malsche klaver schoren.
   Wat kleene voet! Hij zag haar aan, zij hem,
Hij naakte haar; ei, gis wie 't hoogste bloosde
Der twee, toen hij haar groette, toen hij poosde
   En luttel sprak met haperende stem,
Totdat op ééns haar blooheid hem bezielde
   Met moed en 't meisje, als zij hem zou verstaan,
Zich bukken moest dewijl hij voor haar knielde,
   Daar raakte vast zijn mond haar lippen aan.

Een kus! - daar brak de purpren wolk, die wijlde
   Aan 't hoog azuur; daar groette HIJ het paar,
Om wien de borst van hoofd- tot hoofdstad ijlde,
   De God des Drooms, den lauwerkrans om 't hair,
De luit ter hand, - daar ruischte 't uit den hoogen:
   ‘ - Wat zocht gij me in den vreemde toch met smart?
   Gij zult me altoos aanschouwen in uw hart,
Zoo vaak gij 't gaslaat met des geestes oogen!
   De kunst schuilt niet, van slijk of stof omhuld,
Als plant of steen, in holen en in krochten,
   De wisse prooi van 't allertaaist geduld; -
Wie vonden me ooit, hoe ijvrig zij me ook zochten,
   Die niet mijn gunst al aanloeg in de wieg,
Van kindsbeen af mijn heilig vuur niet blaakte?

Maar wie - opdat geen hoogmoed u bedrieg', -
De studie wel niet vormde, maar volmaakte!
Ook gij, dring diep in 't schoone der Natuur,
Ge ontvingt van mij alleen dien zin zoo open;
Heb lief, ook gij zult opzien, streven, hopen,
Voor 't aardsche is liefde een heilig, loutrend vuur!
Slechts wie die twee in zijn gemoed vereenigt,
NATUUR en LIEFDE, is waarlijk één met mij:
Een *Stof* voor Zang en Dicht noemt haar de menigt',
Hij acht die zelv' MUZIJK en POËZIJ! -'

En met die les was hij hunn' blik ontvloden,
Het paar alleen in 't lieflijk schemeruur;
En, wèl bezien, zijn wij ook ongenooden,
En dus besluit ik hier mijn avontuur.

Mengelingen.

Gaston van Foix.

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 87.)

‘- Hierop verliet hij zijnen oom te *Pampelona* en keerde naar *Orthès* terug. De Graaf VAN FOIX, zijn vader, ontving hem, zoo als het ook behoorde, zeer goed, en vroeg hem naar nieuws uit *Navarre*, en welke geschenken en kostbaarheden men hem dáár gegeven had; en hij liet ze allen zien, uitgezonderd het beursje, waarin het kruid was; want hiervan zweeg hij stil en hield het geheim. Nu was het de gewoonte aan het Hof van den Graaf VAN FOIX, dat GASTON en zijn bastaard-broeder YVAIN dikwijls in ééne kamer sliepen; zij hielden veel van elkander, zoo als kinderen en broeders doen, en droegen gelijke kleederen; want zij waren bijna van dezelfde ouderdom en grootte. Terwijl zij op zekeren dag, even als kinderen gewoon zijn, bezig waren om te spelen en zich te vermaken, toen zij nog te bed lagen, gebeurde het, dat zij hunne rokken verwisselden, zoodat de rok van GASTON, waarin het beursje met het kruid was, op het bed van YVAIN, den broeder van GASTON, kwam te liggen. YVAIN, die vrij slim was, voelde het beursje en het kruid, en vroeg aan zijnen broeder: “GASTON! wat draagt ge toch altijd op uwe borst?” GASTON was niet verheugd over deze vraag en antwoordde: “Geef mij mijn' rok terug, YVAIN! gij hebt er niet meê noodig.” YVAIN wierp hem zijn' rok weder toe, dien GASTON aantrok; doch hij bleef den geheelen dag meer in zijne gedachten verdiept, dan ooit te voren. Drie dagen

daarna gebeurde het, even alsof God den Graaf VAN FOIX bewaren en redden wilde, dat GASTON op zijn' broeder YVAIN, onder het kaatsen, verstoord wordende, hem eene oorveeg gaf. Het kind werd er gramstorig over en kwam huilende in de kamer van zijn' vader, en vond dezen, die juist de mis gehoord had. Toen de Graaf hem zag huilen, vroeg hij hem: “YVAIN! wat scheelt er aan?” - “Zoo waar als God leeft, Heer!” zeide hij, “GASTON heeft mij geslagen; maar er is evenveel en meer reden om hem te slaan, dan mij.” - “Waarom?” vroeg de Graaf, die dadelijk achterdocht had en zeer schrander is. - “Op mijn woord, Heer! sedert hij van *Navarre* is teruggekomen, draagt hij een beursje vol met fijn kruid op zijne borst; maar ik weet niet, waarvoor het dient, noch wat hij er meê doen wil, behalve dat hij mij ééns of tweemaal gezegd heeft, dat Mevrouw, zijne moeder, weldra en binnen zeer korten tijd, meer in uwe gunst zal zijn, dan zij ooit was.” - “Ha!” zeide de Graaf, “zwijg stil en draag zorg, dat gij aan niemand iets ontdekt van hetgeen gij mij gezegd hebt.” - “Zeer gaarne, Heer!” antwoordde het kind. -’

Op dit oogenblik werd de deur van de zaal geopend en FROISSARD zweeg, toen iemand, zonder moeite te doen om zacht te gaan, de tafel naderde, niettegenstaande de Heer VAN HEEMSTEDE hem met de hand beduidde, om geen gerucht te maken. Het was de knecht, die naar *Haarlem* was afgezonden geworden; het was hem niet gelukt eenige berigten omtrent den zoon van den Graaf in te winnen, en terwijl Mevrouw VAN BLOIS hoe langer hoe meer naar het terugkomen van de jonge lieden scheen te verlangen, vervolgde FROISSARD:

‘- De Graaf, -’ zeide mij de schildknaap, ‘ - verdiepte zich in gedachten, bewaarde het stilzwijgen tot het uur van het middagmaal, waschte zich en ging, even als andere dagen, in zijne zaal aan tafel zitten. Zijn zoon GASTON was gewoon, hem van alle spijzen voor te dienen en zijn vleesch te proeven. Zoodra hij het eerste geregt voor den Graaf had neêrgezet en gedaan had hetgeen hij doen moest, zag de Graaf, die goed onderrigt was, scherp toe, en hij ontwaarde de koorden van het beursje aan den rok van zijn' zoon. Zijn bloed verstijfde, en hij zeide: “GASTON! kom hier heen, ik wil u iets aan het oor zeggen.” Het kind naderde de tafel; toen maakte de Graaf hem de borst open, en knoopte zijn' rok los, nam een mes, sneed de koorden van het beursje af, zoodat hij het in de hand hield, en zeide toen tot zijn' zoon: “Wat is er in dit beursje?”

Het kind, dat geheel verbaasd en verlegen stond, uitte geen woord, maar werd bleek van angst, en begon sterk te beven; want het zag in, dat het misdaan had. De Graaf VAN FOIX opende het beursje, nam van het kruid, en leide er van op een bord van brood van ongezuurd deeg, waarop men het vleesch snijdt, floot toen een' windhond, die daar bij hem was, en gaf het dezen te eten. Zoodra de hond het eerste stuk opgegeten had, viel hij om en stierf.

"- Wie weet, welk een brave hond het geweest is," zeide de Kastelein van *Beaumont*; "het is jammer! kon de Graaf het kruid niet op iets anders beproeven?" - "Waarom niet op een' dorper?" vroeg JAKET. "Of een' Zot?" riep de Graaf en zeide toen: "Ga voort, *Sire* JEAN!"

- Toen de Graaf dit zag, ontstak hij in arren moede, en hij had er wel reden voor; hij stond op van tafel, nam zijn mes en wilde het naar zijn' zoon werpen, en hij zoude hem zonder twijfel op de plaats vermoord hebben, maar ridders en knapen sprongen toe en riepen: "Heer! om Gods wil genade! haast u niet, maar doe onderzoek naar de zaak, vóórdat gij uwen zoon eenig leed toebrengt." En het eerste woord, dat de Graaf uitte, was, dat hij in het Gasconsch uitriep: "o! GASTON, verrader! om uwentwille, en om het erfgoed te vermeerderen, dat u eens te beurt moest vallen, is er oorlog en tweedragt geweest tusschen mij en den Koning van *Frankrijk*, den Koning van *Engeland*, den Koning van *Spanje*, den Koning van *Navarre* en den Koning van *Arragon*; ik heb mij goed tegen hen gedragen, en nu wilt gij mij vermoorden! Uw slechte aard heeft het u ingegeven; maar weet, dat gij voor deze daad zult sterven." Toen snelde hij met het mes in de hand naar de andere zijde van de tafel en wilde hem vermoorden; doch ridders en knapen wierpen zich weenende voor zijne voeten neder en riepen: "Ach, Heer! vermoord GASTON om Gods wil niet, want gij hebt geene andere kinderen. Laat hem bewaken, en doe onderzoek naar het geval; welligt wist hij niet, wat hij bij zich droeg en heeft hij geene schuld aan dit misdrijf." - "Op staanden voet dan," zeide de Graaf, "zet hem in den toren, en laat hem zóó bewaken, dat men mij verantwoordelijk voor hem kan zijn."

Toen werd het kind in den toren van *Orthès* gezet, en de Graaf deed een aantal van degenen, die zijn' zoon dienden, gevangen nemen; maar hij kreeg ze allen niet, want velen maakten zich uit de voeten, zoo als de Bisschop van *Escala* ,

die ook onder verdenking viel, en thans nog buiten 's Lands is, en zoo zijn er nog velen; maar hij liet er vijftien op eene schrikkelijke wijze ter dood brengen. En de reden, die hij er voor gaf, was, dat het onmogelijk wezen konde, dat zij van het geheim niet geweten hadden, en er hem van hadden moeten onderrigten en zeggen: “Heer! GASTON draagt eene beurs op zijne borst, die er zóó en zóó uitziet.” Maar zij deden het niet, en daarom stierven zij een' schrikkelijken dood, en het was te bejammeren van eenige knapen, daar er in geheel *Gascogne* geene knappere, netter of beter gekleede waren, want de Graaf VAN FOIX heeft altijd knap en vlug volk in zijne dienst.’

‘Ongelukkige menschen!’ zeide de vrouw VAN HEEMSTEDE, bewogen met de slagtoffers der achterdocht van den Graaf VAN FOIX. ‘Tot nu toe, Heer JAN! heb ik Heer GASTON *Phebus* wel mogen lijden, maar thans niet meer; o! het verwondert mij niet meer, dat zijn kind niet meer leeft: het maar zoo in de gevangenis te werpen en het te hebben willen vermoorden! een Heiden kon niet slimmer doen!’ - ‘En het verwondert mij nu niet meer, dat hij geen' Nar aan zijn Hof heeft; er is geen Zot dom genoeg, om zulk een' Heer te dienen,’ mompelde JAKET, terwijl Heer GUY aanmerkte: ‘Onze goede gastvrouw vergeet, dat KAREL *de Slechte* de aanlegger van deze schandelijke daad was; de Graaf VAN FOIX handelde wel wat overhaast en gestreng, maar het leven der Vorsten is gestadig in gevaar: dit maakt hen ergdenkend.’ - ‘En daarom wil ik wel Zot, maar geen Koning zijn,’ zeide JAKET ernstig.

FROISSARD antwoordde niet en vervolgde: ‘De Graaf VAN FOIX liet wel blijken, dat deze zaak hem ná aan het hart lag, want hij deed al de Edellieden, de hooge Geestelijken van *Foix* en *Bearn*, en al de aanzienlijke mannen van deze twee Landen te *Orthès* bijeenroepen, en toen zij gekomen waren, gaf hij hun te kennen, waarom hij hen had laten oproepen, en hoe hij zijn' zoon op zulk een groot misdrijf betrapt had, dat het zijn voornemen was, om hem te doen sterven, dewijl hij den dood verdiend had. Het geheele volk antwoordde als met ééne stem op deze woorden en zeide: Heer! verleen hem genade! wij willen niet, dat GASTON sterven zal; het is uw erfgenaam en gij hebt er geen' ander.

Zoodra de Graaf zijn volk hoorde, dat voor zijn' zoon om ontferming bad, bedaarde zijne gramschap een weinig, en hij nam voor, hem met gevangenhouding te straffen; hij zoude hem twee of drie maanden in de gevangenis houden, en hem

dan twee of drie jaren op de eene of andere reis zenden, totdat hij zijne reden tot onvergenoegdheid vergeten had en het kind in jaren gevorderd zijnde, tot meerder en beter kennis zoude gekomen zijn. Hij gaf daarom aan zijn volk verlof, om naar hunne haardsteden terug te keeren, maar die van het Graafschap van *Foix* wilden *Orthès* niet verlaten, indien de Graaf hun niet verzekerde, dat GASTON niet zoude sterven: zóó veel hielden zij van het kind. Hij beloofde hun dit, maar zeide hun, dat hij hem, om hem te straffen, gedurende zekeren tijd in de gevangenis zoude houden. Op deze beloften vertrokken de lieden van alle Standen, en GASTON bleef te *Orthès* gevangen.

Het gerucht van dit alles verspreidde zich overal, en GREGORIUS *de Elfde*, die toen Paus was te *Avignon*, zond dadelijk den Kardinaal van *Amiens* als Gezant naar *Bearn*, om deze zaak bij te leggen, den Graaf ter neder te zetten, zijne gramschap tot bedaren te brengen, en het kind uit zijne gevangenis te verlossen. Maar de Kardinaal maakte zoo weinig haast met den hem opgedragen' last, dat hij niet verder dan tot *Beziers* kwam, toen hij het berigt ontving, dat er niets meer voor hem te *Bearn* te doen was; want GASTON, de zoon van den Graaf VAN FOIX, was overleden! En ik zal u zeggen, hoe hij stierf, omdat ik u reeds zoo veel van deze zaak verhaald heb.

De Graaf VAN FOIX liet hem in een vertrek van den toren van *Orthès* gevangen houden, waar zeer weinig licht was, en hij bleef dáár tien dagen. Hij dronk en at weinig, ofschoon men hem dagelijks genoeg te eten en te drinken bragt; maar als men hem vleesch bragt, dan leide hij het heimelijk ter zijde, en raakte het niet aan; en sommigen willen wel zeggen, dat men al het vleesch, dat men hem gebragt had, in zijn geheel heeft gevonden op den dag van zijn' dood, en dat hij er niets afgenomen had: het was te verwonderen, hoe hij zoo lang heeft kunnen leven. Om meer dan ééne reden hield de Graaf hem dáár opgesloten, zonder dat er een oppasser met hem in het vertrek was, die hem raad geven of vertroosten kon, en het kind bleef altijd in zijne kleederen, zoo als het er was ingebragt; het gevoelde hierover groot verdriet, want het was dit niet gewoon, en verwenschte het uur, waarin het geboren was, om zóó te moeten eindigen -'

- 'Hij heeft zich dus van honger laten sterven!' riepen de vrouwen, en FROISSARD zweeg; hoe eenvoudig hij het eenvoudige verhaal van den schildknaap voordroeg, zoo hadden zij evenwel zeer goed gevat, wat er in zijne woorden lag opgesloten; zij

verplaatsten zich geheel in den toestand van het kind, en hare tranen vloeiden; het scheen, dat deze uitwerking van het medelijden den Kanonik trof, want hij zeide aangedaan: De arme GASTON heeft regt op uw beklag en uwe tranen, edele Vrouwen en Jonkvrouwen! want een bitter lot was het zijne; ware er iemand bij hem geweest, die eenigen invloed op hem had gehad, welligt zoude hij anders gehandeld hebben, en zich hebben laten troosten; maar hij was alleen. Het was niet de vrees voor den dood, die hem het voedsel deed weigeren, maar droefheid over de verdenking, die op hem rustte; hij was jong, maar evenwel was hij GASTON VAN FOIX, en hij werd beschuldigd zijn' vader te hebben willen vergeven, en die beschuldiger was zijn vader; hij eischte zijn' dood, en hij, erfgenaam van *Foix* en *Bearn*, had het alleen aan het medelijden van die lieden, die eens zijne onderdanen moesten worden, te danken, dat zijn vader hem niet vermoord had: dit alles deed hem den dood zoeken. O! hoe sterk moet de wanhoop, de weêrzin in het leven geweest zijn in het hart van het kind, om zelf den laatsten dag nog het vleesch, den wijn en de vruchten te weigeren, die zijn verzorger hem geknield aanbood en bad te nuttigen; en evenwel moet hem toen de honger gefolterd hebben, en hij was onschuldig, jong, even schoon als zijn vader in zijne jeugd; hij had eene schoone vrouw van zijne jaren, en hij was erfgenaam van schoone Landen!

‘Op den dag van zijn overlijden bragten degenen, die hem zijn eten toedienden, het vleesch, en zeiden tot hem: “GASTON! hier is vleesch voor u.” GASTON sloeg er naauwelijks acht op, en zeide: “Zet het dáár neêr.” Hij, die hem bragt hetgeen ik u gezegd heb, zag om zich heen, en ontwaarde in de gevangenis al het vleesch, dat hij de vorige dagen gebragt had. Toen sloot hij de kamer weder toe, kwam bij den Graaf VAN FOIX en zeide tot hem: “Heer! geef om Gods wil acht op uw' zoon, want hij hongert zich uit in de gevangenis, waar hij ligt, en ik geloof, dat hij niets gegeten heeft sedert hij er in gekomen is; want ik heb al de spijzen, die men hem gebragt heeft, onaangeraakt ter zijde zien staan.” De Graaf was verstoord over hetgeen hij vernam; hij verliet zijne kamer zonder een woord te zeggen, ging naar de gevangenis van zijn' zoon, en hield ter kwader ure een klein lang mes in de hand, waarmede hij zijne nagels sneed en schoonmaakte. Hij liet de deur van de gevangenis openen en trad naar zijn' zoon, en hield het lemmer van zijn mes bij de punt, en zoo nabij het einde, dat het

niet langer buiten zijne vingers uitstak, dan de dikte van een' Tourschen groot. Bij ongeluk dit gedeelte van de punt in den hals van zijn' zoon stekende, trof hij hem, ik weet niet in welke ader, en zeide tot hem: “Ha, verrader! waarom eet gij niet?” En dadelijk daarop ging de Graaf heen, en keerde naar zijne kamer terug, zonder iets verder te doen of te zeggen. Het kind was ontsteld en verschrikt over de komst van zijn' vader; hierbij kwam, dat hij zwak van het vasten was, en toen hij de punt van het mes zag of voelde, dat zijne keel raakte, - want hoe ligt de wond ook ware, het was in eene ader, - toen keerde hij zich ter zijde en stierf! -’

‘Arme GASTON!’ riepen de vrouwen snikkende. ‘Ik geloof, dat hij als een heilige martelaar gestorven is,’ zeide de Vrouw VAN HEEMSTEDE tranen stortende; ‘het kind, dat door zijn' wreeden vader vermoord is, is zeker dadelijk in het Paradijs opgenomen.’ - ‘Wie zoude er aan kunnen twijfelen?’ zeide de Heer VAN MONTFOORT, en JAKET antwoordde: ‘Ik niet, ten minste; die Graaf VAN FOIX schijnt de slechte gewoonte te hebben met messen te spelen: waarom gebruikt hij niet een houten zwaard, even als ik en als elk andere Nar? GASTON *met de messen* ware een beter naam voor hem, dan GASTON *Phebus*, want....’ - ‘Zwijg, JAKET!’ riep de Graaf, ‘wilt gij uwe tong wagen, door zóó te spreken over een groot Vorst, die nog leeft; vervolg, *Sire* JEAN! en stoor u niet aan onzen Zot.’ De stem van JAKET had den papegaai gewekt; doch vóórdat hij een' aanvang maakte met schelden, vervolgde de Klerk van den Heer GUY:

‘- Naauwelijks was de Graaf in zijne kamer binnengetreden, toen hij van de zaak berigt kreeg door dengenen, die het kind het vleesch toediende en tot hem zeide: “Heer! GASTON is dood! -” “Dood?” riep de Graaf. - “God helpe mij, Heer! het is zoo.” De Graaf wilde niet gelooven dat het waarheid was, en hij zond er een' ridder heen, die daar bij hem was. De ridder ging er heen, en berigtte, dat hij inderdaad dood was. Toen was de Graaf VAN FOIX uitermate verstoord, en zeide: “Ha, GASTON! welk een beklagenswaardig lot hebt gij hier gehad! Ter kwader ure voor u, en voor mij, hebt gij in *Navarre* uwe moeder gaan zien. Nimmer zal ik zoo volmaakte vreugde genieten als te voren.” Toen liet hij zijn' barbier komen en zich geheel scheren, betoonde grooten rouw, en kleedde zich, zoowel als al de lieden van zijn Hof, in het zwart. Het lijk van het kind werd met geween en geklag naar de Minderbroeders te *Orthès* gebragt en aldaar begraven. Zóó ging het met den dood van GASTON VAN

FOIX; het is waar, zijn vader vermoordde hem, maar de Koning VAN NAVARRE, KAREL *de Slechte*, bragt hem den doodsteek toe; en men noemt den armen GASTON, omdat hij nog zoo jong, zoo beklagenswaardig gestorven is, *den Engel van Foix*. -'

Hier zweeg FROISSARD. Niettegenstaande men hooren kon, dat hij gewoon was Fransch te spreken en in die taal te schrijven, had men hem met veel genoegen aangehoord; doch juist toen Heer GUY en de Heer VAN HEEMSTEDE hem wilden bedanken voor de moeite, welke hij genomen had, en het genoegen, dat hij het gezelschap had verschaft, sprong de jagthond, die tot nog toe stil gelegen had, op, en snelde naar de deur, en er ontstond eene groote beweging op het vóórplein van het Slot; het was een verward gerucht van paardengetrappel, menschenstemmen en geblaf van honden. 'Daar zijn zij!' riep de Gravin verheugd, die misschien de éénige in de zaal geweest was, die niet geluisterd had naar het verhaal van *Sire* JEAN den Klerk. De terugkomst der jonge lieden beroofde FROISSARD van het inoogsten van eenigen lof over zijne vertelling, maar zij droogde als door eenen tooverslag de tranen der vrouwen, en bewaarde den Graaf VAN FOIX voor het uitspreken van een streng vonnis over zijne onmededoogendheid, dat zij reeds hadden opgemaakt: het droevig lot van den armen GASTON had haar sterk getroffen; de lof, dien FROISSARD zijnen vader had toegezwaaid, kwam haar onregtvaardig toe; het Hollandsche vrouwenhart beoordeelde hem geheel anders, dan de *Chroniquer*, en evenwel was de laatste zeker de bevoegdste, om den Graaf te beoordeelen; een Graaf VAN FOIX was geen Hollandsche Graaf, en KAREL, Koning van *Navarre*, was zijn zwager.

De Graaf VAN DUNOIS trad, zijne vrouw bij de hand houdende, weldra in de zaal, en de vrolijke stoet van Jonkvrouwen, Heeren en knapen volgde hen. Zoo stil als het eenige oogenblikken te voren geweest was, zoo druk was het nu: men hoorde thans twintig stemmen voor ééne. De Gravin, die haar ongeduld niet bedwingen kon, was opgestaan, en de jonge Graaf trad snel naar haar toe en zeide: 'Mevrouw moeder! hier zijn wij reeds terug; het doet mij leed, dat gij ongerust geweest zijt.' Zijne moeder kuste hem en daarna hare dochter en zeide: 'Gij hebt mij verlegen gemaakt, LOUIS! het is niet wél, kind! hier zoo laat in de zeelucht te blijven en uwe jonge vrouw is ook niet gewoon aan dit Land.' - 'o! Mevrouw moeder!' riep de jonge Graaf, die niet ouder dan dertien jaren en zeer teêr van gestel was, terwijl hij lagchende om zich heen zag: 'zij is van dezen

dag eene Hollandsche vrouw geworden, is het niet zoo, MARIA liefste? anders kunnen deze Heeren en Jonkvrouwen het getuigen en zelfs Mevrouw VAN BALATRE; ik heb haar in zee gedragen en goed ingezouten, ik verzeker het u; zij weet, dat zij te *Zandvoort* geweest is.' - 'Foei, LOUIS!' zeide de Gravin, 'en dat met zulk koud weder, denkt gij niet om uwe gezondheid? Arme MARIE! kom hier, vertel mij eens of het waar is, en hoe heeft Mevrouw VAN BALATRE dit toegelaten?' Terwijl de Gravin zitten ging en hare dochter nevens haar deed plaats nemen, zeide deze opgeruimd: 'o! Het is niets, Mevrouw! LOUIS heeft het niet erg gemaakt, het is immers een landsgebruik, en had ik niet gewild, dan zoude men maar gezegd hebben, dat alle Fransche Vrouwen en Jonkvrouwen bang voor het water zijn; er waren er genoeg, die gilden en jammerden, toen die Heeren en knapen haar in zee droegen.'

Niettegenstaande dit alles berispte de Gravin Mevrouw VAN BALATRE, die het laatst was binnengekomen, dat zij den jongen Graaf niet verhinderd had, zijne vrouw in zee te dragen. Heer GUY, die onderwijl den groet der binnengetredenen en ook van den Heer VAN BREDERODE, die mede gekomen was, ontvangen had, scheen niet zoo ontevreden over het gedrag van zijnen zoon, want hij ontving hem vriendelijk en zeide vrolijk: 'Op mijn woord, LOUIS! indien gij mij uw voornemen gezegd hadt, dan ware ik ook naar *Zandvoort* gereden om de grap te zien; maar hoe heeft uwe vrouw en hare jonkvrouwen zich gehouden?' - 'o! MARIA was niets bang, Heer vader! en evenwel heb ik haar goed nat gemaakt, ik verzeker het u.' - 'Zij schijnt er dan beter tegen te kunnen dan uwe moeder,' hernam de Graaf lagchende, 'want deze heeft wel acht dagen zuur gezien, toen ik haar in zee gedragen had.' - 'En ik was eerst bevreesd, dat de Fransche jonkvrouwen het ons nooit zouden vergeven, Heer oom!' zeide GUY de Bastaard, 'want zij gilden en klaagden luid, toen wij haar, even als mijn neef DUNOIS zijne vrouw, in het water droegen; maar de vrede is reeds weêr gemaakt en met een' kus bezegeld.' - 'o! Zij zijn niet haatdragend,' riep de Heer VAN HEENVLIET en vervolgde zacht, 'ik wilde wel, Heer Graaf! dat gij Mevrouw VAN BALATRE eens gezien hadt; zij vlugtte langs het strand als een gejaagd hert, en evenwel was er niemand, die haar vervolgde, of het wagen durfde, haar in zee te dragen, met gevaar van met zijn' last te zinken.' Een algemeen gelach der Heeren, die den Graaf omringden, maakte de vrouwen, die zich met de Gravin onder-

hielden, nieuwsgierig, en deze vroeg: ‘Wat wordt daar toch verteld?’ - ‘Niets, Mevrouw! dat belangrijk genoeg is om u te zeggen,’ antwoordde Heer GUY lagchende. ‘Of dat waard is om te lagchen,’ zeide JAKET; ‘een Zot zoude niet gek genoeg zijn, zich zoo vroeg in het jaar uit vermaak in de zee te laten dragen, maar liever als Mevrouw VAN BALATRE als een hert de vlugt nemen.’ - ‘Behoudens den eerbied voor Mevrouw VAN BALATRE, is het hert zelfs een te edel dier, JAKET!’ zeide de Graaf lagchende, ‘dan dat een Zot zich er bij kan vergelijken.’ - ‘Vergeef de verwaandheid van JAKET, Heer!’ antwoordde deze, ‘ik weet wel, behoudens den eerbied voor de vrouwen, die hier zijn, dat de edellieden meer gelijken op een edel hert, dan uw arme Zot.’ - ‘Onze JAKET begint boos te worden, Heeren!’ zeide de Graaf en vervolgde: ‘Gij hebt evenwel niet wèl gedaan, LOUIS! ons niets van uw voornemen te zeggen, en bovendien behoefdet gij om eenige natte kleederen zoo laat niet terug te komen.’ De Graaf VAN DUNOIS wilde antwoorden, doch de Heer VAN BREDERODE kwam hem voor en zeide: ‘Dat is mijne schuld, Heer Graaf! ik ontmoette uwen zoon met zijn gezelschap te *Zandvoort*, en haalde hen over, om met mij meê te gaan; zij hebben in mijn Huis gegeten, ik had u dit moeten laten zeggen, maar ik heb er niet aan gedacht. De straf over mijn verzuim is echter niet achter gebleven, en had ik het geweten, ik had Mijnheer VAN DUNOIS niet uitgenoodigd om met mij te gaan, want ik heb ondankbare gasten gehad; gij ziet in mij een' gevangen' man! Toen het oogenblik dáár was, dat zij *Brederode* zouden verlaten, noodigden zij mij uit, om hen een eindweegs te brengen, en ik, goede man, gaf onnoozel toe en liet opzadelen; ik vermoedde niets van het verraad, dat er broeide; toen ik bij *Hooge Woerd* wilde afscheid nemen en terugkeeren, nam men mij gevangen en voerde mij hier heen.’ - ‘Ik verzoek onzen gastheer om den gevangene streng te bewaken,’ riep Heer GUY lagchende, ‘morgen zullen wij het losgeld bepalen; voor heden avond blijft gij de gevangene van Mijnheer VAN DUNOIS, die zorgen zal, dat u op staanden voet een beker warme wijn geworde, om het leed over uw ongeluk weg te drinken.’ Heer JAN VAN HEEMSTEDE had reeds gezorgd, dat zijne te huis gekomen gasten bediend zouden worden; men dronk den eersten beker staande uit, ging toen zitten en de Graaf zeide: ‘*Sire* JEAN FROISSARD heeft ons, terwijl wij u wachtten, eene fraaije geschiedenis verteld, die de vrouwen heeft doen schreijen; gij moet u beklagen, dat gij deze gelegenheid verzuimd hebt, om een

gedeelte der schoone kronijken te hooren, die hij schrijft: het is eene regtvaardige straf voor de ongerustheid, waarin gij ons gelaten hebt; maar er is vergiffenis voor elke zonde, en wij veroordeelen elk een', die heden naar *Zandvoort* geweest is, Mevrouw VAN BALATRE niet uitgezonderd, om een' beker te ledigen op de gezondheid van onzen *Chroniquer*.' Niemand verzette zich tegen dit vonnis, en terwijl Heer GUY zijne dochter riep en haar lagchende ondervroeg naar hetgeen haar echtgenoot verrigt had, maakte het geheele gezelschap zich gereed om den avond vrolijk door te brengen. JAN FROISSARD, opgewonden door de geestdrift, waarmede men hem gezondheid toedronk, beloofde nog iets te vertellen, om hen schadeloos te stellen voor het verhaal, dat zij niet gehoord hadden, en op verzoek van de Gravin droeg hij de Pastourelle voor, die hij op het huwelijk van Mijnheer VAN DUNOIS met MARIA VAN BERRY gemaakt had.

J.F. OLTMANS.

Het vreemde kind.
(Naar hoffman.)

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 54.)

Over het oord, waar het vreemde kind te huis behoorde.

Op een allerliefst plekje in het bosch, tusschen ruischende heesters, digt bij de beek, had het vreemde kind eene regt prachtige tent gebouwd. Van hooge slanke leliën, donker blozende rozen en bont geschakeerde tulpen was die tent gemaakt en daaronder zaten FELIX en CHRISJE met het vreemde kind. Zij luisterden naar hetgeen de beek hun vertelde; maar die klaterde alles zoo raar dooreen, dat FELIX eindelijk uitriep: ‘wat zij vertelt, begrijp ik toch eigentlijk niet regt; maar het komt mij voor, alsof jij, lieve jongen! mij alles, wat daar ginds zoo onverstaanbaar wordt gemurmeld, regt pleizierig kondt verhalen. Doch in allen gevalle, wou ik dat ik wist, waar je toch van daan komt, en waar je weêr heengaat, als je zoo eensklaps verdwijnt, zonder dat wij weten hoe.’ - ‘Weet je wel, lief meisje!’ viel CHRISJE in, ‘dat Mama gelooft, dat je schoolmeesters HENDRIK bent?’ - ‘Hou je toch stil, malle meid!’ riep

FELIX: ‘Mama heeft den lieven jongen nooit gezien: anders zou ze niet van schoolmeesters HENDRIK gepraat hebben. - Maar vertel jij me nu eens, lieve jongen! waar je woont, dan kunnen we ook eens bij jou komen, bij voorbeeld 's winters, als het stormt en sneeuwt, en er heg noch steg in het bosch te vinden is.’ - ‘Och ja,’ zeide CHRISJE, ‘dat moet je ons nu reis net vertellen, waar je te huis hoort, en wie je vader en moeder is, en hoe je zelf eigentlijk heet.’ Het vreemde kind keek zeer ernstig, ja bijna treurig voor zich heen en zuchtte diep uit de borst. Toen zweeg het eenige oogenblikken stil en begon aldus: ‘Och, lieve kinderen! waarom vraagt ge mij naar mijne woonplaats? Is het niet genoeg, dat ik alle dagen bij jelui kom spelen? - Ik zou je kunnen zeggen, dat ik achter gindsche blaauwe bergen, die er als ongelijke wolkjes uitzien, te huis hoor; maar als je dagen achtereen al maar dóórloopen wildet, dan zoudt ge op denzelfden afstand nieuwe bergen zien, waar achter je mijne woonplaats zoeken moest; en als je ook aan die bergen gekomen waart, dan zoudt ge weêr nieuwe bergen zien, en zoo zou het jelui altoos gaan; maar je zoudt nooit dáár komen, waar ik woon.’ - ‘Ach!’ riep CHRISJE bijna schreijende, ‘dus woon je veel honderd mijlen van ons af, en nu ben je maar in deze streek te visite?’ - ‘Wees gerust, lieve CHRISJE!’ vervolgde het vreemde kind, ‘zoo dikwijls je regt hartelijk naar mij verlangt, ben ik aanstonds bij je en breng je allerlei speelgoed en allerlei moois mede, en is dat nu niet even goed, alsof wij in mijn huis met mekaâr zaten te spelen?’ - ‘Dat kan ik juist niet zeggen!’ riep FELIX, ‘want ik geloof, dat het heel mooi moet zijn, waar je woont, en dat er daar veel overvloed moet zijn van al dat fraaije goed, dat je ons meêbrengt. Al stel je me nóg zoo veel zwarigheden voor tegen de reis, toch ga ik op weg, zoo gaauw ik maar gelegenheid heb Dat doorkruisen van de bosschen langs ongebaande paden, dat beklimmen van bergen, dat doorwaden van beken, over steenen en struiken en doornen, dat bevalt mij juist - dat is zoo regt jagerswerk; je zult zien dat ik het uitvoer.’ - ‘Dat zal je ook wel!’ riep het vreemde kind, vrolijk lagchend, ‘en zoodra je het je zoo ernstig voorneemt, is het zoo goed, alsof je het al uitgevoerd hadt. Het Land, waar ik woon, is inderdaad zoo schoon en verrukkelijk, dat ik niet waag het te beschrijven: en over dat Land is mijne moeder koningin, en dáár regeert zij in volle pracht en heerlijkheid.’ - ‘Dus ben je een prins’ - ‘dus ben je eene prinses!’ riepen FELIX en CHRISJE te gelijker tijd, verwonderd, ja bijna verschrikt, uit. ‘Zeker ben

ik,' zeide het kind. 'En dus woon je in een mooi paleis?' vroeg FELIX. 'Dat woon ik,' sprak het kind. 'Je herinnert je die schoone kasteelen, die je in de lucht gezien hebt: nog veel schooner is het paleis mijner moeder, want zijne ranke zuilen van zuiver kristal verheffen zich hoog in de lucht, en de blaauwe hemel rust er op als een breed koepeldak. Daar onder zweven schitterende wolkjes in allerlei bogten heen en weder, en het purperen morgen- en avondrood klavert daar langs op en neder, en in luide reijen dansen de vonkelende sterren. - Je hebt zeker wel eens, lieve kinderen! gehoord van Feeën, die de wonderfraaiste dingen te voorschijn roepen, zoo als geen mensch dat doen kan, en nu kunt ge begrijpen, dat mijne moeder niets anders dan eene Fee is. Ja, dat is zij, en wel de magtigste, die er bestaat. Al wat zich op aarde beweegt en leeft, omvangt zij met trouwe liefde; doch tot haar innig leedwezen zijn er vele menschen, die niets van haar willen weten. Boven alles bemint mijne moeder de kinderen, en van daar komt het, dat van alle feesten in haar Rijk, die, welke zij voor de kinderen instelt, de schoonste en prachtigste zijn. Dan gebeurt het dikwijls, dat een paar flinke geesten van het hof mijner moeder stout in de wolken stijgen, en van het eene einde van het paleis tot het andere een' allerheerlijksten veelkleurigen regenboog uitspannen. Daar onder bouwen zij dan een' troon voor mijne moeder uit enkel diamanten, maar die er even zoo uitzien en even zoo lekker rieken als leliën en rozen. Zoodra mijne moeder den troon bestijgt, tokkelen de geesten hunne gouden harpen en kristallijnen cimbels, en de kamerzangers van mijne moeder heffen liederen aan, met zulke heerlijke stemmen, dat men er van weelde bij wegsmelt. Die zangers zijn schoone vogels, grooter nog dan arenden, met purperen veêren, zoo als je zeker nog nooit van je leven gezien hebt. Maar zoodra de muzijk begint, dan komt in het paleis, in het bosch, in den tuin alles in beweging. Duizende mooi opgeschikte kinderen tuimelen juichend en jubelend door een. Dan spelen zij krijgertje in het groen, en gooijen elkander uit scherts met bloemen; dan klauteren zij tegen de ranke boomen op en laten zich wiegen door den wind; dan plukken zij keurige gouden vruchten, die zoeter en lekkerder smaken dan iets op aarde; dan spelen zij met tamme reeën en andere aardige beesten, die hen uit het bosch te gemoet springen; weêr anderen draven stout den regenboog op en af, of klimmen als moedige ruiters op de goudfazanten, die hoog met hen het heldere zwerk ingaan.' - 'O! wat moet dat mooi

wezen; och, neem ons mede naar uw Land; we willen er altoos blijven!' - Verrukt riepen FELIX en CHRISJE deze woorden uit; maar 'neen!' zeî het vreemde kind, 'waarlijk! meênemen kan ik je niet; het is te ver: eerst moet je zoo goed en zoo lang kunnen vliegen als ik zelf.' Dat antwoord maakte FELIX en CHRISJE regt treurig, en zwijgend keken zij vóór zich op den grond.

Over den ondeugenden minister aan het hof van de koningin der feeën.

'En misschien,' vervolgde het vreemde kind, 'zou het je in mijn Land niet eens zoo bevallen, als ge u uit mijn verhaal voorstelt. Ja, het verblijf dáár kon zelfs wel eens voor jelui verderfelijk worden. Hoe heerlijk het gezang der purperen roode vogels ook is, er zijn vele kinderen, die er niet tegen kunnen: het breekt hun het hart en aanstonds moeten zij sterven. Weêr anderen, die al te wild op den regenboog draven, glijden uit en vallen naar beneden en sommigen zelfs zijn zoo dom, dat zij midden onder het vliegen den goudfazant, die hen draagt, zeer doen. Schoon anders de vogel een dood mak dier is, neemt hij toch zoo iets heel kwalijk en scheurt den onvoorzigtigen jongen met zijn' scherpen snavel de borst op, zoodat hij bloedend uit de wolken tuimelt. Het kost mijne moeder altijd vele tranen, wanneer kinderen zoo door hunne eigene schuld een ongeluk krijgen. Want zij had zoo gaarne, dat alle kinderen op de gansche wereld de weelde van haar Rijk mogten genieten; maar velen, die ééns met het vliegen goed op slag waren, worden naderhand al te wild, of al te bang en veroorzaken haar zorg en kwelling. Daarom krijg ik van haar verlof, om van tijd tot tijd eens uit te vliegen, en aan knappe kinderen allerlei moois uit ons oord meê te brengen, zoo als ik dat met u gedaan heb.' - 'Och!' riep CHRISJE, 'ik zou waarlijk niet in staat wezen om zoo'n mooijen vogel kwaad te doen; maar ik zou ook niet over den regenboog durven draven.' - 'Maar dat zou juist mijne zaak zijn,' viel FELIX haar in de rede, 'en daarom zou ik zoo graag naar de Koningin, je moeder, toe willen. Zou je ons niet eensjes den regenboog meê kunnen brengen?' - 'Neen,' antwoordde het vreemde kind, 'dat gaat niet, en in het algemeen moet ik jelui zeggen, dat ik hier altoos heel in het geniep moet komen. Vroeger was ik overal veilig, zoo veilig als bij

mijne moeder te huis; maar sedert is dat veranderd. Een booze vijand, dien zij uit haar Rijk gebannen heeft, zwerft overal rond, en ik moet oppassen, dat hij zich niet door list of geweld op mij wreekt.' - 'Wel,' riep FELIX, terwijl hij opsprong, en den stok, dien hij van eenen doorn had afgesneden, door de lucht zwaaide, 'dat wou ik wel eens zien, wie je hier kwaad zou durven doen. Eerst zou hij met mij te doen hebben, en als ik het niet klaren kon, dan zou ik Papa te hulp roepen. Die zou hem bij den kraag laten pakken en in den toren doen opsluiten.' - 'Och!' antwoordde het vreemde kind, 'zoo min als de booze vijand iets tegen mij vermag, wanneer ik te huis ben, zoo gevaarlijk is hij voor mij buiten af: ook is hij zeer magtig, en tegen hem baten stokken noch torens.' - 'Wat is dat dan voor een leelijke vent,' vroeg CHRISJE, 'dat je voor hem je zoo bang maakt?' - 'Ik heb u gezegd,' begon het vreemde kind, 'dat mijne moeder eene magtige Koningin is, en ge weet, dat Koninginnen, even als Koningen, Hovelingen en Ministers hebben.' - 'Ja wel,' sprak FELIX, 'de Graaf, mijn oom, is zelf zoo'n Minister en daarom draagt hij eene ster op de borst. Zeker dragen de Ministers van je moeder ook zulke schitterende sterren?' - 'Neen,' antwoordde het vreemde kind, 'want de meesten zijn zelve schitterende sterren, en de anderen dragen geene rokken, daar je zulke sterren op plakken kunt. Om je de waarheid te zeggen, al de Ministers mijner moeder zijn magtige geesten, die deels zweven in de lucht, deels wonen in het water, en overal, waar ze zijn, de bevelen mijner moeder volbrengen. Nu gebeurde het, langen tijd geleden, dat zich bij ons een vreemde geest indrong, die zich PEPASILIO noemde: deze beweerde, dat hij een groot geleerde was, en meer wist en meer wonderen kon doen, dan al de overigen zamen. Mijne moeder nam hem in de rij harer Ministers op, maar het duurde niet lang, of zijne booze streken kwamen aan den dag. Het was of hij er vermaak in vond, om alles te bederven, wat de overige Ministers deden, en bovendien scheen hij het er voornamelijk op gemunt te hebben, om de vrolijke kinderfeesten in de war te sturen. Hij had de Koningin in het oor geblazen, dat hij alleen den slag had, om de kinderen regt vrolijk en zoet te maken; maar in plaats daarvan hing hij zich met al zijne zwaarte aan den staart der fazanten, zoodat de arme dieren niet omhoog konden; trok de kinderen, wanneer zij tegen de rozenstruiken opklauterden, bij de beenen naar beneden, en dwong hen, wanneer zij vrolijk wilden dansen en

springen, met voorovergebogen hoofd op handen en voeten langs den grond te kruipen. Den zangers stopte hij allerlei ontuig in den bek, om maar te maken, dat zij niet konden zingen: want zingen kon hij niet velen; en in plaats van met de arme makke dieren te spelen, wilde hij ze opeten: want daarvoor, beweerde hij, waren zij geschapen. Het ergste van alles was, dat hij, met behulp zijner makkers, de schoone foukelende edelgesteenten van het paleis, de bontkleurige bloemen, de rozen en de leliën, ja zelfs den schitterenden regenboog met een afzigtelijk zwart waas wist te overdekken, zoodat alle pracht verdween, en alles er even somber en doodsch uitzag. Dat had hij naauwelijks gedaan, of daar begon hij te schateren van lagchen en te schreeuwen, dat nu eerst alles was, zoo als het wezen moest: want *hij* had het in zijne boeken juist zóó beschreven. Hij ging nog verder, en zeide zelfs mijner moeder de gehoorzaamheid als Koningin op: hem alleen, zeide hij, kwam de heerschappij toe. Daar veranderde hij zich eensklaps in eene monsterachtig groote zwarte vlieg, met bliksemende oogen, en een' spitsen vooruitstekenden snoet, en gonsde en bromde om den troon van mijne moeder, zoodat het toen aan haar en aan allen met haar bleek, dat de ondeugende Minister, die zich onder den schoonen naam van PEPASILIO had weten in te dringen, niemand anders was dan de duistere grimmige Koning PEPERVLEUGEL. Maar de dwaas had te zeer op de dapperheid en de kracht zijner gezellen gerekend. De Ministers van het Departement van de lucht schaarden zich om de Koningin en wuifden haar zoete geuren toe, terwijl de Ministers van het vuur in vlammen heen en weder golfden, en de zangers, die hunne snavels hadden gereinigd, uit volle borst harmonische zangen aanhieven, zoodat de Koningin den hatelijken PEPERVLEUGEL hooren noch zien, noch iets van zijn' vergiftigden stinkenden adem kon ruiken. Op hetzelfde oogenblik greep de fazantenprins den boozen PEPERVLEUGEL in zijn' bek, en kneep hem zoo geducht, dat hij luid schreeuwde van woede en pijn, en toen liet hij hem van eene hoogte van drie duizend ellen naar beneden storten. Hij kon geen lid meer verroeren, totdat, op zijn akelig gejammer, zijne tante, de oude blaauwe Pad, naar hem toekroop, hem op haren rug nam en naar huis sleepte. Vijf honderd flinke vrolijke kinderen kregen ieder een' stevigen vliegenklap, waarmede zij de hatelijke makkers van PEPERVLEUGEL, die nog rondzwierden, en de schoone bloemen poogden te bederven, doodsloegen. Het zwarte waas, waarmede PEPERVLEUGEL alles overtogen had, verdween van zelfs,

zoodra hij uit de voeten was, en straks bloeide en blonk en schitterde alles even schoon en heerlijk als van te voren. Gij kunt begrijpen, dat de leelijke PEPERVLEUGEL thans niets meer in het Rijk mijner moeder te zeggen heeft. Maar hij is er achter gekomen, dat ik mij dikwijls buiten moeders gebied waag, en vervolgt mij zonder ophouden onder allerlei gestalten, zoodat ik, arm kind, meermalen niet weet, waar ik mij verstoppen zal. Daarom, lieve kinderen! ontvlugt ik dikwijls zoo snel, dat je niet begrijpen kunt, waar ik gebleven ben. Ziet ge, dat is de reden, waarom ik niet met je naar mijn geboorteland vliegen wil; want als ik het waagde, dan zou hij zeker op ons loeren en ons doodmaken.' Toen CHRISJE het gevaar hoorde, dat het vreemde kind steeds boven het hoofd zweefde, begon zij bitterlijk te schreijen; maar FELIX zeide: 'Als die leelijke PEPERVLEUGEL niets anders is dan eene groote vlieg, dan zal ik hem wel met Papa's grooten vliegenklap op zijn lijf komen, en als ik hem eens goed op zijn' neus getrommeld heb, dan mag zijne tante Pad zien, hoe ze hem te huis krijgt.'

De eerste aankomst van den nieuwen gouverneur, en hoe de kinderen voor hem in den angst zaten.

Vlug sprongen FELIX en CHRISJE naar huis, niets anders roepende dan: 'Het vreemde kind is eene schoone prinses.' - Zij wilden het juichend hunnen ouders mededeelen; maar eensklaps bleven zij als marmerbeelden voor de deur staan, toen Mijnheer THADDAEUS VAN BRAKEL hen te gemoet trad. Naast hem ging een vreemde wonderlijk rare man, die naauwelijks verstaanbaar bij zich zelven bromde: 'Nu, dat is me wat moois!' - 'Daar is nu Mijnheer de Gouverneur!' zeide Mijnheer VAN BRAKEL, terwijl hij den man bij de hand nam, 'dien de Graaf, uw oom, u gezonden heeft. Maak eens beleefd je kompliment.' - Maar jawel! de kinderen keken den man schuins aan en verroerden geen' vinger. Zulk eene rare figuur hadden zij nog nooit gezien. Op zijn best was hij een half hoofd grooter dan FELIX, maar had een' dikken buik, en onder dat breede lijf heel kleine dunne spillebeentjes. Zijn mismaakt hoofd kon bijna vierkant genoemd worden, en zijn gezigt was afschuwelijk: want zijn spitse neus paste kwalijk bij zijne bruinroode wangen, en stond in geene de minste overeenstemming met zijn' breeden mond; daarbij vonkelden zijne kleine glazen oogen zoo afgrijselijk, dat men hem liever niet aankeek. Overigens had hij eene pekzwarte pruik op zijn' vierkanten kop geplakt, en was bovendien van het hoofd tot

de voeten in het zwart. Hij heette: de zeer geleerde Heer Kandidaat VAN DER INKT. Mevrouw VAN BRAKEL maakte zich boos op de kinderen, omdat zij geene vin verroerden, en riep: ‘Wat weêrga, kinderen! wat scheelt jelui? Mijnheer de Kandidaat zal je voor onbeschaafde boerenkinderen moeten houden. Komaan, geeft Mijnheer eene hand!’ De kinderen schepten moed en gehoorzaamden aan hunne moeder; maar eensklaps sprongen zij, zoodra Mijnheer VAN DER INKT hen bij de hand greep, luid schreeuwende, achteruit. Mijnheer VAN DER INKT lachte en liet eene naald zien, die hij in zijne mouw verborgen had, en waarmede hij de kleinen in de hand had geprikt. CHRISJE ging huilen, maar FELIX gromde ter zijde: ‘probeer dat nog reis, leelijke dikzak!’ Ook aan Mijnheer VAN BRAKEL beviel het niet: ‘Waarom deed UEd. dat, Mijnheer VAN DER INKT?’ vroeg hij. ‘Dat is zoo mijne gewoonte,’ antwoordde Zijn ZeerGeleerde, ‘ik kan dat moeijelijk laten,’ en tevens zette hij de handen in de zijde en bleef dóór lagchen; maar zijn lach klonk even aangenaam als het geluid van een' ouden nachtwachtsratel. ‘Ge schijnt veel van een grap te houden, Mijnheer de Kandidaat!’ zeide Mijnheer VAN BRAKEL, ofschoon hij even als de kinderen niet regt op zijn gemak was. - ‘Kom,’ zeide de Kandidaat, ‘hoe staat het met de kleine kleuters; hebben ze al wat vorderingen in de wetenschappen gemaakt? Laat ons eens zien.’ Hij begon den kinderen zoo wat dezelfde vragen te doen, als Oom de Graaf aan de zijne had gedaan. Maar toen beiden eenstemmig zeiden, dat zij de wetenschappen nog niet van buiten kenden, sloeg Mijnheer VAN DER INKT de handen in malkaâr en schreeuwde, alsof hij bezeten was: ‘Dat is wat fraais! - geene wetenschappen! - daar zal wat aan te ontbolsteren vallen; maar wij zullen ons best doen!’ FELIX, zoowel als CHRISJE, schreven eene mooije hand, en wisten ook uit verscheiden oude boeken, die Mijnheer VAN BRAKEL hun in de handen gaf, en die zij vlijtig lazen, onderscheiden fraaije histories te vertellen. Maar Mijnheer VAN DER INKT had daar niets mede op, en zeide, dat alles beuzelarij was.

Aan het draven door het bosch was thans geen denken meer. Integendeel, den ganschen dag moesten de kinderen tusschen vier muren zitten, en Mijnheer VAN DER INKT dingen napraten, waarvan zij niet het minste begrepen. Zij waren regt ongelukkig. - Met welke verlangende blikken zagen zij uit naar het bosch! Vaak was het hun, als hoorden zij, tusschen de vrolijke liedjes der vogels en het ruischen der boomen door, het vreemde kind hun toeroepen: ‘Waar blijft ge dan, FELIX en CHRISJE! Komt,

lieve kinderen! of wilt ge niet met mij spelen? - Komt! - Ziet eens, wat een mooi bloemenpaleis heb ik gebouwd! dáár willen wij gaan zitten en dan zal ik je heel fraaije steenen ten geschenke geven - en dan gaan wij vliegen in de wolken, en bouwen zelve schitterende luchtkasteelen. Komt toch, komt toch!' - dan dwaalden de gedachten der kinderen af naar het bosch, en zij zagen en hoorden niet meer naar Mijnheer den Kandidaat. Maar deze werd paars van boosheid, en sloeg met beide vuisten op de tafel en bromde en krijschte: 'Pim - Sim - Prr. - Krrr - krr. - Wat is dat! Opgelet!' - Dat kon FELIX niet uithouden; hij sprong op en riep: 'Laat mij los, met al je vervelend gemaal, Mijnheer VAN DER INKT! ik zal en ik wil naar het bosch! - Zoek jij neef Kozakkenbroek op, dat is een jongen naar je hart! Kom, CHRISJE! het vreemde kind staat ons al te wachten.' - Weg gingen zij; maar Mijnheer VAN DER INKT zat hen met ongemeene vlugheid achterna, en greep beide de kinderen vlak voor de huisdeur. Dapper stelde zich FELIX te weer, en bijna had Mijnheer VAN DER INKT het verloren, want de trouwe *Sultan* kwam zijn' jongen meester te hulp. *Sultan* was anders een goede, doodmakke hond; maar van het begin af had hij een' verklaarden hekel tegen Mijnheer VAN DER INKT getoond. Zoodra die hem naderde, knorde hij en sloeg met zijn' staart om zich heen, zoodat hij den Kandidaat, dien hij juist tegen zijne dunne beentjes wist te raken, bijna had omvergesmeten. Ook nu sprong *Sultan* toe, en greep Mijnheer VAN DER INKT, die FELIX bij de schouders vast hield, zonder komplimenten in den kraag van zijn' rok. Mijnheer VAN DER INKT schreeuwde van angst, en Mijnheer VAN BRAKEL snelde daarop te hulp. De Kandidaat liet FELIX en de hond den Kandidaat los. 'Ach! nu mogen wij niet meer in het bosch!' klaagde CHRISJE, onder bittere tranen. En ofschoon Mijnheer VAN BRAKEL FELIX hevig beknorde, speet het hem toch van de kinderen, dat zij niet meer in de vrijë natuur zouden mogen ronddartelen. Hij deed Mijnheer VAN DER INKT beloven, dat hij alle dagen met hen naar het bosch zou gaan. Maar dat ging dezen moeijelijk van het hart. 'Had UEd. maar een Engelsch plantsoen, Mijnheer VAN BRAKEL! met een' beuk en een bergje, dan zou men 's middags, op het warmste van den dag met de kinderen kunnen gaan kuijeren; maar wat zullen ze, in 's Hemels naam! in dat wilde bosch?' - De kinderen waren regt uit hun humeur, en zeiden op hunne beurt: 'Wat zal Mijnheer VAN DER INKT in ons lieve bosch?'

Hoe mijnheer van der inkt met de kinderen in het bosch ging wandelen en wat daarbij voorviel.

‘Welnu, Mijnheer VAN DER INKT! hoe bevalt het UEd. in ons bosch?’ vroeg FELIX aan den Kandidaat, terwijl zij door de suizende heesterstruiken heentogen. Mijnheer VAN DER INKT zette een zuur gezigt en zeide: ‘Dat 's armoe! er is geen fatsoenlijk pad; men scheurt zijne kousen en kan bij al dat hatelijk geschreeuw van die domme vogels geen verstandig woord spreken.’ - ‘Ha! ha! Mijnheer!’ zeide FELIX, ‘ik merk het al, UEd. verstaat u niet op hun gezang, en luistert er niet eens naar, als de morgenwind een praatje maakt met het groen, en de oude beek mooije sprookjes vertelt.’ - ‘En,’ zeide CHRISJE, FELIX in de rede vallende: ‘zeg het maar, Mijnheer! UEd. houdt ook niet van bloemen?’ - Toen werd VAN DER INKT nog pimpelpaarser dan hij was, hij sloeg met zijne armen om zich heen, en schreeuwde heel boos: ‘Wat praat jelui daar voor *nonsens* - wie heeft je die dwaasheden in het hoofd gebragt? Dat mankeerde er nog maar aan, dat bosschen en beken, even als redelijke wezens, een verstandig gesprek zouden voeren! En het gezang der vogelen is insgelijks altemaal gekheid! Bloemen - ik houd er wel van, als zij in een' porseleinen pot in de kamer staan, dan rieken zij en dat wint *pastiches* uit. Maar in het bosch groeijen eigenlijk geene bloemen.’ - ‘Maar, Mijnheer VAN DER INKT! ziet UEd. dan niet, hoe de lieve madeliefjes u met regt vriendelijke oogen aankijken?’ zeide CHRISJE. - ‘Wat!’ riep Mijnheer de Kandidaat, ‘wat? - Bloemen? - Oogen? - ha, ha, ha! Wat moois, die oogen! - dat ontuig riekt niet eens!’ - En met deze woorden bukte Mijnheer VAN DER INKT, rukte eene geheele plant madeliefjes met wortel en al uit den grond, en smeet die in het hakhout. Toen was het, alsof een weemoedige klaagtoon door het bosch weêrgalmde: maar slechts de kinderen hoorden dien; CHRISJE weende, en van spijt beet zich FELIX op de lippen. Een sijsje vloog digt langs den neus van den ZeerGeleerden Kandidaat heen, zette zich toen op eene twijg en hief een vrolijk liedje aan. ‘Dat lijkt wel een spotvogel!’ zeî Mijnheer de Kandidaat, en meteen raapte hij een' steen op, en trof den armen vogel, zoodat deze voor alle eeuwigheid stom van zijnen tak ter aarde stortte. Dit was te veel voor FELIX. ‘Jou afschuwelijke Mijnheer VAN DER INKT!’ riep hij, ‘wat heeft de arme vogel je gedaan, om hem dood te smij-

ten? - O waar ben je dan, o lief vreemd kind! Kom toch! kom! laat ons ver, ver wegvliegen; bij dien leelijken vent kan ik het niet langer uithouden: met u, met u, wil ik naar je geboorteland - naar je moeder!' - En met tranen en snikken stemde CHRISJE bij: 'O lief, vreemd kind! kom toch, kom toch bij ons! Ach! - ach! - red ons! - red ons! anders maakt Mijnheer VAN DER INKT ons dood, net als de bloemen en de vogels!' - 'Wat beduidt dat vreemde kind!' knorde Mijnheer de Kandidaat. Maar eensklaps ruischte het luider door de struiken en weemoedige hartroerende toonen weêrklonken, alsof in de verte de klokken eener dorpskerk werden geluid. - Een lichte wolk daalde neder, en in vollen glans vertoonde zich het aangezigt van het vreemde kind - weldra werd het geheel zigtbaar; maar het wrong de tengere handjes, en als paarlen dropen de tranen uit de vriendelijke oogen, langs de rozenwangen van den kleine. 'Ach!' jammerde het vreemde kind, 'lieve speelnootjes! ik kan bij u niet meer komen. - Mij zult ge niet weêrzien. - Thans is de leelijke PEPERVLEUGEL jelui geheel de baas. - Arme kinderen! vaart wel! vaart wel!' - en met deze woorden sloeg het de vleugels uit, en verhief zich in het zwerk. Een akelig gebrom en gegons en geknars deed zich achter den rug der kinderen hooren. - De Kandidaat VAN DER INKT was herschapen in eene groote, afschuwelijke vlieg; maar hij behield zijn menschelijk aangezigt, en zelfs zijn' zwarten rok en kousen, en dat maakte hem des te afgrijselijker. Langzaam en lui zweefde hij daarheen, zoo het scheen om het vreemde kind te vervolgen. Vol van schrik en afgrijzen gingen FELIX en CHRISJE op de loop. Eerst op de weide waagden zij het om op te zien; maar toen ontdekten zij, te midden der wolken, een schitterend lichtpunt, dat vonkelend als eene ster tot hen scheen af te dalen. 'Dat is het vreemde kind!' riep CHRISJE. De ster werd hoe langer hoe grooter, en een geluid als van eene trompet deed zich hooren. Weldra konden zij onderscheiden, dat de ster een schoone vogel met gouden vederen was, die de breede vleugelen uitsloeg en statig boven het bosch nederzeeg. 'Ha!' riep FELIX, 'dat is de Fazantenprins, die Mijnheer VAN DER INKT dood bijt. - Ha, ha! het vreemde kind is nu in veiligheid, en wij ook! Kom, CHRISJE! gaauw naar huis, en aan Papa alles verteld wat er gebeurd is!' -

Hoe mijnheer van Brakel den kandidaat van der Inkt zijn huis uitjoeg.

Mijnheer en Mevrouw VAN BRAKEL zaten vóór de deur van hunne woning en vestigden de oogen op het avondrood, dat reeds achter de blaauwe bergen in gouden stralen begon te flikkeren. Vóór hen stond op de tafel het avondmaal gereed: eene groote kan keurige melk en een schotel met boterhammen. ‘Ik begrijp niet,’ zeide Mijnheer VAN BRAKEL, ‘waar Mijnheer VAN DER INKT zoo lang blijft met de kinderen. Eerst sloot hij zich op en wilde volstrekt niet naar het bosch gaan, en nu komt hij er in het geheel niet van daan. Dat lijkt me een rare *Monsieur*, die Kandidaat VAN DER INKT, en ik had bijna liever gehad, dat hij in het geheel niet over onzen drempel gekomen ware. Reeds terstond beviel het mij niet, dat hij op zoo'n valsche manier de kinderen prikte, en zijne geleerdheid is ook het ware niet. Hij slaat allerlei vreemde woorden en onzin uit, en weet wat voor slopkousen de Groote Mogol draagt; maar zoodra hij buiten de deur is, dan kan hij geen' linde- van een' kastanjeboom onderscheiden en voert bovendien nog allerlei malle streken uit.’ - ‘Ik ben volkomen van je gevoelen, lieve man!’ antwoordde Mevrouw VAN BRAKEL. ‘Zoo zeer als het mij genoegen deed, dat Zijne Excellentie, onze oom, wat voor onze kinderen doen wilde, zoo zeer ben ik overtuigd, dat hij dat anders en beter had kunnen aanpakken, dan door ons dien Kandidaat VAN DER INKT op den hals te schuiven. Van zijne geleerdheid heb ik geen verstand; maar dát weet ik, dat ik in dat kleine zwarte manneken, met zijne spillebeenen, hoe langer hoe meer tegenzin krijg. Vooral staat het hem leelijk, dat hij zoo schrikkelijk snoeperig is. Geene kan bier of melk kan hij zien staan, of hij gaat er op af; en ziet hij, dat de suikertrommel openstaat, dan is hij er als de drommel bij, en likt en snoept zóó lang, totdat ik het deksel voor zijn' neus digtsla; en weg gaat hij dan, maar al knorrende en brommende, dat een mensch er akelig van wordt.’ Mijnheer VAN BRAKEL wilde het gesprek voortzetten, toen FELIX en CHRISJE in vollen draf uit het berkenboschje naar huis ijlden. ‘Hoezee! hoezee!’ - riep FELIX onophoudelijk, ‘de Fazantenprins heeft Mijnheer VAN DER INKT doodgebeten.’ - ‘Och, lieve Mama!’ riep CHRISJE buiten adem, ‘Mijnheer de Kandidaat VAN DER INKT is geen Kandidaat; het is de koning van de aardgeesten PEPERVLEUGEL, of liever niets dan eene schrikke-

lijk groote vlieg, die eene pruik draagt en kousen en schoenen.' Verbaasd staarden de ouders de kinderen aan; maar deze vertelden hoe langer hoe opgewondener van het vreemde kind, en van zijne moeder, de Koningin der Feeën, en van den Koning van de Aardgeesten, en van het gevecht van den Fazantenprins. 'Maar wie heeft je toch al die zotternij in het hoofd gepraat; heb je gedroomd, of wat is er met je gebeurd?' vroeg Mijnheer VAN BRAKEL bij herhaling. Maar de kinderen hielden vol, dat alles zoo was als zij zeiden, en dat de leelijke PEPERVLEUGEL, die zich valschelijk voor den Kandidaat VAN DER INKT had uitgegeven, dood in het bosch moest liggen. Mevrouw VAN BRAKEL sloeg hare handen te zamen, en zeide treurig: 'Kinderen! kinderen! wat moet er van jelui worden, als je zulke gekke dingen niet uit het hoofd zet!' Mijnheer VAN BRAKEL echter werd nadenkend en ernstig. 'Felix!' zeide hij, 'je begint al je verstand te krijgen, en ik kan je wel zeggen, dat Mijnheer de Kandidaat VAN DER INKT, van den beginne af, ook voor mij iets zonderlings en vreemds heeft gehad. Het was, of het anders met hem was, dan met andere Kandidaten. Bovendien ben ik evenmin als uwe Mama met Mijnheer VAN DER INKT ten volle tevreden, en Mama bepaaldelijk, omdat hij een snoeper is, en zijne vingers aan alle lekkernijën zet, en daarbij zoo walgelijk bromt en gonst. Hij zal het niet lang bij ons maken. Maar jij, me jongen! beredeneer nu zelf: gesteld, er bestonden zulke malle dingen als aardgeesten, beredeneer dan, of Mijnheer de Kandidaat wel eene vlieg zou kunnen wezen?' - FELIX sloeg erustig zijne heldere blaauwe oogen naar Mijnheer VAN BRAKEL op. Deze herhaalde zijne vraag: 'Zeg, lieve jongen! kan een Kandidaat wel eene vlieg zijn?' Toen zeide FELIX: 'Papa! ik zou het nooit hebben willen gelooven, zoo het vreemde kind het ons niet gezegd had, en ik niet met mijne eigene oogen gezien had, dat PEPERVLEUGEL eene leelijke vlieg is, die zich voor Mijnheer VAN DER INKT uitgeeft. - En, Papa!' vervolgde FELIX, toen Mijnheer VAN BRAKEL niet scheen te weten, wat hij zeggen moest en bedenkelijk het hoofd schudde; 'heeft Mijnheer VAN DER INKT niet zelf UEd. eens meêgedeeld, dat hij eene vlieg was? - heb ik het zelf niet gehoord, dat hij hier voor de deur aan UEd. zeide, dat hij op de studie een heele hoogvlieger was geweest? Wat men nu eenmaal *is*, dat moet men, denk ik, altoos blijven, en dat Mijnheer VAN DER INKT, zoo als Mama toestemt, zulk een zoetekaauw is, en van alle lekkernijën snoept, wat is dat anders dan vliegenmanier? En dan dat leelijke gonzen en brom-

men!' - 'Zwijg!' riep Mijnheer VAN BRAKEL, heel knorrig. 'Mijnheer VAN DER INKT mag wezen wat hij wil, maar doodgebeten heeft hem de Fazantenprins niet; want daar komt hij juist het bosch uit.' Zoodra de kinderen dat hoorden, gaven zij een' luiden schreeuw en vlugtten in huis. Inderdaad kwam Mijnheer VAN DER INKT de berkenlaan door; maar geheel verwilderd van gelaat, met vonkelende oogen en zijne pruik in de war. Gonzende en brommende sprong hij van den eenen kant naar den anderen, en bonsde met zijn' kop tegen de boomen, dat het kraakte. Toen wierp hij zich op de melkkan, zoodat de melk overliep, die hij al gonzende opslorpte. 'Maar in 's Hemels naam, Mijnheer VAN DER INKT! wat rigt je uit?' vroeg Mevrouw VAN BRAKEL. 'Ben je dol geworden, Kandidaat! of ben je bezeten!' schreeuwde Mijnheer VAN BRAKEL. Maar zonder op iets te letten, vloog de Kandidaat de melkkan weder uit, zette zich op de boterhammen neder, nam zijne rokspanden onder den arm en zweefde met zijne magere beentjes over de tafel heen en weder. Toen nog sterker gonzend vloog hij naar de deur; hij kon daar niet binnen geraken, maar slingerde heen en weder, alsof hij dronken was, en sloeg tegen de glazen alsof zij barsten moesten. 'Ha, knaap!' riep Mijnheer VAN BRAKEL, 'die kunsten zullen je weinig helpen; dat zal je opbreken!' Hij poogde den Kandidaat bij het pand van zijn' rok te grijpen; maar deze wist hem handig te ontsnappen. Meteen sprong FELIX de deur uit, met den grooten vliegenklap in de hand. 'Daar, Papa!' riep hij, dien aan zijnen vader overreikende, 'dáár, sla hem dood, den leelijken PEPERVLEUGEL.' Mijnheer VAN BRAKEL nam den vliegenklap aan, en nu ging het Mijnheer VAN DER INKT achterna. FELIX, CHRISJE, Mevrouw VAN BRAKEL hadden de servetten van de tafel genomen, en zwaaiden daarmede in de lucht om den Kandidaat te verjagen, terwijl Mijnheer VAN BRAKEL gedurig slagen naar hem deed, die ongelukkig niet raak waren, omdat de ander wel oppaste van zich ooit stil te houden. En wilder en wilder werd de jagt. Summ - Summ - Simm - Simm - Prrr - Prrr. - vloog de Kandidaat op en neêr - en klip - klap vielen de slagen van Mijnheer VAN BRAKEL en hisch - hisch - hitsten FELIX en CHRISJE en Mevrouw VAN BRAKEL den deugniet achterna. Eindelijk gelukte het Mijnheer VAN BRAKEL hem op zijn rokspand te raken. Kreunend stortte hij ter aarde; maar juist toen Mijnheer VAN BRAKEL hem een' tweeden slag wilde toedienen, verhief hij zich met verdubbelde kracht in de hoogte, vloog suizend en gonzend naar de berkenboomen en vertoonde zich niet weder.

‘Goed, dat wij dien vervloekten Kandidaat VAN DER INKT kwijt zijn; hij zal geen' voet weêr in mijn huis zetten!’ sprak Mijnheer VAN BRAKEL. ‘Neen, dat zal hij niet!’ viel zijne vrouw in; ‘Gouverneurs met zulke slechte manieren brengen slechts onheil aan, waar zij nut konden stichten. Dat laat zich heel wat op zijne geleerdheid voorstaan en springt in de melkkan! - Dat is een fraaije Kandidaat!’ - Maar de kinderen juichten en gierden van blijdschap, en riepen: ‘Hoezee! Papa heeft Mijnheer den Kandidaat VAN DER INKT met den vliegenklap op den neus getrommeld, en daarmede heeft die de plaat gepoetst. Hoezee! - Hoezee!’ -

Wat er verder in het bosch gebeurde, na het wegjagen van mijnheer van der Inkt.

Ruimer ademden FELIX en CHRISJE, als ware hun een drukkend pak van het hart genomen. Boven alles stelden zij zich voor, dat nu de leelijke PEPERVLEUGEL weggevloden was, het vreemde kind terugkeeren en met hen spelen zou, zoo als vroeger. Vol van die blijde verwachting, gingen zij naar het bosch; maar alles was daar treurig en stil; geen vrolijk lied van vink of sijsje deed zich hooren; maar in stede van het vrolijk geruisch der heesters, in stede van het welluidend gemurmel der beken, scheen de lucht met bange zuchten beladen. Bleek schoot de zon hare stralen door het benevelde zwerk. Daar pakte eene dikke bui zich op één, de stormen huilden, rommelend was de donder uit de verte in aantogt; de hooge dennen steenden en kraakten. Sidderend en verlegen klemde zich CHRISJE aan FELIX vast; maar deze zeide: ‘Waarom ben je zoo bang, CHRISJE! daar komt eene onweêrsbui op; wij moesten maken, dat wij naar huis komen.’ Zij zetten het op een loopen; maar, wonderlijk, in plaats van uit het bosch te geraken, drongen zij er hoe langer hoe dieper in. Ieder oogenblik werd de duisternis dikker; zware regendroppen vielen neder en sissend vlogen de bliksemstralen door de wolken. - De kinderen stonden naast een donker bosschaadje; ‘CHRISJE!’ zeî FELIX, ‘laat ons een beetje schuilen; het weêr kan niet lang aanhouden.’ CHRISJE schreide van angst, echter deed zij wat FELIX haar zeide. Maar naauwelijks zaten zij onder de boomen, of daar werd achter hunnen rug gesproken. ‘Domme jongen! - domme meid!’ - Zóó ging het op een' knor-

renden toon: - ‘Malle kinderen! - ons heb je veracht - met ons wist je niets uit te voeren - nu mag je zitten zonder speelgoed - malle kinderen!’ - FELIX zag om, en jawel! daar verhieven zich van achter de struiken, waarin hij ze geworpen had, zijn jagertje en zijn orgelspelertje, en staarden hem met hunne doode oogen aan, en sloegen met hunne kleine handjes heen en weder. Ja, de orgelspeler draaide aan zijn orgel, dat FELIX er wee om zijn hart van werd, en de jager legde zelfs zijn geweer op hen aan. - ‘Pas op! pas op! Jongen! meid! pas op! wij zijn de zoete *élèves* van Mijnheer den Kandidaat VAN DER INKT. - Zoo aanstonds komt hij hier, en dan zullen wij pleizier hebben van jelui lompheid!’ Ontsteld, zonder op den regen, die in stroomen nederviel, zonder op de ratelende donderslagen, of den storm, die met dof geloei door de dennen voer, te letten, vloden de kinderen van dáár, totdat zij aan den grooten vijver kwamen, achter het bosch. Maar zij waren er naauwelijks, of uit het riet verrees CHRISJES groote pop en kwaakte met eene afschuwelijke stem: ‘Domme jongen! domme meid! - malle kinderen! - mij heb je veracht - met mij wist je niets uit te voeren! - nu mag je zitten zonder speelgoed - malle kinderen! Pas op! pas op! Jongen! Meid! pas op! ik ben de zoete *élève* van Mijnheer den Kandidaat VAN DER INKT! - Zoo aanstonds komt hij, en dan zullen wij pleizier hebben van jelui lompheid!’ - Tevens spoot de leelijke pop den armen kinderen, die reeds van den regen doornat waren, gansche stroomen water in het aangezigt. FELIX kon dit verschrikkelijk tooneel niet verdragen. CHRISJE was half dood van angst; op nieuw ijlden zij henen, maar weldra zegen beide, midden in het bosch, van schrik en vermoeijenis ter aarde. Daar deed zich achter hen een gebrom en gegons hooren. ‘Mijnheer VAN DER INKT komt!’ kreet FELIX, en op hetzelfde oogenblik viel hij, even als CHRISJE, flaauw. Toen zij weder ontwaakten, zaten zij op mollige graszoden. Het onweder was voorbij, helder en vriendelijk scheen de zon; en als vonkelende diamanten hingen de regendroppels aan de glinsterende takken. Tot groote verbazing van de kinderen waren hunne kleederen droog, en van vocht noch koude hadden zij hinder. ‘Ach!’ riep FELIX, zijne armen hemelwaarts strekkende, ‘het vreemde kind heeft ons beschermd!’ En beide aan het roepen, luid, dat er het bosch van weêrgalmde: ‘Lief, lief kind! kom toch weêr bij ons; wij verlangen zoo regt hartelijk naar u - zonder jou kunnen wij niet leven!’ Werkelijk scheen het alsof een heldere straal door het bosschaadje

drong, op welks aanraking de bloemen hare hoofdjes opstaken: maar klonk ook de roepstem der kinderen hoe langer hoe droever, toch liet zich nergens hun speelnootje ontdekken. Treurig slopen zij huiswaarts, waar de ouders, niet weinig bekommerd om het slechte weder, hen met open armen ontvingen. ‘Het is goed, dat je weêrom bent,’ sprak Mijnheer VAN BRAKEL: ‘ik beken, ik werd bevreesd, dat Mijnheer VAN DER INKT nog door het bosch zwierf, en jelui op het spoor was.’ FELIX vertelde al wat er in het bosch was voorgevallen. ‘Dat zijn gekke inbeeldingen,’ zeide Mevrouw VAN BRAKEL: ‘als jelui in het bosch zulke dwaasheden verzint, dan mag je er in het geheel niet meer naar toe.’ Zoo gezegd, zoo gedaan; maar dan baden en smeekten de kinderen reis weder: ‘Lieve Mama! mogen we een beetje in het bosch loopen?’ en dan gaf Mevrouw VAN BRAKEL toe en zeide: ‘Gaat dan maar, maar komt weêrom als verstandige kinderen.’ Maar spoedig gebeurde het, dat de kinderen zelve niet meer naar het bosch wilden. Helaas! het vreemde kind vertoonde zich niet, en zoodra FELIX en CHRISJE dieper het bosch ingingen of den eendenvijver naderden, dan werden zij van het jagertje en het orgelspelertje en de pop uitgejouwd. ‘Domme jongen! - domme meid! malle kinderen! nu mag je zitten zonder speelgoed - wij zijn beschaafd lief goedje; maar met ons wist jelui niets uit te voeren! - malle kinderen! -’ Dat was niet uit te staan, en daarom bleven de kinderen liever te huis.

Besluit.

‘Ik weet niet,’ zeide de Heer VAN BRAKEL kort daarna tot zijne vrouw, ‘wat mij sedert een' dag of wat scheelt. Ik zou bijna gelooven, dat de ondeugende Kandidaat VAN DER INKT zich op mij heeft willen wreken: want sedert ik hem met mijn' vliegenklap raak sloeg, heb ik het door al mijne leden, alsof er lood in lag.’ Werkelijk werd Mijnheer VAN BRAKEL dag aan dag loomer en blecker. Niet meer doorkruiste hij zijn land: niet meer schommelde en redderde hij in huis; maar uren achtereen stond hij in gepeins en liet zich dan door FELIX en CHRISJE de geschiedenis van het vreemde kind vertellen. En raakten deze in vuur bij het verhaal van de heerlijke wonderen en het prachtige schitterende rijk, waar het te huis hoorde, dan glimlachte hij zwaarmoedig en met tranen in de oogen. Één ding konden FELIX en CHRISJE zich niet begrijpen: dat was, dat het vreemde

kind niet weêr kwam, en hen blootgesteld liet aan de plagerij der leelijke poppen in het bosch en bij den eendenvijver, waarom zij ook geen' zin meer hadden, buitens huis te gaan.

'Komt, kinderen! zamen zullen wij naar het bosch gaan: de ondeugende *élèves* van den Kandidaat VAN DER INKT zullen je geen kwaad doen,' zeide Mijnheer VAN BRAKEL eens op een' mooijen morgen tegen FELIX en CHRISJE, nam ze bij de hand en ging met hen naar het bosch. Dien dag was het bosch meer dan ooit vol van glans, en van geur en van gezang. Zoodra de kinderen zich in het zachte gras hadden uitgestrekt, begon Mijnheer VAN BRAKEL aldus: 'Lieve kinderen! het ligt mij sinds lang op het hart, en ik kan het niet langer uitstellen u beiden te zeggen, dat ik, even goed als gij, het lieve vreemde kind, dat je hier in het bosch zoo veel moois liet zien, gekend heb. Toen ik zoo oud was, als jijlui nu, heeft het mij, even als u, zijne bezoeken gebragt, en allerlei verwonderlijke spelletjes met mij gespeeld. Hoe het mij sinds verlaten heeft, schiet mij niet in den zin, en het is mij onverklaarbaar, hoe ik het lieve kind zoo geheel vergeten kon, dat ik er niets van wilde gelooven, toen jijlui er van spraakt. Ondertusschen was het mij somtijds, alsof ik iets van de waarheid begreep. Maar sedert eenige dagen staat mijne jeugd mij zoo levendig voor den geest, dat ik kan zeggen, in jaren zoo iets niet ondervonden te hebben. Daarbij is mij dan ook het lieve tooverkind, in al den glans, waarin gij het zaagt, voor den geest gekomen, en hetzelfde verlangen, dat u bezielt, vervult mijne borst; maar dat verlangen zal mij het hart breken! - Ik gevoel het, dat ik hier voor den laatsten keer onder deze schoone boomen zit: weldra moet ik u verlaten. Als ik dood ben, houdt je dan toch aan het lieve kind.' - FELIX en CHRISJE waren buiten zich zelve van smart. Zij snikten en jammerden en klaagden luid: 'Neen, Papa! neen, UEd. moet niet sterven. UEd. moet nog lang bij ons blijven, en even zoo als wij met het vreemde kind spelen!' - Maar 's anderendaags bleef Mijnheer VAN BRAKEL te bed liggen. Hij was ziek, en er werd om een' dokter gestuurd. Een lang schraal man verscheen voor het bed, voelde Mijnheer VAN BRAKEL den pols en sprak: 'Dat zal zich wel schikken!' Edoch het schikte zich niet, en drie dagen later was Mijnheer VAN BRAKEL dood. Hemel! hoe jammerde Mevrouw VAN BRAKEL, hoe wrongen zich de kinderen de hand, hoe luide schreeuwden zij: 'o, Onze Papa! - o, Onze lieve Papa! -'

Naauwelijks hadden de vier boeren van *Brakelheim* hunnen

Landheer ten grave gedragen, of daar kwamen twee leelijke kerels in huis, die geleken op Mijnheer VAN DER INKT, als het eene ei op het andere. Zij verwittigden Mevrouw VAN BRAKEL, dat zij al het goedje, en alles wat er in huis was, in beslag moesten nemen, namens Zijne Excellentie, Graaf CYPRIANUS VAN BRAKEL, zijnde wijlen THADDAEUS *Baron* VAN BRAKEL dat alles en nog meer schuldig aan *Zijne Excellentie*, die eene afdoening van zaken verlangde. Alzoo was Mevrouw VAN BRAKEL doodarm geworden, en moest het lieve dorpje *Brakelheim* voor altoos vaarwel zeggen. Zij besloot, om bij een' bloedverwant, die in de nabuurschap woonde, onder dak te blijven: zij maakte een pakje van haar linnen en van de kleederen, die haar overschoten: FELIX en CHRISJE moesten hetzelfde doen, en zóó verlieten de ongelukkigen hunne woning. Reeds deed zich de beek meer dan ooit in onstuimig gebruisch hooren; reeds wilden zij de brug overgaan, daar stortte Mevrouw VAN BRAKEL in onmagt neder. FELIX en CHRISJE wierpen zich op de knieën en snikten en klaagden: ‘o Wee ons! ongelukkige kinderen! heeft dan niemand meêlijden met ons ongeluk!’ Daar veranderde eensklaps het geruisch van de beek in welluidende muzijk: veelbeteekenend suisden de heesters - een lichtstraal zette het bosch in wonderbaren vuurgloed. Uit het geurige loover trad het vreemde kind te voorschijn: maar zoo verblindend was zijn glans, dat FELIX en CHRISJE de oogen moesten sluiten. Zacht raakte het kind beide aan; met nog zachter stem zeide het: ‘Klaagt niet zoo! lieve speelkameraadjes! Vind ik jelui dan niet meer lief? kan ik jelui dan wel verlaten? - Zie je mij niet met je eigen oogen vóór je? - Zóó omzweef ik u steeds, en help u door mijne magt. Uw geluk is en blijft het mijne! Houdt maar je hart voor mij open, zoo als je altoos tot dus verre deed: de ondeugende PEPERVLEUGEL evenmin als eenig ander vijand vermag dan iets tegen u! Houdt altoos veel van mij!’ - ‘Dat willen en dat zullen wij!’ riepen FELIX en CHRISJE eenparig. ‘Wij houden van je met hart en ziel.’ Toen zij in staat waren de oogen op te slaan, was het vreemde kind verdwenen, maar tevens was alle smart uit hunnen boezem geweken; hun binnenste was tot hemelsch genot ontwaakt. Langzaam rigtte zich Mevrouw VAN BRAKEL op. ‘Kinderen!’ zeide zij, ‘in den droom heb ik je gezien in zuiver schitterend goud; maar ik kan je niet zeggen hoe dat gezigt mij verheugd heeft en vertroost.’ Verrukking straalde uit de oogen der kinderen en blonk op hunne roode blozende wangen. Want zij vertelden, hoe juist op het

oogenblik het vreemde kind bij hen gekomen was en hun had gerust gesteld.

‘Wat er gebeurd is weet ik niet,’ sprak hunne moeder, ‘maar het is zonderling, dat ik nu aan jelui sprookje moet gelooven, en dat ik mij daarbij van kommer en zorg verligt voel. Gaan wij gerust verder!’ - Vriendelijk namen hunne bloedverwanten hen op, en sinds kwam alles uit, volgens de voorspelling van het vreemde kind. Alles, wat FELIX en CHRISJE ondernamen, gelukte hun wèl: Zij en hunne moeder werden blijde en gelukkig, en in zoete droomen speelden zij nog jaren naderhand met het vreemde kind, dat hun allerlei moois en wonderlijks uit zijne geboorteplaats medebragt.

Albert.

(*Vervolg van Bladz.* 98).

Één oogenblik slechts was de toestand, waarin ALBERT zich plaatste, door den teugel aan te grijpen, ondanks dat hij schaatsen reed, inderdaad hagchelijk geweest. Het was naauwelijks opgemerkt geworden door den jonkman, die den moorenkop mende, of deze had de leidsels zijnen koetsier toegeworpen, en de schimmel werd uit zijne gevaarlijke rigting geleid, en stapvoets ging het voort, naar het digtbijgelegen *Kalfje*.

We sparen den lezer, zoowel de eerste excuses van HARMEN, als de verbazing van den aanspreker van den Stads-Schouwburg; ‘Ach!’ en ‘O!’ doet geen effect meer, dan in dramatische litteratuur. Maar wat wij hem niet mogen verzwijgen, is het woord aan HENRIËTTE, in het hevigste der ontroering, te midden der schaar, die de slede ijlings omringde, onstnapt.

‘Mijnheer OLVERTS!’ borst zij uit, ‘hoe kondt gij u aan zulk een gevaar blootstellen! indien het paard eens -’

ALBERT liet haar niet voortgaan, hij fluisterde der lieve, terwijl hij haar teederder aanzag dan ooit, in het oor:

> ‘Al wie uit liefde sterft, die sterft de zoetste doot.’

HENRIËTTE bloosde, en begreep dat zij zich had verraden, en wreekte zich op den fraaijen regel van VONDEL:

‘Poëten zijn vleijers! ik geloof er niets van,’ zeî ze.

ALBERT wilde antwoorden, maar de toegeschoten menigte week op zijde.

‘Zoetjes, *Bijou*!’

‘Ge hebt de zaak van ons Tooneel nog niet afgepraat.’

De lijkebidder was hem warâtje alweêr op zijde.

‘Niet?’ hernam ALBERT. ‘Kom me dan op den eersten Mei bezoeken, als je bij de begravenis hebt geassisteerd.’

En de slede reed voort en hield weldra voor het bekende Logement stil.

‘Wees zoo goed met ons binnen te gaan, Mijnheer OLVERTS! Mijnheer BRIELLE!’ - zóó heette de menner van den moorenkop, - ‘weest zoo goed, Mijne Heeren!’ - verzocht VAN UPHOEVE beleefd, - ‘mijn schimmel is anders zoo mak als een lam; - Mejufvrouw zal wel geschrikt wezen - ik ben heusch confus over *Bijou*; komt binnen, Mijne Heeren!’

Wij zullen het geen' onzer lezers euvel duiden, indien hem, zóó verre gekomen, de lust bekruipt, een paar bladzijden om te slaan, uit vreeze voor eene uitweiding over twee dingen, die ons onderwerp aangeeft: eene lange opsomming der voortreffelijke eigenschappen van den schimmel, straks door de ondervinding gelogenstraft; eene herhaling der versleten aardigheid over het *Kalfje*, een paar dagen vroeger door de natuur weêrsproken. Hij stelle zich echter gerust; we zullen slechts aanstippen, - of wil hij, hij sla om! HENRIËTTE, ALBERT, Mijnheer BRIELLE, zij ontgingen de eerste niet, en VAN UPHOEVE moest, zoowel als zij, de laatste slikken. Op de vragen, hoe het ongeluk gebeurde, liet de laatste, na de ongehuichelde verbazing, dat het gebeurd kon zijn, de geslachtslijst van *Bijou* volgen, de klein-dochter en dochter van:

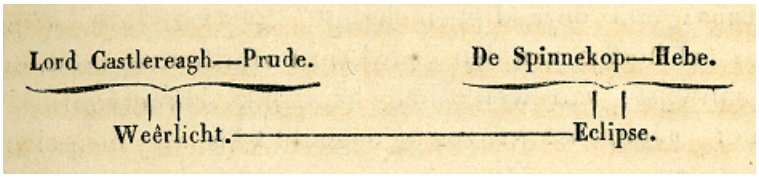

V-o-l b-l-o-e-d, van ouder tot ouder, maar dat, naar de namen te oordeelen, weinig kracht bijzette aan de verzekering van den Weledelgeboren' Meester, dat er nooit een *schrikkig beest* in die familie geboren was.

BRIELLE beweerde al glimlagchende, dat dit gebrek zelfs in de

Stoeterij te *Borculo* niet te voorkomen viel, en liet toen af van plagen, - VAN UPHOEVE was zoo min amusant als amusabel, - wij zullen zijn voorbeeld volgen.

En nu het tweede punt: Zou er wel een Amsterdammer wezen, die niet weet dat de dooi sinds jaren pleegt in te vallen juist een' dag vóór dien, waarop eene harddraverij op het ijs, vóór het *Kalfje*, door den Kastelein van dit Logement werd bepaald? We twijfelen er aan; maar dit durven wij beweren, dat ieder, die onze Dagbladen gelezen heeft, weet, dat het laatste in den jare 1841 niet het geval was. Het is eene *alleropmerkelijkste uitzondering*, welke de toekomstige Geschiedschrijver der Stad of des Rijks - twee vacante posten - niet verzuimen zal met nog eenige even merkwaardige bijzonderheden *voor het denkend publiek* te boeken! Want onze Couranten hebben luide verkondigd, dat alweêr een harddraver van Jonkheer A. VAN DER HOOP er nog een, ik weet niet wat, - waarschijnlijk wel een tabakskomfoor, die echt-nationale paardenbelooning - heeft behaald; zoo iemand er belang in mogt stellen te weten, wat het eigenlijk geweest is, en hoe het beest heette, kan hij het niet afschrijven van de zwarte Overwinnings-Tafelen in den stal van Zijn Hooggeb.?

Maar we zouden het onzen lezers nooit vergeven, als ze, na ons tot hier te hebben vergezeld, niet ongeduldig vroegen, waarom wij hun de moeite vergden, den trap, die naar de drie of vier receptiekamers der bovenwoning van het *Kalfje* leidt, op te klimmen?

> Geniesze was der Schmerz dir hinterliesz,
> Ist Noth vorüber sind die Nöthe süsz;

zegt GÖTHE, en wie weet niet hoe zoet het is, de gevaren, die men heeft uitgestaan en te boven is gekomen, op zijn gemak over te vertellen, ook zonder dat wij OTHELLO zijn, ook zonder dat er eene DESDEMONA aan onze lippen hangt? De verminkte krijgsman, die in het hoekje van den haard, met zijn houten been, de hoogten aanwijst, van welke het vijandelijk schrootvuur zijn gelid dunde: ‘Jongens! in zoo'n oogenblik is alle menschelijkheid naar de maan;’ - de landrot geworden matroos, die onder de linde eener dorpsherberg de boeren in een' vliegenden storm verplaatst: ‘Het was of de bliksem voor dievenlantaarntje speelde;’ - de oude jager, die zoo dikwijls den dood van den haas heeft gedronken, dat hij zijne hand van de jicht niet meer kan optillen, en toch zijne pijn vergeet, bij de beschrijving, hoe de

wolvin uit het hol te voorschijn sproug en hem zou hebben verscheurd, als hij zijn geweer niet: ‘Tot aan den haan toe in haar' muil had gestoken en toen afgevuurd;’ - ja, wij allen, wie we zijn mogen en wat wij leden, honderdvoudig als onze driften zijn, honderdvoudig als ons lijden is:

> Soo sich een vriend met *ons* in 't groene komt versteken,
> En op de praetebanck, van zoden daer geplant,
> Syn uertjens wagen wil en helpen se van kant:

dan zijn we, gij zoowel als ik, historieschrijvers, historiedichters ware juister woord geweest.

En heeft de haard niet van ouds nog grooter regt op vertellingen?

Het was vol in het *Kalfje*, tot stikkens toe vol; een zendeling onzer Matigheids-Genootschappen zou er gelegenheid hebben gevonden *Volksbodes* zonder tal uit te deelen; maar ALBERT behoorde niet tot hen, die om het misbruik des wijns - herinner u de plaats uit PLUTARCHUS - alle wijnstokken met wortel en al zouden willen uitroeijen, - alle misschien, behalve die in hunnen eigen' hof. Voor hem was de volte oorzaak eener andere ergernis. Het wemelde om HENRIËTTE heen van kennissen, welke zich buiten, welke zich op deze pleisterplaats van ijsgeneugt de vertrouwelijkheid van vrienden aanmatigden! En welk regt had hij, zich hierover geraakt te toonen; welk regt te eischen, dat de glans harer schoone oogen slechts voor hem zoude stralen? O, Phlegmaticus! hebt gij bemind zonder jaloersch te zijn?

En toch de kieschheid eischte, dat hij zich geweld aandeed, dat hij zich den dubbelen dwang getroostte, zoo min de weelde, die hem overstelpte, bot te vieren, als aanspraak te maken op het oor hebben, dat zoete voorregt der liefde! ALBERT beproefde het - maar was het onnatuurlijk, dat het hem zwaar, te zwaar viel; dat VAN UPHOEVE hem onverdragelijk werd door zijn aanhouden, HENRIËTTE per *Bijou* naar stad te mogen terugbrengen; dat hij zich een oogenblik van het tafeltje, waaraan zij plaats hadden genomen, verwijderde?

Een weinig toegevendheid voor het opgewonden dichterlijk gemoed, bid ik van u allen, Mijne Heeren! gij, die in staat zoudt zijn geweest bedaard te blijven voortpraten, en van tijd tot tijd de asch van uwe cigaar te tikken, als ware er niets gebeurd!

ALBERT kon het niet, hij ging de kamer rond, hij stond een wijle voor den open' haard.

Een oud Heer, een *habituè* van het *Kalfje*, had een verhaal van ellende in eene arresleê ongeveer ten einde gebragt. Willen ook wij er een oogenblik naar luisteren; een weinig oplettender dan ALBERT, die afleiding zocht en toch telkens naar HENRIËTTE omzag? Het scheen een pleizierrid uit *Noord-Holland*, over de *Zuiderzee*, naar *Overijssel* te hebben gegolden, in de jeugd van dien Heer natuurlijk, en dus tusschen 1785 en 1795 in - maar, laten wij hem zelven hooren:

'Ja, Mijne Heeren!' - zeî de spreker, en hij blies zijn gehoor eene wolk rooks in het gezigt, eene pleizierige manier van onze vertellers - 'toen we de Overzeesche kust al mooi begonnen te naderen, overviel ons eene sneeuwjagt, zoodat we binnen drie tellens geene hand ver konden zien. "'t Is een stevige noordwester," zeî mijn broêr, die ter zee had gevaren uit liefhebberij, weet je, 't was in de dagen van ZOUTMAN's glorie!' - men moet Lid van het Instituut zijn om gekweld te worden, met een standbeeld voor dien *held*! - '"geef mij het roer, JAN!" zeî hij, "ik zal koers houden of ik het kompas vóór me had; maar de drommel haal' me! als ik mij ooit weêr op dit water waag." Zoo gezegd zoo gedaan, alleen een zeeman heeft er slag van nooit zijne presentie van geest te verliezen; "allemaal in mijn zog!" riep TEUNIS, en wel twintig arren volgden de onze, zoo als de eene gans de andere. Ha! ha! ha! als ik toen het jawoord niet gehad had' - eene woordvoeging, die bewees, dat de man Amsterdammer van geboorte was, of ten minste dagelijks het Niet Officiëel gedeelte der *Amsterdamsche Courant* uitspelde - 'van Mejufvrouw mijne Beminde, weet je, dan had zij het mij wel moeten geven voor al het in den arm knijpen, dat ze mij deed, hij was veertien dagen lang bont en blaauw, paardenliefde, hè?'

En dewijl niemand lachte, kon de man waarlijk niets beters doen, dan het sneeuwballetje, dat vóór hem stond, eens om te roeren, en aan zijne lippen te brengen; men heeft niet altoos zulk een' troost voor eene mislukte aardigheid bij de hand.

- HENRIËTTE had toch de kleinste handjes van al de Dames in de kamer. -

'Je zult het niet willen gelooven,' - voer de oude Heer voort; - 'maar het kwam geene enkele maal in mij op om te zeggen: "Wacht maar, FIJTJE! wat ik je weêr zal knijpen!" terwijl ik wel honderd keeren dacht: "nog een stap of wat en adie, JANTJE! dan ben je er om koud!" - De volkstaal schildert toch aanschouwelijker dan de vermeend-deftige; als onze verhandelaars er

ooren voor hadden, dan *verhandelden* zij niet meer! - “Maar TEUNIS leî er de zweep over, als was het hachje van meening: beter een kort eind dan een lang lijden;” ha! ha! ha! en het duurde geene tien minuten, of hij riep: “behouden haven, jongens!” Het leek er mooi naar, onze *Bles* stiet met den kop tegen een' paal of een' boom, weet je, dat wij achteruit stoven tegen de ar, die ons volgde, en deze weêr op hare beurt tegen de derde, en zoo voorts, vice versa. “Foei, *Bles*!” zeî TEUNIS, “op eene blinde klip kan de knapste verzeilen; maar te stooten op een ding, dat zoo hoog boven water staat!” wat voor ding het was, zou ik je nog niet weten te zeggen, ha! ha! ha! want we hielden ons niet op met uit te kijken, we maakten maar dat we in het dorp kwamen. “Is hier goed logies?” vroegen we den eersten slungel den beste, die ons aangaapte, zoodat zijn pijpje uit zijn' mond viel, weet je, en wat denk je, dat hij ons tot antwoord gaf?’

Het overbescheiden gehoor vermat zich geene gissing, en de *habituè* had dus eene allergeschiktste gelegenheid te roepen: ‘JAN! een vlammetje, en nog een' sneeuwbal, jongen! - drie is scheepsregt.’

- Waarom liet HENRIËTTE dien nijdigen sluijer ook juist aan de linkerzijde hangen? -

‘“Veur zoo'n bende van *Cardoes*?” vroeg de lummel, en waarachtig,’ - zeî de verteller, - ‘ha! ha! ha! de jongen had gelijk; want als ik denk, hoe mijn FIJTJE toegetakeld was, en hoe ik er zelf uitzag, weet je, met een' haarzak, *commeÇa*, dan begrijp ik nóg niet, hoe we op elkaâr konden verlieven; maar dat is eene revolutionnaire gedachte, hoe kon die in mij opkomen?’ - De oude Heer is de éénige niet, die in onze dagen de regering der pruiken betreurt, spijt zijn Hollandsch gezond verstand. - ‘“Neen,” zeî de slungel, “neen!” en bende van *Cartouche* of niet, de Hertog van BRUNSWIJK-WOLFENBÜTTEL zag er, op het verweerde uithangbord van de kroeg, uit als een bare duivel, ha! ha! ha! Het is hetzelfde of het TEUNIS was of een ander, genoeg, weet je! één van het gezelschap kwam op den inval, dat er in het dorp een Jonker moest wonen.’ - *Chaque terre a son Seigneur*. - ‘Een fooitje doet wonderen, de heele wereld door, maar vooral in ons Land, hé? en de slungel liep voor ons uit “naor 't huus!” of hij vier pooten gehad had, zoo als *Bles*. Toen waren we binnen, meen je? Ja wel! het stond als een dubbeltje op zijn' kant.’ - Zeg nóg, dat onze ouden prozaïsch waren: wat staat korter, zoo het al

staat? - ‘dat we,’ zoo als TEUNIS zeî, ‘in het gezigt van den wal zouden verzuipen.’ De Jonker, of de Baron, of de Graaf, of de Drost, of wat hij wezen mogt, weigerde ons in te laten; we hadden goed roepen, dat we Oranjeklanten waren, ha! ha! ha!

‘Met uw welnemen, Mijnheer! sneeuwde het nog altoos voort?’ vroeg een man, die tot de narekenaars behoorde, en voor wien het, naar die vraag te oordeelen, buiten kijf moest zijn, dat de etensklok had geslagen; anders zou hij er bijgevoegd hebben, ‘wat wou je eigenlijk op dat slot?’

- En wie was het toch, voor wien HENRIËTTE eensklaps oog en oor scheen te worden? -

‘Als je vijf minuten bij ons waart geweest, je zoudt er uitgezien hebben of je op een' meelzolder hadt geslapen, ha! ha! ha!’ - hernam de *habitué* van het *Kalfje*, - ‘maar ik zeî, dat we goed roepen hadden, dat we Oranjeklanten waren; de brug ging voor onzen neus op,’ - in dien tijd hadden de kasteelen nog torens en ophaalbruggen, - ‘de Baron liet ons weten, dat hij geen volk herbergde. *Volk*! wij, jonge luî van fatsoenlijken huize, - *volk*! wij, de zoons van mannen, die pilaren waren van de Amsterdamsche Beurs; - *volk*! maar de man zal wel hebben leeren zien wat *volk* was, toen we de Franschen kregen,’ - vindt gij niet, dat de oude Heer slechts billijk zou zijn geweest, zoo hij er bij had gevoegd: ‘nadat men eerst de Pruisen gehad had?’ - ‘TEUNIS broêr leî er de zweep over, maar hij deed het niet vóórdat hij er eerst een' zeemansknoop op had gelegd, ha! ha! ha! - “laat de bliksem je zoo ver onder den grond slaan, als een driedekker in een half jaar zeilen kan!” En voort ging het, of de paarden den stal roken, - naar een stadje in de buurt, waar we ons duchtig te goed deden, en ik FIJTJE in hare poffertjeswangen kneep, dat het een' aard had, al was de hospes een Kees als een weerwolf en al dansten zijne drie manke dochters de carmagnole om een vrijheidsboompje. Maar dat had ik wel kunnen zwijgen, want patriotten en prinsjesmannen, *het waren allemaal brave luî*; hoe minder van die twisten gesproken, hoe beter: *wat in den doofpot is stinkt niet*! ha! ha! ha!’

En het derde sneeuwballetje gleed naar binnen.

‘*Allemaal brave luî*!’ dacht ALBERT, ‘de historiestudie ten onzent aan de orde van den dag, - “*wat in den doofpot is dat stinkt niet*,” een mooi motto voor een boek wit papier, met den belangwekkenden titel: “*Geschiedenis onzer Burgertwisten*!”’

En hij vestigde nogmaals zijn' blik op HENRIËTTE, en het spook der jaloezij nam voor zijne rustelooze verbeelding eene slechts al te innemende gedaante aan, - meent ge, dat hij BRIELLE verdacht? gij bedriegt u! BRIELLE was veel te positief om te verlieven, eer hij zijn fortuin had gemaakt, - BRIELLE telde nog naauwelijks vijf en twintig jaren, - BRIELLE *begon pas*. De jongeling, met wien HENRIËTTE zoo druk, zoo vertrouwelijk sprak, had beide, geld en geest; ALBERT zelf moest bekennen, dat het eene uitmuntende partij zou zijn.

Maar had hij zich dan zoo even in den toon harer stem bedrogen? Het kon niet zijn. Het zou onbescheiden wezen, zoo hij juist nu terugkeerde.

Hij luisterde nogmaals.

‘U heeft zeker al in een groot gevaar verkeerd, Mijnheer!’ hernam een dertiger, die bij het vuur stond, niet om zich te warmen, maar om te bedaren van een' langen rid op schaatsen. ‘U heeft zeker al in een groot gevaar verkeerd; maar ik ben met een vriend vijf zes op het *Haarlemmer-meer* toch nog in een' veel grooter gevaar geweest. Het ijs van de *Meer* is nooit te vertrouwen, och neen! dat weten alle schaatsenrijders; maar als men jong is, dan waagt men het al ligt, en zoo deden we ook voor een jaar of tien. Welnu, we waren halverweg weêr naar huis, daar kwam een mist opzetten, een echt-Hollandsch mistje; maar we hadden den toer meer gemaakt en hoopten te regt te zullen komen. We zouden het ook zeker gedaan hebben, maar onze voorrijder hield eensklaps stil, en riep ons toe: “een wak, jongens! een wak!” en, och ja! of wij hooger op of lager af reden, er was een wak in het ijs, zoo ver wij zien konden.’

‘Wel weêrgaâs!’ zeî de oude Heer, ‘en wat deedt je?’

- Een intermezzo!

HENRIËTTE rees op, HENRIËTTE nam den haar aangeboden' arm van den benijden indringer, HENRIËTTE ging met hem aan een der vensters staan.

Wat viel er dan op den *Aemstel* te zien, waarover zij hem zoo schalk toelachte?

ALBERT huichelde onverschilligheid - hij luisterde scherper toe. -

De flaauwert hernam:

‘“Frisch gewaagd is half gewonnen,” zeî er een van ons, en ik was er over heen, de anderen kwamen me na; maar het werd ons toch raar te moê, toen we van verre een geluid hoorden, even of er geschoten werd, of dat de donder in het verschiet

rommelde. Ik heb vergeten te zeggen, dat de mist al meer en meer toenam, we konden elkaâr op eene streek of zeven afstands niet meer zien, och neen! - daar waren we al weêr aan een wak. Aan overspringen was geen denken, zoo ver we turen konden was het open, op- en neêr rijden baatte niet, het scheen dat we op een drijvend eiland waren: “andere ROBINSON CRUSOE's,” zeî een spotvogel van mijne kennis; maar er was geen gekscheren mede, de mist werd zwaarder en de avond viel in. Het was vinnig koud, en goede raad duur; och ja! we hadden geene flesschen en trommels bij ons, zoo als Mijnheer straks zeî, dat dit in den goeden ouden tijd de gewoonte was. Niet dat ik Mijnheer oud noem -’

- ALBERT had de oogenblikken, aan het venster doorgebragt, geteld; hoe lang vielen ze zijner jaloezij!

Daar zweefde HENRIËTTE naar het tafeltje terug. Dacht zij nog aan hem? vroeg de ijverzuchtige. Het scheen neen! hij huiverde toen eene slip harer mantille hem aanroerde; het arme meisje schrikte bij zijn gezigt. Hij schaamde zich over zijne drift - maar, wat nu? Er heerschte eene onverklaarbare vertrouwelijkheid tusschen het paar, schertsend voorkwam ze zijn' kus, gul stak zij hem de hand ten afscheid toe.

Hij had zich straks bedrogen! -

‘Jong ben ik waarachtig niet!’ hernam de oude Heer.

‘Maar toch nog kras, menigen vlasbaard zoudt gij het te doen geven; doch dat is tot dááraan toe. “Als we maar niet bevriezen, hebben we al veel gewonnen,” zeî ik, en zie, men zegt toch niet ten onregte, dat de nood de moeder is van alle uitvindingen, och neen! Ik haalde een mes uit mijn' zak, ik bond er een touw aan, dat ik gelukkig bij mij had, ik stak toen het mes in het ijs, en zeî tot mijne vrienden: “Als we nu beurt om beurt aan dit touw een kringetje omrijden, dan zijn we ten minste voor bevriezen bewaard.” Er was niemand, die er iets tegen had; een, twee, drie, vier, vijf, zes, reed elk een kringetje, och ja! en verder kwamen we wel niet; maar het bloed bleef toch warm, en schoon het zoo donker werd, dat we geene hand voor oogen konden zien, ieder keerde toch, als hij het touw maar strak uithield, weêr terug van waar hij was vertrokken. Zoo reden wij elk wel een maal of tien, zonder dat ons iets beters inviel, och neen! en maakten ons al gereed het ook de elfde maal, tot de honderdste toe, te doen -’

De indringer was vertrokken, en ook VAN UPHOEVE ligtte, met

eene kennis drie, vier, de hielen; ALBERT schoot op het tafeltje toe, - die lastige BRIELLE zat er nog!

Un tiers ennuyeux? Dat minder, lezer! maar schalk genoeg, om er zich drie dagen lang mede te amuseren, zoo ALBERT eene verklaring had uitgelokt, en - 'En?' Onze vriend wilde het niet aanvullen. 'Groot houden,' dacht hij, en zette zich bij hen neder.

'Waarom lacht ge zoo spotziek?' vroeg HENRIËTTE.

Hij deed zijn best haar in den eigenaardigen liflafstijl des vertellers over te verhalen wat hij zoo even had gehoord.

HENRIËTTE vond hem vreemd, en kleurde, - van gramschap of van schaamte? Zij bezag de vingertoppen harer handschoenen, die spicht waren, waarlijk spicht.

'En wat drommel, OLVERTS!' zeî BRIELLE, 'wat drommel vondt gij daar amusants in?'

'De parodie van twee of drie dingen, vriend! waaraan iemand zich bij ons nog al kan ergeren, zoo lang hij aan kunst, aan wetenschap, aan volksontwikkeling gelooft. Welligt ook de parodie van mijn' eigen' toestand op dit oogenblik. -'

'Mijnheer!' viel HENRIËTTE in.

Vermoedde zij wat er in zijn hart omging, of bragt louter verbazing er haar toe?

'Vergeef mij, Mejufvrouw! - zoo als ik zeide, BRIELLE! de parodie onzer middelmatige poëzij, de -

Overbekend!' riep de menner van den moorenkop.

'Overbekend, vriend! geen schepsel zou gelooven, hoeveel *non sense* er nog ten onzent in verzen wordt uitgevent, tenzij hij gedoemd wierd, die stukjes in eene andere taal over te brengen. Ontdoe ze van het vliegwerk van maat en rijm, en ge houdt niet eens eene gedachte, ge houdt op zijn best eene schim van eene gedachte over. - Pluk onze dichterlijke zwaluwen eens kaal....'

'O! wat die betreft,' zeî de menner van den moorenkop, en zijne luchthartigheid stak aardig af bij de gedwongen houding der gelieven, 'geef ik het je gewonnen:

Zoodra als de abeelen
Weêrgalmen van 't kweelen
Der or'glende kelen
Stop ik,
Puur uit schrik,
Beî mijne ooren maar toe,'

en spottende voer hij voort:

‘Want dartele winden,
Gehuwd aan 't gezucht
En 't gegeur van de linden,
Doorsuiz'len de lucht,
En pozen
Bij rozen,
Die blozen,
Om 't kozen, -
Het maantjen, -
Een traantjen, -
Koek, koek, koek, koek, koe!’

‘Bravo, bravissimo!’ borst ALBERT uit, ‘dat hebt ge wis uit een Groninger boeksken,’ en vervolgde met meer vuurs dan het onderwerp verdiende, dewijl zijne hartstogtelijkheid zich dus best verbergen liet; onze ouderwetsche familiestukken geven ten minste eene duidelijke voorstelling der eigenaardigste trekken van het geslacht: een wipneus, of een paar negerlippen of

‘Een opgetrokken wenkbraauwboog’

‘doch onze lofdichters van soepjurken, slaapmutsen en sloffen zijn tevreden, zoodra zij man, vrouw en kinderen maar bij den haard hebben neêrgeplakt, om dan over *huiselijk heil* te mogen uitweiden, met een' breedsprakigen herhalingslust, welke mij altoos aan het genot van eene eend op het drooge herinnert, die eindelijk een' poel heeft gevonden om in te plassen. - Voor de onderscheiden hartstogten, welke een kunstenaar in iedere groep menschen opmerkt, gadeslaat, ontleedt;’ - ALBERT, de dichter, kreeg de overhand op ALBERT, den verliefde, - ‘die hem onwillekeurig uitlokken tot de studie van hun verleden, tot eene gissing over hunne toekomst, voor al het echt poëtische hebben zij geen' zin. Huiselijk heil!’ en hij hield bitter op, - de minnaar was weêr meester over den poëet.

‘Licht-blaauwe oogen,’ -

plaagde hem de menner van den moorenkop.

HENRIËTTE's toestand werd pijnlijk, zij begreep nog niet wat ALBERT in zoo zonderlinge stemming had gebragt; maar zij zou geene vrouw zijn geweest, zoo zij niet had geweten, dat hare oogen *heele mooije* blaauwe waren.

‘Stil toch,’ bad ALBERT, en het bleek haar uit den nadruk van dat woord, dat BRIELLE hem zijne eigen verzen citeerde; ALBERT was grillig genoeg alle aanhalingen van dien aard te haten.

‘Licht-blaauwe oogen
Overtogen
Met een' glimp van levend goud!
Schaarser luchtte mij uw weelde,
Wist ge wat zich 't hart verbeeldde,’ -

zeî de schalk.

‘Niet verder!’ gebood ALBERT.

En HENRIËTTE sloeg de hare neder, want de zijne hadden haar, ondanks hem zelven, bij die woorden aangezien als wilde hij hare verholenste gedachten raden - zij begon te gissen, welke vreeze hem kwelde.

En, zoo als we reeds betuigden, zij sloeg hare oogen neder, - was het schuchterheid, was het schuldbesef?

‘De zwaluwen!’ - herhaalde BRIELLE, ‘de haardrijmers, -’

‘En de flaauwe wijzen,’ - viel ALBERT in, HENRIËTTE wilde niet opzien, - ‘en de flaauwe wijzen, die spreuken bezingen, aan wier betrekkelijke waarheid niemand twijfelt, doch welke zij zoo algemeen toepassen, dat iedere bekrompenheid er bij kan indutten, gestreeld door den zoeten waan, dat zij toch gelijk heeft, - ik tart u, BRIELLE! van een' der drie te loochenen, dat zij iets anders doen, dan aan *het touwtje* afrijden, omrijden, oprijden, tot zij hun *cirkeltje* hebben beschreven? Zij komen er niet verder door, en hunne toekijkers blijven ook even wijs, of liever even dom; maar het bloed hielden ze toch laauw en van bevriezen geen gevaar, - o, die lieve *cirkelversjes*!’

HENRIËTTE peinsde er al dien tijd over na, of zij reden had gegeven tot de jaloersche brouille, en vond slechts - wat mijne lezeressen al lang hebben opgemerkt - dat zij in ALBERT's hart eene geduchte medeminnares zou hebben in de kunst.

‘Ik begrijp niet, OLVERTS!’ hernam BRIELLE, ‘wat u verpligt van al die dwaasheden notitie te nemen. Als ik dat in mijn vak wilde doen,’ - de jonkman had zich der wetenschappen onzes tijds, het mechanismus, der stoomkracht, der industrie, toegewijd, - ‘dan zou men mij uitlagchen. En te regt: *Practica est multiplex*, geldt bij ons. Het rad dat niet draait deugt niet, al kwam het uit de eerste fabrijk van JOHN BULL. -’

‘Maar slechte verzen vinden honderd plaatsen voor ééne,’

viel HENRIËTTE in; haar fijn gevoel zeide haar: dat BRIELLE's materialisme ALBERT's kunstliefde krenken moest.

'Tot in den *Nederlandschen Standmeter*, Mejufvrouw!' hernam ALBERT, en wendde zich weder tot BRIELLE; zoo gij vraagt, waarom hij nu het onderwerp niet rusten liet, ik beantwoord u met de vraag: of hij dichter zou geweest zijn, zoo hij het had gedaan?

'Wie twijfelt er aan, dat het materiëele dit vóórheeft? De uitslag uwer proeven is tastbaar: zoo veel ellen, zoo veel ponden, zoo veel guldens, ergo... - (HENRIËTTE's blik zwierf door de kamer om; gedacht zij den bezoeker van zoo even, was het ijdelheid? - vond ook zij een beetje jaloezij eene vereerende onderscheiding?) - Verdenk mij van schimp noch smaad, OLVERTS! ik geloof niet, dat wij in de fabrijken het Trojaansche paard hebben ingehaald. Wie er met minachting op neêrziet, maakt slechts zich zelven bespottelijk; hij sluit zijne oogen moedwillig voor den vooruitgang der wetenschap.' - (HENRIËTTE vond, dat hij de zijne even moedwillig voor haar rondgluren look.) -

'Al genoeg concessies,' zeî BRIELLE; 'ook kan ik er mij nog al in troosten, dat deze of gene uit de hoogte op mij neêr ziet, mits ik alle jaar maar een mooi sommetje overhou. -'

'Leve de Handel! leve de Nijverheid!' hernam ALBERT, 'wie het mij niet nazegt heeft er geen begrip van, hoe *Holland* groot is geworden, hoe *Holland* zich zal kunnen handhaven; maar het zij er verre van, dat ik daarom verpligt zou wezen, zoo razend van onze negentiende eeuw te zijn, dat ik niets anders zou wenschen dan: "Geld! geld! geld!" Het was liefde voor kunsten en wetenschappen, welke in onze Vaderen die schraapzucht temperde, of veredelde; - vlei er u eens mede, als ge ziet, hoe juist die parodie op zevenachtste onzer Letterkundige Critiek past.'

'Uw stokpaardje!' zeî HENRIËTTE.

'Ik ken er eene,' verzekerde ALBERT, 'die al twintig, dertig jaren lang op hetzelfde standpunt bleef staan. -'

'Dat is conservatief,' schertste BRIELLE.

'Het is nog zoo lang niet geleden,' hernam onze vriend, dat ze autocratisch was, en nog gaat zij voort, maandelijks over ieder uitgekomen boek haar vonnis te wijzen, of hare kras te halen, met een

'KOOP TOCH, 'T IS MOOI!'

'of een:

FOEI! RAAK 'T NIET AAN!'

'Orakelachtig onfeilbaar,' spotte de menner van den moorenkop.

'Het is de *critiek van het cirkeltje*, die louter voor leesgezelschappen werkt, en, zelve in den mist, er belang bij heeft, dat ook het publiek in den mist blijve. Weet gij, waaraan ge haar kennen kunt? Aan de liefde, aan den eerbied, aan de afgoderij, die zij het *touwtje* toedraagt en bewijst, het touwtje van het overgeleverde, het geijkte.'

- Ik twijfel er zeer aan, of zes van de zeven lezeressen wel met zoo veel belangstelling zullen luisteren, als HENRIËTTE aan den dag legde. -

'Over het verband tusschen den geest des tijds en de letterkunde van den dag, over den wederkeerigen invloed van deze op elkander, bekommert noch bekreunt zij zich - van waar zou die geest haar zijn aangewaaid? Een boek is een boek en niets meer; - wie heeft ooit gehoord, zegt zij, dat het geroepen is om eene behoefte te bevredigen, dat het uit eene onbevredigde behoefte ontstond? In haren mist zou zij u, zoo gij haar eene verklaring van den zin dier woorden vroegt, misschien antwoorden: "UEd heeft wel gelijk, Mijnheer! het getal der broodschrijvers neemt verbazend toe!" Arme sloof! waarom zou zij zich met onderzoek kwellen? zij had nooit phantasie, die bestuur eischte! Maar *touwtjes* heeft zij, *touwtjes* voor de wetenschap, en *touwtjes* voor de kunst. Er komt een geleerd werk uit - al hare vragen bepalen zich tot die, of de schrijver wel aan het touwtje harer orthodoxie, of aan het touwtje harer liberaliteit heeft geloopen, dat wil zeggen: de liberaliteit en de orthodoxie van een gegeven, van een door haar bepaald jaar; vooruitgang met de wetenschap kan zoo ligt uit den mist - zij zou beweren, op een dwaalspoor leiden. Eenig kunstwerk maakt opgang - het is haar een gruwel, dat die romanschrijver, dat die dichter van zijnen tijd is, zij heeft er zoo velen, en die velen zoo lang laten rijden aan het touwtje van het zedelijk nut, of aan het touwtje der zoetvloeijende lamzaligheid.'

De lezeres, die dit uithield, zonder het handje voor den lieven mond te brengen, verdient een' minnaar als ALBERT - zoo zij er niet reeds een' beteren heeft.

'En alles ging zoo wèl bij overlevering, zij had tweederlei taktiek, eene voor de kleintjes:

Zy *vingen* simpelen en *hingen* ze op by 't oor,

eene voor de grooten, - zij was rekkelijk, zij was toegevend, zij was allerliefst, ja, zij kon van hen door de vingers zien, dat ze voor eene wijle het touwtje wegwierpen. “Vieren,” noemde zij dat. Wee echter den auteur, die van den beginne af beproefde zich zelven een pad te banen; zij sprak over hem den zwaarsten vloek uit, dien iemand in dit Land treffen kan: den vloek der jeugd; hij bleef voor haar jong, piep jong, totdat zijn baard al grijze haren had. -’

‘Zeg eens, vriend!’ vroeg BRIELLE schalk, ‘hebt gij ooit onder die critiek geleden?’

‘Integendeel,’ hernam ALBERT, ‘het weinige, dat ik leverde, heeft bij de *cirkel-critici* doorgaans meer genade gevonden dan het verdiende. Al wat ik haar verwijt is, dat oordeelkundige gisping - en niet het naknutselen van theoriën van anderen, waarbij ze slechts hare eigene onhandigheid verraadt, waardoor zij haren val niet zal voorkomen - dat oordeelkundige gisping mij zou hebben opgewekt, er naar te streven iets beters te schrijven. Zij had mij daartoe aan scherper toetssteen van te ligt gehalte moeten keuren.’

‘Dat heet ik liefhebberij voor het martelaarschap,’ zeî de mechanicus.

‘Dat is liefde voor de kunst,’ hernam ALBERT met vuur; ‘wat anders zou mij het regt hebben gegeven haar aan te vallen, zoo als ik bij wijle deed, waarom het verzwegen? Ik stelde mij eene opscherpende, ontwikkelende critiek voor - het volslagen contrast der onze, die geen hooger denkbeeld van eene Geschiedenis onzer Letterkunde en Poëzij heeft, dan eene bloemlezing van die stukken, welke zij het fraaist vindt; - zij, in haren leuningstoel; - zij, met het boek onder den neus, en blind voor den tijd, waarop het werken moest, - zij, die geen begrip schijnt te hebben van de roeping der Muzen, voor onze dagen, voor de Toekomst! Indien ik voor mijn' stouten eisch had geboet, wie zou mij het oor hebben geleend, zoo ik mij had beklaagd over zijne vervulling? Mijne tijdgenooten zouden vooruit zijn gegaan, mij voorbij, maar toch VOORUIT! Foei, BRIELLE! dat ge mij verdenken kondt van gekrenkte eerzucht, die mijn' spotlust prikkelde. Ik wil, ik mag nu de derde parodie niet verzwijgen, welke mij in dat rijden in den mist trof, *griefde*, had ik moeten zeggen.’

Het fijn beschaafd, vrouwelijk gemoed heeft sympathie voor alles wat edel, wat hoog is; HENRIËTTES oogen vonkelden van eene geestdrift, die zij meer gevoelde dan begreep. Zij wilde de

eerste zijn om het misverstand te doen ophouden; ontbreekt het eene vrouw ooit aan een middel?

‘Mijnheer BRIELLE!’ verzocht zij dezen, ‘zoudt ge zoo goed willen zijn eens roud te zien, of Mijnheer TER VEERE nog in gindsche kamer is?’

‘Mijnheer -?’ herhaalde ALBERT, het ging hem zoo als het u en mij wel eens ging, hij misduidde.

‘Mijnheer TER VEERE, met wien ik straks uit het venster zag.’

En BRIELLE stond op en zocht.

Foei! zegt gij, dat ALBERT aarzelen kon, den opslag dier heldere oogen, den ernst van dat minzame gelaat te vertrouwen.

Hij zag mijmerend vóór zich.

Doch was het dan wantrouwen? Gelukkige! die nooit de speelbal uwer fantasie zijt geweest, die niet terugdeinsdet, dewijl ge vreesdet eene onregtvaardigheid te begaan; die niet terugdeinsdet, dewijl ge uwen jammer altijd vroeg genoeg zoudt vernemen.

Hij bleef vóór zich zien.

HENRIËTTE vond, dat ALBERT linksch was als alle mannen, - waarom vroeg hij niet wat TER VEERE voor haar was?

Explicatiën tusschen verliefden hebben iets zoo pijnlijks, dat ik ALBERT van harte vergeef, dat hij met de zijne marde; - maar wat hij zich zelven niet vergaf, was, dat hij nog aarzelde toen VAN UPHOEVE hen verraste.

Of HENRIËTTE het hem deed? De Weledelgeboren Meester liet haar geen' tijd iets te zeggen. ‘*Bijou* zou straks vóór zijn, *Bijou* scheen niet geschrikt, *Bijou* -’ het was ten minste eene afleiding voor de beide verlegenen. Doch ook die stof zou weldra uitgeput zijn geweest, zoo BRIELLE niet was teruggekeerd, - hij betuigde, dat hij te vergeefs naar TER VEERE had omgezien.

‘Ik dank u,’ zeî HENRIËTTE, ‘het spijt me.’

‘TER VEERE, TER VEERE? ik heb hem straks beneden ontmoet,’ viel VAN UPHOEVE in, ‘hij was in de wolken, u te hebben aangetroffen; maar wie zou dat niet zijn?’

Ik beklaag iedere vrouw, die voor zulke fade complimenten buigen moet.

‘Hij herinnert zich de genoegelijke dagen ten huize uwer ouders, in den verleden' zomer gesleten,’ voer de Weledelgeboren Meester in éénen adem voort.

Wij vreezen waarlijk, onzen lezers nog niet te hebben gezegd, dat HENRIËTTE's familie te *Nijmegen* woonde, dat zij slechts voor de wintermaanden bij haren zwager te *Amsterdam* logeerde.

ALBERTS gezigt bewolkte al meer en meer.

‘Maar hij heeft mij verzekerd,’ voegde VAN UPHOEVE er bij, ‘dat hij u eerstdaags zal bezoeken; uw kleine kring zal er aan gezelligheid bij winnen, hij is een charmant mensch.’

‘Hij zal welkom zijn,’ antwoordde HENRIËTTE, en zag ALBERT niet aan, - het is nooit edelaardig zich te wreken; maar jaloezij is ook eene vreeselijke kwaal!

En echter, zoo zij gezien had, wat er in zijn hart omging, zij zou zich zijner hebben ontfermd. Hij, die straks op het punt was geweest, zich zelven over zijne verdenking aan te klagen, zou zich bespottelijk hebben gemaakt, dacht hij. VAN UPHOEVE prees TER VEERE, de geslagen minnaar den nieuwen mededinger! O! het was zeker, dat HENRIËTTE's kreet, HENRIËTTE's belangstelling slechts blijken harer vriendschap waren geweest; vriendschap! dat armzalige surrogaat voor liefde.

‘Eene heelpleister voor eene blaauwe scheen,’ zou BRIELLE hebben gezegd.

Was het wonder, dat er bij HENRIËTTE eene gedachte oprees, of zij niet een weinig coquetterie tegen zoo veel, tegen zoo sombere jaloezij mogt overstellen?

ALBERT mijmerde nog altoos.

‘Die derde parodie moet akelig wezen,’ schertste de mechanicus, ‘want ge ziet er uit als een ongeluksprofeet!’

‘Die derde parodie was het,’ hernam ALBERT, de gelegenheid aangrijpende, zijne aandoening te verbergen, ‘ik zag er onze *politici aan het touwtje* in.’

‘Wie, Mijnheer?’ vroeg VAN UPHOEVE, die van geene politiek hield, en zich toch in alle politieke gesprekken mengde - om te bezadigen.

‘Een groot aantal onzer medeburgers, Mijnheer! die Hollanders willen heeten, en echter roem dragen op hunne onverschilligheid voor de gebeurtenissen van den dag, die blijven voortsukkelen aan den dunnen draad van het verledene, uit gebrek aan lust, aan moed, aan kracht, om te onderzoeken, wat er om hen zal zijn als de mist optrekt.’

‘Maar, lieve vriend!’ viel BRIELLE in, ‘Mijnheer VAN UPHOEVE is volstrekt niet op de hoogte van het gesprek;’ - en met weinige trekken schetste de menner van den moorenkop hem, hoe de groep schaatsenrijders er in de dubbele schemering aan toe was.

‘IJdele vrees!’ verklaarde de Weledelgeboren Meester, zoodra ALBERT zijne onrust over de toekomst had lucht gegeven, ‘ijdele vrees! men is immers ontwaakt?’ en hij legde al den schimp

der botheid in den nadruk, waarmede hij dat laatste, sarrende woord uitsprak.

‘Ontwaakt?’ hernam ALBERT, ‘en in welken geest? Rekent ieder zijner onverschilligheid een deel van de schuld toe; - streeft elk uit het duister, waarin hij zich zoo lang vermeide, naar licht; - zal het algemeen belang zwaarder wegen dan de bijzondere driften? Dat men het gelooven mogt! Staatkundige theoriën hebben weinig aanlokkelijks voor een handeldrijvend volk, maar onverschilligheid, die burgerpligten en burgerregten geene studie waard acht, -’

‘En de Grondwet, Mijnheer?’

‘Is zij denzulken geen twintig, geen vijftig jaren in ruimte van begrippen vooruit? neen! vloeit het ten onzent niet over van *politici aan het touwtje*, in wier oogen *Rusland* en *Oostenrijk* aardsche paradijzen zijn; die zich *Frankrijk* niet anders voorstellen, dan *altoos* op het punt zich in een' poel van jammeren te storten; die *Engeland* al aan de Chartisten ter prooi wanen, en in de *Vereenigde Staten* een despotismus te gemoet zien?’

‘Ten minste binnen de honderd jaar,’ beweerde BRIELLE, ‘opdat wij nooit het pleizier zullen hebben er hun eene gekheid over te zeggen, als het eens niet gebeurt.’

‘*Concordia res parvae crescunt*, Mijnheer!’ zeî VAN UPHOEVE, en nam, zonder dat HENRIËTTE het zag, een snuifje: ‘dat plagt van ouds waar te zijn, dat zal nóg wel waar wezen.’

‘Eendragt,’ hernam ALBERT, ‘eendragt is geen dut, Mijnheer VAN UPHOEVE! neen, de eendragt, die een volk groot en gelukkig maakt, schijnt mij het gevolg te moeten zijn van eene volkomen kennis onzer behoeften en belangen als natie! Of wat is eendragt anders dan de in woord en daad aan den dag gelegde overtuiging, dat slechts een vereenigd streven de vervulling der eerste, de bevordering der laatste waarborgt? En meent ge dan, Mijnheer VAN UPHOEVE! dat onze voorouders, - uwe voorvaderen - zich de opofferingen, tot welke een verlichte burgerzin hen aanspoorde en in staat stelde, getroost hebben, in dien droom, in dien dommel, welke onze stilstaanders en stilliggers ophemelen, als het hoogste genot? RUST ROEST! was hun woord; alles wat hun Land betrof, ging hun ten harte, en zoo zij in de glorierijkste tijdperken onzer historie nog onder het ideaal der eendragt bleven, schaars daalden zij af tot de laagte der slofzucht, zonder er bitter voor te boeten!’

‘Maar, Mijnheer!’ viel de Weledelgeboren Meester in, ‘we hebben immers nu eene Grondwet, wat wilt ge meer?’

‘Dat zij “het plechtanker van ons volksgeluk” worde, dat haar geest doordringe in alle standen der maatschappij, dat zij u, den Patriciër, geneze van uwe spijt over het verlies van vroegere regten, mij, den Plebejer, eerbied leere voor alle niet meer willekeurige wetten; dat ons beider sympathie voor lang gekoesterde vooroordeelen een waardiger voorwerp kieze, in echte onbekrompene Nationaliteit! Onze Koning wil haar, voor Hem zijn alle onderdanen Nederlanders; laten alle medeburgers het ook voor ons worden! HOOFT stond boven zijnen tijd toen hij zong:

De Roomsche geus het smekent blad
Tot Brussel onderteekend had,
Zoo wel als d'ander, en verzocht 'er
's Lants vryheit by aen 's Keizers dochter.’

‘Zijn wij in twee honderd jaren vooruitgegaan?’

‘Wel, Mijnheer!’ zeî de Weledelgeboren Meester.

‘O Mijnheer VAN UPHOEVE! wie in uw optimisme deelen kon! - maar neen, geene spotternij, de zaak is er te heilig voor. Hebt gij dan geene ooren voor de stem der driften, die reeds nu partij zoekt te trekken van onkunde, belangzucht, godsdiensthaat? - Schaamt gij u dan niet over het beschimpen van het jongst verledene, ten onzent aan de orde van den dag - een schimp, die terugstuit op ons, voor zoo ver wij in de honderdste of duizendste mate bijdroegen, om dat verledene te maken wat het werd, om het te laten wat het was? Ergert u! -’

‘Vergeef mij,’ zeî de meester van *Bijou*, - ‘ik moet even zien -’

De rente wordt immers nog betaald!

‘Laat den moorenkop te gelijk voorkomen,’ riep BRIELLE hem na, en wendde zich tot ALBERT.

‘Ge zijt van daag verbaasd ernstig.’

Wat HENRIëTTE hem vond, laten wij liefst onvermeld, de Kunst was nog iets - maar nu ook het Land. -

O Hollandsche Matronen!

‘Ernstig? ja!’ hernam ALBERT, ‘maar vindt gij het dan een tijd om grappig te wezen? Over dit onderwerp valt ten minste te spreken, zonder dat ge mij van persoonlijke eerzucht zult verdenken: stand noch studie roepen mij op die baan. Verre echter van mij alle sympathie met het heerschende volksbegrip, dat de zaken des Vaderlands den burger niet aangaan, - het is evenmin Hollandsch als de vroegere afgodeering het heeten

mogt; als ik het de verguizing vind, die haar nu opvolgt! Aan het eene als aan het andere ontbreekt de eerbied, dien een volk zich zelf moest toedragen; er was geene waardigheid in den lof, er is laagheid in de blaam. Wien veroordeelen wij, dan ons zelven? Ons rest iets vromers en vroeders te doen.....'

'Wat?' vroeg BRIELLE.

'Alle krachten in te spannen, - overtuigd, als wij door het verledene moeten zijn, dat ons heden de moeder is van ons morgen! - ter ontwikkeling onzer nationaliteit, - alle gaven cijnsbaar te maken aan het bestrijden van dien kanker onzer maatschappij en onzer eeuw, het afzigtelijke:

BAEP en SCHRAEP!

Ligt het aan mij, BRIELLE! dat ik minder liefde voor de wetenschap, minder zin voor de kunst, minder waarachtige verdraagzaamheid, minder staatkundige verlichting ten onzent zie, dan wij behoeven, om ons op de hoogte onzer naburen te handhaven? Nooit werd in *Nederland* krachtiger, veelzijdiger, nationaler Letterkunde vereischt, dan in onze dagen; wat wil de menigte, wat viert de menigte, wie beheerscht de menigte? De Muzijk! de Muzijk in alle kringen te huis, de Muzijk in alle schakeeringen gevierd, de arme Muzijk, die het in de Negentiende Eeuw nog niet verder heeft gebragt, dan zij in de dagen van SAUL al gevorderd was: de Booze Geest week voor het harpspel DAVID's, en het was SAUL eene verademing, maar hij keerde er niet minder om terug.'

'Aan het venster! aan het venster!' riep VAN UPHOEVE, die inmiddels den trap weêr was opgestoven, en HENRIËTTE, BRIELLE, ALBERT vergezelden hem.

Wat was er te zien?

TER VEERE, - niets dan TER VEERE, - wiens ar met een Russisch voorspan zou afrijden; hij zag op naar HENRIËTTE, hij wierp haar met de slinkerhand een' kus toe.

HENRIËTTE gaf geene verklaring dier gemeenzaamheid.

'ALBERT,' dacht zij, 'ALBERT heeft woorden veil voor alles, wat hem belang inboezemt, behalve voor mij!'

Hoe weinig kende zij hem!

'Maar gij hebt ons niet eens verteld, hoe het afliep met die rijders aan het touwtje?' vroeg zij ietwat spotziek.

'Tien tegen één, Mejufvrouw!' hernam hij, 'dat de maan

opkwam en hen naar huis lichtte; ik beken, dat de parodie in dat opzigt niet doorgaat. De jongeluî zullen waarschijnlijk blijde zijn geweest, dat zij zien konden, waar zij waren; de middelmatigheid haat zelfs de flaauwste star, welke haar.....'

'Ten toon stelt, Mijnheer OLVERTS!' besloot HENRIËTTE den volzin.

'Mejufvrouw!' begon ALBERT.

De knecht van den Weledelgeboren' Meester kondigde aan, dat *Bijou* vóór was.

'Indien ge mijner slede nogmaals de eer zoudt willen aandoen, Mejufvrouw!'

'Vergeef mij,' antwoordde HENRIËTTE; '*Bijou* is een juweeltje, maar ik ben geene heldin; ditmaal zal ik gebruik maken van het aanbod van Mijnheer BRIELLE.'

'Eene caprice,' mompelde VAN UPHOEVE.

'Ik hoû niet van dames, die geene caprices hebben; het is het onderscheid tusschen een' mensch en een machine,' zeî de menner van den moorenkop. 'Hoe meer caprices een mooi meisje heeft, hoe liever.'

'Ei, Mijnheer!' zeî HENRIËTTE schalk.

'Maar om u schadeloos te stellen, Mijnheer VAN UPHOEVE!' betuigde BRIELLE, 'ge zult mij pleizier doen, zoo gij eene plaats op mijne ar aanneemt, - op u, OLVERTS! reken ik.'

De Weledelgeboren Meester boog zich, men was beneden, men plaatste zich in de zonderlinge slede, - voor de narekenaars diene, dat de knecht van BRIELLE ter zijde van de schelp wipte.

Het was voller op den *Aemstel*, het ware uur om te zien en gezien te worden, - wat al weelde, - wat al pracht, - wat al smaak! Of HENRIËTTE er zich in verlustigde, of zij niet gevleid werd, door de verrassing, op het gelaat van menigen jongeling zigtbaar, als hij het bloeijende meisje aanschouwde, in de slede van eene onzer grootmoeders? Het zou eene vergeeflijke ijdelheid zijn geweest; ALBERT echter zag er meer in. Hij sloeg haar gade toen zij de plek naderde, waarop zij hem straks zoo gelukkig had gemaakt - zij zag niet op! Als zij het gedaan had, zou zij hare dankbaarheid hebben verraden; 'dat mogt niet,' zeî het lieve hoofdje.

VAN UPHOEVE sprak haar aan, zij luisterde geduldig.

'We zijn de plaats voorbij, Mejufvrouw! en *Bijou* is niet geschrikt.'

'Toch niet, Mijnheer?' - was alles, wat zij kon uitbrengen.

De menner van den moorenkop deed als hoorde hij het niet, maar verlustigde zich blijkbaar in den gestrekten draf van zijnen gunsteling, - het dier trok de opmerkzaamheid aller kenners tot zich.

'*Bijou* wil maar ter nood achterblijven.'

'Het mogt wat,' mompelde BRIELLE.

'Hoe heet de moorenkop?' vroeg VAN UPHOEVE.

'Hm! - *Wim*!'

'Wat kost hij u?'

Het antwoord ging voor HENRIËTTE te loor. Ook wij verliezen er niets bij. Zij peinsde, een lach school weg in de kuiltjes harer wangen; zoo gij haar gezien hadt en schilder waart geweest, ge zoudt geraden hebben, dat zij eene dubbele plagerij beraamde, dat zij aan BRIELLE's liefhebberij voor caprices dacht, dat zij ALBERT - zij blikte tot hem op.

'*Welna*!' riep zij eensklaps.

Bedroog zij zich? Geen *Welna* was nog in het gezigt. En echter, zij bedroog zich niet. Het woord deed zijne werking; welke herinneringen riep het ALBERT voor den geest! Geviel het niet op den eersten avond hunner kennismaking, dat hij Mevrouw DE MAZE in de lectuur van *de Waardin* verraste, *een Verhaal uit het midden der Zeventiende Eeuw*, door J.F. BOSDIJK, zoo als mijne lezers weten? Het was maanden geleden, en toch, hoe heugden hem nog alle bijzonderheden van dat uur!

Eene ontleding van dat Werk zoude hier ongerijmd zijn; maar wij vertrouwen, dat ALBERT zijn pleit zou weten te voldingen, zoo de Auteur hem, over zijne afkeuring van dien arbeid, rekenschap vroeg. Hoe had hij ANNE over de keuze beknord, hoe zich geërgerd aan de voorstelling der Amsterdamsche Regering van 1650, welke burgers in hechtenis liet nemen, op de aanklagt van een boos oud wijf; eene aanklagt, ondersteund door den huisknecht van den beschuldigden burger; eene aanklagt, beraamd met een' zoo walgelijk gemeenen Jood, als ooit een Romanschrijver aan een fatsoenlijk publiek durfde voorstellen!! En het historiëele van het kostuum, en de intrigue, gebouwd op de tweelingen der raadselachtige Waardin, en de stijl, alles had zijne beurt gehad; wij trekken het oordeel zaâm in de vraag:

'Maar, Mevrouw! wie heeft u toch dat boek aanbevolen?'

HENRIËTTE wist het niet; maar het was er verre van, dat het haar spijten zoude, dat hare zuster het zich had aangeschaft. Hoe duidelijk was het haar in den loop des gespreks geworden,

waarom zij SCOTT zoo hoog vereerde, waarom het haar, na de lezing van een zijner Werken, zoo wèl met God en menschen te moede was.

'Slechts een talent als het zijne,' had ALBERT in het midden gebragt, 'zou in staat zijn geweest regt te doen aan die belangrijke episode uit onze Stadhouderlijke Historie, den aanslag op *Amsterdam*! Aan de eene zijde Patriciërs, het oude *Rome* waard, de BICKER's en de HUYDECOPER's; de BICKER's, die zich zelve wisten op te offeren voor de stad hunner geboorte; - aan de andere zijde, een jong, moedig Vorst, wien het naauwelijks als vergrijp viel toe te rekenen, dat hij zijne hand naar eene kroon uitstrekte, die reeds op het eerwaardig hoofd van zijnen Grootvader zou hebben geblonken, indien de dood dezen, in hare plaats, niet den lauwer der onsterfelijkheid had toegereikt! Welk een onderwerp!' had hij uitgeroepen, 'het *Amsterdam* der Zeventiende Eeuw, dat de vierde uitlegging harer vesten ontwierp, dat er zich op mogt verhoovaardigen, de eeuw van FREDERIK HENDRIK, door eenige onzer grootste vernuften, in haren schoot geboren en gekweekt, te hebben opgeluisterd! - En WILLEM II! Stel u de droomen van heerschappij voor, welke den overmoedigen jongeling op zijne koets de armen van verlangen deden uitbreiden, bij de gedachtenis aan de zegepralen van zijnen Oom MOURINGH, totdat de schim van zijn' geliefden, van zijn' gezegenden Vader hem hoofdschuddende verscheen, en de hand terughield, die reeds naar den schepter greep!

Welk eene tegenstelling zou een vernuft als het ijne niet gevonden hebben in den staatkundigen AERTSBERGEN, met den weelderigen SOMMELSDIJCK, en in die van beide met de BICKER's! Welk een dichterlijke greep, de geschiedenis in eene Profetes te verkeeren: WILLEM II te schilderen, overvallen door de gedachte aan eenen vroegen dood, en zijn éénig kind, den derden WILLEM, onder de voogdijschap van JAN DE WITT!'

HENRIËTTE had toegeluisterd, bij dat omwandelen in de galerij eener in beelden gebragte historie, en genoten. ALBERT's geestdrift had de hoofdtrekken der karakters scherp doen uitkomen, de groep werd bezield, en terwijl zij hem met hare heldere oogen aanstaarde, verwezenlijkten zij beide eene schoone gedachte van den Duitschen Meester:

> Alle Freude des Dichters ein gutes Gedicht zu erschöpfen, Fühle das liebliche Kind, das ihm begeisterte, mit.

Het was een zeldzaam begin van verlieven! HENRIËTTE gedacht het en bestrafte zich zelve, dat zij straks zijnen ijver, voor wat hij heilig hield, had gelaakt, dat ze zich over zijnen ijver voor ontwikkeling had verwonderd.

Anders was de indruk, dien de herinnering op ALBERT maakte. Meester in de zelfkwelling, verbeeldde hij zich, dat zij slechts met den kunstenaar ophad, dat zij hem nu gispte, zoo als ze dit ook toen met een woord had gewaagd.

Immers, hij had in zijne verrukking het boek van den Heer BOSDIJK van zich gestooten, toen hij in de Voorrede de woorden aantrof: '*Mijne bedoeling was, het aangename met het nuttige te paren en onderhoudend te zijn, zonder strikken te spannen ter belaging van de onschuld, of ter kwetsing van het zedelijk gevoel*.' - 'Belaging der onschuld, kwetsing van het zedelijk gevoel,' was hij geëindigd, 'hij is geen waarachtig kunstenaar, die dat doet; hij heeft het schoone ontwijd, de schaamte is hem vreemd geworden. Maar, al is *de Waardin* zedelijk als een *tractaatje*, Mevrouw! uit eerbied voor onze Historie moest gij het boek ter zijde leggen. De Heer BOSDIJK zal beweren, dat zij hem maar tot bijwerk diende; maar ook dát is zondig, ook dát onzedelijk! Er zijn onderwerpen, voor welke zelfs het talent eerbied heeft; er komen tijdperken in de historie voor, aan welke het genie zich slechts met huivering waagt: het zijn die, waarin twee groote beginsels met elkander worstelen, zoo als in dit Lust tot Gezag met Liefde voor Vrijheid! Wie geeft iemand het regt, eene voorstelling dier dagen, door het onderschuiven van laffe verdichtselen te ontwijden; wie geeft dit aan een'.....'

Maar het harde woord was niet over zijne lippen gekomen, - HENRIËTTE had hem aangezien.

'Leer gij mij liefhebben,' had hij haar reeds toen willen smeeken; - waarom marde hij zoo lang met de vraag?

Mevrouw DE MAZE, die het boek slechts ter loops had ingezien, was minder gelukkig als verdedigster des Auteurs opgetreden; geen argument *ad hominem*, geene plaatsen uit het werk, louter de verzekering, dat het gerucht den Heer BOSDIJK een' der grootste bewonderaars, een' der handigste navolgers van VAN LENNEP noemde.

'Het eerste is mogelijk, het laatste loochen ik, Mevrouw! Ik wil niet eens beweren, dat de Heer VAN LENNEP zelf te veel navolgt, om een goed model voor anderen te zijn; maar het boek

is zijn patronaat onwaardig; VAN LENNEP moet patricische herinneringen hebben.'

Veertien dagen later bragt VAN UPHOEVE aan HENRIËTTE het versje 1650-1840 mede, eene verrassing op het diner van de Eerewacht, welke Z.M. te *Amsterdam* inhaalde; - men schreef de coupletten aan VAN LENNEP toe!

HENRIËTTE had het ALBERT overgereikt, in een oogenblik, dat ANNE de kamer had verlaten.

En deze? Hij had er noch den ouden patriciër in herkend, noch den dichter, voor wien in het verledene eene les voor onze dagen ligt. Het was ook eene ontwijding des onderwerps.

'Dáár is nu *Welna*,' zeide VAN UPHOEVE, - de lezer verplaatse zich weder bij de slede en vergeve ons den zijsprong.

Er was iets in ALBERT's blik, dat HENRIËTTE afvroeg, of zij zich dien avond herinnerde?

Hij zuchtte!

'Dáár is nu *Welna*, - het had genoemd moeten worden, in de coupletten, op het diner in den *Franschen Tuin* voorgedragen; wat zegt gij er van, Mijnheer OLVERTS?'

'Als ze niet waren rondgezonden om af te schrijven, zou ik ze beschouwd hebben als behoorende tot het dessert.'

'En is dat alles wat gij er van zegt?' vroeg BRIELLE.

'Alles!'

'Hm!' zeî de Heer van *Bijou*.

'Mijnheer VAN UPHOEVE heeft ze zekerlijk bewonderd,' antwoordde ALBERT op het vriendelijk geluid.

'Ik verbeeld mij, dat ze nog al populair zijn.'

'En wat is populair, Mijnheer?'

'Wel, Mijnheer OLVERTS! geschikt voor het volk, niet te hoog, vooral niet te hoog, maar aardig, prettig, - prettig van aardigheid.'

'Uwe definitie is niet van de vleijendste, Mijnheer VAN UPHOEVE! want een Auteur, die zich tot de rol van hansworst zijner lezers verlaagt, komt volgens haar al zeer digt aan uw ideaal.'

'Wij zullen het van daag niet eens worden,' mompelde de Weledelgeboren Meester.

'Weest getroost, Mijne Heeren!' zeî de menner van den moorenkop, 'de stad is in het gezigt.' Hij liet zijn paard vast uitstappen, industrieël als hij was.

'Al?' vroeg HENRIËTTE, en BRIELLE kon, zonder onbeleefd te zijn, niet minder doen, dan er op laten volgen:

‘Willen wij nog? -’

‘Een toertje,’ zeî HENRIËTTE.

En zij reden beurtelings af en op, in lijnregte of gebogene rigting; de menner van den moorenkop kreeg er pleizier in; het had iets van caroussel rijden.

Dat was het doel niet.

‘Een eindje wegs in de zon,’ bad HENRIËTTE.

En BRIELLE vervulde gedwee haar verlangen.

Dáár was men weder bij *Welna*; ALBERT, die HENRIËTTE onverklaarbaar grillig begon te vinden, vatte onder het langzaam voortrijden den afgebroken' draad des gespreks weder op.

‘Het is verbazend moeijelijk juiste definities te geven, Mijnheer VAN UPHOEVE! en ik ben de eerste, om te erkennen, dat mijne toepassing der uwe op den Heer VAN LENNEP, onregtvaardig zoude zijn. Ook is hij niet de éénige onzer Auteurs, die de populariteit afgodeert ten koste van den waren roem.’

‘Als dat geen *contradictio in terminis* heeten mag,’ borst de Weledelgeboren Meester uit.

ALBERT herinnerde zich de regelen van BARBIER, door BEETS vertaald:

> O volksgunst, volksgunst! Is zij niet de groote onkuische,
> Voor ieder veil, die tot haar naakt,
> Zoo slechts zijn bloed voor haar van schandlijke ontucht bruische,
> Zijn arm naar heure omhelzing haakt?

en hernam:

‘Populariteit en roem, Mijnheer! populariteit en roem zouden één zijn? - Populariteit, die zoo min afhankelijk is van zuiveren smaak als van grondige geleerdheid, de éénige waarborgen van den laatste? - Populariteit, die ten onzent, dikwijls zonder dat zij er zelve van bewust is, den achteruitgang in de hand werkt? - Populariteit, die voor het volk schrijft en dicht, al heeft zij niet eens een helder begrip wat de toestand van ons volk eischt, wat volk is? - Populariteit, die populariteit, *who stoops to conquer*, ijdeler ijdelheid, dan die der ijdelste vrouw, zij zou hetzelfde zijn als waarachtige roem! - Doch zoo wij elkander zullen verstaan, dan moeten wij wel tot de roeping eens schrijvers terugkeeren. Gij houdt het er zeker voor, dat hij er geene hoogere heeft, dan zich van de taak van uw' *maître des plaisirs* te kwijten op het gebied van den geest?’

‘Het zijn ten minste mijne lievelings-auteurs, die dat doen.’

‘En wanneer ge, bij ongeluk, eens een Werk ter hand neemt,

dat zich verstouten durft iets anders, iets meer te zijn, - dat geschreven werd om u op te zweepen, dewijl uwe traagheid voor opmaning doof is, - dat den moed heeft eene overtuiging tegen uw vooroordeel over te stellen, - dat met warmte spreekt, waarin gloed is, want de Dichter heeft gelijk, als hij zegt:

> “Doch werdet Ihr nie Herz zu Herzenschaffen
> Wenn es euch nicht von Herzen geht!”

wat doet gij dan, digt flappen?’

‘Maar wie leest zulke Werken, Mijnheer OLVERTS! Ik, ten minste, laat mij niet gaarne uit mijn behagelijk evenwigt brengen.’

‘Goede hemel!’ riep ALBERT, ‘gij eischt, dat een Auteur zich studie van hoofd en hart getrooste - om u *crême fouettée* voor te zetten! Geen' anderen indruk dan een' streelenden - als de tijd gedood is werd het doel bereikt. - Is er wel een armzaliger schepsel op Gods aardbodem, dan uw lievelings-auteur? ge leest hem om te vergeten! Het slechtste boek heeft nog te veel tijds en talents gekost voor zulk een doel! -’

Wij verbazen er ons over, dat ALBERT zich over dien smaak verwonderen kon! Hoe vele lezers onzer dagen zijn niet anders dan groote kinderen, die gaarne in een' letterkundigen kaleidoskoop zitten te kijken, - een' romantischen, een' poëtischen, een' historischen kaleidoskoop, *n'importe*, mits er maar afwisseling in de figuren heersche, en zij, na er honderd te hebben bekeken, tot elkander kunnen zeggen:

‘- Nu de honderd en eende! -’

‘De zon steekt waarlijk,’ klaagde HENRIËTTE.

Was het een sein om terug te keeren?

BRIELLE begreep het dus.

Maar de mechanicus had naauwelijks gewend, daar zeide zij:

‘Wat spijt het me, dat wij het Russische voorspan in het geheel niet gezien hebben!’

De menner van den moorenkop mogt straks nog al in den lof van caprices uitweiden.

‘TER VEERE is wis weêr van stad gereden,’ voer zij voort.

‘Ik geloof het niet, Mejufvrouw!’

‘Het is waar - uw paard -’

‘Is even vermoeid als *Bijou*,’ viel VAN UPHOEVE in.

‘Toch niet,’ zeî de menner van den moorenkop.

‘Als gij dus wilt, Mijnheer! - ik zou zoo gaarne -’

En BRIELLE was veel te beleefd, om zijn ros niet nogmaals de baan naar het *Kalfje* te laten afdraven.

Maar HENRIËTTE genoot hare overwinning slechts ten halve, want ALBERT droomde voort over de populariteit. Hij was bar tegen VAN UPHOEVE uitgevaren, - de plaats, de snelle rid, het gezelschap, waarin hij zich bevond, weêrhielden hem zijn gevoelen verder te ontwikkelen, - men doe hem dies geen onregt. In zijne mijmering zweefde hem het beeld van een onzer grootste Vernuften voor den geest, wiens populariteit hem benijdenswaardig scheen; de Man, die niet tot zijn' tijd neêrdaalde, maar zijne tijdgenooten tot de hoogte, waarop hij stond, trachtte op te heffen, de Man, die zich eene halve eeuw lang toewijdde aan verlichting des hoofds en veredeling des harten, de Man, die, bij de burgerkroon, hem daarvoor verschuldigd, den lof verdiende de herschepper van ons proza te zijn geweest, - wie herkent VAN DER PALM niet?

Nog een woord.

Verdenk ALBERTS ijver tegen de valsche populariteit onzer dagen, van betweterij noch eigenliefde, hij had kwelduivel genoeg aan zijne liefde voor de kunst. Neen, het waren niet de scheeve voorstellingen van den toestand der Fraaije Letteren ten onzent, den buitenlander van tijd tot tijd in de handen gespeeld, welke hem ergerden; bij het overbrengen in vreemde talen van verzen, welke niemand in ernst meer fraai vindt, - bij de verzekering ‘*que* DROST *marchait sur les traces de* VAN LENNEP! - bij het gedrang om MARMIER te ontmoeten en te omarmen, - (de harde les van BOWRING heeft geen' indruk gemaakt!) beklaagde hij hen, die zwak genoeg waren gaarne geprezen te worden, door wie hen in hunne grootste verdienste niet kunnen waardeeren, in hunne NATIONALITEIT! Een andere prikkel dreef hem voort, dan die des alledaagschen lofs, het verlangen de Kunst de plaats te zien innemen, welke haar toekomt, haar medehefboom te doen worden tot onze ontwikkeling als zelfstandig Volk! Veertig, vijftig jaren lang werd allerlei talent aan een' enkelen, aan een' thans versleten vorm besteed; we ontvingen eene Litteratuur van Verhandelingen, we werden oppervlakkig zonder weêrga. - SCOTT werd ook ten onzent bekend, het is voor hem synonym met bewonderd; maar de navolgers kwamen, en gaven ons, in plaats van Werken in zijnen geest, Werken in zijne manier; en de Natie, die voor vijftig jaren der Schrijfsters van *Willem Leevend* al veroorloofde, geen enkel harer vooroordeelen, geene

enkele harer dwaasheden, geen enkel harer gebreken te sparen, verlustigde zich in de laatste tien jaren in ridders en roovers, welke God geve, dat beide uitheemsch blijven! - Er verhieven zich enkele stemmen tegen die bastaardij; GEEL - wij behoeven zijnen lof niet te verkondigen - GEEL drong aan op:

deege deeglijkheidt,'

men mogt zich met eene omwenteling in den stijl vleijen, - objectiviteit in de beschouwing, individualiteit in de behandeling, - poëzij en geene rhetoriek meer, - een open oor voor de stem van het letterkundig geweten! -

Waarlijk, ALBERT was een pessimist, daar hij zoo dikwijls loochende, dat al die beloften vervuld zijn, - hij was een gek, wanneer hij zich zelven het eerst van allen geeselde, over het terugkeeren van den ouden ADAM!

Er is immers ten onzent geen letterkundige meer, wien niet van den ochtend tot den avond, als hij uitschrapt, als hij doorhaalt, als hij verscheurt, als hij bekort, als hij overwerkt, het beeld der Sybille voor den geest zweeft: 'Hoe schaarscher bladen, hoe hooger heure waardij?'

Al onze auteurs achten immers dien dag huns levens verloren, waarop zij den valschen goden hebben geofferd, door het vieren eener gemoedelijkheid, waarbij alle verstandelijke kracht, alle zedelijke zin indommelt, door het toegeven aan eene antipathie voor burgerluî en gemeen volk, die van de ontwikkeling van het menschelijke vervreemdt?

Populair of niet populair, ieder hunner leeft immers in de verwachting des dags, waarin ook hem rekenschap zal worden afgevraagd van zijn doel en zijne middelen, van den tijd hem vergund, van het talent hem bedeeld, van gaven en genie, die wij benijdden en dat wij huldigden?

'Ik zie het Russische voorspan nog niet,' zeî HENRIËTTE.

'Het Russische?' hernam ALBERT, 'hoe kunt gij toch belang stellen -.'

'Ik heb op met al wat Russisch is,' viel VAN UPHOEVE in. '*Czaar* PETER -'

'Die leerde te *Zaandam* timmeren,' brak ALBERT den ouden deun af; 'en ik zal gelooven, dat er een tijd zal komen, waarin wij alles van de Russen zullen *moeten* leeren - als wij maar lang genoeg den kreeftengang gaan.'

‘Kreeftengang, Mijnheer! wel, in *Rusland* heerscht tegenwoordig zin voor allerlei beschaving.’

‘Het is waar, Mijnheer VAN UPHOEVE! *Madem*^{lle} TAGLIONI is te *Petersburg* geëngageerd.’

‘En *Madem*^{lle} RACHEL gaat er waarschijnlijk naar toe.’

‘Of de aansprekers van den Stads-Schouwburg medegingen!’ dacht ALBERT.

Het leed schier geen twijfel meer, dat TER VEERE de hoogte van het *Kalfje* had bereikt.

BRIELLE prikkelde den moorenkop met hand en stem.

‘Heerlijk!’ borst HENRIËTTE uit.

Het ging nog sneller.

‘Ho, *Wim*! ho!’ riep een' der beide Heeren, die op zij' van de zonderlinge slede stonden.

‘Dacht ik het niet, dat gij me eene poets woudt spelen?’ lachte de menner van den moorenkop, ‘dat ge mijn paard midden in den ren zoudt willen -’

‘Neen, maar *Bijou*, schoon niet geschrikt, kan naauwelijks bijhouden,’ antwoordde VAN UPHOEVE.

‘Het is om bang te worden,’ zeî HENRIËTTE.

BRIELLE hield oogenblikkelijk in.

‘Bravo!’ riep de Weledelgeboren Meester.

‘Maar het Russische voorspan,’ fluisterde HENRIËTTE, van achter haren sluijer, terwijl hare schoone oogen zegevierden.

Weder in gestrekten draf!

Daar daagde het op, het lang gewenschte Russische voorspan, en TER VEERE werd zoo vriendelijk toegeknikt, dat ALBERT zich op de lippen beet van spijt.

‘Ik dacht toch, dat het mooijer was, dat Russische voorspan,’ zeî HENRIËTTE.

De moorenkop hijgde - zou BRIELLE, toen hij hem later hals en manen streelde, - het dier boette er met eene ligte verkoudheid voor, - niet bij wijlen eens aan zijne liefhebberij voor caprices gedacht hebben? -

VAN UPHOEVE haalde onder het naar huis rijden, naar huis stappen, hadden wij moeten zeggen, nogmaals van de populariteit op; het was toch waarlijk pleizierig, algemeen te worden bewonderd, enz. enz.

‘Er is een trots,’ beweerde ALBERT, ‘die naar hooger krans staat, die niet voldaan is met iederen lof; er is een trots, die het meer eere houdt, gepoogd te hebben, schoon de uitslag falen was, dan het nooit te hebben gewaagd, eene sport hooger te

klimmen, dan men vóór hem klom. Maar die trots rust niet louter op eigenliefde, hij is het gevolg der kennis, hoe verre men het buitenslands bragt; hij is niet denkbaar zonder innige liefde voor het Land zijner geboorte! Wat noem ik het trots? het is eene soort van priesterschap, van het goede en schoone; toewijding, zelfverloochening, zijn er de voorwaarden van!'

'Met zulke begrippen loopt men gevaar dol te worden,' zeî VAN UPHOEVE.

'Of niets te leveren,' meende BRIELLE.

'Tot van avond, Mijnheer OLVERTS!' fluisterde HENRIËTTE, terwijl zij in een rijtuig wipte, - het was eene lieve attentie van den Weledelgeboren' Meester.

'Tot van avond!'

(*Vervolg en slot in het volgend Nommer.*)

Sonnetten. door J.P. Heije.

III. De windharp.

Zacht ruischt uw toon, o Windharp! als de lucht,
Met dartel fluistren huppelt langs uw snaren;
Zacht als het suizen van de goudgele airen,
Wen de avondwind door 't golvend koren zucht.

Doch schoon de storm de tuimelende baren
Met dondrend brullen zweepe in wilde vlugt,
Te stouter stijgt uw stem, en klieft de lucht
Als 't harpgezang der heilige Englenscharen;

En roept ons toe: uw ziel geev' zuivre toonen
Terwijl een koeltje langs uw slapen ruischt,
Doch winne aan kracht, wanneer de stormwind bruischt.

Zwak is 't geslacht van hen, die de Aard bewonen;
En de arme mensch droomt ligt van krachtbetoonen
Als 't lieflijk Westen door zijn lokken suist.

Mengelingen.

Eene kroon voor Karel den Stouten.

‘Zeker en voorwaar! ik ben de rampspoedigste ridder der Christenheid! Geen Sarraceen of ongeloovige heeft zich zoo droef een lot waardig gemaakt, als nu het mijne is. Laas, helaas! van nu af ga ik lijden, zonder einde of verligting!’

De jonge man, die deze klagten slaakte, op hartstogtelijksomberen toon, vereenigde toch in zijn uiterlijk zoo vele voordeelen, dat het een' toehoorder moeite moest kosten, om aan zijne beklagenswaardigheid te gelooven. Zijne kleeding was meer dan prachtig; zij was vorstelijk. Over een ligt borstharnas van het fijnste Milanesche staal, rijkelijk met gouden sieraden opgelegd, droeg hij een' korten rok van vuurrood scharlaken, geheel met goud borduursel doorwerkt, en rondom met sabelbont omzet. De kousen waren van rein wit fluweel, engsluitend aan de beenen, en boven de knieën opgenomen met kleurige linten, doorwerkt met edelgesteenten. De zeer spichtig uitloopende tootschoenen waren van goud laken, met massief gouden punten. Het gevest van het kruiszwaard was van hetzelfde metaal. De hooggeëerde ridderorde van 't Gulden Vlies sierde hem de borst, en op de handschoenen droeg hij een wapen, dat met eene dubbele hertogskroon prijkte. Evenmin als hij, naar dien rijken dos te oordeelen, door de fortuin misdeeld scheen, was hij het door de Natuur. Zoo hij iets te danken had aan zijne kleeding, *noodig* had hij haar niet, om met den bevalligsten en welgemaaksten te kunnen wedijveren. De gitzwarte

oogen konden den glans van diamanten vergoeden, en de pracht der donkere lokken, die spelend om den welgevormden hals nederwiegelden, het belangwekkende zijner trekken en de mannelijk bruine tint, die hij dankte aan eene geharde levenswijze of aan zuidelijk bloed, had in menig vrouwenoog iedere kleederpracht overbodig gemaakt. De plaats waar, en de persoon waartegen de Ridder die klagt uitte, scheen haar evenmin te regtvaardigen als zijn uiterlijk; want het was in het hertogelijk Hôtel te *Mons*, en voor het oor van MARIA van *Bourgondië*, dat hij haar slaakte.

En het meest nog moet die uitroeping verwondering wekken, als men hem kent als NICOLAAS VAN CALABRIË, Hertog van *Lotharingen*; als men weet, dat er in Junij 1472 schriftelijke trouwbeloften waren gewisseld tusschen dezen Prins en de eenige Erfdochter van KAREL den *Stouten*; een feit, dat hem zeker in het oog van alle ongehuwde vorstenzonen tot den benijdbaarsten maakte. Met geen' der velen, aan wie de Hertog van *Bourgondië* die kostbare hand had toegezegd, scheen het hem zóózeer ernst te zijn geweest, als juist met dezen Calabrischen Prins; hij had hem openlijk al de regten van een' bloedverwant toegekend, en al de genegenheid bewezen van een' schoonvader. De jongeling had gestreden in zijne veldslagen, aan zijne zijde; had in zijn vertrouwen gedeeld, en was getuige geweest, hoe hij alle mededingers misleidde of in verwarring bragt; terwijl men hem zelven gunsten toestond, nooit te voren aan anderen bewezen. Het was hem vergund geworden, eene maand lang te *Mons* door te brengen, waar te dier tijde de jonge Vorstin haar Hof hield, en de weinige beperking, die hem toenmaals werd gesteld in den omgang met zijne verloofde, versterkte nog meer zijne zoetste hoop, dan eenige geschrevene verzekering.

En waarlijk, NICOLAAS mogt een geschikt schoonzoon heeten voor Hertog KAREL; JAN VAN CALABRIË, des Prinsen vader, was zijn vriend en bondgenoot geweest tot den dood toe.

Het Hertogdom *Lotharingen*, waarvan hij nu reeds bezitter was, en dat, lastig genoeg, *Bourgondië's* Hertogdom en Graafschap van KARELS overige Staten scheidde, zou door dien band zijn huis toevallen: eene vereeniging, die altijd een deel van zijne plannen had uitgemaakt; daarbij zou de jonge Prins, als éénige erfgenaam van de mannelijke zijde van het Huis van *Anjou*, het schoone *Provence* in eigendom bezitten; en wat zijn Grootvader RENÉ hem verder voor groote aanspraken mogt nalaten, in de Rijken van *Sicilië* en *Napels* en *Catalonië* en

Jeruzalem; voor een' veroveraar, welk een heerlijk uitzigt, die regten, die hij door de magt der wapenen zou moeten staven! en het is zeker, dat geen Vorst zich ligter liet vangen door zulk een lokaas, dan die van *Bourgondië*; daarenboven was de jonge Prins dapper, ras in besluiten en daden, en vol ondernemingszucht: hoedanigheden, die hem aangenaam moesten maken bij eenen schoonvader, die hier menigen karaktertrek terug vond; en toch niet zoo uitstekende in groote veldheersdeugden of schitterende eigenschappen, dat deze, wien ook uit wantrouwen de keuze zoo moeijelijk viel, voor de ijverzucht der mededinging gewaarborgd was; wat ook de jonge Hertog van *Lotharingen* eenmaal worden mogt, hij *was* nu noch magtig noch onafhankelijk genoeg, om, als zijns gelijken, naast hem te gaan: eene gelijkheid, die deze fierste aller Vorsten van zijn' eigen' zoon niet had kunnen dulden. De opregtheid van KAREL was dus bijna niet te verdenken geweest, en toch, toch was de klagt aan des jongelings lippen ontglipt, eene klagt der teleurstelling; de stoutste hoop, waarmede ooit de Staatkunde eene gloeijende verbeelding had opgeruid, mogt slechts een zomergetijde bloeijen, het was October en..... De Hertog had de trouwbelofte zijner dochter plotseling teruggeëischt, om de hoop elders te geven. De Staatkunde had gebonden; de Staatkunde had gescheiden; maar wat er door den band of door de scheiding kon geknakt zijn of gebroken, dáár had zij in hare akten geene waarborgende clause voor gemaakt; dat was niet eens onder hare berekening gevallen. Gescheiden! hij had goed spreken, de Hertog van *Bourgondië*, die als *éénige* hartstogt de heerschzucht had; de heerschzucht, die andere zon, die ook sterren noch maan zigtbaar laat als zij schijnt; kon hij weten of er aan denken, wat dat woord moest zijn voor dien jongeling, die zijn glansrijkst levensontwerp zoo plotseling zag doorgeschrapt; wiens schoone toekomst zoo met één' slag werd verduisterd; dien men zich had laten vermeiden in eene wereld van grootheid en liefde, en dien men nu op éénmaal daaruit verstiet, zonder barmhartigheid of verschooning; dien men naar de schitterendste werkelijkheid had heen gewezen; aan wien men nu koel weg ging zeggen, dat het een droom geweest was; wien men tot duizelens toe had laten drinken uit den bedwelmenden beker der hoop, en wien men meêdoogenloos den kelk van de lippen wegrukte, als ware ontbering voortaan eene ligte zaak, dien men gewaagd had aan de verleidelijke proef der vertrouwelijkheid, zonder te denken, of hij die zou kun-

nen doorstaan; ook konde hij dat niet; hij was er onder bezweken.

NICOLAAS VAN CALABRIË had niet enkel in MARIA's hand den staf gezien van hare Rijken; hij had ook op de witte vingers gezien, en ze hadden hem dieper gegrepen, dan eenige schepter reiken kon; hij had niet enkel de paarlen van hare hertogskroon geteld; hij had ook de paarlen van hare lippen bespied bij den zoeten glimlach der vertrouwelijkheid, en haar glans had hem meer verrukt dan het getal der anderen. Hij had niet enkel gelet op de leliën in haar wapen; hij had ook blikken gehad voor de leliën op haren hals, en hare witheid had zijne oogen niet minder getroffen dan de gouden gloed der eersten. Hij had niet enkel in de verte eene Vorstin gezien op een' ruimen zetel, dien hij deelen zou; hij had om zich heen een kind zien spelen tusschen bloemen en vogels, en eene aankomende jonkvrouw in blijden levenslust en in argelooze dartelheid zien voortrennen op luchtigen draf; hij was haar medgezel geweest op speeltogten en wandelridden, het voorwerp harer jokkende plaagzucht of alles wagende scherts, waarin reeds de wegslepende coquetterie der vrouw dóórschemerde, en nog niets van de schuchtere terughouding der maagd. Dat was hem gevaarlijk geweest! Dat had meer gedaan, dan hem de verbeelding ontgloeid in droomen van eerzucht, die alleen het hoofd hadden verhit; dat had hem het hart ontvlamd! Den gloed van het hoofd kon hij verkoelen met het zwaard der wrake in de hand, of de fortuin kon vergoeding geven voor de gestoorde droomen van magt en rijkdom, en eene Koningsdochter zou de Hertogsdochter vervangen; de hand van ANNA van *Frankrijk* was de zijne, als hij haar wilde vatten;..... maar de vlam in het harte zou ziedend en pijnigend voortbranden door gansch zijn leven heen; voor haar zou geen kil staal koeling brengen, of het moest een moordend zijn; de wond in het hart zou zich niet laten balsemen door vergoeding, de liefde zou zich niet laten tuischen door opgedrongen verwisseling; een der zetels, een enkele troon konde den Hertog van *Lotharingen* terug geven, wat hem ontnomen was; NICOLAAS VAN CALABRIë kon van alle vrouwen der wereld geene andere lief hebben, dan MARIA!

In klagten, aan deze gelijk, ging de jonge Prins voort zich lucht te geven, ten aanhoore van de schoone erfdochter, op dien namiddag van October, waarop wij hem aantroffen. En zij zelve? De jonkvrouw, die men weg gaf en weder terug nam; die men als een blinkend speeltuig iederen Vorstenzoon van *Europa* beurtelings in de hand gaf voor eene poos, om weêr

ter zijde gelegd te worden, als ze zich daaraan blind hadden gestaard; die men heden verkondigde, dat ze *dezen* behoorde, om haar morgen te zeggen, dat ze *genen* tot bruidegom had, zonder er zich over te bekommeren, wat zij zelve daarbij voelen kon; die men ringen liet wisselen en trouwbeloften afgeven, zonder te onderzoeken, of ze ook te gelijk eene andere ruiling deed, of ze ook iets anders weg gaf, dan een stuk beschreven perkament.... Zij.... maar wij zullen zien. Nu zat zij tegenover haren klagenden geliefde, en luisterde zwijgend, terwijl hare kleine handen als onwillekeurig een kinderlijk spel dreven met de zilveren belletjes van de kaproen eener kleine dwergin, die aan hare voeten nederknielde. Wie haar niet gekend had als de belangwekkendste vrouwelijke figuur van haren tijd, om de vele en gewigtige belangen, die zich aan haren persoon hadden vastgehecht, zoude haar toch nog den prijs der bevalligheid hebben toegekend, zoo als ze dáár neder zat in dat kleed van witte damastzijde; eene reine pracht, die goed stond bij het kinderlijk eenvoudige harer trekken en houding. Noch hare gestalte, noch hare schoonheid waren ten volle ontwikkeld; zij had nog de teedere tengerheid van dien leeftijd, waarin de groei des ligchaams toeneemt ten koste van deszelfs bloei; hare wangen hadden niet meer den frisschen blos der kindschheid en nog niet dien anderen, die ze later met zulk een aantrekkelijk rozenwaas kleurt; hare oogen zelfs schitterden nog niet met dien hellen glans, dien de hartstogten er zouden doen flikkeren, of die zachter tinteling, die het gevoel er in zou leggen! Maar hunne schoone kleur; de schranderheid, die ze nu reeds uitdrukten; de donkere pinkers, die ze beschaduwden; de fijn gebogen wenkbraauwen, die ze overwelfden, beloofden reeds, wat ze eenmaal worden konden, als de ziel zou gesproken hebben. Het kostbare hemdje van zilverkant kon gevulder hals bedekken, maar nooit blanker; en fijner voetje had zich nooit verscholen tusschen rood fluweel, met paarlen bestikt; lauger sluijer van Brabandsche kant had nooit nedergehangen van zoo prachtig eene wrong, en geene huive van blaauw satijn, met goud doorwerkt, had ooit van glansrijker lokken en zachter voorhoofd, met nijdige ijverzucht, de schoonheden verborgen.

Maar schoon hare oogen eerder dof stonden dan flikkerden; schoon slechts een kwijnend blosje een enkel rozenblad wierp tusschen de leliën harer wangen, was er toch niets, dat getuigde voor de waarheid van eene lastering, die de lasteraar zelf (LODEWIJK XI) welligt gaarne waarheid had gezien; zij was

niet zwak en kwijnende; hare gezondheid scheen zelfs eene vaste en hechte, en zij was niet verweekelijkt geworden in den laauwen dampkring van een vrouwenvertrek, noch tot zwaarmoedigheid gedrukt door het stilzittend kerkerleven achter kleurrijke kruisramen en tusschen zijden tapijten. KAREL DE STOUTE, die zich misschien geen' zoon had gewenscht, had zich toch niet eene zwakke jonkvrouw tot dochter gewild, en hij zelf, met dat scherpe oog, dat een' blik wist te geven aan alles, had toegezien bij dat deel harer opvoeding, waaraan zij krachten en sterkte te danken had. Op zijne reizen door *Vlaanderen* had hij haar met zich gevoerd, zoo veel het slechts doenlijk was; wij zien haar te *Gent*, in het midden van het oproer, dat zijne regering verwelkomde. Hij gaf haar leven, afwisseling en vervrolijking door verplaatsing; nu eens verrukte haar te *Sluis* de lustige bedrijvigheid eener havenstad, die den schepen van alle natiën beurtelings hunne veiligheid schonk; die de voortbrengselen van alle bekende werelddeelen in ontvang nam of verder voerde; dan weder zag ze te *Brugge* uit het grootsche hertogshuis neder op het bonte gewoel van handelaars, die prinsen schenen, en van handwerkslieden, meer geducht en magtig dan edelen, en toch nu gebukt onder haars vaders zwaren en scherpen staf; dan weder vouwde zij te *Brussel* eerbiedig de handen bij het aanschouwen van statige processiën, waar zoo veel pracht, zoo veel heiligheid en zoo veel vroomheid naast elkander gingen, en oefende haar jeugdig vernuft in het onderkennen van de banieren der gildenorden en in die der geestelijke broederschappen. Dan weder op het jagtslot te *Hesdin* volgde zij de prachtige valkenjagten haars vaders, en leerde de beroemde prooivogels bij naam kennen, en verheugde zich in hunne zegepraal luider en opregter, dan of haar strijdbare Heer een nieuw Landschap had toegevoegd tot hare toekomende erfenis, om niet te spreken wat ze verder bijwoonde van tournooijen wemelend van vrolijke edelvrouwen en vorstelijke ridders, en hoffeesten, bij wier uitgezochte pracht de verzamelde adel van *Frankrijk, Holland, Vlaanderen* en *Engeland* de handen ineen sloeg van verbazing en bewondering. Zoo weinig dus hare jeugd droevig was of eenzelvig, zoo weinig lag er nu ook smarte of kwijnende mijmering op haar gelaat, schoon ze getuige was en voorwerp van eene smart en eenen hartstogt, die zich nu zoo met sombere kleuren afschilderde. Terwijl zij achteloos leunde tegen den hoogen rug van eene zitbank, met goudlaken bekleed, zag zij den gegriefden Prins aan met meer verwondering dan

medegevoel, als iemand, die tracht te begrijpen, om te kunnen deel nemen; en toen hij, misschien voor de derde maal, in eene herhaling van klagten verviel, viel zij hem plotseling in de rede met dit woord: ‘Weet gij, dat ik het vreemd vind, edele Heer en Neef! dat gij mij niets verhaalt van de schoone wapenfeiten en groote ridderdaden van mijn' Genadigen Heere den Hertog, in *Normandië* en *Artois*, die gij hebt bijgewoond en mede verrigt, zoo als ik hoop!’

- ‘Schoone Jonkvrouw en Nicht!’ antwoordde hij met eene poging op zich zelven, om in kalmer stemming te spreken: ‘Uw Heer Vader heeft krachtige wapenfeiten verrigt, en van dapperheid en nobele krijgskunst en onverzetten moed fiere blijken gegeven als altoos, en ik heb hem daarin gesteund en gediend naar vermogen en kracht, zoo als pligt was; en vrouwe Faam zal langen tijd na dezen daarvan spreken met loffelijk gerucht en zijnen naam uitbazuinen; Koning LODEWIJK heeft den schrik in het harte, en die zijne onderdanen waren schreijen allen; doch die daden zijn geene vrolijke spiegelgevechten, als in de tournooijen, waarbij schoone vrouwen zonder vreeze kunnen toezien; maar daar heeft bloed gevloeid, veel bloed! “De vruchten van den boom des oorlogs,” zoo als de Hertog zelf zich uitdrukte, zijn vreeselijk om aan te zien, en niet geschikt om voor vrouwenooren geschilderd te worden. Om het al te zeggen, in één woord, gij weet, Prinses! hoe de Hertog van *Bourgondië* reeds gekend was voor een' stout krijger en een' straf regter, en toch, eerst op dezen togt, eerst te *Nesle*, won hij zich den bijnaam van KAREL *den Geduchten*!’

MARIA verbleekte ligt. ‘Lacy! waartoe vroeg ik dit?’ sprak zij met eene zachte stem; ‘hoe dacht ik niet aan het lijden der overwonnenen, toen ik van den roem des overwinnaars hooren wilde!’

‘Daarbij wordt het nu wapenstilstand met *Frankrijk*; de Hertog behoeft mijne diensten niet meer, en ik kon mij ontslagen rekenen, sinds hij zijn woord terug nam, zoo ik wilde, maar ik wil dat niet; zie, MARIA! zóó ver brengt mij de liefde tot u; ik, die een vrij Prins was, uit het hooge Huis van *Anjou*, Hertog en Heer in mijne eigene Staten, ik ben slaaf en vassal van den Hertog van *Bourgondië*; een ander had op het schenden van een verdrag, als het onze, geantwoord met het uitgetogen zwaard en met het bondgenootschap van LODEWIJK XI: had hem grieve voor grieve wedergegeven; ik buig het hoofd onder zijnen wil; ik houde trouw aan den band, dien hij breekt,

ik blijf liever eenzaam, dan mij aan te sluiten aan zijne vijanden; ik steek mijn zwaard in de scheede, nu het hem niet meer dienen kan, en dat alles om slechts de gunst te verwerven u dit zelf te zeggen, de gunst van dit wederzien, van een afscheid.....' de aandoening verstikte hem de stem; hij kon niet voortgaan; hij leunde een oogenblik tegen het kostbare tapijtbehangsel, dat dit gedeelte van het vertrek scheidde van het overige, op de wijze van onze togtschutten. Daarop hervatte hij zich, en vervolgde met eene stem, die dof klonk: 'Mijn genadige Heere van *Bourgondië* heeft mij dan ook die gunst niet geweigerd, en ik ben hier, MARIA! om van u zelve te hooren, of gij niet een weinig medevoelt van de brandende smart, die mij verteert, of te weten, hoe gij de scheiding draagt, welke mij doodt; kost zij u niets, MARIA? Wij waren toch verloofde lieden voor het oog van God en menschen! heb ik niet het zoete geschrift uit uwe eigene hand ontvangen, en staat daar niet: "dat gij mij te manne naamt en nemen zoudt, en geen' ander bij mijn leven, zoo het God behagen mogt." Gij schreeft toch die woorden zonder dwang naar het scheen?'

'Zóó deed ik, schoone Neef! en zeker, het is droevig, wel droevig! ook voor mij! Ik was nu eenmaal gewend in u mijn' toekomstigen Heer en gemaal te zien: ik heb u veelmalen zoo genoemd, als gij gaarne wildet, dat ik deed. En zal ik spreken zoo ik denk, u had ik liever tot bruidegom gekozen, dan Mijnheer van *Guyenne*, die van eene andere Dame de kleuren droeg, naar het gerucht ging, of als Mijnheer den Dauphin van *Frankrijk*, die een kind is, of een van de Duitsche Prinsen, welke Barbaren zijn, slechter gekleed, naar ik hoor, dan onze Vlaamsche dorpers, of eenig ander Heer, waarvan ik het aanzigt niet eenmaal ken; want van u weet ik, dat gij een Ridder zijt, fraai van leden en minnelijk van wezen, plegende alle loffelijke daden en deugden, bekwaam en abel in alle ridderlijke handelingen als eenen edelen manne voegt, niet hard van woord of streng van daad tegen de kleine lieden; van zoete zeden en aangename courtoisie voor vrouwen, en trouw, als ik zie en wete, aan uwe dame *d'amour* (zij gaf hem dien laatsten lof op de wijze van iemand, welke een muntstuk uitgeeft, welks waarde hij niet begrijpt, schoon hij weet, dat het koers heeft); maar wat ook mijn wil of welbehagen mogte geweest zijn, mijn genadige Heere de Hertog heeft nu anders geoordeeld, en dit weet gij, Neef! daartegen baat geenerlei tegenspraak.' Juist dat,

wat zij hem aanwees, als onomstootelijke hinderpaal, scheen hem plotseling een pilaar der hope.

‘Wie zegt het u, schoone Nicht! daar gij het niet hebt beproefd? Als gij met woorden, zoo als gij ze vinden kunt, zoo als hij ze van u gaarne hooren moet, uwen Heer Vader voorhieldt, hoe hij u hard behandeld heeft, zoowel als mij; hoe hij u gewaagd heeft aan de zoete kwaal van Amor, met hope van genezing, en hoe hij u ter prooije laat aan de smarte en teleurstelling, u ontnemende uwen getrouwen Ridder en verkoren *poursuivant d'amour*. Ziet gij, MARIA, volschoone! als gij zoo spreken wilt, zal ik voor hem nederknielen; het moet KAREL van *Bourgondië* vreugde geven, een' zoon uit het Huis van *Anjou*, een' Hertog, die zijn gelijke is, aan zijne voeten te zien; en hij zal mededoogen hebben, en hij zal barmhartig zijn, zijn eenig kind niet storten in zoo grooten jammer, haar scheidende van wien zij verklaart lief te hebben; hij bemint u toch ook; KAREL *de Strijdbare* zal voor u niet *de Geduchte* zijn, als gij hem aanziet met dat liefelijk oog, met dat wezen, zacht en vroom als van eene heilige martelares, als gij hem zegt, hoe alles, wat u vroeger tot vreugde was, u nu tot marteling is geworden; hoe de dagen, die ik met u slijten mogt in ditzelfde *Mons*, u herinneringen hebben nagelaten, te zoet om verdrongen te worden, en die toch pijnigen bij het gemis; hoe wij in vertrouwelijke zamensprekinge vaak gekout hebben van minne en galanterie; hoe gij mij liever dan een' ander ter zijde hadt op wandelridden en op de edele vogeljagt; hoe gij....’ maar zij ontnam hem het woord met een vuur, als zij nog niet had getoond.

‘Schoone Neef! zeg mij toch, of gij uw' nobelen valk nog hebt, uw' kleinen, dien zwarten meen ik, *Grippe-Agile*, als gij hem noemdet! dien zal ik nooit weder zien opstijgen naar de prooi,’ voegde zij er droevig bij.

De Calabrische Prins stond als vernietigd van spijt en ergernis; een donkere gloed kleurde zijne bevallige en uitdrukkingvolle trekken; een oogenblik gloeide zijn gitzwart oog; de ongelukkige had vergeten, dat hij zijne eigene gewaarwordingen had geschetst, terwijl hij de hare meende uit te spreken; dat die minnekout toen, als nu, eene alleenspraak was geweest; dat hij nooit zoo diep in hare gunst had gedeeld als haar paard en zijn geliefkoosde prooivogel; willens blind had hij haar gezien zoo als hij haar wenschte, en niet zoo als zij was. Hij had vergeten, dat hij vijf en twintig jaar was, en zij naauwelijks vijftien; dat bij hem de hartstogten waren ontwikkeld in volle kracht

en geweld, en dat ze bij haar sluimerden onder het koele sneeuwbed der onwetendheid, en dat hij het niet was, die ze zou doen ontwaken; dat zij in hem niets had kunnen zien, dan een' dienstwilligen medgezel, welke zich naar al hare luimen plooide; dat ieder ander bij dezelfde diensten dezelfde regten op haar zou verkregen hebben; dat zij hem tot bruidegom had aangenomen, zonder tegenzin, misschien met welbehagen, maar zonder liefde; dat alles, hetwelk hij vergeten of nooit geweten had, begon hem nu duidelijk te worden, en de toorn der teleurstelling worstelde in zijne ziel met den eerbied der liefde - toch verwon weêr de laatste, en met eene zachtheid, waaronder altijd iets dóórschemerde van zijne bittere gewaarwordingen, sprak hij: '*Grippe-Agile* was voor een uur nog de mijne; sinds ik hier ben, is mijn Edelman CAMPO-BASSO in uwe voorzaal met den valkenier, die het edele dier oppast; ik bragt het u tot een aandenken van hem, die van u gaat om te sterven!' En de gloed van zijn oog werd verduisterd door eenen traan. Dit zag MARIA, en zij begreep, dat het eene groote smart moest zijn, die dat vocht ontlokte aan dat oog; dit zigtbare bewijs van droefheid verstond zij beter, dan de gloeijende schildering van een lijden, dat zij niet deelde, en goedhartig als ze was, sprong zij schielijk op van hare zitplaats, en nam eene zijner handen, die zij naauwelijks omvatten kon, met hare beiden te zamen, en riep luide, maar met vleijende stem: 'Lieve goede Neef van *Calabrië*! ik wil uw' valk wel nemen tot een aandenken en pand van minne; maar gij moet niet spreken van sterven, en ik wil geene tranen zien; foei, een Ridder en een traan, en dat om een verbroken trouwverbond! Heilige Maagd, mijne Patronesse! Als ik schreijen wilde om zulker oorzake, ik mogt doorgaan voor eene boetende zuster van *Dyon*! Vat toch moed, Heer! het is nog wel mogelijk, dat gij mijn gemaal wordt en meester mijner schoone erflanden; mijn gevreesde Heer Vader heeft wel verbonden gesloten met vijanden: waarom zou hij ze niet hernieuwen met vrienden? De Hertog heeft mij wel verloofd met Mijnheer van *Guyenne*, op aanraden van den Connétable DE ST. POL, schoon hij den laatsten geenszins een goed hart toedraagt; mijn gezegde Heer heeft mij eveneens verloofd met den zoon van *Frankrijk*, schoon mijn doopvader van *Frankrijk* altijd mijns Heeren schade bedoelt en groot verderf; en zoo zou ik u nog vele kunnen noemen, want Mevrouwe van *Ravestein* vertelt mij dat alles, en ik zeg het u, opdat gij moed zoudt vatten, Vriend en Neef! en daarom blijf niet zoo droef voor u heenstaren.'

- ‘Aanvallige engel! MARIA! mijne en éénige geliefde!’ riep de jonge man met verrukking, half betooverd, half weder opgewonden tot gelooven aan wat hij wenschte; en hij waagde het, de zachte boeijen te kussen, die zijne hand nog omklemd hielden. ‘St. PETER en St. ANDRIES, de groote Beschermheeren van *Calabrië* en *Bourgondië*, mogen mij verzaken en als vijand houden, zoo ik u niet gehoorzame in alles, tot zelfs in de hope toe!’

- ‘Onze lieve Vrouw! mijne goede Patronesse!’ riep MARIA, weder afgeleid, en haren gevangene ontslaande, ‘hoe het warm is in die dompige kameren, MAROTTE!’ Zij wendde zich tot hare dwergin: ‘Zie, of gij dit kruisraam kunt openen; het moet het uur zijn, waarop de jonkers met den boog schieten.’

Maar de kleine MAROTTE kon niet gehoorzamen; de taak bleek haar te zwaar.

‘Roep een' page; het zou tegen den regel zijn, zoo daar niemand was,’ beval de jonge Vorstin dringend.

‘Het is onnoodig,’ sprak Hertog NICOLAAS, wiens krachtige vuist beter was geslaagd. En vlug, als een eekhorentje uit haars vaders bosschen van *Luxemburg*, sprong toen de jonkvrouw in de breede vensterbank, en wenkte den Calabriër bij zich; ook bleef hij naast haar staan met zorgvolle voorzigtigheid, want bij de levendigheid harer bewegingen was zij in deze houding niet zonder gevaar, om het venster uit te storten. KAREL'S beste schat was in de hand van den man, wien hij die zoo gevoelloos ontnemen wilde; maar zij was er veilig, want een warm, maar edel bloed stroomde hem door de aderen; met ridderlijke kieschheid hield hij haar vast bij eene enkele slip van haar kleed; maar men had eer de prooi kunnen rukken uit den bek van den klemdog, dan deze damastzijde uit die hand; het breede sabelbont, waarmede het geboord was, had zich eerder kunnen loswringen, dan zij zelve; en het was noodig, want naauwelijks vertoonde zij zich, of de jonge edellieden en schildknapen, die zich werkelijk op dit binnenplein in het wapenspel oefenden, begonnen haar te begroeten met luid gejuich en betuigingen van eerbied, en zij zelve ging zóózeer hare aandacht geven aan hunne oefening, dat zij alles vergat; en op eens de handen ineen slaande van vervoering, riep zij vrolijk: ‘Eere en heil. Messire PHILIP! dat was een juist schot; - bij St. GUDULA van *Brussel*, Prins! ziet ge wel, hoe de kleine bastaard van *Bourgondië* een geoefend Schutter wordt!’ en te gelijk boog zij zich zoo sterk, dat zij voorover geslagen ware, zonder zijne hulp. Zonder een woord te uiten (want de schrik had hem de spraak

als benomen) rukte hij haar achterwaarts, en snel daarna plaatste hij haar op de kleine verhooging nevens de vensterbank, met de ligte beweging van wie eene tengere bloem uit eenen beker neemt.

'Ik dank u, edele Heer!' sprak MARIA, slechts weinig ontsteld (zij had het gevaar niet bemerkt, vóór zij het ontgaan was); 'zoo zoude waarlijk het woord van mijne narrin waar worden, die voorzegd heeft, dat een val mij noodlottig zou zijn.'

'Gij ziet, Jonkvrouw van *Bourgondië*!' antwoordde hij, bleeker dan zij, 'dat het een gevaarlijk vermaak is, waarvoor gij mij in het verder spreken verhinderde Wil nu luisteren bidde ik....'

'Mijn Heere NICOLAAS!... op een' anderen tijd als het zijn kan; ik luisterde reeds zoo lang!'

Hij zuchtte diep. 'Wij zien elkander voor het laatst,' antwoordde hij met gedwongene bedaardheid; 'zelfs is bijna de tijd....'

'Ik wilde u juist daaraan herinneren, edele Hertog!' en met dit woord vertoonde zich eene statige vrouwengestalte, in vorstelijk gewaad, gevolgd van nog twee andere Dames; zij kwam tot het paar, door de deur van het tapijten afschutsel.

'Geloofd zijn de goede Heiligen! mijne zeer lieve Grootmoeder, Mevrouw ISABELLE!' riep MARIA met vrolijke verrassing. 'Reeds van *Dyon* terug? En gij ook hier, Gravin DE CHIMAY! met mejonkvrouwe D'ARGUEL? Ik wist toch wel, dat men mij niet zonder opwachting zou laten zoo langen tijd,' vervolgde zij fier en bijna geërgerd, bij het denkbeeld der waarschijnlijkheid van zulk een verzuim.

Het was inderdaad ISABELLE *van Portugal*, Hertogin-weduwe van PHILIPS *den Goeden* en eigen moeder van KAREL *den Stouten*, aan het Hof doorgaans Madame LA GRANDE genoemd, die dus het afzonderlijke onderhoud der gescheidene verloofden stoorde. Het was eene fiere en schrandere vorstin, die bij het leven van haren gemaal gansch niet zonder invloed was geweest op de staatkunde en het bestuur van het Hertogdom. Ook nu had zij dien niet geheel verloren; zij werd door KAREL geliefd en geëerbiedigd; en terwijl zij vroeger in de huiselijke twisten de partij van haren zoon had genomen, tegen haren echtgenoot, beschermde deze haar nu ook, door zijne hoogachting en oplettendheden, tegen de smartelijke verwaarloozing, waartoe zich een verdrongen gezag zoo ligt verwezen ziet. Die hartelijke verkleefdheid tusschen die vorstelijke bloedverwanten had misschien haren grond in eene sterke gelijkheid van karakter, want het was wel

van haar, dat KAREL die trotsche onverzettelijkheid van wil had geërfd, dat hoofsche vasthouden aan uitwendige vormen, en bovenal dat achterdochtige wantrouwen in anderen, dat bijna onvereenigbaar scheen met zijne overige hoedanigheden, en dat hem alleen kon toegekomen zijn door zijne Portugesche moeder. Bij zijnen langdurigen weduwenaarsstaat, en zijne gewone afwezendheid in krijgstogten en reizen, was het bovenal aan deze, dat hij het toezigt over MARIA's opvoeding had aanbevolen. En nog sinds zijn derde huwelijk met MARGARETHA *van York* had ISABELLA regten op hare kleindochter weten te behouden, die naar billijkheid op de stiefmoeder hadden moe en overgaan.

Op KAREL's verzoek was zij van *Dyon* schielijk naar *Mons* gereisd, om er gelijktijdig aan te komen met den Calabrischen Prins. En zij had bij deze gelegenheid hare waakzaamheid noodig gekeurd, schoon ze de vrijheid van dit mondgesprek niet door hare tegenwoordigheid had willen belemmeren, om zich te beter van hunne wederzijdsche gevoelens te vergewissen. Zij was met haar stelsel van bespieding ditmaal volkomen geslaagd; alles wat er in het midden van het vertrek gezegd was geworden, had zij verstaan, en zij scheen over de uitkomst niet ontevreden; ten minste het was een vriendelijke ernst, waarmede zij zich tot NICOLAAS wendde, toen zij hem zeide: ‘Lieve Neef van *Calabrië* en *Lotharingen*, mijn Heer zoon, de Hertog, gaf mij een' last voor u, dien ik vervullen zou na uw mondgesprek met mijne Jonkvrouwe van *Bourgondië*. Het is eene tijding, naar ik meene, voor u niet min vrolijk dan gewigtig. Intusschen twijfel ik, of onze jonge Vorstin het geduld zal hebben ons aan te hooren; ik weet, hoe zij smacht naar beweging en vrije lucht. - Liefste MARIE! gun uw' Ridder een afscheid.’ De jonge Prinses dankte haar met eenen blik, en reikte den Hertog haastig de hand, terwijl zij er bijvoegde met den vriendelijksten glimlach, die haar lieftallig wezen vormen kon: ‘Wees toch niet treurig, Neef! mij dunkt, wij zien elkander weder!’

Verrast door de onverwachte tegenwoordigheid van ISABELLE, bedwelmd en verward door hare woorden, die eene belofte schenen in te houden, en overweldigd door de smart van het oogenblik der scheiding, dat hij zeker had gehoopt nog te verschuiven, wierp zich de jonge Prins aan hare voeten, zonder een woord te uiten; als bewusteloos drukte hij zijne lippen tegen het bont van haar kleed, dat hij krampachtig gevat hield; hij had hare toespraak niet gehoord, hare hand niet genomen. Mevrouwe DE CHIMAY en Demoiselle D'ARGUEL voerden MARIA met

eenige drift van hem weg; het scheen haar iets te kosten, hem zóó te verlaten. Bij de deur genaderd zag zij nog even om; hij was in dezelfde houding gebleven, als waande hij haar nog dáár; die verbijstering van radelooze droefheid sprak tot haar hart; zij barstte in een zacht schreijen los, en fluisterde bewogen tot Demoiselle D'ARGUEL, op wier arm zij leunde: 'De arme Prins van *Calabrië* lijdt door mij, en dat pijnigt mij bitterlijk; maar Gods Moeder moge mij vergeten in hare voorbede, zoo het mijne schuld is, of zoo ik wete hoe het te verhelpen.'

En zij had wel gelijk, het lieve kind! Het was hare schuld niet, dat zij het gewigt der handelingen niet begrepen had, waarbij men haar als werktuig had gebruikt, dat zij eene trouwbelofte had geteekend op bevel van haren vader, met dezelfde bereidwilligheid, waarmeê zij hem een harer liederen op de harp zou hebben voorgespeeld; maar ook zonder bij het eene meer te voelen dan bij het andere, als het perkament verbrand zou worden en het lied gestaakt; het was hare schuld niet, dat ze, ondanks een zeker welgevallen in den goedigen en bevalligen Ridder, als bij ingeving had begrepen, hoe tien jaren verschil van leeftijd oneindig veel verschil moest geven in ontwikkeling van hoofd en hart; hoe zij nog kind heette, terwijl hij man was; misschien was het die kinderlijke naijver op zijn vermeend voorregt, dat haar tegen hem innam, zonder dat zij het zelve wist. Het verveelde haar, hem te hooren uitdrukken, wat zij niet wist te voelen; het vernederde haar, te bekennen, dat zij hem niet begreep. Onbestemd zag zij zijne zedelijke meerderheid heenschemeren door de pogingen zelve, die hij aanwendde, om zich gelijk te stellen; en zoodra zij eenmaal begrepen had, dat zijne gelijkstelling nederbuigen was, was hij verloren, de arme Prins, en toch wel buiten hare schuld. Het gebrek aan sympathie had antipathie kunnen worden, bij een langer zamen zijn; nu was het alleen nog maar koelheid. En daarin had MARIA ook gelijk; zij kon niets verhelpen; de koelheid mogt een oogenblik plaats maken voor belangstelling en deelneming, bij het zien van zijn leed, zij moest het voelen om het te kunnen lenigen; en zij mogt God, den Heer der onschuld, danken, dat zij het niet voelde; zij kon niet weten, hoe oneindig eene weldaad haar geschonken was, in hare ruste. Zij schreide van deernis, om den man, dien zij niet beminde: welke andere tranen zou ze moeten gestort hebben, ware hij *bemind* geweest! en ze hadden evenwel *moeten* vloeijen, want de staatkunde en de eerzucht zijn zonder barmhartigheid.

ISABELLE van *Portugal* had een oogenblik met welgevallen op den troosteloozen Calabrieër neêrgezien. ‘Met tien zulke dienstmannen verovert KAREL de wereld!’ mompelde zij met onvrouwelijke zegepraal; daarop naderde zij hem: ‘Hertog van *Lotharingen*! rigt u op, ik heb eene *goede* boodschap.....’

‘Wat kunt gij mij nu nog zeggen?’ vroeg hij met gedempte stem, zonder van houding te veranderen.

‘Een schoon woord, Mijnheer van *Calabrië*! - Hoop! Zie, lees, ken de bedoeling des Hertogs!...’ en zij gaf hem eene ongezegelde briefrol.

‘Openlijk met u gebroken; *Oostenrijk* gevleid en misleid, tot dat...’ maar de jonge Hertog had, terwijl hij sprak, met driftig ongeduld het schrift doorloopen.

Hij stond op fier en moedig, met flikkerende oogen. ‘Hij wil eene kroon!’ riep hij bijna met minachtende bitterheid, ‘niets dan eene kroon, eer hij beschikken durft over de hand van zijn kind; zijne kroon zal zij hebben, zoo de Heiligen mij niet tegen zijn; maar zeg mij,’ vervolgde hij smartelijk, ‘welke kroon zal er eerst nog gewonnen moeten worden, eer het *hart* het mijne is, dat ik stel boven al het andere?’

De Hertogin-weduwe antwoordde met eenen glimlach: ‘Eene overweging als deze past alleen een' kwijnenden minnezanger uit Koning RÉNÉ's *Provence*, en niet den toekomenden schoonzoon van KAREL *den Strijdbaren*. MARIA is nog een kind; maar zij zal u liefhebben als gij haar Heer zult zijn, twijfel er niet aan. En nu blijf gij trouwe houden aan de overeenkomst, wat er ook moge voorvallen, dat u tot het tegendeel schijnt te manen; neem uw verblijf te *Nancy*, liever dan aan het hof van den Koning, uw' Grootvader.... De Graaf van CAMPO-BASSO is gekozen tot het middel onzer geheime onderhandelingen; mijn zoon van *Bourgondië* groet u veel, en wenscht u goed heil en de gunst des Hemels; gij trekt nu vrolijk van hier, met de hoop in het hart...’

‘Zeg veeleer met den dood in het hart, edele vrouw!’ verbeterde hij, terwijl hij zijn afscheid nam.

En dat woord der moedeloosheid was eene voorspelling. De krachtvolle, bloeijende jongman beleefde niet meer eene Octobermaand. In Augustus van het jaar, dat volgde, is hij gestorven. Een dof gemompel heeft LODEWIJK XI beschuldigd van zijnen dood. Hij deed hem vergift geven, luidt die aanklagt; maar anderen spreken haar ijverig tegen, en loochenen, dat zijn dood door menschen handen is vervroegd; wij willen beiden in het ongelijk stellen; wij gelooven, dat hij aan vergif is gestorven, dat

KAREL zelf het hem heeft toegediend; maar wij gelooven niet, dat het eenige kruid of drank zij geweest, bepaald doodelijk voor de bewerktuiging des ligchaams; maar hij heeft hem gedood met het venijn der ongelukkige liefde; hij heeft het ligchaam gedood door het hart, hij heeft dit hartstogtelijk en prikkelbaar gestel beurtelings opgewonden en overprikkeld, tot de uitgelatenste blijdschap, en dan weêr neêrgedrukt en versuft onder de dompigste wanhoop; hij heeft hem altijd aarzelende gehouden, tusschen vreeze en hope, de afmattendste spanning der ziel, die de zenuwen verslapt en de spieren vermagert, die het vocht verteert, die het merg uitdroogt in het gebeente; hij gebood hem rust te houden, terwijl alles in hem kookte en joeg, en tot handelen voortzweepte; hij spoorde hem tot den arbeid, terwijl des jongelings krachten reeds bezweken onder den last des levens. Opdat KAREL een eerzuchtig doel een stap nader zoude zijn, stortte hij zich in zijnen radeloozen aanslag op de stad *Metz*, wiens mislukking de laatste teleurstelling was van zijn gefolterd leven, gelijk ook de laatste daad.

KAREL *van Bourgondië* was zijn tiran geweest, zijn beul, zijn moorder, en toch kon hij met FRANZ MOOR in het rond vragen: ‘Wie beschuldigt mij hier van moord?’ Te *Nancy* bezweek de jongeling! een roerend poëtische dood! Te *Nancy* zou later eene andere lotsbestemming beslist worden; eene schitterende, die droevig en laag zoude eindigen! Voorwaar, als men de feiten der Geschiedenis naast elkander stelt, hier den teleurgestelden jongeling op zijn doodsbed, dáár den schitterenden veroveraar, verstikt in de ijsmoerassen, en boven beiden de hand, die den laatsten neêrstortte, waar de ander nederzeeg; dan leest men het groote woord ‘regtvaardigheid’ in duidelijk, maar ontzettend schrift.

Wij willen van KARELS leven eene bladzijde opslaan, die ons zeggen zal, of er niet een uur geweest is, waarin hem teleurstelling voor teleurstelling is vergolden geworden, en waarin hij zelf heeft gevoeld en begrepen, wat hij anderen heeft laten lijden.

(*Het vervolg in het volgende Nommer*).

Gewoonte. - Natuur. - Kunst.

De gewoonte is eene tweede natuur; dat is, hetgeen aanvankelijk geene natuur was, maar het werk eener kunstoefening, of een toestand, in welken wij ons niet zouden bevinden, indien wij de natuur slechts gevolgd waren, wordt van lieverlede ons evenzeer eigen, als de natuur zelve. Deze waarheid kan alleen uit het standpunt derzulken als troostrijk worden aangemerkt, die, uit traagheid, zich het liefst door de natuur laten leiden, en zich gelukkig rekenen, dat, volgens het aangevoerde spreekwoord, alles, wat van hen boven het natuurlijke gevergd wordt, hun allengskens zoo gemakkelijk afgaat, als bragt het hunne aangeboren neiging zelve mede. Doch hij, die prijs stelt op waarachtige menschelijke vrijheid, en beseft, dat waar het gebied der natuur begint, menschelijkheid en vrijheid een einde heeft, zou zich gaarne aan dien dwang van de sleur, aan die tirannij der gewoonte onttrekken; hij ziet dat, wat oorspronkelijk geen natuur was, niet gaarne op nieuw tot natuur worden, noch zich zelven wederom dienstbaar, waar hij geroepen was vrij te zijn. Men meent vrij te wezen, als men geen' strijd met zijne neiging gevoelt; maar vrijheid is niet denkbaar zonder aanvankelijke afkeerigheid, die overwonnen moet worden door het besef der redelijkheid van hetgeen van ons gevorderd wordt, wil er vrijheid bestaan. Zoo zijn wij dan slaven, en zijn de pligten, door ons uitgeoefend, de gebruiken, door ons gevolgd, in hebbelijkheden verkeerd, wanneer wij slechts de gewoonte volgen; met andere woorden: het gezag der gewoonte sluit vrijheid en zedelijkheid buiten.

Is het besef der redelijkheid van hetgeen van ons gevorderd wordt een vereischte tot de uitoefening eener *vrije* daad, juist dit besef is het, dat ons door de gewoonte onmogelijk wordt; want, in het algemeen, blijft ons, eenmaal door de gewoonte verstrikt, de ware beteekenis van hetgeen wij gewaar worden of ten uitvoer brengen verborgen: datgene toch, wat ons natuurlijk eigen is, heeft voor ons zoo weinig treffends, dat wij naar den grond en den aard dier dingen niet vragen. Hoe zeer is het derhalve

te betreuren, dat wij ons zoo ligt door de gewoonte laten beheerschen! Zelfs diegenen, die behoefte hebben, om zich, wat zij zijn, en wat zij waarnemen, tot bewustheid te brengen, moeten gedurig hunnen geest inspannen, om zelfs de verhevenste, de meest menschelijke werkzaamheid niet op de wijze der dieren uit te oefenen, of zich in het uitsluitend gebied der redelijkheid niet als redelooze wezens te bewegen.

Wij allen spreken; wij zijn gewoon geworden te spreken, en daarom, hoe weinigen vragen, wat het spreken te beduiden heeft! Het is geenszins eene natuurlijke daad; de bepaaldelijk natuurtuurlijke wezens, die wij dieren noemen, spreken niet, en hebben ook geene taal van noode. De taal is het eerste bewijs, dat de mensch zich buiten de natuur plaatst, zich boven de natuur verheft. Zinnelijk wordt hij door de voorwerpen aangedaan, doch niet geheel en al door den indruk weggesleept; HIJ ZELF handhaaft zich op een gebied, waarop hij de gansche zinnelijke wereld in één punt bezit, het gebied der gedachten; hier vindt hij ook het voorwerp, dat hem trof, terug, en straks is hij in staat, voor zijn begrip een beeld te scheppen. Zulk een beeld is het *woord*, en de schat der vele woorden voor de vele begrippen is de *taal*. Der vele woorden voor de vele begrippen! Nimmer toch schiet de menschelijke taal te kort; want wel is de menigvuldigheid van voorwerpen, aan het begrip aangeboden, onbeperkt, en het aantal klanken, met welke ze moeten afgebeeld worden, begrensd; doch de mensch vat den wortel van alle begrippen, waaruit zich deze allen, als kinderen van éénen stamvader, laten afleiden. Van den anderen kant doet hij het stemgeluid een dergelijk proces van ontwikkeling doorloopen, terwijl hij de wijzigingen, die het in den spraak weg ondergaat, in oneindige afwisseling doet uitkomen, zoodat hij én het onbeperkte aantal voorwerpen, de onbegreusde stoffe der taal, met eene ligte moeite meester wordt, én al den rijkdom ten toon spreidt, voor welken het instrument, hem door de natuur in de werktuigen der ademhaling aangeboden, vatbaar is. De taal is dáár, gereed en volledig; doch, wanneer wij, op onze beurt, gedachten vormen, en de wet begrijpen, die de taal beheerscht, dan vervullen ook wij onze bestemming als menschen, op eene gelijke wijze, als de voorgeslachten, die ons de taal hebben overgeleverd, daaraan beantwoord hebben.

Wij beproefden het, kortelijk en als bij wijze van voorbeeld, den zin van het spreken in het daglicht te stellen; eene beduidenis, welke de gemeenzaamheid met het verschijnsel ons

zoo ligt belet op te merken. Doch er zijn meer dingen, wier ware beteekenis het der moeite waard is, voor den geest te verlevendigen, dewijl de gewoonte de strekking heeft, ons haar begrip te verduisteren. Ja! alles, wat menschenwerk mag geheeten worden, verliest zijne waardij, de eer zijns adellijken oorsprongs, door diezelfde ongelukkige gewoonte.

Wij leven in eene geördende maatschappij. Wij nemen de pligten waar, welke ons hierdoor opgelegd zijn; wij nemen ze waar, alsof dit van zelve sprak, alsof dat alles niet anders zijn kon, dan het is. En werkelijk kan het ook niet anders zijn, wanneer het waar is, dat de mensch zijne bestemming niet kan verloochenen. Doch rust daarom minder de verpligting op ons, om te beseffen, wat het is, waaraan wij een werkzaam deel nemen? De maatschappij is wederom geen natuurprodukt. De mensch zoekt van nature zich zelven, en gewetenloos slaat hij de handen aan hetgeen hem, zoo hij meent, te stade komt, of aan de involging van zijnen lust in den weg staat. Ziet daar den oorlog ontbrand van allen tegen allen. Intusschen zien wij het tegendeel van zulk een' toestand plaats grijpen. Men woont vreedzaam bij één; men nadert elkander met den lach der welwillendheid op het gelaat. Bij velen moge deze vriendelijkheid een bloote vorm zijn, duizendwerf is de schoonschijnende vorm boven het afzigtelijke wezen van den natuurlijken aard te verkiezen; ware de mensch van nature beminnelijk, ik zoude in allen deele instemmen in die verheffing van de opregtheid, rondheid en openhartigheid. Thans is dat lieftallig uitwendige de heilzame teugel der uitspattende lage zelfzoekende driften; die fraaije vormen veroordeelen, als het ware, dengenen, die zich huichelend daarvan bedient, en noodigen den man van geest, den waarlijk opregten mensch, om, door toevoeging van het wezen bij den schijn, waar te maken, wat bij het gros der menschen leugen is. Doch van waar de algemeene heerschappij dier maatschappelijke beschaving? van waar, dat men óf zich anders vertoont, dan men werkelijk is, en dus hulde toebrengt aan het tegenovergestelde van hetgeen men is, óf zich in waarheid tot een ander wezen gemaakt heeft, dan men was? De menschelijke geest is geroepen tot het besef, dat al wat bestaat door ondergang moet opstijgen tot een hooger bestaan: ook zijn' natuurlijken aard en de levenswijze, die uit dezen voort zou vloeijen, zoo hij dien bot vierde, wijdt hij ten ondergang, om eene nieuwe natuur aan te doen, en zich door eene edeler levenswijze te onderscheiden; zijn *Ik* wil hij opofferen aan het

Algemeene, om het dáárin eerst werkelijk te bezitten. Dus ontstond de menschelijke maatschappij. Uit geen ander beginsel ontstond de Staat. De Staat.... Wij behoeven dezen naam slechts te noemen, om ons eene tallooze menigte van betrekkingen te vertegenwoordigen, inwendige, en - zoo men zich onderscheidene Staten nevens elkander bestaande denkt, - ook uitwendige betrekkingen, alle evenzeer door zuiver menschelijke behoeften te weeg gebragt, en zoo verscheiden in hare zamenstemmende of tegen elkander aanbotsende werkingen, dat de Geschiedenis zich eene stoffe aangeboden ziet, zóó afwisselend, als zij met de onveranderlijkheid van het object der zoogenaamde Natuurlijke Historie het scherpst kontrast vormt. Geen schepsel buiten den mensch heeft eene geschiedenis in dien zin.

Ziet ons alzoo op den weg, om te ontleden, wat er al buitengewoons is in het gewone, wat de mensch al buiten- en bovennatuurlijks heeft daargesteld; maar 't welk alles zich ons slechts door de kracht der gewoonte als natuurlijk voordoet. Hebt gij lust, met mij op dien weg een weinig voort te gaan?

Wij zetten ons telken middage neder aan een' wèlbezetten disch. Wat is natuurlijker, dan eten? zegt gij; doch tevens merkt gij op, hoe de kunst zich ook hier in het gebied der natuur heeft gevestigd. De wildwassende vrucht, het met handen vanéengereten dier onbereid te eten, ware natuurlijk; doch wij voeden ons met door kunst gekweekte planten, met reeds vóór hunnen dood, door den mensch, den mensch ter spijze toebereide dieren. Gij merkt op, hoe de meeste der dieren, die ons tot voedsel strekken, werden getemd; hoe de bestanddeelen huns ligchaams, welke wij nuttigen, ten gevolge van den door ons hen voorgeschreven' levensregel, werden gewijzigd; hoe onder de leiding en het bedwang der menschelijke kultuur, en met behulp dier zelfde onder ons juk gebragte dieren, eene wereld van reeds in den schoot der aarde voor ons gehemelte en onze verduwingsorganen gestoofde planten ontstond; hoe wij van de dierlijke en plantaardige voortbrengselen der natuur menschelijke kunstprodukten maken, vóór zij de eere genieten van op onze tafel te verschijnen. Gij gaat na, hoe verscheidene planten in onze hoven een kunstmatig leven leiden; hoe onze specerijën, onze thee, onze koffij, aan ons het verste Oosten en Westen herinneren, met welke oorden wij door het levendigst volken-verkeer, door de wegen, die wij over den rug des aardrijks en des oceaans plaveiden, zijn verbonden; en gij komt

tot het besef, dat menschelijk kunstvermogen en menschelijke geestkracht dáár wonderen blijken te hebben uitgevoerd, waar wij ligt aan eene bloot natuurlijke, aan eene dierlijke behoefte zouden meenen te voldoen, en werkelijk voldoen, zoo de gewoonte ons het vrijë genot en het bewustzijn van de beteekenis onzer handeling benam.

Is het natuurlijk, spijs tot zich te nemen, en hebben wij hierin de dieren tot voorbeeld; het bedekken des ligchaams met kleederen is den door kunst beschaafden mensch bij uitsluiting eigen: de dieren kleeden zich evenmin, als de gelukkig slechts bij uitzondering in de bosschen en in de gekkenhuizen levende natuurmensch, op wiens toestand de sentimenteele philosofen der vorige eeuw onze beschaafde wereld ten onregte als op een verloren paradijs hebben gewezen. Door zich te kleeden treedt de mensch buiten het door de natuur onmiddellijk aangewezene: de koude ware buitendien door de gewoonte dragelijk; ook kleedt zich de beschaafde mensch in het warmste klimaat. Het is eene ideale behoefte, die hij daarmede vervult. Zijn het thans vooral begrippen van eerbaarheid, waaraan de kleeding voldoet; oorspronkelijk schijnt de mensch, terwijl hij zijn ligchaam met het vel des gedooden diers, of met het weefsel der plant omhing, of met den rijkdom uit de mijnen der aarde versierde, het uitwendig teeken zijner heerschappij over de natuur te hebben willen dragen, en, als het ware, de stof, die hem toekwam, met zich te hebben willen vereenzelvigen. Hij heeft het niet bij het bloot om den schouder werpen eener ruwe kleedingstof gelaten; want ook hier betoont zich de kunst weder werkzaam. De dierenhuid moet bereid, de draad, van het ligchaam of uit het spinsel des diers of eindelijk uit de plant gewonnen, moet tot een weefsel vervaardigd, zoo zacht, dat het iets van de natuur van 's menschen teedere huid verkrijgt; allerlei kleurstoffen moeten aangewend, en de smaak moet aan ieder kleedingstuk zijn' vorm, aan elk versiersel zijne plaats en schikking aanwijzen. Beschouwt een' cirkel van naar den eisch der mode gekleede individuën; die aanblik zal u beter dan iets anders doen beseffen, hoe de mensch zich ligchamelijk en geestelijk met een van kunst aanéénhangend weefsel omsponnen heeft.

Doch zoo wij in verhevener voorwerpen de blijken zien willen, hoe de mensch zich van de natuur heeft losgemaakt, en zich heeft omgeven van eene schepping, vervaardigd uit de ruwe stef, door háár geleverd, tot zijn bijzonder eigendom verwerkt;

laat ons dan op onze woningen letten. Waar onze huizen zich tot steden zamenscharen, is het alleen de gewoonte, die ons den indruk benemen kan, welken anders die ontzettende massa steens, uit het gebergte te voorschijn gehaald, of uit weeke aarde verhard, zoo zeer geschikt is op ons te maken. Hier zien rivieren zich binnen steenen wallen besloten, en door bruggen overwelfd; hier is ieder spoor van den naakten grond onder het steenen dekkleed verborgen; hier is de natuur gansch en al buitengesloten; want hier heerscht de mensch, hier bouwde hij zijne eigen wereld, bezield door zijne inwoning; hier is het woelig tooneel van zijne bezigheden, en van het spel der maatschappelijke belangen; hier ziet men, als het ware, het steenen ligchaam der Maatschappij zelf; maar ook hier heeft elk gezin zich een huis ingerigt, zacht en sierlijk bekleed, opgevuld met honderd gemakken, die de dienst der ligchaamsleden te gemoet komen.

Treedt met mij buiten de steden, en beschouwt op het land, op het gebergte, in woestijnen, overal, de sporen van menschelijke kracht en menschelijk kunstvermogen: meren zijn droog gemaakt; de loop van rivieren is veranderd; bergen zijn geslecht; de gansche ruimte is met wegen doorsneden, op welke de mensch, die, om den afstand te overwinnen, zich het vuur en den stoom heeft weten dienstbaar te maken, in talrijke benden daarheensnelt. Of houdt u een oogenblik op, en beschouwt de werking der menschelijke kunst in dat landschap, waarin *Zij* hoog en laag, water en land, weide en geboomte zoo schilderachtig verdeeld heeft; of bewondert dien tuin, welks bezitter zich omgaf van de fraaiste bloemen, met liefde gekweekt, om zijne oogen en zijn reukorgaan te streelen, en waarin hij aan de planten van het Zuiden eene keerkrings-warmte bezorgde. Doch ook in onze steden brengen wij deze teedere kinderen uit het huwelijk der kunst met de natuur, ook in onze steden brengen wij ze over; en in het hooge Noorden, aan de oevers der *Newa*, maakt men eene kunstlente in het midden van den winter, opdat op het bal, waar het helle licht der lampen den Noordschen nacht in dag herschept, bloemen de borst eener Russische schoone versieren.

Maar alles, wat tot nut of tot genoegen verstrekken moet, haalt nog niet bij die monumenten door den mensch opgerigt, ten blijke, dat hij zich in den geest eene wereld heeft opgebouwd, die hooger is dan de aarde; de monumenten der Godsdienst of der Schoone Kunst gewijd, of dezulken, die hij ontwierp blootelijk om zijne daden te vereeuwigen, of om op de

aarde het merk te drukken, dat *hij* daar is voorbijgegaan. De Piramiden hebben vaak ten onderwerp gediend aan uitweidingen over de ijdelheid der menschen; mij komt het grootsch voor, dat de aarde in haren ommezwaai rondom de zou, sedert veertig eeuwen, die steenzuilen medevoerde, de merkteekenen, dat die aarde door een zelfscheppend wezen, door den mensch, bewoond wordt.

Hoe koel worden bijna dagelijks de treffendste berigten der daden onzer natuurgenooten, in de nieuwspapieren vermeld, door ons opgenomen. Is hij dan zoo onbeduidend, die strijd tusschen volken en volken, over het bezit van een gedeelte des aardbodems? Zij betwisten elkander het gebied; doch uitgemaakt is het, en die strijd zelf bevestigt het, dat het den mensch voegt dáár, en overal, te heerschen. Hetzij de Arabier of de Franschman het veld winne, het Atlasgebergte moet zijne kruinen buigen voor des menschen voet, en zijn' rug laten drukken door het geschut, dat hij medevoert. Reeds lang is de kamp tusschen den mensch en de woeste natuur, tot in de verste oorden der aarde, ten voordeele van den eersten beslist. De Anglo-Amerikaan reikt over de Rocky-Mountains aan den Russischen volkplanteling de hand. Het binnenland van Australië, met zijne, om zoo te spreken, halfvoltooide schepping, wordt door een steeds volledíger en enger cirkel van Europesche koloniën ingesloten. Tot het onbewoonbaar Zuidpool-land toe, moet ten minste zijnen meester eenmaal aanschouwd hebben. Geene Alpenketen, geen Himalayagebergte keert den mensch, die zich dáár een' doortogt wil banen; hij heeft die hoogten gemeten, die sterkten bespied, en ze zijn door hem veroverd. Ja! de Oceaan, waar zich geen' wegwijzer planten en geen herkenningsteeken terugvinden laat, is buiten staat hem te doen verdwalen, want hij teekent zijnen weg aan het uitspansel; hoe woelig en onvast de oppervlakte der groote wateren zijn moge, de mensch vertrouwt huizen, ja! kasteelen op hunne golven, en maakt ze tot het strijdperk zijner menschelijke driften en der twisten met zijne natuurgenooten. De zee davert van het kanon zijner vlottende batterijën, en leent haren rug zonder wederstand; hij gebruikt, om de krachtige uitdrukking van CATS tot Neêrlands zeesoldaten te bezigen, gelijk de stier zijn' horen, het paard zijn' hoef, de zee tot zijn geweer.

En van zoo veel groots zouden wij ons den indruk door gedachteloosheid laten benemen, door de gewoonte, die elken prikkel verstompt? Hierbij ging waarlijk te veel verloren. Wien

het bewustzijn der verhevene bestemming van den mensch bezielt, wie beseft, dat ‘God (om met den Psalmdichter te spreken) den mensch met eere en heerlijkheid heeft gekroond, dat God hem doet heerschen over de werken Zijner handen, en alles onder 's menschen voeten gezet heeft,’ hij is er het verste af van zich door moedeloosheid te laten ontzenuwen, of door dierlijkheid te laten verstrikken.

Een grooter gevaar, dan dat van het bloote gemis eens aesthetischen indruks, bedreigt ons, ten gevolge van het stil werkend vermogen der gewoonte, die ons hetgeen oorspronkelijk een menschelijk kunstwerk is, als iets natuurlijks doet aanmerken. Alles, wat tot des menschen geestelijk eigendom behoort, verachtert door de geesteloosheid derzulken, die, nimmer geprikkeld geworden door de behoefte om wat zij bezitten in zijn' aard te begrijpen, buiten staat zijn, het te beheerschen en te volmaken. Zoo, door den menschelijken geest verlaten, begint het gebouw te wankelen, dat door het zelfbewustzijn van vroegere geslachten was opgetrokken. En, zoo wij een' blik bepaal delijk op de staatkundige wereld werpen, onze tijd wordt beroerd niet alleen door dezulken, die de vrijë menschelijke betrekkingen, in welke zij gesteld zijn, als toevallige perken beschouwen, van den aanvang aan bestemd, om den mensch aan banden te leggen, en die daarbij in zich zelven de eerste aandrift gewaar wordende, om zich tegenover allen uitwendigen dwang te doen gelden, tegen die betrekkingen aandruischen, en ze trachten te verbreken. Neen! ook van dezulken laat zich de invloed gevoelen, die, wat oorspronkelijk menschenwerk is, als het voortbrengsel eener natuurlijke magt aanmerkende, en die magt als Gods gezag eerbiedigende, niets liever wenschen, dan het menschdom op te houden en terug te drijven, van hetgeen hun een afval van het uitsluitend goede en door God verordende dunkt te wezen, doch hun veeleer het bewijs moest opleveren, dat de menschelijke geest voortgaat op de vroeger betreden baan, en nieuwe scheppingen aan het licht brengt, waarin hij zich als de kunstenaar in zijn kunstwerk herkent. Zagen de eersten in hetgeen hen ergert de zelfgeschapen vormen van den vrijën menschelijken geest; maar erkenden ook de laatsten in hetgeen zij als het voortbrengsel eener ondoorgrondelijke hoogere magt vereeren het werk van denzelfden geest, genen zouden het bestaande, dat hun verouderd voorkomt, niet vijandig aantasten; dezen het bestaande, dat hun eene goddelooze nieuwigheid dunkt, niet verdoemen.

En wat zijn nu de middelen, om aan den verderfelijken invloed, dien wij op het oog hadden, te ontsnappen? In twee woorden is mijn antwoord gegeven. Die middelen zijn de Kunst en de Wetenschap. Maar deze namen noemende, bedoel ik niet die kunst, die zich zelve tot eene natuurdrift verlaagt, - doch ook werkelijk niet meer is, dan dit, - en, o ongerijmdheid! de vlag meent te moeten strijken voor de natuur, alsof het niet juist hare roeping was, datgene te openbaren en in de natuur aan te wijzen, wat zij zegt aan de natuur te benijden. De dwaze, zij stelt zich beneden de natuur, en wat zij in de natuur bewondert, wordt aan deze laatste alleen door haar geleend; hetgeen de natuur goddelijks heeft, bestaat voor ons niet, zonder het zelfbewustzijn van den menschelijken geest, die zich zelven in de natuur terugvindt: de kunstenaar wanhope dus niet aan zich zelven, wanneer hij waarlijk kracht genoeg bezit, om de natuur te bewonderen. - Gewaag ik hier van wetenschap, - zoo bedoel ik niet die halve wetenschap, of liever onwetendheid, die zekere voor den mensch ondoordringbare beginselen meent te moeten aannemen, en, met die ondoordringbare beginselen in den rug, als voor een achterscherm, het spel barer ijdele spitsvindigheid speelt. De ware kunst vloeit voort uit den zelfbewusten vrijën geest, en onderwerpt zich de natuur door het begrip; zij grijpt elke stoffe aan, en herschept ze op zulk eene wijze, dat de ware beteekenis, de daaronder verborgen idée door het hulsel heenschijne. De ware wetenschap gaat uit van den door haar begrepen' grond der dingen, en wijst dien aan in alles, wat zij tot het voorwerp harer beschouwing kiest; al vertoont zij de uitkomsten van haar onderzoek niet in scheppingen, die de natuur nabootsen; toch treft zij met de Kunst hetzelfde doel. Terwijl zij de idée der natuur tot ons eigendom maakt, of onzen geest zich herkennen doet in hetgeen oorspronkelijk zijn werk was, doet zij den mensch zich niet alleen als vrij in het element der noodwendigheid, als meester over de natuur en over hetgeen hij zelf eenmaal daarstelde, gevoelen, maar maakt hem werkelijk tot meester over beiden.

Door deze kunst, deze wetenschap te beoefenen, zullen wij, wetend wat wij zijn, en wat wij zien, het subject en het object kennende, deels het verworven eigendom des Geestes bewaren door het te vernieuwen, en getroost handen aan het werk slaan ter vervorming van het bestaande, waar de Geest des Tijds, of, laat ik liever zeggen, de Tijd des Geestes het vordert; deels, de kennis der ons omgevende natuur uitbreidende, voortgaan op

de baan van den overwinnenden strijd ter harer onderwerping, en het bevel Gods vervullen, dat in het voorportaal onzer geschiedenis weêrgalmt, en niet op de aarde gevallen zal zijn: ‘Bebouw, o mensch den hof der aarde.’

W.G. BRILL.

Albert.

(*Vervolg van Bladz.* 164).

Welk eene heerlijke gelegenheid voor tegenstellingen, in de manier van onze jonge dichtschool, verzuimen we, welk een aantal *en toch's* laten we liggen, wanneer wij ons grootmoedig onthouden van eene schildering, hoe ALBERT zijne weêrkomst vergeleek met zijn' afrid, en zich beurtelings vleide HENRIËTTE's liefde te hebben verworven, en zich beurtelings verweet HENRIËTTE's gunst te hebben verbeurd; minnaar en dichter te over, om zijn' toestand in wisselzieker licht te zien, dan ons ooit op een' wisselzieken April-morgen van den wisselzieken trans bescheen. Grootmoedig zeiden wij: maar wie zal het ons dank weten, die begrijpt, dat ons doel verder reikt, dan de schets eener onzekere verloving, - en lezers, die dat niet deden, wenschen wij ze ter goeder trouw?

‘VAN UPHOEVE is toch *l'homme aux petits soins*,’ zeî de menner van den moorenkop, toen hij zijn' knecht de zorg voor het nog hijgend dier had aanbevolen, en met een tikje van goedkeuring afscheid nam; ‘vindt gij niet?’

Als stilzwijgen toestemmen is, dan vond ALBERT het ook, - immers hij gaf geen antwoord; hij oogde het rijtuig van den Weledelgeboren' Meester na, dat de brug vast opreed.

‘Doch TER VEERE is de ware *J a c o b*,’ voer de Mechanicus voort.

‘Louter caprices,’ mompelde zijn makker.

‘Wat zegt ge? zij waagt er mijn goed paard, zij waagt er mijn juweel van eene slede, zij waagt er uw, VAN UPHOEVE's, mijn eigen dierbaar leven aan, -’

‘En het hare,’ viel HENRIËTTE's minnaar in, hoe de liefde toch alles verontschuldigt en vergoêlijkt!

‘O! dat staat haar vrij, maar zij waagt er ons allen tevens aan, en dat louter om het genoegen te hebben, hem even toe te knikken! Wilt ge nog volhouden, dat haar die rijke, die mooije jongen -’

De plagerij ging te ver.

‘Ik zeg toch,’ brak ALBERT den schalk af, ‘ik zeg toch, dat die *Utrechtsche poort* zoo leelijk niet is, voor den tijd, waarin zij gebouwd werd,’ - VAN UPHOEVE's koets was reeds onder haren boog verdwenen.

‘Mijnentwege,’ hernam BRIELLE, ‘moogt ge beweren, dat ze mooijer is dan de *Haarlemmerpoort*; maar in uwe plaats, OLVERTS! zou ik willen weten, of HENRIËTTE -’

‘Ik bid u, zeg de *Willemspoort*,’ viel ALBERT in; ‘de Franschen zijn genezen van hunne herdoopingsmanie; wij beginnen aan dat euvel mank te gaan: men moet van zijn' tijd wezen, jongenlief!’

‘En wat drommel hebt ge er tegen?’

‘Dat zij dus genoemd werd? niets, dan dat de oude naam duidelijker uitdrukte werwaarts zij leidde, dat ik dat *Willems* niet begrijp. Als die naam haar ter gedachtenis van den Intogt des Konings werd gegeven, - zij is sedert, zij is heden nog voor het publiek gesloten; er is sympathie tusschen onze Bouwkunst en onze Wetgeving: wat af heet, is nog niet af, - dan had het ten minste *Tweeden Willemspoort* moeten zijn. Doch dit zij zoo! één ding verbaast mij slechts, en wel, dat men haar niet de *Klassieke poort* heeft geheeten.’

‘De *Klassieke poort*?’ hernam BRIELLE lagchende.

‘Heeft zij dan geene zuilen, man? en nemen ook wij de definitie van de Engelschen niet over: in klassieken stijl is een Stadhuis een portiek geflankeerd met zuilen, - is eene Kerk een portiek door eene rij zuilen geschoord en met een' toren getopt, - is eene Poort eene dubbel wachthuis met een portiek, neen, waartusschen een zuilengang den winden vrij spel laat - zonder Zuilen geene klassieke architectuur, alles wat Zuilen heeft is klassiek.’

‘Spotter!’

‘O! het is zeker, dat wij in de Bouwkunst hoe langer hoe knapper worden, ons hoe langer hoe minder bekreunen om ons klimaat, om onze zeden, om onze behoeften; van alles wat wij stichten durven wij getuigen, wat onze groote Dichter van het Amsterdamsche Stadhuis profeteerde:

Herstellen is misstellen,
Wie dit hervormt, misvormt.

En het zal uitkomen ook, even als de woorden van VONDEL bevestigd zijn, sedert wij het achtste wonder van de wereld in een paleis herschiepen.'

'Ik moet zeggen,' viel BRIELLE in, 'dat ge gelukkig zijt in het kiezen van uwe bewijzen; maar anders, vriend! zich op te werpen tot den verdediger van den bouwtrant onzer vaderen, een stijl, die geen stijl was, - zie, in uwe plaats hield ik nog liever vol, dat HENRIËTTE niet verliefd is op TER VEERE.'

Dat was onhandig van den schalk, ALBERT had gewonnen spel, én om het onderwerp van HENRIËTTE af te leiden, én om eene zijner theoriën aan het oordeel van den Mechanicus te toetsen.

'Een stijl, die geen stijl was, vriend! een Hollandsche, met uw welnemen, al is hij nooit in een handboek der Bouwkunst beschreven. Ik wil die oude, kronkelzieke *Haarlemmerpoort* niet in mijne bescherming nemen; maar dát had zij boven de *Willems* vooruit, dat zij bitter weinig verwachting inboezemde, en de waarheid, het harmonische is i-e-t-s in architectuur. Zoo dikwijls ik haar doorreed en de handigheid van den koetsier bewonderde, die ter regter noch ter slinker stiet; zoo vaak ik haar door ging en de kilte van het gewelf de kroon zette op de sombere gepeinzen, waartoe de stads-singels uitlokken, -'

'Alles verval!' zeî BRIELLE.

'Een gemacadamiseerde weg voor de rijtuigen,' hervatte ALBERT, 'en schier geen gebaand pad meer voor den voetganger; - zeg eens, jongen! MIRABEAU viel op zijne knieën toen hij de Londensche *trottoirs* zag; hij had op met een volk, dat den voetganger eerbied toedroeg: - wat zou hij van onze singels hebben getuigd?'

'Niets stichtelijks,' zeî de Mechanicus, 'zoo min als van het plaveisel, en den toestand der wallen op mijn eiland.'

'Och! spreek niet van onze achterbuurten,' viel ALBERT in, 'trots al onze zindelijkheid geldt dáár:

Denn wo nicht immer von oben die Ordnung und Reinlichkeit wirket
Da gewöhnet sich leicht der Bürger zu schmusszigen Saumsal
Wie der Bettler sich auch an lumpige Kleider gewöhnet.

Maar wij waren aan de *Haarlemmer*.... aan de *Willemspoort*; zie, hoe vele malen ik haar ook inkwam, weleer heb ik mij nooit

geërgerd aan het burgerlijk voorkomen van den *Haarlemmerdijk*, aan de hoefsmid-stalletjes van het *Plein*; doch voortaan denk ik de arme zuilen te beklagen, uit de wolken gevallen, tusschen de kale *Eerste honderd Roê* en de even kale *Vinkenstraat*! -'

'Maar, ALBERT! -'

'Maar, BRIELLE! het is zoo gemakkelijk, met den bouwtrant onzer vaderen den spot te drijven; doch juister dan zij den ligchamelijken en zedelijken toestand des volks in huizingen en gestichten aanschouwelijk te maken, beter dan zij het deden het oorspronkelijke met het geriefelijke te vereenigen, zelfs in den dooden steen het karakter van onzen zin uit te drukken, zou dat ook zoo gemakkelijk zijn? Hebt gij ooit beproefd u de harmonie te verklaren, welke er in de stadsgezigten onzer oude meesters tusschen het levende en het levenlooze heerscht?'

'TER VEERE is groot lief hebber - van schilderijën,' zeide BRIELLE.

'Het is mogelijk, vriend! maar gij hebt u daar straks zoo ophakkerig aan den Oud-Hollandschen bouwtrant vergrepen, dat ge mij weêrleggen moet, zoo ge kunt, dat er éénheid was tusschen middel en doel, dat het eigenaardige, wat ik der Oud-Hollandsche steden toeken, louter eene schepping mijner fantasie is. Luister. Zoo dikwijls ik vreemdelingen hoor klagen over de moeijelijkheid, om, ten onzent, in *Amsterdam* b.v., den weg te vinden, dewijl de eene gracht zoo zeer op de andere gelijkt, dat zij die ter nood kunnen onderscheiden, dan denk ik onwillekeurig aan de burgerlijke gelijkheid in ons Gemeenebest te huis. Iets algemeeners. Als ik vreemdelingen er zich over zie verbazen, dat de woningen onzer aanzienlijksten schaars, ik had wel mogen zeggen geene koetspoorten hebben, dan is het mij, of men den lof van den eenvoud hunner zeden verkondigt: JAN DE WITT, die slechts één' dienaar had. Weêr iets bijzonder-Amsterdamsch. Wanneer vreemdelingen er op smalen, dat we zoo weinig zin voor gezelligheid hebben, dat soms de fraaiste vertrekken des huizes tot kantoor dienen, dat we er de *suite* door verliezen, dan blijkt de handel *nog* de hoofdzaak, en wordt de sprekendste trek van ons volkskarakter mij door dat gebruik aanschouwelijk.'

'Maar, dat zijn losse opmerkingen, vriendlief! - als ik van den ouden bouwtrant spreek, dan bedoel ik huizen met luifels en luiken, -'

'O! er was uit den gevel van zulk eene Hollandsche woning meer te leeren dan ge gelooft! Is het niet, of die kleine klinkers, zoo netjes gevoegd, zoo rein gewasschen, ons de historie vertellen, hoe de eigenaar zijn' rijkdom allengs vergaârde, hoe hij

dien slechts langzaam verwierf, steen voor steen, stuiver bij stuiver? De stoep, een paar treden hoog, waar het moerassige van den grond er niet meerder eischte, duidde hij niet den dubbelen zin des bewoners aan, van het lastige straatgerucht te zijn ontslagen, zich voor de ziekelijke kelderlucht vrij te waren? Bezie de smalle deur, nog in tweeën gedeeld; is zij geen blijk van den eenvoud der zeden, van de heiligheid van den huiselijken haard: “Zoo ligt niet binnen, vreempje!” Vergeet toch den gladgeschuurden klopper niet, waarop de vrouw des huizes zoo trotsch is, dien zij hoort tot in de achterwoning, - haar oog gaat over alles, - die niet omwonden wordt, dan wanneer het blijde moederschap haar voor eene wijl van de zorg der huishouding ontslaat. Wat smaalt gij op den luifel, die het zonnelicht uit het voorhuis weert; hoe genoegelijk, hoe vertrouwelijk is het op den laten achternoen in zijne schaduw een praatje te houden, op de banken ter zijde van de deur! Wij hebben veel lichts gebragt, waar onze voorvaders weinig togts toelieten; maar hoeveel rustiger, hoeveel warmer sliep men op de boven-kamer achter die luiken; zij sluiten alle gedruisch buiten, alle gedruisch behalve het akelig brandgeklep; doch wie zou in de veêren blijven liggen, als zijn buurman, als zijn verre vriend in nood is? En bovendien, hoe zwaar dat luik zij, hoe schril het op zijne hengsels krasse, de dochter des huizes weet het zachtkens op te stooten; het zal vader noch moeder wakker krijschen, als *zij* gist dat *hij* komen zal, als ze *zijne* stem meent te hooren, als zij *hem*, ondanks zijn' plooijenrijken mantel, onderscheidt en herkent, in de schaduw van iep of linde, in den maneschijn, die het water van de gracht verzilvert. -’

‘Hoe kon ik zoo dom zijn,’ borst BRIELLE uit, ‘er mij over te verbazen, dat ge met onzen ouden bouwtrant ophadt? dát alleen, dat vensterken, waaronder men zong, was immers genoeg? Als TER VEERE u in dat opzigt de loef had willen afsteken.....’

‘Scherts als ik gedaan heb, vriend! er was iets nationaals in dien bouwtrant, dat eerbied eischt; hij verzinnelijkte niet, als de ordes der Grieken, hij vergeestelijkte niet als de Gothische; maar de trapsgewijze toeloopende geveltop, in wiens midden een enkele groote steen was gevoegd, waarop eene vrome spreuk prijkte, bewees te gelijk, dat men wist, in welke luchtstreek men bouwde, en dat men het geloof in harmonie had gebragt met het leven. Voeg er de dubbele eigenaardigheid bij van de grachten en het geboomte, die liefde voor het element, waaraan wij alles verschuldigd zijn, dien zin voor de natuur,

door handel noch nijverheid verstompt. Het zou mij weinig moeite kosten u ook in het inwendige der woning de overeenstemming tusschen heer en huis aan te toonen; of spreekt de koopman niet uit die liefhebberij voor kelders en zolders, uit die zucht, van alle ruimte partij te trekken? - ik wijs u liever op de hallen en wagen, waarin wij denzelfden bouwtrant weêrvinden, hier door luttel sieraden ietwat verfraaid, dáár rijk aan bewijzen van een' zin voor het fantastische, dien wij niet begrijpen, dewijl allerlei invloed van vreemden zijne ontwikkeling heeft belet. Voor mij, ik vind er niets verbazends in, dat mannen, die zoo wèl wisten te bouwen wat hun pastte, toen de welvaart aanwies, tot twee, tot drie, tot viermalen toe *Amsterdam* uitlegden op eene allengs grootscher schaal, dat zij om hun oud stedeken telkens prachtiger gordel sloegen en te gelijk eilanden bebouwden, van welke honderde kielen zouden afloopen, opdat de welvaart in overvloed verkeeren mogt.'

'Dat is valsch-doen,' riep BRIELLE, 'gij hebt over dit onderwerp nagedacht.'

'Minder dan ge meent,' hernam ALBERT, 'want ik beken, dat het mij nog niet duidelijk is geworden, waarom onze voorouders, die er in slaagden iets karakteristieks-Hollandsch te stichten in het Amsterdamsche Stadhuis, te vergeefs beproefden iets karakteristieks-Hervormds te bouwen in eenigen tempel voor onzen eeredienst. Doch waar ik van overtuigd ben, zie, dat is, dat wij sedert hunne dagen niet zijn vooruit gegaan; dat er, niet alleen ten onzent, maar alom een vloek op de hedendaagsche Bouwkunst schijnt te rusten, alsof zij, spijt al haren trots op de kennis van allerlei stijl, bestemd is om niets geschikts te leveren, voor het doel, waartoe men het stichtte, - de eerste eisch, welke die kunst moest bevredigen. Ik zeg niet, dat het ons aan façades of inscriptiën ontbreekt.....'

'Het *Paleis van Justitie*, b.v.,' merkte BRIELLE aan.

'O! die bouw heeft iets ironisch, dat stuitend is,' hernam ALBERT, 'onze geregtigheid in verband gebragt met onze ongeregtigheid, het halfgestoffeerde *Paleis van Justitie*, zoo als men zegt - eene Fransche benaming, die waarschijnlijk in zwang is gekomen, dewijl men niet wist, welke soort van Hof er in zetelen zou - verrezen uit de puinhoopen van het geslechte *Aalmoezeniershuis*. Onze pleitbezorgers beweren, dat het *zwaar* booren en *slecht* verstaan is in de Groote Zaal - mogen de arme kinderen ten minste bij de verplaatsing hebben gewonnen! Want als zonde bekennen half zonde boeten is, dan was het

ons beter, dat gedenkteeken van den gruwel en van de deernis eener groote stad dagelijks voor oogen te hebben, dan schier in den waan te worden gebragt, dat er niet langer zulke kinderen worden geboren en verlaten!'

'De penning van wie te laat ter Beurze komen,' zeî BRIELLE, 'wordt zoo slap ingevorderd, het aantal overtreders is zoo zeer op weg de handhaving der wet onmogelijk te maken, dat men waarlijk in verzoeking komt te gelooven, dat er geene behoefte meer is aan die bijdrage.'

'De *Beurs*!' viel ALBERT uit, 'de *Beurs*! eene andere proeve van onzen zin voor de Bouwkunst. -'

En hij hield eensklaps op.

Wie er zich over verbaze, BRIELLE deed het niet.

Ook hij zweeg.

Maar terwijl zij eene wijle mijmerende voortgingen, gedacht ALBERT den bouwval der vroegere, die zoo lang open lag, die nog open ligt, als wilde het Bestuur ons eene scherpe, sprekende tegenstelling leveren van den ijver, die er in de dagen van haren bouw heerschte, een' ijver, dien HOOFT schilderde in de profetie van *de Vecht*, uit zijnen *Geeraardt van Velzen*. Luister hoe hij zingt:

> Daar slaat men eenen grondt, zeediep, van palen sterk,
> En kroont den Aemstel met gewelleft metselwerk,
> Onwikbaar door zijn wight; om boven op te laden,
> Zwaarlijfde zuilen, 's Beurs voortreflijke sieraden.

en ons het tafereel der algemeene werkzaamheid op den *Dam*, in de *Waal*, langs den *IJkant*, op den Oceaan aanschouwelijk maakt, door eene vergelijking, waarin ge den man herkent, die de natuur lief had, tot bespieding harer geheimenissen toe:

> Zoo bezigh zijn de byên, by zoomerzon, in 't Gooy,
> Daar zoete boekweit bloeit; als zy (om in de kooy
> Te zeer bevollikt, niet elkandre te verdringen)
> Uitleiden haar geslachts bejeughde aanwasselingen:
> Oft als zy vliegen d'een aan d'andre te gemoet;
> En nemen af den last van 't aangewonne goedt;
> Oft als zy yverigh den klaren honigh vaten,
> Met zoete lekkerny opvullende de raten:
> Oft als zy keeren uit, met al haar burgery
> Den hommel, een gediert zoo nyver niet als zy,
> Het is er drang en drok, en nergens ziet men luijen:
> De honigh geurigh ruikt naa de uitgezooge kruijen.

‘Verheven, benijdenswaardig Dichter!’ riep ALBERT uit, zoo vaak hij zich, na de herlezing dier plaats, verlustigde in de breede omtrekken, waarmede HOOFT de HOOFT de roemruchte feiten van een handeldrijvend heldenvolk schetste, de roemruchte feiten zijner tijdgenooten: ‘Verheven Dichter! die teregt den Lissabonschen *Taag* de wenkbraauwen voor het *IJ* deed nederslaan, al hongen zij, volgens uwe oorspronkelijke uitdrukking, van ouds begruist, vol gouden zants; verheven Dichter! die de verovering der Indiën genoeg meendet te prijzen voor de veroveraars, voor uwe landslieden, voor uwe verwanten, door het bestaan *mannelijk* te noemen, - maar die al uw' beeldenschat uitstorttet, maar de oudheid zelve plonderdet, ter verheffing van het eerbiedwaardig ongeluk: BARENDSZ en HEEMSKERK op *Nova Zembla*!’ Maar hoe de toon der vurige bewondering overging in dien van den bitteren weedom, als hij onze flaauwe dagen met dien tijd van kracht vergeleek; de bekrompene deugd onzer eeuw met den heiligen ijver van het voorgeslacht, en er dan bijvoegde: ‘Benijdenswaardig Dichter! die slechts waarheid zongt, toen gij uwen medeburgers den hoogen roem toekendet, *mannenharten* te zijn, en *moeden van vermogen*, hervormers in geloof als in staatkunde, meesters zoo in wetenschap als in kunst!’

Houdt ons de uitweiding ten goede, die liefde voor, die studie van, die herinnering aan het verledene, verklaren ALBERT's gepeins, verklaren het gevoel, dat hem aangreep, als hij onder het voortgaan over het noodbruggetje op het *Rokin*, - dat versleten zal zijn, eer het vervangen wordt door brug of kade, - den bouwval weemoedig aanzag. Dikwijls was het hem daar, of de leegte zich eensklaps voor zijne verbeelding weder aanvulde, of hij onder die herschapen gangen en op dien weder gewelfden boog andermaal de schare ontmoette, welke hij er in vroege jeugd had gekend, - zij die in 1830 *Holland*, het *Holland* der Zeventiende Eeuw, herboren waanden, even als zij dit geloofd hadden in 1813, en echter ter ruste gingen, eer hunne vermetele hoop werd verwezenlijkt! Ware ALBERT Duitscher geweest, die inval zou hem, bij zijn' zweem van dichterlijken aanleg, hebben verlokt, bij maneschijn op den bouwval te gaan zitten en er *etwas unheimisches* van te leveren, om de haren te berge te doen rijzen. Het Hollandsch gezond verstand had er hem gelukkig voor bewaard; maar of, zoo lang er geen krachtiger volkszin ontwaakt, zoo lang de lust tot onderzoek niet algemeener wordt, zoo lang de kunst vreemd blijft aan ons leven, de indruk van het ijdele dier verwachting goede gevolgen

had in zijne onvoldaanheid met het heden; beslis het, zoo gij het durft. -

Een duw van een' voorbijganger, wien het nooit zou gelukt zijn te raden, waaraan ALBERT dacht, een in het water geworpen steen, een spel van licht en schaâuw, was genoeg om den wakenden droom te storen, om het verval dubbel afzigtelijk te maken. O, de parodie der regels van VONDEL, waarin deze de plaats van het *achtste wereldswonderstuk* aanduidt:

> Daer nu de zuil 't gewelfsel stut,
> Doock eertijts in zijn rieten hut
> De visscher, die met list van fuicken
> Den gaeuwsten Aemstelvisch bedroog;

De parodie dier regels, welke hij er bij wijle aanschouwde, als de havelooze ellende, op een der schier-eilandjes van den dam gezeten, zich bezig hield met in den modderpoel te visschen, hoe deed zij hem het gemis van LOOTS betreuren, die deernis zou hebben gevoeld met den bouwval, die de gevallen grootheid zou hebben gewroken!

ALBERT zweeg nog altoos, en dacht, - ge moogt het gelooven, lezeres! hoe vreemd het u klinke - aan hen, waaraan hij al dien tijd, slechts met luttel tusschenpoozen, had gedacht, sedert hij zijn' voet van den *Aemstel* hief, en ondanks dat hij BRIELLE het stilzwijgen afvergde: een weinig aan VAN UPHOEVE, - veel aan TER VEERE, - meest, o, ik zeg niet te teeder aan HENRIËTTE, die zoo grillig was en al evel zoo vriendelijk ‘tot van avond!’ riep.

En de menner van den moorenkop? Ook hij brak de stilte niet af, ook hem was de geprojecteerde Beurs een steen des aanstoots - waarover niet langer met eene aardigheid viel heen te wippen. Wat had zij hem er vele opgeleverd! Eerst de profetie, dat onze dagbladen een' bluf wat ben je me zouden slaan, als *Amsterdam Parijs* de loef afstak: *Parijs*, dat eene Beurs heeft, die ge voor alles aan zoudt zien voor eene Kerk, voor een Paleis, voor een' Schouwburg, slechts niet voor wat zij, warâtje! toch is; eene Beurs, Mijnheer! Toen de bekrooning van een stuk, waarvan men geen gebruik dacht te maken, ‘een navolgenswaardig voorbeeld,’ zeî de schalk, ‘voor alle letterkundige maatschappijën; wie zou er niet naar streven eene medaille te behalen, als men zeker kon zijn, dat het werk boven of buiten het bereik der kritiek zou blijven?’ Eindelijk, we vermelden het misschien te laat, den Londenschen beursbrand, neen, de gelegenheid daardoor beide steden aangeboden, in traagheid te wed-

ijveren; de bekrompenheid van het *London Exchange-Committee*, dat plannen vroeg, *of* in Griekschen *of* in Romeinschen stijl, terwijl ons Programma wel vierderlei opvatting duldde, en *last, not least*, de vinnigheid der Engelsche dagbladen, ‘over een' smakeloozen steenhoop te meer,’ waarbij ‘de schim van WREN zuchten zou!’

Het werd ons vergund een kijkje te nemen van een model, waarover men niet verlangde dat iemand een oordeel zou uitbrengen; het was de laatste stof voor eene aardigheid.

Want van toen af begon het eindeloos gewawel in *Avondbode* en *Handelsblad*, van wie geen verstand van de Bouwkunst hadden en toch een loodje in de schaal wilden werpen; want van toen af dreigde de Heer ZOCHER, zich op de hoogte der hangende tuinen in den mantel van een overwaardig stilzwijgen te zullen wikkelen, en hield woord ook; BRIELLE had te veel gezond verstand om dit amusant te vinden.

Het Instituut werd wakker, en werd verzocht weêr voort te slapen - de laatste aardigheid van den menner van den moorenkop, ‘dat we geene Academie en geen Instituut voor niemendal hadden,’ ging er bij om zeep! -

Er werd een begin gemaakt met het heijen, het gerucht liep dat de grond ongeschikt scheen, en de kunstzin van den Mechanicus vleide zich, dat men een voorwendsel had gezocht en gevonden.

‘Het is een eervolle aftogt,’ zeî BRIELLE, en ALBERT zag uit zijne mijmering op, en schudde het hooft.

‘Vlei er u niet mede,’ hernam hij. ‘Het plan, waarvan de vervaardiger zelf nog niet schijnt te weten, wat de uitvoering kosten zal, en waarop dus evenmin is toe te passen, dat het

> Wijs en rijp
> Beraetslaeght, en bepaelt in zyn vereischt begrijp,
> Bespiegelt door en door, in 't oogh der Trezoorieren
> En Burgermeesteren,

werd aangenomen, als dat men er de voorkeur aan gaf, dewijl, om nog eenmaal VONDEL's lof van het vroeger Bestuur aan te halen, dewijl

> uit meer papieren
> De waerste tekeninge, en de eêlste niet ontbrack,
> Waer aen de breede Raet in 't endt zijn zegel stack.

dat plan zal uitgevoerd worden, de jongste volksfeesten zijn er borg voor!'

'Een paradox, jongen!'

'Of het er een ware! doch de zegebogen en vreugdeteekens bij de laatste plegtigheden, bij het bezoek van den Erfprins, bij de Inhuldiging des Konings opgerigt, hebben bewezen, voor wie oogen had om te zien, dat alle zin voor het schoone is uitgedoofd! Het viel aan het Bestuur niet te wijten, dat *Amsterdam* noch op een' anderen BARLAEUS noch op een' anderen VONDEL bogen mogt, maar dat zelfs de heugenis te loor ging, hoe de IJstad voor twee eeuwen Vorstinnen plagt te ontvangen: zie, dat overtrof alles, wat ik mij armzaligs van onzen tijd had voorgesteld!'

'Gij hadt er VAN UPHOEVE meê moeten vervolgen.'

'Waartoe?' was ALBERT's antwoord, 'hij zou ons verzekerd hebben, dat de lofdichters bewonderaars vonden. En bovendien, wie onzer heeft het niet geduldig aangezien, dat men der smaakvolle Dochter uit een Duitsch Koningshuis, - die de letteren, zoo men zegt, lief heeft; die het vooroordeel wil overwinnen, dat in haar geboorteland het kind tegen zijne moeder koestert, de taal van OPITZ tegen die van MAERLANT, - dat men haar de Godsdienst vertoonde, een grootje met een kruis, (dat wij overal bijslepen,) te midden van eene schare schimmen van den *Olympus*; immers zoo AMOR en HYMEN zich in die afschaduwingen hebben herkend! Het bleef er niet bij. Ook bij de Inhuldiging trotseerden de dunne pijlers van de Noodbeurs den wensch der menigte, die ze gaarne voor eene wijle had zien verdwijnen, om ruimte te hebben, ruimte voor haar, die den Koning wilde begroeten, bij het afleggen van den eed; - die ons liever veertien dagen Beurs had doen houden in *St. Olofskapel*, of op de *Nieuwenbrug*, die eerste vergaderplaats van Aemstels kooplieden, dien Noordschen *Rialto*, in de dagen onzer vaderen, - dan dat schouwspel te missen, of slechts gedeeltelijk te genieten. Ook toen, zeg ik, stelden zij de verwachting des volks te loor; een ander tafereel werd er tegen opgehangen, en we zagen een licht, dat uit den hemel daalde, en in eene stem verkeerde, die Hollandsch sprak; we zagen dat in den jare 1840, te *Amsterdam*, dat KRUSEMAN, MORITZ en de PIENEMAN's binnen zijne muren had.'

'Doch het waren slechts vertooningen voor het volk, vriend!'

'En moesten het daarom verwijten voor de Kunst zijn? Neen, BRIELLE! de kwaal schuilt dieper; en het zou onbillijk zijn slechts het Bestuur hard te vallen. De smaak des algemeens is niet zoo vele eeuwen ten achter, als men vermoeden zou uit het

velerlei middelmatige, dat er voor het volk wordt geschreven of geschilderd; maar die der hoogere standen is er nog verre van zoo gekuischt te zijn, als het vernis der beschaving doet onderstellen. Wilt ge er een bewijs voor? sla den hedendaagschen kerkenbouw gade, de eindelijk veroorloofde ontmomming van de gevels der bedehuizen onzer Roomsch-Catholijke Mede-christenen, de talrijke blijken van de zucht onzer Hervormde Geloofsgenooten, hunne tempelen te verfraaijen.....'

'Het oude versje,' viel de schalk in, 'het versje:

> Geus, Paep, Menist,
> Elk schraapt zijn kist.

moet veranderd; *leêgen* is aan de orde van den dag.'

'En wint de stad er bij?' voer ALBERT voort; getuigt eene van de drie herscheppingen - ik eisch waarlijk niet veel, - dat men tot de overtuiging kwam, welk een gewigtig werk bouwen is, dewijl het onze begrippen vereeuwigt, dewijl het deze veraanschouwelijkt, den lof of den spot des nageslachts prijs geeft?

'Dien des tijdgenoots reeds,' viel BRIELLE in, 'denk aan de *Heerengracht* bij het *Koningsplein*. Of is dat een leerspiegel, hoe men *niet* bouwen moet?'

'*Avis aux Wallons*!' zeî ALBERT en lachte om de koddige opmerking.

'Het is het eerste vrolijke gezigt, dat ik u den ganschen morgen heb zien zetten,' plaagde hem de menner van den moorenkop; 'jammer, dat het zoo kort duurt! daar is de wolk al weêrom. O! wat zal HENRIËTTE -'

'Mijne woning is niet verre meer,' hernam ALBERT, 'het zou wreed zijn zoo ik het u tot dáár niet gunde. En echter, vriend! denk er eens over na, hoe het komt, dat een enkel gesticht onzer dagen zóó is uitgevallen, dat het, hoe zeer slechts een heren een bij-bouw, te gelijk onze behoeften bevredigt, en den lof des vreemdelings wegdraagt; zou het ook wezen, dat niets den Amsterdammer zoo *duidelijk* is, als wat de Handel eischen mag van een DOK?'

'Het treft weêrgaloos ongelukkig,' riep de schalk hem toe, 'dat het geene mode is, het dames te laten zien; ge zoudt HENRIËTTE anders kunnen overtuigen, dat ge toch met iets vrede hadt!'

(*Vervolg en Slot in het volgend Nommer*).

Bij de rivieren van Babel.

Daar zaten wij en weenden wij. Ps. CXXXVII.

Aan Babels wateren gezeten,
Denk ik aan Sion, en verteer.
Jerusalem! hoe zoude ik U vergeten?
Mijn rechterhand vergat zich zelv' veeleer!
En in des vreemd'lings land gevangen
Vergt mij zijn overmoed nog zangen -
Een lied der feestvreugd van voorheen?
Een' overwinningspsalm den Heere?
Een tempellied mijn' God ter eere? -
Ween, Sionite! ween!

'k Heb mede, o schand! in blijder stonde,
Genot, verjeugdiging en kracht
(In mijne ellend gedenk ik aan mijn zonde!)
Van Babylon, mijn' stam ten hoon, gewacht.
Mijn vijandin heb *ik* ontboden,
Mijn' God verloochend voor haar goden!
Zij kwam, en bracht meêdogenloos
Haar toortsen voor mijn tempelwanden,
Haar ketenen voor deze handen. -
Bloos, Sionite! bloos!

t.o. 202

Psalm CXXXVII

Ja, bloos, en leèg, in zak en assche,
Den bittren kelk der slavernij!
Tot eenmaal weêr een heilmaar u verrasse,
Een dag van troost, een woord uws Gods: *Wees vrij*!
Wanneer U tienmaal zeven jaren
Het heerlijk bedehuis herbaren;
Wanneer, veranderend zijn' loop,[1]
De Euphraat een' vreemden Koning holdigt,
Ter straf, aan Babylon verschuldigd -
Hoop, Sionite! hoop!

Die Koning, door Gods raad gedreven,
Spreekt tot uw' tempel: Word gegrond.
De volkeren zijn in zijn hand gegeven,
En 't woord der vreugd voor Juda, in zijn' mond[2].
Een nieuwe tijd is aangebroken,
Een nieuwe voorspoedszon ontstoken
Na nieuwen smaad en worsteling.
Weest welkom, kloeke Machabeeuwen!
En gij, bij 't opstaan van die leeuwen,
Zing, Sionite! zing!

Maar eindloos heerlijker vervulling
Wordt aan uw zielzucht voorbereid.
De tijd is dáár der groote Heilsonthulling:
Het is de Heer, van ouds door U verbeid!
In needrigheid, ofschoon als Koning;

1 CYRUS nam *Babylon* in hij verrassing, door het afleiden van het water uit den *Euphraat*.
2 Esra I. 2, 3. Jes. XLIV. 27, 28.

In hemelmajesteitsbetooning,
Bij 't overgeven van Zijn ziel.
Voorafgegaan door Zijn' Elia,[1]
Zie hier uw' Goël en Messia! -
Kniel, Sionite! kniel!

Hij wordt verworpen! - Maagdenscharen!
Treurt bij die Godsverwerping, treurt!
Tot dat eerlang de klaauw der Adelaren
U van de plek, waar Hij U toesprak, scheurt.[2]
En thands! geen tienmaal zeven jaren,
Die wederom bevrijding baren!
Op dezen laatsten wanhoopskrijg
Volgt geen gevang'nis, maar ontërving,
Geen kwijning langer, maar versterving -
Zwijg, Sionite! zwijg!

Maar neen! Gij zult weêr ademhalen.
Maar neen! Jerusalem sterft nooit.
Gij zult haar zien van uit den hemel dalen,
Gelijk een Bruid, haar' Bruidegom getooid.
Van vrede zal men tot U spreken:
De nacht des afvals is geweken,
En weggenomen is de kloof.
Daar is verzoeninge gevonden
Ook voor die schrikbaarste uwer zonden. -
Loof, Sionite! loof!

1 Luc. I. 17.
2 Luc. XXIII. 27-31.

Mengelingen.

Eene kroon voor Karel den Stouten.

(*Vervolg van Bladz.* 180).

In een der kleinste vertrekken van het Aartsbisschoppelijk paleis te *Trier* vond eene levendige woordenwisseling plaats op den morgen van den 20sten September 1473, en zoo de lieden, die haar voerden, dag en uur niet zoo goed hebben onthouden als wij, is het ten minste niet, omdat de zaak, waarover zij twistten, hun toenmaals weinig ter harte ging. Het scheen toch niets anders te zijn dan eene onderhandeling met een' dier kooplieden, te dier tijde, en nog lang daarna, onder den naam van *Lombarden* bekend, omdat de eerste hunner uit *Lombardijë* herkomstig waren, schoon misschien velen der lateren dat gedeelte van *Italië* noch eenig ander ooit hadden gezien; kooplieden, die vorstelijke sommen op vorstelijke goederen voor Joodschen woeker beleenden, en die even gewillig de bezorging van een gering sieraad op zich namen; die kleinooden verhuurden en kleederen te pand namen, en die zich leenden tot iederen sluikschen en geringen of openbaren en belangrijken handel, met geen boozer opzet, dan om in het bijstaan hunne medemenschen zelve niet te verarmen, ja zelfs hier en daar nog eene kleine winst te doen. Een man als deze, maar hier zeker wel een Italiaan, zoo niet bepaald een Lombardijër, in eene voormaals prachtige, doch gesletene en slordige reiskleeding, stond voor de Markgravin WILFRIEDE van *Spangenheim Zielberg*, in eene ootmoe-

dige houding, en met den ingeroesten glimlach op de lippen van iemand, die gewoon is, elke grofheid om des lieven belangs wille met hoffelijkheid te slikken. De Markgravin WILFRIEDE was eene Dame op den terugkeer des levens, die evenwel alle aanspraken op schoonheid nog niet had behoeven op te geven. Zij droeg het hoofd moedig en fier, schoon er op dit oogenblik meer bittere dan vrolijke aandoeningen op haar gelaat leesbaar waren; zij hield het oog strak gerigt op een kostbaar gesteente, dat zij in de hand hield, en liet het dan weder afdwalen op eenige stukken zilverwerk, met weidsche wapens ingesneden, die iets verder op eene tafel stonden. De Markgravin was niet alleen; een jongman van een zacht en zwaarmoedig voorkomen, tenger en sterk blond, even als zij zelve in oud-Duitsche kleeding, leunde tegen haren zetel in eene lustelooze en verdrietige houding. Een ander man met grijze haren, van een eerbiedwekkend voorkomen, zat in eenen hoogen armstoel tegenover haar, en hij scheen zoo even gesproken te hebben met eene drift, waarvan zijne stem nog getuigde, toen hij er bijvoegde:

‘Ik herhaal het, die buitensporige verkwisting brengt ons te gronde en is dienstig tot niets.....’

‘Tot niets geringer, dan tot de eer van uwen kleinzoon, Graaf VAN EICKSTADT!’ antwoordde WILFRIEDE, met een' verwijtenden blik.

‘Toen *ik* het zwaard voerde, hing de eer van een' Ridder aan iets anders dan aan een juweel voor een' hoed,’ hernam de oude Edelman levendig.

‘Of meent gij, dat het hem en ons niet tot schande zou zijn, zoo de éénige erfgenaam van *Spangenheim* en *Zielberg*, de bloedverwant van den Aartsbisschop, bij eene gelegenheid als deze, moest onderdoen voor een' gewoon Ridder van een' vreemden vorst?’

‘Ik vrees, dat gij dit niet verhinderen zult, al verpandt gij al de tegenwoordige en toekomende bezittingen van uwen minderjarige aan onzalige Joodsche verleiders, waar geene edelvrouw in onze dagen zich mede zoude hebben ingelaten; *dat* was toenmaals *schande*!’

‘Uwe Grafelijke Genade dulde, dat ik haar inlichte, hoe zij dwaalt op drie punten,’ voegde de Italiaan hem snel toe. ‘Vooreerst ben ik, door de genade der Heilige Maagd, geen slechter Christen, dan eenig Duitsch Edelman; ten tweede, is de ligte overwinst, die ik nemen moet, om te blijven bestaan, geen woe-

ker te achten, in aanmerking van de groote verliezen, waaraan wij blootstaan; ten derde, is Koning KAREL VII van *Frankrijk* uw tijdgenoot naar ik meene, en deze, die een hoog en magtig Heer was, heeft vele zaken gehad met mijnen vader; ik ben geen onbekend zwerver, Heer! maar de zoon van een' man, die Fransche kroonjuweelen in zijne bewaring heeft gehad; en wat aangaat den wensch der Genadige Vrouwe, om den hoogedelen Markgraaf te doen schitteren, ik neem aan een volledig stel kleederen te leveren met sieraden en gesteenten, zoo als het zijn moet, en zonder beteren waarborg voor de betaling, dan de Baronie *Zielberg* alleen.'

'De Baronie *Zielberg* alleen!' riep nu de jonge man, die de Markgraaf zelf was, met verontwaardiging, terwijl hij zich uit zijne achtelooze houding ophief. 'Het beste erfgoed van mijn' zaligen Heer Vader, voor niets beters dan een kleed! Moeder! bij zijne nagedachtenis; Moeder! ga niet verder met dezen Lombardiër. Ik zal de gunst van den Aartshertog weten te behouden zonder praalgewaad.'

'Onnoozel kind! dat zult gij niet,' riep de Markgravin driftig, 'ik weet hoe zeer de Aartshertog bij deze zamentreffing wenscht te schitteren; ik zie dieper en verder dan een kindsche grijsaard en een kinderlijke jongeling. - Gij zijt Edelman van MAXIMILIAAN, voor het eerst zult gij u aan zijne zijde vertoonen, ten aanzien van geheel *Duitschland*, en van den ganschen Vlaamschen en Bourgondischen Adel, en zoo hij over u te blozen had, waart gij verloren! Wat zeg ik! gij moet schitteren, boven allen opgemerkt worden, al zou ik den trouwring van uw' vader van mijnen vinger moeten geven, in handen van dezen Jood! Ik moet oordeel en moed hebben voor u beiden, en ik zeg u, deze fiere en rijke Hertog, die schoonvader wordt van onzen jongen Vorst, eischt uitstekende pracht in wie hem naderen; hoe zult gij, jongeling! hem behagen, zoo ge voor hem komt, slechter uitgemonsterd dan een gewone schildknaap?'

'En hoe zal ik voor hem staan, als ik mijn' grootsten rijkdom in kleederen met mij draag?' sprak de jongeling ernstig. 'Neen, Mevrouw! ik wil.....'

'Zwijg, SIGIBERT!' riep de achtbare grijsaard, 'onteer u zelven niet door een hard woord tegen uwe moeder. Zij is de voogdes uwer jeugd, en zij moge het voor God en uwe vaderen verantwoorden, hoe zij huishoudt met het erfgoed van een' wees. Zij is gewaarschuwd; maar ik weet, dat zij elken anderen raad versmaadt dan haren eigenen. Zij heeft gezegd wijsheid noodig

te hebben voor ons beiden; zij handele naar hare wijsheid! Slechts dit hoore zij van haren vader: dat dwaze verkwisting schande werkt! en gij, mijn Kleinzoon! leid mij van hier, en blijf gij bij het geloof, dat het de Duitsche Ridderschap goed zou staan, zoo gij dien strijdbaren Vorst te gemoet gingt, in volle wapenrusting en met goede zwaarden, opdat hij weten mogt, dat, zoo het ons aan goud ontbreekt, wij ten minste voorzien zijn van deugdzaam staal; want zie, ik acht het gedaan met de Duitsche vrijheid, als de Duitsche Edelen vreemde pracht willen nabootsen.' En de edele grijsaard, in wiens ziel het meer helder was dan in de oogen, verliet het vertrek, leunende op zijnen kleinzoon. Hij kon niet langer deel nemen aan eene beraadslaging, waarbij zijne stem voor niets gold.

'De oude man heeft niet met zijn' tijd voortgeleefd, het kind begrijpt dien nog niet,' sprak de Markgravin, terwijl zij hen koel naoogde; 'later zullen zij mij danken, als de uitkomst mij heeft geregtvaardigd. Zij weten niet wat het is, zijn goed op woeker uit te zetten; mijn geweten zegt mij, dat ik zoo handelen moet in het belang van mijn' zoon, schoon het grievend is, dat men zulke offers moet brengen;' zij liet een oogenblik het hoofd peinzend zinken op de vlakke hand; daarna vervolgde zij bedaard: 'En nu, BERTRANDO! aan onze zaken..... Gij zult, onder de bedongen voorwaarden, den Markgraaf, mijn' zoon, een volledig feestgewaad leveren, met alles wat daarbij behoort, en deze steen is begrepen in onzen koop.....'

'Vergeef mij, allergenadigste!' hernam de Lombard, met eene diepe buiging en den eeuwigen glimlach; 'laat mij u herinneren, dat ik voor dezen robijnknoop, die de muts van den Graaf van *Wurtemberg* eere zou aandoen, het zilverwerk heb ingeruild, meer ten genoegen van uwe Genade zelve, dan tot mijn voordeel.....'

WILFRIEDE zuchtte. 'Duizend thalers voor één kleed, dat is toch veel,' sprak zij; 'gij maakt misbruik van mijne verlegenheid - maar het zij zoo - laat het slechts prachtig zijn, en dat zal het, niet waar?..... men zegt, dat deze Bourgondiërs het goud en zilver verkwisten, tot op de dekken der paarden toe,' voegde zij er bij, hem onrustig vragend aanziende.

'Excellenza kan gerust zijn; als men alle uitsporige praatjes gelooven wilde, die er omgaan..... Het gerucht gaapt altijd wijder dan de daad - wat te *Aken* nog maar eene muis is, groeit tot een' olifant eer het hier tot ons komt; maar mijne genadige Vrouwe kan mij gelooven, KAREL *de Stoute* heeft de

goudmijnen van het Oosten ook niet voor zich alleen! De Signora Marchesa mag zich veilig op haren trouwen slaaf verlaten, hij heeft vorsten - bruiloftsgewaden bezorgd!'

'Zoo wil ik mij dan geheel aan u betrouwen! Slechts dit nog: zoo gij de Bourgondische manier een weinig in 't oog kondt houden bij het fatsoen, dat zou worden opgemerkt, en het ware eene fijne vleijerij.'

'Uwe Genade zal voldaan zijn!'

'Er blijft mij nog ééne zwarigheid over: de vier pages en twee schildknapen, die mijn Heer zoons gevolg uitmaken, komen ook ten zijnen laste. Andere vorsten voorzien zelve in diergelijke behoeften van hunne hovelingen, maar onze Keizer FREDERIK doet niets voor de Edelen van den Aartshertog! Hoe maak ik het met de lieden van den Markgraaf? het is een vereischte, dat zij volgens zijnen rang en met zijne kleuren te feest komen.'

'Voor den kleinen prijs van zes honderd thalers belast ik mij met de bezorging daarvan, Mevrouw! zoo hare Genade in gereede penningen betalen wil.....'

'Gij wilt, wat mij onmogelijk is.'

'Moet ik hare Genade dienen met mijne schade? Ik zal zelf moeten opnemen; 800 thalers in waarde aan goud of zilverwerk zal voldoende zijn.'

'Alles wat de huishouding van den Markgraaf te missen heeft, is in uw bezit,' antwoordde de Markgravin met een treurig schouderophalen.

'De Moeder Gods verlaat de haren niet; ik zal u 800 thalers weten te bezorgen op het Markgraafschap *Spangenheim*; de Marchesa betaalt mij in gemunt geld, met een klein loon voor de bewezen diensten, en alles is gered.'

't Is den Hemel geklaagd, hoe onbeschaamd lieden van uwe soort hun voordeel doen met onzen nood..... sprak de Markgravin, terwijl hare zware pinkers tranen van verbittering terug hielden. 'Lombardijër! zoo ik niet wist, dat gij allen gelijk waart.....'

'Zoo hare Genade niet wist, dat niemand kariger eischt en trouwer volbrengt,' verbeterde hij glimlagchend.

'Mensch! ik weet geene andere uitkomst,' hernam zij opstaande in eene soort van wanhopige overspanning. 'Ik zal u eene volmagt geven voor mijn' Rentmeester, en dan ga uit mijn oog; gij plundert hier als een Turksche strooper in *Hongarijë*.....'

'Helaas! de Marchesa weet niet, hoe arme kooplieden, als wij, door de groote Heeren worden uitgezogen en mishandeld; daar

wordt geen Ridder geslagen, of wij lijden schade bij zijn harnas!.....' hernam BERTRANDO, de klagt met eene tegenklagt beantwoordende. 'Maar zal de Hoogedele moeder eene slechter vertooning maken dan haar Heer zoon! Heeft uwe Genade zelve niets noodig?'

'Ik ben tevreden als *hij* slechts kan schitteren; de Heilige Maagd, die mij hoort, weet, dat ik iederen wensch heb opgegeven, behalve het geluk van mijn' zoon,' sprak de Markgravin, terwijl zij den Lombarder van zich zond; - zij had er kunnen bijvoegen: 'en elke ijdelheid behalve de moederlijke....' Men zal haar de zucht, om tot zulken prijs met hem te schitteren, misschien vergeven, als men weet, bij welke gelegenheid een dos dienen zou, die door zulke middelen moest worden aangeschaft.

Men heeft reeds uit de woorden van de Markgravin en van de haren begrepen, dat men KAREL *den Stouten* wachtte te *Trier*. Hij kwam er met geen gering doel. Eene brandende begeerte zijner ziel hoopte hij er vervuld te zien. Nadat hij zich het hoofd zoo zwaar beladen had met de lauwerkransen der overwinning, wilde hij het ook nog gewijd zien door de gouden kroon der Koningen. Slechts één mensch op aarde had de bevoegdheid, hem die dienst te bewijzen: de Keizer van 't Heilige Roomsche Rijk; en FREDERIK III had beloofd, zich tot die daad te leenen. Sinds lang hadden het huis van *Oostenrijk* en de magtige Vorst van *Bourgondië* elkander wederkeerig het hof gemaakt, met wenschen en bedoelingen, die zij wederzijds doorzagen en aanmoedigden, maar waarvan de verwezenlijking tot hiertoe altijd was verhinderd geworden en ter zijde gesteld, door den rusteloozen en krijgszuchtigen gemoedsaard van den laatsten, die hem altijd in oorlogen en in moeijelijkheden wikkelde. Nu echter had hij zich eene poos rust willen geven; niet de rust des vredes - eene zoo vaste en zekere had hij niet kunnen dragen, - maar die van den wapenstilstand met zijnen ouden vijand LODEWIJK XI. Die rust had hij eerst gebruikt, om het kapittel der Vliesridders te *Valenciennes* bijeen te roepen, gedeeltelijk met het doel, om de talrijke verliezen, die de orde geleden had, door het benoemen van waardige leden te herstellen; maar bovenal, om door die edele broederschap zijne aanspraken op *Gelderland* gewettigd te zien; er is elders gezegd, hoe hij tot die aanspraken kwam, en men begrijpt, dat het hem niet veel moeite kostte, zijn pleit bij de Ridders te winnen, daar zelfs de gevangen Hertog ADOLF niet tot eigen verdediging werd voorgelaten. Daarop had hij met

voortvarende drift, en met de snelheid van CESAR, die kwam, zag, en overwon, zich van het toegewezene meester gemaakt, en zoo veel haast had hij toen, om de nieuw aangeworvene bezittingen, met al zijne overige Staten, onder een' weidschen titel vereenigd te zien, dat hij de verovering van *Vriesland*, die hem eene ligte taak ware geweest, tot andere tijden uitstelde om zijne toebereidselen te gaan maken voor zijne grootsche ontwerpen te *Trier*. Even te voren had ook de dood van den jongen Hertog van *Lotharingen* hem de volle vrijheid gegeven, om de vleijende verwachtingen, waarmede hij het huis van *Oostenrijk* streelde, tot stellige waarheid te maken, zoo hij dat goed vond, en zijne verbindtenis met Keizer FREDERIK had er door gewonnen in hechtheid; maar nog eene andere erfenis had NICOLAAS *van Calabrië* hem nagelaten: Regten op *Lotharingen* te betwisten aan den Prins DE VAUDEMONT, en, onder meer dienaren, die in KAREL's dienst overgingen, den Graaf van CAMPO-BASSO. Wie zijne levensgeschiedenis kennen, weten, hoe zeer beide hem noodlottig zijn geworden; maar het is niet aan ons om daarop te wijzen; nog had de fortuin hem niet anders geschonken dan hare lachjes, en hij stond nu op het punt, om haar de vervulling van zijnen hoogsten wensch af te dwingen! Die wensch, de zucht naar het Koningschap is in hem misprezen, als de wensch der ijdelheid, die zich vergaapt aan een' naam. En het is zoo, hij had van zijn' vader PHILIPS kunnen leeren, dat het werkelijk bezit der magt ontzaggelijker maakt dan een luidklinkende titel; hij had de eigene ondervinding, hoe een Hertog geëerd kon zijn en te duchten onder gekroonde hoofden; hij zag in LODEWIJK XI, hoe de Majesteit van een' gezalfden Koning niet zoo sterk schittert in de oogen van Prinselijke onderdanen, om hen van opstand tegen zijn gezag en kabalen terug te houden; hij kon weten, dat zijne Gentenaars zoo min een' Koning zouden ontzien als een' Hertog, in de dagen van uitspattenden vrijheidszin; hij had moeten overwegen de onoverwinbare moeijelijkheid, die er in liggen moest, om landschappen, zoo oneindig verschillend in zeden en in kleeding, als in spraak en staatkundige voorregten, plotseling onder denzelfden staf te laten knielen, gelijkmatig te beheerschen naar dezelfde wet, en eerbied te leeren voor een gansch vreemd gezag; hij moest begrepen hebben, dat een rustig hertogdom en een bloeijend Graafschap een opperhoofd kalmer dagen geeft, en het heil van een volk beter verzekert dan een Koningrijk vol opstand en tweedragt; maar vooreerst is het heil der volkeren *altijd* het voorwendsel, maar zeker *niet* altijd het doel van de Vorsten

in 't algemeen, en van dezulken als KAREL in 't bijzonder; ten andere moest hij toch reeds zijne Staten regeren, als een krachtig rijder zijn schichtig strijdros, den toom strak aangehouden en de knieën tegen de zijden gedrukt; en zeker moest de taak om zoo veel halsstarrige hoofden naar denzelfden vorm te verkneden, een' man als deze meer aantrekken dan afschrikken; daarbij kon het niet vreemd zijn, dat een Vorst, die uiterlijke pracht en glans kende en gebruikte, als middel om op de omringenden te werken, die al de voordeelen van zigtbare meerderheid volkomen wist te schatten, en de zedelijke meerderheid, die onzigtbaar is, slechts onduidelijk begreep, de begeerte opvatte, om van hen, wier gelijke, wier meerdere hij was in magt, in rijkdommen, in krijgseer, niet langer de mindere te zijn in rang; en dat de Hertog, wiens vriendschap de Koningen van *Engeland* afvleiden, hetzij ze *York* of *Lancaster* ten wapenkreet hadden; wiens magt en nabuurschap de schrik en de foltering was van den Koning van *Frankrijk*; wiens Bondgenootschap met vleijerijën en aanbiedingen gekocht werd door den Keizer van *Duitschland*, eindelijk moede was als Hertog te staan, waar het hun als Koningen vergund was te zitten: en waarlijk, er waren geringer Koningrijken opgerigt geworden, dan dat van *Bourgondië* wezen zou, met al de Staten en landschappen, die het bevatte, van de *Lauerzee* en *Westvrieslands* noordpunt af tot op de *Saöne* en de wijngaarden van *Bourgondië* toe. Een Koningrijk van *Bourgondië* was zelfs niet eens een vreemde naam in de geschiedenis der volken, schoon het bij een vorig daar zijn andere, maar geene rijkere deelen had omvat; de wensch des Hertogs was dus geene zoo gansch uitsporige opvatting der eerzucht, en KAREL *de Stoute* had niet zich zelf moeten zijn, zoo die niet in hem was opgekomen, zoo hij niet alle middelen, die hem ten dienste stonden, had aangegrepen, om dien vervuld te zien; maar het was nog iets meer, dan de zucht om zich met Koninklijke Majesteit te omkleeden; ruimer en belangrijker ontwerpen waren er op gegrondvest; maar zij lagen nog verre, en bovenal trachtte hij ze te verbergen zoo goed hij konde, schoon hij beter de gave had zijne plannen door te drijven met de kracht van het zwaard, dan ze te verbloemen voor het scherpziend oog van omringenden. Uit zijn' eigen' mond zullen wij ze verstaan.

Zoodra de gewigtige zamenkomst met den Keizer besloten was, zag de Hertog van *Bourgondië* uit naar het oord, waar zij plaats zou vinden. Hij dacht het eerst aan *Metz*, eene stad,

die hem bij zijne plannen op *Lotharingen* te gelijk van dienst konde zijn; maar de goede burgers, die den aanslag van Hertog NICOLAAS op hunne vrijheid niet te ligter vergeten hadden, omdat die mislukt was, dankten voor die gevaarlijke eere, en schoon KAREL, half schertsend, half dreigend, hen op zijn geschut wees, als op den sleutel hunner stad, die hij in zijne handen hield; de bedreiging baatte zoo min als de belofte, dat hij alleen als vriend binnen hare muren wilde zijn; en schoon de Keizer zelf zijne tusschenkomst aanwendde, de vrijë Rijksstad bleef volharden bij hare weigering, die echter in de zachtste woorden werd uitgedrukt, en vergezeld ging van aanzienlijke geschenken in goud en keurigen levensvoorraad, om den toorn van den geduchte door bewijzen van hoffelijkheid af te leiden. Welke gewaarwordingen de vermetelheid dier burgers in hem mogen hebbe opgewekt, hij verbloemde ze voor ditmaal, en *Trier* werd gekozen. *Trier* boog zich met welgevallen voor die keuze; *Trier* schikte zich op, vlocht bloemfestoenen, sierde hare huizen, dekte hare straten met tapijtwerk, opdat *zijne* paarden zacht mogten treden; pijnigde haar vernuft in het uitvinden van feesten; in het uitvinden van krachtige woorden, die hare vreugde moesten uitdrukken; in het uitvinden van nieuwe lofspraken, ter vereering van de deugden des komenden; men zegt zelfs, dat zij nieuwe deugden in hem heeft uitgevonden, om te ruimer stof te hebben voor haar feestgejuich. En de Duitsche Adel deed voor *Trier* niet onder. Ten deele uit ijdelheid, ten deele uit Nationalen trots, ten deele uit vleijerij aan den Keizer zelven en zijnen zoon, spande deze zich in om te schitteren, en getroostte zich opofferingen en moeiten, op de wijze, als wij het gezien hebben bij de Markgravin van *Spangenheim*, wier handeling en beraadslaging niets was, dan een tafereel van alles wat FREDERIK's hovelingen, van den grootsten tot den kleinsten, moesten aanwenden en zich getroosten, om de pracht der komende vreemdelingen te evenaren en zoo mogelijk te overtreffen. De Vorsten drukten hunne onderdanen door nieuwe heffingen; kleinere landheeren gaven hunne goederen en vasallen in pand bij woekeraars; ridders en kleine adel, die niet genoeg te beleenen hadden, wikkelden zich in schulden, waarvan de schuldeischers den last zouden dragen - maar allen, zonder onderscheid, moesten door ongewone en schadelijke pogingen zich opheffen tot een ongewoon praalvertoon, en toch had zich de Duitsche natie, door hare eenvoudigheid van zeden, tot hiertoe van de overige volkeren

der Christenheid onderscheiden. En zij had wèl gedaan, zoo zij zich bij deze gelegenheid had durven toonen zoo als zij was, en niet had willen schijnen wat zij niet was. Zij waagde veel met die onhandige nabootsing van eene weelde, waarvan alleen onzekere geruchten waren tot haar gekomen, en die ook, zoo zij ze had gekend, in hare volkomenste verfijning ten eenenmale buiten het bereik harer krachten had gelegen. Zij waagde hare fortuin en hare achtbaarheid. De vader der Markgravin had gelijk: zij had zich niet op den voet der mededinging moeten stellen, zóó had zij zich gehoed voor het belagchelijke der ongelijkheid. De oude Graaf had het gevoelen uitgesproken van meer dan éénen helderzienden Duitscher, die zijne Vaderlandsche eer lief had; maar niemand waagde het in die dagen, eene overtuiging als deze zoo vrijmoedig lucht te geven; de wijssten wendden zich af als hij, en bezuchtten in stilte de overmagt der ijdelheid en der eigenliefde, die de menigte voortdreef.

De Hertog van *Bourgondië* was ook de man niet om werkeloos te blijven, waar anderen zich zoo veel moeite gaven. Hij maakte verbazingwekkende aanstalten voor de reize, die hij ondernemen ging, om eene kroon te halen. Van alle kanten deed hij voorraad van levensmiddelen bijeen brengen, om het onafzienbaar getal van Vorsten, Heeren, Ridders, Dienaren en Krijgslieden, die zijnen staf zouden uitmaken, het noodige te verschaffen. De bosschen van *Luxemburg* moesten schatting brengen van hun wild; de wijngaarden van *Bourgondië* van hun edel sap; de weilanden en korenvelden van *Henegouwen* hunne veldvruchten; de bloeijende koopsteden van *Vlaanderen* gaven het kostbaarste harer handelwaren; de kunstige fabrijksteden van zijne noordelijke en zuidelijke graafschappen offerden hare heerlijkste gewrochten van tapijtwerk en onnavolgbaar keurige stoffen; *Brussel* zond kant, *Namen* bood ijzer, en alle verdere rijke steden van al zijne Vorstendommen waren genoodzaakt hare hulde te brengen in gemunt metaal. Voorwaar, KAREL *van Bourgondië*, die *de Stoute* was bijgenaamd, en die met zevenvoudig regt dien bijnaam verdiende, was koninklijk vergezeld en koninklijk uitgerust, toen hij, volkomen tot den togt vaardig, met geheel zijnen stoet, nog eerst naar *Aken* heentoog, om de Lieve Vrouwe van hare Hoofdkerk eenen pelgrimsgroet te brengen, welken de *Hertog* had beloofd. Een nieuw bewijs, hoe in dien tijd Christelijke vroomheid gelijken tred hield met fiere Vorstenhoogheid, hoe zij elkander noch botsten noch vooruit liepen; het was roerend

te zien, hoe de overmoedigste aller Vorsten, in de bedwelming van tegenwoordige grootheid en in de duizelende verwachting van toekomende, toch nog geheugen behield voor een' verschoven' pligt van zijne godsdienst, en hoe hij, die alle menschen beneden zich zag, en die zijne menschelijkheid moest vergeten hebben, zich toch nog Christen gevoelde, om zich het allereerst te buigen aan de voeten van de moeder zijns Gods..... O! de Geschiedenis is meerder dan wij weten. Zij geeft beschamende lessen, terwijl wij meenen dat zij alleen vertelt.

KAREL was toch zoo weinig de man om het aardsche te vergeten, dat hij tegelijk van deze gelegenheid gebruik maakte, om de goede stad *Aken* zijne ontevredenheid duidelijk te maken over hare vroegere ondersteuning zijner oproerige Luikenaars, en eene latere zijner vijanden te *Nijmegen*, met eene bepaalde aanwijzing van de middelen, waardoor die toorn moest verbeden worden. En verzeld als hij was, hadden de Akenaars hem niets te weigeren; ze bragten zoo veel gouden vaatwerk en gemunt zilver aan zijne voeten, als hij bij wijze van boete geeischt had; zij deden meer: ontzet en verbijsterd door de oogverblindende pracht, die hij in hun midden was komen ten toon spreiden, wisten ze hunne bewondering en hunnen eerbied niet beter uit te drukken, dan door hem de hoogste eer te geven, waarmede zij een' mensch vermogten te ontvangen. Zij bragten hem dezelfde eerbewijzingen en dezelfde hulde, die zij den Keizer verschuldigd waren. Wie KAREL kent, weet, dat zijne goede vrienden, de Akenaars, voor altijd zijn hart hadden gewonnen.

De reizende, die zich niet lange vooruit een verblijf had besproken in het Bisschoppelijk *Trier*, had er in de laatste dagen van September geene - of ten minste de allerslechtste huisvesting te wachten, die ooit voor hoogen prijs is verleend geworden. Daar was eene zoo ontzaggelijke menschenmenigte toegevloeid, dat ze elkander een stroobreed ruimte gingen betwisten op de openbare straat, en dat het bijna scheen, of er vrijë lucht te kort zoude komen voor zoo velen, als daar op ééne plek adem kwamen scheppen.

Trouwens, men weet, hoe het belang en de nooddwang en de nieuwsgierigheid stroomen van menschen heenzweepen naar het oord, waar iets te zien zal zijn, of iets merkwaardigs moet voorvallen. Ieders verbeelding kan zich ligt eene voorstelling

maken van eene opgepropte stad, vol joelende massa's; wij wagen ons niet aan de beschrijving van wat men zoo goed kent, maar roepen veeleer uwe deelneming in voor een reisgezelschap, dat er al het onaangename van ondervond. Het bestond uit een' man van middelbaren leeftijd, twee jongelingen en een meisje, een' vader met zijne kinderen, op kleine, maar sterke paarden gezeten, en, naar kleeding en voorkomen, behoorende tot den gegoeden burgerstand. Zij hadden nu voor de derde maal vruchteloos aanzoek gedaan, om in een der huizen, die van de gastvrijheid nering maken, te worden opgenomen; vergeefs..... men had hen terug gewezen, met die onvriendelijkheid, als anders alleen ten deel valt aan lieden, die niet betalen kunnen, en die dus de hulp het meest zouden behoeven. Moedeloos en verlegen zagen zij zich van alle kanten verdringen, totdat de paarden steigerden, en wisten niet naar welke zijde zich te wenden; toen de oudste hunner van ergernis een' krachtigen Duitschen vloek uitstiet, met de weinig vleijende bijvoeging voor de Trierenaars:

'HANS KREINSCHULTE is een uilskuiken, dat hij zijn deftig huis te *Baden-Baden* verlaten heeft, om in dit oude rattennest vergeefs een hol te zoeken!'

De verwensching of de naam had de kracht van eene bezwering; wij gelooven, dat het de naam was; want, naauwelijks had de man, voor wiens huis die werd uitgesproken, en die koelbloedig met de handen in de zijde tegen de deurstijlen leunde, dien gehoord, of hij nam deel in de lieden, wier lot hem tot hiertoe zoo onverschillig was geweest.

'HANS KREINSCHULTE van *Baden*!' riep hij, vooruitstappende. 'Zal HANS KREINSCHULTE van *Baden*, voor mijne deur staande, om huisvesting verlegen zijn? Bij St. LAZARUS! die schande zal niet over mijn hoofd komen. Meester! beste Meester! hoe kondt gij hier zijn, en niet het eerst denken, om ULRICH ALTERER op te zoeken.'

Bij de eerste klanken dier stem, kleurde een blos van vreugde de bolle wangen van KREINSCHULTE; hij sprong schielijk van zijn paard, werkte zich met zijne forsche armen dwars door de menigte heen, en stond weldra hand in hand met ULRICH, die ook van zijne zijde ruim baan had gemaakt.

'ULRICH! jongen! kon ik weten, dat ge hier een gezeten man waart; en is die kostelijke kuiperij de uwe? Wel, vriend! ik had u eer in het vat van *Heidelberg* gezocht, dan in zulken stand!'

‘Meester! ge moogt St. GEERTRUIDE, patronesse der reizenden, eene kaars opsteken, dat ik u herkende aan uwe grove stem en aan het woord, dat gij mij zoo vaak naar het hoofd wierpt, toen ik nog leerling was; ge zoudt in geene herberg huisvesting gekregen hebben, al ware het achter de paarden, en voor goed goudgeld. Wat blijven de jongens nog talmen, met hier af te stijgen: meenen zij, dat ik de zoons van hunn' vader op straat zal laten staan?’

‘Wij zijn met ons vieren,’ antwoordde HANS aarzelend; ‘mijne dochter is met mij.’

‘Ik heb plaats voor allen, als ze zich een weinig schikken willen. SÜSCHEN kan het kamertje van mijne stiefdochter deelen; de paarden zullen hier of daar wel stalling vinden, al moest ik ze tusschen de groote vaten stoppen. Halloo, jongens!’ en de Meester kuiper riep een paar zijner knechten uit de werkplaats, ‘help die lieden dáár! ze kunnen de beesten niet onder het volk laten staan.’

Voor de vreemdelingen keerde nu de zaak ten beste. De gapende menigte, die zich met hunne verlegenheid vermaakt had, week uiteen, half uit eerbied voor de fiksche vuisten der kuipersknechts, half omdat de aardigheid van de vertooning af was; de eene broeder bragt de schuchtere zuster, die de oogen nog niet had durven opslaan, in het gastvrijë huis; de andere ging met de knechts voor de paarden zorgen, en de gulle ULRICH leidde zijn' ouden Meester en de zijnen wat meer binnenwaarts in het voorhuis, hun in voorbarige drift de geschiedenis van zijn geluk meêdeelende, eer hij hun rust gunde; ze wisten dus in eenige minuten, hoe hij zijne fortuin had gemaakt, door de gegoede weduwe te trouwen, in wier huis hij als meesterknecht was ingetreden; hoe het hem somtijds wel eens speet, dat hij niet liever hare knappe dochter had gevraagd, die van jaren beter zijn portuur ware geweest, maar hoe hij zich dan weêr tevreden stelde, als hij indacht, dat hij aan de oudere toch ook eene goede vrouw had, die zich niet al te veel liet voorstaan op den rijken bruidschat, welken zij had aangebragt. En Meester HANS daarentegen kon niet, tot hij bedaard gezeten was, zijnen gastheer het verhaal sparen, van den lust, die in hem was opgekomen, om de plegtige krooning te zien van zulk een' grootmagtig' Vorst, als den wijdberoemden Hertog van *Bourgondië*, en hoe zijne dochter nacht en dag droomde van de feesten, en hoe men in het Badensche er zoo veel van sprak, omdat de Markgraaf van *Baden* zelf in des Keizers gevolg was heengetrokken,

en vele jonge Edelen met zich genomen had. Hoe hij de kuiperij aan zijn' oudsten zoon, die gehuwd was, veilig had kunnen overlaten, en al wat daar meer zijn mogt, en wat nog minder dan dit onze belangstelling kan wekken.

'Laat ik u nu bij mijne vrouw brengen,' sprak ULRICH, nadat alles wederzijds was aangehoord, en, het meisje bij de hand nemende, ging hij hen vóór, toch niet zonder eerst nog te hebben uitgeroepen: St. LAZARUS zij mij genadig! wat zal vrouw BARBARA jaloersch worden! Hoe SÜSCHEN ook in die vijf jaren tot een overschoon maagdelijn is opgegroeid! En de man had gelijk. Wel was SÜSCHEN, wat men een overschoon maagdelijn zou kunnen noemen. Een lief bevallig kind, slank en tenger als eene sylphe, blank als het schuim van de woelende *Moezel*, met wangen, zacht blozend, als had een meester schilder er met ligte hand een tintje karmijn op aangebragt, en oogen zóó helder en zóó trouw en zóó vrolijk, dat zij den menschenhaat en de zwaarmoedigheid zelve eenen glimlach zouden hebben afgeperst, als zij ze opsloeg; maar ze had die tot hiertoe altijd neêrgeslagen, de kleine; verward en verlegen en verbijsterd als zij was onder dit gewoel, onder die verrassing, onder dat nieuwe leven, dat zich voor haar opende, voor haar, die van de wereld nooit iets anders had gezien dan het huis haars vaders, de kerk, waar ze gedoopt was en nu ter biecht ging, en de straten van hare moederstad. Blonder en zijdeachtiger haar had nooit, van onder een eng zwart kapje, op blanker schouders neêrgegolfd, onder al de blonde en blanke dochteren van *Duitschland*; maar geene van haar ook had zich zoo ontrustend teêr gewenscht, zoo onuitsprekelijk fijn en reeachtig vlug, als ware zij eene stroomnimf van den Donauoever. De sterkgekleurde verhalen van al het heerlijke, dat er te *Trier* te zien zoude zijn, had hare verbeelding getroffen, die tot hiertoe in de beperktste werkelijkheid geenerlei voedsel had gevonden. Hoe minder zij er zich een denkbeeld van wist te maken, hoe meer zij het zich in de bontste en onwezenlijkste gestalten voorstelde, maar ook hoe meer zij er met een gloeijend verlangen op heenstaarde. Het was met haar geworden: 'al dat onbeschrijfelijke zien of sterven!' Ook was zij het geweest, die den groven HANS KREINSCHULTE haar zielsverlangen als had ingeënt; en de goede man, die niet regt wist, van waar hem die reislust was toegekomen, en nog minder begreep, hoe zijn huisselijk SÜSCHEN dien deelde, had toch aan den eersten niet kunnen weêrstaan, en aan de laatste toegegeven, toen zij de vergunning afvleide, om hem

te vergezellen. De goedaardige man had zijne moederlooze éénige dochter nooit iets te weigeren gehad; en tot hiertoe had ze nimmer wenschen geuit, wier voldoening haar gevaarlijk hadde kunnen zijn. Die, welke nu haar éénige was, de luisterrijke vereeniging van pracht en hoogheid langs hare oogen te zien voorbijgaan; den Keizer van *Duitschland* en dien magtigen vreemden Vorst, met al hunne Heeren en Grooten, op het statelijkst uitgedost, zou nu weldra vervuld worden. FREDERIK was reeds met de zijnen binnen *Trier*, maar hij was er stil en zonder feestelijkheid ingetrokken. Uit eene fijne hoffelijkheid jegens den Hertog, zou de Keizer zich buiten de stad met dezen zamentreffen, om gezamenlijk hunne plegtige intrede te doen; men wist, dat KAREL *de Stoute* reeds in aantogt was: men verwachtte hem den dag, die nu volgde.

Op den ochtend van dien dag had het grijze *Trier*, dat nog geheugen had van den tijd der Romeinen, toilet gemaakt als eene oude coquette, die hare laatste verovering opwacht; alles wat ter harer versiering was gereed gemaakt, had zij nu om- en aangehangen, tot overlading toe; want KAREL *de Stoute* was nu tot digt bij haar genaderd, en de Keizer met den Aartshertog en geheel hun gevolg van Grooten en Prinsen had de stad verlaten, om zich met hem aan te sluiten. Het ongeduld der volksmenigte, die zich bij duizenden had zamengedrongen, op iedere plaats waar mogelijkheid was, of slechts waarschijnlijkheid om den stoet te zien, klom nu met iedere minuut. De bewoners van *Trier* en van half *Duitschland*, en van alle omringende landstreken, stonden daar met ingehouden' adem, met uitgerekten hals, met gespannen trekken, met harten kloppende van verwachting; daar vernam zij, dat JAN *van Baden*, Aartsbisschop van *Trier*, en zijn broeder, de Markgraaf CHRISTOFFEL, de poort waren uitgetrokken, om de doorluchtige komenden te ontvangen. Nu konden er nog maar weinige oogenblikken liggen tusschen het verlangen en het aanschouwen - eindelijk - een diepe zucht van voldoening doorliep de gansche schare - eindelijk vertoonden zich de wapenknechten des Keizers met de Keizerlijke banieren en de standaard van het Heilige Roomsche Rijk, de dubbelde arenden, met het wapen van het Huis van *Oostenrijk* in het midden; naast hen gingen, in smalle colonnen, zes honderd Bourgondische mannen, in ligte wapen-

rusting en eenparig in 't rood gekleed; beiden waren meer een geleide dan een deel van den stoet, die eerst geopend werd door honderd Bourgondische jongelingen van uitstekende schoonheid, met bijna vrouwelijke zorg en verfijning getooid, met lange blonde lokken, die tot op de schouders neêrvielen; zij waren ongewapend, en droegen de standaarden, waarop de Leeuw van *Bourgondië* prijkte, en het roode kruis van St. ANDRIES.

Zij alleen wekten reeds de bewondering en het jubelgeroep der menigte. Onmiddellijk op hen volgden de twaalf krijgstrompetters des Hertogs, en zijne fluitspelers, benevens de zes meistreels met hunnen Koning, en de geheele muzijk zijner kapel, die het gehoor der lieden van *Trier* niet minder streelden dan zij vroeger de verbazing der Akenaars hadden opgewekt. De hoogwaardige Bisschop biechtvader, omringd van zijne geestelijken en van al de leeken, die tot de bediening der kapel behoorden, ging met achtbaren tred daarnevens. De Grootstalmeester, dragende de groote banier, die nooit kon worden ingerold, volgde met de pages aan zijn bestier toevertrouwd, kinderen uit de beste huizen van *Bourgondië* en *Vlaanderen*; de eerste schildknaap voorsnijder, met de andere hooge beambten van 's Hertogs tafel, de Opperhofmeester en zijne onderhoorigen, de Grootkamerheer, schitterend verzelschapt, en meerderen nog, trokken achtereenvolgens heen voor het starende oog der toeschouwers, die van verwondering tot verwondering werden opgevoerd, bij het zien van die kleederpraal, van die uitmonstering der paarden, van die schatten in goud en gesteenten, in bontwerk en zijde, in fluweel en goudstof, die al hunne begrippen van pracht en rijkdom tot flaauwe en onnoozele kindersprookjes vernederde. En toch hadden zij hunne toejuiching kunnen sparen tot nog zintreffender schouwspel. Zij hadden moeten wachten, totdat die groep wapenkoningen en herauten voorbij was; ieder van welke in de handen de banier, in de kleeding de kleuren, en op het kleed de wapens droeg van eene der Heerlijkheden des Hertogs; de wapenkoningen met hunne gladde kroonen van verguld zilver, zonder lofwerk of gesteenten, dan alleen de safir, ten zinnebeeld der reinheid van hun ambt; zij hadden waarlijk moeten wachten, want toen eerst kregen zij te zien, wat het al te zamen overtrof: KAREL *de Stoute* zelf, geheel geharnast als het een' zoo krijgshaftig Vorst betaamde, maar een harnas, rijker gesierd, en van hooger waarde dan geheel het kleed van goudlaken des Keizers, schoon daarvan de wijde hangende mouwen met parels omzet waren.

Over zijne rusting heen droeg hij een' hertogelijken mantel van goudstof, met het fijnste bont gevoerd, en waarop diamanten en edelsteenen van de hoogste waarde de figuren vormden in gebloemte en randwerk. De juweel, die dit kleedingstuk op den linkerschouder zamenhechtte, was aan alle hoven der Christenheid bij name bekend en beroemd. Het was niet vreemd, dat hij *de lamp van Vlaanderen* had gekozen, om hare glansen te werpen op zijn' statelijken togt. Een dergelijk gesteente, welks geschiedenis men nagevorscht heeft en opgeteekend, hield ook de vuurroode pluimen op zijn' helmtop bijeen, en anderen flonkerden in zijn ordeteeken, in den vorm der vuursteenen, van het gulden vlies; maar meer nog dan die glans van kleeding, waar het oog zich eer blindheid op zien zou, dan de bewondering verzadiging, onderscheidde hij zich van allen rondom hem, van den Keizer vooral, door zijne trotsche en fiere houding, zijne welgemaakte gestalte, die ongewone spierkracht verried en eene frissche gezondheid, en bovenal door dien levendigen gloed van dat sprekend donkere oog, waarvan iedere blik gebiedend was en ontzag afdwong, door de onverzettelijke wilskracht, en die volharding, welke blind was voor elken hinderpaal, uitgedrukt op dat voorhoofd, dat zich ligt fronsde door ongeduld, maar niet gegroefd kon worden door zorge, door die stoute onversaagdheid in de trekken van dat donkerbruin gelaat, dat gloeijen kon van strijdlust of toorn, maar nooit verbleeken van vreeze; dat was wel de vorstelijkste krijgsman, en de strijdbaarste Vorst, die ooit een' heerschersstaf had gezwaaid, tegelijk met een zwaard - o, de Keizer, Keizer FREDERIK, mogt het voorhoofd omgeven hebben met de eerwaardigste kroon der wereld; mogt zich de leden hullen in een statelijk sleepgewaad van goud laken - mogt KAREL's flonkerenden mantel om de schouders hebben gehangen, hij zou bij dezen niets geschenen hebben dan een' opgeschikten grijsaard, en de ander ware Vorst gebleven in den maliënkolder van eenen wapenknecht. KAREL mogt aan FREDERIK's linkerzijde voortrijden als de mindere; hij mogt bij het zamentreffen met dezen, als leenmans pligt was, van het paard zijn gestegen, en eene knie ter aarde hebben gebogen; de Keizer mogt hem met gezag hebben opgeheven en als vader omhelsd; eene meerderheid, door geene woorden aan te wijzen, maar door allen duidelijk gevoeld, bleef aan de zijde van den grootschen Hertog.

De indruk, dien de nooit aanschouwde praalvertooning van den laatsten en geheel zijn schitterend gevolg had gemaakt op het

gezelschap des Keizers, uitte zich door eene doffe verslagenheid. Zoo wij tot hiertoe van deze edelen weinig melding maakten, schoon zij ter gelijker tijd, ter zelfder getale en aan de hoogere hand der Bourgondiërs voorttrokken, is dat, omdat wij niet telkens eene vergelijking wilden wagen, die in hun nadeel had moeten zijn. Zij hadden die trouwens zelve gemaakt met den eersten blik op de vreemdelingen. De adel van *Duitschland* boette op dezen dag met bittere teleurstelling en beschaming zijne aanmatiging, om zich te meten met de prachtlievende ridderschap van het weelderigste en rijkste volk der bekende wereld. Zoo zij zich niet op de rijë der mededinging had gesteld, zij zou de belagchelijkheid ontgaan zijn tegelijk met de uitputting, en daarin had de oude Graaf ook gelijk gehad: zoo zij zich gedost hadden in krijgsmansrusting, zou de glimlach van spot, dien KAREL en de zijnen met moeite op de lippen terug hielden bij het zien van een' tooi, dien hij armelijk achtte en min, in een' blik van hoogachting zijn verkeerd; de Hertog van *Bourgondië*, krijgsman in zijn hart, onder al het goud, waarmede hij zijne borst sierde, zou onder het staal de waarde geschat hebben van krijgslieden, die hij miskennen moest onder deze zijde. Het waren toch de beste en edelste van het Rijk, welke den Keizer omringden, LODEWIJK en ALBERT, Hertogen van *Beijeren*; KAREL, Markgraaf van *Baden*; EVERHARD, Graaf van *Wurtemberg*; de Graaf van *Vernemburg*; die van *Catzenellebogen*, Heer van *Darmstadt*, en meer anderen; ook hooge Geestelijken, de éénige, welke wedijveren konden in uiterlijke voordeelen met KAREL's hovelingen, de Aartsbisschop van *Mentz*, ADOLF van *Nassau*; GEORGE van *Baden*, Bisschop van *Metz*; maar de parel van geheel zijn hof, gelijk de hoop van zijn huis, was de Aartshertog MAXIMILIAAN, een bevallig jongeling, in wiens heldere oogen schranderheid en scherpzinnigheid u tegenflonkerden, gelijk aanvallige minzaamheid u toelachte van zijn jeugdig gelaat. In zijn gewaad van purperen damastzijde, met zilveren boordsel, dat hij met edele waardigheid droeg, zag hij er uit, zoo als het zijnen jaren en zijnen rang paste, zonder een overdreven praalbejag en zonder gemaakte eenvoudigheid. Nog zag men in de rijën der Oostenrijksche Heeren een' persoon, die er gansch vreemdeling was, en die toch veler aandacht trok, een' jongen Turkschen Prins, broeder van Sultan MAHOMED, die zich zijne gevangenschap onder de Christenen verzacht had door hunne godsdienst aan te nemen. Zijn zacht en zwaarmoedig voorkomen wekte het medelijden en de belangstelling, gelijk

zijne nationale kleederdragt hem in het oog deed vallen. Van den Bourgondischen Hertog, zoo fier op zijne magt en op zijne eigendommen, dat hij ze verzinnelijkt voor zich liet uitdragen bij dezen togt, om aan allen en aan zich zelven hun getal te herinneren, heeft het geene bevestiging noodig, dat hij zich hier vergezellen liet door al wat hoog en magtig was in zijne Staten; dat hij pronkte met al de Prinsen, die aan zijn hof hunne tafel hadden. Het naastbij omringden hem Hertog JAN van *Kleef*, LOUIS DE CHATEAU-GUYON, uit het Huis van *Oranje*, de Sire D'ARGUEL, PHILIPPE DE CROY, Graaf de *Chimay*, de Graaf van *Nassau*, een der zonen van den Connétable van *St. Pol*, ANTONI, de groote bastaard van *Bourgondië*, GUY DE BRUMEUX, Sire D'HIMBERCOURT; KAREL's beide bloedverwanten, de Bisschoppen van *Luik* en *Utrecht*, LODEWIJK van *Bourbon* en DAVID van *Bourgondië*, vertegenwoordigden de geestelijkheid van zijne Staten; van de meesten zijner steden voerde hij burgers of edelen met zich, en zelfs het getuchtigde *Luik* had hare trotsche zonen heengezonden, om met gebukten hoofde zijne zegepraal te helpen verhoogen. Maar welke schatten van rang en verdienste hij ook hier om zich heen had verzameld, een enkele prijkte er niet, een' enkelen had hij verloren, welks waarde hij niet genoeg op prijs had weten te stellen, en dien hij juist daarom verloor. PHILIPPE DE COMMINES was niet meer met hem, was nu reeds in dienst van zijnen benijder en mededinger, LODEWIJK XI, tot schade zeker van KAREL's tegenwoordige belangen, die hij had kunnen dienen met zijnen fijnen raad en vooruitzienden blik, maar tot nog grootere schade voor zijne nagedachtenis; want die man nam later de pen des geschiedschrijvers in handen, en voerde haar met vooringenomenheid tegen den verlaten' meester, en met de behendigheid van iemand, die zich regtvaardigen moest over dit verlaten, en de nakomelingschap heeft geloofd en moet blijven gelooven, en ziet vlekken in hem, helder en onverbloemd, die anders door een zachter tintje zoo ligt tot deugden hadden kunnen vergoelijkt worden.

Wij kunnen van PHILIPPE's grieven hier niet verder spreken; maar wij konden zijne plaats niet ledig zien, zonder de grieve lucht te geven, die wij hebben tegen hem en tegen zijn' Vorst beide. Tegen KAREL, omdat hij te laatdunkend en te eigenzinnig was, om eenen man in eere te houden, die hem nog anders dienen kon dan met een zwaard en met zwijgende gehoorzaamheid; en tegen COMMINES, omdat hij, niets raadplegende dan een koel berekenend eigenbelang, op een oogenblik, dat hij

zijn' Vorst ter zijde had *moeten* blijven, de banden heeft losgescheurd, die hem aan dezen hadden moeten boeijen, zoo niet door dankbaarheid, dan toch door gewoonte, door trouw, door die gehechtheid, welke met de sterkte van den man moeten opwassen. Hij had in KAREL den meester zijner jeugd niet moeten vergeten; het hart had in eenen man van fijne beschaving ten minste ook eene stem moeten hebben, en niet enkel het verstand! niet dat hij scheidde van den Hertog van *Bourgondië*, toen diens eerzucht hem in de verte het verderf wees, maar dat hij scheiden *kon* van den Graaf DE CHAROLOIS, toen die hem het meest konde noodig hebben, dat is zekerlijk in hem te veroordeelen. - Hoe groot KAREL's toorn ook mogte geweest zijn, bij de eerste tijding van dit verlaten, op dit oogenblik zeker dacht hij daaraan niet, maar veeleer, hoe hij zijnen keizerlijken bondgenoot het hof zoude maken, zonder tegelijk iets af te staan van eigene hoogheid; en FREDERIK....? wat deze ook mogt denken over dat pralend vertoon van rijkdom, waarmede hij zich verpletterd zag door den man, welke als mindere tot hem kwam, hij sloot die gedachte op in het binnenste zijner ziel, en toonde den trotschen leenman een heusch en hoffelijk gelaat, ten aanzien van hun beider vereenigd volk. Ééne overweging, die natuurlijk in FREDERIK's ziel moest opkomen, was daarenboven wel geschikt, om hem alles met zachteren blik te doen zien. Die rijke Vorst zou de schoonvader worden van zijnen zoon; dat huwelijk zou al die schatten en al die goederen overbrengen in het Huis van *Oostenrijk*; het kon hem eene heimelijke voldoening geven er zulke schitterende bewijzen van te zien, en een vader ergert zich niet ligt aan den weidschen bruidschat van zijne schoondochter; en MAXIMILIAAN? o! met de vertrouwende hoop der jeugd zag deze dat alles reeds met het oog van den toekomenden eigenaar.

Wij moeten nog even zeggen, hoe TOISON D'OR, de eerste wapenkoning van *Bourgondië* en van het *Gulden Vlies*, bijgestaan door twee edelen, die Ridders der orde waren, van de zijde des Hertogs den trein regelden, terwijl hij de vaan der broederschap zwaaide; hoe vier voetknechten, in de keurigste liverei uitgedost, nevens des Hertogs paard voortgingen, om met hunne witte onschadelijke staven den al te grooten aandrang des volks te weren, op het oogenblik, dat hij zoude afstappen; hoe zijn bekende Hofnar, *le Glorieux* bijgenaamd, van wien wij om goede redenen verder niet gewagen zullen, zoo nabij zijn' persoon reed, als des Keizers tegenwoordigheid het veroorloof-

de; hoe verder de boogschutters van zijne lijfwacht, met hunnen oppermagtigen Kapitein, in de blinkende wapenrokken, als eene hegge vormden langs geheel den stoet; hoe nog een oneindig groot getal van mindere edelen, als gevolg van de hoogeren, van beambten en dienaren, die allen tot zijne omslagtige hofhouding behoorden, de achterhoede uitmaakten van dat schitterend en vreedzaam leger. En nu zou het tijd worden te beschrijven, welken indruk het gezigt van dit alles op de toeschouwers had gemaakt; en met welke gebaren of door welke kreten zij die uitten; maar wij laten de schreeuwende en zoekende en verwonderde menigte voor wat zij door alle tijden heen is geweest en zal blijven, en wij zoeken onze opmerkingen liever bij enkelen, bij twee vrouwen alleen; vooreerst bij de Markgravin van *Spangenheim-Zielberg*. Als bloedverwante van den Aartsbisschop had zij met andere Dames van aanzienlijken rang hare plaats op een der balcons van het Aartsbisschoppelijk paleis. Moeten wij zeggen, met hoe brandend eene belangstelling *zij* toezag, die uit liefde voor eenen zoon de ijdelheid der vrouw had weten te verloochenen, en voor wie het tafereel, dat zich nu voor haar ging ontrollen, de beantwoording der vraag was, in hoe verre hare opoffering eene nutte mogt geweest zijn. Helaas! zij was eene nuttelooze! de arme Markgravin had het gevoeld bij den eersten blik op den eersten Bourgondischen edelman, die voorbij haar heenreed: dat kleed, dat zoo zeer het voorwerp was geweest van angstige zorg en werkzame bemoeijing, waarvoor zij alles had geöfferd, wat eene vrouw offeren kan; waarvoor zij het vooroordeel harer geboorte had ter zijde gesteld, om te handelen met eenen woekeraar; waarvoor zij den toorn van eenen vader had getrotseerd, en de minachting van eenen zoon, dat kleed dat haar behaagd had, en verrukt boven hope, toen zij het voor het eerst te zien kreeg, waarvan zij gedroomd had op den helderen dag, en waarvan zij des nachts niet had kunnen slapen; dat kleed, dat naar hare gedachte alleen vergelijkbaar was met dat van den Aartshertog; dat kleed, begreep zij op éénmaal, kon niet meer de algemeene opmerkzaamheid wekken; dat kleed was overschitterd, niet door een' van de hooge Vorsten, die haren Keizer omgaven, of die nevens haren zoon het gezelschap van MAXIMILIAAN uitmaakten, niet door eenig bekend en prinselijk Heer van het Bourgondische hof; maar door een' van die menschen, waarvan men den naam niet weet of niet onthoudt, door een' dienaar van eenen dienaar, door een' edel-

man eindelijk uit het gevolg van Mijnheer den grooten Bastaard. Naar de overeenkomst der Monarchen, om vriendschappelijk naast elkander voort te rijden, had beider stoet zich als van zelve moeten voegen, en door eene toevallige schikking zag zich de Markgraaf SIGIBERT van *Spangenheim-Zielberg*, als jongste edelman van den Aartshertog, ter linkerzijde gegeven den eersten Kamerheer van ANTONI van *Bourgondië*, KAREL's natuurlijken broeder, een' Prins, die in *Vlaanderen* een hoog gezag had, aan het hof een' aanzienlijken rang hield, en een' staat voerde, niet geringer dan of hij wettige Prins van den bloede ware geweest. Dat wist de Markgravin WILFRIEDE niet; slechts had zij gezien, hoe de Duitschers alle overschitterdwerden door de vreemdelingen; maar bovenal, hoe haar zoon overschaduwd werd en verduisterd door den man, die naast hem geplaatst was, en wat erger was, zij hoorde het uit den mond van anderen. Met de laatdunkendheid der eigenliefde tot wanhoop gebragt, had zij zich zelve de zegepraal der Bourgondiërs trachten te ontveinzen; had zij zich en hare gezellinnen willen opdringen, dat de pracht der vreemdelingen plompe overlading was, en dat hare landslieden de eenvoudigheid van den goeden smaak in hun voordeel hadden. Maar de vaderlandsche trots dier dames, misschien minder dan de hare opgewekt en gesteund door persoonlijk belang, verblindde haar niet voor de waarheid, dat het niet slechts de rijkdom was, maar ook de keuze der stoffen en de harmonie der kleuren, welke de hovelingen van KAREL onderscheidden, of wel hadden zij bij minder fijne gevoeligheid dan WILFRIEDE, en een min beduidend karakter, zich ligter laten wegslepen door het nieuwe en schitterende van het schouwspel, om er eene gewonde eigenliefde bij te vergeten; zeker is het ten minste, dat zij de onbarmhartige aanmerkingen der Markgravin in het eerst aanhoorden, en flaauw toegaven, maar later met levendigheid begonnen tegen te spreken; en eindelijk, toen zij opgemerkt hadden, dat deze in dit alles eene warmte toonde, waarachter eene diepere belangstelling schuilt, vond de natuurlijke zucht tot tegenspraak en plagerij er een ondeugend spel in, om nooit meer van haar gevoelen te zijn. Men had nu den Hertog gezien; de arme WILFRIEDE had beurtelings gegloeid en gerild, gesidderd en zich de lippen verbeten; hare oogen hadden geschitterd en zich met tranen gevuld; zij had de gansche schakel van aandoeningen doorloopen, waarmede gekrenkte trots en teleurgestelde ijdelheid eene hartstogtelijke ziel pijnigen kunnen, en nóg was toch haar lot niet beslist, nóg had haar zoon

zelf zich niet ter monstering vertoond; eindelijk was de Aartshertog voorbij gegaan; minzaam eenen groet der opmerkzaamheid schenkende aan zoo vele schoonen, wier rang te gissen was naar de plaats, waar hij ze vond.

De Markgravin had hem niet gezien, had zijnen groet niet gezien; haar starende blik zocht alleen een' enkelen van het geleide, den éénigen, om wien de gansche optogt haar belangrijk was geweest; met onuitsprekelijken angst, met eene spanning, die haar de schoone trekken als verwrong, stond zij daar, de borst gedrukt tegen de balustrade van het balcon, om zoo ver heen te zien als zij vermogt.

‘Schoone Dames! Edelvrouwen!’ riep de jonge Barones STEINFURZ, die van *Aken* kwam, en zich niet weinig liet voorstaan op hare meerdere bekendheid met het personeel van KAREL's gevolg, dat zij reeds in hare moederstad had bewonderd; ‘ziet toch den hoogen en magtigen Heer, welke de groote Bastaard van *Bourgondië* wordt genoemd; bij onze lieve Vrouwe van *Aken*! is het niet of zijn wapenrok enkel zilver is, en hebt gij opgemerkt, hoe de schabrak van zijn paard met paarlen doorwerkt is, en met blinkende bellen bezet, die verguld zilver zijn, zoo niet werkelijk goud! Wat hij het hoofd moedig draagt! nu, hij kan fier zijn, die magtige Heer! Van hem zegt men, dat hij eene draagkoets heeft, gansch overtrokken met goudlaken en gevoerd met karmozijn satijn, juist als waar een Keizer onder gaat bij de heilige plegtigheid der zalving; hij is verzelschapt van een treffelijk getal edele mannen, die hem als schildknapen en pages dienen, alle uitgemonsterd met zijne kleuren en weinig slechter stoffen dan hij zelf! Wie zulk een' Heer tot gemaal had, niet waar, vrouwe Markgravin?’

Die vraag bewijst, wat wij nog niet wilden zeggen, dat de vrouwen de arme WILFRIEDE verdachten van eene bespottelijke ijverzucht op voorregten, die boven haar bereik lagen, en deze te kwellen zonder verschooning, scheen haar een geoorloofd vermaak, misschien wel eene Christelijke poging tot hare verbetering.

De Markgravin, die anders welligt de schampere vraag met een bits antwoord had vergolden, vroeg nu alleen met eene zachte stem, die sidderde van ontroering:

‘Mevrouwe! ziet ge dan ook niet den jongen edelman in het kostbare kleed van wit scharlaken, met dat breede boordsel van blaauw en zilver, en het kostbaar gesteente op dien hoed van zijden fluweel? zijn wambuis is ten minste gesneden naar Bourgondische wijze, die gij zoo treffelijk vindt!’

‘Fij toch, Gravin! hoe gij op dien inval komt! die Heer ziet er slechter uit, dan ik nog eenig edelman van het Rijk zag. Gij noemt dat eene treffelijke snede! Het is te dwaas; het is niet meer Duitsch, het gelijkt niets naar Bourgondisch; het is als een strijdpaard bij een tournooi, dat huppelen wil en dat hinkt.’

Eens de opmerkzaamheid op dien jongeling heengeleid, moest hij de strenge kritiek dier Dames doorstaan, welke hem te minder welwillend waren, daar de *âme damnée* van het gezelschap hem geprezen had, schoon men hare betrekking op hem niet giste. Eene oude Triersche edelvrouw voegde er ook schielijk bij:

‘St. MAXIMIJN zij mij genadig! hoe gij oordeelt, vrouwe van *Spangenheim*! hij schijnt immers slechts de page - varlet van den ridderlijken Bourgondiër, die naast hem rijdt; - had hij diens paardendek tot opperkleed, het mogt iets schijnen....’

De Markgravin werd doodsbleek; die opmerkingen had zij zelve gemaakt in het binnenste harer ziel; maar zij hoopte door anderen te worden tegengesproken; zij hield alleen nog slechts geestkracht over, om met aarzeling en onzekerheid te vragen, welke Prins die schitterende ridder zijn kon? Het zou toch nog troost zijn te weten, dat alleen een groote naam haren SIGIBERT in de schaduw stelde.

‘Genadigste!’ hernam de jonge Barones met een' ironieken glimlach, ‘het is geenszins een prinselijk Heer, maar een edelman, schildknaap van den Grooten Bastaard, als wel te zien is, daar hij diens kleuren draagt, en zelfs aan den arm het wapen met den breeden dwarsbalk.’

De Markiezin vroeg niet meer; bleek, in elkander gezonken boog zij het hoofd op de borst neder; zij had den genadeslag ontvangen, maar toch vermeed haar mond voor het oor der vrouwen de beschamende klagt: ‘Het is mijn zoon!’

Van toen af haatte de Markgravin van *Spangenheim-Zielberg* met een' fellen haat de Bourgondiërs in het algemeen, en KAREL *den Stouten* in het bijzonder.

De andere vrouw, bij welke wij onze opmerkingen zouden maken, is SÜSCHEN, de kleine Badensche, waarmede wij bekend werden bij hare aankomst te *Trier*. Daar noch een geestelijk, noch een wereldlijk paleis haar ten dienste stond, moest zij zich vergenoegen met eene plaats tusschen vrouw BARBARA en hare dochter, op eene stellaadje, die de werklieden van baas ALTERER hadden opgeslagen voor diens huis, en welke keurig genoeg was opgeschikt, met gekleurde sergie en met bloemfestoenen. Ook begeerde het goede kind niets beters; zij begeerde

alleen slechts te zien; waar en hoe was haar onverschillig; zij had zich op den toren van de hoofdkerk laten brengen, als het had moeten zijn. SÜSCHEN was een schepsel, zamengeweven uit poëzij en onwetendheid; zij wist niets, maar zij voelde alles. Zij had nooit iets gezien, en zij had zich alles geschilderd, maar gedrogtelijk, maar onmogelijk, maar zoo als het zijn moest in de Oostersche tooververtellingen, of in de droomen van een koortsachtig kind: blinkend, maar in ruwe en in lompe vormen, bonte glaskoralen en klompen goud; en daarom ook moest het juist eene werkelijkheid zijn, als die KAREL *de Stoute* kon toonen, zoo zwierig en toch zoo smaakvol, zoo rijk en toch zoo fijn, zoo kostbaar en toch zoo luchtig, die er noodig was, om haar niet te leur te stellen, om haar ondanks het gedroomde nog van verrukking tot verrukking op te voeren bij het werkelijk aanschouwen. Want zoo was het; SÜSCHEN stond als verbleekt van bewondering; roerloos stond zij met gevouwen handen; het groote blaauwe oog flonkerende van vervoering; de wangen hoog gekleurd van genoegen; ook haar overviel beurtelings eene rilling als van koude, of een gloed, als ware het bloed harer aderen in vuur verkeerd; ook zij stond ademloos, met kloppend hart; sprakeloos, en niet luisterende naar der anderen sprake, maar het waren gansch andere gewaarwordingen, dan bij de Markgravin, die bij haar toch dezelfde verschijnselen werkten; het waren bij haar zinnelijker en toch onschuldiger aandoeningen, dan bij deze; ook was er niemand om haar, die haar stoorde of tegensprak, want de uitroepingen van vrouw BARBARA en de lustige aanmerkingen van BERTHA, hare dochter, hinderden haar zoo min als de afgebrokene gesprekken der mannen onderling. Toen echter de Hertog voorbij reed, meende vrouw BARBARA hare jeugdige gast te moeten opmerkzaam maken; zij trok haar bij het kleed, en voegde haar toe:

‘Maar lieve hemel, hartje! gij kijkt immers niet. Daar is de aanstaande Koning zelf, met onzen zeer doorluchtigen Heere den Keizer!’

En zij bad gelijk; SÜSCHEN keek niet, SÜSCHEN hield de oogen toe als iemand, wie het schemert voor de oogen, en die eene seconde rust wenscht; maar dat komt, zij had toen reeds gezien! Had het schitteren van KAREL's mantel haar met de verblinding getroffen, van wie in de zon heeft gestaard, of was het zijn stout en vurig oog, waarvan toevallig een blik op haar had gerust? of was het de glimlach der hoffelijkheid, dien hij gedurende gansch dien togt op zijne lippen wist te houden, en

die het strenge en stroeve zijner gelaatstrekken verzachtte, welke op haar zoo diepen indruk maakte; of was het de onbeschrijfelijk bevallige ligtheid, waarmede hij dat paard bereed, even fier en moedig, als hij zelf, en waarvan hij de teugels in de hand hield, losjes en spelend, als ware ze een zijden koord geweest, waaraan een vogel fladderde, terwijl het toch zigtbaar was, dat het schuimbekkend dier onwillig de overmagt gehoorzaamde, welke het tot dien langzamen wandelstap dwong; of waren het die teugels zelve rood fluweel, bezet met glinsterend gesteente, of het gewuif der roode en witte struisvederen, welke het fiere dier op den kop prijkten, of het wild, maar welluidend geklingel van die honderd gouden belletjes, welke het gansche schabrak omgaven, of de kostbare wapens, in parels en goud op dat schabrak gestikt, of de rijke franje, die tot op de schoften van het beest nederhing, was het iets van dat alles, dat haar duizelig maakte en bedwelmde? zij zou het u niet hebben kunnen zeggen, en het was ook geen bijzonder deel daarvan, dat haar de zinnen boeide, maar de indruk van het trotsche geheel, dat zoo plotseling als met magtige betoovering op haar werkte. Ook verstond zij het woord van hare gastvrouw niet, maar leunde zich, als door vermoeijing uitgeput, of door bedwelming bevangen, tegen den schouder van hare gezellin. BERTHA had zelve te veel aandacht voor al het heerlijke, om hierop te letten; maar ULRICH ALTERER, die achter haar stond, riep meêwarig: ‘Het arme kind! zij wordt bang voor het barre uitzigt van dien heldhaftigen Vorst; zij heeft zeker veel hooren roepen van zijne bloedige krijgsbedrijven! Maar wees toch gerust, SÜSCHEN! de man is hier met een vreedzaam oogmerk, hij zal des Keizers vrede niet breken in het midden van de goede rijksstad *Trier*. Kijk maar op, hij zal u niet deren, mijn kind!’

‘Zij kan niet tegen de drukte van het gewoel, mijne arme kleine!’ riep HANS KREINSCHULTE bezorgd, ‘zij is zoo zwak van hoofd! Ik had haar niet moeten medenemen.’

‘Fluks naar de andere zijde,’ viel vrouw BARBARA in, die bekommeringen over SÜSCHEN driftig afbrekende; inderdaad, aan de andere zijde van haar huis, dat een' hoek der straat vormde, had men het gezigt op de oude hoofdkerk van *Trier*, waar de Vorsten zouden bidden en de mis hooren; eene betere gelegenheid, om ze nog weder onbelemmerd te zien, kon er dus wel niet worden uitgedacht. Ook begrepen alle aanwezigen dit zoo goed en zoo snel, dat zij met gelijke haast zich naar de aangeduide plek heenspoedden en er SÜSCHEN om vergaten, die

zij alleen aan haar lot overlieten. Maar deze ook had noch hunne hulp, noch hun medelijden noodig. ‘Waarheen gaat gij?’ vroeg zij BERTHA, met de bevreemding van wie uit een' diepen sluimer ontwaakt, toen zij deze zag opstaan.

‘Zien hoe de Bourgondische Vorst van het paard stijgt!’ riep BERTHA voortijlend.

Maar even snel toch als zij was SÜSCHEN aangekomen, waar dat te zien was.

Minder nieuwsgierig dan de meisjes zijn wij tevreden met te weten, dat onze hooge personaadjes, na met elkander gebeden te hebben, voor heden scheidden; echter niet zonder eene wisseling van hoofsche pligtplegingen, wie van beiden den ander naar hun bestemd verblijf zoude vergezellen. Het was van FREDERIK's zijde eene onwaardige vleijerij, een onvoegzaam vergeten van zijn' hoogen rang, die hem regt gaf, zulk eene dienst van KAREL te wachten en aan te nemen, zonder eenen zweem van aarzeling om haar te bewijzen.

(*Vervolg in een volgend Nommer*.)

Albert.

(*Vervolg en slot van Bladz.* 201).

‘Daer 't bruiloftbedde duikt in versche mirtebladen,
En avontstarrigh licht zijn glans verspreit door 't groen;’

zeide ALBERT in zich zelven, toen hij, na den eenzamen maaltijd, uit zijne mijmering oprees, om naar DE MAZE te gaan, en HENRIËTTE te vragen, of - doch wij zouden den Lezer zijne verliefde droomen, zijn onherroepelijk besluit mededeelen, zoo wij niet vreesden onder de weelderige schildering te zullen blijven, in die beide regels van VONDEL schemerig-aanschouwelijk, twee regels, in welke ALBERT onwillekeurig al zijne hoop, al zijn verlangen lucht gaf.

Laat ons dat woordeke *al* terugnemen, want ofschoon hij den spot dreef met platonische liefde, schoon de verloochening van het menschelijke hem een gruwel was, toch streefde hij naar loutering van het zinnelijke, toch, - maar het rijtuig was vóór,

maar hij stapte er reeds in. Wie zich in dit eene aristocratische koets, met liverei en wapenschild voorstelt, hij bedriegt zich; het was niets beters dan eene burgerlijke vigilance, die karakteristieke uitvinding onzes tijds, *les jouissances à portée de tout le monde*. Ik zie er vóór mij, die bij dat woord, die bij dezen lof den neus ophalen: ‘men wordt er in neêrgetrokken naar de laagte der straat,’ zeggen zij, ‘ook laten de veêren veel te wenschen over,’ op de keijen vooral, niet waar? ‘en het geraas is ondragelijk;’ - ik bid u, ga niet voort. Gij zoudt er ons door uittarten u een bewijs te leveren, hoe zalig men zich trots dat alles op die *coussins poudreux* wanen kan; het is eene dubbele verzoeking, dewijl we daardoor ongezocht een verschrikkelijk minnedicht van BILDERDIJK zouden contrasteren; wij meenen een minnedicht, door dezen, in afgrijselijk weder, op een' voorbeeldeloos hotsenden bolderwagen geschreven; neen, voor de vuist opgezegd, en trots al het galmige onthouden, want er staat *ex temporé* onder gedrukt. Maar gij gunt ons de vigilance, mits wij u den uitval sparen, en wij scheiden er van met de enkele tegenstelling, dat ODILDE haren minnaar bij het afwippen der trede te gemoet vloog, dat ALBERT zoo gelukkig niet was.

Immers, der woning van DE MAZE ingelaten, zag hij HENRIËTTE - die hem in den gang niet eens gewaar werd - een ander vertrek dan de gezellige huiskamer binnenzweven. Zoo zijn gehoor hem niet had bedrogen, klonk haar uit de zaal eene mannenstem tegen. En als dat *oreille en campagne* ditmaal niet te vergeefs op de voorposten had omgezworven, dan - dan zweemde die stem naar - doch moest dan de Weledelgeboren Meester dien ganschen dag in zijne verbeelding spoken? o jaloezij! Weinige schreden nog, en hij zou weldra de overtuiging hebben, of hij zich al dan niet had bedrogen; hij trad de huiskamer in, - ANNE ontving hem, - gekleed, gekapt, gereed om met hem naar het concert te gaan - maar in gezelschap van TER VEERE!

Het was ALBERT te moede of hij droomde, of hij ijlde! De beide medeminnaars reeds weder ten harent, HENRIËTTE met VAN UPHOEVE in gesprek! En de plaagzieke zuster, die zijne verwarring genoot, zij stelde de twee Heeren zoo schalk aan elkander voor; zij deed het ALBERT den jongeling van het Russische voorspan, met zoo veel nadruk als den vriend van HENRIËTTE, ‘met wien zij buiten veel genoegen, o zoo veel genoegen had gesmaakt!’ Juist die overdrijving had hem het ijdele zijner vrees moeten

bewijzen; maar hij was niet bedaard genoeg om na te denken, en toen hij het zich waande, wat baatte het hem? Te vergeefs zeide hij tot zich zelven, dat het slechts toeval kon zijn, dat hij TER VEERE juist dien avond daar aantrof; te vergeefs trachtte hij zich te overreden, dat hij hem vroeger ten huize van DE MAZE zou hebben ontmoet, zoo hij te *Nijmegen* inderdaad de verklaarde minnaar van HENRIËTTE was geweest! Hij herhaalde, hij beaamde het nogmaals, en echter bleef hij afgetrokken, peinzend, stil, ondanks dat het gesprek *Gelderland* gold, *Gelderland*, waarmede hij dweepte, *Gelderland*, dat hij zoo gaarne huldigde met den wierook van STARING:

> Gij, vruchtbre Dalen, waar de zon
> Haar schichten koelt in bron aan bron,
> Waar 't veldgebloemte vroegst ontluikt
> En langst aan winters magt ontduikt;
> Waar echo als de meimaand keert,
> Den zang van duizend vogels leert;
> Gij, Bosschen! die daar tusschen 't graan,
> Wanneer de sikkels veldwaarts gaan,
> Op nieuw versierd met lenteblad,
> Smaragd gelijkt in goud gevat!

Het oord was zijne eerste liefde - hoe zou het hem mogelijk zijn geweest in te stemmen met het alledaagsche: ‘O het is er heerlijk!’ van ANNE, met het nog prozaïscher: ‘Zoodra de spoorweg klaar is, huur ik er een' optrek, ’ van TER VEERE. Neen, het kon hem niet invallen voor zulk een gehoor zijner bewondering bot te vieren van dien Dichter, welke hem zoo dikwijls had verplaatst op de heuvelen, waaraan hij den rang van bergen bedeelde, dewijl zij over meer verschiet heerschen, dan ons Vaderland behoort, - een' Dichter zulk eene natuur waardig, als hij de beken aarzelen doet werwaarts te vlieten, daar de schoonheden der dreef hier en ginds even uitlokkende zijn. Of had dat paar vóór hem ooit, zoo als ALBERT, de armoede onzer Letterkunde betreurd; ooit, zoo als hij haar volslagen gebrek gevoeld aan aanschouwelijke natuurbeschrijving? Honderde onzer Schrijvers en Dichters hebben daar gereisd, genoten, geleefd; maar wie heeft partij getrokken van de studie, die er lust had moeten zijn; wie zag die natuur met de oogen eens minnaars? De uitdrukking, hoe vurig, is te flaauw, - wie toonde zich doordrongen van het besef, dat hij een goed werk zou hebben gedaan, zoo hij tot de ontwikkeling van den zin voor haar schoon bijdroeg?

Erger u niet aan de klagte, of kent gij Hollandsche vernuften, die landschappen hebben geschilderd, zoo als LA MARTINE; dorpen geschetst, zoo als de talentvolle *Miss* MITFORD; tafereelen van veld- en woud- en jagt- en visschgeneugten geleverd, zoo als HOWITT; oogsten bezongen, zoo als de éénige BURNS; bloemen *con amore* en met kennis geteekend zoo als NODIER! Het is eene mijn, die op te delven valt, voor wie de hand aan de spade wil slaan; maar tot heden beschaamt de waarheid onzer schilderschool, waarop wij zoo trotsch zijn, onze litteratuur deerlijk. Wat is de natuur der laatste anders, dan eene kleurlooze overlevering, eene conventionneele stoffaadje? ‘Drievierde onzer poëten,’ beweerde ALBERT vaak schertsende, ‘bezingen haar zoo als HAGEDORN het in menig lied eene linde deed; toen hij er de opmerkzaamheid des publieks op had gerigt, zag de eerste boerenkinkel de beste, dat het geene linde was. Och! of wij niet schilderden, niet bezongen, dan wat wij zagen, en wisten en voelden!’ voegde hij er dan bij, tot bitter zelfverwijt hem den mond sloot.

En zoo iets hem uit die stemming opbeurde - wij zeggen niet, dat zij het hem op dat oogenblik deed - wat was het anders, dan de gedachte, dat een opregt berouw verzoent en beterschap werkt, dat hij GÖTHE te zeer bewonderde, om niet in zijne school vooruit te gaan?

Wij geven hem bloot voor de verdenking van blinde afgodeering van dien Jupiter des Verstands, eene afgodeering, waarin te dikwijls de hulde van leerlingen voor den meester ontaardt; wij haasten ons er bij te voegen, dat ook ALBERT onderscheidde tusschen JOHANN WOLFGANG en *Zijne Excellentie*, tusschen den Schrijver, die zich zijnen roem verwerven moest, en het Orakel, welks onbeduidendst woord werd opgeteekend. Hij ging nog verder en vreesde echter niet te ver te gaan; gebrekkige natuurkennis moge der zon vlekken opdichten en misschien gispen, wat zij, beter toegerust, prijzen zou; gebrekkige menschenkennis waagt niets bij de erkentenis, dat ook het grootste poëtische Genie onzes tijds onvolmaakt was, dat zijne strekking - maar wie heeft den moed, wie vooral heeft het regt, de hand aan de weegschaal te slaan voor een' man, die niet schroomde *waar* te zijn, schoon die waarheid alle bekrompenen ergeren moest?

Zoo dikwijls ALBERT de *Bekenntnisse einer schönen Seele* las en herlas, verbaasde ook hij er zich over, dat zijn christelijke zin elders in de schriften van GÖTHE zoo weinig, zoo zelden bevredigd werd.

En echter waagde hij het niet, daarom den staf over hem te

breken, - even weinig als hij SCHILLER om *die Götter Griechenlands* veroordeelde.

Alle gaven van hart en van geest, waartoe zijn ze ons verleend, dan ter ontwikkeling? Streven naar harmonie tusschen het zinnelijke en het zedelijke is, moest het doel van ons leven zijn. En wat anders kan tot deze leiden, dan vooruitgang in kennis, of wilt gij het bepaalder uitgedrukt, opregtheid in zelfstudie, open zin voor de wereld, die ons omringt, voor de orde, welke zij verkondigt, voor de schoonheid, waarin deze wordt volmaakt? 'Laat ons eerbied toonen,' sprak ALBERT, 'voor elk, wiens woord en daad bewijzen, dat hij ter goeder trouw naar deze streefde, - eerbied, hoe onderscheiden dan ook de zin, die bij hem overweegt, van den zin blijke, die ons in de hoogste mate ten deel viel, - eerbied van den vroede voor den vrome, van den gevoelige voor den verstandige, - eerbied, die ons ten minste beware in anderen het euvel te gispen, waaraan wij zelve mank gaan, het euvel der *eenzijdigheid*, die nergens vermeteler vonnis strijkt, dan waar zij regt meent te hebben, tot de aanklagt over gebrek aan geloof!'

Gebrek aan geloof! zonderling verwijt voor hen, wier studie hen het eerst van allen moet hebben overtuigd van de engte der grenzen, waar binnen de menschelijke geest is beperkt!

'Of de bekrompenheid zich harer aanmatiging schaamde,' borst ALBERT bij wijle uit, of zij zelve de letteren leerde spellen van het boek, dat zij meent te begrijpen en te dikwijls slechts naklapt: het boek der wetenschap, of der kunst; het boek der natuur, of der openbaring! Luttel studie, en wij zullen verbaasd staan, dat zoo weinig van wat wij het onze waanden, inderdaad het onze was; - langer studie, en de schemering van den twijfel zal ook op ons dalen, zwart en zwaar; - ten derdenmale nog ijveriger studie, en het flaauwe licht, dat ons opgaat, zullen wij liefhebben tot den marteldood toe, want het zal onze *overtuiging* zijn! Het is eene vlugtige schets van de historie aller groote genieën - de vreeze, de ouderdom vooral, mogt een' enkelen GALILEI, wat hij waarheid hield, doen verloochenen; terwijl hij zijn stelsel herriep, was zij nog sterker dan hij, fluisterde de grijsaard zijns ondanks: '*e pur si muove*,' - helaas! de geschiedenis der meeste groote genieën is even zeer een kort begrip van verkettering! Verkettering, hoe! GÖTHE, de natuuronderzoeker, die navorschte van den steen tot de planten, van het levend woud tot het levender gedierte, van het instinct tot het verstand, GÖTHE zou niet *g e l o o f d*, weg met de onderstelling! een

geest zoo veelzijdig begaafd en ontwikkeld als de zijne, zou niet hebben mogen aarzelen, hoe zich dier Voorzienigheid waardig uit te drukken, welke voor hem in de onafgebrokene, in de wonderbaar zaamgeschakelde reeks van stoffe, van aandrift, van ziel leefde, een Wezen voor zijne hulde te groot, en te hoog! ‘GÖTHE was geen Christen!’ beweert men, driest weg; zonder een' zweem van meêgevoel voor den kunstenaar, die zoo noode van de schoone wereld des Heidendoms, van de plastische kunst der Grieken scheidt; ‘GÖTHE was geen Christen!’ Verre zij het van mij die blaam, hem aangewreven, terug te werpen op de maatschappij, met het verwijt, dat hij haar christelijker zou hebben geschilderd, zoo hij haar in daad en niet in naam christelijker had gevonden! ‘Strijd gij om in te gaan,’ was het verheven woord des Heeren, indien uw Christendom op overtuiging rust, - en geen ander heeft waarde noch invloed - dan zal noch Pantheïsme (het woord lag u op de lippen), noch eenige andere Afgoderij het doen wankelen. Al wat ik wilde, dat wij van den Dichter zouden leeren, was kunst, zin voor het schoone, heerschappij over den vorm, waarheid van voorstelling! al wat ik van hem las, gaf mij de overtuiging, dat hij ook van ons individualiteit in onze ontwikkeling zou hebben geëischt, - indien wij er dus in slagen kennis en geloof, natuur en openbaring in overeenstemming te brengen, te hooger zal onze voldoening, te harmonischer ons leven zijn!

‘o Gelukkigen!’ voer hij dan voort, ‘die ten onzent de grootsche gedachte zult verwezenlijken, door OEHLENSCHLÄGER in zijnen *Correggio* meesterlijk uitgedrukt,’ meesterlijker dan eene vertaling haar kan wedergeven:

SILVESTRO.
Ik acht de kunst de wonderbare brug,
Den regenboog van levendige stralen,
Die de aard' verbindt aan 's hemels hooge zalen.

ANTONIO.
Der Godsdienst taak!

SILVESTRO.
Neen, die staat onverwrikt,
Onzigtbaar als een Cherub, maar verkwikt
Aan 't schoone zich, en heft op hare wieken
Het fraaije spel der kleuren! -

En echter, ALBERT had TER VEERE onregt gedaan! Welk een gloed, welk een geest in zijne beschrijving van het leven des kasteels - den lustrid te paard, de wandeling in de lommer,

het togtje op den vloed - de *Diergaarde - Cleve*, en den ouden *Marcobrunner* van MAIWALD *zum Fürsten* MORITZ VON NASSAU! Met de helft van dien zin voor genot zou een Schrijver fortuin maken, want in het fraaije landschap dartelden de lieven zijner kennis om.

'Kersen plukken,' zeide bij, 'kersen plukken, zie, wanneer er een aasje poëzij in den jonkman schuilt, dan moet zij aan het licht komen, als hij in het tengere boompje zit, dat met hem in de lucht wiegelt. O dat pleizierig neêrgluren, als het blonde of bruine kopje onder hem zich achter overbuigt, om de mooiste te vangen! Hoe tantaliseert hij ze, zoodra hij eene volrijpe trits gewaar wordt, door die niet af te schudden, door die van tusschen de stoffige of glansrijke bladen naar hem toe te halen, en de kersen, glimmend van den frisschen regen, of laauw nog van de heete zon, in zijne vingers te laten heen en weêr bengelen; andere PARIS, maar die het kleinste handje kiest van al de poezele naar hem uitgestoken, die de vruchten schalk neêr laat glijden... Het kleinste handje? de liefste lippen had ik moeten zeggen, die het meest naar kersen zweemen, rond en rood als deze; de mooiste vergelijking voor lippen, Mevrouw! al is ze ook de oudste, - ik heb het honderdmaal gedacht als HENRIËTTE -'

'Kersen ving?' viel ANNE in.

ALBERT wriemelde onrustig op zijn' stoel heen en weêr.

'Kersen ving, juist!' hernam TER VEERE, 'ge zijt hare zuster in schalkheid, Mevrouw! maar immers niet in *rancune*? Verbeeld u, ik heb haar op eene van mijne schetsen gebragt, louter kopij der natuur; eene hut met een dak van riet en mos, ter zij van de woudbeek, waarop de zon speelde door de twijgen van het gebladerte heen; twijgen, die er van weêrszijden over reikten, of zij elkander wilden omarmen. Het was een alledaagsch, maar allerliefst tooneel, - in haar wit gewaad maakte zij op de zodenbank, die half in de schaâuw stond, een heel aardig effect; haar strooijen hoed bengelde aan het lint over haren linkerschouder, vier of vijf kroeskopjes van den daglooner stoeiden om haar; de stouterts wierpen kruimpjes witte brood in het water, om te zien, hoe de vischjes die ophapten. Ik dacht de groep zóó te nemen, - de dreumels klapten in de handjes, zoo vaak de schubben hun te gemoet glinsterden; er sprak een aard uit ieder kind, en zij zelve scheen dit als ik te zien.'

ALBERT kon zich niet weêrhouden den teekenaar goedkeurend toe te knikken.

Daar kwam een zesde kroeskop, de kleinste van allen, aanspringen; zij stond op, zij tilde hem van den grond; ik geloof dat het schaap niets aan had, dan een hemdje, maar dat was rein als sneeuw, en zie, zij hield het schalkje boven het water, opdat ook hij kruimpjes in de beek mogt kunnen gooijen, ook zien, hoe de vischjes boven kwamen. Weergaas! wat deed zij het bevallig, ik schetste dat het een' aard had, en ik slaagde; maar daar zult gij zelve eens over oordeelen. Ik heb het u maar verteld, om te hooren, of gij het nu wel zoo heel ondeugend van mij vindt, dat ik op mijne schets van dat jongsken een minnegoodje maakte? Zijn mollig handje kwist de kruimpjes, maar zijne oogen zien haar aan, en zij, ze weet zelve niet hoe zij het heeft, - is dat nu zoo heel ondeugend? Niemand vond het zoo, niemand als zij alleen, en dat misschien slechts, dewijl ieder, die de schets zag, er bij uitriep: 'Ha, HENRIËTTE!'

'Zij heeft er mij nooit iets van verteld,' viel ANNE in.

'O! maar ik heb er voor geboet, zij heeft mij *rancune* gehouden, *rancune* tot den laatsten dag toe. Zoo dikwijls ze sedert bemerkte, dat ik mijn potlood te voorschijn haalde, wist zij een voorwendsel te vinden, om -'

'Om, Mijnheer!' vroeg ALBERT.

'Om - het hooge woord moet er uit, - om mij den rug toe te keeren, allerbeleefdst, het is waar, maar ook allerbeslotenst; zoodat zij op de overige teekeningen slechts zelden voorkomt, en die weinige malen maar zijdelings, meest altoos heengaande.'

ALBERT lachte, maar het was een pijnlijke lach, want het zou hem liever zijn geweest, zoo zij op geene zijner schetsen meer was afgebeeld, - hij had geen' moed te vragen, of TER VEERE ook teekeningen uit den kersenboom had.

'Doch ik moet *revanche* hebben,' voegde de jongeling van het Russische voorspan er bij, 'ik dacht er heden ochtend dadelijk aan, toen ik haar in het *Kalfje* ontmoette, zij vergunde mij de eerste gelegenheid de beste - het zou wel aardig zijn, als ik haar schetste, zoo als ik haar later zag, in de grillige ijssleê van BRIELLE, aan iedere zijde nog een Heer.... Mijnheer geloof ik.'

'En Mijnheer VAN UPHOEVE,' voegde ANNE er met nadruk bij, 'Mijnheer VAN UPHOEVE, die ons van daag aan tafel lastig viel met een billet voor mijne zuster, "om een half uur belet, liefst heden nog," en die' - zij zag op de pendule - 'die dat half uur *indiscreet* lang rekt.' -

Als ANNE niet op het punt was geweest, naar het concert te

gaan, als haar ongeduld zijne vergoelijking niet vond in hare liefde voor de Muzijk, ik zou geene kans zien haar van onbescheidenheid vrij te pleiten. En echter raad ik al mijne lezeres sen zich zelfs in zulk eene ure te beheerschen, want een oogenblik later had de vrouw des huizes hare klagte kunnen sparen, HENRIËTTE trad de kamer in. Een zegevierend blosje tintte hare wangen ietwat donkerder dan heur rood plagt te zijn, - wat zag zij verbazend ernstig! - waarom schrikte ze toen zij ALBERT gewaar werd? Het was wellevend, het was meer, het was heusch van TER VEERE, dat hij zich hield als merkte hij hare verwarring niet op, dat hij haar van het lastig staren van ALBERT, van het lachje, waarmede ANNE der ontstelde lieve op een' stoel naast zich troonde, bevrijdde; hij stelde haar voor, op den eersten mooijen ochtend dier week, de curiositeiten van *Natura Artis Magistra* met hem te gaan zien. Zij mompelde iets tot antwoord, de jongeling van het Russische voorspan hield het beleefdelijk voor eene toestemming - hij verzekerde haar, dat het der moeite waard was, een kijkje te nemen van dien *Zoölogischen Tuin*.

‘Waarin wij *Londen* en *Parijs* naar de kroon steken,’ viel ALBERT in.

‘Ten minste beginnen het te doen,’ hernam TER VEERE, ‘of is de opgang die de zaak gemaakt heeft niet iets ongehoords? In een enkel jaar -’

‘Zoo vele dwaasheden te bedrijven -’

‘Als we leden wonnen? dat is wat kras, Mijnheer!’ brak op zijne beurt de jongeling van het Russische voorspan ALBERT af; ‘het is waar, de Voordeelige Schikking, en de dood van den Ourang-Outang -’

‘Dat zijn dingen, om met gulden letteren in de Jaarboeken van het Genootschap te vereeuwigen, een Genootschap, Mijnheer TER VEERE! dat de studie der Natuurlijke Historie ten onzent populair zal maken, van huis uit, van den leeuw af, niet waar?’

De menner van het Russische voorspan schudde lagehend het hoofd.

En de Dames? Ik weet niet in het hoeveelste artikel van het Wetboek der wellevendheid de geheime verstandhouding in gezelligen kring verboden wordt, maar ik weet wel, dat vrouwenoogen dit gebod niet eer handhaven voor ook wij het wagen dat te overtreden.

ANNE had gevraagd, HENRIËTTE had geantwoord, maar het viel ALBERT in, te luisteren, - alles met de oogen, en de vrouw des huizes bestrafte hem, door zelve boete te doen.

‘Lieve HENRIËTTE!’ zeide zij, ‘het heugt mij, hoe weinig u een vroeger bezoek van zulk eene Menagerie voldeed.’ -

‘Menagerie?’ riep TER VEERE, ‘en echter kunt ge gelijk hebben, het is winter, de dieren zijn opgesloten;’ -

‘Goddank!’ viel ALBERT in, ‘dat wij het nog niet zóó verre hebben gebragt, dat wij ons verbeelden, dat lorres en apen in het plantaadje-plantsoen inheemsch zijn - beeren en buffels *c'est autre chose*.’

‘Maar Mijnheer TER VEERE zou mij niet vragen,’ - begon HENRIËTTE.

‘Als ik Mejufvrouw HENRIËTTE.’ hernam TER VEERE, ‘buitendien niet iets heel bijzonders had meê te deelen.’

‘Dat was mijne meening niet,’ zeide zij, ‘ik bedoelde, als die tuin iets had van de spellen van -’

‘VAN AKEN, Mejufvrouw? de voorwerpen zijn wel dezelfde, doch de inrigting is geheel anders, nog wel niet zoo als in den *Jardin des Plantes*.’

‘*Mais ça viendra, ça viendra*,’ schertste ALBERT; ‘intusschen bestaat het pleizier hier als in al die tuinen in het nemen van proeven, of een olifant ook appelen lust, en hoe veel beschuiten bruintje kan opmummelen. Een ding maar is jammer van den onzen. -’

‘Wat?’ vroeg TER VEERE.

‘Dat ge in *Natura Artis Magistra* nog geen' giraffe hebt, - onze poëzij zou er een nieuw beeld bij winnen, een takje meidoorn is immers eene *délice* voor het beest? Een nieuw beeld, hoe de doornen zelfs liefhebbers vinden! het is zeven giraffes waard, want het zou onverslijtelijk wezen, even als de overige dierlijke togten, waarmeê wij menschelijke deugden opluisteren!’

Maar TER VEERE had, ondanks al zijn' geest, te veel *esprit de corps* - men wordt solidair tot voor de dwaasheden! - maar TER VEERE herinnerde zich te zeer den blik, door ANNE op de pendule geslagen - de wijzer helde over aan de kwade zij van acht, - om langer te blijven. Eene bede aan HENRIËTTE het bezoek te wagen ‘den eersten dag waarop de zon hen geene *rancune* zou houden,’ volgde op eene beleefde buiging voor ANNE, - de jongeling ging niet heen zonder ALBERT te bedreigen, dat hij hem voor zou stellen tot Lid van *Natura Artis Magistra*. ‘Ge hebt wetgevers noodig en geene poëten!’ hernam deze, en TER VEERE had de hielen geligt en de toebereidselen voor het concert begonnen - spoedig had de kamenier kalessen en mantels gebragt; ANNE beweerde onder het digtstrikken der

laatste, dat HENRIËTTE niet had moeten beloven meê te zullen gaan; ik geloof, dat zij haar louter met een verschiet van drie dagen hoofdpijn kwelde, om nog éémaal het woord van dien ochtend te herhalen:

‘Gebrande kinderen schromen 't vuur.’

ALBERT zag haar aan, Mevrouw DE MAZE voer voort:

‘En WILLEM beschaamt -’

‘*Nous autres par sa sagesse*,’ viel HENRIËTTE in, ‘*il n'en fait point parade*.’

Er volgde een oogenblik stilte; DOOR had toch nog iets vergeten; ALBERT brak het pijnlijk zwijgen af:

‘Willem!’ riep hij.

Op vloog het jongsken van zijn prentenboek en stak van verre de handjes uit naar den *biscuit*, dien ALBERT uit een mandje op tafel had buit gemaakt, en naderde en aarzelde.

‘Op mijne knie, WIM!’

‘Ik durf niet, Mijnheer!’

‘Foei, dat is geen jongenswoord! - waarom niet?’

‘Om 't vuur, om 't leelijke vuur,’ pruttelde de knaap.

ALBERT wachtte er zich wel voor te redeneren; zijn in beweging gebragt regterbeen beloofde een paardrijden, waarvan WILLEM te dol liefhebber was, om der verzoeking weêrstand te kunnen bieden.

‘Naar *den Haag*, bles!’ riep het jongsken en greep intusschen naar den *biscuit*.

‘Niet voor dat je me zegt, waarom je bang voor het vuur bent, WIM!’

‘Er is geen spelen meê,’ zeî de knaap.

‘Spelen met het vuur, jongen?’

‘Met die mooije, gele slang, zie, daar komt ze al weêr naar me toe,’ en er was iets koddigs in de mengeling van vrees en lust op het blozend gezigtje; ‘maar ze zal me niet nog eens beet hebben, al kwispelt ze als *Lindor*!’

‘Had zij 't je dan?’

‘Oef!’ zeî het jongsken, en liet den vinger zien met zwarte zijde omwonden, ‘oef! - ik had haar zoo lang, zoo vriendelijk aangekeken, “kom toch,” riep ik, en ze kwam.’

‘En je greept haar?’ -

‘Bijten deed ze me, maar zij zal 't me niet weêr doen; ook zegt Ma, dat het geene mooije gele slang is; “'t is maar vuur,” zegt Ma.’ -

En het jongsken kreeg den *biscuit*, terwijl ALBERT tot de treu-

rige overtuiging kwam, dat de wijsheid van gebrande kinderen ook al niet benijdenswaardig is - aan WIM's vingertje stierf zijne vuurfantasie een' nuchteren dood.

'Tot dien prijs,' begon hij, en wilde waarschijnlijk aan Mevrouw DE MAZE vertellen, dat het grooter is die gave te behoerschen dan uit te dooven, eene waarheid, welker toepassing wij ieder, *vis à vis soi-même*, aanbevelen, maar zag om en sprong op; ANNE was met DOOR verdwenen, de laatste was zeker weder onhandig geweest, HENRIËTTE stond bij de tafel, - alleen! O die nijdige kales, in wier plooijen haar lief kopje voor drievierde verborgen was, achter wier donzige zijde hij vreesde, dat ze zijn fluisteren niet zou verstaan, in wier schaâuw hij niet zien kon of zij bleekte of bloosde. Maar liet zij hem dan de hand niet, die hij drukte; liet zij hem die niet toen zij hem had moeten afweren, stoutert als hij was! Doch foei, dat bespieden staat ons leelijk, een eerste kus is iets heiligs! Als gij hem gesmaakt hebt, lezer! dan wilt ge niet eens dat ik mij aan eene beschrijving wage, en als ge nooit weder werdt bemind - arme misdeelde! waarom zou ik u dieper uw lot doen beklagen?

ANNE keerde terug, - gelukkig zonder de Abigaël; ANNE verrastte het paar - en strikte HENRIËTTE de kales af; 'uw duo vergoedt mij het concert,' zeî ze lagchende.

Alle verklaring werd overbodig door dat woord. 'Maar, Mijnheer OLVERTS!' voegde zij er bij, 'doe dan toch uw' koetsier wegrijden; mijn hemel! ge zult nooit een huishoudelijk man worden!'

ALBERT begreep den wenk, dat zij eene wijle met HENRIËTTE alleen wilde zijn; was het vreemd, dat hij haar maar een oogenblik gunde?

'Mijn boetsermoen is nog niet half uit,' riep ze, toen hij ijlings terugkeerde, 'is dat: JA! zeggen, zonder voorwaarde en dat aan iemand, dien ik nooit tot zwager zal dulden, zoo hij niet afleert alles te gispen!'

'Wees gerust, zusjelief!' hernam ALBERT, 'ik ben nu in de beste school, of weet ge niet, dat de Min alles leert:

> Ootmoedigheid, geduld en zedige manieren;
> Te hopen zonder hoop, eens anders luimen vieren;'

HENRIËTTE hief het hoofd uit hare verwarring op, HENRIËTTE zag er zoo bekoorlijk uit, dat het overige der citatie uit VONDEL in een' kus te loor ging.

En ANNE knorde niet voort; - het bewustzijn van zijn geluk

scheen hem waarlijk te hebben veranderd; ALBERT vroeg noch opheldering over VAN UPHOEVE, noch inlichting nopens TER VEERE.

Het is waar, dat DE MAZE hem die, een uur later, ongezocht gaf.

Hij was van de comparitie naar het concert *gesneld*, zou een ander gezegd hebben, maar JACOB vergenoegde zich met *gegaan*, hij had er zijne Dames niet aangetroffen, hij was ongerust te huis gekomen: welk eene verrassing! - Eene verrassing van drie minuten, lezer! of had hij haar niet weken lang al voorzien, had hij er op het concert reeds wel meer aan getwijfeld? zie, hij herinnerde zich nu duizende kleinigheden, die hij vroeger maar geveinsd had niet op te merken.

ANNE herinnerde zich, op hare beurt, zijne vragen van dien ochtend, *den derden*, dien zij hem voor den geest had gespeeld - 'ik zou haast zeggen, dat je snugger werdt, JACOB!' - het was zeer wijs van ANNE, dat ze zweeg, ondanks dat zij zich dat alles met een schalk lachje herinnerde!

'Verbeeld u,' zeî DE MAZE tot ALBERT, 'verbeeld u, VAN UPHOEVE maakte eener piquante brunette in het oog loopend zijn hof; hij had naauwelijks den tijd mij te zeggen, dat HENRIËTTE straks nog volmaakt *wel* was geweest, toen hij haar een' handschoen, dien zij in zijn rijtuig had laten liggen, terug bragt.'

'Om hare hand in ruil te vragen,' viel eene vrouwenstem in.

Waarom ANNE dat niet zwijgen kon?

ALBERT kuste het 'foei!', dat op HENRIËTTE's lippen lag, verrassende weg.

'En mijn heer gemaal,' vroeg de vrouw des huizes, 'mijn heer gemaal was toen zeker doodelijk ongerust over zijne lieve wederhelft?'

'TER VEERE liet er mij geene oorzaak toe,' antwoordde JACOB, 'TER VEERE, die het zóó druk met BRIELLE had over de rarekiek van eene slede, waarin hij van ochtend HENRIËTTE was ontmoet, dat ik hem vroeg, of hij er eene dito wou laten maken voor zijne bruid; gij weet, dat hij in de volgende week aanteekent?'

'Met mijne nicht!' zeide HENRIËTTE; 'het mooiste meisje uit *Beek*,' voegde zij er bij, 'maar het plaagziekste ook.'

En ANNE gevoelde nog minder lust tot knorren, het scheen haar zelfs overbodig, want ALBERT vroeg niet alleen geene verklaring van de schets, waarover TER VEERE had gesproken, ALBERT gispte dien ganschen avond zoo weinig en dat weinige zoo zacht.

'Als dat zoo voortduurt!' zeî ze, in zich zelve, 'welke witttebroodsweken zullen het zijn!'

Hoe bedroog zij zich!

ALBERTS fantasie ried, dat HENRIËTTE TER VEERE op de proef had willen stellen, of hij ook ditmaal Amor in het spel zou brengen, of hij uit de beide den regte kiezen zoude - er stak niets onkiesch in van de zijde der allerliefste; - had niet, luttel oogenblikken te voren haar angst hem hare liefde verraden? O! zoo er iets te vragen viel, wat kon het anders zijn, dan vergeving voor zijne dwaze jaloezij?

Hoe bedroog ANNE zich, erger nog! in de onderstelling van wat zij ALBERTS bekeering noemde!

Overstelping van geluk mogt hem voor eene wijle alles in milder, liefelijker licht doen zien, - huiselijk heil moge weldra zijne vlijmende scherts, zijn' bitteren spot, met ietwat liefde, ietwat inschikkelijkheid temperen; - een geest als de zijne, zoo min over zich zelven, als over zijnen tijd voldaan, ziet geen' laster, maar lof in het woord van GÖTHE:

Ohne Umschweife
Begreife,
Was dich mit der Welt entzweyt:
Nicht will sie Gemüth, will Höflichkeit!

Avondstond.

Eene Recensie.

't Is schoon te zien, hoe de avondzonnestralen
   En land en zee doen schittren van rood goud;
't Is mooi voor eens, - maar zag men 't honderd malen,
   't Blijft de eigen tint, ook die manier wordt oud!
Vorstin des dags, of hoe haar naam moog' luiden,
   Oorspronklijk, zie, de Zon is 't niet; zij rijst
Altoos in 't Oost, en drijft dan steeds door 't Zuiden,
   Tot langer schaaûw haar komst in 't West bewijst; -
Zoodra zij wijkt, verschijnt het heir der starren:
   Wat tintlen ze ons van verre vriendlijk toe!
Neen, blijven stil en statig ginder marren,
   Als waren zij het kijkje op de aarde moè;
Veel eers voorwaar! - Stil, stil, in 't loover kweelde
   Een nachtegaal het zoete lied der min;
Daar slaat hij weêr, al hooger rijst zijn weelde! -
   Och of hij zweeg! - 'k vind geen methode er in.

't Is slechts natuur; ook zingt het dier voorbarig;
't Heeft om de kin ter naauwer nood nog dons, -
En was 't ook reeds van kop tot staart ruigharig,
Voor zijn gezang, gelijk voor 't muggegons,
Kon wel de dag volstaan! - Het woud ontrezen,
Drijft ginds de Maan, - ze is toch zoo leelijk niet,
Maar wisselziek, wat ben je me, van wezen
En figurante in aller rijmren lied!
Een forscher wind steekt op en zweept de baren:
Ik mag dat schuim, mits 't in zijn perken blijv', -
Zie, in 't geheel valt wel genie te ontwaren,
Maar 't heeft toch meer, waarachtig! niet om 't lijf.

Naar het Deenseh van

H.C. ANDERSEN.

E.J. POTGIETER.

Mengelingen.

Eene kroon voor Karel den Stouten.

(*Vervolg van Bladz.* 231).

Spoedig daarop leide KAREL een plegtig bezoek af bij den Keizer, waarbij deze hem uitgeleidde tot aan de binnenplaats van zijn paleis, en waarbij niets belangrijks voorviel, dan eene wederzijdsche ruiling van hoffelijkheden en vriendschapsbetoon, die niets bewezen voor ingenomenheid of vriendschap, en waaraan misschien alleen het volk iets hechtte, dat er, uit ware en valsche bronnen, de bijzonderheden van vernam. Eerst na een tweede bezoek werden de groote beweegredenen aangeroerd en blootgelegd, die beide vorsten tot deze bijeenkomst hadden overgehaald. Dat wil zeggen, dat deel dier beweegredenen, dat voor het oor van zoo velen konde worden uitgesproken; want de Keizer had al de grootsten en edelsten van zijn hof met zich genomen, en niemand van KAREL's hooge dienaren was afwezend. Het was dus andermaal slechts een ceremoniëel openen van staatkundige aangelegenheden, die eerst later, in het geheim, werkelijk zouden behandeld worden; want of de Aartsbisschop van *Maintz* al in deftig Latijn in 's Keizers naam de smart te kennen gaf, waaronder het hoofd van het Roomsche Keizerrijk leed, bij het zien, hoe de altijd woelende oorlogen tusschen *Frankrijk* en *Bourgondië* de Vorsten der Christenheid verdeelden, en rust, noch tijd, noch middelen lieten, om naar Christen en Ridderpligt de wapens te keeren tegen de over-

moedige Turken, die jaarlijks gevaarlijker werden door hunne veroveringen en ondernemingszucht; of er onder dit alles ook een balsemende zegen van loftuitingen nederdroppelde op het hoofd van den Bourgondischen Vorst, dien men gekozen had tot den held van den dag; het bragt KAREL geen' droppel zalvende wijdingolie aan; en schoon deze met zijne gewone zucht tot het statelijke daarop liet antwoorden in eene volle, plegtige vergadering, ten aanhoore van de Rijksprinsen en van al de Bourgondische Heeren, ter wederzijde gezeten van den troon, vóór FREDERIK opgerigt, terwijl hij zelf, op lageren zetel, aan de slinkerhand des Keizers plaats nam, schoon de waardige Heer WILLEM HUGONET, zijn Kanselier, in het violetkleurig fluweel met hermelijn gevoerd (dezelfde staatsiekleeding als zijn ambtgenoot van *Frankrijk*), in een Latijn, dat de Duitsche Doktoren meer woordenrijk en vloeijend vonden, dan elegant, eene lange opsomming deed der grieven, die zijn meester hebben moest tegen den Franschen Leenheer, en zeer duidelijk bewees, hoe deze van KAREL's kant regt gaven tot oorlog, en vrede verhinderden, anders de wensch van zijne ziel, om geheel zijne krachten te kunnen wijden aan de verdelging der ongeloovigen, naar den eisch van Gods kerk en den wil des Keizers; - het bragt FREDERIK geene enkele lettergreep aan van een gewenscht verbond; en niemand, wie er zonder dat niet van wist, een' enkelen draad om het ware pad te vinden in den doolhof hunner ontwerpen. Wie daarop een' blik had willen slaan, moest de heimelijke onderhandelingen bijwonen, die nu gingen aanvangen, moest de gesprekken hooren, die gevoerd werden onder vier oogen, door lieden, die niet waren wat zij schenen, en die schenen wat ze niet waren; die beloofden wat ze niet dachten te houden, en die geloofden wat ze wisten niet waar te zijn; want de tijd van list en kabalen was nu gekomen, het rijk der staatkunde was ingegaan, het rijk dier valsche en bedriegelijke staatkunde, waarvan FIGARO zegt, dat zij leert ontkennen wat men weet, en leert veinzen te weten wat men niet kent; die staatkunde, die een monster is zonder hart, met vele monden: een mond om te vleijen, een andere om te dreigen, een andere om eeden te zweren, een andere om ze te herroepen, een andere om te lasteren, een andere om het booze goed te spreken; en als ARGUS met honderd oogen, om te bespieden en om digt te sluiten, met dit onderscheid, dat zij niet zien wil door de geopende, maar alleen loert door die, welke ze veinst gesloten te houden. Eene zamenspreking van dezen aard zou er plaats vinden op den

avond van eenen dag, waarvan de morgen in een vrolijk feest op het Aartsbisschoppelijk paleis was besteed geworden. In den namiddag was de Hertog uitgereden, zoo als hij meer deed, onverzeld, in eene ligte wapenrusting en op het kleine paard, dat hem bij zulke togtjes altijd diende. Hij was zich gaan verzekeren van de goede tucht en orde onder zijn krijgsvolk, in de omliggende dorpen gelegerd; want de helft van zijne legermagt had hem naar *Duitschland* verzeld, en de toespraak van den meester kon wel noodig zijn, om dezen wilden mannen, die gewoon waren in vijandelijk land te woeden naar willekeur, te beduiden, dat zij bij vrienden waren gehuisvest, en zich als vrienden en ordelijke lieden te gedragen hadden.

De burgers van *Trier*, die niets van zijne gangen wisten, werden intusschen buiten hunne poorten gelokt, den weg op naar ST. MAXIMIJN's klooster, in de hoop, om den bewonderden Voist, of sommige zijner prachtige hovelingen te zien, of wel om slechts van verre de streelende toonen op te vangen van de welluidende en kunstmatige muzijk, die de stichtelijke avondgodsdienst begeleidde; want nooit hadden de kerkwanden van St. MAXIMIJN treffender klanken en zuiverder harmonie van toonen weêrgalmd, dan nu KAREL's meistreels en fluitspelers en koorzangers er dienst deden. Zelf een vriend van die wegslependste aller kunsten, of wel, hare toovermagt kennende op de menigte, was zij het voorwerp zijner bijzondere zorg en voorliefde, en een muzikaal volk, als deze Duitschers, moest aangetrokken worden door de heerlijke klanken, die statig en plegtig dagelijks het oor troffen. Maar, zoo als wij zeiden, alleen van verre was het hun gegund ze te genieten. Het wantrouwen of de voorzigtigheid der Bourgondiërs hield den ingang der kapel voor de vreemdelingen gesloten, en omheinde zelfs de muren van het gebouw met eene sterke wacht, die er de nadering van verbood. Die voorzorg was regtmatig; onberekenbare schatten, het eigendom van hunnen Vorst, waren er ten toon gespreid op tafels en altaar, in reliquiën en misgereedschap, in heiligenbeelden van edel metaal; en niet enkel eenvoudige burgers van *Trier*, die in onschuld zouden luisteren naar de muzijk of die kostbaarheden bewonderen, kwamen dagelijks toestroomen, maar ook dat heir van vreemdelingen, dat hunne stad vervulde ter gelegenheid dezer feesten, en waaronder er menigeen school, zonder beroep en zonder schroom, die het achtste gebod meermalen hadden vergeten, voor wie

kerkroof geene gewetenszaak was, en die aangelokt konden worden door zulken buit. Zoo als veelal, moesten het dus de vromen ontgelden voor de boozen; niemand werd toegelaten dan ingeleid door een bekend persoon van KAREL's hofhouding.

Dát wisten twee meisjes niet, die, te bloode of te beschaafd om zich in het volksgewoel te mengen, langs eenen omweg, het belangwekkende klooster genaderd waren. Moet ik zeggen, dat het SÜSCHEN was, die hare gezellin BERTHA tot deze wandeling had overgehaald? zonder moeite evenwel; want de vrolijke Triersche was geheel van haar gevoelen, dat men geene gelegenheid moest verzuimen, waarbij men iets van de Bourgondische heerlijkheden kon zien. Slechts uitte zij dit gevoelen luide en onbewimpeld, terwijl SÜSCHEN schuchter en blozend, met halve woorden en met fluisterende stem, alleen haar verlangen te kennen gaf naar het zoete koorgezang van de Vesper, schoon het toch niet dát was, wat haar het meeste trok. Toch had zij nooit geweten wat veinzen was of zich verbergen; maar de arme wist zelve niet duidelijk wat haar met zulk een onbeschrijfelijk verlangen heenjaagde naar het oord, waar KAREL *van Bourgondië* hof hield; wat haar met zoo smachtende blikken, die zich somwijlen in tranen oplosten, deed opzien naar de muren, waarachter hij ademde; wat haar zoo zonderling ontroerde, als zijn naam voor haar werd uitgesproken; wat haar den adem belemmerde in de keel, en haar het woord op de verbleekende lippen terughield, als zij zelve willens was dien naam te noemen; waartoe zij zich tot bezwijkens toe geschokt voelde, als een volksgerucht of eene verzekering harer vrienden zijne wederkomst te *Trier* waarschijnlijk maakte; wat haar met zoo onuitsprekelijk zoete gewaarwordingen vervulde, als zij hem werkelijk aanschouwde; wat haar den ganschen verderen dag deed denken aan de enkele minuut, dat zij hem had nageöogd, of aan die, waarin er mogelijkheid zou zijn hem terug te zien. Die groote Hertog, die magtige Heer, die geen enkele maal een' blik op haar had geworpen; die onder de duizenden, welke hem aangaapten, het bevende kind zeker het minst van allen zou opmerken; het bevende kind, dat nooit de stem zoude durven verheffen, om met het volk hem een ‘God zegene u!’ toe te roepen; dat zich blozend verschuilen zou, als zijn oog toevallig op haar zou rusten, dat alleen van ter zijde naar hem durfde heen staren. Zij wist niet, wat haar peinzend maakte en ernstig, van dartel en speelziek, als ze was geweest; niet, waarom hare wangen verbleek-

ten en toch somtijds zoo plotseling gloeiden; niet, waarom hare oogen glinsterden; en niet, waarom zij zich onwel voelde en lusteloos, en toch weder zoo oneindig wèl en gelukkig.

Het instinct der vaderliefde deed den plompen HANS KREINSCHULTE, anders altijd de laatste om iets te begrijpen, thans gissen, dat er iets buitengewoons voorviel met zijne dochter; maar ULRICH ALTERER klopte hem, bij zijn bedenkelijk hoofdschudden, vrolijk op den schouder en fluisterde hem iets in, waarna hij dan meestal lagchend opzag naar een' jonkman, die sinds eenige dagen aan zijn huis verkeerde, en die er zeker met andere oogmerken kwam, dan om met beide oude Heeren over de voortreffelijkheid van het eerwaardig kuipersgild te praten. Zijne ouders waren vasallen der Markgravin van *Spangenheim*, en hij zelf als edelknaap in dienst van den jongen Markgraaf. Bij het eerste volksfeest was hij in aanraking gekomen met de zonen van KREINSCHULTE, en toen hij eenmaal kennis had gemaakt met hunne zuster, was het zijne hoogste vreugd, het paleis van den Trierschen bisschop, waar hij huisvesting had, te verlaten voor het huis van den Trierschen kuiper, waar hij een welkome gast was; welkom aan allen, behalve aan de éénige, die hij het liefst van allen welkom had willen zijn. SÜSCHEN zag hem op zijn best met onverschilligheid, hoe ook BERTHA hem voor hare ooren prees, met eenen ijver, als had zij zelve wel de aangebedene willen zijn. Het was der laatste dus eene teleurstelling geweest, dat op dezen togt, dien zij heimelijk ondernamen, de hupsche jonker geen geleider had mogen zijn; maar de Badensche schoone had zulks met ernst afgeslagen. Jammer zeker voor het doel van haren togt, dat ze nu bezwaarlijk zouden bereiken; want de Bourgondische schildwacht, die nu de naderende meisjes zoo onmeêdoogend een barsch ‘terug!’ toedonderde, zou misschien voor eene liverei, waarop des Aartshertogs wapen gestikt was, een weinig meer beleefdheid hebben gehad. Beschaamd en verschrikt over eene zoo onzachte vermaning, die nog tegelijk van eene dreigende beweging met de lans vergezeld ging, begonnen de meisjes met eene éénheid van wil, door den schrik ingegeven, met haastige schreden te vlieden; maar plotseling werd haar het smalle pad versperd door een troepje Bourgondische jonge lieden, die stoeijend en lagchend de achterpoort van het klooster uitkwamen, en die, in schertsenden moedwil, de armen wijd uitbreidden, om de meisjes in haren loop te stuiten. Met meer vrijpostigheid of meer tegenwoordigheid van

geest bedeeld, dan hare gezellin, had BERTHA zich vlug doorgeworsteld, en vlood nu uit alle magt, achtervolgd door het schaterend gelach van sommige dier Heeren, die haar alleen uit kortswijl nog eene poos nazetteden en toen hunne wandeling vervolgden; maar SÜSCHEN, maar de arme beschroomde, die van ontsteltenis en verwarring geen' voet had durven verzetten, stond nu schaamrood en half schreijend van schrik, midden onder de vier dartele knapen, die haar bleven omringen; verrukt als zij waren door hare schoonheid, door de aantrekkelijke lieftalligheid van haar wezen, en door dien zedigen schroom, die haar kennen deed voor gansch een ander wezen dan de luchtige deern, die bij eenzame avondwandelingen avontuurlijke ontmoetingen zoekt. Die jonge lieden waren ook zelve nog niet ontaard tot die lage ruwheid, die de onschuld niet begrijpt, of, haar begrijpende, niet eerbiedigt; maar zij hadden bij de feesten van den dag genoeg overvloed gehad van huns meesters edelen wijn, om niet met eenige opgewondenheid van zoo bekoorlijk eene ontmoeting een weinig partij te trekken. Geen hunner had het nog gewaagd eene vermetele hand naar de schoone jonkvrouw uit te strekken, maar allen eischten luidruchtig eene omhelzing als prijze van hare vrijlating; twee hunner droegen den dos van hertogelijke edelknapen; de beide anderen behoorden, naar hunne kleeding te oordeelen, tot het corps dier honderd schoone jongelingen, die wij vroeger genoemd hebben. De eersten schenen de aanzienlijksten in rang; want toen een der laatsten, meer vrijpostig, de geëischte schatting wilden *nemen*, stelden zij zich met gezag tegen hem, namen het meisje beschermend tusschen hen beide, en rukten haar met zich voort de kloosterpoort in, na een' wenk gewisseld te hebben met een' der schildwachten, zonder dat dezen anders dan door spottende schimpwoorden hun ongenoegen te kennen gaven.

Maar SÜSCHEN's opgedrongene beschermers hoorden niet naar haar droevig smeekend:

‘Laat mij, Heeren Edellieden! Mevrouwe de goede Maagd zal het u loonen; laat mij!....’ - Of zoo zij er naar luisterden was het ten minste niet om haar de gewenschte vrijheid te geven; want ieder hunner hield eene harer handen vast in de zijne geklemd, en zij hadden, na het binnenkomen, de poort gesloten.

De Badensche zag angstig rond; zij bevond zich op eene binnenplaats, waarop verscheidene toegangen tot het hoofdgebouw sche-

nen uit te loopen. Zich los te rukken en in een' derzelve te vlugten, ware dus zoo goed als andere moeijelijkheden te gemoet loopen, die nog ernstiger konden zijn dan die, waarin zij zich nu reeds bevond; zij hoopte dus nog weder op de edelmoedigheid harer zoogenaamde helpers, met het woord:

'Waarlijk, Heeren! zoo gij Ridders zijt of edele Jonkers, houdt mij niet gevangen; ik ben de dochter van een' Duitschen burger; ik bedoelde niets kwaads met de kapel te naderen; ik wilde alleen....' hier borst zij in schreijen los. De jongelingen gaven elkander eenen wenk.

'Maar wat doet eene juffer van goede geboorte rond te zwerven op den achterweg van een grondgebied, dat onzen Meester door uwe stad is afgestaan, en op zoo laat een uur, dat welhaast de avond-vesper zal geluid worden?' vroeg hij, die van beiden de oudsten scheen.

'Daarom juist was het,' viel zij levendig in; 'mijne vriendin en ik hoopten..... dat heerlijke gezang..... wij meenden..... in de kapel.....'

'Welk een inval! Weet gij, dat de lansknecht-schildwacht het regt had u gevangen te nemen, mijne schoone!' sprak de jongere edelknaap, 'en het had u dan slecht kunnen vergaan; want al is onze Hertog voor een zacht Heer bekend,..... als het zijne kostbaarheden geldt.....'

'PHILIPPEAU!' viel zijn makker in, 'zulke scherts is onvoegzaam!'

'Scherts, JOHAN? Ik spreek wat waar is, opdat deze juffer ons te meer danken moge voor onze goedheid, zoo wij geen zwaarder rantsoen eischen voor hare bevrijding, dan het loon, dat iedere Ridder ligt verkrijgt van zijne Dame..... en daarom, mijn liefje.....'

Doch JOHAN, die al dien tijd SÜSCHEN oplettend had gadegeslagen, en in hare schreijende oogen iets gelezen had, dat nog luider tot hem sprak dan hare schoonheid, stelde zich nu met ernst tegen het opzet van zijn' makker: 'Hoor, PHILIPPEAU! wij wenschen beide onze sporen te verdienen; het zou goed zijn zoo wij reeds vooruit daden van ridderlijke courtoisie geoefend hadden, al ware het ook maar jegens eene burgerschoone..... De juffer, die wij verlost hebben van den reus, dien de ruwe schildwacht verbeeldt, en van de dwergen, waar onze goede jonkers van den standaard voor strekken mogen, heeft eene loffelijke begeerte om de avonddienst te hooren in de kapel van onzen Heer Hertog; wij moesten haar daar binnen bren-

gen, daarna veilig geleiden tot aan de poorten harer stad, en dan van haar welbehagen alléén het loon wachten dezer prouesse! Wat dunkt u?'

'Wat mij dunkt?' antwoordde PHILIPPEAU, die op SÜSCHENS verhelderde trekken de gunst van zijnen mededinger las. 'Mij dunkt, dat ik niets wil laten afhangen van de luim eener vrouw, als ik het in mijne magt heb, mij zelven te betalen..... Uwe fijn bespraakte tong zou de zege wegdragen; een trouw leerling als ge zijt van dien verrader met het gelaarsde hoofd,' voegde hij er honend bij.

'Ik ben geen leerling van een' verrader; en ik wil lastering noch spot tegen Messire DE COMMINES!' riep JOHAN opstuivende, en te gelijk flikkerde de korte handdegen, dien hij droeg; bij diezelfde beweging liet hij ook de Duitsche los, die nu geheel alleen in de hand bleef van haren lastigsten kwelgeest. PHILIPPEAU verzuimde dit voordeel dan ook niet, maar kuste der schoone weêrlooze wangen en lippen, met meer drift dan hoffelijk heid.

JOHAN mogt dan een leerling van den wijsgeer COMMINES zijn, maar op dit oogenblik had hij weinig van diens beraden overleg; want met eene woede, die alle voorzigtigheid vergat, viel hij op zijnen makker aan, vergetende hoe hij het meisje zelf ligt had kunnen treffen. PHILIPPEAU moest nu op verdediging denken; zij vochten, en SÜSCHEN hield vol ontzetting de handen voor de oogen; zij meende niet anders, of ze zou een' van beiden als lijk aan hare voeten zien vallen..... toen plotseling de zware stap van een' geharnasten voet over het marmer dreunde; - door een' der gangen kwam een man tot hen.

'Gods barmhartigheid zij over ons!..... Dat is de Hertog!' riep PHILIPPEAU, en de beide jongelingen, hunnen twist vergetende en het voorwerp daarvan, vloden, als van panischen schrik getroffen, ter wederzijden.

'De Hertog!' herhaalde het meisje, en bleef met gevouwen handen staan, aan de plaats geboeid, als door eene onweêrstaanbare tooverkracht; duizend gewaarwordingen kruisten zich in hare ziel; een oneindig verlangen, om zijne stem te hooren, hem nabij te zijn, hem te zien oog in oog, en toch eene onverklaarbare vrees om door hem opgemerkt te worden, deed haar bij zijne nadering zich angstig tegen den muur dringen, met de onzekere kans om zóó zijner aandacht te ontgaan; en toch was vreeze voor den geweldige, in den eigenlijken zin van dat woord, wel de allerflaauwste gewaarwording van het

meisje; zij ware niet gevlugt, al had zij den dood gewacht van zijne hand; en echter had zij reden voor zulk eene vreeze, meer dan voor eenige andere; de dubbelzinnige toestand, waarin zij zich geplaatst zag, was gevaarlijker, dan hare onwetendheid gissen kon. De Hertog was een vriend van orde en geenszins een bewonderaar harer sekse; eene vreemde vrouw, op dit uur van den dag, zich als verschuilende op eene plaats, die toegang gaf tot geheel zijne woning, moest eene scherpe achterdocht wettigen, en achterdocht in de borst van KAREL *den Stouten* was zoo goed als een bewezen misdrijf voor het oog van een' anderen Vorst; hij was de man om een vermoeden eerst te straffen en daarna toe te zien of het grond had.

Bewusteloos van dit gevaar, maar overkropt en bedwelmd door gansch andere aandoeningen; zonder bepaalde gedachten, terwijl er toch duizend onbestemde beelden door hare hersens vlogen, wachtte SÜSCHEN, als in eene duizeling, haar noodlot af.

KAREL *van Bourgondië*, de onvermoeide, naauwelijks van een' wandelrid teruggekomen, scheen op nieuw de verfrissching der vrijë lucht noodig te hebben; ten minste, hij doorliep het binnenplein met groote schreden, rukte zich ten laatste den helm af, en wierp dien neder met zoo veel drift, dat het metaal, op het marmer neêrkomende, een' schellen weêrklank gaf; bij zich zelven woorden mompelende, die de jonkvrouw niet verstond. Zij zag hem toen blootshoofds. Het dikke, zwarte haar, in zware lokken langs de slapen hangende en over het hooge voorhoofd, gaf hem een somber, maar belangwekkend uitzigt, dat volkomen zamenstemde met den gloed van zijn donker oog. Het konden toch geene opwellingen zijn van toorn of bitterheid, die hem de aderen van het voorhoofd deden zwellen, tot het staal drukkend klemde; want er lag een glans van genoegen en voldoening op zijne trotsche trekken, die wel bewees, dat het blijde gedachten en fiere vooruitzigten waren, die hem streelden en opwonden, en de borst verwarmden totdat zij snakte naar verkoeling en lucht. Eerst toen hij voor de derde maal den schuilhoek van SÜSCHEN voorbij ging, merkte zijn verstrooide blik haar op. Te gelijk ook viel zijn oog op het wapen aan hare voeten, dat JOHAN in zijnen schrik had van zich geworpen; zijn vlug vernuft vatte schielijk die voorwerpen in ééne gedachte te zamen. Hij glimlachte.

‘Kom te voorschijn, en neem dat speeltuig op; gij dáár!’ sprak hij koel, met den voorsten vinger op de dagge wijzen-

de, en met meer bitterheid voegde hij er bij: ‘Zoo FREDERIK u zendt ter verspieding, of LODEWIJK XI tot moord, zijn beiden grooter ezels dan ik had kunnen droomen; of..... Bij God en St. JORIS *van Bourgondië*!..... Zoo ze meenen konden..... neen! zij vreezen mij; zij mogen mij haten; maar verachten, maar zóó verachten!.... Vervloekt! ik zou het hoofd kunnen verpletten van hem, die gewaagd had, zulke gedachten te denken.’ Koel gebleven bij eene ontmoeting, die een' ander ten minste met de ontsteltenis der verrassing getroffen zou hebben, begon hem het bloed warm te worden, bij de mogelijkheid eener geringachting, als die, welke hem inviel. ‘Kom vooruit, schepsel!’ vervolgde hij, ‘wat moet dit zwijgen? Zijt gij een spook of een vermomde man? Zoo het laatste waar is, zijt gij te onhandig voor uw handwerk.’

SÜSCHEN had geen' wil, geene bezinning, geen antwoord, dan om zich aan zijne voeten te werpen, en stamelend uit te brengen:

‘Genadige Heer! mijn Koning!....’

‘Koning!’ hernam KAREL welgevallig lagchende, ‘ziedaar ten minste geene rebellie! Het is alleen te voorbarig; maar op mijne eer, het woord klinkt goed, als het zoo nabij de waarheid is. Spreek op, deerne! met wat doel versteekt gij u hier? Met wat doel hieldt gij dien priem? in uwe handen niet meer beduidend tegen ons, dan eene naald tegen eene pantser!’

Eerst nu begreep SÜSCHEN iets van zijne onderstelling; die bittere achterdocht gaf haar moed tot eenig antwoord.

‘Vorstelijke Heer! ik iets ondernemen tegen u!’ luide snikken beletteden haar voort te gaan. ‘Dat wapen, dat ongelukkige wapen behoort uwen dienaren, die zich zouden vermoord hebben voor mijn oog! O! wees goedig, mijn Vorst! en verdenk mij niet van boosheid!’

‘Ik denk dat ik u gelooven kan; men zendt geen' vlinder uit tegen een' leeuw. Dank het mijn' goeden inval, dat ik niet met een' eersten greep uwe fijne vleugelen vermorzelde. Nu, rigt u op en spreek duidelijk! Wat hebben mijne lieden uitgevoerd? Vechterijën, ongeregeldheden in ons afzijn? Ze moeten wel vermetel wezen, en de provoost-maarschalk in geene goede luim van waakzaamheid.’

Maar SÜSCHEN rigtte zich niet op; zij bleef sidderend geknield; zij hoorde, hoe die stem, die zij alleen in toorn zoo vol en zoo zwaar had gewaand, zich tot geene meerdere zachtheid boog, nu hij alleen vragen tot haar rigtte; en terwijl er eene betoovering wegviel, kwam er plaats in hare ziel voor de ontzetting,

zich onder verdachte omstandigheden in de magt te weten van een' man, wiens toon zoo veel hardheid verried; en toch was KAREL ditmaal in eene luim van goedheid; hij was vrolijk gestemd, een geliefkoosd ontwerp was der verwezenlijking nabij; zijne innerlijke tevredenheid uitte zich door iets ongewoon goedigs, voor wie met hem in aanraking kwamen, en daarenboven, deze fierste aller vorsten, die zijne Prinselijke hovelingen vaak door ruwe bitsheden verootmoedigde, had te allen tijde, voor lage burgers en geringe lieden, die het toeval als smeekelingen in zijnen weg bragt, zijn' zachtsten glimlach en zijn vriendelijkst gelaat voorbehouden.

Dat had het arme Duitsche meisje wel niet kunnen denken, toen zij, na zijn bevel om te spreken, niet durfde zwijgen, en toch niets beters vermogt uit te spreken, dan halve volzinnen.

'Ze hebben mij hier binnen gebragt tegen dank! Het waren jonge lieden!..... ik liep vredig voort met BERTHA, met eene burgerdochter uit *Trier*; toen zijn zij gekomen..... Ik begreep niet wat zij wilden, maar ik was angstig, verlegen; ik bad in mijn hart tot de goede Maagd; toen sleurden twee hunner mij hier heen..... maar niemand heeft mij gezonden! niemand! uwe Koninklijke Hoogheid kan er zeker van zijn; ik ken de lieden niet, die zij genoemd heeft; ik zou tegen u niet anders kunnen spreken dan waarheid.... Toen ik hier was, heeft men mij gehandeld als niet hoffelijk was, en daarop....'

'Genoeg, genoeg,' viel KAREL in, 'ik begrijp alles! die onverlaten! een zoo aardig kind! zij zullen gestraft worden, dat *Duitschland* er van gewagen zal, vertrouw op mij; houd op met schreijen en beef niet dus als eene wezel in den muil van een' jagthond; bij mij zijt gij veilig; KAREL *van Bourgondië* moge den tijd niet hebben of den lust, om de hoofsche woorden te leeren, waarmeê de courtoisie de ijdelheid der vrouwen leert te ontzien; hij moge aan de minnenhoven van *Europa* niet bekend zijn als de galantste edelman, hij is genoeg waarachtig Ridder, om wreker en beschermer der onschuld te zijn, en om de hand niet anders dan helpend uit te strekken naar zoo iets teêrs en zwaks, als hij in u voor zich ziet,' en daarbij reikte hij haar de zijne tot opstaan.

'Edel als groot is mijn Heere!' lispelde SÜSCHEN, verrukt over het eerste heusche woord uit zijn' mond, en hare brandende lippen raakten beschroomd de vingeren van zijn gantelet. Hem scheen die hulde niet te ongepast, ten minste hij zeide lagchend: 'Kindlief! gij zoudt u wonden aan dit staal,' en den

handschoen wegwerpende, die rinkinkend neêrviel, ontblootte hij zich de hand, die hij haar bood; eene blanke, wèlgevormde hand, waaraan een schat van kostbare ringen flonkerde, zijne vijanden zouden zich verwonderd hebben, te zien, dat de hand, die hen zoo veel schrik aanjoeg, en die zoo krachtig het krijgszwaard voerde, zoo sierlijk getooid was, en zoo vrouwelijk zorgvuldig onderhouden.

‘Is het zeker dat ik wake? Is het wel de heerlijke Koning van *Bourgondië*, die mij toespreekt!’ riep het meisje, voor het eerst de oogen met eenige vrijmoedigheid tot hem opslaande.

‘Zoo ben ik voor u dan reeds Koning!’ sprak KAREL opgeruimd, ‘welaan! gij zult niet te leur gesteld zijn; men gaat niet heen van een' Koning zonder verblijd te zijn door Koninklijke jonst en vrijgevigheid. Alleen wij zullen beginnen met u regt te doen over uwe beleediging; maar het is hier de plaats niet.... Hebt gij ooit een paleis betreden?’

Zij schudde het hoofd hoog blozend en met schitterende oogen; zij begon zich zachtkens te gewennen aan het denkbeeld van zijne tegenwoordigheid.

‘Dan zult gij nu zien, waarbij u de troonzaal van uwen Keizer gering zal schijnen, als eene gildekamer van leerlooijers! Volg mij!’

De vlugge tred van het meisje, dat als in bedwelming voortliep, kon naauwelijks zijne forsche schreden bijhouden, toen hij eene enge galerij doorging, die zoo duister was, dat het er zelfs bij dag niet licht moest zijn, maar die leidde naar het refectorium van het klooster, dat KAREL tot vergaderzaal had laten inrigten, doch te gelijk als eetzaal moest gebruiken. Twee edele schildknapen schenen wacht te houden bij de deur, die zij eerbiedig voor den Hertog openden, om daarna snel een tapijtbehangsel weg te schuiven.

‘Hebt gij één' hunner herkend?’ vroeg KAREL, SÜSCHEN wenkende om binnen te treden.

‘Neen, Heer!’ antwoordde zij; maar zij had neen gezegd, al had PHILIPPEAU tegenover haar gestaan, want het scheen haar toe, dat ze plotseling in eene tooverwereld was binnengeleid.

In waarheid, wat zij aanschouwde, zou een' hoveling van Keizer FREDERIK zelven in verbazing hebben gebragt. De tafels stonden aangerigt tot KAREL's laatsten maaltijd, dien hij omstreeks zeven ure nam, met zijne voorname hovelingen, nadat de lagere bedienden den hunnen vooraf genuttigd hadden; en al zijn

kostbaar tafelgereedschap, schalen van goud, kroezen, schenk-kannen en borden van zilver, bekers, aan den voet met edelgesteenten omzet, prijkte op tafels van stevig hout, overdekt met fijn Hollandsch lijnwaad; en dat alles flonkerde en flikkerde bij het licht van een ontzettend getal wastoortsen en flambouwen, vastgehouden door dienaren in sierlijke kleeding. Op het schenkbuffet stond reeds het zilver en goud, tot het drinkgereedschap behoorende, onder bewaring van den keldermeester en den mondschenker, die den beker des Hertogs, kenbaar aan den eenhoorn, die er met een zilveren kettingje van afhing, op de gebruikelijke wijze overdekt in de regterhand hield, terwijl hij het voetstuk of schoteltje in de linker zou nemen, als de Meester wilde gediend zijn. Toch was noch de wijn, noch het water voor KAREL's bijzonder gebruik voorhanden; het werd eerst aangebragt, als deze werkelijk gezeten zoude zijn. Zoo was het ook met alle warme spijzen, die opgedragen werden, als de maaltijd werkelijk begon; ieder der schotels aangebragt door de regthebbenden, in eene verscheidenheid en met eene afwisseling van personen, waarvan de eenvoudige optelling het geduld van den lankmoedigste te zeer zou vermoeijen, schoon de driftige KAREL geduld gevonden heeft, om ze met kleingeestige naauwgezetheid te regelen, en eene pen om ze neder te stellen voor zijne tijdgenooten en nakomelingschap. De geuren van de fijne Bourgondische sausen, en van geheel hunne weelderige en verfijnde keuken, verkwikten dus het Badensche meisje niet; maar te meer genoten hare oogen, die ze niet wist hoe het best te gebruiken; de geheele zaal was behangen met een tapijtwerk uit de Vlaamsche fabrijken, tafereelen voorstellende uit het leven van ALEXANDER *den Grooten*, nevens HANNIBAL, een' geliefkoosden held van den Hertog, en de beelden daarop waren zoo natuurlijk geschetst, zoo volkomen van menschengrootte, en, naar den weinigen eerbied voor het locale dier tijden, zoo volmaakt gekleed en gewapend, als de levende wezens, die haar omringden, en deze zelve stonden, naar de eischen van hunne dienst, zoo beeldstijf en bewegingloos, dat het eenvoudige kind naauwelijks waarheid en tafereel van elkander wist te onderscheiden, en hijgend van bewondering en verbazing met strakke blikken rondstaarde. De zitbanken, vreemd genoeg aan zoo weelderig een hof, slechts met dun tapijtwerk belegd, waren reeds aangerigt; aan het hooger einde van de eerste tafel wees een kussen van goud laken de bijzondere zitplaats des Hertogs aan; digt daar nevens onthield zich reeds de eerste schild-

knaap voorsnijder gereed, om zijn ambt waar te nemen, zoodra de Vorst zou gezeten zijn; maar digt bij hem stond nog een man, die met aandacht geheel de toebereidselen overzag, als om zich te overtuigen, dat er niets was verzuimd; het was een aanzienlijk man in het huis van KAREL: Ridder, Raadsheer en Hofmeester, en daarenboven zelfs een weinig zijn gunsteling, dezelfde, wiens gedienstige pen ons de volledigste berigten van zijns Meesters omslagtigen hofstaat vermaakte, dien hem nooit heeft verlaten, van wien hij zich bediend heeft in staatkundige onderhandelingen, zoowel als in de hofzaal en in het leger, die zijne overwinningen heeft gevolgd en zijne nederlagen gedeeld, die van den grooten schok bij *Nancy* de terugwerking voelde in des vijands gevangenschap, die zijne dochter heeft gediend en zijnen kleinzoon, en die onder alles altijd dezelfde is gebleven; die minder eigenliefde had dan COMMINES, of meer hovelings plooibaarheid, of minder ligtgeraaktheid, of meer trouw; want het is niet te denken, dat de eigenzinnige Hertog zijn' raad beter zal hebben opgenomen of opgevolgd, dan dien van eenig ander, en hij is toch nooit moede geworden, hem dien te geven, en hij heeft zelfs, toen zijn geest zich vrijëlijk uitstortte in zijne gedenkschriften, geene enkele klagt geslaakt, noch eenige bittere gewaarwording lucht gegeven tegen zijn' gevallen' Heer, en toch, hij schreef op een' leeftijd, dat hij naar hofgunsten niet meer kon jagen, en zelf betuigde voor niets goed te zijn, dan voor de rust; zoodat het niet waarschijnlijk is, dat hij, ter wille van PHILIPS *den Schoonen*, KAREL *den Stouten* heeft gespaard, wiens alles wagende eerzucht, en de noodlottige gevolgen, die zij had, hem gansch niet tot den lieveling heeft gemaakt van zijne nakomelingschap.

Wat daar ook van zij, de Hertog van *Bourgondië* was nu nog in volle hoogheid en magt, en DE LA MARCHE van de dagen der grijsheid nog verre; en het was juist hem, wien KAREL het eerst toesprak, met dit woord:

‘Messire OLIVIER! het is goed dat wij u vinden, gij zijt beter dan eenig man onderrigt van de pligten der dienaren van ons huis. Gij zult mij kunnen zeggen, wie hunner het regt konden hebben, dit verblijf vóór de avond-vesper te verlaten, of wel wie die vrijheid heeft kunnen nemen zonder regt?’

Op al de aanwezenden had het binnentreden des Hertogs, vergezeld zoo als hij was, eenen indruk gemaakt van verrassing en verwondering, vooral om den tijd, waarop hij kwam, zoo veel vroeger dan gewoonlijk, dat zelfs nog niemand van de

Grooten, die de eer zijner tafel deelden, dáár was, terwijl hij zoo vast de gewoonte had, zich te doen wachten, dat zijn Opperkeukenmeester geregeld voorzorgen moest nemen tegen de rampen der vertraging, die de beste kookkunst kon te schande maken; maar allen ook trachten dien indruk te verbergen onder eene eerbiedige kalmte, vooral toen zij uit den bedaard deftigen toon, dien KAREL soms wist aan te nemen, begonnen op te maken, dat eenige ernstige reden hem dreef. De Sire DE LA MARCHE, zeker niet minder getroffen dan de anderen, vooral bij het zien eener vrouw, eene vrouw, zoo jong en zoo schoon, was toch niet min behendig in het ontveinzen van zijne bevreemding, terwijl hij met vlugge gevatheid van geest antwoordde:

‘Het is niet denkelijk, dat Uwe Doorluchtigheid hier doelt op Hooge en Magtige Heeren, Graven, Baronnen en Ridders, die ter aller ure vrijëlijk uitgang hebben, behalve na de sluiting van het hôtel?’

KAREL maakte eene beweging van ontkenning en ongeduld.

‘Het is dan zeker, dat het kunnen zijn: schildknapen-boogschutters, dat edele mannen zijn, pages-palfreniers, alle, welke geene dienst hadden omtrent uwen persoon, daar het Uwer Doorluchtigheid behaagde alleen uit te rijden. Ook *edele* pages, met het welnemen van Mijnheer den Grootstalmeester, of wel eenige van de honderd jonge lieden, die geenerlei bepaalde dienst werd aangewezen, tot groot nadeel en schade voor orde en goeden regel - dát zijn de lieden, welke ik kan nagaan, dat regt hadden zich van huis te begeven of deze vrijheid genomen hebben, zonder regt, de dienaren van gezegde Heeren en Edelen uitgezonderd, die niet zijn na te sporen, aangezien hunne menigte en afhankelijkheid van het gezag hunner meesters alleen, en verder allen, die schotel noch spijze hebben in Uwe Genades huis, en die dus vóór het luiden van de avondklok zich van dáár moesten begeven; nog zou het kunnen zijn, dat....’

‘Wij zijn voldaan,’ sprak de Hertog, wiens blik, onder het spreken van OLIVIER, snel het personeel in de zaal had overzien. ‘Wij hebben hier monsters, om een woord van onze Gentsche wevers te gebruiken, van al de opgenoemden. Hier, Juffertje! wie van deze lieden draagt eene kleeding, gelijk aan die van uwe belagers?’

En hij voerde SÜSCHEN langzaam de zaal door, de geschaarde dienaren voorbij, die zich niet op hun gemak bevonden; want

ze begrepen, dat de bestraffing van eenige fout bedoeld werd, en dat eene vergissing, of wel het juiste oog van het vreemde meisje, een' van hen ongetwijfeld in eenig lijden moest brengen. Maar het beschroomde kind, waggelend aan de hand van den magtigen beschermer, hief naauwelijks een' zijdelingschen blik op hen en bleef altijd zwijgen; zij had de gezochte personen roerlings kunnen voorbijgaan zonder hen te herkennen; ten laatste echter, nadat KAREL's donker oog haar vragend en ongeduldig had aangezien, trachtte zij al hare bezonnenheid meester te worden, en zonder verstrooijing op te letten; hetgeen maakte, dat zij juist in een' der digtst bijstaanden de roode onderkleeding en het lichtblaauwe wambuis zag, welks sprekende kleuren bij den twist der jongelieden hare aandacht hadden getroffen. De aangewezene ontstelde hevig, en betuigde met sterke woorden, dat hij zich geenerlei schuld omtrent die Jonkvrouw bewust was.

‘Dus een page!’ sprak KAREL, zonder op deze verontschuldigingen te antwoorden. ‘Nu dient ons alleen te weten, wie uit de twaalf edele jongelingen, die door onze zorg in ons huis worden opgevoed, vergetende hunne goede afkomst en onze weldaden, tot de laagheid zijn vervallen, om deze onnoozele kleine vreemdelinge geweld aan te doen?’ vervolgde hij met eene hoogheid en eenen ernst, die meer indruk maakten, dan bij wijlen zijn doldriftige toorn.

SÜSCHEN had op nieuw aan zijne voeten willen vallen, zoo edel scheen de held haars harten haar nu toe.

Het woord van den Hertog bleef niet zonder weêrklank; want een der toortshouders, die aan het lager eind van de tafel had gestaan, verliet zijne plaats, boog de knie voor den Hertog en sprak eerbiedig, maar vast:

‘Doorluchtigste Heer! de plegers van die daad zijn PHILIPPEAU DE BEAUCAIRE en JOHAN DE LA CLITTE, zonen van Edelen en pages van uw huis.’

De Badensche Jonkvrouw zag verschrikt op, bij het hooren van die stem; het was eene bekende stem, de stem van ROMUALD, haren onbeminden aanbidder, en toen zij zich had overtuigd, dat het werkelijk de edelknaap der Markgravin was, die zich hier bevond, in de vermomming van een' Bourgondischen toortsdrager, kon zij zich geen denkbeeld vormen, hoe dat toekwam; maar zij was toch wijs genoeg, om den uitroep van verwondering terug te houden, die haar op de lippen lag.

‘Hebt gij zekerheid voor wat gij zegt?’ vroeg KAREL.

‘Twee mijner makkers hebben het mij voor waarheid bezworen; zij hebben gezien, hoe de jonkers het meisje ter deure inbragten.’

‘En waarom spreken zij zelve hier niet?’

‘Zij zijn huns weegs gegaan, hebbende voor heden geen nachtverblijf in het klooster.’

‘En dus tot aan den morgen buiten bereik van ondervraging,’ hernam KAREL verdrietig; ‘Messire Hofmeester! dat moest anders zijn.’

‘Uwe Doorluchtigheid zij indachtig, dat alzoo vroeger haar eigen bestel was, en.....’

‘Wij meenen het nu anders!’ antwoordde de Hertog met stijgenden wrevel, ‘daarbij is hier de sprake van pages; waarom staan de beschuldigden nog niet voor ons?’

Op iederen anderen tijd zou KAREL, wie hier eigenmagtig zijn bevel ware vóórgekomen, met een hard woord geloond hebben; nu rekende zijne kwade luim, ontstaan uit de overtuiging, dat OLIVIER gelijk had tegen hem, het den zijnen als schuld aan, dat ze het ditmaal niet gewaagd hadden.

De Sire DE LA MARCHE deed nu schielijk den wenk gehoorzamen. Toen de lieden binnenkwamen, en KAREL, hun SÜSCHEN toonende, met strengen blik op hen zag, en daarbij vroeg op dien harden toon, die vooruit als een vonnis klonk, ‘of zij wisten waarom dit meisje hier was?’ begrepen beide, dat er niets meer te ontkennen viel, en dat hunne beste hoop bestond in eene zachte opvatting van hunne handelwijze.

Ook wierpen zij zich aan des Hertogs voeten, eenige verontschuldigingen stamelend en verschooning inroepende voor: ‘eene kleine jokkernij, eene ligte fout.’

Op KAREL, die SÜSCHEN de gelegenheid niet had gegeven zich duidelijk te verklaren, en die, meenende alles te raden, aan eenige onvergeeflijke gewelddaad geloofde, deden die woorden juist de verkeerde werking.

‘Jokkernij! eene ligte fout! bij den naam van ST. JORIS! die onbeschaamdheid is zonder voorbeeld! Ongelukkigen! het is aan ons en niet aan u, de zwaarte uwer schuld te beoordeelen! Eene ligte fout!’

‘Ha, Messire JOHAN DE LA CLITTE, neef van den waanwijzen verrader, PHILIPPE! met zulke manier van denken kunt ge, naar de wijze van uwen oom, fortuin maken aan het hof van Mijnheer van *Frankrijk*! Maar weet, ons hof is een eerbaar hof; en kuische jonkvrouwen geweld aan te doen, achten wij

misdaad en geenszins jokkernij! Wij oordeelen het schande, te schertsen met het schaamrood van vrouwenwangen! Wij oordeelen het zonde, het zwakke vat te breken, dat ons in de hand gegeven is om te beschermen; en, bij de eer van mijne Ridderorde! wie van mijn huis zijn, zullen niet straffeloos een kwaad plegen, waarvan ik mij zelven onthoude!'

En van zijn standpunt gezien, was KARELS gramschap regtmatig, en hij mogt zoo spreken; want deze Hertog van *Bourgondië*, - en het wordt tijd, onder al zijne fouten, die bloot liggen, op eene zijner merkwaardigste deugden te wijzen, die men moet willen opmerken, - deze KAREL was een kuisch en zedelijk Vorst; en dat was veel voor zijnen tijd, en bovenal veel voor de opvoeding, die hij genoten had, te midden van een losbandig hof, waar zijn vader het voorbeeld van ergerlijke leefwijze gaf, de zedeloosheid aanmoedigde onder zijne grooten, en ieder zijner gemalinnen het leven verbitterde, door zijne minnaressen; waar het zedelijk gevoel van een' jongen Vorst bijna verstompt moest zijn voor het onderscheiden van ondeugden, die, als gewettigd door gewoonte, en gesteund, geëerd en verschoond, nevens de onschuldigste gewoonten voortliepen, of wel zich schaamteloos in de rij der deugden plaatsten. Maar integendeel, KARELS gevoel was er tegen opgeruid; zijn schrander oog had de schande ontdekt achter het hoofsche masker, waarmede men haar eerde, en zijn moed, zijne verontwaardiging had er noch eerbied voor gehad noch verschooning; en toen hij meester werd, was hij de hervormer geworden van zijnen verbasterden adel; door zijn voorbeeld had hij de heilige regten van den echtstaat geëerd, en eerbied gepredikt voor de onschuld, de zwakheid beveiligd tegen verdrukking, en zedige deugd aangeprezen als een begeerlijk goed; en zoo hij, te midden van zijne grootsche staatsplannen, onder al het gewoel van een ruw en rusteloos krijgsmansleven, lust gevonden had en tijd en zelfbeheersching voor dit doel, dan was het niet vreemd, dat hij met sterk sprekende verontwaardiging vervolgde: 'Eene ligte fout! Bij God! als mijne krijgslieden in vijands land of in veroverde plaatsen, in de hitte van den krijg, bij brandstichting en moord, als men niet alles overzien kan noch straffen, dusdanige daden plegen van geweld en overmoed, is het ons zeer tegen de borst en vernemen wij het met onwil, schoon men den lieden van wapenen in zulke dagen ietwat dient toe te geven; maar hoe! wij verkeeren in een bevriend land, waar wij als bondgenooten zijn ingetrokken, en als broeders ontvangen worden en geherbergd, en

wij zouden zien en lijden, dat de zusters of dochters van de vrijë burgers of van de kleine luiden, of van wie ook, overlast leden en gedeerd werden, door rouwen moedwil en overgaauwe loszinnigheid van zulke dartele weekelingen, als deze bedorvene zonen van goede edellieden! en wij zouden dat met den schoonen glimp van eene ligte fout looselijk overdekken en slappelijk straffen! Neen, bij de eer van *Bourgondië's* heilige orde! anders eischt der Vorsten pligt van billijkheid! Jonge lieden! wij zullen daarin voorzien, dat gij de straffe voor 't minst niet *ligt* noemt, die op zulke *ligte* vergrijpen worden toegepast. Hier heen, mijne dienaars van wapenen!' (en hij keerde zich tot vier mannen in krijgsgewaad, voerende zijne bijzondere kleuren, die aan eene afzonderlijke tafel zaten, vlak tegenover zijnen zetel, altijd gereed, op zijn eerste bevel den aangeduiden persoon gevangen te nemen,) 'hierheen! en voert deze jonge booswichten naar den laatste, met wien ze te doen zullen hebben, naar den beul: schande wascht men alleen door bloed!'

Een zware zucht van ontzetting ontwrong zich op dat woord aan de borst van al de verzamelde personen, die KAREL te wèl kenden in de onwrikbaarheid zijner besluiten, in de snelheid van zijn uitvoeren, om niet te weten, dat het geene losse bedreiging was, maar volle, schrikwekkende ernst; het treurige einde van den jongen edelman D'HAMAÏDE, een' page van negentien jaar, dien noch zijne magtige verwanten, noch eenige hooge voorspraak tegen eene bloedige regtvaardigheid had kunnen beschermen, en die toch KARELS lieveling was geweest, lag nog te versch in het geheugen, om voor deze jongelingen van minder beduidenis op meerdere zachtheid te kunnen hopen.

Ook waren de geduchte wapendienaren reeds genaderd.....

Maar JOHAN DE CLITTE, die, evenmin als zijn makker, tegen den stroom van KARELS driftige rede een woord had kunnen inbrengen, en die, zoo vaak hij het had willen beproeven, door den luiden toon van des Hertogs toornige stem overschreeuwd was geworden, vond nu in dit uiterste oogenblik zijne kracht en tegenwoordigheid van geest terug, en als een schrander en vernuftig jongman, wilde hij den omstanders met één enkel gezegde duidelijk maken, dat hunne schuld toch niet eene zulke was, waarmede men den dood verdiende. Hij rigtte zich op en sprak luid en met bitterheid tot SÜSCHEN:

'Zoo zeker gij zelve eens behoefte zult hebben aan des priesters vergeving, wreede schoone! zoo zeker eischt gij nu eene zware boete voor eene kleine stoutheid! Mij dunkt, één enkele kus,

zelfs van *uwe* rozenlippen, is goed betaald met *twee* jonge levens! Kom, PHILIPPEAU! gaan wij; de Hertog wil het!'

'Zacht wat!' riep deze, 'gij hebt zonderling veel haast om ter dood te gaan; één kus!!' en hij borst in een' luiden lach uit, 'wie van ons beiden was dan buiten zinnen, meisje! zoo veel misbaar om éénen kus! dit hadt gij ons vroeger kunnen zeggen. Beslis nu, spreekt de jonker waarheid?'

En naar SÜSCHEN omziende, wierp hij haar een' half toornigen, half lagchenden blik toe.

Zacht schreijende, boog zij snel toestemmend het hoofd; reeds herhaalde malen had zij gepoogd, zijne aandacht tot zich te trekken; maar ontzet en overbluft, door alles wat zij hoorde en zag, en op het vreeselijkst getroffen op het denkbeeld, dat er bloed vloeijen zou, en dat om haar, had nog de ontroering telkens haar de spraak benomen en het geluid in de keel gesmoord.

'Nu dan, waartoe die tranen!' sprak KAREL met verwondering, 'niemand dreigt u met leed of last;' maar plotseling meenende haar te begrijpen, vervolgde hij met verheffing van stem, zich tot de aanwezigen keerende, wie zijn eigen voorbeeld tot den spottenden lach scheen te hebben geregtigd, die nu op hunne lippen zweefde: 'Neen! het moge ons vreemd schijnen, toch willen wij niet gespot hebben met die fijne eerbaarheid van deze Duitsche Jonkvrouw. Altijd is het zeker, gij, Heeren pages! dat gij haar gehandeld hebt, onpasselijk en als strijdig was met den pligt van toekomende Ridders. Gij hadt niet noodig, haar met geweld te brengen, waar zij niet begeerde te zijn; daarvoor zult gij haar ieder twintig Vlaamsche tournoijsen toekeeren, bij wijze van boete, en dat is ook de voorwaarde, waarop wij niet willen vragen, met welk doel gij tegen elkander den degen trekt in tijden van vrede, en binnen de muren van onze verblijfplaats..... De beurs uit den gordel, Jonkers! wij hebben haast om gehoorzaamd te zijn.'

Daar zou het niet aan ontbreken; de Jonkers haalden snel hunne beurzen te voorschijn, misschien vonden zij den prijs hunner scherts nog altijd hoog genoeg; maar SÜSCHEN weêrhield hen met een driftig gebaar.

Eene gloeijende verontwaardiging bij eene grieve, die zij beter voelde dan wist te ontleden, gaf haar plotseling moed en sprake:

'Mijn Genadige Heer! spaar mij dit,' wendde zij zich tot KAREL, 'ik ben niets komen vragen, en ik wil niets ontvangen; zelfs heb ik over niemand geklaagd, noch regt gevraagd, tegen

wien ook. Alleen moest ik zeggen, hoe ik kwam waar ik niet had moeten zijn; Uwe Doorluchtigheid had kwade gedachten van mij; ik moest mij verweren door de waarheid; maar door haar groot ongeduld ontnam zij mij het woord, en gunde zich niet te luisteren; later miste ik den moed en de bezinning, om op nieuw te spreken. Gods Heiligen, die mijn hart kennen, weten, dat het niet zou geweest zijn, om deze lieden te beschuldigen, aan welke ik veeleer verpligt ben, omdat.....' De donkere blos, waarmeê de overspanning hare wangen gekleurd had, werd eensklaps vervangen door een doodelijk bleek, en zij zweeg, als wie een gevaarlijk woord, dat ontsnappen ging, met moeite op de lippen terughoudt; daarna vervolgde zij haastig: 'De groote Vorst weet nu alles, en dus, wat zoude ik met dit geld, waarvan de aanbieding mij meer pijn geeft dan ik weet uit te drukken?' en daarbij hief zij het oog op naar den Hertog, met eene onbeschrijfelijke mengeling van droefheid en verwijt; er lag iets verwijtends in dien blik en toch eene diepte van weemoed, die pijn deed om aan te zien. KAREL zelf begreep niet, door welke deelneming tot lankmoedigheid gestemd, hij zulk eenen blik duldde, zonder in drift te ontvlammen. Hij wist niet, dat het de overmagt harer zwakheid was, en de overmagt van dat dweepend gevoel, waarmede zij naar hem opzag, waarvan hij onwillekeurig den invloed onderging, en dat op hem terugwerkte.

'Wel, kind!' hernam hij, 'niemand dwingt u het aan te nemen; slechts meenden wij u van een' bruidschat te voorzien, waarmeê gij een' uwer Duitsche Baronnen kondt huwen. De Jonkers zullen dan die penningen storten bij onzen Aalmoezenier, opdat die er meê voorzie in de ellende van eenige nooddruftige. Maar gij, begeer iets van ons; wij hebben beloofd u Koninklijk te begiftigen..... Zie rondom u, is daar iets op onze tafelen of credenze, dat gij verlangen zoudt te bezitten, tot aandenken van onze ontmoeting? Of wenscht gij eenige sierlijke stoffe in goud- of zilverlaken, tot een feestkleed, dat edelvrouwen u benijden zullen?.....'

'Antwoord dan,' vervolgde hij, toen zij bleef zwijgen; 'wij hebben in trouwe tijds genoeg verspild met uwe zaak.'

'Laat mij binnen uwe kapel, op den dag, dat gij tot Koning gewijd wordt!' riep zij met eene snelle overwinning op hare beschroomdheid, door zijn dringen afgeperst.

'Dat zij u toegestaan!' hernam de Hertog vrolijk. 'De Sire DE LA MARCHE (hij zag dezen aan) is belast met u op dien dag

plaats te geven en te onthalen; maar zorg, niet weêr alleen te komen, en neem vader of broeder, of liefste mede; en opdat gij zeker moogt zijn tegen iedere ongelegenheid, neem deze keten. Onze naam en wapens staan uitgedrukt op het gouden slot; een elk van mijne lieden, wien gij het toont, zal gehouden zijn u voort te helpen en te beschermen; want alzoo is onze wil, dien zij allen verstaan zullen. En nu, vaarwel! wees Gode bevolen.'

Te gelijk gaf hij haar het kostbaar gewerkte sieraad, waarvan hij zich had ontdaan, en wenkte met de hand, dat zij gaan zoude; maar zij wierp zich op beide knieën, drukte zijn geschenk met vuur aan hare lippen en bleef hem lang aanzien, zonder dat zij ook een enkel woord van dank uitte.

'Wat wilt gij nog?' vroeg hij ongeduldig; want reeds waren verscheidene grooten van zijn hof binnengekomen tot den avondmaaltijd, en hunne verwonderde blikken, schoon hun mond eerbiedig zweeg, begonnen hem lastig te worden. 'Wij meenden, dat gij voldaan zoudt zijn; wat wenscht gij verder?'

'Niets! niets!' riep het meisje, met bevende stem; maar toch week ze niet van de plaats, want ze was onmagtig neêrgevallen.

'Ei, ziedaar! de deerne is bezwijmd aan onze voeten!' riep KAREL, zich verdrietig ter zijde keerende; 'wij bekennen onbekwaam te zijn met zulke weeke schepselen om te gaan. Rigt gij haar op, Sire DE LA MARCHE! gij zijt zacht van wezen en zoet van tong; zij mogt sterven zoo ik haar de hand vatte, daar een luid woord haar zoo zeer in beweging brengt; en daarbij, ik verlang te eten; laat uwe bejaarde dienaren haar naar hare stad terugleiden, en verantwoordelijk zijn voor hare veiligheid.' Hij stapte driftig van de bewustelooze weg, naar een ander eind van de zaal, zonder meer naar haar om te zien.

Daar sprak hij eene poos met zijne voorname hovelingen, wier groet hij nog niet had beantwoord, en kort daarop hoorde men hem luide zeggen: 'Sire Hofmeester! laat het sein gegeven worden; wij zetten ons ter maaltijd.'

(*Vervolg in een volgend Nommer.*)

Personeel en profaan.
(Brieven aan Albert.)

Eerste brief.

Vleijen mag ik u niet, mijn beste! Hoe bedekt de toespeling in uwen laatsten ook zij, zóó verre heeft uwe Stoïsche zelfgenoegzaamheid het niet gebragt, dat ge voor het gerucht der hoofdstad ongevoelig zijt. Mij wilt ge doen gelooven, dat ge thans op het land slechts voor de natuur arbeidt, en aan uwe HENRIËTTE denkt; maar de woorden, die gij mij toesteekt, zeggen het luide, dat onder de klassieke veldbezigheid uwe dichterlijke gevoeligheid niet verdampt is. Wilt ge dat ik HENRIËTTE waarschuw, met welk eene gevaarlijke medeminnares uwe liefde voor de kunst haar nog steeds bedreigt?

Ge wilt weten, wat men in de hoofdstad van ALBERT zegt? Nog eens, vleijen mag ik u niet; men zegt er Niets van. Alles buigt zich eerbiedig voor de tirannie, die de klinkers op onze fraaije letteren uitoefenen. Wij hebben tot verbazing van allen, die niet wisten dat onze taal rijk was, A-sagas, E-legendes, O-sprooken. Onze vernuften spannen zamen, om die beuzelarij met een U-prul te bekroonen, ten einde, zoo hun werk nog lager dan de komenijswinkel zinke, de gebruiker steeds wete te bepalen, van welke vokaal hij de nederigste diensten vergt.

‘Progreditur Populus Porcorum, Pigra Propago!’

roept gij uit. Onze beschaafde wereld neemt op u zijne weêrwraak. Men spreekt niet van ALBERT: ‘want,’ zegt men, ‘ge zijt personeel!’ Uwe sententie is gelezen; voort! voort!

Ik zit mij stomp te denken, als een gek, wat toch het motief van dat letterkundig vonnis wezen mag. Nu niet voor het eerst, maar van den tijd af dat de geduchte ‘Lasteraar’ de Hippocrene ontzwavelde, van dat HILDEBRAND, - vergun mij uwe uitdrukking te bezigen, - door deuren en gordijntjes onze burgerbinnenhuizen bespiedde, van dat Prof. GEEL dischgesprekken schreef, om te bewijzen, hoe men in uitgebrande kraters op zijn ge-

mak kan zitten, totdat gij in ALBERT u zelven prijs gaaft; ik durf nog niet zeggen op de edelmoedigste wijze.

Hebt ge den raad van GOETHE willen volgen, om u zelven voor te stellen, ten einde te vormen en te beheerschen, wat in u leefde en woelde? Met allen eerbied voor den grooten meester, er ligt iets egoïstisch in, waarover ik niet onbepaald den staf zou durven breken. De Babyloniërs, verhaalt men, hadden de gewoonte iederen zieke naar de markt te dragen en ten toon te stellen; dan kwam de menigte daarom zamen, en overlegde, of hij zelf aan die ziekte geleden, of die van een ander gezien had; ieder gaf op, wat hij tegen de ziekte gedaan had, of een ander had zien doen; maar niemand mogt stilzwijgend den zieke voorbijgaan, zonder te vragen wat hem scheelde. De laatste bepaling staat niet in onze wetten. Roep zoo luide ge wilt: ‘Goede lieden! ik ben ziek; mijn kunstgevoel kan niet tegen den dampkring, die mij omgeeft; iedere wisseling pijnigt en foltert het, totdat het stuipen krijgt: zegt mij, vrome mannen! hebt ge ooit iets dergelijks gevoeld of geleden?’ - ‘Nooit! nooit!’ is het antwoord, zoo men in het geheel u antwoordt: ‘Wij zijn de gezonden en willen slechts met de gezonden omgaan. Waarom dringt ge u aan ons op? zoo ge ziek zijt blijf te huis, of wees evenmin kleinzeerig als wij.’

Ik laat het den geneesheeren en physiologen over te beslissen, in hoe verre ziekte het leven kan voeden, opwakkeren en verhoogen; maar ik herinner mij, hoe onze kindermeid van groeikoortsen plagt te gewagen. Sinds dien tijd geene verschijning op het gebied, geene omwenteling, die zich voorbereidt, geen schok, die zich mededeelt, of ik denk aan die groeikoortsen. Hier zoo als dáár spanning en benaauwdheid, jagen naar het herstel van het evenwigt, dat verbroken ligt; dáár zoo als hier, enkel gevoel voor den inviduëelen indruk, die, hetgeen buiten ons ligt, benevelt, en den wil onvermogend maakt, eene andere gedachte dan zich zelven te koesteren. Maar welk een onderscheid met betrekking tot de omstanders! ginds deelneming en hulpvaardigheid, hier afschrik als voor besmetting; ginds vergeven van het harde woord en goêlijke lach, hier zijn' toestand aan den lijder verweten, en hardheid, zoo dikwijls de prang der kwaal hem een' kreet van smart ontperst.

De arme letterkundige lijder lijdt voor zich zelven, en toch is hij, als het ware, het zoenoffer der maatschappij. Hij gevoelt het eerst de invloeden, die haar verstikken zullen, tenzij een

onweder den dampkring zuivere; bij hem botst het eerst de eenzijdige rigting van zijn geslacht tegen de hoogere magt, die een nieuw zal beheerschen; bij hem sterft het eerst dat oude leven, opdat het de kiem voor een nieuw worde; maar in die kiem ontwikkelt zich het herlevende niet uit het verstervende; het jeugdig weeke uit het verbeende niet zonder smart. Zoo als alle kinderen komt de vrucht van den tijd schreijende ter wereld. Wijt het den lijder niet, maar der menschelijke zwakheid, zoo bij hem die gang der ontwikkeling zich meer in zelfzuchtig gevoel van pijn, dan in kalm besef der noodzakelijkheid openbare; wijt het hem niet, zoo dat gevoel zich in een' revolutionnairen kreet lucht geve, tegen het oude, dat zijn' wasdom bereikt, dat zijne periode doorloopen heeft, dat een voltooid geheel geworden is en zich daarom te moeijelijker ontbindt, terwijl eene innige behoefte, waarmede hij zelf geheel één is, hem verbindt en kluistert aan de ontwikkeling, van het ik weet niet wat dat tot aanzijn raakt, van die toekomst, die zich voor hem uitbreidt, maar waar ieder voetstap in een omneveld gebied voortschrijdt.

Vindt ge niet, ALBERT! dat de gang van dezen brief zelf iets krijgt van dien wandelaar in den mist, en dat ik voor u zoo veel beeldspraak niet noodig had, om te betoogen, dat het kunstidée zich uit het gevoel ontwikkelt, dat zijne eerste wording personeel is, en zich in personeele zucht voor zelfbehoud openbaart?

Ik wenschte wel, ALBERT! dat gij de hier voorgedragen theorie met een goedkeurend hoofdknikken wildet bevestigen, en dat het publiek dien hoofdknik zag, en wel genoodzaakt was, er nota van te nemen. Wij zouden er veel bij gewonnen hebben. De vervelende beschuldiging van betweterij, die op ons rust, ging er bij te loor. - Lieve hemel! zeggen wij, dat wij het beter weten, wij, die veeleer verklaren niet te weten, wat wij willen; maar in wier natuur het nu eenmaal buiten onze schuld ligt, met hun weten, met hun handelen, met hunne geloovige rust niet tevreden te zijn? Prijzen wij ons zelve als voorbeelden aan, die er luide voor uitkomen, dat ons standpunt laag, onze toestand voorbijgaand, ons streven ver van zijn doel is? Men beschuldigt ons van *antipathie* en van *caprice*; men verwijt ons, dat wij ons zelve en onze gewaarwordingen op den voorgrond zetten; wij weten en erkennen, dat dát zoo vele onvolkomenheden zijn, zoo vele bewijzen, dat de Natuur bij ons nog sterker spreekt dan het hoogere bewustzijn.

Ik wil gelooven, dat u het bloed naar het hoofd stijgt; laat

mij liever zeggen, want die uitdrukking heeft meer waarheid, dat u een traan in de oogen blinkt, bij de beschuldiging van pessimisme. Er is een oud onwaar spreekwoord, een *popular fallacy*, zoo er een bestaat: dat het betere de vijand is van het goede. Onze conservatieve Heeren dragen dat op hunne hoeden geplakt, en hebben het op de tafelen van hun hart gegraveerd. Waarom is het hun nooit ingevallen, de proef op de som te maken, en de spreuk dus om te keeren, dat het goede de vijand van het betere is? Omdat zij dan zien zouden, dat zij met het woord *goed* en zijn *comparativus* het alleronzedelijkste rhetorische kunstje plegen: en toch, zoo zij hunne hand in den boezem staken, zouden zij erkennen, dat die rhetorische figuur geene losse aardigheid, maar eene wet van Meden en Perzen is geworden. Waarlijk, met slag hebben zij den regel in praktijk gebragt. Op het schild van *goedheid* stuiten al de pijlen af, tegen de onbekwaamheid gerigt: geene erger tirannij dan die van het *goede* en der *goeden.* O! alles is goed, en allen zijn wij *goed*, totdat we eindelijk *dood goed* worden.

Ik heb eene overtuiging, die ik eene zedelijke zou durven noemen: zij is deze, dat het goede goed is, en nimmer vijandig tegen het betere kan overstaan: dat het verstandiger is het betere den vriend van het beste te noemen, en dat, waar van *beter* en *verbetering* gesproken wordt, de aanwezige toestand slechts vergelijkenderwijze *goed*, maar in het algemeen *slecht* heeten mag. Het *betere* is de vrucht van het *goede*, en het streven, dat in onze ziel woelt en bevrediging van hoogere behoeften eischt, het is de werking van het goede, dat in en om ons is. Het is de onsterfelijkheid van een beter voorgeslacht, die zich in ons openbaart: het is de weêrschijn van hunnen glans, het is de zedelijke verpligting van te bedenken, van waar wij uitgevallen zijn.

Zoo er een middel was, dat, zonder wantrouwen te verwekken, de gramschap der partijën kon bezweren, het zou de leus *nationaliteit, nationale roem, nationale deugd* zijn. Het is de kunstgreep, waarop eene leer, vijandiger dan wij tegen het bestaande, onder onze conservatieven zijne aanhangers gewonnen, en zijne zegepralen uitgebreid heeft. Want wat kan behagelijker zijn voor zoo velen onzer tijdgenooten, die het *onze* alleen roemen, het *onze* alleen lief hebben, onder het juk van het *onze* gaarne vreemdeling en nakomelingschap zouden brengen! Laat hen voortgaan in hunne zelfverheffing. Ik berisp het goede niet, waarvan die verkeerdheid, het ware niet, waarvan die dwaling de schaduw is. Want nationale ontwikkeling is

de voorwaarde van de ontwikkeling der menschheid; gelijk de persoon tot de maatschappij, zoo staat de natie tot de menschheid. Maar zoo wij hun die personaliteit vergeven, die personaliteit in het groot, welke zij *nationaal* noemen; waarom zoudt gij en anderen geen regt hebben op dezelfde behandeling, zoo dikwijls gij alleen tegen hen overstaat, zoo als zij als natie tegen de volken der aarde?

Van het duizendjarig rijk op het gebied der kunst heb ik evenmin een helder denkbeeld als van eenig ander duizendjarig rijk in het algemeen. Maar ik weet, dat daar het bijzondere door het algemeene bepaald zijn, dat het bijzondere in harmonie met het geheel zal zijn, en geene scheiding der deelen bepalen. Mij schemert het voor den geest, zoo vaak ik aan die toekomst denk. De kunst zal niet personeel, zal niet subjectief zijn: Één licht, dat zich in duizenden spiegels weêrkaatst. Redeneer voort. Zoo het individuëele zich buigt onder de magt der idée; waar blijven de scheidsmuren der volken, waar de nationaliteit van de kunst? De liefde, die den dichter bezielt, en hem zijne zangen doet uitstorten, zal de liefde voor de menschheid en de wereld zijn; de geestdrift, die hem prikkelt, de stroom van licht en geluk, die aller leven voedend en weldadig doorvloeit. Dan zal welligt de tijd dáár zijn, waarop die poëzij der menschheid weêrgalmen zal, waarvan LAMARTINE wat voorbarig de eerste zangen heeft aangeheven, en waarvan, volgens sommigen, BILDERDIJK de epos zou geleverd hebben, een epos, die, naar het begin te oordeelen, ten minste zoo vele zangen noodig zou gehad hebben, als de geschiedenis der menschheid eeuwen, om tot dien toestand te geraken, ware niet eene andere roeping, waaraan hij gehoor gaf, of liever de dood, tusschen beide getreden.

Die dood of die andere roeping, - want ik wil mij met de vereerders van BILDERDIJK eerbiedig en geloovig buigen voor die hoogere magt, die den vrijën geest des dichters hare grenzen en perken zet. Men moet de grofzinnelijkste beschouwingswijze hebben, om niet in de geschiedenis der kunst en der wetenschap den invloed der Voorzienigheid te erkennen, die aan het werk des menschen grootere gevolgen geeft, dan zich voor ons oog ten minste uit de aangewende kracht liet afleiden. - Zoo lang die dood onze verwachtingen kruist, en onze werkzaamheden beperkt; zoo lang die hoogere magt voortarbeidt en aan onze zijde dikwijls in volle kracht te voorschijn roept, waarvan wij naauwelijks de kiem zagen; zóó lang, ge-

loof ik, is het duizendjarig rijk der kunst van ons verwijderd; zóó lang is het gevaarlijk wetten en regels voor den gang der kunst te schrijven, en naar tijds-, volks- of godsdienstbegrippen hare regten te bepalen; zóó lang is de geschiedenis der kunst eene afwisseling van vallen en opstaan; van vallen, waarbij menigeen blijft liggen; van opstaan, waarvan het pijnlijke in woorden en gebaren zich lucht geeft.

En zoo lang dát groote rijk der kunst niet is ingegaan en gevestigd, zoo lang zie ik de mogelijkheid eener algemeene, voor allen gelijke kunstopvoeding niet; zóó lang zal het idée zich uit het gevoel ontwikkelen, en het gevoel persoonlijk en individuëel zijn.

Ik had lust, mijn Waardste! - niet om dikwijls zoo hoog te zweven, als ik misschien nu reeds deed; maar om eenige gedachten neder te schrijven, van hetgeen uit menig gesprek in mijn' geest of gemoed overbleef, en daar gistte en daar, - durf ik zeggen, wat er van te regt kwam? Maar reeds in mijne jeugd leerde mij BLAIR (ik kan voor onze kunstregters toch wezenlijk geene gevalliger autoriteit aanhalen), dat de beste toets der gedachten het nederschrijven der gedachten was. Toen ik onze Redactie verzocht, deze onder den titel van *Personeel* en *Profaan* te plaatsen, was het, omdat ik beide begrippen, ik geloof ten onregte, uit den kreits der kunst verbannen zag. Ik wilde ze ontleden, om te zien, waarin de verkeerdheid van beide ligt; ik wilde ze aan de geschiedenis der kunst toetsen, om te weten, of zij volgens hare eigene beginselen die beide buitensluit. Beschouw het geschrevene als eene soort van voorrede; als eene poging om het personeele uit den toestand van den kunstenaar, als een noodzakelijk aankleve van zijne roeping te verklaren. Verwacht een' volgenden brief met mindere droomerij en meerdere toepassing.

Q.N.*

* Zoo ge mij antwoordt, geef mij welken naam ge wilt, slechts niet uit de geschiedenis der Hierarchie. Ik ken geen vervelender vak. Wij hebben reeds HILDEBRAND en GERSON, en zoo ik de derde ware, zou ik bijna vreezen, zoo laag onder den tweeden te dalen, als de tweede nu reeds beneden den eersten staat.

Tweede brief.

Hoogvliegen! - Neen, ALBERT! ge oordeelt te juist, om niet te zien, dat in mijn' vorigen de vlugt noch vlot, noch hoog ging. Het was slechts een geklap van wieken boven den grond; van wieken, met zand en gruis bezwaard; van eene echt Hollandsche meeuw, die slechts even over den waterplas scheert.

En toch, mits het u niet vervele, wenschte ik thans evenzeer een fantasiescheppingje, als wedergade van mijn duizendjarig rijk der kunst, te leveren. Het woord: *Natuurstaat der kunst* ware bijna mijner pen ontvallen, indien ik niet bij tijds de innerlijke strijdigheid van beide begrippen had ontdekt. Gelukkig, want het herinnert mij, dat ik hier historischen bodem heb, en niet naar nevels behoef te grijpen.

Hoe duister toch die laatste trap van ontwikkeling, waarop onze voorouders stonden, ook wezen moge, één' trek mogen wij daaraan, zonder vrees van te dwalen, toekennen: de geldigheid van het regt des sterksten. Wel doorkruist die gedachte de geheele geschiedenis; want er is evenzeer verstandelijke en zedelijke kracht als ligchaamskracht; doch juist, waar de eerstgenoemde de laatste te hulp komt, die bedwingt en wijzigt, of door middelen in het brein uitgedacht, en niet alleen in de spieren berustend, verdubbelt, daar is, dunkt mij, ten naasten bij, een begin van Kunst aanwezig. Willen wij hier eens naar het personeele zoeken?

ACHILLES twist bij HOMERUS, zoo als geen fatsoenlijk man het zou doen. Hij moge tienmaal de leerling van den wijzen PHOENIX wezen, hij moge bij de lier zijne uitspanning zoeken, wanneer hij zijn verlof neemt uit het werk des oorlogs; wanneer hij zijn' veldheer voor *hondskop* en *hazenhart* en *volkenvreter* uitscheldt, is de hartstogt zijne meesteres en niet de poëzij; want wij denken tamelijk eenstemmig over de verhouding of liever over de wanverhouding van die beide. Intusschen is het al veel, dat zijn zwaard op zijne zijde blijft. Er is, ondanks zijn onzinnig geschreeuw, geloof aan de kracht van het Woord aanwezig, en gevoeligheid voor *zijn* woord aan de zijde van zijne partij. De Godin der wijsheid had hem ook op dat oogenblik bij de haren gegrepen: ‘Houd uwe handen te huis,’ had zij gezegd, ‘en scheld hem voor de rest zijne huid vol.’

Een tweede stap vooruit! - Zoo schelden al kunstiger is dan slaan, dan schuilt er bij dien toestand van ontwikkeling zeker eenige kracht in *hard* te schelden; en wie de beste stem heeft, wint het, even als op de vischmarkt. Maar zoo men den klank van het spreken door juistheid en gepastheid vergoedt, dan is dat een nieuwe triomf der kunst op de ruwe gemoederen. MENELAUS gaat in het leger der Grieken voor den besten schreeuwer door, al schijnt het, dat ACHILLES ook eene enkele reis zoo veel toevoer van lucht in zijne longen krijgt, dat hij daarmede de Trojanen tot staan brengt. Intusschen zegt ANTENOR bij HOMERUS: 'MENELAUS sprak schielijk en kort en metéén goed luid; want hij was geen man van vele woorden. Maar toen ULYSSES oprees stond hij dáár en keek naar den grond, en hield zijnen staf onbewegelijk, alsof hij geen tien kon tellen. Maar toen eindelijk zijne volle stem uit de borst oprees, en zijne woorden als sneeuwvlokken daarheen stoven, toen zou geen sterveling het tegen ULYSSES hebben opgenomen.' Men kan zien, dat ULYSSES hier met een' leepen vogel, zoo als ANTENOR, te doen had, die goed verstond, wat ieder woord beteekende. Want anders hield hij zich zoo stil en zijnen staf zoo in rust niet. Toen de Grieken, bij het groote nachtelijke alarm, als wezels naar hunne schepen kropen, hield hij, zoo dikwijls hij een' vorst of een' man van gezag tegenkwam, dien met vriendelijke woorden staande: 'Mijn braafste! gij zijt toch de man niet, om zoo benaauwd te wezen. Houd uw gemak, en gebruik uw' invloed, om de anderen weêr tot rust te krijgen.' Maar zoo dikwijls hij een' man uit het volk zag, en den alarmkreet hoorde aanheffen, dien raakte hij met zijnen schepter en schreeuwde: 'Houd den mond, knaap! en doe wat de knappe lieden u zeggen!' Vindt ge niet, ALBERT! dat de kloekzinnige ULYSSES, volgens vader HOMERUS, vrij personeel was?

Gij geeuwt. Dat zal lang worden, zoo wij op deze wijze van *Ilias* A op *Ilias* B overgaan, en zoo vervolgens! Intusschen ik schenk u ARCHILOCHUS en den strop van LYCAMBE, HERACLITUS en zijne knorrepotterij, SIMONIDES en zijne Epigrammen, TIMON met zijnen menschenhaat, de oude komedie zelfs met zijne groote mannen op de planken, - alle zoo vele triomfen, waarbij de kunst juichte, om op SOCRATES over te springen.

Beleefder waarlijk, inschikkelijker kan geen vorm, menschlievender geen doel zijn, dan dat van zijne rede. Laat zich achter zijne ironie nog zoo vele scherpte verbergen, slechts die beleedigd is, voelt ze en dat door zijne schuld. Is er vleijender houding mogelijk, dan die van den man, die niets weet en alles van an-

deren leeren wil, die in het geding, dat hem het leven zal kosten, geene namen wil noemen, om den staatsman niet ten toon te stellen, dien hij zoo knap niet vond, als hij verwacht had. Plaats hem naast de redenaars van zijn' tijd, naast de blijspeldichters, die hem verguizen en beslis, wie van die allen het revolutionnairst in zijn spreken en doen is.

Het Atheensche volk besliste anders, en het voelde fijn en het dacht diep. Hadden zij geheel onregt, wanneer zij zagen, dat de jonge leerlingen van SOCRATES hunne deftige ouden in het riet praatten en uitjouwden? Waren, zij ieder voor zich, door die duizend fijne vragen, niet met het brandmerk der onwetendheid gestempeld? Waren, behalve ANYTUS en MELITUS en LYCON, niet duizenden persoonlijk in hunne geliefdste droombeelden, in hunne verschoonlijkste ijdelheid, in hunne oudste overtuigingen gekwetst? Nog eens, plaats SOCRATES naast de schreeuwende, scheldende, lasterende redenaars van de *Pnyx*; naast de ruwe, dikwerf gemeene, bijtende en bassende blijspeldichters, het ruwe, het onware, het gemeene, dat hen aankleeft, veroordeelt de beschaving, veroordeelt de zedelijkheid; maar des te minder verheft zich de stem van ieder afzonderlijk of van het geheele volk er zich tegen: het neemt er van wat hun goeddunkt, en zij trekken zich het overige niet al te zwaar aan. Maar bij SOCRATES niets, dat de zedelijkheid wraakt; niets, dat de hoogstbeschaafde eeuw beneden zich zou achten; en echter de magtigste en beschaafdste Atheners achten zich persoonlijk gegriefd; door zijn leven en door zijn' dood is de meerderheid zijner tijdgenooten prijs gegeven aan de blaam der nakomelingschap. Red mij, ALBERT! uit de tegenstrijdigheid, waarin de gang van mijn schrijven mij verwarren zou. Of is personaliteit, hoe bedekter, hoe redelijker, hoe kunstiger zij is, des te grievender? en dus omgekeerd: hoe grievender zij is, des te meer in verdrag met waarheid, met zedelijkheid, met beschaving? -

Die stelling is forsch, en toch heeft zij welligt hare waarheid. De Atheners hadden langer hunne Redenaars hooren schreeuwen, langer hunne beroemde mannen in den bespottelijksten toestand over het tooneel zien slepen, dan SOCRATES door vragen en antwoorden de algemeene begrippen ontleden, zuiveren, als het ware, *doorzeven*. SOCRATES zeker was van zijnen tijd; hoe anders kwam zijne dialektiek op het tooneel? en hoe begonnen die helden, die elkander bij HOMERUS zoo regt ruw in het haar vlogen, elkander in de voorstelling van EURIPIDES met *bon mots* te troeven, en trots den bekwaamsten Sophist met vragen en antwoor-

den in de engte te drijven! Als ETEOCLES en POLYNICES twisten wie de vijand van zijn Vaderland is, als ADMETUS en PHERES beredeneren, wie de beleefdheid had behooren te hebben, om voor ALCESTIS te sterven, als AGAMEMNON tegen MENELAUS staande houdt, dat hij zijne brieven niet behoeft te laten kijken, als THESEUS de Volksregering tegen den Heraut der Thebanen verdedigt, laat hen dan gerust hunne eigene zaak bepleiten, ge zult geen bloed zien! de Godin der Wijsheid behoeft niet tusschen beide te komen. Zij zijn der School waardig, waaruit zij voortkomen. Al schelden zij elkander niet meer zoo als bij HOMERUS, zij grieven elkander niet minder, zoo dikwijls ge slechts onder de personen hunne helden EURIPIDES en MNESILOCHUS en hunne Atheners denkt. Zij zijn personeel, maar zij zijn met kunst personeel: zij spreken beschaafd en redeneren uit de zedelijke begrippen, die den tijd kenmerkten, toen de kracht des volks uit de hand en uit de borst naar het hoofd en naar den mond was verhuisd.

Maar in dien tijd gold eene nederlaag in woorden meer, dan een slag in het aangezigt, waarvoor de regtbanken straf en vergoeding verschaften. HOMERUS, kunstenaar als hij was, stelde ons de beelden der helden, die zijne herinnering bezielden, vóór, zoo als zij waren, met de ruwheid van eene eeuw, die zwak ter taal, maar krachtig ter daad was. Hadden de helden van EURIPIDES elkander voor ‘hondsvot en hazenhart’ uitgekreten: ‘Spreek zoo met onze Scythische huurlingen,’ zoude de menigte gezegd hebben; ‘geen man van fatsoen trekt zich dergelijke smaadwoorden aan.’ Maar waar zij slag op slag elkander met eene phrase antwoordden, uit de scholen der wijsgeeren, uit de vertoogen der Sophisten, uit de herinneringen der dichters ontleend, dáár deelde het publiek in den kampstrijd, alsof het eene openbare les van GORGIAS en POLUS bijwoonde. ‘Raak! goed raak!’ schreeuwde de menigte, en zoo als velen, werd EURIPIDES door die toejuiching verleid, om liever voor de gunst van het algemeen, dan voor de waarheid te arbeiden.

Grofheid was eene zonde in eene verfijnde, in eene misschien overfijnde eeuw; maar de kunst zelve echter had tot dus verre niet getracht personaliteit te weren, zij beschouwde die als iets natuurlijks, als iets dat voor haar niet ‘te laag of te afzigtelijk’ was, maar dat zij als haar waardig voorwerp wilde verfijnen en gevoeliger maken voor elken tijd, waarin zij optrad.

Laat ons zien, of zij het later anders gemaakt heeft.

(*Wordt vervolgd.*)

Q.N.

Veteranen-klagt.

Tien centen 's daags voor zeven man!..... [1]
Des legers diensten zijn vergeten, -
Al wie er huis van houden kan
Die mag den droes te slim af heeten;
Wis komt het op 't bekrimpen an!
Maar wijf en kinders eischen eten,
En stil huun' honger daar eens van:
Tien centen! - zou de Koning 't weten?

Als ik nu maar een ambacht kon!
Maar 'k moest zoo vroeg in 't veld voor NAPJE,
Een jaar na 't Spaansch lawaai begon,
Waarachtig, geen onnoozel grapje! -
Wat plaag, die niet dat volk verzon,
't Vergifte zelfs 't gestolen hapje:
't Is waar, wij kusten menig non
En hielden menig paap voor 't lapje!

Hoe heugt mij nog mijn officier
Onmenschlijk door zijn lief verzopen

1 *Tien Centen 's daags*: zoo wij wèl onderrigt zijn, is het gagement, den ouden grombaarden toegekend, minstens, ƒ 45,00; - het onderscheid is, helaas! niet groot.
De Redactie.

In 'k weet niet eens meer wat rivier:
'k Mogt repje scheerje 't koppel stroopen,
'k Mogt duiken wis een groot kwartier,
Zijne oogen gingen niet weêr open;
En ik bleef simpel fuselier, -
Tien centen 's daags om me af te koopen!

Uit *Spanje* zou 't den Rus te lijf,
Guerilla's dáár en hier Kozakken,
Het was al éénerlei bedrijf,
Maar *Moscow* heeft de kool gebakken;
Sinds stonden alle vingers stijf,
Sinds viel geen *dobbry* meer te pak ken, -
Was dat een Land! een voet vier, vijf,
Ter keel toe in de sneeuw te zakken!

Mijns makkers dood verzwaarde 't kruis;
Ik had zijn hoofdwond flink verbonden
Met een gekaapt baskiren-buis;
‘Groet,’ zeî hij, ‘groet wie mij bestonden,’
Hij lag vast stiller dan een muis,
‘Groet ook,’ daar bloedden weêr zijn wonden,
‘Wat zul jij - welkom we - zen t'huis!’
Tien centen 's daags voor zeven monden!

Ik bragt ons dorp in rep en roer,
Maar de éénge, die mij hartlijk kuste,
Dat was mijne oude, blinde moêr:
‘Jou vaêr,’ zeî zij, ‘is lang ter ruste!’
Ik zag wel aan mijn' manken broêr,
Dat hem het deelen kwalijk lustte,
Dewijl zijn wijfje er slecht bij voer,
Die in de wieg hunn' tweeling suste.

Veteranen-Klagt.

Het deed mij zeer, maar 'k wist goed raad:
‘Oranje boven! beter tijden!
Hou wat je hebt, ik blijf soldaat!’
En JAANTJE mogt als JAN me lijden.
Er werd van *Elba* drok gepraat,
Voor Vorst en Volk was 't lust te strijden!
Ook zegt men, dat de Leeuw nog staat: [1]
Tien centen 's daags wie hem bevrijdden!

Ligt was ik nu een groot Sinjeur
Had ik voor de *Oost* toen dienst genomen,
Ik liet het niet om 't laf gezeur, -
De dood mag op zijn' tijd eerst komen!
Maar *Luik* lag lief, maar *Luik* ging veur;
Geen Waalsch geschimp had ik te schromen:
‘*Ce brave a servi l'Empereur*!’
En wie kon van een' opstand droomen?

Toch kwam hij, en toch trokken we af,
Hoe vaak wij op hun bende stieten,
Wij hadden geen verlof ter straf, -
Het moest een vreedzaam scheiden hieten;
Schoon 't vee ons kruid voor klare gaf,
Onz' trouw bleek in niet weêr te schieten,
Al vond er menig borst zijn graf, -
Tien centen 's daags voor wie het lieten!

‘Lang leev' de Prins!’ hoe vloden zij
Zoodra Hij 't ‘Voorwaarts!’ uit mogt spreken;
Een matte boon ontwrichtte mij,
Toch bleef ik bij den trein niet steken.
Ook ik heb *Hasselt's* burgerij>

1 Op het veld van *Waterloo*.

Hem buigende om genâe zien smeeken;
   Wie, bliksem! riep er Franschen bij?
Wij hadden regt onze eer te wreken!

   'k Werd Veteraan, en nam een vrouw;
‘Oud mal gaat bovenal,’ eilacie!
   'k Zeî altoos: als ik ooit eens trouw
Geen weêuw, al voert ze nog zoo'n staatsie!
   En 't was of 't ook zoo wezen zou:
Jong AAFJE leidde me in tentatie,
   Vijf kinders, vijfmaal naberouw, -
Tien centen 's daags, ondankbre natie!

   Hoe slecht het met de schatkist sta,
Ook onze vordring zij gekweten!
   Voor trouwe zonder wederga
Tien centen 's daags! zou WILLEM 't weten?
   Hij voerde ons aan bij *Quatre-Bras*,
En kan Hij *Bautersem* vergeten?
   Het waar' des Veldheers eer te na,
Zoo 't krijgsvolk bedelbrood moest eten!
      W. D - s.

Mengelingen.

Eene kroon voor Karel den Stouten.

(*Vervolg van Bladz.* 268).

De Staatkundige zamenkomst, die wij boven[1] met een woord hebben aangekondigd, vond plaats, even na den avondmaaltijd des Hertogs van *Bourgondië*, of liever, deze werd er om verkort; want naauwelijks had men hem kennis gegeven, dat de man, die gewacht werd, was aangekomen, of hij stond van tafel op, wierp schielijk een kostbaar fluweelen bovenkleed over zijn harnas heen, wenkte den Grooten Bastaard, hem te volgen, en liet zich door twee fakkeldragers vóórlichten naar het bidvertrek der Abten van St. MAXIMIJN, dat tot zijne geheimkamer was ingerigt.

Er bevonden zich twee mannen: de eene was, naar den grijzenden baard te oordeelen, van meer dan rijpen leeftijd; de andere scheen nog niet volkomen de krachtigste jongelingsjaren te hebben bereikt. De oudste, dien KAREL als Graaf van *Vernemburg* aansprak, droeg het lange Duitsche hofgewaad. Toen hij voor den Hertog het hoofd ontblootte, zag men de trekken van een veelbeteekenend gelaat en kleine lichtbruine oogen, die, onder de zware grijze wenkbraauwen, van leven en schranderheid flikkerden. De fiere slanke jonkman, die hem vergezelde, was eenvoudiger gekleed dan hij; toch had zijne houding iets

1 Bladz. 247.

dat hem genoeg onderscheidde, om hem niet voor een' mindere des Graven te doen aanzien. Hij groette KAREL van *Bourgondië* met een' vriendelijken glimlach, die echter iets verlegens had, en met eene ligte beweging aan den breedgeranden hoed van zilvergrijze zijde, dien hij ophield.

De tegenwoordigheid van dezen jongeling scheen den Hertog eene aangename verrassing te zijn; ten minste hij naderde hem vrolijk, reikte hem welgevallig de hand, en sprak op vergenoegden toon:

'Bij de eer van onze Orde! nu stellen wij het beste vertrouwen in de beloften van *Oostenrijk*, als ze ons door zulken zendeling aangekondigd worden.'

'Met uw welnemen, Doorluchtige Hertog!' hernam de Graaf van *Vernemburg* eerbiedig, doch eenigzins haastig; 'de tegenwoordigheid van Mijnheer is geenszins eene tegemoetkomende en veel minder eene verbindende betuiging van mijn hof, maar kan éénigliijk beschouwd worden als een bewijs van hooge persoonlijke belangstelling van den Rijks-Baron (hij sprak dit woord met nadruk) in de zaken, die hier gaan behandeld worden.'

'En van zijne zeer opregte toegenegenheid en eerbiedenis voor den persoon des Hertogs van *Bourgondië*,' voegde de jonge Baron er met levendigheid bij.

'Om het even,' sprak KAREL, wiens wangen zich sterk gekleurd hadden bij het woord van VERNEMBURG, 'het is altijd goed, dat de belanghebbenden hunne zaken zelve drijven; wij hebben menige ondervinding van onderhandelaars, die de zaken, hun toevertrouwd, meer in verwarring bragten en verwikkelden, dan toegelicht en vereffend hebben.' Dit laatste was eene lompheid aan den Duitschen Graaf, als onderhandelaar hier aanwezig; maar de Staatsman beantwoordde haar alleen met een' fijn spottenden glimlach en met de aanmerking, dat hij hoopte te bewijzen, hoe die regel niet van algemeene toepassing was; daarna ziende dat KAREL gezeten was, plaatste hij zich, na eene ligte buiging, tegenover hem in den gereedstaanden zetel.

De Baron zette zich aan zijne regterzijde, maar op eenigen afstand, en liet zijn donker blaauw oog, met eene soort van onrust en schroom, van den een' naar den ander afdwalen.

'Onder goedkeuring van Uwe Hoogheid,' begon de Graaf, op de twee hooge vergulde kandelaren wijzende, waarop zware waskaarsen brandden, 'zou ik van oordeel zijn, dat deze lich-

ten helderheid genoeg verspreiden om deze zamenspreking toe te lichten, en dat het raadzaam zou zijn, gindsche fakkeldragers te verwijderen.'

'Integendeel, Heer Graaf!' antwoordde de Hertog, in wiens toon iets was, dat getuigde van zijne veranderde luim; 'wij oordeelen, dat dit vertrek te spaarzaam verlicht is naar aanzien van het gezelschap; en de bijën van onze Zuidelijke Staten leveren was genoeg op, om, bij eene gelegenheid als deze, de kloosterachtige somberheid van dit verblijf op te luisteren.'

'Maar die lieden zijn getuigen.....' hernam de Duitscher, met eenen zijdelingschen blik op den Baron, 'en hunne oogen en ooren blijven niet zoo werkeloos als hun mond.'

'Deze lieden zijn op ons bevel even stom, doof en blind als hunne fakkels zelve; daarbij, wie geeft opmerking aan dergelijke dienende wezens?' sprak KAREL, en zeer scherp voegde hij er bij: 'wij verzorgen onze dienaren te goed en betalen hen te ruim, om niet zeker te zijn van hunne trouw.'

De karigheid des Keizers voor zijne hofhouding en ambtenaren was bekend.

Een diepe blos kleurde de wangen van den jongen Baron.

De Graaf glimlachte weder, doch ditmaal meer met verlegenheid dan ironie.

'Messire ANTONI!' vervolgde KAREL tot dezen, 'laat nog twee mannen met wastoortsen ter wederzijden van die nis plaats nemen, opdat wij licht hebben over de tafel!' en met trots zeide hij: 'En gij, Graaf van *Vernemburg*! vergeef ons, wij zijn gewoon, bij dergelijke huishoudelijke aangelegenheden, geen' anderen raad te volgen dan dien van ons eigen hoofd.'

De Bourgondische Edelman, die met dergelijke handelwijzen van zijnen Meester gemeenzaam scheen, wenkte van achter diens zetel, waar hij stond, den zaakgelastigde toe met een gebaar, dat tot zwijgen maande, en daarop verwijderde hij zich, om het gegeven bevel te doen gehoorzamen.

De Duitsche Heeren zagen elkander aan met een ligt schouderophalen, verwonderd en geërgerd over eene zoo kleingeestige tegenstreving op een zoo weinig beduidend punt, die hun scheen te voorspellen, hoe veel lijdzaamheid zij bij dit zamenzijn te gebruiken zouden hebben.

En ze mogten er zich waarlijk mede wapenen, want KAREL was, door eene aanvankelijke teleurstelling, in dat lastig en dwarsdrijvend humeur geraakt, dat voor zijne omringenden onverdragelijker was dan sommige vlagen van zijnen opgeruiden hartstogt;

en dat voor zijne eigene belangen nog veel gevaarlijker was, daar het hem, als het ware tegen de uitspraak van zijn gezond verstand aan, vervoerde, om volmaakt strijdig te handelen met den raad van anderen, zelfs van de best gemeende waarschuwing.

Een woord, dat over deze zielsgesteldheid zijns meesters inlichtte, en raad gaf hoe daarbij te handelen, was het zeker, wat ANTONI, bij zijne terugkomst in het vertrek, den Duitschen diplomaat als ter loops influisterde, onder begunstiging der stoornis, door het binnentreden van de beide toortsdragers veroorzaakt.

Maar KAREL's achterdocht werd er door opgewekt, zelfs tegen een' anders geliefden bloedverwant.

'Messire Neef! uwe plaats is aan *onze* zijde, meenden wij,' sprak hij met hardheid.

En die fiere edelman, die later een' ander zijner landsheeren met de wapens in de hand zou durven trotseren, gehoorzaamde dezen zonder ééne tegenwerping. Zóó groot was het ontzag, dat deze Hertog, tot in het kleine toe, voor zich had weten in te boezemen aan zijne Vorstelijke hovelingen, en dat in eenen tijd, waarin de Fransche kroonvasallen zich nog als onafhankelijke magten tegen hunnen Heer wapenden en verbonden, terwijl KAREL zelf, door zijne aansluiting en deelneming, dien tegenstand had gewettigd.

Vlak tegenover de nis, in welke een levensgroot standbeeld van den Heiligen PETRUS geplaatst was, zat de jonge Baron, en dus volkomen in het gezigt der beide toortshouders, die dáár op KAREL's bevel hadden post gevat; maar ze stonden roerloos en stom als het marmeren beeld zelf, zonder eens naar de sprekende personen op te zien, en zóó zigtbaar zonder deelneming aan het voorvallende, dat men het den Hertog niet misduiden kon, zoo hij ze weinig meer rekende dan de lichtstandaarden, waarvoor zij strekten. Een hunner echter, op wiens gelaat iets pijnlijks lag, dat kon worden uitgelegd als onrust, als morrende verveling, wierp toevallig een' schichtigen en schroomvalligen blik op den persoon tegenover hem, den belangwekkenden jongeling; en hij scheen zóó getroffen door dit gezigt, dat hij verbleekte en de lichttoorts een oogenblik wiegelde in zijne sidderende hand.

Het was ROMUALD, de page van den Markgraaf SIGIBERT, die den zoon van zijnen Keizer had herkend!

Het wordt eenmaal tijd, dat de lezer wete, hoe deze in het klooster was binnengedrongen, en wat hij er kwam verrigten.

Toen de schalke BERTHA haren wensch teleurgesteld zag, om den knappen jongeling tot geleider te hebben, had zij hem eenen wenk gegeven, dat hij, bij wijze van ontmoeting, zich met zijne schoone omstreeks de kapel zou zamentreffen; toen zij dus alleen vliedende terugkeerde, vond zij hem op het aangewezen pad; en toen zij hem in snelle woorden en niet verzwakte kleuren het avontuur had afgeschetst, dat haar van SÜSCHEN had gescheiden, was het zijne eerste gedachte, zoowel als haar dringend verzoek, dat hij zonder verwijl de beduchte schoone van de lastige plaaggeesten ging verlossen. Zij zelve zoude wel veilig haars weegs gaan; zij zag de Zwarte Poort reeds zoo goed als vóór zich, ‘en hare veiligheid was voor hem ook van het kleinste belang,’ voegde zij er spottend bij.

ROMUALD ijlde dan voort, ‘op de vleugelen der liefde,’ om eens eene nieuwe uitdrukking te wagen; maar die vleugelen hadden hem nog niet ver gebragt, of hij ontmoette de twee teleurgestelde standaardjonkers, die voor den hoogeren rang der pages hadden moeten wijken, bij den twist om de Duitsche HELENA. In de feesten, die de Bourgondische dienaren met de Oostenrijksche hadden in aanraking gebragt, was ROMUALD met één' hunner genoegzaam in kennis geraakt, om hem deelgenoot te maken van zijne onrust over het schoone meisje.

‘Was het uwe zuster of uw liefje?’ vroeg de Bourgondiër.

‘Mijne zuster!’ sprak ROMUALD, zonder aarzelen den titel kiezende, dien hem het eerwaardigste regt scheen te waarborgen.

‘Leugenaar!’ hervatte de ander, die de onwaarheid in zijn' blos las; ‘maar gij zijt reeds genoeg gestraft; mijne Heeren de pages-edelknapen, met name JOHAN DE LA CLITTE en PHILIPPEAU DE BEAUCAIRE, hebben haar in hunne magt binnen de muren van het klooster, en wees gelukkig met haar zoo gij ze wederkrijgt!’

‘Wat moet ik doen? zeg wat ik doen moet!’ smeekte ROMUALD, doodelijk verschrikt van hunnen spot.

De Bourgondiërs beraadden zich te zamen; wat zij uitdachten, zou te gelijk eene goede wraak zijn voor de teleurstelling, die zij zelve hadden geleden.

Zij beschouwden ROMUALD met aandacht.

‘Durft gij wat wagen?’

‘Alles om haar.’

‘Gij waagt niet veel, als gij behendig zijt,’ sprak de langste, en wierp zijn bovenkleed uit. ‘Verwissel dit met uw wambuis, neem mijne tootschoenen en mijne gantelets; uw lang blond haar

is van het onze niet te onderkennen. Zie zoo, die muts daarop. De Provoost zelf zou u nu den standaard in handen geven. Wie let er op, of uwe witte hozen juist van scharlaken zijn als de onze? Wij zijn honderd in getal in 's Hertogs huis, meest allen Luxemburgers en Henegouwers; maar het eene rot kent naauwelijks het andere van wezen. De portier zal u niet weren omdat hij u niet kent. Stap vrij en los de voorpoort in. Onze Heer zal weldra komen; als ge hem ziet, legt gij hem uwe zaak vóór, op de wijze, die gij het best keurt, en het meisje zal te voorschijn komen, al hadden zij haar onder de aarde begraven, en de jonkers zullen hun deel krijgen, als verdiend is. Maar wacht u te bekennen, dat gij niet van de onzen zijt; KAREL *van Bourgondië* is de man, om u zonder onderzoek als spion te doen opknoopen. Als ge een weinig gaauw zijt, kunt gij echter ligt dit noodlot ontgaan; welnu, zijt gij besloten?'

De Duitscher had zijne vermomming reeds voltooid. Wat vroeg hij naar gevaar en bezwaren? hij had de liefelijke engel, die geheel zijn hart vervulde, van, hij wist zelf niet welken jammer te redden of te wreken, en hij gaf er zijn leven voor, zoo hij slechts slaagde. En er sprak veel voor dit goede vooruitzigt. De Bourgondische jongelingen gaven hem nog enkele waarschuwingen en aanwijzingen; en moedig stapte hij - hoe dankte hij zijnen beschermheilige - ongehinderd, schoon niet onopgemerkt, de groote voorpoort binnen. Snel vermengde hij zich in den stoet van lagere dienaren, zich slechts zoo veel mogelijk op eenen afstand houdende van wie eene uitmonstering droegen aan de zijne gelijk. Voor alles wilde hij weten wat er van SÜSCHEN geworden was, en hij hoopte het te ervaren uit een of ander gesprek, dat hij schijnbaar onverschillig meende aan te knoopen, of met te luisteren naar de woorden der anderen; maar, helaas! het Vlaamsch, het Bourgondisch, het Luiksch, het Henegouwsch, het Hollandsch, alle tongvallen en alle spraakwijzen van al KAREL's Vorstendommen kruisten zich hier, als bij de spraakverwarring van *Babel*; en de Duitscher, die anders genoeg Fransch kende, om met ware Bourgondiërs om te gaan, verloor hier den draad van iedere gissing; daarbij was het een gewemel en geloop en tegen elkander hotsen, een verdringen en verjagen onderling, waarbij er geenerlei vraag gehoord of beantwoord kon worden. - Eindelijk vatte hem een oudachtig man bij den arm, die, naar het uiterlijk te oordeelen, aan de dienst van de keuken moest verbonden zijn.

‘LUDWIG! volg mij,’ sprak hij in vrij goed Duitsch; ‘in de fruitkamer heb ik iets voor u, arme landsman! die bij den avondmaaltijd geenen toegang hebt. Kom mede.’

ROMUALD, die het een weinig op zijne goede fortuin moest laten aankomen, volgde dien man, dien hij ten minste verstaan kon, en die hem welligt van dienst zou kunnen zijn, hetzij bij zijne nasporingen, hetzij bij zijnen wensch om den Hertog te naderen.

Een afzonderlijk korps dienaren was tot de dienst van KAREL's nageregt verordend; die fruitkamer dus, waar de Luxemburger hem vóórging, was opgevuld met lieden van allerlei leeftijd, die er de pligten van hunne dienst kwamen uitoefenen. Het was er reeds schemering, gelijk in geheel het klooster, waar licht en lucht maar zeer weinig toegang gelaten werd; niet vreemd was het dus, dat deze meester-spijsbezorger, die zeker door eenige gelijkenis moest getroffen zijn geweest, de vergissing niet ontdekte, maar den wijn en het koude wildbraad en de geurige druiven, die hij voor den lieveling ter zijde gezet had, met ronde gulheid aan den vreemdeling voordiende, terwijl deze inmiddels bij zich zelven overleide, hoe hij de gewenschte ondervraging aanvangen zou.

Maar nieuwe personen kwamen binnen. ‘Houd u hier wat ter zijde,’ fluisterde zijn gastheer hem toe; ‘daar zijn de knechten fakkeldragers, die komen om de wastoortsen, welke ik moet afleveren.’

Nadat de man hem tot die bezigheid verlaten had, stond de Duitscher alleen in den gekozen' hoek; toen op ééns een der binnentredenden de tijding bragt, dat de Hertog terug was. Plotseling werd alles nog meer leven en werkzaamheid; men hoorde stemmen bevelen geven, en men zag ze met drift uitvoeren; geene hand bleef er werkeloos; geen voet twee minuten op dezelfde plaats, en om tot de orde te komen, heerschte er eene vreeselijke ongeregeldheid. ROMUALD stond alleen, werkeloos tusschen dit gewoel, genoeg met zijne houding verlegen, en vol verlangen om verder te gaan, nu hij KAREL in deze muren wist.

Zijne ledigheid had intusschen de aandacht getrokken van iemand, die, naar zijne kleeding te oordeelen, en het witte staafje in zijne hand, een der dienstdoenden onder de hofmeesters moest zijn.

Hij naderde ROMUALD met driftige gebaren en onvriendelijke woorden.

‘Ons ontbreken heden zeven fakkelhouders voor de eetzaal! en onze Heer onderhoudt honderd gezonde jongelingen, die geen' vinger uitsteken, dan hij openbare optogten eenen standaard te dragen! 't Is eene schande! daar staat weêr een van die verwijfde luiaards. Hola, Meester!’ en hij vatte hem bij den arm; ‘ge zijt op eene plaats waar ge niet hoort; verdien ten minste van daag uw brood, en volg mij met eene fakkel naar het refectorium. ST. BRÈVE! eene wastoorts voor den Jonker.’

ST. BRÈVE, dezelfde, die zich den jongen Duitscher had aangetrokken, zette een meêwarig gezigt, toen hij hem het geëischte in de hand gaf, maar deze vond zijn lot heimelijk niet zoo hard als het zijnen begunstiger toescheen; want hij begreep, dat hem daarbij de beste gelegenheid geboden werd om tot den Hertog te komen. Ook lichtte hij den hofmeester vóór met eene gewilligheid, die dezen te eerder in eene betere luim bragt, daar hij haar niet had mogen wachten, en met reden; want in eene huishouding, zoo omslagtig als die van den Bourgondischen Hertog, waar ieder meubel, ieder stuk van het tafelgereedschap bijna een' afzonderlijken bediende had, die er zorg voor droeg, maar wiens dienst zich dan ook verder tot niets uitstrekte, waren juist zij, die er zich zonder bepaalde werkzaamheden ophielden, onder den naam van lediggangers, de lastdragers van ieders verzuimd werk, waarover ieder naar willekeur beschikte; daarom hadden de jonkers van den standaard, slechts tijdelijk in deze betrekking, en meestal van vrij goede afkomst, zich dikwerf met moed verzet tegen dit willekeurig gebruiken hunner personen.

‘Geef mij dan ten minste eene eerlijke plaats, nu ik eene taak op mij neem, die niet van mijnen pligt is,’ had ROMUALD den hofmeester gebeden.

En deze was hem hierin gaarne te wille geweest, en had hem post gegeven aan des Hertogs eigen tafel. Met eene mengeling van vrees, van verwachting, van onrust, die toch werd afgeleid door het gezigt van al het vreemde en sierlijke rondom hem, had de jongeling zoo staande, in altijd klimmend ongeduld, eenen tijd doorgebragt, die zeker lang was, maar die hem zonder einde scheen, totdat eindelijk zijn geduld en zijn stout ondernemen door eene uitkomst boven hoop en verwachting werd bekroond. SÜSCHEN veilig en ongedeerd te zien binnenkomen onder de bescherming van den Vorst, was hem een loon geweest, zoo zoet en heerlijk, dat hij zijnen geleden' angst en het moeitevolle van zijn' tegenwoordigen toestand daarbij vol-

komen vergat. Alleen, toen de schoone veilig en gelukkig van dáár ging, en gewroken door de vernedering harer beleedigers, had hij er een jaar van zijn leven voor willen geven, om haar te mogen vergezellen of volgen; maar zonder zich te verraden of achterdocht te geven, was het onmogelijk, en hij had nu reeds genoeg gezien van Bourgondische manieren en Bourgondisch regt, om zich aan niemands verkeerde opvatting te wagen; met toenemend verdriet en afnemende lijdzaamheid zag hij dus eenen maaltijd aanvangen en voortduren, die hem op de plek als vastgemetseld hield, en hoe hij de stoornis zegende, die KAREL van tafel dreef, valt daarna ligt in te denken. Maar het was besloten dat hij tegenspoed zoude hebben; genoeg aan het hofleven gewoon, om ingewijd te zijn in die kleine listen, waarmede men zich dáár eenen last van den hals schuift, was hij, na het vertrek van den Vorst, reeds aan den uitgang van de zaal genaderd, toen een dienaar van Messire ANTONI van *Bourgondië* zich aan OLIVIER DE LA MARCHE wendde om meerdere toortshouders voor 's Hertogs kabinet. ROMUALD werd op nieuw gebruikt, en een woord van tegenspraak, dat hij waagde, werd door den grooten Heer zóó hoog beantwoord, dat de jonge man, zich van spijt verbijtende, gehoorzamen moest. Tot zijne ergernis hoorde hij juist den portier de groote poort sluiten, nadat hij zijne gewone ronde had gedaan, om te onderzoeken, of er ook vreemdelingen waren binnengeslopen, en dezulken, die geen regt hadden te blijven, uit het huis te verjagen. Die poort knarste hem in de ooren, als de deur van eene gevangenis. Het zien van den Aartshertog woog hem niet minder zwaar op het hart; hij was meermalen met zijnen heer in diens tegenwoordigheid geweest; hij kon hem erkennen, en één woord of één gebaar van verwondering kon hem verraden. De toon, dien de onderhandeling nam, maakte hem niet geruster; want, gedwongen spion als hij was, voelde hij meer en meer, dat zijne tegenwoordigheid, zelfs met het volle bewijs zijner onschuld vóór zich, beide partijën evenzeer moest beleedigen. Eene bekentenis van de waarheid was reeds niet meer doenlijk geworden.

De jonge Baron, of liever de Aartshertog (beter nog Hertog) van *Oostenrijk*, was intusschen van plaats veranderd, beleedigd welligt door de onkiesche eigenzinnigheid van KAREL, die hem op deze wijze aan de blikken en berkenning van lage dienaren blootstelde, of wel, onaangenaam getroffen door die blikken zelve - De Graaf van *Vernemburg* had nu de onderhan-

deling geopend, met de verzekering, dat de Keizer genegen was en beloofde, de Staten en Vorstendommen des Hertogs van *Bourgondië* tot een Koningrijk te verheffen, en dezen zelven tot Koning te kroonen en de Koninklijke eere en titels te verleenen; want ziet - wat onder het volk reeds eene openlijke en vastgestelde zaak scheen, was in het kabinet nog slechts eene hoop, die bevestigd moest worden, en eene belofte, waaraan nog iedere waarborg van zekerheid ontbrak. Zóó loopt veelal het gerucht de waarheid vooruit, en zoo de volkeren dat beter in het oog hielden, zouden ze zich niet zoo vaak noodeloos ontrusten en minder grondeloos hopen, om niet zoo vaak te worden teleurgesteld.

'De krooning zal geschieden in deze stad van *Trier*, en bepaald bij *deze* zamenkomst der beide Vorsten,' ging de Graaf voort; 'de Hertog zal daarvoor den Keizer van het Duitsche Rijk ten eeuwigen dage houden en erkennen als Opperleenheer.....'

'En ontslagen zijn van alle leenpligtigheid jegens *Frankrijk*,' viel KAREL in.

'Dat punt kan hier niet worden beslist,' antwoordde VERNEMBURG.

'Bij St. JORIS van *Bourgondië*!' riep KAREL, 'uw Keizer is te voorzigtig om een warm vriend te zijn. Zoo hij mij niet durft losmaken uit dien strik, uit aanzien van LODEWIJK, dan zullen wij dien zelve doorhakken met het zwaard, op de wijze van onzen Neef en zeer hoog gehouden voorganger ALEXANDER van *Macedonië*. Wat hij een gelukkig Vorst was!' voegde hij er zuchtend bij, 'hij had geene Leenheeren. Het is hard Oppergebieder te zijn in zijn land, en toch nog andere Leenheeren te moeten huldigen dan God en zijn' Keizer.'

Het ernstig gelaat van den Duitscher ontplooide zich tot eenen onmerkbaren glimlach over die naïve ontboezeming; daarop ging hij voort: 'De kosten der krooning komen geheel voor rekening van den Hertog.....'

'Wij hebben geen oogenblik anders gemeend,' hernam KAREL, ongeduldig over de langzame deftigheid, waarmede de diplomaat op een punt aandrong, dat hij reeds vooruit had bewilligd; 'wij zijn hier niet zamen om over geldzaken te twisten, als Lombarden of kleine kooplieden; zoo de Keizer zoo veel voortgang maakt als wij wenschen, zijn wij bereid zijn werk te betalen, als hij het begeeren mogt.'

'*Oostenrijk* kan van *Bourgondië* geene andere betaling aan-

nemen dan die van bondgenootschap en trouw,' merkte de Baron aan met een' ernst en vuur, die zijne vroegere beschroomdheid weêrsprak.

'Onze jeugdige Heer vormt zich,' begon de Hertog lagchende; 'hij gaat regt op het doel aan, beter dan één van ons. Maar wij ook kunnen korter weg nemen, dan, zoo als wij doen, terug te komen op onze schreden; onze wenschen omtrent de vermeerdering van grondgebied zijn vroeger aangeduid. Wij eischen verder, dat de vier bisdommen, *Doornik, Luik, Kamerijk* en *Utrecht*, aan ons oppergezag worden onderworpen; het is al te lastig voor een' Monarch, vier onafhankelijke Staten in het midden van zijn Koningrijk; en daar het onmiddellijk leengoederen zijn van het Rijk, valt het den Keizer ligt, hierin onzen wil te doen; wij zijn hiervoor tot groote opofferingen bereid; verder zijn onze aanspraken op *Lotharingen* bekend en regtmatig; wij twijfelen geenszins, of uw meester zal ze ondersteunen.'

'Ik ben verpligt Uwe Doorluchtigheid het tegendeel te verzekeren,' sprak VERNEMBURG; 'zoo haast de Prins VAUDEMONT in uwe handen was, heeft Koning LODEWIJK een' Duitschen Prins gevangen genomen, die in zijne hoofdstad studeerde; en daar die Prins een eigen Neef is van mijn' Heer, moet Zijne Majesteit volstrekt onzijdig blijven in de zaak van *Lotharingen*, en Uwe Genade zelfs verzoeken, den jongen RÉNÉ geenerlei geweld aan te doen, uit vreeze van wederwraak.'

'Vervloekt! LODEWIJK XI is een goed schaakspeler. Met *Lotharingen* zullen wij dan ons zelve helpen. Het ambt van Vicaris-Generaal van het H. Roomsche Rijk is toch te begeven zonder tusschenkomst van Mijnheer van *Frankrijk*, zoo wij hopen? Het zal goed staan zoo een Koning van *Bourgondië* het voert!'

'En dan de Hertog van *Oostenrijk*?' vroeg VERNEMBURG bedenkelijk.

'Die treedt gaarne terug voor de aanspraken van den Hertog van *Bourgondië*,' sprak MAXIMILIAAN, met jeugdige voorbarigheid.

'Zoo zijn wij het eens!' riep KAREL met glinsterende oogen. 'Sire ANTONI, lieve Neef! ontbied hier schielijk onzen klerk en geheimschrijver, opdat deze bewilliging op het papier worde gesteld.'

Maar VERNEMBURG zeide: 'Nogmaals moet ik ernstig Uwe Doorluchtige Hoogheid indachtig maken dáárop, dat de Ba-

Baron bij deze onderhandeling noch persoon is noch stem heeft,' en, tot dezen gewend, voegde hij er bij, eerbiedig, maar met vastheid: 'Mijn Heere! vergeef mij, zoo ik hier tegen uwe wenschen spreke, en met kleine aanmerking voor de hoogheid van uwe tong; maar wil u herinneren, dat dit de voorwaarde was van uwe aanwezigheid bij dit mondgesprek, en dat ik verpligt ben de belangen te handhaven, die aan mijne zorg zijn toevertrouwd.'

De jonge Vorst boog zich eenigzins gedwongen; misschien berouwde het hem in eene voorwaarde te hebben toegestemd, die hem tot de volstrektste onbeduidendheid veroordeelde, en die hem in eenen toestand plaatste, waarbij hij voor vernederingen als deze blootstond, die in strijd was met zijn karakter, en die hem geen enkel voordeel beloofde.

'Zoo word ik dan bedrogen en misleid!' sprak KAREL met vonkelende oogen. 'Men had mij hoop gegeven, dat deze eisch.....'

'Zou worden toegegeven aan den *Schoonvader* van onzen Hertog, Genadige Heer! maar niet aan den Hertog van *Bourgondië*.'

'Welnu! de verloving is zoo goed als geschied,' hernam KAREL zachter, 'wat zoudt ge dan nog aarzelen!'

'Met uw verlof, edele Vorst! Die verbindtenis van een' zoon van *Oostenrijk* met uwe erfdochter is de éénige eisch van onze zijde; en wij hebben regt daarvoor andere waarborgen te vragen, dan de onzekere beloften, die tot hiertoe zijn gewisseld; er moet vervulling zijn, eer wij in alle wenschen van uwen kant, zonder voorbehoud, kunnen toestemmen.'

'De éénige eisch!' herhaalde de Hertog van *Bourgondië* met ergernis; 'gij hadt er nog slechts moeten bijvoegen: een kleine! de éénige eisch en gij vraagt mij de hand mijner dochter, dat wil zeggen, het regt op haar erfgoed, het regt op *Bourgondië*, op *Vlaanderen*, op *Henegouwen*, op *Holland*; het regt in één woord op alles, wat het mijne is of nog zal worden: in trouwe, ik zou zesmaal zoo veel tijd noodig hebben in het opnoemen van wat gij begeert met dien éénen eisch, als gij, met al uwe Duitsche traagheid, om mijne vele aanspraken te herhalen; meen niet, dat de Leeuw van *Bourgondië* blind is voor zijne eigene grootte. En speel niet met zijn geduld, omdat hij zich een lam heeft getoond aan uwe zijde! Een enkele eisch! zich de erfopvolging te bedingen in mijne Staten, voor nu en voor eeuwig! Bijna het regt om ons te verdringen als het hun tijd

wordt. Een enkele eisch! bij God en St. JORIS! die ééne eisch is mij harder dan tien duizend anderen. Vraag mij de helft mijner vorstendommen, de helft mijner schatten, de helft van mijn leger, en gij vraagt mij nog niet zoo veel!'

En hij had gelijk: eene hardere voorwaarde was er voor hem niet uit te denken, dan het uithuwelijken zijner dochter. Dat was hem de regtehand ontnemen; dat was zijne gansche staatkunde verlammen; dat was hem gewelddadig scheiden van het Bondgenootschap van alle Prinsen en van alle Vorsten in Europa, die hij met hare rijke hand tot zich wenkte, zoodra hij wilde; dat was hem versteken van het groote middel, waarmede hij vrede stichtte of oorlog kon voortzetten zoo vaak hij wilde; dat was eenen grenspaal zetten tegen al zijne staatzuchtige plannen; dat was hem het groote geheim afvergen, waarmede hij vrienden vleide en vijanden dreigde; dat was den arend de slagpennen uitrukken, den leeuw de voorpooten ketenen, den vos afstand vergen van zijne list.

Daarbij, zich eenen gelijke geven in den zoon van een' magtig Keizer, in eenen jongeling, wiens fijnen geest hij had leeren waarderen; wiens krachten dagelijks zouden wassen, die Roomsch Koning zou worden, en welligt zelf Keizer, eer KAREL de oogen sloot! Neen voorwaar! zijne dochter uithuwelijken, haar ten huwelijk geven bovenal aan FREDERIK's zoon, was de bitterste eisch, die hem kon worden voorgelegd, het smartelijkste beding, dat hem te maken was, zelfs al zou eene vurig begeerde kroon er de prijs voor zijn.

Men begrijpt, dat de prikkelbare Bourgondische Vorst, toen hij vond of voorwendde te oordeelen, dat men al den omvang van dien eisch niet scheen te bevatten, in die luide en bittere ontboezeming uitbarstte; men begrijpt, dat het bij eenen man van zijn warm bloed niet mogelijk was, met zoo veel vuur te spreken, kalm nederzittende in een' zetel; ook was hij sinds lang opgestaan en doorliep het vertrek met groote schreden, die ongeregeld waren en bijna wankelend van drift. - Een verschijnsel, dat men ook eveneens opmerken kan in dronken lieden en kleine kinderen, als een bewijs, dat de hartstogt het ligchaam bedwelmt, even als de onmatigheid, en zwak maakt als de hulpelooze jeugd.

De Aartshertog, die reeds van den aanvang der onderhandeling af in pijnlijke onrust had toegeluisterd, liet nu in eene soort van vertwijfeling het voorhoofd op de vlakke hand rusten, als wilde hij de oogen sluiten voor een tooneel, waarvan hij

evenzeer een magteloos getuige als een schuldeloos slagtoffer was. Het was *zijn* lot, *zijne* toekomst, *zijn* hart, waarover die twee menschen twistten; de eene met eene koelbloedige vasthoudendheid, die hem telkens sidderen deed voor de gevolgen, en de andere met eenen aanmatigenden trots, met eene ligt ontvlambare drift, die ieder oogenblik dreigde, zijne schoone verwachtingen roekeloos te vertreden en in blinden toorn om te werpen.

Want MAXIMILIAAN wenschte zijn huwelijk met MARIA van *Bourgondië*. Om niet te spreken van de natuurlijke begeerte des achttienjarigen jongelings, om een gehuwd man te zijn; van den zoon van FREDERIK, in lage bekrompenheid tot eene drukkende afhankelijkheid veroordeeld, om meester te worden en onafhankelijk beschikker van den vorstelijken bruidschat eener schatrijke bruid; van de ontwaakte eerzucht in een' jeugdigen vorst, en die gloeide van verlangen, om een zoo veel beteekenend persoon te worden in den kring van Europa's regerende hoofden, als hij worden moest met MARIA's hand in de zijne; van de voortvarende verbeelding eener tot werkeloosheid gedwongene jeugd, die berekende, van hoe vele Staten en van hoe vele Kroonen hij met haar de bezitter zoude zijn; van de opvlammende heerschzucht, die telde, hoe vele kniëen zich voor hem buigen zouden, en hoe vele hoofden bukken, en hoe vele menschenwillen zich gingen schikken naar den zijnen alleen, zoodra hij vereenigd dáár stond met die glansrijke echtgenoote. Nu was hij niets dan zoon van een' Keizer, wien het niet beloofd was, zelf Keizer te zijn; met haar was hij de schoonzoon van KAREL den *Stouten*, die de Duitsche Vorstenkiezers dwingen kon, en hunne keuze bepalen; maar zelfs buiten dit alles, meenden wij te zeggen, was er iets, dat de fijnvoelende jongeling onwederstaanbaar tot KAREL's dochter moest aantrekken, ofschoon hij haar nimmer had gezien, of door niets nog kende: het was eene mengeling van edelmoedigheid en ijdelheid. Van edelmoedigheid: want hij voelde, dat de jeugdige schoone, die van den eenen huwelijkshandel naar den anderen werd heen en weêr gesleept, in zijne trouwe borst rust zou vinden; dat haar geluk veilig zou zijn in zijne handen; dat hij de teedere bloem zou kweeken, en niet verplukken; dat haar van zijne dankbaarheid en van zijnen zachten geest een lot wachtte, zoo als ze zich niet van ieder, zoo als ze zich van geenen harer vreemdsoortige huwelijkswervers beloven kon; en de belangstelling, die het indenken van dit voornemen hem gaf voor haar, boe-

zemde hem eene gewaarwording in, die eene eerste liefde, altijd de reinste en meest poëtische, al zeer nabijkwam. En was het dan ook niet iets voor zijne ijdelheid, te zegepralen, waar zoo vele anderen teleurgesteld waren of afgewezen; den schat weg te dragen, waarvoor al de vorsten van zijnen tijd hadden gevleid en gebedeld, en zoo veel opgeofferd en zoo veel uitgeloofd? Neen, het was niet vreemd, dat hij de armen verlangend uitstrekte naar de toegewezene bruid; niet vreemd, dat hij sidderde van ongeduld, en verbleekte van vreeze bij dat spel, waarbij anderen voor hem om haar speelden, en dat hij tranen van teleurstelling moest verbergen door eene snelle beweging, nu zij voor hem scheen verloren te zijn; want KAREL eindigde zijne toornige rede met eene luide en hooghartige dreiging.

‘Noem uw beding eenvoudig, Mijnheer Graaf van *Vernemburg*! noem het gering, zoo gij wilt; maar wij zeggen u, dat wij niet gezind zijn, ook tot een begin van uitvoering daarvan over te gaan, vóór al onze *groote* eischen zijn ingewilligd en vervuld. Zoo waarachtig mijn goed zwaard geen rietstaf is, zoo waarachtig zal MAXIMILIAAN's hand de vingertoppen mijner dochter niet aanraken, vóórdat de Koningskroon op ons hoofd vast staat; en geen priesterwoord den zegen spreken over den echt van FREDERIK's zoon met mijn kind, vóórdat het nieuwe rijk van *Bourgondië* mij tot gewijd Koning heeft gehuldigd.’

Terwijl hij dit sprak, was de Hertog vlak vóór den Graaf blijven staan; en de handen, die hij onder het spreken met driftige gebaren had bewogen, kruiste hij nu uitdagend over de borst, met de bedriegelijke rust, waar men eene kruidmijn in ziet, die op een vonkje wacht, om in verwoestenden gloed uit te barsten.

En de Graaf van *Vernemburg* was ook opgestaan, langzaam, maar met een vonkelend oog en gloeijende wangen, als iemand, die eene lang ingehouden verontwaardiging eindelijk lucht moet geven, schoon hij berekend had, wat dit toegeven hem kosten kan; want hij aarzelde een oogenblik eer hij sprak. De Aartshertog trachtte in deze sekonde, met blikken en gebaren, zijns vaders gemagtigde tot matiging te bezweren; maar deze sprak koeler dan men verwacht zou hebben, doch beslissend:

‘Zoo is Uwe Doorluchtigheid zonder opregtheid geweest bij de eerste aanbieding, en zoo moet deze onderhandeling nul zijn en gesloten?’

MAXIMILIAAN's zacht blaauw oog zag angstig en smeekend naar KAREL op, die den Graaf van *Vernemburg* als met de blikken mat; die tweemaal de greep van zijn zwaard krampachtig had gevat, en het tweemaal met drift in de scheede had teruggeworpen; die de lippen op elkander drukte, zeker om een' luiden vloek niet uit te spreken; want iets dergelijks scheen hem tegenwoordig op de lippen te liggen, dat was zigtbaar uit al zijne gebaren, uit al de trekken van zijn gelaat. ANTONI van *Bourgondië*, al dien tijd een werkeloos en lijdelijk aanschouwer, scheen nu voornemens partij te trekken van zijn stilzwijgen en van zijne onzijdigheid; ten minste hij wierp zich aan KAREL's voeten met deze woorden:

'Mijn Genadige Heere, en wellieve broeder! aanhoor mijnen raad, aleer gij verder gaat.'

KAREL knikte ten bewijze van vergunning.

'Laat niet dezen Duitschen Heeren het voorregt, uw bondgenootschap en uwe vriendschap op te zeggen. Wees de eerste om de wille van Bourgondië's eer, wees de eerste! Wat zegt u hunne kroon, hebt gij niet den fraaisten Hertogshoed der wereld? Uw Heer Vader, zoo goed, en toch zoo gevreesd, is als Hertog gestorven, en uwe Hoogheid zal.....'

'Genade, mijn God! Messire ANTONI! wat onzin klapt gij, ons dwingend tot luisteren. Zie, Mijnheer van *Vernemburg*! te oordeelen naar zulke raadslieden, is het niet meer vreemd, dat wij geen' anderen raad nemen dan van ons eigen hoofd en believen. Fij van u, Sire Neef! zoo LE GLORIEUX niet wijzer wist te spreken, verjoegen wij hem als nar. Wie denkt er aan vrede te breken en vriendschap met den Keizer onzen Opperleenheer en lieven Bondgenoot; wie denkt er aan de kroon gering te achten, die wij met zoo veel omslag zijn komen halen? Hiervan is gansch de rede niet; de Jonkvrouw van *Bourgondië* is immers toegezegd en beloofd aan den Aartshertog; wie is er die meenen durft, dat wij ons gegeven woord zouden intrekken?'

De Sire ANTONI stond op met het strakke en verlegen gelaat van iemand, die eene beschaming heeft ontvangen, waar hij dank had verwacht; maar toen hij zich weêr leunde tegen den armstoel zijns meesters en op den anderen nederzag, had hij dat *air de rire sous cape* van wie langs een' gewaagden omweg tot zijn doel is gekomen. Eene diepe kennis van het karakter zijns vorstelijken broeders had hem dit middel aan de hand gegeven, om hem in het midden van zijne drift te doen

stilstaan, te laten inzien waarop hij toeliep, aan te wijzen wat hij onherroepelijk ging van zich stooten met een overhaast woord, en hem juist het tegendeel te laten doen van datgene, wat hem bij wijze van *raad* (den vorm, dien hij boven alles haatte,) als eervol en nuttig werd voorgeschreven: niet dat de Bourgondische edelman bepaald het Oostenrijksche huwelijk wenschte; maar hij wist, dat KAREL daarna hemel en aarde, schuldig en onschuldig, al wat hem omringde of nabij kwam, de schuld zou geven, van wat hij zelf in dollen overmoed had vergooid.

De graaf van *Vernemburg* had onder die afleiding ook tijd gehad om te bedenken, hoe zijn Meester, die de Keizerlijke eere zoo weinig achtte tegenover zijn persoonlijk belang, het hem tot fout kon aanrekenen, dat hij de kunst van achteruitgaan om beter te springen niet had in het oog gehouden; en hij begreep, dat toegevendheid nog niet schaden moest, zoo lang er niet werkelijk gegeven werd.

‘Uwe Doorluchtigheid geeft eene andere uitlegging aan mijne woorden, dan de bedoelde. Het was niet volstrekt de priesterlijke inzegening van de gezegde verbindtenis, die als waarborg wordt geëischt; het is alleen eene meer vaste, meer bepaalde verzekering van haren kant, eene formelijke en wettige verloving bij voorbeeld, waarmede mijn Hof zich tevreden zou houden.....’

‘Tot na de krooning, niet waar?’ viel KAREL in, en haalde zwaar adem, als iemand, die, na half verstikt te zijn, op nieuw moed schept. ‘En dat voegt ons uitnemend, want de vele kosten, die deze veroorzaken zal, heeft onze schatkist en de beurs onzer onderdanen te veel geledigd, om tegelijk zoo kostbare feesten te vieren als die zijn moeten, wanneer eene dochter van *Bourgondië* aan een' zoon van *Oostenrijk* wordt ten huwelijk besteed; daarbij eischt haar uitzet onze zorge; wij zullen nieuwe beden moeten doen, en het is zaak, dat wij te dier gelegenheid in ons Koningrijk terugkeeren..... Daarbij zijn de toekomstige echtgenooten nog van teêren leeftijd. De Aartshertog is....’

‘Achttien jaren reeds! en prinses MARIA wordt immers zestien?’ riep deze met eene drift, waarover de Hertog glimlachte.

‘Ik begrijp dat ongeduld,’ sprak hij; ‘ik was zoo oud toen ik den slag bij *Montl'hery* won. Wij willen intusschen veel doen, om dat wachten dragelijk te maken. Zie hier reeds een' brief van MARIA, in antwoord op het schrijven van den Aartshertog.’ En hij wierp den Baron eenen brief toe, ‘wij hebben dien gelezen en ons zegel daaraan gehangen ten blijke van toe-

stemming.' De verzoeking om zijn incognito te schenden was voor den Prins te sterk; ook greep hij haastig naar de rol, die hij ontzegelde en las. Hij las blozend en met een welgevallen, dat eene soort van zenuwachtig lachje op zijne lippen bragt en tranen in zijn oog; plotseling stond hij op, en knielde voor KAREL, die weêr was gaan zitten.

'Mijn vader!' sprak hij ontroerd, en kuste hem de hand.

De Hertog leide hem welgevallig de hand op de schouders en zag hem vriendelijk aan.

'Wees omzigtig, jonge man! spreek dit woord niet te luid, het mogt mijn' neef LODEWIJK in de ooren klinken. Het is gevaarlijk de verloofde mijner dochter te zijn. Mijnheer van GUYENNE was het naauw geworden, of men gaf hem eene perzik van wege zijn' Koninklijken broeder van *Frankrijk*; hij at en hij stierf! Mijnheer van *Calabrië* is mede een' zonderling schielijken dood gestorven, waar men Frankrijks hand in kennen kan.'

'O! wat zegt dat! Ik wil voor haar sterven.'

'Oefen veeleer kloeke bescheidenheid, opdat gij leven moogt voor haar en voor den troon van *Bourgondië*,' antwoordde KAREL, terwijl hij hem oprigtte.

De Graaf, op wien dit tooneel de werking deed van een' vervulden wensch, was nu de eerste, die aanbood, het overeengekomene op papier te stellen. KAREL deed een' geheimschrijver binnenroepen, die schielijk het schrijftuig van zijn' gordel nam, en, bij de tafel neêrgeknield, neêrschreef, wat men hem voorzeide.

'Ik teeken eigenhandig,' sprak de Hertog; 'maar Zijne Majesteit.....'

'Ik heb 's Keizers handteekening in blanco bij mij. Mijne volmagt was zeer ruim.'

Toen de Klerk zijne bezigheid had verrigt, werd hij heengezonden, en KAREL teekenende, sprak:

'Ik gaf er veel om, dat deze zaak spoedig zijn beslag kreeg, en wie mij daarin zou willen dienen, kon zeker zijn van mijne Koninklijke dankbaarheid;' daarbij zag hij VERNEMBURG veelbeteekenend aan.

'Trouw laat zich niet koopen, en bij gevolg ook niet verkoopen, meenden wij vroeger reeds aan te merken, toen Uwe Genade van het loon harer dienaren sprak,' antwoordde deze met eene buiging.

De Hertog verbeet zich de lip; hij begreep, dat die man, die hem zoo nuttig had kunnen zijn, zijne kwade luim van zoo even nog niet vergeven had. Juist tegenstrijdend handelende

met zijn' bestendigen vijand, LODEWIJK, was hij begonnen met eenen staatsman tegen zich in te nemen door onpassende ruwheid, dien hij door eene zoete hoffelijkheid welligt voor zijn belang had kunnen winnen. Het was gezet, dat KAREL ditmaal de straf zoude dragen van al zijne fouten.

De Aartshertog vroeg verlof, den brief zijner verloofde spoedig te beantwoorden. Het werd hem toegestaan. De Graaf van *Vernemburg* gaf den wensch des Keizers te kennen, dat de Hertog hem aanvankelijk hulde zoude doen van diegene zijner Staten, die hij onmiddellijk van het Rijk ter leen had. Die plegtigheid werd op den volgenden dag bepaald. Te gelijk nam VERNEMBURG voor zijn' meester de uitnoodiging aan tot een feestmaal, dat de Hertog dienzelfden dag dacht te geven, en dat ook MAXIMILIAAN zoude bijwonen. Men scheidde dus, wederzijds zoo voldaan, als dat mogelijk scheen; ANTONI van *Bourgondië* deed de Duitsche Heeren uitgeleide tot op de binnenplaats, waar ze hun klein gevolg vonden; het incognito van den Prins duldde geen ander ceremoniëel.

Toen de Hertog zich alleen zag, barstte hij in zijn' luiden ruwen lach uit: - ‘O, die gaauwe Duitschers! meenen zij niet ons verschalkt te hebben! Hun mijne dochter geven, die barbaren! ze zijn wel dwaas, dat zij er op rekenen. Eene fraaije winst, hunne kroon, zoo ik daarvoor al mijne andere plannen moest opgeven! De jongen zou immers geen behoorlijk bruiloftskleed kunnen aanbrengen! Waartoe word ik Vicaris-Generaal van het Roomsche Rijk, als hij mijne erfgename trouwt? Hij zou Roomsch Koning worden, den ouden FREDERIK in 't Keizerrijk opvolgen, en ik mijn leven lang aan de linkerzijde van zijn' troon staan, of naar leenmanspligt aan zijne voeten knielen. St. JORIS en St. ANTHONIUS! staat mij bij! ik stik van de gedachte;’ en hij stootte in 't voorbijgaan den zetel omver, dien de jonge Vorst had gebruikt. ‘Zoo moge het den troon van het Duitsche Rijk vergaan,’ riep hij gloeijend van overspanning, ‘zoo ik dien niet beklimme!..... Zeker! hij zal voor mij zijn, als MAX mij niet in den weg is.’ Hij bragt de hand nadenkend aan het voorhoofd. ‘Waarom niet? Als ik eenmaal Vicaris ben, heb ik een' onbeperkten invloed in het Duitsche Rijk, dien ik steunen kan door mijn goed en door mijn staal. Deze Keurvorsten hebben het eerste noodig, en zijn door het laatste te dwingen. Als ik eenmaal van *Lotharingen* meester ben, valt het mij ligt, mij meer en meer naar het *Oosten* uit te breiden; *Gelderland* en *Zutphen* zijn reeds *mijn*; van dáár breng

ik, zoo vaak ik wil, den schrik in de Duitsche Staten. De Roomsche Koning is nog niet wettig verkoren. Ze zullen weten, wien ze te kiezen hebben! Maar als des Keizers zoon mij vader noemde, zou het al te ijdel zijn. Men kan zoo na in 't bloed niet oorlogen! De Geldersche Heeren zijn er door gevallen..... Neen, zoo waar MARIA van mijn bloed is! ik geef haar liever aan den Dauphin; ik zou daarbij tot mijne Duitsche plannen vrede hebben met *Frankrijk*..... Ja waarachtig, ik zal haar aan den Dauphin..... beloven,' voegde hij er langzaam bij. 'Vader SPIRITUS, de goede Kardinaal-legaat, dien Z. Heiligheid ons te *Nymegen* zond, om vrede te stichten tusschen *Frankrijk* en ons, moge dan mijnentwille zijn' gang gaan.....' Als ik Keizer ben zal ik.....

In de droomen zijner hongerige cerzucht werd de Hertog gestoord door het terugkomen van zijnen broeder; maar geheel zijn uiterlijk getuigde zoo duidelijk van die zielsstemming, waarbij de borst zoo vervuld is, dat zij zich lucht geven moest door woorden, en dat zelfs in de eenzaamheid, zonder gestoord te willen worden door het spreken van anderen, dat de Bastaard zwijgend zijne vroegere plaats innam, en zoo zijne bevelen bleef afwachten.

KAREL begreep dat zwijgen anders. Hij wenkte hem tot zich.

'Uw gelaat staat strak,' sprak hij, 'is het omdat wij u een hard woord zeiden in het bijzijn van die Duitschers? Gij voelt u beleedigd? Het zij zoo! er vloeit genoeg Bourgondisch bloed in uwe aderen om ras warm te worden en traag te verkoelen. Wij vergeven het u; toch konden wij u dat niet sparen.'

'Mijn lieve genadige Heere! ik was op een hard woord verdacht, toen ik het uitlokte. De verontwaardiging voerde u wat te ver af van een doel, dat gij anders nimmer uit het oog verliest. Ik wist, dat ik u zoo alleen dienen kon.'

'Ik heb u begrepen, en dank u. Vorsten hebben soms meer behoefte aan de afleiding van een simpel woord, dan aan den wijssten raad van hunne hovelingen. Maar niet alle Vorsten hebben hovelingen, zoo gezind als gij, om ter juister stond eene dwaasheid te zeggen, als vernuft en nutte raad zonder hulp zouden zijn..... Zekerlijk, wat ik hun ging zeggen, zullen zij la ter wel zien, als het mij minder schaden kan.'

'Uwe Doorluchtigheid meent dus toch.....'

'Den zoon van *Oostenrijk niet* aan mijn huis te vermaagschappen. Ik heb de mogelijkheid ingezien, om mijne ontwerpen op *Duitschland* door te zetten, zonder die harde noodzakelijkheid; alleen ik dien eerst Koning te heeten.'

‘Ik ben niet voor den Aartshertog, maar daar Uwe Hoogheid de Jonkvrouw van *Bourgondië* toch eenmaal uithuwelijken moet.....’

‘Uithuwelijken *moet*?’ riep KAREL, plotseling ontvlammende in eene drift, die de Bastaard in zijne huidige stemming weinig had gewacht, en die hem ontzet achteruit deed wijken; ‘*moet*, als ik er den dwang, noch het nut, noch het onvermijdbare van inzie! Zoo zeker Gods moeder Jonkvrouw was, zoo zeker zal mijn kind Jonkvrouw blijven, zoo lang wij Hertog van *Bourgondië* zijn. Ik zweer u: den dag, dat ik MARIA ten huwelijk geef, ga ik de wereld vergeten in een klooster der Franciscanen.’

En de man, die zóó sprak, had wel zeker van wereldverzaking geen enkel element in zich.

‘Uwe Hoogheid is kortelings hertrouwd, in den bloei van het leven,’ antwoordde ANTONI aarzelend, ‘misschien wordt later de erfopvolging in uw huis verzekerd, en uw rijk verblijd door de geboorte van een' zoon.’

‘Hm! wij weten niet of wij het wenschen moeten. Wij zagen liefst geen' York op dezen troon..... Niets meer daarvan, het maakt ons gemelijk; wil morgen nog uw oog laten gaan over de toebereidselen voor het feest. Wij vertrouwen u beter dan eenig ander op dit stuk, en die berooide Duitschers moeten zich stekeblind zien op deze pracht, opdat zij als geblinddoekte valken op de prooi toevliegen, die wij hun aanwijzen. Nog iets, het schrijven van MAXIMILIAAN moet niet naar *St. Hubert* worden opgezonden. 't Is onnoodig, dat het onze jonge Prinses in handen komt. Haar antwoord op zijn' eersten brief had iets dat mij verwondert, dat niet goed is, dat mij niet bevalt in één woord. 't Is of eene andere haar leerde schrijven; als zich de stiefmoeder daarmede niet gemoeid heeft, moet er iets in haar omgaan, dat..... dat ik nooit billijken zal. Zij schrijft dwaasheden; Vorstinnen moesten zoo niet voelen, of ten minste zoo niet schrijven; vooral met opzigt tot hare jaren betreur ik het, dat Mevrouwe ISABELLA nu gemist is; God neme hare ziel in Zijn paradijs! haar konde ik deze zorge veilig toevertrouwen. Een tweede brief van dezen jongeling mogt de zaak erger maken. Wie zegt ons, dat hij geen geheim tooverpoeder insluit, dat haar kan tot hem trekken?’ vervolgde hij lagchende. ‘Alchymisten zijn er in *Duitschland* vele, en de Zwarte Kunst wordt er sterk geoefend. Alzoo zorgt ge, dat de zijne haar niet toekome, want het is wel zoo als het tournooiliedje zegt:

Bien devons tenir celle chère,
Qui nous est garand et frontière,
Et la source et la manière,
De notre force grande et fière.

En nu meenende, dat het uur der rust, voor u overige menschen, reeds lange dáár is, geven wij u oorlof en Gods vrede tot een' goeden nacht; wij kunnen heden aan geen' slaap denken.' En hij had wel gelijk: de vriendelijke gave Gods, de liefelijke slaap heeft geene grooter vijandin, dan de vreeze en hope der menschelijke eerzucht.

Toen de edelman drie schreden voortgegaan was, riep zijn wisselzieke meester hem terug: 'Wie heeft de dienst in mijne slaapkamer, Messire?'

'De Sire D'ESTAMPES en Heer JAN VAN BOSCHHUIZEN, gewone Kamerlingen.'

'Ha! die zijn mij juist niet de meest gewenschte. Neef ANTONI! gij zijt mijn oudere, en, wat meer zegt, mijn lieve en getrouwe bloedmaag; wij zullen die Heeren wegzenden, een gewoon escuyer zal mij ditmaal helpen ontkleeden, en ik noodig u mijn slapeloos leger met mij te deelen; ik moet nog veel met u spreken over dit nieuwe werk van HERCULES, dat ik ondernomen heb, en hoop ten einde te brengen zoo goed als de anderen.' Hij nam zijns broeders arm, en deze wenkte twee der fakkeldragers, om hen vóór te lichten.

ROMUALD was nog weder een van hen, die tot deze dienst gebruikt werden, maar het zij uit vermoeijenis of uit gemoedsaandoening, zijn voorkomen had zoo iets uitgeputs en lijdends, zijne oogen stonden zoo glasachtig en zijn bleek gelaat zoo strak, dat de goedhartige Edelman hem de fakkel ter halverwege ontnam, hem schielijk een: 'Wacht mij hier!' toefluisterde, en zijn' Vorst zelf de dienst bewees.

Toen ROMUALD, daarna vrij verlegen met zijn' persoon, tegen den wand der gothisch gebeeldhouwde galerij bleef leunen, zag hij na eene korte poos den Bourgondischen Heer tot hem terugkeeren.

'Jonge man! ik wacht eene dienst van u. ANTONI van *Bourgondië* heeft knapen en heeren genoeg om zijne bevelen te volbrengen, maar dit ééne kan alleen een dienaar van den Hertog voor hem doen. Deze sleutel opent u de kleine achterpoort. Gij vindt daar buiten een' man, tot wien gij zeggen zult: "YORK!" en die u antwoorden zal: "*bon t'en advienne*!" Eerst dán geeft ge hem dit pakket, en gij hebt uwe taak verrigt, en deze tien tournooijen verdiend. Alleen gij zwijgt, kan ik daar zeker van zijn?'

‘Ja, mijn edele Heer!’ antwoordde ROMUALD, zonder aarzelen, den Hemel dankende, want hij zag hier eene schoone kans, om eene plaats te ontkomen, waar hem met iederen voetstap nieuwe lasten en gevaren dreigden.

‘Mij wreken op deze Bourgondiërs!’ had de Markgravin van *Spangenheim* uitgeroepen, toen zij, eindelijk alleen, de tranen van vernederden trots onweêrhouden vloeijen liet. ‘Mij wreken op deze Bourgondiërs!’ had zij herhaald, toen SIGIBERT, die menige persoonlijke verdemoediging ondervonden had, zijdelings de grieven op haar laadde. ‘Mij wreken op deze Bourgondiërs!’ was veder haar woord geweest, toen de Markgraaf, haar vader, met meer zegepraal dan verschooning hare klagten had beantwoord; en waar ze om zich heen zag, nergens vond zij de hand, die haar steunen, nergens het middel, dat haar dienen kon tot haar onedel doel. De uitsporigste plannen woelden haar door het hoofd; altijd stuitte zij op eene onmogelijkheid. Iets van hare verbittering kon ze wel lucht geven voor menig luisterend oor, dat gretig opving; want bij eene nadere bekendheid hadden *alle* Duitschers grieven tegen *alle* Bourgondiërs. De onvoldaanheid met zich zelve, de harde erkentenis hunner minderheid der eersten, door de laatdunkende vreemden met geenerlei heuschheid bewimpeld of te gemoet gekomen, verhardde zich eindelijk tot eenen stuggen trots, tot die bekrompene nationaliteit, die verachtte wat niet het hare was, omdat..... het buiten haar bereik lag. De schitterende Bourgondiërs hadden duizenderlei gelegenheid, om de grovere manieren, de min gekuischte zeden der Duitschers op te merken en met fijnen spot belagchelijk te maken. En men moet hun het regt doen te zeggen, dat ze de gelegenheid zelden lieten glippen. Bij het dagelijksch verkeer op feesten, bij zamenkomsten, in tournooispel, botsten zij zich telkens, en nooit zonder dieper te wonden, dan met de stompe lansen van een spiegelgevecht. ‘*Tellement*,’ zegt ARNOULD DE CHATELAIN, ‘*en résultait non alliance et amitié, mais pure jalousie*.’ Ook ijverzucht op vrouwengunsten en hartstogten mengden zich er in. De Bourgondische Edelen, met hunne schilderachtige weelde; met hunne losse bevalligheid in houding en manieren; met hunne Fransche bespraaktheid; met eene overhelling tot galanterie en zwier; vrolijk, ligtzinnig, uitmuntend in alle ridderlijke oefeningen, edelmoedig en rijk, hadden menigen Duitschen minnaar verdrongen, menigen Duitschen echtgenoot ontrust, menigen vader geërgerd, en menigen broeder

den gloed op de wangen gejaagd; en de Bourgondische Dames waren niet dáár; anders hadden zij welligt uit grilligheid de Duitschers verkoren en gewroken. Men zou een' ganschen roman kunnen voorzien van de liefdesintriguen, die op dit piquante verkeer te bouwen waren; doch wij zijn edelmoedig, wij sparen ze onzen lezer, en willen alleen aantoonen, dat de Markgravin in hare bitterheden en in hare partijdige oordeelvellingen nu beter begrepen werd en beter ondersteund dan vroeger; maar het waren slechts speldeprikken, en die niet eenmaal den vijand bereikten. De Keizer en de Aartshertog hielden te sterk de zijde der vreemdelinger, dan dat men gewaagd zou hebben te toonen wat men voelde. Eene vrouw rust zoo min in den haat als in de liefde. WILFRIEDE moest een ander wapen hebben; zij vond het. Onwillekeurig had zij iets van hare verbittering laten doorschemeren in de wrevelige verwijten, in de luide klagten, waarmede zij den Lombardschen handelaar hare ontevredenheid te kennen gaf over zijn onhandig bestel, waarachter zij nu nog hare nederlaag hoopte te dekken.

De Lombard was niet geheel wat hij scheen. Het is zoo; hi was de woekerende koopman, die zijn voordeel was komen doen met de behoeften van den Duitschen adel, bij deze feesten; maar hij kwam uit *Frankrijk*; hij had somwijlen met LODEWIJK XI gehandeld, en LODEWIJK XI, die minder zag op den stand zijner dienaren dan op hunne geschiktheid tot de dienst, die hij van hen eischte; die bovenal niet kiesch was in het aanwenden van middelen, welke zijne plannen konden ondersteunen, had hem eene geheime zending opgedragen, die juist door zijn eigenlijk beroep werd gemakkelijk gemaakt en in de hand gewerkt. Het zou onnatuurlijk zijn geweest zoo de Fransche Koning, bloedvijand, zoo er ooit een was, van KAREL van *Bourgondië*, bij eene gebeurtenis, zoo beslissend voor de grootheid en magt van dezen, als er te *Trier* werd beraamd, niet met waakzame onrust had toegezien, niet openlijk of in 't geheim de hand had geslagen in het spel, dat hem zoo veel zou geven of weigeren. KAREL had, sedert hij Hertog was, nog geenen vijand tegen hem zien opstaan waarvan *hij* niet heimelijke of openlijke bondgenoot was geworden; had nooit om eene teleurstelling gestampvoet, die *hij* niet mede had voorbereid; had nooit eene zegepraal gevierd, die *hij* niet had vergald; had nooit eenen feestgalm aangeheven, waarin *hij* geen' valschen toon had gemengd. Ook nu was hij met meer ijver werkzaam, daar hij, in het mislukken dezer onderneming, voor den gehaten nog iets anders zag dan eene teleurstelling; daar hij er eene schrede in zag tot zijnen val. Maar ook zoo zij gelukte! de beurt zou

aan LODEWIJK zijn; hij voelde het, zij moest niet gelukken; het mogt hem kosten opofferingen zoo vele er noodig waren; zij moest niet gelukken!

Gerustgesteld en geleid door den schranderen, maar, met opzigt tot een' vorigen meester, liefdeloozen raad van COMMINES, gaf hij zelf den Hertog speling van tijd tot de reize, door eenen verlengden wapenstilstand, overzag de gewone inbreuken op dezen, en oefende het geduld van de kat, die de muis zich vermeiden laat in hare dartelheid, totdat zij haren greep zeker weet.

Maar intusschen gebruikte hij tevens de list van den vos, om dien greep zeker te maken. De Duitsche adel moest tegen den Hertog worden opgeruid en verbitterd; den Keizer achterdocht tegen hem worden ingeboezemd; het volk vrees aangejaagd voor zijne heerschzucht, die onverzadelijk werd genoemd. Schijn en waarheid, lastering en feit, bewijs en vermoeden, alles mogt worden gebruikt, alles dooreengemengd; en zonderling pleit het voor zijn helder doorzien, voor zijne menschenkennis: wat hij meende leugen te zijn en voor waarheid veilde, *was* waarheid in het brein van KAREL den *Stouten*.

Het was LODEWIJK, die durfde zeggen, dat KAREL's hand naar meer zoude grijpen dan naar de kroon van *Bourgondië*, dat zij zich uitstrekken zou naar de Roomsche Koningskroon, naar den staf van het Keizerrijk; naar de gansche heerschappij over *Duitschland*; naar de heerschappij van geheel *Midden-Europa*; toen KAREL de gedachte nog alleen maar had *gedacht* en nog nooit geuit. Het was LODEWIJK, die de Zwitsers opmerkzaam maakte op het gevaar van de Bourgondische nabuurschap, op het gevaar van zijnen toekomenden invloed in *Duitschland*; die hun toefluisterde, wie hun ontnemen zoude wat *Oostenrijk* hun had moeten hergeven; die hun zoo duidelijk aanwees, wat hen kon dreigen, dat ze hunne vrijheden met beide handen begonnen vast te houden; dat ze het Fransche goud en het Fransche bondgenootschap als welkome veiligheidsmiddelen aannamen, en als het ware reeds een schild gereed hadden en een wapen tegen den man, dien zij tot hiertoe altijd met ontzag en vriendschap hadden beschouwd. Dat waren lasteringen; want niets daarvan was nog ooit uit KAREL's handelingen gebleken; en toch.... toch was PETER HAGENBACH met den Keizer FREDERIK mede te *Trier* gekomen.

Dat alles nu moest met fijne omzigtigheid worden aangebragt waar het dienen kon, en zoo als het den meesten indruk maakte, vergroot en verergerd, waar het geloofelijk zou geoordeeld worden, en verwrongen of verzwakt, waar scherpzinnigheid te groote aantijging zou verworpen hebben. Het was de listige Italiaan, die, door

een' langen omgang met allerlei menschen, eenen schat van practische menschenkennis moest hebben opgedaan, die de menschelijke ziel op hare zwakste plekken had leeren bespieden, voor wien kleingeestigheid, zelfzucht, ijdele trots, gierigheid, zucht tot bedrog zelfs, zich in al hunne naaktheid getoond had, zonder die bevallige sluijers, waarmeê zij zich in het maatschappelijke leven nog eene houding geven. Wie had zich ooit ontzien voor iets zoo gerings, zoo laag geplaatst, zoo weinig zijns gelijke als de Lombardische woekeraar? En de Lombardische koopman, die voor eigen rekening altijd op de zwakheid der grooten had geloerd, wist, hoe hij elk van hen moest aantasten, nu hoogere belangen hem waren toevertrouwd. Hij had dus de Markgravin WILFRIEDE doorzien, eer zij meende hem iets gezegd te hebben; en wij zouden het zelfs niet durven ontkennen, zoo iemand op het vermoeden was gekomen, dat er opzet had gelegen in de slechte snede van het veelbeduidende kleed. De Markgravin was in het Aartsbisschoppelijk paleis geen onbeteekenend persoon, en BERTRANDO had wel veel opgemerkt, maar nog niets voor zijnen Meester kunnen doen. Hare verovering was dus veel waard. En de hooghartige Duitsche edelvrouw.... zóó laag slepen onbewaakte hartstogten de menschelijke ziel met zich in het slijk! de fiere WILFRIEDE, die begonnen was met haar erfgoed te verpanden, uit moederlijke ijdelheid, eindigde, met de bondgenoote te worden van eenen verachten woekeraar, ten gunste van eenen vreemden Vorst tegen de belangen van haren Keizer en van haar Vaderland. Want zoo scheen het, eene vriendschapsbreuk te veroorzaken tusschen KAREL en FREDERIK, was den eersten in zijne plannen dwarsboomen, maar ook den laatsten eenen met drift begeerden wensch ontzeggen, en WILFRIEDE kon niet weten, BERTRANDO zelf wist het niet, dat in KAREL's plan de vervulling van dien wensch toch niet begrepen was.

Behalve dien gemagtigde eener duistere staatkunde, was een openlijke lasthebber van aanzienlijken rang aan het Keizerlijk hof bekend; maar JEAN TIERCELIN, Sire *de la Brosse*, kon met zijne raadgevingen en onderhandelingen bij den Keizer niets winnen, dan de verzekering, dat er op eenen vasten vrede met *Frankrijk* zou worden aangedrongen bij de toekomende verbindtenis met *Bourgondië*. Maar noch zijne diplomatische behendigheid, noch de listen van den Lombard, die zijne inzigten steunen moest, noch de ijverige wraaklust der aanzienlijke vrouw; noch zelfs geheime medewerking van menigen Keizerlijken raadsman, konden KAREL ernstig benadeelen, zoo hij opregt trouwe had willen houden aan het gegeven woord. Hij kon niet vallen onder de hand der

vrouwelijke wrake, zelfs niet, al had list die bestuurd. Alleen de terugwerking van zijne eigene trouweloosheid kon hem schaden; alleen zijne eigene fouten, zijne eigene sterkte hem ondermijnen; KAREL de *Stoute* kon alleen vallen door KAREL den *Stouten* zelven. Alleen ROMUALD kon hem verraden, met niets dan de waarheid, met niets dan wat van hem zelven uitging.

En wij zien nu ROMUALD op den ochtend na zijnen avontuurvollen nacht, in des Markgraafs vertrek. Hij zit te schaken met een' ander jongman, SIGIBERT zelf; maar hij is zóó bleek, zijn gelaat is zóó vervallen, zijne trekken zóó ernstig, zijne oogen staren zóó peinzend rond, hij is zóó verstrooid en hij zucht zóó vele malen, dat het wel te zien is, dat er iets ongewoons in hem omgaat, dat het niets vrolijks zijn kan. Zoo SIGIBERT er iets van heeft opgemerkt, schrijft hij het toe aan eenen nacht, doorgebragt bij spel en wijn, en hij heeft er, met verschooning voor den lieveling, het zijne van gezegd. Tegen gewoonte ontwint hij hem het tweede spel. Toch heeft hij hem op menige onachtzaamheid opmerkzaam gemaakt; in 't eind roept hij ongeduldig: ‘ROMUALD! waar is dan toch uw hoofd? sedert tien minuten staat uw Koning schaak, en gij speelt voort zonder er op te letten; nu brengt gij uw' witten Raadsheer op zwart en gij hebt daar zoo even uw eigen pion genomen voor den mijnen. Op mijne eer! ik word nieuwsgierig het liefje te zien, dat u zoo in verwarring bragt.’

‘Het is zeker pligt, zijnen Vorst te beschermen,’ sprak ROMUALD voor zich heen.

‘Neen, waarachtig! hij is meer dan verbijsterd, hij is volslagen dol!’ hernam SIGIBERT, de stukken in wanorde werpende. ‘Als gij nog hersens genoeg hebt om het te onthouden, laat mij dan een' beker Moezelwijn geven.’

Toen ROMUALD, schielijk tot zich zelven gekomen door het plotseling eindigen van een spel, waar hij geene aandacht aan gaf en dat hem juist daardoor tot mijmeren uitlokte, met eenige haast opstond en het gevraagde deed brengen, kwam juist de Markgravin binnen, gevolgd van haren Italiaanschen bondgenoot.

‘Br! ik drink nooit uit dien tinnen beker, zonder walging en schaamte,’ zeide de jonge Markgraaf; toch bloosde hij over zijn eigen woord, bij het onbeschrijfelijk smartelijk verwijt, dat zijne moeder hem tot antwoord toewierp.

‘God straffe den Hertog van *Bourgondië*, die de Duitsche zonen hunne moeders leert verachten!’ sprak zij hevig.

‘Mevrouw! zoo die Vorst hieraan schuld heeft, weet ik niet wie er onschuldig aan zijn kan.’

‘Als gij het zoo meent, Mijnheer! ben ik niet hier gekomen om met u te spreken; anders had ik u veel te zeggen..... gij verzelt heden den Aartshertog naar *St. Maximijn*?’

‘Ik kan er mij niet van ontslaan, 't is voor het eerst, en mijn goede meester begon de gewoonte aan te nemen van mij ter zijde te zetten, sinds ik mij genoodzaakt zag den Edelman van Messire ANTONI uit te dagen.’

‘En gij geeft aan die vreemden nog uwe voorspraak?’

‘Zij hebben die niet noodig. Was het niet te vergeven, dat zij, die een' fijner smaak hadden dan wij, een' disch als den mijnen bespottelijk vonden? Dat zij het toonden, was niet hoffelijk, en ik heb er voldoening voor gevraagd, en ook, door St. MICHAËLS zegen, naar ridderwetten verkregen. Maar nu ook moet het daarmede zijn afgedaan, en ik verwonder mij veeleer, dat een bedriegelijke Lombard nog altijd toegang heeft tot mijne moeder, dan dat zij het vreemd moet vinden, dat ik mij voeg naar de wenschen van onzen Vorst. Ik ga, Mevrouw! het zien van dien schelm heeft mij voor den ganschen dag de luim bedorven.’

‘Eer wij scheiden, zult gij dien man beter kennen, zoo ik hoop.’

‘Ik verkies zijne kennis niet te maken,’ sprak de graaf. ‘Kom, ROMUALD! wij hebben beide verstrooijing noodig;’ deze laatste aanmerking vestigde WILFRIEDE's aandacht op dezen.

‘Jonker ROMUALD! zijt gij ziek geweest?’ vroeg zij, ‘er is eene verandering in uw voorkomen.....’

‘In waarheid niet, Mevrouw!’ antwoordde hij met een' donkeren blos, en had zich wel willen vernietigen voor haren dóórdringenden blik; maar ondanks zijne ontkenning, had zij gelijk. Neen, de dwaas verliefde jongeling, die met roekeloozen moed het gevaarlijkste waagde, ter wille van een bevallig meisje, was niet uit het klooster van St. MAXIMIJN teruggekomen, gelijk hij er inging. Het gewigt der belangrijke geheimen, die hij had opgevangen, drukte hem als eene doodzonde. Een zware strijd tusschen pligt en eer verhief zich in zijnen boezem. Hij wist niet hoe tot rust te komen, welke keuze te doen. Aan de eene zijde voelde hij zich gedrongen tot handelen, tot spreken. Zijn goedaardige Keizer zoo schandelijk misleid; zijn jonge aangebeden Vorst in zijne zoetste verwachtingen teleurgesteld; die eerzuchtige vreemdeling, zich meester makende van hunne regten, zich van hen bedienen tot zijn doel, hen alleen met bespotting loonen! Die vreemdeling, de hand uitstrekken naar de Keizerskroon; God alleen wist wat hem niet gelukken zou, als hij eens zijn Koningschap had; zijn geliefd vaderland, welligt onderdrukt door den dwingeland.... en dat al-

les kon hij verhoeden door één woord! Moest hij niet..... maar dan weêr kwam een edelmoedig eergevoel boven. Hoe! hij was het huis van dien Vorst binnengeslopen, met geen beter doel dan in onrust over eene geliefde, uit eigenbelang dus alleen; hij had er in rondgedwaald, vermomd, als alleen lafaards doen. Met die vermomming was hij doorgedrongen tot dien Hertog, die zich veilig had gewaand voor iederen onwettigen getuige, die de diepste geheimen zijner ziel had blootgelegd, zoo vrij en onbewimpeld, als ware hij alleen geweest met zijnen God of met zijnen biechtvader; alleen in het volle vertrouwen op de goede trouw van wie hem omringden, en die hij voor zijne gezworene dienaars hield, die niet eens door een opzettelijk bevel had noodig geacht, hun het stilzwijgen op te leggen, zeker als hij was dat het wel bewaard moest zijn. En dan een Vorst, die met zoo veel edele regtvaardigheid de onschuld van zijn dierbaar meisje had beschermd en geprezen, die voor haar had gezorgd, als geen broeder het beter had kunnen doen. Moest hij dien Vorst, zoo onedelmoedig, zoo laaghartig van zijne dierste wenschen versteken, zijne hooge ontwerpen ineen slaan? Hij had zich verscholen, vermomd, was spion geweest; maar tot hiertoe ondanks zich zelven, moest hij nu ook nog verrader worden? Moest hij het vrijwillig zijn? Daarbij overdacht de jongeling het gevolg van zijne woorden, als hij gesproken zou hebben. Hoe die magtige Hertog, van wiens geweldige hartstogten hij reeds zoo vele blijken had gezien, in woede ontvlammen zou, zoo hem zijne begeerte werd ontzegd, - en die Hertog was met een goed deel van zijn leger, met zijne beste, edele en strijdbare mannen, als in het hart van het Aartsbisdom gelegerd; zou hij bedaard en vredig aftrekken, na zulk eene vriendschapsbreuk met den Keizer, als dan noodwendig volgen moest? *Trier*, het eerwaardige *Trier*; al de schoone Moezellanden; die rijke wijngaarden, de lust en de trots van zijne landgenooten: lag het niet alles bloot voor de verwoestingen van die hand, die zoo zwaar en bloedig neêrkwam, waar zij sloeg; zou de Keizer, zijn vaderland hem danken voor de verderfelijke dienst? In 't eind, wie had hem geroepen om zich te mengen in de raadslagen der Vorsten, om de hand mede te slaan aan de lotsregeling der volken?

Wie kon hem hier raden? Wie hier beslissen? zoo hij iemand een woord zeide, was hij zijn geheim niet meer meester; hij dacht er aan, onder het zegel van de biecht, eens priesters raad in te nemen; maar dan weder bezon hij zich, wetende hoe geestelijken vaak slechte scheidregters waren op het punt van eer; hoe het niet waarschijnlijk was, dat hij onder de Triersche Kerkelijken een'

onpartijdigen zou vinden; en wat hij ook besloot, of waarvan hij het oog ook afwendde, altijd begon de schrikkelijke kamp in zijn binnenste op nieuw en bleef zijn besluit aarzelend in het midden. Het was dus meer een toegeven aan zijne overpeinzingen, de uitdrukking zijner zielsgesteldheid, dan een gevolg van een bepaald voornemen, toen hij op de scherpe aanmerking der markgravin, dat het welligt eene navolging was der Bourgondische zeden, die haar zoon zoo prijselijk begon te vinden, dat zijn page de uren van den nacht in meer vrolijke dan betamelijke uitspanningen had doorgebragt, met eene doffe stem antwoordde:

'Hadden de Heiligen mij beschermd, ik ware niet met de Bourgondiërs geweest!'

'Schuld bekend is half vergeven,' sprak SIGIBERT glimlagchend.

'*Bon t'en advienne*!' sprak de Lombard, die hem van achteren genaderd was, hem op den schouder tikkende. ROMUALD schrikte, als had de vinger van een' doode hem aangeraakt.

'YORK!' mompelde hij onwillekeurig.

'Juist! gij hebt het wachtwoord onthouden,' lachte BERTRANDO.

'Ik wenschte, dat dit gesprek voor gewone menschen te begrijpen ware,' sprak WILFRIEDE ongeduldig.

'O! zeer ligt, Genadigste!' antwoordde de Lombard, 'een der Heeren van KAREL's hof, wie, heeft men nog niet kunnen uitvinden, onderhoudt eene geheime briefwisseling met de Hertogin; het kon beiden het hoofd kosten, als de zachtaardige Heer het ontdekte, en ziet ge, ik, die allerlei kleinen handel op mij neem, bezorg de Vlaamsche Damesbrieven, zoo als de Duitsche diamanten.'

'Beide zullen wel valsch zijn,' merkte de Markgraaf aan.

'Voor de eerste sta ik niet in, de laatste kan men keuren, Genadigste! maar Mevrouw de Gravin is wel eens nieuwsgierig geweest naar de geheimen van het klooster *St. Maximijn*, en ik twijfel niet, of deze jonkman zal er haar meer van kunnen zeggen, dan ik, die er soms mijne zaken heb; want hij schijnt er vrijën toegang te hebben, en er tot laat in den nacht diensten te doen.'

'Neen, mensch! ik weet niets,' viel ROMUALD schielijk in, met dien toon en die blikken, die juist te kennen gaven, dat hij ontzettend veel weten moest.

'ROMUALD!' riep SIGIBERT verwijtend.

'Gij zult spreken,' beval de Markgravin driftig.

'God wil het verderf van den Hertog!' sprak de jongeling, als overstelpt van deze verzoeking, om zijn geheim te ontlasten.

'Het verderf van den Hertog!' herhaalde WILFRIEDE met gloeijende oogen, 'zoo gij nog langer aarzelt, zal ik u weten te dwingen.'

‘Neen, Mevrouw! niet uit dwang, niet uit haat, voor wien ook, maar ter eere van God en uit liefde voor den Keizer en zijn huis, en tot behoud van mijn vaderland, zal ik spreken uit vrijën wil, doch alleen ten aanhoore van den Markgraaf, die mijn wettige Heer is, en van u, Mevrouw! die zijne moeder zijt; deze Lombard.....’

‘Zal zoo gewigtige verklaringen geen oogenblik in den weg staan,’ sprak BERTRANDO na een' vlugtigen blik gewisseld te hebben met WILFRIEDE.

Toen begon de jongeling zijne belangwekkende biecht; wij weten wat hij zeggen kon; wij begrijpen ook, welken indruk het maken moest op zijne hoorders. Wij willen alleen verhalen, dat SIGIBERT zoo verslagen was van het gehoorde, dat hij met zijne moeder besloot, om alles den Keizerlijken Vorsten te verzwijgen, tot na het feest op *St. Quentin*, opdat deze niet in overijling behoefden te handelen, te meer, daar de beslissende krooningsdag nog niet was bepaald.

Wij moeten toch nog even de aandacht vestigen op een tooneeltje in het huis van ALTERER, in het vertrekje, dat aan SÜSCHEN was afgestaan. Het arme kind was lijdend en mogt het niet verlaten. De bezorgde vader beschuldigde de Triersche lucht; BERTHA lachte schalk en ULRICH ALTERER meende, dat ROMUALD's eerste bezoek haar wel genezen zou. Niemand had juist geraden. De indrukken en gewaarwordingen bij haar bezoek in *St. Maximijn* waren te sterk geweest, dan dat de zwakke er ook zelfs niet ligchamelijk onder zoude geleden hebben; maar hare ziel was kalm, bijna gelukkig; hare liefde was zoo weinig eischend; zij leefde in zoete verwachting, KAREL *de Stoute* weder te zien, op zijnen grooten vierdag in zijne volle glorie! Had zij meer noodig?

Het is zoo, er waren oogenblikken geweest, waarop zij zich bitter gegriefd gevoelde, die haar dus hadden moeten leeren en ook werkelijk leerden, hoe zeer zij niets voor hem beteekende; maar ze had ook niet gewacht, dat die groote Vorst een' blik op haar zou nederslaan: hij was immers meer voor haar geweest dan zij had kunnen hopen, of liever, zij had er niet over nagedacht, zij had er niet op kunnen rekenen, zij had slechts gevoeld en geleden, maar zij had zich geene rekenschap gevraagd wat en waarom; zij was slechts gelukkig, dat zij hem mogt aanbidden, zonder dat hij het opmerkte. En was hij toch niet edelmoedig voor haar geweest, en zelfs wel zacht? hoe zoet was het haar, zich te verbeelden, dat hij zóó niet voor eene andere zou geweest zijn? Ja hij was ook ruw geweest en zeker koel, maar hij had toch voor haar zorg gedragen als een minnend vriend: in één woord, zij zeide zich alles wat een romanesk kind zich zeggen kan; en zij bedroog

zich met alles, waarmede eene werkzame verbeelding in jonkheidsbloei het hart bedriegt en tot iets verleidt, dat misschien geene hoop is, maar dat, gevaarlijker, nog het veelbeduidend onzekere heeft van een oneindig verlangen, en een onbeperkt geloof aan alle onmogelijkheid.

In mijmeringen als deze, werd zij gestoord door het binnentreden van ROMUALD, die, pas van zijn drukkend geheim ontheven, zich aan hare voeten kwam werpen met eene angstige bede: 'SÜSCHEN! om Godswil stoot mij nu niet weg en hoor mij aan; ik ben zoo beklemd van harte; ik heb iets vreeselijks bestaan en moeten doen, en ik kom troost zoeken bij u: niet waar? gij zult mij hooren en er aan niemand van spreken; gij zult zelf oordeelen; waarom niet, meisje? ik heb gisteren veel voor u geleden en gewaagd, en mijne kwelling van heden is nog daarvan het gevolg, en luistert gij nu niet eens?'

'Ja, ROMUALD! ik luister,' riep zij verstrooid, het lieve handje lusteloos onder het voorhoofd brengende, 'gij wildet immers verhalen, hoe gij....'

'Den Hertog van *Bourgondië* heb moeten verraden,' barstte hij jammerend uit, 'nadat hij uw beschermer is geweest; ik heb veel vergeving noodig; de uwe het eerst van allen!'

'Den Hertog verraden! En hoe verraden? Vermoord!' en hare sidderende lippen bragten het woord uit dat het klonk.

'Neen, SÜSCHEN! de Heilige moeder zij gedankt, een moordenaar ben ik niet; kom tot u zelve, SÜSCHEN! slechts zijne plannen.'

'Denk niet, dat ik het u vergeven zal,' sprak zij snikkend, 'hem verraden!' en zij zag hem aan met zoo veel minachting, dat hij luide riep:

'Verachten zult gij mij niet; gij zult weten en mij dan oordeelen.'

En hij zeide haar alles.

Zij had naauwelijks de kracht hem geheel ten einde te hooren, maar toen ook zeide zij:

'Ik weet niet wat dat is, iemand vloeken; maar ik weet wel, ROMUALD! dat ik voor u nooit meer bidden kan.' En zij sprak dat zoo mat en veelbeteekenend bitter, dat hij uitriep:

'O! gij bemint dien man.'

Toen BERTHA tot SÜSCHEN wederkeerde, vond zij haar in eene brandende koorts en een radeloos ijlen.

(*Vervolg in een volgend Nommer*.)

Het Italiaansche meisje.

(*Naar het Engelsch van* Leigh Hunt.)

Het was zomeravond, - de ondergaande zon scheen zoo prachtig, als nam zij in gouden glans afscheid van eene wereld, die zij gelukkig had gemaakt, als wilde zij door haren rooden gloed aanduiden, dat zij die ook morgen zegenen zoude; en echter deed zich uit het westen bij wijle een zware wind hooren, en doemden er hier en ginds purperkleurige, telkens zwaarder geschaduwde wolkjes aan den hemel op. Des ondanks bleven de jongens uit een dorpje, niet verre van de hoofdstad, op het breede grasveld spelen; tevreden met de heldere lucht, met het mooije weder van het uur, van het oogenblik misschien, toen zij een meisje zagen naderen, dat hun, door het vreemde harer kleeding, spoedig tot zich lokte. Er was niets inderdaad opmerkelijks in haren tooi; maar alles wat dezen onderscheidde van het gewone gewaad hunner landgenooten scheen hun iets bijzonders, en uitroepende: ‘Een Fransch meisje! Een Fransch meisje!’ liepen zij naar haar toe, en stonden haar aan te kijken en begonnen te praten.

De vreemdelinge zette zich neder op eene bank, tusschen twee olmen geplaatst, en leunde voor eene wijle met het hoofd tegen een' van deze, als had het gaan haar vermoeid. Maar spoedig hief zij het weder op en glimlachte de kleine dreumels toe en wenkte hen te naderen. Zij droeg een lijfje en een' rok van verschillende kleuren, en had een' witten doek netjes om het hoofd gebonden, zoodat de punten van achter neêrfladderden. Wat der dorpsjeugd nog vreemder toescheen was, dat zij handschoenen aanhad zonder vingertoppen; maar wat deze met het meeste pleizier opmerkte, wat zou het anders geweest zijn dan de guitar, die aan een zijden lint om haren hals hing, en op wier snaren een van hare handjes rustte?

Hoe mooi vonden zij haar, en hoe aardig was dat speeltuig! Ieder ander zou getroffen zijn geworden door haar krank voorkomen; maar de jongens zagen niets dan eene goedaardige vreemdelinge en eene guitar - en zij riepen om strijd:

‘Speel eens - speel toch!’

‘*Oh, che bei ragazzi*!’ antwoordde het meisje met zachte, naauwelijks hoorbare stem; - ‘*Che visi lieti*!’[*] en zij begon te spelen.

Ook beproefde zij te zingen; maar hare stem begaf haar, en zij schudde haar hoofd glimlagchende, zeggende:

‘*Stanca! Stanca*!’[†]

‘Zing! - zing toch!’ baden de kinderen, en met het hoofd knikkende, beproefde zij het, toen nog een hoop jongens aanstoof, en al luider en luider op de vervulling van hun verzoek aandrong.

‘Foei! foei!’ riep echter eensklaps een der oudsten; ‘zij is niet wel. Ge zijt ziek, zijt ge niet, Juffer?’ voegde hij er bij, zijne hand op de hare leggende, als wilde hij haar het spelen beletten. Het laatste woord was er intusschen vrij twijfelachtig uitgekomen, want hare kleeding maakte hem verlegen; hij wist naauwelijks waarvoor hij haar houden moest, voor eene reizende muzikante of voor eene dame, in de koorts, aan hare ziekenkamer ontsnapt.

‘*Grazie*!’ zeî zij, zijn' blik begrijpende: - ‘*troppo stanca, troppo*!’[§]

Daar kwam een ondermeester der school bij de groep, en sprak haar in het Fransch aan; maar zij verstond slechts nu en dan een woord. Toen sprak hij Latijn, en zij herhaalde een' klank twee, drie, alsof deze haar bekend waren.

‘Zij is eene Italiaansche,’ zeide hij met goedaardige wigtigheid rondziende, ‘want het Italiaansch is maar een bastaard van het Latijn.’ De kinderen staarden hem te verbaasder aan, meenende dat hij van de schoone guitarspeelster sprak.

‘*Non dubito*,’ voer de ondermeester voort, ‘*quin tu lectitas poetam illum celeberrimum*, TASSONEM[**]; TAXUM had ik eigenlijk moeten zeggen, maar dan is de afwijking van den Italiaanschen naam al te groot.’

De vreemdelinge verstond er geen woord van.

‘Ik spreek van TASSO,’ hervatte de ondermeester, - ‘van TASSO.’

‘TASSO! TASSO!’ herhaalde de schoone zangeres, ‘*oh - conosco*

* ‘Wat aardige jongens! - Wat gelukkige gezigtjes!’

† ‘Ik ben te moede, ik ben af!’

§ ‘Ik dank u, ik ben te vermoeid, al te.....’

** ‘Ongetwijfeld hebt gij den beroemden Dichter TASSO gelezen.’

- *il Tàsso*;' en zij wijlde met lieven, maar kwijnenden nadruk op de eerste lettergreep.

'Ja,' hernam de waardige gestudeerde, 'uw accent zal zeker wel juister zijn dan het mijne. Maar dan heugen u stellig ook die klassieke regels:

> Intanto Erminia infra l'ombrose piante
> D'antica selva dal cavallo -

wat volgt er ook?'

De vreemdelinge herhaalde de woorden met eene uitdrukking van teedere hartelijkheid, als waren het die eens ouden vriends geweest:

> 'Intanto Erminia infra l'ombrose piante
> D'antica selva dal cavallo è scorta:
> Nè più governa il fren la man tremante;
> E mezza quasi par tra viva e morta.'*.

De ondermeester was gelukkig geweest in zijne aanhaling, want de vlugt van HERMINIA behoort tot de lievelingsplaatsen der Italiaansche schoonen. Ook pasten juist deze regels treffend op den toestand van het arme meisje. Er was iets zoo liefelijks, iets zoo helders in hare voordragt dier verzen, dat de kinderen er gunstiger gedachten van de Fransche taal door opvatteden, dan zij vroeger hadden gekoesterd; want het was hun niet uit het hoofd te praten, dat zij een Fransch meisje moest zijn; - 'Italiaansch-Fransch misschien,' zeî een hunner. Maar hare stem beefde onder het opzeggen, even als de hand, waarvan zij gewaagde.

* Twee proeven van vertaling voor ééne, Lezer!

Intusschen werd Herminia door 't ros
Den nacht van 't woud al dieper ingedragen;
Haar handje liet de toomen bevend los,
Half dood van schrik bezweem zij onder 't jagen.

of:

De klepper droeg Herminia der schaâuw
Van 't grijze woud vast in, als had hij vleuglen;
Haar hand ontbrak de kracht hem in te teuglen,
Zij merkte 't niet, de onnoozele aêmde naauw.

Kies tusschen beide, of, wilt gij beteren raad volgen, leer Italiaansch en geniet de muzijk der verzen van TASSO!

‘Ik heb mijn' armen neef MONTAGUE diezelfde verzen hooren reciteeren,’ zeî de knaap, die haar belet had te spelen.

‘MONTAGUE!’ herhaalde de vreemdelinge vrij luide, terwijl zij nog bleeker werd. Toegenegen legde zij op hare beurt eene harer handen in die van den knaap, en wees met de andere naar de plek, waar de kerktoren boven het geboomte uitstak.

‘Ja, ja,’ riep de jongen; - ‘ziet gij, zij heeft mijn' neef gekend: - zij moet hem in *Florence* gekend hebben!’

‘Ik zeî u immers,’ hernam de ondermeester, ‘dat zij eene Italiaansche is.’

‘Breng haar naar mijne Tante,’ voer het jongsken voort, ‘zij zal haar verstaan: - leun op mij, Juffer!’ en hij herhaalde het laatste woord zonder een' zweem van die aarzeling, waarmede hij het vroeger uitbragt.

Slechts weinige knapen volgden haar naar de deur der huizing, een wenk des ondermeesters had de overigen achter doen blijven. Zoodra de vreemdelinge den drempel overschreed en eene bejaarde Lady gewaar werd, die haar vriendelijk ontving, borst zij uit: ‘*La Signora Madre*,’ en viel aan hare voeten in zwijm.

Zij werd te bed gebragt en met de grootste zorg opgepast door hare gastvrouw, die niet dulden wilde, dat zij zich op nieuw vermoeijen zoude door te praten, eer zij eene wijle geslapen had. Uit luttele woorden was bij deze het vermoeden opgerezen, dat de vreemdelinge haren zoon in *Italië* had gekend; de oogen van het meisje wekten zelfs eene pijnlijke achterdocht bij haar op, toen zij haar door het vertrek volgden, en zich niet eer sloten voor de Lady zelve aan het bed kwam en die look.

‘Ik zal gehoorzamen,’ zeî de patiënte, ‘ik zal in alle opzigten gehoorzamen, mits de *Signora* mij toesta hare hand te kussen;’ en die in hare bevende vingeren nemende, vlijde zij er hare wang op neder - en de Lady trok ze niet terug vóór het arme kind van vermoeidheid was ingesluimerd.

> ‘- Zijden rust
> Binde al uw zorgen op!’

dacht hare welwillende oppaster, dubbel uitgelokt tot de herinnering aan die schoone plaats uit BEAUMONT *en* FLETCHER, door hare gissing naar de oorzaak van het bezoek der jonge Italiaansche. ‘En echter,’ dacht zij, terwijl zij hare oogen, in welke

een traan schemerde, naar den kerktoren opsloeg, ‘echter was hij een brave jongen, - een kind naar mijn hart.’

Toen de vreemdelinge ontwaakte, werd het geheim opgehelderd; maar zoo die verklaring der kranke het gemoed harer gastvrouw verligtte, zij gevoelde er slechts te inniger deernis door; haar hart vloeide over van eerbied en bewondering. Het stervende meisje, (want het was blijkbaar, dat zij stierf, zij zelve verheugde zich in dat vooruitzigt!) het stervende meisje was de nicht van een' eenvoudigen winkelier te *Florence*, ten wiens huize MONTAGUE, (die noch *Mylord*, noch schatrijk was) op zijne reize in *Italië* had ingewoond en ziek was geworden. Zij was in dien tijd een levendig, goedaardig kind geweest, dat hij met hare buren plagt te zien coquetteeren, dat allerliefst voor hem op de guitar speelde: maar een zweem van stemmigheid, maar iets eerbiedigs, dat zij aannam, zoo dikwijls ze zijne kamer binnentrad, had hem juist daarom dubbel getroffen. Op zekeren dag hoorde hij haar niet langer coquetteeren, en ruischte hem zelfs hare guitar niet toe. Hij vroeg haar naar de reden dier stilte, toen zij hem een glas water kwam brengen; zij antwoordde hem, dat hij onlangs geklaagd had, dat alle gedruisch hem verdroot.

‘Maar gij noemt uwe stem en uwe muzijk toch geen gedruisch,’ zeide hij, ‘doet ge wel, ROSAURA? Ik hoop het niet, want ik vleide mij, dat het bij zou dragen, om mij van die kwelzieke koorts te bevrijden, - ik zoude zoo gaarne naar huis reizen.’

ROSAURA verbleekte bij die woorden, en verried daardoor den kranke haar geheim; wat hem echter verraste en verrukte, was, dat zij weder als vroeger hare guitar bespeelde, en er ook weêr bij zong, schoon slechts minder vrolijke liedjes.

‘Gij wordt dagelijks beter, *Signor*!’ zeide zij, ‘uwe moeder zal u weêrzien en gelukkig zijn. Ik hoop, dat gij haar vertellen zult, welk eene goede oppaster gij hadt.’

‘De beste ter wereld!’ riep hij uit; en, daar hij in het bed opzat, sloeg hij zijn' arm om hare leest en kuste haar.

‘Vergeef mij, *Signora*!’ zeide het arme meisje tot hare gastvrouw, ‘maar ik voelde dien arm wel eene week lang om mijne leest; ja, het was alsof hij mij nog hield omstrengeld.’

‘En CHARLES gevoelde dat gij dit deedt,’ dacht zijne moeder; ‘want hij vertelde er mij geen woord van.’

‘Hij verontschuldigde zich,’ voer het meisje voort, ‘toen ik mij uit de kamer spoedde; hij hoopte, dat ik zijne geestdrift niet aan grove onkieschheid zou toeschrijven. O! hem zóó tot mij te hooren

spreken, tot mij, die altijd vreesde, wat hij wel van mij zou denken; het deed mij stil staan in den gang, en met het hoofd tegen den muur leunen, en zulke bittere en toch zoo zoete tranen schreijen! - Maar hij hoorde het niet. Neen, *Signora*! hij wist waarlijk niet hoe zeer ik, - hoe zeer ik -'

'Hem lief had, kind!' viel Mevrouw MONTAGUE in; 'gij hebt regt dat te zeggen, en ik wenschte dat hij in leven ware, om het u ook te kunnen doen.'

'O, goede God!' borst het stervende meisje uit, terwijl hare tranen stroomden; 'dit is te veel geluks voor mij, zijne eigen moeder zoo te hooren spreken.' En op nieuw vlijde zij haar zwak hoofd op de hand der Lady.

De laatste wilde haar overreden weder te gaan slapen; maar zij zeide, dat zij het van vreugde niet kon: 'want ik moet u vertellen, Mevrouw!' voer zij voort, 'en ik vrees niet, dat gij het dwaas zult vinden; want er is iets in mijn hart, dat mij het tegendeel verzekert; welke gedachte ik lang gekoesterd heb,' (en hare stem en haar blik werden opgewondener hoe meer zij sprak) 'welke gedachte mij geschraagd heeft in velerlei leed en last, op mijne reize naar dit land en naar deze plaats. Ik moet u haar mededeelen; ik moet u vertellen hoe ze bij mij opkwam. Dezen brief heb ik van uwen zoon ontvangen.'

En bij die woorden haalde zij een papier te voorschijn, dat, hoe zorgvuldig het ook in verscheidene omslagen was gewikkeld, op de zijden schier versleten was. Het was gedagteekend uit het dorpje, en luidde aldus:

'Deze komt van den Engelschman, dien ROSAURA te *Florence* zoo zorgvuldig heeft opgepast. Het zal haar zeker leed doen te hooren, dat hare onverpoosde oplettendheid ijdel bleek, want hij is op dit oogenblik stervende; ja, hij vreest bij wijle, dat hare smart grooter zal zijn, dan hem lief zoude wezen. - Goed meisje! huw een' van uwe landgenooten; allen, die ROSAURA kennen, moeten haar beminnen. Zoo het ooit mijn lot mogt zijn, u in den Hemel te ontmoeten, dan zal ik u danken, zoo als slechts een zalige dit vermag!'

'Zoodra ik dien brief had gelezen, *Signora*!' voegde ROSAURA er bij, 'zoodra ik had overgelezen wat hij van den hemel schreef, ging mij de gedachte door het hoofd, dat, schoon ik hem op aarde niet verdiende, ik mij misschien door beproeving en geduld waardig mogt maken, met hem vereenigd te worden in den Hemel, waar geen aanzien des persoons zijn

zal. Mijn Oom had er niet tegen, dat ik eene godsdienstige bedevaart ondernam; het streelde hem zelfs; maar hij kende de wereld even weinig als ik, die echter spoedig inzag, dat ik mijn' weg naar *Engeland* beter, en even vromelijk vinden zou, door op mijne guitar te spelen. Ook werd ik er onafhankelijker door; - ik had uw' zoon zoo dikwijls van onafhankelijkheid en vrijheid hooren spreken! - hij plagt mij te prijzen, dat ik, zoo als hij het noemde, jegens allen zoo welwillend was. Dus speelde ik heel den langen weg, van *Florence* naar *Engeland*, op mijne guitar, en gaf al wat ik er meê verdiende aan de armen; slechts zóó veel overhoudende, dat ik er mij huisvesting voor verschaffen kon. Ik teerde op water en brood, en plagt er zalige tranen bij te schreijen, dewijl ik opzag naar den Hemel, en mij verbeeldde, dat hij me van dáár gadesloeg. Ik heb somwijlen, schoon niet dikwerf, kleine beleedigingen moeten dulden; zoodra zij dreigden erger te worden, verzocht ik den lieden, zoo vriendelijk ik kon, soms zelfs glimlagchende, af te laten; ja, zeide ik hun, dat ik hun te wille zou zijn, zoo ik er hart toe had; misschien deed ik er kwaad aan, maar eene stem in mijn binnenste ried er mij toe; en zij plagten mij verbaasd aan te staren en gunden mij rust, waardoor ik mij te meer verbeeldde, dat St. PHILIPPUS en de Heilige Maagd het mij niet euvel duidden. Dus kwam ik, al spelende en aalmoezen gevende, in de buurt van uw lief dorpje aan, tot ik ziek werd en echter in eene armelijke schuur liefderijke oppassing vond; schoon de menschen, dacht mij, vreemd opzagen en bevreesd schenen voor dit kruisifix - (dat uw zoon evenwel nooit deed!) - hij die mij leerde van allen alles goeds te denken en het beste te hopen, en alles aan den Hemel over te laten, uitgezonderd het geluk, dat wij zelve konden verspreiden. Ik werd ziek, Mevrouw! dewijl ik vernam, dat het zeker was, dat *Signor* MONTAGUE was gestorven, schoon ik geene hoop meer had hem levend te zullen aantreffen.'

Zij poosde eene wijle om adem te scheppen, want zij werd zwak en zwakker; en hare gastvrouw zou haar gaarne het stilzwijgen hebben opgelegd; maar zij drukte hare hand zoo innig zij kon, en smeekte, met zulk een geduldig hijgen, andermaal te mogen voortgaan, dat het haar werd vergund. Zij glimlachte dankbaar en zeide:

'Toen mijne krachten weêr een weinig toenamen, ging ik verder en kwam in dit lieve dorpje, en zag de spits van den mooijen witten kerktoren uit het geboomte steken; - *toen*

wist ik waar zijne assche sliep, en vleide mij, dat iemand mij in den dood zou bijstaan, en mijn gezigt naar die kerk wenden, zoo als het nu gewend is; - ook is de hand des doods op mij in deze ure; - maar beur mij een weinig uit de kussens op, liefste Lady! opdat ik het groene des heuvels moge kunnen zien.....'

Zij werd opgebeurd, zoo als zij verlangde; en nadat zij eene wijle het huis Gods met kalme zwakte had aangestaard, zeide zij met naauwelijks hoorbare stem:

'Doe een gebed voor mij, liefste Lady! en als het niet te trotsch van mij is, noem mij dan daarin uwe dochter.'

De moeder van haren geliefde hief hare stemme zoo ernstig en plegtig op, als zij vermogt, en knielde neder en zeide: 'O! ons aller Hemelsche Vader! die ons, te midden Uwer veelvuldige en genadige zegeningen, soms op wegen van smartelijke beproeving leidt, welke Gij ons echter ten einde helpt gaan; Vader! zie neder, smeeken wij U, op deze Uwe jeugdige en onschuldige dienstmaagd, de dochter - had het mogen zijn! - mijns harten! - Wees met haren geest in het dal der schaduwen des doods, als haar stof verzameld zal worden bij het stof van hen, die wij lief hadden. - Doe het, groote en heilige God! om den wil Uwer oneindige genade in Christus, arme zwakke schepselen als wij zijn, zoowel jongen als ouden' - en hier stikte hare stem in de volheid harer tranen; en nadat zij nog eene wijle geknield was blijven liggen, rees zij op en staarde op het bed, en zag, dat de vermoeide - glimlagchende was ontslapen.

Liefde.

(*Naar* S.T. Coleridge.)

Geen kracht, geen togt, geen lust, geen zin,
Geen gaaf, geen gunstblijk der natuur,
Of ze is een dienstbre geest der min
  En voedt haar herlig vuur.

Vaak droom ik wakend van dien dag,
Vaak keert dat zalig uur voor mij
Toen 'k op de heuvelhelling lag,
  Den bouwval aan mijn zij'.

Aanschouwlijk werd des avonds rust
In 't schijnsel door de maan verspreid;
Maar vóór mij stond mijn hoop, mijn lust,
  Mijne allerliefste ALEID!

Zij leunde op 't wapentuig van 't beeld,
Een held in 't harnas opgerigt,
En neigde er, door den glans omspeeld,
   Hare ooren naar mijn dicht.

Slechts zelden heeft haar leed gegriefd,
Mijn hoop, mijn lust, mijn zoete ALEID!
En dies is 't dat zij me innigst lieft
   Als bij mijn' zang zij schreit.

Ik kweelde op zachte en droeve wijs
Eene overoude jammerklagt,
Zoo als die bouwval, ruw en grijs,
   Er fluistert in den nacht.

En blosjes tintten 't lief gezigt,
En zedig zag zij neêr op 't gras;
Want lang reeds wist het schuchter wicht,
   Hoe trouw mijn blik haar was.

En hoor, dien Ridder gold mijn zang,
Wiens schild een laaije toortse droeg,
Wiens liefde negen jaren lang
   's Lands Jonkvrouw vierde en vroeg!

Ik schetste, hoe hij bad en drong,
En de innigheid, waarmeê mijn luit
Eens anders minnesmarte zong,
   Zij bragt *mijn*' hartstogt uit.

En hooger bloosde 't lief gezigt,
En blooder zag zij neêr op 't gras;
Maar wis vergaf mij 't schuchter wicht,
   Hoe teêr mijn blik ook was!

Doch toen ik fluks den smaad gedacht,
Waardoor die Ridder, wreed getergd,
Gekrenkt werd, tot hij dag en nacht
   In 't bosch zwierf op 't gebergt';

En 'k zong, hoe soms uit ruige kloof,
En soms door 't zwaarst geboomte heen,
En soms in 't jeugdigst, zonnigst loof
   Een engel hem verscheen, -

Een lieflijke engel? neen, een spook,
Dat lokkende aanzocht tot genucht,
Maar d'uitgestrekten arm ontdook,
   En schaterde in zijn vlugt:

Een helgeest, waar, in vrome vrees,
Hij 's avonds driemaal 't kruis voor sloeg,
En die hem toch, als de uchtend rees,
   Weêr uit de lommer loeg;

Tot hij, verdwaald in kloof en krocht,
Een bende roovers overviel,
Tot hij 's Lands Jonkvrouw redden mogt,
   Tot hij hare eer behiel', -

En ze aan zijn knieën nedergleed,
En uitborst in een' tranenvloed,
En zich, vergeefs! den smaad verweet,
   Zoo duur door hem geboet -

En van zijn zij' niet week in 't bosch,
Tot traag zijn rede wederkwam,
Tot hij op 't zaâmgegaârde mos
   Vast stervende afscheid nam;

En - maar niet verder zong ik hem;
Want bij het poozen van mijn luit,
En bij het haapren van mijn stem,
   Borst al haar deernis uit.

Te veel genots voor ziel en zin
Doortrilde mijne onnoozle ALEID:
Het zoet muzijk, - de droeve min, -
   Des avonds weeldrigheid, -

En vrees, waar teedre hoop uit gloort, -
En hoop, waar bange vrees in steekt, -
En zoete wenschen, lang gesmoord,
   Gesmoord, en toch gekweekt!

Zij bloosde om strijd van liefde en schroom,
Ze schreide om strijd van weelde en wee,
Tot, als in 't fluistren van een' droom,
   Mijn naam haar mondje ontgleê;

Haar boezem zwol - zij ging ter zij,
(Of ik haar zag zoo was haar gang)
En schuchter kwam ze fluks tot mij,
   En weende luide en lang, -

Hare armen beefden om mij heen,
Ter kuische omhelzing greep zij moed,
En las wat haar gedrag mij scheen
   In mijner blikken gloed:

't Was min, 't was vrees, 't was zoete schaamt',
En werd te regt door mij gedied,
Als had haar teeder hart geraamd:
‘Hij voel' 't, maar zie het niet!’

En vierig sprak ik moed haar in,
Tot ze onbevreesd haar heil genoot,
En maagdentrots aan maagdenmin
De hand vertrouwlijk bood:

Want dra verloor de vreeze 't pleit,
En blonk 't geluk hare oogen uit, -
En zoo verwierf ik mijne ALEID,
Mijn blinkend schoone bruid!

Mengelingen.

Eene kroon voor Karel den Stouten.

(*Vervolg van Bladz.* 314).

Welk eene vriendelijke gave des Hemels is toch dat onvermogen der menschelijke ziel, om gebeurde of toekomende dingen te weten, zoo ze niet onder het bereik der zinnen worden gebragt! Welke houding had KAREL dan moeten aannemen tegenover FREDERIK; met welk woord of met welke daad moesten de Keizer en de Aartshertog dan toch zijne gastvrijheid hebben aangenomen? Nu verwelkomde de Hertog, omringd van zijnen grootschen adel, zijne hooge gasten, aan de poort van zijne woning, met die fijne wellevendheid, die hij tot zijne dienst had, zoodra hij wilde, en met dien hoofschen eerbied, dien hij met zóó veel waardigheid wist te bewijzen, dat zij hem meer verhief dan dengenen, wien hij ze bragt. Bij deze gelegenheid scheen de Bourgondische Vorst eenigzins opzettelijk vertooning te maken met de goede houding en geregeldheid zijner krijgsmagt, in het toenmalige *Europa* eene zeldzaamheid, waaraan hij zijne beste zorgen wijdde, en waarvoor geene kosten hem te groot toeschenen; want van zijne boogschutters, speerruiters, haakbusschieters, piekeniers, bevonden zich, hun corps vertegenwoordigend, kleine benden, als ter monstering geschaard, op het voorplein, dat hij den Keizer langzaam overvoerde. Het schenen bonte bloemen op dit veld van steen; want hoewel allen het roode kruis van St. ANDRIES droegen, hoewel er eenvormig-

heid heerschte in de kleedij der lieden van hetzelfde wapen; de piekeniers voerden gansch andere kleuren dan hunne wapenbroeders de boogschutters, wier manteltjes half blaauw, half wit, grillig afstaken bij het bloedroode en zeegroen van weêr anderen; voeg er bij, dat geen bovenkleed uit éénerlei kleur bestond, en men zal het schimpwoord: ‘bonte kraaijen,’ dat KAREL's troepen later gegeven werd, niet geheel eene redelooze vinding noemen. Hunne condutieren of plaatsvervangende Kapiteinen, want de Hertog zelf had zich de eigenlijke waardigheid voorbehouden, lieten hunnen staf, met wit en blaauw omwonden, nederzinken, ten teeken van onderdanigheid, toen FREDERIK III langs hen voorbijging, een ijdel eerbiedbetoon; daar één wenk van hunnen meester genoeg ware geweest, om hen vijandelijk tegen den Keizer te doen overstaan. De Hertog had ditmaal in zijn voorkomen het bevallige aan het schitterende gepaard; hij droeg geen harnas, ten minste het was onzigtbaar. Zijn bovenkleed, dat naauwelijks tot aan de knieën reikte, was van goudlaken op zwarten grond, eene statige kleur, die volkomen goed zamenstemde met het ernstige en strenge zijner trekken. Dat kleed was met hermelijn gevoerd en omzoomd, tot zelfs aan de opslagen der enge mouwen, die de forsche gespierdheid der schouders en armen goed deden uitkomen, schoon de bovenarm gedekt was met oppuilende kappen van goudstof (*mahoîtres*). Het rijk der kragen of halsboordjes was nog niet ingegaan, en het bont omgaf dus ook den gevulden hals, welks mannelijke tint bij dat wit nog sterker afstak, terwijl het tegelijk een lidteeken te zien gaf, dat hij behouden had van eene gevaarlijke wond uit zijnen eersten veldslag, en bewees, hoe zeer KAREL de *Stoute* toenmaals het gevaar van nabij onder de oogen had durven zien; dikke, donkere lokken vielen neder nevens de zwarte vlokken van het hermelijn, waaruit ze naauwelijks te herkennen waren. Hij droeg geenen mantel, en zijn rok was aan beide zijden met rijke diamanten haken opgenomen, om eere te hebben van de prachtige onderkleeding, die van lichtblaauw satijn heette, maar zoo digt bezet met opgeregen paarlen en kostbare gesteenten dat de kleur naauwelijks te onderscheiden was, eene weelde, waar de Duitsche eenvoudigheid voor verstomd bleef. Vreemd misschien, maar van een' fijnen goeden smaak, stonden daarbij de zwarte hozen, wier eenvormigheid door niets gebroken werd, dan door de fluweelen tootschoenen van dezelfde kleur, waarop weder een vorstelijke schat van gesteenten en goudborduursel

was aangebragt. De kaproen, of eene soort van muts met afhangenden sluijer, was weder lichtblaauw satijn, en met gouden vonkjes doorwerkt; misschien eene zinspeling van de Bourgondische vuursteenen. In de tegenwoordigheid des Keizers echter gaf hij dien aan een ridder-ecuijer en bleef ongedekt. Hij had geen ander wapen, dan eene korte dagge met een' schitterenden greep, in den breeden gordel gestoken, en geen ander halssieraad dan de keten der Vliesorde; op de linkerborst prijkte het roodfluweelen kruis van St. ANDRIES, de hooggeëerde beschermheilige van zijn huis. Het was jammer, en toch gelukkig, dat de arme SÜSCHÈN hem zóó niet zag.

Men wenscht noch wacht eene zoo uitvoerige beschrijving van ieder der Heeren van zijn hof, van den Keizer en het zijne. Men gelooft toch mijne verzekering, dat vele der eersten hunnen meester overschitterden in weelderigheid van keuze en vinding, schoon zeker niet in rijkdom; dat de laatsten de wedijvering hadden opgegeven, schoon zeker niet de ijverzucht; dat de Aartshertog met zijn lang gewaad van witte damaststof, en met zijn goudgeel gescheiden haar, iets reins en eenvoudigs had, dat bij zijne achttien jaren goed stond. De jonge markgraaf van *Spangenheim* had niets in zijne kleeding, dat de opmerking wekte; bij gevolg ontging hij ook de bespotting. De bekeerde Turksche Prins, CALIXTE-OTTOMAN, was mede van dit feest; en KAREL, die eene sterke belangstelling had in alles wat vreemd was, gaf hem met blikken en hoffelijke woorden vele blijken van ingenomenheid en onderscheiding. Misschien had hij hem zijne dochter *beloofd*, zoo hij erfgenaam van den Sultan ware geweest, en geen broeder. Nadat de hooge gasten eene wijl verpoosd hadden in de ontvangstzaal, en van verscheidene keurige ververschingen hadden gebruik gemaakt; na de gewone aarzeling van FREDERIK, om de hoogste plaats in te nemen, had er tusschen de beide Vorsten een onderhoud plaats, waarbij zich de wederzijdsche hovelingen uit bescheidenheid terugtrokken, als ware het eene afspraak geweest, om hen ongemerkt alleen te laten. De Keizer keurde daarbij de overeenkomst, door VERNEMBURG gesloten, volkomen goed, en bekrachtigde die. KAREL vernieuwde en bevestigde zijne belofte, en trachtte nu de bepaling af te dwingen van den krooningsdag. Maar FREDERIK, in hoe vele schitterende eigenschappen ook bij KAREL ten achteren, had toch sluwheid genoeg, om, zonder bepaald te weigeren, met zoo vele omslagtige woorden, met zoo vele ontwijkende uitvlugten den tijd te korten, zonder tot

de zaak te komen, dat er nog niets was vastgesteld, toen de zes trompetters het sein gaven tot den maaltijd, en de eerste hofmeester met het gebruikelijke woord: '*Chevaliers à la viande*!' de geregtigde hooge beambten opriep tot de pligten van hun ambt aan 's Hertogs tafel. Toen was KAREL gedrongen om het gesprek af te breken, en zijn' Keizerlijken gast uit te noodigen, ter feestzaal in te gaan.

Na alles wat er gezegd is van KAREL's huishouding op gewone dagen, na alles wat men weet van de Bourgondische weelde, zal men zich ook zonder beschrijving een denkbeeld kunnen maken van dit feest, als men bedenkt, dat het ditmaal het luisterrijkste was, dat nog gegeven werd; dat er, even als bij de laatste bruiloft des Hertogs, voor iedere nieuwe aanregting, ander goud en kostbaar tafelgereedschap werd gebruikt, en dat bij deze gelegenheid, op het tweede nageregt, die gouden schotel gebruikt werd, wien de Geschiedschrijvers eene waarde geven van 60 tot 90,000 gulden.

Als tusschenpoozing van de verschillende opdisschingen, verschenen ook weder, tot vermaak en bevreemding der Duitsche gasten, die zinnebeeldige voorstellingen uit de fabelleer en uit de dierenwereld, die aan de Fransche en Bourgondische hoven mode waren geworden.

Moet ik zeggen, hoe een gekroonde leeuw, van natuurlijke grootte, met beweegbaren bek, zich nedervlijde aan de voeten van een' arend, en hoe een dwerg, in de gedaante van een' krijgsgod, hem mende, en een vers uitsprak, dat geheel rijmde, schoon het niet geheel poëzij was, en waarin beschreven werd, hoe gaarne en hoe ootmoedig de leeuw zich onderwierp aan den arend, en hoe voortaan alle bewoners der aarde mogten beven, nu de leeuw en de arend zich tot vaste vriendschap verbonden hadden? Dit en de verdere wonderen, die men uit bosschen en zeeën te voorschijn haalde, en in aanraking bragt met de goden en godinnen, aan den Olympus ontschaakt, waren voortbrengselen van dezelfde vinding, die walvisschen en leeuwen en Herculessen het leven gaf, bij de huwelijksfeesten van MARGARETHA van *York*. En de ondernemer van het toenmalige tournooi 'om den Gouden Boom,' ANTONI, de groote Bastaard, had zeker niet vergeten, ook hier met zijnen goeden smaak en zijne prachtliefde vóór te lichten.

Wij hebben meer lust, om onze lezers te doen deelen in de gewaarwordingen van den Markgraaf SIGIBERT. Toen hij KAREL dáár aanzitten zag tegenover den Keizer, zoo schijnbaar open-

hartig zijn gevoelen uitende, met eene vrijpostigheid, die bijna ruwheid was; zoo rond, en zich zoo achteloos overgevende aan gastmaalsvreugde, slechts bedachtzaam op de pligten van een' goeden gastheer; als hij hem met zoo veel zekerheid hoorde spreken van de toekomst, zoo argeloos en luchthartig schertsen met zijne aanstaande betrekking tot den Aartshertog, dezen met zoo vele woorden, die telkens nieuwe beloften waren, verzekering geven van zijne schoone wenschen, dan moest hij zich geweld aandoen, om te gelooven, dat die man terzelfder tijde zulk eene trouweloosheid broedde, en dat het verbreken van al die plegtige beloften in zijn hoofd was voorbereid. Dan had zijn eerlijk Duitsch hart liever ROMUALD verdacht, dan dien grootschen, belangwekkenden, moedigen Vorst van zulk eene valschheid beschuldigd. Maar wij moeten KAREL het regt doen van te zeggen, dat hij die ligt vereenigbaar meende met zijne eer, dat de staatkunde van die dagen eene zoo trouwelooze was, dat geen Vorst zich het woordverbreken tot eene schande rekende; dat menige aanslag op zijn eigen leven KAREL geleerd had, hoe men het nakomen van verbonden trachtte te ontgaan; dat vergif en dolk, omkooping en verraad, meermalen de middelen waren, die zwakheid tegen sterkte, of zelfs wel, sterkte tegenover zwakheid in de hand nam, om ligter tot haar doel te komen. Hoe een groot Monarch als LODEWIJK XI het zich zoo weinig schaamde, zijn Vorstenwoord tot leugen te maken, dat hij aan zijne dienaars durfde schrijven: ‘belooft dit.... en geeft niet; de Koning zal er in voorzien; misleidt dezen; koopt genen om in mijnen naam: ik hecht er mijn zegel aan en belast mij met de verantwoording.’ KAREL had geene andere voorbeelden gehad, geene andere handelwijzen tegenover zich zien aannemen; hij veroorloofde zich wat hij anderen met goed gevolg zag plegen; hij vocht met de wapens, die tegen hem gebruikt waren; hij leefde in zijnen tijd, en men kan het hem niet ten kwade duiden, dat hij niet boven zijnen tijd was.

Maar terwijl die zonderlinge Vorst - in wien men tweëerlei ziel had kunnen onderstellen, naar de onbestendigheid en tegenstrijdigheid van zijn karakter, dat ondeugden en deugden zamenvoegde, bij gewone menschen onvereenigbaar, - SIGIBERT's hoogste verwondering trok, wekte hij bij FREDERIK andere gewaarwordingen op: verbittering, wangunst, vreeze! Inderdaad, bij de vergelijking, waaraan het naauwer verkeer met KAREL *den Stouten* hem dagelijks blootstelde, had de Keizer niet ééne uitstekende hoedanigheid over te stellen tegen al de blinkende ei-

genschappen van den jongen, dapperen, hoog begaafden Hertog. Hij voegde bij een zeer middelmatig verstand een oppervlakkig oordeel, en hij was er zóó zeer van overtuigd, dat hij vrij was van den eigenwaan der domheid; maar ook van haren moed, van hare drieste ondernemingszucht, die vaak genoeg in eene gelukkige uitkomst hare regtvaardiging vindt; hij was bedachtzaam, voorzigtig; maar het was de voorzigtigheid van den gierigaard, die het kleine niet wagen durft om het groote te winnen; in het kleingeestige angstig voor uitgaven, zou hij liever twintigmaal zijne Keizerlijke eere hebben laten trappen, dan zich ééns aan de onkosten en de kansen van een' oorlog te wagen. Wantrouwend, en te beschroomd om het wantrouwen te toonen; wrevelig en te kleinmoedig om zijnen wrevel lucht te geven; eenvoudig zonder waardigheid; nederig uit miskenning van zijne ware plaats; zedig uit gebrek aan zelfbewustheid; minzaam uit zwakheid, meer dan uit nederlating; oud, zonder de deftigheid der jaren; een grijsaard met gekromden rug en gebogen hoofd en bekrompene ziel: zóó stond FREDERIK III tegenover KAREL *den Stouten*.

Niets, dan de inwendige overtuiging dier minderheid, had den Hertog de genegenheid des Keizers kunnen kosten; en toch, de onvoorzigtige speelde met zijne meerderheid; zijn roekelooze overmoed vond er een trotsch genoegen in, hem er mede te verpletteren; hij overblufte wie reeds bescheiden boog; hij verdrong wie reeds beleefd ter zijde week; hij overschaduwde wie niet aan mededinging dacht. Nooit had KAREL zich zóó getoond in al den moedwil zijner hooghartige laatdunkendheid; nooit een' mededinger zóó neêrgedrukt met zijn overwigt, zóó beschaamd door zijne voordeelen; hij pronkte zoowel met zijnen geest als met zijn goud; met zijne ligchaamskracht als met zijne bezittingen; met zijne weinige zelfbeheersching als met zijne wèlgeordende krijgsmagt; met zijne kostbare kleederpracht als met zijnen hofstoet van Prinsen en Graven; met zijne vijandschap tegen zijnen leenheer van *Frankrijk*, als met de blinde gehoorzaamheid zijner eigene vasallen. Hij bespotte, ontrustte, verlaagde den Keizer, maar altijd onder die vormen van hoffelijkheid, die ijdel waren en ledig, omdat er de ware geest van welwillendheid en eerbied aan ontbrak, maar die maakten, dat men er zich niet door gewond toonen kon; toch moest zich FREDERIK die krenkingen zwijgend getroosten; van het oogenblik af, dat hij hoop voedde op het huwelijk van zijnen zoon, was hem het stilzwijgen opgelegd; KAREL wist het en maakte er onedelmoedig misbruik van.

Hetzelfde spel, dat de Vorst dreef met den Keizer, herhaalden zijne hovelingen met diens gezelschap, doch vaak met minder goed gevolg; vele dier Duitschers lieten niet met zich gekscheren, maar hun toorn zelf was buiten den goeden toon, en haalde hun een' glimlach van minachting op den hals, van wie, zonder dat, het gedrag van anderen hadden gelaakt; daarbij waren zij onbekend met vele voorwerpen der Bourgondische tafelweelde, en gebruikten ze links of ten ontijde, of bewonderden met naïven eenvoud te zeer, wat geene waarde had, of veronachtzaamden wat beleefde opmerking had verdiend. Zulke trekken vermaakten de Bourgondiërs onuitsprekelijk; maar ze zetten de Duitschers niet zeer op hun gemak.

De Keizer had met een woord een geregt geprezen, dat hem bijzonder scheen te smaken; de Hertog antwoordde met eene soort van nederigen trots:

‘Wij zijn reeds zoo lang gast geweest, Uwe Majesteit! dat het eenmaal tijd wordt, u op onze wijze te onthalen; wij hebben getracht het zoo goed te maken als een reizend man, en die niet dan een deel zijner huishouding bij zich heeft, het geven kan. Mijn Keizerlijke Heer is goed, het alzoo aan te nemen en niet te verachten; alleen zoo hij ons naar *Vlaanderen* of *Bourgondië* wilde volgen, zouden wij iets kunnen doen, dat Zijne Keizerlijke Majesteit verrassen zoude en behagen.....’

‘Wij zijn zeer tevreden,’ hernam FREDERIK, in zijn hart beleedigd, dat men gering noemde wat *hij* geprezen had, ‘en inderdaad, edele Hertog! *Duitschland* is te dezer dage getuige van eene pracht.....’

‘Die ergeren moet in een' vreemdeling.... in een' leenman.... Was dat niet Uwer Majesteits gedachte? Wij begrijpen het zelve, wij beginnen lastig te worden; ook wij wenschen niets vuriger dan spoedig van hier te trekken, om bezit te nemen van *Lotharingen*, dat met een paar streken van 't zwaard gewonnen zal wezen! - Slechts ben ik hier gekomen om eene kroon! en ik herinner Uwe Majesteit aan mijn devies: “*je l'ai empris*!” (*entrepris*), dat in onze taal wil zeggen: “wat ik ondernomen heb voltooi ik!” en daarom, zoo Uwe Keizerlijke Majesteit mij moede wordt, zoude een weinig haast ons beiden te gemoet komen.’

‘De vertolking is meer willekeurig dan juist, mijn Neef! en daarbij, wij hebben immers beloofd u daarin genoegen te geven.’

‘Beloofd! beloofd! als mijn gebiedende Heer met woorden

kroonen kon, dan zeker droeg ik nu reeds de driedubbelde kroon van onzen Heiligen Vader den Paus. Maar Uwe Majesteit vergeve mij het rouwe woord; Zij is zoo traag van handelen, als haar Duitsch bloed traag vloeit en koud; het mijne is een weinig warm en driftig, dank zij de vermaagschapping van *Portugal* aan *Bourgondië*!..... en wij zijn niet gezind, zoo veel goud als ons verblijf in deze oorden noodig maakt, te verspillen om uiets, als wij met een klein weinig ijzer gewoon zijn zoo veel af te doen. Monseigneur Opperschenker! meer water in mijn' wijn, als het mogelijk is. Mijnheer LODEWIJK van *Frankrijk* plagt mij van onmatigheid te verdenken, als ik hem mijne grieven een weinig duidelijk voorhield. Mijn Keizer moge toch niet hetzelfde meenen.....'

De jeugdige MAXIMILIAAN, die heimelijk en om vele redenen de partij hield van zijnen schitterenden schoonvader, zocht eene afleiding te maken in het bewonderen van een rijk fluweelen hangtapijt, waarop met gouddraad eene zon was geborduurd.

'Dat is de zon van *Vlaanderen*, schoone Prins!' sprak KAREL vriendelijk, 'zij scheen voor het eerst bij mijne geboorte; het was een geschenk van mijn' genadigen Heer vader, in de kraamkamer zijner gemalin. Wij willen hopen, dat zij hare stralen nog meer helder zal uitschieten, als zij *Oostenrijk* en *Bourgondië* vereenigd zal toelichten.'

Zoo was het! bitterheid voor den vader, hoffelijkheid voor den zoon.

Na eene lange pauze hief KAREL het hoofd plotseling op, met een' vonkelenden blik den Keizer aanziende:

'Sire! mijn allergenadigste Leenheer! weet gij, dat ik met eene goede magt diep genoeg binnen de landpalen van het Rijk ben gelegerd?'

FREDERIK verbleekte en antwoordde aarzelend:

'Maar, Doorluchtige Neef! waartoe die herinnering? Gij zijt hier als vriend, zoo wij hopen.....'

'En als vreemde, mijn Keizer! Doch St. ANDRIES moest mij wel ongenadig zijn, zoo wij hier niet eens burger werden....'

'Burger, in onze Duitsche Moezellanden?' Men kon zien, dat FREDERIK huiverde van het denkbeeld.

'O! zeker als gij ons noopt hier in te wonen, tot wij het burgerregt verkregen hebben. - Hoogwaardigste Heer CHRISTOFFEL van *Baden*! in hoeveel tijd wint men dat van uwe goede stad *Trier*?'

‘In zeven jaren, tenzij men de stad eenige uitstekende dienst bewezen hebbe,’ antwoordde de Aartsbisschop droog.

KAREL beet zich de onderlip; hij had een vleijend antwoord gewacht.

‘Dat is te lang voor ons geduld,’ hernam hij; ‘en zoo er op goede diensten gelet wordt, mij dunkt, wij doen *Trier* eene dienst met zoo veel gemunt geld in omloop te brengen, als waarvoor welligt uw geheele Keurvorstendom te koop is. Het burgerschap van de deftige stad *Utrecht* zegt meer, en men wint het ligter.’

‘Hoogwaardige DAVID! onze Neef! in hoe veel tijd word ik burger van *uwe* zetelstad?’

‘De Heeren uit uw huis hebben zich voor haar zoo verdienstelijk gemaakt, mijn Hertog! dat Uwe Doorluchtigheid het zijn zal zoodra zij het wenscht,’ antwoordde de Bisschop, die beter hofmanieren verstond.

‘Wij nemen gaarne raad van onze klerezij en bevinden er ons altijd goed bij,’ sprak KAREL vergenoegd; ‘maar nu, om rond tot de zaak te komen, want ik zie aanstalten maken tot een kamerspel, dat ons verder afleiden zal, en mijn Gebieder, de Heer en Keizer, neemt geene aandacht op deze zinspelingen: wanneer zal de dag der krooning zijn?’ FREDERIK durfde niet meer aarzelen.

‘Wij zullen zien, of de 8ste November in den kalender een' goeden Heiligen hofpatroon heeft, of wel de 12de, de naamdag van den Aartshertog, of wel.....’

‘Wij hebben genoeg keuze tusschen twee dagen,’ riep KAREL hevig; ‘en zoo de Heilige van 8 November niet gunstig is, bij God en St. JORIS van *Bourgondië*! wij zullen middelen vinden om hem zóó te maken.’

De Keizer antwoordde hierop niet, en de zaak werd niet weder aangeroerd; slechts in een der korte oogenblikken, waarin de Hertog van goede luim de blijken gaf, had FREDERIK nog gezegd: ‘Maar, mijn Heere! gij wijst ons alle uwe heerlijkheden; en den besten schat van uw huis geeft gij ons niet te zien, de Jonkvrouw van *Vlaanderen*?....’

‘Welk een inval! ik houd niet van den omhaal van een gansch vrouwenhof met mij te voeren; het kind is te jong voor zulk eene reize, en daarbij, het is strijdig met alle onze denkbeelden van welstandigheid, dat mijne erfdochter reist ter wille van haren bruidegom; ook waartoe zou het dienen?’

‘Mijn Doorluchtige Neef heeft zijn' aanstaanden Schoonzoon gezien; hoe zouden wij niet verlangen onze Schoondochter te

omhelzen?’ Het oog van MAXIMILIAAN had smeekend op KAREL gezien: was het daarom, was het uit eene opwellende ijdelheid op zijne beminnelijke telg, was het om den Oostenrijkschen Vorsten een beter vertrouwen in te boezemen, wijl hij ze misleidde? - de Hertog gaf toe; het was het eerst wat hij toegaf en werkelijk uitvoerde; want de Groote Bastaard werd belast met de kennisgeving van dit plan aan Mevrouw de Hertogin; die last werd niet weder ingetrokken; en, wispelturig als hij was, gaf KAREL thans tegelijk bevel, om den brief des Aartshertogs op te zenden. Vergat hij weder het hart zijner dochter, waarop hij zich even den tijd had gegeven eenen blik te slaan, of geloofde hij meer aan den invloed van zijnen wil, aan de kracht van een streng woord uit zijnen mond, dan aan de betoovering van een sympathetisch poeder, of aan de toovermagt der zoete vleijerijen van een' verliefd jongeling? Misschien vergat hij de gevaren, die hij vroeger gevreesd had, zoo als hij altijd vergat, welke verwarringen hij achter zich had aangerigt en hoe die hem schaden konden, om alleen maar vooruit te zien naar een nieuwer doel, dat hem weêr het meest bezig hield.

Waarlijk! beter geheugen ware hem nutter geweest dan zóó sterk een arm!

De Markgravin van *Spangenheim-Zielberg* was gewroken! ten minste zij had met haren zoon een geheim mondgesprek gehad met den Keizer, waarbij ROMUALD op nieuw een streng verhoor had ondergaan. Maar die ontzettende slag, dien de laatste had gewacht als hij gesproken zou hebben, scheen op niemand neêr te komen dan op hem zelven, want FREDERIK III vond het zoo noodig, zich van zijn stilzwijgen te verzekeren, dat hij een' der torens van het Aartsbisschoppelijk paleis tot kerker kreeg; wel is waar een' kerker, waar hij last leed noch gebrek; waar hem zelfs hoop gegeven werd, dat vorstelijke dankbaarheid vorstelijke hardheid zou verzoeten; maar toch een zulke, die hem van elke gemeenschap met menschen afsloot. Verder scheen dit *weten* op des Keizers gedrag geenen invloed te hebben, geen' nadeeligen ten minste; want van dat uur af werd de krooningsdag bepaald, en aan alle redelijke of onredelijke wenschen van den aanstaanden Koning gehoor gegeven. Slechts had de Keizer sedert dien tijd vele en geheime beraadslagingen met den Franschen gezant, met den Keurvorst-Aartsbisschop, en, zonder-

linge vereeniging! met de Markgravin WILFRIEDE, wier minderjarige zoon na het eerste gesprek niet meer in het Keizerlijk vertrouwen scheen te deelen; misschien was het uit aanzien van zijne betrekking tot den Aartshertog, dien men in zijne goede onwetendheid had gelaten, en bij wiens openhartigheid of jeugdige verontwaardiging geheimen, als die, welke de Keizer, de Diplomaat, de Priester en de vrouw bewaken konden, niet veilig waren. SIGIBERT zag tot zijne spijt nog veelmalen den Lombardijër in de vertrekken zijner moeder; maar het zilver kwam terug op zijn buffet, en de pandbrieven van zijne goederen waren ingelost. Hij haalde de schouders op, maar WILFRIEDE zag zegepralend op hem neder.

Die herstelling was eene oplettendheid van den Franschen gezant in den naam van zijnen meester. Wie neemt niet, waar een Koning gegeven heeft!

MAXIMILIAAN bragt inmiddels dagelijks bezoeken op *St. Maximijn*; de Hertog verscheen dikwerf te *Trier*, waar alleen SÜSCHEN hem niet zag; haar zinneloos ijlen was in eene doffe slaapziekte overgegaan, waaruit zij tot geenerlei bewustheid kon worden opgewekt. De openlijke feesten werden nu verder gespaard tot op den belangwekkenden krooningsdag, den 8sten November.

In den ochtend van den zevenden was de Aartshertog uitgereden met drie zijner voornaamste Edellieden, en vergezeld van Heer ENGELBERT, Graaf van *Nassau*, en de Sire DE GRUTHUSE, die, nevens vele Vlaamsche Grooten, het Oostenrijksche huwelijk begunstigden, in tegenoverstelling van de Bourgondischen, die veeleer een' Franschen Prins hadden gekozen.

Dit gezelschap had de heuvelen van *Trier* verre achter zich gelaten, wendde den frisschen Moezeloevers den rug toe, en volgde den noordwestelijken heerweg naar *Echternach*, als wilden zij een uitstapje wagen op Luxemburgs grondgebied; maar toch scheen dit niet hun doel; want somwijlen draafden ze driftig door, MAXIMILIAAN vooruit, door de anderen naauwelijks bijgehouden, en dan weder bleven ze plotseling stilstaan, als vonden zij er zwarigheid in verder voort te gaan. Eindelijk bij het omslaan van eene bogt, gevormd door den Rijntak, die dáár de *Sure* heet, zagen zij van de tegenovergestelde zijde een' anderen stoet aankomen, wiens ontmoeting wel het heimelijke doel van hunnen togt kon zijn geweest. Ten minste de belangwekkende trekken des Aartshertogs teekenden eene gespannen verwachting, eene zoete onrust, een gejaagd verlangen, toen hij dien stoet in het oog kreeg; het waren vrouwelijke reizen-

den: dit zag men reeds op dien afstand aan de wuivende sluijers, hoorde het aan den zachten stap der ligte telgangers; maar ze waren niet zonder mannelijk geleide, zelfs niet zonder gewapende beschermers, die Bourgondische écharpen droegen.

Een Edelman van MAXIMILIAAN kreeg den last, het naderend gezelschap te onderrigten, wie het stond te ontmoeten, en de Sire DE GRUTHUSE volgde hem, om te vernemen, wie de komenden zijn mogten, en of zij goedvonden, dat de jonge Vorst en zijne Heeren de Dames hunnen groet bragten bij dit zamentreffen.

De eerste dier vragen werd blijkbaar uit ceremonie gedaan; men behoefde den Aartshertog slechts aan te zien, om te weten, dat het hem geene verrassing was, maar eene blijde bevestiging, toen de terugkeerende Heeren aankondigden, dat de Jonkvrouw van *Bourgondië* de begroeting van den Zoon van *Oostenrijk* met dankbaarheid aannam. Het laatste woord was den Sire DE GRUTHUSE nog niet van de lippen, toen reeds de jonge Vorst voortjoeg naar de Dames heen, die langzaam naderden; en, snel nevens MARIA gekomen, sprong hij met drift van zijn paard en liet zich op eene knie voor haar neder, met eene hoffelijke betuiging van eerbied en vriendschap. MARIA hield den teugel harer witte telle strak aan, en reikte den Aartshertog hare hand, met een vriendelijk vermaan om zich op te heffen. Zij is veranderd sinds wij haar zagen; hare gestalte is forscher geworden, hare vormen hebben eene zachtere ronding gekregen, zij heeft in bevalligheid gewonnen, er ligt meer glans in hare oogen, meer blos op hare wangen, er ademt meer warmte van hare lippen, hare houding is niet meer achteloos; maar bovenal hare stem is zielvoller geworden! haar bloed is warm en vloeit sneller, zij is een jaar ouder geworden; maar dat jaar heeft meer gedaan dan haar uiterlijk te rijpen. KAREL heeft de waarheid gegist, daar was iets binnen in haar veranderd, en hare ziel heeft zich ontwikkeld. Zij heeft denkbeeld van gevoel gekregen, maar dat had niet enkel dat jaar levens gedaan. NICOLAAS van *Calabrië* is niet te vergeefs voor haar gestorven; zijn dood heeft haar leeren nadenken; zij heeft die groote smart begrepen, en zij is begonnen zich zelve rekenschap af te vragen van hare gewaarwordingen; zij heeft den jongeling alleen betreurd uit medelijden, maar zij begon onzeker in te zien, dat er een tijd kon komen, waarin zij een ander slagtoffer zou nastaren met medegevoel; zij begon op het vermoeden te komen, of wel de strikken, die de vader rondom haar spreidde, altijd zonder ge-

vaar zouden blijven voor haar. Juist toen zij zoo gestemd was, toen natuur en omstandigheden het hare gedaan hadden om haar het hart te openen, de ziel ontvangbaar te maken, schreef haar de Aartshertog met de bewilliging der beide onderhandelende hoven. In het eerst had MARIA het Oostenrijksche huwelijksplan zien ontwerpen met hare gewone onverschilligheid; later had zij gehuiverd tegen nieuwe tooneelen als die met Hertog NICOLAAS; zij begon er weêrzin in te vinden, zoo dikwijls verhandeld te worden, zoo dikwijls van de teleurstelling van anderen het voorwerp te zijn, en zij betrapte zich zelve op den wensch, dat men eenmaal woord mogt houden; het was de onschuldigste wensch en de koelste tevens, die er nog in een ontwakend vrouwenhart was opgekomen; maar het was als eene voorbereiding, eene eerste stem, die bij haar sprak voor den eerstkomende: en waarlijk, de Aartshertog had niet noodig gehad zijne toevlugt te nemen tot de hulpmiddelen eener bedriegelijke kunst; het was niet noodig geweest, dat eene stiefmoeder voor hem pleitte, of haar gevoel opriep; hij had alleen maar noodig te schrijven uit de volle warmte van een jeugdig hart, vervuld met de zoetste hoop, met den ganschen eenvoud van zijne achttien jaren, met al de teêrheid, met al de trouw van zijne Duitsche ziel, met iets van dat buigende, smeekende, dat het bukken onder eenen kleingeestigen vader hem had moeten geven, met dat verzaken van eigenwaarde, dat de bekrompenheid, waaronder men hem neêrdrukte, hem tot gewoonte had gemaakt: zóó had hij geschreven, en toen, toen had zich iets in haar hart bewogen; zij had medelijden gevoeld met het nieuwe slagtoffer; want toch vreesde zij, dat het weder een bedrogene zou zijn; maar het was een medelijden, anders en teederder, dan Heer NICOLAAS in haar had kunnen opwekken; zij had de diepte gepeild van het lijden, dat den geofferden wachtte; zij was altijd genoeg ingelicht geweest over den prijs van hare hand, om niet in te zien, welk eene schoone hoop daarmede werd uitgedoofd of verijdeld; maar juist ditmaal vergat ze daaraan te denken; MAXIMILIAAN had de behendigheid gehad, de herinnering daaraan te vermijden, geleid als hij was door zijn fijn gevoel; zij dacht nu meer aan zijn verstoord hart, aan die smart, waaraan hij kon wegsterven; zij had nog menig hartstogtelijk woord van den Italiaanschen Prins onthouden, waarvan zij nu den zin begon te begrijpen en op MAXIMILIAAN toepaste. ‘Hij ook? Juist hij?’ begon zij zich te vragen, en daar was iets, dat haar zeide: dat zij dezen ten min-

ste niet, dezen minder dan eenig ander, zulk een rampzalig lot bereid kon zien; de Calabriër had het meest geklaagd over haar; de Aartshertog, besloot zij, zou niet te klagen hebben; zij wilde dezen niet mede grieven; naar hem zou zij luisteren, hem zou ze begrijpen, voelde zij; zij wist niet, dat er eigenbelang lag in dat edelmoedig besluit; zij wist niet, dat zij om haren eigen' wil luisteren zoude, hooren wilde! want dat is zeker, zij was zich zelve nog onbewust, hoe diep de ongekende jongeling tot haar hart was doorgedrongen; de reinheid harer denkbeelden was door nog niets ontheiligd, de rust harer onschuld nog door geene driftige begeerte gestoord; zij had slechts begrip van gevoel, maar zij was nog mijlen ver van den hartstogt; zij had nog nooit eene gedachte gekend, die ze Mevrouwe VAN RAVESTEIN niet had durven vertrouwen. Mevrouwe VAN RAVESTEIN, die nu aan hare zijde reed, was eerder eene harde, dan eene teêrgevoelige vrouw; maar zij had MARIA lief, en dat zeide veel. De Vorstin, weeze van eene moeder, was op denzelfden dag geboren als hare dochter; zij was een weinig hare bloedverwante, en, mogt haar echtgenoot, ADOLF VAN KLEEF, de inzigten van den vader steunen, zij zou de dochter liefhebben en tot leidsvrouw zijn, waar zij mogt en kon. In goede overeenstemming levende met de nieuwe Hertogin MARGARETHA van *York*, die voor de stiefdochter geen' Franschen Prins wenschte, maar boven alles eene verbindtenis vreesde met het gevallen huis van *Lancaster*, waren die vrouwen er welligt niet vreemd van, om den Oostenrijkschen verloofde ongemerkt in de hand te werken, in de hoop, dat eene gevestigde genegenheid der Prinses mogelijk de keuze van den Hertog zou bepalen. Het is ten minste zeker, dat zij KAREL's bevel, om MARIA naar *Trier* te geleiden, gehoorzaamden met eene haast, die deze noch bevolen had noch gewenscht. De Prinses bragt, onder haar opzigt, met Mevrouw MARGARETHA het herfstsaizoen door op het jagtslot *St. Hubert*, in het Luxemburgsche, en ze kon dus binnen zeer korten tijd het togtje volbrengen; ENGELBERT van *Nassau* en ADOLF van *Kleef* waren van hare komst verwittigd, eerder dan de Hertog zelf; en die Heeren hadden goedgevonden den Aartshertog eene zamenkomst te beschikken met zijne verloofde, bij wijze van ontmoeting. Mevrouw VAN RAVESTEIN, eene schrandere vrouw, die, zoo goed als haar echtgenoot, een weinig gunstelinge was van den Hertog, had op zich genomen, goed te maken wat hier ontschuldiging kon noodig hebben; MARIA alleen, van intrigue noch afspraak bewust, had gemeend, den

wil van haren Heer te volbrengen, toen zij met zoo veel spoed de reize ondernam. Zóó ver was nog haar gevoel voor MAXIMILIAAN verwijderd van liefde, dat de wensch, hem persoonlijk te kennen, niet in haar was opgekomen vóórdat het bevel van eenen vader dien opriep en vervulling waarborgde; maar toen was het meer dan een vlugtig verlangen, het was belangstelling in hem, niet meer als slagtoffer, maar met het oog op haar zelve.

Toen zij MAXIMILIAAN de hand reikte tot opstaan, had zij gebloosd; dien ligten blos, die zich naauwelijks hecht op de wangen en maar even rust op het voorhoofd, den eersten blos, die de onschuld scheidt van onwetendheid! Wat rijper leven, of groote hartstogten in de vrouw ook later voor bevalligheden mogen ontwikkelen, voor belangwekkends geven; hoe ze zich rein moge kampen door strijd, of verheffen door sterkte, de onbeschrijfelijke bekoorlijkheid, die de eerste blos toovert op het Jonkvrouwelijk gelaat, wordt door geenerlei schoonheid geëvenaard, door geenerlei deugd teruggewonnen. Dien eersten blos mogt MAXIMILIAAN opvangen, hij was voor hem. In zijne verrukking vergat hij geheel de waardigheid van zijnen rang, die hem nooit bijzonder voor oogen was; hij verbad zich de eere, haar paard bij den toom te leiden en als stalmeester aan hare zijde te gaan. Maar de jonge Prinses, op hofétiquette zoo goed geleerd, antwoordde met een afkeurend lachje: ‘Fij, toch! een zoon van *Oostenrijk*! daarbij, Sire Hertog! zijn de Dames van mijn Land veel te goed geoefend in de nobele rijkunst, om zulke diensten te behoeven. En zijn er geene, tot onze kleine *marotte* toe, die zelve niet hare hakkenei besturen!’ En zij mogt met regt zoo spreken; de Dames van haar gevolg waren uitmuntende rijderessen; maar zij zelve schitterde in die oefening boven allen, in behendigheid, in zedigen zwier, in losse bevalligheid. Zij was nu niet zoo eenvoudig gekleed als vroeger te *Mons* in het vrouwenvertrek. Haar slepend gewaad van zilverlaken met bont gevoerd, aan de linkerzijde even opgenomen door eenen haak van saffiersteen, liet een onderkleed zien van violetblaauw fluweel met zware gouden franje, dat maar even de punten der spitse schoenen te bewonderen gaf. De lange kanten sluijer golfde neder van eene huive van wit satijn, met tallooze paarlen bestikt; hare halsketen, haar breede gordel en meerdere siersels nog schitterden van kostbare gesteenten. Haar fiere telganger, zoo wit en zoo glad als hare huive, was niet minder zorgvuldig getooid als zij zelve. Een

lang dekkleed van violet scharlaken, zwaar van goudsmeêwerk en goudfranje, zijden toomen met borduursel, een' bos van wapperende pluimen, en een' schat van klinkende belletjes, ziedaar wat het dier ter versiering te dragen had, behalve zijne meesteres, het grootste sieraad, dat er te vinden ware geweest.

'Rijd veeleer naast ons, zoo gij van ons gezelschap gelieft te zijn, mijn Doorluchtige Heer!' had MARIA gezegd, en de Ridder stalmeester, de jonge Graaf D'ESTAMPES, zag zich door dat woord van hare linkerzijde verschoven. Toen reden de jongelieden voort, vrolijk en met kennelijk welgevallen. Toch was hun gesprek meer afgebroken dan levendig, en het was MARIA, die het moest gaande houden, want zijne beschroomdheid (des jongelings eerste liefde is eene eerbiedige), de overmaat van zijn geluk, benamen hem in 't eerst de tegenwoordigheid van geest, om woorden te vinden, die het uitdrukten; en de gewone wisseling van vorstelijke hoffelijkheden, - zijne tong weigerde ze hier uit te spreken. Mevrouw VAN RAVESTEIN had intusschen een onafgebroken gesprek met de Sire DE GRUTHUSE; en de Graaf VAN NASSAU had den jongen D'ESTAMPES duizend bijzonderheden te verhalen van de feesten te *Trier*; doch MARIA, wier stof van onderhoud bijna was uitgeput, en die zag, dat de Oostenrijksche Prins naauwelijks meer sprak dan de volstrektste beleefdheid eischte, bedacht nu, dat zij de verwelkoming der Vlaamsche Heeren maar vlugtig had beantwoord, en begon zich tot hen te wenden met vele vragen te doen; maar er lag iets spijtigs op haar lief gezigtje, dat hare grootmeesteres onwillekeurig deed glimlagchen.

Eindelijk, toen ze *Trier* reeds in het gezigt kregen, waren zij bij een landhuis genaderd, van eenen wijngaard omringd, een' eigendom van den Aartsbisschop, en MAXIMILIAAN noodigde MARIA hier een oogenblik rust te willen nemen, en zich te verfrisschen voor den verderen togt.

De Jonkvrouw zag Mevrouw RAVESTEIN aan, en vroeg, of dat zijn kon? Deze gaf een toestemmend antwoord, en de jonge Vorst had het geluk, zijne Dame van het paard te helpen, en in een der vertrekken van het landhuis te leiden, waar dat gedeelte van beider gevolg, die er regt op hadden, hen terstond volgden. Daar stonden wijn en verkwikkingen in gereedheid, en de bedienden van den Aartsbisschop-Keurvorst wachtten hen op met den hofmeester aan het hoofd; maar de Prins liet zich het voorregt niet ontnemen, de schoone MARIA te dienen; en een' zilveren schotel genomen hebbende, met schilderachtige

druiven beladen, bood hij er haar van aan, op ééne knie nedergebogen, met de bede: dat ze uit zijne hand het eerst nemen wilde van de vruchten zijns vaderlands; en zijn zacht oog smeekte meer welsprekend dan zijn mond. Zij nam er van met eenen zoeten glimlach. ‘Ik werd dus gewacht?’ vroeg zij.

‘Kan het u verwonderen, Mevrouw! of mishagen, dat ik, wetende den dag van uwe komst, aan vrienden het genoegen misgunde u het eerst welkom te heeten?’

‘Mishagen? o, neen!’ sprak zij haastig; ‘maar gij, Doorluchtige Heer! noemt mij altijd Mevrouwe! als ware ik eene geboren Koningsdochter, of alreede gehijlikt; men noemt mij de Jonkvrouw van *Bourgondië*, en ik weet naauwelijks, of ik dien titel hier wel voeren mag, daar ik niet reize als des Hertogs dochter, maar als eene Nicht van Mevrouwe ANNA, die mij geleidt.’

‘Ik wil u noemen zoo als gij het wenschen zult, volschoone Jonkvrouw! en op uwen wil letten in allen deele, ook zelfs in het geringste, zoo als het een' vroom Ridder past; want niets in deze gansche wereld vreeze ik zoo zeer dan u te mishagen, die ik dienen wil en eeren van nu aan nevens de Heilige Maagd, welke uwe welzalige Patronesse is. Ten minste zoo ge het mij gunt,’ voegde hij er aarzelend bij.

‘*Certein*! dat zij u gegund!’ sprak zij met die rondheid, die van vrouwelijke terughouding nog de kunstgrepen niet heeft geleerd, ‘sinds uw grootmagtige vader, de Keizer, en mijn genadige Heere ons tot een verloofd paar gemaakt hebben, bij handteekening en bezegelde brieven.’

Zoodra Mevrouw ANNA en de Sire DE GRUTHUSE hadden opgemerkt, dat het onderhoud der jonge vorstentelgen eene andere rigting nam dan die van een dagelijksch gesprek, weken zij een weinig terug naar den achtergrond van het vertrek, en ook de Heeren van MAXIMILIAAN volgden ongemerkt dit voorbeeld; hoe omringd ook, waren ze dus toch in het spreken onbeluisterd, toen de Prins hernam met een' ongemaakten zucht:

‘Geve slechts de Heiligen, dat zij ons ook tot een echtpaar maken!’

‘Zoo bidde ik van God en de goede Moedermaagd, zoo genadig voor wie haar in vromigheid dienen,’ sprak zij met lieftaligen ernst.

‘O! dat is te veel heil op éénen dag!’ riep hij, de oogen ten hemel slaande. ‘Gij, allerschoonste! die de mijne zijn wilt, stemt alzoo in met de keuze van uwen Heer vader? gij hebt den

onbekende dan vriendelijk opgenomen in uwe geheugenis, en gij verwerpt hem dan niet, nu ge hem ziet.....'

'Heb ik niet uwe brieven gelezen, en u met eigen hand geschreven?' antwoordde zij met een zacht verwijt. 'En in trouwe, ik vinde u als ik u gewacht had' (en gewenscht eindigde welligt haar hart, niet hare tong) 'waarom zoude ik geen' vrede hebben met den wil van mijn' geduchten Heer?'

'Voorwaar! al de Engelen van 't Hemelsch paradijs, die deze zoete taal hooren, mogen alzoo getuigen zijn van mijne dankbaarheid voor zoo goede fortuin en groot geluk,' riep hij hartstogtelijk. 'Mijne uitverkoren bruid is niet afkeerig van dezen hijlijksband! moge zij nu ook gelooven en voor waar houden, dat ik haar min boven alles en allen, als de eerste en éénige, die mijn hart heeft getroffen met liefde! Geliefde mijne! nu zeg ik u, en herhale met overgroote vreugde, wat ik gezworen heb en plegtig betuigd in mijne brieven, dat ik u minne zal wijden en trouwe tot in den dood toe, en nu nog veeleer sinds ik u gezien heb en wete, dat gij schooner zijt dan eenige Prinsesse der aarde, en zoetaardig als schoon!'

Sinds lang was MARIA gezeten in eenen armstoel, den éénigen van het vertrek, die zeker alleen mogt gediend hebben voor de Prinselijke Bisschoppen. MAXIMILIAAN stond vóór haar, en had telkens onrustig naar haar opgezien, of ze ook zijn' voortvarenden ijver euvel mogt nemen; doch er lag wel ontroering op haar lief gelaat, maar geen zweem van toorn, zoodat hij, na het spreken van die laatste woorden, op de vastgehechte voetbank van den zetel nederknielde, en zachtkens hare hand in de zijne nam. Zij liet hem die, maar zij antwoordde niet; toch niet uit zwakke deelneming; want toen hij, na een veelzeggend zwijgen, op hartstogtelijken toon uitriep, als door eene plotselinge gedachte getroffen: 'O God! beware ons! zoo die zoete hoop tot verijdeling kwame, mij dunkt, ik zou het besterven, en niet meer kunnen leven! En gij, MARIA! mijne?.....' Toen werd zij op éénmaal zoo ontrustend bleek, dat Mevrouwe VAN RAVENSTEIN, die onder het spreken altijd het oog op haar gevestigd hield, schielijk naderde, de anderen eenen wenk gevende om nog achter te blijven.

Hare komst maakte eene afleiding in de gemoedsaandoening van MARIA, voor het eerst van haar leven dus tot bezwijmens toe bewogen. Toen zij het hoofd leunde op den schouder van de grootmeesteres, begonnen overvloedige tranen haar lucht te geven, en zij vond eindelijk kracht om te spreken:

‘Goede Mevrouwe! zeg hem, dat hij niet sterven moet, niet om mijnent wil, niet als de Hertog van *Calabrië*, ook niet als mijn Heere van inzigt verandert, hetgeen God verhoede!’

De Oostenrijksche Prins, innig geroerd door hare deelneming, en ontzet tevens door hare verwarring, was schielijk opgesprongen, en trachtte zijn eigen gevoel te overmeesteren om haar gerust te stellen.

Mevrouw VAN RAVENSTEIN begon beiden moed in te spreken, door aan te merken: hoe het weinig waarschijnlijk was, dat de Hertog zijne beloften aan zijnen Leenheer en Keizer niet opregtelijk houden zou, als deze hem de groote dienst bewezen had van hem als Koning te kroonen; hoe het onpassend was en beleedigend voor den Hertog, nog te twijfelen en in onrust te zijn over de vervulling van hunnen wensch, en hoe zelfs het oproepen der Jonkvrouwe naar *Trier* niet anders uitgelegd kon worden, dan als een goed voorteeken der gehoopte vereeniging.

‘Zekerlijk!’ zeide MARIA, een weinig tot bedaren gekomen, ‘en ook dat mijn gezegde Heere u heeft toegestaan met mij zamen te treffen en hier te onthalen.....’

‘Lacy! dat is wel zeker buiten des Hertogs weten, en zonder zijnen wil, zoo niet daartegen!’ riep de jonge Prins, meer opregt dan staatkundig. ‘Ik vernam het uur waarop gij gewacht werdt, en dies.....’

‘Zoo laat ons gaan, Mevrouwe ANNA!’ sprak MARIA ernstig, ‘ik ben niet van zins, mijns vaders welbehagen vooruit te loopen in eenige maniere.’

‘Gij verlaat mij en in toorn?’ vroeg hij verschrikt.

‘Dat zij verre. Ik vergeef gaarne wat mijn vriend in ridderlijke overijling bestond; alleen der Jonkvrouwe van *Bourgondië* past geen andere weg dan de regte. Wat ik nog verder te spreken had, verneemt gij daarna; ik ben toch te zeer bewogen van gemoed, om goede redenen te zeggen. Wees getroost, mijn Heere en welbeminde vriend! Welhaast zien wij elkander weder, met vergunning van onze hooge verwanten, en zoo niet....’ en hare stem beefde, maar zij trachtte er vastheid aan te geven, toen zij er bijvoegde: ‘Wees dan alevel welgemoed! Waarlijk, gij hebt meer, dan magtige Vorsten kunnen geven; meer, dan eenig bezegeld handschrift kon verzekeren; meer, dan eenig minnepand waarborgen kon: want gij hebt mijn hart! en gij zult zien of MARIA weet trouwe te houden.’

‘Ik moest ondankbaar zijn zoo ik nu durfde wanhopen,’ sprak

hij, en drukte innig de linkerhand, die zij hem bood, naar Bourgondische wijze; daarna, want zijn schroom durfde naar de gewoonte van de Duitsche Ridders geene omhelzing wagen, kuste hij alleen de toppen van haren handschoen, en toen Mevrouw VAN RAVESTEIN had geoordeeld, dat hij haar uitgeleide kon doen en te paard helpen, volbragt hij dien zoeten pligt met weemoedige vreugde, en oogde haar na tot ze weggereden was buiten zijn gezigt.

Eerst een uur later begaf hij zich naar *Trier*.

Hertog KAREL van *Bourgondië*, de ongelijkmatigste en luimigste man van zijnen tijd, had dezen karaktertrek met alle sterke en trotsche menschen gemeen, dat hij allerbeminnelijkst zijn kon en nederbuigend goed, als hij het wilde, dat hij voor sommige personen eene teêrheid en eene gemeenzaamheid kon hebben, die volstrekt onbestaanbaar scheen met zijne gewone koude hooghartigheid of norsche terughouding. In die gelukkige stemming bevond hij zich thans, en een dier begunstigde wezens was (juist niet onnatuurlijk) zijne dochter. Hij zat in zijn schrijfvertrek en bladerde in het boek der ordonnanciën van zijne nieuw opgerigte kompagniën, dat kostbaar in groen fluweel was gebonden; maar het was wel te zien; dat zijne aandacht ditmaal te veel werd afgetrokken door MARIA's tegenwoordigheid, om van deze lievelingsstudie veel voordeel te hebben; want hij zag telkens op haar neder, die aan zijne voeten zat, achteloos neêrgevleid op een roodfluweelen kussen, met verguld zilveren punten. Eindelijk wierp hij het boek geheel ter zijde, legde de regterhand liefkozend op haren schouder en zag haar welgevallig aan.

‘Ge zijt toch mijn éénig, welgeliefd kind,’ sprak hij zoo zacht als hij slechts zijne stem kon buigen, ‘dat mij welkom is van ganscher harte, schoon mij te onpas gekomen, en met te zeer grooten haast voor wijze plannen!’

‘Lieve genadige Heere! het was uit groote gehoorzaamheid....’

‘Ik weet het, en acht het beter te vroeg gehoorzaamd, dan een gebod verzuimd; doch Mevrouwe VAN RAVESTEIN had ten minste moeten letten op onzen wensch u hier gekleed te zien naar uwen staat, en de wagenen met prachtgewaden kunnen vooruitzenden in plaats van ze te laten volgen; nu, het zij zoo! voor deze barbaren zijt gij altijd deftig genoeg, en ook, wij bebben de zaak

reeds afgepraat met de grootmeesteres; maar gedenk, zoo wij wat ras en rouw van woord waren, wij meenden u niet hard te vallen, maar slechts haar, die, volgzaam als gij zijt in alle dingen, alleen schuldig was.'

'Toch bekende ik u, dat ik verlangde.....'

'Veel verlangde! naar de feesten, niet waar? u dreigt teleurstelling, want ik trek spoedig af na de krooning; die Keizer in lompen en het domme bedelvolk verveelt mij; het zal hier welhaast afgeloopen zijn, en uwe kleine narrin - ge hebt MAROTTE toch meêgebragt? - zal hier tot geenerlei mommerij gebruikt worden, daar zij anders bevallig genoeg voor dient. Wij zullen nog een paar lansen breken, waarbij gij de prijzen kunt uitreiken; MAXIMILIAAN kan zich dan een ridderpand winnen van uwe hand, als hij niet te vaak uit den zadel valt; en wij zullen de burgers van *Trier* nog eens verheugen met een' vrolijken dag en een goed maal; dan een statelijk afscheidsfeest aan den Keizer, en het zal afgeloopen zijn..... Maar hadt gij niet eenig verlangen naar onzen persoon? Ik dacht? gij vreest ons meer dan gij ons lief hebt; dat is van anderen goed, maar van u!...'

'Gij kunt zoo goedig zijn, mijn vader!'

'En ben het toch niet altijd, meent gij! Zelfs niet voor u! O! de gewoonte! en dan altijd neuswijze dienaren om mij, die eeuwig tegenspreken, onder het mom van wijzen raad! Ha! vorst te zijn en tegenspraak te ontmoeten, alles in te zien, te weten, zich zelven genoeg te zijn, zoo als ik, en dan raad te hooren van wezens, die.....' Hij sloeg met de gebalde vuist op de tafel, maar hield zich plotseling in, toen zij met de hand de beweging maakte van eene ligte ontsteltenis; 'neen! als gij bij mij zijt, zijn de goede engelen digter om mij; ik zal niet voortgaan.'

'Zal Messire DAVID van *Utrecht* u morgen tot Koning zalven?' vroeg zij, als om eene afleiding te maken.

'Zeker neen, GEORGE van *Baden*, Bisschop van *Metz*, schalk dochterken! want gij doet mij die vraag, om de kroon te zien, die mij heden is gebragt; om te oordeelen, of zij mij genoegt en wel eerlijk voorkomt. Nu de wensch is verschoonlijk en kan voldaan worden.' Hij stond op en voerde haar terzijde af naar eene tafel, nam eenen zijden doek weg, die er over uitgespreid was en vertoonde haar eene kostbare koningskroon van het allerkeurigste goudsmeêwerk en met edelgesteenten van zeldzame grootte en waarde ingezet. De schepter en het rijkszwaard lagen er nevens. MARIA prees den smaak, de bewerking, den

rijkdom, met de belangstellende bewondering van wie dat kende en wist te waardeeren; daarop bleef zij haar nog eene wijle nadenkend aanzien, terwijl zij het sieraad als op de handen woog; toen legde zij het terug op het weeke fluweel waar het op gerust had en zeide als bij zich zelve: ‘'t Is blinkend, maar 't is zwaar..... te zwaar om alleen te dragen.....’

‘God zij *hem* genadig, die *mij* daarin steunen wilde,’ sprak KAREL met drift; ‘wie naar zoo iets grijpt moet geenen steun noodig hebben, zelfs niet van de Heiligen des Hemels!’

‘Vader!’

‘Nu ja! het woord is gezegd; - de dweepende huichelaar, LODEWIJK, zou nu reeds op zijne knieën liggen; wij hopen, dat wij voor de Lieve Vrouwe en Mijnheer St. JORIS genoeg hebben gedaan, dat zij ons eene voorspraak zullen wezen, zoo het zonde was.’

‘Of zij den Hertog van *Oostenrijk* zoude passen,’ hernam MARIA half voor zich zelve, nogmaals eenen blik op de kroon werpende.

De Hertog was willens te antwoorden, toen de Sire CHATEAUGUYON, ter dezer tijde Groot-Kamerheer van den Hertog, en dus de éénige, die regt had onaangemeld binnen te treden, kwam aankondigen, dat de Aartshertog twee van zijne Edellieden had gezonden, om naar den welstand der jonge Vorstin te vragen, met de bede, dat het hem geoorloofd mogt zijn, een bezoek bij haar af te leggen.

‘De Jonkvrouw van *Bourgondië* is te zeer vermoeid van de reis, om heden een bezoek te ontvangen,’ gaf KAREL ten antwoord. ‘Na de plegtigheden van morgen, gedenken wij de verloofden elkander voor te stellen; zeg hun dat, Messire!....’

LOUIS DE CHATEAU-GUYON was in het belang der Fransche partij; hij boog zich dus alleen met een statig glimlachje, zonder eene poging te doen, om een gunstiger bescheid over te brengen.

MARIA was op haar kussen teruggezonken, zij ondersteunde het hoofd met de hand; zij was een weinig bleek geworden.

‘Mijn Doorluchtige Heer!’ sprak zij, ‘waarom noemt gij mij vermoeid, een woord, dat u nooit pleeg te gevallen; is het mijn' bruidegom niet geoorloofd mij te zien?’

‘De Oostenrijker *is* nog uw bruidegom niet. En op dit stuk heb ik vooraf met u te spreken. Gij hebt dien Heer een' brief geschreven, die mij zeer heeft mishaagd, en die in 't vuur ware geworpen, zoo het toeval niet gewild had, dat ik er mij van bedienen moest.’

‘Ik meende, dat men aan een' verloofde vrijuit schrijven kon wat men dacht, en dat daarin geene palen gesteld waren, dan die zedige manieren eene maagd van zelve wijzen,’ sprak MARIA zacht, maar vast. ‘Mijn Heere vergeve mij dus, zoo ik vergeving noodig heb.’

KAREL scheen verlegen met dit antwoord; hij wist geene tegenwerping, en stapte driftig heen en weêr, als veeltijds zijne gewoonte was, in strijd, of hij den opwellenden toorn vrij zou laten heerschen of bedwingen. Intusschen antwoordde hij vrij hard:

‘Met dergelijke vrouwelijke fijnheden houden wij ons niet op; alleen het belieft ons, dat gij na dezen niet meer schrijven zult, dan zoo als wij het zullen voorzeggen.’

Dit was een bevel, waar niet tegen te zeggen viel; ook bleef de Jonkvrouw verslagen zwijgen; KAREL liep om haar rond als een tijger om zijne prooi, en het arme kind moest wel veel moed hebben, om dien toorn op te wekken of te trotseren, die haar alreede begon tegen te flonkeren uit de norsche blikken, welke hij van tijd tot tijd op haar wierp.

‘Tranen!’ riep hij eindelijk, ‘waarachtig zij weent! Zij ook!’ en hij stampte zoo hevig met den voet, dat de page JOAN BAPTISTE COLONNA, die buiten het deurbehangsel de wacht hield, binnenkwam, vragende, wat hij begeerde.

‘Water!’ riep hij tusschen zijne drift in, met gevatheid van geest. En toen de jongeling het gebragt had, ledigde hij den groote gulden kop in twee of drie haastige teugen, sloeg zich voor het voorhoofd en wierp den kleinen dolk ter zijde, waarmede hij gewoon was sprekend te spelen. Alle voorzorgen, die bewezen, dat hij zich zelven wantrouwde; daarop naderde hij MARIA op nieuw, ging weêr zitten, hief haar op en sloeg zijne beide armen liefkozend om haar heen.

‘Mijn lief!’ vroeg hij, ‘waar waren wij toch? Ik wilde u niet verschrikken, bij alles wat er heilig is; ik heb u lief en wil uw een genadig vader zijn ten allen tijde; maar gij weet, ik kan mij slecht verdragen met weeke schreisters. Ik haat die van u geslacht zijn om dat eeuwige beven en krijten; gij plagt er voor dezen vrij van te wezen. Blijf dat nog verder en vooral nu, want ik heb ernstige dingen met u te bespreken, waarnaar gij moet luisteren zonder vrouwengrillen, die mij ligt in gramschap zetten; en ik zou niet, om alles in de wereld niet, willen woeden tegen u. Gij hebt geene moeder, kind! die van *York* reken ik niet, en ik heb zoo goed ik kon hare

plaats vervuld, terwijl ik bezigheden had zoo vele en zoo gewigtige, waarvoor andere Prinsen hunne kinderen gewoon zijn te verzaken. Daar is Mijnheer van *Frankrijk*, die zijn' zoon in gebrek en lagen staat houdt, en zijne kinderen liever zou willen dooden dan eenige vrijheid geven in zijn land; daar is dezen zelfden armen jongen, uw' Duitschen verloofde.... Maar genoeg, was ik niet een goed vader? en wilt gij mij hierin gehoorzamen, dat gij eene mannelijke Jonkvrouw zult zijn?'

'Ik wil *uwe dochter* zijn,' hernam zij met eene bewogene stem, want zijne zachtheid roerde haar diep.

'Gij zijt zestien jaar,' ving hij aan, 'en wel rijp genoeg van begrip om te hooren wat ik meen te zeggen. Gij zijt eene groote vorstendochter, en geboren, om over vele volken te heerschen, en, zoo het Gode belieft, zijt gij tot nog hoogeren staat bestemd, dan gij er nu de verwachting van hebt. Daartoe werkt uw vader, daartoe verkort hij den slaap zijner nachten en de geneugten van zijne dagen, daartoe brengt hij den barren winter door onder den blooten hemel, met geene betere beschutting, dan het luchte tentdoek; daartoe verschroeit hem de zomerzon het aanzigt, als ware hij een gemeene lansknecht, terwijl gij in vrijheid en in vrolijkheid de zoete liefelijkheden des levens geniet, zonder bekommering. Maar eene Vorstin heeft ook pligten... De uwen zijn: uwen Heer en Vader te gehoorzamen in alles, en te ondersteunen in al hetgeen hij beoogt en voor u noodig keurt. - Nu is het dit: de kleine lieden trouwen in 't gemeen naar eenige verkiezing of persoonlijk welbehagen, dat zij liefde noemen; maar Hooggeborenen en bovenal Vorsten handelen daarin anders; zij sluiten eene zoodanige verbindtenis uit hooge inzigten, om uitgestrekter gebied te bekomen, om hunnen invloed te steunen, om magtige vriendschappen te verwerven, om zich te verbinden tegen hunne vijanden, uit staatkunde, om het al te zeggen; ik ben driemalen gehijlikt, en om geene andere redenen dan deze. Toen ik zeventien jaar was, en alreede weduwnaar van Mevrouw CATHARINA van *Frankrijk*, deed mijn Heer vader, die in zijn Graafschap *Holland* reisde, mij aanzeggen, dat ik mijne nicht ISABELLA van *Bourbon* te vrouwe moest genomen hebben eer hij keerde; ik had geenerlei genegenheid voor haar; zelfs was ik afkeerig van zulken nieuwen band, toch..... ik gehoorzaamde, en het heeft mij niet berouwd; zij was mij eene zachte en ootmoedige gemalin, die ik nog aan mijne zijde wenschte, en die mij u tot dochter gaf. Hetzelfde nu eisch ik van *mijn* kind. Zij behoort de verbindtenissen, die ik aanga in haren

naam, te eeren of te verwerpen naar 't mij lust en behaagt; zij moet vriendschap toonen wie ik haar als vrienden wijze, en haten wien ik vijand noem, en zich daarbij vrij houden van zulke gevoelens, denkbeelden, woorden of daden, die haar het eene zouden kunnen beletten of in het andere hinderlijk zijn.'

'Mijnheer en beminde vader! heb ik daarin dan niet altijd gehandeld naar uw' wil en welbehagen? Hebt gij mij niet toegezegd en beloofd aan jongen en ouden, aan wie mij voegden en niet voegden, wie ik kende of niet kende; en is er een van dezen, wiens hulde ik niet heb aangenomen, of wiens redenen niet aangehoord, of wiens brieven niet beantwoord, naar gij het geboden hadt, zonder iets daartegen te zeggen of weigerachtig te zijn in eenig ding? Kan mijn genadige Heere het dan veroordeelen; zoo ik eenmaal gehoorzaam met vreugde en niet met onverschilligheid?'

'Zeker kan ik dat en doe het. Want gij hebt den jongeling, die hier bedoeld wordt, in uw schrijven daarvan blijken gegeven, veel en meer dan voorzigtig was en vereischt werd in mijne plannen. Gesteld nu, ik oordeelde het nut, de verbindtenis met den Oostenrijkschen Heer op te geven, meer heil ziende in de verwantschap met een' der Koninklijke Prinsen van *Napels*?'

'O! dat zult gij niet, mijn genadige Heer vader!' riep MARIA hartstogtelijk, 'dat zult gij niet! Gij zult niet altijd spelen met uw woord, niet altijd bittere teleurstelling geven voor blijde hoop. Wat heeft de Prins van *Oostenrijk* u gedaan, dat gij hem zoudt laten sterven van smarte?'

'Eilieve! meen dat niet, 't is wel eene deerlijke grieve, *Bourgondië* en al de schoone Vorstendommen, die u wachten, te moeten opgeven met uwe hand, maar men sterft daaraan niet.'

'O! ik zeg u, het doodt! Gedenk aan Hertog NICOLAAS, die een edel Vorst was en een krachtig Ridder, en is hij niet gestorven aan wanhopige minnesmarte, zoo als ieder weet en hij ook heeft voorzegd? Hoe veel te meer zal dan niet een jongeling, zoo week van hart en teêr van ligchaam, bezwijken onder dát, wat de sterke niet dragen kon!'

'Dwaze praatjes; die gij vrouwen elkander in 't oor luistert, of u laat wijs maken door tournooijende Ridders of zottelijke minnezangers. Mijnheer van *Calabrië* is gestorven aan 't venijn, dat onze Neef LODEWIJK van *Frankrijk* hem deed geven, even zoo als de Hertog van *Bretagne*, even zoo als nu MAXIMILIAAN ook zal komen te vallen, als wij hem dat wondere geluk niet ontnemen, dat gevaars genoeg heeft. Maar laat het waar

zijn wat gij vreest: wat gaat u de Aartshertog meer aan dan een ander?'

MARIA aarzelde een oogenblik; zij scheen zich te bedenken op haar antwoord: zij zag den Hertog aan, zijne trekken hadden weêr hunne gewone strengheid hernomen, en zijn oog begon weêr te flikkeren van dien wilden gloed, zoo geducht voor wien hij dreigde; doch MARIA's trouwe liet zich niet omkoopen door vreeze. Zij stond op en antwoordde kalm maar demoedig en zonder valsche fierheid:

'Omdat mijne genegenheid ganschelijk tot hem neigt met eene opregte vriendschap..... Ik geloof, dat het dit is, wat ze minne noemen.'

KAREL's gelaat nam de uitdrukking aan van koele hooghartige minachting.

'Laat woorden als deze aan dochters van het volk, Jonkvrouw van *Bourgondië*! en terg voor 't minst daarmede onze ooren niet,' sprak hij. Toen wendde hij haar den rug toe en liet zich nogmaals water geven; hij dronk vele teugen achtereen. Het was duidelijk, dat hij zijn vurig temperament tot matiging wilde dwingen in dezen strijd met zijn kind; de leeuw vreesde zijn welp te verslinden; de gramme stier trachtte het lam te sparen, dat in onschuld met zijne woede speelde. Weder keerde de Hertog zich tot MARIA.

'Van waar die overdwaze inbeelding, MARIA! sinds gij den Aartshertog nooit hebt gezien?'

Toen verbleekte de Jonkvrouw; want zij ging iets zeggen, dat hem regt gaf tot verbittering.

'Lacy, geduchte Heer! Ik zag en sprak hem, en hij is zekerlijk de lieftaligste Christenridder, die mij ooit te voren kwam.'

'Gezien! gesproken! waar? wanneer? door wie? Ha! wie mij dat gedaan heeft!' schreeuwde KAREL meer dan hij vroeg, en hij trapte met den voet het kussen uit den weg, waar zij gezeten had, als om haar te beletten hem weêr nabij te komen; ook wierp zij zich aan de tegenovergestelde zijde van het vertrek op de knieën en sprak zoo schielijk als de woorden haar van de tonge wilden.

'Hier is geene schuld, Heer! Waarlijk, niemand is hier schuldig; wij reden hier heen, van niets bewust, zoo haastig wij mogten; de Aartshertog wist dat wij komen zouden; zijn verlangen..... was het hem niet te vergeven, bij de hoop, waartoe gij zelf hem geregtigdet?..... Zijne ridderlijke galanterie..... hij wilde zijne verloofde het eerst zien, en hij reed haar te gemoet:

kon ik weten, dat het buiten uwe kennis was, en zoodra ik het wist.....' (zij bleef geknield, maar hief waardig het hoofd naar hem op). 'Meent gij waarlijk, Heer! dat uwe erfdochter zich verstaan zou met eenen vreemde tegen uw' wil en gebod! Ik ben van hem gegaan, zoo haast ik wist, dat hij niet door u was gezonden.'

Daar was iets, in MARIA's blik dat den Hertog roerde en overtuigde. Hij wendde het gelaat van haar af.

'Hm! Mevrouw VAN RAVENSTEIN! Als zulke dingen gebeuren, waartoe dient gij dan? Men zal mij rekenschap geven! ik wil weten, hoe deze Duitscher wist.... Sta op, MARIA! ik weet, dat gij eene vrome Jonkvrouw zijt, en dat gij de rokken niet te baat neemt als de anderen van uw geslacht. Maar ik begrijp niet, hoe ge uwe zinnen kunt stellen op dezen plompen Duitscher: hij is zonder kennis van goede manieren, een onnoozele, armhartige jongen; een Vlaamsch boerenzoon zou zijne kleêren niet oprapen! hij heeft nog nooit een' prijs in een tournooi behaald, en hij heeft niets vóór, dan dat hij de zoon is van een' Keizer, die kroonen kan uitdeelen. De Hertog van *Calabrië*, dat ware iets anders geweest; een moedig mannelijk Prins, een groot en dapper Ridder, hoofsch en vol courtosij.'

'De Hertog van *Calabrië*!' herhaalde zij hoofdschuddend, 'neen, voorwaar! een oud man! mogt hij dapper zijn wat hij wilde. MAXIMILIAAN zal wel moed hebben voor mij. Hij is met mij gelijk in jaren, nobel en zachtaardig van uitzigt, heeft gouden lokken niet anders, dan waar de Hemelsche Engelen meê afgebeeld worden; is minnelijk van spraak en zijne redenen zijn vol heusche schranderheid. En wat zegt zijne kleeding? Zend hem twee van uwe meester-snijders en wat goede stoffe, en daarmed zal hij geholpen zijn. O! als gij wildet. Ik zou u zoo kunnen liefhebben uit grooten dank!' Zij was hem weder genaderd, en zich oprigtende op de kleine puntige schoenen, sloeg zij beide armen om zijnen hals en zag hem met onuitstaanbaar smeekende blikken aan. Hij onttrok zich niet aan hare liefkozing; integendeel, hij glimlachte; hij was zoo weinig gewend, dat men hem zoo naderde, hij kon zich niet verweren tegen het bekoorlijke der menschheid, tegen het zoet gestreel van dat aanminnig schepseltje.

''t Is te dwaas,' antwoordde hij weder zachter, 'morgen ben ik Koning, en meent gij, dat ik mijne grootsche ontwerpen kon opgeven voor zulke invallen als de uwe?'

'Ook niet voor mijn geluk?'

‘Uw geluk, kind! Denk, dat ik de schitterendste Koningskroon op uw hoofd meen te zetten.’

‘Vader! ééne vraag: zijt gij gelukkig?’ En zij zag hem daarbij zoo doordringend aan; haar oog was zoo van nabij op het zijne gerigt, haar glimlach toch zoo zoet, terwijl zij hem zoo weinig spaarde, dat hij zijne oogen moest afwenden, toen hij antwoordde:

‘Morgen, als ik Koning zal zijn.’

‘Dan niets meer verlangen, nooit iets?....’

‘Nu ja dan, kwelster! nog wel iets..... moet ik u ook alle mijne plannen blootleggen?’

‘Neen, maar als ik nu heel spoedig gelukkig kan zijn, en voor altijd, met eene enkele zaak! de verzekering, dat Mijnheer van *Oostenrijk* mijn gemaal zal worden, en met mij zal deelen wat uwe gunst mij geeft..... Zoudt gij dan zoo weinig een vriendelijk vader zijn, om mij dat ééne te weigeren, als al dat andere mij ter geener tijde geluk zal brengen, zoo min als u?’

‘Neen, MARIA! toch kan ik u die verzekering niet geven,’ antwoordde hij ernstig en haar zachtelijk afwerende, ‘om vele redenen niet, en gij moest die niet zoo dringend van mij begeeren.’

‘Moet ik niet, als ik weet, dat daarin alleen mijn soulaas kan liggen en groote vertroosting? Moet ik niet, als ik eindelijk rust wil hebben van zoo rustelooze slingering; moet ik niet, als ik weet, hoe onzeker het leven is, ook van groote Vorsten, en hoe zeker de dood, hoe ik kan overblijven, minderjarige, na uw verscheiden, onder momberschap van God weet wie? Ware 't niet beter zake, dat mijn Heer vader mij zelf uittrouwde bij zijn leven, naar zijnen wil en den mijnen, dan dat ik daarna gedwongen werd door meesterachtige onderdanen, of baatzieke edelen, om een' man te nemen van hunne hand, of dat de Koning van *Frankrijk* in mijne erflanden viel, om daarvan meester te worden met mijnen persoon? Mijn genadige Heere spreke zelf, is dat niet gebeurlijk? Vorstinnen hebben pligten, hebt gij gezegd; maar, lacy! zij leeren ook vooruitzien, verder dan het oogenblik, dat is, en ik meen, dat het mij oorbaar is en vrij staat u te smeeken, mijn lot te stellen in handen van een' zacht en wenschelijk echtgenoot, opdat ik niet misschien vervalle in de magt van eenigen harden dwingeland! Moet ik dan alleen de rampspoedigste zijn onder de dochteren van uw volk, omdat ik haar meerdere ben? Moet ik dan juist alles opgeven wat mij wenschelijk toeschijnt of behaagt, omdat men mij

Eene Kroon voor Karel den Stouten.

meer wil geven dan ik van iemand heb gebeden? O! zekerlijk weet ik, dat gindsche kroon mij te duur zal zijn, als ik haar betalen moet met mijn geluk. Moet ik niet eenmaal spreken in het belang van dien nobelen jongeling, die zijne toekomst heeft overgegeven aan uwen wil en aan mijn hart? Moet er nogmaals een slagtoffer zijn? is een enkel niet genoeg? Hij noch ik hebben ons het eerst den wensch vermeten, die gij in ons hebt verwekt. Het was ons veroorloofd, elkander lief te hebben, en wij hadden daarin geenerlei schuld. O! ik voel nu, wat Mijnheer van *Calabrië* heeft moeten lijden, toen hij klaagde over u. Het pijnt mij hem niet beter te hebben vertroost. Doch moet een tweede nu weêr zóó voor mij staan? Is het tot uwe fortuin noodig, mijn Heere! dat ik zelve onderlig aan zoodanige smart? O! geloof mij, het is niet alles regt wat de mensch drijft, uit zucht naar hoogheid en uit begeerte naar meerder gebied. O! de magtige Heeren zijn wel boven alle menschen; maar is het daarom goed, dat ze hun willekeur doen tot der zwakken schade? De Sire DE LA MARCHE, die een geestig man is, zegt wel te regt dat de Vorsten over hunne onderhoorigen mogen heerschen, om hun geweld te doen, naar lust en zinnelijkheid, maar dat God boven de Vorsten is, en het leed van de kleinen op hen verhaalt. Mijn lieven Heere moge zich toch niet wagen aan den toorn en de oordeelen Gods. Mijn lieve Heere moge zijn éénig kind toch niet de éénige bede ontzeggen, die zij ooit voor hem heeft uitgesproken, en haar niet maken tot het werktuig van.....' Maar zij bedacht zich en sprak niet uit, wat zij meende te zeggen; alleen toefde zij een weinig, en wierp zich toen aan zijne voeten, de handen naar hem opgeheven, en met gebogen hoofd voegde zij er bij: 'Ik weet niet van waar mij de moed toekomt u dit te zeggen, maar.....'

''t Is nu genoeg!' riep KAREL uitbarstende, 'evenzeer mogt ik niet weten, van waar ik het geduld heb u aan te hooren!' - en waarlijk, als men hem onder dit spreken had aangezien, moest men bewonderen, hoe veel dit jonge meisje wagen durfde voor hare liefde, en hoe vele pogingen die vader deed, om zich meester te blijven tegenover zijn kind. Het was of hij de vlammen zijner oogen wilde terughouden, door het zamentrekken der wenkbraauwen; maar zijne borst zwoegde hoorbaar, zijne hals- en hoofdsaderen zwollen onder die poging; de spieren van zijn gelaat trokken zich krampachtig zamen; de overspanning had hem hals en aangezigt paarsch gekleurd; twee

malen hadden zijne handen onwillekeurig naar den dolk gegrepen, die hij op hare gewone plaats miste; daarop hadden zijne vingers spelend, en zonder dat hij het scheen te weten, den zilveren kop ineen gebogen, die naast hem was blijven staan; zijne voeten trappelden met zulk een ongeduld, dat alleen het wollige utrechtsche tapijt, uitgespreid voor zijnen zetel, beletten konde, dat dit geluid niet op nieuw buiten het vertrek werd gehoord; een zacht tandgekners bewees, hoe veel hem het zwijgen kostte; en toen hij eindelijk zich woorden gunde, rukte hij eerst de gouden halsketen los en slingerde die van zich, en gespte haastig den breeden gordel los, die hem het lijf omsloot, als iemand, die voelt dat hem lucht ontbreekt. En vreemd daarom was het, dat hij bedaard en koud zelf voortging, maar met onbarmhartige hoogheid: ‘Neen! ik heb mij bedwongen, omdat ik weten wilde wat mijne dochter geworden is, wat zij voor *mij* geworden is. En ik weet, dat zij van nu aan voor zich zelve leeft, dat ik alléén sta. Dit gesprek scheidt ons. De Jonkvrouw van *Bourgondië* nadere voortaan haren Hertog op geene andere wijze, dan als zijne eerste onderdane. Wij denken niet meer te redetwisten, waar wij gebieden kunnen. Zoo ons besluit nog niet ware bepaald geweest, thans zijn wij besloten.’ En hij gebruikte eene kleine handschel, die nevens hem stond.

‘Mevrouwe VAN RAVENSTEIN, Mijnheer DE CHIMAY, de Sire JACQUES GALEOTTO, worden hier ontboden,’ sprak hij tot zijnen edeljonker.

Toen zij kwamen, met de haast der verwachting, en der volvaardige gehoorzaamheid, wendde hij zich tot Mevrouwe VAN RAVENSTEIN, Gravin van *Kleef*:

‘Gij geleidt de Jonkvrouw zonder verwijl naar *St. Hubert* terug, en wacht dáár; gij, Graaf DE CHIMAY! die de eere hebt haar Ridder te zijn, zult mij borg wezen, dat geenerlei persoon, onder welk voorwendsel ook, de prinses in hare reis nadere, toespreke, of slechts gemeenschap hebbe met iemand van haar gevolg, en gij, GALEOTTO! verzel dit gezelschap met eene sterke wacht van uwe trouwe lansen; gij zijt vreemdeling, en bij gevolg aan mij gehecht, zonder van eenige partij te zijn,’ hier zag hij de Gravin scherp aan. ‘Wees op uw hoofd borg voor de volbrenging dezer bevelen.’

Mevrouw VAN RAVENSTEIN verhief nog de stem om te spreken.

‘Uwe Doorluchtige Hoogheid gedenke, dat eene nachtelijke reize, als deze worden moet, in zoo teêr eene jeugd, voor de Prinses...’

‘Wij begeeren aldus,’ viel KAREL haar in, met die strenge kortheid, die alle tegenspraak den weg afsnijdt.

De Gravin van *Kleef* naderde MARIA, die, onbewegelijk en schijnbaar gevoelloos, tegen den zetel geleund stond, waarvan de Hertog was opgerezen. Toen de Dame haar toesprak, scheen zij willens zich schreijend in hare armen te werpen; maar zij zag schichtig om naar KAREL van *Bourgondië*, die veel en schielijk sprak met de beide Edellieden. Toen weêrhield zij zich; zij zeide geen woord; zij was als een wezenlooze; zij scheen niets te weten of onthounden te hebben, dan dat men hare tranen verboden had. De waarheid is, zij begreep den Hertog niet; zij kende hem in zijne uren van lankmoedigheid voor haar, in die zijner opvliegende gramschap, in die van eene drift, welke niets spaarde; zij kende hem in zijne geduchtste luimen en harde ruwheid, in zijne strengheid; - maar zij kende hem niet in die magtige zelf beheersching, die zich overwint, om met koude hoogheid te straffen. Zij kende hem koesterend als eene zon van liefde, of vlammend als een verpletterde bliksemstraal; maar zij kende hem niet achter zijn schild van koude waardigheid. Zij had gedacht, dat hij hare bede zoude verhoord hebben of met onstuimigen toorn geweigerd; hij had geen van beiden gedaan; hij had haar zijne liefde opgezegd; hij had de hare gewantrouwd; dat was meer dan waarop zij verdacht was geweest, meer dan zij dragen kon; dat bragt haar tot die stompe verslagenheid, die haar geene gedachte liet om zijn medelijden op te wekken, geen woord om zijne verbittering te verzachten. En niet vreemd was het, dat die uitkomst haar schokte; het was de eerste rukwind, die haren bloesem verteerde; de eerste nachtvorst in hare lente; zij moest vernielend en doodend werken. Wat hij overigens wilde of gebood, vatte zij slechts ten halve. Waarom Mevrouw VAN RAVENSTEIN dáár was, was haar niet duidelijk. Toen deze haar den arm bood om haar weg te leiden, ging zij lijdelijk eenige schreden voort; daarop bleef zij staan, als bezon zij zich op iets. De Gravin geloofde, dat zij een afscheid wenschte van den Hertog, die sinds zijn laatste woord niet weêr naar haar had omgezien, en die nu zijn onderhoud met CHIMAY eindigde, met het bevel, dat het vertrek geschieden moest met zoo weinig opzien, als het zijn kon; daarop zag hij MARIA aan met een' duisteren blik; verzuimde, blijkbaar opzettelijk, den heilgroet der hoffelijkheid en der gewoonte, en wenkte met de hand, dat men gaan zoude.

In het nevenvertrek vonden zij Heer ENGELBERT van *Nassau*, de Sire DE GRUTHUSE, en nog een paar Edelen der Oostenrijksche verbindtenis toegedaan, of met innige gehechtheid aan de jonge Vorstin hangende. Hunne zijdelingsche vragen naar de uitkomst van het mondgesprek, waarvan zij kennis droegen, werd door de Gravin van *Kleef* met een zwijgend schouderophalen beantwoord; de tegenwoordigheid van den Italiaanschen Heer belette iedere verdere verklaring. MARIA, ondersteund door PHILIPPE DE CROY, Graaf DE CHIMAY en door ANNA VAN RAVENSTEIN, liet zich heenleiden waar men wilde, zonder eene vraag of eene klagt; zij scheen onverschillig voor alles. Binnen een half uur was haar gevolg reisvaardig, en alleen eenig gewoel op het voorplein van het klooster berigtte daarna de bewoners van dit verblijf, dat eene draagkoets vertrok, begeleid door eene hoop rijdende lansknechten, zonder dat de meesten wisten, wie men dáár vervoerde. MARIA had zich wel KAREL's dochter getoond, toen zij daarin stapte; want zij scheen kalm, maar ernstig, en zij zeide alleen tegen Mevrouw VAN RAVENSTEIN: Mijn Heer vader kan zijn hart sluiten als zijn vizier, en zijn wantrouwen is mij eene wreede pijne; maar verdienen zal ik het niet, want ik heb mij zelve twee dingen beloofd: hierin niets te doen, wat de Hertog of mij zelve onwaardig kan zijn, maar ook den Prins van *Oostenrijk* te houden, wat ik hem heb toegezegd; en Mijnheer van *Bourgondië* kan mij dit ééne niet ontzeggen: dezen tot echtgenoot of geen' anderen.

(*Vervolg en Slot in een volgend Nommer.*)

Een oud vrouwtje.

(*Uit* M^{r}. *and* M^{rs}. Hall's Ireland.)

Wij zagen nimmer een' bouwval zoo vol van graven als *Kilcrea* (*Roscrea-Abbey* in het Graafschap *Cork*). Het koor, het klooster, de zijgangen, alles is rustplaats geworden voor vermoeiden van krachten. Er zijn nog vele gedenkteekenen der vermelding waardig in den uitgebreiden bouwval, die ons reeds zoo lang ophield en waarin wij nog eene wijle moeten vertoeven, om eene oude en zeldzaam knappe vrouw gâ te slaan, welke in eene kleine, verwoeste kapel, aan de regterhand, digt bij den ingang, vromelijk lag te bidden. Er was iets zoo onderworpens, zoo nederigs, en echter zoo vurigs in haar gezigt, - zij hield de oogen ten hemel geslagen, terwijl de rozenkrans in hare vingeren beefde, - dat wij onzer geleidster vroegen wie zij was.

‘Eene arme reizende; God helpe haar! en niets meer,’ was het antwoord. Op dat oogenblik begon het te regenen, en een van ons beide (Mevrouw HALL) was blijde eene schuilplaats te vinden in de woning der vrouw, die ons de abdij liet zien, terwijl de andere (M^{r}. HALL) voortging de bouwvallen van het kasteel te bezigtigen.

We zijn van ons leven in menige Iersche but geweest, maar misschien nooit in zindelijker of ordelijker dan in die kleine woning, welke bij de ingangspoort van *Kilcrea* wegduikt. De grond was aangeveegd, de houten tafel wit geschuurd, en een aardig poesje, dat er op was gesprongen, om melk uit een schoteltje te slurpen, zag er even wèlgedaan als tevreden uit. Er was eene bedstede tegenover de deur, terwijl twee hokken met gespik-

kelde kuikens, eene glazenkast, volgepropt met aardewerk, twee stoelen en een bankje het huisraad der kamer voltooiden, in welke naauwelijks plaats was om zich om te keeren. Wij kwamen schier in verzoeking te wenschen, dat wij door den nacht in eene stulp als deze waren overvallen, om het genoegen te smaken, met onze geleidster bij den brandenden takkebos aan den haard te zitten, al luisterende naar de vertellingen; - al de vertellingen, welke haar van de abdij, in de dagen der heerlijkheid van deze, moesten zijn overgeleverd. Zij drong er op aan, dat wij een weinig melk zouden gebruiken of een ei; zij wist dat het versch was, en zij kon het immers in de heete asch roosten, of in een omzien water ophangen en koken? Ook had zij nog een stuk grof brood, daar was het; als het niet al te vrij van haar was, wilden wij er dan geen stukje van proeven? Nadat zij ons alles had aangeboden, wat hare hut opleverde, slaagden wij er eindelijk in, haar over te halen, te gaan zitten. Dadelijk haalde zij haar breiwerk te voorschijn, en wij vroegen haar, wat zij wist van de vrouw, welke wij in de abdij hadden aangetroffen.

‘Ach!’ zeide zij, ‘mijn hart treurt over die arme weduwvrouw, schoon ik haar nooit mijn leven heb gezien, voor drie, of vier dagen geleden, toen zij hier afgemat en uitgeteerd aankwam, om eene bedevaart te volbrengen.’

‘Van abdij tot abdij, om vergiffenis voor hare zonden af te bidden?’

‘Niet voor hare eigen zonden,’ hernam zij; ‘maar daar komt het arme schepsel uit den regen te huis, morgen gaat ze weêr heen.’

‘Huisvest zij hier?’

‘Wij geven haar 's nachts de ruimte, die zij noodig heeft, op een' bos stroo onder de tafel; en zeker zullen ik of de mijnen altoos de bete en den dronk, die de Heere ons geeft, voor haars gelijken over hebben.’

O! welke lessen van liefderijke welwillendheid worden er soms in Iersche hutten gegeven; gastvrijheid zonder praalvertooning, en die ware edelmoedigheid, welke van zijne eigen nooddruft veil heeft, om in de nooddruft van anderen te voorzien!

Het viel ons dadelijk in het oog, dat die bedevaartster zich boven de gewone vrouwen van haren stand onderscheidde Zij was, ondanks hare armoede, net gekleed; hare muts was wit als sneeuw, en een breed zwart lint, dat zij er om heen had ge-

speld, toonde aan, dat zij trachtte te rouwen. Wij hadden haar gevraagd: hoe zij dacht terug te keeren? en haar eenvoudig antwoord was geweest:

‘De Heer zal mij vrienden verwekken om den langen weg af te leggen; - heeft Hij mij niet reeds bijgestaan om naar huis te komen?’ voegde zij er bij, het zilver aanziende, dat wij haar hadden gegeven; - ‘geloofd zij Zijn heilige naam, Hij, die weduwen en weezen verzorgt!’ -

‘Gij hebt het in den laatsten tijd zwaar gehad,’ zeiden wij, toen zij de kleine woning binnentrad, en zich met eene onderdanige buiging op den stoel zette, dien wij haar toeschoven; ‘gij hebt het zeer zwaar gehad?’

‘Dat heb ik, geloofd zij Hij, die mij kracht naar kruis schonk; zwaar, zeer zwaar! Het is een lange togt van *Kenmare* naar *Kilcrea* - een vermoeijende togt, dat opklimmen der bergen vooral. En toch heeft ook dát zijne goede zijde, *my Lady*! want ik weet niet hoe het komt, maar het is of men op die toppen digter aan den hemel is. Ik dacht, dat ik sterven zou vóór ik den *Priest's Leap* over zou wezen; dat is een verbazend hooge berg, - ik geloof niet, dat er veel hooger dan die in de wereld zijn.’

‘En wat deed u zulk eene reize ondernemen? Ge schijnt al bejaard te wezen.....’

Ik ben oud, *my Lady*! - acht en zestig jaren op zijn minst - maar God geeft veêrkracht naar verdriet, en sterkt de leden voor der bergen steilte. Ik zou haar echter, trots dat alles, niet hebben ondernomen, als ééne reden er mij niet toe had aangespoord. Zie, *my Lady*! - daar ge zoo goed zijt geweest er mij naar te vragen - zie, nadat de wil des Heeren mijn' man van mij had weggenomen (de Hemel zij zijne rustplaats!) en mijne arme jongens ook waren gestorven, liet hij mij eene dochter over, een zachtaardig, lieftalig schepsel; al was het mijn eigen kind, ik mag er van zeggen, dat mooijer, noch beter meisje ooit dé zonneschijn was van de hut eener verlaten weduw. O! hare goedheid ging alle beschrijving te boven. Als ik mijne oogen look, even of ik sluimerde, dan kon ik er zeker van zijn, dat ik hare zoete stem voor mij zou hooren bidden; als ik ze 's morgens opdeed, dan stond zij vóór mij, en straalde mij zegen toe. Zij was zoo handig! - en ook zoo geleerd! ‘Het vlugste meisje,’ zeî de schoolmeester, ‘dat ooit aan zijne knie stond.’ Weldra waren er velen, die naar de liefde van mijne mooije dochter dongen; helaas! waarom juist *hij* hare genegenheid winnen moest, wien niemand achting toe-

droeg en dien zij toch koos? ‘ALICE!’ zeî ik, ‘als je met LAURENCE DALY trouwt, dan zul je mijn hart breken!’ - ‘Moeder!’ antwoordde zij, terwijl ze hare armen, blank als versch gevallen sneeuw, om mijn middel sloeg: ‘moeder!’ antwoordde zij, ‘dat zal ik nooit doen.’ Toen was mijn gemoed in het eerst zoo ligt als eene veêr, want ik wist dat zij woord zou houden. Maar, o jammer! haar te zien wegkwijnen en wegteren, ja schier onder mijne oogen wegsterven, - *dat* aan te zien, dat was te veel, dát kon ik niet! Ik hoorde geene klagt uit haar' mond, maar zij viel af als de bloesem van eene heestertwijg; ik kon haar niet langer in het vervallen gezigt zien, en ik zeî:

‘“ALLEY! neem hem - neem hem, *avourneen*! en van heden af zal ik geen woord meer tegen hem inbrengen.”

Binnen eene maand nadat ik die woorden gesproken had, bloeide zij weder als eene roos; eer twee maanden verloopen waren was ze zijne vrouw.’

De arme vrouw verborg haar gezigt in hare handen, en schreide bitterlijk.

‘Zijne liefde,’ voer zij voort, keerde zich nooit van haar af; hij was goêlijker voor haar, dan hij jegens iets anders ter wereld zijn kon; en zoo hij zich onthouden had van zich met dingen te bemoeijen, die hem niet aangingen, dan zou alles goed zijn gegaan; maar hij raakte in verlegenheid - in groote verlegenheid - en het liep er eindelijk op uit, dat *hij*, drie jaren nadat zij getrouwd waren, te *Tralee* in den kerker zat. En mijn arm kind - mijne arme ALICE - wierp zich aan de voeten van elken diender der graafschap, die haar behulpzaam kon wezen, om hem door de ijzeren traliën een woordje toe te spreken, ten einde hem maar even van verre te zien. Was het niet vreemd, lieve Mevrouw? Zij was zoo rein als het licht des hemels, als de sneeuw, die nog niet op den grond is neêrgevallen, en zij wist, dat hij *schuldig* was. Zij wilde het niet eens ontkennen - want niets dat valsch was kon in hare borst duren - en echter nam hare liefde toe, hoe grooter zijne ellende werd. Het is mij niet gegeven op te tellen wat ze al doorstond. Eer de morgen aanbrak, lag zij al op hare knieën te bidden; en ik ben er zeker van, dat, gedurende de zes weken, die er verliepen tusschen dat hij gevangen werd genomen en dat hij te regt zou staan, de rust van den slaap geene vijf minuten achter elkaêr hare oogleden verkwikte. Ik bad haar, toen de dag kwan, om Gods-wil en om den mijnen, met hare verslagene moeder toch niet naar het geregtshof te gaan; maar zij wilde het, en wij gingen er heen. Zij

drong zich in de menigte zoo digt op mij, als wilde zij wegduiken; ik voelde haar hart tegen mijn' arm kloppen, maar ik durfde haar niet aanzien; zij drong zich digter en digter op me, tot het verhoor begon; toen verzamelde zij hare krachten, en stond eensklaps regtop. Stokstijf bleef haar man ontkennen, dat hij er bij was geweest, toen de gruwel gepleegd werd, en twee of drie andere aangeklaagden ontkenden het als hij. 'Dáár,' riep de Rijks-Advocaat, 'dáár staat zijne eigen vrouw - vraag haar, waar haar man geweest is, in *dien nacht*.' - 'Foei, foei!' riep de schare, en de Advocaat der gevangenen zeî, dat het met 's Lands wetten streed, de getuigenis van iemands eigen vrouw in te roepen; maar eer ik dat alles regt begreep, mompelde ALLEY, terwijl ze hare armen om mij sloeg:

'"Moeder! breng mij naar huis - ik kan niet zeggen waar hij was, - ik kan het niet! -"'

Mijne geleidster pinkte met haar voorschoot een traan weg, terwijl zij het vuur uit de asch oprakelde. De bedevaartster voer voort:

'Daar stapte eensklaps de zoon van een' buurman, die mijne dochter al zijn leven had lief gehad - het was een knappe jongen, schoon zij nooit naar zijne bede wou luisteren, hij paste braaf op en was van ordentelijke afkomst, volk, dat nooit één' weg zoude hebben willen gaan met LAURENCE DALY, - daar stapte hij eensklaps midden uit den hoop, met wangen, die gloeiden als vuur en oogen als diamanten. "Hoor mij," riep hij, "hoor mij, ik kan een' eed doen, waar hij *dien nacht* was, en niemand, die *mij* kent, zal denken, dat ik LARRY DALY zou willen bevoordeelen." Bezig met ALICE te ondersteunen, die op mijne borst flaauw viel, niet wetende wat er komen zou, slechts te wèl overtuigd, dat de borst alle reden had om LAURENCE te verachten, was het mij, of het voor mijne oogen draaide. Koud vloeide het bloed naar mijn hart terug, terwijl mijn hoofd als vuur gloeide, want ik hoorde hem den eed afleggen, en een *Alibi* voor den gevangene bewijzen.'

De vrouw zweeg, en noch de geleidster, noch ik, die hare pauze afbrak.

'Toen het gedaan was, waren zijne wangen zoo bleek als die van een' doode, en was er geen licht meer in zijne oogen. Hij kwam naar ons toe; maar ALICE, die een weinig tot haar zelve was gekomen, en vernomen had dat haar man gered was, zat te schreijen als een kind, wanneer het voor het eerst de lucht onzer droeve wereld inademt. Hij deed de schare wijken, en nadat

hij mijne dochter een oogenblik had aangestaard, fluisterde hij: “Leef gelukkig, ALICE! leef gelukkig, *avourneen*! want om u te redden heb ik gedaan, waartoe ik mij, een uur geleden, niet in staat zou hebben geacht. Om uwent wil, ALICE! heb ik mijne ziel bezwaard; - leef dus gelukkig en God zegene u!” Ik heb van velerlei mannenliefde hooren spreken, maar ik geloof, dat deze alle overtreft; al deed hij iets verkeerds, hij deed het uit zuivere liefde voor mijn kind - liefde, waarin niets stak, waarover eene getrouwde vrouw behoefde te blozen, of dat haar hart van schaamte sneller deed kloppen, - en dat is verbazend veel gezegd. Maar zijne liefde liet het er niet bij. Toen ik uit LAURENCE's woning weder naar huis ging, nadat ik hen weder gelukkig vereenigd had gezien, en al de goede voornemens had gehoord, welke hij beloofde na te zullen komen - zoo als wij dat allen doen, als wij pas uit de ellende zijn verlost! - en ik getuige was geweest van de vreugde der kleinen, - arme kinderen - dat vader weêr te huis was gekomen; toen ik naar huis gaande, zeg ik, het laantje, waarin zij woonden, was ten einde gegaan, hoorde ik eene stem: - gij zult mij wel ten goede houden, Mevrouw! dat ik zijn' naam niet noem. - “Vrouw LAWLER!” zeî hij, “vrouw LAWLER! na wat er van daag is voorgevallen, kan ik niet in het dorp blijven. Wie weet, LAURENCE is soms zoo grillig van humeur, wie weet, of hij zijne vrouw niet zou verdenken, nu hij weet dat ik een *meineedige* ben geworden, om haar gelukkig te maken. Zij, die in hunn' eigen' pligt te kort schieten, denken dikwijls het eerste kwaad van anderen; daarom heb ik plan naar *America* te gaan, vrouw LAWLER! maar wees er zeker van, dat de laatste bede, die ik in de Iersche lucht tot God zal zenden, een wensch voor het heil van ALICE zal wezen.”’

En weder schreide de oude vrouw; ja, er verliep eenige tijd eer zij er bijvoegde: ‘Ik heb hem niet weêr gezien.’

Toen verzocht ik haar voort te gaan. ‘Mijn verhaal is spoedig uit,’ zeî ze; ‘er blijft niet veel te vertellen over; maar de armen gaan onder meer rampen gebukt, dan louter gebrek aan voedsel, en ik heb dikwijls bij mij zelve gedacht, als ik de rijken en de vreemdelingen om hunne lompen hoorde lagchen, of er zich met weêrzin van zag afwenden, dat zij dit *niet* zouden doen, als zij wisten, dat er ook gevoel schuilt in het hart, dat onder die schrale plunje klopt. Maar, zoo als ik zeide, mijn verhaal loopt ten einde. Ieder zag, dat ALICE, dat mijn arm kind heen ging, en

toch sprak zij, de liefste! dagelijks drukker van een bedevaart, die zij doen moest en doen zou. - Als ik haar dit plan uit het hoofd zocht te praten, en vroeg, hoe zij er aan kwam, en wat zonde *zij* boeten moest, dan antwoordde zij niet, dan glimlachte zij maar. Maar ziet gij, die glimlach van de lippen eener geduldige lijderes, het is of hij het harte van wie haar aanzien krimpen doet. God vergeve mij, zoo ik Hem lastig ben gevallen met mijne gebeden, om de engel, die hij vast vleugelen voor den Hemel bedeelde, nog eene poos bij hare kinderen te laten, haar mijn oogen te doen luiken! LAURENCE, - ik had toen deernis met hem - LAURENCE was ook bitter bedroefd, en gaf zijne smarte zóó luid lucht, dat haar geest er van ontroerde. De Priester was bij haar geweest, en toen hij heen ging, zeî hij tot mij: “Wees getroost, vrouw LAWLER! het is een groot voorregt een kind voor den Hemel te hebben mogen opvoeden; ik wenschte, dat wij allen zoo zeker waren er te zullen komen als *zij* is.” Daarop ging ik naar binnen, - zij verlangde mij een oogenblik alleen te spreken. Allen gingen dadelijk de kamer uit; hare stem was zoo zacht, dat ik die naauwelijks hooren konde, en haar adem suisde zoo koud langs mijne wang, als de eerste nachtvorst langs het oogstveld. “Er is iets,” fluisterde zij, “dat mij zwaar op het hart ligt, schoon zijne eerwaardigheid zegt: dat het mij niet neêr moest drukken - het is eene schuld - zoo ik lang genoeg geleefd had, om die af te doen, ik zou geruster gestorven zijn.”’

‘“Welke schuld?” vroeg ik. - “Heugt u dan *die* dag niet meer, moeder?” - “Wis doet hij dat,” hernam ik. - “En wat hij deed?” - “Ja, lievertje! zóó iets vergeet men niet ligt.” - “Hij bezwaarde zijne ziel, moeder!” - “Maar de Heer is genadig,” was mijn antwoord, “en ik bid nacht en dag, dat Hij het hem vergeve!”

“Hij was niets meer voor mij, dan een buurmanskind,” voer zij voort, “en voor al zijne liefde heb ik hem nooit een goed woord gegeven - en echter, moeder! werd hij om mijnentwil meineedig.”

“De Heere is genadig!” zeî ik nogmaals. Wat kon ik anders zeggen? En in alle geval was het de waarheid.

“Ja, dat weet ik,” zeî ze; “maar ik deed dienzelfden avond eene gelofte, dat ik eene bedevaart zou doen naar de heilige abdij van *Kilcrea*, opdat de zonde hem door mijne tusschenkomst mogt worden vergeven. O, moeder! dat is mij ontzegd, ik moet

sterven met een door dien last bezwaard gemoed, - ik kan er mij niet van bevrijden."

"Neen, *avourneen*! neen!" zeî ik, "dat kunt gij niet, - de weg is lang en ik ben oud en arm; maar, met de gunst der gezegende Heiligen, zal IK *uwe gelofte volbrengen*. IK zal doen wat gij zelve zoudt hebben gedaan, zoo de Heere u gespaard had." En ik deed de gelofte op mijne knieën.

"O, mijne moeder! mijne moeder! mijne moeder!" riep zij, alsof een nieuw leven in haar ontwaakte, en bezweem toen, bezweem, bezweem! - Zij was verscheiden - eer LAURENCE en de kinderen haren laatsten adem konden opvangen; maar zij stierf gelukkig, en dat zal ik nu ook doen, want ik heb haren laatsten wensch *vervuld*.'

Het brave oude vrouwtje! -

Aanstaande verandering van Amsterdam's wapen.

De stad spreekt:

Vraagt iemand, waarom ik drie kruisen voere in 't schild?
'k Rep niet van 't koggeschip, dat ze eertijds plagt te dragen,
Noch breng de charters bij, die van Persyn gewagen,
De aloudheid schuilt in mist, - 't waar' moeite en tijd verspild.

'k Geef reden van die leus: in mijn hervormde dagen
Drie teekens van geduld, van smachten als ge wilt:
Of bleef drie eeuwen lang mijn dorst niet ongestild,
Al hoorde dag aan dag mij luide om water vragen?

Om water, dat mij faalt, trots al mijn' overvloed,
Al storten Noord en Zuid en Oost en West hun weelde,
Gebogen op de kniên, om strijd weêr aan mijn' voet!

Om water, als weleer mijn Stroomgod mij bedeelde,
Toen menig zwanendrift op 't onverzilte zoet
De hengelroede ontweek, die uit het rietbosch speelde.

Vergeefs smeekte ik het af, - beklaaglijk tijdverlies! -
Van Vijfden KAREL's komst tot Tweeden WILLEM's hulde!
't Was of mijn rijkdom nooit zoo nut eene uitgaaf duldde,
't Was of een booze geest in al de ontwerpen blies!

't Bleef uit, schoon 't Voorgeslacht in d'ouden Doelen smulde,
't Bleef uit, schoon 't honderdmaal gediend werd van advies,
Ofschoon de geest des tijds van koen verkeerde in kiesch,
Ofschoon NAPOLEON mijn' wensch bijna vervulde.

'k Hoop in mijn wanhoop nóg: de Raad beraadslaagt weêr!
Een wedstrijd van vernuft stemt in met mijn verlangen;
'k Belove aan wie 't mij brengt eene onverganklijke eer:

Drie waterleidingen, - drie onderaardsche gangen, -
Drie putten, wat men kieze, - ach! wist ik al wanneer!
Zij zullen in mijn schild de kruisentrits vervangen!

W.D - s.

Toelichtingen voor den niet-Amsterdamschen lezer.

1ste Couplet

2de regel.

'Amsterdam had,' zegt WAGENAAR, 'van ouds, en nog heden ten dage, *tweederlei* slag van wapens, *vooreerst* een vaartuig, bekend onder den naam van een Koggeschip, op verscheidenerhande wijze, gemaakt en versierd, - - - - -; en *ten anderen*, drie staande palen, twee rooden ter wederzijde, en een zwarte, in 't midden; welke laatste belaaden is met drie witte, of liever zilveren St. ANDRIES-kruissen.' Amsterdam in zijne Opkomst, Aanwas, enz., 1767, IIIde Stuk, I Boek, bl. 11. a.

3de regel.

'Wij gaan nu over tot het *tweede* Wapen - - Men is 't niet eens op welk eene wijze, en wanneer, de Stad gekomen zij aan dit Wapen, welk, vooral aan gebouwen en Stads werken, en ook op sommige zegels, van algemeener gebruik geworden is, dan het voorgaande. - -' T.a. pl. bl. 11 b. en 12 a. Verder geeft

WAGENAAR, als de aannemelijkste meening over den oorsprong van dit Wapen, het gevoelen van N.S. VAN WINTER op, dat: ‘JAN VAN PERSYN, Heer van Waterland, en, voor 't jaar 1282, ook Heer van Amsterdam, - - - 't aan zijne nieuwe Heerlijkheid Amsterdam geschonken heeft.’

Laatste regels.

Het feit is overbekend aan elk, die Amsterdam heeft bezocht.

2de Couplet

2de regel.

Uit de Notulen der dagvaart, op den 22sten Julij 1540, te 's Gravenhage gehouden, blijkt, dat de Keizer eene dagvaart tegen den 12den Augustus van dat jaar te Amsterdam had verordend, welke dagvaart naderhand tegen den 11den dier maand naar Haarlem is verlegd, ‘omdat’ (zoo staat er in die notulen, volgens de Aanteekeningen van den Lands-Advocaat VAN DER GOES,) ‘omdat 't Amsterdam die vier elementen gecorrumpeert zyn, ende om te behouden die gezondheyt van Syne Majesteyt ende dengenen die hem volgen ende water drincken willen, 't welk t' Amsterdam nyet en doecht,’ enz., schoon de Keizer echter later, voor één' dag, te dier stede kwam. - Voorberigt van Mr. W.J.C. VAN HASSELT, in den Derden Druk van ELIAS SANDRA's Ontwerpen om de stad Amsterdam van zoet water te voorzien, in de XVII eeuw - 1841.

8ste regel.

Zie in hetzelfde Voorberigt de verwijzing naar het Decreet van NAPOLEON 21 Oct. 1811, en de benoeming der Commissie bij Ministeriëel Besluit van 24 Dec. deszelfden jaars.

Laatste regels.

Het plan van den Heer H.A. BAKE, - dat van den Ingenieur W.C. BRADE, - de Historie der Putboring van het Kon. Ned. Instituut, - zijn in den laatsten tijd zóó op de spraak geweest, en op zoo velerlei manieren in het Handelsblad toegelicht, dat ik aan de vervulling mijner profetie begin te gelooven.

Mengelingen.

Eene kroon voor Karel den Stouten.

(*Vervolg en slot van Bladz.* 314).

Sedert het vertrek zijner dochter was KAREL in het midden zijner hovelingen verschenen met een gelaat, waarop te lezen stond: ‘Ga uit mijn' weg, of ik verpletter u!’ en *in zijn' weg komen* beteekende: zie mij niet aan, want ik zal uwen blik houden voor eene uittarting; spreek mij niet toe, ook zelfs niet om een bevel te vragen, want ik zal schuld weten te vinden in uw woord; bewijs mij geene ongeëischte dienst, want ik zal vergrijp zien in uwe beweging. En allen lazen die sombere regels zoo vlug, dat elk, die niet gedwongen was met hem te zijn, hem ontweek en vermijdde; maar zij deden het met behoedzaamheid, want dàt zeker ware nadeelig uitgelegd geworden. Maar ook van de anderen, die blijven moesten, ontging niet één de uitwerksels van zijne kwade luim. Hij twistte met zijne Grooten, ook dán als ze hem gelijk gaven; hij vitte op alles; hij deed nuttelooze vragen, en nam de voorzigtigste antwoorden in verkeerden zin op; hij herriep bevelen, die men juist had volbragt, en bestrafte gewoonten, die hij zelf had ingesteld; de wijsheid en het geduld van een' engel hadden schipbreuk geleden op de scherpe klip zijner onheuschheid. De eerwaardige Kanselier HUGONET zelf, die hem spreken kwam over de aanspraak bij de krooning, moest bitterheden slikken, waarbij alleen zijne zedelijke meerderheid hem kracht gaf tot dulden, en zoo geen der

hooge personen, welke den Hertog omringden, voor de ruwe bitterheden gespaard bleef, hoeveel te meer moesten niet min belangrijke leden der vorstelijke huishouding den last dragen van dien onedelen wrevel! Bij hen liep het zelfs tot persoonlijke mishandelingen, en toch, zij vergaten het zeker eerder, dan wie getroffen waren door een' steek van de scherpe tong. Zoo was het avond geworden, en alle geplaagden telden de trage uren, die nog moesten worden doorgeworsteld, eer ze zich verschuilen konden in de eenzaamheid van hun nachtverblijf; maar het uur der vrijheid scheen later te zullen slaan dan anders; want de Hertog weigerde aan tafel te gaan, en veroordeelde dus allen, die met hem spijzen zouden, tot een gedwongen vasten. Hij liet zich voorlezen, maar hij luisterde niet; hij riep zijne kamerheeren om te spelen, maar hij stond op van het spel, eer het eigenlijk begonnen was; hij eischte van zijnen hofnar, dat hij hem zou doen lagchen, maar LE GLORIEUX antwoordde: ‘dat hij zelf in een kwaad humeur was,’ eene grofheid, waarover geen der omstanders durfde glimlagchen.

Dit alles was een slecht voorteeken voor het aanstaande Koningschap! hoe moest dit gezigt zich verplooijen, eer het bekwaam zou zijn de duizenden te verrukken met ‘de lachjes van den krooningsdag;’ en toch, er lag slechts één enkele nacht tusschen beide. Zoo de gedachte aan de op handen zijnde vervulling van den dierbaarsten wensch dien man niet blijder kon stemmen, niet beter verheffen boven eene verdrietelijkheid van het oogenblik, wat zou het zijn, als de lusteloosheid der *voldane* wenschen volgen zoude? Toch was misschien een onrustig verlangen naar den dag van morgen daarin gemengd, want eene nieuwe herinnering aan de plegtigheid scheen er eindelijk in te slagen hem beter te stemmen. Eene nog uitgeblevene beslissing van den Keizer over een klein verschil in het ceremoniëel werd den Hertog eindelijk geboodschapt, en daarop had hij een weinig zachter gevraagd, of de Koninklijke sieraden naar de kapel waren overgebragt; had den bewaarder der kroonjuweelen heusche woorden toegevoegd; had zich tot het avondmaal gezet; en zoo was het op éénmaal weder helder geworden aan den wisselzieken hofhemel.

Maar in de eenzaamheid van het slaapvertrek overviel den Hertog van *Bourgondië* evenwel de booze geest der onrust, die den slaap weert; en het was diepe nacht geworden, toen hij nog met ongeslotene oogen nederzat op zijn leger; hij had er niet eens aan willen denken het hoofd ter ruste neêr te vlijen,

zóó zeker wist hij wat hij heden te kort zou komen bij den geringsten zijner vasallen. Maar welk een wezen ook ware hij geweest, zoo hij had *kunnen* slapen. Welk Vorst heeft geslapen den nacht vóór zijne krooning? Wie kan zich een' Vorst denken, zoo versuft van hersens, of zoo koel van verbeelding, of zoo gewetenloos zelfs voor de nieuwe pligten, die hij zich gaat opleggen, dat hij slapen zou in eenen nacht als die? ‘Het zou mij beter zijn als ik aanschouwde, wat mij toch bezig houdt, terwijl ik het niet zie,’ sprak hij eindelijk, zich zelven driftig opheffende van zijn vorstelijk ledekant.

Hij deed den Groot-kamerheer wekken, en begeerde van dezen den sleutel der kapel; daarop liet hij zich een wèlgevoerd overkleed omwerpen, beval twee fakkeldragers en een' schildknaap zijner kamer hem te volgen, en begaf zich door eene binnengaanderij naar de kapel van *St. Maximijn*, waar de krooning zou plaats hebben. De schildwacht, die dezen toegang bewaakte, herkende hem bij het fakkellicht en bragt zwijgend de gewone eerbewijzing; de ridder-schildknaap ontsloot de deur en bleef op zijnen wenk terug; alleen de fakkeldragers volgden hem naar binnen. Toen KAREL van *Bourgondië* in het midden van het kerkgebouw was gekomen, vormde zich een glimlach van welgevallen om zijne lippen, kleurde een blos van genoegen zijne wang, en glansde zijn voorhoofd van eene rassche blijdschap. En waarlijk, voor een hart, prachtlievend als het zijne, was er stof tot verrukking; al de glans van zijnen rijkdom schitterde hem hier toe in een kort bestek. De gansche koepel was behangen met kostbaar tapijtwerk, uit de fabrijken van *Utrecht* en *Vlaanderen*. Op de altaren prijkten reliquiën van hooge Heiligen, ingekast in goud, of besloten in vazen en heiligenkistjes van dat zelfde metaal of van zeldzaam hout, met rijke edelgesteenten bezet. Kruisen van allerlei grootte in verschillend metaal, meesterstukken van smeêwerk en beeldhouwkunst dier dagen, waren in zoo groote menigte daar, dat het geduld moede werd ze te tellen. Zes groote kandelaren van nooit meer geziene grootte, waaronder een paar geheel van goud, schitterden ter wederzijden van het hoog-altaar, waskaarsen dragende van ongemeenen omvang, en met bloemfestoenen omkranst, nog niet ontstoken, maar die hun zacht licht het eerst zouden werpen op een' knielenden Koning. Op vier tafels met roodgoudlaken bekleed, stonden kerksieraden van zulk eene waarde en goede keuze, dat de Pauselijke Bisschop van *Rome* zelf die zou benijd hebben: de stand-

beelden der twaalf Apostelen in verguld zilver; tien andere beeldtenissen van Heiligen in massief goud; een groot reliekkastje, geheel met diamanten bedekt, dat geacht werd gewijde overblijfselen te bevatten van de beide Apostelen PETRUS en PAULUS; maar boven alles was het een tabernakel van zuiver goud, dat de aandacht trok, en waarvan het fijne en keurig beeldwerk tweemaal de waarde moest hebben van het metaal zelf. Een kleiner, maar nog meer schitterend voorwerp lag er nevens ten toon gesteld: eene lelie van diamanten, die eene der nagels van het gewijde kruis bevatte, en eenen splinter van dat kruis zelf, gevat in een' vonkelenden edelsteen van verwonderingwekkende grootte. Ook maakte de Hertog eerbiedig het teeken des kruises, toen hij digt langs die gewijde voorwerpen voorbijging; maar waar zijn vurig oog op staarde, dat waren de teekenen der koninklijke waardigheid: de schepter, de kroon, de mantel en de baniere van het nieuwe koningrijk, op eene credenz van ebbenhout ten toon gesteld, vlak nevens den troonzetel, die voor hem stond bereid, dát was het, dát vooral, wat hem het harte kloppen deed, en de wangen gloeijen van voldoening. Eene enkele lamp, van het kerkgewelf afhangende, wierp alleen haar flaauw schijnsel over al die heerlijkheid; maar het scheen ditmaal den Hertog licht genoeg te zijn, want hij deed zijne fakkelhouders tot diep in het schip der kapel teruggaan, en zette zich neder op den ondersten trap van zijnen troon, en bleef in een ernstig gepeins verzonken. Het was of zelf *zijn* moed versaagde bij het denken aan de hoogte, die hij bestijgen ging; alsof zelfs *hem* eene huivering aangreep, nu hij weldra voor altijd den stap zoude doen, die zoo beslissend moest zijn voor hem, en voor die allen, die in zijne hand waren gegeven. Welke overwegingen moesten niet opkomen in zijn hoofd! Zou dat Hertogdom van *Bourgondië*, dat altijd de meerdere geweest was onder zijns gelijken, niet eene kans hebben, om de mindere te worden onder de koningrijken? Zou zijn weelderig *Vlaanderen*, zijn prachtig *Braband*, zijn dapper *Henegouwen*, zijn *Holland*, nog hijgend en bloedend van de veeten, die het hadden vaneengescheurd onder het Beijersche Huis, nog naauw bevredigd met de Bourgondische heerschappij; zou *Gelderland*, dat nog heimelijk de regten eerbiedigde van vroegere Heeren, dat hij overwonnen had, maar niet voor zich gewonnen; zouden al zijne verdere staten, al die velen, zoo verschillend in belangen, in voorregten, in zeden, als in namen, zich onder één' en denzelf-

den naam laten zamenvatten, en rustig blijven? Zouden de twisten van het binnenland hem den tijd laten en de krachten, om zijn nieuw koningrijk gevreesd te maken en uit te breiden, als hij het voormaals zijn Hertogdom had kunnen doen? Zou hij niet altijd, met de eene hand den schepter laag neêrgebogen houdende over die hoofden, en hen den nek trappende met den geharnasten voet, slechts eene verdeelde magt, een' enkelen arm overhouden, om zijne grootsche ontwerpen daar buiten door te zetten. O! hij voelde het, hij voelde het levendig; men zag het aan het schitteren zijner oogen, bij den blik, dien hij op de koninklijke teekenen wierp, dat alleen KAREL *de Stoute* den moed kon hebben het ontwerp te vatten, en zich der kracht bewust zijn, die het zou uitvoeren. Hij plaatste zich voor de credenz en nam het tweesnijdend zwaard in de handen, het zwaard der geregtigheid en der uitvoerende magt.

‘U zal ik het meest noodig hebben,’ riep hij veelbeteekenend; ‘gij zult mij helpen uitvoeren wat mijn raad hier heeft besloten,’ daarbij bragt hij den middelsten vinger aan het voorhoofd. Op nieuw zag hij om naar den troon. Hij scheen nu zijne aarzeling overwonnen te hebben; want het zwaard nemende als staf, beklom hij dien met vasten en snellen tred, en zette zich neder met een' vrolijken en trotschen blik, waardig en fier, of hij daar gezeten was geweest voor het oog van zijn verzameld volk. Hij liet den arm met welbehagen rusten op het purperfluweel van de leuning, en bleef met de andere hand altijd geleund op het kruis van het zwaard.

Hij sloot eenige minuten lang de oogen. Wat al wilde fantasie en wat al reusachtige plannen moeten er toen niet door die gloeijende verbeelding en dat koortsachtig verhitte brein zijn heengewoeld! De laatste glimlach, die er trilde op zijne half geopende lippen, getuigde ten minste van blijde en innerlijke vervoering, van een toegeven aan de behagelijke influisteringen der eerzucht. Eindelijk sloeg hij zijne beide helzwarte oogen rondom zich heen, fier en vonkelend; maar plotseling verduisterden zij zich, en een somber: ‘Ha!’ siste hem door de tanden. De troonzetel, voor FREDERIK opgerigt, was hem in het oog gevallen.

‘Zoo veel hooger dan de mijne!’ riep hij met zinkende stem, en hij liet de armen verslagen nedervallen. ‘Wat zegt mij een troon als toch een ander boven mij zit? Zoo lang niet dáár mijne plaats is, heb ik niets gewonnen; zoo lang niet dáár mijne plaats is, heeft die kroon hare beteekenis verloren,

die schepter zijne regten, dat zwaard zijne magt. Koning zijn of niets is hetzelfde, als men geen Keizer is; voor den Keizer zijn Hertog en Koning gelijk, beide moeten zijn' stegelriem kussen, op beiden ziet hij neêr van zijn' hoogen troon als op leenmannen. O! hoe schoon, Keizer te zijn van het Heilige Roomsche Rijk; hoe groot de mensch, die dat bereiken kan; hoe heeft hij al het andere beneden zich onder zijnen voet; hoe geeft en neemt hij de landen der aarde naar welgevallen; hoe kan hij de geschillen der volkeren slechten naar willekeur! En dat is FREDERIK! en dat heeft FREDERIK bereikt, en dat kan FREDERIK! de lage kruipende gierigaard, dien ik omkoop met wat goud als een' wagenknecht; die beeft als ik het voorhoofd frons; die verbleekt, als ik bij toeval de hand aan mijn zwaard sla; die mij voor geld al de landen van al zijne bondgenooten zou toewijzen, zoo hij durfde; die aan mijne voeten zou knielen uit vreeze en uit eigenbaat, zoo zijn zoon en al zijne keurvorsten hem niet opgerigt hielden. Die FREDERIK, dien ik veracht zoo.... als ik LODEWIJK haat! en wat hij verkreeg, daar zou ik niet toe geraken! FREDERIK! uw troon voor mij! Ik wil! ik wil het Keizerschap, hoort gij! ik wil eene andere kroon dan die gij mij geven zult; ik wil de uwe!' en hij stampte met het zwaard en met den voet op de trappen van den troon, dat het los opgeslagen houtwerk, vermomd onder het fluweel, schudde en waggelde als door eenen storm bewogen. Van den doffen toon der ontmoediging, was KAREL's stem onder het spreken gerezen tot den stemval der verachting, en eindelijk had zij geschetterd in hartstogtelijke vervoering.

'Maar ik moest dáár zijn om hier te komen!' riep hij, in eene vaart wegsnellende van zijnen zetel naar dien van den Keizer. Toch bleef hij daar met eerbied staan zonder plaats te nemen. 'Van hier gezien is de wereld klein, en de magt van wie hier staat groot; zoo klein de wereld, en zoo groot de magt, dat men haar in de hand kan grijpen, en verkneden tot den vorm, dien men begeert, ten minste als men KAREL van *Bourgondië* heet en niet FREDERIK III. O! voorwaar, eer dit Koningrijk van *Bourgondië* vele jaren ouder is, zal *ik* het zijn, die van deze plaats het lot der volkeren regelt!'

En waarlijk, schitterend en grootsch als hij daar stond, scheen hij wel de man te zijn, die uit zou voeren wat hij voornam. In de beste kracht des levens, in de volste rijpheid des geestes; een man, wiens vastheid van wil alleen te vergelijken was bij zijne ondernemingszucht, en wiens ondernemings-

zucht tot hiertoe altijd geregtvaardigd was door de uitkomst! en toch, dat onafgebroken geluk zelf kon wel zijn val zijn, want het had hem geleerd op eigene krachten te bouwen, tot overmoed toe; het had hem verwaand gemaakt tot blindheid voor der anderen helderzien voor zijn' eigen' onjuisten blik; het had hem trotsch gemaakt en vermetel, in die mate, waarbij hij anderer regten ontzag noch eerde; het had hem trouweloos gemaakt aan zijn gegeven woord, en niet eerlijk in het nakomen van heilige beloften; want hij, die striktheid wachtte, die trouw wilde van anderen, en meende dat het hem vrij stond van zijn woord eene valsche munt te maken, die hij aan anderen uitgaf, met den eisch, dat zij ze voor echt zouden houden, - hoe kon hij, die zóó handelde, zóó verstoken zijn van oordeel, of, in eigen' hoogmoed verward, zóó laag denken van de menschen, dat hij nog trouw wachten durfde van hen!

In gedachten scheen hij de zitplaatsen voor al de hooge getuigen der plegtigheid te vullen en te rangschikken. Somtijds zelfs wel ontglipte hem een naam, dien hij noemde met de gewaarwordingen, die deze hem inboezemde, - ‘en dan die dáár met Bourgondische kleuren en een vrouwenschild,’ sprak hij half vragend. ‘In trouwe, ja, mijne dochter! Hoe ze toch eene goede vertooning zou gemaakt hebben, uitschitterende boven al de vrouwen en dochters der Keurvorsten, in schoonheid van wezen, in gracie van gestalte, en in pracht, met haar feestkleed van enkel paarlen en goud! Hoe het mij zoet zou geweest zijn uit haren mond het eerst dat: “Koning!” te hooren; maar het kon niet wezen. Zij moest hier niet zijn. Ik kon haar hier niet houden en verhinderen dat ze den Duitscher zag, en St. JORIS weet, wat die twee kinderen beraadslagen mogten in de zamensprekingen, die ik niet zou kunnen weren. Neemt ze nu alreede niet de partij van den Oostenrijker tegen haren Heer en Vader? Wat zou het zijn, zoo ik hem tijd gunde om haar nog verder om te zetten ter gunste van zijne zaak? MAXIMILIAAN is van die, welke aan fijne abelheid te veel hebben, wat ze aan sterkte missen; nu reeds wil ik er *Vlaanderen* voor verpanden, dat ze liever mijne kroon zag vallen dan zijn hoofd; welhaast, als zij hem tot man had, kon ze zich met hem verstaan tegen mij, om tot mijnen troon te komen; God straffe hem, die mij de gedachte ingeeft van mijn eigen bloed! Mevrouw de Hertogin mengt er ook van het hare onder, ik ben er zeker van, en vrouwe VAN KLEEF is ook niet zui-

ver op dit stuk; maar ik vrees geene van haar, noch allen te zamen; alleen ik wil ze niet in de gelegenheid stellen, om te ondervinden, dat ze niets tegen ons vermogen. Ik wil mijn onnoozel kind, dat nu nog rein is van kwaad, niet aan hunne ranken wagen; het mogt haar grooter verdriet geven dan ze nu hebben kan van zijn verlies, en zeker meer, dan heel de Duitsche knaap waard is. Mij zelven, die het kind altijd lief had en nog heb, zou het pijnen..... Maar hoe zal FREDERIK verbaasd zijn, als hij haar morgen niet ziet; hij moge het danken aan de voorbarige haast van zijn' Heer zoon; mijnentwege denke hij er uit wat hij wil, 't zal dan toch te laat zijn om ons te weigeren wat hij van hem wenschen.....'

Eene wijle afgeleid van zijne vorige gedachten, kwam hij toch weder daarop terug, na een kort gepeins; dat was te zien uit de drift, waarmede hij de credenz naderde, de kroon in de hand nam, en met zegepraal beschouwde, terwijl hij uitriep: 'Ja, gij zijt schoon, hij *liegt* die u gering acht; gij zijt schoon, maar gij zult eerst volmaakt zijn, als gij prijkt met den aardbol, en om dáártoe te komen, neem ik u morgen - morgen! Zal het heden nooit dagen? Mij dunkt, wij hebben eene gansche nachtwake hier getoefd,' en hij zag ongeduldig op naar de Gothische vensterramen, of nog geen ochtendstraal op hunne kleurige glasschijven neêrschoot. 'Morgen!' herhaalde hij met een onuitsprekelijk zielsverlangen, in de spanning van al zijne trekken uitgeduid; 'morgen is alles het mijne! Morgen!' en het was of geheel zijn ligchaam sidderde van hartstogt; want zelfs de hand beefde, die de kroon hield. - Neen, magtige Vorst! gij hebt het niet in uwe hand, het vervullen van uwe wenschen; neen! uw lot zult gij niet regelen naar uwen wil; neen! daar is er boven u *Een*, die beschikken zal wat wezen moet; o! het zou u goed geweest zijn, zoo een dichter van uwen tijd u had kunnen toeroepen, wat een dichter van onzen tijd, ook te laat, een' uwer broederen nariep:

> 'Sire, vous pouvez prendre selon ta fantaisie,
> L'Europe à Charlemagne, à Mahomet l'Asie,
> Mais tu ne prendras pas demain à l'Eternel!'

en als gij hem dan geloofd hadt, en als gij in dat geloof dan niet enkel gebouwd hadt op eigene krachten, het zou u zeker goed zijn geweest, want..... maar KAREL's eenzaamheid werd

gestoord; eene menschelijke gestalte vloog met gejaagde haast door het kerkgebouw; een vroeger gerucht aan eene der deuren bewees, dat het haar moeite moest gekost hebben om tot hier door te dringen..... Wie was de vermetele, die zulk eene eenzaamheid durfde storen? Het was eene vrouw, ja! maar wie haar zag zweven tusschen de pilaren door van het donkere tempelruim, in het lange witte kleed, naauw geschoeid, met lange loshangende haren, met een gelaat, bleeker dan eene doodswâ, en uitgeteerd als dat van een lijk, zou in verzoeking zijn gekomen, haar voor eene verschijning te houden; de fakkeldragers ten minste kruisten zich en wendden, doodelijk verschrikt, het hoofd af; zoo ze gedurfd hadden, waren zij gevlugt. KAREL zelf zag haar naderen, met eene verbazing, die aan schrik grensde - terwijl hij vroeg:

'Is een van deze dooden uit het graf opgestaan, of komt mijne lieve vrouwe CECILIA, die ik voor hooge patronesse houde, zelve tot mij?'

'Mijn groote vorst!' riep SÜSCHEN - want geene andere was de gedaante - terwijl zij neêrstortte aan zijne voeten, hetzij door uitputting, hetzij uit eerbied; 'ik ben eene sterfelijke ongestorvene; ik ben uwe dienstmaagd, die u komt waarschuwen voor groot verraad, dat aan u gepleegd is - de Keizer -' en haar zenuwachtig hikken maakte de woorden bijna onverstaanbaar, 'de Keizer zal u niet kroonen; de Keizer is weggetrokken uit *Trier*!'

KAREL *de Stoute* lachte luid en hartelijk, toch sprak hij toornig:

'Slimme tooverheks! wie u omgekocht heeft tot zulk loos alarm, kan eene schrale voldoening vinden, en alleen u eene slimme zaak maken; wij gelooven niet aan heksen, noch aan hare tijdingen; maar toch, als zij met zulke boodschappen komen, is de scherts te grof, en wij verbranden ze in het gele boetehemd.'

'O! zoo waarachtig er een God boven ons is, zoo zeker als JEZUS moeder leeft, bij mijne zaligheid en bij de uwe, die mij nog liever is, het is waarheid wat ik spreek en, lacy! geen bedrog! Zij hebben den Keizer tegen u opgezet of verbitterd, tot hij besloten heeft, u geenszins tot een' Koning te maken, en uit vreeze voor u, heeft hij zich weggemaakt uit onze stad, met allen, die van zijn huis zijn!'

'Als gij tusschen de nijptangen mijner beulen gevat zijt, zult gij spijt hebben van uwe leugen, duivelsche heks!' riep KAREL in eene soort van woede over eene zoo nuttelooze stoornis.

‘Laas! Helaas! Heer! gij noemt mij met gruwzame namen, maar zoo gij gediend zijt met mijne pijniging, met mijnen dood, zoo roep vrij uwe lieden, ik geef volgaarne dit leven voor u op! O! hoe ik wel gewenscht had, u anders en in blijder stond weêr te zien; en hoe ik van de lieve Heiligen bidde, dat alleen de smart mij treffen mogt, want het is door mij - om mij - dat dit over u gekomen is en toch.....’

‘Wie laat dan dit wijf tot mij?’ riep KAREL, stampvoetende van ongeduld, ‘was dan ééne vrouw niet genoeg, om mij razend te maken voor den ganschen dag!’

‘Gij zelf, Heer! en met regt,’ hervatte zij, ‘want ik ben u trouw en toegedaan, boven ieder wie er zijn mag, en ik bid u, wil u herinneren en mij dan gelooven; ik ben dezelfde, die gij menschelijk en barmhartig gehandeld hebt, toen zij uwe bescherming noodig had; het arme Badensche meisje is wel uwe geheugenis ontgaan, maar ziekte noch ellende hebben mij u doen vergeten; zie deze keten!’

‘Ha! de kleine Triersche!’ riep KAREL, met dat vorstengeheugen, dat alles zoo goed bewaart, wat betrekking heeft op hunnen wèldierbaren persoon. ‘Van u, kind! geloof ik geen boos opzet; maar gij moet in ijlende koorts zijn of in krankzinzigheid, om te spreken als gij doet. In trouwe, gij ziet er uit als eene gestorvene, waart welligt ziek en komt tot mij in een' dollen wilden droom, wetende, dat het heden mijn vierdag is; maar gij komt veel te vroeg, en uw staat eischt het toezigt van een' geneesmeester, beter dan een feestgewoel.....’

‘O! ik wilde zijn, als gij spreekt, Koninklijke Heer! zoo ik daarmeê onwaar kon maken, wat ik boodschap; zelfs ben ik ziek en alleen maar in 't heimelijk weggeslopen uit het huis mijner vrienden, en alevel is waarachtig, wat ik zeide, de Keizer is weg en zal u niet kroonen. En aan dit teeken zult gij onderkennen of het waarheid is. De groote klok der *St. Simeonskerk* zal eene wijle kleppen tegen gewoonte, als de laatste man van zijn volk veilig is ingescheept; dan zullen de burgers onder de wapenen komen, en de lieden van den Keurvorst, want zij vreezen u. Luister!’ riep zij plotseling met hartstogtelijke ontzetting, en greep zijne hand, als om hem opmerkzaam te maken.

Bij hare laatste verzekering had KAREL toegehoord met den ernst van wie gelooft, maar zóó onbewogen strak in houding en gelaat, met zóó glasachtig starende oogen, dat hij een standbeeld scheen in was geboetseerd; maar toen zij ‘luister!’ zeide, was het of hij werkelijk zonder adem was en zonder leven; hij liet

zijne hand over aan de krampachtige drukking van het meisje - hij luisterde - hij hoorde - ja! waarlijk een klokgeklep! haastige toonen, maar die doordringend waren en schel.

Bij den eersten toon, die zijn oor trof, slaakte KAREL van *Bourgondië* een' gillenden kreet, die niets menschelijks meer had, zoo als alleen een razende wolf dien slaken kan, of een kwaadaardig krankzinnige; een' gil, die de glasschijven deed rinkinken in hunne looden gevatsels, en die schril en akelig werd teruggegeven door de echo's van het holle en ledige gebouw; te gelijk stortte hij voorover op den harden zerksteen, de kroon in de regterhand vastgewrongen. In dien bliksemsnellen val werd ook SÜSCHEN neêrgerukt, die geene tegenwoordigheid van geest had gehad om hem los te laten; eene wijle geknield aan zijne zijde, vergat zij zich in uitroepingen van geklag en smart; hij moest dood zijn of krankzinnig, meende zij; en zij wist niet of ze tot God moest bidden om het behoud zijner ziel, of tot de menschen roepen om de redding van zijn ligchaam. Zij waagde eene poging om hem het hoofd op te heffen; zijn voorhoofd was loodkleurig opgezet, bloedig; maar bij de eerste aanraking harer zachte vingeren, koud en stijf van ijzing, hief hij zich schichtig op, en zag haar sprakeloos aan, maar zoo woest en zoo dreigend, dat zij rillend heênvlood; zij durfde niet meer met hem alleen zijn.

‘Wachters! Heeren!’ riep zij, naar de deur der kapel ijlende, ‘uw Meester de Hertog raakt in waanzin, zoo gij niet te hulp komt! Hierheen, als gij hem trouw zijt, hierheen!’

Verschillende oorzaken hadden de bewoners van *St. Maximijn* reeds op die plaats verzameld. De Groot-Kamerheer was opgewekt om den sleutel af te geven; de schildknapen, die den Hertog hadden moeten volgen, hadden den slaap niet meer gezocht, maar bleven zich onthouden in de gaanderij, die naar de kapel leidde, ieder kwartier zijne terugkomst verwachtende, waarbij hunne diensten op nieuw zouden vereischt worden, zich meer verwonderend dan ontrustend, dat hun Meester zoo lang terugbleef.

Met eenen moed, die alleen uit de hoogste spanning der zenuwen kan verklaard worden, had SÜSCHEN aan de voorpoort van het klooster gerucht gemaakt, en geëischt binnengelaten te worden. De portier had het haar aanvankelijk geweigerd, maar het zien van des Hertogs bekende keten, die zij hem voorhield; hare bede om den hofmeester te zien, aan wiens zorg zij door KAREL was aanbevolen, en wiens naam zij ten naas-

tenbij onthouden had, bewogen hem ten laatste den Sire DE LA MARCHE te roepen. Zij gaf dezen haar verlangen te kennen, den Hertog te zien, en wel op staanden voet. Het was van het hoogste gewigt, wat zij te zeggen had; het was zijne kroon die het gold, voerde zij als drangreden aan. OLIVIER had KAREL's ingenomenheid met dit meisje opgemerkt, was volkomen overtuigd, dat zij geenerlei kwaad kon bedoelen noch bedrijven; zij was hem zoo ernstig opgedragen, hij meende niet te moeten weigeren. Hij zelf geleidde haar naar de kapel, loste de bezwaren der schildwachten op, maar bleef te gelijk in de nabijheid, in eene nieuwsgierige onrust wat dit zijn kon. KAREL's schrikwekkende kreet had hem ten uiterste ontzet, en wel was hij er op bedacht zijnen Meester bijstand te bieden, maar, als een man van overleg en beraad, als een hoveling vooral, die KAREL kende in zijne vlagen van wilde drift, achtte hij het raadzaam niet alleen te komen; hij snelde de kloosterwoning in, en keerde niet, dan verzeld door vele edelen en bedienden, allen gewekt en opmerkzaam geworden door het ongewone klokgeklep, dat aanduidde, hoe er iets bijzonders voorviel te *Trier*. Die allen kwamen dus toeschieten op SÜSCHEN's geroep. Zij vonden den Hertog in eene verwildering, die bijna onbeschrijfelijk is; het bloed van het misvormde voorhoofd vloeide over zijn aangezigt, waarvan de trekken eene dierlijke woestheid hadden aangenomen; zijne oogen hadden eene uitdrukking, die huiveren deed; zijn zwaar haar, dat hij lang droeg, tegen de gewoonte van zijn hof, hing ter eener zijde over het gelaat neder, en boven op het hoofd scheen het te rijzen als pikzwarte ravenpennen; een wit bruis stond op de ontkleurde lippen; hij liet van tijd tot tijd brullende klanken hooren, die geene verstaanbare woorden waren, maar die verwenschingen beduidden tegen den Keizer, tegen zich zelven, tegen God! Hij liep rond, zwaaijende in iedere hand eene fakkel, die hij zijnen dienaars ontnomen had, en waarmede hij willens scheen de zijden draperiën en behangselste doen ontvlammen. Allen, die tot digt bij hem durfden naderen, wierpen zich op ééne knie neder en spraken hem toe bij zijnen titel.

‘Terug! - van hier! - wie roept ulieden? wij willen alleen zijn!’ - stootte KAREL bij tusschenpoozen uit, en ten laatste voegde hij er nog bij: ‘Nu dan, wat verlangt gij?’

‘Wij meenden, dat Uwe Hoogheid onze dienst begeerde; wij verlangen hare bevelen te weten,’ sprak OLIVIER DE LA MARCHE.

‘Wij bevelen u ons te helpen, dit vervloekte gebouw in brand te steken of in puin te storten!’ hernam de Hertog met krijschende stem, en keerde hun den rug toe, zich heenwendende naar het altaar. De hovelingen overleiden onderling wat zij doen moesten, en het scheen hun toe, dat die lichttoortsen in *die* handen een gevaar dreigden, dat het allereerst moest worden afgewend, maar hoe? De jonge page COLONNA, een Italiaan, die na den dood van Hertog NICOLAAS mede in KAREL's dienst was gekomen, en die zijn lieveling was, ging moedig op hem toe, en sprak eerbiedig, doch vast:

‘Mijnheer! het is niet oorbaar, dat gij u zelven toelicht; gun mij die eere.’

KAREL antwoordde niet, doch hij wierp hem de fakkels toe, die gebluscht werden door dien val; maar hun licht was voortaan onnoodig, want behalve dat de komenden zich van toortsen voorzien hadden, goot het daglicht zijne eerste stralen uit op dit tooneel, dat het blaauwachtig bleek verlichtte; het was iets akeligs, dat zachte licht, in strijd met de glimmende vlammen der toortsen, vooral waar beider schijnsel tegelijk neêrviel op die aangezigten, verward en bleek van vreeze en onrust; over eene woede, waarvan zij de oorzaak nog niet kenden; en op dien man, anders zoo vorstelijk, zoo waardig, zoo schitterend, die zich nu door razernij en hartstogt liet wegslepen om te handelen als een ijlend krankzinnige, en die, ondanks het menschelijk verstand dat hem nog restte, alleen der wanhoop gehoor gaf over den eersten slag des tegenspoeds. En toch was die zielstoestand het natuurlijk gevolg van geheel zijn leven, van zijn karakter of liever van de wijze, waarop zijn grootsche aanleg was verloren gegaan. KAREL hield zich, in zoo verre het niet zijn erfgoed betrof, voor den bouwheer van zijne eigene grootheid; hij meende zijnen voorspoed, zijn krijgsgeluk, het gezag, dat hij verkreeg over zijne naburen, den sidderenden eerbied, dien de menigte hem bewees, aan niets anders te moeten danken dan aan zich zelven, aan zijn beleid, aan zijnen ijver, aan zijne kracht; hij meende, dat hij zijne toekomst evenzeer in eigen handen hield; hij meende, dat hij zich zelven genoeg was in alles en ten allen tijde; hij had er nooit aan gedacht, boven zich op te zien, en zijne kracht dáár te zoeken, vanwaar de sterkte uitgaat, die niet beschaamd wordt; hij miste het geloof in God, om het met één woord te zeggen; niet dat hij vergat vroom te zijn met de vroomheid van zijnen tijd; niet dat hij verwaarloosde God te aanbidden nevens

de wezens, wien men hem geleerd had, goddelijke eere toe te brengen; wij hebben hem zien bidden en offergaven brengen; hij diende hen met gaven van zilver en reukwerk; in liefdegiften aan de armen; in het stichten van menig bedehuis; maar, om het zoo uit te drukken, hij beperkte hunne magt tot den Hemel; hij gaf hun geen deel aan de zijne op aarde, of ten minste hij dacht er niet aan, om de zijne aan de hunne ondergeschikt te maken; zijne godsdienst was eene verrigting der handen, die geen' werkdadigen invloed had op zijn innerlijk leven; zij had hem van niet ééne zonde, van hoogmoed noch heerschzucht, van eigenbaat noch willekeur, van bedrog noch onbarmhartigheid kunnen terughouden. De God, dien hij aanbad, was niet de God van zijn vertrouwen, van zijne hope; niet het hooge Wezen, waarvan hij zich afhankelijk kende en zijn lot liet afhangen; - eene afhankelijkheid, die sterk maakt, in plaats van te verzwakken; die opheft, in plaats van te vernederen; die groot maakt elk, wie eigen grootheid durft vergeten, om klein te wezen voor God. Daarom was hij gelijk het huis op een' zandigen grond gebouwd, toen de rukwinden kwamen; daarom miste hij den steun, dien de afhankelijke weet te grijpen, maar dien hij hoogmoedig van zich gestooten had; daarom was hij te zwak om heerschappij te voeren en te regeren over zijne hartstogten, die nu als woeste dwingelanden zijn ligchaam teisterden en zijne ziel schokten, en die hem deden woeden als een losgelaten everzwijn, terwijl hij zich als een groot en moedig man had moeten opheffen uit zijne spijt, om met oordeel de keuze te doen van de partij, die hem het waardigste zou zijn en het minst nadeelig. Zekerlijk, dat wat voor hem verloren ging, was een smartelijk naöogen waardig! voorwaar, het was eene teleurstelling, die eener groote ramp kon gelijk geacht worden, voor een' Vorst zoo fier, zoo eerzuchtig, zoo gretig naar magt; die, eene minuut te voren, aan een' Keizersstaf niet genoeg had; die, zoo niet op het wereldgebied, dan toch op het meesterschap in zijn werelddeel, het oog gerigt hield, en die plotseling neêrgeploft werd uit zijne trotsche luchtkasteelen, om te hooren, dat hij niets meer zou zijn dan wat hij was, Hertog en Leenman van *Frankrijk*!

Neen! dat was hij niet komen zoeken met zoo veel arbeid, met zoo veel opoffering, met zoo veel goud, met zoo veel tijdverlies, met zoo veel gloeijende hoop. Neen! dáárvoor hadden zich *Bourgondië* en *Duitschland* niet uitgeput; dáárvoor waren niet zoo vele hartstogten in beweging gezet, om tot zulk

eene uitkomst te komen, en zich niet het hart in het binnenste te voelen zamenkrimpen van spijt. Daar was meer in die teleurstelling dan verlies, daar was beschaming in, spot, vernedering! Beschaming, spot, vernedering tegenover FREDERIK III, van hem, KAREL *den Stouten*! Men kan gissen, hoe zwaar dit bij hem moest wegen! Maar zullen *wij* dankbaar zijn, dat het rijk van den Leeuw zich niet heeft verwezenlijkt; dankbaar, dat *Nederland*, dat *Vlaanderen*, dat *Bourgondië* niet zaâmgesmeed werden tot een vast geheel, om met naam en zeden versmolten te worden, en verward en vergeten onder een ander Europisch Keizerrijk, van een' nieuwen KAREL DEN GROOTEN; zullen wij dankbaar zijn dáárvoor, dat het als afzonderlijk gebied vervallen moest aan een ander stamhuis, opdat KAREL V zou heerschen, opdat PHILIPS II woeden mogt, opdat een krachtig en groot gemeenebest zich vormen mogt uit het bloed en de banden van vertrapte onderdanen, opdat een vroom en ijverig volk biddend en werkend zich verheffen mogt tot een' krachtigen bloei, die beter was dan de ontzenuwde weelde der Bourgondiërs, opdat ten laatste toch een Koningrijk.....; maar de gebeurtenissen worden hier te versch voor bespiegeling, en wèl kan men gissen, maar hoe raden, wat gevolgd zoude zijn, als gebeurd was, wat niet is voorgevallen? Wij verhalen liever hoe de Groote Bastaard, die met den Heer van *Chateau-Guyon* tegenwoordig was, en die begreep, dat er uit KAREL's mond in dezen toestand geene duidelijke verklaring te hopen was, zoo min als eene verstandige daad, het meisje had ter zijde genomen, dat men hem aanwees als de éénige, die de oorzaak van deze hartstogtelijke verwildering kennen moest. Hij ondervroeg haar streng en belangstellend; maar schoon ze bijna bezweek onder vermoeijenis en zielsaandoening, kon ze toch zijne vragen duidelijk beantwoorden, omdat ze niets had te zeggen dan de waarheid, die zij kende. Zij verhaalde hem dus, zonder ROMUALD's naam te noemen, hoe de besluiten des Hertogs waren verraden geworden aan den Keizer; hoe zij zelve zeer gaarne in het belang van den eersten, dien ze haren Heer en Beschermer noemde, hem kennis had gegeven van dit verraad, maar verhinderd was geworden door eene zware ziekte, waarvan ze eerst kortelings was opgerezen; met één woord, juist wat wij weten, maar ook wat wij nog niet weten, hoe namelijk ROMUALD, een half uur na middernacht, in eene sombere verlegene houding, aan het huis van ALTERER was gekomen, en BERTHA en ULRICH bij de Heiligste namen bezworen

had, om hem een afscheid, een onbeluisterd mondgesprek te gunnen van de herstellende, die uit hare slaperigheid was overgegaan in eene lijdelijke matheid, in eene hartstogtelooze onverschilligheid, waarbij zij al het verledene scheen vergeten te hebben, en die de herstelling harer ligchaamskrachten aanvankelijk steunde. Hoe ULRICH meende, dat het weêrzien van den vriend haar goed zoude doen, terwijl BERTHA de beden van den schoonen jongeling niet kon weêrstaan, schoon zij er geen voordeel uit hoopte voor de vriendin. Hoe SÜSCHEN, bij het zien van dit beeld uit de dagen der onrust, weêr teruggekomen was tot bewustzijn en herinnering.

Toen had ROMUALD haar, onder voorwaarde harer vergiffenis, verhaald, dat men hem gekerkerd gehouden had tot nu toe, en niet ontslagen, vóórdat de Keizer vertrokken was, uit vreeze van onbescheidenheid - ‘zóó zeer wantrouwt men een' verrader!’ had de jongeling er in de bitterheid zijns harten bijgevoegd; - dat het gevolg van minderen rang zich eerst op de Moezelschuiten zoude inschepen, omstreeks drie uren later, opdat de opschudding in *Trier* geen' te vroegen argwaan mogt geven. En dat hij van zijne vrijheid had gebruik gemaakt om haar dit te zeggen en vergeving af te smeeken, daar hij schuldeloos oorzaak was van al dit leed. Ter vergoeding daarvan, droeg hij SÜSCHEN op, KAREL van *Bourgondië* tegen den man te waarschuwen, die, schijnbaar uit 's Keizers dienst verjaagd, den Hertog het eerste berigt zou komen brengen van FREDERIK's aftogt, maar die niets was dan een huurling van *Frankrijk*, omgekocht, om van al de bewegingen der Bourgondiërs tijding te geven aan *Frankrijk* en *Oostenrijk*, die op het punt stonden Bondgenooten te zijn. ROMUALD wist dat van zijnen Heer en begunstiger, SIGIBERT, die hem nog even had bezocht, en zoo SÜSCHEN dit alles en in korte woorden wist over te brengen, was het de kracht der liefde, die haar geheugen scherpte voor wat haar verstand naauwelijks vatten kon: zóó veel verraad en zóó veel trouweloosheid van zóó hooge personen onder elkander, en die men haar geleerd had te eeren als Godsvertegenwoordigers op aarde!

En waarlijk, het moest bevreemden en ontzetten, voor wie niet wist, dat het een tijd was, dat Vorsten, als gewone handelingen, daden bedreven, waarvoor een gering edelman zich te fier of te eerlijk zou geacht hebben; en het is ook waar, dat er voor den Keizer bijna geene andere kans overbleef dan deze laaghartige vlugt; want met een zachter woord is het wel niet te noemen, voor een' Keizer als FREDERIK was

ten minste, die den krijg schuwde, nog minder uit lafheid dan uit kleingeestigheid; die, om den wille van zijn keizerrijk, den moed niet zou gehad hebben, KAREL in het aangezigt zijne eischen te ontzeggen, of op de *vervulling* van zijne belofte aan te dringen, dat de éénige ronde keizerlijke weg ware geweest. Ook was KAREL *de Stoute* met de beste helft zijner uitmuntende krijgsmagt in deze dorpen gelegerd, en wat de overmoedige gewelddadige man in het hevigste vuur van zijnen toorn zou durven ondernemen, dat kon FREDERIK niet indenken, zonder die kille huivering van vreeze, die hem bewoog tot een heimelijk wegsluipen buiten zijn bereik. KAREL's woorden aan het feestmaal waren hem een bewijs geweest, dat deze zich het voordeel zijner stelling zeer wel bewust was, en niet al te schroomachtig om er partij van te trekken. Wat dus ook de Aartshertog smeeken mogt, dien men wel eindelijk met het plan moest bekend maken, hij wilde niets anders tegen bedrog overzetten dan list - en geenszins die koene, waardige houding aannemen, die misschien tot eerlijkheid van de andere zijde had gedwongen. KAREL had nog zijne kroon gewonnen, als hij op dien avond het bezoek van den Aartshertog aan MARIA had willen toestaan. Toen werkelijk de Jonkvrouw van *Bourgondië* gekomen was, begon de Keizer, zwak en twijfelmoedig als hij was, liever te gelooven aan het bedrog van ROMUALD, dan aan dat van KAREL, en die zamenkomst der jonge lieden in tegenwoordigheid van den vader had hij in zijn hart tot het zegel gemaakt van diens opregtheid. MARIA's aanwezigheid had zijn besluit bepaald, om de krooning te laten doorgaan; dan wij weten, met hoe weinig omzigtigheid, met hoe weinig hoffelijkheid zelfs, zij geweigerd werd, en de Hertog van *Bourgondië* had zich zelf den slag toegebragt, die hem zoo diep zou treffen.

Toen SÜSCHEN van dit alles wist, wat men begrijpt dat zij weten kon, en toen ROMUALD haar had verlaten, bleef zij met duizend strijdige overleggingen op hare legerstede worstelen. Zij had vernomen, dat de Zwarte poort, juist die, welke naar *St. Maximijn* leidde, open zou blijven tot aan den morgen, om den laatstblijvenden trein des Keizers uittogt te verleenen; de grootste, de éénige zwarigheid was dus, heimelijk uit haar slaapvertrek, uit het huis te ontsnappen; want dit besluit stond vast bij haar, als de uitkomst van hare innerlijke beraadslagingen; de geliefde man moest uit haren mond het ongeluk het eerst vernemen, dat door geen' anderen hem met meer medegevoel kon worden aangekondigd; daarbij had zij hem te waarschu-

schuwen voor de valsche dienstaanbieding. Zij dacht er niet aan, hoe gevaarlijk eene boodschap als de hare kon zijn, aan eenen man als dezen; zij dacht niet aan hare zwakheid, die haar tot hiertoe nog slechts vergund had, een' ganschen dag zittende op te blijven; maar zij werd er pijnlijk genoeg aan herinnerd, want toen zij uit de tasch van BERTHA, die in hare kamer sliep, den sleutel des huizes in hare magt had gekregen, en na een los morgenkleed van witte wolle te hebben aangetrokken, zonder zich tijd te gunnen voor het ordenen harer lokken, het hoofd slecht gedekt had met de kap van haar kleed; toen zij hare keten, haar talisman bij zich had gestoken, en, met muiszachte schreden, de slapende voorbijtrad, en angstig en bevende de gastvrijë huisdeur had ontsloten, toen voelde zij eerst, wat ze miste van vroegere krachten, van vroegere gezondheid, die zoo luchte vlugheid had geschonken; maar zij voelde ook, dat zij voort moest, alevel voort; mogt zij bezwijken aan zijne voeten, het ware zoo! Zij had dien grootschen man reeds meer geofferd, dan haar leven; zij zou, nu om zoo iets gerings, zijne zaak niet opgeven. O! die vreeselijke overspanning van eenen brandenden hartstogt brengt voor eene wijle bovenmenschelijke krachten aan, maar krachten ook, die sneller sloopen dan de vreeselijkste zwakheid; SÜSCHEN dolf haar graf in dien nachtelijken togt, waarbij zij nog te kampen had met al de angsten der schuchterheid; met al de schrikken des bijgeloofs; met al de ontzettingen der onwetendheid! O! wie het teêre kind voor korte weken zulk eenen togt had voorspeld. De onmogelijkheid ware door haar met huivering bezworen geworden; en toch, zij heeft dit kunnen volbrengen; zij was zelfs na hare verklaring aan ANTONI van *Bourgondië* nog niet weder ineen gezonken, want onrust, schrik, ontzetting voor den zielsbeminde hielden haar nog opgerigt.

Zoodra de Bourgondische Edelen de wond kenden, waaraan hun meester bloedde, wisten ze beter de wijze hoe die te verplegen; ook naderden ze op nieuw den Hertog, die intusschen, in den roes der driften voortijlende, zijne eigene kostbare en hooggeliefde sieraden had vertrapt, dooreen geworpen, verpletterd; hij trad met de beide voeten op den koninklijken mantel, dien hij neêrgerukt had van de credenz; hij had het zwaard op nieuw gevat, en verwondde zich daaraan bij zijne wilde en onvoorzigtige gebaren; zijne handen bloedden, maar hij voelde ze niet, of liever, het was hem onverschillig; hij had zich het vel van de borst opgereten met zijne lange, scherpe

nagels, en het was ijzingwekkend, afzigtelijk te zien, hoe hij de achtbaarheid van zijn voorkomen en de welvoegelijkheid gansch vergat, in het bijzijn van zoo vele zijner Grooten, en zelfs van zijne lagere dienaren; de eersten waren edelmoedig en trouw, en hadden medelijden met die groote teleurstelling, die tot razernij voerde; maar de anderen, grover van gevoel, lager van beginsels, zagen niet allen toe met eerbiedigen weemoed; wij hebben het opgemerkt, hij was niet zacht voor wie hem dienden; hij had hun te vaak de uitwerksels zijner driften en kwade luim doen voelen; te veel gestraft met hardheid, zonder liefde; te veel hooge koelheid gesteld tegenover hunnen ootmoed; te weinig ontzag gehad, ook voor hunne regten, dan dat zij hem hadden kunnen liefhebben, gelijk zij hem vreesden; dan dat er niet onder hen gevonden werden, die zich in dit schouwspel met lage, doch niet onnatuurlijke zegepraal, verlustigden, en velen van de menigte, die nu meer en meer aangroeide, hadden meer nieuwsgierigheid, hoe dit tooneel een eind zoude nemen, dan belangstelling, of het te zijner eere zoude zijn.

KAREL scheen zelfs van zijne hooge huisgenooten, van zijn' bloedverwant zoo iets te vermoeden; want toen ANTONI de Bastaard tot hem zeide: ‘Doorluchtige Vorst! gij ziet ons allen verpletterd door eene trouweloosheid.....’ liet hij hem niet uitspreken, maar strekte gebiedend het zwaard naar hem uit; met eene daverende stem riep hij: ‘Terug! terug, verraders! want verraders zijn er onder u! Nadert mij niet, dan met den eerbied die mij toekomt als Koning, als Keizer! want ik zal beiden zijn; ik zal het zijn, ten spijt van den bedelaar FREDERIK, en van de schelmen, zijne Keurvorsten.’

ANTONI begreep; hij dankte den Hemel, dat de Hertog zich ten minste begon te uiten.

‘Mijn Souverein!’ sprak hij, ‘in trouwe, het denkbeeld is goed, zet u zelven deze kroon op het hoofd, in dezen zelfden oogenblik; hebt gij geene Bisschoppen genoeg om u te wijden; zijn wij niet met een goed getal hooge leenmannen hier, om u trouw te zweren: wat zoudt gij den Keizer danken, wat gij uit eigen kracht vermoogt?’ En hij bood hem knielend de kroon aan, die hij had opgeraapt.

KAREL lachte met eenen wilden lach, en nam die begeerig; een oogenblik bezag hij die aarzelend, - toen sprak hij met eenen diepen blik van argwaan, hoogheid en schranderheid:

‘Opdat gij u morgen Hertog zoudt laten huldigen, uit eigen

magt; opdat gindsche jonker baanderheer zou heeten, eer wij eene maand verder waren; opdat..... Neen! bij de eer van St. JORIS, niet alzoo!' en hij wierp het blinkend sieraad op den grond, en trapte het ineen onder den voet. Toen was er geene kroon meer voor KAREL *den Stouten*.

Zoo had die doldriftige Vorst, te midden zijner woede, begrepen, dat met die daad, die men hem voorstelde, het gansche leenstelsel in duigen viel, dat eerwaardige en vaste gebouw der middeleeuwen, dat van den Keizer af tot den kleinsten leenman toe, zich aaneenschakelen en steunen moest, zou het opgerigt blijven.

'Neen!' vervolgde KAREL, 'wij zullen ons zelve helpen; maar anders, maar beter, maar zóó, dat het Rijk er van gewagen zal, en dat geen Vorst meer den moed zal hebben, ons te bedriegen. In den zadel, Edelen en Vassalen! in den zadel! en wie mij trouw is, vinde den weg uit, dien de schurk is heengevlugt, en wij zullen hem terughalen, al verschool hij zich in het diepste van zijn Keizerrijk; al verschool hij zich in den schoot van den Heiligen Vader! en wij zullen hem terugsleuren aan den staart van ons ros, hierheen naar deze zelfde plaats; bij zijne graauwe haren zullen wij hem slepen voor dit altaar, en met de dagge op de keel hem dwingen, dat hij ons de kroon op het hoofd zette!' Des Hertogs harde en krachtige stem had dit weder zoo verstaanbaar gesproken, zoo zeer op zijn' eigen' toon, dat ieder het verstond en begreep; van daar ook, dat allen huiverden en verbleekten, als bij eene godslastering. De Majesteit der Keizeren van het Heilige Roomsche Rijk was iets zoo onschendbaars, bij de volkeren dier eeuwe; de hand te slaan aan zoo eerwaard een gezag scheen zoo zeker eene heiligschennis, en KAREL was zoo zeer de man om te ondernemen, wat zijne driften hem ingaven, dat al die onderdanen op het punt stonden om hunnen meester te schuwen, als een', die in den rijksban was vervallen. ADOLF VAN RAVESTEIN, zijn geliefdste vriend en wapenbroeder, en LODEWIJK VAN BOURBON, Bisschop van *Luik*, zijn eerwaardige bloedverwant, traden nu toe.

'Mijn Heere!' sprak de laatste op ernstigen toon, 'al ware gansch *Bourgondië* verloren, het betaamt geen' Christenvorst dusdanig te woeden, en zulke woorden te spreken in Gods Huis! Wij zullen u eeren als den magtigste en grootsten onder de menschen; maar *gij* moet JEZUS eeren, in wien onze zaligheid is; en gij moogt niet dus met ongewijde voeten treden op Zijn altaar.'

KAREL maakte onwillekeurig het teeken des kruises, en zag om zich; werkelijk stond hij op de plaats, waar alleen de Priester regt heeft den voet te drukken.

'Ik heb zoo veel gedaan voor uwen God en uwe Heiligen, en hebben zij eenmaal ter mijner gunste beschikt, dat dit verraad mislukte? Ik ben zat van te dienen, wie verlaten in nood.'

De Bisschop zag hem droevig aan bij dit antwoord, en zeide alleen: 'Hebt gij hunne hulp ingeroepen?' toen ging hij ter zijde. KAREL hief dreigend de hand op, maar verliet toch de plaats en nam den arm van RAVESTEIN. 'En wat zegt gij daartoe, Neef?' vroeg hij.

'Mijne meening is, dat een bedaarde aftogt eervoller zijn moet dan eene gluipende vlugt. FREDERIK heeft het laatste gekozen; mijn Vorst! wat dunkt u van het eerste?'

'Dat gij ons ter goeder ure aan onze krijgsdaden herinnert, en aan ons goed leger. Ja, wij blijven niet langer in een oord, waar men ons heeft verraden; - die FREDERIK, die slaafsche huichelaar, dat *hij mij* dit heeft durven doen: o! het kan niet waar zijn; ik wil niet dat het waar zij, hoort gij allen! ik zeg het u, het is eene leugen; zoo durft een FREDERIK KAREL van *Bourgondië* niet uittarten!' en hij geraakte weder in die verwoedheid, waarvan hij zoo even een weinig tot kalmte scheen te komen.

'Wij zullen lieden naar *Trier* zenden, om er de zekerheid van te hebben, Doorluchtigste Heer!' sprak RAVESTEIN; 'maar ge hebt mij nog uwe bedoeling niet duidelijk gemaakt.'

'Ik weet niet meer.....' hernam de Hertog, naar den grond starende, en hij sloeg zich het voorhoofd met de gebalde vuist. 'O! ik zal hierna nooit meer zijn wat ik was.' Dit woord werd opgevangen door het meest deelnemende hart, dat er onder de aanwezenden voor hem kloppen kon. Ontslopen aan de vriendelijke zorg van den Sire DE LA MARCHE, was SÜSCHEN zoo digt mogelijk nabij den Hertog genaderd; hare ziel werd door de strijdigste gewaarwordingen geschokt; zij had zich haren held grooter gewenscht, anders; zij had hem verschrikkelijk kunnen zien, maar niet afzigtelijk; zij had hem leeuw gewild, maar geen gierende wolf! Ook kon zij het niet verdragen, de klagt der moedeloosheid uit zijnen mond te hooren; zij vatte er moed uit om hem toe te spreken; zij, het zwakke kind, nu al die mannen dáár in ontzetting terugbleven.

'Mijn Koninklijke Heer!' riep zij, 'dat is geene taal voor uwen mond. Wie durft meenen, dat gij niet altijd blijven

zult wie gij zijt? Hebt gij eenig ding verloren sedert gisteren? en waart gij toen niet de heerlijkste Monarch van de Christenheid? en zijt gij iets minder magtig, iets minder rijk, eenigzins kleiner van moed, of minder van daden? O! mijn genadige weldoener! als gij hier geene moeder hebt om u te troosten, of geene zuster, hoor dan het woord van uwe slechte dienstmaagd, en laat die lieden allen niet zien, dat gij betreurt, dat gij zóó betreurt, wat gij niet noodig hebt, om de meerdere te zijn van alle groote Heeren op aarde.'

Was het hare zachte, doordringende stem, welluidend als zoete muzijk; was het de onuitsprekelijke liefelijkheid van haar wezen, zoo uitgeteerd, zoo bleek, en toch zoo engelachtig schoon; of was, zonder dit, de roes der hartstogten uitgewoed, en hernam de rede eindelijk hare regten? wij durven het niet beslissen, maar KAREL keerde zich tot zijne Edelen met meerder waardigheid en met kalmer oog: 'Deze kleine heeft beter gesproken dan een van u; want zij herinnert ons, dat wij hier voor al deze lieden eene vertooning maken, die beter voldoet aan hunne ijdele nieuwsgierigheid dan aan onzen pligt, om de Hoogheid van onzen rang te handhaven. Graaf VAN KLEEF! gij hebt mij zoo even gevraagd wat ik besloten had; ik meende toen te antwoorden: *Trier* te verwoesten, en als fakkel te gebruiken bij onzen terugtogt; maar deze kleine burgeres heeft hare stad gered; wij zullen ons beter beraden. Alleen wij zijn niet gewoon, staatsraad te houden met zoo vele toeschouwers, noch in een kleed, waarmeê wij op zijn best eene vroegmis konden bijwonen. En het is niet goed van u, gij, verdere Heeren! dat zoo velen onze eenzaamheid kwamen storen. Sire DE LA MARCHE! mijne hofmeesters zijn belast met de toebereidselen tot de afreize. Kom, ADOLF! uwen arm.' En SÜSCHEN voorbijgaande, keerde hij zich snel naar haar om. 'Gij, hupsche deern! wees gedankt; wij zullen u beloonen; gij zult met ons blijven; wij nemen u in dienst bij de Hertogin onze echtgenoot.'

'Echtgenoot, Heer!' vroeg SÜSCHEN met doffe stem, en glasachtig starend oog; - 'zijt gij een gehuwd man?'

'Wel zeker, kind! de Hertog van *Bourgondië* zou geene hand kunnen vrijhouden, al had hij er vier te besteden,' hernam hij, schielijk verder gaande.

'O mijn God! wat ik eene groote zondaresse ben!' riep het meisje, en zonk neder nevens den pilaar, waartegen zij leunde.

KAREL *de Stoute* trad haastig door de rijën zijner vassalen en

dienaren heen, die eerbiedig ruimte maakten met eene mengeling van bewondering, ontzetting en medelijden voor dat grootsche en zonderlinge karakter, dat zich zoo bandeloos prijs kon geven aan zijne driften, en zich te midden daarvan toch weêr zóó kon beheerschen. Toen hij buiten de kapel was gekomen bleef hij stilstaan en zag even om. ADOLF VAN KLEEF wisselde eenen blik der hoogste verbazing met de andere Heeren; zij aanschouwden wat ze nooit hadden gezien; KAREL *de Stoute* verbleekte!

'Helaas! al mijne grootsche plannen op *Duitschland* laat ik dáár achter,' sprak hij zacht en dof.

'Niet één enkele daarvan,' antwoordde eene krachtige mannenstem uit degenen, die ter zijde stonden.

'Het woord was niet voor u, gij dààr, die zoo vermetel spreekt,' hervatte KAREL, terstond weêr zich zelf.

'Het kan zijn, mijn Hertog! maar als ik u aanwijs hoe het waar kan worden? Mijne wapenen voegen u welligt niet, maar mijn devies zal u gevallen; het luidt: Wraak in den val van *Oostenrijk*!'

'Waarachtig, het klinkt goed,' riep KAREL tevreden; 'volg mij, man! wij willen u hooren in onzen raad. Wie zijt gij?'

'PETER ARCHIBALD VAN HAGENBACH, Landvoogd van *Ferette*,' antwoordde deze.

In den raad, die den Hertog van *Bourgondië* beleide, waren de gevoelens als altijd zeer verschillend geweest. De Graaf ENGELBERT van *Nassau* had den moed gehad, het vredebrengend voorstel te doen, om de Jonkvrouw van *Bourgondië* werkelijk aan den Aartshertog uit te huwen, waarna Keizer FREDERIK geen oogenblik aarzelen zoude, om de gewenschte krooning te volbrengen; maar schoon enkele Edelen hem ondersteunden, het werd met een honend woord door KAREL verworpen. De Bastaard van *Bourgondië*, in het belang der tegenwoordige Hertogin, drong aan op vastere verbindtenissen met het regerende Huis van *Engeland*, dat een trouwe Bondgenoot kon zijn tegen *Frankrijk*, zich strijdgenooten en vrienden te maken in de Zwitsers, de geborene vijanden van *Oostenrijk*, en gezamenlijk den Keizer onder eenig voorwendsel den oorlog aan te doen, of de kroon te maken tot voorwaarde van den vrede. ADOLF VAN RAVESTEIN had tegen den oorlog met den Keizer, en meende, door onderhandelingen en door aanbiedingen in geld, des

Hertogs wensch het spoedigst bevredigd te zien. Mijnheer de CHATEAU-GUYON kwam op zijn geliefkoosd ontwerp terug, het huwelijk van den Dauphin met MARIA, of ten minste een opregt en vast vredesverbond met *Frankrijk*, altijd met oogmerk, om tegen het hoofd van het Duitsche rijk te handelen. En zeker, het laatste ware het doeltreffendste geweest; KAREL zelf zag het in; maar geene van die raadgevingen was eigenlijk meer te volgen, en boven alles niet de laatste. De Hertog had zich aan die zijde volmaakt den weg tot vrede versperd. Want, wij moeten het eens vooral zeggen, vroeger noemden wij hem van zijnen tijd; maar, om waar te zijn, hadden wij hem er beneden moeten plaatsen: want ziet, de tijd der ijzeren mannen van de middeleeuwen begon langzamerhand voorbij te gaan, de beurt kwam aan het hoofd, aan de zedelijke kracht, aan den volhardenden wil, die met strikte en langzame treden op zijn doel afging, en het omzigtig en behendig wist te vatten, nadat hij met onuitputtelijk geduld het oogenblik van den greep had afgezien; zóó ten minste deed LODEWIJK XI, die zeker zijne eeuw begreep, die een vastgesteld ontwerp nooit weêr losliet, maar het doorzette en er het oog op rigtte door alle belemmeringen heen, maar langzaam, maar met geduld, maar met onvermoeide inspanning van alle zijne krachten, er heen sluipende langs bogtige zijwegen, of er naar voortjagende langs eenen onmetelijken omweg; die zich er voor wist te krommen, te plooijen, te vermommen, te laten vertrappen als het zijn moest, maar die er zich zoo min van scheidde als de spin van haren draad, hoe onzigtbaar zij ook bij magte is dien te weven; en die het bereikte, en die het hield, en die gestorven is na zijne taak voleind te hebben. Niet alzoo KAREL. Nog droomende van de stoute schitterende feiten der ridderschap, stelde hij zijn beste vertrouwen op zijn zwaard; hij wilde altijd doorhakken met zijne geduchte legermagt, wat zijn mededinger voorzigtig weerde; achter zich, hield hij niets voor onmogelijk, rekende hij alles in zijne magt, meende hij niets verder te behoeven. Ja, het is zoo, hij ook bragt zijne offers op de altaren der staatkunde; hij ook koos wel eens de sluippaden van list en de omwegen der voorzigtigheid; maar hij had geen geduld, om de uitkomst af te wachten van zijne offers; hij gebruikte de list onhandig en het bedrog ten ontijde; en als hij eens op eenen omweg was, liet hij zich afleiden van zijn doel; en nooit was eenig Vorst ongelukkiger in de keuze der middelen om het te bereiken. Zoo had hij niets dan eenen

wapenstilstand weten te verkrijgen van zijn' magtigen nabuur van *Frankrijk*, en in plaats van te zorgen, dat deze in eenen vasten vrede verkeerde, was *hij* het juist, die, met onverklaarbare nalatigheid, zijne onderhandelaars terughield, vergat te zenden of opontbood, zoodra die van LODEWIJK ernstige voorstellen hadden aan te bieden; zoo had hij, wel verre van zich te verbinden in eene naauwe vriendschap met die Zwitsers, die tegen *Oostenrijk* zijne nuttigste en opregtste Bondgenooten konden zijn, hun wantrouwen opgewekt, en geen' stap gedaan om hen gerust te stellen, eene fout, waarvan LODEWIJK XI met zijnen geest van vooruitzien al de partij had getrokken, die hem mogelijk was. Van de zijde van *Engeland* had hij YORK gehuwd, en LANCASTER heimelijk de hand gereikt. Zóó altijd slechts vóór zich ziende, en nooit om zich heen of achterwaarts, had hij zich in velerlei ondernemingen tegelijk gestort, zonder er ééne deugdelijk ten einde te brengen, en, nog ten overvloede, door een onredelijk, ontijdig overgeven aan boozen trots of nutteloozen toorn, was hij veeltijds den beer gelijk, die alleen met zijne plompe kracht de angels van dreigende bijën om zich uittart. Maar het duchtigste bewijs, dat hij niet stond op de hoogte der eeuw, die men te gemoet ging, was juist dat vasthouden aan dat leenstelsel, dat hem schromen deed, uit eigene magt de kroon op het hoofd te zetten, daar, zoo iemand, *hij* het had moeten durven; daar hij na het gebeurde toch met den Keizer stond op eenen voet, die geen vrede kon blijven; daar hij toch oorlog ging voeren met het Rijk; daar hij toch zijne vassalen aan het ongewone moest wennen; maar hij durfde het niet; hij klemde zich met beide handen vast aan een gebouw, dat met éénen stoot van zijn' voet had kunnen instorten; dat toch welhaast vallen ging, en waarvan LODEWIJK de schranderheid had, de grondvesten met heimelijke slagen te ondermijnen, door den burgerstand op te heffen en groote kroonvassalen in hunne regten en onafhankelijkheid te knotten, door de eerste Koning der burgers te worden, in één woord; terwijl KAREL niets bleef dan de opperste van de leenmannen, de laatste Vorst der Ridders. KAREL V was reeds wetgever.

In dien raad werd er dan niets beslist, niets vastgesteld, schoon men door den valschen bode, dien SÜSCHEN had voorspeld, de zekerheid kreeg, dat FREDERIK den *Moezel* afgezakt was, in de rigting van *Keulen*, schoon de Hertog toebereidselen liet maken tot een overhaast vertrek. Maar toen hij den raad dier trouwe en schrandere mannen uiteen liet gaan, en zij allen

hem smeekten, nu ten minste ruste te nemen, antwoordde hij met eenen trotschen glimlach, dat hij zijn krijgsvolk monsteren ging, en dat de Sire van HAGENBACH hem vergezellen zoude. Wie herinnert zich niet den noodlottigen invloed, dien de handelwijze en de beraadslagingen van dezen man op KAREL's volgend lot hebben uitgeoefend; hoe hij het was, die hem sterkte en aanvuurde in zijne roekelooze ontwerpen, in de bemagtiging van alle sterke steden des linker-Rijnoevers; hoe hij hem wikkelde in den gevaarlijken oorlog tegen het vrijë en krachtige herdersvolk van *Zwitserland*; hoe..... maar zijne verdere geschiedenis ligt niet in ons plan. Wij willen alleen bewijzen, hoe zeer teleurstelling en dolle wraakzucht hem in de armen wierpen van een' man, die zijn kwade geest was, verligchaamd in een' ijverigen dienaar. Hoe het beleg van *Nuis* de eerste daad van wrake was, die KAREL ondernam tegen den Keizer en het eind van zijn krijgsgeluk; hoe de laatste daar wel schande wegdroeg, maar hij zelf ook weinig eere, en hoe hem toch nog eenmaal eene kroon is op het hoofd geplaatst; maar, dat was te *Nancy* door RENÉ DE VAUDEMONT, erfgenaam van NICOLAAS van *Calabrië*, en dat was eene Hertogskroon op het hoofd van een verminkt lijk!

. . . . . .

Door goedhartige bedienden, die geroepen waren ter ontlediging van de kapel, werd SÜSCHEN gevonden, tot zich zelve gebragt en verpleegd, en door den Sire DE LA MARCHE, op hare bede, onder een voegelijk geleide teruggezonden naar *Trier*; zij genas van haren zinneloozen hartstogt, die door niets was gevoed geworden dan door hare eigene verbeelding, dien zij nog had kunnen kweeken, zoo lang het alleen een rampzalige was, maar dien hare deugd met afschuw uitrukte, zoo ras zij dien als een' schuldigen kende. Onnoozel kind! dat zich vergaapt had aan den glans van eenen gouden mantel, aan de schittering van een fonkelend oog; had ze den Hertog van *Bourgondië* bemind, om alles wat met en van hem was, zonder dat hare onschuld dieper over mogelijkheden had nagedacht; zij had zich slechts overgegeven aan haar gevoel en nooit berekend. Maar hoezeer zij er in slaagde, de schadelijke hersenschim van zich te weren, de gevolgen van de handelingen, die deze reeds veroorzaakt had, waren niet te ontgaan. Haar teeder ligchaam herstelde niet zoo goed als hare ziel; verzwakt, ondermijnd, bleef zij het voortslepen, en het was haar eene gestadige herinnering, eene gedurige straf, en hoe vroeg reeds de dood

haar de wang zou ontkleuren, was die taak reeds voor lang door den hartstogt volbragt. Den frisschen blos der gezondheid en der jeugd had zij geofferd aan den krooningsnacht van KAREL den *Stouten*.

Te *Keulen* reeds wilde Keizer FREDERIK ROMUALD beloonen, door hem Ridder te slaan; maar de jongeling verkoos liever zijne sporen te winnen door roemrijker daden, dan het overbrengen van een Vorstengeheim. Hij verdiende zich die bij de verdediging van *Nuis*

De Markgravin van *Spangenheim* heeft zich somtijds beroemd op het aandeel, dat zij had in KAREL's teleurstelling, maar nooit toch in het bijzijn van haren zoon, die daarmede de gunst des Aartshertogs voor altoos verloren had, onregtvaardig zeker; - maar de Aartshertog beminde!

En hoe die liefde bekroond werd, hoe MARIA trouwe hield door alle wisselende kansen van haar leven heen - staat het niet geboekstaafd in iedere geschiedenis van *Bourgondië*, en van *Nederland*, hoe hun echt werd voltrokken in 1477, na den val van Hertog KAREL, eenvoudig en zonder praal, als eene waarachtige verbindtenis uit liefde; en was hun huwelijksleven, hoe kort het ook zijn mogt, niet een zeldzaam voorbeeld van een' gelukkigen Vorstenecht, waaraan MAXIMILIAAN, de laatste overgebleven, nooit meer kon denken, dan tot tranen toe geroerd?

Alkmaar 20 Mei 1841.

A.L.G. TOUSSAINT.

Personeel en profaan.
(Brieven aan Albert.)

Derde brief.

Lang heb ik staan wachten, mijn ALBERT! eer het onzen Gids behaagde, mij op den togt in zijn gevolg te nemen. Het scheen, dat hij met zijn publiek door zulk eenen bajert van boeken en schrijvers had heen te worstelen, dat hij mij vooreerst moest laten staan; te meer, met zulk een pak contrabande op den nek, als eene verdediging der Personaliteit. Wel jammer! met één' sprong had ik mijn doel willen bereiken; en zoo mijn vorig schrijven er reeds wat springerig uitzag, het was, omdat ik aldus schielijk meer en meer te gelijk dan anderen in het oog hoopte te krijgen. Misschien ook om onze zedemeesters der nuttigheidsbent uit het oog te blijven, die zoo streng en zoo zwaarmoedig zijn, als hun stelsel zelf.

'En dat op poene van halsbreken.' - Het is een eerlijke dood, vergeleken met het pijnigende van den sukkelgang, dien wij thans moeten volgen. Bij eene aesthetische, eene wijsgeerige beschouwing staat mij niets zoo zeer tegen de borst, als de strenge chronologische orde; niets is meestal zoo prozaïsch, zoo onlogisch als de Tijd, en de duizenden Verhandelingenlezers en Verhandelingenschrijvers, die langs dien weg tegen de hoogte van hun onderwerp trachten op te klauteren, schenen mij den bedriegelijken regel, dat 'het verstand met de jaren komt,' op de ongelukkigste wijze in praktijk te brengen.

Reken mij dus niet al te streng na, ALBERT! zoo ik dezen brief aan den voorgaanden knoop, met de stoute verzekering: wij zijn aan PLATO genaderd. - Hoeden af voor de wijsbegeerte, die zoo ernstig en effen ziet als een Egyptisch standbeeld! - Neen, zegt ge, men moet een vreemdeling in onze nieuwste letterkunde, in de schriften zoowel van onze literatoren, als van onze godgeleerden, van onze taalkenners, zoowel als van onze poëten, van onze wijsgeeren, zoowel als van onze geneeskundigen zijn, om niet te weten, dat de philosophie eene zaak *à la portée de tout le monde* is, en dat de éénige weg om de wijsbegeerte te maken, wat zij wezen moet: studie van den

mensch in den mensch, de Platonisch-Socratische school is. Wilt ge eens eene proeve van het menschelijke der Platonische wijsbegeerte, wat haren vorm betreft?

THEODORUS. ‘Ik heb dáár onder mijne leerlingen een' buitengemeen knappen jongen, een' stadgenoot van u, o SOCRATES! Ware hij schoon, dan zou ik er niet van spreken; maar integendeel, hij is leelijk, en heeft, even als gij, een' platten neus en uitpuilende oogen; maar toch niet zoo erg als gij, dat durf ik zeggen. - Kom eens hier, THEAETETUS! ga eens bij SOCRATES.’ - SOCRATES laat de gemaakte aanmerking niet onder zich. - ‘Wel ja,’ zegt hij, ‘THEAETETUS! laat ik mij zelven eens goed bekijken, hoe ik er toch uitzie. Want THEODORUS verzekert mij, dat wij sprekend op elkander gelijken. Maar wanneer wij nu eens beiden eene lier hadden, en THEODORUS zeide, dat wij daar allebeî even goed op speelden, zouden wij hem dan aanstonds gelooven, of wel eerst nagaan, of hij verstand van muzijk had; en zoo hij er geen verstand van had, zouden wij hem dan gelooven?’ THEAETETUS. ‘Zeker niet.’ SOCRATES. ‘Dus als wij er eenig belang in stellen, of onze aangezigten op elkander gelijken, zouden wij moeten nagaan, of THEODORUS wat van de schilderkunst weet. Zou hij portretten kunnen maken?’ THEAET. ‘Zoo ver ik weet, heeft hij daar nooit aan gedaan.’ SOCR. ‘Maar toch wel aan meetkunst en sterrekunde en wiskunde en muzijk en alles wat tot de hoogere beschaving behoort?’ THEAET. ‘Zeer zeker, o SOCRATES!’ SOCR. ‘Welnu dan, als THEODORUS de ziel van één' van ons beiden prees om deugd of wijsheid, dan zou een nader onderzoek wel de moeite waard zijn; maar als hij over de gelijkheid onzer aangezigten spreekt, en die laakt of prijst, dan verdient hij onze aandacht niet.’

Mag ik achter deze aanhaling een paar aanmerkingen voegen?

I. De personaliteit van THEODORUS is regt oppervlakkig; het is eene opmerking zoo als wij die in de heldeneeuw zouden zoeken, eene opmerking van Jan en alle man; die kinderen maken, wanneer zij nog niet veel verder denken. Maar de fijne menschenkenner PLATO wist, dat alle menschen iets van kinderen behouden; alle tijden iets van de tijden, toen de menschen kinderen waren; alle beschaving iets van de gemeenheid, die zij hervormde; en dat geene kunst, die de natuur nabootst, mag bannen, wat in de natuur is; maar trachten moet, het zoo fijn te nuanceren, zoo bevallig in te kleeden, als hij het hier deed met de personaliteit van THEODORUS over de leelijkheid van SOCRATES.

II. Eene tweede opmerking. Wat geen kwaad doet, is geen kwaad,

ten minste geen erg kwaad, en de personaliteit van THEODORUS doet SOCRATES geen kwaad; juist omdat zij kinderachtig is, en de man den tijd te boven is, waarop zijn uiterlijk voorkomen zoo veel bij hem geldt. De man, bij wien zulk eene personaliteit kwaad bloed zet, staat niet op de hoogte van SOCRATES; maar o geschiedenis onzer letterkunde! door SOUTHEY's vertaling, is het éénige wat *Engeland* van onzen puikdichter BILDERDIJK kent, de bijzonderheid, hoe boos de groote man zich maakte over zijne slechte portretten. Hoe veel wroks en haats heeft het gevoelige punt van brillen niet gebaard! De bril van HELMERS, van Mr. VAN 'S GRAVENWEERT, van Mr. ROBIDÉ VAN DER AA, zijn achtereenvolgens mikpunten voor hunne beoordeelaars geworden. En toch was het eene onschuldige zaak, die niets meer bewees, dan dat de neuzen dier Heeren niet het gebrek hadden der neuzen van SOCRATES en THEAETETUS. In plaats van er over in gramschap op te vliegen, ware het veel Socratischer, veel wijzer, veel kunstiger geweest, den Recensenten te herinneren, dat zij noch gezigtkundigen, noch portretteurs waren.

Maar niet slechts SOCRATES leelijkheid, en de dronkenschap van ALCIBIADES, en het fraaije haar van PHAEDO zijn door de gedenkstukken van PLATO der nakomelingschap overgeleverd; de grootste wijsgeer stond tevens als de grootste kwaadspreker bekend. Wee, wie ter kwader naam staat! Als hij van iemand zweeg, die te zijnen tijde eenigen roem had verkregen, dan werd hem dat zwijgen als wangunst toegerekend; en noemde hij hem, of voerde hij hem op in zijne gesprekken, dan gebeurde het schaars, of de aangehaalde liet er eene veder bij. En niet eene enkele; neen, hij werd naakt geplukt, tot hij daar stond als een voorbeeld van buitensporigheid, van hebzucht, van onwetendheid. Er is hier echter een groote troost op te doen voor allen die voor personaliteit bang zijn. Van PARMENIDES en ZENO gebruikt b.v. PLATO een heel leelijk woord; en het leger van uitleggers staat op als één éénig man, om te betoogen, dat het zoo kwaad niet gemeend, maar alleen bij wijze van spreken (eene leelijke wijze van spreken voorzeker!) werd gezegd. Het groote viermanschap van den Atheenschen Staat valt onder zijne scherts; en latere redenaars werken zich in het zweet, om er hen weder op te helpen. De dichters, die van hem leden, hebben zich zelve meestal boven water gehouden. Op het persoonlijk karakter van die Heeren schijnt er ten allen tijde minder gezien, al was er hier of daar een steek los. En de redenaars, eindelijk, - ik wenschte wel, den uitgever van latere tijden te zien, die niet, spijt PLATO, zoo veel van Attischen honig sprak, dat gij zijn'Auteur daarmede geheel besmeerd te slikken kreegt. - Zoo er in de menschelijke

natuur eene onvriendelijke geneigdheid bestaat, om aan den goeden naam van zijn' naaste te tornen, er is van de andere zijde eene drift om te prijzen, waar het maar pas geeft. Zoo ge geene verdediging waard zijt, wint of verliest de wereld weinig, bij een klad meer of minder op eene onbeduidende nagedachtenis. Zoo ge die waard zijt, staan er altoos ijveraars op, die uwe zaak tot de hunne maken. De schalen blijven vrij wel in evenwigt. HOOFT! uw HOOFT had het reeds van zijn' overgrootvader geleerd: ‘Dat nooit yemandt zoo eerlijk leefde, oft een derdendeel der menschen lasterd' hem; noch yemandt zoo oneerlijk, oft een derdendeel loofd' hem.’

- Maar den laster te laten *drukken*! - Van PLATO op de drukkunst is een sprong, dien ik met welgevallen mede maak, alleen om zoo doende weder van het drukken op het schrijven en van het schrijven op het spreken terug te takelen.

Wij spreken zeker allen veel, dat niet waard is om gehoord, nog minder om geschreven, nog minder om gedrukt te worden. Maar te drukken zoo als er niet gesproken wordt, te schrijven zoo als er niet gedacht wordt; - ware PLATO hier, hij zoude het, even als de schilderkunst, eene nabootsing genoemd hebben, die op den *derden* afstand van de waarheid stond. Er zijn, vooral in de laatste tijden, zoo vele boeken geschreven, om te bewijzen, dat de vorm der Platonische gesprekken van hunnen inhoud onafscheidelijk is, dat ik geloof durf eischen, ook zonder dat ik aanhalingen doe; ook al leide ik het daarover geschrevene, gedrukte, geprezene tot eene gevolgtrekking, die ik vrees, dat onze ijverige Platonisten ondeugend zullen noemen. De gevolgtrekking is deze: PLATO's doel, PLATO's kunst bragt het mede, dat hij personeel was. Hij schreef gesprekken, mogelijk niet zoo als zij gehouden *waren*, maar zoo als zij gehouden *worden*, met de liefde en den haat der partijzucht, met het slinksch overleg der begeerte om gelijk te hebben; met de levendigheid der natuur, waarin het onderhoud gekaatst wordt tusschen de verschillende denk wijzen van verschillende karakters. - Hij wist, hoe gedachte en handeling, hoe spreken en willen onderling verbonden zijn; maar zou zijn gesprek der opteekening waardig worden, dan moest de gedachte in de handeling, het willen in het spreken worden gezien. Hij *idealiseerde* of hij *karrikatureerde*; had hij anders gedaan, zijne gesprekken waren der opteekening niet waardig geweest.

- Goed! - zegt niet gij, maar iemand, die met volle gerustheid de armen over de borst kruist, omdat hij nooit iemand iets grievends zeide, en zich zelven zoo rond maakt, dat iedere scherpe snede er langs afgleed. - Goed; maar hij had over den oorsprong

der wereld, over de regtvaardigheid, over de onsterfelijkheid der ziel kunnen schrijven, zonder iemand iets hatelijks te zeggen! - Het is hetzelfde gezegd, alsof iemand beweerde: hij had vertoogen kunnen schrijven en geene gesprekken. Dat had hij voorzeker; maar nu hij gesprekken schreef, beweer ik, dat, van de zijde der kunst gezien, hij juist en goed zag.

Le style c'est l'homme is een allerhumaanste stelregel. Want al onze lessen en handboeken over stijl en redekunst leeren een' goeden stijl schrijven; *ergo*: een braaf man zijn. Maar is de herhaling van dien regel in onze dagen niet bijna een bewijs, dat hij niet betracht wordt, of niet helpt? dat er ondanks onze redekunst meer kleur, meer teekening zijn moet in hetgeen wij laten drukken en hooren; dat de pols van het leven ook in het geschrevene moet kloppen? *Le style c'est l'homme* was in omgekeerden zin ook de stelregel van PLATO, en daarom teekende hij naast den stijl den man, dien hij moest voorstellen, in zijn zitten en staan, in zijn opvliegen en indommelen, en in den stijl zoo sterk den man, dat GORGIAS moest uitroepen: een nieuwe ARCHILOCHUS is in *Athene* opgestaan! - Ondanks alle hatelijkheden van PLATO, vermeldt geen geschiedschrijver, dat hem iemand te *Athene* vervolgde; geene bravo's, noch geene sycophanten. Bezat het Atheensche volk verstand genoeg om te begrijpen, dat hij minder berispenswaardig was, die elken mensch afzonderlijk voorstelde met zijne deugden en gebreken, dan die de menschheid beleedigde, door personen op te voeren, zoo als onhandige gesprekkenschrijvers van latere dagen, zonder ondeugd, maar ook zonder leven, houten automaten, op het bevel van den tiran, die hun Auteur heette, hun vervelend *koekkoek* herhalend?

Nog één woord, eer ik eindig: het is met PLATO, of de kunst van het leven afscheid genomen heeft; in plaats van het verband tusschen leven en wetenschap te bevestigen, stelt zij in de Aristotelische vormen eene breede klove tusschen de hoogte der laatste, de laagte der eerste. Wat werd er van de navolging van PLATO's gesprekken bij CICERO? Bij den beroemden Romein, vindt gij Romeinen

- Rerum dominos, gentemque togatam,

die, zoo zij struikelen, even als POLYXENA, sierlijk nedervallen in de plooijen van hun ruim kleed, en die elkander pligtplegingen maken onder het ophelpen: geene menschen, geene kunstfiguren meer!

Maar in de woeling van het *forum*, in die vrucht van Romeinschen bodem, die altijd Romeinsch eigendom bleef - de Satire - dáárover in een' volgenden nader.

(*Het vervolg in het volgende Nommer*)

Q.N.

Het kraamschut mijner moei.

Vrij gevolgd naar het Deensch van H.C. ANDERSEN.

Als 't jaargetij begon te strengen
   En Moei mij voor een dagjen vroeg,
   Kwam oude Claes nooit tijds genoeg,
Om me op zijn' arm er heen te brengen:
   In mantel en in mof gehuld,
Stond ik een uur vooruit te wachten,
En kwelde heel 't gezin met klagten,
   En trippelde van ongeduld.

Maar als de stumper eind'lijk tikte -
   Ik staarde door de laagste ruit
   Van moeders raam het venster uit, -
Dan zag slechts hij hoe blijde ik knikte;
   Mijn vlaag van zuurzien was voorbij,
Zoodra 'k maar hoorde, dat hij klopte;
‘Kom, Juffertjen!’ en de oude stopte
   Mij in, als bakerde hij mij.

De trouwe ziel! hij maakte een praatjen
   Van 't mooije Kraamschut van mijn Moei;
   Hij wist, wanneer het hevig woei,
Een' korter weg, een naauwer straatjen;
   Hij deed, zoo heel bezorgd, den zwerm
Van witte winterbijën wijken,
En ried mij de oogjens uit te kijken,
   Als Moei mij opving van zijn' arm.

Of ik het deed? Dat zou ik hopen!
   Geen omzien stond mijn mondjen stil;
   Want Moei, die rijk was, kon naar wil
Al wat zij fraai of vreemd vond koopen;
   En 'k werd dus steeds wat nieuws gewaar
Dat ik haar bad mij uit te leggen,
Om 's avonds Claes te kunnen zeggen:
   ‘Haar huik is zóó, zóó haar samaar!’

Hij prees mij nieuws - wel foei! weetgierig;
   Hij zeî, dat ik van heel haar' schat
   De weêrga in mijn hoofdjen had,
En echter, wat is 't onpleizierig!
   En echter had hij deerlijk mis;
't Is straks mij zonneklaar gebleken,
Wat schalk ik heb voorbij gekeken:
   'k Weet nog niet, hoe het mooglijk is!

Zoo vaak ik kwam viel me op haar' oven, -
   Een zuil van porselein gebouwd,
   Met koop'ren deuren, geel als goud, -
De zee in 't oog, wier waatren stoven:
   ‘Daar rijst de visch door God beschikt,’
Sprak Moei, terwijl de roode vonken
Ons onder 't warmen tegenblonken,
   ‘Zie, Nichtjen! hoe hij Jonas slikt!’

Maar 't staan bij 't vuur was overbodig, -
   Hoe zou, door 't hooge deurgordijn,
   Een togtjen ingeslopen zijn?
Ook had voor 't raam ze er meer dan noodig;
   Dies wipte ik ijlings van haar kniên,
Om, op een' hoogen stoel geklouterd,
(Wel driemaal riep zij: ‘Val niet, stoutert!’)
   Haar schilderijën te bezien.

Op eene, 'k vond die 't mooist van allen,
   Knikte ik een trotsche dame toe,
   - Het was mijn moeders grootemoê, -
Het scheen, dat zij een tulp liet vallen;
   Maar of ik bad: ‘Och! geef ze mij!’
Toch bleef zij in haar vingers pralen, -
Waarom ik ook zoo lang bleef dralen
   Bij zulk een stijve schilderij! -

Er hingen zestien silhouëtten
   - Onz' gansche maagschap - om haar lijst,
   Maar 'k weet niet wat men daaraan prijst;
Ik mogt die nikkertjens nooit zetten!
   Dan hadden wij wat anders schik,
Wanneer we op éénen vouwstoel speelden,
In 't zien naar al de mooije beelden
   Op 't Schut, wij, kleine Neef en ik.

't Zou Moei van allen togt bevrijden,
   En deed het ook: ons deed het meer;
   Ons leerde 't, hoe de Lieve Heer
Al vroeg de zonde moest kastijden!
   Hoe Adam en hoe Eva vlood
Voor 't zwaard, waarmeê de Cherub dreigde, -
Ofschoon hun hart tot boete neigde,
   Ontving hen in 't verschiet de Dood!

O! er viel meer nog op te aanschouwen:
   Hier werd de broedermoordenaar
   Verschrikt het roepen Gods gewaar;
't Vervallen aanzigt deed mij grouwen! -
   En dáár verdronk beemd, berg en bosch;
Eens werelds klagt stierf weg in 't klaat'ren
Van 's hemels sluizen, 's afgronds waat'ren,
   De hand des Heeren liet ze los!

Wij zagen Noäch's arke drijven;
   Hij stond aan 't venster, - de avond viel -
   En 't was, zeî Moei, alsof zijn ziel
Vast vroeg: ‘Waar toch de duif mag blijven?’
   Wat boeide ons dus aan ééne plek?
We neigden met d' Aartsvader de ooren,
We waanden 't wiekgeklep te hooren;
   Daar blonk 't olijfblad in haar' bek.

‘Och, of het schreijen haar mogt baten!’
   Geene and're kon mijn bede zijn,
   Waar Hagar uitging ter woestijn!
Al hoorde ik Neef van vlammen praten,
   Waarin de toorn des Heeren blonk, -
Een vuur op Sodom afgezegen,
Tot de aarde rookte van dien regen, -
   Ik zag slechts, hoe haar jongsken dronk.

Wij schoven op ons stoeltjen verder,
   Verbaasd blikte ik de keem'len aan,
   Met myrrhe en specerij belaân,
Doch langer den verkochten Herder!
   Fluks waren we in Egypteland,
En Jozef's stem, die schreijend beefde,
En vroeg: ‘of nog zijn Vader leefde?’
   Ontroerde ook ons het ingewand.

Eens Konings dochter werd bewogen,
Wijl de onschuld de armpjens tot haar hief:
Wat had ik die Prinsesse lief!
Ik ware als Mirjam toegevlogen!
Maar Neef stond bij der Schelfzee bed;
Voor Mozes scheidden zich de golven,
En Pharo's heirmagt werd bedolven,
De Heer had Israël gered!

Ach! waarom wou de knaap niet beiën,
Waar Jephtah 't luchtruim met geklag
Vervulde, toen hij de één'ge zag
Aan 't hoofd van trommelen en reiën?
Hem lokten Simson's hooge moed,
Hem Saul, hem David's wapenfeiten!
Eerst waar de stem des bloeds het pleiten
Beslechtte, was mij 't wijlen zoet *.

Toch had ik deernis met de smarte
Der ballingschap, der slavernij:
Hoe trof de stille schare mij,
- De stilte van 't verbroken harte! -
Die al haar zonden zich verweet,
Sinds Sion's hooge muren kraakten,
Sinds vlammen 't Huis des Heeren blaakten,
Sinds vreemden spotten met haar leed!

Een' voet twee, drie nog voortgeschoven,
Dan staarden we op een ander vak,
Waar Moei het liefst en langst van sprak;
Een rei van Eng'len zweefde boven
De herderwacht in 't stille veld,
En glansrijk blonk de starre in 't Oosten,
Die alle treurenden zou troosten:
De blijdste boodschap was gemeld!

* 1 Koning. III. v. 16-28.

Ginds bogen koninklijke wijzen
   't Gekroonde en grijsgelokte hoofd
   Voor Hem, wiens licht hunn' luister dooft,
Dien de eeuwen en dien de Englen prijzen,
   En Wien ook wij - schoon 't kleene brein
Geen denkbeeld van Zijn grootheid duldde,
Toen 't offer bragten onzer hulde:
   Wat was ze opregt, wat was ze rein!

O zoete dagen, zalige uren!
   O wereld vol van poëzij!
   - 'k Vergat er weêr het schalkjen bij, -
Helaas! uw weelde mogt niet duren;
   Één uchtend zag ons droef te moê,
Daar kwam de reiskoets, - Neefjen stapte
Haar in, - de zweep des menners klapte,
   Hij reed naar school, naar 't kostschool toe.

Het hengt mij nog, hoe Moei toen schreide,
   Al is het zeven jaar geleên, -
   Hij ging zoo ver, zoo heel ver heen!
Maar zoo daar straks ik zeven zeide,
   Vergiste ik mij, 't zijn wis er acht,
Sinds zij me 's avonds driemaal kuste,
Dewijl mijn blik op 't Kraamschut rustte
   En zij vermoedde wat ik dacht.

Ik mogt haar iets van Esther vragen,
   Die voor den gouden schepterknop
   Terugzweem, - Moei zag naauwelijks op,
Zij had bij Ruth me gâgeslagen:
   ‘Naömi!’ borst zij snikkende uit.
Ik vestte sinds, uit mededoogen,
Schaars op die beeldekens mijne oogen,
   Als had het Schut 't bij mij verbruid.

Verbruid? Schoon ik er niet naar blikte,
Ging 't ochtend heel de lange rij
Op éénmaal weêr mijn' geest voorbij, -
Maar niet de schalk, van wien ik schrikte,
Hem heb ik vroeger nooit gezien,
'k Weet nu zijn beeld eerst toe te passen! -
Moei vroeg, als wou ze mij verrassen;
'Ei, raad eens wien ik wachte, wien?'

'Neef!' zei ik, want uwe oogen drijven
'In louter vreugd;' zij knikte ja,
En pinkte waterlanders na;
'Hij zal den ganschen zomer blijven!' -
'En komt hij dra, mijn kleene vrind?'
Ik had van vreugd geheel vergeten,
Hoe velen me al mooi meisje heeten,
En waarlijk vijftien is geen kind!

'Van daag nog, - fluks - daar zal hij wezen!'
Ei, waarom sloeg mijn hart zoo bang?
Te moet vloog Moei hem in den gang;
Ik marde en zag, in grillig vreezen,
Het Schut aan zonder arg of list, -
't Stond - wijl de zomer kwam - ter zijde, -
Ik werd zoo bloode, ik was zoo blijde,
Ik sloop er achter eer ik 't wist.

Zijn kussen klonken in mijne ooren:
'O, Moeder! 'k heb zoo vaak verlangd!'...
Zij hield hem wis aan 't hart geprangd;
Hij zou mijn schuiflen nu niet hooren!
Neen, nooit had ik hem weêr gekend;
Geen wonder! daar wij zoo veel jaren
Zoo verre van elkander waren,
Wat knappe borst! wat flink student!

Hij vond me dra, ik beefde en bloosde,
   Hij strengelde om mijn leest zijn arm,
   En kuste me zoo lang, zoo warm;
Ik zag niet op vóórdat hij poosde;
   Op 't oude Kraamschut viel mijn blik:
Daar stond een schalk met boog en pijlen
In schaaûw van 't lomm'rig groen te wijlen!
   Ik ben mij zelv' sinds niet van schrik!

Het jongsken scheen zoo schalk te lagchen, -
   Hoe d' olijkert op Neef geleek,
   Die nog niet van mijn zijde week, -
Het jongsken scheen zoo stout te pragchen, -
   Hij viel weleer ons nooit in 't oog,
En Claes noch Moei hoorde er van praten,
Toen wij op éénen vouwstoel zaten:
   Wis spant hij nu uit wraak zijn' boog!

Mengelingen.

Als een visch op het drooge.

Aert, Sicco, Ernst.

> Aspettare, e non venire,
> Star a letto, e non dormire,
> Servire, e non gradire
> Son tre cose da morire.

Proponenten zonder plaats, - de dolende ridderschap onzes tijds, - de jonge luî in mijn opschrift geschetst, in mijn motto bezongen, - waar treft men ze niet aan?

Immers, zoo gij u nog herinnert, hoe gij in het vroege voorjaar verpligt waart, de ongenade der Zeeuwsche stroomen te tarten, dan heugt u ook de bleeke, bescheiden, bedaarde jonkman wel, die met u aan boord was, - die niet weten wilde van waar hij kwam, - dien gij verbaasd hadt aangestaard, zoo hij u een dorpje had genoemd, dat slechts hij en de Redacteur van zeker Tijdschrift en de Aardrijkskundige Beschrijvers van ons Vaderland kennen? - maar waarvan hij, beter dan iemand hunner, het aantal zielen, tot op één halve na, had kunnen bepalen. Verlangt gij den omtrek volkomener? Hij droeg het Kruis van den Tiendaagschen Veldtogt nog - en hij had echter niets krijgshaftigs. Gij schreeft hem op verre na geene acht en twintig jaren toe, - dien grenspaal tusschen het joolige en het ernstige, - maar hem faalde des ondanks den ganschen dag alle zweem van opgeruimdheid. Hij wist minder van den akkerbouw, dan gij, die meendet iets van de

meeteelt te weten, - maar schoon gij uw beetje kennis schuil hieldt, trachtte hij boer te zijn met de boeren aan boord. Hij gaf u op twee handelsvragen een antwoord, dat u de lust voor de derde benam. De politiek scheen hem een gruwel te zijn. En toch zaagt gij hem meermalen dan iemand anders van uw gezelschap aan, want gij hoordet hem van tijd tot tijd kugchen - een kuch, die in geene pathologie beschreven wordt: de kuch der moedeloosheid. Hij toonde zich over die onwillekeurige belangstelling geërgerd; hij werd er, zoo mogelijk, nog schichtiger, nog afgetrokkener door. Slechts het flikkeren van de torenspits eener dorpskerk, aan den gezigteinder, deed hem bij wijle zijn stilzwijgen afbreken; zoo vaak er eene op doemde, vroeg hij: ‘Schipper! is dat *Engelboutsweel*,’ of ‘*Oostkinkel*,’ of ‘*Poppenkinderendam* niet?’

En een zucht volgde zoo zeker de beaming van den veerman, als tweemaal twee vier is; een zucht, die den noodlottigen kuch voorafging.

Laat me er een' uit mijne eigene ondervinding tegenoverstellen.

Het geviel - ik wenschte dat ik dien verouderden vorm weder verjongen konde - het geviel op een uitstapje naar de liefelijke dreven van *Velp* en *Beek*; zie, daar zat hij naast mij in de diligence, ook een jong mensch, ook een kruisdrager, ook een stille in den Lande. Dat wil zeggen: hij werd het laatste allengs, - bij het opstappen der trede, had hij nog eene aardigheid ten beste gegeven; maar hoe verder op den dag, hoe meer de hemel betrok, en nu, de streek wordt eensklaps somber. Want het steken van den hoorn en een sneller draf der paarden, en de onrust van den Conducteur, kondigden aan, dat wij een gehucht naderden, waar men pleisteren zou; de metamorphose van mijn' buurman greep plaats. Hij zette zijn' bril af, hij stak dien in een rood marokijnen foudraal, hij bergde het in zijn' vestzak weg; welke flaauwe oogen! Het bleef er niet bij. Op poging I volgde poging II; hij beproefde zijne kroeze haren sluik te strijken. Helaas, vruchteloos! Eindelijk kwam hij aan poging III, en deze gelukte, want de mode valt ligter te beheerschen dan de natuur, - ik bedoel hij bleef bijziende, hij bleef een kroeskop, - ach! een bijziende proponent, die leest! - ach! een proponent met kroes haar, en dus ook met kroeze zinnen (?)! - hij moffelde zijne glacé handschoenen in het pand van zijn' rok. Intusschen stond de diligence stil en werd het portier geopend. O! dat gij gezien hadt

hoe eene groep boerenjongens, in het verschiet, hem kwelde; waarschijnlijk zag hij ze voor ouderlingen aan. Uit de koets te *wippen* als een flinke borst, dat scheen hij te weten, dat mogt niet; maar moest hij er *uitstappen* als een paauw, of *uitkruipen* als eene wezel:

Ay, there's the rub!

Hij was er uit; - en de Conducteur deed over het gansche spel een karakteristiek licht opgaan, door zijn onbarmhartig: ‘Dat is nommer zeven; zeg nog, dat zij geene keus hebben van hemeldragonders!’

Eene andere nuance. Onlangs zag een mijner vrienden zich verpligt, een paar uren in een dorpje op de Noord-Brabandsche heide te vertoeven, er was een wiel van zijn rijtuig gebroken, welk een dorp! Hij verklaarde, dat hij er zijnen doodvijand niet gebannen zou wenschen, ‘tenzij,’ voegde hij er bij, ‘dat die ongelukkige een Dagbladschrijver van den achteruitgang ware, hij zou er van goden en menschen zijn vergeten!’ Luister verder: de dood was er eene onaanzienlijke pastorij ingetreden, en de begeerte volgde hem, hoe paradox het klinke, op de hielen. Zij kwam ditmaal in eene mannelijke gedaante; zij was niet gekruist, maar ieder kon op het gezigt van den jonkman, die haar vertegenwoordigde, lezen:

‘Het is toch waarlijk een goed huis!’ -

In de stad zijner geboorte zou hij het niet hebben aangezien.

‘Die hof is toch zoo heel klein niet!’ -

Geene lommer en veel moesgrond.

‘Ik wou dat ik er in woonde en er in zat!’ -

Wie dit echter op het gelaat van den inspecterenden jongeling geschreven zag, mijn vriend niet, - hij heeft soms zonderlinge distracties. De proeven moede, met zijne waardin een gesprek aan te knoopen, waarbij hij niet geeuwen moest - de proeven moede, van haar eenig ander boek ter leen te krijgen, dan *De hemelsche Lusthof*, vol lavendels en madelieven, - de proeven moede, iets anders uit de vier hoeken van het gansche dorp te zien, dan bruinen grond en blaauwe lucht, trad hij toe op den jonkman, die zich informeerde, en zich oriënteerde, en zich recommandeerde.

‘Wel verduiveld, Mijnheer!’ zeî hij tot hem, ‘wat is het hier vervelend; - zoo ik nog één uur moest blijven, ik leerde tooveren!’

‘En het spijt mij nog,’ zegt mijn vriend, ‘dat ik geen papier en potlood bij mij had; want in plaats dat de jonkman mij antwoordde: “Hé, Mijnheer! daar zou ik drie dagen om blijven!” - gaapte hij mij aan, met eene verbazing, waarbij POUSSIN's *Etonnement* een alledaagsch bakkes is.’

Slechts mijn vriend begreep niet, dat er proponenten zijn, die eene plaats bij het *Ultima Thule* zouden aannemen, louter om maar geplaatst te zijn!

Om de saizoenen voltallig te maken, om te bewijzen, dat men ze overal aantreft, deel ik nog eene ontmoeting mede. Zij weêrvoer mij zelven; wilt ge van de partij zijn? Wij hebben pret in eene Friesche trekschuit, met ijsbrekers er voor; pret, ondanks den togt, die er in vlijmt; pret, ondanks het doppen vuurpotje, dat onze onhandigheid doet uitgaan; pret, ondanks de walmende smeerkaarsen, ‘oef!’ zegt ge ten onregte! Wij hebben pret, herhalen we, want we zitten niet te luisteren naar het gedruisch der stukgestootene ijsschotsen; een anti-muzikaal geluid, als alle onvrijwillige bewegingen der natuur; we leenen onzen Gil Blas van eenen schipper het oor, welk eene historie! Hij is weesjongen, hij is kweekeling, hij is voorzanger geweest, ook het laatste in het Weeshuis; - toen heeft hij *aan*- toen is hij *uit*getrokken, - sedert werd hij schippersknecht, en is onlangs tot veerschipper bevorderd: eene driedubbele opvoeding; eene half wetenschappelijke, eene krijgshaftige, eene maatschappelijke eindelijk, van wier veelzijdigheid hij ons proeven begint te geven. - Waarlijk, wanneer ge, als ik, naar den snaak hadt geluisterd, ge waart met mij in verzoeking gebragt, te gelooven, dat ge in de zeventiende en niet in de negentiende eeuw bij de vrijë Friezen reisdet; een anachronisme, waartoe wegen en vaarten, in die provincie, slechts te veel aanleiding geven. - Thans echter heeft die illusie niets stootends of stuitends; zij is even pleizierig als piquant; die zwartoogige verteller vereenigt het aanschouwelijke van BREDERO's schetsen met het weelderige der liedekens van STARTER. Aardig heeft hij den knoop van zijn verhaal gelegd - als die liefde-historie goed afloopt, dán, - maar daar houdt het gedruisch allengs op, daar schommelen wij zachter, daar liggen wij stil.

Ik verklap u niet aan welk *da* of *kum* wij waren, in eenig *arteradeel*, van eenig *elf en dertigste*; ik verklap u slechts:

‘*Bonk*!’

Daar kwam een reiszak de schuit inrollen.

‘*Pof! pof*!’

Daar hoorden wij eene parapluie - op mijn woord eene parapluie, schoon het vroor dat het knapte.

‘*Stamp! stamp! stamp*!’ daar volgde haar een jonkman, van wien ik u, deels om het flaauwe schemerlicht, deels om zijn' toegeknoopten overjas, niet weet te zeggen, of hij al dan niet een kruis droeg, dat ik echter vast geloof, daar de dapperheid der Friezen boven bedenking is. Helaas! tot ongeluk van het verhaal, waarop wij ons spitsten, was het ook boven bedenking, waarnaar de jonkman met reiszak en parapluie, die accessoires van den proponent, adspireerde, - de Gil Blas bleef boven; ‘de vertelling gaf geen' pas, in tegenwoordigheid van een aanstaande,’ beweerde hij, toen ik hem bij het scheiden er aan herinnerde.

Welligt heb ik te flaauw omgetrokken; of merktet gij al de ellenden van zulk reizen op? Verpligt te zijn, èn de zeden van den stand, waarin men geboren is, èn de natuurlijke gebreken, die alleen de botste onbeschaafdheid den lijder verwijt, te verloochenen, - ondanks den levenslust der jeugd, naar de vergetelheid der ballingschap te moeten smachten, om niet te vergeefs te hebben geleefd, - eene wankelende gezondheid aan den invloed der zeelucht te gaan prijs geven, ten einde een eerlijk stuk dagelijksch brood te verdienen, - verdacht te worden, na de vrijë ontwikkeling aller driften op de Academie! eensklaps, als met een' tooverstaf, den zin voor het menschelijke in den mensch te hebben uitgedoofd, - ik wenschte die jammeren aanschouwelijk te maken, ik mogt het niet uitvoeriger doen, dewijl mijn onderwerp schier onuitputtelijk is.

Maar mijne lezeressen reizen zelden, voor haar eene schets aan het huiselijk leven ontleend. Onderstel dat wij prettig zitten thee te drinken, - gij vergunt mij immers naar de Natuur te schetsen? - tegenover een' warmen haard, waarin echter noch mijne vrienden, noch ik zelf, mannetjes in het vuur maken, dewijl er rondom de tafel vrij wat aardigers te zien valt. Men moet monnik zijn om niet te raden wie, - drie, vier, vijf jonge meisjes, zeg ik. Onderstel die, bid ik, niet preutsch of flaauw genoeg, om van tijd tot tijd geen woord meê in het kapittel te willen of te durven spreken. Geef aan de vijf blozende kopjes, - blonde of bruine, naar ze u liefst zijn, ik houde van schakering, - geef ze de uitdrukking, die u het meest behaagt. Zoo gij ietwat verbeelding hebt, ziet gij eene peinzende, - eene schalke, - eene verstoorde, - eene lagchende, - eene mooije om u, want het is aardig, een paar groote kijkers onder de lange

wimpers te zien wegschuilen, - want een blank handje speelt allerliefst met eene haarlok, die niet weêrbarstig is, - want ook de gramschap heeft hare aantrekkelijkheid, - want frissche lippen tantaliseeren gaarne, - want eene mooije heeft niet te doen dan mooi te zijn. Onderstel - het is mijne laatste bede, en die, waarop ik het meest aandring - onderstel de vrouw des huizes, burgerlijk, Hollandsch genoeg, had ik er schier bijgevoegd, als ware het dan geen pleonasmus geweest, om ons te vergunnen eene pijp te rooken, of eene eigaar aan te steken, spijt BILDERDIJK en den *bon ton*:

Deux mots bien étonnés de se trouver ensemble!

Het deert me, dat mijn onderwerp, mij, die zoo galant begon, naauwelijks vergunt te zeggen: we zitten prettig thee te drinken; wij amuseren ons, of een wolkje drijft voor de zon; of de schaduw verbreidt zich over het gansche landschap, *hij* treedt binnen.

En wie is *hij*?

Ik hou niet van overdrijving, en ik kies hem daarom jeugdig, welgemaakt, fatsoenlijk, drie gaven, waarmeê menigeen zijne fortuin zou maken, en hij het toch niet doet, stakker als hij is! Want hij derft het voordeel van zijne jeugd, om den ernst, dien hij, ik zeg niet huichelt, maar die hem staat zoo als hem de paruik van zijn' overgrootvader zou doen, meer koddig dan deftig; - want hij derft het voordeel van zijne figuur, door het statelijk zwart pak, waarin hij steekt; door het overzedig strikje van zijn' witten das; - want zijn fatsoen zelf.... maar ik mag mijne schets niet vooruitloopen.

‘Een kopje thee, Mijnheer?’

Elk ander zou om de aarzeling, bij die vraag in de stem van Mevrouw hoorbaar, begrijpen, dat wij reeds eene wijle thee dronken, en dus bedanken; maar zijn antwoord is het karakteristieke, het voldoende, het dankbare:

‘Als ik u verzoeken mag, Mevrouw!’

‘Suiker en melk, Mijnheer?’

De dosis liefheid wordt andermaal toegediend.

Mijne vrienden, of ik, wij stooten de asch onzer cigaar op den rand van het tabakskomfoortje af; we zijn niet onbeleefd genoeg om koker noch matje te voorschijn te halen, om er hem geene aan te bieden:

‘Liever eene pijp, als ik u verzoeken mag,’ zegt hij buigende.

Geloof niet, dat hij tot die bede werd uitgelokt door het opspringen van eene der jongste lieven, die hem nu een' Goudenaar aanreikt, - zijn doel lag dieper.

‘Ik dank u,’ zegt hij, en voegt er stoppende bij: ‘in mijne betrekking is het eene vereischte eene pijp te kunnen rooken, - de boeren willen geen' Dominé, die 't niet kan.’

Daar hoort gij het *Schibboleth*!

En nu zweeft u het verwijt van onwellevendheid voor hem op de lippen, dewijl hij geene tien minuten in ons gezelschap kan zijn, zonder te verkondigen, zonder uit te bazuinen, tot welken stand hij behoort, neen! wenschte te behooren; hij is slechts vervuld van zich zelven. En nu komt in de stilte, gedurende wier pijnlijkheid wij, in de volgende tien minuten, zijn versleten aardigheden over vuile en schoone pijpen slikken, het geheim aan den dag, dat hij zoo min bij ons te huis is, als hij het in ander gezelschap op de Zeeuwsche boot of in de Geldersche diligence scheen te zijn; dat hij even begeerig is, als de dolende Ridder in *Noord-Braband*, een even groot spelbreker, als de martelaar in de Friesche trekschuit. En nu ergert gij u aan hem, die niet jong is met de jeugdigen, en niet vrolijk met de blijden; nu ergert gij er u aan, dat hij den opgeslagen kaatsbal gaarne in zijn' zak zou wegmoffelen, dewijl hij te linksch is, om dien terug te doen vliegen - niet te haastig, lieve Vrienden! Zie, ik zou het der meisjes vergeven, zoo zij hem in haar vuistje uitlachten, zoo zij hem verloochenden; of is er eene vrouw, die weet, welk eene kwelling, welk eenen looden last, welk een ondragelijk juk afhankelijkheid voor den man is? Maar zelfs zij lagchen niet, zij zien vóór zich, zij zwijgen. En waarom? Ach! de aardigheden kwamen zoo stroef over zijne lippen, dat het fijner, het vrouwelijk gevoel er eene klagelijke klagt in hoorde, die hij zijns ondanks lucht gaf. In de taal des Bijbels zoudt gij haar mogen vertolken:

‘Als een overtollig wierookvat, ben ik het Huis des Heeren uitgeworpen! -’

In de taal der wereld, is het een morrend:

‘Ik heb mijne bestemming gemist!’ -

Verbaasd, liever nog, verontwaardigd, ben ik er soms bij tegenwoordig geweest, dat deze of gene wijze zulk een' lijder afscheepte, met de koele ik weet niet wat: ‘Het leven is rijk aan teleurstellingen!’ Ei lieve! zeg mij, wat het heeten moest: eene algemeene waarheid of een bijzondere troost? Als de

eene noch als de andere was de opmerking juist, dunkt mij. Het is u en mij, het is ons allen gegaan als die wijzen; de nederlaag verbeidde ons soms, waar wij ons zeker waanden van de zege; maar wat zegt dit, bij het lot dier misdeelden? Ons buiten het worstelperk te zien sluiten, nadat wij ons tot den kamp hadden toegerust; er in te berusten, dat wij mogen noch kunnen worstelen, dewijl het niet zeker is, dat wij zouden overwinnen, dit behoort zoo min tot de alledaagsche verschijnselen van het leven, als het te vergen is van het gemoed des bloeijenden, krachtigen, overmoedigen jongelings! Het is galle met edik, - ziet om u! Wie laat zich door mogelijke teleurstellingen weêrhouden van zijne keuze, - belemmeren in zijnen arbeid, - afschrikken van het klimmen? Het is of ik u bewijzen moet, dat de zon bij helder weder op den middag schijnt. Twee voorbeelden volstaan. Er is geene grievender smarte, zegt men, dan die, welke het ouderhart verscheurt, bij het lijk van hun kind; maar hebt gij ooit jeugdige echtelingen ontmoet, welke aarzelen, den Heere om huwelijkszegen te bidden, dewijl, vergun mij de aanhaling van VONDEL's schoone regels:

De felle doot, die nu geen wit magh zien
Verschoont de grijze liên,
- - - - En mikt met haren schicht
Op het onnozel wicht,
En lacht, wanneer in 't scheiën
De droeve moeders schreien?

In geenen tijd misschien was de loopbaan des Staatmans glibberiger, dan in den onzen; terwijl hem, evenmin als vroeger, iets voor der vorsten wisselzin waarborgt, heeft hij alles te duchten van der volken bewegelijkheid; en echter, wemelt het ten onzent niet van kandidaten in de politiek? of heeft iemand uwer ooit hooren klagen over leêgte in de anti-chambres van den *Haag*? Gelukkig, zou ik willen uitroepen - schoon ik het minst gaarne op het laatste voorbeeld zou zien toegepast, - gelukkig, dat we nog niet zoo flaauw zijn geworden, dat wij er in slagen den ijver der jeugd, op het land als op de zee, in den handel, in de wetenschap, in de kunst, zoowel de drift naar genot, als de zucht naar roem, uit te blusschen door eene voorspiegeling der ijdelheid van het ondermaansche! ‘Weinig ende quaet zyn de dagen der jaren mijns levens geweest,’ klinkt ons reeds uit den aartsvaderlijken tijd toe; - maar het

blijve een woord op de stervenssponde na te zuchten, en niet eer! Ik zou dankbaarder levensbeschouwing kunnen eischen. Ik zou durven beweren, dat uwe eigene ondervinding mij niet zal weêrspreken, zoo ik mij op haar beroep: of het leven ook niet rijk is aan verrassingen; of het geene keten gelijkt, beurtelings, zoowel van gouden als van ijzeren schalmen gesmeed? Ik wil het niet eens. Ik tel ze liever voor u op de bedrogen verwachtingen, ook aan den geestelijken stand verknocht:

De vergetelheid op een dorp, - het afnemen des gehoors in eene groote stad, - eene schrale bezoldiging, dubbel schraal door een talrijk kroost, - een steenachtigen akker, drievierde onkruid en een vierde tarwe, - een liefdeloos beoordeelen elker leerrede! Welk eene schaduwzijde van den' toekomst des jeugdigen Godsgezants! Zij is donker genoeg, voorwaar! Maar, heb ik niet gezegd des jeugdigen, dat is van den gelukkige, die nog op de wieken der hoop drijft, voor wien de vergeefsche arbeid van gisteren een spoorslag is, heden dubbel de hand aan het werk te slaan; van den Godsgezant, die weet, dat er geschreven staat: ‘Over weinig zyt gy getrouw geweest, over vele sal ick u setten!’ Spreek hem van *geduld*, gij andere troosters! die dit te vergeefs den niet geplaatsten proponent predikt - bij dezen doet gij het pitje der uitgaande lamp slechts een oogenblik hooger flikkeren; maar als gij wist, hoe nabij de olie verteerd is, zoudt gij er moed toe hebben? - Spreek hem van geduld, wien het hopen, het beiden, het dulden verligt wordt, door de afleiding, die hem zijn arbeid verschaft; wien zijne roeping andere gedachten, en wel telkens hoogere voor den geest brengt, dan die van zijn eigen lot - maar den arbeiders zonder arbeid! Uitgestelde hoop krenkt het hart, en hoe dikwijls is het hunne al op die proef gesteld!

Rêver c'est le bonheur, attendre c'est la vie!

Het is eene fraaije uitdrukking des dichters, welke de jeugd bewondert, welke de ouderdom beschreit. Maar het is niet zoet te mijmeren over ons toekomstig geluk, dan aan den avond van den dag, dien wij sleten, met de grondslagen van dat gebouw op te trekken; er nooit den eersten steen van te mogen leggen, is een vonnis, welks onregtvaardigheid slechts wordt opgewogen door zijne ondragelijkheid, - dát is het lot der proponenten zonder beroep! Hunne kwelling is dikwijls, te dikwijls eene dubbele: onbevredigde behoefte des gemoeds, ge-

paard met onbevredigde eischen der natuur! Laat mij beproeven er in de mededeeling eeniger fragmenten van levensgeschiedenissen u het bewijs van te leveren. Als ik slagen mogt, zal het u niet zwaar vallen den eene te vergeven, dat hij zijn stokpaardje heeft gemaakt van wat hij dacht, dat zijn wagen en zijn ploeg zou zijn; zal de andere misschien achting bij u opwekken, als een talent, dat van pligt en roeping droomde, en deze nu slechts schroomvallig zijn wensch en zijne bede mag heeten; zal welligt een stille, maar verteerende hartstogt in den derde, door den mantel der statelijkheid omsluijerd, u..... doch ik verzwaar vermetel mijne taak.

En echter mag ik niet verhelen, dat ik verre beneden mijn doel zou blijven, als die schetsen u niet deden huiveren voor de onmeêdoogende onverschilligheid, welke beweert, dat zulk een overaantal proponenten een verschijnsel is, ‘dat zich van tijd tot tijd in de Hervormde Kerk vernieuwt, en van zelf weêr te regt komt!’

AERT was een aardige krullebol, die aardig van buiten leerde, die nog aardiger versjes wist op te zeggen, die alleraardigst, op een' stoel staande, over de leuning van deze, Dominétje speelde. En AERT's moeder zeî tot den vader AERT's: ‘Manlief! wij moesten den jongen laten studeren!’ Hoe soms één enkel woord schildert! Mij dunkt, gij ziet bij dat studeren de luî vóór u, als in de middeleeuwen is bij hen geleerde en geestelijke nog synonym; hij is een eerzame kaarsenmaker en zij eene jufvrouw met eene kornet; de man, ik behoef het er schier niet bij te voegen, Diaken, de nepen van de muts zijner wederhelft stemmig, overstemmig. AERT's vader is er de man niet naar, op zulk een' voorslag zoo dadelijk ‘ja,’ of ‘neen,’ te zeggen; hij besliep er zich eens op; als hij er opregt genoeg toe was, zou hij u bekennen, dat hij er dien zelfden nacht van droomde. Hoe? vraagt ge. Hij verbeeldde zich, dat hij in de Vergadering kwam, dat hij Broeder DIKKERT vroeg: ‘Collega! hoe maakt het uw zoon, de Dominé?’ en dat Broeder DIKKERT hem antwoordde: ‘Dankje, Collega! - is uw zoon, de Dominé, ook wèl?’ En hij wist zelf niet, of hij er meer van verbaasd was geweest of meer door gestreeld was geworden, want tot nog toe had zijne geslachtlijst bestaan uit AERT, den eersten kaarsenmaker, die FOP AERTSZ. den tweeden kaarsenmaker gewan, FOP AERTSZ., dat hij zelf was, hij, die op zijne beurt AERT FOPSZ., den derden kaarsenmaker, meende te hebben gewonnen, van wien Broeder DIKKERT had gesproken, als van: ‘uw' zoon, den Dominé!’ O hoogmoed! waar kruipt ge al niet in? ‘Ik heb nog meer jongens, en

het is mij naar den vleesche gegaan,' mompelde AERT's vader, hij peinsde er een' dag of drie over, en verraste toen zijne vrouw, zoo hij meende, met de verzekering:

'Wijfje! AERT zal studeren!'

'Dat heb ik lang geweten, manlief! in drie dagen heb je geene eer gedaan aan mijne ossenrib - maar waar is mijn eerste, dat ik het hem vertelle?'

AERT kwam, AERT werd gekust, AERT werd getroeteld, AERT was geen aardige krullebol geweest, indien hij het niet aardiger had gevonden op de Latijnsche school te gaan, als kwak, kattenkwaad met de kwakken uit te voeren, - met de kwakken (*biggen*, heeten zij in AERT's geboortestad) te anticiperen op de vrijheid van den studentenstand, - dan kaarsen te gieten, of kaarsen te stippen, een fidei-commissair genoegen in het geslachte AERT's, dat nu van den eerstgeborene op den tweeden zoon, op FOPJE, devolveerde. Het spreekt van zelf, dat AERT op de Latijnsche school eenige prijzen behaalde, dat behoort zoo! - dat zijne moeder hem menige les, zijn vader hem menigen raad naar de studie meêgaf, die de jongen ook bij den besten wil niet had kunnen nakomen, niet had kunnen volgen, zoo onoordeelkundig waren ze, zoo luttel voor zijne jaren, voor den kring, die hem wachtte, berekend - dat behoort ook zoo! AERT zou geen aardige krullebol zijn geweest, zoo hij zich hieraan had bekreund, zoo hij *op de studie* niet meer geld had verteerd, dan vader toe wou staan, dan moeder uit kon sparen. AERT werd een *aflegger*, zie KLIKSPAAN *in voce*. Een, twee, drie malen neigde de goede vrouw de ooren naar zijne brandbrieven, hoe hardhoorend hij ook voor hare vermaningen was; de vierde maal had AERT buiten den waard gerekend. De moeder had eene gemoedelijke bui. 'Het is toch verkeerd,' dacht zij, 'dat ik mijn' man bedrieg, om mijn kind in de boosheid te stijven,' en zij schreef AERT eene predikatie van vier bladzijden, waarvoor hij nog verstokt zou zijn geweest, als hem de verwachte banknoot uit den epistel had toegelagchen, maar die hij, bij gebreke van deze, las, overlas en nog niet verscheurde. Ten laatste studeerde AERT, - geen kopbreken, maar preek maken, - en de jongen, van wien elk, behalve vader en moeder, eer had geloofd dat er een kurassier dan een eerwaarde uit zou groeijen, hij werd getenteerd, geëxamineerd en tot den Heiligen Dienst toegelaten.

'Manlief!' zeî AERT's moeder; 'hij is proponent!' een brief uit *Zeeland*, in welken hij haar de heugelijke tijding mededeelde, in de hand.

‘Dan kan hij te huis komen, - een man meer aan tafel is geen bezwaar.’

Collega DIKKERT's zoon was geplaatst, - zou de zijne het ooit worden? Zoo veel honderd proponenten!

Ik beken, dat ik weinig op had met AERT, die naar de Hoogeschool werd gezonden, dewijl hij deed wat alle kinderen doen: naäpen; dewijl zijne ouders, zoo als een mijner vrienden het noemt, zich door zijne studie uit den burgerstand wilden emanciperen. En gij zult niet zeggen, dat ik hem op de Academie *en beau* heb geschilderd, waar gij hem, zoo mijne schets niet mislukte, tusschen de losbollen en de lichten in zaagt zweven, geene blinkende dwaalstar, geen vast gestarnte, iets *entre deux*, dat geen' naam heeft; waar hij eigenlijk niets anders leerde, dan dat zijne ouders niet rijk genoeg waren, om hem een leven van pleizier te verzekeren, en dat de natuur hem geen' aanleg had geschonken, om in een leven van studie zijn geluk te vinden. Maar nu hij weêr te huis is, nu heb ik medelijden met den jongen. Hij is vervreemd van den kaarsenmakerswinkel; op mijn woord, de lucht is niet lekker. Hij is vervreemd van zijn' vader, - wat wonder, dat deze meer met FOPJE op heeft, die hem het werk uit de hand neemt? Hij is vervreemd van zijne zusters, - die, intusschen huwbaar geworden zijnde, nu al op de vingers natellen, hoeveel grooter haar uitzet zou zijn geweest, als AERT niet zoo veel geld had verkwist, zeggen de meisjes. Hij is vervreemd van zijne moeder, - AERT is nog niet dwaas genoeg, om zich, zoo als zij hem doet, knapper te achten dan al de Dominé's uit de stad. Hij is vervreemd van zijn' ganschen kring - zijn dat luî om theevisites bij te maken? en echter hij heeft geene *kast* meer, - hij moet er wel uit, als hij zich te huis niet dood wil kniezen. Waarschijnlijk komt hij bij u en bij mij zijne aardigheden over vuile en schoone pijpen venten, - duid het hem euvel, ik heb er geen' moed toe. Hij heeft drie preken op beroep gedaan, en hij is driemaal met de kous op den kop weêrom gekomen; ei, laak het eens, dat hij driemaal ondragelijker wordt, nu men hem te huis dagelijks driemaal meer doet gevoelen, dat hij een ballast is? *Deed*, had ik moeten zeggen, in den verledenen tijd, want wij zullen AERT straks wederzien, minder aardig, helaas!

Ik wenschte, dat ik gelooven mogt, in de historie van AERT een' exceptionneelen toestand te hebben geschilderd!

Het zal slechts billijk zijn voor SICCO een' hooger toon aan te slaan.

SICCO had ijverig gewerkt en grondig gestudeerd; hij was - zoo als zijne tijdgenooten zeiden - knap voor zes; - en toch stond hij vier, vijf, zes malen naar eene plaats, en toch is het hem even zoo vele malen misgeslagen. Waar haperde het aan? De eerste maal was SICCO niet regtzinnig - de tweede maal had SICCO zijn' halsboord laten zien - de derde maal had SICCO gelezen. Ik geloof niet, dat de jongen het ooit zou hebben opgemerkt, vol ijvers als hij was voor alle wetenschap, en dus louter vergetelheid voor kleinigheden, die over ons leven beslissen. Maar SICCO had eene moeder, zoo als ik er gaarne teeken; eene vrouw, die vroeg weduwe werd, en van dat oogenblik af, slechts voor haar éénig kind leefde. Eene verstandige vrouw, moet ik er bijvoegen, die aan SICCO, toen hij vijftien jaren was geworden, zeide, dat zij niet rijk waren, en daarom op de keuze van een winstgevend beroep aandrong; eene uitmuntende vrouw, die zich zelve verloochende, die het dorp, waarin zij eens gelukkig was, waarin haar echtgenoot rustte, waarin men haar op de handen droeg, verliet, om met SICCO te *Leyden* te gaan wonen, toen hij een jaar klerk was geweest in een eerst Rotterdamsch handelhuis, en haar bij zijne tehuiskomst betuigde:

‘- Liever dood, moeder! dan weêr op 't kantoor!’

Het was eene vreemde groep, in dat studeervertrek van haren overledenen echtgenoot, in die kleine bibliotheek; de bleeke vrouw, verschrikt door de ongewone hartstogtelijkheid van haar kind; tranen in de oogen van SICCO, die zoo zelden weende, zelfs als hij haar verliet. School er eene tooverkracht in die folianten, in die handschriften van haren gade, waarover de knaap plagt te kruipen, waarin de knaap plagt te turen, eer hij de letters kende, eer hij haren zin begreep? De verstandige vrouw vroeg het niet; zij herinnerde zich den jongen, op de knie zijns vaders, spelende onderrigt; haar heugde zijne vroege ontwikkeling, onder den opvolger van dezen; de uitspanningsuren met lezen doorgebragt; den nacht ter sluik der studie gewijd, en zij kuste SICCO en zij sprak:

‘Het zij zoo, jongen!’

‘Wie weet, of er geen professor in mij steekt?’ vleide hij.

Een lachje verhelderde haar bleek gelaat, het was vergeeflijke vermetelheid, het was wettige trots. Zoo er gelukkige moeders zijn, die van SICCO mogt het heeten, zoo lang hij studeerde. Vermeerdering van kennis was voor hem vermeerdering van weelde. Aan het einde van iederen strijd behaalde

hij de zege. Er school vrijheidszucht genoeg in zijnen aard, om aan alle uitspanningen van het onafhankelijk jongelingsleven deel te nemen; maar hij bezat ook kracht van geest te over, om zich voor lage uitspattingen te wachten. Of ik in staat ware regt te doen aan de edele betrekking eener moeder, welke trotsch mogt zijn op haren zoon en die slechts dankbaar was; die liefde eener vrouw, welke zich verlustigde in den roem van haar kind; een gevoel, dat zoo min iets baatzuchtigs, als iets zinnelijks had, en haar echter verjongde! Waarom moest haar lijden van zijn Candidaatschap dagteekenen? De eerste maal - de tweede maal - de derde maal - zij had alles gehoord - alles gezien - alles opgemerkt; en het bewaren van die dingen in haar harte waren de bitterste droppelen in haren levenskelk! Want toen ze bij het lijk van haren gade stond en schreide, toen schreiden allen, die er omstonden, met haar: hier was miskenning, liefdeloosheid, aanmatiging; ge moet zeer weinig in lijden ervaren zijn, zoo ge niet weet, dat het beter is te vallen in de handen van God dan in die der menschen!

'Moeder!' zeî SICCO, 'ik zal uwen raad volgen.'

En SICCO heeft zich bij de vierde, de vijfde, de zesde proeve gewacht voor de klippen, waarop hij bij de drie vorige gelegenheden stiet, schoon het hem twee malen strijd kostte, bitteren strijd! Het viel hem ligt zijn' halsboord ter zijde te leggen of neêr te duwen; hij ergerde er zich niet aan, dat zijne glad geschoren kin roodkwabbig op den witten halsdoek draaide; al had men eene driedubbele bef gevergd, hij zou zich die hebben getroost, - maar zich in te houden, om de bekrompenheid zijner hoorders te eerbiedigen; maar der wetenschap geweld aan te doen, om der bevooroordeelde domheid te believen; maar zijne overtuiging te verloochenen, voor lieden, die naauwelijks eene overtuiging hebben, dát is een lijden, waarbij geen ander haalt. Ik drukte mij te sterk uit. Hij legde de pen neder. Hij duwde het papier weg. Hij ging met groote schreden de kamer op en af. Hij zag het vóór zich, het spook aller tijden, bij welks verschijning de banvloek aller kerken dondert, dat de rust aller edelen stoort; die de waarheid twintig, vijftig, honderd jaren te vroeg huldigen, de onregtzinnigheid, het groote beest! De gewaande onregtzinnigheid, had ik moeten zeggen, die bij de Hervorming met ieder tijdvak van gedaante wisselt, zoodra de Wetenschap er in slaagt, de stilstaanders, de nietsdoeners, de achteruitgangpredikers van het

vorige ondanks hen zelve mede te slepen, en de onregtzinnigheid van gisteren de regtzinnigheid van heden wordt. Hij zag het spook in het gelaat - en, voorregt van een' wèl ontwikkelden geest! - hij schreef voort, hij schreef weder, hij schreef af: *Fais ce que dois, advienne que pourra*! Hij had naauwelijks besloten tot geen' prijs afstand te doen van het regt, zich zelven te eerbiedigen, of eene nieuwe zwarigheid deed zich op. Hij moest veinzen, hij moest huichelen, hij moest van buiten leeren, zoo hij bevallen zou. De moeite ware luttel geweest; maar hij was verpligt den schijn aan te nemen als sprak hij voor de vuist. En het stiet hem, wiens ernst naar waarheid streefde, het stiet hem tegen de borst, dat hij de houding zou hebben, als achtte hij zich zóó verre boven zijn gehoor verheven, dat er geene voorbereidende studie meer werd vereischt, om dit te vermanen of te bestraffen, dit te verlichten of te verzoenen! Hij verachtte zich zelven, dewijl hij den waan voedsel ging geven, als blies de Heilige Geest den dienaren der Kerke nog onmiddellijk aan; - een voorregt, zweemende naar dat, waarop slechts die dichters stoffen, welke geen ander thema weten te bezingen, dan de inspiratie. En nu het verband tusschen oratorie en declamatie, het vermeende verband, als ware welsprekendheid niet eene deugd, als ware zij louter kunst! Zie, hij gruwde weg, toen hij zich betrapte op het zien in den spiegel, hoe hij voordroeg - alsof de verkondiging van Gods woord, voor Hervormde leeken, een bondgenootschap sluiten moest met tooneelgebaren en tooneelgrepen, om indruk te maken.

‘Moeder!’ zeî SICCO eindelijk, - bleek, koortsig, afgemat, - ‘Moeder! ik geloof niet, dat ik er wèl aan doe!’

Het scheen neen! want drie malen was het weder nederlaag! De vierde maal - ik schaam mij bijna dat ik het schrijve - werd een zijner mededingers vóórgetrokken, dewijl de broeder van dezen, schipper - van ik zeg niet welk veer - beloofde, de dorpelingen voor half vracht naar stad te zullen brengen, mits men *hem* koos! De vijfde maal moest men GALM hebben, en niemand anders, - daar GALM, een slagerszoon, het wigt van eenen vetgeweiden os op het eerste gezigt had geraden, tot verbazing van den Kerkeraad! De zesde maal werd er een ander gekozen, dewijl SICCO zich bij den Heer der Collatie onvoorzigtig had uitgelaten, - hij had durven beweren, dat onze Grondwet ons volk in liberale beginselen eene eeuw vooruit is!

Wie had gedacht, dat onze Kerk op zulke pijlers rustte; dat

het denzulken gegeven zou zijn, over het lot van een' medemensch, over de toekomst eener gemeente te beschikken!

Wilt gij eindelijk met mij een' blik op ERNST werpen? den blonden ERNST, een' romanheld, zoo als zijne vijanden zeggen, die hem zijne zedelijkheid, huns ondanks, benijden; een' apostel, zoo als zijne vrienden van hem getuigen die zich om de harmonie tusschen zijn hoofd en zijn hart, niet aan den tint van dweeperij ergeren, welke hem onderscheidt? ERNST is geen proponent bij toeval, zoo als AERT; ERNST is geen theoloog in den strengen zin des woords, zoo als SICCO; op ERNST zoudt gij de heerlijke beschrijving van VOSS mogen toepassen:

> Ueb' er denn seinen Beruf mit Freudigkeit, stets wie Johannes
> Lehrend das grosse Gebot: 'Liebt, Kindelein, liebt euch einander!'
> Nicht durch eitelen Zank um Geheimniss, oder um Sazung,
> Nahen wir Gott; nur Liebe, des Endlossliebenden Ausfluss
> Schafft uns Vertrauen und Glauben zum Heil des gesendeten Helfers,
> Der Sein Wort mit dem Tode versiegelte! Religion sei
> Uns zum Gedeihn, und nicht unthätiger Religion wir!
> Solches ans Schrift und Vernunft einpredigend, Selber ein Beispiel,
> Leucht' er zu irdischem Wohl und himm'lischen!

Liefde had ERNST aan de voeten van het kruis gebragt, - ERNST zou liefde willen verkondigen, - het beeld van ERNST mogt onvolkomen heeten, zoo ik hem u niet liefhebbende schetste. Indien de tijd der idyllen niet voorbij ware - als ik mij dichter mogt wanen, zoo als ik zijn moest, om dit onderwerp regt te doen, - dat is: rein genoeg voelde, kiesch genoeg dacht, om in den mensch slechts den toekomstigen engel te zien, dan zoude ik mijne luite aan ERNST en ANNE wijden; het lieve kind, wier beeldtenis hij naar de Academie mede droeg! Het lieve kind, waarvoor hij de oogen niet behoefde neêr te slaan, toen hij voor de eerste maal weder te huis kwam; het lieve kind, dat hij niet onbeschaamd in het gezigt staarde, toen hij Candidaat was geworden! Het is mij om het even, of gij u ANNE liefst met goudene of kastanje lokken voorstelt, mits ge haar gelaat slechts eene uitdrukking leent, die 'ja!' zeide, schoon ERNST niet met woorden om hare hand vroeg. Er heerschte tusschen het jeugdige paar eene sympathie, die ontstond als eene beek, - bij verrassing, - eer in schaâuwrijk lommer als in helderen zonneschijn; - die voortkabbelde als eene beek, - doorschijnend kristal en spiegel des hemels; -

die heel hun leven lang, - zoo als een beek het op een' zomerschen avond minnenden doet, die haar in een bootje afwiegelen, - die heel hun leven lang hun geluk zou hebben gedragen en gewaarborgd, indien -

ERNST streefde te ijverig naar het bereiken van zijn hoofddoel: Proponent worden, om aan de Academie naar de gevaarlijke onderscheiding te dingen, Student-Auteur te zijn. Maar schoon hij geene verzen uitgaf, hij schreef er voor, hij schreef er aan ANNE; het zijn de individueelst-erotische, welke ik in onze taal ken. Nooit heb ik hem kunnen overhalen, die te doen drukken, - luttel aanhalingen zouden u anders overtuigen, hoe zijne luit telken jare somberder werd, naarmate er meer proponenten aankwamen en ongeplaatst bleven; - het ideaal zijns levens: eene pastorij op het land, hij de herder der gemeente, hij de gelukkige echtgenoot en vader, het deinsde allengs op den achtergrond, - tot er uit zijnen zang eene smarte sprak, waarmede de liefde slechts een hart als het zijne folteren kon!

Bij gebreke van die, geve een gesprek, dat hij mij in eene verslagen bui mededeelde, er u een denkbeeld van.

'ANNE! hebt gij nog hoop?' had hij haar gevraagd, gij gist de aanleiding.

'Zoo de teleurstelling van laatst u niet zoo bitter gekrenkt had,' begon zij.

'Allerliefste!' - viel hij in - 'die slechts aan mij denkt.'

'We zijn nog zoo jong, ERNST!'

Een blik op haar - vergeef hem die ijdelheid! - stelde hem gerust; 'maar,' - begon hij weder - 'zoo ook dit missloeg, gij hebt om mij het aanzoek afgeslagen van -'

'Foei!' - zeî ANNE - 'liever ellende met u, dan weelde met hem!'

En nu verbeeldt gij u, hoe ERNST mij dat vertelde - gij verbeeldt u hoe, zeg ik, als gij geweten hebt. Het was niet langer alleen zijne toekomst, die van zijn beroep afhing, het gold de hare tevens! Vindt ge het kinderachtig dat zijne hand langs zijne oogleden streek, als hij er aan dacht, hoe hij haar uit het paradijs der jeugd aan zijne borst had getroond? Helaas! hoe vroeg en hoe snel is het lachje der zorgeloosheid harer lippen ontvloden, bij den blik op de heide des levens, door hem haar verschiet! Neen, zij zucht niet in zijne tegenwoordigheid; neen! zij toont geen ongeduld, als zijne oogen haar gadeslaan; 'we zijn nog zoo jong, ERNST!' - maar wie der kennissen harer jeugd is langer ongehuwd? Waren het

tranen van louter vreugde, tranen van louter vriendschappelijke deelneming, die in hare schoone oogen dreven, toen zij ten derden male speelnoote was van vriendinnen, jonger dan zij? Het waren vragen, die ERNST slechts fluisterende deed; die hij slechts zich zelven, slechts bij wijle afvroeg; maar haar overwegen gaf dubbelen nadruk aan zijne bede:

‘Och! of ik eindelijk waardig wierd geacht den Heere te verkondigen!’

Eisch nu nog, dat ERNST in gezelschap eene aardige figuur make!

Mijn onderwerp duldt de vergelijking niet, en echter denk ik, als ik u vraag: ‘Wie dezer drie gelooft gij, dat het in de twee of drie jaren, welke er sedert hun' straks geschilderden toestand verliepen, het verste bragt?’ onwillekeurig aan de wedrennen, aan de *races*, die onuitputtelijke bron van weddingschappen aan de overzijde des Kanaals. Versta mij echter wèl, de gedachte aan den wedloop kwam minder bij mij op, dewijl er iets gelijkends is tusschen de mededinging der jongelingen naar wat wij levensgeluk noemen, en het wedijveren van eenige vurige rossen, om het eerst aan het einde der baan te zijn; dan, dewijl de uitslag van den eenen strijd schier eene volslagen tegenstelling van die des anderen mag heeten. Daar worden zij het renperk ingeleid, - de kinderen der woestenij, - de telgen van onverbasterden bloede, - trotsch van weelde, brieschend van drift, trappelend van ongeduld. En ik zet, zoo als gij, honderd tegen tien op het laatste, het rapste, het moedigste van allen. Men geeft het teeken, en zij snellen, het stof wolkt, de lucht davert; - wat heeft de zege beslist? Eene kunstgreep, - - een laagheid, - eene trek, - list of laster? Neen, de sterkte, de snelheid, de verdienste; hier geldt: eere wien eere toekomt!

In onze verstandelijke, in onze zedelijke, in onze godsdienstige wereld zal juist het tegenovergestelde plaats grijpen; waarom zien wij het geduldig aan; waarom zijn we zelve medepligtig aan den gruwel?

Ik was vroeg op, (ik logeerde buiten) ik stond aan het geopend raam; de stilte van het landschap verkondigde den dag der rust. En ik vermeidde mij in de geuren der winde, om het venster geslingerd, waaruit zich het liefelijk oord voor mij ontrolde, - in den wildzang, dien het koeltje beluisterde en verklapte, uit de boekweit zoo als uit het olmenloover, waar de vogels werden verjaagd noch verschrikt, - in de spelen van de merrie met het veulen, binnen de grenzen der

haag, door het nieuwsgierig jong spijtig aangestaard en gretig overgeblikt, een wedijver van liefde en schalk heid, - in het allerverscheidenst verschiet, stil, maar niet doodsch, dewijl er bij wijle een wolkje voor de zon dreef, en de wisseling van licht en schaduw het tooneel schooner verlevendigde, dan ploegers of maaijers het hadden kunnen doen, - in de torenspitsen der stad, die mij uit een' doorzigtigen nevel toeflikkerden. Ik genoot het, - ik zou het nog langer hebben genoten, was de dag der ruste niet de dag des Heeren geweest! Verre van mij de aanmatiging mij zelven ten voorbeeld te willen stellen; maar het is laakbaar, dat wij, stedelingen, op het land, zoo dikwijls blijken geven van onverschilligheid voor den openbaren eeredienst. Wij storen er de harmonie van een tooneel door, dat in aandoenlijkheid geene wedergade heeft. Wie zes dagen lang den Heere uit het boek der Natuur leerden danken, gaan den zevenden op naar het Huis, waarin hun nog grootere wonderen dan de zigtbare worden geopenbaard; schaamt u, nieuwsgierigen! die komt toekijken, waar gij de knie moest buigen; die den leeken het hoofd doet omdraaijen, als hunne aandacht aan de lippen des Leeraars hangen moest; die den herder, hij, die slechts aan zijne kudde moest denken, de wereld, hare ijdelheid, hare begeerlijkheden voor den geest roept!

Mijn gastheer verbeidde mij aan het ontbijt; zijne landhuizing ziet - als zoo menig onbuitenachtig buiten ten onzent - op den straatweg uit. Deze wemelde van kerkgangers, op faëtons, op karren, op wagens en meer nog te voet; onwillekeurig borst ik uit, nadat ik hen eene wijle had gadegeslagen:

‘Ik wist niet, dat uwe gemeente zoo vele vogelverschrikkers in levenden lijve had.’

‘Het zijn fijnen uit de buurt,’ antwoordde hij.

Wij gingen, of, wilt gij het naauwkeuriger uitgedrukt, wij reden ter kerk, en het onderscheid van stand hield, - zoo als gij zeker meermalen hebt opgemerkt, - ook na het overschrijden van den drempel der huizinge Gods, nog niet op. Uw onadellijke verteller nam plaats in eene bank, waarboven een wapenbord prijkte, op een kussen met borduursel versierd, vóór een' bijbel, wiens band van teekenen der ijdelheid niet was verschoond. Maar, zoo ik weldra wenschte onder den hoop en niet in het verheven gestoelte te zitten, het verlangen rees ditmaal niet uit deemoed op. Welk een schouwspel vóór ons! Drie vierde der gemeente had aangezigten, welke slechts een' HOGARTH regt zou doen. Ik spreek niet van het zwaarmoe-

dige, dat kleêrmakers onderscheidt, noch van het wigtige, waaraan gij schoolmeesters herkent; ik rep van de bogchels, noch van de manken, die er in aanzienlijken getale tegenwoordig waren. Ik was, ik ben, zoo dikwijls ik mij de groepen herinner, nog verbaasd over de eindelooze verscheidenheid van tinten en toonen der teleurstelling op het gelaat dier fijnen te lezen; ik merkte, bij weêrgaloos bekrompen voorhoofden, een groot aantal scheelziende physiognomiën op. De knipper zat naast den loensche; op ééne rij troft gij den 1/16 en den ⅞ uit het kruis aan. Welligt ben ik onbillijk; maar mijne ondervinding heeft mij tot het liefdeloos vermoeden geleid, dat er een innig verband is tusschen uit hunne plaats geraakte oogen èn verstandelijk, èn zedelijk, èn godsdienstg scheelzien. Oordeel over mijne gewaarwordingen!

De Leeraar kwam op stoel.

Een galm, die het gewelf daveren deed, heette een vóórgebed - daar werd een psalm aangeheven en gezongen, als in de dagen mijner lievelings-schrijfsters, dat is zóó, dat het

> U schier door hoofd en hersens dringt
> Wanneer men DAVIDS Psalmen zingt!

En onder het wangeluid hief ik mijne oogen naar den predikstoel op.

Het was AERT, maar niet langer de aardige krullebol; gij kondt, naar het u lustte, bij den eersten blik van hem getuigen, dat hij gloeide van verterenden ijver, of dat hij glinsterde van goddeloozen dauw. Ik geloof inderdaad, dat het grootste deel der scheelzieners de opgeblazenheid zijner kleur aan den eersten toeschreef; ik beken u openhartig, dat ik aan den laatsten dacht, onder de leerrede, welke hij beurtelings opdreunde en uitgalmde. AÄRONS bloeijende staf was zijn tekst; maar hoe veel verbeelding gij bezitten moogt, ik tart u, dat ge mij een tiende opnoemt van alles, waarmede hij dien in verband zocht te brengen, neen, dat hij in zijne preek ordeloos dooréén hutste. Oud en Nieuw Testament werden om strijd geplunderd; heilbegeerte twistte met verstoktheid; de koperen slang en het houten kruis rezen beurtelings voor ons omhoog; verdoemenis ging hand aan hand met bekeering; engelen en duivelen dwarrelden dooréén, onder het refrein van wedergeboorte! Gij hadt van ganscher harte toegestemd, dat de spreker die, evenzeer als zijne hoorders, behoefde. En echter, hoe

onvolkomen is nog de indruk, dien ik u van dat gewaauwel over genade geve. Het schemerde mij voor de oogen, het suisde mij in de ooren, mijn hoofd ijlde, werktuigelijk sloeg ik den Bijbel op. Ik weet nog niet, hoe ik mij, onder dat gebalk en gemor, in de lezing van eene der gelijkenissen zoo heb kunnen verdiepen; maar het was of het blad mij eene andere wereld invoerde, die des lichts, die der harmonie tusschen verstand en gevoel, die van het Woord, dat onder ons gewoond heeft, en dat, voor allen begrijpelijk, de verhevenste waarheden, den opbeurendsten troost, het groote levensdoel: *streven naar volmaaktheid*, eenvoudig verkondigde!

Eindelijk zeide de man: ‘Amen!’ - half gillende, half snikkende, baauwden eenigen uit de schare de verzuchting na.

> Wanneer de herder dwaelt, wat padt, wat rechte gangen
> Kan de arme kudde gaen?

Wij reden huiswaarts, mijn gastheer gaf zijn harte lucht.

‘Hij zal het ver brengen,’ klaagde hij, en nu volgde eene schets van AERT, die ik u in vlugtige omtrekken wil mededeelen: of ge er uit zaagt, welke beklagenswaardige gevolgen het missen hunner bestemming, liever de vertraging van een beroep, op eenige der dolende ridders onzes tijds heeft; welke lage kunstgrepen teleurgestelde verwachting, ijzeren dwang zijn dagelijksch brood te verdienen, niet beneden zich acht! AERT had vernomen, dat het dorpje, in de buurt van het buiten mijns vriends, den naam had fijn te wezen. Eene preek, die overvloeide van tale Canaäns, werd door hem uitgebazuind. En, wie zou het in de Negentiende Eeuw van ons Vaderland gelooven? de Boänerges werd beroepen! Van die ure af maakten de kleêren den man. Hij scheen te gevoelen, dat hij voortaan tot hen behooren moest:

> Wier hoeden, breet van randen
> Gebogen van ter zij', voor spits en achter spits
> Beschaduwen 't gelaet, daer 't liefelyck en bits
> Zich in het staetigh mengt, tot stijving van geboden
> En tucht van zielen.

En hij was zoo min te kort geschoten in de aanmatiging, als in de verwaandheid, welke het dom gemeen voor waardigheid groet, die het een blijk van groote geleerdheid acht. De eerste onverstaanbare preek moest de vruchtbare moeder aller volgende zijn - zoo hij zijn gehoor niet wilde verliezen; en de eer-

zucht nestelt zoowel in het booze als in het brave hart. AERT had zich in zijne gemeente, in de bewoners der omstreken van het dorp, niet bedrogen; hij verwierf zich eene soort van vermaardheid. Er ontbrak echter nog iets aan zijn geluk, zoo zijn toestand dien naam verdient; de bezoldiging was schraal, en AERT had nooit aanleg een heilige te worden, door ontbering en onthouding; dus koos hij eene vrouw, ge moogt gissen welke, nadat hij den vrede zijns gemoeds aan het verkrijgen eener plaats had geofferd; ook in het huichelen, *il n'y a que le premier pas qui coûte*! Er was onder AERTS vrouwelijke kennissen eene, die een' aardigen stuiver gelds had; zij was weduwe, - ik laat het bij dien enkelen trek.

Één woord nog, het is geene poëtische geregtigheid: zoo AERT zijn gehoor beheerscht, hij staat onder de pantoffel!

Dat ik er even zeker van ware, dat AERT in de schaduw van den kerktoren van zijn dorpje zal worden begraven, als ik gereed ben te erkennen, dat weêrhanen als AERT uitzonderingen zijn van hunne klasse. Helaas! zijn naam is reeds op menige beroepingslijst gedrukt! Helaas! zijne stem heeft galms genoeg voor de ongeschiktste aller domkerken, waarin wij opgaan. Helaas! zijn rug kan buigen, waar het pas geeft, hoe voldoende het hoofd op den wèlgemesten romp sta! Hij bestraft allengs met meer oordeel - de rijken het minst, de vromen het laauwst. Hij houdt van onschuldig vermaak: een' keurigen disch, eene lekkere flesch. Hij verruimt het bezwaard gemoed: eene plaats in den hemel voor eene plaats in het testament!

Maar uitzondering of geene uitzondering, en hetzij AERT, bij zijne verplaatsing in eene stad, zijn' overdreven' schiklust naar zijn gehoor al of niet tempere, één geslacht doet hij stilstaan, zoo niet achteruitgaan, in dien geest van Hervorming, waarvoor onze Vaderen het pligt achtten goed en bloed veil te hebben; één geslacht verzwaart hij het leven: want er is geen geluk zonder licht in hoofd en in hart!

Anders zag ik SICCO weêr.

‘Vriend!’ - zeide hij - ‘het is om dol te worden.’

Zoo men slechts naar het uiterlijke had geoordeeld, men zou hem, om dien kreet, van ondankbaarheid hebben verdacht. Hij zat niet langer in de bekrompen kamer, welke hij te *Leyden* in het huisje zijner moeder zoo overstoffeerde met folianten, dat zijn stoel, bij iedere beweging, een' geleerde voor het hoofd stiet. Hij ontving mij in een vertrek, welks ameuble-

ment van fijnen smaak getuigde, welks spiegelglazen het uitzigt verleenden op een park, dat van de pracht onzer herfstzon schitterde. Er heerschte orde om hem heen, en rust scheen zijn deel; maar een enkel woord zal genoeg zijn, om de illusie te verdrijven, dat hem de dubbele zegen was bedeeld, beurtelings een' blik te slaan, dien beurtelings te laten weiden over de schoone, dagelijks afwisselende bladzijde uit het boek der natuur, voor hem opgeslagen, en over de werken zijner lievelingsschrijvers in eene sierlijke boekenkast, ter regterzijde van zijnen leuningstoel geplaatst: SICCO was gouverneur.

Er moest veel gebeurd zijn, eer hij zich in die vergulde kooi had laten opsluiten; en waarlijk! allerlei jammers was zijn deel geweest. Op het onverwachtst had zijne moeder meer dan de helft van haar vermogen, bij de bankbreuk van een handelshuis, verloren. Helaas! het is geene ongewone, geene romannen-ellende, den teerpenning der weduwe, den lijftogt van het weesje, bij den val van een' vroom, deftig, door een' ganschen kerkeraad solide geachten koopman, te zien inboeten! SICCO, die de onrust, aan welke dit verlies de bejaarde vrouw ter prooi gaf, meer had bespied dan gedeeld, meer had vermoed dan opgemerkt, - liefdevol, zelfverloochenend, gewillig ontberende, als zij was; - SICCO werd er door aangespoord, om zich te beijveren, partij van zijne studie te trekken.

Partij van wat? van zijne geleerdheid, hij, die, door al zijn weten, slechts te inniger overtuigd werd, hoe weinig hij wist, - partij van zijn onderzoek dan? voor het publiek, dat geen onderzoek wil! Neen, - het moest iets anders, iets algemeenaanlokkends, iets *bellettristisch* zijn, en hij beproefde het, *tant bien que mal*. Hij was er de jongeling niet naar, hooge verwachtingen van zijn talent te koesteren; hij had er zich geen oogenblik mede gevleid, dat de opgang van zijn werk den nameloozen schrijver der vergetelheid zou ontrukken, en echter krenkte de uitslag zijner pogingen hem diep. Hij vond geen' drukker, meent ge? Ge vergist u, eene aanbeveling van den Hoogleeraar, die hem het meest onderscheidde, had hem dezen bezorgd; zijn boek zag al veertien dagen lang het licht. Daar kwam zijn Uitgever, die lotbeschikker van een' arm auteur - en betuigde hem koeltjes, dat hij te hoog schreef, dat men hem onduidelijk vond, dat slechts enkelen hem begrepen, - ieder woord een afdingertje op het honorarium, waarmede hij zich had gevleid. Het was iets nog ergers! Een oogenblik mogt zich SICCO's eigenliefde streelen, dat in die laatste

afkeuring eene lofspraak school; hoe spoedig deed zijn gezond verstand dien waan wijken. ‘Als uwe voorstelling klaarheid mist, is uwe voorstelling onvolkomen,’ herinnerde hij zich, en in zijn binnenste was zijn vonnis gewezen. Hij besloot, zich in het vervolg voor die klip te wachten; maar het was of zijn Uitgever zijne alleenspraak had beluisterd, stouter liet deze er op volgen:

‘Ons lezend publiek is zoo klein; voor wie schrijft men toch als men niet voor JAN en alleman schrijft?’

Ik wenschte om den wil des mans, en om dien van SICCO, dat hij het daarbij had gelaten. Des jongelings eerbied voor de wetenschap, des jongelings liefde voor de kunst (bij hem in beelden gebragte aanschouwelijke wetenschap) ergerde zich reeds aan die popularisatie, *tot voor den kruijer op den hoek toe*; nu volgden de voorbeelden:

‘Zoo ge schreeft als Mijnheer - die voor alle standen zoo bevattelijk is; - of als Mijnheer - die zoo veel lezers heeft, omdat hij zoo stichtelijk schrijft; - of als Mijnheer - die zoo grappig is -.’

‘Dat mag ik niet, Mijnheer!’ zeide SICCO, het was *le coup de l'âne*.

En hier zou hunne kennis zijn afgebroken, indien SICCO's moeder niet krank geworden, indien de winter niet ingevallen ware. De winter? vraagt ge; - maar weet ge dan niet, dat hij twee aangezigten heeft, die hemelsbreed verschillen? Ik wed, dat gij hem kent als een' vrolijken grijze. De frissche lucht die zijn naderen verkondigt, verstaalt uwe verslapte zenuwen. De geneugten die hem vergezellen, de vlugge schaats, de vlugger arreslede, verlevendigen voor u het in den laten herfst zoo sombere landschap. Hoe zou de avond u lang vallen, als de punch vonkelt, als de piano klinkt, als de gezelligheid plaats neemt aan den haard, zes of acht vouwstoeltjes, om de gemakkelijke *chaise-longue*? Wie zou niet van den levenslustigen grijsaard houden, die twee jeugdige, aardige gespelen medebrengt? Vergt ge, dat ik ze schets? Hoort ge dan al van verre de muzijk niet, die afgodes onzer eeuw, voor welke hoog en laag nederknielt, en die wij den moed niet hebben hard te vallen, al schijnt zij er ons nog verre van het weldadige van haren invloed te staven door eene veredeling harer outertolken? Of hebt ge geene welkomst over voor de Muze van het Drama? ik eerbiedig uw' kieschen smaak; maar ik durf geen' banvloek uitspreken over hen die haar voor lief nemen, nu M e l p o m e n e

ten onzent schier geene priesters meer heeft, en T h a l i a toch niet iederen avond *de Neven* kan opvoeren. Er is eene derde gezellin des winters, die ik hoop dat u de liefste der drie is, eene edeler vreugde dan waarvan ik nog gewaagde, de vreugde der beweldadigden, die u uit tranen toeschittert.

Het is zaliger te geven dan te ontvangen!

Het aangezigt des winters is den arme eene grimmige plage; hij wet den prikkel des gebreks; hij scherpt de klaauwen van den nood; hij verhonderdvoudt de behoeften. Hoe veel wreeder is hij in het laatste geval voor den fatsoenlijken verarmde, dan voor den letterlijken bedelaar! De beeldtenis, die ik voor u van SICCO ontwierp, is mislukt, indien er niet iets uit zijne trekken spreekt, dat u doet uitroepen: ‘Hij zou een waardig leeraar der Stoïsche school zijn geweest!’ Maar de wijsbegeerte moge ook ons nog in onze dagen over velerlei gemis kunnen troosten, - zij moge haar voorhoofd niet rimpelen, bij het gluren naar een' kouden haard, - bij het aantrekken van een' versleten' jas, - bij het knijpen van eene voor drie vierde ledige flesch, wanneer een vriend ten onzent een bezoek aflegt; - ik zou meenen uw gevoel te beleedigen, wanneer ik verontschuldiging of verklaring voegde bij SICCO's woorden:

‘Het was koud, mijne moeder kwijnde, ik vatte de pen weder op!’

O gelukkige, dat wil zeggen: vermogende schrijvers! die voortbrengt uit behoefte des gemoeds, die uitgeeft om anderen te vermaken; weet ge welk eene kwelling het is te schrijven om den broode? Hoe zoudt gij het weten? Ge zaagt u nooit verpligt tot het nemen der hagchelijke proeve, hoe digt gij het peil der alledaagschheid naderen kondt, zonder dat ge ophieldt talent te blijven; zonder dat gij den eerbied voor u zelven verloort, die in dit opzigt, als in ieder ander, slechts de weêrspiegeling van een onbevlekt geweten is. SICCO moest er naar streven *à la portée de toutes les intelligences* te zijn, dat ongeveer zeggen wil, beneden bijna iedere *intelligence*.

Sedert kwam de beurt aan het vertalen, - niet tot stijloefening - niet van een' auteur uit liefde vertolkt - niet van een boek, dat, in verband met de behoeften des tijds en zijne eigen stemming, sympathie bij hem opwekte! - neen, het eerste het beste, dat eene winst belovende speculatie scheen!

SICCO's moeder stierf.

‘Er is eene plaats in JOB,’ zeide hij, ‘die ik herhaal, zoo dikwijls ik haar gedenk.’

‘“Daer rusten de vermoeiden van krachten?” vroeg ik.

Hij knikte en hij schreide.

Er waren maanden verloopen, hij ontving mij zoo als ik het u beschreef: hij was gouverneur geworden van drie telgen van adellijken huize. En waarom dan borst hij zoo hevig uit? Viel zijne betrekking ook hem zwaar? Weeklaagde hij mede over miskenning? Was hij de honderd en eende, die de grieven opsomde, welke eene ziekelijke eerzucht tegen geldtrots of adelhoogmoed heeft in te brengen; grieven, die zij beter zoude doen, door onderwerping te verligten, door geduld te beschamen, uit den weg te ruimen door verstand? Ge zoudt onregtvaardig jegens SICCO zijn, zoo gij vreesdet, dat ook hij ons den penning al weder van die zijde zou laten zien; eene zijde, van welke hij zoo dikwerf beschouwd werd, dat ik grooten lust gevoel hem eens van den anderen kant toe te lichten. Hij was wijs genoeg om te glimlagchen, toen een zijner kweekelingen hem vroeg: “of onadellijken net menschen waren als hooggeborenen?” - (Een feit!) SICCO ergerde er zich niet aan, dat de Vrouwe des kasteels hem slechts te duidelijk blijken liet, hoe weinig zij met een' onderwijzer ophad, die haren kinderen noch houding, noch buiging, die geen schermen en geen dansen leerde. SICCO werd door zijne minderen geëerbiedigd, dewijl hij zich nooit iets over hen aan matigde. En wat was er dan, dat hem dreigde dol te maken?

Het vergeefsche van zijnen arbeid, het vruchtelooze van zijn onderrigt.

“Eergister wandelden wij,” vertelde hij mij, ik weet niet meer wat wijsheid ik uitkraamde; maar, of ik les gaf in de botanie, of dat ik eene beschrijving uit VIRGILIUS opzeî, ik weet wel, dat de jongens niet luisterden; er ging een gejuich in de verte op. Wat was er aan de hand? Een slanke boerenknaap had een' meestersprong gedaan over eene sloot. Een, twee, drie moest de middelste het zoo goed kunnen als hij; en zie, ofschoon niet zoo lang als JAN HARMSZ, de polsstok droeg hem over, als had hij hem nog wel eens zoo ver kunnen dragen. “Dat zal de jonker wel uit zijn lijf laten,” mompelden de slungels, terwijl zij den oudste aangaapten; maar meent ge dat hij het zich tweemaal liet zeggen? Hij probeerde het kunstje eer ik hem kon waarschuwen, en al plofte hij midden in het riet aan den anderen kant neêr, heden ochtend was hij vóór dag en dauw al op, om het beter te doen; en ik hoorde hem na den middag tot zijn' broeder zeggen: “CORNELIS! nu over eene eens zoo breede sloot, als je pleizier hebt.”’

Ik vertrouw, dat mijn lezer begrijpt, dat SICCO zich over het gemis van allen geest van wedijver onder zijne leerlingen beklaagde, de kwaal, waaraan elk afzonderlijk opvoedingsstelsel lijdt.

'Ik sprak er onder het dessert den Baron over,' voer SICCO voort; 'ik zeide hem, dat vooral de jonker' - de oudste scheen bij uitnemendheid dus te worden genoemd - 'een' gedurigen prikkel behoefde; ik sloeg hem vóór, den zoon des predikants in de lessen te laten deelen. En wat was zijn antwoord? "Die knaap moet wel leeren, Mijnheer! dewijl hij er van leven moet!" En daar bleef het bij. Valt dus van N°. 1 geen pleizier te wachten, wat zal ik van N°. 2 zeggen? Hij is een snaak, die de oude auteurs het spoedigst beet heeft, waar zij het minst stichtelijk zijn: hem zou de tucht goed doen; maar ik ben hier om te onderwijzen, en niet om te kastijden.'

'En de derde?'

'Hij is nog een kind, dat lessen opzegt! - Waartoe verslijt ik mijne jeugd dus? Mijn hoofd wordt er stomp van, mijn hart leert wrok voeden. Ik zie dagelijks duidelijker, dat slechts wrijving licht en warmte geeft. Ondanks al mijne moeite zullen zij met valsche begrippen over menschen en zaken aan de Academie, in de wereld optreden. Want de eerste indrukken van gelijkheid, van verstandelijke verdienste, van humaniteit, welke wij allen op de school ontvingen, die onuitwischbaar zijn, worden in lateren leeftijd door niets vergoed. Lieve Vriend! tot welk eene andere bestemming achtte ik mij geroepen!....'

Arme SICCO! die, in zijne nieuwe betrekking, aan het allen moed, allen lust uitdoovend besef der nuttelоosheid van zijn streven ter prooi is; hij, die zoo vele gaven bezat, om als hervormer op te treden!

Laat ons naar ERNST omzien. Bij gebrek van een beroep, had hij zich in eene der hoofdsteden den ondankbaren last van hulpprediker getroost, voor een' kranken grijsaard, geloof ik, die niet rijk genoeg was om van een emeritaat te kunnen leven; die voor de helft van hetgeen hij daarbij verliezen zou, de diensten van ERNST konde hebben. Ik zou gaarne in het voorbijgaan opmerken, hoe hard de dwang is, dien men door deze korting ouden van dagen oplegt; hoe wreed het is, dat men eene welverdiende rust slechts voor een getemperd gebrek veil heeft. We zijn van het eene uiterste tot het andere vervallen: de bezoldiging onzer geestelijken reikt naauwelijks toe, om hunne onafhankelijkheid te waarborgen! Wij hebben geene bis-

schoppelijke Vorsten der Kerke meer; ik geloof, dat de godsdienst er aan zedelijken invloed bij wint; maar wij hebben overjaarde priesters, die blijven offeren, dewijl zij van het altaar leven: zou de zedelijke waardigheid van den stand er niet onder lijden? Ook is er iets anti-Hervormds in dien dwang, in die karigheid, - hoe durft gij verwachten, dat de man, die zich zelven overleeft, langer tot verstandelijke ontwikkeling zal opwekken en aanvuren? - De hulppredikers? - ik aarzel tusschen het middel en de kwaal. Er is wijsheid in de verordening, die den jeugdigen godsgezant het eerst van allen een' werkkring op het land, in den schoot der natuur aanwijst. Het is een weêrgalooze, maar een weldadige schok, die overgang van de Academie tot het veldleven. En echter, het is de beste school voor het herderlijk werk, dat dorp, waarin de menigte ten achter is bij haren leeftijd, maar waarin hij overvloedige gelegenheid vindt te leeren, wat hem nog ontbreekt: kennis der menschen, kennis der maatschappij. Die laatste, die leerzaamste aller scholen onthoudt gij hem, gij, die hem voor u laat optreden, voor eene schare, wier behoeften de twintigjarige naauwelijks begrijpt, voor een gehoor, dat - - -

ERNST preêkte voor stoelen en banken, zoo als het volk kort en krachtig zegt; hij dacht te nederig van zich zelven, om er door gekrenkt te zijn. De weinigen, die in het eerst waren opgekomen om hem te hooren, uit louter nieuwsgierigheid; zij kwamen, zoo dikwijls hij optrad, weder uit belangstelling; de jongeling vleide zich allengs het vooroordeel te zullen overwinnen, dat *een huurpaard* aankleeft! IJdele waan! Er is iets hardnekkigs in den trots eener groote gemeente. De aanmatiging harer beschaafdste leden eischt meesterstukken; de bekrompenheid der onbeschaafde laat zich overbluffen - door gezag. De morgen kwam, die er hem van overtuigen zou. Door ik weet niet welke onzalige misgreep eens letterzetters, was in de rij der beurten op het Dominé's-briefje de naam eens gevierden redenaars in plaats van den zijnen gesteld, en door nog onverklaarbaarder verzuim des correctors niet verbeterd. De menigte stroomde ter kerke, - sleden, brommers, vigilances, koetsen lieten in de belendende straten den kerkgangers schier geene ruimte over; een aanzienlijk gehoor zat neder in het Huis des Heeren, - en zag ERNST opkomen.

Ik heb geene woorden voor het tooneel, dat toen volgde.

Een gemompel, - een gedruisch, - een gestommel, - het opensluiten van banken, - het wegschuiven van stoelen,

de helft der gemeente, - laat het een vierde geweest zijn! - ging liever naar huis, dan van hem het Woord Gods te hooren!

- Waar, waarom, waartoe waren zij opgekomen?

Ik geloof niet, dat er iemand onder de Leeraren dier stad was, welke zich gestreeld voelde door die voorkeur, den beroepene boven den ingeschovene bewezen; maar ik wenschte dat ik getuigen kon, dat het feit zoo levendige verontwaardiging had opgewekt, dat geen toekomstige ERNST meer voor die verguizing bloot staat. Hoe zij hem trof? - laat mij voortvertellen. Eenige weken later las ik in de *Haarlemmer Courant* eene huwelijksaankondiging, die mij pijnlijk aandeed. Het was geen *mariage de raison*, het was geen *mariage d'argent*, in onze dagen, ten onzent niets vreemds meer, het was nog minder een echt, die mijne jaloezij opwekte; het paar was niemand anders dan ERNST en ANNE. En waarom trof het berigt mij dus? Dewijl ik onder de vermelding van zijnen naam het toevoegsel vond: 'Predikant te *Passaroeang*, of *Kanoeghurdie*, of *Tjitlatap*,' of hoe de plaats in de *Oost-Indiën* heeten mag!

Zie die advertentie vóór u, gedagteekend uit eene der liefstgelegen Geldersche steden; verbeeldt ge u niet onwillekeurig de bruidsdagen van het lieve paar, in het kamperfoelie priëel des kleinen hofs, in de huiskamer, waarin zij geboren werd, waaraan al hare herinneringen verknocht zijn? Welk een tooneel van geluk! En doe nu, met een' tooverslag, vrienden, - verwanten, - ouders, - te huis, - vaderland verdwijnen; verdwijnen voor dat andere werelddeel, waarin hij bekeeren, waarin zij verkwijnen zal! Welk een verschil! - Bekeeren, zeg ik. Of zal hij der zucht zielen toe te brengen weêrstand kunnen bieden; zal hij het mogen, waar de gelegenheid zich te over aanbiedt? Onverschilligheid tegenover afgoderij, van wien zij te vreezen zij, niet van een gemoed als het zijne! - Verk wijnen, herhaal ik. Het heugt mij ergens de fraaije uitdrukking te hebben gelezen, dat de liefde in onze luchtstreek een mantel is, welke de vrouw voor menigen storm beschut; het zou laster zijn haar in het Oosten geen beveiligend scherm te achten, dat de hitte des middags afkeert; maar wie uwer aarzelt mij toe te stemmen, dat het harde wittebroodsweken moeten zijn, die men aan boord - tusschendeks, - op de verraderlijke zee doorbrengt? Beklagenswaardige ERNST! beklagenswaardiger ANNE! Waar is de pastorij, welke gij u droomdet? de dorpskerk, wier vergulde torenspits boven de eeuwen heugende ei-

ken uitflikkerde; de eenvoudige, hartelijke gemeente, die u lief zou hebben, als gij haar, jong en vroom, beminnende en bemind, een ander Eden, een hemel op aarde!

O het is grootsch - het is meer, er is geene verhevener roeping denkbaar, dan CHRISTUS te prediken, waar de Heiden nog voor zijne afgoden nederknielt; het is den dienaar des Heilands waardig, de blijde boodschap te verkondigen aan alle volken, dienstbaren vrij te maken, verlorenen tot de zaligheid te brengen. Ik heb eerbied voor onze Catholijke geloofsbroeders, die het kruis zoo den Heere nadragen; ik geloof, dat hunne leer er geschikter toe is, dan de onze. Maar, hoe dit zij, wie zal ERNST tot deze taak in staat stellen, als hij een' blik werpt op zijne ANNE, die, met de handen in den schoot, moedeloos op de blaauwe golven staart, als de duinen onzer kust welligt voor altoos uit hare oogen zijn verdwenen; ANNE die hij beluistert onder het zuchten:

‘Lieve moeder! -’

Maar wie zal ERNST tot die taak in staat stellen; ERNST, die haar de ontberingen van het scheepsleven, ja! geduldig ziet dragen, maar niet minder smartelijk gevoelen; en echter weet, dat haar nog bitterder plagen verbeiden, die al een' anderen hemel, die al eene andere aarde, die al een afzigtelijk menschenras in het verschiet aanschouwt, den vreemden tongslag al hoort, waarvan zij vruchteloos beproeven zal de klanken op te vangen!

Inderdaad, haar verbeiden Europeanen, Landgenooten zelfs, op dat verre *Java*; maar welke gezelligheid, - die van lieden, welke Nabobs trachten te worden of Nabobs zijn, - en eenzaamheid, schaars verpoosde eenzaamheid, - als hij bij den inboorling doen zal, wat zijne hand vindt om te doen!

Zie, ik ben geen voorstander van het celibaat: maar wilt gij bekeeren; wilt gij maaijers in de woestenij uitsturen; wilt gij oogsten waar de velden nog niet wit zijn; - wilt gij, in één woord, het kruis doen lichten bij natiën, die nog in den nacht der barbaarschheid omwroeten; verg van geene vrouw, dat zij het gloeijend zand van het pad op het gebergte, dat zij den killen dauw der vallei met u trotse; - verg het niet; - duld het niet! Laat uw hart niet aan het aardsche hangen, als ge profeet wilt zijn van het hemelsche; offer u geheel op en niet ten deele. Meer nog! het zij keus, vrijwillige keus! - geen last, dien gij u getroost, zelfs niet om den zoetsten, den reinsten, den menschelijksten aller lusten te smaken; ik had schier

geschreven den goddelijksten: want Schepper onder God, wie is het meer dan de jeugdige echtgenoot, die vader wordt?

Helaas! de toekomst van ERNST is donker; hoe wensch ik hem van harte toe, dat ook hij, dat ook ANNE moge ervaren:

> Manches beschied seitdem der Allmächtige, gutes und böses,
> Auch das Böse war gut, denn Seine Gnad' ist unendlich!

Het is een karaktertrek van kwakzalvers, voor iedere kwaal, welke zij aantreffen, een onfeilbaar geneesmiddel te bezitten in hunne medicijnen-kast of in hun poedervalies, - ik wil niet, dat ge mij tot den gilde betrekt. Al wat ik u, na de teekening der drie ongelukkigen, nog heb te zeggen, is geen raad, om de krankte te boeten, het is eene bede om die te voorkomen. Want, zoo HUYGENS gelijk heeft in zijn:

> Veel hebben sich verploeght
> Verweven of verschaeft, en geen bedydt van allen;
> Die Staet of Lettervolck, of Krijghsluì konden vallen
> En zijn 't geluckelick, en zijn ter eer en baet
> Van eigen en gemeen, van Huisgezin en Staet.

Helaas! het omgekeerde is niet minder, is in vollen nadruk, ten opzigte van ongeschikte proponenten, waar! Zoo vaak eene verkeerde bestemming, tot welken stand ook, bepaald wordt, lijdt de maatschappij er onder, maar door geene erger, dan door die der Voorgangers des Volks! Niet alle SICCO's blijven gouverneur, niet allen, die ERNST gelijken, gaan naar de *Oost-Indiën*; - God behoede er ons Vaderland voor! - maar wat ontwikkelt zich uit dezulken, die na verloop van tien of meer jaren een beroep krijgen? Onderstel hen wat deze niet waren, onderstel hen vermogend genoeg, om onafhankelijk te leven; wordt een schijnbaar lang verijdeld levensdoel er dragelijk door, - valt teleurgestelde verwachting er minder smartelijk om, - houden hunne vruchten woord, in evenredigheid met wat hunne bloesems beloofden? Ik heb iemand gekend, die in deze cathégorie viel; laat mij met zijn' vlugtigen omtrek besluiten, - het zal mijn opstel voltooijen.

Toen ik hem bezocht, was hij eener hevige krankte ter prooi. Als de meeste teringzieken sprak hij minder over deze, dan over zijne uitzigten. Waan niet, dat hij zijn hart daarom lucht gaf, over de voorkeur aan een' jonkman, die naar AERT zweemde, gegeven; hij oordeelde te juist, om zich hierover te

verbazen; hij was te gelijk nederig genoeg, om te erkennen, dat anderen, waardiger mededingers, meer regt van aanspraak hadden dan hij. Hij klaagde slechts, dat *zij zoo vele* waren. Ik beproefde hem te troosten, - het ging pijnlijk. Ik wist ten laatste niet, of ik zijne wonde had gezalfd, dan wel of ik die had opgereten.

‘Ge hebt te veel talent, om altijd te worden voorbijgegaan.’

Een weemoedig lachje, - verontschuldiging zou bespottelijk geweest zijn; want zijn aanleg was even veelzijdig als uitmuntend.

‘Het zou mij spijten, zoo gij geen' tijd meer hadt, iets anders te leveren dan preken.’

Een ernstig hoofdschudden ging zijn ernstiger woord vooraf. ‘Ik weet niet, of ik ooit mijn ideaal bereiken zal,’ hernam hij; ‘maar is er iets schooners, dan voort te arbeiden aan het werk der Hervorming? iets verheveners, dan te mogen bijdragen tot de uitbreiding van den dienst in Geest en in Waarheid!’ En nu wenschte ik, dat ik u schilderen kon, hoe hij zich den Hervormden leeraar voorstelde, in verband met de behoeften des tijds, verstandelijk en zedelijk voorbeeld tevens, de bode des lichts, in den vollen zin des woords. ‘Er was veel gedaan,’ meende mijn vriend, ‘er bleef meer te doen over.’ Louter de sinds vijftig jaren verbeterde preêkmethode was niet genoeg; een dieper indringen in den geest van het Evangelie, de Leer voor alle tijden geschikt, en daarom in staat alle nooden te stillen, moest het Christendom ook aan de negentiende eeuw als uit God openbaren.

‘En wat zoudt gij te kampen hebben,’ viel ik in, onhandige trooster als ik was, die hem met het uitstel wilde verzoenen.

‘Met mijne gebrekkige uitspraak?’ vroeg hij met een' zucht.

‘Dat minder,’ hervatte ik - het is jaren geleden, - ‘maar met de verdeeldheden in onze Kerk, de helft der kleine gemeente zou u verketteren. -’

‘En daarom zou ik terug deinzen?’ brak hij mijne bedenking af; ‘en de laffe rust boven den edelen strijd prijzen? - Dat zij verre!’ En een blos vloog over zijne bleeke wangen, en zijne oogen tintelden van gloed. ‘Het zaad wordt niet uitgestrooid,’ voer hij voort in de beeldspraak, die hij lief had, ‘als de zoele zon buiten roept, of de digte lommer schaduw geeft; buijen en vlagen moet de landman trotseren, om de korrels uit te werpen; hij denkt aan den oogst, en hagel noch windruk, die hem deert.’

‘Lieve Enthusiast!’ lag mij op de lippen; doch ik zeide: ‘Maar uw geest, die van plooijen noch schikken weet; maar de menigte, die de weegschaal in handen, en het vonnis op de lippen heeft. -’

‘Acht ge mij dan zoo zwak van geest?’ vroeg hij, ‘dat de schimp der onwetendheid mij deren zou; acht ge mij dan zulk een bedelaar van menschenlof, dat het bewustzijn, mijn' pligt te hebben gedaan, mij niet voldoen, mij niet troosten zou? Of ben ik zoo arm aan liefde, dat ik den Heiland niet zou kunnen nabidden: “Heere! vergeef het hun. -”’

Ik drukte hem de hand en ik zweeg eene wijle.

‘Leer me berusten!’ zeide hij vriendelijk.

Hij was me verre op den weg vooruit.

‘En toch heeft BORGER gezegd: de jeugd mag niet rusten!’ - begon hij zelf weder; ‘o wie voort mogt werken in zijnen geest! Een volgend geslacht moet bereiken wat het zijne niet vergund werd.’

Bij vele verschijnselen onzer dagen, - bij den weêr ontwakenden sektegeest - bij de opwekking tot weêrstand van en wedijver met andersdenkenden, in plaats van tot streven naar ontwikkeling en volmaking in onze Kerk, aarzel ik er over te klagen, dat hij spoedig na dit gesprek stierf.

Vrede zij met zijne assche!

Open tafel.

(*Een gezelschapsliedje naar* Göthe.)

't Lust mij heden aan mijn' disch
Gast bij gast te onthalen:
Overvloed van wild noch visch,
Spijs noch wijn zal falen.
Allen, die ik nooden liet,
Hebben 't aangenomen! -
JANTJE! gluur, of jij ze al ziet,
Kijk eens, of zij komen!

'k Zond bij mooije meisjes 't eerst,
Lieve, bloode zusjes,
Nog zoo simpel, dat ze om 't zeerst
Huiveren voor kusjes;
Geene, die voor 't hoofd mij stiet,
Door ontijdig schromen:
JANTJE! gluur, of jij ze al ziet,
Kijk eens, of zij komen!

'k Vroeg er puik van wijfjes bij!
Huiselijke vrouwen,
Die, wat grompot manlief zij,
Innig van hem houën.
Heuschlijk, als ik nooden liet,
Werd het aangenomen;
JANTJE! gluur, of jij ze al ziet,
Kijk eens, of zij komen!

Bij de bloem der jonglingschap,
Trots haar geld, bescheiden,
Niet verwaand, schoon weêrgaas knap,
Deed ik antwoord beiden;
Waar ze ontbreekt daar lacht men niet,
'k Gruw van 't saaije droomen!
JANTJE! gluur, of jij ze al ziet,
Kijk eens, of zij komen!

Trouwe mannen noodde ik uit,
Die hunne egâ's eeren,
In de moeder nog de bruid
Van hun jeugd waarderen.
Staatlijk, als ik nooden liet,
Werd het aangenomen:
JANTJE! gluur, of jij ze al ziet,
Kijk eens, of zij komen!

Dichters passen op een feest;
'k Vroeg er dus, wier ooren
And'rer liedekens het meest,
Eig'ne 't minst bekoren;
Niemand, scheen het, kostte 't iet,
De eerzucht in te toomen:
JANTJE! gluur, of jij ze al ziet,
Kijk eens, of zij komen!

Maar ik hoor de schel niet gaan,
'k Hoor geen rijtuig rollen,
En de groenten branden aan,
En de soep zal stollen;
Hebben wij het ook, misschien,
Al te naauw genomen?
JANTJE! 't baat niet, uit te zien,
Neen, geen ziel zal komen!

Loop, alsof er 't Land aan hing,
Andre gasten vragen,
Nood hen, zonder voorbeding:
Dat zal elk behagen!
Meld de mare wijd en zijd,
En de straat zal stroomen; -
Open, JANTJE! wagenwijd!
Zie eens, hoe zij komen!

Mengelingen.

Personeel en profaan. (Brieven aan Albert.)

Vierde brief.

In mijn' vorigen, ALBERT! noemde ik de Satire eene vrucht van Romeinschen bodem, en ik kan mijne meening dekken met den bullebak onzer ouderwetsche aesthetische Schrijvers, met het gezag van QUINTILIANUS. In navolging van die wolk van getuigen doe ik het te liever, om mij zoo ontslagen te rekenen van die taaije *i*-en *y*-quaestie of men *satire* of *satyre* schrijven moet, of de oorsprong dier dichtsoort met comedie of tragedie eenige of geene verwantschap heeft; vragen, die in de Geschiedenis der Letterkunde zoo vele pennen bezig hebben gehouden, en tot de geschiedenis der geestige, grievende en grove Personaliteit een' aardigen schat van bijdragen geleverd.

Waardeer het, ALBERT! dat het van mijne zijde edelmoedigheid is, om afstand te doen van dien omhaal van geleerdheid. Zoo het niet te ontkennen is, dat de oude Satirenschrijvers zelve herhaaldelijk op hunne verwantschap met de blijspeldichters zinspelen, - zoo de feesten van SATURNUS eene onloochenbare overeenkomst met die van BACCHUS vertoonen, - zoo de rijën, die, in uitgelaten weelde, ieder hare godheid vierden, door het volop van dankbaar genot, en de verzadiging van volbragten arbeid, tot gelijke lust en spel geprikkeld werden: dan staat de Kunst

hier weder vóór ons als opvoedster des menschdoms, van dat zij zijne eerste wankele schreden rigt, totdat zij zijnen wil wijzigt, om door eigen kracht nieuwe verbindingen, nieuwe scheppingen, zoo ge wilt, uit eigen brein te voorschijn te roepen. Maar hoe? Immers door zich aan te sluiten aan hetgeen in de natuur des menschen gegrond is, aan hetgeen het kinderlijkste mag heeten, dat in den mensch aanwezig is. Of zou de toestand niet kinderlijk mogen heeten, waarin *Hellas* en *Latium* elkander schijnen te naderen, om zich in eenen nevel des vóórhistorischen tijds te sluijeren, welken wij Onwetendheid of Onbeschaafdheid heeten? Ginds *Satyrs*, hier *Luperci*; ginds *Jamben*, hier *Fescenninen*, en uit de spelen van het landvolk, ginds dat onsterfelijke Drama geboren, dat, toen het zijnen hoogsten luister bereikt had, het allerminst de sporen van zijne afkomst uitwischte; hier de Satire, waarvan Rome alleen de onovertroffen voorbeelden leverde.

O landleven onzer nieuwere herdersdichters! Arcadia's der Zeventiende Eeuw! Damon's en Amaryllissen van GRESSET en GESSNER! denkbeeldige wezens uit sneeuw van den *Haemus*, uit het rozenrood der avondwolkjes, uit de paradijsgeuren van het Oosten zamengeweven; hoe moeten voor u de harten kloppen van al diegenen, welke zedelijkheid en kieschheid tot de hoogste wet der Kunst maken! Immers schijnt gij slechts geschapen, om hun gevoel van menschelijkheid en vrijheid zaâm te dommelen met het Luilekkerland, dat u in uw' droom vergezelt, en bij uw ontwaken begroet: voor anderen slechts leeft gij, om dat streelend gevoel van onschuld en liefde, eerbied voor de Goden en heiligheid van iedere maatschappelijke betrekking, dat boomen en beeken u toeruischen, in den boezem uwer stamgenooten in te fluiten; of zoo ge de verboden vrucht met aarzelende lippen hebt gesmaakt, dan bewaart ge dat zoet tegen het gehemelte, en keert het om en om onder de tong, zonder dat het immer in uw binnenste in galle verandert! Maar al had die hemel van zegen zich duizenden van jaren over uwe hoofden uitgebreid, al had de stroom van genot jaarduizenden aan uwe voeten geruischt, zou uit uwe weekheid en zachtzinnigheid, uit uwe weltevredenheid en onschuld ooit een SOPHOCLES, een ARISTOPHANES, een HORATIUS zijn opgestaan? De kunst is hier weder de bondgenoote der geschiedenis. Deze getuigt van een' staat van dierlijkheid en behoefte, van hartstogt en zinnelijkheid. - De Ouden hebben het gezegd: HOMERUS heeft voor iederen dichter en iedere dichtsoort het voorbeeld gegeven, en

onder de noodige wijziging is en blijft hunne stelling waar. Waaraan anders is dat meesterschap te danken, dan dááraan, dat hij de natuur des menschen had bestudeerd, en zijn goddelijk genie óf zijne kunst hem hielp, die getrouw voor te stellen; Zoo wij den ‘Vader en aanvoerder aller dichters’ er naar vroegen, hoe wij ons landvolk en onze herders hebben voor te stellen in eene niet eens meer ongevormde maatschappij; hij zou ons op zijn' onovertroffen' twist van EUMAEUS en MELANTHIUS wijzen. Zoo bits, zoo vinnig, zoo ruw, stelde THEOCRITUS zijne herders voor, en de *maagdelijke* VIRGILIUS, hoe diep hij ook beneden zijn voorbeeld daalde, bragt niet altoos aan eene ideaalschepping de waarheid ten offer, maar deed zijne herders dingen zeggen, die de Heeren van de zedelijke nuttigheid wèl doen, van voor hunne vrouwen en dochters onvertaald of ten minste onverstaan te laten.

Doch dit zij zoo! Ik gevoel, dat ik hier met den voet tegen eene kwestie struikel, die in staat is, de eendragt, welke onze meeningen tot dus verre verbonden hield, te verdeelen. Waarom het verzwegen, ALBERT! zoo gij inderdaad geen verdicht persoon zijt, maar u zelven naar waarheid hebt geschilderd, met al den rijkdom van uw' geest, met al de verhevenheid van uw gevoel, met al de caprices van uw talent; zoo waarachtig mijn schrijven aan u het gevolg eener behoefte is, nog iets dringender dan schrijfjeukte, - waarom, zeg ik, verzwegen, dat hier een groot punt van verschil schuilt, hetwelk ons op verschillende wegen dreigt te leiden? - Prof. GEEL heeft teregt gezegd, dat de briefstijl nog verre was van te zijn wat hij worden moest; maar wat hij ook worden moge, van weêrszijden zal Personaliteit daarin zeker een vereischte blijven; en zelfs geene letterkundige correspondentie mag ontaarden in circulaires aan de geheele wereld.

En welk is dat punt van verschil? Een noodzakelijk gevolg, dunkt mij, van het straks gemelde, waarin ik de partij der ruwheid en onkieschheid kon schijnen te omhelzen. ‘Goddank,’ zegt ge, ‘dat die tijden, waarop de landlieden, met wijnmoer besmeerd, in onzinnige uitgelatenheid vochten, scholden en zongen, voorbij zijn; dat er uit hun dartel spel wezenlijke kunstvormen zijn ontstaan en dat beschaving en zedelijkheid voor hoogere en andere behoeften edeler bevrediging hebben gevonden! Wie tot zulke onderwerpen afdaalt, en ze in vormen, overeenkomstig met de waarheid van den gedachten toestand, behandelt, hij schrijft: POËZIJ VAN ANNO ÉÉN!’

POËZIJ VAN ANNO ÉÉN! Derhalve Kunst; Kunst voor zoo verre

zij een' bestaanden toestand (dien van het gedachte Anno Één) uitdrukt, voorstelt, verheldert; kunst, voor zoo verre de latere kunstenaar, door hulp van herinnering of fantasie, den voorbijgeganen toestand op nieuw voor de verbeelding terugroept. Het harde vonnis uwer veroordeeling, treft minder de kunst zelve, dan den kunstenaar, die buiten den zamenhang met zijnen tijd trad, en in wiens hoofd of hart, ik weet niet ten gevolge van welke onvolkomenheid, eene behoefte ontstond, die sinds lang had behooren bevredigd te zijn. Ik ben te zeer vriend van Vooruitgang, om voor *hem* eenige andere verontschuldiging te zoeken, dan de moeijelijkheid, om een gedeeld verschijnsel uit den ganschen zamenhang van een kunstenaarsleven te verklaren; maar zoo zich hier of daar een blijk van dergelijken teruggang openbaart, dan mag ik een gedeelte der dwaling op rekening brengen van de meer dan ooit historische rigting der Kunst in onze eeuw. Ik noem die rigting niet eerst en meest *historisch*, omdat zij zich aan historische onderwerpen hecht, waaraan wij het voortreffelijkste produkt der Negentiende Eeuw, den *Historischen* Roman, te danken hebben; maar omdat de voorstelling dier onderwerpen zelve zich meer dan ooit schikt naar de resultaten van onderzoek; de vroegere eeuwen met hare eigenaardige begrippen, met hare dwalingen, des noods zoo lang zij zelve zich daarvan als dwalingen niet bewust waren, in beelden terug te geven, is meer dan ooit doel der kunst geworden. Zullen wij over deze strekking den staf breken? Zij is te algemeen, zij is te natuurlijk ontstaan uit de oververzadiging van fantasiebeelden, die eene vroegere periode had opgeleverd, om in haar niet eene hoogere wet der noodzakelijkheid te eerbiedigen. Ik weet, dat hier de Romantische school zich in twee partijën verdeelt. De eene partij stelt haar onderwerp en den toestand, dien zij voorstelt, boven zich en boven den staat, waarin zij zelve verkeert. Met behulp van ik weet niet welke wijsbegeerte der geschiedenis verheft zij de verschijnselen van verloopen eeuwen, tot idealen boven ons - niet historische, maar wijsgeerige idealen - of, zoekt door eene vreemdsoortige zedekunde, daden en personen te verdedigen, teregt door verlichting en beschaving veroordeeld. Waar dát geschiedt, treedt de kunstenaar, mijns inziens, buiten zijne grenzen; hij blijkt niet genoeg door zijn onderwerp bezield, niet genoeg door den geest des tijds, dien hij voorstelt, bewogen te zijn en zijne voorstelling moge geschikt zijn voor het oogenblik, waarin hij schrijft: *Waarheid*, het eerste vereischte aller

kunst, zal hem ontbreken. Onze Romantische schilders hebben in dat opzigt al te vaak dezelfde dwaling begaan als onze Romantische schrijvers; immers, hoe dikwijls zijn zij niet van het strenge kostuum der tijden afgeweken, om zoowel tronie als kleeding te verknippen naar hetgeen de wufte mode onzer dagen bevallig prees? - Ik ken er anderen, wier zedelijke en godsdienstige begrippen te streng en te ernstig zijn, om zich door den zweem eener bevallige sophistiek te laten verleiden; zij wenschen van den dichter of kunstenaar een' wenk, dat hij zijne eigene schepping veroordeele. Van waar, bid ik u, mijn ALBERT! zal den kunstenaar, vol van zijn onderwerp, en door de beschouwing daarvan verrukt, die ontijdige zedelijke bedenking aanwaaijen? Ik heb opregten eerbied voor de vastheid hunner beginselen, eerbied voor de goede trouw, waarmede zij hunne meening voorstaan; maar - waarom ook dit verzwegen, daar ik weet, dat gij hierin mijn gevoelen deelt? - ik bejammer het, dat de inkrimping van hun geweten hen verhindert kunstenaars te worden, zoo als de kracht van hun genie het hen had ingegeven.

Zult gij staande durven houden, ALBERT! dat ik den moed mis om mij te laten verketteren, zoo ik openlijk verklaar, hoe onmogelijk het mij is, op het punt der Kunst de meening dier vrome en inderdaad eerbiedwaardige schare te deelen; hoe, ik weet niet welke trek, mij veeleer in het gelid der andere partij, de anti-romantische school van het jonge *Duitschland*, zou plaatsen. In het geheimzinnig weefsel onzer ziel trillen verschillende snaren voor wijsgeerige beschouwing, zedelijke redenering, godsdienstig gevoel en echten kunstzin. Denk daarom niet, dat ik ooit zou willen, dat de kunstenaar onwijsgeerig, onzedelijk, ongodsdienstig zou zijn, en den stempel zijner verkeerdheid op zijn werk moest drukken! Het ware ter slinker zijde gezondigd, zoo als de anderen het ter regter zijde doen. Voorstellen is zijn eerste en hoogste doel; voorstellen met waarheid, dat wil zeggen, zóó, dat het beeld den indruk teruggeve, dien het oorspronkelijke op hem maakte. Zoo die voorstelling de voorstelling is van een verleden feit, van een verloopen tijdvak van ontwikkeling en geschiedenis, zal hij, verdiept in het onderzoek van het verband van zijn voorwerp met deszelfs oorzaken en omgevingen, tijd vinden, om zijne negentiende-eeuw-begrippen daarmede te verbinden? Zal hij, vervuld van zijne stof, ruimte overhouden, voor hetgeen wij bedenkingen van nuttigheid of kieschheid noemen? Noem mij, bid

ik u andermaal, geen' voorstander van onwijsgeerige kunst! Iedere eeuw, ieder groot feit heeft zijne verborgen kern, zijne hoogere beteekenis, die achter den sluijer der verschijning verholen ligt; eene hoogere beteekenis, alleen in het boek der Voorzienigheid ontraadseld, maar zeker niet in de bewoordingen onzer wijsgeerige en zedekundige terminologie. Iets daarvan raadt de ziel des kunstenaars, en hetgeen hij raadt is hetgeen hem de behoefte inboezemt, het verledene in dadelijke voorstelling te herscheppen. Dát iets is en mag niet verschillend zijn van het geheim verband, dat in de verloopene eeuw, daad en beschouwing, personen en zaken, handelingen en costuum in overeenstemming bragt. Is er grootere hoogte denkbaar, dan die des kunstenaars, zóó in zijne onderwerpen verplaatst, waarin hij, uit eigen idée, al hetgeen zijn onderwerp omgeeft, verbindt en zamenschakelt, de verleden tijden terugroepend, zoo als zij waren; tolk der Voorzienigheid, en (kunstenaars zijn ons met hoogdravende woorden genoeg vóórgegaan, om onze uitdrukking te verschoonen) het werk Gods zóó nabootsende, dat het gelijkt.

- En toch loopt hij, bij de historiëele rigting onzer kunst, groot gevaar, Poëzij van Anno Één te leveren!

- En toch is er, geloof ik, nog eene klip te vermijden, waarop de anti-romantische school schipbreuk leed!

> - Wasz unsterblich im Gesang soll leben,
> Musz im Leben untergehn!

schreef SCHILLER in zijne voortreffelijke *Götter Griechenlands*; die theorie werd al te zeer gehuldigd. Met dien dood en die onsterfelijkheid van het verledene voor den geest, wierp men daarover den lichtglans der eeuwige zaligheid; op de wieken der Fantasie roeide men in de nevelen rond van een' hemel, waarin niets werd toegelaten, dat onrein en bevlekt was. Het Onderzoek kwam en trof menigen persoon en zaak aan, waartegen het: ‘vriend! hoe zijt gij hier gekomen?’ gelden mogt. Niet alle kunstenaars waren zoo gelukkig, als degeen, wiens ideaal ik ontwierp. Waren er al velen door het geheimzinnig verleidelijke des grijzen verledens aangetrokken, zoo nader onderzoek hunne aandacht op verschijnselen vestigde, die zij kwalijk met het opgevatte idée konden rijmen, dan trokken zij óf moedeloos de hand van den arbeid terug, óf gaven de indrukken als getrouwe kopyisten even onharmonisch weder. Van dezulken zou ik niet eens

durven zeggen, dat zij *Poëzij* van Anno Één hadden geleverd. Met weêrzin keerde de nieuwe school zich van het duistere en verwarde tooneel af, en in wanhoop omtrent het bestaan eener hoogere bezielende gedachte, zoowel in de kunst als in de natuur en de wereld, die zij nabootste, verviel zij tot die ongoddelijke *Vergoding des Vleesches*, die hare ergste blaam is.

En echter die vergoding des vleesches, geeft zij ons geene gewigtige les? de oude en gewigtige, dat de natuur terug draaft, al verjoeg men haar, met vorken en gaffels; dat zij zich ook in de kunst op de onzinnige scheiding van geest en vleesch wreekt, door de onderdrukte partij tot tegenomwenteling aan te sporen. Wie van beide heerschen moge hangt af van omstandigheden uiten haar; de kunst heeft slechts te vragen, wat *s c h o o n* zij. Laat de strenge zedemeester het vonnis uitspreken; zijne houding gelijkt, in mijne oogen, naar die van den krijgsman van OCTAVIANUS, over het lijk van CLEOPATRA heengebogen. ‘Het is wat schoons!’ zeide hij, en vertrok zijn' mond tot een' schamperen glimlach. Maar de Griekin, die den vorstelijken haarband om het hoofd van het lijk strikte, antwoordde: Wel is het s c h o o n en der dochter van vele Koningen waardig!

Schoon! zult ge zeggen, ja! maar hetgeen de knaap in verrukking brengt, is vaak voor den man eene walging. Schoon! - maar hoe vele mannen, wien het noch aan smaak, noch aan kunsttalent ontbrak, wijzen die verboden vruchten met weêrzin van de hand! - Met weêrzin? - Maar van waar de ijver van hunnen aanval, de ernst hunner waarschuwingen, dan van het innerlijk gevoel, dat hun influistert, hoe verre de natuur gaat boven de leer? Voor hen hebt gij zelf, mijn ALBERT! de uitdrukking gevonden, dat zij een klooster in het rijk der kunst wenschen op te rigten. Even als die strenge asketen, dooden zij hun vleesch, zonder het te beheerschen. Zij sluiten de oogen en kruisen zich, zoo dikwijls eene schoone vrouw hen op hunnen weg ontmoet. - Het zij zoo, dat iets anders den knaap, iets anders den man behage; maar die inwendige streeling des gevoels, die beiden het voorwerp, dat hen aandoet, als schoon doet prijzen, is bij beiden even waar, omdat zij bij beiden even natuurlijk ontstaan is. Die verhouding tusschen hetgeen de zintuigen treft, en het gevoel van welbehagen opwekt, aan te wijzen, is de taak der aesthetiek: geene regelen te schrijven, hoedanig de voorwerpen moeten wezen om schoon te heeten, als ware uit eene hoogere sfeer het ideaal aller schoonheid verligchamelijkt tot ons afgedaald. Vergun mij een' sprong te maken, opdat de omweg

mijner redenering u niet vervele; stellen wij ook zoo de Kunst in de verhouding van den geest, tot de schikking der voorwerpen, overeenkomstig haar doel.

Maar het gemeene, het lage, het leelijke dan? - Noem het laatste liever het onharmonische, hetzij dat ons de zin ontbreke, om de harmonie des geheels te vatten, die hooger of dieper ligt dan onze geest bereiken kan, hetzij wij zelve, door eene redelooze, onnatuurlijke zamenschakeling, meestal het gevolg eener voorbarige zucht tot verbeteren, hetgeen natuurlijk was, hebben bedorven. - Het lage, het gemeene? Ik kan mij niet overtuigen, dat in eenig voorwerp die eigenschap ligt. '*Mon c-l est aussi dans la nature et cependant je ne le montre pas*,' zeide VOLTAIRE, op wiens oordeel gij u onlangs beriept. Veel van hetgeen ge bij die gelegenheid gezegd hebt, stem ik toe; maar ge hadt gelukkiger keus kunnen doen, dan het citaat van den man, wiens *Pucelle d'Orleans* bewijst, wat hij al vertoonen durfde. Ik behoorde het talent van PLATO en van GOETHE te bezitten, om over wat wij onkiesch heeten, bevallig te schrijven. Maar wat is het schoonste meesterstuk, dat ons de Grieken van hunne APHRODITE hebben nagelaten? - Wat heeft de groote Schrijver van latere dagen, wiens naam ik straks nederschreef, met denzelfden eerbied, waarmede gij dien leest, op dit gebied niet durven wagen?

Zoo ergens, dan wenschte ik bij den kunstenaar, ik durf zeggen, de Godsdienstige overtuiging, dat al wat is, bestaat volgens de wetten eener eeuwige noodzakelijkheid; dat niets gering of groot mag heeten, tenzij onze geest geheel de verhouding daarvan tot het Heelal hebbe bevat; dat hetgeen ons wanklank schijnt, zich vaak in een hooger accoord oplost; en - opdat ik mij niet verder in die verborgene geheimzinnige sfeer verlieze: de theorie, die de waarde der kunst naar haar voorwerp afmeet, is óf allervalscht, óf zij verdient nadere ontwikkeling en beperking, opdat niemand tot de meening afdwale, dat die kunstenaar de grootste is, die het verste blijft beneden hetgeen hij tot zijn voorwerp kiest; die kunstenaar de geringste, die geheel zijn voorwerp beheerscht en het cijnsbaar maakt aan zijne bedoeling.

- Ik zou niet weten, waarom ik den vorm van brieven gekozen had, indien ik mij geene uitweiding mogt veroorloven, en zoo ik u daarom tot een' volgenden brief laat wachten op hetgene ik over Satire te zeggen heb, ontvangt gij geene verontschuldiging van uwen

Q.N.

Vijfde brief.

Ge ziet, ik houd kopij, is het niet op het papier, dan toch in mijn hoofd: en derhalve, na den ganschen doolhof der theorie rondgezwalkt te hebben, staan wij, met de Ariadne-draad in de hand, weder aan het punt, waarvan wij uitgingen - de Romeinsche Satire.

Zoo iets bewijst, dat de kunstgenres hunnen oorsprong in natuur en omstandigheden hebben, dat hunne wezenlijke kracht en waarde in de verhouding bestaat, waarin zij tot deze staan, dan moet het de Romeinsche Satire zijn. HORATIUS noemde haar eigenaardiglijk *de Muse te voet*, en schoon zijn voortreffelijkste navolger PERSIUS haar menigmalen zulk een' rid liet doen, dat zij hijgende de lierzangers achterna draafde; toch gevoelde diezelfde dichter, dat het hier althans niet te pas kwam, veel te spreken over de teugen, die hij uit de hengstenbron dronk. Wie deze soort van poëzij het eerst te voorschijn riep en als *Satire* doopte, toonde door de naamgeving zelve, dat zijn werk beschouwingen van den dag, in bonte mengeling vereenigd, zou bevatten. De nederigheid van den titel wijst ons op een' tijd, waarop zij, als produkt van burgerlijke kunst, tegenover werken van langeren adem, gezetter studie, hooger vlugt moest overstaan. Het verband, waarin oude Schrijvers haar tot de oude komedie brengen, is niet slechts in de hevigheid van haren aanval op de hoofdpersonen van den tijd gelegen, maar ook in den vorm, die zoo veel mogelijk tot het dramatische en den dialoog naderde. Werkelijk vinden wij dien vorm duidelijker en veelvuldiger, hoe nader wij tot het tijdstip harer geboorte naderen, schaarscher en onduidelijker, hoe meer zij zich in de rhetorische declamatie, van eenen JUVENALIS en anderen, verliest.

Uit deze trekken alleen zou, zoo de Geschiedenis der Letteren ons niet bovendien den weg wees, reeds kunnen opgemaakt worden, welke omstandigheden hare geboorte vergezelden, welke hare eigenaardige karaktertrekken moesten zijn. LUCILIUS was haar vader, in een' tijd, toen door andere dichters het Heldendicht, het Treur- en Blijspel tot eene hoogte was gevoerd, waarop latere beschaving nog aan die allen wel een' bevalliger vorm had kunnen geven, maar waarop toch tevens de volle levenskracht was bereikt; een' tijd, waarin de

taal genoegzaam ontwikkeld was, om de begrippen te stempelen, die de ontwikkeling van kunst en wetenschap, de invloed van vreemden, Rome aanbragten. Maar vooral kenmerkte zich die tijd, als nog even de schaal houdende tusschen de overleveringen en instellingen der vaderen en dat overhandnemend zedenbederf, waarvan schaars de Geschiedenis zulke snelle en beslissende vorderingen vertoont; waarin de zin voor de oude vrijheid nog de harten der beste burgers ontgloeide, en de factiezucht van weinigen in de leer des eigenbelangs geene verschooning vond, maar als hoog verraad én bij het Vaderland én bij de medeburgers stond aangeschreven.

LUCILIUS drukte op zijne Satire een' bepaalden stempel, welke zelfs aan eene andere soort van Satire, de Varronische, niet geheel vreemd bleef: den haat tegen, en de persoonlijke aanvallen op de ondeugd. ‘De aanzienlijken des volks en het volk zelf,’ zegt HORATIUS, ‘greep hij bij de ooren; alleen voor de deugd en voor de vrienden der deugd toonde hij zich gunstig.’ Van daar dat de Satire sinds onder de *Zedelijke* poëzij gerangschikt werd. HORATIUS zelf, dien ik niet gaarne onder de allerbedorvenste kinderen van Augustus eeuw wil rekenen, maar daarom ook te liever geloof, zoo vaak hij verklaart, hoe zwak hij was voor den kwaden invloed van zijnen tijd, handhaafde die strekking, en teregt mogt de jongste vertolker of navolger van sommige zijner meesterstukken daaraan den titel van *zedelijke vertoogen* geven. Vertoogen! neen, schrap dat woord uit, of gaat u daarbij niet, als mij, het liefelijk beeld te loor dier vrijheid van vorm, dier zucht, om over alles links en regts te kouten; diens zoo bevalligen dialoogs, zoo gezond verstandig en echter zoo natuurlijk? De man, die zelf met vertoogen den spot dreef, en ze in den mond legde van een' DAMASIPPUS, die zich met een ander mans zaken bemoeide, toen zijne eigene aan den spijker hingen; die zich zelven eene zedepreek liet houden van een' bezopen' slaaf, toen deze met den portier van een' wijsgeer ter kermis geweest was, hij had zich gaarne van de eer verschoond, dat hij vertoogen schreef, en zijn' arbeid nog veel liever *zedelijk mengelmoes* genoemd. Maar zedelijk was inhoud en strekking; dát was het resultaat der beschouwing van tijdgenoot en nakomelingschap; dát was de stempel, eenmaal door den braven zin van LUCILIUS op het genre gedrukt.

Bedrieg ik mij, of verwarren de tegenstanders van alle personaliteit zich hier in een' wonderlijken strik? Zouden zij moeten toestemmen, dat zedelijk heeten kan, hetgeen door, volgens

hen, onzedelijke middelen wordt bereikt? Wat wij van LUCILIUS weten, wiens verhevenheid van geest HORATIUS ook huldigt, waar hij de ruwheid van enkele versregels berispt, het toont hem ons als personen bij name noemende, en met zijn' spot en verwijt vervolgend. - Of zou het antwoord mijner antagonisten luiden: dat juist dát punt berispelijk was, hij het overige goede? Het wordt mij hoe langer hoe duisterder. Zoo zij LUCILIUS hadden voorgesteld levende personen te laten rusten, wat zou zijn antwoord geweest zijn? Zoo men hem had gezegd, dat de beste zijner navolgers, die kwalijk voor de vrijheid vocht, maar zich met den mond toch genoeg weerde, dat HORATIUS den naam van zijnen MAECENAS zou verzwijgen en een' ander in diens plaats stellen, volgens den regel: *wiens brood men breekt, wiens woord men spreekt*, zou hij niet geantwoord hebben, dat zijn kunstvorm juist had moeten dienen, om de vrijheid te handhaven van te zeggen wat men denkt, en den kunstenaar vrij te waren van het gevaar afhankelijk te worden van het gezag des grooten? Hoe zou de oude Romein zich verontwaardigd hebben bij de voorstelling, dat zijne laatste navolgers de beenderen der personen, door hen gebrandmerkt, zouden opgraven, die geraamten tot hunne poppen verkleeden, hen weder aan den dans zetten en daartegen razen, omdat zij het tegen de levende en ademende tijdgenooten niet meer durfden doen? De afneming der personaliteit in de Satire staat in evenredigheid tot den teruggang van zeden, godsvrucht en vrijheid te *Rome*. Hoe kort en ellendig het leven van den braven PERSIUS, wiens reine deugd ons uit iederen regel tegenblinkt, ook geweest zij, nog ellendiger zou het zijn geweest, zoo hij steeds gekrompen had onder het wee zijns tijds, zoo hij de aandrift had kunnen weêrstaan, om de verzen van den magtigen NERO, der algemeene bespotting prijs te geven.

Werkelijk gaat, met het wijken der personaliteit, de Satire als kunstvorm onder. Zij ontaardt in een' strijd tegen ideeën, en nadert, uit het middelpunt van haar terrein verdreven, de grenzen van lier- en leerdicht. In plaats van den bijgeloovige treedt het bijgeloof, in plaats van den gierigaard de gierigheid. Nu wordt het des dichters taak de ondeugden in hare zwarte kleuren voor te stellen, de verkeerdheden in al de sluipgangen harer gevolgen na te gaan. Of, in plaats van het individu, wordt de tijd zijn onderwerp; in zijne verhouding tot den vroeger beteren, met zijne voorteekenen van de zwartste toekomst. De verontwaardiging maakt de verzen, die op hun spoor door geenerlei perken worden belemmerd; want hoeverre mogen zij niet draven in het vervolgen van het kwaad! Maar

die kamp voor de deugd, die strijd tegen de ondeugd, mist al te vaak zijn doel en blijkt onvruchtbaar, omdat beide in het werkelijke leven zich nooit in al hare onvermengde kracht vertoonen. De verdichte gierigaard, of liever de gierigheid, in een verdichten persoon als geïncarneerd, gelijkt op geen' enkelen zoo als wij die kennen. Wat doet de Satiredichter? Een flaauwe trek uit het leven genomen, eene enkele herinnering uit zijne eigene ondervinding, voegt hij bij het geschetste beeld van dien Daemon der Gierigheid; hij bekent daardoor zelf, dat de kracht zijner Satire in de werkelijkheid zijner voorstelling moet gelegen zijn. Maar hoe meer die enkele trek waarheid en natuur is, des te meer moet de persoon, aan wien hij ontleend werd, al wordt zijn naam niet genoemd, zich zelven herkennen, en aan den anderen kant zich verontwaardigen, wanneer hetgeen hij zeide of deed, in verband gebragt wordt met daden en omstandigheden, hier ten eenenmale vreemd, maar tot het ideaal der gegispte ondeugd behoorende. *Wien de schoen past trekke hem aan*, heet dan het spreekwoord; maar de schoenen zijn gewoonlijk zoo ruim, dat iedereen er in staan, en niemand er meê loopen kan. - In navolging van RABENER, hebben de hekelschrijvers er eene groote aardigheid in gezocht, wanneer menschen zich door hen geportretteerd achten, die zij niet bedoeld hadden; zij hebben daarin voor de naauwkeurigheid hunner teekening een' waarborg gezocht. Eilieve, wat zoudt ge van den schilder zeggen, die een' studiek op teekende, en dien ten toon stelde, op hoop, dat er wel iemand langs zou drentelen, en die als zijn portret koopen?

Aan alle daden, alle ondeugden, alle dwalingen der menschen, geven de tijd en de omstandigheden hunne kleur; maar het ideaal van iedere ondeugd is boven tijd en omstandigheden verheven; de dichter, die dit voorstelt, loopt groot gevaar, het vreemdsoortige te vermengen, en de verkeerdheid, die hij aanvalt, met al de wapenen te bestrijden, die vroegere en latere zedemeesters uit het eenmaal opgelegde tuighuis voor den dag hebben gehaald. Het is het gebrek van vele navolgingen, waarbij wat HORATIUS of anderen zeiden, op onzen tijd van toepassing moet zijn. Hem geef ik het toe, dat de brave man, door den tiran met boeijen bedreigd, uitroepe:

'k Ben vrij zoodra ik wil - want ik vermag te sterven!

maar viel er voor den Heer ENGELEN, toen hij dus vertolkte, niets te bedenken in harmonie met onze begrippen, uit het leven onzer dagen gegrepen, des noods geen enkel *bon mot* tegen den dwingeland? Die

dwingeland zelf, *soit dit en passant*, is al een weinig verjaard tenzij onze dichter hier den braven Hollander uit het oog verloor, en aan een' braven Portugees of Egyptenaar dacht - viel er, vraag ik nog eens, niets uit onzen tijd, niets uit onze omstandigheden, uit den kring onzer denkbeelden te ontleenen, dat de verontschuldiging onnoodig maakte: ‘Het spreekt van zelf, dat de leer, hier gepredikt, meer oud-philosophisch dan Christelijk is. Den Christen toch blijft nog wel iets anders over, dan met CATO uit te roepen:

> De wereld is gemaakt voor CAESAR; 'k wil er uit.’
> (*Aanteekeningen op* M^{r}. A.W. ENGELEN's *Zedelijke Vortoogen*).

Doch ik wil niet onbillijk zijn. BILDERDIJK, BILDERDIJK zelf verdient, om zijne navolging van PERSIUS, denzelfden blaam. Eilieve, welke verhouding is er tusschen de schildering van ‘het naauw Ligustisch strand’ en

> ‘- Het nieuwe licht, de nieuwe leer van KANT,
> Die de appelsuiker zoo gemeen maakte in ons Land!’

Eere daarom, eere den Lasteraar, zoo als ons oudste Tijdschrift hem heeft getiteld; eere, al heeft hij op ons, op onzen Gids, op onze vrienden de tanden stuk gebeten. Zijne theorie moge de mijne niet zijn; zijne oordeelvellingen mogen van de mijne verschillen; zijne koenheid moge in hatelijkheid ontaard zijn; zijn gedicht moge de bevalligheid eens harmonischen geheels missen, en vaak van de taal der Muze te voet, te verre afwijken; eere zij hem, omdat hij den man met naam en daad durfde aangrijpen. Had hij met open vizier gevochten! - Slechts zij hadden behoeven te vreezen, die de kracht niet bezaten hem te bestrijden!

Fronst gij de wenkbraauwen, mijn ALBERT! Ik geloof het niet; ik ken er u te wel toe. Hoe luidt het versje van uw Deenschen vriend ook:

> ‘Wie geen fikschen stoot kan velen,
> Hij zit wankel in den zaêl!’

Is het niet zoo?

Q.N.

Zesde brief.

Veel is er over het nut van de uitvinding der Drukkunst geschreven! Maar zoo ik, mijn ALBERT! den Censors onzes tijds behagen wilde, dan legde ik te haren voordeele gaarne een loodje in de schaal, omdat zij het Latijn in de wereld behouden heeft.

'Dat klinkt klassiek,' zegt ge! en toch weet ge, dat ik niet tot dezulken behoor, die geene Fransche literatuur aannemen, dan voor zoo ver zij tot de moederbron der Gallische taal teruggeleid kan worden, die beweren, dat niemand goed stellen kan, of hij moet den Latijnschen cursus hebben doorloopen. Ge vergt te regt reden van mijne stelling: zij is eenvoudig deze, dat die fraaije opmerking mij een handje helpt bij de verdediging der *Personaliteit*.

De eerste herstellers onzer letteren zeiden niets, waarvoor zij geen Latijnsch gezag konden aanvoeren; maar zij zeiden ook *alles*, wat vroeger door een' Romein uit de gouden of zilveren eeuw was gezegd. Waren de bestaande talen nog niet genoeg beschaafd, om elkander iets hards harmonisch te zeggen, de Latijnsche leverde het in alle mogelijke elegantie op, en de zweepslag, met classieke vormen toegebragt, vlijmde den getroffene te feller, zoo hij zich herinnerde, in welk geval, en tegen welken persoon de oorspronkelijke schrijver zijnen aanval had gerigt.

O lief, o allerliefst Latijn! Aan u weet de beschaving, de kunstzin van *Europa* den hoogsten, den opregtsten dank. Gij hebt de wereld veredeld, en tot die humaniteit opgevoerd, waarnaar, als naar een onbereikbaar ideaal, onze studenten grijpen! - Gij hebt, - ik moet eindigen, mijn ALBERT! want mijne lofrede is niet opregt, - gij hebt het nieuwere geslacht den schuilhoek aangewezen, waarin men al zijne gal en al zijne verkeerde neigingen ongestraft kan uitstorten!

Wilt ge er voorbeelden van?

Ge hebt eene gevaarlijke stelling gevonden: 'Deel haar in het Latijn mede!' roepen onze nuttigheids-kramers. Den lastigen STRAUSS! niets is hem zoo kwalijk genomen, dan dat hij niet in de taal der Geleerden zijn berucht werk schreef. Maar waarom in het Latijn? Opdat het een eeuwig gedenkstuk zoude zijn in eene taal, die gij met kracht van armen en ruggen schraagt, Mijne Heeren! opdat hetgeen in haar eenmaal is geboekstaafd nimmer worde vergeten? Waarom in het Latijn? Opdat uwe nakomelingschap

zuchte onder het gevaarlijke boek, waaruit eenmaal zoo veel zal worden opgedolven, als uit SPINOZA's *Tractatus theologico-politicus*, dat zeker vroeger vergeten ware, hadde hij in het Hollandsch of in het Portugeesch geschreven??

Ge onderwerpt u noode aan de uitspraak van een' man van gezag: gij twijfelt er aan, dat zijne bewering goed en grondig is beredeneerd; gij verstout u tot eenige tegenspraak: ‘Schrijf in het Latijn!’ roepen onze Censoren, ‘het is te gevaarlijk af te breken, wat de menigte eerbiedigt!’ - Waarom? Opdat het overwegend gezag zinke in het buitenland, waar het geen gezag heeft, of bij de nakomelingschap, die zich voor andere Goden der Eeuw zal buigen? of opdat men elders en later wete en vermoede, dat er toch iets bijzonders aan den man moet geweest zijn, dien men in zijne moedertaal niet met kracht van redenen te lijf durfde?

Ge wilt spelen? - en gij weet wat dat *spelen* in het Latijn beteekent: het is met woorden zoo liederlijk zijn als mogelijk, om GUTSKOW of PAUL DE MUSSET in naaktheid van voorstelling te beschamen. Dát heet *spelen*, zoo vaak ge in het Latijn doet. Dat alles wordt u als *spel* vergeven. Waarom? Opdat, wanneer het schandelijkst ontuig van den Markies DE SADE vergeten, verscheurd, of verbrand is, de Latijnsche schooljeugd zich met uw werk vermake, als met MEURSII *Satira Soradica*, en haar Rector u prijze als: *Auctor purissimae impuritatis*!

Gij hebt een' twist met uwen naaste over eene comma of een accent, en ge hebt er alle schrijvers, waarin commata en accenten staan, bijgehaald, om te bewijzen, dat de orde des Heelals niet langer kan voortduren, tenzij één van beiden sta op de plaats, daartoe door u beschikt: - in het Latijn, zal men zeggen, is die twist minder aanstootelijk. - Waarom? Opdat de door kennis en smaak meest tot die taak bevoegde bewoners van den aardbol beoordeelen zullen, wie gelijk heeft; opdat zij zich inzonderheid stooten, die het meeste regt hebben over aanstootelijkheid te beslissen. Verder - omdat in het Latijn de uitdrukking minder bar is, dan in de moedertaal. Neen, want in het eerste hebt ge vrijheid te verklaren, voor nu en voor eeuwig, dat uwe tegenpartij - *schandelijk gevallen is*, dat hij *onder de ongenade van Minerva geboren is*, dat hij uwe beweringen zal moeten toestemmen, al *moest hij er bij bersten*!

Bedenken de voorstanders van het Latijn, als voedstermoeder van alle humaniteit, genoegzaam, dat zij eene vrijplaats bouwen en bestendigen voor al wat inhumaan is! O, FIGARO! FIGARO!

zoo dikwijls ik u op onze tooneelen zag zitten, twijfelend aan de trouw uwer SUZON, en over uw vroeger lot mijmerend; zoo dikwijls ik u de woorden hoorde uitroepen:

'*On m'a dit que, pourvu que je ne parle en mes écrits ni de l'autorité, ni du culte, ni de la politique, ni de la morale, ni des gens en place, ni des corps en crédit, ni de l'opéra, ni des autres spectacles, ni de personne qui tienne à quelque chose; je puis tout imprimer librement*,'

Dan zou ik u willen influisteren:

'Leer Latijn en schrijf Latijn, FIGARO! het is het middel, om op het krachtigst te zeggen, wat allen aangaat, zonder dat zich iemand ergert!' -

Het gaat met de studie der Ouden zoo als met de opvoeding volgens MARRYAT. Eerst leert het kind eten, om naderhand te leeren hongeren; eerst leert het kind praten, om naderhand zijn' mond te houden. De nieuwere tijd, die zich naar de voorbeelden der Ouden wil vormen, wat Smaak, Kunst en Wetenschap betreft, verbiedt de toepassing dáár, waar zij hare geldigheid zou verkrijgen.

Maar het Christendom en de beschaving? Zoo de Oudheid ons leert, dat vrijheid van denken en spreken, de geldigheid van het *individu*, te midden der Maatschappij, onscheidbaar was van den hoogsten bloei van den Staat niet alleen, maar van de Wetenschap, - zoo meer dan ooit de geest onzes tijds wederkeerige werking van leven en wetenschap bevordert, het eene van het andere doordrongen wenscht, waarom dan angstig teruggedeinsd voor hetgeen de uitdrukking van de kracht der Oudheid was? - Maar het Christendom! Het heeft, het is waar, het veroordeelen des naasten verboden; het heeft geleerd, alles, behalve de waarheid, aan vrede en liefde ten offer te brengen: maar het heeft tevens het ideaal eener Zedelijke Orde voorgesteld, die de wereld, zoo als zij is, niet bereikt heeft, maar welke het benaderen wil door het eigenaardige in ieder mensch tot ontwikkeling te brengen. Ook dáár, waar het in de Wetenschap indrong, toonde het zijne innige verwantschap met het leven en deszelfs werkelijkheid in de onderstelling, dat verstands-dwalingen in onafscheidbaar verband stonden met verkeerdheden des gemoeds, en de bekende spreuk, die den haat der Godgeleerden als eenen duivelschen haat bestempelt, is niet anders dan de tot het uiterste gedreven gevolgtrekking dier onderstelling. Zoo de Goddelijke leer zelve in hare toepassing op het menschelijk gebrek in het aannemen der vormen van tijd en begrippen, haar ver-

heven doel uit het oog scheen te verliezen, of door daarmede strijdige middelen te bejagen: wie zal van de Kunst, op een ander gebied geworteld, hoogere inzigten vergen, en hetgeen aan hare natuur vreemd is? Het zij zoo, dat ook zij naar dat ideaal van hoogere Zedelijke Orde streven moet: maar zonder zich te rigten naar vreemde voorschriften, worde zij daaraan dienstbaar door zich aan te sluiten aan hetgeen levend en werkelijk is, niets van zich afstootende, maar alles opnemend en ontwikkelend, ook wat tot voorbijgaande en doorleefde perioden behoort.

Ik had mij voorgesteld, mijn ALBERT! de geschiedenis der Personaliteit, na de herleving der letteren, tot den dag van heden te vervolgen, maar eigene traagheid en onwillekeurige afwijking van mijn plan doen mij thans voor het voorgenomene, als voor een onafmeetbaar veld, stil staan. Wacht iets beters in een' volgenden Jaargang. Zoo ik meer meeningen van anderen bestreden heb, dan eigene ontwikkeld; zoo ik ginds en hier mijne wapenen heb bijeengeschraapt, om de ernstige voorstanders van het *nomina sunt odiosa* te sarren of uit te dagen; gij kent mij en weet, hoe weinig ik voor eenig Dogmatismus geschikt ben. En buitendien, zoo er eenige stellige uitspraak mogelijk is, zal de tijd voor deze niet eerst dán daar zijn, wanneer het begrip der Kunst ons helder voor den geest zal staan, wanneer het ons gelukken mogt, dat te zuiveren van al die vreemde inmengselen, door eene bekrompene moraal haar opgedrongen? Ondersteun mij bij die poging, en zoo ge al geen' goedkeurenden blik op mijn schrijven mogt kunnen werpen, ik reken op dien hartelijken glimlach der vriendschap, waarmede gij altoos begunstigdet

Uwen

Q.N.

Wat men al te leen vraagt in het verre westen van America!
Eene schets uit:
'Een nieuw te huis, of wie volgt ons?'
door M^{rs}. Mary Clavers.

> Leen me uwe *ooren*.
> SHAKESPEARE.
> Sta heuschelijk toe, wat ge niet geraden zoudt achten te weigeren.
> BACON.

'Moeder heeft uwe zeef noodig,' luidt de boodschap, waarmeê het zesjarig juffertje, IANTHE HOWARD, binnen komt wippen, uitgedost in een gescheurd calicotje, waarom een rand slijk zwiert, terwijl hare ongekemde lokken te voorschijn kruipen van onder dien foeileelijken plaatsvervanger van een' hoed, in het Westen zoo algemeen in zwang, een' smerigen katoenen doek, welke, *ad nauseam*, tot alles en allerlei dient.

'Moeder heeft uwe zeef noodig, en laat weten, dat u haar wel met een beetje suiker en thee mogt bijstaan, wijl u er toch overvloed van heeft.'

Het is opmerkelijk, hoe stellig die vleijende inleiding, 'dewijl ge er overvloed van hebt,' hier tot het besluit pleegt te leiden, dat ge verpligt zijt met uwe buren te deelen. Wie in *Michigan*[*] op eene stroowisch komt aandrijven, hij verbetert zijn lot zoo zeker, als tweemaal twee vier is; maar wee wie ten onzent iets medebrengt, dat naar een' schijn van overvloed

* Een der westelijkste van de Vereenigde Staten.

zweemt, hetzij in geld of in huisraad. Iets, wat dan ook, te bezitten, en geen' lust te gevoelen dat, in zekeren zin, met de gansche gemeente te deelen, is eene onvergeeflijke misdaad. Ge zijt verpligt uw beste paard aan *qui que ce soit* te leenen, om tien mijlen verre door dik en dun in den holsten nacht een' dokter te halen; of uw span om er twintig af te leggen, en eene zoetlief te huis te brengen; uw kruiwagen, uwe schoppen, uw gereedschap van allerlei slag, behoort niet aan u, maar aan JAN en Alleman, die het niet eens noodig achten u die ter leen te vragen, maar dat voor gegeven houden. De beide éénige zadels en hoofdstellen van heel *Montacute*[*] hebben, sinds wij hier kwamen, schier geene rust gehad, trekkende van huis tot huis; ja, het heugt mij, dat een verdoolde buikriem in vier of vijf mijlen van elkander gelegen woningen werd nagespoord, dewijl de een hem aan den ander had geleend, zonder er den oorspronkelijken eigenaar een woord van te reppen, die niet zeer geduldig op zijne tehuiskomst zat te wachten, ten einde dien om zijn' *Rosinante* te spannen en zelf op reis te gaan.

De uitvoerigste inventaris van alles wat ge binnenshuis bezit, ja zelfs behoeft, zou schier geene artikelen inhouden, welke men u niet eens te leen *vraagt*, neen, die men u af komt halen. Niet alleen is uw keukengereedschap zoowel de eigendom uws buurmans als de uwe; maar ledekanten, bedden, dekens, lakens, zij gaan om van huis tot huis, een prettig, onfeilbaar middel ter voortplanting van eene soort van hippende insekten, waarin *Michigan Schotland* vast naar de kroon steekt. Emmers, strijkijzers en korven vliegen her- en derwaarts, als waren zij vlug ter been; één koperen ketel volstaat voor eene gansche buurt; en ik zou eene wieg kunnen aanwijzen, waarin meer dan de helft aller wichtjes uit *Montacute* in slaap zijn gedommeld. Mijne ondervinding is nog jong, en toch heb ik al mijn' bezem, mijn garen, mijn lint, mijne lepels, mijne kat, mijn' vingerhoed, mijne schaar, mijn' shawl en mijne schoenen uitgeleend; en heeft men mij om mijn' kam en mijne schuijers gevraagd, en mijn' man om zijn scheergoed en zijn' pantalon.

Maar de pret van de grap schuilt in de manier, waarop men het doet. Zij is zóó overgoedrond en zóó overgulgaauw; zij heeft niets van uwe geveinsde beleefdheid, of van uwe knechtsche dankbaarheid! Zoodra de echte republikein hoort of ziet, dat

* Een pas aangelegd stadje in *Michigan*.

ge iets hebt, hetwelk tot zijn gemak zou kunnen bijdragen, treedt hij binnen met een:

‘Denkt ge van daag uwe paarden te gebruiken?’ als hij die toevallig noodig heeft.

‘Ja, ik zal er waarschijnlijk niet buiten kunnen.’

‘Zoo, als je ze noodig hebt - ik had ze anders willen gebruiken, om een toertje naar het Noorden te maken.’

Of misschien behoort het begeerde voorwerp tot het vrouwewelijke departement.

‘Moeder stuurt me om wat boter, van de boter, die u van morgen van vrouw MARTON heeft gekocht.’

En weg gaat uw gulden schat, om misschien weêrom te worden gegeven in eene keezige vettigheid op een' smerigen schotel te huis gebragt, met een kort af:

‘Daar is je boter!’

Eens heb ik een meisje bij me gehad, om eene handenwaschkom, ‘dewijl we menschen hebben;’ vijf minuten later kwam zij terug: ‘Moeder zegt, u heeft vergeten er een' handdoek bij te doen.’

‘Eene pen en wat inkt en een vel papier en een' ouwel,’ is volstrekt geen ongewoon verzoek; als men u de pen weêrom stuurt, laat men u gewoonlijk er bij weten: ‘dat gij eene pen hebt gezonden voor hanepooten en menschenbeenen.’ Inderdaad, ik heb hier dikwijls een der humoristische schetsen van JOHNSON, welke ik te voren overdreven plagt te achten, in de nuchteren werkelijkheid zien voorvallen. Herinnert mijn lezer zich de grap? De Dokter verhaalt, dat iemand een' gebroken' kruiwagen weêrom bragt bij een' kwaker, met de karakteristieke woorden: ‘Daar heb jij je rottigen kruiwagen weêrom, hij viel uit mekaêr toen ik er mijn vierde vrachtje meê dacht te doen. Ik wou dat je hem vlug en knap maken liet, want ik zou hem van middag graag weêr van je leenen.’ En wat laat JOHNSON den kwaker antwoorden? ‘Vriend! het zal geschieden!’ - Och, of ik meer van zijn' geest had!

Maar het was minder mijn plan een hoofdstuk te schrijven over ons onwillig leenen, dan eene historie te vertellen; aan het eind zal het blijken, of ze met mijn onderwerp in verband staat.

Een mijner beste buren is Mijnheer PHILO DOUBLEDAY, een lang en linksch, maar eerlijk en ijverig man, uit den Staat van *Maine* geboortig, en dus een *Mainoot* als we hier zeggen; zoo goedaardig! dat hij soms voor simpel wordt aangezien, door wie

hem slechts ten halve kennen. Hij behoort tot de weinigen, die hier al lang gevestigd waren, dat wil zeggen, hij kwam voor een jaar of vier in de streek, waar nu *Montacute* oprijst, zijn huis bouwen; - en bragt zijn wijf mede, dat tot hem staat als, in een olie- en azijnservies, het verzuurde druivensap tot het zoete vocht der olijven, of zoo als het mostaardpotje tot het suikervaasje, het scherpe, waarmeê wij het streelende temperen. Jufvrouw DOUBLEDAY heeft de vinnigste oogen, den vinnigsten neus, de vinnigste tong, de vinnigste ellebogen, en boven dat alles, de vinnigste stem, die ooit in het diepste woud van *Michigan* werd gehoord. Hare lange, regte, beenderige gestalte zweemt in omtrek ietwat naar een paar duchtige eiken planken aan elkander vastgebonden, en overeind gezet; en, wat nog verbazender is dan die leest! zij was volle vijf en dertig jaren oud, toen hare gerijpte bekoorlijkheden den blik van onzen waardigen PHILO tot zich trokken en zijne genegenheid verwierven. Wat Mijnheer DOUBLEDAY's gewone scherpzinnigheid zoo geheel verduisteren kon, dat hij POLLY tot vrouw koos, is mij nooit helder geworden; maar ik ben overtuigd, dat hij de éénige man ter wereld is, die het met haar kan uithouden: zij heeft er een' opperbest man aan.

Al zijn jammer schuilt dáárin, dat zij bezeten wordt door den duivel der zindelijkheid; ik heb vele vrouwen gekend aan dien kwelgeest ter prooi; maar de hare is een zevendubbele; iederen avond laat zij haren vloer schrobben, iederen avond als het gezin te bed is, uitgezonderd BETSEY, de ongelukkige schrobster, meid alleen bij zulk eene Jufvrouw! ‘Wee den ongelukkigen ongeloovige,’ zoo als buurman JENKINS zegt, ‘die er des ochtends het eerst zijne smerige laarzen op zet!’ Als er menschen komen om over het aanleggen van dezen of genen weg te spreken, - want PHILO is de man, tot wien men zich wendt, als er iets voor het algemeen te doen valt, - of als men hem komt raadplegen over dingen, die het bestuur der school betreffen, - daar dit lastige baantjes zijn en er niets mede te verdienen is, draait men ze PHILO op - dan komt Jufvrouw DOUBLEDAY, onder twintigerlei voorwendsels, de kamer in met een gezigt, waarop voor elk te lezen staat:

‘Gaan die ellendigen nu nog niet heen?’

En als zij ten leste de hielen geligt hebben, breekt de opgekropte gramschap los. De vinnige oogen, tong, ellebogen en stem doen dadelijk dienst:

‘Kom toch, BETSEY! kom met den stoffer, neen! met den bezem, BETSEY! en met de dweil en met den emmer zeepsop,

BETSEY! en, o jou onverstand! waarom bragt je niet wat potasch meê? Denk je dan, dat je zulk een' vloer schoon kunt schrobben zonder asch; denk je dat, schaap? -'

'Wanneer eten wij van daag, beste!' vraagt onder al dat rumoer de onverstoorbare PHILO, die zich gereed maakt uit te gaan.

'Eten! wat weet ik het! er is hier in huis geen' tijd om eten te koken; hier moet men slooven, slooven, slooven, van den morgen vroeg tot den avond laat, om den boel rein te houden van al die leelijke, smeerige,' enz. enz. 'Phoe!' zegt Mijnheer DOUBLEDAY, zijne grimmige wederhelft met een bedaard glimlachje aanziende; 'het zou van zelf afslijten, als je 't maar liet opdroogen.'

'Ja, ja, het zou jou hier net genoeg wezen, al hadden er veertig paarden gestald.'

PHILO wachtte bij zulk eene gelegenheid eens tot zijne POLLY uit de kamer was gestoven, en schreef met een stukje krijt op den breeden, zwarten walnoten-houten schoorsteen mantel:

Een boom, een bout, een knip, een klink,
Sluit kast en deur, sluit alle dingk,
  Een grendel sluit de poort;
Maar wat ge ook voor haar lippen hingt,
Geen slot, dat vrouwentong bedwingt,
  Bezeten raast zij voort!

en nam zijn' hoed op en ging heen.

Hij houdt er van zich op die manier te wreken - 'poëtische geregtigheid' noemt hij haar, en daar hij bij zulk eene gelegenheid nooit om een rijm verlegen is, vergaat Jufvrouw DOUBLEDAY van angst voor die blijken van zijn genie. Eens, toen PHILO's oude kennis, JAMES PORTER, de hoefsmid, de smet van zijne zwarte knoken op de buitenzijde der vaak gewreven voordeur had achtergelaten, en er eene strafpredikatie van POLLY over verduwen moest, schreef PHILO, toen hij met zijn' vriend uitging, naast het *corpus delicti*:

Klop, om Godswil, toch niet hier,
Of braveer mijn wijfs getier.

P.D.

De eerste, die het las, was Jufvrouw SKINNER, de vrouw van onzen kruidenier, opgedirkt in haren rood merinossen ja-

pon, om eene visite af te leggen. Jufvrouw SKINNER, die juist met geen' buitengemeenen tact is bedeeld, las het, ging deftig naar de achterdeur en vond er Jufvrouw DOUBLEDAY, met het voorkomen van eene vogelverschrikster, weêrgaloos rood van oogen, dewijl zij bezig was zeep te maken. Men begrijpt de teleurstelling, men stelt zich de scherpe vragen voor, waarom zij niet langs den gewonen weg binnenkwam; en toen het waarschuwend rijmpje daarop ter regtvaardiging werd aangehaald, borst er, - maar het is het best, om, zoo als de romanschrijvers zeggen, eenen sluijer te werpen over hetgeen er volgde.

Soms komt die poëtische stemming der arme BETSEY te stade, wij zullen er maar één' voorbeeld van bijbrengen. Op een' mooijen morgen deed zich uit het kleine, bekrompene keukentje een luide slag hooren, en Jufvrouw DOUBLEDAY schreeuwde schriller dan ooit: 'BETSEY! wat is er nou weêr gebeurd?' De sloof, wetende wat er volgen zou, antwoordde op een' verbiddenden, klagelijken toon:

'De koe heeft den pot met beslag omgesmeten!'

Daar deed zich uit den hof, waar hij bezig was hout te kappen, de heldere, vrolijke stem van PHILO hooren:

'Werp de stukken haar na, dan kan zij die vreten!' en, verbazendste aller wonderen! de grimmige trekken van zijne vrouw plooiden zich tot een' glimlach, en BETSEY kwam ditmaal met den schrik vrij.

Echter heeft Jufvrouw DOUBLEDAY hare uitmuntende hoedanigheden, als echtgenoote, als vriendin en als buurvrouw. Zij houdt het huis van haren man en haars mans kousen - dien toetssteen - in volkomen orde. Hare meubelen zijn het kijkafje van de buurt. Haar azijn is - hoe kan het anders? - het *ne plus ultra* van zuurheid, en haar pekelvleesch is groener dan het gras des velds. Het is haar nooit te veel, nacht bij nacht te waken, als eene harer kennissen ziek is; zij onttrekt zich nooit aan den pijnlijken pligt, den dooden de laatste dienst te bewijzen, en, wat nog meer is, de kleinen tot zich te nemen, wier moeder voor altijd van haren stoel bij den haard verdween. Al die goede dingen doet zij met opgeruimden geest, en stelt zich nooit, als andere brave luî wel plegen, schadeloos voor den last, door ieder woord van den kwelzieken kranke op te halen; of den armen verlatene te plagen, door een verslag, hoe zij alles in de laden het onderste boven vond, en in iederen hoek schier iets te redderen had, en wel drie dagen boe-

nen moest, om de verwaarloosde keuken schoon te krijgen, enz., enz.

Laatst zat ik, omstreeks den middag, met mijne buurvrouw, Jufvrouw JENKINS, die eene zuster van Jufvrouw DOUBLEDAY is, te praten, toen BETSEY in kwam stuiven, met eene lei in de hand, waarop Mijnheer DOUBLEDAY met zijn bekend stukje krijt had geschreven:

Kom, zusje! kom!
Vrouw DOUBLEDAY
Ziet naar u om
In barenswee!

En het duurde niet lang, of ik werd verrast door het berigt, dat zich een paar nieuwe longen in hun anders zoo stil huis deden hooren. Weldra ging ik er zelf heen, om een kijkje te nemen van den jonggeborene; en zoo het een' lust mogt heeten, hem, die pas vader was, in de eerste overstelping der vreugde aan te zien; ik vermeidde mij nog meer in het zachter voorkomen, den vervrouwelijken toon der trotsche en zalige moeder. Ik heb nooit eenig schepsel zóó volslagen zien verkeeren. Zij vergat bijna mij te antwoorden, zóó zeer was zij verdiept in het luisteren naar de ademhaling van den kleinen slaper. Zelfs als zij zich geweld aandeed om beleefd te zijn, om eenige woorden uit te brengen, door den toestand vereischt, wendde zij hare oogen van het teêre gezigtje niet af. Er werd aan geen gesprek, dan over de altoos nieuwe stof: den lieven kleine, gedacht. Waar wij ook over mogten praten, vroeger of later, wij kwamen er steeds op neêr. Voorwaar, de naald moge beven, zij keert zich, altoos met dezelfde trouw, ten leste der pool toe!

Dewijl ik voor een orakel doorga in kennis van pappen en stropen, werd mijn omgang met mijne nu gelukkige buurvrouw hoe langer hoe drukker; ik moet haar het regt laten weêrvaren, dat zij haren man schier niet meer bekeef; dat zij BETSEY tijd gunde om te eten; dat zij zelfs het schrobben van den vloer telken avond afschafte, ‘daar de vochtigheid het jongsken schaden kon.’ Zoo zaten wij voor eene week twee, drie, verdiept in de overweging van dezen of genen maatregel, voor het welzijn van dit éénig voorwerp van Jufvrouw DOUBLEDAY's denken en droomen vereischt, toen dezelfde kleine IANTHE HOWARD, smerig als altoos, binnenstoof. Zij viel op eenen stoel neêr, en staarde ons, zonder te spreken, *comme à l'ordinaire*, eene wijle

aan. Eindelijk kwam de reden van haar bezoek er uit in de boodschap:

‘Moeder zou Jufvrouw DOUBLEDAY's kleintje graag voor eene poos bij zich hebben, want BENNY heeft zulk een' zeeren mond, dat -’ maar zij had den tijd niet den zin te eindigen.

‘MIJN WICHTJE LEENEN!’ - en mijne buurvrouw kon niet meer uitbrengen. Gelukkig was het gevoel, haar, die zoo onlangs moeder werd, te sterk, en IANTHE ligtte te regt hare hielen, eer Jufvrouw DOUBLEDAY hare tong weêr magtig werd. PHILO, die toevallig binnen kwam, borst in een schaterend gelach uit, neuriënde:

Alles leent mijn POLLETJE,
Maar niemand krijgt haar bolletje!

en ik kon mij niet weêrhouden te denken, dat men zich slechts in het ‘Westen’ behoeft te vestigen, om alles te leenen.

Hetzelfde zuigglas, dat ik Jufvrouw HOWARD zond, tot plaatsvervanger voor Jufvrouw DOUBLEDAY's jongsken, en dat reeds, hoe broos het zij, de streek uren ver in de rondte heeft afgereisd, wordt, terwijl ik dit schrijf, al weder uit verzocht; een man te paard komt er drie mijlen verre om, en vraagt, geheimzinnig fluisterende, of hij de - - maar ik verklap niet wat hij het noemt. Als de lezer dát weten wil, moet hij tot ons komen in *Michigan*.

Minne en liefde.* - (De verliefde leeuw.) -

Amour, amour, quand tu nous tiens,
On peut bien dire: adieu prudence!
LA FONTAINE, *Fables*.

Alles wat ademt beheerschende magt!
Alles wat ademt verrukkende weelde!
Schoon men alreê in der fabelen nacht
Willig der schoonheid den schepter bedeelde
Over de ruwste, de ontembaarste kracht;
Minne! wie de oudheid haar lofgezang kweelde,
Minne! wier hymne zij sloot met een klagt,
Hoe uw genot sinds de jonglingschap streelde,
Steeds werd uw wellust in tranen herdacht!

* Elk mijner lezers kent LA FONTAINE's *Fables*; vele hunner herinneren zich, dat onder deze *Le Lion Amoureux* voorkomt, opgedragen aan *Mademoiselle* DE SÉVIGNÉ: en echter noodig ik hen uit, haar nog eenmaal te lezen, om te zien, hoe zeer de geest, waarin *le bon homme* het feit opvatte, onderscheiden is van dien, waarin de schilder ROQUEPLAN het onderwerp behandelde. Uit de vergelijking zal het hun blijken, dat eene voorstelling zoo geheel *du Siècle de Louis XIV* als die van den eerste, - ondersteld dat de vermetele poging met hem, in natuurlijkheid van verteltrant, door eene vertaling te wedijveren, mij niet ware mislukt - weinig zou hebben gestrookt met de volkomener kunsttheorie van den laatste. Het schijnt me, dat deze hem in de zinnelijke schoonheid van het meisje, en in de voor alle gevaren verblinde verliefdheid van den leeuw, de middelen aanwees, waardoor hij slagen moest; mogt de uitdrukking van de gedachte, welke het stuk er door bij mij opwekte, niet te verre onder zijn talent zijn gebleven!

DE VERLIEFDE LEEUW.

Schemert geen waarheid ons toe uit den schijn?
Lusten, die de oogen des liebaarts doen gloren,
Onwederstaanbaar als de aanloksels zijn:
Blikken, wier glansen tot dartelheid sporen,
Lippen en boezem, wier schaamte verdwijn'
Als, in 't genot der omhelzing verloren,
Weelde verdubbelt door streelende pijn!.....
Voor het gevaar heeft hij oogen noch ooren,
Wee den weerloozen Monarch der woestijn!

't Is de verblinding der koortsige jeugd
Als zij de levensdrift adem voelt halen
En in de ontwakende kracht zich verheugt, -
Als, voor het eerste, twee oogen haar stralen
Of zij een' hemel ontsloten van vreugd; -
Als zij der wellust bedwelmende schalen
Niet van zich afstoot voor eedler geneugt', -
Als zij den blik der begeerte doet dwalen -
Als zich de hartstogt niet loutert tot deugd!

U slechts, u looft alle ziele te regt,
Liefde! die enkel aan streeling der oogen,
Enkel aan zinnelijk lokaas niet hecht, -
Liefde! die, huivrend voor de onschuld gebogen,

Als gij uw hartsgeheim open haar legt,
Schaamte den blos van 't gelaat ziet verhoogen, -
Liefde! die trouw haar belooft in den echt:
Weêrschijn van 't Goddelijk scheppingsvermogen!
Band, die de wereld behoudende omvlecht!

't Paar, dat ge in d'uchtend des levens bescheent,
Adelt ge en zaligt ge in lengte van dagen;
Vrij van het wee, dat verteert of versteent:
Togten der wulpschheid en wisselzins plagen!
Uwer een gloed, die de zielen vereent
Als ze u in kroost veraanschouwelijkt zagen, -
Uwer genot, of gij juicht, of gij weent,
U, wie 't Geloof, als u scheiding doet klagen,
Gaarne ten hemel zijn vleugelen leent!
W.D - s.

Wetenschappelijke bijdrage.

Berigt omtrent eenige Romeinsche oudheden, in het vorige jaar, in Maastricht, bij Nijmegen en bij Junglinster (*Groothertogdom Luxemburg*), gevonden.

De korte berigten, welke men, eenige maanden geleden, in sommige nieuwspapieren las, nopens Romeinsche Oudheden, in en bij de bovengenoemde plaatsen ontdekt, zullen, bij de meer en meer ontluikende beöefening van dat gedeelte der oudheidkunde, wel velen met verlangen naar eenige nadere mededeeling omtrent die ontdekkingen hebben doen uitzien. Verschillende oorzaken verhinderden mij, vroeger aan zulk een verlangen te voldoen, schoon de gelegenheid, die ik had, om, hetzij door eigen bezigtiging, hetzij door gunstige mededeeling, naauwkeurige inlichtingen te erlangen, mij daartoe eenigermate de verpligting oplegde. Aan die verpligting hoop ik thans door het navolgende, naar mijn beste vermogen, te beantwoorden. Ik volg daarbij de tijdorde, waarin de ontdekkingen plaats gehad hebben.

I. Maastricht.

In het voorjaar van 1840 werden in *Maastricht*, bij het uitgraven van eenen kelder, in het achtergedeelte van een huis, gelegen in de Groote Stokstraat, Wijk E, N°. 1083, en toebehoorende aan den Heer RUTTE, overblijfsels ontdekt van oud metselwerk, hetwelk bij nader onderzoek een gedeelte bleek uit te maken van eene Romeinsche badinrigting.

Op eene diepte van 2.80 ellen beneden den beganen grond, en ongeveer ééne el beneden de grondslagen der aldaar staande gebouwen, vond men eenen vloer, uit eene vierdubbele rij vierkante tegels of plavuizen zamengesteld, welke, in behoorlijk verband op elkander gelegd, op eenen tweeden vloer liggen, die uit kalk en aan stukken gestooten pannen of plavuizen (*testa contusa*) gevormd is. Deze kalklaag, 0.14 dik, wordt gedragen door grootere vierkante plavuizen (0.55 in het vierkant en 0.06 dik), rustende op kolommen of hoofdjes, die uit ronde of vierkante plavuizen (ongeveer 0.22 in doorsnede, of in het vierkant, en 0.06 dik) zamengesteld, en ter hoogte van ongeveer 0.90 opgetrokken zijn. De tusschenruimten tusschen deze kolommen te wijd zijnde, om de daarboven liggende plavuizen en de daarop rustende vloeren behoorlijk te dragen, heeft men, door elke kolom met eene diergelijke groote plavuis te dekken, die afstanden verminderd, en het geheel eene meerdere stevigheid gegeven. De kolommen staan wederom op een' vloer, die, even als de bovenste, uit aan stukken gestooten plavuizen en kalk zamengesteld is, doch 0.22 dikte heeft. Onder dezen laatsten vindt men eene laag vuursteenen, die op den uitgegraven vasten bodem tot eerste grondlaag dient. Ook op vele andere plaatsen in ons Vaderland maakten de Romeinen den grond met biggels of grint hard en droog, vóórdat zij de grondslagen hunner gebouwen legden.

Aan de oost- en de zuidzijden van den moutkelder heeft men de gevonden bouwoverblijfsels nagespoord, voor zoo ver dit bij het ondermijnen der daarop staande gebouwen zonder gevaar kon geschieden, en is men in eene oostelijke rigting ongeveer 3, zuidwaarts omtrent 3.5 ver doorgedrongen. Aan de westzijde van den kelder bood een open plaatsje veiliger gelegenheid tot onderzoek aan, en heeft men eenen diergelijken dubbelen vloer ontdekt, welke op dezelfde of gelijke wijze als de andere zamengesteld was, doch alleen op vierkante hoofdjes rustte. Men heeft dit gedeelte in eene westelijke rigting tot op omtrent 3.5, en van het noorden naar het zuiden, 4.5 el ver kunnen onderzoeken. Het biedt eenen meer geregelden aanleg aan dan het andere gedeelte; zijnde de afstanden der hoofdjes (ongeveer 0.45) overal vrij gelijkmatig verdeeld, en wordende de oostzijde door eene rij van acht stookbuizen bepaald; eene negende stookbuis bevond zich in de rigting der overige, 1.7 el meer zuidwaarts, welligt op of bij de plaats, waar de zuidelijke en oostelijke muren elkander ontmoetten. Deze stookbuizen zijn 0.23 en 0.125

breed en 0.25 hoog. Ook hier werd het verder ontblooten of nasporen der gevonden vloeren verhinderd, dewijl deze laatste zich onder de muren, die het open plaatsje omgaven, en de daaraan grenzende gebouwen uitstrekten. Het gevondene levert evenwel een genoegzaam geregeld geheel, om over den oorspronkelijken aanleg en de uitgebreidheid van het vroeger aldaar aanwezige vertrek te oordeelen.

Moeijelijker is dit bij den eerstvermelden vloer, welks ronde hoofdjes minder regelmatig verdeeld, hier en daar door den daarop drukkenden last uitgeweken zijn; ook zijn op enkele plaatsen, om den afstand tusschen de hoofdjes te verminderen, twee hoofdjes onmiddellijk bij en tegen elkander geplaatst. Eéne rij scheen door een in dezelfde rigting loopend fundament vervangen te zijn; doch het kwam mij voor, dat dit zoogenaamde fundament te weinig verband opleverde, om als zoodanig te worden aangenomen; het bestond, even als eene digtere massa, die aan de noordzijde tegenstand bood, uit stukken van pannen en plavuizen, zonder kalk, alleen met zwarte aarde vermengd, en door en op elkander geworpen. Had men de onderzoekingen verder kunnen doorzetten, zoo zoude men waarschijnlijk, tusschen of onder dat puin, nog meer hoofdjes, en noordwaarts nog tot op eenen zekeren afstand, althans twee ellen verder dan de laatste rij, de voortzetting der vloeren hebben kunnen volgen. Dit vermoeden grondt zich op het vinden van drie in ééne rigting staande stookbuizen, aan den noordoostelijken uithoek van den moutkelder, welke tevens voor het alhier vroeger aanwezige vertrek eenen grensmuur schijnen aan te duiden; van dienzelfden muur hebben wij dan welligt nog eene aanwijzing in eene vierde stookbuis, welke in dezelfde rigting als de drie andere, doch vier ellen meer zuidelijk gevonden is. Op eenen gelijken afstand van de oostelijke en westelijke vloeren vond men twee putten, uit zand- of mergelblokken gebouwd. Volgens het berigt van den Heer Stadsarchitect HERMANS, onder wiens geleide ik de ontdekte bouwoverblijfsels onderzocht heb, en die van alles met niet weinig moeite eene allernaauwkeurigste gronden opstandteekening vervaardigd heeft, zouden deze putten van lateren tijd zijn. Ik heb ze zelf niet kunnen bezigtigen, daar zij, even als de westelijke vloer, bij mijne aankomst te *Maastricht*, reeds wederom toegeworpen waren; doch het ware altijd mogelijk, dat zij tot het Romeinsche gebouw behoord hadden, welks bestemming het bestaan van waterbakken of putten, ook in de nabijheid van de rivier, vereischte, of althans niet doelloos deed zijn.

Die bestemming is niet twijfelachtig; de boven beschreven gebouwen zijn overblijfsels van badinrigtingen, hoedanige de Romeinen op meest alle plaatsen, waar zij vasten voet verkregen, of zich eenigen tijd konden vestigen, zoo in hunne verschanste legerplaatsen, als op hunne grootere landgoederen, gewoon waren aan te leggen. In *Rome* en in vele hoofdplaatsen der Wingewesten, zoo als bij voorbeeld in het naburige *Trier*, verrezen groote prachtige gebouwen, *Thermae*, die der verwoesting van den tijd en van menschen tot nog toe gedeeltelijk wederstand konden bieden. Wanneer zulk een belangrijk gebouw vroeger ook in *Maastricht* geweest ware, is het niet denkelijk, dat de sporen van zijn aanwezen zoo geheel van de oppervlakte zouden verdwenen zijn. Wel is waar werden omtrent 1835, nevens de *Triersche Thermae*, diergelijke dubbele vloeren ontdekt; doch deze schijnen welligt gelijk met, - doch meer waarschijnlijk na het onbruikbaar geraken van - de grootere en oudere Baden, tot hetzelfde gebruik te hebben moeten dienen. De opdelvingen in *Engeland*, bij *Woodchester* en bij *Chester*, in *Zwitserland* bij *Culm*, in ons Vaderland op *Arentsburgh* ondernomen, en vele andere elders geschied, hebben de ontegenzeggelijke bewijzen opgeleverd, dat badinrigtingen, als die, waarvan zich hier zulke aanmerkelijke overblijfsels bevinden, op eene kleinere schaal gebouwd, en geheel op zich zelve werden opgetrokken. Men is gewoon, diergelijke kleinere inrigtingen meer bepaald met den naam van *Hypocausta* aan te duiden, schoon dit woord, in zijne oorspronkelijke beteekenis, voor elk van onderen door vuur verwarmd vertrek gebruikt kan worden, en daarom ook bij de *Thermae* van toepassing is. Deze *Hypocausta* bestonden uit vertrekken met dubbele vloeren, de onderste gevormd door eene dikke kalklaag, die met aan stukken gestooten tegelof plavuis-scherven (*testa contusa*) vermengd was. De bovenste vloer, op dezelfde wijze zamengesteld, rustte op groote vierkante tegels, die dan gedragen werden door kleine kolommen, uit een zeker aantal kleinere ronde of vierkante op elkander gemetselde tegels opgetrokken. Op de platte zijde dier tegels vindt men dikwerf het merk van een legioen ingedrukt. Op den bovenvloer werd eene meer of minder dikke laag vloertegels aangebragt, en wanneer men bij den aanleg eenige buitengewone onkosten kon of wilde maken, het geheel met mosaïk werk overdekt. Rondom, langs de muren, bevonden zich vierkante buizen van gebakken aarde, waardoor de warmte van onder de vloeren ook langs de wanden omliep, en zóó de werking van het zweetbad

versterkte, terwijl in eenen oven, aan eene der zijden van den vloer aangebragt, het vuur aangestoken en gevoed, en de warmte door eene van daar naar de tusschen de vloeren en langs de muren opengelaten ruimte aangevoerd werd. De wanden van het vertrek werden eindelijk met fresco-schilderingen versierd. Toen ik mij in de maand Junij in *Maastricht* bevond, waren er nog geene overblijfsels van beschilderden muurkalk of ingelegde vloeren gevonden, even min als er van de laatste zich eenig spoor op *Arentsburgh* heeft opgedaan; doch het ware niet onmogelijk, dat het voortzetten der Maastrichtsche ontdekking ook van een vroeger bestaan van diergelijke versieringen bewijzen opleverde. De stookbuizen en ook de tusschenruimten tusschen de hoofdjes dragen nog duidelijke kenteekens van het vuur en het roet, terwijl bij beide de vloeren de plaatsen, waar de oven of het *praefurnium* zich bevond, nog kunnen onderscheiden worden.

Schoon, behalve de beschreven bouwoverblijfsels, toen nog geene voorwerpen gevonden waren, en zelfs de plavuizen en tegels, voor zoo ver ik die kon onderzoeken, geene legioenmerken aanboden, is de gedane ontdekking van groot gewigt, vooral voor de kennis van de vroegere geschiedenis der stad en de gesteldheid dezer streken onder de Romeinen. Tot nog toe waren daar ter plaatse geene stellige bewijzen van het vroeger aanwezen van Romeinsche gebouwen bewaard gebleven. Wél gaf de overlevering enkele gebouwen op als in de plaats gekomen van vroegere Romeinsche tempels; wél berigt de Schrijver van eene, indien ik mij niet bedrieg, nog onuitgegevene: *Voyage, fait en* 1717, *dans les Prov. Unies des Pays-Bas* (BROUËRIUS VAN NIDECK) zelfs nog overblijfsels van eenen APOLLO-tempel gezien te hebben; doch de overleveringen werden niet bevestigd, en de zoogenoemde APOLLO-tempel is reeds in het begin der vorige eeuw, bij het bouwen der Stadswaag, afgebroken en weggeruimd, zonder dat er eenige sporen van zijn vroeger bestaan zigtbaar zijn overgebleven.

De rigting der Romeinsche krijgswegen is uit de berigten der oude Schrijvers, het Itinerarium van ANTONIUS, de Kaart van PEUTINGER, en vooral ook uit de overblijfsels zelven van vele dier wegen, in enkele streken, genoegzaam bekend. Volgens STRABO liep een der door AGRIPPINA, op bevel van Keizer AUGUSTUS, aangelegde wegen van *Lyon* naar den *Rijn*. Een in het jaar 1777 bij *Bavai*, op de Fransche en Belgische grenzen, gevonden Romeinsche mijlpaal maakt het niet onwaarschijnlijk, dat die weg op *Bavai* (*Bagacum*) liep; dat hij van daar over *Tongeren*

(*Atuatuca*), bij *Maastricht* over de *Maas*, verder door *Kortenbach* (*Cortovallum*) en *Julich* (*Juliacum*), bij *Keulen* (*Colonia Agrippina*), zich met den grooten, langs den Rijnoever loopenden krijgsweg vereenigde, leeren wij uit de opgaven in het Itinerarium van ANTONINUS en uit de Kaart van PEUTINGER. In 1817 werd, bij het aanleggen van den steenweg van *Tongeren* op *St. Truijen*, even buiten de eerstgemelde stad, een mijlsteen gevonden, van welks acht zijden slechts drie, en deze nog maar gedeeltelijk, ongeschonden zijn gebleven. Een dezer laatste bevat de opgaaf van den weg, die over *Tongeren* naar den *Rijn* voerde, en zou eene belangrijke bijdrage tot het hier behandelde hebben kunnen leveren, indien niet ongelukkig het bovenstuk ontbrak, waarop de stations van *Tongeren* tot *Bonn* opgeteekend waren. Dit monument, dat ook om het groote aantal der daarop vermelde plaatsen als allergewigtigst moet geacht worden, is, naar het schijnt, vrij naauwkeurig, met inachtneming van de lettervormen, in steendruk uitgegeven, door C.V. HENNEQUIN, in zijne *Dissert. de orig. et nat. principatus urb. Trajecti ad Mosam medio aevo*, Lovan 1829. 8°. Waar het sedert gebleven is, is mij onbekend. Van eenen kleinen afstand buiten *Tongeren* tot aan *Julich*, heeft men tot nog toe, voor zoo ver ik heb kunnen nagaan, geene sporen van dien Romeinschen weg meer ontdekt; doch tot aan de eerstgemelde stad kan zijne rigting zonder veel moeite gevolgd worden, en van *Julich* tot *Keulen* weet men, dat de hedendaagsche weg grootendeels op den ouden Romeinschen aangelegd is[1]. Verdere onderzoekingen zouden welligt de gissing kunnen bevestigen, dat het ontbrekende eind, van *Jülich* tot bij *Tongeren*, over *Maastricht* loopt, en zoo zoude deze laatste plaats haren eersten oorsprong te danken hebben aan werken, die de Romeinen zeker wel zullen hebben aangelegd, om de brug en den overtogt over de rivier te bevestigen en te verdedigen. Reeds werden door DRUSUS, volgens de bekende plaats van FLORUS (*Epit. Rr. Romm.* IV. 12. §. 26), ter verdediging der wingewesten, bezettingen en versterkte wachtposten overal langs de *Maas* gelegd. Bij TACITUS (*Hist.* IV. 66) lezen wij, dat CIVILIS, na het sluiten van een verbond met de inwoners van *Colonia Agrippina*, de naburige gewesten, en daaron-

1 Zie: *Ueb. die Römerstrassen in den Rhein- und Moselgegenden, nach den v.d. Kön. Hauptm. Hrn* SCHMIDT *angestellt. Untersuch. aus den Akten d. Kön. Generalst. ausgez. u. mit Anmerkk. von Hrn* ZWIRNER (*Verhandll. des Vereins z. Beförd. des Gewerbfleiszes in Preuszen*, 2e *Lief. März. u Apr. Berlin*, 1833, 4°. pag. 106, 107.)

der ook het gebied der *Tungri*, begon te ontrusten, en eenigen tijd door CLAUDIUS LABEO, die de *brug over de Maas* bezet had, en zich door de plaatselijke gesteldheid aldaar sterk gevoelde, in zijnen voortgang gestuit werd; totdat, na een twijfelachtig gevecht, de Germanen de rivier overzwommen, LABEO in den rug vielen en den uitslag van den strijd in hun voordeel keerden. Eindelijk berigt ons AMMIANUS MARCELLINUS (*Rr. gestt.* XVII. in pgg. 96, 97 *ed.* LINDENBR.), dat de Franken, ten tijde van Keizer CONSTANTIUS, die omstreken, toen van bezetting ontbloot, afgeloopen hebbende, zich, uit vrees voor het naderende leger, van twee sterkten meester maakten, die, zoo als uit den zin en den zamenhang van de geheele plaats schijnt te blijken, aan de *Maas* gelegen waren, en waarin zij zich thans tegen de Romeinsche legerbenden trachtten te verdedigen; de Romeinsche opperbevelhebber JULIANUS deed daarop de belegering slaan voor *Castellum oppidum* (*Castellum Menapiorum, Kessel*, op den linkeroever van de *Maas*, tusschen *Roermond* en *Venlo*), hetwelk hij door uithongering tot de overgaaf dwong. In het volgende jaar deed JULIANUS drie vestingen, welke in eene regte lijn aan den Maasoever gelegen en door de vijanden verwoest waren, zoo veel mogelijk herstellen. (Zie AMMIANUS MARCELLINUS ibid. p. 108). Welligt behoorde de versterking bij *Maastricht* toen onder dit getal; schoon wij ook, behalve aan het hierboven vermelde *Castellum* (*Kessel*), nog aan *Blariacum* (*Blerik*) en eene verschansing bij *Lottum*, welker Romeinsche naam niet bekend is, mogen denken.

Wanneer wij de bovenstaande berigten vergelijken met de rigting van den weg van *Tongeren* of *Jülich*, en zien, hoe die rigting ons op *Maastricht* wijst, dan zullen wij, zoo lang er althans geene overblijfsels van den ouden Romeinschen weg, tusschen de beide eerstgenoemde plaatsen, op een ander punt aan de Maasoevers uitloopen, wel met eenige veiligheid mogen aannemen, dat de overtogt over de rivier, ten tijde van de Romeinen, dáár plaats had, waar die nu nog geschiedt; en wij erlangen voor deze meening eene nieuwe en sterke bevestiging in de oudheidkundige ontdekking, welke wij hierboven beschreven. Het vinden toch van bouwoverblijfsels, die door hunnen aard en hunne bestemming met een meer dan slechts tijdelijk verblijf der Romeinen op dat punt in verband staan, moet mede tot de overtuiging leiden, dat eene vrij aanmerkelijke en goed versterkte legerplaats op dat punt door de Romeinen is aangelegd geworden. De overblijfsels van die sterkte zouden zeker meer zigtbaar

overgebleven zijn, indien niet later op denzelfden bodem, en op de reeds onder den grond bedolven grondslagen, eene nieuwe stad opgebouwd was, die, al spoedig in aanzien en bloei toenemende, zich veel verder heeft uitgebreid, dan de grenzen der door de Romeinen aangelegde sterkte. Ook de diepe ligging der gevonden vloeren, omtrent 3 el beneden den tegenwoordigen beganen grond, toont aan, hoe zeer deze laatste in het verloop van zoo vele eeuwen opgehoogd is, en geeft ons tevens eene voldoende reden voor het verdwijnen van andere overblijfsels. In hoe verre de volksoverlevering, dat de slechts ongeveer 110 ellen zuidwaarts staande Lieve-Vrouwekerk vroeger een tempel van DIANA (liever op de grondslagen van eenen Romeinschen tempel opgetrokken) geweest zij, geloof verdient, is moeijelijk te bepalen. Oude geschreven berigten schijnen te ontbreken; doch eene opmerkzame beschouwing van dat belangrijke Bijzantijnsche kerkgebouw doet zien, dat de fragmenten van eenen vroegeren bouw daarbij gebruikt zijn geworden. Ook de overlevering van den tempel van APOLLO, in de onmiddellijke nabijheid gelegen, verkrijgt, door het nu onlangs gevondene, eenige geloofwaardigheid. Eene geregelde opdelving is natuurlijk op eene zoo bebouwde en bewoonde plaats onmogelijk; doch hoe zeer zoude het vinden van opschriften hier een belangrijk licht in deze schemeringen kunnen aanbrengen!

Ook voor de kennis van de vroegere plaatsbeschrijving van *Maastricht* is de bevestiging van het bovenstaande zeer belangrijk. De geleerde Schrijver van het opstel, over den oorsprong en de geschiedenis der stad, in den *Annuaire de la Prov. de Limbourg, de* 1825, aan wien wij zulke naauwkeurige en scherpzinnige opmerkingen omtrent de verschillende uitbreidingen en vergrootingen van *Maastricht* te danken hebben, heeft uit de rigting en de namen der straten, zoo in de stad zelve als in het tegenoverliggende *Wijk*, met vrij veel zekerheid gegist, dat eene andere brug over de *Maas*, niet dáár, waar de tegenwoordige zich bevindt, maar omtrent 250 ellen stroomopwaarts gelegen geweest zij, en de Lieve-Vrouwepoort (vroeger ook wel Koningsen Kassey-poort geheeten) met de in *Wijk* daar regt tegenoverliggende Waterpoort verbonden hebben. Nemen wij deze gissing, tot welker bevestiging zulke gegronde redenen bijgebragt worden, aan, dan erlangen wij tevens eene nadere aanwijzing van de rigting, in welke wij, in - of buiten - *Maastricht* naar *Jülich*, en buiten *Wijk* naar *Tongeren*, de overblijfsels van den ouden Romeinschen weg zullen kunnen aantreffen. De oude

brug lag alsdan in het midden tusschen de beide begrenzingen der stad, welke noordwaarts tot aan de Bat-, en zuidelijk tot aan de Jaar- of Helpoort zich uitgestrekt hebben; terwijl eindelijk de onmiddellijke nabijheid, waarin de overlevering twee Romeinsche tempels, en de laatste ontdekkingen de overblijfsels van een Romeinsch gebouw plaatsen, zich met de opgegeven rigting des ouden wegs het best laat overeenbrengen.

De drie laatstgemelde poorten, maar vooral de Lieve-Vrouween de Jaarpoorten, met den ouden stadsmuur, die ze vereenigt, behooren wel tot de oudste gebouwen van *Maastricht*, na het Romeinsche tijdperk, en welligt tot een vroeger, dan de overblijfselen van den ouden ringmuur, die tegenwoordig in nagenoeg den ganschen omtrek nog kunnen gevolgd worden. Misschien zouden ook in of bij de Lieve-Vrouwe- en Jaar-poorten, bij een opzettelijk onderzoek, wel fragmenten van Romeinschen bouw gevonden worden. Tot zulk een onderzoek ontbrak mij de gelegenheid; doch ik meen, indien de afstand mij niet heeft doen dwalen, in den boog der Jaarpoort twee Romeinsche tegels bespeurd te hebben.

Ik moet mij in dit verslag tot de Romeinsche oudheden bepalen, en de beschrijving van de bovenal belangrijke Middeleeuwsche kerken, vooral de Lieve-Vrouwekerk en die van St. SERVATIUS, aan anderen, die de geschiedenis der middeleeuwsche bouw- en beeldhouwkunst meer opzettelijk tot een onderwerp hunner navorschingen maken, overlaten. Ik stip slechts aan, dat beide deze gebouwen, zoo om hunnen ouderdom en goede bewaring, als omdat zij de schier éénige voorname en zeker de beste kunststukken en voorbeelden van den Bijzantijnschen stijl in ons vaderland zijn, de aandacht van deskundigen boven alles tot zich moeten trekken. De St. SERVATIUS- of hoofdkerk prijkt met een portaal aan de zuidzijde, dat, zoowel om het uitmuntende werk en het aantal der beelden, als om het daarin voorgestelde onderwerp en de wijze der voorstelling, reeds lang verdiend had afgeteekend en uitgegeven te worden. Ik heb het bewonderd onder de vriendelijke en leerzame leiding van den Heer VAN HEIJLERHOFF, den Schrijver van het boven vermelde berigt in den *Annuaire de la Province de Limbourg*. Mogt deze geleerde oudheidsvriend, wien ik hier mijnen opregten dank betuig voor de onbekrompen wijze, waarop hij mij, uit den schat zijner belezenheid en ondervinding, zoo vele nuttige opmerkingen en wenken mededeelde, zich aangemoedigd vinden, om eenige der zoo belangrijke voortbrengsels van vroegere bouw- en beeld-

houwkunst in *Maastricht*, en vooral het bedoelde portaal, van welks bas-reliefs en verder beeldwerk hij eene even juiste als vernuftige uitlegging geeft[1], aan de geleerde wereld bekend te maken! Mogten zijne pogingen en die van andere vrienden van geschied en oudheidkundige onderzoekingen, welker namen mij de bescheidenheid verbiedt te noemen, den lust tot diergelijke navorschingen bij hunne stadgenooten aanwakkeren!

Wij mogen ten slotte nog vermelden, dat de eigenaar van het huis, bij hetwelk de Romeinsche bouwoverblijfsels gevonden zijn, aan de Stedelijke Regering volle vrijheid gelaten heeft, om op hare kosten de ontgravingen voort te zetten, en over de te vinden voorwerpen te beschikken. De Regering, die niet gaarne deze gelegenheid, om voor den wetenschappelijken roem van hare stad werkzaam te wezen, ongebruikt wilde laten voorbijgaan, heeft dan ook de ontgraving doen voortzetten, waardoor nieuwe en niet onbelangrijke ontdekkingen gedaan zijn. Wij hopen later in de gelegenheid te zijn, die, zoo ze niet op eene andere wijze bekend gemaakt worden, aan de lezers van dit Tijdschrift mede te deelen.

1 De genealogie en geboorte van St. SERVATIUS, den eersten bisschop, die zijnen zetel van *Tongeren* naar *Maastricht*, op het laatst der IVe eeuw, overgebragt heeft, en aldaar (volgens GREGORIUS VAN TOURS) gestorven en bij de brug, aan den grooten weg, dus waarschijnlijk in de nabijheid van de plaats, waar nu de Lieve-Vrouwekerk staat, begraven is. (*Het Vervolg hierna*).

Wetenschappelijke bijdrage. Berigt omtrent eenige Romeinsche oudheden, in het vorige jaar, in Maastricht, bij Nijmegen en bij Junglinster (*Groothertogdom Luxemburg*), gevonden.

(*Vervolg en slot van bladz.* 10).

II. Nijmegen.

In de Nijmeegsche Courant van 25 Julij en 22 Aug. 1840 wordt een berigt medegedeeld van het vinden van steenen doodkisten, bij gelegenheid der practische oefeningen van het korps Mineurs en Sappeurs, op den Hunnerberg, tusschen de Hunner- en Hertogsteegpoorten bij Nijmegen ontdekt. In het begin van September eenige dagen in die streken vertoevende, heb ik de plaats der vinding en de gevonden voorwerpen in oogenschouw genomen, en kan ik thans deze gelegenheid waarnemen, om eene voorloopige beschrijving van het een en ander mede te deelen.

Op den 21^{en} Julij 1840, terwijl het korps Mineurs en Sappeurs bezig was met het omwoelen van den grond op het glacis van het ravelijn, voor het hoornwerk Gelderland, op den Hunnerberg, stieten de gravers op eenen zwaren steen, en ontdekten zij, bij verder onderzoek, daaronder eene steenen kist, in welke verscheidene voorwerpen en de overblijfsels van een lijk beslo-

ten waren. De Heer eerste Luitenant G.F. VAN LIMBURG VAN DER MEERSCH, bij de ontdekking tegenwoordig, zorgde terstond, dat het gevondene tegen schade bewaard werd, en nam zelf de moeite, om van alles naauwkeurige teekeningen te maken, met aanduiding van de plaats, waarop elk voorwerp in de kist gelegen had.

De kist zelve was langwerpig vierkant, aan de hoofd- en voeteneinden even breed, omtrent 0.58 el, lang 1.95 en hoog 0.51; van binnen breed 0.40, lang 1.75 en diep 0.32; het eene (waarschijnlijk het hoofd-) einde rond uitgehold. Het deksel, dat bij het openen in verscheidene stukken brak, had insgelijks de gedaante van een langwerpig vierkant, en was van boven plat, breed 0.60, lang 2 en dik 0.18. Beiden, deksel en kist, zijn ruw uit zeer grove tufsteenen uitgehouwen, zonder eenig opschrift of versiersel, en bevonden zich omtrent 0.70 onder den beganen grond, nagenoeg in eene rigting van het noorden naar het zuiden.

In de kist werden van het hoofd- naar het voeteneinde de navolgende voorwerpen gevonden:

1. Regts. Eene bronzen schaar, lang 0.135, breed 0.04, de omgebogen steel nog zeer goed bewaard, de twee snijdende gedeelten aan elkander geroest.
2. Links. Een steenen plaatje, ongeveer 0.1 el breed, 0.13 lang en 0.01 dik, welligt een schrijftafeltje, welks platte zijde met eene laag was bedekt werd. Doch het was ook mogelijk, dat het gediend had tot het bereiden van eenige zalf, of reukwerk. Welligt staat ook de bestemming van dit voorwerp in verband met
3. Eene bronzen doos, welke op het steentje n°. 2 geplaatst was, van eenen ronden vorm, in doorsnede omtrent 0.08, hoog, met deksel, 0.053; op het midden van het dekseltje is een bronzen ketting, omtrent 0.1 lang, vastgehecht. In het doosje bevonden zich twee bronzen ringetjes, waarvan één met eene tong en eenen gevlochten (lederen?) ring.
4. Een weinig regts van n°. 3 lag een klein bronzen plaatje, waaraan drie kettingjes van hetzelfde metaal; het zal welligt naderhand blijken, dat deze kettingjes aan het doosje, onder n°. 3 beschreven, vastgehecht zijn geweest, en alzoo gediend hebben om het doosje te dragen, terwijl het vierde kettingje, dat nog aan het deksel vast is, doos en deksel bij elkander bewaarde. Hetzij nu deze doos gediend hebbe om zalf of iets diergelijks

voor huiselijk gebruik te bewaren, hetzij eenig reukwerk voor de huisgodsdienst daarin besloten geweest zij, kan het steentje daarbij behoord hebben, in de eerste plaats, tot het hierboven opgegeven doel, in de tweede, om daarop wierook te branden.

5. Regts, ongeveer 0.25 van het hoofdeinde, eene vierkante glazen flesch, met eenen zeer korten hals en eene wijde opening; deze laatste in doorsnede 0.075, de flesch zelve breed 0.07, hoog 0.10.
6. In het midden, omtrent 0.35 van het hoofdeinde, de overblijfsels van een houten kastje, welks oorspronkelijke gedaante onkenbaar is geworden, doch dat waarschijnlijk vierkant en in (vier?) afdeelingen verdeeld geweest is, blijkens de vier kleine deurtjes, die er zich bij bevonden, en met kleine bronzen hengseltjes voorzien zijn. Het kistje was met bronzen beslag en leder aaneengehecht; van het eerste waren nog vijftien plaatjes aanwezig, de deurtjes waren met eene soort van pâte ingelegd, en het geheel, zoo als ook het leder, hier en daar verguld. Het diende waarschijnlijk ter bewaring van de navolgende voorwerpen, 7-33, die in den onmiddellijken omtrek en onder de stukken hout, enkele zelfs daarin vastgeroest, lagen.
7. Een bronzen lepeltje of spadel, welks boveneinde afgebroken is; lang 0.13.
8, Twee bronzen rijgnaalden, de eene in twee stukken gebroken, lang 0.15 en
9. 0.145.
10-14. Vijf kleinere bronzen naalden, schier geheel en al door roest verteerd.
15. Een bronzen tangetje, lang 0.125, keurig bewerkt en ongeschonden bewaard, nog volkomen veerkrachtig, de lepels naar elkander omgebogen en uitgetand, zoodat zij in elkander sluiten.
16. Eene even keurig bewerkte bronzen stift met handvat en eenigzins kromgebogen punt, lang 0.13.
17. Eene andere insgelijks keurig bewerkte bronzen stift, aan het eene einde met eene eenigzins omgebogen punt, aan de andere zijde met een dubbel haakje voorzien; lang 0.13.
18. Eene bronzen stift, aan beide de uiteinden op dezelfde wijze bewerkt, stomp uitloopend; lang 0.13.
19, Twee achtkantige bronzen spadels; lang 0.11.
20.
21, Twee sterk verroeste bronzen schrijfstiften.
22.
23, Twee d^{o}. aan elkander geroest.
24.

25. Eene sterk geroeste achtkantige stift, welker uiteinden krom omgebogen zijn, het eene plat, het andere spits; lang 0.13.
26, Twee achtkantige stiften, door den roest moeijelijk te herkennen.
27.
28. Een klein rond zilveren (?) doosje; in doorsnede 0.013, hoog 0.009.
29. Drie bronzen spijkers.
32, Twee bijna geheel vergane kralen, aan een der stukken hout vastgehecht.
33.
34. Op eenen afstand van 0.25 van het kastje, aan de regterzijde van de kist, lag een glazen zalffleschje, lang 0.085, van gedaante als de zoogenaamde traanfleschjes, in twee stukken gebroken.
35. Op dezelfde hoogte, aan de linkerzijde, een glazen kommetje, aan den rand slechts eenigzins geschonden, rondom den buik, op drie rijën en op gelijke afstanden met twaalf uitstekende puntjes voorzien; aan de opening in doorsnede 0.09, hoog 0.05.
36. Aan de regterzijde, 0.25 verder, een nagebootst ei, uit eene harde, glasachtige en melkkleurige stof vervaardigd; aan den onderkant eenigzins ingedrukt, en met een gaatje voorzien; in vier stukken gebroken; lang 0.05, breed 0.037.
37. Op gelijken afstand van de beide uiteinden der kist, doch aan de regterzijde, een smal, langwerpig potje van gebakken aarde, met smallen voet en wijde opening; hoog 0.09, in doorsnede aan den buik 0.055, aan de opening 0.045.
38. Aan de linkerzijde, 0.35 verder naar het voeteneinde, een langwerpig bronzen kokertje, met een plat los deksel, en aan de beide uiteinden een doorboord handvatje, waarschijnlijk om daardoor eene koord te rijgen; lang 0.047, in doorsnede 0.024.
39. Een weinig verder, aan dezelfde zijde, twee stukken van een randje met puntjes; waarschijnlijk het beslag van een (het voorgaande?) kokertje.
40. Op eenen afstand van 0.2 van het voeteneinde, een bronzen doosje met dekseltje, bijna geheel en al vergaan.
41. Een weinig meer regts, in drie stukken gebroken, een bronzen beitel, goed bewerkt en vrij goed bewaard; de steel

achtkantig, lang 0.06; het lemmet naar boven breed uitloopend, lang 0.166, breed, onder 0.03, boven 0.055; dus in zijn geheel lang 0 226.

Tusschen de overblijfsels van het kastje, onder N°. 6 vermeld, en verder tot aan het voeteneinde van de kist verspreid, lagen onderscheidene stukjes van verbrande menschenbeenderen, houtskool en een stuk van eene hartsachtige zelfstandigheid; dit laatste waarschijnlijk het overblijfsel van den balsem of de welriekende stoffen, die men, om het branden te bevorderen, op den brandstapel wierp.

De tweede kist werd op den 19^{en} Augustus, in de nabijheid van de plaats, waar de eerste gevonden was, opgedolven, op ruim 0.5 el onder den begraven' grond. Zij is insgelijks uit groven tufsteen ruw uitgehouwen, doch zonder deksel, en veel kleiner dan de eerste; ruim 1 el lang, 0.7 breed en 0.5 hoog; van binnen 0.71 lang, 0.40 breed en 0.33 diep; de twee langste zijden hadden gelijke dikte, 0.15, doch van de kortste was de eene 0.12, de andere 0.18 dik. Twee tegels van verschillende grootte dienden voor deksel. De een, lang 0.58, breed 0.56, door de drukking van den daaropliggenden last gebroken zijnde, was de kist geheel en al met aarde gevuld; de andere tegel was 0.65 lang en 0.24 breed; beide hadden eene dikte van 0.05. De aarde werd voorzigtig uit de kist weggenomen, en nu vond men wederom eenige verbrande menschenbeenderen, benevens eenige stukjes houtskool. Verder de volgende voorwerpen:

1. Een bronzen bekervormig doosje, met hengsel, hoog 0.13; in doorsnede, boven, 0.125, onder 0.105; in het midden 0.09.
2 en 3. Een bronzen koker (2) met deksel, waarin eene beenen (schrijf?) stift (3); deze laatste geheel vergaan.
4. Een steenen tafeltje, gelijk aan N°. 2 van de voorwerpen, in de eerste kist beschreven, en vermoedelijk tot hetzelfde gebruik bestemd.
5, 6. Twee bronzen klokjes, het eene hoog 0.065, in doorsnede 0.065; het andere, zonder knopje, hoog 0.04, wijd 0.065; in het grootste bevond zich een hol bronzen cilindertje; beide waren in het doosje N°. 1 gesloten.
7-11. Vijf bronzen stiften van verschillende lengte, naar onderen eenigzins spits uitloopende, ééne boven op met eenen knop voorzien; deze laatste lang 0.27.

12, Twee bronzen kleedergespen, in de gedaante van eene S, boven op met email
13. bedekt.
14. Een aantal van 35 bronzen plaatjes, en een dito bandje, waarschijnlijk het beslag van een kastje, gelijk aan N°. 3 van de eerste kist.
15. Tien spijkers.
16. Twee looden plaatjes.
17.
18. Een dun zilveren schijfje, omtrent 0.04 in doorsnede.
19. Een zilveren hengseltje.
20. Een potje van donkergroen glas, met plat voetje, naar de opening eenigzins naauwer toeloopende, hoog 0.125, breed aan den buik 0.11, aan de opening 0.07.
21. Een doosje van eene bruine hartsachtige zelfstandigheid, omtrent 0.04 breed, 0.05 hoog en 0.03 dik; aan den achterkant van een schuifje voorzien, aan de voorzijde versierd met een beeldje in verheven werk, voorstellende eenen zittenden gevleugelden Amor, die in de linkerhand eene lier houdt, welker snaren hij met het plectrum in zijne regterhand tokkelt.
22. Een slagtand van een zwijn, aan de onderzijde met een bronzen beslag en daarop met een' ring voorzien, waaraan het voorwerp aan een kettingje of koord kon worden opgehangen; lengte van beslag en ringetje 0.065, van den geheelen tand met het beslag 0.185.
23. Eene glazen kraal, plat rond, in doorsnede 0.03, versierd met ingesneden cirkels, die elkander boven en onder kruisen.
24. Eenige fragmenten van glas, welligt van een zalffleschje, als N°. 34 van de eerste kist.

Het is aan geenen twijfel onderhevig, dat beide deze kisten tot het Romeinsche tijdperk en wel tot de eerste eeuwen onzer jaartelling behooren; doch moeijelijker, zoo niet onmogelijk is het, haren ouderdom met zekerheid te bepalen. Door het niet aanwezig zijn van penningen, opschriften, of kommen met beeldwerk (*terra sigillata*), ontbreken ons de voornaamste en zekerste gegevens, waaruit wij hieromtrent eene waarschijnlijke gissing zouden kunnen uiten; het glaswerk kan zoowel tot den vroegsten als tot den laatsten tijd van het Romeinsche gebied hier te lande behoord hebben; het beeldje N°. 30, in de tweede kist gevonden, is uit eene stof vervaardigd, die geene groote volma-

king toeliet. De overige voorwerpen zijn zonder versieringen gebleven; ondertusschen zijn zij goed genoeg bewerkt, om tot de IIe eeuw van onze jaartelling gebragt te kunnen worden.

Krijgslieden zullen de beide overledenen, wier beenderen, na zoo vele eeuwen, wederom den dag zagen, wel niet geweest zijn; daar in dat geval onder de overige voorwerpen zeker ook eenig wapentuig zou gevonden wezen. Welligt was de overledene, wiens beenderen in de eerste kist besloten waren, een Romein, die zich alhier, op een zoo belangrijk vereenigingspunt van de krijgsmagt zijner Natie, in een der uiterste wingewesten, niet zonder goede vooruitzigten had nedergezet, en met het een of ander handwerk zijn levensonderhoud verdiende. Zoo als wij zagen, dienden de meeste der gevonden voorwerpen tot huiselijk gebruik, of konden zij althans bij uitsluiting eene diergelijke bestemming gehad hebben. Eenige, althans in de eerste kist, schijnen op een bepaald handwerk te doelen; doch ook dááronder zijn er, die, voor zoo ver ik heb kunnen nagaan, nog niet van elders bekend waren, en welker gebruik dus insgelijks onzeker is. De schaar N°. 1 is in vorm niet ongelijk aan twee andere, welke bij GRIVAUD DE LA VINCELLE, *Arts et métiers des anciens*, Pll. XXXVII, N°. 5 en XXXVIII, N°. 6, afgebeeld zijn. Onder de werktuigen, die vermoedelijk in het kastje, N°. 6, bewaard werden, kunnen N°s. 7, 19 en 20, welligt ook 25, gediend hebben tot het toebereiden van balsem of reukwerk. N°. 8-14 worden bij GRIVAUD DE LA VINCELLE op Pl. XXI, N°. 9, onder de *heelkundige* instrumenten, op Pll. XXXVIII en XXXIX, onder de behoeften voor *naaiwerk*, en op Pl. XLV, N°. 2, onder het *schoenmakersgereedschap* gebragt. Tot dit laatste kunnen ook N°. 16 en 17 behoord hebben; men vergelijke eene diergelijke *els* bij GRIVAUD DE LA VINCELLE, Pl. XLV, N°. 3. Op welken grond dezelfde Schrijver, Pl. XI, N°. 1, een tangetje, gelijk aan N°. 15, onder het *schrijfgereedschap* afgebeeld heeft, kan ik niet nagaan; op Pl. LXVI, N°. 17-19, brengt hij diergelijken onder het *goudsmidsgereedschap*, en op Pl. XXXVIII, N°. 8 en 9, onder de behoeften voor de *kaptafel*. In dit laatste geval diende het voor het uittrekken der kleine haartjes, die de huid ontsierden. N°. 18 kan als haspel gebruikt zijn geweest, om garen op te winden. Beitels eindelijk, als N°. 41, zijn bij GRIVAUD DE LA VINCELLE op Pl. XXXII, *bis* N°. 4, en vooral Pl. LIII, N°s. 1 en 9, onder het *schrijnwerkersgereedschap* gerangschikt. Het ei, N°. 36, was welligt een voorwerp geweest, waarop de eigenaar in zijn leven grooten prijs stelde; doch het

kan ook met een Godsdienstig oogmerk bij zijne beenderen geplaatst zijn; bij de lijkmalen werden, onder de overige spijzen, ook eijeren opgedischt; en eijeren werden den Goden aangebo den door hen, die eene zuiveringsofferande doen moesten.

De voorwerpen der tweede kist kunnen aan een kind toebehoord hebben; een nader onderzoek van de weinige beenderen daarbij gevonden zal deze gissing kunnen bevestigen of tegenspreken. Maar mij dunkt, van enkele der voorwerpen schijnt het moeijelijk eene andere bestemming op te geven.

Klokjes, als de hier beschrevene, werden aan den hals of aan het tuig van paarden, ossen en ezels gehangen. Bij de badinrigtingen werd daarmede het teeken gegeven, dat het bad gereed was. In de Thermen van DIOCLETIANUS is er een gevonden met het opschrift: FIRMI BALNEATORIS; ook in eene badkamer bij *Avenches*, in *Zwitserland*, is een diergelijk klokje voor den dag gekomen (SCHMIDT, *Rec. d'antiqq. trouvées à Avenches, à Culm et en d'autres lieux de la Suisse*, Berne 1760, 4^0., p. 57, Pl. XXIV, N°. 3). Op den sarcophaag van een kind, dat, volgens het door FABRETTI verklaarde grafschrift, in de geheime dienst van BACCHUS ingewijd was, zijn klokjes afgebeeld, dewijl men bij de tot die dienst behoorende plegtigheden, even als bij eenige zuiveringsofferanden, zich vooral ook van klokjes bediende. Hun geluid, meende men, hield den invloed der kwade geesten tegen, en daarom waarschijnlijk gaf men hen aan jonge kinderen tot speeltuig. Als zóódanig worden zij dan ook in het *Recueil d'antiquités*, door MONGEZ, Pl. CCCXXXV, N°. 3, Texte p. 238, opgenomen, op het voetspoor van den Prins DE BISCARI, in diens Werk over de *Trastulli di Bambini*. Ware het doosje, N°. 30, een weinig kleiner, dan kon het, met eenen daarin gesloten amulet, om eenen kinderhals gehangen hebben. Het gebruik der stiften N°. 7-11 is, zoover ik weet, nog niet bekend. In de Verzameling, door wijlen den Heer VAN SCHEVICHAVEN gevormd, en die door den Heer GUYOT thans met de Romeinsche voorwerpen, in den omtrek van *Nijmegen* gevonden, dagelijks uitgebreid wordt, heb ik ook eenige diergelijke stiften, alle met knoppen voorzien, bezigtigd. In gedaante gelijken zij naar de groote breipennen van onze dagen. Ik vermoed, dat zij dienden bij het spelen met den *trochus*, eenen bronzen hoepel, die, met of zonder kleine metalen ringen en andere daaraan gehangen klankgevende voorwerpen, in de hoogte geworpen, en door middel van een klein ijzeren staafje, dat in een houten handvat bevestigd was, in eene ronddraaijende beweging gebragt

werd. Welligt werd dit ijzeren staafje hier door de bronzen stiften vervangen. Volgens WINCKELMANN (aangehaald in de *Encyclopédie Méthodique, Antiquités, Mythologie*, par MONGEZ, Vol. I, p. 719), werden er ook klokjes aan den *trochus* gehangen; welligt kunnen die, welke hier gevonden zijn, insgelijks tot zulk een einde gediend hebben.

De Hunnerberg, die thans wederom zulk eenen rijken en belangrijken schat aan den dag bragt, heeft reeds vroeger menige aanwinst voor de Oudheidkunde opgeleverd. SCHMIDT noemt in zijn *Oppidum Batavorum* (Amstel. 1645), pag. 33-36, eene menigte vazen, tegels, eenige opschriften, eene steenen badkuip (?), ook 36 tufsteenen, elk 5 voeten lang en 3 breed, die met hunne langste zijden tegen elkander lagen, en door hem voor overblijfsels van eene waterleiding of van een riool gehouden worden, doch welligt deksels van gelijksoortige kisten geweest zijn als de eerste, welke wij hier beschreven hebben[1]. Het Museum te *Leyden* bezit een schoteltje van fijne roode gebakken aarde (*terra sigillata*), op den rondom gebogen' rand met klimöpbladeren versierd, en duidelijk blijken dragende van aan een hevig vuur, bijv. bij het verbranden van het lijk, blootgesteld te zijn geweest; dit schoteltje, benevens fragmenten van eenen vierkanten metalen spiegel[2], en van een' armring, werden in 1834 insgelijks op den Hunnerberg gevonden.

Dat overigens reeds ten tijde van de Romeinen, althans dit gedeelte van den berg, buiten de stad gelegen hebbe, blijkt nu uit de onlangs gevonden doodkisten. Vroeger waren, volgens mondelijke opgaven, doch digter bij den Pelmolen aan de Hoogstraat, die, ná het aanleggen van den nieuwen straatweg op *Cleve*, den naam van Oude Baan draagt, urnen gevonden met asch gevuld en met platliggende pannen gedekt; van begraafplaatsen op den Hunnerberg zelven, zoo nabij aan de stad, was, zoo ver ik weet, niets zekers bekend. Het begraven binnen de muren der stad was bij de Romeinen niet dan bij enkele en slechts hoogstzeldzame uitzonderingen geoorloofd. Men koos dan tot dát oogmerk gewoonlijk de nabijheid der groote wegen. Dit had ook hier plaats; want op eenen zeer geringen afstand liep de oude Romeinsche weg van *Castra Vetera* (*Xan-*

1 Vergelijk ook over de Oudheden, op en in den omtrek van den Hunnerberg gevonden: IN DE BETOUW, *Nijmegen verdeeld in wijken*, enz. (1805).

2 Men heeft in dien omtrek lijkurnen gevonden, op welker opening een diergelijk spiegeltje gelegd was.

ten) op *Noviomagum* (*Nijmegen*), zoo als wij die op de *Tabula Peutingeriana* aangewezen vinden. Denkelijk is hij voor een groot gedeelte dezelfde als de oude groote Kleefsche weg, welke ook den naam van Koningsstraat gedragen heeft. Wij vinden eene bevestiging voor dit vermoeden in het opschrift op een fragment van eenen mijlpaal, op last van Keizer TRAJANUS aan dien weg gesteld, en in 1629 onder *Beek* gevonden[1]. Sedert lange jaren is ook de geheele omtrek rijk geweest in Romeinsche gedenkstukken van allerlei aard, van welke vele buitenslands, enkele zelfs geheel en al, verloren geraakt zijn. Aan den weg naar den Hollen Doorn waren in de XVIIe eeuw nog de overblijfsels van eenen MERCURIUS- (?) tempel zigtbaar; en kort geleden werden tusschen *Beek* en *Ubbergen* in den Hollen Doorn eene menigte legioensteenen, tegels, pannen, stookbuizen, een fragment van eene looden pijp, enz. ontdekt, ter zijde van - en gedeeltelijk op dienzelfden ouden weg. Waarschijnlijk stond ook dáár eenmaal een niet onbelangrijk Romeinsch gebouw[2].

Ook nog van eene andere zijde moet de laatste ontdekking op den Hunnerberg voor de Oudheidkennis belangrijk gerekend worden. Wij weten slechts weinig van de wijzigingen, die de begrafenisplegtigheden bij de Romeinen in de Wingewesten ondergaan hebben, waar het dikwerf onmogelijk was, alles in het oog te houden, wat de Godsdienst of de gewoonte in *Rome* zelf voorschreef. Wat dit laatste aangaat, zijn wij volledig genoeg ingelicht door de Werken van vele Geleerden, die dit onderwerp meer bepaald onderzocht hebben; doch alleen het vinden en openen van graven in de Wingewesten kan ons omtrent het eerste punt nadere inlichtingen verschaffen. Wij zijn het aan den onvermoeiden ijver van den Heer HOUBEN te *Xanten*, en aan de zorg, waarmede hij over de onder zijn opzigt en voor zijne eigene rekening gedane opdelvingen waakte, verschuldigd, dat de geleerde D^{r}. FIEDLER, in de Beschrijving van HOUBEN's

1 De steen werd door SMETIUS in 1670 aan de stad geschonken en in den muur van eenen der gangen op het Raadhuis ingemetseld. Zie SMETII, *Antiquitates Neomagenses*, Neom. Batt. 1678, pag. 77. IN DE BETOUW, *De col. milliaria Trajani supra Noviom. in pago Beeck effossa*. Neom. 1783.

2 Zie over het gevondene het berigt van Dr. JANSSEN, in den *Kunst- en Letterbode*, 17 Januarij 1840.

Antiquarium[1], eene naauwkeurige opgave mede kon deelen van den inhoud van vijftien Romeinsche graven, die in alle opzigten belangrijk genoemd mogen worden; thans danken wij het aan de Officiers van het korps Mineurs en Sappeurs, die de practische oefeningen van dat korps bij *Nijmegen* in het verloopen jaar geleid hebben, en in de eerste plaats aan den Heer VAN LIMBURG VAN DER MEERSCH, dat de voorwerpen, in twee Romeinsche graven gevonden, genoegzaam ongeschonden tot ons gekomen zijn; hierdoor, en niet weinig ook door de naauwkeurige aanteekeningen, die Zijn Weled. Gestr. van de bijzonderheden der ontdekking, vooral van de ligging der voorwerpen, gehouden heeft, zijn voor de kennis van een belangrijk vraagstuk der Romeinsche Oudheden nieuwe bronnen geopend; terwijl het Vaderlandsche Museum eene aanwinst erlangt, die voor de Verzameling des te hooger moet geacht worden, daar de voorwerpen binnen de grenzen van het Vaderland gevonden zijn, en vele derzelve minder algemeen bekend, ja zelfs zeldzaam kunnen genoemd worden.

III. Junglinster.

In de Gemeente *Junglinster*, omtrent 3 uren ten Noorden van de vesting *Luxemburg*, werden in den laatsten zomer eenige overblijfsels van oud metselwerk ontdekt, die, op last van de Regering van het Groothertogdom, nader onderzocht werden, en het onderwerp hebben uitgemaakt van een verslag, hetwelk in der tijd aan het Departement van Binnenlandsche Zaken te *'s Gravenhage* medegedeeld is geworden, en waaruit ik in staat gesteld ben, omtrent die ontdekking het volgende te melden:

Nabij *Junglinster*, westwaarts, eenige honderd ellen regts van den weg, die van deze plaats naar *Luxemburg* voert, werden door den eigenaar van een stuk grond, grenzende aan het *Eichwald*, grondslagen van gebouwen, die zich dáár bevonden, nagegraven, en ontdekte men, omtrent 0.6 el onder den beganen grond, eenen vloer, bestaande uit kalk, vermengd met keisteenen; onder den vloer, 0.1 el lager, stiet men op eenen gemetselden gewelfden gang, die 0.80 breed en 1 el hoog was. Bij nader onderzoek bleek het, dat deze gang in eene rigting liep van het Oosten naar het Westen, en nog op eene lengte

1 *Denkmale von Castra Vetera und Colonia Trajana in Houben's Antiquarium zu Xanten, etc., herausgeg. von* PH. HOUBEN, *mit Erläutt. von* Dr. FR. FIEDLER. Xanten 1839, 4°.

van 21.80 el toegankelijk was; zijnde hij verder aan de beide einden, door het instorten van het gewelf, afgesloten. Het metselwerk bestond in groote blokken, uit Luxemburgschen zandsteen, dien de omtrek in overvloed oplevert, gehouwen, en met eenen niet zeer stevigen, weinig zamenhangenden mortel verbonden. De bodem wordt gevormd door een zeer hard cement, omtrent 0.04 dik. Een gedeelte der wanden, en vooral van het gewelf, scheen later bijgewerkt te zijn geweest. Bij het omwoelen van den grond, op eenen afstand van 24 ellen in de rigting van den gang, aan den rand van het bosch, stiet men op metselwerk, waaruit men giste, dat het gevondene zich westwaarts uitstrekte. Ten Oosten van den gang werden metselwerk, stukken pan en vloerkalk gevonden; deze laatste uit kalk en aan stukken gestooten tegels zamengesteld. De pannen, plat, langwerpig vierkant, en met opstaande randen, waren 0.35 breed, en 0.023 tot 0.03 dik. Eindelijk vond men onder het puin, boven den gang, verscheidene stukken muurkalk, met zwarte en roode kleuren bedekt, en sporen van eene ruwe beschildering toonende.

In het berigt, dat van de ontdekking, in het *Journal de Luxembourg* medegedeeld, en dáaruit in de *Utrechtsche Courant* van 28 Sept. 1840 overgenomen is, wordt ook van oud huisraad, enz. gesproken, dat in dezen gang zoude gevonden zijn. Volgens het bovenvermelde Verslag schijnt die opgaaf onnaauwkeurig te wezen. De eigenaar althans van het bewuste stuk land en andere inwoners van *Junglinster* verzekeren, dat tot op dien tijd geene voorwerpen, zelfs geen enkele penning, gevonden waren; behalve op eenen afstand van honderd ellen, tegen de helling van het dal, eene naar de beschrijving, Romeinsche, met asch gevulde, steenen kist, die men later in stukken gehakt, en tot het metselen van eenen vloer gebruikt heeft.

Ware het mogelijk geweest, de gedane ontdekking wetenschappelijk en op eene eenigzins ruime schaal voort te zetten, zoo zou men welligt de waarschijnlijke bestemming van dezen onderaardschen gang hebben kunnen bepalen; thans is het eenigzins gewaagd en moeijelijk daarnaar te gissen, vooral wanneer men de plaats zelve niet in oogenschouw genomen heeft. Volgens het meergemelde Verslag doen de menigte Romeinsche pannen, die men hier op eenen vrij uitgebreiden omtrek verspreid vindt, het vroeger bestaan van onderscheidene gebouwen op die plaatsen vermoeden. Dit zoo zijnde, kan de gang gediend hebben. om het regenwater, dat van de bergen afzakte, te verga-

deren en weg te leiden; doch het komt mij waarschijnlijker voor, daar, volgens het Verslag, in het dal volstrekt geene bronnen gevonden worden, dat het water daarin van elders aan de woningen in het dal werd toegevoerd. Een gewelfde gang, die wel met hetzelfde oogmerk zal aangelegd zijn, werd vroeger, volgens HEYLER[1], te *Arlon* gevonden. Nog in 1833 ontdekte men onder de Gemeente *Eitelbruck*, ruim 5 uren ten Noorden van *Luxemburg*, de overblijfselen van een Romeinsch gebouw, slechts éénen voet onder den beganen grond. Volgens een in het *Dagblad van 's Gravenhage*, van 29 Nov. 1833, uit het *Journal d'Arlon* overgenomen berigt, had men reeds eene geheele badkamer ontbloot, welker muren onbeschadigd en met volkomen frisch bewaard frescowerk versierd waren; ook waren er voetstukken en kapiteelen van kolommen uit zandsteen, pannen van verschillende grootte, eene vierkante bronzen bel en beenen stiften gevonden.

De Romeinsche gebouwen te *Junglinster* lagen niet zeer ver verwijderd van eenen weg, welke, volgens het *Itinerarium* van ANTONINUS, door de Romeinen van *Durocortorum* (Reims) over *Noviomagus, Vungus* (Vonc), *Mosomagus* of *Mose* (Mouzon), *Epusium* (Ivois), *Orolaunum* (Arlon), verder noordwaarts van *Luxemburg* en over *Andethanna* (Epternach?) naar *Augustae Trevirorum* (Trier) voerde, en welks rigting nog op vele plaatsen kan worden nagespoord. Welligt bestond er een zijtak van dezen weg noordwaarts, die op *Junglinster* aanliep, en, zoo hij verder doorging, zich met eenen anderen vereenigde, die, volgens de *Tabula Peutingeriana*, van *Mouzon* op *Keulen* voerde. Het vermoeden van het bestaan van eenen diergelijken zijtak wordt versterkt door de grondslagen van gebouwen en bas-reliefs, welke vroeger bij het Dorp *Hostert*, anderhalf uur zuidwaarts van *Junglinster*, gevonden zijn[2]. Zouden de gebouwen, bij *Eitelbruck* ontdekt, ook kunnen dienen, om de verdere rigting van den zijweg te bepalen?

1 P. T. HEYLER, *De antiquis Romanorum monumentis in Austriaco Belgio, non ita pridem abolitis, nec non de iis quae apud Tungros et Bavacenses reperta fuerunt* (Mémoires de Brux. IV, a. 1783, pag. 471).

2 Zie HEYLER, in het boven aangehaalde Werk, pag. 474. Het is overigens schier onnoodig te vermelden, dat wij ons in dit Berigt, voor de bepaling van den loop der Romeinsche wegen en de ligging der plaatsen, vooral ook bediend hebben van het bekende Werk van D'ANVILLE, *Notice de l'ancienne Gaule*.

Wij wenschen, dat dit berigt den Oudheidsvrienden niet ongevallig zal zijn. Gaarne hadden wij het van eenige grondteekeningen en afbeeldingen der voornaamste voorwerpen doen vergezeld gaan; doch wij wilden van den Uitgever van het Tijdschrift, welks Redactie mij reeds zulk eene aanmerkelijke ruimte voor mijn opstel beschikbaar stelde, die opoffering niet vergen. Ook zonder die afteekeningen kan het hier medegedeelde welligt strekken, om bij velen de belangstelling levendig te houden of op te wekken in onderzoekingen, waartoe op zoo vele plaatsen in ons Vaderland zich een nog niet of slechts ongenoegzaam bewerkt veld aanbiedt, en die voor de vroegere geschiedenis zoo onontbeerlijk zijn. Is dit het geval, dan hebben wij het tweeledige doel bereikt, dat wij ons met ons schrijven voorgesteld hadden.

LEIJDEN, *Museum van Oudheden*, 1 Januarij 1841.
C. LEEMANS.

De '*Wederlegging van* Ph. W. van Heusde's *eerste proeve van wijsgeerige navorschingen* in de talen' getoetst, of: Het 'Iets over een *Groot Gebrek* in de wederlegging Van van Heusde's Eerste Proeve van eene wijsgeerige navorsching in de talen, ontdekt door Dr. H.J. Nassau,' onderteekend: F.C. de Greuve, en geplaatst in den Recensent ook der Recensenten, 34ste D., No. 4.

Beantwoord door
Dr. H.J. NASSAU.

> Warum sagten Sie das, was Sie für wahr und für wichtig hielten, nicht mit edler Simplicität, ohne Sich Selbst zu erheben und die Fähigkeiten und Bemühungen anderer Denker herunter zu setzen, und gleichsam ganz für Nichts zu erklären?
> SCHLETTWEIN.

(*In één Stukje, zonder vervolg.*)

§. 1.

Met weêrzin kom ik tot deze beantwoording:

1) Omdat, over het geheel, de toon van het Iets zóó uit de hoogte, vooral het slot, zóó schamper is, dat men dit niet van eenen beschaafden man, veel minder van eenen Wijsgeer had mogen verwachten. Mij zelven ben ik bewust, hiertoe geene aanleiding te hebben *willen* geven, en meen ook nu nog, die metderdaad niet gegeven te hebben. Betrekkelijk het verschil over de wijsgeerige navorschingen in de talen, heb ik, bij de beoordeeling der *Latijnsche Synonyma van* RAMSHORN, *Gids*, 1841, No. 3, *in verband* met de Inleiding tot dat Stuk, deze noot geplaatst:

'Lijdt het geen' twijfel, of wijlen de Hoogleeraar VAN HEUSDE heeft de wijsgeerige navorsching in de talen, door eenige overdrevene uitdrukkingen, in een verkeerd licht geplaatst; even

zeker is het, dat de wederlegging van Prof. DE GREUVE het groote gebrek heeft van de taal alleen *in abstracto* te beschouwen, en *dieses wechselseitige Ineinandergreifen* (*der Sprache und der Vernunft*), den grondslag van VAN HEUSDE's stelsel of meening, geheel over het hoofd te zien.'

Dit noemt de Schrijver van het Iets '*eene op hoogen toon uitgesprokene veroordeeling*.' Waar is die hooge toon? Men kan, mijns oordeels, zoo men meent grond hiervoor te hebben, aan ieder, wien ook, zeggen, dat 'hij iets geheel over het hoofd heeft gezien,' zonder dat men onbescheiden is, of de achting kwetst, die de eene den anderen in eene beschaafde maatschappij is verschuldigd. Immers dwalen, iets overzien, hetzij dan in het eene of in het andere, is eene onvolkomenheid, waarboven zich niemand geheel kan verheffen; gevolgelijk, indien men hem dit aanwijst, wordt hierdoor noch zijn roem, noch zijn goede naam beleedigd. Ik heb ook niet gezegd: Prof. DE GREUVE heeft den grooten misslag begaan; maar 'de wederlegging van Prof. DE GREUVE heeft het groote gebrek.' De Schrijver van het Iets schijnt minder te huis in het eigenaardige der taal, en zal daarom misschien deze onderscheiding voor kinderachtig hou den; bij hen, die het kiesche eener wending in de uitdrukking kunnen gevoelen, zal zij dienen, om het nog meer te doen uitkomen, dat die 'hooge toon' wezenlijk uit de lucht is gegrepen. Men stelle hiertegen den toon, dien de Schrijver in zijn Iets aanslaat, b.v. (blz. 146) onder vele andere: '*De zeer geleerde* NASSAU, *die ook al meent, door middel der taalkunde of taalstudie Wijsgeer te zijn*.' Dit is geheel personeel. De hooggeleerde DE GREUVE heeft met den persoon van den zeer geleerden NASSAU volstrekt niets te maken; de vraag is eenvoudig: Wiens *gevoelen waar* is? Voor het overige, vanwaar ontleent de Heer DE GREUVE het bewijs: 1) dat ik mij zelven voor eenen Wijsgeer houde; 2) dat ik dit meen te zijn door middel der taalkunde? Hij zal moeten antwoorden: *Grond heb ik hiervoor niet; maar ik heb u dat slechts naar het hoofd geworpen. In mijne eigenliefde beleedigd, wilde ik u eenen duchtigen tik geven, ten minste voor het oog van een' oppervlakkigen Lezer*. - Waarlijk, indien de Recensie in den geest was geschreven van den Schrijver van het Iets, hij zou redenen gehad hebben, zich te beklagen, zoowel als Prof. VAN HEUSDE en elk weldenkende die had, om zich over zijne wederlegging te verontwaardigen; *niet* omdat de Schrijver VAN HEUSDE's gevoelen bestreed, maar omdat hij dat deed op eenen onedelen toon en met laffen spot; op eene wijze, die in strijd

was met VAN HEUSDE's verdiensten, zoowel als met het gewigt van het onderwerp; omdat zijne wederlegging nu der Nederlandsche Letteren niet tot eer strekt, of der Wetenschap eenig nut aanbrengt.

Met weêrzin kom ik tot die beantwoording:

2) Omdat het Iets geschreven is zonder genoegzame kennis der taal. Met menschen te twisten in eene taal, die zij niet meester zijn, is een eindelooze strijd. Men neme b.v. het boven aangehaalde: 'De wederlegging *heeft* het *groote gebrek*'... 'van geheel *over het hoofd te zien*.' Deze uitdrukking noemt de Schrijver 'eene op hoogen toon uitgesprokene *veroordeeling*.' Maar zeggen, dat *Iets een gebrek, zelfs een groot gebrek* heeft, en *Iets veroordeelen*, verschilt hemelsbreed. Strikt genomen, is het *onvereenigbaar*. Iets, dat gezegd wordt één of meer gebreken te hebben, wordt daardoor zelfs *indirect* verklaard, *overigens* niet gebrekkig, dus goed te zijn. Het gebrek staat tegenover een meerdertal goede eigenschappen. Iets, dat veroordeeld wordt, deugt *in het geheel niet*. Om een gebrek te kunnen hebben, is het noodig, dat de wederlegging zelve besta. Maar zoo de wederlegging veroordeeld is, dan bestaat zij, als zoodanig, niet meer voor hem, die haar heeft veroordeeld. Dan nog zeggen, dat zij gebreken heeft, was eene handeling toeschrijven aan dat, hetwelk geen wezen had; het was eene volstrekte ongerijmdheid. Ander voorbeeld: '*Door middel der taalstudie Wijsgeer zijn*,' wat is dat? Men *is* Wijsgeer, *door* te verrigten, hetgeen den Wijsgeer uitmaakt, gelijk men b.v. timmerman is, *door* het werk eens timmermans te verrigten. Beteekent het 'Wijsgeer zijn *geworden*, door middel der taalstudie,' dan is de uitdrukking min of meer dragelijk; maar dan heeft de bedoelde aardigheid geenen *gezonden zin*. Waarom zou men geen Wijsgeer kunnen *worden door* taalstudie? In den eigenlijken en eersten zin is en blijft Wijsgeer de *zelfdenker*, de man, die streeft naar de kennis van oorzaak en gevolg; naar de hoogstmogelijke intellectuële en morele ontwikkeling. Hoezeer nu de wetenschappelijke *definitiën* der verschillende scholen van deze aanwijzing mogen verschillen, de hoofdtrekken zullen dezelfde zijn, en geene sekte of systeem zal het *wezen* van den Wijsgeer stellen, eenig of hoofdzakelijk te zijn gelegen in de studie der bestaande stelsels, in de kennis der *historia philosophiae*. Ook bij de scholen blijft de beteekenis van wijsbegeerte in de *eerste* plaats: Een levendig *beginsel in* ons; een ontwaken en wakker zijn van den '*geistigen*' mensch. Waarom zou nu *taalstudie* niet zoo-

wel, en veel beter dan menig ander ding, den mensch uit zijnen zieleslaap hebben kunnen wekken? ‘Denn,’ zegt KRÜG, ‘dasz man ohne eine beharrliche und *angestrengte Thätigkeit des eignen Geistes* (durch *blosze Mittheilung oder Eingebung von auszen*) nicht zur Philosophie gelangen könne, versteht sich ja wohl von selbst.’

's Mans onkunde in de taal maakt het moeijelijk hem te verstaan, en van den anderen kant verstaat hij, door die onkunde, niet hetgeen hij leest, en dat hij desalniettemin triomfantelijk voor wederlegd houdt. Ik schreef: ‘In abstracto had de mensch’ (d.i. als *genus* beschouwd) ‘*eerst* begrip van wijsheid en van weten’ (lees: begeeren), ‘en vormde vervolgens het woord *wijsbegeerte*; in het afgetrokkene is elk begrip ouder dan het woord. Maar omgekeerd is het bij eene bestaande taal; dáár zijn de woorden, zoovele er zijn *voor hem*’ (d.i. *met betrekking tot* hem, voor de *individus*), ‘die onder eene bestaande taal worden geboren, *ouder dan* de begrippen.’ ‘*Wat zal dat heeten*?’ vraagt de Heer DE GREUVE - ‘*woorden zonder begrippen* (hij wil zeggen: woorden, waarmede geene begrippen worden uitgedrukt) *zijn ijdele klanken; dus zijn, streng genomen, de begrippen zoo oud als de woorden*.’

Verwarring, Heer DE GREUVE! onder den schijn eener strenge redenering. *Voor* hem, die onder eene bestaande taal geboren wordt, is het *woord ouder* dan het begrip; maar *met betrekking* tot hen, die de woorden het *eerst* gebruikten, om die begrippen uit te drukken, is het *begrip ouder* dan het woord. B.v. het *woord philosophie*, is *met betrekking* tot den Schrijver van het Iets, eeuwen *ouder* dan *zijn begrip, philosophie*; maar met betrekking tot PYTHAGORAS, gesteld het is waar, dat hij het woord uitvond (*Tusc*), was het begrip *ouder* dan het woord. Mij dunkt de Schrijver van het Iets kan nu met ECHECRATES zeggen: *Νὴ Δία, θαυμαστῶς γάρ μοι δοκεῖ ὡς ἐναργῶς, τῷ καὶ σμικρὸν νοῦν ἔχοντι εἰπεῖν ἐκεῖνος ταῦτα*.

Wat hier verder volgt in het Iets, blz. 140, behoort niet meer bepaald tot de proeven van 's mans onbedrevenheid in de taal; maar dewijl het, om de hoogte, waarop de Schrijver zich zet, niet met stilzwijgen kan worden voorbijgegaan, kan het hier gevoegelijk in het voorbijgaan worden aangestipt.

Ik heb geschreven: ‘Wij hoorden, lazen van der jeugd af duizenden van woorden, voor welke wij eerst *later*, door het woord opmerkzaam geworden, het *begrip* vormden.’ Dit neemt de Heer DE GREUVE over; maar alles behalve met eene *diploma-*

tische naauwkeurigheid (blz. 140, *Rec.*), en laat er op volgen, wel met het doel, schijnt het, om te wederleggen iets, waarin die Heer, naar zijn begrip, veel *faciliteit* bezit, maar tevens om geestig te wezen, en den Lezer, te mijnen koste, eenen lach af te troonen. B.v.: '*Het kind, al hoort het over beuzelingen spreken; - de Geleerde, die, zonder er iets van te verstaan, wel eens van wijsbegeerte heeft hooren spreken*, (hoort) *eerst de woorden, en dan zijn het ijdele klanken voor hem, zoolang hij er den zin niet van begrijpt. Welnu, daaruit volgt juist, dat het niet genoeg is, om op die woorden alleen opmerkzaam te maken, maar dat men den zin daarvan moet leeren vatten*.' Hij leze over dat leeren der kinderen, *door* het hooren der taal, J. BAKE, *De humanitatis laude*, blz. 24, en BACHMANN, *Logik*, §. 288. Over zijne zijdelingsche beschuldiging, alsof VAN HEUSDE alleen op de woorden wil opmerkzaam maken, *zonder den zin*, in zijne eigene wederlegging, blz. 66: '*Bij den Geleerde, die, zonder er iets van te verstaan, weleens van wijsbegeerte heeft hooren spreken*', vrage hij zich zelven af: Meen ik (DE GREUVE) hier *de* wijsbegeerte, of meen ik de wijsbegeerte als vak, als *disciplina*, of als *vermogen, facultas, virtus animi*? Dit gedaan zijnde, sluite hij aldus: *ἔλαθον ἐμαυτὸν οὐδὲν εἰπών*.

Naar onze overtuiging, kunnen wij hier den Schrijver, als weêrklank op het kiesche slot van zijn Stukje, eenen raad geven, die het gebleken is, voor hem eene eerste behoefte te zijn. Hij bestudere de taal, de ware kracht der beteekenissen, der fijnere *nuances* en eigenaardige verbindingen der woorden. Hij wachte zich vooral, om zoo maar, op het aangeleerde uit zijne *compendia philosophiae* af, over taalphilosophie te beslissen, van welke hij toont in het geheel geen begrip te hebben, en zich alzoo met onderwerpen in te laten, die buiten den beperkten kring zijner '*blosze Schulgelehrsamkeit*' liggen. Deze geeft ons toch '*immer nur das G e r i p p e der Wissenschaft, das zwar nothwendig ist, aber doch noch lange nicht die individuelle, lebendige Organisation*' (BACHMANN, *Log.* 402). Vooral bestudere de Heer DE GREUVE de meest bekende *Rhetorische figuren* en *tropen*, hij zal dan zien, dat negen tiende deel zijner geestige zetten in de Wederlegging en in het Iets waarlijk alleen voor hem, door zijne onkunde in de eerste beginselen der *Rhetorica*, geestig zijn, maar hinderlijk voor anderen. B.v. Ik schreef: 'Zoo leert de taal en zal altijd leeren' (vul aan, uit den voorgaanden zin: 'Aan den nadenkenden taalbeoefenaar'), 'dat *studie* geen bedrijf, *student* geen leerling bij de eene of andere

kostwinning is; maar dat men, bij de vorming van het woord, zich de beoefening der Wetenschappen en Letteren voorstelde als eene edele inspanning van den geest, enz. enz.' De Heer DE GREUVE zegt hierop: '*Dat is wat veel gevergd van de taal; doch het zij zoo*.' Zeg hem nu, op eenen schoonen lentemorgen, bij onbewolkten hemel, met den Dichter: 'De hemelen vertellen Gods eer,' hij zal u antwoorden: '*Dat is wat veel gevergd van de hemelen, doch het zij zoo*!' Was er ooit eene geestigheid met minder vernuft; ooit taalkunde met minder taalkennis?

Met weêrzin beantwoorden wij het Iets:

3) Omdat er in de redenering des Schrijvers tegenstrijdigheden worden gevonden, b.v. Hij schrijft het volgende uit de Inleiding mijner Recensie af: 'Woorden zijn de zinnelijke beelden onzer onstoffelijke begrippen en gedachten. *In* en *door* de taal verrigt de menschelijke geest zijne werkzaamheid, hoofdzakelijk denkt hij door woorden, *Symbolice*; zijne *intuitiva*, of aanschouwelijke begrippen, zijn weinig in getal. Door woorden deelen wij onze gedachten mede, en ontvangen die van anderen. In de bestaande taal, in den voorhanden zijnden woordenschat eens volks, hebben de afgetredene geslachten hunnen geheelen intellectuëlen rijkdom als in eene schatkamer nedergelegd, tot een kostbaar erfdeel voor de nakomelingschap. Lucht en voedsel onderhouden het dierlijke leven, maar voor den geest is de taal meer dan beide. Hij ademt en leeft niet alleen in en door de taal; maar zij is tevens de middelstof, in en door welke al zijne verrigtingen plaats hebben. *In dien zin* zijn *taalkennis* en *wijsbegeerte*, alle afgetrokkene wetenschap, *naauw verwant* en onafscheidelijk verbonden, op elkander eenen wederkeerigen invloed uitoefenende. Red de *wijsbegeerte* zelve uit de eigen gespannen netten harer terminologiën bij de verschillende scholen; zuiver de Godgeleerdheid van het misverstand, dat zinnelijke uitdrukkingen, overgebragt op het onzigtbare, van eeuw tot eeuw voortplanten, zulk eene *taalstudie* zal vele afdwalingen herstellen, en ons der waarheid eenige schreden nader brengen.' Van dit gedeelte nu zegt hij eerst, bij het overnemen: '*Al dadelijk leert ons de aanhef der Recensie, welke v e r w a r d e denkbeelden* (*zoo dit, streng genomen, denkbeelden mogen heeten*) *de Heer* NASSAU *van de wijsbegeerte heeft*.' Onmiddellijk hierop, nadat hij het heeft overgenomen, sluit hij, sprekende over *dat zelfde* gedeelte: *'Wis is er, die zich niet gaarne met dien aanhef, in de hoofdzaak, vereenigt?' - Und das nennen Sie demonstriren*!

Of die *nonsens* niet genoeg ware, de woorden, die hier *veel* afdoen: ‘Hoofdzakelijk denkt hij (de mensch) door woorden, *Symbolice*; zijne *intuitiva*, of aanschouwelijke begrippen, zijn weinig in getal,’ zijn weggelaten. Is dit slordigheid of opzet? Het eene is, zoowel als het andere, eenen Wijsgeer onwaardig. Verder heeft hij, in het genoemde gedeelte, achter: ‘Hunnen geheelen intellectuëlen rijkdom’ laten drukken (hunnen geheelen); achter ‘voor den geest is de taal meer dan beide’ [?]; achter ‘hij (de geest) ademt en leeft niet alleen in en door de taal’ laat hij volgen: [Dat zal toch heeten, *door middel der taal*]. Wat zal ik zeggen? Ja, Mijnheer! dat was de meening. *Ex uno disce omnes*. Zoo volgen er nog eenige []. Ik maak er slechts melding van, omdat de Heer DE GREUVE alleen de zoo even genoemde goedkeuring aan mijne ‘verwarde begrippen van *de* wijsbegeerte,’ - hij meent van het gewigt der taalstudie - laat geven, *behoudens* de ingelaschte??!! [] [], die hij, in zijne hem eigene taal, *wenken* noemt.

§. 2.

Ongeacht mijnen afkeer van dat alles, hetgeen ik opgenoemd heb, en zoo veel van gelijken stempel, dat ik zou kunnen opnoemen, reken ik mij *verpligt*, zoowel aan *de Gids* en aan de taalstudie, als aan mij zelven uit 's mans wijdloopig en verward geschrijf de eigenlijke punten, die het Iets *wil* betoogen, op te zoeken. Wijdloopig: het zijn veertien bladzijden tegen omtrent even zoovele regels van mij, tekst en noot. Verward: op de 1ste bladz. van het Iets begint het *raisonnement* over *abstract* en *concreet*, en, dwars door eenen zondvloed van woorden en eenen kwistigen rijkdom van *episoden*, knapt het eerst af op de 14de met eene knal

Nogmaals, duidelijkheidshalve, moet hetzelfde deel der Inleiding worden afgeschreven: ‘Woorden zijn de zinnelijke beelden onzer onstoffelijke begrippen en gedachten. *In* en *door* de taal verrigt de menschelijke geest zijne werkzaamheid; hoofdzakelijk denkt hij door woorden, *Symbolice*; zijne *intuitiva*, of aanschouwelijke begrippen, zijn weinig in getal. Door woorden deelen wij onze gedachten mede, en ontvangen die van anderen. In de bestaande taal, in den voorhanden zijnden woordenschat eens volks, hebben de afgetredene geslachten hunnen geheelen intellectuëlen rijkdom als in eene schatkamer nedergelegd tot een kostbaar erfdeel voor de nakomelingschap. Lucht

en voedsel onderhouden het dierlijke leven; maar voor den geest is de taal meer dan beide. Hij ademt, en leeft niet alleen in en door de taal; maar zij is tevens de middelstof, in en door welke al zijne verrigtingen plaats hebben. In dien zin zijn taalkennis en wijsbegeerte, alle afgetrokkene wetenschap, naauw verwant en onafscheidelijk verbonden, op elkander eenen wederkeerigen invloed uitoefenende. Red de wijsbegeerte zelve uit de eigen gespannen netten harer terminologiën bij de verschillende scholen; zuiver de Godgeleerdheid van het misverstand, dat zinnelijke uitdrukkingen, overgebragt op het onzigtbare, van eeuw tot eeuw voortplanten; zulk eene taalstudie zal vele afdwalingen herstellen, en ons der waarheid eenige schreden nader brengen.'

'*Wie is er*,' zegt de Heer DE GREUVE, '*die zich met dien aanhef in de hoofdzaak niet gaarne vereenigt? Maar dat betreft i n g e e n e n d e e l e het strijdpunt tusschen* VAN HEUSDE *en mij*.' (blz. 136, Recensent). Het tegendeel van de meening van den Heer DE GREUVE is waar; het hier door mij gestelde en door hem toegestemde is *de grond* van VAN HEUSDE's stelsel of meening; onwrikbaar rust het daarop. Met dat '*in geenen deele het strijdpunt betreffen*,' begint zich weder, even als in het Iets, dat te vertoonen, hetgeen ik vroeger *het groote gebrek der Wederlegging* heb genoemd, doch dat ik *nu*, rond en open, een *volslagen gebrek aan doorzigt bij den Heer* F.C. DE GREUVE moet noemen. Immers is de taal dat alles voor den geest; is zij zóó naauw verwant met alle afgetrokkene wetenschap; kan zulk eene taalstudie de wijsbegeerte redden en de Godgeleerdheid zuiveren; is, vooral in den bestaanden woordenschat eens volks, de geheele intellectuële rijkdom voorhanden, - d.i. de afbeeldingen of woorden, die denzelven verzinnelijken, *representeren, dan* is de taal, d.i. hier voor ieder, die menschenverstand heeft, de *taalstudie*, nog duidelijker, de studie van de beteekenis, afleiding, enz. enz. der woorden, dan is de taal eene voortreffelijke *aanleiding tot wijsbegeerte*; zij is dan zelve *wijsbegeerte* (niet *de* wijsbegeerte); wijsbegeerte, in zooverre men door wijsbegeerte, wij herhalen het, *zelfdenken* bedoelt, streven naar juiste en heldere begrippen, zoeken naar oorzaak, verband en gevolg; in zooverre wijsbegeerte *het leven is van den geest*. Voor de wijsbegeerte als wetenschap, als *vak* van menschelijke kennis, als *produkt* beschouwd, is de taalstudie niet minder de eerste behoefte, dewijl alleen eene naauwkeurige studie der woorden en termen ons tot de ware en eigene begrippen en denkbeelden, stelsels en

meeningen van elken der Wijsgeeren, die reeds gebloeid hebben, brengen kan. *Dit* is de *grond* van VAN HEUSDE's meening, en *die grond* is onwrikbaar. (Wat men nu op dien grond *heeft willen bouwen*, is buiten mijne verantwoording.)

De Heer DE GREUVE bevestigt dit b.v.: '*Nu en dan drukt hij* (VAN HEUSDE) *zich wel zoo uit, dat het niet anders schijnt, of hij wil ons alleen door verklaring van de beteekenis der woorden tot nadenken opwekken*.' Wederlegging, blz. 14. - '*Wat hebben wij dus anders bij het onderwijs te doen, dan die woorden en uitdrukkingen te noemen?'..... 'Neen, maar,' voegt hij* (VAN HEUSDE) *er bij*, '*er hen aandachtig op te maken, er hen uit te doen halen, wat er in opgesloten ligt*.' Wederl., blz. 66.

De Heer DE GREUVE heeft dus, óf onedelmoedig de goede zijde, het heerlijke, rijke grondidee van VAN HEUSDE's stelsel niet *willen* zien, óf zijne meening in *haren rijkdom* en hare *veelomvattendheid*, zoo als ik die in de Inleiding meer heb ontwikkeld, *niet* gevat.

Wij zeggen dit op de volgende gronden: 1) Blz. 20 der Wederlegging leest men:..... '*En zoo is het zeer prijsselijk en nuttig, al die woorden in de taal naauwkeurig op te sporen en derzelver logische beduiding* [lees: beteekenis] *aan te wijzen; maar daarop wijsbegeerte te willen bouwen, is, op het zachtst genomen, eene ijdele poging. Die poging nu is het, die wij in den Heer* V.H. *berispenswaardig vinden, schoon wij voor het overige, uit een taalkundig oogpunt beschouwende* (wat?), *het hem volmondig toestemmen, dat wij in onze taal ter aanduiding* [lees: aanwijzing tot het uitdrukken] *van wetenschappelijke denkbeelden zeer gepaste woorden hebben*.'

Hier wordt door den Hr. DE GREUVE alzoo de bestaande woordenschat eener taal *niet* in aanslag gebragt, of beschouwd als eene schatkamer, waarin de afbeeldingen (d.i. de woorden) van den geheelen intellectuëlen rijkdom der vroegere geslachten worden gevonden; *hier* wordt *niet* onder het oog gehouden, dat wij, door de navorsching van de beteekenis der *bestaande* woorden, ons in het bezit kunnen stellen van de denkbeelden en begrippen der afgetredene geslachten; alzoo wordt de *grondslag* van VAN HEUSDE's meening *hier* voorbijgezien.

Blz. 27 der Wederlegging:

'*Wel waar, dat wij de taal moeten bewonderen, of liever den menschelijken geest, er zich zoo verschillend in openbarende*!

Maar wie hebben zich het eerst van die overdragtige spreekwijzen bediend? Menschen van geest.'

Ook *hier* vinden wij de denkbeelden uit de Inleiding der Recensie *niet* weder, alzoo evenmin VAN HEUSDE's *principe*. De Heer DE GREUVE denkt wel om den eersten uitvinder van het woord, en het denkbeeld, dat die er mede uitdrukte; maar hij vergeet, hij ziet over het hoofd, dat dit woord bij den hoorder hetzelfde denkbeeld van den spreker moest doen geboren worden, en, naar de bedoeling van VAN HEUSDE's navorschingen in de talen, bij *allen*, zoo mogelijk, zal doen geboren worden. Hij vergeet hier, gelijk *overal*, dat, met betrekking tot den *eerste*, die een woord met zelfbewustheid gebruikte, dat *woord* een *kind*, een *produkt* is geweest van het *begrip*; maar dat, met betrekking tot *alle* anderen, die het *later* verstaan, omgekeerd, het *woord* de *moeder* was van het begrip. Nu roepe de Heer DE GREUVE den geheelen woordenschat eener taal voor zijnen geest, en bedenke hoevele duizenden *kiemen, zaden* - alle taal is beeldspraak - van begrippen in dezelve zijn vervat voor hen, die over de talen denken, die *navorschen*.

Gedachtig aan het groote gezag hier te Lande, ten minste bij niet weinigen, van alles, wat *Duitschland* zegt, haalde ik de volgende plaats uit BACHMANN's *Logik*, in mijne Inleiding aan, om vooral *dit oogpunt* der beschouwing te doen opmerken:

'Dieses wechselseitige Ineinandergreifen der *Vernunft* und der *Sprache*, und das Fortwachsen des einen an der andern ist unstreitig der interessanteste Theil in der Geschichte der Sprachen; sie sind aber aus diesem Gesichtspuncte noch bei weitem nicht genug bearbeitet.'

Van deze plaats zegt de Heer DE GREUVE, blz. 142, Recensent: '*Ziedaar juist mijn standpunt*.' Hij is dan van standpunt *veranderd*, of hij heeft er twee omtrent *dezelfde* zaak, misschien *drie*, een ander in het *Iets*, een ander in de *Wederlegging*, een ander in zijne *Brieven*; maar waarachtig is het, dat noch in deze door mij aangehaalde plaatsen, noch elders in de *Wederlegging*, het *standpunt* van BACHMANN en van mij te erkennen is.

Hierbij nog, bij wijze van toegift, dit. Van dezelfde plaats van BACHMANN, die 'juist des Heeren DE GREUVE's standpunt is,' zegt hij, dat zij door mij geheel buiten verband is aangehaald (Recens., blz. 146). Hier is zij in haar geheel:

'Denkt man sich nun die Muttersprache der *ersten* Kinder auch in der dürftigsten Gestalt, so empfängt doch das Kind damit einen Fond von Materialiën für die Thätigkeit des in ihm

lebenden schöpferischen Princips; und die Gymnastik des Geistes ist sinnreich in Gang gebracht. Und *so wird das Product der Vernunft selbst das Mittel zu ihrer eignen Vervolkommnung*. Dieses wechselseitige Ineinandergreifen der Vernunft und der Sprache, und das Fortwachsen des einen an der andern ist unstreitig der interessanteste Theil in der Geschichte der Sprachen; sie sind aber aus diesem Gesichtspuncte noch bei weitem nicht genug bearbeitet.' BACHMANN schrijft dus, *in het verband genomen*, aan de taal reeds veel toe, *zonder* opzettelijke studie.

Dit was in het voorbijgaan. Blz. 32 van de Wederlegging:

'*Het mag dus eene verlustiging voor den geest heeten, op deze wijze, naar aanleiding der talen, te zien, hoe gepaste woorden wij voor de werkdadigheden* [lees: werkzaamheden, liever verrigtingen], *onzes geestes, en voor de wijze van mededeeling aan anderen hebben* [lees: Om dezelve aan anderen mede te deelen, voor de wijze' is geen zin], *maar op die wijze wijsbegeerte 'beoefenen, is - hoe zal ik het noemen? k i n d e r s p e l . Die de wijsbegeerte inheeft* ["De wijsbegeerte inhebben," gelijk een schip zijne lading, is onzin, *an und für sich*, uitgedrukt in eene barbaarsche taal; lees: Die wijsgeer is], *kan en moet zich van gepaste woorden bedienen; maar men wane niet door die woorden anderen tot Wijsgeeren te vormen*.'

Hier worden de denkbeelden uit mijne Inleiding evenmin gevonden. In tegendeel, die studie, welke de Heer DE GREUVE heeft toegestemd, dat zelfs de Godgeleerdheid kan zuiveren, en de wijsbegeerte redden uit den wirwar harer terminologiën, wordt *kinderspel* genoemd. - 'Men wane niet, door die woorden (lees: woordenstudie) anderen tot Wijsgeeren te vormen.' - Hoe dan? Door een *compendium philosophiae* te dicteren en van buiten te laten opzeggen, in *woorden* vervat, die *niet* zijn bestudeerd, dus *niet* worden verstaan? Is studeren dan niets dan van *buiten leeren*; onderwijzen het *laden* en *bevrachten* van den geest, die, de lading inhebbende, de levenszee insteekt? *o Philosophia! vitae dux*!

Ten overvloede hebben wij deze plaatsen uit de Wederlegging zelve afgeschreven. Kort en krachtig had zich de Heer DE GREUVE reeds in derzelver Inleiding uitgedrukt: '*Woorden* ZIJN *en* BLIJVEN ALLEEN *het middel, om onze gedachten uit te drukken*.'

Op grond van deze en andere plaatsen, heb ik gezegd, dat het *principe* van VAN HEUSDE's meening in de Wederlegging van Prof. DE GREUVE *over het hoofd was gezien*. Het Iets *bevestigt*

dit oordeel. - En de goedkeuring, die de Heer DE GREUVE aldaar, én aan den aanhef van de Inleiding der Recensie, én aan de andere gedeelten, in de hoofdzaak geeft, doen een *tweede* en zeer *groot gebrek* ontdekken; de Heer DE GREUVE is in *tegenspraak* met zich zelven. Immers, geene der hier aangehaalde plaatsen uit de Wederlegging kan ooit in *overeenstemming* worden gebragt met hetgeen omtrent de taal en taalstudie door mij in de Recensie is gezegd en door hem goedgekeurd[1]?

1 Om de tegenstrijdigheid tusschen mijn gevoelen, tevens VAN HEUSDE's *Principe* in de Wederlegging, door *een voorbeeld* duidelijker te maken, nam ik geene der opgenoemde plaatsen, maar deze, even voldoende voor het oogmerk:
'*Dat liefde tot de Wijsbegeerte behoort*' [d.i. dat, om in de Wijsbegeerte voort te komen, men er *liefde* voor moet hebben], *'zal ons het woord moeten leeren.' Maar wie heeft dat woord φιλόσοφος, Wijsgeer, gemaakt? Heeft het zijnen oorsprong niet aan den Wijsgeer zelven te danken? - 'Men had* b.v. *de begrippen: "Wijsheid, weten," en men had, voor hetgeen men er onder verstond, genegenheid, en maakte dus bij verkorting de woorden: wijsbegeerte, weetlust.'*

Meer uit de Wederlegging, *dáár* ter plaatse, over te nemen, was voor mijn doel niet noodig. De Heer DE GREUVE zegt, dat ik die plaats uit het verband heb gerukt, omdat ik haar niet verstond. Hij bedriegt zich; de rest deed, ter aangehaalde plaatse, niets af, en is, hoe schijnbaar scherp beredeneerd, in den grond een bewijs, dat de Heer DE GREUVE het behandelde onderwerp niet meester is. Zijne redenering is deze:
'*Men had de begrippen: wijsheid, weten, en had, voor hetgeen men er onder verstond, genegenheid, en maakte dus bij verkorting* [voeg in: de] *zamengestelde woorden: wijsbegeerte, weetlust; maar daaruit blijkt nog niet, dat het eene geoorloofde, veelmin de hoogste begeerte en lust is; immers, wij hebben ook het woord m o o r d l u s t , en geen edel gemoed zal daarom dien lust gevoelen. Uit het woord wijsbegeerte kan dus de zaak zelve niet verklaard worden, zoo wij eerst niet overtuigd zijn, dat de wijsheid beminnenswaardig, enz. is.*'
Veel woorden, die *niets* zeggen.
1) Lust en begeerte staan niet gelijk; het eerste is óf meer dierlijk, óf meer iets aangeborens; het tweede iets meer beredeneerds. 2) Op en door het hooren van het woord *moordlust* zal iemand zoomin *lust* tot *moorden* gevoelen, als hij, op en door het hooren van het woord *wijsbegeerte, begeerte* naar *wijsheid* zal gevoelen. Staat hij er vlugtig bij stil, dan zal het woord *moord* hem aanstonds afkeerig maken van de zaak: *moordlust*. Wijsbegeerte, philosophie, studie daarentegen, staat hij er vlugtig bij stil, zal hij voor een *vak* houden, iets, dat hij leeren 'innemen' moet, dat hem kan ingedicteerd worden, dat hij van buiten kan leeren, omdat hij *moet*, niet omdat hij *wil*. Maar nu gaat hij het woord ontleden, navorschingen in de talen doen; en, zoo hij een gewoon menschenverstand heeft, zegt hij ongeveer: Studeren is begeeren; philosophie is liefde voor de wijsheid; zoo hebben, blijkens het woord, de Ouden het beschouwd. Zij meenden dus, dat men evenmin zonder liefde voor het vak kan studeren, als zonder *liefde verliefd* zijn. En *nu* vertoont zich de zaak uit een geheel ander oogpunt aan zijnen geest; hij neemt niet meer; hij denkt na. Zijn geest heeft nu dien schok ontvangen, welken VAN HEUSDE hem wilde geven, en dien hij zoo velen werkelijk, door zijn onderwijs, in het algemeen heeft gegeven.

§. 3.

Omtrent de hoofdzaak is het Iets te beschouwen als *niet* geschreven. De Heer DE GREUVE schijnt dit zelf gevoeld te hebben, en daarom zich voornamelijk schrap te hebben gezet tegen het gebruik, dat ik maak van het woord *in abstracto*.

Hij raadt mij ‘geene woorden (lees: geen woord) te gebruiken, die ik naauwelijks half versta,’ en ‘mij met geene zaken in te laten, die boven mijn bereik zijn.’ Dit is wel plomp en vinnig gezegd; maar zonder schijn van wezen of waarheid. Wat is hier de *zaak* in quaestie? De wijsbegeerte, het vak, de speculatieve philosophie, de *historia philosophiae*! Neen, VAN HEUSDE wilde ‘wijsgeerige navorschingen in de talen’ doen, dus ten hoogste eene *wijsgeerige taalkennis*. In den aanhef der Inleiding spreek ik uitdrukkelijk van ‘zulk eene taalstudie’ en van *de* wijsbegeerte, als *twee* verschillende dingen; ik wil door taalstudie de wijsbegeerte uit het spinrag harer termen redden. Bewijs genoeg, dat de *zaak* hier *niet* is *de* wijsbegeerte; maar eene wijsgeerige *taalstudie*. Volledíger uitgedrukt, bij den Hoogleeraar VAN HEUSDE, en ook in de Inleiding der Recensie: *Eene etymologische, rhetorische, historische, wijsgeerige studie der taal. in al hare betrekkingen en verbindingen*. De *zaak* is dus: *T a a l s t u d i e* . Wie spreekt nu over *zaken*, die buiten zijn bereik liggen, de Heer DE GREUVE, of de Schrijver der *Recensie van* RAMSHORN?

Wat betreft: *In abstracto* beschouwen. ‘*In abstracto* beschouwd,’ heb ik gezegd, ‘had de mensch eerst begrip van wijsheid, enz.;’ ‘*in het afgetrokkene* is elk begrip *ouder* dan het woord.’ Uit dat verband had de Heer DE GREUVE kunnen zien, wat ik bedoelde, door te zeggen, dat hij ‘*de taal* alleen *in abstracto* beschouwd had.’ Maar hij wilde, of kon mij niet verstaan; genoeg, hij zendt mij, om dat woord beter te leeren kennen, of tot zijne eigene Werken, of tot BACHMANN. BACHMANN spreke dan: ‘Abstrahiren von etwas (*abstrahere animum ab aliqua re*) heisst, dasselbe aus dem Bewustseyn weglassen und nur das andere festhalten. Wenn A und B an sich zu einem

Objecte verbunden sind, so abstrahirt man von A, wenn man B allein in seiner Reinheit (d.i. “an und für sich”) denkt, gleich als ob A gar nicht da wäre.’ Alzoo: de Heer DE GREUVE heeft van het object taal, B = de uitdrukking of afbeeldingen onzer begrippen, *an und für sich gedacht*, alsof A = de taal, als kiem van begrippen bij anderen, als schatkamer van het verledene, *gar nicht da wäre*.

Voor een ander, zou ik hiermede van de zaak afstappen. Ten overvloede zou ik er bijvoegen: Vindt gij, eerzame vriend! het woord minder goed, nu, neem een ander. Ik geloof zelfs, dat het juister zou geweest zijn plompweg te zeggen: Het begrip, dat de Heer DE GREUVE van *taal* en *taalstudie* heeft, is *gebrekkig*, onvolledig; het schijnt ontleend aan het eene of andere Schoolboek: *Grammatica est ars recte loquendi; la grammaire c'est l'art de parler et d'ècrire correctement*, enz.

Dan de Heer DE GREUVE is te hoog van toon, heeft te veel *pretensiën* in philosophie en redeneerkunde, om zijne zwakheid van redenering en doorzigt niet in hare volle naaktheid te openbaren, en aan te toonen, dat, *zoo* het woord verkeerd gebruikt ware, dan de Heer DE GREUVE, noch als Schrijver in het algemeen, noch als bestrijder van VAN HEUSDE's beginsel, noch als Wijsgeer, dit gebrek, indien het *bestond*, had moeten *releveren*, dewijl dit hem, in *elke* der drie betrekkingen, tot het ondergaan eener kapitale straf moest voeren. Ongaarne toon ik dit aan, maar: *Vous l'avez voulu, George Dandin, vous l'avez voulu*.

1) De Heer DE GREUVE mag van de verkeerde keus van één woord niet reppen; als Schrijver van de ‘Wederlegging’ heeft hij *alle regt verloren*, om op de taal van anderen de minste aanmerkingen te maken. Onder de vijf, zes vellen druks dier Wederlegging is er niet één, misschien zijn er slechts weinige bladzijden, waar niet het eene of andere woord, tegen het eigenaardige en lang gevestigde gebruik der taal, ‘zoo maar op den klank af,’ is gebruikt tot ergernis van allen, die de taal verstaan.

2) Geldt dit den Heer DE GREUVE als Schrijver in het algemeen, door de aanmerking op een verkeerd gebruikt, op een ‘niet verstaan’ woord vervalt hij, als bestrijder van VAN HEUSDE's *principe*, in eene groote ongerijmdheid, hij *wederlegt zijne eigene wederlegging*. Ingevolge dezelve had ik, in *alle opzigten*, vrijheid, het woord zóó te gebruiken, als mij goed dacht. De spreuk zijner Wederlegging is: *Grammatici verbis, ac nobis verba ministrent* Zonder den *minor* aan te wijzen, kan ik te regt

de gevolgtrekking voor juist houden, dat de uitdrukking *in abstracto* ook mij, naar mijne begrippen, ter dienste moest staan. Men zegge niet: ‘Maar het gebruik, dat gij er van maakt, wijkt af van het gewone?’ Ik antwoord met DE GREUVE: ‘De *juiste* beteekenis der woorden hangt af van den zamenhang’ (Recens., blz. 134) bij mij, even als bij een' ander'. Derhalve: Ga bij mij naauwkeurig den zamenhang na, en de beteekenis, die gij dan vinden zult, is de *juiste*. Want de beteekenissen, die anderen er aan geven, raken mij niet, naar de stellige uitspraak der wederlegging: ‘*Woorden zijn en blijven alleen het middel, om onze gedachten uit te drukken*.’ Stelt nu de Heer DE GREUVE in tegendeel - wat bij bepaaldelijk stelt, is moeijelijk te weten, bij zijne gedurige wederspraak met zich zelven - stelt hij, dat de woorden bij de vroegere geslachten eene *bepaalde* beteekenis hebben gekregen; dat de volgende ze bij erfenis, met die zelfde beteekenis, moeten overnemen, *dan* keurt hij daardoor het *principe* van VAN HEUSDE *goed*. Ik *kan* dan ongelijk hebben in het gebruik van ‘*in abstracto*,’ maar er bestaat geen verschil meer over de hoofdzaak; *causa dicta est*.

3) De Heer DE GREUVE kan als schoolgeleerde in de systemen der philosophie, of wil men, als Wijsgeer, mij *niet* aanvallen over een onjuist woord, naar het oordeel zijner meesters. Hij kan dit niet, in de *eerste plaats*, zoo hij mij als eenen oningewijde beschouwt. Hij moet zich dan vooral boven één verkeerd gebruikt woord verheffen, en omtrent de *zaken* denken met BACHMANN: ‘Wie des Standes und Ranges, so giebt es auch Vorurtheile der Schule. Es bleibt immer der Zweifel, ob der Standpunct der Schule auch der richtige sey und ob nicht die Probleme der Wissenschaft von mehreren Seiten betrachtet und untersucht werden müssen? Dasz aber Schule auf einer allseitigen Auffassung ihres Gegenstandes beruhe, widerspricht eben dem Begriffe derselben. Wie nun, *wenn einem gebildeten, unbefangenen, durch die Vorurtheile der Schule nicht geblindeten Beobachter die Objecte in einem ganz anderen Lichte erschienen*?’ Zoo als hij mij als een' Wijsgeer, als een' zelfdenker beschouwde, had hij met KANT moeten zeggen (*Critik der reinen Vernunft*, blz. 267): ‘Bey dem groszen Reichthume unserer Sprache findet sich doch oft der *denkende Kopf*, wegen des Ausdrucks verlegen, der seinem Begriffe genau aupaszt, und in dessen Ermangelung er weder Andern, noch sogar sich selbst recht verständlich werden kann. Neue Wörter zu schmieden, ist eine Anmaszung zum Gesetzgeben in Sprachen, die

selten gelingt, und, ehe man zu diesem verzweifelten Mittel schreitet, ist es rathsam, sich in einer todten und gelehrten Sprache umzusehen, ob sich daselbst nicht dieser Begriff sammt seinem angemessenen Ausdrucke vorfinde, und wenn der *alte Gebrauch* desselben durch *Unbehutsamkeit* ihrer Urheber auch etwas *schwankend geworden wäre* (of al te beperkt), so ist es doch besser, die Bedeutung, die ihm vorzüglich eigen war, zu befestigen (sollte es auch zweifelhaft bleiben, ob man damals genau eben dieselbe im Sinne gehabt habe), als seine Geschäfte nur dadurch zu verderben, dasz man sich unverstandlich machte.'

En ten slotte nu.

Indien een Regtsgeleerde, in zijn pleit, het eigenlijke punt van *quaestie* ter zijde laat liggen; zich vastklemt aan een gebrek in den vorm; op exceptiën pleit, dan heeft dit iets aanstootelijks voor het gevoel van regt, bij eenen in regten onervarenen. Bij meerder inzigt, moet deze echter gereedelijk het noodzakelijke dezer handelwijs erkennen; en de gedachte, dat de Regtsgeleerde niet *zijne eigene*, maar eens *anders* zaak, op die wijze, voor het oogenblik wil redden, geeft er iets edelmoedigs aan; hij is het verpligt aan zijnen cliënt. Anders is het bij de verdediging van *een eigen* gevoelen door eenen *Wijsgeer*. Geen redden voor het oogenblik, *waarheid*, alleen *waarheid*, is het streven des Wijsgeers. Die derhalve, met voorbedachten rade, de hoofdzaak laat liggen (hier: 'Heeft DE GREUVE het principe van VAN HEUSDE *al* dan *niet* gevat?'), en op eene exceptie pleit (hier: 'De taal in abstracto beschouwen'), die bewijst daardoor zelf *niet* de waarheid, maar den vorm, liever eigenlijk *zijngelijk hebben*, als het hoogste doel van zijn streven aan te zien; hij is geen *φιλόσοφος*, maar een *φίλαντος*. Gelooft hij daarentegen, te goeder trouw, dat ook in de wijsbegeerte, even als in regten, geldt: *La forme emporte le fond*, hij zie dan, wat hij is, naar de uitspraak van BACHMANN, tot wien hij zelf mij verwijst: 'Ein Pedant ist, wer mit der ängstlichsten Sorgfalt und Gewissenhaftigkeit bestimmte *Formeln* und Regeln beobachtet, den Werth derselben zu hoch anschlägt und darüber *wesentliche Puncte aus den Augen verliert*. In der Wissenschaft verräth sich die Pedanterie durch ein ängstliches, hartnäckiges Festhalten an einem *bestimmten Buchstaben* und Zuschnitt der Wissenschaft, durch Ueberschätzung der Kleinigkeiten, welche, mit einer *gravitätischen Amtsmiene*, als wichtige Dinge behandelt werden, so wie durch ein *Chinesisches Mauerwerk* zur

Abwehrung anderer Ideën, und einer *Geringschätzung* aller Derer, welche nicht dieser Meinung sind (BACHMANN, *Logik*, 402).' De Schrijver van het lets beslisse zelf over de juistheid dezer redenering.

Hiermede punctum. Mogt de Heer DE GREUVE nog weder Iets tegen mij in de wereld zenden, van mijnen kant: IK HEB GEZEGD! Mijn leven is te ver verloopen; mijne enkele vrije uren zijn mij te kostbaar, om dezelve aan eenen strijd te besteden, die niet wetenschappelijk is geworden, maar personeel; een strijd, dien partij niet ridderlijk voert, maar waarbij hij zich achter bijzaken verschuilt. De Heer DE GREUVE oordeele en schrijve, wat hij meene te kunnen verantwoorden bij zich zelven; noeme mij zeer geleerd of ongeleerd, eenen man van verwarde begrippen, of eenen helderen kop. Hem blijven zijne uitspraken; op kleinigheden heb ik nog nooit gezien.

§. 4.

Nog alleen dit over hetgeen de Heer DE GREUVE *zelf* als zijn groote gebrek beschouwt. '*Neen, het groote gebrek, of liever de groote fout, die ik begaan heb, bestaat daarin, dat ik den Hoogleeraar* VAN HEUSDE *heb durven wederleggen, ten spijt van velen, die, zonder grondige wijsgeerige studie, door zijne wijsgeerige taalnavorschingen zoo ver reeds op den weg waren, om, zoo losjes voortpratende, Wijsgeeren te worden, zonder dat zij het zelve wisten*.' De logische waarde van den zin daargelaten, de Heer DE GREUVE dwaalt, indien hij meent, dat hij tot mijne spijt VAN HEUSDE heeft wederlegd; ik houd het daarvoor, dat het *principe* van VAN HEUSDE niet wederlegd is, en nooit wederlegd zal worden. Wat de *poging* betreft, om hem te wederleggen, dit kon mij niet mishagen. Ik heb den Heer VAN HEUSDE nooit gezien of gesproken, of in briefwisseling met hem gestaan. En ware dat ook, altijd heb ik, zooveel ik kon, gewerkt tegen 'gelooven op gezag;' naar waarheid gezocht met eigen oordeel. Waarom zou, mijnentwege, het Werk van den Hoogleeraar VAN HEUSDE niet wederlegd zijn geworden, indien het kon wederlegd worden? Neen, hetgeen ik in de Recensie heb geschreven, is mijne overtuiging, zonder dat mij de minste bijbedoeling daarbij bestuurde. Voor mij zelven door de ondervinding en het nadenken van *een vierde van eene eeuw* overtuigd, dat zulk eene taalstudie, hoe dan ook gewijzigd, eene *eerste behoefte* is voor *alle* onderwijs, had ik een- en andermaal daar-

op de aandacht zoeken te rigten, *lang* voordat VAN HEUSDE's *Proeven van navorschingen* in het licht kwamen. Reeds in 1815 schreef ik voor het Lager Onderwijs: ‘Het eerste onderrigt begint niet met *ab*; met grondklanken, lezen en schrijven, maar met zien en aanschouwen; het eerste punt, van waar alle kennis uitgaat; dit alles, *ab*, enz. heeft dan eerst nut, wanneer de zielsvermogens geregeld aan den gang zijn gebragt; wanneer het kind *denkbeelden kan vormen, en die verbinden met de woorden, die het leest*. Deze waarheid is bekend; maar evenwel is de overtuiging van dezelve niet zoo algemeen onder alle klassen van ouders, dat men in de scholen lezen en schrijven, als *aanvangspunten*, kan laten varen. Om nu deze twee tegenstrijdigheden te vereenigen, en, met het lezen, het kind *tegelijk te leeren*, zijne aandacht te vestigen, *denkbeelden te vormen, dezelve met de woorden te verbinden, en door deze nieuwe te ontvangen, hiertoe moet dit Boekje* behulpzaam zijn[1].’

In 1828, hier en daar nagenoeg hetzelfde, als in de Inleiding der Recensie van RAMSHORN:

‘Was de vroegste menschenstam, voor zijne ontwikkeling, tot eigene ondervinding bepaald, het tegenwoordige geslacht wordt geboren in eene reeds beschaafde maatschappij, bij het bestaan eener altijd betrekkelijk, rijke en uitgewerkte taal; *hierdoor alleen reeds moeten zich, zonder opzettelijk onderwijs, thans bij een tienjarig kind meer begrippen hebben ontwikkeld, dan in den eersten tijd, bij eenen omzwervenden herder van vijftig*[1] ’ Verder: *Het lezen leeren is de grond van alle beschaving en verlichting*, dit is de geliefde stelling van onzen tijd, het is het *panacée* tegen alle zedelijke kwalen, de hoop der wedergeboorte van ons geslacht. En, in zooverre onze zedelijke beschaving op onze verstandsontwikkeling hoofdzakelijk rust, kan men dit voorwaardelijk toestemmen; maar men dwaalt hierin, dat men volstrekt niet onderscheidt tusschen *lezen* en *lezen*, niet stilstaande bij hetgeen taal eigenlijk is, noch bij den gang der ontwikkeling van ons verstand. Gewigtig is het onderwerp, en verdiende eene opzettelijke uiteenzetting.

In het afgetrokkene, zoo wij ons den mensch als geslacht, in het eerste oogenblik van zijn bestaan voorstellen, dan had hij

1 Zie *Iets voor jonge kinderen*. Gron., bij RÖMELINGH.

1 Zie het Mengelwerk van den *Recensent ook der Rec.*, ik meen van 28 of 29, en aldaar: *Opvoeding en Onderwijs, eene onuitgewerkte schets*.

eerst een *denkbeeld*; vervolgens maakte hij een *woord*; hij bragt eenen klank voort, om dit denkbeeld, of om het voorwerp aan te wijzen. Zoo was natuurlijk het denkbeeld eerder dan de beteekenis van hetzelve; het *beteekende* dan het *beteekenende*, en de mensch had eenen *boom* gezien, en er zich eenig denkbeeld van gemaakt, voordat hij er aan dacht, om er een woord voor te zoeken. Voor den mensch, als *individu*, die in eene reeds bestaande maatschappij wordt geboren, is dit geheel omgekeerd. Voordat hij nog de begrippen in zijne ziel heeft, daar de taal vóór hem bestond, en de woorden niet meer worden gemaakt, maar overgenomen, hoort hij eerst de woorden, die de begrippen aanwijzen. Er is van deze begripteekens of woorden zulk een rijkdom voorhanden, dat hij zelf, in eeuwen, uit eigene behoefte, om zich uit te drukken, er zoo vele niet noodig zou gehad hebben. Door deze woorden dan te leeren, en de begrippen, die er mede verbonden moeten worden, naar de waarde, die er eenmaal aan gegeven is, verkrijgt hij den geheelen rijkdom van denkbeelden, die reeds bekend en in omloop zijn, en hij zelf komt, na weinige jaren, op de hoogte, waarop de Maatschappij staat.

Maar waar zal hij nu met de woorden tevens de juiste begrippen opdoen? Toch niet op het enkel *hooren* van het woord, als door eene Goddelijke ingeving? Toch niet in den naauwen kring van denkbeelden, die zich bij zijne kindsche spelen voordoen, of door den omgang met huisgenooten? *Het lezen leeren* is alzoo de *opzettelijke oefening*, om eene groote menigte woorden onder het oog van het kind te brengen; *om bij hetzelve tevens de begrippen te doen geboren woorden en te regelen, die het er mede moet verbinden*.

‘Zoo moet tegelijk met de *werktuigelijke* vaardigheid, letters en woorden in hoorbare klanken over te brengen, een *zorgvuldig doordacht* onderwijs, dat alleen de vrucht kan zijn van een diep inzigt en eene levendige overtuiging van het gewigt der zaak, *de denkbeelden* met de woorden verbonden, langzaam in de ziel van het kind doen geboren worden, en het zoo met den geheelen voorraad onzer in omloop zijnde kennis voorloopig bekend maken, door aanschouwing, leiding, door vragen en verklaren, naar de behoefte verschillend gewijzigd. Het is de kostbaarste zaaitijd voor den intellectuëlen mensch, die niet alleen beslissen zal, of hij, eenmaal volwassen, meestal *gezonde begrippen zal hebben, maar nog meer, of hij de hebbelijkheid zal verkrijgen met woorden bepaalde* begrippen te verbinden;

of het eene *behoefte* voor hem zal worden, bij *woorden* iets te *denken*, een denkend menschelijk wezen te worden, of een wezen van klank en bloote voortplanting van geluid.'

In 1829:

'Hujus (Stoicorum) familiae decreta; vocem, facultatem loquendi, unam esse ex partibus quibus constaret animus hominum; judicio et opinione omnes animi nasci perturbationes, easque igitur esse in nostra potestate; vitia nihil aliud esse nisi errores; dialecticam, quae *grammaticam* amplectitur, esse in virtutibus, ignorationem autem vitiosam; declarant haec decreta, si minus penitus perceptum habuisse Stoicos, certe suspicatos fuisse, quale et quantum esset vinculum, quo opiniones atque judicia, verba atque vocabula, opinionum notae et judiciorum, colligarentur, itaque adstricta essent, ut invicem alia ex aliis gignerentur, alia ex aliis vigerent. Sermonem intellexerunt fontem esse, unde una cum vocabulis manarent et manavissent innumeri paene errores falsaeque opiniones, quibus sermone traditis, acceptis et propagatis, acies mentis hebesceretur, humanumque genus retardaretur, quo minus celeriter ad veritatem adpropinquaret[1].'

Noem de zaak zelve zoo, als gij wilt, een zielkundig lezen leeren, navorschingen in de talen, eene wijsgeerige taalstudie, 'iets meer dan taalstudie;' praktische ontologie, wat ook; maar houd ze voor de levensvraag van alle onderwijs, van alle verlichting en beschaving, en vergrijp u niet aan de menschheid, door met die vraag kleingeestigen, ongegronden woordentwist te mengen; hier eene personele veete, of eenen strijd der vakken, philosophie en philologie, te zoeken, kampende om den voorrang. Alle afdeelingen van wetenschap bestaan alleen om en door den menschelijken geest; nimmer wordt de geest een slaaf van die werken zijner eigene, scheppende kracht.

1 *Adnotationes in Ciceronis de Senectute libr.* Gron., 1829.

Bedenkingen tegen eene recensie van Dr. Ramshorn's *Handwoordenboek van Latijnsche Synonymen*, voorkomende in N°. 3 van de Gids, pag. 146.

Het is een niet onbelangrijk verschijnsel, tegen het Werk van eenen Duitschen Geleerde van naam een geacht Vaderlandsch Geleerde te zien optreden, om daarover op eenen beslissenden toon een zeer ongunstig oordeel te vellen. Men krijgt daardoor een hoog denkbeeld van het standpunt, waarop de wetenschap in ons Vaderland staat, en onwillekeurig wordt daardoor het nationaal gevoel gestreeld, in tijden vooral, waarin zoo velen geneigd zijn, om aan onze naburen den voorrang gereedelijk toe te kennen. Dit streelende gevoel zou ook mij misschien, bij het lezen van de recensie van den Heer NASSAU, hebben vervuld, en met innig welgevallen had ik mij welligt bij de schaar van geletterde en halfgeletterde Lezers gevoegd, die zich over ‘sprakelooze kinderen, welke zich zelve hoogschatten; dieren, die zich al aanstonds, bij de geboorte, uit achting beminnen; wilde dieren, die hunnen jongen eene groote achting toedragen;’ - die zich, zeg ik, over zulke ongerijmdheden hebben vrolijk gemaakt, en den Heer NASSAU zijn: *Ohe jam sat est*! en HECUBA haar: *Non tali auxilio* hebben nagezegd, ware het niet, dat - ik mij met de vertaling van het Boek hadde ingelaten. Dit gaf mij, in plaats van lust om te lagchen, lust om te onderzoeken, of men reden had tot lagchen, en om de beoordeeling van den Heer NASSAU wat naderbij te bezien, ten einde, zoo mogelijk, den ongunstigen indruk van eene zoo stellig af keurende uitspraak te wijzigen. Dit onderzoek heeft aanleiding gegeven tot de volgende bedenkingen.

Vooreerst komt het mij voor, dat de Heer NASSAU, bij zijne beoordeeling, een zeer onjuist standpunt heeft gekozen. Het onderscheid tusschen een beknopt Handwoordenboek van Latijnsche Synonymen voor gevorderde leerlingen, en eene volledige Latijn-

sche Synonymiek voor Geleerden, is zeer groot. Kiest men zich, bij de beoordeeling van het eerste, het standpunt, waarop men zich stellen moet, om het laatste te schatten, dan kan het niet wel anders, of het oordeel moet zeer ongunstig uitvallen. Het is, als vergeleek men een Compendium van Oude Geographie met de nasporingen van HEEREN of ROBERTSON.

Het is niet moeijelijk, aan te wijzen, waaraan de keuze van een zoo verkeerd standpunt is toe te schrijven.

'Het aangekondigde Werk,' zegt de Heer NASSAU, 'is eene vertaling van: Dr. LUDWIG RAMSHORN, *Lat. Synonymik*, Leipz., 1831, 2 Th.' Dit is onjuist. Het is eene vertaling van: Dr. L. RAMSHORN's *Synonymisches Handwörterbuch der Lateinischen Sprache*, Leipz., 1835, in één Deel, een uittreksel uit zijne meer uitvoerige *Synonymik*, tot het maken van welk uittreksel *Herr* REINHOLD KLOTZ den Schrijver aanmoedigde.

Aan deze dwaling heeft het publiek eene zeer fraaije inleiding over het hooge gewigt van diepere taalstudie voor de Wijsbegeerte te danken; doch het komt mij voor, dat eene soortgelijke inleiding gepaster zou zijn geweest vóór eene recensie van een Werk over *Synonymiek*, als hulpwetenschap voor de Wijsbegeerte, dan vóór de beoordeeling van een Werk als het onderhavige. Zal *Synonymiek* uitsluitend vruchtbaar zijn aan Wijsbegeerte, dan wordt zij zeer beperkt in de keuze der te behandelen woorden. Zoo vele verschillende Symbola, als dienen om een zelfde begrip van louter stoffelijke zaken daar te stellen, vallen, behoudens enkele uitzonderingen, weg, als voor de toepassing van geringe waarde. Daarentegen is het veld, dat eene soortgelijke *Synonymiek* zich kiest, in een ander opzigt weder veel ruimer. Zij stelt zich niet tevreden met een bloot aanwijzen van het bestaande verschil in beteekenis, in het tijdperk, waarin de taal haar toppunt van bloei heeft bereikt; maar doet zulks evenzeer in het tijdperk harer kindschheid, en van haar verval. Om daartoe te geraken, moet zij in het wezen van ieder woord zoeken in te dringen, en zich van de wijzigingen, die het in den loop der tijden onderging[1], trachten rekenschap te geven, ten deele door wijsgeerige navorschingen in de menschelijke natuur, ten deele door geschiedkundige nasporingen omtrent de wijze, waarop het volk, welks taal men beschouwt, zich trapswijze ontwikkelde.

1 Wanneer de Heer NASSAU, pag. 148, voor de woorden bij BACHMAN: *In der Geschichte der Sprachen*, voorslaat *im Studium*, schijnt hij niet volkomen te hebben gevat, wat de Schrijver bedoelde.

Bij de beoordeeling van een Werk van soortgelijke strekking, zou, mijns inziens, eene inleiding als die van den Heer NASSAU gepast hebben. Hier kon zij slechts dienen, om het Boek, dat beoordeeld werd, in een verkeerd, en daardoor hoogstongunstig daglicht te stellen.

Immers, men heeft hier slechts een beknopt Handwoordenboek voor zich, waarin men met enkele trekken het verschil in beteekenis zoekt aan te duiden. Een Boek van dien aard kan niet wel meer dan wenken bevatten, die, wil men ze op bijzondere gevallen toepasselijk maken, schier altoos in een ongunstig licht kunnen worden gesteld. Het kan zich met bijzonderheden niet bezig houden, zonder de grenzen, die aan hetzelve gesteld zijn, te overschrijden. Voor hem, die het beschouwt als hulpbron voor de Wijsbegeerte der talen, is het uit zijnen aard gebrekkig en onvolledig, even als eene schets van de hoofdgebeurtenissen der Algemeene Geschiedenis voor den wijsgeerigen geschiedvorscher. Geen wonder dus, dat het den Heer NASSAU gebrekkig voorkwam. Ja, het schijnt veeleer voor het Boek te pleiten, dat een zoo streng beoordeelaar, terwijl hij zich op zulk een hoog standpunt plaatste, zich heeft kunnen verledigen, om het geheele Werk uit dit oogpunt naauwkeurig na te gaan.

Ten tweede komt het mij voor, dat, hetgeen de Heer NASSAU aanvoert ten aanzien van het beginsel, waarvan de onderscheiding der Synonyma behoort uit te gaan, aan gegronde bedenkingen onderhevig is. Hij vooronderstelt, pag. 149, dat RAMSHORN de afleiding als hoofdbron van verschil beschouwt, en het gebruik, als zich in den regel aansluitende aan de afleiding. Hij noemt beide oogpunten valsch. ‘Synonyma,’ zegt hij, ‘naar de afleiding te willen vaststellen, is, met enkele uitzonderingen, onkunde verraden in het wezen der taal.’

Van welk beginsel men ook bij het vaststellen van het verschil in beteekenis van Synonyma uitga, het komt er op aan, de eigendommelijke beteekenis van ieder woord, voor zooverre het met een ander als van nagenoeg gelijke beteekenis beschouwd wordt, naauwkeurig aan te wijzen. Wanneer men nu beweert, dat het onkunde verraadt in het wezen der taal, dat men, bij het nasporen dier eigendommelijke beteekenis, op grond van de afleiding, zegt: ‘Naar de afleiding moet dit woord deze of gene beteekenis hebben,’ laat zich daartegen op goede gronden niets inbrengen, en met regt schijnt BUTTMAN, in de Voorrede voor zijnen *Lexilogus*, pag. 7, te zeggen: ‘*Die von uns neuere selbstge-*

machte grammatische und etymologische Forschung solle immer erst unser letzte Quelle sein.' Doch het is geheel iets anders, wanneer de beteekenis van een woord genoegzaam door vergelijking is vastgesteld, voor die beteekenis in den vorm, of de onmiskenbare afleiding van het woord, nadere bevestiging te zoeken. Ook zegt BUTTMAN, l.l.: '*Ich versage es mir nicht, was ich über die Abstammung einzusehen glaube, als Bestätigung auch noch beizubringen*.' Hierin volgt hij het voorbeeld der grootste taalkenners, en het is niet te zeggen, hoeveel de studie eener taal daardoor in gemakkelijkheid, en ook, uit een wijsgeerig oogpunt beschouwd, in belangrijkheid wint. Door dit terugwijzen op de afleiding te verwerpen, loopt men gevaar de taalstudie tot louter geheugenwerk te verlagen.

Wanneer de Heer NASSAU verder beweert, dat het gebruik zich, in den regel, niet aansluit aan de afleiding, geloof ik, dat hij grovelijk dwaalt. Ook bij de meeste scherpzinnigheid is het vaak ondoenlijk, het verband tusschen afleiding en gebruik aan te wijzen. Doch dit bewijst niet, dat het niet bestaat. Het bewijst alleen, dat eenige schakels uit de keten zijn verloren geraakt, en dat onze scherpzinnigheid op de moeijelijkheid, om de keten te herstellen, schipbreuk lijdt. Men denke zich eene algebraïsche reeks, in welke de wet van opvolging, ook dan, wanneer geene termen daarin ontbreken, niet zonder groote scherpzinnigheid kan worden opgespoord. Men stelle zich verder voor, dat uit die reeks willekeurig hier en daar termen zijn weggenomen, dan zal het vaak schier ondoenlijk zijn de wet van opvolging, en dus het verband tusschen den eersten en laatsten term, op te sporen. Schijnbaar zal er zelfs ook voor den meestgeoefenden Wiskunstenaar geen zweem van verwantschap bestaan. Doch zij bestaat niettemin. Evenzeer kan er tusschen afleiding en gebruik *schijnbaar* geen het minste verband zijn. Doch uit den aard der zaak moet het noodwendig *met der daad* bestaan. Ieder woord was, bij deszelfs vorming, een *διαχριτικὸν τι τῆς οὐσίας* van de zaak, welke het moest uitdrukken, wel te verstaan voor hen, onder welke het gevormd werd. Dat het werkelijk die eigenschap bezat, kan alleen daaruit genoegzaam worden opgemaakt, dat het door het gebruik algemeen werd. Voor die veel later leefden, had het dit vermogen, om het wezen der uitgedrukte zaak te kenmerken, menigmaal niet meer, en was het dikwijls louter een naam, waardoor de zaak werd aangeduid. Doch geheel verkeerd zou men hieruit opmaken, dat het kenmerk van het wezen der uitgedrukte zaak uit het woord is verdwenen. Hoe verborgen, hoe schier onnaspeurlijk soms

ook, het ligt er gewis in opgesloten. Wanneer men wist, welke omstandigheden in de kindschheid eener taal tot de vorming van ieder nieuw woord hadden aanleiding gegeven; wanneer men bepalen kon, welk aandeel zucht naar welluidendheid, juiste of onjuiste analogie, de bestaande denk wijze, daarbij hadden; wanneer men kon nagaan, welke wijzigingen in beteekenis het gevormde woord door misverstand, door veranderde denkwijze, en wat dies meer zij, had ondergaan; wanneer men zóó de biographie van ieder woord, en de wijzigingen, die hetzelve trapswijze onderging, kon opsporen, dan zou men moeten bevinden, dat het gebruik zich altoos aan de afleiding aansluit. En ook dan eerst, wanneer men de schakel tusschen de beteekenis van het grondwoord en het afgeleide woord doorziet, kan men beweren, de ware beteekenis van het woord, als woord, grondig te verstaan. Immers, het is iets anders, den zin, waarin een woord voorkomt, uit het verband op te maken, iets anders, de eigendommelijke beteekenis van het woord zelf te doorgronden.

Pogingen, om, door vergelijking tusschen gebruik en afleiding, tot eene eigendommelijke beteekenis te geraken, aan welke zich alle nevenbeteekenissen aansluiten, en, op grond van de op die wijze gevondene beteekenis, Synonyma vast te stellen, schijnen, welverre van onkunde in het wezen der taal te verraden, veeleer van eenen helderen blik daarin te getuigen. Ja, zelfs dan, wanneer zich het verband tusschen grondwoord en afgeleid woord niet laat aanduiden, heeft het opgeven van een aannemelijk grondwoord wezenlijk nut. Die afwijking wijst op eene leemte in de taalkennis, welke het belangrijk is aan te vullen. Bij een Handwoordenboek van L.S., schijnt de terugwijzing op het stamwoord volstrekt noodig: hier, om den leerling het verband tusschen afleiding en gebruik aan te wijzen, dáár, om hem vraagstukken tot scherping van zijn vernuft voor te leggen.

Ook de gronden, waarop de Heer NASSAU beweert, dat het onkunde verraadt in het wezen der taal, Synonyma naar de afleiding te willen vaststellen, komen mij als volstrekt niets afdoende voor. ‘Woorden,’ zegt hij, ‘zijn slechts Symbola geene *ὁμοιώματα. Στρατὸς, exercitus, armée*, roepen door eenen enkelen trek, door één punt van overeenkomst, door ééne eigenschap, het geheele begrip voor den geest.’ Toegegeven. Maar gesteld, men nam die drie woorden met hunne oorspronkelijke beteekenis van zamenlegering, geoefendheid, wapening, uit ééne taal, is het dan niet zeer waarschijnlijk, dat die woorden niet on-

verschillig het eene voor het andere zouden zijn gebruikt[1]? En bestonden zij in ééne taal, zou de Heer NASSAU die woorden dan niet in een Lexicon van Synonymen willen hebben opgenomen?

Zou het daarenboven, de opgegevene woorden in de drie talen beschouwende, verkeerd zijn te beweren, dat de keuze van het Symbolon niet toevallig was, doch veeleer eenigen grond had in de inrigting van het krijgswezen, of in de wijze van oorlogvoeren der drie verschillende volken? Wat het Latijnsche *exercitus* betreft, schijnt dit naauwelijks aan twijfel onderhevig. Ook in *στρατός, armée, lager*, lieten zich veelligt niet onaannemelijke redenen voor eene bepaalde keuze van het Symbolon aanwijzen; zoodat, wél bezien, in die woorden meer opgesloten ligt, dan de bloote aanwijzing van het uit te drukken begrip.

Gebrekkiger nog komen mij de gronden voor, waarop de Heer NASSAU zoekt aan te toonen, dat de overeenkomst tusschen gebruik en afleiding in de meeste gevallen hersenschimmig is. ‘Ons *begrip* en *bevatting*’ zegt hij, ‘verschillen naar de afleiding even weinig als *grijpen* en *vatten* zelven. Naar het gebruik verwart niemand ooit het eene met het andere, of vormt men naar gelijke analogie de woorden *begrijping* en *bevat*.’ Deze geheele bewering komt mij ten eenemale valsch voor. Ons *begrip* en *bevatting* verschillen niet *even* weinig als *grijpen* en *vatten. Begrip* en *bevat*, zoo het woord bestond, zouden even weinig verschillen. De Heer NASSAU zag den uitgang *ing* over het hoofd. Er is degelijk onderscheid tusschen *kleed* en *kleeding*, en dus *meer* onderscheid tusschen *begrip* en *bevatting*, dan tusschen *grijpen* en *vatten*; en vandaar, dat men de woorden nimmer in het gebruik verwart. Dat men, naar gelijke analogie, niet *begrijping* en *bevat* vormt, schijnt almede in het wezen der woorden *grijpen* en *vatten* te liggen. De reden daarvoor schijnt dezelfde te zijn, als die, waarvoor men niet *zamengrijpen*, wel *zamenvatten* vormt.

Even nietsafdoende zijn de gronden, waarop de Heer NASSAU het hersenschimmige van het verband tusschen gebruik en afleiding uit eene plaats van CICERO zoekt te staven. ‘*De Off.* I, 7,’ zegt hij, ‘laat CICERO u de keus, of gij *beneficientia, benignitas* of *liberalitas* wilt zeggen; hem zijn zij gelijk.’ Ja, *hier* zijn zij hem gelijk, elders niet. Honderde malen komt bij CICERO *libe-*

1 In het Duitsch heeft men de beide woorden: *Lager* en *Heer*. Men zegt: *Das Lager abbrechen, das Heer in Schlachtordnung stellen*; niet omgekeerd: *Das Heer abbrechen, das Lager in Schlachtordnung stellen*.

ralitas voor, waar men het niet met *beneficientia* kan verwisselen. Beide woorden verschillen nagenoeg evenveel als *edelmoedigheid* en *weldadigheid*. Even verkeerd als het nu zijn zou, te beweren, dat er geen verschil is tusschen *edelmoedigheid* en *weldadigheid*, omdat het in sommige gevallen vrij onverschillig is, welk der beide woorden men gebruikt, even verkeerd is het, op grond van de aangehaalde plaats van CICERO, te willen beweren, dat *liberalitas* en *beneficientia* hetzelfde beteekent. *De Off.*, l. I, c. 14, zegt CICERO: *Naturâ liberales*. Waarom niet *naturâ benefici*? Omdat daarin onzuiverheid van denkbeelden ligt. Reeds in het hulpelooze wicht kan de kiem der edelmoedigheid sluimeren; om weldadig te heeten, moet men weldaden hebben bewezen. Het bewezen hebben van weldaden in zijnen aard te bezitten, is ondenkbaar. Men kon dus niet zeggen: *natura beneficus*, wel: *natura liberalis*, en beide woorden verschillen dus wel degelijk van elkander.

Als derden grond, den minst afdoenden van alle, voert de Heer NASSAU het verschil in beteekenis aan tusschen *humanus* en *menschelijk*, schoon zij in afleiding gelijk staan. Dat de Ouden, voor zooverre zij het Christendom niet kenden, *humanus* niet in dien zin konden gebruiken, welken wij, in den geest der Christenen, aan *menschelijk* hechten, is uitermate duidelijk. Minder duidelijk is het, hoe de Heer NASSAU daarmede zijne bewering, dat de overeenkomst tusschen afleiding en gebruik meestal hersenschimmig is, wil staven. Het doet, mijns inziens, volstrekt niets ter zake. Om zijn gevoelen te staven, zou de Heer NASSAU moeten aantoonen, óf, dat het Hollandsche *menschelijk* van het Latijnsche *homo*, óf dat het Latijnsche *humanus* van het Hollandsche *mensch* is afgeleid, óf eindelijk, dat er tusschen *homo* en *humanus* geene verwantschap in beteekenis bestaat; en dit zal, dunkt mij, bezwaarlijk gaan.

Eindelijk zegt de Heer NASSAU: ‘Eene oude taal is eene *res constituta*, en niet *constituenda*. Men moet niet zeggen: Hoe hadden de Ouden de woorden moeten onderscheiden naar de afleiding? maar: Hoe hebben zij dit werkelijk gedaan?’ De bedoeling van de laatste woorden is mij eenigzins twijfelachtig. Het is mij onzeker, of men te verstaan hebbe: Hoe hebben zij de woorden naar de afleiding werkelijk onderscheiden? dan wel: Hoe hebben zij de woorden, zonder de afleiding in aanmerking te nemen, werkelijk onderscheiden? De verklaarde tegenzin van den Heer NASSAU tegen de overeenkomst tusschen afleiding en gebruik doet mij overhellen, om zijne woorden in den laatsten zin op te vatten. En dan

vraag ik: Is er wel iets dorrer en drooger dan zulk eene Synonymiek? Hoe is met dat gevoelen de schoone uitweiding op pag. 156 overeen te brengen, waar ziel, volgens BILDERDIJK, van *zie-en* wordt afgeleid? Daarenboven, er is eene vraag, de gewigtigste van alle, welke de Heer NASSAU geheel voorbijziet; deze namelijk: Wat was de reden, waarom de Ouden de woorden zóó hebben onderscheiden, als zij dit werkelijk deden? Gingen zij daarin geheel willekeurig te werk? Immers neen. De reden lag in de eigendommelijke beteekenis van het woord, en, naar mate de denkbeelden van den Schrijver zuiverder waren, naar die mate onderscheidde hij naauwkeuriger, voor zooverre misverstand, door gebruik gewettigd, dit toeliet, de woorden naar die eigendommelijke beteekenis. Bij Schrijvers, die den toets van eeuwen doorstonden, moet dus noodwendig, over het algemeen, eene naauwe overeenstemming tusschen gebruik en oorspronkelijke beteekenis bestaan; daarin ligt een gedeelte van de voortreffelijkheid, welke hunne Schriften in wezen hield. Is het dan nu verkeerd, die overeenstemming aan te wijzen? Is de zucht, om haar op te sporen dáár, waar zij verborgen ligt, te laken? Verraadt die zucht onkunde in het wezen der taal? Immers neen. Zij is veeleer een uitvloeisel van den wijsgeerigen zin van den taalkenner, wien het niet genoeg is op te merken, van welke vormen de menschelijke geest zich bedient, om zijne gedachten uit te drukken, maar die zich rekenschap zoekt te geven, waarom hij daartoe uitsluitend deze, niet gene vormen te baat neemt.

Daarenboven blijft eene oude taal, zij moge dan al objectief eene *res constituta* zijn, subjectief voor de nieuweren, die er zich juist en sierlijk in wenschen uit te drukken, eene *res constituenda*. Het is waar, er valt niets te veranderen, maar des te meer te kiezen. Waar CICERO, aan het slot, zijn klankrijk *videatur*, met opoffering van de juistheid van uitdrukking, gebruikt, verdient hij zeker geene navolging. Het is, om eene uitdrukking voor zuiver te houden, den zelfstandigen denker niet genoeg, dat CICERO die gebezigd heeft. Vindt hij er bij CICERO eene, die hem minder juist, minder gelukkig voorkomt, hij zoekt elders bij dien zelfden Schrijver naar eene meer zuivere. Vindt hij dien nergens, dan zie ik, behoudens allen eerbied voor de voortreffelijkheid van dien Schrijver, geene de minste zwarigheid, om die bij eenen anderen te zoeken.

Is het mij eenigermate gelukt, aan te toonen, dat *en* het standpunt, door den Heer NASSAU bij zijne beoordeeling gekozen, verkeerd is, *en* de gronden, welke hij aanvoert tot staving van

het beginsel, waarvan hij bij zijne beoordeeling uitgaat, nietsafdoende zijn, dan behoeven wij het ons minder aan te trekken, wanneer hij oordeelt, dat het Werk een doorloopend bewijs is van het duistere inzigt des Schrijvers in het onderwerp, dat hij behandelde. Dr. RAMSHORN zou misschien in zijne verbolgenheid zeggen, dat de recensie een doorloopend bewijs is van het duistere inzigt van den Recensent in het Werk, dat hij recenseerde. Voor mij, die vrij kalm in het geval ben, is die uitdrukking wat sterk, en ik wil mij dus bepalen, om op de verdere beoordeeling van den Heer NASSAU eenige aanmerkingen te maken. Vooraf echter erken ik gaarne, dat er, mijns inziens, op het Werk hier en daar gegronde aanmerkingen te maken zijn. Maar het is iets anders, gegronde aanmerkingen te maken, iets anders, een Boek den naam des Schrijvers, en het tegenwoordige standpunt der Philologie onwaardig, te noemen. Misschien doet het volgende zien, hoe gevaarlijk het is, al is men ook nog zoo voorzigtig, in zaken van Synonymiek een beslissend oordeel te vellen. In een *Handw. van Syn.* is het schier onmogelijk, voor juiste aanmerkingen onbereikbaar te blijven. Bijna ieder woord leidt tot eene beslissing over twistbare punten. Weinige Boeken laten zich dan ook gemakkelijker recenseren; weinige Boeken laten zich moeijelijker schrijven.

Op pag. 152 ergert zich de Heer NASSAU over het verwarde en weinig afdoende van Art. 29. *Adolescens*, die in wasdom toeneemt, van 15 tot 30 jaren. ‘Neemt men dan vóór 15 jaren ook niet in wasdom toe?’ Wel zeker. ‘Groeit men tot 30, namelijk in lengte?’ Wel neen. Hoe kan de Heer NASSAU toch zoo raar, ik zou bijkans zeggen, naar den bekenden weg vragen? Hij zag immers duidelijk in - een kind kon het inzien - dat hier bepaald gewezen werd op den wasdom en de trapswijze vorming van den jongeling van zijn 15de tot zijn 30ste jaar? Maar omdat Dr. RAMSHORN zeer wel wist, dat *adolescens* ook van meer gevorderden leeftijd gebruikt werd, doch hij beknopt moest zijn, en dus eene uitweiding over de levenstijdperken, als die van den Heer NASSAU, hier zeer kwalijk geplaatst zou zijn, gaf hij eerst eene hoofdbeteekenis, die, wél verstaan, ook voor hoogeren leeftijd gangbaar was, en wees daarna een veilig gebruik aan. Voor het overige was zeker de bedoeling van Dr. RAMSHORN niet, telkens als hij op de afleiding wijst, een bepaald gebruik aan te duiden; hij wilde slechts, overeenkomstig de beginselen eener gezonde taalstudie, op het stamwoord opmerkzaam maken.

Ephebus, een jongeling van 18 jaren. ‘Niet ouder of jonger?’

vraagt de Heer NASSAU. Antwoord: van 18 tot 20. *Juvenis*, een jongman (lees *jong man*: is het niet, alsof D^{r}. NASSAU en de zetter tegen D^{r}. RAMSHORN conspireren) van (nieuwe conspiratie: lees *tot*) 45 à 50. 'Indien wij om de vijftig nog jonge mannen zijn, wanneer worden wij dan mannen, wanneer treden wij dan de mannelijke jaren in?' vraagt de Heer NASSAU. Dan, dunkt mij, wanneer men ons jonge mannen begint te noemen. Of zijn jonge Advocaten geene Advocaten? - *Puer*, een knaap tot 15. 'Maar,' zegt de Heer NASSAU, *in* het 14de jaar (derde conspiratie: lees *van* het 14de jaar *af*) "wordt men pubes." Juist. Van 14 af, en tot 15, sluit op elkander als eene bus. Het einde van het 14de en het begin van het 15de valt juist ineen[1].

Na deze aanmerkingen, geeft de Heer NASSAU een uitvoerig concept van het artikel, zoo als het had behooren te luiden. Dit concept nogtans, hoe bondig ook hier en daar, was, *en* om deszelfs uitvoerigheid, *en* om deszelfs vorm, voor D^{r}. RAMSHORN's beknopt Handwoordenboek volstrekt ongeschikt. In hoeverre D^{r}. RAMSHORN er zijn voordeel mede zou kunnen doen, mag ik niet beslissen. Ik voor mij erken gaarne, er nuttige wenken in gevonden te hebben.

Intusschen kan ik den Heer NASSAU alles, wat hij in dat concept zegt, niet gereedelijk toestemmen. '*Puer*,' zegt hij, 'was men tot 17 jaar, wanneer de *toga praetexta* werd afgelegd.' Intusschen zegt HEYNE, in zijne Aanteekeningen op het leven van VIRGILIUS door DONATUS, pag. 69: *Sumebatur illa* (*toga praetexta*) *modo XV, modo XVI, XVII anno*. En l.l., pag. 100: *Et anno fere XV vel XVI ea sumebatur. v* NORIS. *Cenotaph. Pi-*

1 Is het niet wat erg, in de beoordeeling van een enkel artikel van ruim tien regels, op drie verkeerde lezingen ongegronde berispingen te bouwen, die aan het beoordeelde Boek eene kleur van belagchelijkheid geven?
Pag. 151, r. 7 v.o., staat: een *jongman* tot 45 à 50.
lees: een *jong man* tot 45 à 50.
Pag. 152, r. 10 en 11 v.b., staat: een *jongman van* 45 à 50.
lees: een *jong man tot* 45 à 50.
Pag. 152, r. 14 v.b., staat: *in* het 14de jaar.
lees: *van* het 14de jaar *af*.
Nog staat
pag. 152, r. 3 v.b.: die in wasdom toeneemt van 15 tot 30 jaren.
lees: die in wasdom toeneemt, van 15 tot 30 jaren.
het welk almede de bedoeling wijzigt. Is het, bij zoo vele onnaauwkeurigheden in zoo weinige regels, niet een weinig gewaagd, zoo gul met het woord *slordig* te zijn?

san., pag. 115 sq. *et passim alios, ut* MASSON. *in vita* HORATII *et* VIRGILII. Vergelijk WETZEL, aangehaald bij GERNHARD, *De Amicitia*, cap. 1.

Verder zegt de Heer NASSAU: ‘De Romeinen onderscheidden niet gelijk wij, met betrekking tot den leeftijd: kind, jongeling, man, grijsaard; maar zij verdeelden den leeftijd in drie tijdperken.’

Intusschen zingt HORATIUS, Ep. ad Pis., vs. 156 seq.:

> *Aetatis cujusque* notandi sunt tibi mores,
> Mobilibusque decos, maturis dandus et annis.
> Reddere qui voces jam scit *puer* -----
> ----- ----- mutatur in horas.
> Imberbis *juvenis* ----- -----
> Gaudet equis ----- -----
> - - *Aetas animusque virilis*
> Quaerit opes ----- -----
> Multa *senem* circumveniunt incommoda.

Hier wordt duidelijk op *vier* tijdperken gewezen. Ook de bij RAMSHORN aangehaalde plaats van CIC., *De Senect.*, c. 10, wijst op *vier* tijdperken. *Sua cuique parti aetatis* (levenstijdperk) *tempestivitas est data, ut et infirmitas* PUERORUM, *ferocitas* JUVENUM *et gravitas jam* CONSTANTIS AETATIS *et* SENECTUTIS *maturitas naturale quiddam habeat. Constans aetas* is hier blijkbaar, wat HORATIUS *virilis aetas* noemt. In *De Senect.*, c. 20, wordt de *constans aetas, media* genoemd. Tegenover deze *constans aetas* wordt de *mobilis aetas juvenum* gesteld, b.v. bij VIRG. *Georgic.*, III, 165, uit welk alles duidelijk blijkt, dat de Romeinen wel degelijk eene *aetas virilis* onderscheidden.

Dat *pubes* de vertaling zijn zou van *ἔφηβος*, is, dunkt mij, onjuist. *Pubes* zegt veel meer dan *ἔφηβος*. HARPOCRATION, in v.: *οἱ ἔφηβοι παῤ Ἀθηναίοις ὀχτωχαιδεχαετεῖς γίνονται χαὶ μένουσι ἐν τοῖς ἐφήβοις ἔτη δύο.* Cf. *Schol. ad* THUCYD., 2, 46; RUHNK. ad TER. *Andr.*, 1, 1, 24. *Ἔφηβος* ziet dus, behalve op het tijdperk van huwbaar worden, meer bepaald op den ouderdom van 18 tot 20. *Pubes* duidt, behalve gezegd tijdperk, de voortdurende eigenschap aan, die het tijdperk van huwbaarheid van de kindsche jaren onderscheidt. Vandaar, dat *ἔφηβοι* nooit in den zin van *puberes* voorkomt.

Dat *puer* gelijkbeteekenend is met ons *jongen*, ook in den zin van *knecht* (men zou er kunnen bijvoegen met het Grieksche *παῖς*, en het Fransche *Garçon*), is een overbodig toevoegsel. Uitvoerigheid kan eene deugd zijn; maar wanneer zij de grenzen van het onderwerp overschrijdt, is zij altoos een gebrek.

In de beoordeeling van het artikel *amare*, enz., pag. 153, maakt de Heer NASSAU het een weinig erg. Hij legt daar D^{r}. RAMSHORN woorden in den mond, welke er niet staan, en geeft daardoor aan het dáár gestelde iets belagchelijks, dat er niet in ligt. D^{r}. RAMSHORN verklaart *diligere*, beminnen uit achting, als een dierbaar, of althans achtenswaardig voorwerp. Voor die ze er in zoeken wil, ligt in deze verklaring, behalve de beteekenis: beminnen uit achting, ook nog die van beminnen als dierbaar voorwerp. Wat doet nu de Heer NASSAU? Hij haalt aan CIC., *De Fin.*, III, 33 (?): *Infantem - ut se diligat*; en vertaalt: Het sprakelooze kind, opdat het zich zelf hoogschatte. 'Neen,' zegt Dr. RAMSHORN, 'opdat het zich zelf als een dierbaar voorwerp liefhebbe.' De plaats, *eenige regels verder*, is het mij niet gelukt te vinden. Wel vind ik, *De Fin.*, V, 9: *Omne animal se ipsum diligit, ac, simul ut ortum est, id agit, ut se ipsum conservet*. Zoo dit de bedoelde plaats is, is dezelve, gaarne geloof ik door vergissing, maar desniettemin deerlijk verdraaid[1], en de vertaling: 'Elk dier, zoodra het geboren is, bemint uit achting zich zelf,' geschoeid op die verkeerde lezing, is redelijkerwijze eer belagchelijk, dan de verklaring van Dr. RAMSHORN: Ieder dier bemint zich zelf als een dierbaar voorwerp.

Nog puntiger is de vertaling van CIC., *De Fin.*, II, 40: *Ferae partus suos diligunt*: 'De wilde dieren dragen hunnen jongen eene groote (aardiger nog ware: eene hooge mate van) achting toe.' Eene soortgelijke wijze van uitlegging volgende, zou men uit de verklaring, welke de Heer NASSAU van het onderscheid in beteekenis tusschen *diligere* en *amare* geeft, eene inderdaad niet ongrappige vertaling kunnen geven van: *parentes amant liberos*. Men zou dat kunnen, zeg ik. Of men wèl zou doen, is eene andere vraag. De zucht, om, ten koste der waarheid, naar aardigheden te jagen, en daardoor het goede in hetgeen men zelf voor niet onjuist erkent, te verdonkeren, verdient weinig goedkeuring. Die zucht zou vooral hier verkeerd zijn, daar de Heer NASSAU op een zeer fijn en weinig opgemerkt verschil tusschen *diligere* en *amare* opmerkzaam maakt. Daar hetzelve echter

1 De Heer NASSAU leest: 'Omne animal, ac simul ut ortum est - se ipsum diligat[*].'

* De Redactie moet een gedeelte dezer fout voor hare rekening nemen. Door onjuiste correctie is blijven staan: , III, 33. Het moest zijn: , II (11.) 33. Daar vindt men nu: ; een paar regels verder: . ().

meer bijzonder op *De Fin.* van CICERO toepasselijk is, kon het in het Handw. geene plaats vinden. Een' wenk tot gezegde opmerking, schoon alleen met betrekking tot *amare*, gaf reeds ERNESTI in l.l.v. *diligere*.

Gaarne geef ik den Heer NASSAU toe, dat, uit het verkeerde oogpunt gezien, hetwelk hij zich koos, Art. 109 veel te beknopt is. Daarentegen was eene uitvoerige behandeling als de zijne voor Dr. RAMSHORN's oogmerk ongeschikt. En al was die zoo niet, dan nog was het onnoodig, hetgeen de Heer NASSAU schijnt te verlangen, het woord *ars* in zijnen geheelen omvang te doen kennen.

Op pag. 155 zegt de Heer NASSAU: 'Omslagtig, niets afdoende tevens (*keep your temper*, Dr. RAMSHORN!) is hetgeen men van *anima, spiritus, animus* en *mens* vindt.' Volgens het dáár gestelde, is het juist te zeggen: *Homo anima et corpora constat*. De Heer NASSAU meent dus, dat dit onjuist zou zijn. SALLUSTIUS schijnt minder kiesch geweest te zijn. B.J., c. 2, vindt men: *Genus humanum compositum est ex* ANIMA *et corpore*; en een weinig verder: *Ingenii egregia facinora, sicuti* ANIMA *immortalia sunt*.

De Heer NASSAU verzekert, pag. 156: 'Nadat eenmaal zich de begrippen hadden ontwikkeld, en het spraakgebruik meer gevestigd was, beteekent *anima* bepaald en alleen de adem.' Had misschien, ten tijde van SALLUSTIUS, het spraakgebruik zich niet ontwikkeld? Moet men vertalen: Het menschelijke geslacht bestaat uit *adem* en ligchaam, HOR. *Carm.*, I, 3, 7: *Serves animae dimidium meae*, de helft van mijnen *adem*? I, 12, 37: *Animae magnae prodigum*, kwistig met zijnen grooten *adem*? VIRG. *Aen.*, IV, 242: *Pallentes animas*, bleeke *adems*? VIRG. *Aen.*, VI, 264: *Animarum imperium*, de heerschappij over de *adems*? CIC. *ad Div.*, XIV, 14: *Vos, meae carissimae animae*; gij, mijne dierbare *adems*? OVID., *Met.*, VII, 591: *Animam finire*, zijn' *adem* eindigen? PROPERT., II, 8, 15: *Surge anima ex humili jam carmine*. Verhef u, mijn *adem? - Ohe jam sat est*. Men ziet, hoe gevaarlijk het is te beslissen. En hoe dikwijls moest Dr. RAMSHORN den Gordiaanschen knoop doorhakken? Was het niet onredelijk, hem zoo hard te vallen; omdat men aanmerkingen maken kon, zijn Werk slordig te noemen? Ook na al wat de Heer NASSAU heeft gezegd, komt mij de bepaling bij Dr. RAMSHORN zeer juist voor.

Op pag. 157 wordt: *Stilus optimus dicendi effector et magister* vertaald. 'Oefening is het beste middel, om wel te leeren stellen.' Lieve Hemel! welk eene vertaling! De plaats is *De*

Or. 1, 33. Het beste middel, om zich in de welsprekendheid te oefenen, zegt CICERO daar, is *quam plurimun scribere*. Daarop volgt dan: *Stilus optimus*, etc. Een paar regels verder verklaart hij zelf, wat hij met *stilus* bedoelt, namelijk *assidere ac diligens scriptura*. Van *leeren stellen* is hier volstrekt geene spraak. De zin is: Gestadig schrijven, en wel zóó, dat men het verkeerd gestelde telkens verbetert (deze beteekenis heeft *stilus*, door de wijze, waarop men er zich van bediende), is het beste middel, om wèl te *leeren spreken*. Wat men er verder tegen heeft, om *stilus* door schrijfwijze te verklaren, b.v. bij CIC., Br. 26: *Unus enim sonus est totius orationis et idem stilus*, zie ik niet genoegzaam in. Sommige aanmerkingen worden ook eens oud, even goed als de noten van MINELLI.

Het onderscheid, zie pag. 157, tusschen een voldongen en een geïdealiseerd (men zegt een geangliseerd paard, ook een geidealiseerd redenaar?) redenaar komt mij niet wezenlijk genoeg voor, om tot eene aanmerking aanleiding te geven.

De aanmerking, pag. 157, op *docere*, enz., komt mij zeer ongegrond voor: ‘Kan men,’ wordt daar gevraagd, ‘iemands kennis vermeerderen, zonder hem van zijne onwetendheid te bevrijden.’ Die vraag doet niets ter zake. Al is het ook, dat beide handelingen, door *docere* en *erudire* aangeduid, op ééne uitwerking uitloopen, daarom zijn niettemin die handelingen zelve wezenlijk verschillend. Een zelfde uitwerksel kan door een groot aantal verschillende middelen worden te weeg gebragt. Door de gelijkheid van het uitgewerkte tot de gelijkheid der middelen te besluiten, is volstrekt strijdig met eene gezonde redeneerkunde. Dat het aangewezene verschil niet onjuist is, kan men genoegzaam uit de verschillende wijze, waarop de beide woorden geconstruëerd worden, opmaken. *Erudire* vooronderstelt in het algemeen in hem, die onderwezen wordt, meer dan *docere*. - De opmerking van WIJTTENBACH, dat *doctus* voor *philosophus* voorkomt, is niet *verwaarloosd*. Zij is, als hier niets afdoende, met reden *achterwege gelaten*. Wanneer. Dr. RAMSHORN al wat hij wist, in zijn Woordenboek had opgenomen, had hij zeker een' foliant geschreven.

Zeer eigenaardig komt mij bij Dr. RAMSHORN de onderscheiding van *facultas* en *facilitas* voor. Zij zijn, naar de afleiding, en in derzelver eigendommelijke beteekenis, Synoniem. De door het gebruik aan die beteekenis gegevene wijzigingen sluiten zich volkomen aan de grondbeteekenis aan. Die ze door *vermogen* en *gemakkelijkheid* vertaalt, moge ze niet als Synoniem beschouwen.

Doch die in het wezen van beide woorden indringt, zal ze als zoodanig moeten erkennen. Het woord *doenlijk*, door den Heer NASSAU met reden van bastaardij verdacht, moest dienen, om Dr. RAMSHORN's bedoeling duidelijker te maken, en had in de oogen van den Heer NASSAU verschooning behooren te vinden. Met meerder regt werd dat pijnlijke teeken achter *manbaar* in den zin van *huwbaar* gezet. Misschien zou het ook in de recensie eene juiste plaats vinden achter *meerdertal*.

In de aanmerking op de woorden *homo* en *vir*, pag. 158, aan de juistheid van welke ik voor het overige niets wil te kort doen, moet ik den Lezer op een schijnbaar onbeduidend drietal woorden opmerkzaam maken, maar die voor Dr. RAMSHORN een groot gewigt kunnen hebben. Waarom? Omdat zij den geest der geheele recensie kenmerken, om alles, alles te gispen, al ware het ook, dat men hetzelfde eenige bladzijden vroeger gezegd had.

Dr. RAMSHORN verklaart: *Homo*, de mensch als edeler, redelijker wezen, in tegenoverstelling met het dier. De Heer NASSAU zegt, en te regt, dunkt mij: 'Geene definitie van een Lat. Synonyme: *homo* tegenover *vir*; maar van het begrip *mensch*.' Hij voegt er bij, *zoo men wil*. Bedrieg ik mij niet, dan beteekent dit *zoo men wil*, dat er op die bepaling nog al iets valt af te dingen. En, Lezer! kijk nu, bid ik u, eens op pag. 150. De Heer NASSAU zegt daar zelf: '*Humanus*, naar de begrippen der Ouden, al wat den mensch, in eenen edelen zin, boven het redelooze dier verheft.' Wanneer men dáár zelf eene bepaling gaf, welke in den grond der zaak volkomen met die van Dr. RAMSHORN overeenstemt, was er dan hier reden, om *zoo men wil* te bezigen?

Gaarne geloof ik, dat de Heer NASSAU nog verscheidene woorden had aangeteekend; gaarne, dat, bij het standpunt, hetwelk hij koos, de beginselen, waarvan hij uitging, en zijne tot zelfverzaking gaande zucht, om alles te gispen, het meerendeel hem niet onberispelijk voorkwam. Maar dat de gegevene proeven het Werk genoegzaam doen kennen, om de ongunstige uitspraak, aan den aanvang der beoordeeling gesteld, te regtvaardigen, dit kan ik den Heer NASSAU niet toegeven. Zij doen het veeleer in waarde rijzen.

Dr. RAMSHORN voldoet aan den wensch van zijne uitgave, om zijne Synonymiek *auf eine möglichst geringe Bogenzahl zu beschränken*. Hij schrijft een beknopt Handw. van Lat. Syn. Dr. NASSAU meent daarin eene volledige Synonymiek te zien, en re-

censeert het Werk, niet oppervlakkig, neen, naauwkeurig, met de onverbiddelijke gestrengheid van eenen Areopagiet, en - en - bemerkt niet eens, dat het meer een Compendium, dan eene uitvoerige Synonymiek is.

Is er grooter bewijs voor de kernachtigheid van het Boek denkbaar? Wat de Heer NASSAU ook verder moge zeggen, door zijne dwaling en door zijne aanmerkingen, maar vooral door zijne inleiding, heeft hij, zijns ondanks, het Werk hemelhoog geprezen, te hooger, naar mate zijne taalstudie uitgebreider is.

Een Handwoordenboek van Lat. Syn. te vertalen, is een bezwaarlijk werk. Eene afkeurende recensie te lezen, is nog bezwaarlijker. Eene antikritiek voor een' ander' te schrijven, die er u niet om gevraagd heeft, het bezwaarlijkste van alle. Want behalve het onaangename van met den Heer NASSAU, met wien ik zoo gaarne in vrede zou leven, te kibbelen, was het mij gedurig, als stond Dr. RAMSHORN met vergramde blikken achter mijnen stoel, en als riep hij met HECUBA: *Non tali auxilio nec defensoribus istis*. Wees, bid ik u, niet boos op mij, waarde Doctor! Wanneer het erger loopt, zal ik u zelven de Stukken zenden. Het zal mij anders mijne nachtrust nog kosten.

Dr. J.K. BADON GHYBEN.

Mr. G. Dorn Seiffen en de redactie van De Gids.

Heuschheid, jegens eenen man van jaren, jegens eenen man van verdiensten, in den laatsten zomer door ons aan den dag gelegd, werd in de verledene maand onheusch beantwoord; schoon wij er geen berouw om gevoelen over ons gedrag, verpligt ons dat van partij tot openlijke verdediging. Wij gelooven, dat de mededeeling van het Stuk, hetwelk aanleiding gaf tot het geschil, dat die van een paar brieven, ons voldingend zal regtvaardigen.

In N°. VII van dezen Jaargang van ons Tijdschrift plaatsten wij de volgende beoordeeling:

'*Geslacht-Tafel der Koningen van Europa van* 1500-1840, *en overzigt der Staten, regerende Vorsten en Staatsvormen in* 1840, *door* Mr. G. DORN SEIFFEN, *Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw. Breda*, BROESE EN COMP. 1840. 64 blz. in 8°.

Dit Boeksken deed ons denken aan een Werkje, in 1768 te *Amsterdam* uitgekomen, getiteld: *Vermakelijk wapenkundig, geographisch en historisch Spel, betreffende de voornaamste heerschende Staten in Europa, en dienende om de jonge lieden, inzonderheid die van een meer als* (NB.) *gemeene geboorte of educatie zijn, de wapenkunde, geographie en historie, gelijk als spelender wijze, te leeren, door* J.H. KNOOP, zijnde eene navolging van het voor den Dauphijn van *Frankrijk* door den Abt DE BRIANVILLE vervaardigd *jeu d'armoiries*, in 1672 te *Lyon* uitgekomen, hoezeer het Werk van KNOOP voor zijnen tijd meer geeft en uitvoeriger is, dan het thans aangekondigde van den Heer DORN SEIFFEN. De laatstgenoemde zegt in zijn Voorberigt, dat tot het vervaardigen van dit Werk meer naauwkeurigheid en geduld, dan wel eigenlijke studie moest aangewend worden. Dit laatste zijn wij volkomen met hem eens, maar zien juist niet in, dat er zoo veel geduld bij noodig is geweest; met behulp toch van de in 1722 en 1729 uit het Hoogduitsch in onze taal overgebragte 666 *geslachtrekenkundige Tafelen*, van den

Hamburgschen Rector der Latijnsche School, JOHAN HUBNER, en van het voor zijnen tijd uitmuntende, door S. DE VRIES vertaalde, Werk: *De doorlughtige Weereld*, in 1700 door F. HALMA, *more suo*, keurig, in drie Deeltjes, uitgegeven; maar vooral met behulp van den te *Weimar* jaarlijks uitkomenden *Genealogisch-historisch-statistischer Almanach*, of van den sedert 1764 bestaanden *Almanach de Gotha*, van welken de geleerde D^{s}. EMANUËL CHRISTOPHELL KLUPFER tot 1776 Redacteur was, kan men een dusdanig Werkje, naar ons inzien, met nog al weinig moeite bijeenbrengen. Vóór eenige weinige jaren kwam bij de Wed. G.A. DIEDERICHS EN ZOON te *Amsterdam* (zonder jaartal) een Boeksken uit, met den titel *Amphiktyon*, hetgeen met dat van den Heer DORN SEIFFEN veel overeenkomst heeft, maar in vele opzigten nog beter en uitvoeriger is, daar het ook de Vorsten van minderen rang vermeldt, en hetwelk wij willen gelooven, dat gezegde Heer niet kent. De titel van het aangekondigde Werkje beantwoordt niet volkomen aan den inhoud, en het Werkje zelf is zeer onvolledig; want men vindt hier wel, behalve *een overzigt van de huwelijksverbindtenissen en afstammelingen van Veertien Koningen*, ook die der *Keizers* van *Oostenrijk* en *Rusland* vermeld; maar de Koningen van *Hanover, België, Griekenland, Hongarije* en *Noorwegen* zijn daarentegen onvermeld gebleven, terwijl die van *Polen* tot 1795 worden opgegeven. Het tijdvak van 1500 tot 1840, op den titel voorkomende, heeft slechts op weinige der Tafels betrekking; eenige beginnen vroeger, andere veel later. Met die van *Beijeren, Wurtemberg* en *Saksen* wordt eerst met 1806 een aanvang gemaakt, waarschijnlijk omdat in dat jaar die Rijken eerst Koningrijken zijn geworden, maar de *Nederlanden* werden zulks niet vóór den jare 1815, en toch zijn de Graven van *Nassau* van 1504 af vermeld. Over *Turkije* wordt geen woord gesproken. De Schrijver heeft eene zeer willekeurige volgorde in acht genomen; en daar er geen Register in het Werkje wordt gevonden, is het zoeken nog al lastig. Hier en daar heerscht eenige duisterheid. Zoo is het, b.v., bij de eerste lezing niet zeer duidelijk (blz. 58), of KATHINKA ALEXEÏOWNA de tweede gemalin van PETER *den Grooten*, of van diens zoon ALEXEÏ was. Op blz. 40 wordt van den zoon van NAPOLEON gesproken op eene wijze, alsof hij nog leefde en nog Koning van *Rome* was; waarom hier niet bijgevoegd: Later *Hertog van Reichstadt* en sedert overleden?'

'Onze tegenwoordige Koningin wordt, onder de kinderen van Keizer PAUL (blz. 61), alleen ANNA, niet ANNA PAULOWNA genoemd.

H.M. is onder den naam van ANNA PAULOWNA bekend; de laatste naam had alzoo op blz. 27 niet tusschen twee () moeten staan. Onze tegenwoordige Koning komt op blz. 27 en 61 alleen onder de namen WILLEM FREDERIK, niet onder die van WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK voor.

Onder de Prinsen van *Spanje* zult gij te vergeefs zoeken naar Don FRANCESCO DA PAULA, zoon[1] van FERDINAND VII, en alzoo oom van de tegenwoordige jonge Koningin, en Pretendent-Regent van *Spanje*. Ook de kinderen van Don CARLOS en die van Prins OSCAR van *Zweden* zijn onvermeld. Maar het lust ons niet, meerdere onnaauwkeurigheden aan te stippen.

Het *Overzigt der Staten, regerende Staten en Staatsvormen* is zeer kort, en beslaat slechts 3 bladzijden. Wij misten hier o.a. de vermelding van het *Venetiaansch-Lombardisch Koningrijk* en van *Illyrië*.

Van den Heer Mr. DORN SEIFFEN, Ridder, Correspondent van het K.N. Instituut, had men iets beters mogen verwachten, vooral daar er geene dadelijke behoefte aan een soortgelijk Werkje bestaat.'

Wij ontvingen, ten gevolge van deze beoordeeling eene antikritiek van Mr. G. DORN SEIFFEN, tot onze verwondering door Zijn Weledele Zeer Gel. in den *Recensent ook der Recensenten*, voor October, 1841, N°. IX, geplaatst; tot onze verwondering herhalen wij, daar wij den Heer Mr. G. DORN SEIFFEN, in antwoord op Zijn Weledele Zeer Gel. geleidende missive, ons gevoelen over dat Stuk, als volgt deden kennen:

'Weledele Zeer Geleerde Heer!'

Bij aanzoeken, als dat van Uweledele Zeer Gel., om tegen eene in ons Tijdschrift geplaatste beoordeeling eene antikritiek op te nemen, is gewoonlijk ons antwoord, dat antikritieken en replieken eens vooral buiten het cadre van ons Tijdschrift liggen; maar dat wij aan de Schrijvers de vrijheid laten, mits geheel te hunnen koste, hunne bezwaren in een Bijblaadje achter het nommer van ons Tijdschrift aan het publiek mede te deelen.

1 In plaats vau: *broeder*, reeds in ons N°. 8 onder de Errata opgegeven. Het was te klaarblijkelijker, dat hier een *calami lapsus* bestond, omdat de *Recensent*, Don FRANCESCO in dezelfde zinsnede noemde: Oom der tegenwoordige Koningin (als dochter van FERDINAND VII genoegzaam bekend).

Toen de Redactie Uweledele Zeer Gel. antikritiek ontving, kon zij te minder den Schrijver der Recensie van Uweledele Zeer Gel. bedenkingen onkundig laten, dewijl een harer geachte Medeleden zelf die Schrijver was. Het gevolg dier mededeeling was eene repliek, uitvoerig, scherp (want waarom verzwegen, dat het slot uwer antikritiek tot dien scherpen toon aanleiding moest geven?) en, naar ons inzien, overtuigend. De Recensent betoogde daarin, dat hij geenszins over het hoofd had gezien, dat Uweledele Zeer Gel. *Geslachtstafel* enz., tot Bijdrage voor uw Handboek strekken moest; maar hij meende, dat dit oogmerk geene verschooning was voor de onvolledigheid en onnaauwkeurigheid, die hij in Uweledele Zeer Gel. Werk had opgemerkt, te meer daar, door den vóór twintig jaren uitgekomenen *Amphiktyon*, Uweledelens Werk min of meer overbodig geworden was.

De Recensent beweerde vervolgens, dat de inhoud van uw Werk niet aan den titel beantwoordde. Dat de titel luidde: *Geslachts-Tafel der Koningen van Europa van* 1500-1840; maar dat er 1°. ook Geslachts-Tafels van *Keizers* in voorkwamen; dat slechts zeer weinige Tafels met 1500 beginnen; dat, omdat op den titel: *Geslachts-Tafel der Koningen*, en niet *Lijst der Koningen*, enz., staat, ook het *geslacht* der Koningen van *Pruissen* had behooren vermeld te worden, al nam ook de Keurvorst van *Brandenburg* eerst in 1701 dien titel aan. Dat Uweledele Zeer Gel. ‘de betrekking der Vorsten tot elkander, als van belang voor de juiste beoordeeling der gebeurtenissen’ beschouwende, juist daarom van Vorsten, zoo magtig van invloed, als de Hertogen van *Saksen* en de Keurvorsten van *Brandenburg*, had behooren melding te maken, om dezelfde reden, waarom Uweledele Zeer Gel. de Vorsten van *Oostenrijk* van de XV^{de} eeuw af vermeld heeft, niettegenstaande die Staat eerst in 1804 tot een Keizerrijk verheven was.

Met betrekking tot Uweledele Zeer Gel. verdediging over het onvermeld laten der Koningen van *Hanover, België, Griekenland, Hongarije* en *Noorwegen*, erkent de Recensent, dat, wat de drie eersten betreft, die door Uweledele Zeer Gel., met bijvoeging van hunne kwaliteit, onder *Groot-Brittanje, Frankrijk* en *Beijeren* vermeld zijn; maar hij merkt aan, dat hier hunne plaats niet was; en dat op deze wijze te regt kan gezegd worden, dat de dynastieën van *Hanover, België* en *Griekenland*, als zoodanig onvermeld zijn gebleven. Dat Uweledele Zeer Gel. voorts van *Noorwegen* en *Hongarije* geheel gezwegen heeft, en niet eens KAREL JAN, als Koning van *Noorwegen*, noch de Keizers van *Oostenrijk*, als Koningen van *Hongarije* genoemd. Tot beantwoording van

Uweled. vraag omtrent het verlangen van Recensent, betreffende het regerende Huis van *Turkije*, verwijst Recensent Uweledele Zeer Gel. naar de wijze, waarop in den *Genealogisch-historisch statistischer Almanach*, of in dien *Amphiktyon*, van het geslacht van OSMAN melding gemaakt is.

De aanmerking over ANNA PAULOWNA, door Recensent gemaakt, verdedigt ZEd. met de opmerking, dat de dochters van IWAN V ALEXEIWITCH, ofschoon onmiddellijk onder haren vader geplaatst, echter door Uweledele Zeer Gel. voluit vermeld zijn, als CATHARINA IWANOWNA, ANNA IWANOWNA en PRASKOWIA IWANOWNA; dat de wet der consequentie de vermelding onzer Koningin, als ANNA PAULOWNA, te eerder geëischt had, omdat zij onder dien naam gemeenlijk wordt genoemd.

Verkeerdelijk staat in de beoordeeling FRANCESCO DA PAULA als *zoon* in plaats van als *broeder* van FERDINAND VII vermeld, doch met de reden, waarom Uweledele Zeer Gel. hem geheel verzweeg, neemt Recensent geen genoegen. Uweledele Zeer Gel. zegt: ‘Dat deze Prins geene de minste betrekking heeft op de geschiedenis tot 1832;’ Recensent antwoordt, dat dit zelfde omtrent de door Uweledele Zeer Gel. vermelde KAREL LODEWIJK van *Napels*, geb. 1838, PEDRO en LODEWIJK van *Portugal*, geb. 1837 en 1838, LODEWIJK PHILIPS ALBERT van *Orleans*, Graaf van *Parijs*, geb. 1838, en MICHAËL van *Rusland*, geb. 1832, zou gelden; dat voorts Uweledele Zeer Gel. Geslachts-Tafel niet tot 1832, maar tot 1840 gaat, en dat dan althans deze Prins, als *Pretendent-Regent* van *Spanje*, wel had mogen vermeld worden. Hij voegt er bij, dat Uweledele Zeer Gel. ook van de kinderen van Don CARLOS en Prins OSCAR geene melding maakt, ofschoon daarvan vermoedelijk een, in 1818 reeds geboren, Pretendent van *Spanje*, en een, de Hertog van *Scandinavië*, geb. 1826, Koning van *Zweden* en *Noorwegen* zal worden.

De Redactie heeft gemeend, bij wijze van uittreksel, Uweledele Zeer Gel. deze tegenbedenkingen te moeten mededeelen, om te toonen, dat de grieven, door Recensent tegen Uweledele Zeer Gel. ingebragt, geenszins het produkt zijn van ‘onwetendheid en kwade trouw’ maar hem door zijnen pligt als Recensent werden ingegeven. ZEd. bezit dus de middelen, om Uweledele Zeer Gel. aanval af te keeren, en de billijkheid eischt, dat wij hem evenzeer als Uweledele het strijdperk ruim laten.

Maar die strijd is in ons oog hoogstonvruchtbaar, en kan noch voor hem, noch voor Uweledele Zeer Gel., tot leering of tot wijziging van overtuiging strekken. Het geldt hier geene duistere

punten van wetenschap, die door den onderlingen twist kunnen opgehelderd worden; en de overtuiging, dat de Recensent zich niet door kwade trouw en onwetendheid heeft laten besturen, is al wat het publiek door schrift en tegenschrift zou kunnen winnen.

Als *Oud Schrijver* draagt de Redactie van *de Gids* Uweledele Zeer Gel. eerbied en erkentelijkheid toe. Zij ziet Uweledele Zeer Gel. dus zeer ongaarne in het geval van óf ongelijk te krijgen, of scherp beantwoord te worden, na eenen aanval van uwe zijde, niet altoos in overeenstemming met de bezadigdheid van Uweledele Zeer Gel. leeftijd. Voorondersteld zelfs, waaraan de Redactie twijfelt, dat Uweledele Zeer Gel. bewijzen mogt, geen onregt te hebben gehad, wat zou daarbij Uweledele Zeer Gel. roem en achting als Geleerde winnen, die door lange jaren van nuttige werkzaamheid op hechtere grondslagen gevestigd is, dan de uitgave dezer Geslacht-Tafels?

Deze redenen hebben de Redactie bewogen, alvorens aan Uweledele Zeer Gel. het aanbod te doen, op Uweledele Zeer Gel. kosten Hare antikritiek te laten drukken, de plaatsing in het geheel nogmaals aan Uweledele Zeer Gel. in overweging te geven, en daaromtrent Uweledele Zeer Gel. nadere dispositie te verwachten.

Op deze wijze meent de Redactie van *de Gids* aan hare taak, om waarheid en kritiek voor te staan, evenzeer te voldoen, als aan de achting, eenen verdienstelijken grijsaard verschuldigd.

Met de meeste hoogachting verblijven wij:

Weledele Zeer Geleerde Heer!

AMSTERDAM, 24 Julij, 1841.

‘Uweledele Zeer Gel. Dv. Dienaren,

De Redacteuren van de Gids.’

‘Weledelen Zeer Geleerden Heere Mr. G. DORN SEIFFEN, Ridder, enz. te *Utrecht*.’

Op dezen brief antwoordde de Heer Mr. G. DORN SEIFFEN ons:

‘Weledele Heer (en)!’

‘Indien die beschaafdheid bij den Recensent geweest was, die zich overal in UwEd. schrijven vertoont, zou de recensie geheel anders uitgevallen zijn. Een Recensent moet de waarde van de voortbrengselen van 's menschen geest naar waarheid aan het publiek mededeelen, maar hij moet des Schrijvers persoon er ook

buiten laten. Een welopgevoed man beleedigt eenen anderen niet, door hem in een hatelijk licht te plaatsen, zoo als Recensent dit doet; hij maakt er eene aardigheid voor zich van, om den persoon te verguizen. Ik ben ook Recensent geweest, maar weet niet ooit personen met zaken verward te hebben; het publiek heeft met het goed- of afgekeurde Werk van nooden. Ik heb dien toon van recenseren in UwEd. geacht Maandschrift meermalen aangetroffen, en werd verontwaardigd, dat een mensch pleizier konde hebben, om zoo veel onaangenaams te bewerken. Geen wonder dus, dat ik, de mishandeling van mijnen persoon en de muggenzifterij omtrent mijn Werkje lezende, omdat de Recensent het doel van hetzelve voorbijzag, het Handboek der Geschiedenis zelfs niet kennende, kwade trouw vermoedde, en alzoo wat scherper, dan mijne gewoonte is, hierop antwoordde. Neen, scherp zal ik eerst dan worden, wanneer Recensent, om zijne onkunde of kwade trouw te dekken, met zijne nieuwe muggenzifterij zich zal trachten te verontschuldigen. Hij had beter gedaan, zoo hij ronduit gezegd had: “Peccavi, erravi!” dan wederom met nietswaardige aanmerkingen te dreigen. Het spijt mij, dat een Schrijver, zich beleedigd voelende, niet dan voor geld zich in UwEd. Maandschrift verdedigen kan, ten minste, wanneer hij billijk in de wederlegging is, en uit UwEd. brief straalt overal billijkheid door. Maar daar ik niet weet, hoeveel mij mijne regtvaardiging bij het publiek kan komen te staan, en ik niet ligtvaardig over gelden mag beschikken, zoo zie ik mij gedrongen, om mijne verdediging in *de Gids* op te geven, en UwEd. zult mij zeer verpligten, met mijne wederlegging te zenden aan den Hr. EPKEMA, op den Singel bij het Leidsche plein, onder mijn adres, als die, aan zijnen zwager, den Hr. EKKER alhier, schrijvende, mij dezelve kosteloos kan terugbezorgen.

Intusschen acht ik mij zeer verpligt, om UwEd. te bedanken voor de genomene moeite. UwEd. geacht Medelid verdiende die niet, en het zal UwEd., zoowel als mij, uit deszelfs repliek wel gebleken zijn, dat zijne aanmerkingen nietsbeduidende vitterijen zijn, die alle even gemakkelijk te wederleggen zijn als de vorige.

Ik heb de Eer met verschuldigde hoogachting te zijn:

Weledele Heer!

Utrecht, 29 Julij, 1841.

Uweledele Dw. Dienaar,

DORN SEIFFEN.’

Volgaarne beschouwden wij hiermede den nutteloozen twist

geslecht. Mr. G DORN SEIFFEN liet onzer heuschheid regt wedervaren, - te vergen, dat een beleedigd Auteur erkennen zou, dat hij mis had, ware te veel geëischt van het *genus irritabile*, - de tijd, vleiden wij ons, zou hem billijker doen worden voor ons geacht Medelid. De jongste *Recensent ook der Recensenten* bewees ons het tegendeel; het was hetzelfde Stuk, misschien met eenige verzachting. Wij achten het wederlegd door onzen vorenstaanden brief; bij dien des Heeren DORN SEIFFEN vergunne men ons een paar toelichtingen te voegen, ten nutte van - niet alleen Zijn Weledele Zeer Gel.

1°. Auteurs zouden *beoordeelen* gaarne synoniem maken met *loftuiten*; want, al is er in eene gispende beoordeeling, als die van ons Medelid, geen zweem van personaliteit, - of dat eeretitels den Schrijver verleend, regt geven om in zijnen arbeid blijken van talent te verwachten, moest er eene zijn! - men verwart personen met zaken, men beleedigt, men verguist, men muggenzift, men wordt betigt van onkunde en kwade trouw, wanneer men de eerzucht des Schrijvers kwetst door aanmerkingen.

Wij zouden, om de onaangenaamheden, waaraan deze blootstellen, misschien de voorkeur geven aan de kritiek uit de dagen, toen Mr. G. DORN SEIFFEN Recensent was, wanneer wij, bij ons optreden, den invloed van deze hadden gezien in den gelouterden smaak des publieks.

2°. Auteurs, ‘die zich beleedigd voelen,’ kunnen niet dan op eigene kosten in een Bijblaadje tot ons Tijdschrift hunnen wrok lucht geven, daar wij gelooven, dat het algemeen regt heeft op belangrijker bijdragen, dan antikritieken plegen te zijn. Het besluit schijnt ons te billijker, daar wij beoordeelaars en beoordeelden met geene andere mate meten, dan ons zelve, dewijl de Uitgever, - die altoos bereid is ons en hun op te geven, hoeveel de handhaving van een gevoelen, ongeveer kosten kan, - ook door ons voor dit Bijblaadje schadeloos gesteld wordt. Ons geacht medelid, wij zelve hebben ook ditmaal niet geaarzeld over een weinig geld te beschikken, ter verdediging van ons goed regt.

Wij zouden in dit opzigt misschien het voorbeeld van *Letteroefeningen, Recensent, Letterbode*, enz., die gaarne hunne bladen met antikritieken vullen, ter harte nemen, zoo zij ons overtuigden, dat de wetenschap bij zulk geschrijf wint, dat het vooruitbrengt!

AMSTERDAM, 27 Oct., 1841.

De Redactie van de Gids.